ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Selami ECE

110141

MANİSALI CAMİÎ'NİN VAMIK U AZRA MESNEVİSİ

(İnceleme - Metin - Sadeleştirme)

DOKTORA

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç.Dr. Metin AKKUŞ

ERZURUM - 2002

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SOSYAL BILIMLER ENSTITUSU MUDURLUGUNE

Bu çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalının Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman
Doç. Dr. Metin AKKUŞ

Jüri

Prof. Dr. Mustafa İSEN

Jüri

Doç. Dr. Turgut KARABEY

Jüri

Doç. Dr. Mehmet ATALAY

Jüri

Doç. Dr. Mehmet TÖRENEK

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

05/07/2002

Doç.Dr.Vahdettin Başçı
Enstitü Müdürü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖZET

DOKTORA TEZİ

MANİSALI CAMİÎ'NİN VAMIK U AZRA MESNEVİSİ

Selami ECE

Danışman: Doç. Dr. Metin AKKUŞ

2002 - SAYFA: 874

Jüri : Doç. Dr. Metin AKKUŞ
: Doç. Dr. Turgut KARABEY
: Doç. Dr. Mehmet ATALAY
: .....
: .....

Camiî 16. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Manisa'nın Saruhan ilçesinde doğduğu kaydedilmiştir. Doğum ve ölüm tarihi tespit edilemeyen şair Vamık u Azra isimli oldukça hacimli olan bu mesneviyi Kanunî Sultan Süleyman adına telif etmiştir.

Mesnevinin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde kayıtlıdır. Kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği belli değildir. Ancak, Sultan Mahmud'un özel kütüphanesine ait eserlerden olması nispeten nüshanın güvenilirliği için kayda değerdir.

Vamık u Azra, beşerî aşkı konu edinmiş bir mesnevidir. Konu, Yunan Edebiyatı kaynaklıdır, fakat Vamık ve Azra'nın Yunan Mitolojisinde orijinal isimlerinin ne olduğu henüz tespit edilmiş değildir. Edebiyatımıza da Fars edebiyatı kanalıyla girmiş, Camiî'nin güçlü kalemiyle tamamen yerli bir hüviyete bürünmüştür.

Diğer klasik mesnevilerde olduğu gibi üst zümreye mensup iki insanın apansız bir şekilde birbirlerine karşı hissettikleri aşk; sabır, mücadele ve sadakat gibi erdemlerle takviye edilmiş ve öykü iki seven insanın kavuşup evlenmesiyle son bulmuştur.

Ana hatları itibariyle üç bölümden oluşan bu tez çalışmasında şaire dair biyograf problemler ele alındı, *Vamık u Azra* mesnevisi edebiyat tarihi açısından değerlendirildi ve modern bir eleştiri yöntemi olan öyküleme metoduyla incelendi. Transkribe edilen orijinal metin sadeleştirilmek suretiyle daha faydalı hale getirilmeye çalışıldı.

ABSTRACT

Ph.D. THESİS

THE VAMIK U AZRA MESNEVI OF CAMİÎ FROM MANISA

Selami ECE

Supervisor: Doç. Dr. Metin AKKUŞ

2002 - PAGE: 874

Jury : Doç. Dr. Metin AKKUŞ
: Doç. Dr. Turgut KARABEY
: Doç. Dr. Mehmet ATALAY
: .....
: .....

Camiî, is a poet who lived in the 16 th. century. He is recorded to be born in Saruhan, Manisa. The poet, whose date of birth and death hasn't been identified, dedicated this extensive mesnevi, Vamık u Azra, to Kanunî Sultan Süleyman (Süleyman the Magnificent).

The only known copy of the mesnevi is registered in Süleymaniye Library. It is not known by whom or when it was written but being one of the works of Sultan Mahmut's Library, it is noteworthy for the reliability of the copy.

Vamık u Azra is a mesnevi written about human love. The theme is originated from Greek literature, but the original names of Vamık and Azra in Greek Mythology has not been identified yet. It entered our literature through Persian literature; and with the strong interpretation of Camiî, it completely became as an original native work.

Like other classical mesnevis the love between two people from upper class was reinforced by virtues such as patience, struggle and confidence and the story ended in marriage of the two lovers.

İn this thesis study; consisting of three chapters, biographical problems of the poet have been dealt with, the mesnevi of Vamık u Azra has been appreciated from the literary history point of view, and examined by a new method of criticism, called narration. The transcribed original text is tried to be made a useful one by being simplified.

ÖN SÖZ

Bu tezin konusu olan Vamık ve Azra'nın aşkı, Türk edebiyatında çokça işlenmiş bir konu değildir. Hatta diğer bir çok mesnevi konusu gibi halk hikâyesi şeklinde işlenmiş bir varyantına da rastlanmaz. Menşe itibariyle Yunan mitolojisine kadar uzanan bu aşkın, soylu, evrensel ve duygusal bir ilişkiyi yansıttığı vakıadır. 16. yüzyıl şairlerinden Camiî'ye ait olan bu eser, tek nüsha ve Lamiî'nin eseri hariç, ele geçirilen yegane *Vamık u Azra* mesnevisi olması itibariyle müstesna bir yere sahiptir. Camiî'nin kurguya verdiği biçim, zaman zaman Unsurî'den tercüme olduğu iddia edilmiş olan Lamiî'nin aynı adlı eseri hakkında da kesin yargılar sunar. Buna göre, her iki şairin de *Vamık u Azra* mesnevisini, telif etmek suretiyle Türk edebiyatına kazandırdıklarını söylemek mümkündür.

Tezkirelerin, günümüz araştırmacılarına bilgi vermekten çok rehberlik ettiği malumdur. Gerçekten diğer bir çok Divan Edebiyatı şairi gibi, Camiî'nin hayatı hakkında da sadece bir tezkirede bilgi vardır ve bu bilgiler de onun hayatını ve edebî kişiliğini aydınlatmaya yetecek ölçüde değildir. Eserinden hareket etmek suretiyle arzu edilen yeterlilikte olmasa dahi şairin hayatına dair bazı veriler elde edildi. Ayrıca kullandığı dil, edebî malzeme, söyleyiş sadeliği, akıcılık, sağlamlık ve öyküyü sunma tekniği, şairin şiir söyleme kabiliyetinin oldukça kuvvetli olduğunu telkin etmektedir. Nazire mecmualarına alınmış gazelleri de henüz ele geçmemiş bir divanının edebî dünyamız için ne büyük bir kazanç olacağını hissettirmektedir. Yapılan bu doktora tezinde, şairin hem hayatına ışık tutulmaya hem de eseri ebedileştirilmeye çalışıldı.

Mesneviler yapı itibariyle tahkiye ağırlıklı şiirlerdir. Bu bakımdan da gazel inceleme metoduna nazaran daha farklı bir eleştiri yöntemiyle çözümleme bekleyen eserlerdir. Günümüzde zaman zaman, Klasik Osmanlı Edebiyatında roman ihtiyacını, mesnevilerin doldurduğundan söz edilmiştir. Esasen bu yargıya varabilmek, o dönem insanının edebî hayatını, kültürel zevk ve estetik beklentilerini kesin çizgilerle ortaya koymayı gerektirir. Dolayısıyla mesnevileri, söz gelimi Batı edebiyatındaki romanslar gibi kendine has bir tür olarak kabul etmek daha tutarlı olmalıdır. Hatta romans, roman türünün oluşumu için bir zemin kabul edildiği halde mesnevinin bir başka türe zemin hazırladığını söylemek de mümkün değildir.

Yapılan inceleme çalışmasında geleneksel yaklaşım biçimleri yanında bilhassa öyküleme tekniği üzerinde yoğunlaşılarak klasik bir eserin modern tekniklerle değerlendirilebileceği tezinden hareket edildi. Aynı metodun Batı edebiyatında klasik destan ve romanslara uygulanması, seçilen yöntemin isabetli olduğu konusunda cesaretimizi artırdı. Edebiyat araştırmacıları yanında günümüzün sıradan okuyucusunun da bu tür eserlerden zevk almasına ve içeriğine kolayca nüfuz edebilmesine yardımcı olmak gayesiyle sadeleştirmenin yanısıra alfabetik olarak düzenlenmiş *tipler, kişilikler, teolojik ögeler, özel terimler-adlar ve fonksiyonel sözlük* gibi başlıklar altında bir bakıma eserin ansiklopedisi hazırlandı.

Kaynağının Yunan mitolojisi olduğunda hemen hemen hiç şüphe bulunmayan bu eserin kurgusal gelişimi, Fars edebiyatındaki *Vamık u Azra* kurguları özetlenmek suretiyle takip edildi. Bu, aynı zamanda kurgunun Türk edebiyatındaki özgünlüğünü ortaya koymayı hedefleyen bir çalışma oldu.

Camii'nin tek nüshası tespit edilen bu eseri 5240 beyittir ve Sultan Mahmud'un özel kütüphanesine ait kitaplardandır. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bl. 4142 numaradaki eserin metni, transkripsiyon çalışmasıyla sunuldu. Harekeleme ve imla farklılıkları dipnotlarda kaydedilip eksik veya fazla yazılmış harfler, özel işaretlerle gösterildi.

Bütün hassasiyetimize rağmen eksik kalmış veya farkedilememiş hatalarımızın telafi edilmesini, Camii'nin ruhaniyeti karşısında ise klasik edebiyatın saf bir gönüllüsü olarak mazur görülmeyi dileriz.

Çalışma boyunca kaynağa yönlendirmek ve temin etmek bakımından zaman ayırıp zahmetimize katlanan Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki hocalarımın istisnasız olarak bütününe gönülden teşekkür ederim. Farklı şehirlerde olmamıza rağmen değerli kitaplığından faydalanmak imkânı bulduğum Sayın Prof. Dr. M. Nazif Şahinoğlu'na da saygılar sunarım. Daha lisans döneminden itibaren rehberliğine bağımlı hale geldiğim Danışman Hocam Doç. Dr. Metin Akkuş'a, bilgi, tecrübe, sabır ve hoşgörüsüyle göstermiş olduğu ilgi ve samimiyetten ötürü teşekkürlerimi arz ederim.

Selami ECE

Haziran - 2002

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO

ÖZET i

ABSTRACT iii

ÖN SÖZ v

İÇİNDEKİLER vii

İŞARETLER ve KISALTMALAR XI

GİRİŞ

MANİSALI CAMİÎ 3

1. Hayatı 3

2. Poetikası ve Edebî Kişiliği 8

3. Eserleri 11

VAMIK U AZRA 14

1. Tarihçesi - Kaynağı 14

2. Nüsha Tavsifi 20

3. Eseri Başlıklandırma Normları 22

4. Epizotları 25

İNCELEME

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VAMIK U AZRA YAZAR VE ŞAİRLERİ 33

1.1. Arapça Farsça ve Diğer Dillerde Vamık u Azra 33

1.2. Türçede Vamık u Azra 38

2. VAMIK U AZRA KONUSUNUN TARİHÎ SEYRİ 41

2.1. Yunan Edebiyatında Vamık u Azra 41

2.2. Fars Edebiyatında Vamık u Azra 46

2.3. Türk Edebiyatında Vamık u Azra 58

İKİNCİ BÖLÜM

MANİSALI CAMİÎ'NİN VAMIK U AZRA MESNEVİSİ 66

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ 66

1.1. Nazım Şekilleri 66

1.2. Vezin ve Vezinlerin Uygulanışı 67

1.3. Kāfiye ve Redif 68

2. EDEBÎ TÜRLER 71

3. FİGÜRATİF ÖGELER 73
3.1. İnsan 73
3.1.1. Tipler 73
3.1.1.1. Tahayyülî - Tasavvurî tipler 73
3.1.1.2. Temsilî tipler 73
3.1.2. Kişilikler 74
3.1.2.1. Dinî kişilikler 74
3.1.2.2. Tarihî - Efsanevi (Destanî - Mitolojik) kişilikler 119
3.1.2.3. Edebî ve Sanatkâr kişilikler 138
3.1.2.4. Mutasavvıf ve Bilgin kişilikler 143
3.1.3. Milletler (Toplum - Kavim - Ümmet) 150
3.2. Hayvan 150
3.3. Bitki 152
3.4. Coğrafya 153
3.5. Olağanüstü Ögeler 157
3.6. Kozmik Alem 159
3.7. Teolojik Ögeler 161
3.8. Örf ve Adetler 171
4. ANLAM ÖGELERİ 172
4.1. Özel Terimler ve Adlar 172
4.2. İktibaslar 241
4.3. Atasözleri 245
4.4. Deyimler 250
5. ÖYKÜLEME METODU 256
5.1.Roman - Romans - Mesnevi 256
5.2. Kurgu 271
5.2.1. Kurgunun biçimlenişi 271
5.2.2. Aşkın yorumu 275
5.3. Materyal Ögeler 284
5.3.1. Bakış açısı ve anlatıcı 284
5.3.2. Olay örgüsü 295
5.3.3. Şahıs kadrosu 308
5.3.4. Zaman 341

5.3.5. Mekân 354
5.4. Teknik Ögeler 369
5.4.1. Anlatma tekniği 369
5.4.2. Sahne tekniği 370
5.4.3. Tasvir (Betimleme) tekniği 372
5.4.4. Mektup tekniği 378
5.4.5. Duraklama tekniği 380
5.4.6. Özetleme tekniği 381
5.4.7. Geriye dönüş tekniği 382
5.4.8. Montaj tekniği 383
5.4.9. Diyalog tekniği 384
5.4.10. İç monolog tekniği 385
5.4.11. İç çözümleme tekniği 387
6. ÜSLUP 388
6.1. Teori 388
6.1.1. Klasik üslup anlayışı 390
6.1.2. Stilistik 397
6.2. Uygulama 410
7. DİL 435
7.1. Ekler 435
7.2. İmla Özellikleri 448
SONUÇ 453
METİN 457
1. Metinler Fihristi 457
2. Metin ve Sadeleştirme 465
FONKSİYONEL SÖZLÜK 793
BİBLİYOGRAFYA 823
DİZİN (Şahıs - Eser - Yer Adları) 845
ÖZ GEÇMİŞ 867
EKLER 869

İŞARETLER ve KISALTMALAR

[ ]	: Vamık u Azra'ya yapılan tahmini ilaveler.
⟨ ⟩	: Vamık u Azra metninden yapılan tahminî çıkarmalar.
→	: Gramer değeri aynı.
ϕ	: Düşen harf/hece.
<	: Kelimenin nereden geldiğini gösterir.
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
A.g.e.	: Adı geçen eser.
A.g.m.	: Adı geçen makale.
AKMB	: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
AÜ	: Atatürk Üniversitesi.
bkz.	: Bakınız.
Bl.	: Bölümü.
C.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
EF	: Edebiyat Fakültesi.
FEF	: Fen-Edebiyat Fakültesi.
h.	: Hicrî
h.ş.	: Hicrî Şemsî.
İA	: İslam Ansiklopedisi (MEB).
İt.	: İtalyanca.
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Klb. Söz.	: Kalıplaşmış söz.
Ktp.	: Kütüphane.
m.	: Miladi.
md.	: Madde, maddesi.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
mec.	: Mecazen.
ö.	: Ölüm tarihi.
s.	: Sayfa.
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
TDEB	: Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
TDK	: Türk Dil Kurumu.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
Trc.	: Tercüme.
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YA	: Yeni Ansiklopedi.
Yay.	: Yayın, Yayınları.
vd.	: ve diğeri/diğerleri
vs.	: ve sair (diğeri/diğerleri).

GİRİŞ

GİRİŞ

MANİSALI CAMİÎ

1. Hayatı:

Bir çok klasik dönem Osmanlı şairinin olduğu gibi Camiî'nin de hayatı hakkında yeterince bilgi mevcut değildir. Latifî tezkiresi, şair hakkındaki tarihî bilgilerimizin yegane kaynağı durumundadır. "İlm-i hutûtta Yâkût-ı sânîi fenn-i nakışta mânend-i Mani idi. Vilayet-i Saruhan'dan[1] erbab-ı fazl-ı irfandandır. Padişahımız devrinde nakl itdi."[2] kaydını düşmüştür. Latifî, 1491-1582 yılları arasında yaşamış, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'ın padişahlıklarını görmüştür. Camiî'nin hangi padişah döneminde öldüğünü ise *Vamık u Azra*'da yer alan Kanunî adına yazılmış kaside ve medhiyeler ile sebeb-i telif kısımlarından anlamak mümkündür. Sözü edilen kaside ve medhiyelerde padişahtan övgüyle bahsedilmiş ayrıca mesnevinin sebeb-i telif kısmında eserin padişah adına kaleme alındığı belirtilmiştir. Şaire bu eseri yazmayı tavsiye eden kapdan-ı derya Sinan Paşa, Firdevsî'nin, Mahmud ve Ayaz adlarıyla birlikte nice büyük şahların isimlerini yaşattığını örnek göstermiş, padişahın adını ebedîleştirecek ve şairin kendisini de rahmetle anmaya vesile olacak bir eser bırakmasını telkin etmiştir.

Getür cehd eyle bu naẓmı nizâma
Oḳunsun tâ ilâ yevmi'l-ḳiyâme

Şehen-şâh adına olsun müsellem
Añılsun ḥaşre değlü şâh-ı ᶜâlem

Eger Firdevsî gelmese cihâna
Gelür miydi vücûda Şâhnâme

İdinmese anı Firdevsî maḳsûd
Añılmazdı bugün Âyâz u Maḥmûd

Virüb Şâhnâme naẓmına nizâmı
Unutdurmadı şâhân-ı ᶜaẓâmı

(346-350)

---

[1] *Saruhan*, Manisa iline bağlı, şehrin kuzeyinde bir ilçedir.
[2] Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü'ş-Şuârâ ve Tabsıratu'n-Nuzâmâ*, Ankara, 2000, s. 208.

Sinan Paşa'nın kim olduğu da tafsilatlı olarak anlatılmıştır. Esere göre şaire ve sanatkâra değer verip hürmet gösteren Sinan Paşa, Süleyman peygamberin veziri Asaf gibi değerli bir veziridir.

Didi devlet şehen-şāhı Sinān Beg
Saᶜādet göginüñ māhı Sinān Beg

Yegâne ḫüsrev-i düstūr-i devrān
K'olubdur Āṣaf-ı Sulṭān Süleymān

(305-306)

Sinan Paşa 1554'te[3] Kanunî Sultan Süleyman ise 1566'da vefat etmiştir. Saltanat dönemi ise 1520-1566 yıllarıdır.[4] Buna göre ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen şairin Kanunî devrinde yani 1554'ten önce vefat ettiği tahmin edilebilir. Aslında bu veriler şairin *Vamık u Azra* mesnevisini yazdığı ve öldüğü tarihi tespit etmek için, Latifî'nin tezkiresini yazdığı tarihe kıyasla daha zayıftırlar. Tezkire 1546 yılında tamamlandığına göre her halükârda şair bu tarihten önce ölmüştür.

Aşık Çelebi, Manisalı şair "Senayî"den bahsederken bu şehre mensup diğer üç şairin daha sadece isimlerine yer verir. Samiî ve Kaniî ile birlikte Camiî'nin de bulunduğu bir mecliste bulunduğunu ve "ruhaniyet fehm" etmediğini kaydeden Aşık Çelebi'nin[5] değerlendirmeleri Latifî'nin övgü dolu sözleri ve şairin eserinden hareketle yapacağımız değerlendirmelerle mukayese edilince sathi ve hissî bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Aşık Çelebi döneminde halihazırda mevcut olan *Vamık u Azra* mesnevisinin isminin dahi anılmaması ancak bu tür bir yaklaşımın sonucu olabilir.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde "Vilayet-i Saruhan" tanıtılıp Manisa'nın mimarî eserlerinden bahsedilirken Gülfam Hatun Çeşmesi üzerine Camiî tarafından düşülmüş bir tarih kaydına yer verilmiştir:

Bu hakīre didi Gülfam Hatun
Müyesser eylesün Hak ana kevser
İtdi Cāmiî bu hayra tārīh
İçin Allāh yoluna āb-ı kevser

---

[3] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV C., Ankara, 1998.C. II, s. 383.

[4] Bkz. Tarihî-Efsanevi (Destanî-Mitolojik) Kişilikler Bl. "Kanunî Sultan Süleyman" md. s. 125.

[5] G.M. Meredith-Owens, *Aşık Çelebi Meşairu'ş-Şuarâ or Tezkere of Aşık Çelebi*, London, 1971, s. 259b.

"İçin Allah yoluna ab-ı kevser" mısraı hicri 946 miladî 1539 yılına tekabül etmektedir. [6]

Seyahatnâme'de, Saruhan hakkında verilen bilgiler de şairin yetiştiği coğrafî ve sosyal ortam hakkında fikirler verebilir. Evliya Çelebi Saruhan'ın ve Manisa'nın tabiî güzelliklerinden ve mimarî eserlerinden bahseder. Çok sayıda medrese ve tekkenin var olduğunu söylemektedir. Halkın ilmi seviyesinin yüksek, ve okuyan öğrenci sayısının fazla olduğu kaydını düşer. Tahtakale'de ariflerin, zariflerin toplandığı kahvehaneler bulunduğu bu kahvehanelerin her birinde hanende, sazende, rakkase, hikayeci ve meddahlar için mahfil teşkil edildiği belirtilmiştir. Evliya Çelebi Manisa için "Gerçi etrak diyarıdır ama eski taht şehri olduğundan halkı gayet söz anlar, miri kelam, maarif erbabı şairleri çoktur. Meşhur şairleri şunlardır: Anî, Vanî, Kanîî, Abî, Zülalî, Lalî, Vâlî. Bu şehirde 17 divan sahibi şair vardır."[7] bilgilerini de ilave etmiştir.

Latifî'nin Camiî'nin yazı ve resim yapmadaki ustalığından bahsetmesine rağmen Müstakimzade'nin bir hattatlar tezkiresi olan *Tuhfe-i Hattâtîn* isimli eserinde bilgi bulamadığımız şair hakkında *Mecelletü'n-Nisâb*'da da sadece "Camiî; Mahlas-ı şair-i Rumî"[8] kaydı düşülmüştür..

Vamık u Azra'daki bazı beyitler şairin hayatına ve dünya görüşülerine dair bir takım ipuçları vermektedir:

Olubdur boztağan ʿOşmān Bābāyî
Çıḳardur kime ṭoḳunsa ḳabāyı

Fetîlli Cāmîler gibi kemendüñ
Olur boynına bend her derd-mendüñ

Işıḳ geyen erenler Edhemî-vār
İder cān ḫırḳasını cānlara ṭar

Ḳoyun Bābāyî'dür oḳ yüñ ṣoḳundı
Ṣoyar her kime kim oḳı ṭoḳundı

Ṣanasın müları sancāḳ-ı şāhî
Ṭaḳınmış bend gibi zerrîn külāḫı

---

[6] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*), (Haz.: Zuhuri Danışman), İstanbul,1969 - 1971, C. 13, s. 74.

[7] *A.g.e.*, 13; 71-76.

[8] Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Mecelletü'n-Nisâb*, (Tıpkıbasım), Ankara, 2000, s. 165b.

Elif gibi sünüler ḳaldurub baş
Kim olmışlar ġulām-ı Ḥācī Bektāş

Siperler sīneye urmışdı dāġı
Yaḳardı Seydī Ġāzī'den çirāġı

(2469-2475)

Bektaşīlik, Alevīlik, Camīlik ve Babaīliğe dair bu reel motifler, *Vamık u Azra'* mesnevisinin orijinaliyle ilgisiz, tamamen şaire mahsus ve onun sosyal yönünü aksettirecek mahiyettedir. Şairin nazire mecmualarından alınmış bir gazelinde de bu düşünce sistemlerine yakın olduğunu hissettiren malzemeler tespit etmek mümkündür.

Cāmiī çekmek ne hācet cevrini her dilberin
Ger temāşāyise maksūdun sana Ca'fer yeter [9]

Beyitte sözü edilen *Ca'fer* Cafer-i Sadık'tır. Cafer, Şiīler tarafından kabul edilen oniki imamın altıncısıdır ve Cafer-i Sadık ismiyle anılmıştır. Caferiyye, İmamīliğin kollarındandır ve oniki imamın altıncısı olan Cafer-i Sadık'tan ötürü bu isimle anılmıştır. Hz. Ali'nin ölümünden sonra Şiīlik değişik kollara ayrılmıştır. İmāmiyye de bu kollardan birini teşkil eder. Hilafetin veraset yoluyla Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'ye ve onun soyuna geçmesi inancında, bir siyasi düşünce sistemi olan Şiīlik ve onun türevlerinde ehl-i beyt ve oniki imama bağlılık esası oluşturur.[10] Sözü edilen siyasi veya felsefī heterodoks zümreler birbirlerinin türevi mahiyetindedirler. Babaīler bilinen tarihī ayaklanmadan sonra dağılmışlar ve daha sonra Hacı Bektaş-ı Veli etrafında toplanan müridler Bektaşīlik tarikatını teşkil etmişlerdir. Camīlik de düşünce sistemi itibariyle diğerlerinden farklı değildir. Alevīlik silsile veya sülaleyi esas aldığı için intisap edilecek bir tarikat karakteri arz etmemekle beraber Alevī zümrelerin daha çok Bektaşīlik tarikatına mensup oldukları vakıadır.[11]

Şair, *Vamık u Azra*'ya ilave ettiği kasidede Kanunī Sultan Süleyman'ı övmüş ve kendine devlet kurumlarında bir mevki bağışlanmasını ima etmiştir.

Himmet hümāsı ẓıllın üstine Cāmi'inüñ
Luṭf eyle himmet eyle ṣal iy Hümā-yı himmet

---

[9] Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, 3 C., İstanbul, 1935-45, C. II, s. 905.
[10] Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul 1994, s. 193, 588.
[11] Daha geniş bilgi için bkz. Teolojik Ögeler Bl. "Babaīlik, Bektaşīlik, Camī'ler, Edhemiyye ve Rum Abdalları" md. s. 161.

Yükletdi aña gerdūn ẕillet yükini iy şāh
Ol yükden eyle āzād devlet yükini yüklet
(473-474)

Şair, Vamık ve Azra'nın aşkını hikaye ederken de zaman zaman yorumlar yapar ve belli sebeplerle yaşadığı dönemden şikayet eder.

ʿAceb devrān irişdi gitdi şefḳat
Ne ehline ne ʿilme ḳaldı raġbet

Eger raġbet umarsañ ḫor olursın
Hüner ʿarż eyleseñ maḳhūr olursın

İderseñ ḫidmeti müft ummayub cāh
Gören dir āferinler bārekallāh

Dilerseñ cāyize dirler denidür
Ġınāya müflis iflāsa ġanidür

Elüñde varına eyle ḳanāʿat
Şükür ḳıl itme devrāndan şikāyet
(832-836)

Vamık'ın babası Taymus şahı her yönüyle idealleştiren şair, bu beyitlerle kendi yaşadığı dönemden şikayetlerini dile getirmiş sanat ve sanat erbabının itibar görmediğini belirtmiştir.

Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız Camiî'nin sultana takdim ettiği bu mesneviden sonra ne şekilde ödüllendirildiğini bilemiyoruz. Hatta sünnî bir padişaha sunulmuş olan ve yukarıda sözü edilen siyasi ve felsefî görüşler içeren bir eserin olumlu bir kabul görmüş olması bile şüphelidir. Eserin *nat, miraciye* ve *çar-ı yar-ı güzin* bölümlerinde şairin sünnî anlayışın dışında bir çizgisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak yukarıya alınan örnekler yanında şairin

Emirü'l-mü'minin Būbekr-i Ṣıddīḳ
İmām oldur nebiden ṣoñra taḥḳīḳ (255)

beytiyle Ali yerine ilk halifenin Ebubekir olmasını tahkik etmesi sünnî idareye muhalif olmamak endişesiyle veya Alevîliğin tarihî tekâmülüyle izah edilebilir.

2. Poetikası ve Edebi Kişiliği:

Camiî'nin *Vamık u Azra* mesnevisi dışında başka bir eserini bu bölümdeki değerlendirmelere ilave etmek imkânına sahip değiliz. Ne yazık ki bu materyal yetersizliği şairin edebî şahsiyeti hakkındaki ortaya konacak bilgileri sınırlayacaktır.

Latifî, şair hakkındaki değerlendirmelerinde "âşıkâne eşâr-ı dil-güşâsı vardır."[12] demektedir. "Âşıkâne" kelimesi tezkirelerde *aşk duygularıyla dolu ve lirik şiir* anlamında kullanılmıştır.[13]

Şairin eserleri üzerine yapılan değerlendirmelerde onun nazire mecmualarında tespit edilmiş gazelleri de yer almaktadır. Bu gazellerden ziyade mesnevi içerisine serpiştirilmiş olan gazeller daha liriktir. Ulaştığımız mesnevi ve gazellerin en dikkat çekici özelliği sade bir dil ile söylenmiş olmasıdır.

Mesnevinin giriş kısımlarında tespit edilen bazı fikirler şairin sanat çizgisini ortaya koymak bakımından önemlidir:

Ne miḳdârum var iy Ḥallâḳ-ı ʿâlem
Maʿârif söylemekden ben uram dem

Ne söz ḳalmış ki anı dimemiş dil
Ne yol ḳalmış ki alınmadı menzil

Yimişdür Ḥażret-i Şeyḫî şekerler
Ḳomışdur söz diyü ṣâfî güherler

(494-496)

Yukarıdaki beyitlere göre şiir her şeyden önce bir kültürdür. Şair kültürel yeterliliğe sahip olmalıdır. Camiî'nin *söylenmemiş söz, gidilmemiş yol* ifadeleriyle orijinal söyleyişler peşinde olduğu seziliyor. Bu fikirleriyle, Fuzulî'nin "ne acayiptir ki, söylenmiş bir söz, evvelce söylenmiştir diye; söylenmemiş bir söz de evvelce söylenmemiş olması sebebiyle şiirde yer almıyor."[14] görüşünü teyid ediyor. İkinci beyitte ise şair aradığı üslup ve sanat seviyesini Şeyhî'nin şahsiyetinde göstermeğe çalışıyor. "Şeyhî, Divan Edebiyatını aşağı yukarı bütün hututile kendisinde tebellür ettiren ilk sanatkârdır." Şeyhî'nin sanatı hakkındaki belirtilecek fikirler bütün

---

[12] Canım, 208.
[13] Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara, 1998, s. 261.
[14] M. Nur Doğan, Fuzulî*'nin Poetikası*, İstanbul, 1997, s. 125.

Divan Edebiyatı için geçerli değerlendirmeler mahiyetindedir.[15] O halde Camiî *ideal*in peşindedir:

Getürür naẓma baʿżî hezliyāt
Ne aṣlı var ne faṣlı ne ṣebāt

Ṣanur anuñla miskîn şāʿir oldı
Ki yaʿnî luṭf-ı ṭabʿa ḳādir oldı

Kime ṭuş olsa söyler mühmelātın
Oḳur her bir ḫabîşe hezliyātın

(502-504)

Aslı astarı belli olmayan bazı saçmalıkları nazmetmek şiir değildir. Yani şiir şeklî bir garaib değildir. Aynı zamanda şiir yazmak bir istidattır ve Allāh vergisidir. Şiir içi boşaltılmış kelimelerle değil, anlam yoğunluğu ile varlığını hissettirir:

Benüm şiʿrümde var zevḳ ü ḥalāvet
Niçün ḫoş ṭabʿa virmeye leṭāfet

Gelür kendüye kendü şiʿri ṭatlu
Görür ġayrîlerüñ şiʿrini yatlu

Birincin ṣatmaḳ ister zer yirine
Görür ḫar mühresin gevher yirine

Seçemez ṭūṭîden ṭurġayı miskîn
Hümā ṣanur ala-ḳarġa-yı miskîn

(506-509)

Şiirden, mizacı elverişli olanlar zevk alır. Ancak kendini şair sananların aradığı beğeniyi bulamaması başkalarında şiir tabiatının eksikliğine delalet etmez. Şiir yazan kişi objektif ve eleştiriye açık olmalıdır. Şair diğer insanlara nazaran hayatı ve dünyayı daha yüksek bir pencereden seyretmelidir. Klasik şiir sağlam ve ilmî bir zeminin varlığını zorunlu kılar. Kişi; çayırkuşunu papağan, alaca kargayı hüma zannetmemelidir. Fuzulî'nin "ilimsiz şiir temelsiz duvar gibidir." sözü aynı gerçeği ifade etmiştir.

Kiminde maʿnî yoḳ kiminde ṣūret
Bilinmez vezni yoḳ aṣlında ṣanʿat

[15] Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanını Tetkik*, İstanbul, 1934, s. 61.

Ne bellü naẓma ne ḫod neşre benzer
Kim andan ḥaẓẓ ala ṭabʿ-ı seḫun-ver

Sözi eksiklünüñ eksiklidür heb
Kemāl ehli gibi olmaz müretteb

(531-533)

Camiî şiirden, mana ve şeklin (kelimenin ses, yapısal ve söz dizimsel yönleri), vezin ve sanatın mükemmel uyumunu anlar. Nazım mı nesir mi olduğu belli olmayan metinler estetik zevk vermekten uzaktır. Bunu ancak belli olgunluğa erişmiş, kendini yetiştirmiş olanlar başarabilirler.

Şairin şiirini oluşturan malzemeler ayrı bölümler halinde gösterilmeye çalışıldı. Yukarıdaki şiir görüşlerinden hareketle yapmak istenenler ile yapılanların örtüştüğü oranda şairin sanat çizgisini tayin ettiği kanaatine varılabilir. Kullanmış olduğu malzemeler diğer mesnevi şairlerinin kullandıklarından farklı değildir. Bu malzemelerin düzenleniş biçimini, diğer unsurlarla oluşturduğu uyumu ve özgün düşünüş ve söyleyiş biçimlerini ortaya koymak şarin edebî şahsiyeti hakkında söylenecekleri anlamlı kılar. Esere her zaman vücut verenin ruhu hakim olur. Ayrıca mimarlar da aynı malzemeyi kullanır, fakat sanatsal kıymeti farklı eserler vücuda getirirler.

Mesnevi şiirsel duygu ve hikâye etme tekniklerinin bir araya geldiği bir anlatma tarzıdır.. Şairin hem şiirsel malzemeyi iyi kullandığını, duygusallığın önplana çıktığı sahnelerde bu yönün ağır bastığını, hem de daha çok matematiksel beceri isteyen hikâye etme tekniklerini yerli yerince tertip ettiğini söylemek mümkündür. Bu iki sistemli çalışmada bir tarafın diğerine feda edildiğini söylemek zordur.

Mesnevide gelişen olayların mahiyetine göre zaman zaman didaktik bir şahsiyetle beliren şair, sözü fazla uzatmaz, veciz ifadelerle nasihat ve değerlendirmelerde bulunarak tekrar hikâyeye döner. Atasözleri ve deyimlerin geniş ifade etme imkânlarından yoğun bir şekilde faydalandığı görülür. Aşağıdaki beyitlerde görülen mısra seviyesindeki benzerlikler de tekrara düşmek olarak değil, bir bakıma darb-ı meseller gibi söyleyiş biçimi kalıplaşmış, klişeleşme eğiliminde, kararlı ve "mukteza-yı hale uygun" cümleler olarak yorumlanmalıdır.

Ḳamu derd ehli derdinüñ devāsı
Ayağı tozı cānlar tūtiyāsı (876)

Ḳadem rence ḳıl iy dertler devāsı
Ayaguñ tozı cānlar tūtiyāsı (3020)

Üc ᶜāşıḳ bir gicede cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar (4934)

Oturub bir araya cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar (5031)

Akıcı, müzikal, kolay, pürüzsüz, fasih ve veciz söyleyişin bütün mesneviye hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Şu deñlü yaḳdılar ḳandīl[i] mūmı
Yire indi yidi çarḫuñ nücūmı

Kebāb u dürlü niᶜmet cerb [ü] şīrīn
Kimesne şerḥ idemez biñde birin

Kederden ḳalbi itmege güşāde
Getürdi lāle-ruḫlar bezme bāde

(4826-4828)

Yukarıdaki beyitlerin her biri bilhassa bir yönüyle çok zengindir. İlk beyitteki mübalağa, ikinci beyitteki sehl-i mümteni ve son beyitte yer alan renk akustiği övgüye değer hususlardır.

Ḳoyun ḳuzı şu deñlü oldı biryān
Ki meclis ehli çūbān oldı yeksān (3410)

Gülistān oldı meclis kāseler gül
Arada bülbüle olmışdı bülbül (4829)

Yukarıdaki beyitlerde de bir şölenden bahsedilmektedir. Anlatımdaki ironi ve mübalağa, düşünce ve ifade mükemmel bir denge oluşturmuştur. İkinci beyitteki aliterasyon ve teşbih de bu dengeyi hassaslaştırmıştır.

3. Eserleri:

Camiī'nin *Vamık u Azra* mesnevisi ve gönül okşayan şiirleri olduğundan bahseden ilk ve tek kaynak Latifī tezkiresidir. Latifī tezkiresinde şairin edebī kişiliğini yansıtmak üzere aşağıdaki beyitleri tespit etmiştir.

Hastadur gönlüm gül-i ruhsarun eyler arzu
Teşnedür lal-i şekker-güftārun eyler arzu

Hicran oduna döne döne dil kebap olur
Gözyaşı katre katre çekīde şarab olur

Vamık u Azra mesnevisinden seçildiği belirtilen aşağıdaki beyitlerde ise şem'in (mumun) özelliklerini dile getirilmiştir.

Erir nār-ı belāda cism ü cānı
Eder göynükleri şerhin zebānı

Yanar kim rūşen ide her arayı
Ne hasıl rūşen olmaz pīş-i pāyı

Yakar fikr āteşine rişte-i cān
Virür agyāra nef' özine noksan

Vefā umar her ednā ve ehasdan
Virür cān bāda her bārid nefesden[16]

Latifî'nin kayıtlarından Camiî'nin müstakil bir divanı olabileceği anlaşılıyor. Ancak *Vamık u Azra*'dan alındığı iddia edilen beyitler, incelememize esas teşkil eden nüshada mevcut değildir. Bir başka nüshanın tespit edilmesi halinde bile Latifî'nin kaydettiği beyitler nüsha farkı değil, nüshalardan birininin eksikliği veya diğerinin fazlalığı olarak yorumlanabilecek türdendir. Üzerinde çalıştığımız nüsha sultan Mahmud tarafından vakfedilmiştir. Bu bakımdan da güvenilir bir nüsha olmalıdır.

Bursalı Mehmet Tahir, Behiştī Sinan hakkında bilgi verirken, anlaşılan Behiştī'nin Hamsesinde *Vamık u Azra* mesnevisinin bulunması münasebetiyle, Camiî hakkında da şu kayıtları düşer. "Manisalı Camiî'nin de *Vamık u Azra*'sı ve Hakimoğlu Kütüphanesi'nde *Mahzen-i Esrār* isminde bir manzumesi vardır."[17] Hakimoğu Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi'ne nakletmiştir. Sadettin Nüzhet Ergün, Millet Kütüphanesi'nin kataloğunda 674 numarada *Mahzen-i Esrār*'ın Behiştī adına kayıtlı olduğunu ve zayi olan kitaplar arasında göründüğünü belirtmektedir.[18]

Camiî'nin nazire mecmualarında yer alan bazı gazelleri:

---

[16] Canım, 208.
[17] Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri I, II, III*, Ankara, 2000, C. II, s. 97.
[18] Ergun, II, 905. Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin varlığına dair hiçbir kütüphane kaydına rastlayamadık.

- I -

Yazmağa iştıyākım aldım elime hāme
Arz itmeğe fırākım yazdım habībe nāme

Didim bunı ki evvel aşkında niçe yıllar
Cevrini çekti cānım değmedi bir selāme

Sayyād-ı zülfün āhır dil mürgını hevādan
Bend ile avlayuben sihr ile çekti dāme

Can mürgı çābük oldı kurdı duzağ cāna
Ol āşiyandan uçtı kondı gibi kafame

Çün **Camiī** *usandı senden sen andan ey dost*
Var Mısr'a pādişāh ol sen sağ u ben selāme

- II -

Her gice ey dil hayāl-i zülf-i anber sādesin
Uyku gelmez gözlerine bir kuru sevdādesin

Uydum ulaştım komazsın bir nazar ey gam beni
O rakīb-i rū siyehten fārig u āzādesin

Subh olunca dolanursın kūyın ol mehpārenin
Eşiğinde itler ile ceng ile gavgadesin

Sofiler meygūn lebin şevkıyle ey hūri nijad
Rehne çekmiştir şerāba hırkasın seccādesin

Ol şeh-i hūbān-ı ālem destgir olmaz sana
***Cāmiī** kaldın ayakta bir hakīr üftādesin*

- III -

Aşık-ı rind olana ālemde bir dilber yeter
Dil tesellī itmek ise bir perī peyker yeter

Şevkıne yanmak ne hācet her güneş ruhsārenin
Bir nazar seyrān ise bir mehlika manzar yeter

Mürg-i dil eğlenmeğ ise bir yüzi gülzār bes
Tūti-i can gülmeğ ise bir lebi sükker yeter

Pāresine ey gönül aldanma her mehpārenin
Yeter aldadı seni her gamzesi kāfer yeter

***Cāmiī** çekmek ne hācet cevrini her dilberin*
Ger temāşāyise maksūdun sana Ca'fer yeter

- IV -

Cevrine sabr ider senin çoktur
Ben kadar derdine doyar yoktur

Ta'n-ı ağyārın ey kemān ebrū
Her biri cān içinde bir oktur

Lāle haddin gerek bana yoksa
Ravzada lāleler iken çoktur

Bu letāfet ruhın gülünde kı var
Bāğ-ı cennet gülünde bu yoktur

*Ni'met-i cevre **Cāmī** açtır*
Nān-ı vasla rakīb-i seg toktur

- V -

Hastedir cānım gül-i ruhsārın eyler arzū
Teşnedir la'l-i şeker güftārın eyler arzū

Her ne lezzet vardurur dünyāda gönlüm istemez
Ey melek sīmā heman didārın eyler arzū

Zerre denlü mihrine canlar virür ey māh-ı nev
Müşterī her gūşeden bāzārın eyler arzū

Būy-i sünbül kalbe kuvvet cāna rāhatlar virür
Ol sebebden zülf-i anber-bārın eyler arzū

Görmek ister ruhlarını rūz u şeb ey māh rū
*Bülbülündür **Cāmī** gülzārın eyler arzū*[19]

VAMIK U AZRA

1. Tarihçesi - Kaynağı:

"Abbasi halifeleri zamanında Horasan valisi olan Emir Abdullāh b. Tahir bir gün Nişabur'da oturmuştu. Bir adam bir kitap getirdi ve hediye etmek üzere kendisinin önüne koydu. Emir; 'Bu kitap nedir?' diye sordu. Adam; "Bu *Vamık u Azra* kıssasıdır ve güzel bir hikayedir. Filozoflar bunu Nuşirevan için telif emişlerdir." dedi. Emir; 'Biz Kur'an ve Hadis'ten başka bir şey istemeyiz böyle kitapların bizim için lüzumu yoktur, bu kitap Muğların eseridir; bizim için merduttur.' diye cevap verdi ve kitabın suya atılmasını emretti... Acemlerin ve

[19] *A.g.e.*, 905.

Muğların vücuda getirdikleri eserlerden ne buldularsa yok ettiler."[20] Devletşah'ın kaydettiği bu bilgiler *Vamık u Azra* mesnevisinin tarihi hakkındaki ilk kayıtlardır.

Vamık u Azra oldukça eski bir hikayedir. Sehl bin Harun (ö. 830) *Vamık u Azra* mesnevisini Yunancadan nesir halinde Arapçaya çevirmiştir, fakat daha önemlisi Unsurî (961-1040) ve Unsurî'nin çağdaşı Biruni (973-1051) ve Fasihî-yi Cürcanî (ö. 1051) *Vamık u Azra*'yı Mütekarib bahrine uyarlamışlardır. Bu eserlerden hiç biri ilk kaynak değildir. Eserle kaynak arasındaki bağlantı ise nispeten aydınlanmış değildir. Terbiyet, Çaykin ve Mecid Dariter Yunanca bölge ve şahıs isimlerine istinadla bu eserin aslının Yunanca olduğu kanaatindedirler.[21] Bazı araştırmacılar *Vamık u Azra*'nın *Menije ve Bijen*, *Vis ü Ramin* gibi eski İran efsanesi olduğu kanaatindedirler. Delil olarak da Devletşah-ı Semerkandî'nin Nuşirevan adına telif edilmiş, Abdullâh-ı Tahir Fermanferma-yi Horasanî (ö. 840) zamanında yazılmış bu manzumeden yapılan bir alıntının Pehlevice olduğunu belirtmesini gösterirler. Berhî, *Urve ve Afra*, *Leyla vü Mecnun* gibi *Vamık u Azra*'nın da Arapça olduğunu söyler. Berhî'den önce hiç kimse *Vamık u Azra*'nın Arapçadan Farsçaya tercüme edildiğini söylememiştir. Diğer görüşlerin tamamı *Vamık u Azra*'nın aslının Yunanca olduğu yönündedir. Yunanca olan iki sevgilinin isimleri de Arapçaya *Vamık* ve *Azra* olarak tercüme edilmiştir. *Mücmelü't-Tevarih ve'l-Kısas*'ta *Vamık ve Azra* kıssasının, *Dara bin Darab* zamanında Yunan coğrafyasında meydana geldiği kaydedilmiştir. Hamdullah Mustavfî de *Tarih-i Güzide*'de bu iki aşığın Büyük İskender'in çağdaşı olduğunu, Unsurî'nin eserinde cereyan eden isim ve olaylardan dolayı hikayenin aslının da Yunanca'dan Doğu dillerine tercüme ve nakledildiğini belirtmiştir.[22] Alman araştırmacısı Herman Ete bu hikayenin aslı İran'a aittir görüşünü taşımaktadır. Onun dışındakiler çoğunlukla Yunan kaynaklı olduğunda birleşirler.[23]

Unsurî'nin *Vamık u Azra* mesnevisinin kaynağı antik dönemin derinlikleridir. Bir çok yazar mesnevinin kaynağının İslamiyet öncesi olduğu kanaatindedir. Otuza yakın *Vamık u Azra* mesnevisinin kaleme alınmış olması bu eserin ne kadar büyük bir şöhrete sahip olduğunu gösterir. Ancak elde mevcut olanlardan hareketle *Vamık u Azra* manzumelerinin hiç birinin Unsurî'nin eserine nazire olmadığını söylemek mümkündür. Her ne kadar Unsurî'nin manzumesinin

---

[20] Devletşah, *Tezkiretü'ş-Şuara* (çev.: Necati Lugal), 4 C., İstanbul, 1977, C.1, s. 62-63.
[21] Jan Rypka, *History of İranian Literature (Tarih-i Edebiyat-ı İran)*, (çev.: İsa Şehabî), Tahran, 1354 h.ş., s. 282-283.
[22] Muhammed Ali-yi Terbiyet, *Makalât-ı Terbiyet*, Tahran, ? s. 321-322.
[23] Muhamed Ali-yi Taberî, *Zübdetü'l-Asar*, Tahran, 1372, s. 420.

aslı zamanımıza kadar ulaşmamışsa da konu ana hatları itibariyle oryantalistler tarafından işlenmiştir. Hammer - Purgstall, *Osmanlı Manzumeleri Tarihi*[24] isimli eserinde, araştırmalar ışığında Lamiî'nin eserinin içeriğini ortaya koymuş ve daha sonra Gibb onu tekrar etmiştir.[25] Bir çok Doğubilimcinin Lamiî'nin manzumesinin Unsurî'ye ait olan *Vamık u Azra* mesnevisinin tercümesi olduğu inancında olmasının sebebini izah etmek güçtür. Yakın Doğuda sadece istisnaî konularda tercüme ve şerhler yapılmıştır. *Vamık u Azra* metninin aslı bile ortada yokken Lamiî'nin bu eseri tercüme ettiğini söylemek mümkün değildir. Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sından yapılan alıntılar, eski sözlüklerde ve özellikle *Hafiz-ı Evbehî, Ferheng-i Sürürî* ve *Mecmâu'l-Furs*'da yer alır. Bu iktibaslar yardımıyla manzume konusunun tercüme edilmesi mümkün değildir.[26] Hammer'e göre *Vamık u Azra* en eski Fars romantik destanıdır ve eski Fars hükümdarları döneminde Pehlevice olarak yazılmıştır. Ne yazık ki Cürcanî ve Samirî tarafından da kaleme alınan en eski üç eserin hiç biri bulunamamıştır. Vamık ve Azra Roma mitolojik söylemine göre *Umor ve Flora*'dır.[27]

Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*'unda Lamiî'nin *Vamık u Azra* manzumesinin Unsurî'nin eserinden tercüme edildiği kaydedilmiş,[28] Şarkiyatçıların çoğu bu yargıyı devam ettirmiştir. Aslında üzerinde durulması gereken en önemli husus dönem insanının "tercüme" kelimesinden ne anladığıdır.

Unsurî'nin epik şiirinin edebiyat tarihi açısından araştırılmasında ve yeni aşamaların kaydedilmesinde en büyük pay Pakistanlı ilim adamı Muhammed-i Şefi' ve onun Gürcî asistanı İnga Kaladze'nindir.

Muhammed-i Şefi', 1132 yılında yazıya geçirilen bir Kur'an şerhi üzerinde çalışırken onun iç kapağında kartonun sağlam olması için yapıştırılmış kağıt tomarına rastlar. Bu, 327 beyit ihtiva eden ve *Vamık ve Azra* konusunu içeren onbir sayfalık bir fragment idi. Unsurî epik şiirinden izahlı lugatlerde korunup saklanılan bazı beyitlerle fragmentdekiler aynıydı. Fragmentin yüzyıllar boyu kaybolmuş sanılan eserin belirli bölümleri olduğuna şüphe yoktu. Bu büyük bir

---

[24] (J.V. Hammer-Purgstall, *Geschiche der Osmanischen Dischtkunst bis auf unsere.* Zeit, Pesth.1836-1838)

[25] Lamiî'nin tespit edilen 16 nüsha *Vamık u Azra* isimli eserinin 8 nüshasından karşılaştırmada yararlanılarak Doktora tezi olarak tenkitli metin-inceleme çalışması yapılmıştır. Gönül Ayan'ın yaptığı bu çalışma bibliyografyada verilen kayıtla ayrıca kitap olarak da yayımlanmıştır.

[26] E.E. Berthels, *Tarih-ı Edebiyyât-ı Farisî,* (çev.: Sîrus-i İzedî), 2 C. Tahran, 1373-1374 h.ş., C. II, s.104-108.

[27] Jozeph V. Hammer, Vamik und Asra, d.i. des Gluhende und die Bluhende, das älteste Persische Romantische Gedicht, Wien, 1833, s. 7.

[28] Katip Çelebi, *Keşf-el-Zünûn,* 2 C., İstanbul 1941, C. 2, s. 1999

keşifti. Muhammed-i Şefi' XII. asır yazarı Tarsusî'nin *Dārābnāme* isimli eserinden Makedonyalı İskender ve onun babası ile ilgili bir epizota dikkat çekmiştir. Burada *Azra* adlı bir kızın başına gelen hal ve maceralardan bahsedilmektedir ve bu epizot Şefi'nin ortaya çıkardığı fragment ve dağınık beyitlerin devamı mahiyetindedir. Lügatlerde tespit edilen beyitler, Şefi'in ortaya çıkardığı beyitler ve *Dārābnāme-i Tarsusî*'den yapılan alıntılar bir araya getirilince *Vamık u Azra*'nın konu çizgisini izlemek imkânı doğmuştur. Bu gelişme Doğubilimcilikte yapılagelen tartışmalara son noktayı koymuştur. Unsurî'nin adı geçen eserinin Antik Yunan romanları ile alakası olduğu hipotezi doğrulanmıştır. Devletşah tezkiresi yanında miladi 1126 yılında kaleme alınmış anonim bir *Mecmāü't-Tevarih*'te; *Darab* veya onun oğlu *Dara* zamanında Yunan ülkesinde Vamık ve Azra aşkını işleyen bir eserin varlığından söz edilmiştir.[29]

Antik orijinal-protitipin hangi yollarla Unsurî'ye gelip ulaştığı da başlıca problem teşkil eder. Unsurî'den sonra Yakın Doğu edebiyatında da *Vamık u Azra* nazma çekilmiştir. Lamiî'nin eseri de bunlar arasındadır. Bu eserlerin Unsurî'nin eserinden çok uzak olduğu yukarıda belirtildi. Bunda Devletşah'ın kaydettiği bilgiler de önemli referans olarak kabul edilebilir. Horasan valisinin "bu kitap Muğlar tarafından kaleme alınmış" sözlerinin manası özünde Zerdüştî niteliğin olmadığı, Yunan ruhu ve seciyyesi taşıdığı anlamındadır. Aynı zamanda bu, kitabın tahrip edilmesinin de sebebi olmuştur. Ayrıca Nuşirevan zamanında yazılmış bir eser hiçbir surette *Vamık u Azra* olarak isimlendirilemezdi. Pehlevi dönemi edebiyatında Arapça isimli kitaplara tesadüf edilmez. Yine zor telaffuz edilen şahıs ve yer adları ile zengin bir konunun ağızdan ağıza dolaşması, sonra işlenerek sistematize edilmesi ve Unsurî tarafından kaleme alınması da mantığa uygun değildir. Konunun Unsurî'den sonra kaybolması da bu görüşü destekler. Unsurî konuyu kendi özüne uygun şekilde kaleme almıştır. Devletşah'ın "hoş hikâyet" şeklinde değerlendirmesi ise konunun Zerdüştî ruhuna uygun ve aşk konusunda yerli folklora yakınlığı olmalıdır. Fakat İslamdan sonra konu çabucak kaybolmuş ve geriye iki seven insanın sadece isimleri kalmıştır. Sonraki yazarlar da bu iki isimle kendi versiyonlarını ortaya koymuştur. Çağdaş Doğubilimciliğinin araştırmaları Unsurî'nin, hayatını Bizans medeniyet merkezlerinden biri olan Nissibin şehrinde geçirdiği ve burada Yunan dili ve edebiyatı ile yakın ilgisi olduğunu ileri sürmüştür.

---

[29] Azade Rüstemova, "Vamık ve Azra Adlanan Eserin Tale Yazısı", *Elmi Araşdırmalar* 1-2, Azerbaycan Elmler Akademiyası Nizamı adına Edebiyyat İnstitutu, Bakı-"elm", 2000, s. 19-20.

Bu bilgi Yunan metnini de bu şekilde tercüme ettiği sonucunu ortaya koyar. Fakat daha genel geçer olan ise Yunan metninin Suriye-Pehlevi-Arap ortaklığı ile Fars dilinde şiirleştiği yönündedir. Daha IX. asırda Bağdat'ta *Darü'l-Hükema* ismiyle bir tercüme kurulunun bulunduğu bilinmektedir. Bu kurulda yakın veya uzak bütün ülkelerden muhtelif ilimlere dair muhtelif dillerde (Süryani, Yunan, Latin, Pehlevi...) yazma nüshalar toplanıp Arap diline tercüme edilmiştir. Sözü edilen Yunan konusu belki de bu eserler arasındaydı. Sehl b. Harun'un zamanımıza kadar ulaşmayan *Vamık u Azra*'sı da Yunan menşeine en yakın olanlardan idi. Yahut Yunan konusunun önce Süryani sonra Pehlevi diline yapılmış tercümesi zemininde oluşmuştu. Burada, Bağdat'ın Gazne'ye, yani Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sına zemin olduğunu söylemek de mümkündür.[30] Unsurî, *Vamık u Azra*'yı kaleme aldığında hikâyenin kadın ve erkek kahramanlarının isimlerinden ve muğlak aşklarının varlığından başka hiçbir şey mevcut değildir.[31]

Sehl bin Harun'un ölüm tarihi Brockelmann'a göre hicri 215 (M. 830-31) yılıdır. Devletşah'ın naklettiği, Abdullâh bin Tahir'e (ö. 840) sunulan ve tahrip edilen *Vamık u Azra* nüshasının ona ait olma ihtimali vardır.[32] Sehl b. Harun, Eski Yunanca'dan, Süryanice'den ve Pehlevice'den *Sa'la vü Afra, E'n-Nimr ü Sa'leb* ve *Vamık u Azra* gibi yabancı meşhur şahısların kitaplarını tercüme etmiştir. *Vamık u Azra* manzumesinde geçen Yunanca isimler tekbaşına bir mana ifade etmez. *Vamık u Azra Ahd-i Atik*'teki hikayelerin olgusuyla yapılmıştır. Ayrıca Eski Yunan destanlarının da Doğu tarzından etkilendiğini gözden uzak tutmamak gerekir. Eldeki verilere göre Birunî de *Vamık u Azra*'yı Arapçaya çevirmiştir. Bu konu İslamdan çok önceki devirlerde İranlılardan Yunanlılara göç etmiş uzun yıllar sonra gayrimüslim mütercimler vasıtasıyla Deri farsçasıyla yazan Miladî 10-11. yüzyıl yazarlarına dönmüştür.[33]

Vamık u Azra mesnevisinin Türk Edebiyatında da tarihî seyrini takip etmek güçtür. Unsurî'nin kaybolan *Vamık u Azra* mesnevisinin kaderini araştıran Fars edebiyatı kaynakları Lamiî'nin eserine bu bakımdan önem vermiş, bahsetmek mecburiyeti hissetmişlerdir. Ayrıca Lamiî'nin çok sayıda mesnevi yazmış olması da dikkat çekmiştir. Türk Edebiyatında dahi bir iki kaynakta ismi geçen Camiî'den ise söz edilmemiştir.

---

[30] A.g.m., 21-22.
[31] E.J. Wilkinson Gibb, *A History of Ottoman Poetry (Osmanlı Şiir Tarihi)*, (çev.: Ali Çavuşoğlu), Ankara, 1999, s. 30- 31.
[32] M. Nazif Şahinoğlu, "*Vamık u Azra*", *İA*,13; 191.
[33] Berthels, II; 108-109.

Hammer, Lamiî'nin eserini Unsurî'nin eserinin bir versiyonu olarak değerlendirmiş ve şunları kaydetmiştir: "Unsurî'nin bu destanının bir türk versiyonunu hem de Lamiî'nin kaleminden bulma şerefine nail oldum. Lamiî, Osmanlının en büyük romantik şairiydi. Dostum ve çevirmen Ritter Von Raab üç senelik çeviri faaliyetinden sonra Lamiî'nin bu ve diğer eserlerini çevirdi. Vamık ile Azra'yı okuyup onda derinleştikçe bu eski Fars metninin büyüsüne kapılıyorsunuz..."[34]

Ahmet Ateş, Muhammed-i Şefi'e[35] gönderdiği 14 Aralık 1955 tarihli mektupta şunları kaydetmiştir: "Türkçe yazılmış *Vamık u Azra* mesnevisinin iki nüshası vardır. Onlardan biri Lamii Çelebi'nindir. İstanbul'da çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır. Diğeri Camiî'nin eseridir. Tek nüshası İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü'nde 4142 numaradadır. Bu iki kitaptan başka Behiştî, Muidî, Sadaî, Mustafa Burusevî, Rahimî, Kuburîzade Abdurrahman da *Vamık u Azra*'yı manzum telif etmişlerdir. Lamiî ve Camiî'nin *Vamık u Azra*'ya yazdıkları sebeb-i telif kısımlarından her ikisinin de eseri Unsurî'den tercüme ettikleri anlaşılıyor. Diğer *Vamık u Azra* mesnevileri nerededir ve Unsurî'nin tercümesi mi değil mi bilinmiyor. Fakat Camiî ve Lamiî, bir kişinin kendilerinden önce Unsurî'nin kitabını Türkçeye tercüme etmiş olduğunu fakat nazmının oldukça kötü olduğunu söylüyorlar. Söyledikleri kişinin Behiştî, Muidî olması mümkündür çünkü her ikisi de Lamiî ve Camiî'den önce yaşamıştır. Onuncu asırdan sonra burada hiç kimsenin Unsurî'nin eserinden söz etmemesinin ve onun nüshasının bulunmayışının sebebi, Lamiî'nin *Vamık u Azra*'sı olmalıdır."[36]

Değerlendirmelerin sathi olduğu anlaşılmaktadır. *Vamık u Azra*'sının sebeb-i telif kısmında Camiî'yi bu eseri yazmaya teşvik eden Sinan Paşa, *Baharistan*'da[37] Unsurî'nin eşsiz eseri *Vamık u Azra*'dan bahsedildiğini, her nasılsa bu kayıp eseri bir kişinin bulup Türkçeye tercüme ettiğini fakat arzu edilen güzelliği veremediğini söyler.

Okudum yād-gārın her birinüñ
Bahāristān'da gördüm ʿUnṣurī'nüñ

---

[34] Hammer, 7-8.

[35] Muhammed-i Şefi, Unsurî'nin Vamık u Azra'sı üzerine değerli araştırmalarda bulunmuş, tespit edebildiği beyitleri bir mukaddimeyle birlikte *Vāmık u Azrā-yı Unsurī* ismiyle1967 yılında Lahor'da yayımlamıştır.

[36] Muhammed-i Şefi, *Vāmık u Azrā-yı* Unsurî, Lahor, 1967, s. 36.

[37] "Derler ki Unsurî'nin sultan Mahmud'u öven mesnevileri vardı. Bunlardan biri Vamık u Azra adlı eserdir. Fakat bugün o eser meydanda yoktur." Camî, *Baharistan,* (çev.: M. Nuri Gençosman), İstanbul,1985. s. 136.

Kim itmiş Vāmıḳ [u] ʿAẕrā'yı manẓūm
Adı dillerde maʿlūm kendi maʿdūm

İşitmiş çoḳ cihānda ad u şanın
Veli hiç kimse virmemiş nişānın

Meger bir şaḥṣuñ ol girmiş eline
Kim itmiş tercüme kendü diline

Veli ol deñlü virmemiş leṭāfet
Meẕāḳ-ı cān bula andan ḥalāvet

(317-321)

Bundan sonraki kısımlarda dünyada eser bırakmanın insanı ebedileştireceği telkin edilmiş ve şairden eserini Kanunî Sultan Süleyman'a ithaf etmesi istenmiştir.

Şehen-şāh adına bir ḫoş kitāb it
Kim anı dürc-i dürr ü laʿl-i nāb it (337)

Kitāb-ı Vāmıḳ [u] ʿAẕrā disünler
Riyāż-ı bülbül-i şeydā disünler (338)

Şehen-şāh adına olsun müsellem
Añılsun ḥaşre deñlü şāh-ı ʿālem (347)

Eger Firdevsî gelmese cihāna
Gelür miydi vücūda Şāhnāme (348)

Şairin *Vamık u Azra*'yı yazış tarihinin bazı incelemelerde yer aldığı şekliyle Sinan Paşa'nın kapdan-ı derya oluşu ile hiçbir ilgisi yoktur. Ancak 1554'ten önce yazıldığı kesindir, çünkü Sinan Paşa bu tarihte vefat etmiştir.[38]

2. Nüsha Tavsifi:

Ölçü: 28x19 (18x11).

Kapak: Kırmızı deri cilt. Cilt, altın mürekkepli, zincirekli, her iki tarafında da ortası kabartma çiçek desenli gömme, yuvarlak şemse. Miklepli, şirazeli. Miklep, düz çerçeveli, bir köşesi zincirekli ve ortası gömme şemse. İç kapak, yeşil ağırlıklı ebru desenli.

[38] Bkz. Tarihî-Efsanevi (Destanî-Mitolojik) Kişilikler Bl. "Sinan Beg" md. s. 134.

İç Düzen: İlk iki yaprak boş. Üçüncü ve dördüncü yaprakta kayıtlar bulunmaktadır. Metin *(4b)* den başlıyor. Kitabın soniki yaprağı boş. 181 yaprak, 15 satır iki sütun, 5240 beyit.

Kayıtlar: *(3a)* da *Kitab-ı Vamık u Azra* kaydı var. *(4a)* içinde "Elhamdüli'llāhillezi hedeynā lihazā ve ma künne linehtedīye lev lā en hedeynāllah" (Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allāh'a hamdolsun! Allāh bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik.) ayeti[39] yazılı yuvarlak bir mühür ve tuğra var.

Mührün altında demirbaş kaydı: "Kad vekafa hazihi'n-nushata'l-behiyye Hazreti Sultānu'l-a'zām el-fihām ekremü'l-havākini'l-kirām el-ʿizām ibnu's-sultān es-sultān Mahmūd Hān vahibu devāvīni devliyye medde'l-ezmān. Harrarahü'l-fakīr ileyhi Teālā Derviş Mustafā el-memūr bi-tasnifi umūri'l-evkāfi'l-Haremeyni'ş-şerifeyn gufira lehu." (Her zaman devlet divanlarının vakfedicisi olan büyük sultanlar sultanı Mahmud bu güzel nüshayı vakfetti. Harameynü Şerifeyn Evkafı'nın tanzimiyle görevli fakir Derviş Mustafa kaydetti. Allah onu affetsin.)

Demirbaş kaydının altında yer alan yuvarlak mührün sağ tarafı silinmiş. Ancak okunabilen tarafında geçen "mustafa" ibaresinden mührün muhtemelen yukarıdaki kayıtta sözü edilen vakıf kitaplarını kaydetmekle vazifeli Derviş Mustafa'ya ait olduğu anlaşılıyor. Mührün altında da bir imza yer almaktadır.

Aynı sayfada *(4a)* Fatih Bölümü kaşesi ve kitabın kütüphane sıra numarası olan 4142 rakamı bulunmaktadır.

(4b) sayfasında başlık yok, dikdörgen biçimli serlevha mavi ve sarı zemin üzerine ince çiçek desenli. Yazıların tamamı nesih ve altın yaldızlı çerçeve içerisinde.

Mürekkep: Başlıklar çoğunlukla kırmızı, kısmen mavi ve yeşil mürekkeple, şiirin tamamı siyah mürekkeple yazılmış.

Kağıt: *Hind abadisi* denilen bir cins ipek kağıt; aharlı, saman sarısı, mıstarlı, filigranlı.

Yazı: Harekeli nesih, başlıklar tevki'. Rekabe kayıtlı.

Başlangıç: *Ezel feth olsa dilde ism-i Fettāh*
Olur cümle kilid-i gence miftāh (1)

---

[39] (Araf 43)

Son: *Mezārum eyle īmānile tezyīn*
Emīn eyle belādan kim dir āmīn (5240)

Vezin: Me fā ī lün / Me fā ī lün / fe ū lün
* - - - / * - - - / * - -

3. Eseri Başlıklandırma Normları:

Vamık u Azra metninde yer alan başlıkların dili çoğunlukla Osmanlı Türkçesidir. Vamık ve Azra aşkının hikayesine başlayıncaya kadar mesnevinin tevhid, münacat, nat, miraç, çar-ı yar-ı güzin, aşere-i mübeşşerenin övgüsü, sebeb-i telif ve bu arada yer alan kasidelerin başlıkları Farsça-Arapçadır. Bu ayrım tahkiyeye nazaran dinī, ilmī, felsefī olan metinlerin daha süslü bir dil ile söylenebileceği anlayışının eseri gibi gözükmektedir. Devrin padişahına ithafen yazılmış kasideler de aynı anlayışla isimlendirilmiştir.

Elimizdeki nüsha, bizim ilave ettiğimiz *Vamık u Azra* başlığı ile başlıyor. Başlık seçiminde öncelikle eserin isminin belirtilmesi gerektiği kanaatiyle hareket edildi. Bu bölümde içerik esas alınsaydı *Menba-ı Aşk* gibi bir başlık düşünülebilirdi. Geleneksel düzene göre hareket eden şair, Allah'ın birliği üzerine söyleyeceklerini, ve O'na niyazını Tevhid ve Münacat başlıkları altında dile getirmiştir. Tevhid ve münacatı tek başlık altında toplayarak şair tevhid ile dualarına uygun bir zemin hazırlamıştır. Bu zikrin ve duanın birbirinden ayrı şeyler olmadığı düşüncesi olarak yorumlanabilir. *Hz. Muhammed*'in övgüsünü içeren na't kısmında başlık peygamberin en hususī özelliği ile teşkil edilmiştir. O, *fahr-ı ālem*, insanın özü ve ulaşabildiği derecenin temsilcisidir, yani *tac-ı evlad-ı ādem*dir. İçerik bu başlığı destekleyecek görüşlerin ayrıntısı anlamına gelir. Bu ayrıntılar; ayetler, mukayeseler, mucizeler, İslam inancının esasları vs. ile ortaya konmuştur.

Miracın anlatıldığı bölüm başlığı, bu olaya gönderme yapan klişe ayet iktibasıyla teşkil edilmiştir *(4b). Kurb-ı ev ednā* miraç ve mucize ile taltif edilmiş peygamberi anlatan en özlü iktibastır. Bu iktibas bölümün *209* ve *216.* beyitlerinde tekrar edilir. Dinsel motiflerin yanında *miraç* kelimesinin ilk anlamıyla bağlantı kurulmuş, göğün katları ve *ilm-i nücūm* denilen astrolojik bilgilere de yer verilmiştir.

Dört halifenin övüldüğü bölüm başlıkları da halifelerin en bilinen hatta isimleşmiş (*Sıddık, Faruk, Camiü'l-Kuran* gibi) sıfatları ile teşkil edilmiştir. Hz. Ali için "*hatemü'l-haya*" sıfatına başlıkta yer verilmesi ise sıradışı bir seçimdir.

Kerbela şehidi Hüseyin ve cennetle müjdelen on sahabînin övgüsü ise tek başlık altında yer almıştır *(11a)*. Başlıkta yer almamasına rağmen Hz. Hasan'ın övgüsü de bu kısımda yer almıştır. Başlık kendi içinde de övgü sözleriyle tertip edilmiştir.

Şair Sebeb-i telif başlığında geleneğin gerektiği ayrıntıyı vereceğini de "...ü Tasnif-i Risale-i Adab" *(12a)* ifadesiyle belirtiyor.

Kanunî Sultan Süleyman'ı öven ilk bölümde *(14b)* *kaside* kelimesi yerine "Medh" kelimesi tercih edilmiştir. Şekil ve vezin itibariyle de mesnevinin devamı mahiyetindedir. Başlığın bu şekilde oluşturulması hem şeklî bir endişe hem de devlet büyükleri için *kaside* dışında da medih yazılabileceği anlamına geliyor. Başlık *padişahlık* + *halifelik* + *dua* formülüyle oluşturulmuştur. İçerik de formülü oluşturan birimlerin ayrıntılarıdır. Kasidenin başlığı ise *(17a)* daha süslüdür. Kasidenin başlığı ve içeriğinin gösterişli, gür sesli ve sanatlı olması padişahın ihtişamını hissettirir.

Şair nazmının muhtemel kusur ve noksanlıkları için "özr" kelimesini kullanarak başlığı oluşturuyor *(18a)*. İçeriğe bakmayınca başlığın, Allah'a aczini ve beşer olmanın zayıflığını bildirmek gayesi taşıdığı anlaşılmıyor. Şair, kendi kriterleriyle bu sahada ustaca bir tercih yaptığını da dile getiriyor. Bu ikinci kısım daha farklı bir başlık altında ortaya konabilirdi.

Diğer başlıklarla mukayese edince mesnevinin hikaye bölümüne daha hacimli bir başlıkla giriş yapıldığı görülür*(20b)*. Aslında başlıktaki bu yapı öyküleme tekniğinde itibarî zamanın işleyiş kaidelerini hatırlatıyor. Şah Taymus'un oğlunun olmaması, Şah Babek'in devrin güzeli Meryem ile evlenmesi, bu evlilikten Vamık'ın dünyaya gelmesi tek başlık ile ifade edilmiştir. Görünüşte uzun olmasına rağmen başlığın bu şekilde teşkil edilmesi hikayenin temel kurgusu olan Vamık ve Azra'nın aşkına çabucak geçişi sağlayan özetlenmiş bir zemin hazırlığını aksettirir. Mesnevinin hikaye bölümü 4698 beyittir. Sözü edilen başlık altında ifade edilen kısım 274 beyitten ibarettir. Bu da genele oranla % 5,8'e tekabül eder.

Bundan sonraki başlıklar olaylardaki ayrıntıları yansıtır. Bazen başlıkta küçük olay halkalarının kronolojik olarak dizildiği de görülür. Sözgelimi Azra'nın kendi resmini Bihzad isimli bir ressama on ipek halı üzerine çizdirip ilden ile

göndermesi, bu resimlerden birini Vamık'ın görüp aşık olması ve perişan olması aynı başlık altında ifade edilmiştir *(40b)*.

Eylem anlatan başlıkların tamamında kronolojik bir sıra takip edildiği ve olay halkalarının zaman anlamlı gerundiumlarla (-up, -üp) birbirine bağlandığını söylemek mümkündür.

Eserde konunun gerektirdiği duygusal atmosferi hakim kılmak gayesiyle bazı ayrıntıların da müstakil başlıklar altında ifade edilmesi şairin bu bölümlere verdiği önemi aksettirir. Azra'nın yurdunu terkedip Hirat şehrinde bir viranede kalıp ayrılık gecesine arkadaş olmaktan yakınması *(45b)*, Mum ile dertleşmesi *(47b)*, ateşe düşüp yanan kelebeğe hitabı *(48a)*, Allāh'a yalvarması *(49a)* sözü edilen niyete uygun örneklerdir.

Başlıkların olaylardaki *entrika*yı yahut gizemi önceden haber verdiğini söylemek de mümkündür: "Lahican'ın Aşık Olduğu Peri Kızı, Lahican İle Vamık'ı Birarada Görüp Kendiyle Mücadele İçin Bir Araya Gelmişler Sanıp Kaf Dağından Asker Getirmesi, Savaşıp Mağlup Olması" *(64a)* gibi.

Eylem ağırlıklı başlıklar yanında bir hususu vurgulamak ve okuyucuda hayranlık uyandırmak niyetiyle tasvir ağırlıklı başlıklar da vardır. Bu başlıkların (diğer mesnevilerde de olduğu gibi) "sıfat-ı" kelimesiyle terkip oluşturacak biçimde kalıplaştığı görülür. "Sıfat-ı Dürc-i Cevahir-i semīn" (Kıymetli mücevher sandığı) *(108a)*, "Sıfat-ı Sivar-ı Alī Mikdar" (Çok değerli bilezik) *(108a)* gibi.

Başlıkların da edebī sanatlardan (teşbih, istiare, mecaz, telmih gibi) faydalanılarak oluşturulduğu görülmektedir. Vamık'ın Azra'ya gönderdiği ayna Cem'in *āyine-i cihān-nümā*sına benzetilmiştir *(116a)*.

Kasideler gibi gazeller de müstakil başlıklarla ve fonksiyonunu da açıklayacak yeterlilikte başlıklar vasıtasıyla sunulmuştur. "Udi Sanatçının Vamık Ağzından Söylediği Duruma Göre Şikayet ve Hüzün Gazeli" *(121a)* gibi.

Eylem ifade eden başlıklar *.....-dığıdur (135b)* veya *.....-dığın beyan eder* kalıbındadır *(138a)*. Eserdeki son başlık beklenen kavuşmayı ifade eden düğün ve sevince dairdir.*(165b)*.

Bundan sonraki son dört bölümün başlık satırları boştur. Bu boşluklar içerikle bağlantılı olarak veya en basit olarak sonradan tamamlanmak üzere boş bırakılmıştır şeklinde yorumlanabilir.

4. Epizotları:

Çin hükümdarı Taymus'un yediyüz yaşına gelmesine rağmen hiç çocuğu olmamıştır. Her türlü zenginliğe sahiptir, fakat tahtına varis olacak bir veliahdın olmaması onu üzmektedir. Sonunda divanı toplar ve bu işin çaresini sorar. Ona Şah Babek'in kızı Meryem'i överler. Taymus, veziri Şadkam'ı Babek'le görüşmeye gönderir, bir de mektup yazar. Meryem'le gösterişli bir düğün yapar ve evlenir. Bu evlilikten Vamık doğar. Vamık'ın doğduğu gece, çocuğu olmayan vezir Şadkam'ın da bir oğlu olur ve adını Behmen koyarlar.

Vamık ve Behmen birlikte büyürler. Savaş sanatlarında ve her türlü ilimde eşsiz olurlar. Vamık'ın güzelliği dillere destan olur. Bu arada Gazni ülkesinin şahı Melik Şah'ın da bir süre çocuğu olmamış, sonunda eşsiz güzellikte bir kız olan Azra, dünyaya gelmiştir. Vamık gibi dadısı tarafından büyütülen Azra, sadece güzel değil aynı zamanda avcılık ve silah kullanma gibi meziyetlere de sahiptir. Bir mecliste otururken Vamık'ın övgüsünü duyar ve ona aşık olur.

Vamık'ın aşkı, Azra'yı perişan eder. Dadı, çare olarak, on ipek halı üzerine Azra'nın resimlerini yaptırarak dünyanın her tarafına göndermeyi bu şekilde Vamık'ı, Azra'nın güzelliğinden haberdar edip aşık etmeyi planlar.

Azra, Vamık'tan haber çıkmayınca daha fazla dayanamayıp bir gece gizlice erkek kıyafetiyle kaleden kaçar. Nereye gittiğini bilmeden üç gün boyunca yürür. Sonunda Hiri şehrine varır. Vakit akşamdır. Harabe bir evde sabahlar ve sabahleyin evin sahibiyle tanışıp bir süre o evde misafir olarak kalır. Bu arada gelip geçenlerden Vamık'ı sorar.

Bir av dönüşünde Vamık, dostlarıyla birlikte bir havuz kenarında mola verir. Aynı yere az sonra bir kervan gelip konaklar. Kervanın ileri gelen büyüklerinden biri Vamık'a hediyeler sunar. Bu hediyelerin içinde Azra'nın ipek halıya çizilmiş resmi de vardır. Resmi gören Vamık kendinden geçer. Eve dönerler. Taymus Şah oğlunun aşık olduğunu öğrenir. Ettiği nasihatların faydalı olmadığını görünce yanına Behmen'i ve bin kişilik askeri birliği katmak suretiyle gitmesine izin verir.

Vamık bir ay boyunca durup dinlenmeksizin yol alır. Bir havuz kenarında meclis kurup dinlenmeye karar verirler. Uzaktan giyim kuşamı sultanları andıran bir delikanlı çıkagelir. Vamık'ı köşküne davet edip ikramda bulunur. Vamık onunla tanışınca perilerin şahı Peri Han'ın oğlu Lahican olduğunu öğrenir. Lahican, kendi gibi bir peri olan Perizad'a aşıktır. Fakat Perizad, Lahican'ın bu duygularını karşılıksız bırakmıştır ve onunla sürekli savaş halindedir. Vamık ve Lahican'ın

konuşmalarını dinleyen Perizad ikisinin, kendine karşı birlik olduğunu düşünür ve Kaf Dağından savaşçılarını getirerek hücum eder. Vamık'ın gayretleriyle bu saldırı püskürtülür ve Perizad yenilgiye uğrar. Bu kadar güçlü bir savaşçının kim olduğunu merak eden Perizad Vamık'ı takip etmeye başlar. İniltilerini almış olduğu yaralardan sanıp ona yardım etmek ister. Vamık, Perizad'a durumunu anlatır. Bu tanışmayı müteakip Vamık iki sevgiliyi barıştırır. Perizad ve Lahican da Azra'yı aramak üzere kanat açarlar.

Uzun yolculuklardan sonra Vamık'ın yolu Rī ülkesinde bir ovaya düşer. Orada konaklamaya karar verirler. Bu arada Rī halkı ülke topraklarının ellerinden çıkacağı ve kendilerinin Vamık tarafından esir edileceği endişesiyle ülkenin padişahı Arslan'a durumu bildirirler. Arslan bir gece baskını yapar. Yapılan savaşta Arslan yakalanır. Bu arada Vamık da yaralanmıştır. Vamık'ın aldığı kılıç darbesinin zehirli olduğu hilesiyle yarasına özel bir merhemin konulması gerektiğini bahane eden Arslan, yaraya merhem yerine kuvvetli bir zehir koydurur.

Arslan'ın hilesini anlayan Behmen onu yakalayıp hapseder. Arslan'ın kızı Dilpezir babasını ve Vamık'ı kurtarmak için Behmen'e ricada bulunur ve ikna eder. Bu zehrin panzehiri Dilgüşa kalesinde bulunmaktadır. Behmen, Dilgüşa kalesine gidip kaleyi teslim alır ve panzehirle geri döner. Ölmek üzere olan Vamık'ı, yaşlı ve bilge bir doktor olan Hakim bu panzehir ile tedavi eder.

Dilpezir'e aşık olan Frengistan lideri Tur olanları öğrenir. Dilpezir'i ele geçirmek ve diğerlerini katletmek planıyla önce Dilpezir'e elçi gönderir ve ardından saldırır. Vamık tam iyileşmediği için bu savaşa katılamaz. Behmen, Tur ile tutuştuğu kavgada atının yaralanıp ölmesi üzerine kementler atılarak yakalanır ve hapsedilir. Bu arada Vamık, periler tarafından yatmış olduğu evden alınarak iyileştirilmek üzere Kaf Dağına götürülür.

Behmen hapsedilip Vamık da ortadan kaybolunca Hakim ve Dilpezir tahammül edemez ve sefere çıkarlar. Horasan'a varır ve tesadüfen Azra'nın misafir olduğu eve giderler. Birkaç gün dinlenmek için izin isterler. Bu tanışmadan sonra Azra, Vamık'ın ilk defa haberini almış olur. Üçü birbirlerinden ayrılmamayı vad edip Vamık'ı bulmak üzere yola çıkarlar. Yolları büyük bir deniz kıyısına varır. Kıyıda üç yalnız insanı gören gemi onlara doğru yaklaşıp demirler. Gemi kaptanı Erdişir, Azra'nın macerasını dinleyince ona yardım etmeye karar verir. Gemiyle seyahat etmeye başlarlar.

Vamık'ı Kaf Dağına götüren Lahican ve Perizad onun yarasının iyileşmesi için özel merhemler uygularlar. Yaraları iyileşen Vamık'ın ağrısı dinmeyen daha ağır bir yarası vardır. Lahican Azra'yı bulmak üzere kanat açar. Denizde seyahat etmekte olan gemiyi görür. Gemide Vamık'ın sözü edilmektedir. Gemideki güzelin Azra olabileceğini tahmin eden Lahican gemiyi kıyıya çeker. Azra'yı bir köşke götürür. Periler onun ayaklarına mücevherler saçarlar. Lahican Azra'ya Vamık'tan bahseder. Gemi kaptanı Erdişir'e yardımlarından dolayı gemisini dolduracak ölçüde hediyeler, değerli mücevherler verilip yolcu edilir.

Lahican, Hakim, Dilpezir ve Azra'yı bir tahta bindirip Süleyman peygamberin Dilşad isimli devrini tamamlamış eski şehrine götürür. Dilşad sarayı, periler tarafından süslenir. İki sandık çıkarılır. Bu sandıklardan birinden Belkis'in düğün gereçleri çıkar. Hepsi çok değerli olan giysiler ve mücevherlerle Azra süslenip giydirilir. Diğer sandık periler vasıtasıyla Kaf Dağındaki Vamık'a götürülür. Süleyman peygamberin eşyaları bulunan bu sandık da dua edilerek açılır ve Vamık giyinip kuşanır. Lahican'ın getirdiği fildişi bir tahta oturan Vamık, periler tarafından yerden kaldırılıp yıldızlara yükseltilir ve seher vaktinde Dilşad'a götürülür.

Vamık Dilşad'da Perizad tarafından karşılanır ve Süleyman'ın tahtına oturtulur. Bütün periler Süleyman devrini yaşamanın coşkusuyla büyük bir sevinç duyarlar.

Azra, arzu ettiği gibi Vamık'ı uzaktan seyreder ve onu karşılamaya çıkmaz. İçi gül dolu bir mendili hediye olarak gönderir. Vamık da onun hediyesine *Ayine-yi Ferhan* denilen üstün özellikleri olan bir ayna gönderir. Perizad ve Lahican'ın tertip ettiği bir mecliste birbirlerine ilk önce perde arkasından duygularını anlatır, sonra görüştürülürler.

Bu arada Tur tarafından hapsedilmiş olan Behmen'i kurtarmak için harekete geçen Vamık galip gelir. Tur yakalayan iki samimi arkadaş bu kavuşma sevinciyle onu serbest bırakırlar. Bir süre sonra yeniden kuvvet kazanan Tur, hücum eder ve savaş meydanına kazdırıp kamufle ettiği bir kuyuya Vamık'ı düşürmeyi başarır. Behmen, Azra, Dilpezir ve Hakim savaş meydanında güçlerini kaybetmiş ve yaralanmışlardır. Bu arada Vamık'ın bütün yeryüzüne gönderdiği resimlerden biri kendine ulaşan Tus ülkesi padişahı Merzban, Azra'yı aramaya çıkmış ve yolu bu savaş meydanına uğramıştır. Savaş meydanında çaresiz ve yardıma muhtaç

duruma düşmüş bu dört kişiyi görür ve önceden de düşman olduğu Tur'un üzerine saldırır. Tur ise Vamık'ı alarak deniz yoluyla kaçar.

Tur'a ezeli düşman olan ateş-perestler gemisini ele geçirir ve Tur'u asarlar. Gemideki diğer esirlerle birlikte paylaşılan Vamık, köle olarak ateş-perestlerin yaşlı reisinin hissesine düşer. Samimi hizmetleri yüzünden yaşlı lider onu özel hizmetçisi olarak tayin eder ve bir süre sonra macerasını öğrenip serbest bırakır.

Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra Vamık'ı bulmak için yola düşer ve bir kervana katılırlar. Kervanı haramîlerin saldırısından kurtarırlar ve Azra kervana lider seçilir. Yolları Zengî'lerin kalesine yakın bir ovaya düşer. Zengî'lerin ardarda yaptıkları saldırılar sonunda yakalanır ve hapsedilirler. Zengî, Azra'ya sahip olmak emelinde, başarısız olunca ona sürekli eziyet ettirir.

Ateş-perestlerin yanından ayrılan Vamık bir kervana katılır. Kervanın yolu üzerinde bir sebili bekleyen *arslanı*, ardından yedi başlı *ejderhayı* ve *div-i güm-rahı* öldürür. Kervandaki yaşlılardan biri Vamık'a, Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'dan haberi olduğunu bir sefer esnasında aynı kervanda yolculuk ettiklerini söyler. Bunun üzerine Zengî kalesine doğru yol alırlar.

Zengilerle yapılan savaşlardan sonra bir gece baskınıyla kale ele geçirilir. Kavmin lideri olan Zengî, Azra'yı alarak kaçar. Bu arada Vamık diğer dostlarını kurtarmıştır. Zengî önceden Tus padişahı Merzban'ın emirlerinden biriyken isyan etmiş ve kaçmıştır. Azra'yı ona hediye ederek kendini affettirmek için şahın huzuruna çıkar. Şah, Azra'yı tanıyıp onu hanımına emanet eder ve Zengî'yi de hapse attırır.

Zengî'yi takip eden Vamık, Behmen ile birlikte Tus'a gelir. Bir handa kalıp Behmen'i Merzban Şah'ın huzuruna gönderir. Behmen macerayı anlatır. Merzban, Vamık'ı getirmek üzere devlet erkanını gönderir ve onu törenle karşılar. Merzban Şah, Zengî'yi cezalandırmayı Vamık'a bırakır. Vamık dostlarına kavuşmanın sevinciyle ve Zengî'nin kötülük yapmaya tövbe ettiğini ifade eden hikmetli sözlerinden ötürü düşündüğü cezadan vazgeçer ve onu serbest bırakır.

Vamık bir süre sonra memleketine dönmek üzere Tus hükümdarı Merzban'dan izin ister. Merzban düğün tertiplemek istediğini söyleyerek onları, bir süre daha kendi ülkesinde kalmaya razı eder. Çin'e Gazni'ye ve Rî ülkesine düğünü yapılacak olan sevenlerin ebeveynlerini davet etmek üzere vezirler gönderir. Behmen de Lahican ve Perizad'ı davet etmek üzere yola çıkar.

Lahican ve Perizad'ın Kaf Dağında yaşayan Gund isimli ber dev tarafından bir yıldır hapis tutulduğunu öğrenen Vamık onları kurtarmak üzere yola çıkar. Gund'u öldürmek için hatiften bir ses ona bir darbe vurmasını ikinci darbenin devi dirilteceğini söyler. Vamık, olağanüstü görünüm ve güçlere sahip olan Gund'u öldürür. Bağlı vaziyetteki Lahican ve Perizad'ı kurtarır.

Gund tarafından Perizad'ın dili bağlanmıştır ve bu bağın çözümü için tılısm Gund'un yaşadığı mağaranın karşısındaki mağarada yaşayan ejderin öldürülmesidir. Vamık ejderi öldürünce Perizad'ın dili çözülür ve konuşmaya başlar.

Vamık perilerin taşıdığı bir taht ile Tus'a döner. Tus hükümdarı Merzban, ilk düğünün kendi ülkesinde yapılması için Vamık'ı ikna eder. Vamık'ın, Azra'nın ve Dilpezir'in aileleri düğüne davet edilir. Düğüne Lahican ve Perizad ile birlikte diğer periler de katılırlar. Tus ülkesinin şahı Merzban şenlikler ve eğlenceler tertip eder. Vamık ile Azra'nın, Behmen ile Dilpezir'in, Lahican ile Perizad'ın düğünleri yapılır.

Konuklar ülkelerine dönerler. Taymus Şah tahtını Vamık'a devreder. Vamık'ın iki oğlu dünyaya gelir. Vamık'tan sonra bir süre de bunlar dünyaya hükmeder sonunda bunlar da dünyanın faniliğine teslim olurlar.

İNCELEME

İNCELEME

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VAMIK U AZRA YAZAR ve ŞAİRLERİ

1.1. Arapça Farsça ve Diğer Dillerde Vamık u Azra :

1- Sehl b. Harun (ö. 830): *Vamık u Azra*'yı nesir halinde Arapçaya çevirmiştir.[40] Unsurî'nin eserini yazdığı döneme tekabül eden bu nüshayı İbnü'l-Nedim, Sehl b. Harun'a nispet etmiştir.[41] İbnü'l-Nedim'in *Fihrist*'i ne yazık ki oldukça mübhemdir ve Sehl'in eserini hangi dilden tercüme ettiğini kaydetmemiştir. Eser, büyük ihtimalle Yunanca , Süryanice veya Pehlevice'dir.[42] Muhammed-i Şefi, İbnü'l-Nedim'in adı geçen eserine işaret ederek manzum veya mensur olduğu dahi bilinmeyen bu kayıp eserin konusunun rivayet ve hikayelerden ibaret olduğunu kaydeder. Aslen İranlı olan Sehl'in Arapça olan eserinin ismi *El-Vāmık ve'l-ʿAzrā*'dır.[43]

2- Ebu'l-Kasım Unsurî (ö. 431/1040):. Devletşah çok beğendiği *Vamık u Azra* manzumesinin ancak birkaç yaprağını bulabildiğini belirtmiştir.[44] Şair, *Vamık u Azra*'yı Gazneli Sultan Mahmud adına telif etmiştir. Diğer mesnevileri gibi *Vamık u Azra* da bir belagat hazinesidir. İnce manalar, etkileyici hükümler ve edebî sanatlarla süslüdür.[45] Tamamı günümüze kadar ulaşmayan bu eser, şairin diğer mesnevilerine nazaran en dikkate değer olandır.[46] Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sı hakkında en önemli çalışma Muhammed-i Şefi tarafından yapılmıştır. Şefi'in yayımladığı nüshayı esas alarak İnga Kaladze Unsurî şiiri üzerine Rusça incelemelerde bulunmuş ve eserinde bu metne olduğu gibi yer vermiştir.[47] *Şāhnāme*'nin, Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sı üzerine tesirleri hakkında da makaleler yayımlanmıştır.[48]

---

[40] Rypka, 282.
[41] Muhammed Ali-yi Taberî, 420.
[42] Berthels, 108.
[43] Şefi, 3-4.
[44] Devletşah, 1; 107.
[45] Muhammed-i Avfî, *Lübābü'l-Elbāb*, (Edited by Edward G. Browne, M.A., M.B.,) Volume I-II, London-Leıden, 1903-1906, C. II, s. 32.
[46] Berthels, 105.
[47] İnga Kaladze, *Unsurî'nin Epik Şiiri*, Tiflis, 1983, s. 59-102.
[48] Muhammed-i Riyad, "Tesir-i Şāhnāme der-Mesnevi-yi Vamık u Azra-yi Unsurî", *Hilal*, 1348 h.ş., 7; 14-25; Perviz Natil-i Handerî, "Vamık u Azra-yı Unsurî ve Şahname-i Firdevsî", *Heftad Sohen*, 1369 h.ş., 3; 226- 231.

3- Ebu Reyhan-i Bîrunî (362/973 - 445?/1053?-1061?): Muhammed Ali-yi Terbiyet'e göre Ebu Reyhan-ı Bîrunî, *Vamık u Azra*'yı Arapçaya ilk tercüme eden kişidir[49] ve büyük ihtimalle kaynağı da Unsurî'nin manzumesi veya Pehlevice metinlerdir. Ya da Unsurî ve Birunî'nin kaynağı aynıdır ve eserlerini bu kaynaktan tercüme etmişlerdir.[50] Meşhur bilgin ve Unsurî'nin çağdaşı olan Bîrunî eseri mütekarib bahrinde kaleme almışlardır.[51] Sadece Unsurî'nin eseri değil Birunî'nin eseri de kayıptır.[52]

4- Fasihî-yi Cürcanî (ö. 441/1051): *Vamık u Azra*'yı nazmetmiştir. Manzume'den överek bahseden Devletşah, ondan birkaç yaprak bulabildiğini, diğer kısmına ise ulaşamadığını belirtmiştir.[53] Türk şairi Kâmî'nin, Cürcanî'nin *Vamık u Azra*'sından oldukça güzel manalar iktibas ettiği[54] ve Fasihî'nin *Vamık u Azra*'sının konu itibariyle Unsurî'ninkinden farklı olmadığı[55] kaydedilmiştir.

5- Katilî-yi Buharaî (?-?): Katilî'nin hicri 9. asrın sonunda Sultan Yakub zamanında nazmettiği *Vamık u Azra* efsanesi yaklaşık altıbin beyittir.[56] Katilî'nin *Vamık u Azra*'sının resimli bir nüshası Rampur Şahzazede-nişîn Kütüphanesi'nde Farsça Yazmalar Nazım Bölümünde 4156 numarada kayıtlıdır. Mir Ali (ö. 951-957)'nin kaleminden diğer resimli bir nüsha da British Museum Or. 9037'de bulunmaktadır. Renk ve tezhip yönünden oldukça güzel olan bu nüsha ne yazık ki ıslanmış ve harap olmuştur. Katilî'nin bu uzun eseri açık, anlaşılır, selis ve etkileyicidir.[57]

6- Zamirî-yi İsfahanî (Kemalüddin veya Cemalüddin Hüseyn) (ö. 973): I. Şah Tahmasb zamanında altı mesnevi yazmıştır. Bu mesnevilerin içinde *Vamık u Azra* da vardır.[58] Eseri hakkında hiçbir malumat yoktur.[59]

---

[49] Terbiyet, Arapçaya yapılan ilk tercüme olduğu kanaatini belirtmeden önce *Sehl b. Harun*'un aynı adlı eserini kaynak araştırması yönünden değerlendirmiş ve Yunan kaynaklı veya Arap kaynaklı olup olamayacağı konusunda değişik görüşlere yer vermekle yetinmiştir.Terbiyet'in; Ebu Reyhan Birunî'nin Vamık u Azra'yı Arapçaya ilk tercüme eden kişi olduğunu belirtmesi" Sehl b. Harun'un bu eseri telif mi tercüme mi etmiş olduğu hakkında bir kanaate varmamış olduğunu göstermektedir. Fakat bu, eserin tarih itibariyle diğerlerinden daha önce tercüme veya telif edildiğini gösterir. (Bkz. Terbiyet, 331-332).

[50] Terbiyet, 323.

[51] Rypka, 282.

[52] Muhammed *Cafer-ı Mahcub*, "*Vamık u Azra*-yı Unsurî", *Sohen*, 1357 h.ş., 1. 43.

[53] Devletşah, I: 107.

[54] Canım, 457.

[55] Terbiyet, 324.

[56] *A.g.e.*, 328

[57] Şefi, 51.

[58] Terbiyet, 329; Zebihullâh-ı Safâ, *Tarih-ı Edebiyyât, Der-İran*, V C., Tahran,1371 h.ş. C. 5, s. 696.

[59] Şefi, 39.

7- Kısmetî (Esterabadlı Molla Muhammed Ali) (?-?): Kısmetî' nin Farsça *Vamık u Azra*'sının olduğu *Rüz-ı Rüşen* tezkiresinde kayıtlıdır.[60] Mesnevisinin muhtasar bir tercümesi *Heft İklim ü Esterabad*'ın ekinde yer almaktadır. Çeşitli kütüphanelerde nüshalarının bulunduğu belirtilmiştir. Hicri 10. asırda yazılmıştır.[61]

8- Şuayb-i Cuşkanî (?-?): *Vamık u Azra*'yı hicrî 11. asrın ilk yarısında yazmıştır. Hezec veznindeki bu eser Tahran Kütüphanesi"ndedir.[62] Eserin bazı sayfaları eksik ve mevcut olanlar ise düzensizdir.[63] Şah Abbas-ı Kebirî devrinin ileri gelenlerinden olan Cuşkanî, eserini devrin padişahı adına yazmıştır.[64]

9- Sulhî (?-?): Çağdaş tezkire yazarı Takiyüddîn-i Evhadî (ö. 1030) *Mecmâü'n-Nefâis*'te Sulhî'nin Hindistan'da doğup Malide'de vefat ettiğini yazmıştır. Sulhî, Ekber Şah (1542-1605) zamanında ve hicri 993'ten önce *Vamık u Azra*'yı nazmetmiştir. Bu mesnevinin bir nüshası Rampur Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Diğer bir nüshası da British Museum'da Or. 10934'tedir.[65]

10- Emir-i Ferharî (?-?): Eski Fars şairlerinden olup Türk asıllıdır. *Vamık u Azra*'yı nazmetmiştir.[66] Thomas Vilyam Bil, *Doğulu Meşhurlar Sözlüğü*'nde Küçük Asya Selçuklularından Emir Keykavus bin Keyhusrev (ö. m. 1220)[67] zamanının şairlerinden Emir Ferharî'nin *Vamık u Azra* hikayesini nazmettiğini yazmıştır. Fasihî ve Ferharî'nin manzumelerinin kurgu itibariyle Unsurî'nin manzumesiyle aynı fakat sanat, teşbih ve tabirler bakımından farklı olmaları çok muhtemeldir.[68] Ferharî'nin eseri kayıptır.[69]

11- Zahîr-i Kirmanî (Zahirüddîn Hasan bin Nasırüddin Yahya Hatîb-i Kirmanî) (?-?): *Vamık u Azra*'yı hicri 10. asırda yazmıştır. Tahran Edebiyat Fakültesinde bir nüshası bulunmaktadır. Mensurdur.[70]

12- Mevlana Esirî-yi Türbetî (ö. 982/1574): Şah Tahmasb zamanının şairlerindendir. Fakir, derviş meşreb ve kanaatkar biri olan şairin gazelleri ve

---

[60] Terbiyet, 335.
[61] Muhammed Cafer-i Mahcub, "*Vamık u Azra*-yı Unsurî", *Sohen*, 1357 h.ş., 2; 131.
[62] Muhammed Ali-yi Taberî, 419.
[63] Şefi, 70.
[64] Terbiyet, 331.
[65] Şefi, 42-43.
[66] Şemsettin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, (Tıpkıbasım / facsimile), 6 C., Ankara, 1996. C. 5, s. 3380.
[67] Terbiyet, Keykavus bin Keyhusrev'in ölüm tarihini hicrî 659-665 olarak kaydetmiştir. Metinde verilen tarih *İA*'dan alıntıdır.
[68] Terbiyet, 324.
[69] Mahcub, 2; 131.
[70] Muhammed Ali-yi Taberî, 420.

Vamık u Azra'sı vardır.[71] Eserinin bir nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4141 numarada kayıtlıdır. [72]

13- Şeyh Yakub-i Sarfî-yi Keşmirî (Harfî) (908/1502 - 1003/1594): Nazım ve nesirde Hint tasavvufunun en büyüklerinden olan bu iranlı şair Nizamî'nin hamsesini takip etmiştir. *Vamık u Azra* da bu hamseyi oluşturan mesneviler arasındadır.[73] Harfî'nin eseri 1889 yılında *Leknev*'de (Hind Cumhuriyeti şehirlerinden biri) basılmıştır.[74]

14- Nevi-yi Habuşanî (Kuçanî) (ö. 1019/1610): Gazel ve mesnevi üstadı olan şairin *Vamık u Azra* mesnevisi vardır.[75] Padişah Celaleddîn Ekber zamanında yaşamış Hind şairidir. Beşyüz beyit civarındaki *Vamık u Azra* mesnevisi Nizamî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'iyle aynı vezindedir ve Mirza Muhammed-i Şirazî'nin özen ve gayretleriyle hicrî1306 (miladî 1887) yılında Hindistan'da basılmıştır.[76] Muhammed Ali-yi Terbiyet'in *Suz u Güdaz* mesnevisini izafe ettiği *Nevi* budur. Nevi, mesnevisini Padişah Ekber'in oğlu Şahzade Danyal'ın emriyle nazmetmiştir. Yaklaşık beşyüz beyitlik bu mesnevinin ikiyüz beyti mukaddime diğer kısmı ise hikayeyi içerir. Taşbaskısı yapılan bu kitabın ilk sayfasında şu tanıtım yazısı vardır: "Bu kitap Hakim-i Nevî kaleminden iki aşığın sıfatıyla isimlendirilmiş *Vamık u Azra* mesnevisi..." Tezkirecilerin *Suz u Güdaz* olarak anmasına rağmen kitabın hiçbir yerinde bu isme rastlanmaz. Nevi muradına erememiş iki Hintli sevgilinin aşk hikayesini *Vamık u Azra* ismiyle şiirleştirmiştir. Buna göre; eserin asıl ismi ya *Vamık u Azra*'dır veya Nevî bu iki ismin şöhretinden faydalanmak istemiştir, sonucuna varılabilir. [77]

15- Zahir-i İsfahanî: Şah Süleyman Safevi (H. 1077-1105)'nin çağdaşlarından olan şairin *Vamık u Azra* isimli bir mesnevisi vardır. Reml, nücum ve musıki ilimlerine vakıf olan şairin eserinde bu ilimlere ait ıstılahlar malzeme

---

[71] Said-i Nefisî, *Tarîh-i Nazm u Nesr*, II C.,Tahran, 1363 h.ş.C.1, s. 574.

[72] Eserin bir bölümü Bitirme Tezi olarak Türkçeye çevrilmiştir. Esirî H. 954 tarihinde yazdığı Vamık u Azra'sını Kanunî Sultan Süleyman adına nazmetmiştir. (Selami Ece, *Esirî'nin Vamık u Azra Mesnevisi (Tevhid,Münacat ve Sebeb-i Telif Kısımlarının Çevirisi)*, AÜ FEF, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Bitirme Tezi), Erzurum, 2001.

[73] Nefisî, 1; 372-373.

[74] Terbiyet, 331.

[75] Nefisî, 1; 434.

[76] Muhammed Ali-yi Terbiyet şu bilgileri kaydetmiştir: *Mirza Muhamed-i Melikü'l-Küttâb-ı Şirâzî; Nevî-yi Habuşanî*'nin (ö. 1019/1610) meşhur *Suz u Güdaz* mesnevisine birkaç beyit ilave etmiş, bir kısım beyitler çıkarmış ve onu *Vamık u Azra* ismiyle Bombay'da yayımlamıştır. (Terbiyet, 335)

[77] Mahcub, 2; 134-135.

olarak geniş bir yer tutar. Manzum olan eserin bir nüshası Hacı İsmail Ağa-yı Emirhizî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.[78]

16- İradethan-ı Vazıh (ö. 1128/1129): Mir Mübarekü'llah b. Kifayet Han'ın tahta oturuşunun kırkıncı yılında *İradethan* lakabını aldı. Bu lakap onun babasına da hediye edilmişti. İradethan'ın eserleri British Museum'dadır. Sanatlı nesirle yazmış olduğu *Vamık u Azra* isimli eserinin yazma nüshasından fotoğrafı, Pencap Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Asıl nüsha çok okunaksız ve tamir görmüştür.[79]

17- Namî-yi İsfahanî (Mirza Muhammed Sadık) (ö. 1204/1790): Şair hamse meydana getirmek maksadıyla hareket etmiş, *Hüsrev ü Şirin*, *Leyla vü Mecnun* ve *Vamık u Azra*[80] mesnevilerini nazmetmiştir.[81] Nadirşah'ın saltanatı döneminde vefat etmiştir. *Vamık u Azra* hicrî 1324-1328 (miladî 1906-1910)'de Şiraz'da basılmıştır. Bir nüshası Tahran Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.[82] Şairin eseri hakkında Hüseyn-i Bahrululumî bir incelemede bulunmuştur.[83]

18- Hüseynî (Muhammed Hüseyn-i Kazvinî-yi Şirazî): Bu müellif Ali Şah-ı Kaçar'ın fetihleri (1211/1797'den 1250/1834'e kadar) zamanında yaşamıştır. Mesnevisinin bir nüshası British Museum'da (Rieu s. 721) bulunmaktadır. Bahr-i remelde yazılmış olan eser binüçyüz veya bindörtyüz beyit civarındadır. Mesnevinin sonunda Vamık ismi bağlamında şair kendi gerçek aşkını anlatmıştır. Eser H. 1256'da **Muinüddîn** tarafından Puştuca'ya tercüme edilmiştir ve British Museum 2827 numarada bulunmaktadır.[84] Muhammed Hüseyn-i Şirazî'nin *Vamık u Azra*'sının bir nüshası da Tahran Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nin kataloğunda kayıtlıdır.[85] Eser, h. ş. 1324 'te Şiraz'da basılmıştır.[86]

19- Mirza İbrahim-i Kirmanî (? - ?): Şairin manzum bir *Vamık u Azra*'sı vardır. Eserin bir tam nüshası Berlin Kütüphanesi'ndedir.[87]

20- Seyfeddîn Ahund-i Seyf (? - ?): Şarin *Vamık u Azra*'sı Keşmirce'dir. Eserin bazı yerlerinde Farsça ibarelere de rastlamak mümkündür. Londra'da Hind

---

[78] Terbiyet, 333.
[79] Şefi, 45.
[80] Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, Volume I-IV. Cambridge,1924. C. IV, s. 283.
[81] Ali Ekber-i Dihhuda, *Lugatname*, 14+1 C., Tahran, 1372-1373 h.ş., C.13, s. 19676
[82] Muhammed Ali-yi Taberî, 419.
[83] Hüseyn-i Bayrululumî, "Sadıkî-yi Namî Vamık u Azra-yı U" *Edebiyat-ı Tahran* 21, 1353 h.ş.,1; 25-32.
[84] Şefi, 46-47.
[85] Muhammed Ali-yi Taberî, 419-420.
[86] Şahinoğlu, 13; 194.
[87] Terbiyet, 334.

İdaresi Kütüphanesi Kataloğunda 3226 numarada mesnevinin bir nüshası kayıtlıdır.[88]

21- Paristeki Mensur *Vamık u Azra*: Yazarının Namî'den sonra yaşadığı anlaşılan bu mensur nüsha[89] için Blochet, Namî'nin mesnevisinin mensur tercümesi olma ihtimali vardır demektedir. Eser, miladi 1843?'te yazılmıştır.[90]

22- Pencap Üniversite Kütüphanesi'nde Bulunan *Vamık u Azra*: Bu nüshanın, Hoca Şuayb-i Cuşkanî'nin *Vamık u Azra*'sını örnek aldığı bellidir.[91] Mensur olan bu nüshanın sonu eksiktir.[92]

23- Zahir: Muhammed-i Şefi'nin bahsetmediği bu şairin *Vamık u Azra*'sından *Mahcub* sanatlı nesirle süslenmiş, nisbeten tafsilatlı, şiir tazminleri ayet ve hadis iktibaslarıyla desteklenmiş bir eser olarak söz eder. "Görünüşe göre bu eserin yazarı Zahir isimli bir şahıstır." *Zahir* şairin ismi veya mahlasıdır. Kitap hicrî-1378 (miladî 1958) yılında Tahran'da basılmıştır. 514 sayfa ve rikadır. Eserin çoğu kısmı manzumdur. Bu manzum kısımlar, müellifin kendi eserini süslemek için büyük şairlerden seçtiği örneklerin haricindeki kısımları teşkil eder. Zahir'in *Vamık u Azra*'daki şiirleri çok güzel sayılmaz. Vezni en eski aşk mesnevilerinin veznidir. (Bahr-ı hezec-i müseddes-i maksur veya mahzuf). Müellifin Safevilerin sonu yahut Kaçar devrinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Eserde bu devirlere ait ıstılahların çok sayıda kullanıldığı görülmektedir.[93] Muhammed Cafer-i Mahcub'un bahsetmiş olduğu bu nüshaya dair verilen bilgiler kısmen Terbiyet'in Zahir-i İsfahanî'ye dair kaydettiği bilgilerle örtüşmektedir.

1.2. Türkçede Vamık u Azra :

1- Hamzavî: *Ahmedî* (735/1334?-815/1413)'nin kardeşidir. Ahmedî, I. Murat Han Gazi döneminde boy beyi olan Mir Süleyman Şah'ın maiyetindeki şairlerdendir.[94] Hamzavî de kardeşi Ahmedî gibi Mir Süleyman'ın meclislerine katılmış ve himaye edilmiştir. Hz. Hamza'nın menkıbelerini anlatan kitaplar yazmıştır. Muhammed Ali-yi Terbiyet'in "II. Bayezid'in emirlerinden Sinan bin Süleyman (ve) Bursalı Sufizadelerden şair Hamzavî'nin *Vamık u Azra*'sı vardır."

---

[88] Şefi, s. 47.
[89] E. Blochet, *Catalogue Des Manuscripts Turcs,* Paris Bibliotheque Nationale, Tome I-II, 1932-1933, p. 75, No. 2120.
[90] Şefi, 46.
[91] Mahcub, 2; 132.
[92] Şefi, 46.
[93] Mahcub, 2; 135-137.
[94] Canım, 162

şeklindeki ifadesi, cümle itibariyle alıntının Muhammed-i Şefi'den yapıldığını akla getirmektedir.[95] Ancak *Keşfü'z-Zünün*'da ve diğer biyografik eserlerde Hamzavî'nin böyle bir eserinin varlığından söz edilmemiştir.

2- Cemalî (XV. yüzyıl): Muhammed-i Şefi tarafından ifade edilen Hamzavî veya Cemalî'ye ait *Vamık u Azra*[96] kaydını yukarıda sözü edildiği üzere Muhammed Ali-yi Terbiyet'in dışında Muhammed Cafer-i Mahcub da tekrar eder.[97] Ancak bu bilgiye başka kaynaklarda rastlanmamaktadır. Cemalî hakkında bilgi veren ilk kaynaklar Karamanlı veya Bursalı olduğunu Sultan II. Bayezid (1450-1512; saltanatı: 1481-1512) devrinin sonlarında vefat ettiğini kaydetmişlerdir.[98] Latifî, Cemalî'nin, şiirlerinin bütün güzelliğine ve içinde bulunduğu şartların elverişliliğine rağmen şöhret olamamasına dikkat çeker.

3- Behiştî Sinan (XV. yüzyıl): II. Bayezid (1450-1512; saltanatı 1481-1512) zamanında yaşamış olan şairin hamsesi vardır. Nizamî'nin hamsesini Türkçeye tercüme etmiştir.[99] Hamseyi oluşturan mesneviler içerisinde *Vamık u Azra* da vardır.[100] Diğer tezkireler de bu bilgiyi teyit ederler. Behiştî'nin eseri kayıptır.

4- Kalkandelenli Muidî (XV. yüzyıl): Muidî hakkında ilk bilgiyi veren Sehî Tezkiresinde şairin hamsesi veya *Vamık u Azra*'sından bahsedilmiyor.[101] Latifî ise isimlerini vermediği halde yedi mesnevisinin var olduğunu kaydediyor.[102] Aşık Çelebi, *Mahzenü'l-Esrâr* vezninde *Vamık u Azra*'sı olduğunu kaydediyor.[103] Kınalızade'ye göre ise Sultan II. Bayezid dönemi müderrislerinden olan şairin hamsesi vardır.[104]

5- Lamiî Çelebi (ö. 938/1531).[105] Şairin *Vamık u Azra*'sının yurt dışında 4 ve Türkiye kütüphanelerinde 12 nüshası vardır.[106] Lamiî'nin manzum eseri üzerinde doktora çalışması yapılmıştır.

6- Manisalı Camiî (XVI. yüzyıl.) Kanunî Sultan Süleyman (saltanatı: 1520-1566) dönemi şairlerindendir. 1546 yılından önce vefat ettiği tahmin

---

[95] Terbiyet, s. 327. Muhammed-i Şefi de aynı bilgiyi verir (Şefi, 38) kaynak olarak da *Keşfü'z-Zünün*, C. II, s. 627 gösterilmiştir. *Terbiyet* bu bilgiyi Şefi'den almış olmalıdır.
[96] Şefi, 38.
[97] Mahcub, 2; 131.
[98] Mustafa İsen, *Sehi Bey, Heşt Behişt (Tezkire)*, İstanbul, 1980, s. 197, Canım, *A.g.e.*, s. 215-216.
[99] *A.g.e.*, 168.
[100] Canım,194.
[101] İsen, 229.
[102] Canım, 502.
[103] Meredith-Owens, 125b.
[104] Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuara*, (Haz. İbrahim Kutluk), 2 C., Ankara, 1989, C. 2, s. 916.
[105] Katip Çelebi, 2; 1999.
[106] Ayan, *A.g.e.*, s. 85.

edilmektedir.[107] Eserinin tespit edilen tek nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bl. No: 4142'dedir.

7- Kadı Kadirî Çelebi: Muhammed-i Şefi *Keşfü'z-Zünûn*'a dayanarak Kadı Kadir Çelebi'yi de *Vamık u Azra*'sı olan şairler arasında kaydeder.[108] Muhammed Cafer-i Mahcub da Şefi'nin verdiği bilgileri tekrar eder.[109] Söz konusu kayıt şu şekildedir: "Vamık u Azra; Lamiî ismiyle Meşhur Mahmud b. Osman'a, hamse sahibi Kalkandelenli Muidi'ye ve Sultan II. Bayezid Han'ın emirlerinden Rum'un Hamse sahibi Sinan b. Süleyman'a ait Türkçe manzum tercüme ve Fasihî, Zamirî (O Kemaleddin Hüseynü'l-İsfahanî'dir) Unsurî ve diğer gayr-i meşhurlara ait Farsça manzum." Dipnot Kaydı: "Lamiî'nin kitabı Unsurî'nin *Vamık u Azra* tercümesidir ki Sultan Süleyman tercümesin murad itdükde Kazasker Kadirî Çelebi ***bunları***[110] sevk eyledi. Altı ayda bahr-i remelde tercüme vü tekmil itdi. Evvelehü *esteizü'l-lâhi min keydi'r-recîm* ilh. (Gül) redifli kaside ile hitam ider."[111] şeklindedir. Agah Sırrı Levend, Paris Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu Suppl. No: 1372'de Kadirî Çelebi adına kayıtlı olan *Vamık u Azra*'nın fotokopisini incelemiş ve Lamiî'ye ait olduğunu belirtmiştir.[112] Gönül Ayan tarafından Edisyon kritik çalışmasında değerlendirmeye alınan bu eser Türkçedir[113]

8- Hevaî Mustafa Efendi (ö. 1017/1608): Bursalı olan şair *Vamık u Azra*'yı nazmetmiştir.[114] Eser kayıptır.

9- Kuburîzade Abdurrahman Rahmî (ö. 1122/1710): Bazı kaynaklarda ismi *Rahimî* veya *Hevaî*, olarak da geçer.[115] Şairin manzum *Vamık u Azra*'sı olduğu kaydedilmiştir.[116]

---

[107] Bkz. "Manisalı Camiî - Hayatı" Bl. s. 3.

[108] Muhammed-i Şefi, *Keşfü'z-Zünûn*'dan naklen şunları kaydeder: "Lamiî'nin Unsurî'den tercüme ettiği Vamık u Azra mesnevisini Sultan Süleyman yeniden Farsçaya tercüme edilmesini istedi. Sultan bu işi Kadı Kadir Çelebi'ye havale etti. Kadı Kadir Çelebi altı ay zarfında bahrı remelde tercüme işini bitirdi. Onun ilk mısraı şöyledir: *Estazü bi'llâhi min keydi'r-recîm*" (Şefi, 38.)

[109] Mahcub, 2; 131.

[110] Cümlede Lamiî dışında bir kişiden söz edilmediği halde "bunları sevk eyledi" cümlesi ile daha başka kimlerin kastedildiği belli değildir. Muhammed-i Şefi'yi yanıltan cümle de bu olmalıdır.

[111] Katip Çelebi, II; 1999.

[112] Levend (1988), 134.

[113] Ayan, 11.

[114] Bursalı Mehmet Tahir, II; 488.

[115] Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I Giriş*, Ankara, 1988, s. 596. *Osmanlı Müellifleri*'nde *Hevaî Abdurrahman Efendi* şeklinde anılmaktadır.

[116] Bursalı Mehmet Tahir, II; 489.

2. VAMIK U AZRA KONUSUNUN TARİHÎ SEYRİ

2.1. Yunan Edebiyatında Vamık u Azra:

Unsurî'nin eseri eksik de olsa eserin kaynağı ile bağlantı kurmamızı sağlayan yegane materyal durumundadır ve bu eserde gerçekten Yunan prototiplerinin bulunduğu görülmektedir. Zamanımıza kadar Antik Yunan romanlarından en fazla tam olarak beş örnek gelip ulaşmıştır. Harito'nun *Herey ve Galliley*, Efesli Ksnefont'un *Gabrokom ve Antiya*, Ahıll Tatiya'hın *Levkilla ve Klitofont*, Log'un *Dafais ve Hloya*, Helliodor'un *Feagen ve Harikliya* romanları. Unsurî'nin eseri maceralı aşk konusuna hasr edilmiştir. *Vamık u Azra*'da olduğu gibi sözü edilen Antik Yunan romanları da birbirini seven iki gencin başından geçen maceralar üzerine kurulmuştur. Kahramanları izleyen görülmemiş felaketler, onların kaçırılması, birbirinden ayrı düşmesi, esirlik, köle gibi defalarca alınıp satılmaları, köle pazarı, köle tüccarlığı, deniz ve adalarda perişanlık, her zaman ölüm korkusu, yalancı ölüm vb. onların esas konu çizgisini oluşturur. Ancak bu romanların bitişi güzel bir tesadüf yüzünden (teke tek dövüşte galip olma, esirlikte azad olma, hayırsever olan sahibin bağışı...) mutlulukla biter. Kahramanlar bütün belalardan geçerek kavuşurlar. Yunan romanlarının bu sağlam kanununa antik romancıların hepsi ciddi bir şekilde riayet etmiş ve bu, devrin estetik görüşleri ile bağlantılı olup okuyucuyu başlangıçtaki zorlu olayların mengenesinden kurtarmak endişesinden ileri gelmiştir.[117]

Vamık ile Azra aşkının ne şekilde bittiği belli değildir. Doğubilimcilerin bir kısmı seven gençlerin aşkının mutsuz başlayıp sonunun facia ile biteceğini ileri sürmüştür. Ancak bu poetik görüş, konunun bütün çizgilerinde antik Yunan anlatısına bağlı kalan Unsurî'nin poetikasından farklıdır. Şair eserini asıl çizgiye sadık kalarak tamamlamış olmalıdır. Onun sonunu değiştirmiş olması halinde eser boyu devam eden olayların kendi içindeki tutarlılığını kaybetmesi ihtimali vardır. Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sında yer alan kahramanların adları dikkat çekicidir. *Tufan* ve *Maşallāh* gibi Yunan menşeli olmayan bir-iki ad vardır. Diğer bütün şahısların adları belli tahriflerle birlikte Yunan menşelidir: *Mecinus, Pannadus/Zalkadus, Falatus, Melzitos/Mikzitos, Mankalus, Damahsinus, Vadanus/Dayanus, Behselus, Mandares, Adanuş, Alfatiş, Afrutşal, Xaphkalis...* Burada Yunanistan'ın tarihi şahsiyetlerinin isimleriyle karşılaşıyoruz. *Şamos* şahı

[117] Rüstemova, 20.

Folikrat (Filikrat) tarihî bir şahsiyettir. Kaynaklardan *Polikrat (Polykrates)* ismiyle tanıdığımız bu şahsiyet *Kambis* (*Kambyses*)'in hakimiyet yıllarında idam edilmiştir.[118]

Polykrates (ö. M. 537/522) zorla başa geçmiş ve *Samos*'u ele geçirerek cumhuriyeti üçe bölmüş ve kardeşleri Pantagnotos ve Syloson'u da bunların başına geçirmiştir. Daha sonra Pantagnotos'u öldürmüş ve *Syloson*'u sürerek bütün adaya hakim olmuştur. *Polikrat* her gittiği yere savaş ve yıkım götüren bir kraldır. İoania'da ve Yunanistan'ın her yerinde onu gücünden bahsedilir olmuştur. Bir çok adayı ve siteyi ele geçirmiş, Mısır kralı Amasis ile bir dostluk anlaşması yapmıştır.[119]

Kyros, Kambyses'in hastalığı sırasında Sardes'in başına Oroites adında bir İranlı'yı getirmiştir. Oroites aralarında hiçbir düşmanlık olmadığı halde Polykrates'i öldürmeyi aklına koymuştur. Oroites, Polykrates'in adalar ve İonia üzerinde hakimiyet kurma idealini biliyordu. Oroites bir hileyle Polykrates'i çağırtır ve Polykrates'in kızının gördüğü rüya gerçekleşir. Oroites onu kazığa vurdurduktan sonra asar. Samos'lu yol arkadaşlarını serbest bırakıp yabancıları ve köleleri köle olarak alıkoyar.[120]

Folikrat'ın kardeşi *Selisus (Sylosont)* da yine tarihi bir şahsiyettir. Kaynaklar *Polikrat*'ın *Sylosont* adlı bir kardeşinin olduğunu kaydetmiştir. İki seven insanın ilk defa karşılaştıkları *Şamos (Samos)* adasındaki mabedgah ise, uzmanların belirttiğine göre *Samos*'daki meşhur muhabbet ve nikah ilahesi baş tanrı Zevc'in kayınbiraderi Geran'ın adına yapılmış olan mabeddir. Eserin coğrafî fonu da dikkat çekicidir. Bütün antik romanlarda olduğu gibi burada da adalar asıl mekândır ve onlar da kendi tarihî adlarına gönderme yapacak mahiyettedir: *Şamos (Samos), Keyus (Hios), Kernus (Hersones), Zifenus (Sifenos). Vamık u Azra*'nın Unsurî tarafından ilk kaynağından vasıtasız olarak tekrarlandığı fikri de ortaya atılmıştır. Kısmen doğru olabilecek bu görüş yerine Unsurî'nin orijinalden çok uzağa gitmediğini fakat onu milli dilde milli zemine göre değiştirdiğini söylemek daha yerinde olur.[121] Bu isimlerden tarihî bağlantısı tespit edilemeyenlerin de Yunanca'ya uygun yapılmış isimler olduğu görülmektedir. *Asenistan* ve *Felatus* da Yunanca veya Yunanca'yı andıracak yapıdadır. Diğer iki kişi de *Hero ve Endrus*'tur.

---

[118] A.*g.m.*, s. 21.
[119] Herodotos, *Herodot Tarihi*, (çev.: Müntekim Ökmen), İstanbul, 1991. s. 155-156.
[120] *A.g.e.*, s. 181-182.
[121] Rüstemova, 21.

Yorumculara göre bunlar bir halicin iki tarafında yaşayan birbirini seven iki sevgilidir. Haru kendi kıyısında bir çıra yakar ve Endrus bu ışık yardımıyla sevgilisinin bulunduğu körfezin diğer tarafına yüzer. Fakat bir defasında çıra söner ve Endrus yolu kaybedip suda boğulur. Olay tüccar gemilerine saldıran korsanların yuvası olan adalarda gerçekleşir. Bu iki aşığın ünlü *Hero* (veya *Giro*) ile *Leandros* olduğunu anlamak zor değildir. Yunanca metinlerde ismi geçen iki kişidir. Anlatılan olayların olgusal niteliği *Ahd-i Atik*'te anlatılanlardan farklı değildir.[122]

Bu iki aşığın **(Hero ile Leandros)** mitolojik aşk hikayesi şu şekildedir:

Çanakkale Boğazı eskiden *Hellespontos* ismini taşıyordu. *Hellespontos*'un Avrupa yakasında *Sestos* adında bir şehir ve bu şehirde oldukça büyük ve ünlü bir tapınak bulunmaktaydı. Hero, güzelliği Sestos sınırlarını aşmış bekar bir rahibeydi. Aphrodite mabudesinin kumrularına bakan Hero'yu görenler onu Güzellik Tanrıçası sanıyorlardı.

Her yıl ilkbaharda Tabiat Tanrısı adına bayramlar yapılır, civardan akın akın insanlar tapınağa gelerek ağlarlar, kalplerinin pasını silmesi ve aşkla diriltmesi için gönüllere hükmeden tanrıçaya yalvarırlardı. Bunlar arasında seven, sevilen, mutlu mutsuz, aşktan nasibini alan veya ümitsizliğe düşen bir çok kimse bulunurdu.

Leandros 18 yaşını doldurmuş bir gençti. Alnında mersin ağacı yaprakları, elinde bir kumru yuvası, diğer elinde ise etrafa güzel kokular saçan bir vazo bulunmaktaydı. Utangaçtı, fakat korkak değildi. Çekinerek *Mihraba* girip armağanlarını koydu ve bu esnada Hero ile karşılaşıp apansız bir aşka tutdu.

Gün batıncaya kadar bekleyip ona doğru yaklaştı. Hero bir rahibe olduğu için susuyor, sırtını dönüyor, fakat onu susturmak istemiyordu. Daha sonra Hero, aralarında bulunan denizin görüşmelerine engel olacağını söyledi. Leandros, Hero'nun elini tuttu ve ancak köle kadının Hero'ya akşam olduğunu ve kaleye dönmek zamanı geldiğini seslenmesiyle uzaklaşıp karanlıklara daldı. Arkadaşları Abydos'lu gençler ile geri döndü. Leandros Abydos kıyısında kalakaldı ve koyu karanlıkta boğulmuş, uzakta kalmış olan *Sestos* kalesini seçmeye çalıştı.

Hero da ıssız kalede kölesiyle beraber oturuyor, neşesiz ve karanlık düşüncelere dalıyordu. Sonra yanındaki kadın köleye bu karanlıkta fırtınaya yakalanmış insanlara yardım etmek, denizcilere yol göstermek için bir meşale

---

[122] Berthels, II; 108.

yakarak Aphrodite'yi sevindirmiş olacaklarını söyledi. İhtiyar kadın bir meşale yakarak kalenin üzerinde uygun bir yere koydu.

Birden bire rüzgarların ve dalgaların arasında genç adamın sesi duyuldu. Leandros yüzerek oraya gelmişti. Yaşlı köle Leandros'a kim olduğunu, ebeveynini, gönlünde bir aşkın olup olmadığını vs. sordu. Leandros soruları cevapladı, sevdiğini söyledi, fakat sevilip sevilmediği sorusuna cevap vermedi. Leandros'un cevapsız bıraktığı soruyu Hero cevaplandırdı ve ancak bir kalpsizin böyle bir sevgiye ilgisiz kalacağını söyledi. Bu geceden sonra iki seven insan birbirine daha çok bağlandılar. Artık her gece Hero, meşale yakıyor ve delikanlı Hellespostos'u yüzerek geçiyordu.

Kış yaklaştığında Hero, Leandros'a tehlikeli olur endişesiyle uzun bir ayrılığın kendilerini beklediğini, bahara kadar gelmemesini söyledi. Delikanlı istemeyerek buna razı oldu, fakat o akşam alışkanlıkla yakılan ateşi görünce tekrar deniz kıyısına koştu. Fırtına şiddetliydi ve deniz kabarmıştı. Bir aralık yanan ateşi de göremez oldu. Kıyıdaki bir balıkçı kulübesine gidip acılarını azaltmak için sevgilisine mektup yazmaya başladı. Sabahleyin Abydos'lu bir balıkçıyla bu mektubu Hero'ya gönderdi.

Mektupta kuduran deniz ile kalbinde kopan fırtınaları mukayese ediyor Hero'nun yanına gelmek istiyordu. Hero da kalbine yenik düştüğünü, fırtınalar, dalgalar ve yıldırımların onu alıkoyamayacağını ifade eden bir cevap yazdı.

Leandros, mektupu alır almaz kendini dalgalara attı ve denizle boğuşmaya başladı. Hero ise dua ederek onu beklemekteydi. Fakat fırtınayla birlikte ümitsizliği arttı ve sabah oldu. Hero'yu yatıştırmak isteyen yaşlı köle onun uyuduğunu sanarak uyumaya başlamıştı. Sabahleyin yaşlı köle, Hero'yu deniz kıyısında bir kayanın dibinde aşığının cansız bedenine sarılmış olarak buldu. Kıyıda Leandros'un ölüsünü bulan Hero da kendini öldürmüştü. Onların ikisini denizin hemen kıyısına kazılan aynı mezara koydular. Sestos halkı ellerindeki güzel kokulu çiçekleri onların üzerlerine attılar. Zamanla onların ölümüne sebep olan dalgalar mezarlarını da silip süpürdü, fakat hatıraları ve aşkları dillere destan oldu.[123]

Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sında bu iki aşığa telmih yapılmıştır.

Ne men kemter ez-Endrūsem be-mihr

Ne bāşed be Harū çü-Azrâ be-çihr [124]

---

[123] Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul, ?., s. 107-112.

[124] Şefi, *A.g.e.* (*"Metn-i Vāmık u Azrā-yı* Unsurî" Bl.), s. 38.

(Ne ben sevgi bakımından Endrus'tan eksiğim, ne de Haru, güzellik bakımından Azra'ya benzer)

Hero ile Leandros öyküsünün ne kadar eski olduğu kesin değildir. "Öykünün klasik literatürde ilk anlatım şekline *Vergilius* ile *Ovidius*'da rastlıyoruz. Michael Grant, *Hero ile Leandros* öyküsünün Ukrayna dahil, bütün *Avrupa*'da *Mısır*'da ve Pencap'ta bir halk öyküsü şeklinde yaşamakta olduğunu, klasik literatüre sonradan girdiğini ilk önce Vergilius'un *Georgica* adlı eserinde görüldüğünü, Vergilius'un da bu temayı bazı İskenderiyeli şairlerden, büyük bir ihtimalle de İsa'dan önce 305-240 yılları arasında yaşadığı bilinen Kallimakhos'tan almış olabileceğini söylemektedir."[125]

Öyküye, İstanbul'daki Kız Kulesiyle ilgili anlatmalarda olduğu gibi[126] bazen doğrudan, bazen de çağrışım yoluyla[127] Türk kültüründe folklorel bir malzeme olarak rastlamak mümkündür.

Öykünün en tam ve ayrıntılı şekli *Gramerci* lakabıyla anılan Mousaios tarafından anlatılmıştır. Mousaios, beşinci yüzyılda yaşamış bir şairdir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında yapılan araştırmalar Yunan Mitosuyla Orta Doğu mitos ve düşüncesi arasındaki benzerlikleri ortaya koymuştur. Bu benzerlikler sadece psikolojik bir yaşantı benzerliği değil aynı zamanda kültürel bir etkileşme olabileceği yönündedir. Hesiodos'un ve Homeros'un Orta Doğu mitos ve inançlarından etkilenmiş olduğu konusunda kimsenin şüphesi kalmamıştır. M. Grant'a göre Hero ve Leandros mitosu da Yunan mitosuna başka kaynaklardan aktarılmıştır. Bu mitosun en güçlü anlatımı Roma dönemindedir ve bu dönem Orta Doğu ile kültürel bağların en kuvvetli olduğu döneme tekabül eder. Hero bir Aphrodite rahibesidir, Zeus tarafından korunan bir soydan gelmektedir. Aşktan

---

[125] Turhan Yörükan, *Yunan Mitolojisinde Aşk*, Ankara, 2000, s. 120. Yazarın nakl ettiği bilgi için gösterdiği kaynak: M. Grant, *Myths of the Greeks amd Romans*, New York, New American Library, 1962, s. 374 - 375.

[126] Kız Kulesi M.Ö. 410 yılında, Atinalı kumandan Alkibiades tarafından Karadeniz'den gelen gemileri kontrol altında bulundurmak gayesiyle yapılmıştır. Daha sonra kaleye çevrilmiş ve İstanbul'un fethi ile birlikte tekrar kuleye dönüştürülmüştür. Hakkında çeşitli efsaneler ortaya çıkmakla beraber bu efsanelerin eneskisi Hero ile Leandros'un aşkına dair anlatılandır. Buna göre Leandros, Hero'ya kavuşmak üzere boğazı geçerken Kuz Kulesi civarında boğulmuş ve bu bina onun hatırasına yaptırılmıştır. *Meydan Larousse*, 12+1 C., İstanbul, 1969-1976, 7; 290.

[127] Elazığ *çayda çıra* oyunun çıkışıyla ilgili söylence Hero ile Leandros'un aşkını çağrıştıracak bir yapı arzetmektedir. Bu söylenceye göre aralarında bir ırmak bulunan aşiretlerden iki genç birbirine aşık olur ve geceleri birbirlerine yaktıkları çıralarla işaretleşirler.Delikanlı, kızın yaktığı çıraya doğru yüzüp karşı kıyıya ulaşır ve sevgilisiyle buluşurmuş. Bir gece ırmağın suları coşup delikanlıyı sürüklemiş. Kız da kıyı boyunca sevgilisini aramış ve onu bulamayınca kendini azgın sulara atmış. *Ana Brittanica Genel Kültür Ansiklopedisi*, 22 C., İstanbul, 1993, 6; 340.

habersizdir, masum ve utangaçtır. Ephesos ve Korinthos gibi liman şehirlerinde bulunan Aphrodite rahibeleri gibi fahişe değildir. Hero, Yunan mitolojisinde aşklarından söz edilen kral ailelerine mensup kızlardan biri değildir. Leandros da Hero'ya denk bir insandır.

Çanakkale Boğazının en dar yerinde yukarıda sözü edilen iki antik şehir (Abydos ve Sestos) tarihin önemli olaylarına sahne olmuştur. Bu şehirlerin buruk aşk öyküsü İlk Çağ'dan bu yana insanları etkilemiş ve değişik şekillerde yorumlanarak süregelmiştir.[128]

Vamık ve Azra'nın aşk hikayesinin değişik şekilde yorumlanmış olabileceğini ihtiyatla belirtmek gerekiyor. Ancak bilinen ana çizgilerinden hareket ederek bu aşkın Yunan mitolojisinde karşılığını bulmak şimdilik imkansız görünüyor.

2.2. Fars Edebiyatında Vamık u Azra :

Tarsusî'nin *Dārābnāme*'sinin takviyesiyle Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sında nisbeten ana çizgileri beliren kurgu hep aynı minval üzere kalmamıştır. Şairler bazen kurguyu büsbütün değiştirmiş, bazen yorumlama anlayışını kurguya hakim duruma getirmişlerdir. *Vamık u Azra* versiyonlarının hiç birinin diğeriyle aynı çizgide olmadığını söylemek mümkündür. Bu en azından olay halkaları, şahıs ve yer isimleri seviyesinde değişiklikler olarak görülür.

Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sının konusu Muhammed-i Şefi' tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

Filikrat, Yani adında güzel bir kadınla evlenir. Şamos adasında görülmemiş bir kalabalık toplanır, etraf süslenir, her taraf müzik sesleriyle dolar.

Filikrat bir rüya görür ve rüyasını yorumlatır. Bu yorum gerçekleşir ve bir süre sonra Yani'den bir kızı dünyaya gelir. Kız hem çok güzel hem de zekidir. İki yaşında okuma yazma öğrenir. On yaşında savaşçılığı öğrenir. İyi bir ok atıcı olur, fasih konuşur, zeki ve bilgili olduğu için babası ona Azra ismini verir. Filikrat onu kimseden gizlemez, Azra'yı saldırı ve savunma askerleriyle birlikte savaşlara gönderir.

Vamık Filikrat'ın akrabalarından akıllı ve yakışıklı bir gençtir. Annesi ölmüş ve babası başka bir kadınla evlenmiştir. Annesi babasıyla geçimsizdir ve Vamık'ı da zehirlemeyi düşünmektedir.

---

[128] Yörükan, 120-123.

Vamık yakın arkadaşı olan Tufan'la anlaşır ve bir gemiyle Şamos adasına giderler. Gemiden inip hemen yakında bulunan heykele varırlar. Tesadüfen Azra'da o esnada heykelin ziyaretinden dönmektedir. Birbirlerini görüp aşık olurlar. Azra ona kim olduğunu sorar. Vamık ise zulümden kaçtığını ve Filikrat'a sığındığını söyler.

Azra'nın annesi Yani, Vamık ile konuşur ve ondan padişaha bahsedeceğine söz verir. Ayrılırlar. Vamık'ın gönlü bu duygunun amansızlığı karşısında ateşler içindedir. Tufan ona öğütler verir. Heykel'e gidip dua ederler.

Azra'da aynı duyguları yaşamaktadır. Annesine verdiği sözü hatırlatır. Filikrat Vamık'ı çağırtır ve onun ne derece bilgili olduğunu imtihan eder. Aldığı cevaplara memnun olur ve sarayda bir mevki vererek taltif eder. Vamık ata binmede ve silah kullanmadaki ustalıklarını da gösterir, fakat Azra ile yarışmak istemez. Filikrat ise onun bu davranışını beğeniyle karşılar.

Şah Filikrat'ın Renakdus isminde dünyaca tanınmış bir çalgıcısı vardır. Şah'ın emriyle Barbut çalar ve şarkı söyler. Bu şarkılar Vamık'ı hüzne boğar.

Vamık, bir gece hüzünler içinde bahçede dolaşır ve sonra Azra'nın sarayının kapısına kadar gider. Azra'nın gönlü benim derdimden haberdar değildir diye düşünür. Yaşadığı hayattan bezginlik içindedir. Sonra geri döner.

Azra'nın Felatus isminde iyi kalpli, bilgin bir hocası vardır. Gece gündüz Azra ile birliktedir. Azra'nın annesi, kızının Vamık ile buluştuğunu öğrenir ve durumu Felatus'a bildirir.

Bir gece Azra Vamık'ın şarap meclisine katılmak üzere giderken Felatus onu görür ve azarlar. Azra utancından ve babasına haber verilir korkusuyla bayılır.

Azra'nın Vamık ile görüşmesi yasaklanır, babasının sarayı ve yaşadığı şehir ona zindan olur. Felatus, Vamık ve Tufan ile görüşüp onları azarlar. Vamık'tan da Azra'yla görüşmeyeceğine dair söz alır.

Bir süre sonra Azra Vamık'ın kendisinden yüz çevirdiği zannına kapılıp ağlar ve ölümü kendine yakın hisseder.

(Muhammed-i Şefi, hikayenin bundan sonraki kısmını *Dārābnāme* ile tamamlar).

Azra'nın annesi Yani ölünce şah Filikrat, Azra'yı Vamık'a vereceğine dair sözünü tutmaz. Bir savaş sonunda Filikrat ölür. Tahtını ele geçirirler ve Azra köle olarak satılır. Dört yıllık esaret hayatını müteakip Monkolus adlı bir kişi Kiyos adasından içlerinde Azra'nın da bulunduğu birkaç kızı satın alır. Köle tüccarı

Damahsinus, Azra'yı Monkolos'tan çalar. Sıkıntılı yıllardan sonra Azra Tartanyuş adasına ulaşır. Orada kölelikten kurtulur. Hilekar ve alçak biri olan şah Bahsalos, Azra'yı kaçırır.[129]

Ebu Tahir-i Tarsusî'nin *Dârâbnâme*'sinde:

Eski mensur *İskendernâme*'de ve *Dârâbnâme*'de Ebu Tahir-i Tarsusî, Unsurî'nin *Vamık u Azra* ve *Hing-Büt ü Sürh-Büt* isimli eserlerine göndermede bulunmuştur. Tarsusî'nin *Dârâbnâme*'sinde geçen olaylardan birinde Azra'nın macerası *Dârâbnâme* hikayesindeki kadınlardan bir kaçının macerasıyla ilişkilendiriliyor. Azra kendi hayat hikayesini arkadaşı olan, birlikte esarete düşüp satıldığı bir kadına anlatır. Buna göre Unsurî'nin nazmettiği *Vamık u Azra* hikayesinden bir kısmı kısaca aydınlanır.

Dârâbnâme'de işlendiği şekliyle *Vamık u Azra* sergüzeşti:

Sutuhrun isminde küçük kızları ve cariyeleri şahlara ve diğer tüccarlara satan bir köle tüccarı yetmiş kızcağızı dört gemiye yerleştirip sefere çıkar. Yolun sonunda daha önce bir kaptanın Tomrusiye isminde bir kadını götürdüğü adaya ulaşır.

Tomrusiye Darab'a aşıktır ve Darab'ın eşi Zenegdisa onu kıskandığı için denize atmıştır. Bu denizci Tomrusiye'yi kurtarıp ve adaya getirir. Tüccar Sutuhrun ve Tomrusiye arasında bir savaşta Sutuhrun ölür ve kızları da onu öldürenler arasında paylaşılır. Tomrusiye ve dört genç kız Herenkalis adında Yunanlı bir adamın payına düşerler. Herenkalis Allah'tan korkan bir filozof ve Eflatun'un öğrencilerinden idi. İki yıl geçtikten sonra Darab'ın eşi Zenegdisa da esarete düşer ve onu bir köle tüccarına satarlar. Bu tüccar onu Herenkalis'e emanet eder. Bu kızlardan bazıları gece gündüz ağlarlar. Onlardan biri de Azra'dır. Azra, Vamık'tan ayrı düştüğüne gözyaşı dökmektedir. Tomrusiye ve Zenegdisa ise Darab'dan ayrı düştükleri için hüzünlüdürler. Herenkalis bir gece onlara ağlama sebeplerinn ne olduğunu sorar. Tomrusiye, buna karşılık Herenkalis'e bir soru sorup ayrıntılı cevap aldıktan sonra üçümüzden hangisinin macerasını dinlemek istiyorsun? der. Herenkalis "Güzel konuşanını sen belirle" diye cevap verir. Tomrusiye, gece gündüz ağlayan Azra'yı göstererek "Şu kız anlatsın" der. Sonunda Azra söz alır ve anlatmaya başlar: "Babam Yunan ülkesinin padişahı idi. Bizim yaşadığımız adada büyükçe bir heykel vardı. Bir gün annemle birlikte heykeli ziyaret etmeye gittim.

---

[129] Şefi, 18-20.

Heykelin yanından ayrıldıktan sonra güzel yüzlü, yüzü taptaze bir delikanlı gördüm. Kim olduğunu bilmeden ona bir görüşte aşık oldum. Bize yaklaşarak soru sorup bir şey istedi. Annem bir şey vermedi fakat gönderirim diye söz verdi. Köşke geldiğimizde onu unuttu, ben anneme hatırlatmaya utandım. Heykel olayını bahane edip 'Anneciğim adamızdaki gibi ziyaretgah hiçbir yerde yoktur.' dedim. Annem delikanlıyı hatırladı. O anda adam gönderdi ve onu çağırdı. Getirip babamın huzuruna götürdüler. Kültürlü bir genç olduğu için ona makam verdi. Bu şekilde bir süre geçti. Bu gencin şarap meclisine katılıyordum. Yine bir gece kalkıp onun yanına gittim. Benim bir hocam vardı. O geldi ve anneme senin kızın şöyle yapıyor diye anlattı. Annem beni çağırıp ayıpladı. Ben, 'Anneciğim utanç evinde beni bu delikanlının aşkı tutmuştur. Eğer beni ona vermezsen kendimi öldürürüm' dedim. Annem bunu duyunca babamla görüştü. Beni ona vermekten başka çare bulamadılar. Babamın bir düşmanı ortaya çıktığı için hüzünlüydü. Savaş oldu. Babamı yakalayıp astılar ve tahtına yabancılar oturdu. O genci ve beni yakalayıp hapsettiler. Beni de ele geçirmek istediyse de buna izin vermedim. Beni sattılar ve köleliğe düştüm. Bugün dört yıldır gece gündüz ağlamaktayım." Herenkalis "Bravo, büyük sıkıntılar çekmişsin ve bu kadar zaman geçtiği halde henüz aşkın kaybolmamış" dedi. Herenkalis ona baktı ve "Bu delikanlının adını biliyor musun?" dedi. "Bilirim, Vamık" diye cevap verdi. Herenkalis "Sen Melik Filikrat'ın kızı Azra'sın, seni serbest bıraktım. Himayemde kaldıkça köle edilemeyeceğine ve seni Vamık'ın yanına götüreceğime aziz ve celil olan Allāh'a yemin ederim" dedi. Azra sevinçle güldü ve yüzü gül rengine dönüştü, günlerce gülmemişti. Tomrusiye sevinçle Azra'yı yanına alıp ağladı ve onu kenara çekip "Niçin bunca zaman sana iyi davranması için kim olduğunu söylemedin?" dedi.[130]

Dokuzuncu Asrın Sonundan İtibaren *Vamık u Azra* İsimli Mesnevi Kurguları:

Kurgularda değişmeler görülür. Onlardan hiç biri diğeriyle benzerlik taşımaz ve her şairin manzumesi farklı bir efsaneye dönüşür. Hicri dokuzuncu asrın sonunda *Katili*'nin yazmış olduğu *Vamık u Azra* mesnevisinde Vamık Arap kabilesi emirlerinden birinin oğlu, Azra da Hicaz sultanları soyundan gelen Hamran'ın kızıdır. *Esiri*'de Vamık, Sasanî şahlarından Kaan'ın oğludur ve

[130] Mahcub, 1; 44-46. Yazarın yararlandığı kaynak eser: Tarsusî, Darabnāme, Çap-ı Büngāh,Tercüme ve ve Neşr-i Kitab be-Tashih-i Üstad Doktor Zebihullāh-ı Safā.

hikayenin önemli bir kısmı, yılın dört mevsimine uygun olarak Vamık için yapılmış anasır-ı erba (dört unsur) köşkleri hakkındadır. *Nami*'de Vamık, Yemen padişahının oğlu, Azra bir göçebe kızıdır. Hikayenin sonunda hüzünlü afetler son bulur ve kavuşmadan sonra Vamık ve Azra aşk ateşine yanıp kül olurlar. Vamık ve Azra'nın birbirlerine aşık olma şekilleri de şairden şaire farklılık arz etmiştir. Ayrıca *Sulhî*, *Keşmîrî*, *Namî*, *Hüseyn-i Şirazî* ve diğerlerinde Vamık ve Azra birbirleriyle evlenmelerini müteakip muradlarına eremeden ve mutluluğu tadamadan değişik sebeplerle ölürler. Vamık ve Azra ile birlikte birbirlerine kavuşan ikinci sınıf kahramanların da sayısı eserden esere değişiklik gösterir.[131] Mesnevilerin tamamında kahramanların her ikisi de hayatta muhtelif şekillerde engeller, acılar, eziyetler ve sıkıntılı olaylarla karşılaşırlar. Bu durum kurgularda müşterektir, fakat diğer kısımlar ise birbiriyle farklılık arz eder. Vamık ve Azra'nın şahsiyeti, kimliği ve nereli oldukları konusunda şair ve yazarlar aynı görüşü paylaşmazlar. Buna göre:

Şair	Vamık	Azra
Lamiî	Çin padişahının oğlu	Tus'un (?)[132] güzel kızı
Katilî	Yemen Şahzadesi	Hicaz padişahının kızı
Cuşkanî	İran Sasanî padişahı Felatus'un oğlu	Halh padişahı Kader Han'ın kızı
Sulhî	Arap meliklerinden birinin oğlu	Keşmir'in kızı
Sarfî	Yemen Şahzadesi	Rum serdarlarından birinin kızı
Namî	Yemen Şahzadesi	Bir bedevî kızı
Muhammed Hüseyn	Yemen Şahzadesi	Bir bedevi kızı

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere *Vamık u Azra*, değişik kurgusal versiyonlara dönüşmüştür. Unsurî'nin ortaya koyduğu kaynak metin ise sonrakilerden büsbütün ayrılır. Şairler kendi hayal ve zevklerine göre yazmışlardır.[133] Aşağıda seçilen örneklerin kurgusal çizgileri birbirlerinden belirgin farklılıklar gösterir:

Katilî'nin Eseri:

Vamık, Yemen emirlerinden birinin oğludur. Görmüş olduğu bir rüyayı yorumcular padişahlardan birinin ona aşık olacağı şeklinde yorumlarlar. Vamık, Şeyda isimli arkadaşını vasfedilen kızı aramaya gönderir. Şeyda, seyahata hangi

---

[131] M. Nazif Şahinoğlu, "*Vâmık u Azrâ*" *İA*, 13; 192,193.
[132] "Gazne Şahının kızıdır" (Gönül Ayan, *Lâmiî Vâmık u Azrâ (İnceleme-Metin)*, Ankara, 1998., s. 31)
[133] Şefi, 126-127.

yönden başlayacağına çektiği kurayla karar verir. Kurada Taif çıkar ve o tarafa doğru yönelir. Yolun yarısında Zengi haramiler Şeyda'yı esir eder ve hapse atarlar. Hidayet isimli bilge/hakim de esir edilir. Şeyda ve Hidayet bir yolunu bulup zindandan kaçar ve Taif'e ulaşırlar.

Hicaz padişahı yaz günlerini Taif'te geçirmektedir. Kızı Azra, iki defa rüyasında Yemen'den gelenleri görür. Her iki rüyasında da, gelenler Vamık'ı ona gösterip onun hakkında konuşurlar.

Hicaz padişahı, bilge Hidayet ve Şeyda'yı huzuruna kabul eder. Vamık'ın halini dinleyen Azra'nın isteği üzerine onu getirmek üzere Yemen'e dönerler. Bu esnada Zengi haramiler Bağdat padişahını destekleyip Taif şahını öldürürler. Şeyda ve Hidayet Vamık'ın yanına varup durumu anlatırlar.

Vamık, Şeyda'yı Taif tarafına gönderdikten sonra babası ona çeşitli ilimler öğretmek üzere bir Pir tayin eder. Vamık Şeyda'nın anlattıklarını Pir'e söyler. Vamık'ın babası durumu öğrenip oğlunu hapseder. Hakim ve Şeyda ise gizlenirler. Vamık, Rabia isimli kölesi vasıtasıyla kendini zindandan kurtarma çaresi bulması için Şeyda'ya bir mektup gönderir. Bir mektup da Azra'ya ulaştırmak üzere Hakime verir. Vamık, Şeyda ve Hakimin yardımıyla zindandan kurtulur ve üçü birlikte Taif'e giderler. Vamık yolda bir ejderhayı öldürür fakat yolu kaybeder. Çaresiz bir çiftçinin evinde kalmaya mecbur olur. Bu esnada diğer iki arkadaşı da denizde yolculuk yaparken boğularak ölürler.

Çiftçinin kızı Vamık'a aşık olur. Vamık, Rabia'yı çiftçinin evinde bırakır ve yoluna devam eder. Kadınlar Adasına ulaşınca orada esir edilir. Ada hanımının kızı Vamık'a aşık olup kendini intihar eder. Ada halkı da Vamık'ı öldürmek isterler. Vamık bu engeli de atlatıp sonunda Taif'e ulaşır.

Diğer taraftan Bağdat padişahı, Zengi haramilere saldırıp onları öldürür. İçlerinden biri Taif padişahının kızı Azra'yı ona getireceğine söz verir. Azra bir gün bahçede gezinti yaparken Zengi haramî onu yakalar ve kaçırır. Azra yaptığı güzel bir planla haramîyi öldürür. Dağlarda ve sahralarda bir müddet dolaşıp bir çok zorluk ve sıkıntı yaşadıktan sonra Taif'e geri dönmeyi başarır ve orada Vamık'la görüşür.

Bu arada Vamık babasının öldüğü haberini alınca ülkesine döner. Padişahlık ve saltanata ulaşmakla birlikte aşk gamını unutamamıştır. Gönlünün ateşi hep yalımlıdır. Taif padişahı ve Bağdat padişahı arasında bir savaş olur ve

Vamık Taif padişahına yardıma gider. Buna karşılık padişah da Azra'yı Vamık'a vereceğine dair söz verir ve sözünde durur.

Taif'de evlenen Vamık, ülkesine döner. Çiftçinin kızı ise Rabia'nın klavuzluğu ile Vamık'ın huzuruna varır. Azra bu duruma öfkelenir ve çaresiz Vamık, kızı şehrin dışında gizler. Fakat kız bu hüzünle ölür.

Azra öldükten sonra Vamık için çekilmez olan hayat bir gün son bulur ve o da ölür.[134]

Cuşkanî'nin Eseri:

Vamık, İran'da saltanat süren Sasanî padişahlarından Felatus'un oğlu, Azra Halh padişahı Kader Han'ın kızıdır. Vamık, Azra'nın resmini görüp ona aşık olur ve arkadaşı Bihzad ile birlikte Halh'a gider. Azra'yla birkaç defa görüşür. Bir takım engellerden sonra Kader Han kızını Vamık'a nişanlar, fakat ansızın babasının öldüğünü haber alan Vamık İran'a döner. Hıta padişahı Karahan, Kader Han'ın ülkesine asker sevk eder ve yapılan savaşta Kader Han ölür. Vamık İran'dan döner ve Karahan'ı yener. Azra'yı da esaretten kurtarıp onunla evlenir.[135]

Sarfî-yi Keşmirî'nin Eseri:

Yemen padişahlarından birinin oğlu olmaz. Yaşlı bir adam ona dua eder ve bir oğlu olur. Adını Vamık koyarlar.

Vamık, gençliğinde bir gün ava çıkar. Av esnasında yolu Rum ülkesinde bir şehre düşer. Şehrin ileri gelenlerinden biri olan Süheyl'in kızını görür ve ona aşık olur. Aynı şekilde kız da Vamık'a aşık olmuştur.

Daha sonra Vamık, Yemen'e geri döner. Babası, onun maceralarını öğrenince, oğlunu bu sevgiden kurtarmak için Şam ülkesinin padişahını eşliğe seçer. Fakat Vamık ona ilgi göstermez. Vamık'ın babası da Rum emiri Süheyl'in kızına görücülük etmekten başka çare olmadığını görür. Süheyl bu görücülüğü reddeder ve Yemenliler Rum ülkesine saldırırlar. Savaşta Yemen padişahı ölür ve Vamık babasının yerine padişah olan Behmen'i yeniden Rum ülkesine saldırmaya teşvik eder. Bu savaşta esir olan Süheyl, kızı Azra'yı Vamık'a vermeye razı olur. Yemenli Kamer'in eline esir düşmüş olan Azra'yı huzuruna çağıran Behmen ona aşık olur. Azra, Süheyl'in ısrarlarına rağmen onunla evlenmeye razı olmaz.

---

[134] *A.g.e.*, 52-54.
[135] *A.g.e.*, 70.

Behmen bir takım hilelere başvurarak Vamık'ı ortadan kaldırmayı planlar fakat başaramaz. Vaktiyle çocuğu olmayan Yemen padişahı için dua etmiş olan pir Behmen'in rüyasına girer ve onu uyarır.

Daha sonra Vamık ve Azra görüşüp buluşurlar. Çıkan bir savaş sonunda Behmen ölür ve Vamık, Yemen tahtına geçer. Rum padişahının oğlu, Vamık'la görüşmek için gelip huzura çıkar. Bu arada Azra da Vamık'ın yanındadır. Rum Şahzadesi Azra'yı görünce ona aşık olur. Gayesini gerçekleştirmek için Vamık'ı Çevgan oyunu sahasında öldürür. Vamık'ın ölüm haberini duyan Azra da intihar eder.[136]

Muhammed Hüseyn'in Eseri:

Yemen padişahının oğlu Vamık ava çıkar. Sahrada birilerinin çadır kurmuş olduğunu görür. Ansızın çadırlardan birinin önünde Azra gözüne ilişir. Her ikisi de ilk görüşte birbirlerine aşık olurlar.

Vamık kendi şehrine döner fakat hüzün içindedir. Annesi onun halini anlar ve babasına açıklar. Vamık'ın babası, oğlunun derdine derman bulmak gayesiyle her türlü yola başvurur fakat fayda etmez. Gezinti ve ava çıkmalar da Vamık'ı teskin etmez. Sonunda öfkelenen Yemen padişahı, oğlu Vamık'ı zincirlere vurur. Diğer taraftan Azra da onun ayrılığıyla perişandır.

Bu arada Mısır padişahı, Yemen üzerine saldırıya geçer. Vamık bu savaşta esir olur ve Mısır'a götürülür. Mısır padişahı Vamık'a sevgiyle yaklaşır, halini hatırını sorar ve bir bahçe içinde rahat edebileceği bir ev tahsis eder. Padişahın kızı Selmi, Vamık'a aşık olur ve sırrını dayesine açıklar. Daye, Vamık'ın Selmi'ye ilgi göstermesi için çok gayret eder, fakat Vamık, Selmi ile görüşmeye yanaşmaz.

Çin, Rum ve diğer ülkelerin padişahları Selmi için görücülük ederler. Selmi hiçbirini kabul etmez ve annesine yalnızca Vamık'ı sevdiğini söyler. Padişah, çaresiz olarak görücülere olumsuz cevap verir. Onlar da savaş açarlar. Vamık'ın savaş ustalığı ve uyguladığı stratejiyle hepsi yenilgiye uğrarlar.

Mısır padişahı bir şenlik düzenler ve bu şenlikte Vamık, Selmi'nin yanında oturur, fakat ona soğuk davranır. Hicaz padişahının oğlu Suad, Selmi'nin resmini görüp aşık olur. Suad, Mısır'a geldiğinde Selmi'yi Vamık'a nişanlamak üzeredirler. Vamık'ın bu birlikteliğe olan soğukluğu gerekçesiyle Selmi, Suad'a inanır ve onu huzuruna çağırır. Suad için bir köşk yaptırır.

---

[136] *A.g.e.*, 93-94.

Mısır padişahı Vamık'a ülkesine dönme izni verir. Vamık kendisini uğurlayan askerlerle birlikte yola düşer. Yola çıkmadan az önce Azra'dan bir mektup alır ve cevap gönderir. Dönüş yolunda on yıllık bir ayrılıktan sonra iki seven insan birbirlerini tekrar görürler. Daha sonra Vamık, Yemen'e ulaşır. Vamık'ın babası, oğlunun macerasını dinler, vezirini Azra'yı süsleyip getirmek üzere gönderir. Böylece Vamık ve Azra'nın düğünü yapılır ve bundan sonra birbirleriyle mutlu yaşarlar.

Diğer taraftan Suad da Selmi'yle birlikte kendi ülkesine doğru yola düşmüştür. Bu yolculuk sırasında Selmi, Vamık ve Azra'nın düğünü olduğunu duyar ve üzüntüye boğulur.

Vamık ve Azra iki tende bir can gibidirler. Birbirlerine kavuşmaları aşkın şiddetini artırır. Bu şiddetli aşkın neticesinde ölürler ve dünyanın iki yüzlülüğünden kurtulurlar. Bu dünyanın hayat defterinde yalnızca isimleri kalır.

Vamık ve Azra'nın ölüm haberini duyan Selmi çok üzülmüş gibi görünse de içten sevinir. Suad'ı resmi görücülük yapması için Hicaz'a gönderir. Suad, Hicaz veziriyle birlikte Mısır padişahının huzuruna çıkar ve Selmi'yi ister. Düğün yapılır ve gelin Hicaz'a getirilir. Hicaz padişahı sultanlık tacı ve kemerini Suad'a bırakır. Muradına eren Suad bir süre sonra ölür ve onun hüznüyle Selmi de intihar eder.[137]

Molla Nevî-yi Habuşanî'nin Eseri:

Şair, eserini, döneminde yaşanmış bir aşkı model alarak oluşturmuştur. Nevî, Muhteşem-i Kaşanî'nin öğrencisidir. Padişah Ekber'in oğlu Danyal'a yakın olmuş ve padişaha kasideler, sakinameler ve medhiyeler yazarak hediyeler kazanmıştır. Esere model teşkil eden olay şu şekilde cereyan eder:

Padişah Ekber zamanında Hintli bir delikanlı kendi düğün gecesinde Ekber Abad'da kapalı çarşıdan geçiyordu. Kazayla çatı çöktü ve delikanlı altında kalıp öldü. Çok güzel olan, genç, talihsiz gelin kendini yakmaya çalıştı. Padişah Ekber onu huzuruna çağırdı her ne kadar niyetinden vazgeçirmeye çalışıp tesseli etti, ümit verdi ve çokça nimetler bağışladıysa da kadın kendini pervane gibi ateşe attı. Bu sebeple Hint şairleri kendi aşk şiirlerinde kocasını, hayatının sermayesi sayan, kocanın ölümünden sonra kendini onun ölümüyle yakan kadından bahsederler.

Molla Nevî, şahzade Danyal'ın emriyle bahsedilen bu konu hakkında *Suz u Güdaz* mesnevisini nazmetti. Bu mesnevi Hindistan'da *Vamık u Azra* ismiyle

[137] *A.g.e.*, 106-108.

basılmıştır. Mesnevide yukarıda sözü edilen olaylar aynı çizgi üzere anlatılmış ve eser kahramanlarının isimlerinden şu şekilde bahsedilmiştir:

Melek huylu iki Hintli çocuk
İnsan yaradılışlı fakat kutsal mizaçlı

Birinin adını babası Vamık koydu
Şirinlikte şeker gibiydi

Diğerinin adını Azra koydu annesi
Yanağı güzellikte güneş ışığıydı

Toplam beşyüz beyit civarında olan bu kısa mesnevi çok zevk verici değildir ve yaklaşık son üçyüz beyti hikaye kısmını içerir.[138]

Zahir'in eseri:

Saba Melikesi Belkis Süleymanla düğün yapınca Saba ülkesini kardeşi Şah Nasır'a bırakır ve kendi Süleyman'ın haremine katılır.

Süleyman'ın ölümünden sonra oğlu babasının tahtına oturur, fakat muhalifler ona karşı ayaklanır ve o günahsız peygamber evladını öldürürler. Saba emiri Şah Nasır güçlü biridir. Süleyman'ın oğlunun intikamını almak için asker toplar, dinden dönenleri ve muhalifleri gerektiği gibi cezalandırıp Süleyman'ın ülkesini kurtararak ülkede kendi nüfuzunu artırır.

Şah Nasır, arzu ettiği her şeye sahiptir, fakat ihtiyarlamaktadır ve Allah ona henüz bir oğul ihsan etmemiştir. Şah Nasır falcıları ve müneccimleri topladı. Onlar şahın yıldızında güzelliğiyle meşhur Yemen şahının kızının ona bir oğul vereceğini görürler. Şah görücülük yaptırır, falcıların söylediği gerçekleşir ve bir oğlu olur. Adını Vamık koyarlar.

Vamık dünyaya gelince falcılar onun yıldızına bakarlar ve onun bütün ilimlerde dünyanın biriciği olacağını, fakat ilk gençlik yıllarında aşklar ve zor sıkıntılar yaşayacağını daha sonra yaşlanıncaya kadar mutlu olacağını söylerler.

Vamık'ın babası Şah Nasır onun eğitimine hazırlanır ve bir mağarada yaşayıp hiç dışarı çıkmayan, Eflatun'un öğrencilerinden Müeyyed isimli Yunan filozofunu Vamık için hoca tayin eder. Vamık'ın gündüzleri filozofun huzuruna gelip öğrenim gördükten sonra geceleri kendi köşküne dönüp dinlenmesi için filozofun mağarasının yakınına bir köşk yaptırır. Bir süre sonra bu köşkün çevresinde adına

[138] Mahcub, 2;134.

Şehr-i Sebz denilen bir şehir kurulur. Vamık şehrin merkezinde kendi köşkünde yaşar, günlerce filozof Müeyyed'in karşısına gider ve bütün ilim ve fenlerde yetişip mezun oluncaya kadar bu işi sürdürür. Filozof onun eğitimini tamamladığı kanaatine vardığında Şah Nasır'ın huzuruna gelir ve durumu bildirir. Bu esnada bir peri kızı olan Azra, Şehr-i Sebz'e gelir ve şahzade Vamık'ı görüp ona aşık olur. Ağlayarak geri döner. Hercai duygular içinde perişandır. Daye bu sırrı gizlemesini tavsiye eder. Azra, durumundan Vamık'ı haberdar etmesi için dayeyi ikna eder.

Daye bir ressam çağırır ve ona Azra'nın resmini yapmasını teklif eder. Daha sonra insan şekline bürünür ve şahzade'nin köşküne varır. Hile ve desiseyle resmi köşkün kapıcı ve bekçilerine satar ve sonunda şahzadenin o resmi görüp Azra'nın aşk okuna geleceğini kurar. Ardından Cabelsa'ya dönüp yaptıklarını haber verirnce Azra teskin olur.

Köşkün kapıcı ve hizmetçileri Azra'nın resmine bakıp perişan olurlar. Bu esnada Şah Nasır yoldan geçerken onların halini görür. Vamık görüp de aşık olur endişesiyle resmi bir sandığa koyup kilitler ve özel hazinesinde muhafaza eder. Bu resim Şah Nasır vefat edinceye kadar bu gizli hazinede kalır. Şah Nasır öldükten sonra Vamık tahta oturur, gizli hazinedeki sandığı açtırır, resmi görür ve ona aşık olur.

Belkis, kardeşinin oğlunu (Şah Nasır'ı) Saba ülkesinin padişahlığına atadığı zaman Süleyman'ın veziri Asaf'ın akrabalarından Berhiya isimli birini onun vezriliğine görevlendirir. Vamık'ın dünyaya geldiği günlerde vezirin de bir oğlu olur. Ona Asaf-ı Sanî adını verirler. Bu iki çocuk beraber büyürler ve Asaf-ı Sanî, Vamık'ın veziri olur. Vamık'ın Azra'ya aşık olduğu günlerde Asaf-ı Sanî de Çin Fağfurunun kızı Şekerduht'u uyurken görür ve ona aşık olur.

Vamık, Azra'yı bulmak için çöllere düşer. Devlet işlerini kendinden sonra Asaf-ı Sani'nin vekilliğine bıraktığını bildiren bir mektup yazar. Fakat Şekerduht'a aşık olan Asaf-ı Sani de vekilliğine muhalif bir çok dedikodudan sonra devlet işlerini Vamık'ın annesi Nigarin'e bırakır ve sevgilisini bulmak üzere yollara düşer.

Vamık önce, yolda haramilerle karşılaşır. Çapulcuların elebaşını ve bütün çeteyi öldürür. Daha sonra rüyasında Azra'yı görür. Sevgilisi ona kendisini doğuda bulacağını söyler.

Vamık uyandıktan sonra Doğuya gitmek için geri döner ve yolda bir dervişe rastlar. Onun şahzade Naim b. Şah Naim olduğunu öğrenir. Bir gemiye binerler ve çıkan bir fırtınada gemi batar. İki arkadaş birbirinden ayrı düşer. Vamık bir tahta

parçasına tutunarak Badçin'in altındaki adaya (Güneydoğu Asya'da Mecmāü'l-Cezayir) çıkar. Bir çok bela ve tehlikeler atlatır. Tuhaf ve garip yaratıklar görür.[139]

Sonunda Vamık Hz. Süleyman'ı rüyada görür ve ondan başarı ve fetih müjdeleri duyar. Çarçabuk Sad isimli bir tüccarın gemisiyle denizden hareket eder ve şans eseri aynı gemide Asaf-ı Sanī'yi görür. Gemi Çin ü Maçin'e ulaşınca Vamık ve Asaf-ı Sani, Tüccar Sad'den ayrılıp Şekerduht'u bulmak hevesiyle Çin ü Maçin şehrine yürürler. Diğer taraftan Şekerduht bir rüya görüp ava çıkar. Yolda Vamık ve Asaf-ı Sani'yi görür. Onları alıp köşke döner. Kim olduklarını öğrenince Asaf-ı Sanī'nin aşığı olur.

Vamık kendi macerasını ve Azra'ya duyduğu aşkı açıkladığı zaman Şekerduht, Azra'yla olan akrabalığından bahseder. Azra onun halazadesidir. Şahzade Naim'in sevgilisi olan Sanem-i Havra da Azra'nın amca kızıdır. Şekerduht Vamık ve Azra'yı görüştürmeyi vad eder.

Böylece Vamık ve Asaf-ı Sani bir müddet Şekerduht'un yanında gizlenirler.

Şekerduht'un Akrabalarından Mehin Banu, Şekerduht'un aşık olduğunu anlar ve bu aşkı, kendisi bir önlem alıncaya kadar gizlemesini öğütler.

Şekerduht cin taifesini çağırır ve onlara Azra'nın bir süredir kendisiyle görüşmeye niçin gelmediğini sorar. Azra'nın sırrının açığa çıktığını ve Bicade ve Behram isimli karı-kocanın Azra'nın babasının huzurunda onun aşkını açığa vurduklarını, Melik Şehbal'in öfkelenip kendi divanını Vamık'ı öldürmek üzere dünya semasına gönderdiğini öğrenir. Babası tarafından hapsedilen Azra ise delirmiştir. Bir yıldan sonra onu zorunlu olarak zindandan çıkarır ve tedavisiyle meşgul olurlar. Cabelsa memleketi matem içindedir.

Bir gece Azra, Vamık'ın rüyasına girer. Yüzüğünü onun parmağından çıkarır ve kendi yüzüngünü nişan olarak onun parmağına takar.

Şekerduht Azra'nın amca kızı Sanem-i Havra'yı yanına çağırır ve ona Azra'nın derdinin ilacı Vamık'ın elindedir der. Azra'nın Vamık'taki yüzüğünü alır ve onu Vamık'a baskın gelme alameti olarak Sanem-i Havra vasıtasıyla Azra'ya gönderir. Vamık, Azra'ya manzum bir mektup gönderir. Mektup ve yüzüğü gören Azra iyileşir. Sanem-i Havra, Vamık'ı istemek üzere kendi heyetini şahzade Naim'e gönderir. Heyet onu bulur ve Şekerduht'un köşküne getirir. O zaman Naim ve

---

[139] Yazar bu büyük tuhaflıkları Zekeriya-yı Kazvinī'nin *Acayıbü'l-Mahlukāt* kitabından iktibas etmiş ve yer yer kitabın ismini vermiştir.

Vamık, Perizad'ın kızına nasıl görücülük edeceklerini kararlaştırırlar. (Zira Melik Şehbal kızını insanoğluna vermeye karşıdır).

Vamık cinnileri büyüler ve kendi tasallutu altına alır. O zaman kızlar görücülüğe başlar. Vamık dostlardan ayrılır ve Çin dağlarına gider ve bir mağarada cinlerin büyüsüne uğraşır. Bir çok uğraştan sonra bu işin sıkıntılarını bertaraf etmeye muvaffak olur ve cinler şahı kendi şehirlerinin harap olması korkusuyla Vamık ile anlaşmak zorunda kalırlar.

Vamık Melikü'l-Ervah (Melik Şehbal) ile Cabelsa şehrine gider. Fakat Melik Şehbal kızını vermeye henüz razı değildir. Veziri Tayfur, ona açıkça muhalefet etmek yerine cadıdan yardım almasını söyler. Vamık, cadının yardımlarını bertaraf eder ve onu Cabelsa'ya götürüp idam eder.

Vamık, Melik Şehbal'den Azra'nın aşkını haber veren Bicade ve Behram'ın idam edilmesini ister.

Vamık ve Azra, nişanlanırlar. Sonra Vamık, Sanem-i Havra'ya şehzade Naim için görücülük eder. Bunu, Şekerduht ve Asaf-ı Sani'nin de nişanlanması takip eder. ve Çin'de düğünler yapılır.

Vamık'ın Azra'dan bir oğlu olur. Ona Nasır-ı Sani ismini verirler. Vamık oğluna devlet siyasetini, adaleti ve sultanlığı öğretir.

Çin fağfurundan bir mektup gelir ve Melik Şehbal'in vefat ettiğini öğrenirler. Vamık ve Azra Cabelsa şehrine giderler. Oğlu Nasır-ı Sani Saba ülkesinde, kendi Cabelsa şehrinde Asaf-ı Sanî de Çin'de padişahlık yaparlar.[140]

2.3. Türk Edebiyatında Vamık u Azra:

Türk Edebiyatında *Vamık u Azra*, Ahmet Talat Onay'ın ifadesiyle edebiyata layıkıyla girememiştir. Ayrıca *Ferhat ile Şirin*, *Leyla ile Mecnun* gibi halk hikayesi şeklinde yayılma imkanı da bulamamıştır.[141] Muhammed-i Şefi'in bu kayıp eserin bir kısmını keşfini müteakip bu konudaki şüpheler de ortadan kalkmıştır. Lamiî'nin eseri Unsurî'ninki kadar orijinaldir. İki eserin ortak tarafı sadece baş kahramanların yani Vamık ve Azra'nın aynı adı taşımalarıdır.[142]

Lamiî'nin eserinin çeşitli yerlerinde eserinin tercüme olduğunu düşündürecek

---

[140] Mahcub, 2; 137-141.
[141] Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara, 1992., s. 429.
[142] M. Nazif Şahinoğlu, "Unsurî", md. *İA*, 13; 45.

Eylesen bu bahra söz fülkin revān
Böyle açdı kıssa içün bādbān

şeklinde benzer beyitlere rastlansa da bunun geleneksel bir üslup olduğu kabul edilmelidir.[143]

Unsurî ve Lamiî'nin eserleri arasında olayların bir kısmı ve motiflerde benzerlikler vardır. Lamiî'nin eserini kaleme alırken elinin altında bir başka eser olduğu da anlaşılmaktadır. Lamiî kendi eserinde sözü edilen bu eseri "kör, topal" diye eleştirir. Ancak kendi eserini yazarken bundan faydalandığı da muhakkaktır. Lamiî'nin, eserinde üstad olarak Unsurî'den bahsetmesi de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Ayrıca Lamiî, Farsçadan çevirdiği diğer eserlerin tercüme olduğunu açıkça söylemekten çekinmeyen bir şairdir. *Vamık u Azra* konusunda ise bu tür bir açıklama söz konusu değildir.[144]

Tercüme, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir bahistir. *Hüsrev ü Şirin, Leyla ve Mecnun, Yusuf u Züleyha Vamık u Azra* ve diğer bir takım aşk mesnevileri Osmanlı toplumunda beğeniyle karşılandığı için defalarca nazmedilmiş, içerdiği olaylar her manzumede başka bir şekil kazanmıştır. Türkçe bir manzumenin Farsça bir eserden tercüme olduğunu söylemek etraflıca bir araştırma yapılmasını gerektirir.[145]

Muhammed Emin Riyahî, Lamiî'nin eseri için Said-i Nefisî'den naklen şunları kaydeder. "Unsurî'nin orijinal nüshası kaybolan *Vamık u Azra*'sından yapılan tercüme çok ehemmiyetlidir. Ben, Lamiî'nin *Vamık u Azra*'sını, Unsurî'ye ait manzumeden günümüze gelebilen ve toplam 515 beyit tutan beyitlerle karşılaştırdım ve şu sonuca vardım: Türk şairinin elinde Unsurî'nin mesnevisi yoktu. Üstelik, bu konuda yazılmış diğer Farsça manzumeler de Unsurî'nin hikâyesine benzememektedir."[146]

Lamiî'nin eserinde kendinden önce yazılmış bir *Vamık u Azra* mesnevisini değişik ifadelerle eleştirmesi de klasik edebiyatımızda öncelikle geleneksel bir yaklaşımdır. Şair bu düşünceyi kendini sözü edilen eseri yazmaya sevk eden kişinin gerekçesi olarak da ortaya koyar. "Şair dostlarıyla oturup ünlü bir

---

[143] Ayan, 15.
[144] *A.g.e.*, 17.
[145] Muhammed Emin Riyahî, *Zebān u Edeb-i Farsî der Kalemrov-i Osmānî*, (*Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*), (çev. Mehmet Kanar), İstanbul, 1995, s. 230.
[146] Riyahî, 230.

mesneviyi okurken, arkadaşları ondan benzeri bir eser yazmasını isteyebilirler. Hatta bu işi ancak kendisinin başarabileceğini söyleyerek ısrar etmiş olabilirler."[147] Fakat aşağıya alınan beyitleri mukayese etmek suretiyle Lamiî ve Camiî'nin *Vamık u Azra*'yı kaleme aldıklarında, paylaştıkları edebî ortam hakkında bir fikir edinilebilir.

Lamiî, *Vamık u Azra*:

Sābıkā bu kıssa-i hoş-manzarı
Nazm idüp yazmış meger kim Unsurī

Rūm'a düşmiş āhīr ol hūrī-libās
Türkī dilden hullesin kılmış palās

Ne letāifden yanagı lāle-zār
Ne kavāfiden ayagı müze-dār

Hāksār u çeşmi kūr u başı kel
H'ār u zār u pāyı lenk ü desti şel

Uş bu yüzden iderek yüz bin sülūk
Hāk-i pāy-ı şāha irmiş lenk ü lūk

(390-394)[148]

Camiî, *Vamık u Azra*:

Oḳudum yād-gārın her birinüñ
Bahāristān'da gördüm ʿUnṣurī'nüñ

Kim itmiş Vāmıḳ [u] ʿAẕrā'yı manẓūm
Adı dillerde maʿlūm kendi maʿdūm

İşitmiş çoḳ cihānda ad u ṣanın
Velī hiç kimse virmemiş nişānın

Meger bir şaḫṣuñ ol girmiş eline
Kim itmiş tercüme kendü diline

Velī ol deñlü virmemiş leṭāfet
Meẕāḳ-ı cān bula andan ḥalāvet

(317-321)

Her iki şair de doğrudan doğruya Unsurî'den bir üstad, onun eserinden de prototip olarak bahsetmektedir. Aynı dönemde yaşayan bu iki şairin birbirlerinden mi yoksa bir üçüncü *Vamık u Azra* versiyonundan mı bahsettikleri yukarıdaki

[147] İsmail Ünver, "Mesnevi", *Türk Dili (Divan Şiiri)*, Sayı, 415-416-417, Temmuz, Ağustos, Eylül 1986, s. 437.
[148] Ayan, 134.

beyitlerin sırrı olarak kalacaktır. Çünkü sadece bu iki şairin eseri elimizdedir ve telif oldukları kesindir. Behiştî Sinan[149] ve Kalkandelenli Muidî de aynı dönemde yaşamış ve tarihî kaynaklar *Vamık u Azra* yazdıklarını kaydetmiştir. Ayrıca Lamiî ve Camiî'nin hangi eseri eleştirerek kendi eserlerini ortaya koydukları da değerlendirme ölçüsü değildir.

Camiî'nin yukarıya alınan beyitlerinden edinilecek başka kanaatler de vardır. Tercüme edilmiş bir eserden söz edilmektedir. Fakat tercümeye bir letafet verileceği, ve sözü edilen eserin bunu başaramadığına dair ifadeler dönemin tercüme anlayışını ortaya koymak bakımından önemli olduğu kadar Camiî'nin eseri hakkında da fikir verecek mahiyettedir.

Başka edebiyatlarda olduğu gibi Türk Edebiyatında da *Vamık u Azra* müstakil bir hüviyet kazanmıştır. Lamiî'nin eserinde geçen *Anton (Frenk Anton)* ismine Camiî'de rastlanmamaktadır. Bunun dışında olay örgüsü ve şahıs isim ve karakterleri aynı denilebilecek derecede benzerlik göstermektedir. Camiî'de teolojik özel çizgiler de kendini hissettirir. Her iki eserdeki bu benzerlik ortak bir örneğin olabileceğini düşündürmektedir. Lamiî'nin eserinin epizotları bu konudaki kanaatlerin referansı fonksiyonundadır.

Lamiî'nin *Vamık u Azra* Mesnevisi:

Çin hükümdarı Taymus, bütün zenginliklere sahip olmasına rağmen birkaç kere evlendiği halde çocuğu olmamıştır ve bu yüzden mutsuzdur. Sonunda bilginlerin tarif ettiği nitelikteki kızı araştırmaya başlar. Ressam Beşir'in çizdiği resimlerden Turan hanının kızının belirtilen niteliklere uygun olduğunu görür. Onunla evlenir ve Vamık dünyaya gelir. *(Vamık'ın özellikleri mesnevilerde klasikleşmiş ideal özelliklerdir).*

Gazneyn ülkesinin adı dillere destan güzel bir kızı vardır. Bu, Azra'dır.

Azra bir gün arkadaşlarıyla otururken Vamık'ın şöhretini ve güzelliğini işitir ve ona aşık olur. Dayesi bu derde çare olarak Azra'nın resmini ipekler üzerine çizdirip dünyanın dört bir yanına gönderir. Bu şekilde Vamık'ın onu görüp aşık olmasını kurmuştur.

---

[149] Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bl. 4148 Numarada kayıtlı olan eserin bir kısmının Behiştî Sinan'a ait mensur *Vamık u Azra* olduğu kayıtlarına rastlamak mümkündür. Ancak sözü edilen eserin tamamı *Hümayunnâme*'dir. *Hümayunnâme,* olayları hayvanlar arasında geçen, ders verici mesaj içerikli manzum ve mensur fabıllardan müteşekkildir. Kelile ve Dimne hikâyeleri Türkçede bu isimle işlenmiştir.

Bir gün Vamık yüzünün aksini suda görüp gurura kapılır. Bu duygularla avlanmaktayken bir tüccar grubuyla karşılaşır. Onlardaki ipek üzerine çizilmiş resmi görünce kendinden geçer. Saraya döndüğünde de durumunda değişme olmaz. Gece gündüz keder içinde şiirler söyler.

Çin hakanı Taymus'un oğluna öğütleri kar etmez. Vamık'ın Azra'yı aramak üzere yola çıkmasına engel olamaz bin askeri ödüllendirerek onunla gönderir. Taymus'un vezirinin oğlu Behmen Vamık'ın yakın arkadaşıdır. Onunla aynı zamanda doğmuştur. O da bu yolculuğa katılır.

Uzun ve sıkıntılı bir yolculuktan sonra uzakta bir ağacın altında çeşme olduğunu görüp orada dinlenmeye çekilirler. Bu çeşme başı Lahican isimli peri şahının makamıdır. Lahican, aşık olduğu anlaşılan Vamık'ın gazel okuduğunu görür. Onun derdiyle hüzünlenir ve insan şekline girerek onu kendi sarayına davet eder. Sarayda ziyafetten sonra birbirlerine dertlerini anlatırlar. Lahican, Kaf Dağının padişahının kızı Feri'ye aşıktır. Feri'nin babası ise bu aşka muhaliftir. Vamık da kendi macerasını anlatmaya başlar. Bu esnada Ferī emrindeki perilerle ziyafet meclisini basar, fakat bozguna uğrar.

Daha sonra Kaf Dağına eli boş dönmenin utancı içinde yeniden saldırmayı planlayıp Vamık'ı kaçırmayı düşünür. Vamık da bu esnada aşkını dile getiren gazeller okumaktadır. Ferī bu gazellerden etkilenir ve düşmanlığı unutur. Vamık Elbürz'den dönen Lahican'la Ferī'yi barıştırır. Ferī ve Lahican da Azra'yı aramak üzere kanat açarlar.

Vamık ve Behmen'in yolculuğu devam eder. Sonunda avlağı bol olan bir yere ulaşırlar. Vamık burada avlanmak ister fakat bu bölgenin sahibi zalim Erdeşīr ile savaşmak zorunda kalır. Onu yener. Fakat Erdeşīr yaralanan Vamık'ın yarasına merhem yerine hileyle zehir koydurur. Behmen hileyi anlayıp Erdeşir'i hapseder. Erdeşir'in kızı Dilpezir, babasının affedilmesi için Behmen'e hediyeler sunar. Ayrıca Vamık'ı iyileştirecek Pir'i buldurur. Dilküşa kalesinden panzehir getirilir ve Vamık iyileşir.

Belh sultanı Tur Erdeşir'in yardımına gelir. Kale halkı ve Behmen Tur'la savaşırlar. Behmen esir düşer ve Dilpezir, Vamık'ı Pīr'in yardımıyla Dilküşa kalesine kaçırmayı başarır. Lahican ile Ferī Dilküşa kalesinde Vamık'ı hasta görünce alıp Kaf Dağına götürürler.

Diğer taraftan Azra, dayesiyle birlikte Gazne sultanından bir bahaneyle izin almayı başarır ve on gün süren yorucu bir yolculuktan sonra bir şehre ulaşırlar. Bu

şehirde Pirezen isimli yaşlı bir kadın onları konuk eder. Bu arada Vamık'ı aramaya çıkan Dilpezir ve Pîr de aynı eve gelirler. Birbirleriyle tanışıp beraber Elbürz'e gitmek üzere hazırlanırlar.

Dördü Umman kıyısında bir tüccar gemiciye Çin eşkiyaları tarafından soyulduklarını söyleyip gemiye binerler.

Vamık ise Kaf Dağında özenli bir bakımdan sonra iyileşmiştir. Lahican yine Azra'yı aramakla meşgul olur. Bu aramaların birinde sözü edilen gemiye rastlar ve gemiyi çok güzel bir adaya çeker. Lahican onlarla sohbet eder ve gerçeği öğrenir. Sonra dördünü de alıp Kaf Dağına uçurur. Vamık, Azra'yı gökte karşılar. Behmen'den uzak kalmak ise sevinç ve eğlencelerini gölgeler. Lahican onları Tur'un bulunduğu yere getirir. Tur ile savaşıp Behmen'i zindandan kurtarırlar. Tur kaçarak Frenk Anton'a sığınır. Bu ilk zaferin ardından Tur ve Anton kuyular kazdırıp üzerlerini kapatırlar ve Vamık'ın üzerine hücum ederler. Behmen, Azra, Pîr, Dilpezîr ve Daye bu savaşta bitkin düşer.

Azra'nın resimlerinden biri de Tus ülkesinin hükümdarı Mizban'a ulaşmıştır. Mizban bu resme aşık olmuş ve ordusuyla birlikte, Azra'yı aramaya başlamıştır. Savaşın bu hassas anında onların imdadına yetişir ve önceden düşman olduğu Tur ve Anton'u bozguna uğratır. Tur ve Anton çareyi Anton'un adalarından birine kaçmakta bulurlar.

Mizban savaştan sonra Azra'yı görüp kendini kaybeder. Azra ise Vamık'a duyduğu aşk ile perişandır. Mizban, Azra'yı kardeşi olarak kabul eder ve Tur ve Anton'un kaçarken esir ettikleri ve birlikte götürdükleri Vamık'ı kurtarmaya söz verir. Tur ve Anton'un bindikleri gemi fırtınaya tutulur ve Hindular tarafından ele geçirilir. Hindular Vamık'ı da onlarla birlikte ateşe atarlar. Tur ve Anton cezasını bulurken, Ateş, İbrahim peygamberi yakmadığı gibi Vamık'ı da yakmaz.

Vamık, Hind ülkesinde kalmaz ve Azra'yı aramaya koyulur.

Diğer taraftan Azra da arkadaşlarıyla birlikte, bir kervana katılıp Vamık'ı aramaya koyulur. Kervana Hint Zengîleri saldırır ve esir düşerler. Zengîlerin reisi Helhelan, Azra'yı zorla elde etmek ister. Azra bu isteğe Helhelan'ın ağzını kana boyayan bir yumrukla karşılık verir. Helhelan Azra ve Dilpezir'i kollarından astırır. Azra'nın duaları kabul edilir. Helhelan, Keşmir sultanının kızını kaçırmış ve ondan bir kızı olmuştur. Helhelan'ın kızı Hüma onları kurtarır. Azra ise gördüğü bir rüyadan ötürü Vamık'ı burada beklemek istemektedir. Gündüzleri darağacında asılı geceleri Hüma ile birlikte onun gelişini bekler.

Vamık Nahşıvan'a gitmekte olan bir kervana katılır. Kervanı bu uzun ve tehlikeli yolculuk boyunca bir çok tehlikeden kurtarır. Kervan önüne çıkan iki aslanı yere serer. Başlangıçta Vamık'a karşı umursamaz davranan ve daha önce Azra'nın katılmış olduğu bu kervan Vamık'a gereken ilgiyi göstermeye başlar ve ona arzu ettiği bilgileri verir. Ayrıca Vamık'la birlikte Helhelan'ın ülkesine varıp onun kavmini perişan ederler. Helhelan Azra ve Dilpezir'i alarak kaçar. Mizban'a sığınır. Mizban karşısında Azra'yı görünce Helhelan'ı zindana attırır.

Mizban, Vamık ve Behmen'i haberdar eder. Vamık, Hüma'yı Mizban'la tanıştırır. Mizban ona aşık olur ve ziyafetler düzenler. Mevsim kış olduğu için konuklarının gitmesini istemez, fakat düğün için Gazne Sultanına ve Erdeşir'e haber gönderir.

Periler ise matem içindedir. Vamık Lahican ve Ferī'nin Gur adlı şeytana esir düştüklerini öğrenir. Kaf sultanı Vamık'ı Gur'dan koruyacak önlemler alır, vücuduna yağ sürüp ağzına bir cevher vererek ateş ve buz deryasından zarar görmeden geçmesini sağlar. Sonunda devi yener. Lahican ve Ferī'nin iyi olduğunu öğrenir. Onları ararken İskender zamanından kalma bir mezarla karşılaşır. Mezar yedi başlı bir canavar tarafından beklenmektedir. Vamık onun bir sihir olduğunu anlar ve ancak devi ism-i azam ile yok eder. Lahican ve Ferī'yi kurtaran Vamık devin hazinesine el koyar. Tus şahına verilmek üzere birkaç hediye alıp kalanını askerine bırakır.

Mizban onları özel bahçesinde ağırlar. Gazne şahı gelir ve Vamık babasının ayaklarına kapanır. Ardından Çin hakanı gözükür. Bu arada Hüma ise üzgündür. Mizban Hüma'ya duyduğu aşktan ötürü Helhelan'ı affeder.

(Geleneksel ve görkemli eğlenceler yapılır).

Vamık ve Azra gibi diğerleri de sevdiklerine kavuşurlar. Hepsinin düğünü birlikte yapılır. Düğünden sonra ülkelerine dönerler.[150]

Camiī'nin eseriyle hemen hemen en küçük motifine kadar aynı olan bu iki eser Klasik edebiyatımızın *Vamık u Azra* hikayesine dair yegane anlatılarıdır.

Vamık ile Azra'nın aşkı müstakil olarak şiirlere motif olmuş, bazen de bestelenip söylenmiştir. Edirneli Ata;

Seni bin türlü belālarla gören āşıka bak
Gam-ı Azrā ile yolunda ölen Vāmık'a bak

[150] Ayan, 19-26.

beytiyle onlara telmih yaparken Safvet de;

Her zaman bir Vāmık u Azrā olur ālem bu ya
Nev-be-nev efsāneler peydā olur ālem bu ya

Kabz u bast kıl tefekkür aleminde ey gönül
Vakt-i sermānın sonu vakt-i germā olur ālem bu ya

şeklinde aynı aşkı dile getirmiştir. Safvet'in bu şiiri *Hafız Osman* (Şaşı Osman) tarafından serbest gazel formunda oldukça güzel yorumlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MANİSALI CAMİ'Î'NİN VAMIK U AZRA MESNEVİSİ

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ:

1.1. Nazım Şekilleri :

Eserde mesnevi nazım şekli içerisine serpiştirilmiş 5 gazel ve Kanunî Sultan Süleyman için yazılmış 1 kaside yer almaktadır. Aşağıdaki dökümanda yer alan parantezli rakamlar mesnevi dışındaki nazım şekillerinin tertip sıralarını göstermektedir. Eserde yer alan bütün nazım şekilleri fonksiyoneldir. Öyküleme için mesnevinin elverişli olduğu kadar duygunun yoğunlaştığı kısımlarda gazel formundan faydalanılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ı övmek için seçilen ifade biçimi yalnızca bir kaside ile sınırlı değildir. Mesnevi şeklinde de padişahın övüldüğü görülür. Yine de eserin bütününe hakim olan dil sadeliği kendini şekli ögelerde de hissettirir. Asıl gayenin Vamık ile Azra'nın aşkını öyküleme olduğu çok belirgindir.

Beyit Numarası			*Nazım Şekli*
1	⟶ 446	⟶	Mesnevi
447 (1)	⟶ 474 (28)	⟶	Kaside (Medih+Taç)
475	⟶ 1528	⟶	Mesnevi
1529 (1)	⟶ 1533 (5)	⟶	Gazel I (Musarra-Müselsel)[151]
1534	⟶ 3440	⟶	Mesnevi
3441 (1)	⟶ 3445 (5)	⟶	Gazel II
3446	⟶ 3454	⟶	Mesnevi
3455 (1)	⟶ 3458 (4)	⟶	Gazel III
3459	⟶ 3469	⟶	Mesnevi
3470 (1)	⟶ 3474 (5)	⟶	Gazel IV
3475	⟶ 3478	⟶	Mesnevi
3479 (1)	⟶ 3483 (5)	⟶	Gazel V
3484	⟶ 5240	⟶	Mesnevi

[151] Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 1995. s. 106.

1.2. Vezin ve Vezinlerin Uygulanışı:

Metinde mesnevi ve gazellerin vezni:

* - - - / * - - - / * - -

Mefāilün / mefāilün / feülün

kalıbındadır. Hezec bahrinin bu kısa ve işlek kalıbı mesnevilerde oldukça fazla kullanılmıştır. Türk edebiyatında kaside ve gazellerin de bu kalıpla yazıldığı görülmüştür. *Hezec* Arapçada *güzel sesle ve bağırarak şarkı söyleme* demektir.

Kasidenin vezni:

\- - * / - * - - / - - * / - * - -

Mef'ülü / fāilātün / mefülü / fāilātün

kalıbındadır. Muzari bahrinin bu kalıbı Münserih bahrinin *Müstef'ilün fāülün müstef'ilün fāülün* kalıbı şeklinde de okunabilir. Bu kalıp Türk edebiyatının her döneminde görülür, fakat oldukça az kullanılmıştır.[152] Camii'nin bu kalıbı seçmesi ise tesadüfi veya rastgele değildir. Kasidenin tamamına aks sanatı hakimdir. Sanat bir beyitte daha çok birinci mısraın ilk kelimesi ile ikinci mısraın son kelimesi arasında vardır. Kalıp ortadan ikiye bölündüğünde iki eşit parça ortaya çıkar. Bu, bir beyitte dört eşit parçanın var olduğu anlamına gelir. Şairin sanata uygun bir vezin veya vezne uygun bir sanat seçtiği söylenebilir. Örnek:

Ṭāḳat getürmez iy şāh bār-ı ʿaṭāña gerdūn
Küh-ı girāna bir kāh ḳanda getüre ṭāḳat (462)

Türkçe Farsça ve Arapça kelimelerin vezne uygun şekilde telaffuz edildiği görülür.[153] Örnekler:

Zihī Vācid k'ider bir demde īcād
Hezārān vālideyn ebnāt evlād (7)

---

[152] Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, 1994., s.232.
[153] Bkz. "İmla Özellikleri" Bl. s. 448.

("bint"in çoğulu "ebnāt" değil, "benāt"tır. Kelimenin vezin zoruyla bu şekilde çoğul yapıldığı düşünülebilir.)

Gönülden cānile sevdi ḥabībi
Kim oldı cümle dertlerüñ ṭabībi (289)

("dertlerüñ" kelimesinde yapılması geren imale, kelimenin klişeleşmiş imlasını da değiştirmiş ve çoğul ekinin ünlü harfi "elif" ile *dertlārüñ* şeklinde uzatılmıştır)

Yaḥūd irsāl idevüz aña peygām
Bilevüz nāmını bildirevüz nām (1092)

("Yāhūd" kelimesi vezne uygun şekilde telaffuz edilmiştir.)

İki başı laʿalden gez yeşimden
Kirişi ḳırmızı ḫāṣ ebrişimden (3238)

("laʿl" kelimesi vezne uydurulmuştur.)

Şair oldukça rahat bir söyleyiş gücüne sahiptir. Vezin uygulaması dil sadeliğini etkilemeyecek ölçüde ustaca yapılmıştır. Metnin tamamında ritmi bozacak, akıcılığı aksatacak bir zorlama görülmez.

Kapalı hecelerin ağırlıkta olduğu vezin kalıpları en beğenilen kalıplar olmuştur. Bu kalıplarda üç kapalı hecenin ard arda gelmesine rağmen üç açık hece bir birini takip etmez. Kapalı hecenin çokluğu ritmi yavaşlatırken açık hecenin çokluğu ise ritmin yavaşlamasına sebep olur. Tefile sonundaki imaleler de ritmi yavaşlatır. Divan şairleri ritmi artırmak için kısa kalıpları tercih ederler. Ritmin aksamaması için mısra sonlarında ise uzun (medli) hece kullanmamaya özen gösterilir.[154] Camiī'nin uygulamaları ritmin bu kriterlerine uygundur.

1.3. Kafiye ve Redif:

Vezin gibi, kafiye ve redif de divan şiirinde ritmi oluşturan ögelerdendir. Bütün klasik edebiyatlarda olduğu gibi divan şiirinde de şairler bağlı bulundukları geleneğin estetik anlayışına oldukça bağlıdırlar. Aynı zamanda kafiye, nazım şeklinden ayrı düşünülmeyecek bir husustur. R. Jakobson'un tespitiyle kafiye ses

[154] Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Ankara, 1996, s. 82.

benzerliğine dayanan kelimelerin oluşturduğu ahenkten ibaret değildir. Kafiye oluşturan kelimeler arasında anlamsal bir ilgi ve yakınlık da gözetilir.[155] Camiî'nin şiirde bu anlamsal ilgiyi ön planda tuttuğu açıktır.

Ḳodı zaḫmına merhem ṣardı üstād
Añub ᶜAẕrā'yı Vāmıḳ ḳıldı feryād (1834)

Severdi Dilpeẕîr'i cān u dilden
Niçe kez istemişdi atasından (2608)

Kafiye şiirdeki diğer kelimelerle ses ve anlam bütünlüğü oluşturacak bir fonksiyona sahip olursa etkileyici olur.[156] Aşağıdaki örnekte şair kafiye yerindeki kelimeyi mısra içerisindeki kelimelerle sağlamlaştırmış bir bakıma beyte bağlamıştır.

Yüzine sürdüginçe tāze tāze
Açardı gönlin irmiş gibi yaza (3324)

Kafiye yapılan kelimeler vasıtasıyla telaffuza dair fikirler edinilebilir:

Alur andan ṣafā vü ẕevḳ u leẕẕet
Gehi mihr ü vefā geh hicr ü fürḳat (21)

Bu deñlü rifᶜatile ᶜarş-ı aᶜẓam
İzi tozı ḳatında ẕerreden kem (200)

Seḥerden bindi Vāmıḳ ṣanki Rüstem
Yüridi ᶜaskere hîc yimedi ġam (3609)

Hemān saᶜat yirinden ṭurdı ol ḫar
Ol araya yaḳın olurdı dilber (4270)

Yukarıdaki örneklerde sözlüklere kalın ünlüyle geçmiş olan *fürḳat, aᶜẓam, ġam, ḫar* gibi kelimelerin Farsî veya Azerî telaffuz ediş biçimiyle yani ince ünlüyle *ġem, ḫer, fürḳet, eᶜẓem* şeklinde telaffuz edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum; eski ahenk anla- yışının kelimelerin telaffuz şeklinden bağımsız yorumlanamayacağı anlamına gelir.

Divan şiirinde bulunan her yeni kafiye ve redif yeni bir mana alemine yolculuk demektir. Söylenmemiş veya meseleye uygun düşen yeni bir kafiye ve

---

[155] *A.g.e.*, 83-84.
[156] *A.g.e.*, s. 87.

redifin bulunması şairin gücünü gösteren olumlu bir değerlendirme ölçüsüdür.[157] Aşağıdaki beyit bu açıklamaya örnek teşkil eder.

Bu er kim geldi bu ṣaḥrāya girdi
Bilinmez adı ṣanı yiri yurdı (1954)

Redif ise kafiyeyi bütünler ve zenginleştirir. İçerik redif için belirleyici etkenlerdendir. Rediflerle metnin anlamı ve konusu arasında sıkı bir ilişki vardır. Redifler genellikle Türkçe kelimelerden seçilir.[158] Tanpınar'a göre kafiye ve redif asıl temayı oluşturur ve şaire ilham kapıları açar. Fikir, duygu ve düşünceler kafiye ve redifin bünyesinde şekillenir.[159] Camiî mesneviye nazaran lirizme daha müsait olan gazelleri rediften faydalanmak suretiyle ayrıca coşkun ve müzikal hale getirmiştir.

1 Beni bülbül gibi zār eyledi ʿışḳ
Ṭuraġum gül gibi ḫār eyledi ʿışḳ (3441)

2 Ḳomadı cānda şevḳ ü tende rāḥat
Cihānuñ geñligin ṭar eyledi ʿışḳ (3442)

3 Ṭaġıtdı dirnegini ʿaḳluñ elden
Ne müşkil ṣatı bāzār eyledi ʿışḳ (3443)

* * *

1 Niçe bir yanayın cānān ġamından
Öleyin ḳurtılayın cān ġamından (3470)

2 Yetiş gel iy ecel luṭf eyle ḳurtar
Beni ol āfet-i devrān ġamından (3471)

3 Güler gülşende gül pervāsı yoḳdur
Bu yañā bülbül-i nālān ġamından (3472)

Redif yapılan kelimeler şairlerin şahsî psikolojilerini ve yaşadıkları dönemin atmosferini de yansıtırlar.[160]

İstisnaî olsa da aşağıdaki uygulama biçimlerini kulak için hata yerine göz ahengi veya kelime içindeki benzer seslerle farklı arayışlar olarak kabul etmek gerekir.

Kimesne ḍarbile almadı Mıṣr'ı
Ne Cemşīd ü Ferīdūn u ne Kisrā (420)

---

[157] Cemal Kurnaz, "Divan Şiirinde Belge Redifler", *Yedi İklim*, 67, Ekim 1995; 65
[158] Macit, 88-89.
[159] Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1976, s. 20.
[160] Kurnaz, 68.

Ṣabāḥ oldı yirinden ṭurdı Vāmıḳ
Yüzini yire sürdi yine Vāmıḳ (4496)

Ayrıca ikinci beyitte "turdı" ve "sürdi" kelimeleri arasında bir nevi iç kafiye oluşturulmuştur. Beyit;

Sabah oldı yirinden turdı Vāmık
Yüzini yire yine sürdi Vāmık

şeklinde tertip edilebilirdi. Ancak "ye" harfi ile başlayan üç kelimenin ard arda gelmesi ahenk ve söyleyişi aksatacağı için araya ses değeri farklı bir kelime getirilmiştir.

2. EDEBÎ TÜRLER:

Besmele: (1-45)

Münacat (42-45)

Tevhid: (46-94)

Münacat (62-85)

Pendname (86-88)

Münacat (89-94)

Na't: (95-127)

Mirac: (98-252)

Münacat (249-252)

Medh-i Çehar-yar: (253-268)

Medh-i Hasan-Hüseyin ve Aşere-i Mübeşşere: (269-299)

Münacat (297-299)

Sebeb-i Telif-i Kitab: (300-371)

Padişah İçin Övgü: (372-474)

Özr-i Taksir-i Şair (Eserin Kusurlarından Ötürü Şairin Özür Dilemesi): (475-542)

Tevhid (475-480)

Münacat (481-494)

Sebeb-i Telif (495-536)

Münacat (537-541)

Giriş (542)

Agaz-ı Dastan: (543- 5240)

Hiciv (Devirden şikayet, ilim erbabının itibar görmediğinin ifadesi) (832-846)

Hikmet (1031)

Hikmet (1194-1200)

Münacat (1201-1203)

Hikmet (1306-1310)

Hikmet (1392-1395)

Hikmet (1462-1464)

Hikmet (1691)

Hikmet (1696-1702)

Hikmet (2031-2045)

Hikmet (2091-2092)

Pendname (2248-2255)

Pendname (3059-3063)

Hikmet (3171-3177)

Münacat (3525-3528)

Pendname (3731-3740)

Hikmet (3895-3897)

Hikmet (3922-3924)

Pendname (3926)

Hikmet (4061-4065)

Nevruziye (4841-4845)

Nevruziye (4980-4990)

Hikmet (5185-5187)

Pendname (5190)

Hikmet (5192-5193)

Pendname (5208-5228)

Münacat (5229-5240)

3. FİGÜRATİF ÖGELER

3.1. İnsan[161]

3.1.1. Tipler

3.1.1.1. Tahayyülî - Tasavvurî tipler:[162]

Aşık (Seven): Aşık *(1193)*, divane *(3950)*, rind *(3527)*, Vamık *(8)*, yar (2360)

Aşık Grubu: Ayyaş *(2691)*, Bülbül *(12)*, ehl-i aşk *(1479)*, ehl-i daniş *(950)*, ehl-i dergah *(1380)*, *ehl-i derd (3179)*, ehl-i dil *(549)*, ehl-i fazl *(5089)*, ehl-i güftar *(1174)*, ehl-î ḥikmet *(805)*, ehl-i ʿilm *(5064)*, ehl-i keramet *(5157)*, Ferhad *(9)*, Hurşid *(9)*, Hüsrev *(11)*, Mecnun *(5220)*, mest *(3834)*, Pervane *(997)*, Ramin *(11)*, rind *(2691)*, saki (3822), Süheyl *(3168)*, şeyda *(1190)*, şeyh-i kamil *(796)*, üstad-ı kamil *(3211)*, uşşak *(3654)*, yar (dost: 2212)

Maşuk (Sevilen): Afet-i devran *(3471)*, Azra *(8)*, canan *(3160)*, dilber *(3959)*, habib *(3793)*, mahbub *(3751)*, maşuk *(8)*, melek *(3390)*, tabib *(3793)*, peri (1178) *yar (5219)*

Maşuk Grubu: Gül *(12)*, Ferahşad *(9)*, huban *(3990)*, Hüb-ı Kenʿān *(3923)*, Leyla *(10)*, Mahbub-ı Kenʿan *(3166)*, Nevbahar *(3168)*, Şem *(997)*, Şirin *(11)*, Vis *(11)*, Yusuf *(4586)*, Zeliha *(3166)*.

Rakib (Engel) ve Rakib grubu: adu *(3680)*, cadu *(1782)*, cazu *(2976)*, div (1178), felek *(3999)*, gayr *(507)*, ifrit *(155a başlık)*, melun (2373) nadan (1196), şeytan (1178)

3.1.1.2. Temsilî tipler:

Behram *(Merih: güneş sultanının komutanı) (3225)*

Cedi (Oğlak burcu) *(2179)*,

Delv (Kova burcu) *(2179)*

---

[161] Bu bölümün tasnifi ve dinî kişiliklerin edebî metinlerde işlenişi hususunda şu eserlerden geniş ölçüde istifade edildi. Aynı eserler metin içerisinde sadece vurgulanması gereken bilgilerin referansı olarak tekrar edildi. 1- Metin Akkuş, *Divan Şiirinde İnsan I - Dinî Kişilikler*, Erzurum, 2000. 2- Metin Akkuş, *Nefi Divanı'nda Tipler ve Kişilikler*, Erzurum, 1995.

[162] Tipler, Vamık ve Azra'ya göre konumları dikkate alınarak gruplandırıldı.

Hamel (Koç/Kuzu burcu) *(923)*,

Harçeng (Yengeç burcu) *(921)*,

Huşe (Başak burcu) *(925)*,

Hut (Balık burcu) *(924)*,

Keyvan *(hazinedar) (181)*

Mah *(kamer; Güneş sultanının veziri) (305)*

Mizan (Terazi burcu)*(920)*,

Müşteri (Bircis) (3432)

Sevr (Boğa burcu) *(926)*

Şems *(sultan-ı cihan)(111b)*

Tir *(Utârid, Merkür; güneş sultanının katibi) (962)*

Zühre *(çalgıcı, şarkıcı)(3433)*

3.1.2. Kişilikler

3.1.2.1. Dinî kişilikler:

Abbas: Abdulmuttalib'in en küçük oğludur. İslam peygamberinden üç yaş büyüktür ve onun amcasıdır. Bedir savaşından sonra Müslüman olmuştur. Mekke ve Huneyn savaşlarında Müslümanların safında çarpışmıştır. Seksensekiz yaşında vefat etti. Uzun boylu, beyaz ve güzel yüzlü idi. Abbasî halifeleri onun soyundandır.[163] Peygamberimiz Abbas'a "Ey Resulullâhın Amcası" diye hitap ederdi. Abbas, "Ya Resulullâh, müşriklerin beni gördüklerinde surat asmalarından rahatsız oluyorum" der, Resulullâh onu teselli eder ve "Onlar seni sevmedikçe Cennet"e giremez" buyururdu. Peygamberin vefatından sonra da büyük hizmetlerde bulunmuştur.[164]

İki ᶜamū olubdur eşrefü'n-nās
Ki yānī Ḥażret-i Ḥamza vü ᶜAbbās (274)

Abdurrahman: Abdurrahman bin Avf. Abd-i Avf bin Hars'in torunudur. Ashab-ı kiramın büyüklerinden Aşere-i mübeşşereden, yani cennetle müjdelenen on sahabiden, ilk iman eden sekiz kişiden biridir. Bu özelliğinden dolayı da metinden aşağıya alınan beyitte resullullâhın dostlarından altıncısı olarak

---

[163] Seyyid Ahmet Mekkî Üçışık, *Saadet-ı Ebediyye* (*Tam İlmihal*, Haz. M. Sıddık Gümüş), İstanbul,1985, s. 970.

[164] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 2 C., İstanbul, 1999, C.1, s. 145-146

nitelendirilmiştir. Resulullāh ile yaşıt olan Abdurrahman, Mekkeli muhacirlerle Medineli Ensar arasındaki kardeşlik ilanında Sad b. Rebi ile kardeş oldu, zenginleşti ve bütün servetini Allāh yolunda sarf etti. İbadet ve takvada çok üstündü. Kendisinden fedakār olan sahabileri düşündükçe haline üzülür ve ağlardı. Bütün savaşlara katılıp, Uhud'da yirmi yerinden yaralandı, sakatlandı ve dişleri döküldü. Hicretin 21. yılında 72 yaşında iken vefat etti. Çok sayıda hadis rivayet etmiştir.[165]

Olur altıncı yāri ʿAbdu'r-raḥman
Muḥibb-i ḫānedān maḥbūb-ı Raḥmān (280)

Adem: İlk insan ve bütün ilahi dinlere göre de ilk peygamberdir. "Ebü'l-beşer" (insanlığın babası) ve "safiyyullāh" (seçkin kul) isimleriyle anılır. İbranicede *Adem* isminin toprak anlamındaki *edim*den geldiği rivayet edilmiştir. Bu, Adem'in topraktan yaratılmış olmasıyla kurulmuş bir ilgiyi gösterir.

İnsanlığın atası olan Adem gökler ve yerler yaratıldıktan sonra en güzel bir biçimde (ahsen-i takvim) topraktan yaratılmıştır.[166] Adem'den önce *Hin, Bin, Tim, Rim* adlı varlıkların bulunduğu İsrailiyyat ve İran folkloru kaynaklıdır. [167]

Adem'in yaratılmasıyla melekler yeryüzünde onun soyunun fitne çıkaracağı endişesine düştüler. Allāh ise meleklere ona secde etmelerini emretti. Bu secde ediş onu kabulleniş veya *biat* anlamında yorumlanmıştır. Meleklerin hocası olan Azazil kendinin ateşten Adem'in ise topraktan yaratıldığını ileri sürerek, kibirlendi ve emre itaat etmedi. Bu yüzden de lanetlendi. Azazil, yani iblis cennetin bekçisiydi ve çok bilgiliydi.

Daha sonra Adem, cennetten çıkarılmıştır. Allāh'ın emrine muhalif bir hareket dolayısıyla[168] Adem ve Havva cennetten çıkarılarak dünyada farklı bölgelere indirilmiş ve bir süre yalnızlığa mahkum edilmişlerdir. Adem Hindistan'da Nevz veya Bevz dağına, Havva Hicaz yakınlarında Cidde'ye indirilmişti. Adem Hicaz'a gelerek Havva'yı buldu. İşledikleri günahtan dolayı tövbe etmişler ve tövbeleri kabul edilmiştir. Adem cennetten çıkarılışını unutmamış ve sürekli ağlamıştır. Bunun üzerine Allāh ona arşının hizasında bulunan dünyadaki harem bölgede Kabe yapmasını ve onu tavaf etmesini emretmiştir. Adem'in Kabe'yi beş dağdan getirilen

---

[165] *A.g.e.*,1; 115-119.
[166] (Al-i İmran 59)
[167] Akkuş (2000), 3.
[168] (Bakara 35)

taşlarla yaptığı rivayet edilmiştir. Kabe'nin tek başına bir yakut taşı olarak gökten indirildiği, bu taşın Adem tarafından işlenerek kabe haline getirildiği de belirtilmiştir.[169] Adem, tavaf etme şeklini kendine klavuzluk eden Cebrail'den öğrenmiş, ilahî emirler 21 sayfalık[170] bir metinle bildirilmiş ve peygamberlik için gerekli ahlak ve faziletlerle donatılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi[171] insanlık da onların nesli olarak vücuda geldi. Havva her batında bir kız ve bir erkek ikiz dünyaya getiriyordu. Bunlar başlangıçta diğer batında doğan çocuklarla evlendiler ve daha sonra evlilik müeessesi Allāh tarafından yeniden düzenlendi. İlk batında doğan Kabil ile Lubud (*Lübüz*) idi. İkinci batında ise Habil ile kızkardeşi İklima doğdu. Adem'in isteği doğrultusunda Habil Kabil'in kızkardeşiyle evlenmeye razı oldu. Kabil ise Habil'in kızkardeşiyle evlenmekten kaçındı ve kendi ikiz kardeşiyle evlenmeye özendi. Bu sebeple ilk cinayet işlendi ve Kabil Habil'i öldürdü. Bu aynı zamanda ilk ölüm hadisesiydi. Adem'in vefat ettiği günün Cuma olduğu ve bin yıl yaşadığı rivayet edilmiştir. Kabrinin yeri hakkında ihtilaflar vardır. Hindistan'ın Nevz dağı, Mekke'nin Ebu Kubeys Dağındaki Kenz Mağarası rivayetler arasındadır.[172]

Edebiyatta, Adem, Havva, İsa, Mehdi, Muhammed, Halilullāh, Süleyman şahsiyetleri; yılan ve şeytan varlıkları genel olarak birbirini çağrıştırıcı, bütünleyici ögeler olarak yer alırlar. Adem'in yüzünde ilahi nur vardır. Allāh ona kendi ruhundan üflemiştir.

Metinlerde *düşmek* ifadesiyle cennetten sürgün edilen Adem ve Havva'ya telmih yapılır. *Bilmek* kelimesi Adem'in cennette bilmeyerek suç işlediğine, *la takrabū* iktibası da Adem ve Havva'ya hitaben Allāh'ın *"yaklaşmayın"* ikazına işaret eder. Hz. Adem'in şiirde ardındaki zengin malzeme ve bu malzemeye getirilen şerhlerle geniş bir anlam dünyasıyla yer aldığı görülür.[173]

Vamık u Azra metninde aşkın tarihine, Adem'in *Safiyyullāh"* ismiyle anılışına ve insanlığın babası olduğuna, *Miraç*ta Hz. Muhammed'i karşıladığına ve ilk peygamber olduğuna değinilmiştir.[174]

---

[169] Üçışık, 1013.
[170] On sayfa olduğu da rivayet edilmiştir. Taberî, *Taberî-yi Kebîr Tercümesi*, (Mütercim: ?), 3 C., İstanbul, 1306, C. I, s. 77.
[171] (Araf 189)
[172] M. Asım Köksal, *Büyük Peygamberler Tarihi*, 2 C., İstanbul, 1999, C. 1, s. 58-85.
[173] Bkz. Akkuş (2000), 3-9.
[174] Daha fazla örnek için bkz. *(5, 103, 117, 1388)*

Biri birine ᶜāşık ḫalḳ-ı ᶜālem
Biri birin sever evlād-ı Ādem (13)

Ṣafiyyullāh egerçi 'bü'l-beşerdür
Muḥammed faḫrile ḫayrü'l-beşerdür (104)

Çün evvel göge irdi faḫr-ı ᶜālem
Selāma geldi evvel anda Ādem (114)

Nübüvvet şemᶜin evvel yaḳdı Ādem
O şemᶜüñ cemᶜine bu oldı ḫātem (164)

Ahmed: Bkz. "Muhammed".

Ali: Ali b. Ebu Talib el-Kureyşī el-Haşimi. Hicretten 22 yıl önce (M. 600) Mekke'de doğmuştur. Ali, cenetle müjdelenen on kişiden dördüncüsüdür.

Hz. Muhammed'in amcasının oğludur. Hatice'den sonra yaşına göre çocuklar arasında ilk inanan ve peygamberle birlikte ilk namaz kılan kimsedir. Peygamberin kızı Fatıma ile evlenerek ona damat olmuş ve hicret esnasında Mekkelilerin şüphelenmemesi için Hz. Muhammed'in yatağında uyumuş yine onun vasiyetiyle cenazesini yıkamış ve benzeri hizmetleri yapmıştır. [175] Hz. Muhammed; Ali'yi, Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i çağırmış ve "Allāh'ım, bunlar benim ailemdir." buyurmuştur. Muaviye'nin halifelik için yaptığı girişimlere rağmen İslam dünyası onu dördüncü halife olarak tanımıştır. Hz. Ali Kūfe'deki Harici Abdurrahman b. Mülcem tarafından sabah namazında zehirli bir hançerle yaralanıp 28 Ocak 661'de vefat etmiş ve Kūfe'ye defnedilmiştir.

Hz. Ali, sancaktarlık yapmış, Uhud'da ve Huneyn'de yaralı olmasına rağmen Resulullāhı korumuştur. Hayber'de ağır bir demir kapıyı kalkan gibi kullanmış ve savaşın zaferle sonuçlanıp Yahudilere galebe çalınmasında büyük payı olmuştur. Fedek'te ve Yemen seferinde kuvvetleri sevk ve idare görevinde bulunmuştur.

Peygamberin özel katipliğini ve vahiy katipliği yapmıştır. Halifeler döneminde idari görevde bulunmamış, savaşlara katılmamış, Medine'de kalıp; *Kur'an*, hadis ve fıkhī konularda çalışmıştır. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer onun fikrine müracaat etmişlerdir. İslam tarihinin başlangıcının hicret tarihi olması onun teklifiyle kabul edilmiştir.

Hz. Ali değişik lakaplarla anılır. *Ebu Türāb* (toprağın babası)lakabı. Hz. Muhammed tarafından verilmiştir. *El-Murtazā* (beğenilmiş seçilmiş), *Esedullāhi'l-Gālib* (Allāh'ın galip arslanı), *Kerremallāhu vecheh* dua cümlesi de çocukluğunda

[175] Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali" md. *DİA*, İstanbul, 1989; 2; 371-372.

puta tapmadığı için ona verilen bir lakaptır. *Arslan* , *Haydar, Haydar-ı Kerrar, Allāh'ın Arslanı, Esedullāh, Şir-i Yezdan, Şir-i Huda, Gazanfer-i Bari, İmam-ı Evliya, Emirü'l-Müminin, Murtaza, Aliyyü'l-Murtaza* lakapları da Hz. Ali için kullanılan lakaplardır. Bektaşi ve benzeri tarikat mensupları arasında *Saki-i Kevser, Pir-i Yezdan, Şah-ı Velayet, Şah-ı Merdan, Şah-ı Necef, Sultan-ı Necef,* olarak anılır.

Edebiyat Dünyasında: Sırr-ı Pinhan, Kaşif-i İlm-i Ledün, Dürr-i Derya-yı İlah, Gevher-i Kan, Zat-ı Pak-i Mustafa, Kıble-i Can, Sahib-i Lutf u Kerem, Kān-ı İhsan, Pişvā-yı Evliyā, Şah-ı Cümle Kainat tamlamaları Ali'ye işaret eder. Sevgilinin kaşı ve kirpiği Haydar'ın oku ve yayıdır. Gamzesi, *Zülfikar-ı Murtaza*'dır. Kasidelerde memduh devlet adamı ise o da değişik yönlerden Hz. Ali'ye benzetilir. Çar-ı yar-ı güzin bölümünde hakkında medhiyeler yer alır.

Vamık u Azra metninde *(265-268)* çar-ı yar-ı güzin kısmında dördüncü halife olduğu, cömertliği, kevser kadehinin sahibi olduğu, tarikat ehlinin sultanı olduğu, samimi inancı, şecaati, kerameti ve yiğitliği anılmıştır.

Hayāsı artdı ᶜOşmān-ı emīnüñ
Seḫā vü cūdile luṭfı ᶜAlī'nüñ (245)

Emīrü'l-mü'minīn dördünci Ḥaydar
Odur sāḳī anuñdur cām-ı Kevşer (265)

İkincisi ᶜÖmer üçünci ᶜOşmān
ᶜAlī dördüncisidür İbn-i ᶜİmrān (277)

Olurlar rükn-ı aṣḥāb-ı peyem-ber
Ebūbekr ü ᶜÖmer ᶜOşmān u Ḥaydar (5236)

Asaf: Süleyman peygamberin katibi veya veziridir. *Kur'an-ı Kerim*de "kendinde kitaptan ilim bulunan kişi" olarak bahsedilmiştir. "(Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki: Ey ulular! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir? Cinlerden bir ifrit sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm, gerçekten bu işe gücüm yeter ve bana güvenebilirsiniz dedi. Kitaptan (Allāh tarafından verilmiş) bir ilmi olan kimse ise: Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm, dedi. (Süleyman) onu (melikenin tahtını) yanıbaşına yerleşmiş olarak görünce: Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği)

lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, çok kerem sahibidir."[176]

Asaf b. Berahya; muska, tılsım, vefk gibi ilimler ve simyanın mucidi sayılmıştır. İslami kaynaklarda duası makbul ve ism-i azam-ı bilen bir kişi olarak tanımlanmıştır. Asaf, İsmaili neslindendir. Annesi İrailoğullarının ileri gelenlerinden birinin kızıydı. Lavi ibn Yakub neslindendir. Süleyman'a gözünü açıp kapamadan önce Belkis'in tahtını getireceğini söylemişti. Daha sonra Süleyman tahtı önünde Allâha secde edip dua etti ve Belkîs'in tahtı huzurda beliriverdi.[177]

Onun hakkındaki bazı bilgiler de İsrailiyat kaynaklıdır. Tevratta Zebur bestecisi "ilahici" olarak vasfedilmiştir. Ayrıca Davud'un merasimlerini yürütme görevinde bulunmuş peygamber veya üstün bir kişi olarak da tanımlanır.[178]

İslam dünyasında Asaf, vezir sembolü olarak yer almıştır. İleri görüşlülüğü, hikmetli davranışı, başarılı yönetimi ve tedbiri ön plana çıkmış bir şahsiyettir. *Vamık u Azra* metninde de "Sinan Beğ" Asaf'a benzetilerek övülmüştür.

Yegâne ḫüsrev-i düstûr-i devrân
K'olubdur Âṣaf-ı Sulṭân Süleymân (306)

Belkis: Saba melikesidir. Süleyman kıssasında Belkîs'ten ima yoluyla bahsedilir. İsmi verilmez. Saba ülkesi Yemen ve Hicaz arasında tabii güzellikleri zengin olan bir bölgedir. Süleyman ordusuyla buradayken su bulmak için ayrılan Hüdhüd'ün gecikmesine öfkelenmiştir. Hüdhüd, Belkis ve onun ülkesinden haberler getirir. Süleyman, melikeyi davet eder. Melike Süleyman'ın ihtişamını görür, onun dinini kabul eder ve ülkesine döner. Süleyman'ın ihtişamına dair anlatılanlar *Kur'an-ı Kerim*'de Belkis'in gözüyle ifade edilmiştir. [179]

Tevrat'ta Belkis'in adı geçmektedir ve Süleyman yine ihtişamlıdır. "Ve Şeba kıraliçesi, Süleyman'ın şöhretini işitince, Süleyman'ı Yeruşalim'de bilmecelerle denemek için, çok büyük alayla, baharat ve pek çok altın ve değerli taşlar yüklü develerle geldi ve Süleyman'ın yanına geldi ve yüreğinde olan bütün şeyler için onunla söyleşti. Ve onun bütün sorgularına Süleyman cevap verdi. Süleyman için kadına cevap vermediği gizli bir şey yoktu. Ve Süleyman'ın hikmetini ve yaptığı evi, ve sofrasının yemeğini ve kullarının oturuşunu ve hizmetçilerinin duruşunu ve

---

[176] (Neml 38-40)
[177] Taberî, 1; 391.
[178] *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat, Zebur [mezmurlar] ve İncil)*, İstanbul, 2000,1 Eski Ahit, s. 429, 438, 568.
[179] (Bkz. Neml 44)

onların esvaplarını, sakilerini de ve onların esvaplarını ve Rabbin evine çıktığı merdiveni Şeba kıraliçesi gördüğü zaman artık kendisinde can kalmadı."[180]

İslam kültüründe Süleyman'a duygusal yakınlık izafe edilmiş ve bu şekilde sevilerek işlenen bir motif olarak yaygınlık kazanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde İhtişam ve zenginliğin aşka yenik düşeceği, seven ve sevilenin elit tabakaya has görüşme töreni, Süleyman ve Belkîs sembolleri ile anlatılmıştır.[181]

Ḳılam hüdhüd gibi emrüñ başa tāc
Süleymān'a idem Belḳîs'i muḥtāc (595)

Gidelüm muntaẓırdur sańa sulṭān
Bugün Belḳîs'ini görsün Süleymān (3021)

Betül: Hz. Muhammed'in kızı Fatımatü'z-Zehra ve Hz. Meryem'in lakabıdır. Betül, erkeklerden çekinen namuslu kadın anlamına da gelir.

Vamık u Azra metninde peygamberin kızına işaret edilerek kullanılmıştır. Fatımatü'z-Zehra Hz. Muhammed'in dördüncü kızı, Ali'nin zevcesi ve Ömer'in kayınvalidesidir. Ehl-i beyittendir. Beyaz tenli ve çok güzel olduğu için "zehra" sıfatıyla anılmıştır. Hicretten onüç yıl önce Mekke'de doğmuş ve 24 yaşındayken vefat etmiştir. Hasan, Hüseyin ve Muhsin adında üç oğlu ile Ümm-i Gülsüm ve Zeyneb adında iki kızı olmuştur. Hz. Muhammed'in soyu Fatıma ile devam etmiştir. Fatıma'nın kızı Zeyneb, Cafer Tayyar ile nikahlanmıştır. Bu sülaleye "şerif-i Caferi" denir.[182]

Aşağıdaki beyitte de Resullullāh'a olan yakınlığı dile getirilen Betül, Hz. Aişe'nin ifadesine göre sözü ve konuşması Hz. Muhammed'e en fazla benzeyen kişiydi. Peygamber o geldiği zaman ayağa kalkar ve onu karşılayıp selamlardı.[183]

Yine Hz. Muhammed'in eşi Aişe'nin bir başka rivayeti Fatıma'nın peygambere olan yakınlığını ifade etmek açısından önemlidir. Resullullāh hastalığında Fatıma'yı yanına çağırmış ve ona gizlice bir şeyler söylemişti. Bu sözler Fatıma'yı ağlatmış, daha sonra yine gizlice söylediği sözlerle onu teselli etmiş ve güldürmüştü. Aişe, Fatıma'ya, onu önce ağlatan ve daha sonra güldüren sözlerin ne olduğunu sordu. Fatıma, "Tutulduğu hastalığı neticesinde vefat edeceğini haber verdi. Buna ağladım.

---

[180] *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, 1 Eski Ahit* (II. Tarihler, Bab 9, 1-5), s. 442.
[181] Daha fazla örnek için bkz. *(3083, 3085, 3100, 3103, 3104, 3111, 3133, 3141, 3142, 4870, 4873)*
[182] Üçışık, 1005.
[183] Köksal, *İslam Tarihi*, 11+1 C., İstanbul, 1981, C. 2, s. 255.

Sonra ev halkının, kendisine ilk kavuşup katılanı ben olacağımı haber verince de güldüm." dedi.[184]

Camiî, *Vamık u Azra*'da Hüseyin'i anlatırken Fatıma ve Ali'ye de gönderme yapmıştır.

Çerâğ-ı ḳurretü'l-ʿaynı resūlüñ
Yüregi yağıdur zevce'l-Betūl'üñ (272)

bu Cehil: Bkz. "Ebu Cehil".

Bubekir: Bkz. "Ebubekir".

Davud: Davud b. İşa. Beni İsrail peygamberlerindendir. Süleyman peygamberin babasıdır. Hem peygamber hem sultandı. Zebur kitabı ona nazil olmuştur. *Kur'an-ı Kerim* de Hz. Davud'a verilen mucizelerden bahseder: "Süleyman, Davud'a varis oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden (nasip) verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur."[185]. "Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. "Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin!" dedik. Ona demiri yumuşattık."[186] "(Resulüm!) Onların söylediklerine sabret. Kulumuz Davud'u, o kuvvet sahibi zatı hatırla. O hep Allāh'a yönelirdi. Biz, dağları onun emrine vermiştik. Akşam sabah onunla beraber tesbih ederlerdi."[187] Bu ayetlerin tefsirine göre ona güzel konuşma özelliği ve güzel bir ses verildiğini, dağların ve kuşların bu güzel sese eşlik ettiğini, demiri yoğurup zırh yapacak kadar kuvvet ihsan edildiğini görüyoruz.[188] Başlangıçta çobanlık yapan Davud'a Allāh krallık nasip etmiştir. Kılık değiştirerek halkın arasında dolaşan davud onların ihtiyaç ve şikayetlerini öğrenmeye çalışır, bazılarına "Davud hakkında ne dersin? (ne düşünüyorsun?)" diye sorardı. Halk ondan memnun olduğunu ifade ederdi. Davud peygamber İsrail oğullarını Beytü'l-Makdis'te bir yere götürmüş ve tutulmuş oldukları veba hastalığından kurtulmaları için Allāh'a niyazda bulunmuş, Allāh, duasını kabul etmiştir. Bunun üzerine orada bir mescid yapmaya karar verdiler. Yerin sahibine gerekli ücreti verip razı ettikten sonra mescidin inşasına başlamış tamamlanmasını ise oğlu Süleyman'a vasiyyet etmiştir. Bir cumartesi günü vefat ettiğinde 100 yaşında idi.[189]

---

[184] Köksal (1981), 11; 54-55.
[185] (Neml 16)
[186] (Sebe 10)
[187] (Sad 17 - 18)
[188] *Yeni Ansiklopedi (Dini, İlmi, Felsefi)*, , 4 C., İstanbul, 1991. C. 1, s. 343-344.
[189] Köksal (1999), I; 198-214.

Şiirde Davud peygamber için kullanılan en yaygın motifler demiri yoğurma, zırh yapma ve güzel sestir. *Vamık u Azra*'da demiri yoğurma mucizesinde söz edilmiş ve dünyaya hükümran olan Süleyman peygamberin babası olması dolayısıyla telmihte bulunulmuştur.

Elinde Dāvud'uñ mūm idi āhen
Cihān mūmın Muḥammed itdi rūşen (111)

Kim evvel Şāh Süleymān İbn-i Dāvud
Cihān milkini virdi aña maʿbūd (415)

Ne örs ü ne çekiç görmişdi ne od
Düzetmişdi anı muʿcizle Dāvud (3229)

Ebubekir: Abdullāh b. Ebi Kuhafe. İslam peygamberinin ölümünden sonra ilk halife odur ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir.

Hür erkeklerden Müslümanlığı ilk kabul eden Ebubekir idi. Onun gayretleriyle Müslümanlığı kabul edenlerin sayısı artmıştır. Halk arasında sevilen ve sayılan bir zat olan Ebubekir içki içmez, kan davalarını halleder, bilgi ve sohbetleriyle çevresindekileri aydınlatırdı. Tüccarlıkla meşgul olmaktaydı. Şair Hassan b. Sabit bir şiirinde onun için "O peygamberden sonra, yaratılmışların en hayırlısı, Allāh'tan en çok sakınanı, insanların en adaletlisi, üzerine aldığı vazifeleri en iyi surette yerine getireni idi" diyor.[190] İsra ve Mirac hadisesinde de Hz. Ebubekir'e gelip "Arkadaşının işinden haberin var mı? O bu gece Beytü'l-Makdis'e gittiğini, orada namaz kılıp Mekke'ye döndüğünü söyledi." diyenlere "Vallāhi, eğer o söylediyse şüphesiz ki doğrudur." diye cevap vermiş ve o günden itibaren "Sıddik" diye anılmaya başlanmıştı. Medine'ye hicret esnasında da Hz. Ebubekir, peygamberin yanında idi. Kendilerini takip eden Mekke'li müşriklerden bir mağaraya sığındılar. Ebubekir peygamberi korumak için mağaraya önce girip etrafı yokladı. Yerleri düzleyip delikleri elbisesinin parçalarıyla tıkadı. Bir deliğe de ayağını kapattı. Daha sonra peygamber içeri girip Ebubekir'in dizine başını koyarak uyudu. Bu sırada Ebubekir'in ayağını bir yılan ısırdı. O rahatsız olmasın diye Ebubekir kımıldamadı.[191] Resulullāh, Aişe ile evlenerek Ebubekir Sıddik'a damad olmuştur.

---

[190] Köksal (1981), (Ek Cilt), 156, 158, 161.
[191] *A.g.e.*, 361, 408.

Peygamberin ahirete irtihalinden hemen sonra da "o peygamber olsaydı ölmezdi" diyerek Müslümanların maneviyatını sarsmaya çalışan kişilere "Resulullāh ölmüştür. Baki olan ancak Allāh'tır." demiş ve *Kur'an*'dan "Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçti. O ölür veya öldürülürse gerisin geri mi döneceksiniz?..."[192] mealindeki ayeti okumuştur.

İstekli olmadığı halde halife seçilen Ebubekir, halifeliği sırasında işlere kabiliyetli ve ehliyetleri olanları tayin etti. İyi bir idarecilik örneği verdi.

Halifeliği döneminde de önemli hizmetlerde bulunmuştur. Hicretin 13. yılında vefat etmiştir. Takva ehli bir insan olan Ebubekir, *Kur'an*'ı okuma, anlama ve sünnete vakıf olma hususunda da sahabilerin en alimi idi. [193]

"*Sıddik*, çar-yarın *serdarı*, halifelerin *sadrı*; *saniyesneyni izhüma fil-gar* ayetinin muhatabı olan *Hüma*, Al-i aba'dan sonra gelen muhterem zat, *vela tahzen* hitabına mazhar olan *veli*, *vefa*nın menşei, Bedir gününün anlamı, Hak ehlinin *mürşid*idir." *Yar-ı Evvel, Emirü'l-müminin, Şahne-i Kişver-i Sıdk* gibi isimler de ona işaret eder.[194]

Metinde, sadakati, ilk halife olduğu ve ashabın dört temel direğinden biri olduğu dile getirilmiştir.[195]

İşitdi ṣıdḳ-ı Ṣıddīḳ oldı muḥkem
ʿÖmer'de ʿadl [u] dād oldı müsellem (244),

Emirü'l-mü'minīn Būbekr-i Ṣıddīḳ
İmām oldur nebīden ṣoñra taḥḳīḳ (255)

Olurlar rükn-i aṣḥāb-ı peyem-ber
Ebūbekr ü ʿÖmer ʿOṣmān u Ḥaydar (5236)

Ebu Cehil: Ebu Cehil. *cehaletin babası* anlamına gelir. Asıl adı, Ömer b. Hişam'dır. Ebu Hakem ve İbn-i Hanzala da denir. Ebu Cehil, son peygamber zamanında yaşamıştır. Peygamberi, mucize ve diğer delilleri gördüğü halde iman etmemiştir. Din düşmanı, puta tapan bir müşrik olduğu için bu lakapla anılmıştır.[196] Bedir gazasında yetmiş yaşında iken ölmüştür.

---

[192] (Al-i İmran 44)
[193] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1; 55.
[194] Akkuş (2000), 40-41.
[195] Daha fazla örnek için bkz. *(254, 276)*
[196] *Yeni Ansiklopedi*, 1; 398.

Ebu Cehil edebiyatta, inançsızlık, bilgisizlik, ve inadın sembolü olarak yer alır. *Vamık u Azra* metninde de düşmanlığı ve cahilliği vurgulanmıştır.

ʿAdāvet Bu Cehil'de oldı muḥkem
Zübānını cehālet ḳıldı ebkem (246)

Habib: Bkz. "Muhammed".

Habibullāh Bkz. "Muhammed".

Halil: Bkz. "İbrahim".

Halilullāh: Bkz. "İbrahim".

Hamza: Hamza b. Abdülmuttalib. Resulullāhın amcasıdır. Hicretten 7 yıl önce Müslüman olmuştur.

Hamza'nın kabul edişiyle İslamiyetin yayılışı hızlanmıştır.

Hamza yiğitlerin en merdi ve itibarlısıydı. Enam suresinin 122. ayeti İbn-i Abbas'ın rivayetine göre Hz. Hamza hakkında nazil olmuştur. "Bir ölü iken kendisini dirilttiğimiz, ona insanların arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kişi, içinden çıkamayacak bir halde karanlıklarda kalan, ondan hiç çıkmayan kimse gibi olur mu hiç? Kāfirlerin yapmakta oldukları şeyler, kendilerine öyle süslü gösterilmiştir."

Ayette bahsedilen ölü iken diriltilen ve nura kavuşturulan kişinin Hz. Hamza, karanlıktan çıkmayanın ise Ebu Cehil olduğu tefsir edilmiştir.

Uhud'da gösterdiği kahramanlıklar dillere destan olmuştur. Hamza'nın savaşlarda gösterdiği kahramanlığı unutmayan müşrikler Bedir'de onu ortadan kaldırmak için Habeşli bir köle olan Vahşi'yi bu iş ile görevlendirdiler. Hamza tarafından babası öldürülen Hind intikam almak arzusunda idi. Vahşi azad olacağı ve ödüllendirileceği vaadlerinden dolayı savaşta sürekli Hamza'yı takip etti ve uzaktan mızrak atarak onu şehit etti. Göğsünü yarıp ciğerini çıkardı ve Hind'e götürdü.

59 yaşında şehit edilen Hamza için Resulullāh "şehitlerin en hayırlısı" diyerek övgüde bulunmuş ve "melekleri gördüm onu yıkıyorlardı." diye buyurmuştur.[197]

Metinde Hamza son peygamberle olan akrabalığı dile getirilmiştir.

İki ʿamū olubdur eşrefi'n-nās
Ki yānī Ḥażret-i Ḥamza vü ʿAbbās (274)

---

[197] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 2; 441-447.

Harun: Musa peygamberin kardeşidir ve israiloğulları peygamberlerindendir. *Kur'an-ı Kerim*'de ve Tevrat'ta Hz. Musa ile birlikte anılır. Harun *Kur'an-ı Kerim*'de güzel konuşan, furkan verilmiş, hidayete ermiş bir peygamber olarak tanımlanmıştır. Musa peygamberin isteği üzerine ona yardımcı olmuştur.

Hz. Musa, Sina'ya gittiğinde onu yerine vekil bırakırdı. Samirî adında bir münafık o zamanlar için hiçbir değeri olmayan altın ve gümüşleri halktan topladı. Altından bir buzağı yaptı. Heykel ses de çıkarabiliyordu. Halka tanrının bu olduğunu söyledi ve tapmaya teşvik etti. Harun peygamber onlara ne kadar nasihat ettiyse de dinletemedi, hatta onu öldürmek istediler. Hz. Musa, Tur'dan Tevrat ile döndü. Harun'un onların buzağıya tapmasına engel olamamasına kızdı. Daha sonra yeniden halkı ikna etti ve Tevrat'ın emirleriyle hareket ettiler.[198]

Rivayete göre Musa ve Harun, Tih'de otuz yıl kaldılar. Bir gün Musa peygambere Harun'un vefatının yakın olduğu bildirildi. Birlikte bir sahraya çıktılar. Bir ağacın altında taht gördüler. Harun onun üzerinde uyumak istedi. Uyumaya başladı ve uykuda vefat etti. Musa, tahtın bulunduğu yere bakınca bir şey göremedi. Harun'un taht ile beraber göğe irtihal ettiğini anladı. Halk Harun'u kıskandığı için Musa'nın öldürdüğünü düşündü. Allāh taht ile beraber Harun'un ölü bedenini tekrar onlara gösterdi. Üç yıl sonra da Musa öldü.[199]

Metinde Hz. Harun Miraç esnasında beşinci gökte Hz. Muhammed'i karşılamıştır.

Selāma geldi ol menzilde Hārūn
Didi olduñ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a maḳrūn (176)

Hasan: Hasan b. Ali b. Ebu Talib. Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali ve Fatıma'nın büyük oğludur. Hicretin 3. yılında Şaban ayında veya Ramazan ayının 15'inde Medine'de doğdu. (M. Ocak-Şubat 625 yılında) Kaynaklarda sessiz-sakin, vakarlı, siyaset ve kargaşadan kaçınan biri olarak tanımlanmıştır. Peygambere en fazla benzeyen yedi kişiden biri olarak bazan bunların da ilk sırada yer alanı olarak gösterilmiştir. Hasan kardeşi Hüseyin gibi ilk halife döneminde cereyan eden önemli olaylarda yer almamış, evi Kūfeliler tarafından kuşatılmış olan halife Osman'ı korumaya çalışmıştır.

---

[198] Ahmet Cevdet, *Kısās-ı Enbiyā*, (Haz. Mahir İz) VI C., Ankara, 2000, C. I, s. 24-25.
[199] Taberî, I; 352

Cemel ve Sıffin Vakalarında da Hüseyin'le birlikte babasının safında yer almıştır. Hz. Ali'nin vefatından sonra kendisine biat edilip edilmemesini kayıtsızlıkla karşılamıştır. Kendisine biat edenler oldu. Muaviye onun taraflarını kendi safına çekmek için yoğun faaliyetlere başladı. Suriye, Filistin ve El-Cezire kuvvetlerinden oluşan bir ordu ile Hasan'ın üzerine yürüdü.[200] Hz. Hasan bazı şartlarla Muaviye ile anlaşmış ve siyasetten uzaklaşmıştır. Onun Muaviye ile anlaşmasını, taraftarları hoş karşılamadı. Müslümanların küçük düşürüldüğü kanaatindeydiler. Hasan kararından dönmedi ve Kûfe'ye gitti. Hüseyin de kardeşi Hüseyin'in bu anlaşmasına karşı çıkanlar arasındaydı. Fakat Hasan böyle davranmakla kısa sürecek olan bir barış dönemine vesile olmuştu. Rivayete göre eşi Cade binti Eşas, Yezid ile evlendirileceği vadiyle kandırıldı ve Hasan'ı öldürmesi istendi. Cade, Hicretin 28. yılında Hasan'ı zehirleyerek şehit etti.

Hasan, *müctebâ, tâkî, zekî* ve *sıbt* lakaplarıyla anılmıştır. Resul-i Ekrem, Hasan ve Hüseyin'i "Cennetin efendileri" diye övmüş ve "Allâh'ım ben onları seviyorum, sen de sev" diye dua etmiştir. Kaynaklarda Hz. Muhammed'in, bu iki torununu ne kadar çok sevdiği değişik örneklerle dile getirilmiştir.

Hasan'ın soyundan gelenler şerif olarak anılmıştır. Hasan Ehl-i beyt ve Al-i aba'dandır. Bazı tarikat grupları Ali, Hasan ve Hüseyin sevgisini idealleştirmiştir.

Metinde isminin anlamıyla da bağlantı kurulan Hz. Hasan ahlak güzelliği ile anılmıştır.

Biri ḫulḳile ḫalḳ içre Ḥasen'dür
Riyāż-ı ʿizzete serv ü semendür (270)

Havva: İlk kadın ve Adem'in eşidir. Havva ismi *Kur'an*da zikredilmez ima yoluyla ve konumundan bahsedilerek anlatılır. İbranice olduğu sanılan kelime *diri* anlamına gelir. Havva'nın Adem'den yaratıldığı tefsirlerle de belirtilmiştir. "Sizi bir tek candan (Adem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur...."[201] ayetinin tefsirinden bunu öğreniyoruz. Allâh ilk nefs durumunda olan Adem'den Havva'yı onun cüzü veya türevi olarak yaratmıştır. Doğumla çoğalma kanunundan farklı olarak aynı kaynaktan ikinci bir nevi yaratıp birbirine eş yaptı"[202]

---

[200] Fığlalı, "Hasan" md. *DİA*, 16; 282
[201] (Araf 189)
[202] Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 2351.

Havva'nın Adem'in göğüs kemiğinden veya kaburga kemiğinden yaratıldığına dair görüşler vardır. Havva ile birlikte cennetteyken İblis ilk önce Havva'yı aldatmış ve Allāh'ın yasağını çiğnemeye teşvik etmiştir. Havva da kendilerine yasaklanan ağacın meyvesinden yemek için Adem'i ikna etmiştir. Cennetten çıkarıldıktan sonra Havva Cidde'ye indirilmiştir. Havva ve Adem birbirlerini aramış ve Arafat'ta buluşmuşlardır. Birlikte, cennetten kovuluşlarına ikiyüz yıl ağladıkları rivayet edilmiştir. İbn-i İshak Havva'nın kırkbir erkek çocuğu, kırk kız çocuğu olduğunu kaydetmiş Şit'in bir batında yalnız doğduğunu belirtmiştir. Havva, Adem'den sonra Cidde'de vefat etmiştir.[203]

Havva *mmü'l-beşer* yani insanlığın anasıdır. Klasik şiirimizde Havva, Adem ile birlikte anılmıştır. Çıplaklık, cennetten kovulma, yeryüzüne yerleşme, insan soyunun başlangıcı gibi hususlar Adem-Havva anlatmalarının temel motiflerdir.

Bi-ḥaḳḳı mihr-i Ādem ḥüsn-i Ḥavvā
Beni maḳṣūduma irgür Ḫudāyā (1388)

Hızır: Hızır'a dair kıssa, Yahudiler ve bazı istisnayı teşkil eden hadis ravileri ve tarihçiler tarafından kabul edilmemiştir. *Kur'an*'da "Hızır" ismi geçmez. Hızır'ın isminde ihtilaf edilmiştir. Bir rivayette adının Ermiya olduğu başka rivayetlerde Elyesa veya Belya olduğu belirtilmiştir. Hızır bir taşa oturmuş, kalkıp yürüdüğünde taş da ardından yürümüştür. O İsrailoğullarına peygamber olduğu veya olmadığı da şüphelidir. Bazı rivayetlerde ise onun Nuh zamanını görmüş evliyadan olduğu ve soyu da Nuh peygambere kadar uzadığı, ab-ı hayat içtiği için uzun yaşamış biri olduğu belirtilmiştir. Başka bir rivayete göre de; Nuh, ona Hindistan'da Serendib'e gidip Adem ve Havva'nın cesedlerini çıkarıp kendisine getirmesini, buna karşılık ömrünün uzun olması için ona dua edeceğini söyledi. Hızır bu görevi yerine getirdi ve Allāh Nuh'un duasıyla Hızır'ın ömrünü uzattı.[204]

Rivayete göre Hızır'ın Adem'in oğlu olduğu, İbrahim'e iman eden ve Babil'den onunla birlikte hicret eden biri olduğu, Zülkarneyn'e klavuzluk ettiği, İsrail oğullarına peygamber olarak gönderildiği, halen yaşadığı, her yıl İlyas ile buluşup hacca gittiği de rivayetler arasındadır. "Hızır" künyesi Ebu Hureyre'nin rivayetine göre peygamber tarafından şu şekilde açıklanmıştır. ""Hızır otsuz, kuru bir yere otururdu da, ansızın o otsuz yer yeşillenerek onun ardısıra dalgalanırdı."[205]

---

[203] Üçışık, 1013, Köksal (1999), I; 55-56, 58, 63.
[204] Taberī, 1; 334.
[205] Köksal (1999), II; 123-124.

Kelimenin türediği sülasi mastar, *yeşil renkli olmak, yeşertmek, yeşil yapmak, yeşile boyamak* anlamlarına gelmektedir.

"Hızır" ismiyle anılan kişi, Musa döneminde yaşamış "kendine hikmet verilmiş" biri olarak da tanımlanır. Hz. Musa ile Hızır'ın buluşmaları *Kur'an-ı Kerim*'in Kehf-60-82 ayetlerinde anlatılmıştır.[206] Musa ve Hızır kıssası zahir ve batın meselesi olarak yorumlanmış ve Tasavvuf ehli "Hızır'ın vücudu alem-i misalde"dir demiştir. *İlm-i Ledünn* başlı başına bir inceleme konusu olsa da burada şunu kaydetmek lazımdır. Peygamberlerin bilgisi vahye dayanır ve Hızır'a verilen bilgi "ilmü'l-guyub ve esrar-ı ulum-ı hafiyye" olarak tefsir edilmiştir. *Sahih-i Buhari*'de Hızır'ın "Ya Musa, ben Allāh'ın ilminden bana talim ettiği bir ilm üzereyim ki sen onu bilmezsin, sen de Allāh'ın ilminden sana talim ettiği bir ilim üzeresin ki ben onu bilmem" dediği rivayet edilmiştir.[207]

Onun sağ olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Allāh'ın "Senden önce hiçbir beşeri ölümsüz kılmadık."[208] ayetini tefsir edenler ve peygamberin "yeryüzünde bulunan hiç kimse baki değildir.", "Musa ve İsa sağ olsalardı bana uymaktan başka bir şey yapamazlardı" sözlerini delil gösterenler Hızır'ın ölmüş olduğu kanaatini taşırlar. Çünkü Hızır hayatta olsaydı Resulullāh onun kendine iştirak ettiğini haber verirdi demişlerdir.[209] Ruhen ölümsüzlüğe ulaşmış, bedenen İslam peygamberinden önce ölmüş olduğu da ileri sürülen fikirler arasındadır.[210] Hızır'ın yaşadığı fikriyle ona izafe edilen bazı olaylar[211] onu menkıbevi bir hüviyete büründürmüş ve anlatmalar, mahiyet itibariyle edebiyatta ve halk arasında da çeşitlilik kazanmış ve renkli motifler haline gelmiştir.

Edebiyatta *Hızır* kelimesi en fazla sevgilinin ayva tüyleri için kullanılan bir benzetme unsurudur. Hızır kelimesinin yeşillik anlamıyla ilgi kurularak ağız ab-ı hayata saç, Zülumat ülkesine, yanaklar da parlaklığı dolayısıyla deryaya benzetilmiştir. Hızır-hat ilişkisi başka şekillerde de yorum bulmuştur. Hat kelimesinin *yazı* anlamı kastedilmiş dolayısıyla kalemin sevgilinin aşkını rehber edindiği yorumu yapılmıştır. Sevgilinin hat'ı sayfalardaki yazı, kalem de Zülumat ülkesi olarak kabul edilen siyah yazı içine girmiştir. Sevgili, aşığı ölümsüzlük

---

[206] Aynı ayetlerin ab-ı hayata dair yorumları için bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Ab-ı Hayat" md. s. 172.

[207] Mürşīd, 3.0, (CD) *(Elmalılı)*, 3261-3262.

[208] (Enbiya 34)

[209] İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), 16 C., İstanbul, 1991, C. 10, s. 5058.

[210] Akkuş (2000), 73.

[211] Bkz. Muhiddin-i Arabi, *Fütūhat-ı Mekkiye*, (çev.: Selahattin Alpay), İstanbul, ?, s. 82-85

suyuna ulaştıracak olan Hızır olarak da yorumlanmıştır. Hızır'ın kimliğini gizlediği inancı, insanları eşit görmek her insana Hızır olabileceği ihtimaliyle yaklaşmak anlayışını da beraberinde getirmiştir. Hızır ve İlyas kelimeleri bir arada kullanıldığında Hızır'ın denizde, İlyas'ın ise karada zor durumda kalan insanların yardımına yetiştiği söz konusu edilmiştir. Hızır'ın içki sunan sakiden, yol gösteren şeyhe kadar değişik benzetmelere konu olduğunu görüyoruz. Bazen de Hızır alim, ab-ı hayat alimdir.[212]

Vamık u Azra metninde Hızır; ab-ı hayata ulaşan, zor durumda kalan insanlara yetişip yardımcı olan ve yürüdükçe adımlarının ardında kalan yerlerin yeşerdiği yani tabiata canlılık getiren bir kişidir.[213]

Şükür Allāh'a bu devrāna irdüñ
Ḫıżır'sın çeşme-i ḥayvāna irdüñ (361)

Yitişdi Ḫıżr gibi itdi dermān
Yaḫud ʿİsī'durur kim nefḫ ider cān (2224)

Ḳademde Ḫıżrimişsin demde ʿİsā
Bu ölmiş cānı yine ḳılduñ iḥyā (3026)

Kim anuñ bir mübārek ṣāḥibi var
Ḫıżır yār olsun aña Ḫaḳ nigeh-dār (3049)

Horestus: Bkz. "İsa".

Hub-ı Kenan: Bkz. "Yusuf".

Hüseyin: Hz. Muhammed'in torunudur. Hüseyin b. Ali Ebu Talib, Resulullāhın kızı Fatma'nın oğludur. Hz. Muhammed, Hasan ve Hüseyin'e duyduğu sevgiyi "Allāh'ım Ben bunları, seviyorum. Sen de sev bunları!" "Hasan ve Hüseyin ki onlar benim dünyada kokladığım iki reyhanımdır." "Hasan ve Hüseyin cennetlik gençlerin iki seyyididir." sözleriyle ifade etmiştir.

Hüseyin ismi geçince İslam dünyasında sürekliliğini muhafaza eden bir hüzün dile getirilmiş olur. Kerbela Vakası şairler tarafından edebi eserlere konu olmuş ve Kerbela toprakları duyarlılık dünyasını şekillendiren bir iklim olmuştur.

Hz. Ali ile hılafet kavgasına girişmiş olan Muaviye Hz. Hüseyin'in kendisine beyat etmesini istemiş, Hüseyin ona beyat etmemişti. Muaviye öldükten sonra oğlu Yezid, Hüseyin'in hılafet kavgasına gireceğinden çekiniyordu.

---

[212] Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Ankara, 2000, s. 371-379.
[213] Daha fazla örnek için bkz. *(1077, 2744)*

Kûfe halkı Hüseyin'in Mekke'ye gittiğini duydu ve Hüseyin'e beyat etmek düşüncesiyle bir mektup yazıp onu Kûfe'ye davet ettiler. Bazı kaynaklara göre bu davet mektuplarında Yezid'in parmağı vardı. Hüseyin'in Kûfe'ye geleceği bildirilince Yezid, Kûfe valisini değiştirdi. Yeni tayin edilen İbn-i Ziyad, Kûfe halkını tehdit etti. Başlangıçta Hüseyin'in öncü olarak gönderdiği Müslim b. Akil, gizlice onsekizbin veya otuzbin kişinin Hüseyin'e beyatını almışken daha sonra bu sayı otuz kişiye indi ve İbn-i Ziyad Müslim b. Akil'i yakalatıp öldürttü.

Müslim öldürtülmeden önce İbn-i Ziyad'ın yanında yer almasına rağmen akrabalık bağları hatırına Ömer b. Sad'a vasiyyet etmiş ve kendisine beyat edenlerin terk ettiğini Hüseyin'e bildiren bir mektubun ulaştırılması için söz almıştı. İbn-i Ziyad Hüseyin'e beyat etmek düşüncesiyle Müslim b. Akil'e destek vermiş olan kabile reislerini de öldürmeye başladı. Hüseyin, Zübale'ye geldiğinde Müslim'in mektubunu getiren elçiler ulaştı. Bu kötü haber karşısında yolculuk boyunca Hüseyin'e katılmış olanlar geri döndüler, Hüseyin'in yanında ashabından başkası kalmadı. İbn-i Ziyad mektubu götürenlere Hüseyin'in Kûfe'ye varıncaya kadar gözetim altına alınmasını ve geri dönmesinin de engellenmesini emr etmişti. İbn-i Ziyad Rey valiliğine getirileceğini söyleyerek Ömer b. Sad'ı dörtbin kişilik bir kuvvetle Hüseyin'in üzerine gönderdi. Hüseyin'in Kerbela'ya varışının ertesi günü Ömer b. Sad, kuvvetleriyle oraya ulaştı.

İbn-i Ziyad, Şimr b. Zilcevşen'in kışkırtmalarıyla onu öldürmenin uygun olacağına karar verdi. Hüseyin ve ashabı Kerbela'da susuz bırakıldı. Bu arada vicdan muhasebesi yapan az sayıda Kûfelinin Hz. Hüseyin'in yanında yer aldığı da olmuştur.

Başlangıçta peygamber evladının karşısında yer almak bazıları için tereddütle karşılanmıştı. Kûfe askerinin ilk saldırısı geri püskürtüldü. Daha sonra süvarilerle hep birlikte tekrar saldırdılar. Hüseyin ve ashabı bir süre direndiler. Ehl-i beyt gençleri teker teker şehit düştü. Bir ara Hüseyin'in kucağında üç yaşındaki oğlu Abdullâh da atılan bir okla vuruldu. Hüseyin'i kuşattılar ve şehit ettiler. Vücudunda çok sayıda kılıç ve mızrak yarası vardı. Hüseyin Hicretin altmışbirinci yılında (683 yılında) Muharrem ayının onunda Cuma günü şehit edildiğinde 57 yaşında idi.[214] Elbisesi ve silahları soyulan Hüseyin'in bedeni atlara çiğnettirildi ve başı gövdesinden ayrılarak Yezid'e götürüldü.

---

[214] Bazı kaynaklarda Hüseyin'in şehid olduğunda 55 yaşında olduğu (Ahmet Cevdet, 260), veya Hicretin altıncı yılında doğup 681 yılında 53 yaşında vefat ettiği kayıtlıdır. (Üçışık, 1015).

Bu katliamdan Hüseyin'in hasta yatan oğlu Aliyü'l-asgar[215] ile dört yaşındaki oğlu Ömer'den başkası kurtulamamıştır. Bunlar, Hüseyin'in kızları ve kızkardeşleriyle birlikte birkaç gün esir tutulduktan sonra Medine'ye gönderilmişlerdir. Küfe askeri çekildikten sonra Gadıriyye köylüleri Kerbela şehidlerini defn ettiler. Hüseyin'in kabrini belirsiz etmek için kabrinin bulunduğu yere Fırat'tan su saldılar. Esedoğulla-rından bir bedevi toprağı koklamış ve "Onun düşmanları, kabrini belirsiz etmek istediler. Halbuki, kabrinin hoş kokulu toprağı, kabrine delalet edip durmaktadır." beytini söylemiştir.[216] Başının gömüldüğü yer hakkında da ihtilaf vardır. Medine'de Fatıma'nın yanında gömülü olduğu rivayeti yanında, Dımışk'ta (Şam)[217] veya Mısır'da Karafe kabristanında[218] olduğu da söylenmiştir.

Divan şiirinde Hüseyin, ağabeyi Hasan ve Zeynelabidin ile birlikte anılır. Hüseyin'in şehadetini işleyen *Mersiye* ve *Maktel* türleri, menkabe ve tarih kayıtlarıyla zenginleşmiştir. Alevi Bektaşi nefeslerinde de Hüseyin'in müstesna bir yeri vardır. *Hüseyn-i Kerbela* tamlaması şehadetin temsilcisi ve örnek Müslüman anlamına gelir. Hüseyin'in trajik sonu, İslam kültüründe *maktel* isimli yeni bir türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. *Maktel-i Hüseyin* taziye törenlerinde okunan bir mersiyedir.[219]

Kerbela Hüseyin'in susuzluğunu temsil eden bir coğrafyadır. Gözyaşı mübalağa kudretini Kerbela'daki hüzünden alır. *Vamık u Azra*'da alışıldığı üzere Resulullâhın "nur-ı çeşmi" olan Hüseyin "şahım" ifadesiyle anılmış, ve Kerbela'ya telmih yapılmıştır.

Biri şâhum şehîd-i Kerbelâ'dur
Ḥüseyn-i pür-ᶜanā vü pür-belādur (271)

---

[215] Abdullâh Cevdet; Hüseyin'in kucağında şehit olan ve cfaydalandığımız kaynakta adı "Abdullâh" olarak geçen küçük çocuğun *Ali Asgar* olduğunu ve Kerbela faciasında *Ali Evsat*'a hasta olduğu için, Hasan ve Ömer'e de küçük oldukları için dokunulmadığını kaydetmiştir. (Cevdet, 258 - 260 - 261). Kerbela faciasından Zeynelabidin'in kurtulduğu vakıadır. Zenelabidin oniki imamın dördüncüsüdür ve Medine'de Vefat etmiştir. Kaynaklardaki Çelişki *Zeynelabidin*'in Hüseyin'in hangi oğlu olduğu konusundan kaynaklanmıştır. Bazı eserler Zeynelabidin'in Ali Evsat olduğunu kaydettiği için Ahmet Cevdet'e göre, kurtulan bu olmalıdır. Ancak Asım Köksal, her halde Zeynelabidin'in Aliyü'l-asgar olduğu kanaatinde olmalıdır. Taberî' de Aliyü'l-asgar'ın Zeynelabid olduğunu ve hasta yattığı için kendisine dokunulmadığını belirtmiştir. (Taberî, 3; 264). (Hz. Hüseyin konusunda günümüze az sayıda monografik eser kalmıştır ve *Taberî-yi Tarih* bunlardan biridir. Ahmet Ateş, "Hüseyin" md. *İA*, 5-I; 640)

[216] Köksal (1981), 4; 167-199. Ayrıca daha geniş bilgi için Müstakil olarak basılan Köksal, *İslam Tarihi, Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası*, Ankara, 1984, s. 1-184

[217] Köksal (1981), 4; 209, 210

[218] Üçışık, 1015

[219] Akkuş (2000), 80-81.

İbrahim: Nuh peygamberin soyundandır. Babası Tarah (Azer), Harran halkındandır. Azer, Kral Nemrud'un putlarının bakıcısı ve idarecisidir. Nemrud zamanında halk yıldızlara ait bilgilerle uğraşır, ay ve yıldızların hareketlerini gözler, hükümler çıkarırlardı.

Edebiyatta İbrahim peygamber ile Nemrud ve ateşe atılma olayı birlikte işlenen yaygın bir konudur.

Rivayete göre Nemrud rüyasında güneşin ve ayın parlaklığını örten bir yıldızın doğduğunu gördü. Rüyasını korkuyla kahinlere anlattı. Kahinler doğacak bir çocuğun Nemrud'un saltanatına son vereceğini söylediler. Nemrud başka bir köye taşındı ve o köyde bulunan bütün erkekleri çıkarttı. Her on erkek için de bir kontrolör tayin etti. Nemrud Azer'e güvendiği için onu bir işi yerine getirmek üzere şehre gönderdi. Azer bu arada eşiyle de görüştü. Ailesini kaçırıp Evr köyünde bir bodruma yerleştirdi.

Nemrud, sihirbazların ve kahinlerin belirttiği zamanda doğan çocukları getirtti ve öldürttü. İbrahim'in annesi hamileliğini gizlemeyi başardı. İbrahim bir mağarada doğdu ve büyüdü. Nemrud da artık şüphelerinden uzaklaşmıştı. *Kur'an-ı Kerim*'de İbrahim'in yıldızı, ayı, güneşi yorumlayarak Hakk'ı idrak edişi anlatılmıştır.[220] Ayrıca peygamber oluşu ve puta tapan babası ve içinde yaşadığı toplumu uyardığı da anlatılmaktadır.[221] Daha sonra İbrahim, puthanedeki putları kırar ve putların kendilerini bile koruyamadığını ispat eder.

Nemrud, İbrahim'i sorguya çektikten sonra ateşe atılmasına karar verdi. Rivayete göre üç ay odun toplatıp yığdırdı ve çakıl taşlarıyla da tandır yaptırdı. Kurdurduğu bir mancınık vasıtasıyla ateşe attılar. Allāh "Ey ateş İbrahim'e karşı serinlik ve selametlik ol!"[222] buyurdu. Ateş emre uydu. Bir süre sonra İbrahim'in yanmadığını Nemrud da gördü. Allāh'ın kudretine inanmakla beraber İbrahim'in dinine girmeyi saltanatına değişmek istemedi.[223]

Hz. İbrahim daha sonra kendine inananlarla birlikte Şam taraflarına hicret etti, Mısır'a gitti ve Kenan ilinde yerleşti.

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Muhammed'in Miraçta İbrahim peygamber ile görüşmesi ve yukarıda bahsedilen ateşe atılma olayına telmih yapılmıştır. Metinde

---

[220] (Enam 75-79)
[221] (Meryem 42-48, Enbiya 52-56, Şuara 70-102)
[222] (Enbiya 69)
[223] Köksal (1999), I; 165-187.

"Halil ve Halilullāh" isimleriyle anılmıştır. *Halil*, samimi dost, sadık dost demektir. "...Allāh İbrahim'i dost edinmiştir."[224]

Ḫalīl'e gülşen oldı nār-ı Nemrūd
Müsaḫḫardur ḥabībe cümle mevcūd (109)

Ḫalīlu'l-lāh yetişdi ḫulletile
Selām virdi resūle ʿizzetile (182)

İdris: İdris (Ahnuh, Uhnuh veya Hanuh) b. Yerd: İdris kelimesinin ders kelimesi ile kök ilişkisi ve dolayısıyla bu ismin verilmesi şu şekilde izah edilmiştir. "Yüce Allāh'ın kitabından ve İslam dininin sünnetinden, kitablardan, Adem ve Şis peygamberlerin sahifelerinden çok ders yaptığı için" bu ad verilmiştir. İdris peygamber Adem'den sonra kalemle ilk kez yazı yazan, yıldız ve hesap ilmini bilen, gizli ilimlere vakıf, ilk defa iğne ile dikiş diken terzi ve çok ibadet edici bir kişi olarak anlatılmıştır. Adem ve Şis peygamberden sonra peygamber olmuş ve kendisine otuz sahife nazil olmuştur. İdris, Şis oğullarından olan kavmini doğru yola iletmek için mücadele etmiş ancak kendisine bin kişi icabet etmiştir. [225] *Kur'an*da "Kitapta İdris'i de an. Hakikaten o, pek doğru bir insan, bir peygamberdi. Onu üstün bir makama yücelttik."[226] buyurulmuştur. Allāh, İdris'i yüzaltmışbeş yaşında hayatta iken göğe yükseltmiştir.[227] 917 yaşında vefat etmiştir.

Metinde ilk uruc edenin yani Allāh'ın yükselttiği ilk kişinin İdris olduğu vurgulanmıştır.

Kim itdi ibtidā İdrīs ʿurūcı
Müsaḫḫar eyledi necm-i bürūcı (105)

İmran: İmran; Musa, Harun ve Meryem'in babası olarak anılan kişilere denir. *Kur'an*'da adıyla anılan bir sure vardır. "Al-i İmran" suresinde Musa ve İsa anlatılır. Hepsi birlikte kastedildiğinde "Al-i İmran" lafzı kullanılır. *Kur'an*'da karnındaki çocuğu Allāh'a nezretmiş olan bir kadının kocası *İmran* adıyla anılır. Bu, Meryem'in babasıdır. Meryem'in babası İmran ile Musa'nın babası olarak geçen İmran arasında 1800 yıllık bir zaman farkı vardır.

---

[224] (Nisa 125)
[225] Köksal (1999), I; 103-105.
[226] (Meryem 56-57)
[227] Köksal (1999), I; 106, Ahmet Cevdet, I; 2.

Tevrat'ta Yishar'ın oğlu olan Amram, Yuhabid ile evlenmiş ve 70 yaşında iken bu evlilikten Musa dünyaya gelmiştir. Firavun'un kadınların öldürülmesine karar verdiği zaman İmran nöbette olduğu için karısı kontrol edilmemiştir.

Divan şiirinde de "İmran" kelimesi ile anlatılanlar kaynaklardaki karışıklığı aynen yansıtır.[228]

Vamık u Azra metninde "İbn-i İmran" ifadesinin konumu ilginçtir. Musa ve İsa'nın soyu İbrahim peygambere varır. Amcazade olan Hz. Muhammed ve Ali'nin soy kütüğü de İbrahim peygambere varır.

Aşağıdaki beyitte cennetle müjdelenenler anlatılmaktadır. "İbn-i İmran" ifadesiyle ismin bilinen anlamları dışında istisnaî ve biraz da muğlak bir gönderme söz konusudur:

İkincisi ᶜÖmer üçünci ᶜOşmān
ᶜAlī dördüncisidür ibn-i ᶜİmrān (277)

Beytin merhun olmadığı ve "İbn-i İmran" ifadesinin Ali'ye izafe edildiği görülmektedir.

Beşinci Ṭalḥa'dur olmadı ṭāliḥ
Ṣalāḥat gördi andan cümle ṣāliḥ (278)

İsa: İsa Allāh'ın özel bir inayeti ile[229] Meryem'den dünyaya gelmiştir. Meryem'in babası İmran b. Masan olup Süleyman peygamber'in soyundandır. Meryem, dönemin peygamberi Zekeriya'yı bile imrendirecek kadar ilahi lütuf ve ihsanların tebarüz ettiği biriydi.

İsa peygamber henüz beşikte iken konuşmuştur. İsa peygambere otuz yaşında vahy geldikten sonra mucizeleri de onun halk tarafından sevilmesine vesile olmuştur. *İncil* nazil olduktan sonra Allāh'ın emriyle halkı iman ve ibadete davet edip, hastaları, kötürümleri, anadan doğma körleri, veba hastalarını ve delileri iyileştirdi. Ölüyü diriltmek bile onun mucizeleri arasındadır.

Bir kralın davetinde İsa, önüne konan kaseden yemek yediği halde yemek eksilmiyordu. Kral onun Mesih olduğunu öğrenince krallığını terk etti ve bazı arkadaşları ile birlikte ona tabi oldu. Bu kişilerin boyacı, avcı veya başka meslekten olan *Havariler* oldukları rivayet edilmiştir. Havariler Nuh'un gemisinden haberdar

---

[228] Akkuş (2000), 93-94.
[229] (Meryem 19-22)

olmak istediler ve onu gören birini diriltmesini arzu ettiler. İsa'nın, Nuh'un oğullarından Sam veya Ham'ı dirilttiği rivayet edilmiştir. İsa, onunla konuşmuş o da Nuh gemisini anlatmış ve havarilere kendini diriltenin Meryem oğlu İsa olduğunu peygamberliğine iman etmelerini telkin etmiştir. Daha sonra, İsa peygamberin duasıyla tekrar ölmüştür.

Havariler acıktıkları veya susadıkları zaman İsa elini yere vurarak ihtiyac duyulanı temin ederdi. Bu, ayrıca gökten sofra indirme mucizesi olarak da ifade edilmiştir.[230]

Rivayete göre İsa peygamberi sorguya çeken Yahudiler onu öldürmeğe karar verdiler. Yahudilere öncülük eden kişi adamlarından birini peygamberin evine gönderip onu öldürmesini emretti. Allāh da Cebrail'i göndererek İsa'yı göğe yükseltti. Adam İsa'nın evinde kimseyi göremedi ve Allāh'ın takdiriyle yüzü İsa'ya benzetildi. Dışarı çıktığında onu İsa zannettiler. Öldürdüler ve astılar. İsa'nın yakalandıktan sonra göğe yükseltildiği de rivayet edilmiştir. Ağaca asılanın İsa'nın havarilerinden biri olduğuna dair rivayetler de vardır. *Kur'an*'da öldürdüklerini sandıkları kişinin İsa olmadığı[231] ve peygamberin göğe yükseltildiği[232] bildirilmiştir.[233]

İsa peygamber hakkında "Kanonik İnciller" (*Matta, Markos, Luka* ve diğerleri) aynı minval üzere bilgiler vermektedirler. Mesela teslis inancında çok fazla farklılıklar göstermezler. *Matta*'nın 11. bab 25. cümlesinde İsa, Allāh'a "baba" diye hitap ediyor. *Markos*'un 3. babı 11. cümlesinde de İsa'ya "sen Allāh'ın oğlusun" şeklinde hitap ediliyor vs. *Barnabas İncili* hususi bir yere sahiptir. Bab 126'da "O kadar ki İsrail'de İsa'nın Allāh birdir ve İsa, Allāh'ın peygamberidir şeklindeki sözleri tasdik edildi."[234] Hastaları iyileştirme (*Matta* 14, cümle 36, *Markos* 7, cümle 56, *Resullerin İşleri* 5, cümle 16) *Barnabas* Bab 69'da da İsa'nın hastaları iyileştirdiğinden bahsedilmektedir. *Barnabas İncili*nde ("Allāh'ın ismiyle") yemeği artırma mucizesi (Bab 98), kör adamın gözünü açması (Bab 156) ve İsa'ya benzeyen başka birinin çarmıha asıldığı (Bab 217) anlatılmıştır.

Edebiyatta; *İsā, İsî, Mesih, Ruhu'l-Kuds, Ruhullāh, İbn-i Meryem, Mesih-i Meryem, İsā-yı Mücerred* isimleriyle telmihte bulunulur. Doğumu ve bebeklik döneminde gelişen olaylar, mucizeleri, dünyayı önemsemeyişi, kendi söküğünü

---

[230] Bkz. (Maide 112-115)
[231] (Nisa 156-158)
[232] (Al-i İmran 55)
[233] Köksal (1999), II; 318-319, 322-345
[234] *Barnabas İncili*, (İngilizce'den çeviren: Mehmet Yıldız, Önsöz ve Notlar: Ali Ünal) s. 235.

dikmesi, göğe yükselmesi, üzerinde dünyevîliğe işaret kabul edilen bir iğnenin bulunmasından dolayı dördüncü felekte kalışı vs. mazmunlaşmıştır.[235]

Edebî metinlere zengin motifler taşıyan İsa peygambere *Vamık u Azra*'da da çok fazla telmih yapılmıştır. Göğe yükseltilmiş olduğu ve Miraçta Hz. Muhammed'i karşılaması, ölmüşleri diriltmesi, hastaları iyileştirmesi konu edilmiştir. *Mesih, Refiullāh, İsa, İsî, Mesiha* isimleriyle anılmıştır. Ayrıca, Avrupa dillerinde *Mesih* anlamıyla Hz. İsa'ya verilen bir isim[236] olmasına rağmen *Horestūs* kelimesinin *isevî* anlamında kullanıldığı görülür.[237]

Mesîḥ eylerdi ger emvātı iḥyā
Ḥayātı Aḥmedile buldı dünyā (113)

Müşerref eyledi çün ol maḳāmı
Refi'u'l-lāh gelüb virdi selāmı (173)

Ṣıḥḥat saña ki nuṭḳuñ 'İsā gibi deminden
Ölmişleri dirildüb virdi saḳîme ṣıḥḥat (460)

Yitişdi Ḫıżr gibi itdi dermān
Yaḫud 'İsî'durur kim nefḫ ider cān (2224)

Ṭurur Merḳa öñinde çoḳ Ḫorestūs
Başında būrnūs ellerinde nāḳūs (2440)

Didi derdile iy faḫr-ı eṭıbbā
Sözüñdür ölmişe nuṭḳ-ı Mesîḥā (2755)

Karun: Karun, Musa Peygamberin amcasının oğlu olup büyük servet sahibi biriydi. Süslenmiş üçyüz cariyesinin olduğu ve dokuzbin adamı ile halkın huzuruna çıktığı, konağının kapısının altından ve duvarlarının da altın levhalarla kaplandığı rivayet edilmiştir. Musa'nın peygamberliğini yalanlamıştır. Firavun onu vali tayin etmiş ve İsrailoğullarına onun vasıtasıyla zulmetmiştir. Zekat verilmesine itiraz etmiş ve bir fahişe gönderip Musa'ya iftira attırmıştır. Fakat kadın, sorguya çekildiğinde Musa'nın suçsuz olduğunu itiraf etmiş ve Karun'un tuzak kurduğunu söylemiştir. Musa peygamber secdeye kapanarak beddua etmiş ve Karun yere gömülmüştür.[238] *Kur'an*'da, Kasas 76-84 ayetlerinde Karun'dan bahsedilmektedir.

---

[235] Akkuş (2000), 96.
[236] Şemseddin Sami, *Kāmūsu'l-A'lām*, 6 C., (Tıpkıbasım / facsimile) Ankara, 1996, C. 3, s. 2033.
[237] Daha fazla bilgi için bkz. *(579, 2445, 2446, 2448, 2744, 2750, 3026, 4610).*
[238] Köksal (1999), II; 97-102

Tefsirlere İsrailiyattan bazı hususlar karışmış ve Karun kişiliği renklenmiştir. Karun'un hazinelerinin anahtarlarının kırk iki kişi tarafından taşınacak kadar çok olması hususu böyledir. Karun'un hazinelerine "Genc-i Revan" denilmiştir.[239] Karun ile birlikte hazineleri de yere gömülmüştür. Bu yüzden de hazinelerine "Dahme-i Karun" da denilir. Musa'nın rehberliğiyle toprağı altın yapma sanatını öğrendiği de anlatılar arasındadır.[240]

Rivayetlere göre Karun, Hz. Yusuf'a ait hazinelerden birini ele geçirdiği veya ilm-i simyayı yani toprağı veya bakırı altına çevirme ilmini öğrendiği için zengin olmuştur. Karun'un, bu ilmi Hz. Musa'dan öğrendiği veya Musa'nın kızkardeşi olan kendi eşinden öğrendiği de rivayet edilmiştir.[241]

Divan Edebiyatında ve hatta genel olarak edebiyatın diğer alanlarında da Karun zenginliği ile malzeme olmuştur. Maddi zenginliğin boyutu veya zenginliğe olan pervasız temayül Karun örneği ile dile getirilmiştir.

Getürdi dāḍe bī-ḥad akçe altun
Virüb her birine bir genc-i Ḳārūn (1181)

Kelimullāh: Bkz. "Musa".

Lokman: Lokman b. Saran. İslam kaynaklarında ve Doğu toplumlarında bu isim ile hakim, şair ve peygamber kişiliğine işaret edilmiştir. Davud peygamber zamanında yaşamıştır. Terzi veya marangoz olduğu rivayet edilmiştir. *Kur'an-ı Kerim*'de de Lokman'a hikmet verildiği ifade edilmiştir. Bazıları onun peygamber olmadığını zira peygamberlerin soy sop bakımından bilinir olduğunu ileri sürmüşlerdir.[242] Bir çok alimin görüş birliği ise onun peygamber olup vahye mazhar olmadığı, Allāh'ın salih bir kulu olduğu yönündedir. Lokman, ilmiyle Davud peygambere vezirlik etmiştir.[243]

Kur'an'da aynı adla anılan surede Lokman'dan bahsedilir.[244]

Lokman kişiliği şu şekillerin bir bütünüdür. 1- Eski arap ananelerinde Lokman, Lokman el-Muammer'dir. Yedi kartalın hayat süresini yaşamış uzun yaşamanın sembolü olmuştur. 2- Lokman'a Allāh tarafından hikmet verilmiştir. 3- Lokman hikmetli kıssalar kahramanıdır. 4- Lokman, benzer efsanevi

---

[239] Pala, 283.
[240] Onay, 244.
[241] Tökel, 381.
[242] İbn Kesir, 12; 6402.
[243] Köksal (1999), II; 242.
[244] (Lokman 12-13, 16-19)

şahsiyetlerin görünümüne de bürünür. Promete, Akmaion, Lukianos ve Süleyman gibi. [245]

Lokman bitkilerin dilini bildiğine, ölümsüzlük otunu bulduğuna ancak bir yılanın otu kaçırdığına veya bir rüzgarın lokmanın terkib ettiği ilacı ırmağa düşürdüğüne dair inanışlar vardır. Doğuda hikmetin ve tıbbın sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden zaman zaman İbn-i Sina ile aynı beyitlerde yer alır.[246]

Şairler aşk derdinin büyüklüğünü Lokman'dan söz ederek dile getirirler. Şairler Lokman'dan ölüme çare bulan biri olarak söz edip aşk derdinde çaresizlikten bahsederken hem bir mübalağayı hem de aynı zamanda bir gerçeği ortaya koymuş olurlar.

Niçe biñ yıl ʿilāc eylerse Loḳmān
İdemez çāre yoḳ ol derde dermāñ (1052)

Didiler iy bugün ḥikmetde Loḳmān
Gerekdür idesin luṭfile iḥsān (2137)

Ki tiryāk olmayınca gitmez aġu
Ne Loḳmān çāre eyler ne Areṣṭū (2144)

Oñulmaz derdüme dermān yitişdüñ
Ḥaḳīḳat sen baña Loḳmān yitişdüñ (2743)

Mahbub-ı Kenan: Bkz. "Yusuf".

Mesiha: Bkz. "İsa".

Muhammed: İslam peygamberi. Künyesi, Ebu'l-Kasım Muhammed el-Muhtar b. Abdullāh b. Abdulmuttalib. Allāh onu insanlığa son peygamber olarak ve yine ayet-i kerimenin ifadesiyle "alemlere rahmet olarak" göndermiştir.

*İsimleri: Kur'an-ı Kerim*de 4 defa "Muhammed" ismiyle anılır. Hz. İsa'nın, onu ümmetine "Ahmed" olarak tanıttığı bildirilmiştir. İncillerin eski Yunanca tercümlerinde bu ismin karşılığı *Paraclete* kelimesidir. Peygamberimize bu isim annesi Amine'ye rüyasında "Sen insanların hayırlısına, bu ümmetin efendisine hamilesin. Doğunca ona, Muhammed, Ahmed ismini tak" denildiği için verilmiştir. Abdulmuttalib ise "Gökte Allāh, yerde insanlar onu övsünler diye Muhammed koydum." demiştir. *Muhammed*, Tefʿil babından ism-i mefʿul olup *çok çok sena, hamd ve medh olunmuş* demektir. Bunun anlamı, Adem'den önce meleklerin

---

[245] Bernhard Heller, "Lokman" md., *İA*, 7; 64-67.
[246] Tökel, 427.

lisanıyla ve Adem ile son peygamber arasındaki bütün peygamberlere nazil olan kitaplarda kendinden övgüyle bahsedilmiş olmasıdır. Bu isim, Allâh tarafından; yer ve göğ yaratılmadan önce arşın, göğün ve cennetin bütün köşk ve sarayları üzerine kelime-i tevhid'de kendi ismine yakın olarak yazılmış, Adem'in tövbesinin kabulünde aracı edilmiştir.[247] *Kur'an-ı Kerim*'de onun için sıfat-isim olarak kullanılmış çok sayıda ifade vardır. Sayısında ihtilaf vardır. İmam-ı Kostolani'ye göre bin ismi vardır. İbn-i Faris'e göre ise bu sayı ikibinyirmidir. Her bir isim onun bir özelliğini dile getirir.[248] Daha çok *Ahmed,*[249] *Emin,*[250] *Mahmud,*[251] *Mustafa,*[252] *Rahmet, Rahmeten li'l-Alemîn,*[253] isimleriyle anılmıştır. Bu isimlerle yapılmış *Ahmed-i Muhtar, Ahmed-i Mürsel* gibi bazı terkiplerle veya daha başka *Hâtem, Hayrü'l-Beşer, Resul, Resulullâh Sadık, Sâdıku'l-Vadü'l-Emîn* gibi özel sıfatlarla da de İslam peygamberine gönderme yapılır. [254]

Doğumu ve İlk Vahye Kadar Hayatı: Meke'de 571 yılında Mekke'de doğdu. Annesi Amine'dir. Halime ona süt annesi olmuş ve beş yaşına kadar onun yanında kalmıştır. Sekiz yaşında iken dedesi Abdulmuttalib'in ölümünden sonra amcası Ebu Talib ile kalmış ve onunla birlikte ticaret kervanlarıyla yolculuk etmiştir. Bu dönemde Hz. Muhammed amcası Ebu Talib fakir olduğu için Mekke'nin üstündeki tepelerde veya ovada çobanlık ederek hayatını kazanmaya çalışmıştır.[255] Basra'daki manastırda yaşayan rahip Bahira, gelen Mekke kervanını takip eden ve gölgelik yapan buluttan on iki yaşındaki Muhammed'in manastır kütüphanesinin yazmalarında sözü edilen[256] peygamber olacağını keşf etti. Kervandakileri evine

---

[247] Davud Efendi, *Şerh-i Delail-i Hayrat*, 1304, s. 54-55.
[248] *A.g.e.*, 54
[249] (Saf 6)
[250] (Şuara 107)
[251] (İsra 79)
[252] (Hacc 75)
[253] (Enbiya 107)
[254] İsimler ve şerhine dair daha geniş bilgi için bkz. Muhammed ibni Muhammed Efendi (Altıparmak), *Meâricü'n-Nübüvve (Nur-u Muhammed)*, (Osmanlıcadan Sadeleştiren: Sabri Yılmaz), 2 C., İstanbul, 1985, C. 1, s. 395- 399; Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Nat*, Ankara,1993, s. 175-195
[255] Martin Lings, *The Life of Muhammad (Hz. Muhammed'in Hayatı)*, (çev. Nazife Şişman), İstanbul, 2000, s. 41.
[256] "İsa cevap verdi: "Sizin zamanınızda gelmeyecek fakat, sizden birkaç yıl sonra, kitabımın hükümsüz kılınacağı bir zamanda gelecektir. Bu zamanda Allâh dünyadakilere acıyacak ve bu bakımından elçisini gönderecektir. Elçisinin üzerinde bir bulut duracak, buradan onun Allâh'ın seçilmiş bir kulu olduğu bilinecek ve onunla tanınacaktır. Dinsizlere karşı büyük bir güçle gelecek ve yeryüzünde puta-tapıcılığı yıkacaktır. Ve ben de seviniyorum ki onunla Allâh tanınıp, tazim edilecek ve ben de gerçek olarak tanınacağım. Ve benim insandan öte olduğumu söyleyenlerden öç alacaktır..." "İsa cevap verdi: "Mesih'in adı hayranlık uyandırır, çünkü Allâh ruhunu yaratıp da göksel bir nur içine koyduğu zaman ona (bu) adı kendisi vermiştir. Allâh dedi: Bekle Muhammed; çünkü senin uğruna cenneti, dünyayı ve yığınlarca yarattığı yaratacağım, içlerinden seni bir elçi yapacağım, öyle ki, kim seni kutsarsa kutsanacak, kim seni lanetlerse lanetlenecektir. Seni dünyaya göndereceğim zaman, kurtuluşa elçim olarak göndereceğim ve senin sözün gerçek olacak. O kadar ki, gök ve yer

davet etti ve kardeşinin oğlunu ülkene götür ve onu Yahudilerden koru, çünkü benim bildiğimi onlar da bilirler..." dedi.[257]

Hz. Muhammed,ilk vahiy gelinceye kadar ilahî muhafaza ile putlara el sürmemiş, putlar için kesilen kurban etlerinden yememiş, çıplak gezmemiş ve araplarda gelenek olan gece masalları dinlemeye ve eğlence toplantılarına katılmamıştır.[258]

Mekkeliler Hz. Muhammed 35 yaşında iken, o zamanlar bir adam boyu yükseklikte olan Kabe'yi yeniden inşa etmeye karar verdiler. İbrahim peygamberin attığı temellere kadar inip sonra inşaya başladılar. Sonunda Hacerü'l-Esved'in konulacağı yere geldiler. Bu kabileler arasında onur vesilesi olacak bir ameliye olacaktı. Anlaşmazlık büyüdü. O andan itibaren Mescid'e gelecek ilk kişiyi hakem tayin etmeye karar verdiler. Hz. Muhammed geldi. "O, el-Emin'dir, onun kararına uyarız." dediler. Hz. Muhammed bir kumaş parçası üzerine Hacerü'l-Esved'i koydu ve her kabile bezin bir ucundan tuttu. Duvara yerleştirecekleri yere yükselttiler ve Hz. Muhammed eliyle taşı yerine yerleştirdi.[259]

İlk Vahy ve Peygamberlik Dönemi: İlk vahy, Cebrail vasıtasıyla Hira'da nazil oldu.

Hicret: Peygamberliğin onikinci yılında 622 yılında Mekkeli müşriklerin zulmü müşriklerin kendisine itibar ettikleri Ebu Talib'in ölümü, peygambere suikast tertibi, İslamiyetin yayılışın hızlandırmak vs. sebepler göç etmeyi zorunlu hale getirmiştir. Müşrikler, Müslümanların ve peygamberin göç etmesini engellemek için gözetim altında tutuyorlardı.

Resulullâh Cebrail'in talimatıyla hareket etmiş ve bir gece Ebubekir ile birlikte Yemen'e giden yol üzerindeki Sevr Mağarasına doğru yola çıktılar. Allâh onları sığındıkları mağarada, mağara önünde yuva yapmış güvercin ve örümcek ağı ile müşriklere karşı muhafaza etmiştir. Sevr Mağarasında Abdullâh ve kardeşi Amir'i beklediler. Amir bir bedevîyi de rehberlik etmek üzere yanında getirmişti. Yesrib'e gitmek için klavuzluk edecekti. Yolda Evs'li ve Hazreç'li gençler onu korumak için gruba katıldılar. Medine'ye ulaşıldı.[260]

---

düşecek. Fakat senin dinin düşmeyecek. Muhammed, onun kutlu adıdır. O zaman kalabalık seslerini yükseltip dediler: Ey Allâh bize elçini gönder! Ey Muhammed, dünyanın kurtuluşu için çabuk gel!" (*Barnabas İncili*, Bab72, 97, s. 160-161, 196.)

[257] Lings, 43.

[258] Köksal (1981), (Ek Cilt), s. 84-87.

[259] Lings, 60-61.

[260] *A.g.e.*, 170-173

Medine Dönemi: Medineye hicretten sonra bir cami yapımına başlandı. Cami inşaatında herkes çalışıyordu. İnşaatın bitiminden sonra Müslümanları ibadete çağırmak için bugünkü ezan metnine de ilk defa bu dönemde karar verildi. Ezan metni Abdullâh ibn Zeyd'e rüyada talim ettirilmiş, o da bunu peygambere anlatmıştır.[261] İlk Cuma namazı Medine'de kılınmış, ashab-ı suffa için bir yer yapılmış, Muhacir ve Ensar arasında kardeşlik andlaşması yapılmıştır. O döneme kadar peygamberlerin makamı Kudüs iken Yahudilerin bunu dedikodu vasıtası yapmaları yüzünden Hz. Muhammed yine Kabe'nin kıble olmasını arzu ediyordu. Hicretin ikinci yılında yeni kıble Mescid-i Haram oldu.[262]

Savaşlar: Bedir, Uhud, Hendek veya Ahzab savaşları peygamberlik döneminde vuku bulan büyük savaşlardandır. Mekkeli müşriklerin saldırıları sonuçsuz kalmış Hendek savaşından sonra da geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu artık onlar için İslamiyetin yayılışının önüne geçilemeyeceğini anlamına geliyordu.[263]

Vefatı: Hz. Muhammed Hicret'in onbirinci yılı Safer (Arabî ayların ikincisi) Pazar günü Baki Mezarlığında bir cenazeyi defnettikten sonra dönerken yolda başağrısına tutuldu. Harareti arttı. Onbir gün hasta olduğu halde namaz kıldırdı. Son günü mescide zorlukla gelebildi. Enes'in rivayetine göre cemaat sevinçten neredeyse namazda olduğunu unutacaktı. Resulullâh, eliyle namazı tamamlamalarını işaret etti. Hicretin onbirinci yılının 12 Rabiulevvel Pazartesi günü kuşluk vaktinde vefat ettiğinde 63 yaşında idi.[264]

Ahlakı, Özellikleri ve Faziletleri: İnsanlığın en üstünü her bakımdan bir kusursuzluğu gerektirir. Bunlar peygamberlerin ortak sıfatlarıdır ve peygamberler ruh ve beden itibariyle kusursuzdurlar. Allâh son peygamberi daha önceki peygamberlere överek müjdelemiştir.

1- Yumuşak huyluluk, tahammül gücü, affetme, zorluklara karşı sabır, şecaati, haya ve edebi Allâh'ın özel terbiyesiyle elde ettiği sıfatlardır.

2- Kimsenin yüzüne dikkatle bakmazdı. Gözü yerdeydi. Anlamlı bakar, hayası ve şahsiyetinin yüceliğinden dolayı kimsenin suçunu yüzüne vurmazdı.

---

[261] *A.g.e.*,184. (Konu ile ilgili başka rivayetler de vardır. Bir rivayete göre rüyayı gören Hz. Ömer'dir. Bazı rivayetlerde de vahyin uygulaması ile ezanın şekli tespit edilmiştir. Rüya veya Cebrail'in uygulaması ile öğretilmiş olsa da ezan metni konusunda ihtilaf olmamıştır: Ali Himmet Berki - Osman Keskioğlu, *Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara, 2001, s. 204.

[262] Berki - Keskioğlu, 229.

[263] *A.g.e.*, s. 316

[264] Safiyurrahman el-Mübarek-Furi, *Er-Rahiku'l-Mahtum* (*Peygamber Efendimiz Hayatı ve Daveti*), (çev.: Halil İbrahim Kutlay), İstanbul, 1999, s. 528-535.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

3- Mütevaziliği eşsizdi. Kendisi için ayağa kalkılmasını yasaklamıştır. Yoksulları dolaşıp ziyaret etmiş, kölenin davetinden hoşlanmıştır. Hz. Aişe'nin ifadesine göre nalınını onarır, elbisesini diker herkes gibi evinde çalışırdı. İnsanlardan herhangi biri gibi söküklerini diker, koyunları sağar, kendi hizmetini kendi görürdü.

4- Ruhunun, bedeninden önce yaratılması: "Biz evvelce geçenlerin sonuncularıyız." hadisi buna işaret eder. Tirmizi'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiği "Adem ruh ile ceset arasındayken ben peygamberdim." hadisi de aynı anlamdadır.

5- Enbiyanın ona tabi olması.[265]

6- Allāh diğer peygamberlere hitap edişinden farklı olarak ona "Ey Peygamber" "Ey Resul" diye hitap etmiştir. İsmi ile hitap ettiğinde ise övgüsünü nübüvvet ve risalet sıfatlarıyla ifade etmiştir.

7- Ashabının hitap şekli: Ayet-i Kerime'de: "Peygamberi kendi aranızda birbirinizi çağırdığınız gibi çağırmayın"[266] buyurulmuştur.

8- Cevamiü'l-kelim olması: Allāh, ona az kelime ile manası çok olan söz söyleme yeteneği vermiştir.

9- Bütün mahluka gönderilmesi: Hz. Muhammed cinlere ve insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Bu, *Kur'an*'da bildirildiği gibi, "Ben bütün mahlukata peygamber olarak gönderildim." hadisiyle de bildirilmiştir.

10- Peygamberlerin sonuncusu olması.

11- Alemlere rahmet olarak gönderilmesi.

12- Enbiyaya üstünlüğü.[267]

13- Kıyamet günü şefaat etme yetkisine sahip olması.

Yukarıdaki satırlarda son peygamberin edebiyatta çokça sözü edilen özellikleri sıralanmaya çalışıldı. İster ilmi kaynakların isterse edebi eserlerin referansı ve bakış açılarıyla ifade edilmeye çalışılsın bu özellikler *O, Kuran ahlakıyla ahlaklandırılmıştır* ifadesiyle özetlenebilir.[268]

Mucizeleri[269]*:* Peygamberin sahih hadislerle nakl edilen mucizeleri sınırlıdır. Sonradan uydurulan bir takım masal ve efsaneler ona nisbet edilmiş ve peygamber efsanevi bir şahsiyet haline getirilmiştir. İslam peygamberinin tabiat kanunlarına

---

[265] Bkz. (Al-i İmran 81)

[266] (Nur 63)

[267] Bkz. (Duha 5, Hicr 72)

[268] Muhammed İbni Muhammed Efendi (Altıparmak), 1; 75-94. Safiyurrahman el-Mübarek-Furi, 552-557.

[269] Bu başlık altında sıraladığımız mucizeler edebi eserlerde nisbeten yaygın olan motiflerdir. (Yeniterzi, 282-300.

riayet eden ve tedbirlerini ona göre alan bir peygamber olduğu[270] ihtimamiyle bizce, aklen izah edilememek bakımından vahyin bir parçası olan ve birbirinden farklı olmayan mucizeleri; inanmak ve kabul etmek için değil, inancı canlı tutmak, sevmek veya süslemek açısından dinin dinamikleri olarak yorumlamak gerekir. Mucize ve benzeri olayların, şiirin motif dünyasını oluşturan hayatî malzemeler olması da yine duyguya hitap edici olmalarıyla izah edilebilir.

1- Doğumunda vuku bulan mucizeler: İran'daki Kisra Sarayı ve büyük kiliseler yıkılmış, putlar devrilmiştir. Save Gölü kurumuş, Mecusilerin kutsal ateşleri sönmüştür. Bunlar zayıf rivayetlere dayansa bile, ya da peygamberliğine inanmak açısından önemsiz görülse bile küfrün yok olmaya yüz tuttuğunu ve son peygamberin misyonunu göstermek açısından hayli muteberdirler.[271]

2- *Kur'an-ı Kerim* Mucizesi: Bu mucize, peygamberin hayatta olduğu dönemle ve mekanla kayıtlı olmamak bakımından, diğer mucizelere ve hatta diğer ilahi kitaplara nazaran özel bir anlam taşır. *Kur'an-ı Kerim*'in veciz, fasih, beliğ ve selis ifadesi yanında, içerik bakımından da ayetteki ifadeyle "hiçbir şey unutulmuş değildir." İnsan kalbinin en ücra köşelerini tetkik eder. İnsanlığa bugünkü vazifelerini öğretmek için yerine göre insanlık tarihinin en eski devirlerine veya istikbale uzanır.[272] Bunda *Kur'an*'ın vahyedilen son kitap olması da etken sebep olmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in ümmi bir peygambere vahyedilmiş olması mucizenin sadece bir yönüdür. *Kur'an-ı Kerim* nazil olduğunda Araplar arasında şiir ve hitabet hayli revaçtaydı. Araplar şiir yarışması düzenliyor ve kazanan yedi şiiri altın harflerle yazdırıp Kabe duvarına asıyorlardı. Fakat *Kur'an*'ın taklit edilemez ve beşer kabiliyetlerini aşan belagati müşriklerin bir çoğunu Müslüman edecek kadar etkiliydi.

3- Mirac: *Uruc etmek, yükselmek* anlamındaki bu kelime Peygamber; Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da "O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu."[273] ayetiyle bildirilen yakınlığa ulaştırılmıştır.

4- Ayın ikiye bölünmesi: Mekkelilerin peygamberden bir mucize istemeleri üzerine parmağıyla işaret ederek ayı iki parçaya bölmüştür.

---

[270] Süleyman Uludağ, *İslamda İnanç Konuları ve İtikadi Mezhebler*, İstanbul, 1992, s. 199-201.
[271] Yeniterzi, 285.
[272] Mâlik b. Nebi, *Kur'an-ı Kerim Mucizesi*, (çev.: Ergun Göze), Ankara, 1991, s. 134.
[273] (Necm 9)

5- Güneşin geri döndürülmesi: Peygamber, başı Ali'nin kucağında olduğu halde uyurken vahy gelmiş ve Ali onun rahatsız olmaması için kımıldamamış bu esnada ikindi namazını kılamamıştır. Peygamberin duasıyla güneş ikindi vakti ışıklarıyla geri dönmüş ve Ali namazını eda etmiştir.

6- Bir avuç toprakla bir ordunun yenilmesi: Bedir savaşında vuku bulmuştur.

7- Parmaklarından suların akması: Hudeybiye barışında ashabın susuzluğa maruz kalması sebebiyle gerçekleşmiştir.

8- Avucundaki taşların tesbihi: Ebu Cehil avucuna gizlediği taşların ne olduğunu sorarak peygamberden mucize göstermesini istemişti. Hz. Muhammed, bunun cevabını Ebu Cehil'in avucundaki taşlara cevaplattırmış ve taşlar kelime-i tevhid getirmiştir.

9- Kütükten ağlama sesi duyulması. Hz. Muhammed hutbelerini bir kütüğe yaslanarak vermiştir. Ancak minber yapıldıktan sonra hutbe vermek için minbere çıktığında kütükten "çocuk ağlamasına veya yavrularını arayan bir devenin sesine benzeyen iniltiler duyulmuştur." Hz. Peygamber minberden inerek bu kütüğü okşayınca ağlama sesi kesilmiştir.

10- Diktiğu hurma fidanının hemen meyve vermesi.

11- Hicrette mağarayı kamufle eden örümcek ağı ve güvercin yumurtaları.

12- Pişmiş kuzunun zehirlendiğini haber vermesi: Hayber savaşından sonra Yahudi bir kadın peygamber ve yanındakileri davet edip pişirdiği kuzuyu ikram etmiştir. Peygamberin ağzındaki lokma, zehirli olduğunu söylemiş, peygamber de ashabını uyarmıştır. Kadın suçunu itiraf etmiştir.

13- Bir bulutun onu gölgelemesi.

14- Gölgesinin olmaması veya gölgesinin yere düşmemesi.

Edebiyatta: Edebiyatta, Hz. Muhammed ile ilgili şiirler başlıbaşına türler haline gelmiştir. *Hilye, Şemail-i Şerif, Kırk/Yüz Hadis Tercümleri, Siyer, Seriyye, Gazve, Nat, Miraciyye, Muhammediye, Ahmediye* gibi şiirler yalnızca onu konu edinen türlerdir. Bunun yanısıra nazmın diğer türlerinde de motif olarak yaygındır. Bu motifler ayet-hadis iktibasları, Hz. Muhammed'in isim, lakap, sıfat, siret, suret, ve mucizeleri şeklinde yer alırlar. Böylece kelimeler ona işaret etmek bakımından çoğunlukla mazmunlaşmışlardır.[274] Son peygamber motifi, şiire bütün peygamberler tarihini, İslam tarihini, *Kur'an* Hükümlerini, Hadis Külliyatı ve hatta diğer dinler ve düşünceler tarihini de yan veya yardımcı ögeler olarak taşır.

[274] Örnekler için bkz. Akkuş (2000), 122-131.

Vamık u Azra metninde Camiî, Hz. Muhammed'den; Davud peygamberle ilgi kurarak, *Kur'an*'dan ayet iktibas edip peygamberliğinin gayesine gönderme yaparak İlahi sırlara vakıf bir peygamber sıfatıyla, şefaatçi yönüyle, kainatın varlık sebebi olarak ve miraç mucizesiyle ilgi kurmak suretiyle bahsetmiştir. Ayrıca şair kendi için dua ederken de peygamberde bulunan bir özelliğe övgüde ve telmihde bulunur.[275]

Ḥabîbüñ yüzi şuyına İlâhî
Bağışla cürmi ᶜafv eyle günâhı (94)

Elinde Dâvud'uñ mûm idi âhen
Cihân mûmın Muḥammed itdi rüşen (111)

Muḥammed raḥmeten lil-ᶜâlemîndür
Muḥammed Ṣâdıḳu'l-Vaᶜdü'l-Emîn'dür (115)

Muḥammed maḥzen-i esrâr-ı Ḥaḳ'dur
Muḥammed maᶜden-i envâr-ı Ḥaḳ'dur (116)

Muḥammed'dür ümîd-i her dü-ᶜâlem
Muḥammed'dür murâd-ı âl-i Âdem (117)

Burâḳ'ı Rûḥ-ı Ḳudsî rağbetile
Getürdi Muṣṭafâ'ya ḥürmetile (142)

Ḫalîlu'l-lâh yetişdi ḫulletile
Selâm virdi resûle ᶜizzetile (182)

Zihî ᶜâşıḳ cenâbına ḥabîbin
İder daᶜvet virür ᶜizzet naṣîbin (215)

Lisânum Muṣṭafâ gibi faṣîḥ it
Maḳâluma ṣafâlar vir ṣaḥîḥ it (485)

Musa: Musa b. İmran'ın soyu, İbrahim peygambere ulaşır. Harun peygamberin kardeşidir. Musa peygamberin hayatı ve mucizeleri şiire elverişli motifler olarak görülmüş ve bu sebeple sık sık onunla ilgili telmih ve teşbihlere müracaat edilmiştir.

Musa adı da ağaçlık ve suda bulunmasından dolayıdır. Kıbtîce "mu" su, "sa" ağaç demektir.

Özellikleri: Açık ve düzgün konuşan, yumuşak huylu biridir.

---

[275] Daha fazla örnek için bkz. *(93, 104, 106, 107, 108, 109, 113, 142, 162, 188, 190, 192, 198, 208, 212, 234, 237, 248, 250, 251, 289, 430, 1387, 5235).*

Peygamber oluşu, İlahi Tecelli ve Firavun'la mücadelesi: Musa Tur yanında ısınması için ailesine kor getireceğini söyleyip, ateş sandığı bir nura doğru ilerledi. Ateş olarak gördüğü nur bir ağacın içinden yalınlanıyor fakat ağacın yeşilliğini artırmaktan başka bir şey yapmıyordu. Korkuyla ateşe yaklaştı. "Ağaçtan, ey Musa! Alemlerin Rabbi olan Allāh, şüphesiz Ben'im Ben" diye bir ses duydu. Asasını yere bırakması emredildi. Musa asayı yere bırakınca onun bir yılan gibi kıvrılmakta olduğunu gördü. Korkup kaçmak istedi. Allāh kendisinin peygamber olarak seçildiğini bildirdi. Musa'ya ilahi kitap olarak *Tevrat* nazil olmuştur.

Firavun ve ona tabi olanlara göstermek üzere Musa'ya dokuz mucize verilmiştir.[276] Asa'nın yılan olma mucizesinden başka, Musa'nın diğer bir mucizesi de elini koynuna sokup çıkarınca güneş gibi bembeyaz parlamasıdır. Musa kendisinin peygamber olduğunu ispat etmek, Firavun ve ona tabi olanlara Allāh'ın dininini kabul ettirmek için Firavun'un sihirbazlarıyla karşı karşıya geldi. Sihirbazlar değnek ve iplerini salıp seyircilerin gözlerini büyülediler. Her bir değnek ve ip değişik ve korkunç varlıklar görüntüsüne büründü. Musa, Asa'yı yere atınca bir ejderha olup onların değnek ve sopalarını yuttu. Sihirbazlar bu işin Allāh'ın kudreti olduğuna kanaat getirdiler. Firavun, sihirbazları iman ettikleri için cezalandırdı, el ve ayaklarını kestirdi ve kendilerini de ağaçlara astı.

Musa Allāh'ın emri doğrultusunda kendine tabi olanlarla birlikte Mısır'dan çıktı. Firavun'un veziri Haman, kalabalık bir orduyla birlikte gün doğarken Musa'nın peşine düştü. Musa'ya yetiştiklerinde, Musa'ya Asa'yı denize vurması emredildi. Deniz bölündü ve geçtiler. Firavun ve yanındakiler de bölünen denize daldılar. Deniz tekrar kapanmaya başlayınca Firavun "Müslümanlardanım" demek zorunda kalmış fakat imanı kabul edilmemişti. Onları boğan deniz Kulzüm denizidir.

Tur Dağı ve Musa: İsrailoğulları her fırsatta sapıklığa meyleden bir kavimdi. Musa Allāh'a münacatta bulunmak üzere Tur Dağına gider orada kavminin ıslah olması için dua edip yalvarırdı. Musa "Rabbim (cemalini) göster bana (ne olur) seni göreyim" diye niyazda bulundu. Allāh "Beni katiyyen göremezsin Fakat şu dağa bak! Eğer o yerinde durabilirse sen de beni görürsün! buyurdu. Derken Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça ediverdi. Musa da baygın (bir halde) yere düştü..."[277]

---

[276] (Neml 12)
[277] (Araf 142-143)

Mūsā ve Kārun: Karun Musa'nın amcasının oğludur. Çok zengindi. O da Firavun ve Haman gibi Musa'ya inanmamıştır. İsrailoğullarının zulmüne ve taşkınlığına öncü o idi. Musa'ya zina ithamında bulunan Karun ve taraftarlarının cezalandırmak için Allāh; yerin Musa'ya boyun eğmesini emretti. Musa, yere onları yutması için emir verdi ve yok oldular.[278]

Mūsā ve Hızır: Musa'nın Hızır ile arkadaşlığı da *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılan kıssalardandır. (Bkz. "Hızır").

Tevratta: "Çıkış" bölümünde Hz. Musa'dan bahsedilmiştir. Musa'nın İsrailoğulları ile birlikte Mısır'dan çıkışı ve "Tur" Dağında ilahi emirlerin bildirilmesinden bahsedilmiştir.[279].

Edebiyatta: Hz. Musa, Allāh ile konuştuğu için *Kelimullāh* lakabı ile de anılmıştır. Beyaz el mucizesi *yed-i beyzā* olarak terimleşmiştir. *Tecelli, Tur, ateş, Kelim* sözleri ile Musa'ya telmih yapılırken bilhassa "lenteranī" (beni göremezsin) iktibasıyla da *Kur'an*'da anlatılan, Musa'nın Allāh'ı görmek arzusuna göndermede bulunulur. "Pur-ı İmran" ifadesiyle de Hz. Musa anlatılmıştır.

Kelimullāh'a Ṭūr olmışdı meʾvā
Ḥabîbullāh'a meʾvā ḳurb-ı ednā (110)

Selāma geldi anda pūr-i ʿİmrān
Didi meydān senüñdür eyle cevlān (179)

Nemrud: Bu ismin ilk olarak akla getirdiği İbrahim peygamberin mücadele ettiği Babil kralıdır. Nemrud'un hangi dönemde yaşadığı bilinmemektedir. *Kur'an-ı Kerim*de Nemrud ismi yoktur.

Nemrud, Babil krallarının genel bir lakabı olarak da kullanılmıştır.

Nemrud kişiliği; Arap, İran, İbrani, Bizans gibi ayrı kaynaklardan beslenmiş motif yönünden zengin bir tipin adı olmuştur. Bu anlatmalara göre Nemrud rüyasında Kenan b. Kuş'un kendisini öldüreceğini görür. Doğduğunda burnuna yılan giren Nemrud'u annesi bir çobana bırakmıştır. Çobanın karısı uğursuz geldiği gerekçesiyle Nemrud'u nehre atmış ve Nemrud bir kaplan tarafından beslenmiş, böylece büyümüş ve çete reisi olmuştur. Veziri olan Azer ona mükemmel bir saray yapmıştır. Nemrud, İdris ve Hermes'ten nücum ilmini (astroloji) zorla elde etmiş ve İblis'ten sihir öğrenmiştir. Daha sonra kendini Tanrı olarak ilan eden Nemrud

---

[278] Köksal (1999), II; 13-102.
[279] *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, 1 Eski Ahit*, s. 56-81.

İbrahim'in saltanatına son vereceğini kahinlerden öğrenince çocukları öldürmeye başlar. İbadet ettiği putları kıran İbrahim'i ateşe atar. (Bkz. "İbrahim"). Nemrud anlatmaları arasında saltanatına son verecek kaygısıyla yeni doğan çocukları öldürtmesi, göğe ok atıp Allāh'ı vurduğunu iddia etmesi, Allāh'a ulaşmak için yüksek bir kule yaptırması da vardır.[280] Musa döneminde Firavun da aynı endişeyle doğacak çocukları öldürtmüştür.[281] Kule yaptırma olayı da *Kur'an-ı Kerim*'de; "Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilah tanımıyorum. Ey Haman! Haydi benim için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et), bana bir kule yap ki Musa'nın tanrısına çıkayım; ama sanıyorum, o mutlaka yalan söyleyenlerdendir, dedi."[282] şeklinde belirtilmiştir. Firavun yapılan yüksek kulenin üzerine çıkar, eline bir yay alıp göğe ok atar. Kuşları yaralayan ok geriye kanlı dönünce "Ben Musa'nın Allāh'ını öldürdüm" der.[283]

Nemrud'un ölümü ibret verici niteliktedir. Bir sivrisinek tanrılık iddiasında bulunan Nemrud'un burnundan girip beynine ulaşmış, ona büyük rahatsızlık vermiş ve Nemrud başına pamukla kaplı bir tokmakla vurdurmuştur. Tokmakçı tokmağın içine gürz koymuş ve onu öldürmüştür. Allāh'a saldırmak için kule yaptırma motifi Nemrud, Firavun ve Haman kişilikleriyle benzeşirken, kaplan tarafından beslenmesi ve babasını öldürüp annesi ile evlenmesi Oedipus, Romüs-Romülüs anlatmalarına benzer. İran mitolojisindeki Dahhak ile de Nemrud efsanesinin karışmış unsurları vardır.[284]

Edebiyatta ateşe atılma motifi, ateşin gülbahçesine dönüşmesi telmih yapılan hususlardır.

Ḫalīl'e gülşen oldı nār-ı Nemrūd
Müsaḫḫardur ḥabībe cümle mevcūd (109)

Nuh: Nuh b. Lemek (veya Lemk). Nuh peygamberin makamı Irak toprakları idi. Kavmi putlara tapıyordu. Nuh kelime-i tevhidi söyledikçe ve kavmini doğru yola davet ettikçe taptıkları putlar yıkılıyor ve onlar da peygamberi yere düşünceye kadar dövüyorlardı. Kral Dermesil, Nuh peygamber hakkında korkunç bir rüya gördü Nuh'un mecnun olduğuna, yaptıklarından mesul olmadığına hükmetti ve

---

[280] Akkuş (2000), 140.
[281] Köksal (1999), II; 16.
[282] (Kasas 38)
[283] Köksal (1999), II; 56.
[284] Akkuş (2000), 141.

onu zindandan çıkarmalarını emretti. Zamanın kahini ise Tufan'ın yaklaştığını halka bildirip Nuh'u öldürmelerini telkin ediyordu.

Nuh, kendisine sürekli zulmeden kavmi arasında dokuzyüzelli yıl kaldı. Tebliğler etkisiz kalınca kavmi için beddua etti. Allâh'ın emri ile sac (abanoz) ağacı dikti, ağaç büyüyüp yetişti. Nuh marangozdu. Allâh, ona gemi yapmasını öğretti. Nuh gemiyi yaparken kavmi onunla alay ediyordu. Üstelik her taraf kupkuruydu. İki yıl veya daha fazla sürede geminin inşası bitti. Allâh, Nuh'a gemiye alması gereken kişileri bindirdi. Oğlu Yam ile zevcelerinden Vaile kafirdi. Diğer oğulları ve eşleri gemiye bindiler. Kral ve Nuh'un oğlu gelip gemiyi yakmak istediler. Su olmadığı halde gemide bazı rivayetlere göre seksen kişi vardı. Kral, Nuh'a seslendiği esnada biri gelip ekmek pişiren bir kadının tandırından su fışkırdığını haber verdi. Derken su onların bulunduğu yere de ulaştı. Yağan yağmurlar ve yerden fışkıran suların seviyesi dağları bile aştı. Sular çekildikten sonra "(Gemi de) Cudi (Dağının) üzerinde durdu."[285], Cudi'nin nerede olduğuna dair değişik rivayetler vardır. *Buhari*'deki bir hadise göre "Cudi, Cezire'de bir dağdır. Yabancı bilim adamları Tevrat'taki "Ararat" tabirinden yola çıkarak gemiyi Ağrı Dağında aramaktadırlar.

Tufan olayından dolayı Nuh peygamber Adem'den sonra İnsanlığın atası olarak telakki edilmiştir.[286]

Metinde gözyaşı ile tufan arasında ilgi kurulmuş ve tufanın gemicisi olan Nuh peygamberin ruhu hatırına dua edilmiştir.

Be-rūḥ-ı Nūḥ-ı keştī-bān-ı ṭūfān
Gözümüñ yaşını eyleme ʿummān (2985)

Osman: Hayatta iken cennetle müjdelenmiş on kişiden biridir. Haya ve edep örneğidir.

Hz. Muhammed'in kızı Rukiyye ile evlenmiştir. Müşriklerin zulmünden dolayı eşi ile birlikte Habeşistan'a hicret etmiştir. Osman, bütün arzusuna rağmen hanımı Rukıyye'nin ağır hastalığı yüzünden Bedir savaşına katılamadı. Bu hastalığın neticesinde Rukıyye vefat etti. Resulullâh onu hem eşini kaybettiği için hem de Bedir savaşına katılamamanın üzüntüsünden dolayı teselli etti. Daha sonra peygamberin kızı Ümmü Gülsüm ile evlendiği için Osman, *Zinnureyn* (iki nur

[285] (Hud 44)
[286] Köksal (1999), I; 111-136.

sahibi) lakabıyla anılmıştır. Osman'ın kişiliğini tanıtan keskin çizgilerden biri de *Kur'an-ı Kerim* nüshalarının çoğaltılmasını sağlamış olmasıdır.

Huneyn savaşında Resullâhı korumak için bedenini kalkan etmiştir. Genç, nüfuzlu ve zengin bir tüccar olan Osman bütün varlığını fakirlere dağıtmıştır.

Ömer'in halifeliği sırasında, Osman ona destek vermiş önemli görevleri yerine getirmeyi üstlenmiştir. 644 yılında halife olan Osman'ın hilafetinin ilk altı yılı fetihlerle geçmiştir. Bu zaman zarfında büyük zaferler kazanılmış, eyalet sistemi kökleşmiş, İslam ülkesi mülki ve idari olmak üzere iki sistemle yönetilmiştir. Hicretin 35. Osman'ın hilafetinin 12. yılında Kûfe, Basra ve Mısır bölgelerinden gelen bozguncular Hz. Osman'ın evini kuşattılar. Hz. Ali ve ileri gelen sahabiler bu muhasaraya engel olmak istedilerse de başarılı olamadılar. Hasan ve Hüseyin Osman'ın evinde nöbetçilik ettiler. Cuma günü evde *Kur'an* okurken fırsat bulan bozgunculardan bir kaçı içeri girdi ve onu şehid ettiler.[287]

Metinde "Osman-ı Emîn" olarak hayasının üstünlüğü ve peygamber ashabının temel direklerinden biri olduğu belirtilmiştir.[288]

Hayâsı artdı ʿOşmân-ı emînüñ
Seḫâ vü cûdile luṭfı ʿAlî'nüñ (245)

Olurlar rükn-i aṣḥâb-ı peyem-ber
Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOşmân u Ḥaydar (5236)

Ömer: Ömer bin Hattab. Hz. Muhammed'e vahy geldikten altı yıl sonra Müslümanlığın yayılmasını engellemek isteyen müşriklerin baskı ve zulmü artmıştı. Bu yüzden bir grup Müslüman Habeşistan'a göç etmek zorunda kalmıştır. Müşrikler bir araya toplanarak peygamberi ortadan kaldırmaya karar verdiler. Müslüman olanların sayısı henüz kırka ulaşmamıştı. Hz. Muhammed müşrikler arasında güçlü olan iki Ömer'den birinin Müslüman olmasının İslamiyetin kuvvetlenmesi için bilhassa arzu ediyordu. Bunlardan biri İslam dünyasında *Ebu Cehil* lakabıyla tanınmış olan Ömer b. Hişam öteki İse Ömer bin Hattab idi. Ömer b. Hişam, Resullulahı öldürecek olana yüz deve vadetmiş Ömer b. Hattab ise bu teklifi kabul edip kılıcını kuşanmıştı. Yolda yeni Müslüman olan Nuaym'a rastladı. Nuaym'ın Ömer'e kızkardeşi ve eniştesinin Müslüman olduğunu söyledi. Ömer hiddetle yolunu değiştirdi ve eniştesinin evine yöneldi. Kızkardeşi onun geldiğini

---

[287] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1; 67-77.
[288] Daha fazla örnek için bkz. *(261, 277)*

görünce *Kur'an* sayfalarını gizledi. Ömer, hiddetle kırkardeşi Fatıma'yı ve eniştesi dövdü. Fatıma ağlıyarak ve kelime-i şehadetle mukabele etti. Ömer kardeşi ve eniştesinin samimiyetinden ve duyduğu güzel sesli tilavetten etkilenmiş ve Müslüman olmuştur.

Peygamber ona hakkı batıldan ayıran anlamında *Faruk* ismini vermiştir.

Adalet onun ön plana çıkan kişilik özelliğidir. Ömer bir devletin ortak görüş esası ile idare edileceğine inanmış ve bunun için *Şura Meclisi* kurmuştur. Fetihleriyle İslam orduları Bizans sınırından Horasan'a kadar yayılmıştır. Hicretin 23. yılında Ebu Lülü adında bir köle tarafından şehid edilmiştir. Cennetle müjdelenmiş on kişiden biridir.

Vamık u Azra'da yukarıda anlatılan özellikleriyle övülmüştür.[289]

Emirü'l-mü'minîn ol feyż-i Vehhāb
İkincisi ᶜÖmer'dür ibn-i Ḫaṭṭāb

Bu dîn yolında ᶜadl ü dād idüpdür
Şerîᶜat şehrin ol ābād idüpdür

Ayırdı ḥaḳḳı bāṭıldan idüb farḳ
Yürütdi ḥaḳḳı itdi bāṭılı ḥarḳ

Ḳaçar ẓıllından anuñ div [ü] şeyṭān
Üşenür heybetinden insile cān
(257-260).

Pur-i ᶜİmran: Bkz. "Musa".

Refiu'llāh: Bkz. "İsa".

Sad İbn-i Vakkas: Sahabenin ileri gelenlerindendir. İslam dinini ilk kabul edenlerin yedincisi olduğu rivayet edilmiştir. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Medine'ye de ilk hicret edenler arasındadır. Uhud savaşında düşmana 1000'den fazla ok atmış ve peygamber tarafından övülmüştür. Sad, Bedir savaşına ve diğer savaşlara da iştirak etmiş Müslümanların üç bayrağından biri kendisine teslim edilmiş bir İslam kumandanıdır. İranlıların "direfş-i kaviyan" dedikleri kaplan derisinden yapılmış, değerli taşlarla süslenmiş olan bayrakları da Sad tarafından ele geçirilmiştir. Küfe şehrinin kurularak ordugah teşkil edilmesi de Sad'ın faaliyetleri arasındadır.

---

[289] Daha fazla örnek için *(244, 5236)*

Osman'ın şehid edilmesinden sonra köşesine çekilen Sad halifelik mücadelelerinde tarafsız kalmıştır. Ali'nin halifeliğine de biat etmemiş Akīk'teki arazisine çekilerek ölümüne kadar orada yaşamıştır. Vefat ettiğinde 80 yaşını geçmiş bir ihtiyardı.[290] Sad vasiyeti üzerine Bedir savaşında giydiği gömlek ile kefenlenmiştir.[291]

Metinde cennetle müjdelenenlerin sekizincisi olarak sözü edilir.

Sekizincidurur Sa'd ibn-i Vakkāṣ
Ḥavāṣi'l-mü'minīn içinde ol ḫāṣ (284)

Said ibn-i Zeyd: Peygamberin ilk sahabilerindendir. Ömer b. Hattab'ın Müslüman oluşunda Said'in, eşinin ve kızkardeşi Fatıma'nın telkinleri oldukça etkili olmuştur. Said Medine'ye peygamberden evvel hicret etmiştir. Peygamber Said'i Kureyş kervanı hakkında bilgi getirmek için Şam'a gönderdiği sıralarda Bedir savaşı yapılmış ve Said bu savaşa katılamamış, fakat diğer savaşların hepsinde şecaat ve kahramanlık göstermiştir. Ömer'in vefatından sonra Osman'ın halifeliğine taraftar olmuş, fakat onun idaresinden memnun kalmamıştır. Ali ile Muaviye arasındaki halifelik kavgasında da tarafsız kalmış ve hayatının geri kalanını Akīk'teki arazisinde geçirmişti. 70 yaşında vefat eden Saīd cennetle müjdelenen on kişiden biridir.[292]

Metinde ondan aşere-i mübeşşerenin dokuzuncusu olarak söz edilir.

Ṭoḳuzıncı emīrü'l-müttekīndür
Ki Sā'id ibn-i Zeyd-i pāk-i dīndür (286)

Salih: Salih b. Ubeyd'in soyu Nuh peygambere ulaşır. Salih peygamber Semud kavminin ana baba soyu bakımından en seçkin ve üstünü idi. Semud kavmi putlara tapıp, fesat çıkarmaya ve taşkınlık etmeye başlayınca Salih onlara uyarıcı olarak gönderilmiştir. Salih kavmiyle yirmi yıl mücadele etti. Peygamberliğini mucize ile ispat etmesini istediler. Salih'e bir kayadan dişi deve çıkarmasını karşılığında peygamberliğine iman edeceklerini söylediler Salih dua edince kaya "doğum sancısı gibi sancılandı, gebe bir kadının hareketi gibi hareket etti ve istenilen deve çıktı. Kavim bu deveyi sağıp kaplarını süt ile dolduruyordu. Salih peygamber, devesinden hiç ayrılmıyordu. Semud'un soylularının telkiniyle kavim

---

[290] K. V. Zettersteen, "Sad b. Ebu Vakkas" md., *İA*,10; 18-19
[291] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1; 131.
[292] A. J. Wensınck, "Saīd b. Zeyd" md., *İA*, 10; 81-82.

Müslüman olmaktan vazgeçti. Allāh'ın ihsan etmiş olduğu bu deveye karşı da kibir, gurur ve hasede düştüler. Deveyi kestiler, devenin yavrusu da dağlara kaçtı. Yavru Deve Salih'i görünce ağladı, üç kere de böğürdü. Salih peygamber, azgın kavmine "her böğürüş bir eceldir, yurdunuzda üç gün daha yaşayacaksınız." dedi. Birinci gün yüzleri sararmış, ikinci gün kırmızı, üçüncü gün de kararmış olarak sabaha çıktılar. Dördüncü gün güneş doğarken gökyüzünden gelen korkunç bir ses onların kalplerini parçaladı ve soluklarını kesti.[293]

Metinde Salih peygamberin taştan deve çıkarma mucizesine telmih yapılmıştır.

Çıḳardı gerçi Ṣāliḥ nāḳe ṭaşdan
Muḥammed ṭaşı güyā itdi başdan (108)

Süleyman: Süleyman, Davud b. İşa'nın oğludur. Davud peygamberin krallığına, hikmet ve ilmine, peygamberliğine varis olmuştur.

12 yaşında tahta geçmiş, 40 yıl saltanat sürmüştür. Arap tarihçilerine göre dünyanın hakimi olan dört büyük hükümdar vardır. Bunların ikisi kafir (Nemrud ve Buht el-Nasar), ikisi mümindir (Zülkarneyn ve Süleyman). Süleyman en kudretlileridir. 58 yaşında ölmüştür. Mezarının yeri tayin edilememiştir. Peygamber "Denizin ortasında kayaya kazılmış bir saraydadır. bu sarayda üzerinde Süleyman'ın oturduğu bir taht vardır. Hükümdarlık yüzüğü parmağındadır. Hala hayatta gibi görünür. Oniki muhafız onu gece gündüz korur. Affan ve Bulukiya'dan başka kimse onun yanına girmemiştir." buyurmuştur.

İhtişam, İnşa ve Hazineleri: Kudüs mabedini inşa etmek için kullanılan büyük taşlar Sahr adlı büyük şeytanın deniz kartalının yanından temin ettiği Samur (Şamir) denilen harikalı taşla yontulmuştur. Süleyman'ın uçan yeşil ipekten sihirli halıya sahip olması, cinlere hükmetmesi, onları imar faaliyetlerinde çalıştırması, değerli taşlar altın gümüş toplatıp, denizden inci çıkarttırması ihtişamının özelliklerindendir. Hayvanlara da hükmediyordu ve ordusu insanlardan, cinlerden ve kuşlardan oluşuyordu. Fırtına da kendisine itaat ederdi. Kudüs Camii ona isnad edilir ve İskenderiye'de bir cami yaptırdığı da rivayet edilir. Efsaneye göre hazineleri İspanya'ya götürülmüştür.

Mührü: Rüzgarlara, suya, hayvanlara ve cin taifesine hakim olma iktidarını dört melekten alan Süleyman'a her meleğin kıymetli bir taş verdiği, bu taşların tunç

---

[293] Köksal (1999), I; 150-157.

ve demirden yapılmış bir yüzüğe geçirildiği ve üzerinde bir adem otunun bulunduğu rivayet edilmiştir. Şeytanî cinn Sahr, bir ara Süleyman'ın abdest almak üzere eşi Amina'ya verdiği yüzüğü Süleyman'ın görüntüsüne bürünerek ele geçirmiş ve 40 gün saltanat sürmüştür. Şeytan denizde yüzüğü kaybetmiş ve yüzüğü yutan balığı avlamış olan Süleyman tekrar tahtına geçmiştir. Bu yüzük altı köşeli olduğu ve fevkalede güçleri temsil ettiği için daha sonraları altı köşeli yıldız bir tılsım olarak kullanılmaya başlanmıştır. Süleyman'ın tahtına dönmesi de İran'da Nevruzun başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir.[294]

Kuran-ı Kerim'de: Neml suresinin 15-44 ayetlerinde Süleyman peygambere, kuş dili öğretildiği, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları olduğu, karınca vadisinde karınca beyinin "yuvalarınıza giriniz, sakın Süleyman ve ordusu - bilmeyerek- sizi kırmasın" dediğini duyması, Hüdhüd vasıtasıyla Saba Melikesinden haberdar olması ve onu davet etmesi (bkz. "Belkıs") anlatılmıştır.

Tevratta: Davud oğlu Süleyman'a Rabbi için hazırlamış olduğu değerli mücevherlerden "makdis olarak ev yapmak üzere Rab seni seçti, kuvvetli ol ve yap" diye emr edilmiştir. Rabbinin, Süleyman'ı ihtişamlı kıldığı, İsrail üzerinde kırk yıl Hebron'da yedi yıl ve Yeruşalim'de otuzüç yıl kırallık ettiği kaydedilmiştir. Kudsü'lakdas evinde heykeltıraş işini iki kerubinin yaptığı belirtilmiştir. Yaptığı imar faaliyetlerine geniş yer verilmiş ve Saba Melike'si Belkis'den bahsedilmiş ve Süleyman'ın öldükten sonra babası Davud'un şehrine gömüldüğü anlatılmıştır.[295]

Edebiyatta, ihtişamıyla, mühür, şeytan, cin, rüzgar, karınca, Belkis ve Asaf (bkz. "Asaf") motifleriyle birlikte yer alır.[296] *Vamık u Azra*'da da farklı değildir.[297]

Ḳarıncasın Süleymān ḫidmetinde
Bu naẓma vir niẓāmı devletinde (362)

Kim evvel Şāh Süleymān ibn-i Dāvud
Cihān milkini virdi aña maʿbūd (415)

Şevketde iy şehenşāh irmez saña Süleymān
Ednā ḳuluñ Sikender ḳadrince buldı şevket (459)

Virürsin mūr-ı maẓlūma zübānı
Süleymān'ile eyler nüktedānī (480)

---

[294] J. Walker, "Süleyman b. Davud" md. *İA*, 11; 174,
[295] *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, 1 Eski Ahit, Tarihler I-II*, s. 432-443.
[296] Bkz. Akkuş (2000), 159-164.
[297] Daha fazla örnek için bkz. *(112, 306, 373, 422, 426, 443, 595, 1736, 1738, 1880, 1887, 2936, 3021, 3073, 3079, 3082, 3083, 3085, 3086, 3103, 3165, 3202, 3208, 3246, 3248, 3251, 3253, 3262, 3264, 3268, 3275, 3387, 4865, 4868, 4870, 4889, 4890).*

Talha: Talha b. Ubeydullāh, İlk Müslüman olanların beşincisidir. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Uhud'da peygamberi korumak için çok yara aldı. Kāfirlerden birinin peygambere yaptığı kılıç hamlesini önlemek için kolunu siper etti ve çolak kaldı. Çok zengindi fakat bütün varlığını fakirlere dağıttı. "Cemel Vakası"nda Hz. Ali'ye muhalif olan Aişe'nin saflarında idi. Oklanarak şehit edildi. Hz. Ali ağlayarak eli ile onun yüzündeki toprağı sildi ve cenaze namazını kıldırdı.[298] Peygamberin vefatından sonra da Hz. Ebubekir'e biat etmiş ve onun danışma kurulunda görev yapmıştır. Hz. Ömer zamanında da bu görevine devam etmiş, hilafet kavgalarından uzak durmuştur. Hicretin 34. yılında 64 yaşında iken şehit edilmiştir.[299]

Metinde bağlılığı ve samimiyeti övülen Talha'dan cennetle müjdelenmiş olması dolayısıyla söz edilmiştir.

Beşinci Ṭalḥa'dur olmadı ṭāliḥ
Ṣalāḥat gördi andan cümle ṣāliḥ (278)

Ubeyde ibn-i Cerrah: Cennetle müjdelenen on sahabiden biridir. Uhud savaşında peygamberin yanında kalanlardandır. Hz. Muhammed'in yüzüne giren zırh halkalarını dişleri ile çıkarırken iki ön dişi kırılmıştır. Güzel ahlaklı, harpten bıkmayan bunalmayan, Allāh'a aşık bir sahabidir. Hz. Aişe'ye "Resul-i Ekrem kendisine halife seçecek olsa kimi tayin ederdi" diye sorulduğunda Aişe "Önce Ebubekir'i, sonra Ömer'i, daha sonra da Ebu Ubeyde'yi tayin ederdi." demiştir.[300] Ubeyde'nin Babası müşrikdi ve Bedir'de onunla karşı karşıya gelmemek için değişik yerlere geçiyordu. Fakat sonunda babasını dinine feda etmek zorunda kalmıştır. Fazilet timsali olan Ebu Ubeyde'nin evini halife Ömer ziyaret etmiş ve evde birkaç parça ev eşyası, kılıcı ve zırhından başka bir şeyinin olmadığını görmüştür. Ubeyde idaresi altında bulunan müslim ve gayr-i müslimleri aynı şekilde gözetir ve iyi muamele ederdi. Bu bakımdan Hıristiyanlar da ona hizmet eder, düşman hareketlerinden haber verirdiler. Hicretin 18. yılında 58 yaşında taun hastalığından vefat etmiştir.[301]

---

[298] Üçışık, 1075-1076, Ahmet Cevdet, II; 51.
[299] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 2; 111-113.
[300] Ahmet Cevdet, II; 51-52.
[301] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1, 121-123.

Vamık u Azra metninde, Resullâhı gönülden seven bu zatın aşere-i mübeşerreden olduğu dile getirilmiş, Allâh'ın ona her kapıyı açtığı söylenmiştir.

Onuncısı ʿUbeyde ibn-i Cerrâh
Aña feth itdi her ebvâbı Fettâh (288)

Yahya: Yahya b. Zekeriyya. İsa'dan altı ay önce doğmuştur. Yahya peygamber için *Kur'an*'da daha çocukluğunda hikmet verilmiş, kalbi yumuşak ve günahlardan arındırılmış bir peygamber olarak söz edilmiştir. Anne ve babasına itaatli ve çok müttakî olduğu belirtilmiştir.[302] Haris el-Eşarî'nin rivayet ettiği bir hadise göre Yahya peygambere İsrailoğullarına emretmek üzere beş kelime vahyedilmiştir.

İsa Peygamber göğe yükseltilmeden birbuçuk yıl önce, Hz. Yahya şehit edilmiştir.[303]

Vamık u Azra metninde Yahya, Miraç gecesinde ikinci gökte hatemü'l-enbiyayı karşılar ve selamlar.

Selâma geldi anda didi Yaḥyâ
Cihânı eyledüñ nûruñla iḥyâ (167)

Yakub: Yakub b. İshak b. İbrahim. Yakub'un oniki oğlu dünyaya gelmiştir. Bunlardan Bünyamin ve Yusuf öz kardeştirler. *Kur'an-ı Kerim*'de[304] Yakub'un faziletleri belirtilmiştir. Yakub, oğlu Yusuf için düştüğü üzüntüyle ön plana çıkmış bir tiptir. (Bkz. "Yusuf").Yakub, bu üzüntüyle zayıflamış ve yaşlanmıştı. Bir gün komşusu ona "Ey Yakub! Sende gördüğüm şu başına gelen hal nedir, (ihtiyar olmadan) ihtiyarladın! Tükendin gittin, sen (bu gidişle) babanın, kardeşinin eriştiği yaşa bile erişemeyeceksin" dedi. Yakub "zamanın uzunluğu ve üzüntülerin çokluğu" diye cevap verdi ve sözlerinden dolayı "Ben, taşan kederimi ve üzüntümü yalnız Allâh'a şikayet ve arz ederim" diye Allâh'tan af diledi.[305]

Edebiyatta *Pîr-i Kenan, Külbe-i Ahzan* (hüzünler kulubesi), *Beytü'l-Hazen* (gam evi) ifadeleri Yakub'a gönderme yapar. Ağlıyarak kör olması, Yusuf'un gömleği ile gözlerinin açılışı da duygusal malzemeler olmuştur.[306] *Vamık u Azra* da kavuşma sevinci Yakub'un Yusuf'a kavuşması gibi telakki edilmiştir.

---

[302] (Meryem 12-15)
[303] Köksal (1999), II; 304, 307.
[304] (Enbiya 72-73, Ankebut 27, Sad 47)
[305] Köksal (1999), I; 296-301
[306] Akkuş (2000), 171.

Zihî yevm-i mübârek sâ'at-ı ḫûb
Ki buldu Yûsuf'ını pîr Ya'ḳûb (4586)

Zübeyr ibn-i Avam: Ashab-ı Kiram'ın büyüklerinden ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Onsekiz yaşında iken Müslüman olmuştur. Bütün savaşlara katılmış ve bir çok defa yaralanmıştır. Mısır'ın fethine de iştirak etmiş olan Zübeyr zengin olmasına rağmen bütün mal varlığını fakirlere dağıtmıştır. "Cemel Vakası"nda (bkz. "Ali") Hz. Muhammed'in eşi Aişe'nin yanında yer almış ve Hz. Ali'ye muhalif olmuştur. Harpden çekilip namaz kıldığı esnada şehid edilmiştir. Onun şehit olması Hz. Ali'yi çok üzmüş, cenaze namazını da kendisi kıldırmıştır.[307] Zübeyr bütün davranış ve yaşayında peygamberi örnek almış bir sahibiydi. Osman devrinde de devlet işlerine karışmamış sükunet içerisinde yaşamıştı. Cemel Vakasında Aişe tarafında yer alma sebebi, Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını arzu etmesiydi.[308]

Metinde de cennetle müjdelenen ashab-ı kiramın seçkinlerinden biri olarak anılmıştır.

Yedincisi Zübeyr ibn-i 'Av[v]âm'dur
Mükerrem-faḫr-ı aṣḥâb-ı kirâmdur (282)

Zülkarneyn: İsim *iki karn sahibi* anlamına gelir. *Karn; Boynuz, asır*, manaları yanında insanın tepesine ve özellikle başının yanlarına, ya'ni şakaklarına (hayvanda boynuz yeri) ve erkeklerin perçemine, kadınların zülflerine, Güneş kursunun kenarına ve bir kavmın başında olan efendisine de *Zülkarneyn* denir. En önemli manası *Kur'an*'ın ifadesine göre *yeryüzünün Doğu ve Batısına sahib olan* anlamıdır, yani *cihangir* karşılığıdır. Kelimenin bu anlamından hareket eden müfessirlere göre Zülkarneyn, birden fazla kişinin (Himyer meliklerinden cihangir olanlarının, 'Şemmer'in, Arap olmayan Efridun ve İskender'in) lakabıdır ve *Kur'an*'da adı geçen Zülkarneyn, diğerlerinden Zülkarneyn-i Ekber lakabıyla ayırdedilir. Bu lakapla anılan son kişi İskender olduğu için tarihçiler arasında Zülkarneyn şöhreti İskender'in olmuştur. Yehud kitablarında Zülkarneyn, Rum'dan çıkan Mısır'ı ve İskenderiye'yi bina eden bir gençtir.[309]

---

[307] Üçışık, 1089-1090.
[308] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1; 108.
[309] Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 3275-3276.

Kaynaklarda İskender'in isminin değişik şahıslara işaret etmesi çok değişik karışıklıklara sebep olmuştur. *Şemseddin Sami*'ye göre İskender, dünyanın en büyük en meşhur cihangirlerinden olub *Büyük İskender, İskender-i Zülkarneyn* ve *İskender-i Rumî* olarak bilinir. Makedonya hükümdarı Filip'in[310] Arablar tarafından "Zülkarneyn" diye adlandırılmasının sebebi Şark ve Garba veya İran ve Yunan'a sahip olması veya bir rivayetde giydiği tacının boynuz gibi iki ucu bulunmasıdır. Zulemat'a gittiği rivayet olunan Zülkarneyn, İskender-i Zülkarneyn yani Makedonyalı İskender'dir. İran tarihçileri bir ecnebinin İran devletini zabt etmesini onur kırıcı kabul ettiklerinden İskender'in Dara ile kardeş olduğunu iddia etmişlerdir. Güya Darab, Feylekus'un yani Filib'in kızıyla evlendikten sonra ağzı koktuğundan boşayıp pederine iade etmiş ve kız ise gebe kalmış olduğundan babasının yanına döndükten sonra İskender doğmuştur. *Şâhnâme*'de dahi ileri sürülen bu iddia yalandır.[311] Bu iddiayı destekleyenler "Zül-Karneyn" lakabını İskender'in fetihlerinin Doğudan Batıya uzaması veya İran ve Grek asıllı yani iki soydan gelmesi anlamında izah ederler.[312]

İslam dünyasında Makedonyalı İskender'in, *Kur'an*da sözü edilen Zülkarneyn olmadığı bilinci hakimdir. Makedonyalı İskender M. Ö. III. asırda yaşamış içki içen, adam öldüren ırkçı, adaletsiz, tanrılık iddiasında bulunan hatta eşcinsel bir kişidir.[313]

Ondokuzuncu yüzyılda, önceki tefsir metodlarından farklı olarak *Ahd-i Atik*'in "kaynak kritiği" metoduyla yeniden incelenmesi gündeme gelmiştir. Sorunun kaynağı Yahudiler olduğu için çalışmayı bu şekilde yönlendirmek gerektiği düşünülmüştür. *Ebu'l-Kelâm Âzâd*, Yahudilerin önemli bir tarihi kişiliği olan Kuruş'un Zülkarneyn olduğu kanaatindedir. Kuruş, Med-Pers krallıklarını birleştirmiş ve büyük bir krallık kurmuştur. Doğu, Batı ve Güneye sefer edip zaferler kazanmıştır. Tevrat'ta Danyal peygamberin rüyasında görmüş olduğu çift boynuzlu koç Cebrail tarafından yorumlanmıştır. Bu iki krallığı birleştirecek olan Kuruş'tur.[314]

İskender-i Zülkarneyn'in edebiyatta teşkil ettiği motifler:

---

[310] Bkz. Tarihî - Efsanevî (Destanî - Mitolojik) kişilikler Bl. "İskender" md. s. 124.
[311] Şemseddin Sami, 2; 925-926.
[312] Ahmed Suphi Furat, "Zül-Karneyn" md. *İA*, 13; 652.
[313] Pala, 260.
[314] Ebu'l-Kelam Azad, *Te'emmulât fi Şahsiyyeti Zu'l-Quarneyn, (Zülkarneyn Kimdir)*, (çev.: Muharrem Tan), İstanbul, 2000. s. 33-36.

1- Ab-ı Hayat: Ölümsüzlük veren suyu aramaya çıkmıştır.[315]

2- Sedd-i İskender: Fitne çıkaran Yecüc ve Mecüc kavmini hapsetmek için bir set yapmıştır.[316]

Süleymān-salṭanat İskender-efser
Yed-i taḫtında maḥkūm yedi kişver (373)

Kimisi sedd-i İskender gibi berk
Ṭururdı baş u cānın eyleyüb terk (2487)

Sikender gibi seyr idüb cihānı
Araruz āb-ı ḥayvāndan nişānı (2808)

Sikender gibi Ẓulmet'de perīşān
Arayıb isteriken āb-ı ḥayvān (3027)

3.1.2.2. Tarihī[317]- Efsanevī (Destanī - Mitolojik) kişilikler:

Alaüddevle (ö. 1515): Dulkadiroğulları beyliğinin yedinci ve son beyi olup kardeşi Şah Budağ'ı yenip Sis, Tarsus ve Diyarbakır'a kadar olan yerleri ele geçirmiştir.

II. Bayezit zamanında Memluklara karşı başlangıçta kendisine yardım edilmiş olan Dulkadıroğlu Alaüddevle bir süre sonra Memluklarla anlaşmayı kendi hesabına faydalı bulduğundan Osmanlı hükümetinden yüz çevirmiş ve Osmanlı kuvvetlerinin başarısızlığına sebep olmuştu.

Yavuz Sultan Selim, İran seferinde Alaüddevle'nin Şah İsmail'e olan husumeti dolayısıyla savaşa iştirak etmesini istemişse de Alaüddevle bunu kabul etmemekle kalmayıp kendine bağlı aşiret kuvvetleriyle Osmanlıların zahire kollarını da vurmuştu. Çaldıran dönüşünde Yavuz Sultan Selim, Hadım Sinan Paşa'yı kırkbin kişilik bir kuvvetle Dulkadiroğulları memleketini zaptı için gönderdi. Sinan Paşa kuvvetlerinin sınırı geçtiğini duyan Alaüddevle onlara karşı çıkmış ve Göksun muharebesinde yenilerek kaçmıştır. Elbistan'ın Güneyine Turna Dağında yakalandı. Dört oğlu ve bir çok akrabasıyla birlikte katledildi.

Metinde, Yavuz Sultan Selim'in Alaüddevle'yi yenerek Dulkadir topraklarını Osmanlı topraklarına ilhak ettiğinden söz edilmiştir

---

[315] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Ab-ı Hayat" md. s. 172.
[316] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Sedd-i İskender" md. s. 225.
[317] Türk Tarihine ait kişilikler için müracaat edilen eserler: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4 + 2 C., Ankara, 1998; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 5 C., Ankara, 1996, (Komisyon), *Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih/Medeniyet/Kültür*, 7 C. İstanbul, 1993.

Sa'ādet seyfini çün şarḳa ṣaldı
'Alā'eddevle'nüñ taḫtını aldı (420)

Bayezid II: (1450-1512) (1481-1512). *Veli, Sofu, Gazi* adlarıyla anılmış, *Adli* mahlasıyla şiirler yazmıştır. Asıl adı Yıldırım Bayezid olup hayattayken de böyle anılmış ancak ölümünden sonra I. Bayezid ile karıştırılmaması için *II. Bayezid* olarak anılmıştır. Şairliği yanında hattat, bestekar ve Osmanoğullarının Fatih'ten sonra en alimidir. Divanı ve Farsça şiirleri vardır. Yapmış olduğu besteler günümüze kadar gelmiştir. Müzehhib, yay yapıcısı ve aynı zamanda iyi bir okçudur. Otuz yaşında tahta geçmiş olan II. Bayezid Han Hersek'e sefer yaparak burayı Osmanlı topraklarına katmıştır. Ardından Boğdan Beyliğini ele geçirmiş Kili ve Akkerman zaptedilmiştir. Osmanlı toprakları ile Kırım arasındaki bağlantı sağlanmış ve Karadeniz'in bütün Batı sahili ele geçirilmiştir. Modon fethedilmiş, Osmanlı ordusu Varşova'ya girmiştir.

II. Bayezid Han tahttan indikten 32 gün sonra vefat etmiştir. Mezarı İstanbul'da Bayezid Camii yanındadır.

Metinde dünyaya hakim olan sultanlardan söz edilir. Bu sultanların üçüncüsü Yavuz Sultan Selim'dir. Yavuz, II. Bayezid'in oğludur. Metinde ayrıca, II. Bayezid'in yumuşak huylu bir padişah olduğu da belirtilmiştir.

Üçünci geldi sulṭān ibn-i sulṭān
Selīm Şāh ibn-i Sulṭān Bāyezīd Ḫān (417)

Selīm Şāh gibi olsun merd-i meydān
Selīm olsun nitekim Bāyezīd Ḫān (429)

Behram: İran'ın meşhur efsanevi kahramanlarından bir kaçının adıdır. En meşhuru yabani eşek avına meraklı olduğu için Behram Gur ismiyle anılır. *Vamık u Azra* metninde bir kahramanlığı dile getirmek gayesiyle gönderme yapılan Behram bu olmalıdır.

Behram Gur Sasanilerin 14. padişahıdır. Birinci Yezdigerd'in oğludur. Aynı ismi taşıyan diğer Behram'ların en meşhuru olup kuvveti, cesareti, adaleti ve savaşlarından çok söz edilir. Çocukluğunda arap reislerinden birine teslim edilmiş ve onun yanında yetiştirilmiştir. Miladi 420 yılında İran tahtına geçmiş 18 yıl saltanat sürmüş İran'ın bir çok kasaba ve şehirlerini mamur edip Hind'e sefer yapmıştır. Miladi 438 tarihinde av esnasında kuyuya düşmüş ve ölmüştür. Dilaram

isimli birine duyduğu aşk meşhurdur. Farsça ilk edebi şiir söyliyenin Behram Gur olduğu nakledilmiştir.[318]

Ziyāde itdi Behmen daḫı iḳdām
Nitekim sāye Ḫān cenginde Behrām (1995)

Cem: Pişdadiyan sülalesinin dördüncüdür. *Zend-Avesta*'da yakışıklı ve şanı yüce padişahlar arasında yer alan Cem bu padişahlara verilen Hind mabudu sıfatıyla anılır. Dünyayı dolaştıktan sonra Azerbaycan'a gelen Cem burayı beğenmiş ve tahtını yüksek bir yere kurdurmuştur. Üzerinde mücevherle süslü elbiseler güneşin doğuşuyla birlikte parlamış ve halk 21 Mart'a tekabül eden bu güne nevruz, Cem'e de Cem-şid (ışık şahı) demiştir.

Cem zaman zaman *rüzgar* ve *yüzük* ile anılarak Süleyman peygamber, *ayna* ile anılarak (ayine-i iskender) İskender kişiliğine büründürülmüştür. Şarab-ı bulanın Cem olduğu söylenir. İdris peygamberin şeriatına göre amel eden Cem daha sonra tanrılık iddialarında bulunmuş ve halk ondan yüz çevirince Dahhak onun yerine geçmiştir. Cem önce Hind'e sonra Çin'e kaçmış ve orada ölmüştür.

Edebiyatta *cam-ı Cem, cam-ı cihan-nüma, cam-ı cihan-bīn, nevruz, iş ü işret* ve *dem* terimleriyle birlikte yer alır.

Efsanevi kişiliği ön plana çıkan Cemşid'in, *Vamık u Azra*'da tarihî kişiliğine de gönderme yapılmış, Mısır'ı fetheden Kanunî Sultan Süleyman ile karşılaştırılmış, şarabın mucidi olması münasebetiyle, Cemşid dönemi işret ve eğlence dönemi olarak yorumlanmıştır.[319]

Kimesne ḍarbile almadı Mıṣr'ı
Ne Cemşīd ü Ferīdūn u ne Kisrā (421)

Elinde ḫoş Cemāne cām-ı zerrīn
Dilinde Ḫüsrevāne şi'r-i Şīrīn (1966)

Didi şāhā hemīşe şādkām ol
Cihānda Cem gibi hemrāh-ı cām ol (1970)

Cemşid: Bkz. "Cem"

Dahhak: Pişdadiyan sülalesi hükümdarlarından biridir. *Şāhnāme*'ye göre Dahhak, dindar olan bir Arap hükümdarının oğlu imiş. Elinin altında on bin altın

---

[318] Şemseddin Sami, 2; 1416-1417.
[319] Daha fazla örnek için bkz. *(891, 1004, 2695, 3825, 4157).*

ve dizginli arap atı bulunan Dahhak'a bu yüzden *Deri dili*nde *onbin* anlamına gelen *Biyur* deniliyormuş. Kendi cesur, yiğit ancak şöhrete düşkün ve kötü huylu biriymiş. İnsan görünümüne bürünmüş olan şeytanın kendisini ikna etmesi üzerine babasını öldürüp bir kuyuya atmış ve onun yerine hükümdar olmuştur. Şeytan bu defa bir aşçı görünümüyle onun maiyetinde hizmete başlamış. Dahhak'a yaptığı hizmetlerle onun gönlünü kazanmış. Bir gün omuzlarından öpmek istediğini söyleyip Dahhak'a sevgisini göstermek istediğini ileri sürmüş. Bu öpme neticesinde Dahhak'ın omuzlarından iki yılan ortaya çıkmış ve Dahhak bundan oldukça kederlenmiş. Bu yılanlar ne kadar kesilmişse yeniden uzamış. Doktor görünümüne giren şeytan, yılanları insan beyni ile beslemesi gerektiğini söylemiş.

Dahhak tahta oturduktan sonra bin yıl padişahlık etmiş bu arada Cemşid'i öldürüp onun iki kız kardeşini esir almış, onlara hilekarlık ve sihir öğretmiştir.

İki temiz yürekli insan, Dahhak'ın sarayına aşçı olur. Her gün iki insan beyni yiyen Dahhak'a aşçılar insan beyinlerinden birinin yerine bir koyun beyni koyarak her defasında bir insanı kurtarırlar. Dahhak bir gün rüyasında üç savaşçı görür. Bu savaşçılardan en genç olanı elindeki öküz başlı bir gürz ile Dahhak'ı yere indirir ve diğerleri onun derisini yüzer. Korkuyla uyanan Dahhak rüyasını kahinlere yorumlattırır. Kahinler onun Feridun isminde bir genç tarafından tahtından indirilip öldürüleceğini söylerler. Dahhak bundan sonra anlatılan kişiyi bulmaya çalışır. Nihayet onsekiz çocuğundan onyedisi yedirilmiş olan Demirci Gave önlüğünü bayrak yaparak isyan etmiştir. Kendisine katılan halkla birlikte Feridun'u bulup ona tabi olurlar. Böylece Dahhak'ı tahttan indiren Feridun onu bağlayarak dağlar arasında bir mağaraya kapatır. Eziyette kalması için beynine ulaşmayacak şekilde başından çiviletir.[320]

Dahhak, İran mitolojisine Hint mitolojisinden girmiştir. Dahhak ile Feridun arasındaki savaşların kaynağı da *Zend-Avesta*'dır. *Zend-Avesta*'da Azıdahaka isimli bir ejderle onu öldüren Seritun'dan bahsedilir. Dahhak ve Feridun isimlerinin bunlarla ilgili olduğu düşünülebilir.[321]

Metinde Süleyman hazineleri içinde çıkan bir kılıç Dahhak'ın kılıcıyla mukayese edilmektedir:

Dimezdi kūh-ı Ḳāf'a ẕerre-i ḫāk
Yolında ḫāk olurdı tīġ-ı Daḥḥāk (3232)

---

[320] Firdevsî, *Şehnâme*, (çev. Necati Lugal), 4 C., İstanbul, 1994, C. I, s. 46-97
[321] Pala, 119.

Ayrıca dünyanın faniliği ve güvenilmezliği, zehir-yılan-Dahhak tenasübünden faydalanılarak anlatılmıştır:

Cihān bir mār-ı efʿīdür zehir-nāk
Niçe Ḍaḥḥāk'uñ itdi zehresin çāk (5213)

Feridun: Dahhak tarafından öldürülen Cemşid'in büyüklüğünü devam ettiren ve Dahhak'ın zulmüne son veren padişahtır. Dahhak'ın hükümdarlığı sırasında ondan gizlenerek bir çoban tarafından dağda büyütülmüştür. Feridun, Gave ile birlikte Dahhak'ın hükümdarlığına son vermiş ve tahta oturmuştur. Halkı iyi yöneterek onların sevgisini kazanmıştır. Bir süre sonra Selm, Tur ve İreç adındaki oğulları arasında ülkesini paylaştırır. İreç'te daha üstün vasıflar görüyordu. Diğer iki oğlu İreç'i kıskanarak ona verilmiş topraklara da sahip olmak isterler. İreç'i öldürüp, başını da Feridun'a gönderirler. Feridun buna çok üzülür ve üzüntüsünü İreç'in eşinin doğurduğu kız-torunu ile teselli etmeye çalışır. Kız büyüyüp Peşeng adında biri ile evlenir ve Minuçihr dünyaya gelir. Feridun bu çocuğu çok iyi korur. Selm ve Tur'un Minuçihr'i ortadan kaldırma teşebbüsleri sonuçsuz kalır. Minuçihr, Tur ve Selm'i öldürür. Feridun saltanatını Minuçihr'e bırakır ve bu sonuçtan dolayı huzur içinde ölür.[322]

Metinde Feridun'un efsanevi kişiliği dile getirilmiş ve Mısır'ı fetheden sultanların büyüklüğünü göstermek için mukayese malzemesi olarak faydalanılmıştır.

Kimesne ḍarbile almadı Mıṣr'ı
Ne Cemşīd ü Ferīdūn u ne Kisrā (421)

Aşağıdaki beyitte ise kurgusal kahraman olan Tus hükümdarı Merzban, Azra'ya kendini ve ülkesini tanıtıyor.

Ḳuluñdur şehr-i Ṭūs'uñ şehr-yārı
Ferīdūn [u] Sikender yād-gārı (3818)

Hudavendigar Gazi: (1326-1389), (1362-1389). Sultan I. Murad Hudavendigar Gazi; *Şehīd, Şihābüddīn, Gıyāsü'd-Dünya ve'd-Dīn, Ebü'l-Feth, Melikü'l-Ādil, Es-Sultanı'l-Ādil, Gıyāsü'l-Müslimīn, Leysü'l-İslam, Sultānü'l-Guzāt ve'l-Mücāhidīn,*

[322] Fırdevsī, I: 65-193.

Gazi ve *Hünkâr* isimleriyle anılır. Saltanatının ilk birkaç yılını geçirdiği Dimetoka'yı 1361'de fethedip devlet merkezi yaptı.

Ragusa (Dubrovnik) Cumhuriyeti'nin tabiiliği, Sırbistan'ın Osmanlı üstünlüğünü tanıması, Makedonya'nın fethi, Balkanlardaki hakimiyeti sağlamlaştırmak için, Manastır, Sofya ve Niş'in alınması. Sofya'nın ele geçirilmesi, Mısırla siyasi münasebet, Karaman Harbi ve Bizans'ın Osmanlı üstünlüğünü tanıması. Edirne'nin fethi, Filibe'nin ve Meriç Vadisinin Osmanlı topraklarına katılması, Sırp Sındığı Savaşıyla Edirne ve Batı Trakya'daki hakimiyetin sağlamlaştırılması ve Kosova zaferiyle Osmanlıların Balkanlara kesin olarak yerleşmesi I. Murat Hudavendigar Gazî döneminin önemli tarihî olaylarıdır.

Kosova Zaferini müteakip savaş meydanının dolaşan I. Murat Hudavendigar, yaralı bir sırp asilzadesi tarafından hançerlenerek şehit edildi.

Metinde Kanuni Sultan Süleyman'ı öven şair, onu adalet ve cömertlik bakımından *Hudâvendigâr*'a benzetmektedir.

> *ʿAdilde cūd u iḥsānda ḫudāvend*
> *Bugün Ġāzî Ḫudāvendgār'a mānend (432)*

İskender (Feylekus oğlu İskender, Makedonyalı İskender): M. Ö. 356 yılında doğmuştur. Yunan kültürünü Aristo vasıtasıyla tanıyan İskender, Homeros destanlarına karşı büyük bir ilgi duymuştur. Küçük yaşlarda babası Filip'e[323] vekalet eden İskender oldukça yetenekliydi. Babasının ölümünden sonra kral ilan edilmiştir. Trakya, İllirya ve Asya'ya seferler yapmış, Anadolu ve Doğu Akdeniz ülkelerini Doğu İran ve Orta Asya ülkelerini, Hindistan'ı ele geçirmiştir. İskender dünyaya egemen olmak emeliyle hareket etmiştir. Fakat elde etmiş olduğu geniş coğrafyaya hakim olabilmek bir takım problemler doğuruyordu. Değişik kültür ve geleneklere sahip insanları kaynaştırmak bu problemin esasıydı. Yunanlılara pek fazla güvenmemiş olan İskender asıl gücün Makedonyalılarda kalmasını arzu ediyordu. Bunun için bir takım yeniden yapılanma programlarını uygulamaya koydu, fakat Perslere devlet teşkilatında ve orduda önemli bir yer ayrılması Makedonyalıların isyan etmesine sebep oldu. Kral ordudaki nüfuzu sayesinde bu isyanı bastırdı.

---

[323] "İskender"in Yunanca *Alexander* kelimesinin bozulmuş şekli olması gibi "Feylekus" ismi de Yunanca *Filipus* isminin Arapçalaştırılmış şekli olan *Fîlfûs* kelimesinden galattır. Şâhnâme ve diğer Doğu menşeli kitaplarda İskender-i Zülkarneynin babasına bu isim verilmiştir. (Şemseddin Sami, 5; 3467).

Ön Asya'daki sınırlarda güvenliği sağlamak ve Batı Akdeniz Ülkelerine karşı bir sefere girişmek üzere iken aniden hastalandı. 10 gün süren tropik sıtma ya da pnömoniden 323 yılında öldü.

Mali alanda yaptığı yenilikler yanında fethettiği ülkeleri de askeri ve Yunan kültürünü etrafa yayacak kültürel üsler haline getirmiştir. Ulaşıma önem vermiş ve posta teşkilatını geliştirmiştir. Aristo'nun öğrencisi olan İskender bilimsel çalışmaları teşvik etmiş, fethettiği ülkelerin coğrafi durumu, iklimi, hayvanları ve bitkilerine dair bilimsel eserler hazırlattırmıştır.

İskender'in kişiliğinin etkileri Firdevsî'nin *Şâhnâme*sine kadar nüfuz etmiştir.[324] *Âyîne-i İskender*" de onun kişiliği etrafında teşekkül eden motiflerdendir.[325]

İskender zaman zaman *Kur'an*'da ismi geçen Zülkarneyn ile karıştırılmıştır.[326]

Vamık u Azra metninde fetihlerine göndermeler yapılıp, dünyaya hakim olan dört sultandan biri olarak gösteriliyor.[327]

İkinci Feyleḳūs oğlı Sikender
K'anuñ ḥükminde idi baḥrile ber (416)

Ḳuluñdur şehr-i Ṭūs'uñ şehr-yārı
Ferîdūn [u] Sikender yād-gārı (3818)

Kanunî Sultan Süleyman: (1495-1566) (1520-1566). Şehzadeliğinde *Süleyman Şah* diye anılmış, Avrupalılar ona *Muhteşem* ve *Büyük* lakaplarıyla işaret etmişlerdir. II. Süleyman, *Muhibbî* mahlasıyla şiirler yazmış, oldukça hacimli bir *Divan* tertip etmiştir. Şairliği yanında hattat ve kuyumcu olan Kanuni, Sırpça biliyordu.

1520 yılında tahta geçmek üzere Manisa'dan İstanbul'a geldiğinde Eyüb Sultan'da son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil tarafından halifelik kılıcı kuşatılmıştır.

Döneminin önemli zafer ve olayları: Macar (Engerus) seferiyle Belgrat'ın alınması, Rodos'un fethi, Mohaç zaferi, Budin'in fethi, Nemçe Seferi, ve I. Viyana muhasarası, Tebriz, Bağdat ve Tunus'un fethi, Preveze Deniz zaferi, Estergon, Fransa ve Roma seferi, Fransa'nın, Osmanlı Padişahının üstünlüğünü kabul

---

[324] Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1999, s. 433-458
[325] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Cam-ı cihan-nüma" md. s. 185.
[326] Bkz. Dinî kişilikler Bl. "Zülkarneyn" md. s. 117.
[327] Daha fazla örnek için bkz. *(422, 423, 459).*

etmesi, Barbaros Hayrettin Paşa'nın başarıları, Turgut Reis'in başarıları ve Korsika'yı fethi, Zigetvar Seferi ve Cerbe zaferi.

Zigetvar (veya *Sigetvar*) kalesi Almanlardan alınmak üzereyken öldü. Zigetvar yakınlarında Macarlar'ın *Turbek* dedikleri yere gömüldü. Halen oradadır.

Kanuni her zaman ordusunun başında savaşlara katılmış bir padişahtı. Onun devrinde Osmanlı Devleti en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ağırbaşlı, hoşgörülü, tedbirli ve adaletli bir padişah olan Kanunî, bilgin ve sanatkarları korumuştur. *Süleymaniye Camii*, imar faaliyetlerine önem veren Kanunî zamanında yapılmıştır.

Vamık u Azra Kanunî'nin vezirlerinden Sinan Paşa'nın teşvikiyle yazılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'dan Osmanlı Hanedanı'nın büyük sultanlarının özelliklerini kendinde toplayan bir padişah, "emirü'l-müminin" "fahr-ı alem", "hayr-ı adem", "zıll-ı huda" olarak söz edilmiştir. Devlet sahibi, cömert, adaletli ve güzel ahlaklı bir padişahtır. Süleyman (Peygamber) gibi taht, İskender gibi taç sahibidir. Bu dünyaya hükmetmiş dört büyük sultan vardır. Süleyman Peygamber, İskender (Alexandır), Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman. Kanunî; ilmi her sırra vakıf, alim, hükmü Doğuya ve Batıya hakim, devleti Süleyman Peygamberin devleti gibi eşsiz, nutku İsa nefesi gibi hayat verici bir padişah olarak tanıtılıyor. Şaire göre Kanunî, Osmanlı Sultanlarının onuncusudur. Şair 429-433 beyitleri arasında Kanunî'den başlayarak öncesine doğru sayıyor, ve Kanunî'nin onuncu padişah olduğunu söylüyor. Bu görüşü ile Hanedanı Ertuğrul Gazi'den başlatan tarihçilerden ayrılan şair, hanedanın ilk sultanı olarak Ertuğrul Gazi yerine Osman Gazi'yi kabul etmiş, ve zincirde sadece "her karı tedbir" eden fakat adından "Sultan" diye sözedilen bir padişah daha sayılarak sayıyı 10'a tamamlamıştır. Halbuki tarihi kaynaklara göre, şairin "Sultan" ismiyle bir padişah olarak saydığı halkada, tahta cülus etmiş üç padişah vardır. Bu padişah şairin takip ettiği sıraya göre: Çelebi Mehmed I; (1382-1421) (1413-1421), Musa Çelebi (1388-1413) (1410-1413) veya Süleyman I (1375-1410) (1402-1410) olabilir. Bunlardan hangisinini kastedildiği belli değildir.

Vamık u Azra mesnevisi Kanunî Sultan Süleyman adına kaleme alındığı için doğal olarak mesnevi içerisinde adından çokça söz edilmiş, müstakil olarak padişah adına kaside ve övgüler yer almıştır.[328]

[328] Daha fazla örnek için bkz. *(374, 376, 438)*.

Cenāb-ı ʿizz ü faḫr-ı āl-i ʿOşmān
Emīrü'l-Mü'minīn Sulṭān Süleymān (343)

Kim oldı milke dördüncī şehen-şāh
Süleymān Şāh bin Sulṭān Selīm Şāh (425)

Ki ṭutdı evvelin mülküñ Süleymān
Yine āḫir Süleymān oldı sulṭān (426)

Biḥamdillāh onuncı al-i ʿOşman
Olupdur Ḥażret-i Sulṭān Süleymān (436)

Keykubad (Key-Kubad): *Key; büyük hükümdar, padişah* anlamlarına gelir. Eski Acem şahlarından ikinci tabakada bulunanların adlarının başına getirilir. İran'ın pişdadiyan sülalesinden sonra gelen Keyaniyan sülalesinin ilk hükümdarı Keykubad'dır. Büyük Selçuklu sultanı Keykubad ile hiçbir alakası yoktur.

Keykubad, Feridun soyundandır. Padişahlığı çok kısa süren Zev'den sonra otuz yıl hüküm süren Zev'in oğlu Gürşasb ölünce İran padişahsız kalmış ve ileri gelenler Zal'ın yardım etmesini isterler. Zal, Feridun soyundan gelen Keykubad'ın tahta çıkmasını uygun bulur ve Elbürz dağında olan Keykubad'ı getirmek için yola çıkarlar. Keykubad tahta oturur ve yüz yıl hüküm sürer. Keykubad, Turanlılarla yapılan şiddetli savaşlardan sonra barış döneminde imar faaliyetlerine ağırlık verir, dünyayı barış ve adaletle yönetir. Adaletli oluşu ön plana çıkmış olan Keykubad, Divan şiirinde de bu yönü ile ele alınmıştır.[329] Ayrıca aşağıdaki beyitte de görülüyor ki Keykubad aynı zamanda Şan, şeref, azamet, ululuk sembolü olarak da işlenmektedir.

Şerefde Keyḳubād olmışdı Keyvān
Aña taḫt-ı keyānī ḳurdı Mīzān (920)

Kızıl Arslan (? - 1191): Azerbaycan atabeylerinden olup Atabeyler sülalesinin kurucusu olan İldeniz'in küçük oğludur. Kızıl Arslan Babası İldeniz ve ağabeyi Pehlivan'ın atabeylikleri zamanında *amir sipahsalar* (ordu komutanı) görevinde bulunmuştur. 1174 yılında ağabeyi ile birlikte Tebriz'i almış, babası İldeniz ile Gürcistan seferine iştirak etmiştir. Tuğrul III, Kızıl Arslan'ın atabey olmasını istemiyordu. Bu sebeple Tuğrul ile Kızıl Arslan arasında savaşlar olmuş, sonunda Kızıl Arslan Tuğrul'u yenmiş ve Süleyman-oğlu Sencer'i Selçuklu tahtına oturtmuştur. Daha sonra Bağdat'taki hilafet makamından onay alan Kızıl Arslan,

[329] Tökel, 227-228.

Süleyman'ı kaleye gönderip Selçuklu tahtına oturmuştur. Ağabeyisinin dul eşi olan İnanç Hatun ile evlenen Kızıl Arslan'ın bu saltanatı altı yıl sürmüş kendini benimseyemeyen eşinin komplosu ile çadırında sarhoş olduğu bir halde iken hançerlenerek öldürülmüştür,

Kızıl Arslan bir çok şairi himaye etmiştir. Enverî, Nizamî-yi Gencevî, Zahir-i Faryabî bunlar arasındadır.[330] Nizamî-yi Gencevî *Hüsrev u Şirin*'de Kızıl Arslan'ı "Padişah-ı Muzafferüddin Kızıl Aslan'ın Medhine Dair" başlığı altında övmüştür.[331]

Vamık u Azra'da Kızıl Arslan'dan, *Penc Genc*'i yazan Nizamî-yi Gencevî ile ilgi kurularak bahsedilmiştir. Hükümdar bile olsa kişilerin yazılı metinlerle ebedileşeceği fikri savunulmaktadır.

Nizâmî çekmese çoḳ dürlü renci
Getürmese vücûda Penc-Genc'i (356)

Ḳızıl Arslan adın kim yâd iderdi
Revânın ḫayrile kim şâd iderdi (357)

Ne Arslan ḳaldı ne anuñ binâsı
Ne yir üzre binâsınuñ esâsı (358)

Kisra (Nuşirevan): İran hükümdarlarına verilen lakaptır. İlk defa Nuşirevan için kullanılmıştır. Kelime; *padişahlar padişahı, büyük padişah* anlamlarına gelir. Kasidelerde daha fazla görülen bu kelime Nuşirevan'ın adaletle hükmettiği sarayına işaret etmek üzere *Tak-ı Kisrâ* şeklinde de kullanılır.

Vamık u Azra'da Kisra'ya bir tarihi kişilik olarak dikkat çekilmiş ve Kisra'nın başaramadığını, Mısır'ı fetheden Yavuz Sultan Selim'in başardığı ifade edilmiştir.

Kimesne ḍarbile almadı Mıṣr'ı
Ne Cemşîd ü Ferîdûn u ne Kisrâ (421)

Muhammed Han (Fatih Sultan Mehmet): (1432-1481) (1451-1481). Fatih Sultan Mehmet. (II. Mehmet); *Gazi, Ebü'l-Feth, Kayser-i Rûm* adlarıyla anılan sultan aynı zamanda şairdir ve mahlası *Adlî*'dir.

---

[330] Faruk Sümer, "Kızıl-Arslan" md. *İA*, 6; 787-788.

[331] Nuzamî, *Hüsrev ü Şirîn*, İstanbul, 1994, s. 27. Ayrıca bkz. Edebî ve Sanatkâr Kişilikler Bl. Nizamî-yi Gencevî" md. s. 140.

Toplam 25 sefer yapmış olan Fatih 18 ülkeyi Osmanlı topraklarına katmıştır. Onun zamanında Anadolu'da Hıristiyan devleti kalmamıştır. Bosna dahil bütün Balkanlar ele geçirilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinde 21 yaşında idi. Maestro Iacopo adında Venedik Cumhuriyeti casusu Yakup Paşa adıyla güya İslam dinini kabul etmiş olan bir hekimdi. Bir hafta boyunca vermiş olduğu zehir neticesinde Fatih Sultan Mehmet vefat etmiştir. Yakup Paşa, asker tarafından linç edilmiştir. Fatih'in ölümü üzerine Avrupa kiliselerinin hepsinde üç gün üç gece çan çalınıp şükür ayini yapılmıştır. Bu diğer Osmanlı sultanlarının hiçbiri için vuku bulmamıştı.

Hissiyatını gizlemeyi bilen Fatih, devlet işlerinde azim ve iradeli, temkinli, kararlarını mutlaka uygulayan bir şahsiyetti. Savaşta cesur, yerine göre soğukkanlı ve mutedil bir karekteri vardı. İlme düşkün bir padişah olan Fatih Arapça ve Rumca çok sayıda felsefi eseri tercüme ettirmiştir. Yabancı alimleri İstanbul'da toplamak için her türlü gayreti göstermiştir.

İstanbul'un fethinden sonra burayı şenlendirmek için Anadolu'daki Türk ve zaptettiği diğer yerlerin Hıristiyan halkından buraya iskan etmiş, İstanbul'u kültürel ve sosyal müesseselerle süslemiş Fatih Camii yanına zamanın hukuk ve ilahiyat fakülteleri olan *Sahn-ı Semân ve Tetimme* medreselerini kurdurmuştur.

Fatih Sultan Mehmet, şairliği yanında, matematik, balistik, felsefe ve İslami ilimlerde alim idi. Mevlevi olan sultan Arapça, Farsça, Çağatay Türkçesi dışında Latince, Yunanca, İbrañice, İtalyanca ve Sırpça biliyordu. Mürettep divanı (*Divan-ı Avnî*) vardır. Çiçekçilik, yay yapımı ve kuyumculuk zanaatlarına da vakıftı.

Fatih, ataları zamanından beri mevcut olan kanunları *Kanunname-i Al-i Osman* ismi altında bir araya getirip kitaplaştırmış ve bunlara kendi kanunlarını da ilave etmiştir.

Vamık u Azra metninde Fatih, her ilme vakıf biri olarak ön plana çıkmıştır.

> *Muḥammed Ḫān gibi her fende ḳāmil*
> *Murād Ḫān gibi hem ġāzî hem ʿādil (430)*

Murat Gazi: II. Murad (1404-1451) (1421-1451). *Koca Gazi, Ebü'l-Hayrât, Sultânü'l-Mücahidîn* adlarıyla anılır. Mahlası *Murad ve Muradî*'dir.

İzmir'de Börklüce Mustafa isyanını bastırmıştır. Ayaklanmaların bastırılmasından sonra Anadolu Türk Beyliğini kurmaya çalışmıştır. Bunun için Candaroğulları üzerine yürüyen Osmanlılar, Kastamonu ve Küre'yi almıştır.

Osmanlı hakimiyetini kabul etmeyen Cüneyt Bey ortadan kaldırılmış, Menteşe ve Teke oğulları ile Germiyanoğlulları Beyliğine son verilmiştir.

II. Murat Sırbistan üzerine yürümüş ve Karaman'ı fethetmiştir.

Kendi isteğiyle saltanattan feragat eden tek devlet başkanı II. Murat'tır. 12 yaşında olan bir çocuğun (Fatih Sultan Mehmet'in) tahta geçmesini fırsat bilen Sırplar ve Macarlar, Segedin Antlaşmasını bozarak Tuna'yı geçtiler. II. Murat tekrar tahta geçti ve ordusunun başında Varna'ya hareket eti. Varna Savaşı da Osmanlıların kesin zaferiyle sonuçlandı. Macar Kralı Ladislas'ın ölümü üzerine onun yerine geçen Hünyadi Yanoş yeni bir haçlı ordusu tertip etti. Tarihe II. Kosova Savaşı olarak geçen bu savaş Osmanlıların Balkanlar'da kazandığı en büyük zaferlerden biri olmuştur.

II. Murat kültür hayatını yükseltmek için hiçbir fedakarlıktan çekinmemiştir. Bir çok mimarî yapıt II. Murat tarafından yaptırılmıştır. Şair, hattat, müzisyen ve alim bir padişahtı. Bütün tarihi kaynaklar onun ince ruhlu, hassas, adil, merhametli, sözüne sadık, cesur, azimli, tedbirli, güler yüzlü, bir padişah olduğu konusunda görüş birliğindedir. Vefat sebebi *apopleksi* olarak kaydedilmiştir.

Vamık u Azra'da Murad Han'dan, gazi ve adaletli bir padişah olması dolayısıyla söz edilmiştir.

Muḥammed Ḫān gibi her fende ḳāmil
Murād Ḫān gibi hem ġāzī hem ʿādil (430)

Orhan Gazi: (1281-1362) (1324-1362). Osmanlı İmparatorluğunun temellerini atan Osman Gazi'nin oğludur. *Bey, Sultan, Han, İhtiyarüddin, Seyfüddin Şücaüddin, Sultan İbn Sultanil-Guzat, Gaazi İbni'l-Gazi, Şücaü'd-Devle ve'd-Din* isimleriyle tanınır.

Döneminde Bursa fethedilmiş ve başkent olmuştur. Ankara'nın Ahılar'dan alınması, *Akça* denilen gümüş sikke kestirilmesi, İznik'in, Üsküdar, Kadıköy ve Marmara Adalarının Bizanslılardan alınması diğer önemli olaylardır.

Ölüm sebebi, ihtiyarlık ve büyük oğlu Gazi Süleyman Paşa'nın ölümünden duyduğu üzüntü olarak kaydedilmiştir. Türbesi Bursa'dadır.

Metinde Orhan Gazi yeni kurulan bir ülkenin topraklarını genişleten bir padişah olarak yorumlanmıştır.

Cihān milkini żabṭ itmekde Orḫān
Ġazā idüb il açmaḳlıḳda ʿOṣmān (433)

Osman Gazi: (1258-1324) (1281-1324). Osman Bey'in Söğüt'te doğduğu rivayet edilmiştir. Osman Bey Ahilerin şeyhi olan ve tekkesinin bulunduğu çevrede oldukça itibarlı ve sözü geçen Edebalı'nın kızı Malhon Hatun ile evlenmiş ve böylece ahilerin nüfuzundan istifade etmiştir.

Osman Gazi; etrafındaki beyliklerin bir kısmını yenerek, bir kısmını da kendine tabi etmek suretiyle kurulacak olan imparatorluğun ilk temellerini atmıştır.

Tarihi kayıtlara göre Osman Gazi nikris hastalığı sebebiyle 1320 tarihinden itibaren oğlu Orhan'ı kendine vekil tayin etmiştir. Ölüm sebebi olarak da bu hastalık gösterilmiştir.

Osmanoğullarının ataları Oğuzlar'ın Kayı boyundandandır. Kayılar 24 boyun en soylusu, tarihi bakımdan en önemlisi ve en kalabalığıdır. *Oğuz Han* denilen Mete'nin büyük oğlu Gün Han'ın büyük oğlu Kayı Han'ın soyudur. *Kayı*'nın sözlük anlamı *güç ve kudret sahibi* demektir.

Osman bey yüksek yetenekli, adil ve halka karşı merhametli bir sultan olarak tanınmıştır. Devlet hazinesinden kendine hiç para almamış, kendi toprağından ve az sayıdaki sürüsünden elde ettiği gelirle hayatını sürdürmüştür.

Metinde Osmanlı imparatorluğunun temelleri atanın Osman Gazi olduğuna işaret edilmiştir. Tarihi kaynaklarda Ertuğrul Gazi yurt tutucu olarak gösterilir. Her halde Osmanlı imparatorluğunun Osman Gazi adı ile anılmasında şairin gösterdiği sebep ölçü olarak kabul edilmiş olmalıdır. Osman Gazi savaşmış ve genişlemeye zemin teşkil edecek iller ele geçirmiştir.

Metinde Kanunî Sultan Süleyman'ın atası ve Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu olması münasebetiyle sözü edilmiştir.

Cenāb-ı ʿizz ü faḫr-i āl-i ʿOṣmān
Emîrü'l-Mü'minîn Sulṭān Süleymān (343)

Serîr-i ʿizz ü devlet-şehr-yārı
Mükerrem-i āl-i ʿOṣmān yād-gārı (383)

Cihān milkini żabṭ itmekde Orḫān
Ġazā idüb il açmaḳlıḳda ʿOṣmān (433)

Biḥamdillāh onuncı āl-i ʿOṣmān
Olupdur Ḥażret-i Sulṭān Süleymān (436)

Rüstem: İran'ın efsanevi kahramanlarından olan Rüstem, Sam'ın torunu, Zal'ın oğludur.

Efsaneye göre Rüstem'e hamile olan Zal'ın karısı normal yollarla doğum yapamaz. Zal ise kendini büyüten Simurg'dan yardım ister. Simurg doğacak çocuğun olağanüstü niteliklere sahip olacağını söyler. Akıllı bir adam getirir ve annenin karnı yarılmak suretiyle Rüstem dünyaya gelmesi sağlanır. Bu sıkıntılı doğumdan ötürü Zal'in karısı "oh, kurtuldum!" der ve çocuğa *kurtuldum* anlamına gelen *Rüstem* ismi verilir.

Rüstem saçları ve elleri kan kırmızı, bir günlük olduğu halde bir yaşlık gibi cesametli görünen bir çocukmuş. On dadı tarafından emzirilmiş, sütten kesilince et ve ekmek ile beslenmiş. Beş kişinin yiyeceği yemeği yiyerek hızlı bir şekilde büyüyüp gelişen Rüstem korkusuzluk ve güç bakımından arslana benzer. Kendi gibi dillere destan atının adı ise *Rahş*'tır.

Rüstem ilk kahramanlığını bir gece yarısı saldıran ve herkesin kendisinden korkuyla kaçtığı bir fili öldürmekle gösterir. Bundan sonra Rüstem, dedesi Neriman'ın ölümüne sebep olan ve babası Sam'ın ulaşamadığı Sipend Dağındaki gizemli ülkeyi fetheder. Rüstem uzun yıllar boyunca Efrasiyab ile savaşır ve onu yenilgiye uğratır. İsfendiyar ile savaştığı zaman ise yediyüz yaşındadır. Rüstem bu savaşta İsfendiyar'ı yenemeyeceğini anlamış ve Babası Zal'dan yardım istemiştir. Zal, Simurg'a oğlu Rüstem'e yardım etmesi için yalvarır. Simurg, İsfendiyar'ı öldürenin fazla yaşamayacağını söyler. Rüstem, zafer uğruna buna razı olur. İsfendiyar'ı öldürür. İsfendiyar'ın kardeşi Behmen, sihir gücünden faydalanmak suretiyle bir dağın eteklerinde oturmakta olan Rüstem'in üzerine oldukça büyük bir kaya yuvarlar. Yaşlı Rüstem bu kayayı ayağının ucuyla durdurur.

Korkunç cadılar, devler, ve akıl almaz tehlikelerle dolu *Mazendaran* ülkesini, halkının insan eti yediği *Bidat* adlı kaleyi, fethetmesi, *Ekvan* adlı devi öldürüp İran'ı büyük bir tehlikeden kurtarması Rüstem'in kahramanlıkları arasındadır.

Rüstem'in karada fil, suda bir timsah olduğu, yiğitliği, savaşçılığı, akıllılığı, bilgeliği, ağırbaşlılığı da *Şâhnâme*'de dile getirilen özellikleridir. Onun, Tanrı'ya karşı güven ve bağlılığı da ön plana çıkmış tasvir unsurlarıdır. Bu tevekkül onu, ölümden korkusuz bir kahraman haline getirmiştir.

İsfendiyar'la savaşıp onu öldürdükten sonra otuz yıl yaşayan Rüstem, üvey kardeşi Şegad'ın düzenlediği bir hile ile ölmüştür.[332]

Rüstem, doğumundaki olağanüstülükler, esrarengiz ve olağanüstü güçlerle yaptığı savaşlar, kuvvet, cesaret ve kahramanlıkları v.s. bakımından edebiyatta fazlaca işlenmiş efsanevi şahsiyetlerden biridir.

Vamık u Azra metninde de Rüstem, yaygın kullanılan motiflerdendir. Görev unsurları aynıdır.[333]

Çün irdi on iki yaşına sulṭān
Cihānda oldı Rüstem gibi destān (850)

Çekerler altına bir raḫş-ı ḫurrem
Kim aña reşk iderdi Raḫş-ı Rüstem (1496)

Biner bir raḫşa Behmen şanki Rüstem
Revān oldı hemān bī-yār u bī-gām (2175)

Görürler Rüstem-āyīn bir dilāver
Ṣanasın ejdehādur genci bekler (2189)

Bahāda Cem bahādırlıḳda Rüstem
ºAdilde Kisrā cömerdlikde Ḥātem (2695)

Sam: İran'ın efsanevi kahramanlarından olan Sam, Rüstem'in dedesidir. Minuçihr'in yakın dostlarındandır. Sam, "Keşef Nehrinden çıkmış olan ejderha"yı tek vuruşta öldürdüğü için *Tek Vuruşlu Sam* lakabıyla anılmıştır. Sam, oğlu Zal gibi, İran hükümdarlarına erdemli olmayı öğütleyen, aynı zamanda girdiği savaşlarda olağanüstü kahramanlıklar sergileyen bir kişidir. Nuh peygamber'in oğullarından biri ve İsa Peygamberin mucize göstererek dirilttiği üç kişiden birinin ismi de Sam'dır.[334]

Vamık u Azra'da da *Şāhnāme* kahramanı Sam'dan diğer edebi yapıtlarda yer aldığı şekilde söz edilmiştir.

Adum Behmen'dür ibn-i Şādkām'ın
Bahādırlıḳda serverlikde Sām'ın (2507)

Çıḳar Sām-ı süvārī yine bir gürz
Tozırdı göge ḍarbın yirse Elbürz (3233)

---

[332] Tökel, 247-254.
[333] Daha fazla örnek için bkz. *(2003, 2193, 2558, 3239, 3609, 4203).*
[334] Tökel, 258-259.

Sikender: Bkz. "İskender."

Sinan Bey (Sinan Paşa) (ö. 1554) : 1550'den itibaren dört yıl kapdan-ı deryalık yapmıştır. Aslen Hırvat'dır.[335]

Sadrazam Rüstem Paşa'nın biraderidir. Barbaros Hayrettin Paşa'nın yerine Sokullu Mehmet Paşa kaptan olmuş, az bir süre sonra Sokullu'nun Rumeli beylerbeyliğine nakli üzerine Sinan Paşa kaptan tayin edilmiştir. 1551'de doksan kadırgadan ibaret olan donanma Ağrıboz Adasındaki Turgut Reis donanmasıyla bir araya geldi ve Akdeniz'de Hıristiyan korsanlarının merkezi olan Malta Adası üzerine yürüdüler. Malta kuşatıldı ise de kapdan-ı derya Sinan Paşa ile Turgut Reis arasında ihtilaf çıktı. Sinan Paşa, askeri gemilere alarak ayrıldı ve Turgut Reis ile Trablusgarb'a geldiler. Malta şövalyelerinin bir başka merkezi olan Trablusgarp denizden ve karadan yapılan hücumlarla ele geçirildi. Fakat Trablusgarb'ın idaresinin Murad Ağa'ya verilmesi Turgut Reis'i gücendirdi. Önceki hadiselerin de bıraktığı etkiyle Turgut reis ayrılmak istediyse de ikna edilerek İstanbul'a götürüldü. Sinan Paşa'nın tavsiyesiyle arkadaşlarıyla birlikte padişahın hizmetine alınan Turgut Reis'e Karlıeli sancakbeyliği verilmiş maiyetindekiler ileri makamlara getirilip ödüllendirilmiştir.

1552 yılında Osmanlı donanması, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa komutasında Batı-Akdeniz'e açıldı. Fransa Kralı II. Hanri'nin Şarlken ile aralarındaki rekabet üzerine yardıma gidiliyordu. Bu seferde Andrea Dorya mağlup edilmiş, seferden sonra 1554 yılında Sinan Paşa vefat etmiştir.

Üsküdar'da Mihrümah Sultan Camii'nin mihrabı önünde medfundur. Lutfî Paşa yakınındaki camii ve Dibağ-ı Yunus yakınında bulunan camii ile Beşiktaş Camiî Kebiri (Büyük Sinan Paşa Camii) ve medresesi de Sinan Paşa tarafından yaptırılmıştır.[336]

Vamık u Azra'da şairi huzuruna davet edip bir mesnevi yazarak Kanunî Sultan Süleyman'ın ismini yaşatmasını isteyen Sinan Paşa'dır. Şairin anlatımından Sinan Paşa'nın ilim erbabına ve sanatkâra değer verdiği anlaşılmaktadır. Esere göre Sinan Paşa, devlet güneşi, mutluluk göğünün ayı ve Kanunî Sultan Süleyman'ın Asaf'ıdır. Şaire değer vermiş ve hürmet etmiştir.

Didi devlet şehen-şāhı Sinān Beg
Saᶜādet göginüñ māhı Sinān Beg (304)

---

[335] Şemseddin Sami, 4; 2636.
[336] Uzunçarşılı, 2; 383-386.

Yegāne ḫüsrev-i düstūr-i devrān
K'olubdur Āṣaf-ı Sulṭān Süleymān (305)

Ulular serveri ṣāḥib-sa'ādet
Tapuñı ḫalvetine ḳıldı da'vet (307)

Ayaġ üzre ṭurub 'izzetler itdi
Degül bir niçe biñ ḫürmetler itdi (312)

Yavuz Sultan Selim: (1470-1520) (1512-1520). *Selim ve Selimî* mahlasıyla bilinen I. Selim, Şehzadeliğinde *Sultan Selim Şah Han* diye anılmıştır. Osmanlı Hanedanının en büyük sultanlarından biridir. 74. İslam halifesidir. Halep'teki III. Mütevekkil'in yerine halife ilan edilmiştir.

Riyaziye, felsefe, edebiyat ve İslami ilimlerde alim olan Yavuz, alim, ressam ve şair bir padişahtır. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri vardır. *Yavuz* ünvanı da şehzadeliğinin bir hatırasıdır.

Yavuz İran Seferi'nde Çaldıran Ovası'nda Safevi hükümdarı Şah İsmail'i yenmiş, bu seferin sonunda Doğu Anadolu Osmanlı idaresine girmiş, Tebriz-Halep, Tebriz-Bursa ipek yolu kontrol altına alınmıştır.

Memluklarla Merc-i Dabık'ta yapılan savaş da zaferle sonuçlanmıştır. Haleb'e girilerek halifelik alametleri alındı ve ardından Şam, Filistin ve Suriye toprakları işgal edildi. Memlukların yeni sultanı Tomanbay ve Mısır beyleri Yavuz'un, Cengiz ve Timur gibi Suriye ve Filistin'den döneceğini zannediyorlar ve Yavuz'un dönmesiyle işgal edilen yerleri geri almayı planlıyorlardı. Sina Çölü geçildi ve Memluk kuvvetleriyle Ridaniye'de karşı karşıya gelen Osmanlı ordusu yine galip geldi. Tomanbay kaçtı. Ordu Kahire'ye girdi ve Tomanbay yakalanarak idam edildi. Mısır Seferi de Osmanlı tarihinin en uzun seferi olmuştur.

Yavuz Sultan Selim, sırtında oluşan *Şirpençe* isimli bir çıban hastalığından vefat etmiştir.

Yavuz Sultan Selim iyi tahsil görmüş alim hükümdarlardandı. Tasavvufun *vahdet-i vücud* anlayışına ilgi göstermiş, hatta bu anlayışın Anadolu'da yayılmasını sağlayan Muhiddin-i Arabî'nin Şam'daki türbesi yanına cami ve başka imaretler yaptırmıştır. İlmi koruyan ve ilim adamlarına karşı saygıyla davranan Yavuz Sultan Selim eğlenceden hoşlanmaz ve sadeliği severdi. Devlet işlerinde oldukça programlı hareket ederdi. Atılgan kişiliği, sert mizacı ile ciddi bir otorite tesis etmiştir. *Kutsal emanetler* onun tarafından İstanbul'a getirilmiştir.

Şair Camiî'nin, *Vamık u Azra* metninde onu değerlendirişi gerçekten kayda değerdir. Yavuz Sultan Süleyman dört büyük hükümdardan biridir. Bunlar Süleyman Peygamber, Feylekus oğlu İskender, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'dır *(417-423).* Yavuz Sultan Selim'in üçüncü padişah olduğu, Alaüddevle'yi yenerek Dulkadir topraklarını Osmanlı topraklarına ilhak ettiği, Mısır'ı "onsekizbin server" ile fethettiği, Kanunî Sultan Süleyman'ın babası olduğu ve yiğitliği vurgulanmıştır:

Üçünci geldi sulṭān ibn-i sulṭān
Selīm Şāh ibn-i Sulṭān Bāyezīd Ḫān (417)

Saʿādet seyfini çün şarḳa şaldı
ʿAlā'eddevle'nüñ taḫtını aldı (420)

Sikender aldı yüz biñ ʿaskerile
Selīm Şāh on sekiz biñ serverile (423)

Kim oldı milke dördünci şehen-şāh
Süleymān Şāh bin Sulṭān Selīm Şāh (425)

Selīm Şāh gibi olsun merd-i meydān
Selīm olsun nitekim Bāyezīd Ḫān (429)

Yıldırım Bayezid: (1360 veya 1362-1403) (1389-1402). *Celalüddîn, Seyfüddîn, Gıyâsü'd-Dünya ve'd-Dîn, Sultan-ı İklim-i Rum* isimleriyle anılmıştır. *Yıldırım* lakabı şehzadeliği sırasında Karaman Seferinde askeri harekatındakı hızlılığından dolayı verilmiştir. *Sultan-ı İklim-i Rum* lakabı da Halife I. Mütevekkil tarafından Niğbolu zaferi üzerine verilmiştir.

İlk defa onun zamanında İstanbul kuşatılmış fakat fetih nasip olmamıştır.

Yıldırım Bayezid, Niğbolu savaşını fırsat bilerek Ankara'yı Basan Alaüddin Bey'i Konya ovasında yenerek Karaman Devletini ortadan kaldırmıştır.

Yıldırım Bayezîd'in en ciddi rakibi Altınordu devletidir. Timur'un Sivas'ı zaptından sonra Ankara savaşı yapılmış ve Yıldırım Bayezid bütün cesaret ve yiğitliğine rağmen bu savaşta esir düşmüştür. Timur bu esaret sırasında ona iyi davranmış, fakat bu esaret hayatı onun gibi zaferden zafere koşmuş bir hükümdara ağır gelmiş ve yüzüğündeki zehiri içerek, veya nefes darlığı, humma, hunnak hastalığı gibi diğer sebeplerle vefat ettiği kaydedilmiştir.

Timur sekiz ay Anadolu'da kalmış, eski beylikleri tekrar kurarak Osmanlı imparatorluğunu karışıklık içinde bırakarak çekilmiştir.

Yıldırım Bayezid, azimli, iradesi güçlü, cesur ve değerli bir komutan, mizaç itibariyle asabi, hırçın ve inatçı bir padişahtır. Timur'u baskın yaparak Ankara önünde yakalaması askeri dehasının ispatıdır. Fakat bu halden istifade etmek istemeyişi savaşın kaybedilmesine sebep olmuştur.

Vamık u Azra metninde de onun savaşçılığından söz edilmiştir.

İder Sulṭān gibi her kārı tedbīr
Olupdur Yıldırım gibi cihāngīr (431)

Zal: *Şāhnāme* kahramanlarından Rüstem'in babasıdır. Zal'ın babası olan Sam'ın uzun yıllar çocuğu olmaz. Bir gün bir cariyesinden sıradan insanlara benzemeyen bir oğlu dünyaya gelir. "Güzel bir çocuk, ihtiyar bir çocuk" olan Zal'ın, kendisine Tanrı tarafından bir suçunun karşılığı olarak verildiğini düşünen Sam, onu Elbürz dağındaki Simurg'un yuvasına bırakır. Simurg, yavrularıyla birlikte Zal'i de büyütür.

Zal büyüyüp bir yiğit olduktan sonra babası rüyasında kendine haber verilen oğlunu almak için Simurg'un yuvasının bulunduğu yere gider. Simurg Zal'a *Zend'in Destanı* adını vermiştir. Sam oğlunu alıp döndükten sonra ona *Zal-ı Zer* ismini verir.

Zal İranlılara bir danışman ve padişahlara öğüt veren biri konumundadır. Kendisini dinlemediği için Mazendaran'ı fethetmeye kalkışan Keykavus esir edilmiş ve sonunda Zal'dan yardım istemek zorunda kalmıştır.

Zal'ın en önemli özelliklerinden biri Simurg tarafından büyütülmüş olmasıdır. Zor anlarında Simurg'un kendisine verdiği tüyleri yakınca Simurg derhal yardımına yetişir.

Zal ok atmasıyla da ünlü bir kahramandır. Tanrılarla yapılan bir savaşta iki ordu karşı karşıya gelmeden Zal rastgele attığı oklarla Turan askerlerini vurur.

Zal ismi, *ihtiyar ve ak sakallı anlamındadır.* Zal anadan doğduğunda kaşları, kirpikleri ve saçları beyaz olduğu için bu isim ile anılmıştır. Klasik şiirde kelime anlamları, mazmun oluşturmada temel unsurlardan olmuştur. Bu anlamlarla zaman ve feleğin uzun devirleri ifade edilmiş ve *Zal-ı dehr, dehr-ı Zal* gibi terkipler oluşturulmuştur.[337]

Klasik şiirimizde Zal ve Rüstem'in umumiyetle birlikte kullanıldığı görülür. İkisi de kahramanlığı ifade etmek açısından güçlü motiflerdir.

---

[337] Tökel, 267-270.

Ṭurımaz heybetine Rüstem ü Zāl
Bahādır bir cüvāndur itme ihmāl (4203)

3.1.2.3. Edebī ve Sanatkār kişilikler:

Fırdevsī: Kesin olmamakla birlikte 934-1020 yılları arasında yaşadığı kaydedilmiştir. İran'ın milli destanı *Şāhnāme*'nin şairidir. Künyesi *Ebü'l-Kasım*, lakabı *Fahreddin*'dir. Tus'ta çiftliği olduğununu *Şāhnāme*'deki bilgiler de teyid etmektedir.

Başlangıçta diğer şairler gibi gazel ve kasideler yazan şairin yaşadığı dönemde *Hudaynamе*'nin aslına veya çevirisine dayanılarak bir takım *Şāhnāme*'ler yazılmıştı. İran tarihi hakkında yazılmış eserlere ilgi duyan şair Zerdüşt rahiplerinden Pehlevice öğrenmiştir. Büyük bir ihtimalle *Şāhnāme*'yi 980 veya 990 yıllarında yazmaya başlamıştır. Tefrikalar halinde yazdığı esere daha sonra bağlantıyı sağlayacak ilavelerle 1003-1004 yıllarında son şeklini vermiştir. Eserini dönemin büyük hükümdarlarından olan Gazneli Mahmud'a ithaf etmiş fakat sultanla o yıllarda tanışamamıştı. Bu konudaki değişik rivayetlere rağmen 1014 yılında Sultan Mahmud'a eserini sunan şair, vezir Ahmed b. Hasan-ı Meymendī'nin sultana olumsuz telkinleri yüzünden beklediği ödülü alamamıştır. Verilen küçük miktardaki caizeyi bozacıya, hamamcıya ve sultanın gözdesi Ayaz'a bölüştürdüğü rivayetler arasındadır. Hatta bir hicviye yazmış *Şāhnāme*'deki Rüstem ile mukayese ederek Sultan Mahmud'un ordusundaki kişileri küçümsemiş bu yüzden de Sultan Mahmud tarafından ölümle cezalandırılmaktan zor kurtulmuştur. Fırdevsī hakkında araştırmalar yapan alimler; sultan ile Fırdevsī arasındaki uzaklığı şiî-sünnī husumeti olarak yorumlamışlardır. Herat'a giderek ölümden kurtulan Fırdevsī daha sonra Tus'a dönmüş ve ömrünün geri kalanını yoksulluk içinde geçirmiştir. Şairin cenazesi şehrin bir kapısından çıkarken, diğer kapıdan Şāhnāme'nin değerini anlayan Sultan Mahmud'un altın yüklü kervanının girdiği rivayet edilmiştir.[338]

Vamık u Azra'da şairlerin, eserleriyle yaşadığı ve bu eserlerde geçen kişilerin de okuyucu hafızasında ebedileştiği vurgulanmıştır.

Eger Fırdevsī gelmese cihāna
Gelür miydi vücūda Şāhnāme

[338] Mehmet Kanar, "Fırdevsī" md. *DİA*, 13,125-126.

İdinmese anı Firdevsī maḳsūd
Añılmazdı bugün Āyāz ü Maḥmūd

Virüb Şāhnāme naẓmına niẓāmı
Unutdurmadı şāhān-ı ᶜaẓāmı
(348-350)

Hatem-i Tay: Cahiliye döneminin cömertliği ile ünlü şairidir. Tay kabilesinin reisidir. Hatem, çocuk yaşlarından itibaren cömertliği ve misafirperverliği ile tanınmış ve *Cevād (Ecved)* lakabıyla anılmıştır. Menkıbeye göre Hatem henüz çocukken deve güttüğü esnada ikram edeceği birilerini arar. O esnada birkaç süvari gelir ve yemeğinin olup olmadığını sorarlar. Hatem "Develeri gördüğünüz halde hala misafir için yemek mi soruyorsunuz?" diye cevap verir ve onlara üç deve ikram eder. Bu süvariler zamanın ileri gelen şairleridir. Hatem'i cömertliğinden dolayı överler. Hatem diğer develeri de onlar arasında bölüştürür.

Hatem'in bu cömertliği onu sembolik bir şahsiyet haline getirmiştir. Kaynaklar onun cömertliği yanında hoşgörü, tevazu, sadakat, iffet ve vefa sahibi bir insan olduğunu da kaydederler. Şarap içmeyi ve sefahati haram saydığı, mensub olduğu Tay kabilesi umumiyetle Hıristiyan olduğu halde onun, atalarının dinine sadık kaldığı belirtilmiştir. Hatem'in kızı Seffane, Hz. Ali'nin Tay kabilesi üzerine gönderdiği bir birlik tarafından esir alınmış ve Resulullāh'ın huzuruna getirilmiştir. Seffane, babasının hatırı için serbest bırakılmasını rica etmiş, Hz. Muhammed ona babasının özelliklerini sormuş ve "Senin baban İslam'ın telkin ettiği faziletlerle süslü bir adamdı" diyerek Seffane'yi serbest bırakmıştır. Hatem'in oğlu Adī ise İslamiyeti kabul etmiş ve Cemel ve Sıffin vakalarında Hz. Ali'nin yanında yer almıştır.

Hatem, şiirlerinde cömertliği övmüş ve bencilliği reddetmiş, gaybı bilen ve çürümüş kemiklere can veren Allāh inancını dile getirmiştir. Bu şiirlerde misafir gelmesi için geceleri çölde ateş yaktığını, komşuların namusuna saygı gösterdiğini, misafire güleryüzlü davranmayı maddi ikramdan değerli gördüğünü belirtmiştir.[339]

Metinde de Hatem'in cömertliği vurgulanmıştır.

Bahāda Cem bahādırlıḳda Rüstem
ᶜAdilde Kisrā cömerdlikde Ḥātem (2695)

İderdi ḫalḳa iḥsānı pey-ā-pey
Seḫāda şanasın kim Ḥātem-i Ṭay (5195)

[339] Süleyman Tülücü, "Hatim et-Taī" md. *DİA*; 16; 472-473.

Mani: Çinli bir ressam veya nakkaşın ismidir. Sasaniler zamanında İran'a gelerek, Zerdüştlük ve Hıristiyanlığı inceleyip iki dini birleştirerek bir mezhep oluşturmuştur. Buna *Manîheizm* adı verilmiştir. En çok Çin'de yayılmış olan bu dinin kutsal kitabı, resimlerle süslü imiş. Yaptığı resimler çok güzel olduğu için bunları müridlerine mucize olarak göstermiştir. Aynı zamanda hekim olan Mani, Şapur'un hastalığını iyileştiremediği için İran'a sürülmüş ve Hürmüz zamanında geri dönmüştür. Hürmüz'ün oğlu Behram, Zerdüşt olduğu için Mani'yi derisi yüzdürmek suretiyle öldürtmüş.

Edebiyatta Mani, *Nigāristān, Erteng* veya *Erjeng* adlı resim mecmualarıyla tanınır ve edebiyatta bu isimlerle ona telmih yapılır. Sevgilinin saçı ve aşık, Mani'ye benzetilmiştir.[340]

Vamık u Azra'da, dadı, Azra'nın resmini yapacak olan ressama Mani ile mukayese ederek övgüde bulunuyor. Azra'nın ipek halılara işlenmiş olan resimlerindeki ustalık yine Mani'nin ustalığına telmih yapılarak ifade edilmiştir.

Didi naḳḳāşa dāye iy hünerver
Ḥużūruñda hezārān Mānî çāker (1149)

Açar bir çehre kim görseydi Mānî
Diridi var bunuñ cisminde cānı (1161)

ʿAceb bilsem kimüñdür işbu taṣvîr
Meger Mānî idübdür anı taḥrîr (1627)

Nizamî-yi Gencevî (1150?-1214?): İran'ın hatta dünyanın en büyük şairlerinder biridir. Nizam-i-yi Gencevî diye anılan şair ismindeki mensubiyetten de anlaşılacağı üzere Gence şehrindendir. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça az ve değişik rivayetlerden ibarettir. Kum Şehrinden olduğuna dair kayıtlara rastlamak da mümkündür. Buna göre Kum'a bağlı Ta Köyünde doğmuş ve sonradan babası ile birlikte Gence'ye gitmiştir. Bu iddialarda şairi İran asıllı göstermek endişesi vardır.

Nizamî, sünnîliğin yoğun olduğu Gence'de iyi bir öğrenim görmüştür. Eserlerinden hareketle şairin, Gence gibi sürekli taarruzlara maruz kalan bir sınır şehrinde başta astronomi ve felsefe olmak üzere değişik alanlarda alim olması dikkat çekicidir. Hamsesinin ilk mesnevisi olan *Mahzenü'l-Esrār*'ı yazdıktan sonra

---

[340] Pala, 322-323.

nasıl bir hayat geçirdiği belli değildir. Sonraki eserlerinde hayatının riyazet, tevekkül ve kanaatle geçtiğini bildirmiştir. Kaynaklarda da defalarca halvete çekilip çile çıkardığı kaydedilmiştir. *Mahzenü'l-Esrār*'ı yazdıktan sonra hayatının ilk büyük ihsanını, eseri ithaf ettiği Behramşah'tan görmüş, yazmış olduğu kısa şiirleri civar hükümdarlara göndermiştir. Şair memduhlarının davetine rağmen Gence'den ayrılmamıştır. Yalnızca bir defasında Tuğrul b. Arslan'ın (ö. 1199) davetine icabet etmiştir. Bu davette şairin zahidliğine hürmet gösterilmiş ve içki meclisi kurulmamıştır.

Eserlerinden yaşadığı sakin ve zahidane hayat dolayısıyla ihtiyarlık duygusuna erken yaşlarda teslim olduğu anlaşılan şair, Gence'de vefat etmiştir.

Şairin az sayıda eseri günümüze kadar ulaşabilmiştir. *Dîvan, Hamse (Mahzenü'l-Esrār, Hüsrev ü Şirin, Leyli vü Mecnun, Heft Peyker, İskendernāme).*[341]

Vamık u Azra Metninde Nizamî'nin hamsesi ile Kızıl Arslan'ın hatırlanacağını ve böylece eser bırakmanın ehemmiyeti vurgulanıyor. Aşağıdaki beyitler Sinan Paşa tarafından eser yazmaya teşvik edilen Camii'ye hitaben söyleniyor:

Nizāmî çekmese çoḳ dürlü renci
Getürmese vücūda Penc-Genc'i (356)

Ḳızıl Arslan adın kim yād iderdi
Revānın ḫayrile kim şād iderdi (357)

Şeyhî (1373 ? - 1431 ?): XV. asrın tanınmış şairlerinden olan Şeyhî'nin asıl adı Yusuf Sinaneddin'dir. Şeyhî büyük ihtimalle Kütahyalıdır. Mesnevî şairleri Şeyhî'den saygı ile bahsetmeyi bir vazife telakki etmişlerdir. Fuzulî'nin de *Leyl vü Mecnun* mukaddimesinde Şeyhî'den bahsetmesi gözardı edilecek bir husus değildir.

İyi bir tahsil görmüştür. İran'a giderek tahsilini ilerleten ve tıp tahsili gören şair, Latifî'ye göre aynı zamanda tasavvuf sahasında da ilerlemiş ve sofilik mertebeleri elde etmiştir. Çelebi Sultan Mehmed'e ve dolayısıyla Osmanlı sarayına girmesi de öncelikle hekimlikte kazandığı şöhret sebebiyledir. Hacı Bayram-ı Veli'ye mürid olduğu, ondan tasavvufi terbiye aldığı kaydedilmiştir.

Şeyhî, Ahmedî'den sonra Anadolu'daki Türk Edebiyatının *kuruluş devri*ni devam ettirmiş güçlü bir şairdir. Yaşadığı dönemin dinî ve sosyal ideolojisini, İslam ilimlerini, kültür ve inanışları, edebi mecaz ve mazmunları şiirlerinde ustaca

[341] Ahmet Ateş, "Nizamî" md. *İA*, 9, 318-324.

işlemiş, düşünce adamı yönüyle yazmış olduğu hicivleriyle unutulmaz eserler bırakmıştır. *Harnâme* isimli manzum hicvi bu tür eserlerinin en meşhurudur. Eserlerinde tasavvuf kültürünün izleri vardır. Sesten ziyade söz ve manaya ağırlık veren bir üslubu vardır.

İdeoloji bakımınan Hafız, Sadî, Nizamî, Selman-ı Savecî gibi şairlerden, tasavvufî görüşler itibarile Mevlana ve Attar'dan faydalandığı hissedilir.

Divanı, Harname ve *Hüsrev ü Şirin* mesnevileri Şeyhî'nin isminden övgüyle söz edilmesi için yetmiştir.[342]

Yukarıda şairlerin, yazmış oldukları mesnevilerde bir görev anlayışı ile Şeyhî'den bahsettikleri belirtildi. Camiî de Şeyhî'den övgü dolu sözlerle bahseder. Bazı haddini bilmezlerin onu eleştirmekle kendi cahilliklerini sergilediklerinden bahsetmiştir. Geleneksel *sebeb-i telif* ve dolayısıyla tevazu-mazeret bildirme kısmında Şeyhî'nin ruhaniyeti, şairin böyle bir eseri kaleme alması için teşvik malzemesi olmuştur.

Yimişdür Ḥażret-i Şeyḫî şekerler
Ḳomışdur söz diyü ṣāfî güherler (496)

İder kendü eliyle cehlin iẓhār
Ṭolaşur Şeyḫî'nün şi'rine her bār (501)

Urur lāf her ḫabîşi görse eydür
Benüm şi'rüm bugün Şeyḫî'den eydür (505)

Bilenler Ḥażret-i Şeyḫî kemālin
Bilür kend'özinüñ naḳṣın zevālin (510)

Serîr-i milk-i naẓmuñ şāhı Şeyḫî
Şerefde burc-ı naẓmuñ māhı Şeyḫî (511)

Hemān sā'at bi-emr-i Ḥażret-i Ḥaḳ
Naẓār ḳıldum mezār oldı iki şaḳ (516)

Çü Şeyḫî Ḥażretinden irdi himmet
Açıldı naẓma dil olduḳca ḳudret (527)

Unsurî (? - 1040): Gazneliler dönemi saray şairlerinin büyüklerindendir. İran edebiyatında daha çok kasideciliği ile tanınır.

Hayatı hakkında tafsilatlı bilgi yoktur. Belh'de doğmuştur. Tezkirelerde verilen bilgilere göre ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğudur. Genç yaşta ebeveynini

[342] Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2 C., İstanbul, 1971, C.1, s. 456-458.

kaybeden şair ticaretle uğraşmış, kervanı yağmanlanınca bir süre sefih bir hayat yaşamış, sonra kendini ilim öğrenmeye hasretmiştir. Şiirlerinden Arapçaya vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin geçerli ilimlerini, hikmet, felsefe, mantık ve astronomiyi bildiği de tahmin edilmektedir. Gazneli Sultan Mahmud'dan iltifat görmüş ve saraya girmeyi başarmıştır. Hızlı bir yükselişle sultanın nedimi ve saray şairlerinin lideri durumuna geldi. Sultanın göreceği şiirler onun tashih ve tenkidinden geçiyordu.

İrticalen şiir söyleme yeteneği ve duyguları kolayca hüzne ve neşeye sevk edebilme gücü şaire oldukça itibar kazandırmıştır. Kaynaklara göre Firdevsî'yi, eski İran kahraman ve hükümdarlarının tarihini nazmettirmek isteyen Sultan Mahmud'la tanıştıran da Unsurî'dir.

Unsurî, Sultan Mahmud'un seferlerine iştirak etmiş yazmış olduğu kasidelerle onun hünerlerini ve savaşlarda gösterdiği kahramanlıklarını ordusu ve halkı ile olan ilişkilerini övmüştür. *Melikü'ş-şuarâ* ünvanını almış olan Unsurî, bu ünvanını Sultan Mesud döneminde de korumuştur.

Divan'ı vardır. *Vamık u Azra*'yı İran Edebiyatında ilk olarak onun yazdığı kaydedilmiştir. Diğer mesnevileri: *Hing-Büt ü Sürh-Büt, Şâd Bahr u Aynü'l-Hayat.*[343]

Vamık u Azra'da eser bırakan şairlerden bahsedilerek Unsurî'nin *Vamık u Azra* mesnevisiyle unutulmadığı vurgulanmıştır.

Okudum yâd-gârın her birinüñ
Bahâristân'da gördüm ᶜUnṣurî'nüñ (317)

Kim itmiş Vâmıḳ'[ı] ᶜAẕrâ'yı manẓûm
Adı dillerde maᶜlûm kendi maᶜdûm (318)

3.1.2.4. Mutasavvıf ve Bilgin kişilikler:

Aristo: Milattan önce 384-322 yıllarında yaşamış ünlü Yunanlı bilim adamı ve filozoftur. Mantık, metafizik, fizik ve biyoloji alanında modern çağa kadar tek ve en büyük otorite olarak kabul edilmiştir.[344] Aristo İslam medeniyetinde üzerinde en fazla tetkiklerde bulunulan filozof olmuştur. Hatta bu hususta İslam Filozofları Batılı skolastikerden üstündür. İbn-i Rüşd ve İbn-i Meymun yaptıkları latince

[343] M. Nazif Şahinoğlu, "Unsurî" md. *İA*, 13, 41-47.
[344] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, "Aristoteles" md., İstanbul, 1999, s. 74.

tercümeleriyle Batının dikkatini Aristo Felsefesine çekmeyi başarmışlardır.[345] İlk çağın büyük Filozofu Aristo, bir bahçenin yolları arasında dolaşarak öğrencilerine ders anlattığı için Peripatosçuluk (*Gezginler*) akımının temsilcisi olarak telakki edilmiştir. İslam dünyasında bu yönü ile bile etkili olmuş Meşşaîler Ekolü onun görüşlerinden geniş ölçüde faydalanmıştır. Meşşaîler kelimesi de *yürüyenler* manasına gelir.[346] Aristutalîs, Aristatalîs, Aristalîs, ve Aristu gibi isimlerle anılan ünlü filozofa, "El-Hakîm" ve "El-Feylesuf" isimlerile de atıfta bulunulmuştur. Mantık ilminin kurucusu olduğu için Sahibü'l-Mantık", ilimleri sistematize ettiği için Muallimü'l-Evvel" ünvanıyla anılmıştır.[347]

Ki tiryāk olmayınca gitmez ağu
Ne Loḳmān çāre eyler ne Aresṭū (2144)

Hacı Bektaş-ı Veli: Yaşadığı tarihler hakkında ihtilaf olan Hacı Bektaş-ı Veli, bazı eserlere göre hicrî 645-738 (M.1247-1337) yılları arasında yaşamıştır. Onun kişiliği hakkında verilen bilgiler sınırlı sayıda birkaç eseri referans almıştır.

Hacı Bektaş-ı Veli'ye en yakın kaynak *Menākıbü'l-Ārifîn*'dir.[348] Bu eserde Hacı Bektaş-ı Veli, Baba Resul'ün halifelerinden biridir. Baba Resul Anadolu'da görülmüş ve *Baba resulu'llāh* ismiyle anılmıştır. Hacı Bektaş, arif gönüllü, içi aydınlık biri fakat norma muhalif biriydi. Nakibi olan Şeyh İshak'ı Mevlana'ya göndermiş sahte veya samimi bir çok şeyh, ve mürid gibi Hacı Bektaş da ona olan ilgisini göstermiştir.[349]

Aşık Paşazade'ye (ö. 1484'ten sonra) göre Hacı Bektaş-ı Veli kardeşi Menteş ile birlikte, Sivas, Baba İlyas, Kırşehir, Kayseri üzerinden Karahöyük isimli yere kadar gelmiş, orada Hatun Ana'yı kendisine kız edinmiş ve vefat etmiştir. Aşık Paşazade, Hacı Bektaş'ın "bir meczub-ı büdela", "aziz" ve "Şeyhlikten, müridlikten fariğ" olduğunu ileri sürüyor.[350]

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnāme*'sinde Edirne'nin ikinci başkent olması üzerine Hacı Bektaş-ı Veli huzurunda gülbang çekilip fatiha okunduğu kaydedilmiştir. Orhan Gazi'nin, Veli'yi bizzat ziyaret edip duasını aldığını, hatta *Yeniçeri* ismini de

---

[345] Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi*, İstanbul, 1995, s. 24.
[346] Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri*, İstanbul, 1982, s. 56.
[347] Mahmut Kaya, "Aristo" md. *DİA*, 3; 376.
[348] Bu eser ilk defa 1318 -19 yılında kaleme alınmış ve bir yıl içinde tamamlanmıştır. Bu ilk çalışmanın adı, *Menākıbu'l-Ārifîn ve Merātibu'l-Kāşifîn*'dir. Eserin ikinci redaksiyonu uzun yıllar süren yeni bilgiler ilave edilmek suretiyle 1353 yılında tamamlanmıştır.
[349] Eflakî El-Arifî, *Menākıbü'l-Ārifîn*, 2 C., Ankara, 1976, C. 1, s. 381.
[350] Aşık Paşazade, *Tarih, (Aşıkpaşaoğlu Tarihi)*, (Haz. Atsız), İstanbul, 1970, s. 221-222.

bizzat Hacı Bektaş'ın verdiğini belirtilmiştir.[351] Aşık Paşazade Evliya Çelebi'nin verdiği bu bilgiyi de yalanlamaktadır. Ona göre *börk* Orhan Gazi zamanında Bilecik'te ortaya çıkmıştır. Bektaşilerin bu börkü giymelerinin sebebi Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra Hatun Ana'nın yanına gelen ve Hacı Bektaş'ın mezarında "nice gün" bekleyen Abdal Musa'dır. Zira Aşık Paşazade, *Tarihi*nde Osmanlı Hanedanı ülkesinde bulunan, Osmanlı soyu ile görüşmüş olan "aziz"lere yer vermiştir. Hacı Bektaş'ın ise Osmanlı Hanedanından kimse ile konuşmadığını belirtmiştir.[352]

Molla Cami'nin (ö. 1492) naklettikleri dikkate değerdir. *Nefahatü'l Üns*'e göre[353] Hacı Bektaş-ı Veli', velayet ve keramet sahibi biridir. Türbesi Türkmen Vilayetindedir. Ona mensup olduğunu iddia edenlerin çoğu kendilerini İslam kaydından tecrit etmiş kişilerdir.[354]

Hacı Bektaş-ı Veli biyografisi için gösterilen temel kaynaklardan *Şakaik-ı Numaniye*'de de Molla Cami'nin verdiği bilgiler teyid edilir ve ilave bilgi verilmez.[355]

Hacı Bektaş Veli hakkında sonradan müridleri tarafından yazılmış olan velayet-nameler birbirinden ayrılıklar gösterir. Mesela Hacım Sultan *Velâyetnâmesi*'ne göre Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmed-i Yesevî'nin halifesi iken *Künhü'l-Ahbâr*'ın beşinci cildinde Lokman-ı Perende'nin müridi olduğu olduğu yazılıdır.

Tarih itibariyle Ahmed-i Yesevî ile Hacı Bektaş Veli arasında cereyan ettiği ileri sürülen menkıbelerin aslı yoktur. Ayrıca hac farizasını yerine getirmediği halde *Hacı* lakabının ona izafe edildiği kaydedilmiştir.[356]

Hacı Bektaş-ı Veli'nin tarihi şahsiyetini aşan bir hüviyete büründüğünü kaydedebiliriz. Bu hüviyetin çizgileri edebî eserlere de aynen yansımıştır.

Bektaşi şiiri Babailik, Ahilik, Abdallık, Hurufilik, Kızılbaşlık, Kalenderilik, Hayderilik akidelerinin terkibidir. Sözgelimi Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinin Bektaşi şiirine şahsiyet verdiği söylenebilir. Bektaşî şiiri edebi tarz, zevk ve eda bakımından Yunus'tan çok etkilenmiş bir sanat koludur. Bektaşilik, Hurufilik, Kızılbaşlık gibi tuhaf itikadların halk arasında bu kadar kuvvetle yayılmasında bu sade, ve milli zevke uygun söyleyişler etkin olmuştur denilebilir.[357] Buna; Hz. Ali ve Battal Gazi[358]

---

[351] Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, (Osmanlıcadan çev.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, 1990, s. 395.

[352] Aşık Paşazade, 221-223.

[353] Eser 1478 yılında kaleme alınmış olup 614 fazıl, alim ve tasavvuf şeyhinin hal tercümesini içerir.

[354] Molla Camî, *Nefahatü'l-Üns Min-Hazarati'l-Kudüs*, (Lamii Tarafından yapılan Şerhli Tercümeden Sadeleştiren: Abdulkadir Akçiçek), İstanbul, 1981, s. 1087.

[355] Abdulkadir Özcan, *Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri*, 5 C., İstanbul, 1989, C. 1, s. 44.

[356] Hüseyin Vassaf, 396-397.

[357] M. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul, 1989, s. 302-304.

[358] Bkz. Tarihî - Efsanevi (Destanî - Mitolojik) Kişilikler Bl. "Seydi Gazi" md. s. 148.

gibi saygınlığını dini duyarlılıktan alan şahsiyetlere izafe edilen hamasî hikayeleri, Kerbela gibi derin bir hüznü, Bektaşî şeyhlerinin menkabe ve kerametlerini de ilave etmek gerekir.

Alevi-Bektaşi edebiyatı bu zümrenin, geleneklerini, inançlarını, atasözlerini, terimlerini, şeyhlerini ve onların menkabelerini şiirleştirir. Ayin ve erkandan bahseder. Tanrıyla şakalaşır, zahidi taşlar. Ali sevgisini ve oniki imamı kutsar. Dünya nimetlerine bağlılık önemli bir yer tutar. Realite çok canlıdır, tarih, zaman zaman beslenen sevgi veya kin ile heyecanlı bir şekilde dile getirilir. Anlatım lirik ve didaktiktir.[359]

Vamık u Azra metninde şair, *Seydi Gazi, Koyun Babayî, Osman Babayî* gibi isimleri zikrettikten sonra, Hacı Bektaş-ı Veli'ye telmihte bulunuyor. Bu isimlerin mesnevinin kurgusal dünyası içerisine heveskerane bir tutumla serpiştirilmiş olması şairin görüşünü aksettirmesi açısından önemlidir.

Elif gibi sünüler ḳaldurub baş
Kim olmışlar ġulām-ı Ḥācî Bektāş (2474)

Koyun Babayî: Koyun Baba hakkında bilgi veren kaynak sayısı yok denecek kadar azdır. Hammer'e göre Koyun Baba Hacı Bektaş'ın arkadaşlarındandır. Evliya Çelebi ye göre de Hacı Bektaş Veli ile birlikte Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve Hacı Bektaş'ın halifesi olmuştur. Verilen bu bilgiler Koyun Baba'nın Hacı Bektaş'a çağdaş olduğunu yani XIII. yüzyılda yaşamış olduğunu gösteriyor. Koyun Baba toplumdan uzak yaşayan konuşmayı sevmeyen biriymiş. Zaman zaman koyun gibi meler ve zamanının büyük kısmını tapınmayla geçirirmiş. Koyun Baba'yı rüyasında gören II. Bayezid, onun için bir türbe ve külliye yaptırmıştır. Koyun Baba Tekkesi Çorum iline bağlı olan Osmancık'ta bulunmaktadır. Evliya Çelebi bu bölge halkının tümüyle Bektaşî olduğunu kaydetmiştir. Sonradan bu tekke başkalarının eline geçmiş ve *Koyun Baba* ismi *Pamuk Baba*'ya dönüşmüştür. XVII. yüzyılda bu türbeyi ziyaret eden Evliya Çelebi Koyun Baba'nın mezarı üzerinde bir bektaşi sikkesi olduğundan ve türbenin kubbesinde Hacı Bektaş'a ait hırka, seccade, tabıl, alem, kudüm, palhengi, asa ve tacın muhafaza edildiğinden bahsetmiştir. Bektaşiler sünni anlayıştaki halk tarafından hoş karşılanmazken Koyun Baba ve

[359] Abdülbakı Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşi Nefesleri*, İstanbul, 1963), s. 6-7.

dervişleri koyun gibi meledikleri, iyi huylu oldukları ve "sünni kurallara uyup, namaz kıldıkları için" sevilmişlerdir.[360]

Vamık u Azra'nın itibari metninde, Bektaşî veya Babaî büyüklerinden biri olan Koyun Babayî alp-erenlik yönü ön plana çıkmış bir şahsiyet olarak gözükmektedir. "Kâfir Tur" ile yapılan savaşta Behmen'in yanında yer almış ve iyi bir okçu olduğu vurgulanmıştır.

Ḳoyun Bābāyī'dür oḳ yüñ ṣoḳundı
Ṣoyar her kime kim oḳı ṭoḳundı (2472)

Osman Babayî: XVI. yüzyılda Rumeli'de çok büyük şöhret kazanmış olan "Os man-Otmanbaba" dır.[361] Köprülü tarafından yaşadığı dönemin XVI. yüzyıl olarak kaydedilmiş olmasınınan bir baskı hatası olduğunu zannediyoruz. Bu kayıt ncelediğimiz diğer kaynaklarda ihtilafsız olarak XV. yüzyıl olarak gösterilmiştir.

Otman Baba (ö. 1478) Balkanların Türkleşmesinde etkili olmuş, Horasan'dan Anadolu'ya gelen ve maiyetinde abdallar olduğu halde Dobruca, Tırnova, Zağra, Filibe, Edirne, Vize; Babaeski ve Serez'de bulunan Bektaşi şeyhidir. Fatih zamanında İstanbul'da bulunmuş olan Otman Baba gezdiği yerlerde halka Oğuz diliyle şiirler okumuş, mehdilik ve peygamberlik iddiasında bulunmuştur.[362] Asıl adının *Hüsamşah* olduğu belirtilen Otman Baba'nın Kalenderi Şeyhi olduğu da ileri sürülmüştür. Fatih zamanında Manisa'da bulunmuş ve fetihlere katılmıştır. Bektaşilerce büyük bir veli ve önemli Bektaşi şeylerinden kabul edilen Otman Baba, Akyazılı Sultan'ın şeyhi kabul edilmiştir. Hastaları iyileştirdiği, kerametiyle nerede olurlarsa olsunlar müridlerinin yardımına yetiştiği, doğa güçlerini dilediği gibi kullandığı anlatılmıştır.[363] Otman Baba'da rastlanılan bir özellik de ruhun bedeni geçici olarak terketmesi (transmigrasyon) olayıdır. Bu ruh terki kendisine sorulduğunda *alem-i ulviyyeti* seyre gittiğini söyleyen Otman Baba'nın ruhu bu seyirde iken bedeninin bulunduğu yerde sabit olduğu rivayet edilmiştir. Otman Baba gerçekte Bektaşilere mesafeli olmasına rağmen Bektaşilerce büyük bir veli olarak tanınmış ve kendilerinden biri olarak kabul edilmiştir.[364]

---

[360] Bakı Öz, *Bektaşilik Nedir (Bektaşilik Tarihi)*, İstanbul, 1997, s. 291. Ayrıca "Baba" lakabı, Babailik ve Bektaşilik arasındaki ilgi için bkz. Teolojik Ögeler Bl. "Babailik" md. s. 161.
[361] Köprülü (1989), 250.
[362] *Meydan Larousse*, 9; 693.
[363] *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, 17; 242.
[364] Orhan Türkdoğan, *Alevi Bektaşi Kimliği (Sosyo-Antropolojik Araştırma)*, İstanbul, 1995, s. 234-235.

Otman Baba ile Hacı Bektaş mensupları arasındaki anlaşmazlık abartılmış bir meseledir. *Vilayetname*'ye dayanarak ileri sürülen bu anlaşmazlığın sebebi, Otman Baba'nın ayağında çizmeleri ile girmek istediği bir yere, Hacı Bektaş'ın karşı çıkmasıdır. Otman Baba hakkındaki yegane bilgi kaynağı olan *Vilayetname* onun ölümünden beşbuçuk yıl sonra Kögçek Abdal (veya Küççük, Küçücek Abdal) adlı bir "yol evladı" tarafından yazılmıştır. Bu dervişin asıl adı bilinmemektedir. *Vilāyetnāme-i Şāhî* veya *Vilāyetnāme-i Sultan Baba* isimli bu eserde Otman Baba, Oğuzca konuşan heybetli, nazarı ibretli, zahiri ve batını güçleri sınırsız biridir. Asıl adı olan Hüsam *keskin kılıç* demektir. Cömertliğinden dolayı isminin sonuna *Gānî* ismi de eklenmiş ve bazen *Gani Baba* olarak anılmıştır. *Velāyetnāme*'ye göre Otman Baba, Fatih Sultan Mehmet ile görüşmüş ve Fatih onun için "Bu yiğit Oğuz ilinin bir kahraman oğludur, cümle zafer ona müyeser ola" demiştir. Cemal Kutay'a göre Otman Baba, Türk Milliyetçiliğini, Türklük töre ve yasalarını; Araplık, Acemlik, İsrailiyyat ve Hıristiyanlık döküntülerine karşı korumuştur. Emirçin Otman Baba adında, Otman Baba'dan çok daha önceleri yaşamış başka bir kişi daha vardır. Şeyhi Ahmed-i Yesevi olan Emirçin için değişik kerametler söz konusudur. Otman Baba ise Hacı Bektaş Veli'den birbuçuk-iki yüzyıl sonra yaşamıştır. Otman Baba ve "evladlarının yedi terkli taç giyindikleri rivayet edilmiştir. *Terk* keçe başlıkların dilimleridir; 2 terklisine (parçalısına) *elifî*, 4 terklisine *edhemî*, 12 terklisine de *Hüseynî Tāc* denmiştir. [365]

Vamık u Azra metninde "Osman Babayî" olarak sözü edilir. Osman Babayî, mesnevinin kurgusal dünyasına reel hüviyetiyle girivermiş *edhemî börk* giyindiğinden söz edilmiş ve kafir Tur ile yapılan savaşta Behmen'in yanında yer almıştır.

Olubdur boztaġan ʿOṣmān Bābāyî
Çıḳardur kime ṭoḳunsa ḳabāyı (2469)

Işıḳ geyen erenler Edhemî-vār
İder cāñ ḫırḳasını cānlara ṭar (2471)

Seydi Gazi: Seydi Gazi'den kastedilen *Abdallar*'ın piri Seyyid Battal Gazi'dir. (ö. 700-701,741(?)) Emeviler devrinde Bizans'a karşı yapılan savaşlarda ün kazanmış, Müslümanlar ve bilhassa Türkler arasında büyük bir gazi-veli

[365] Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektāşîlik ve Alevîlik*, 9 C., Ankara, 1998, I; 259 - 264. Ayrıca, "Baba" lakabı, Babailik ve Bektaşilik arasındaki ilgi için bkz. Teolojik Ögeler Bl. "Babailik" md. s. 161.

hüviyetiyle yüceltilip destan kahramanı olmuş bir Müslüman emiridir. Battal Gazi hakkında verilen bilgiler tarihi-menkabevi mahiyettedir.

Battal Gazî Menkabesi Selçuklular zamanından itibaren manzum ve mensur bir çok *Battalname*'ler vücuda gelmesine sebep olmuştur. Türklerin müşterek hislerini aksettiren bu eser halk arasında büyük bir şöhret kazanmıştır. Battal Gazî'nin menkabevi hayatı Doğu Türkistan'a kadar yayılmıştır. Battal Gazi, Muhammedü'l-Hanife'nin dördüncü torunudur ve *İmam Abdurrahman Alevî* ismiyle tanınır. Medine'de vefat etmiş olmasına rağmen hayatı etrafında teşekkül eden olaylar ve halk arasında bulduğu rağbet dolayısıyla Aksu, Eskişehir[366] ve başka yerlerde de mezarına tesadüf etmek mümkündür.

Arap vekayinamelerinde de Türk kaynaklarının çizmiş olduğu Battal Gazi portresine paralel tasvirler görülür. Battal Gazi, Hıristiyanların çok korktuğu bir savaşçıdır.

Battal Gazi'nin Eskişehir'in Seyidgazi kasabasının bulunduğu antik Akroinon mevkiindeki muharebe alanında şehid olduğu kaydedilmiştir. Rivayete göre I. Alaaddin Keykubad'ın annesinin gördüğü bir rüya üzerine şehit düştüğü yer keşfedilmiş, I. Gıyaseddin Keyhusrev, hanımının arzusu ile buraya bir türbe yaptırmış ve Osmanlılar zamanında ilave edilen külliyeyle Seyidgazi, bir yerleşim merkezi haline gelmiştir. Onun bir gazi-veli hüviyetiyle yüceltilmesinde sürekli ziyaret edilegelen bu Bizans Manastırının yanındaki külliyenin de payı vardır. Müslüman Arap kumandanı Abdullâh, Anadolu insanını, kahramanlığı ve evliya hüviyetiyle derinden etkilemiş Kalenderî dervişleri onu *pir* kabul etmiş, sözü edilen Bizans manastırı da daha XIII. yüzyılda merkezî tekke durumuna getirilmiştir.

Battal Gazi, daha Selçuklular zamanından itibaren *Kalenderiler*, yanında *Bektaşiler* ve *Aleviler* gibi heterodoks zümreler tarafından benimsenip yüceltilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Emeviler'e mensup olduğu halde Battal Gazi'nin, Hz. Ali sevgisini yücelten gruplar tarafından sevilmesi dikkat çekicidir. Bektaşîler XIV. yüzyıldan itibaren Battal Gazi'yi ve babası Hüseyin Gazi'yi öven nefesler söylemişlerdir. Tarihi bir şahsiyet olduğunda şüphe bulunmayan Battal Gazi, yerini Hz. Ali soyundan gelen itibarî Seyyid Battal Gazi'ye bırakmıştır.[367]

Vamık u Azra'da *Seydi Gazi* ismiyle küfre karşı mücadele veren Hacı Bektaş-ı Veli ve Babaî lakaplı kişilerle birlikte anılmıştır.

---

[366] Köprülü (1989), 198-199.

[367] Ahmet Yaşar Ocak, "Battal Gazi" md. *DİA*, 5; 204-205.

Siperler sîneye urmuşdı dâğı
Yakardı Seydî Ġâzî' den çirâğı (2475)

3.1.3. Milletler (Toplum - Kavim - Ümmet):

Kurgusal metinde yer alan millet adlarının çoğu dekoratiftir. Frenklerden sürekli düşman ve kafir olarak söz edilirken, Habeş ve Rum ırkından rengleri dolayısıyla gece gündüz, karanlık-aydınlık, kötü-iyi tasviri için malzeme olarak faydalanılmıştır. Zengiler de eserde, baskın özelliği düşmanlık olan bir kavim olarak yer almıştır. Bunlar dışında sözü edilenler, kurgunun gelişimine göre Vamık ve ona tabi olanlar açısından değerlendirilince dostluğu kazanılmış milletler olarak karşımıza çıkarlar.

Buna göre metinde ister figüratif isterse aktif görev üstlenmiş olsunlar sözü edilen milletleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ateşperestler *(3912)*,
Çinliler *(716)*,
Dilgüşa kalesi halkı (2187),
Ehl-i Babil *(2978)*,
Frenk *(4320)*,
Gazni halkı *(1282)*,
Habeş *(1317)*,
Hint *(3227)*,
İslam ümmeti *(5234)*,
Nahcüvan halkı *(2324)*,
Rî halkı *(1951)*,
Rum *(1317)*,
Tus halkı *(4848)*
Zengîler *(4016)*.

3.2. Hayvan:

Klasik şiirimizde hayvanlar da müstakil özellikleriyle şaire sanatını sergileme imkânı veren malzemelerdendir. Diğer varlıklar gibi hayvanlar da şiirde, şairin muhayyilesiyle ve üstlendikleri rollerle yeniden hayat bulur ve en hazır ifadeyle şiirsel mantığı olan yeni bir alem oluştururlar.

Hayvanları vakaya katkıları yahut üstlendikleri rollere göre iyi-kötü, dost (yardımcı)-düşman (engel) şeklinde ya da kuvveti-güzelliği-çirkinliği-sinsiliği-kurnazlığı vs. temsil edenler şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Vamık u Azra'da sözü edilen hayvanların çoğu retorik bir figür bile değildir. Bu bakımdan belli gruplar halinde teşkil edilmesi beklenen mesajı vermeyebilir. Sadece dil malzemesi olarak değerlendirmek daha doğru olur. Aşağıda sıralanan bu

malzemenin günümüz Türkçesindeki karşılıkları *Fonksiyonel Sözlük* bölümünde verilmiştir.

Ahu *(1502)*
Akreb *(4472)*
Anka *(1495)*
At *(1942)*
Baz *(1501)*
Bebr ü Beyan *(2414)*
Berre *(4804)*
Bıldırcın *(5046)*
Bum *(4175)*
Bülbül *(1712)*
Can-ver (Canavar) *(1608)*
Çıyan *(1941)*
Demne (Dimne) *(2008)*
Dilkü (Tilki) *(396)*
Div *(4518)*
Dücāc *(4821)*
Dürrāc *(1945)*
Ejder *(1500)*
Ejdeha *(853)*
Esb *(820)*
Gav *(4805)*
Gazal *(742)*
Gusfend *(4805)*
Gürbe (Kedi) *(395)*
Gürg *(853)*
Güvercin *(3408)*
Har *(4054)*
Harguş *(4807)*
Hezar *(5005)*
Horos *(1322)*
Hüdhüd *(595)*
Hüma *(3355)*
İt *(3566)*
Kaplan *(4512)*
Karga *(2308)*
Karınca *(362)*
Kasver *(1500)*
Katır *(820)*
Kaz *(1501)*
Kebg *(4806)*
Kebg-i Hirāmān *(1263)*
Kebg-iDeri *(3200)*
Keklik *(1945)*
Kelb *(3599)*
Kolan *(4474)*
Koyun *(396)*
Kumrı *(5004)*
Kurt *(4085)*
Kuş *(4055)*
Kuzu *(2465)*
Mākiyān *(4806)*
Mār *(4472)*
Mār-ı Efʿī *(5212)*
Meges *(4820)*
Mur *(4472)*
Murg *(2359)*
Muş *(395)*
Nāke *(108)*
Neheng: *(2414)*
Ner-Ejder *(4124)*
Nerre-Şir *(2008)*
Oklı Toñuz *(2339)*
Ördek *(397)*
Örümcek *(1294)*
Pervane *(998)*
Pil (Fil) *(1975)*
Pil (Fil) *(1975)*
Rahş-ı Tāzī *(3602)*
Rūbeh *(2015)*
Rübāh *(1322)*
Seg *(2434)*
Semend *(3667)*
Sıçan *(1300)*
Simurg *(1975)*
Sinek *(1975)*
Söglün *(4807)*
Şagal *(4823)*
Şahin *(2925)*
Şakayık *(1832)*
Şehbaz *(2005)*
Şir *(1502)*
Şir-i Garran *(1940)*
Tavşan *(1945)*
Tenende *(2180)*
Tihū *(4807)*
Turna *(397)*
Tūtī *(3420)*
Üştür *(820)*
Yılan *(398)*

3.3. Bitki:

Vamık u Azra'da geçen bitkiler, ya bir tabiat betimlemesi olarak ya da doğrudan veya dolaylı bir şekilde sevgilinin güzelliğini vurgulamak için kullanılmış dil malzemesi olarak karşımıza çıkar. Sayı itibariyle, şairin kültürünü göstermek bakımından azımsanmıyacak miktarda olan bu isimlerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları *Fonksiyonel Sözlük* bölümünde verildi.

Ac-ı Şimşād *(1751)*
Ağaç *(4472)*
Azeryūn *(4794)*
Benefşe *(1059)*
Beng *(3592)*
Berg-i Nesrin *(2327)*
Çemen *(1507)*
Çınar *(409)*
Çiçek *(2802)*
Diraht *(639)*
Ergavan *(2868)*
Gonçe *(1398)*
Gül *(639)*
Gül-i Nesrin *(2757)*
Gül-i Sūrī *(5000)*
Gül-i Ter *(3318)*
Gülnar *(5013)*
Har u Haşak *(4472)*
Hasaluban *(3091)*
Kafur *(4852)*
Karanfil *(5020)*
Kargı *(2802)*
Lale *(1832)*
Mir Aşıkan *(5010)*
Nar-ven *(4998)*
Nesteren *(1529)*
Nihal *(3287)*
Ot *(4471)*
Reyhan *(3136)*
Semen *(1453)*
Servi *(3316)*
Serv-i Āzād *(1817)*
Serv-i Bālā *(4764)*
Serv-i Çemen *(1531)*
Serv-i Hırāmān *(2837)*
Serv-i Hoş-endām*(5003)*
Serv-i Rānā *(4598)*
Serv-İ Revān *(1107)*
Serv-i Sehi *(3287)*
Serv-i Ser-efraz *(4712)*
Sidre *(875)*
Sipend *(3817)*
Sūsen *(410)*
Sünbül *(2869)*
Şakayık *(5013)*
Şeb-bu *(5009)*
Şehlā *(405)*
Şengül *(2759)*
Şimşād *(3316)*
Tere *(3405)*
Terhun *(3405)*
Tuba *(743)*
Ud *(3091)*
Unnāb *(3138)*
Ünnāb *(2728)*
Verd *(3797)*
Verd-i Ahmer *(3797)*
Yasemen *(5012)*
Zaʿferan *(4999)*
Zanbak *(5013)*
Zaygam *(2265)*
Zaymerān *(5010)*
Zerrin *(5007)*
Zülf-i Nigar *(5017)*

3.4. Coğrafya:

Vamık u Azra mesnevisinde mekân teşkil etmek için coğrafik yer isimlerinden faydalanıldığı görülür. Bunların, eserin kurgusal yapısına *gerçeğe* yakınlık kazandırmak endişesiyle yer aldığını söylemek zordur. Dönemin anlatı mantığı içinde okuyucu muhayyilesini harekete geçirmekle vazifelidirler. Hayal edilen mekânlara bilinen isimlerle işaret edilmiştir. Bir bakıma Servet-i Fünun döneminin hayali mekânları, söz gelimi "Yeni Zelandası" gibidirler.[368] Bu şehir ve bölgeler dış dünyada popüler fakat eserin itibarî aleminde şaire ve geleneksel anlayışa uygun yerlerdir. Çin, Frengistan ve Hind ü Sind gibi (putları, güzelleri, kılıçları vs.) özel anlamlar kazananların dışındaki yer isimlerinin birinin diğeriyle yer değiştirmesi, sonucu etkilemez.[369]

Acem Mülki: İran ülkesi. Metinde Yavuz Sultan Selim'in fethi münasebetiyle sözü edilmiştir. *(419).*

Aden: Güney Arabistan'da Kızıldeniz'e bitişik bir sahil şehridir. Eskiden beri inci çıkarılan bir bölgedir. Metinde de bu özelliğiyle yer almıştır *(1532).*

Adırbaycan (Azerbaycan): İran'ın Kuzeybatı sınırında bulunan bir bölgedir. Doğusunda Hazar denizi sahili ve Kuzeyinde Aras nehri bulunur. Irak ile sınırdaştır Azra, Vamık'ı bulmak üzere Azerbaycan üzerinden Çin'e gider*(1428).*

Babil: Eski Keldanilerin merkezi olan büyük ve meşhur bir şehirdir. Eski dönemlerde dünyanın en bayındır, en güzel ve en büyük şehriydi. Bağdat'ın 93 kilometre Güneyinde Fırat'ın iki tarafındadır. Nemrud tarafından kurulmuştur. Genel olarak büyü yapmaya gönderme yapılarak sözü edilen Babil, *Vamık u Azra*'da da saç ve büyü ilişkini kuvvetlendiren bir mazmun olarak yer almıştır. *(2978).*

Bağdat: Irak'ın başkentidir. Eskiden Abbasilerin idare merkezi ve İslam aleminin başkenti olmuştur. Dicle'nin iki yanına kurulmuştur. XVI. asrın ilk yarısında Osmanlı idaresine girmiştir. Kumaşlarıyla meşhurdur ve edebiyatta tanık olduğu bazı tarihî olaylarla birlikte anılır. Uzaklığı ifade eden atasözlerine girmiş ve metinde de bu şekilde yer almıştır *(1221-1222).*

Çin: Uzak Doğu ülkesi. Mani dininin yaygın olduğu bir yerdir. Mani bir ressam ve kutsal kitabının da güzel resimlerle dolu olması münasebetiyle yüz

---

[368] Yaşadıkları dönemin sosyal ve siyasi şartlarından bunalan Servet-i Fünuncular sanatkâr hasssasiyetiyle önce Yeni Zelanda'ya kaçmayı düşünmüşler, daha sonra Hüseyin Siret'in Manisa'daki çiftliğine gitmeyi hayal etmişlerdir.

[369] Bkz. Mekân Bl. s. 354.

güzelliği Çin ülkesi ile birlikte anılmış, Çin resminden ve Çin putundan bahsedilmiştir *(3398)*.

Çin ü Maçin: Maçin, Çin'in Güney bölgesine verilen isimdir. Türkistan'ın Doğusunda ve Tarim'in Güneybatısındaki çöl ve dağlarda yaşayan Türk kabilesi de bu isimle anılmıştır. Bu bölgeye de kabilenin adından dolayı *Maçin* adı verilmiştir. Klasik metinlerde çoğunlukla *Çin ü Maçin* şeklinde klişeleştiği görülür. Metinde de genel çizgileriyle, yani uzaklığı ve genişliği ifade etmek için kullanılmıştır. *(1172)*. (Bkz. "Çin.")

Elbürz (Dağı): Kaf Dağı olarak da bilinir. Kafkas silsilesinin en yüksek dağıdır. İki zirvesi vardır ve bunların en yükseği 5660 metredir. Etrafında bulunan kavimler bu dağı muhtelif isimlerle anarlar ve hepsi cinlerin mekanı olduğuna inanır. Elbürz ismiyle anılan bir diğer dağ da İran'ın Kuzeyinde Hazar denizinin Güney sahili boyunca uzanır. Eski İran mitolojisinde Elbürz dağının özel bir anlamı vardır. Rüstem, Zal, Sam ve Neriman'a koruyuculuk yapan Simurg isimli kuşun bu dağın zirvelerinde yuvası olduğu düşünülmüştür. Bu dağ silsilesinin en yüksek zirvesi takriben 6000 metredir. *Vamık u Azra*'da görkem ve ihtişamın sembolüdür *(860, 3233)*.

Firengistan: Frenk ülkesi. Avrupa ülkelerinin çoğu bu isimle anılmıştır. Frenk ülkesi, edebiyatımızda Müslüman olmayan ülke, putları, kafirleri ve güzelleri olan bir coğrafya olarak tanımlanır. *Vamık u Azra*'da keten kumaşlarıyla ünlü *(1542)*. Hristiyan Avrupa ve düşmanı temsil eden bir yer olarak söz edilmiştir *(2261-2262)*.

Gazni (Gazneyn/Gazne): Afganistan'ın büyük şehirlerinden biridir. Metinde Azra'nın vatanıdır *(742)*.

Heft İklim: Yedi iklim, yedi bölge. Eski coğrafi anlayışa göre yeryüzünün hayat olan dörtte birlik bölümü. Ekvatordan Kuzey Kutbuna doğru uzayan bölüm yedi bölgeye ayrılmış ve iklim adı verilmiştir. Diğer kısımlar ise Zulumat olarak isimlendirilir. Yedi İklimi oluşturan bölgelerin merkezinde İran bulunur. Arabistan, Afrika, Roma, Türk, Hind ve Çin toprakları bölgenin diğer kısımlarıdır. Bu bölgeler bazen daha başka sınırlarla da bölünür. Vamık'ın babası Taymus hükmü *heft-iklim*e geçen bir padişahtır. *(2681)*.

Hind ü Sind: Hind sözü ile kavime işaret edilmiyorsa bu kavmin yaşadığı Hindistan kastedilir. Hindistan, uzaklığı, esrarengizliği, havası, tabiat güzelliği ve baharatı ile sözü edilen bir ülkedir. Yakut, anber ve incinin elde edildiği yer olarak da bilinir. İnsanlarının siyah ırka mensup olması da edebiyatta malzeme olarak

kullanılmıştır. Köle ticaretine elverişli bir ülke olarak tasvir edilmiştir. Sind, Hindistan'da meşhur bir vilayetin adıdır. Hindistan ile Horasan arasında akan bir ırmak da bu isimle anılır. *Vamık u Azra*'da da *Hind ü Sind* şekliyle mücevherleriyle ünlü bir yer olarak sözü edilmiştir *(3227)*. *Sind* ili de zengin bir şehirdir *(3398)*.

Hirat (Herat): Horasan'ın meşhur şehirlerinden biridir. Afganistanın Kuzeybatısında yer alır. Heri-reved'in Doğu sahilinde eski bir şehirdir. Tarihte havasının güzelliği ile tercih edilen bir şehir olarak gösterilmiştir. Metinde Vamık'ı bulmak üzere Gazne'den ayrılan Azra'nın ilk vardığı ve bir süre kaldığı yer olarak gösterilmiştir. *(45b Başlıkta)*. Güzel ve seyrine doyulmaz bir şehir olduğu anlaşılmaktadır *(1442)*.

Hiri (Şehri): Hiri'nin *(1291) Burhan-ı Kati*'da Herat şehrinin eski ismi olduğu kaydedilmiştir. (Bkz. "Hirat"). Metindeki ifadeden bu şehrin Horasan'ın başkenti olduğu *(1442)*, dünyanın her tarafından insanların geldiği kalabalık bir şehir olduğu anlaşılıyor *(2812-2813)*.

Horasan: İran'ın Doğusunda bir bölgedir. *Hor-āsān* kelimesi *güneşin doğduğu yurt* anlamına gelir. Divan şiiri coğrafyasında önemli bir yere sahiptir. Belh ve Buhara gibi şehirleri, madenleri, ve verimli arazisi ile meşhur bir bölgedir. Buradan Anadolu'ya yapılan göçlerin Anodolu'nun tasavvufi hayatı üzerinde derin izleri olmuştur. Metne göre Hiri (Hirat) şehri bu ülkenin sınırları içerisindedir (2645-*2645)*. (Bkz. "Hirat")

Irak: Dicle nehri ile Aşağı Basra'ya kadar olan kısımdır. Şat Irmağının iki tarafındaki bu bölge Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem olarak ikiye ayrılır. Bugünkü Irak toprakları da aynı bölgede yer almaktadır. Klasik şiir coğrafyasında adı çok geçer Azra'nın resimlerinden biri Irak'a gönderilir.*(1185)*.

İsfahan: Safevilerin başkenti olan İsfahan günümüzde İran sınırları içinde kalan bayındır bir şehirdir. Sürmenin İsfahan'da imal edilmesi de edebî malzeme olarak kullanılmıştır. *İsfahan* kelimesinin farsça *nısf-ı cihan* (dünyanın yarısı) terkibiyle ilgili olduğu rivayet edilmiştir. Azra'nın resimlerinden biri de İsfahan'a gönderilir *(1185)*.

Kerbela: Irak'ta Bağdat'ın 100 km. Güneybatısında bulunan bir bölgedir. Edebiyatta Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in şehid edildiği yer olarak anılır. Kerbela ismiyle bir coğrafî bölgeden çok tarihsel bir ızdırap dile getirilir. *Vamık u Azra*'da Hüseyin ile birlikte kullanılmıştır *(271)*.

Kudüs: Beytü'l-Mukaddes ve İliya isimleriyle de anılmıştır. Filistin'in başkentidir. Lut Gölünün 38 km. Batısında dağlık ve yüksek bir bölgedir. Edebî eserlerde daha çok Miraç mucizesinde Hz. Muhammed'in uğrayıp geçmiş peygamberlerin ruhaniyetine imamlık ettiği büyük Mescid-i Aksa camii dolayısıyla sözü edilir. Mescid-i Aksa'nın yapımına Davud peygamber zamanında başlanmış ve Davud'un oğlu Süleyman peygamber tarafından tamamlanmıştır. Müslümanların ilk kıblesi de bu camii idi. Tevrat'a inanan Yahudiler için de Kudüs kutsal bir bölgedir. Metinde, miraç gecesinde peygamberin vardığı ilk durak olarak sözü edilmiştir*(151)*.

Kur: Metne göre Nahcüvan'ın başkenti Ri'ye bağlı bir şehirdir *(2288)*. (Bkz. "Nahcüvan").

Mısır: Mısır ülkesi. Mısır'ın başkenti Kahire'ye de bu isimle işaret edilebilir. Divan şiirinin coğrafyasında Yusuf ile Züleyha kıssasının yaşandığı bölge olmak itibariyle söz edilir. Nil nehri bu ülkeye hayat verir. Mısır, şeker kamışıyla ve eskiden mısır yapımı kılıçlar ile meşhur bir bölgedir. Kelime *ülke, memleket* anlamlarına gelir. *Vamık u Azra*'da bu kelime ile Yusuf'un güzelliğine telmih yapılmışıtır *(3923)*.

Muhit: Dünyadaki kara parçalarını çevreleyen büyük denizlere (okyanuslara) verilen isimdir. Metinde bir denizin büyüklüğünü tasvir etmek için mukayese unsuru olarak faydalanılmıştır *(2843)*.

Nahcüvan (Nahçüvan): Ermenistan'ın eski şehirlerinden biridir. Don Irmağının sağ tarafında, ve bu nehrin Azag Denizine döküldüğü yerden 40 km. yukarıda bir kasabadır. 1780'de bazı Ermeni göçmenleri tarafından kurulmuştur ve halkının çoğu Ermeni'dir. Metinde Rî ülkesinin başkentidir *(1963)*.

Nahşeb: Maveraünnehir'de Nesef beldesinin diğer ismidir. Buhara Hanlığının Buhara'dan sonra en büyük ve mamur şehridir. Buhara'nın 150 km. Güneydoğusundadır. Bugünkü Karaşi şehridir. *Vamık u Azra*'da *mah-ı nahşeb* şeklinde bir efsaneye işaret etmek için kullanılmıştır *(1295)*.[370]

Râ/ Rî (Rey): İran'ın eski ve meşhur şehirlerinden biridir. Harabeleri Tahran'ın 5 km. güneyindedir. Metinde başkenti Nahcüvan olan bir ülke Dilpezir'in babası Aslan'ın hükmü altındadır *(1963)*.

Rum (Ülkesi): Anadolu, Osmanlı, Sivas ve yöresi anlamlarında kullanılmıştır Metinde *Rum*, halılarıyla ünlü *(1542)* Anadolu ve İslam ülkesidir *(419, 424, 2398)*.

---

[370] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Mah-ı Nahşeb" md. s. 213.

Sind : *(3399).* Bkz. "Hind ü Sind".

Şam: Avam arasında her ne kadar Dımışk şehri anlamında kullanılmışsa da asıl Şam, Arapçada Suriye'dir. Suriye'nin merkezi yani başkenti ise Dımışk'tır. Filistin ülkesini de kapsayan genel bir anlamı vardır. Metinde; Meryem, güzellikte benzeri, Rum'da, Çin'de ve Şam'da bulunmayan biri olarak tasvir edilmiştir *(581).*

Turan: Eski İranlılar tarafından Türk diyarına verilen isimdir. Orta Asya'da Ceyhun ırmağının Kuzeyindeki yerlere de Turan denmiştir. *Lehce-i Osmânî*de eskiden "Suriye Asuriye dağlık manasına Buhara dağlığı" anlamı verilmiştir. İran ve Turan genellikle birlikte kullanmış ve büyük bir coğrafya kastedilmek istenmiştir *(577).*

Tus: Horasan'da meşhed'in 20 km. Kuzeybatısında viraneleri bulunan eski bir şehirdir. İslamdan önce meşhur olduğu gibi İslamî dönemde de Horasan'ın en bayındır ve en büyük şehirlerinden İslam medeniyet ve ilminin en parlak merkezlerindendir. İmam-ı Gazzalî ve Nasırüddin gibi büyük alimler ve Firdevsî gibi şairler bu şehirde yetişmiştir. İranlılar şehrin Cemşid tarafından kurulduğunu iddia ederler. Eserde Merzban'ın ülkesi olarak gösterilmiştir *(3746).*

Yedi İklim: Bkz. "Heft İklim".

3.5. Olağanüstü Ögeler:[371]

Vamık u Azra ile konu ve kurgu itibariyle aynı gruba dahil edilebilecek eserlerde olay halkalarından bir veya birkaçının *olağanüstü*lük olarak nitelendirilebilecek olaylarla teşkil edildiği görülür. *Olağanüstü* ifadesini *alışılmış*a ve *keşfedilmiş olana* indeksli bakış açısıyla verilmiş bir hüküm olarak kabul etmek gerekir. Aksi halde yılandaki zehir, örümceğin ağındaki sağlamlık, elektrik balığındaki elektrik de izah edilmek bakımından en az yedi başlı ejderha kadar *olağanüstü*dür. Aşağıda sıralanan maddeleri de klasik şairlerimizin zaman zaman klişeleşmiş dahi olsa hayal egzersizleri olarak kabul etmek gerekir.

---

[371] Aşağıdaki beyitlerde örneği görülen mübalağa sanatı ve ferdî veya kollektif üslup olarak yorumlanabilecek anlatımlar, *Olağünüstü Ögeler* grubuna dahil edilmedi.

Ne yaña kim dönüb oḳlar şaçardı
Bir oḳı elli ādemden geçerdi

Sünüyi ḫışmile kime ḳakardı
Degül bir biñi bir ḍarbdan yıḳardı

Ḳılıc şalub ne şaḫşı kim çalardı
Eyer ḳaşına dek iki bölerdi
(2497-2499)

1- Çin hükümdarı Taymus'un ömrü yediyüz yıldır *(559).*

2- Azra dünyaya gelince cennetten huriler gelip üzerine nur saçar ve melekler "nûrun-alâ-nûr" derler *(934)*

3- Vamık, peri olan Lahican'la tanışır *(1763-1764),* perilerin sultanı Peri Han'ın oğlu Lahican'ın, sevdiği peri kızı Perizad'a kavuşması için önce Perizad'ın savaşçılarını yener *(1825-1826),* ardından iki sevgiliyi barıştırır. Vamık bu iki peri arkadaşının yardımını görür; Dilpezir'in babası Arslan tarafından hileyle zehirletilen Vamık'ın tedavisi kısmen Kaf Dağında yapılır. Azra'yı Lahican (peri) bulur. Vamık ile Azra'nın ilk buluşması da periler vasıtasıyla gerçekleşir. Vamık, Behmen'i kurtarmak düşüncesiyle Lahican'dan bilgi alır Bu samimi dostluk nedeniyle Vamık da Lahican ve Perizad'ı bazı belalardan kurtarır.

4- Vamık katıldığı bir kervan ile Azra'yı bulmak üzere yolculuk yapar. Bu yolculuk esnasında yolları üzerinde bir sebilin başını tutmuş olan arslanı bir yumrukla yere serer. Öldürür ve derisini yüzer *(4115-4116).* Aynı yolculukta Vamık yedi başlı erkek dev ile de savaşır. Bu devin burnundan dumanlar çıkar ve derisi kalkanı andıran pullarla kaplıdır. Vamık onun yedi başını attığı oklarla vurur *(4143)* ve daha sonra ağzındaki "mühre"yi alır *((4154).* Bu yolculuğun üçüncü olağanüstü olayı "Div-i Gümrah"tır. Azgın bir devdir, fakat Vamık onu vurduğu bir kılıç darbesiyle ikiye böler *(4170).*

5- Dev Gund'u öldürmek üzere mağaraya giren Vamık'a "hatif" yardım eder. (Hatif: sesi işitilip de kendisi görülmeyen [kimse], seslenici, çağırıcı, gaipten haber veren melek). Hatif, Vamık'a deve bir kere vurmasını, ikinci defa vurması halinde tekrar dirileceğini tenbih eder. Eserde ses sahibinin kim ve isminin ne olduğundan bahsedilmemiştir. *(4506-4508).*

6- Kaf Dağında yaşayan Dev Gund, Lahican ve Perizad'ı esir etmiştir. Yılan ve karınca yiyip zehir içen *(4479)* bu devin yaşadığı yer de olumsuzlukların yoğunlaştığı özelliklere sahiptir. Başı arslana, elleri insana, bedeni kaplana, ayakları eşeğe, kuyruğu ise ejderhaya benzer *(4511-4512).* Ağzından ateş saçıp *(4519)* sihir yapabilir *(4543).* Vamık bu dev ile savaşıp onu öldürür *(4538).*

7- Lahican ve Perizad'ı hapseden dev Gund, Perizad'a sihir yapmıştır. Bu sihirin çözümü Ejder'dedir. Ejder, Gund'un mağarasının karşısında bulunan başka bir mağarada yaşar *(4548).* Ağzından ateş saçmaktadır *(4549).* Vamık'ın attığı bir ok ile ölür ve tılsım geçersiz hale gelir *(4550).* Böylece Perizad, sihrin etkisinden kurtulur ve konuşmaya başlar *(4551).*

3.6. Kozmik Alem:

Allāh kainatı "kün" (ol!) emri ile yaratmıştır.[372] Dünya, Kaf Dağı ile çevrilmiştir.

*Ulaşdı emri birle **nūna bir ḳāf***
Cihān var oldı andan Ḳāf-tā-Ḳāf (4)

Sekiz cennet, dokuz gök ve yedi kat yer Hz. Muhammed'in nurundan (nur-ı muhammedī) yaratılmıştır. Felekler dönmektedirler. Yıldızların bir kısmı sabit (burçlar) bir kısmı ise hareket halindedir (gezegenler). Vahşi hayvanlar, kuşlar insanlar ve cinler kısaca bütün varlıklar sözü edilen nurdan yaratılmıştır.

Sekiz uçmağile bu ṭoḳuz eflāk
Yedi ṭamuyile bu yidi ḳat ḫāk

Sükūn-ı arżile nüh çarḫ-ı dāyir
Meh ü mihr ü şevābit necm-i sāyir

Zemīn ü ās-mān cennāt ü Rıḍvān
Vuḥūşile ṭuyūr u insile cān

Anuñ nūrından oldı cümle mevcūd
Odur cümle cihān içinde maḳṣūd

(119-123)

Nur-i Muhammedī, evrenin yaradılışından önce var olduğuna inanılan Hz. Muhammed'in ruhudur. *Kur'an* ve *Hadis*te buna dair bir hüküm yoktur. Halk inancı olarak yayılmış olan bu fikir özellikle şiîler tarafından benimsenmiştir. Bu anlayışa göre on peygamberin cevheri her yaradılıştan önce bir nokta halinde mevcuttur. Bu ruh, sırasıyla bütün peygamberlerde ve nihayet hatem-i enbiyada cisimleşmiştir.[373]

Her yıldızın felekte devrediş süresi bin yıldır. Eski inanışa göre dünya yaratıldığından itibaren yedi gezegene ait devirler geçmiştir.

Didi devrānda biñ yıl her bir aḫter
İder devrin sürer ḥükmin muḳarrer

---

[372] Bkz. "İktibaslar" Nu: 1, s. 241.
[373] Hançerlioğlu, 437.

Ezel Keyvān u Bircîs şoñra Behrām
Pes andan şoñra Şems'e irdi eyyām

Çü devrān içre devrin sürdi Ḫurşîd
İrişdi nevbeti şād oldı Nāhîd

Çü ḥükm itdi cihān milkine Zühre
Cihāna şādlıḳdan irdi behre

(552-555)

Son devir içinde bulunduğumuz kamer devridir. *Adem* kelimesi ile *Zühāl* kelimesinin ebced hesabıyla toplamlarının birbirine denk olması yaşanan ilk dönemin yani hayatın başlangıcının Zühal devri olduğu kanaatini hasıl etmiştir. Bundan sonra sırasıyla Mirrih, Müşteri, Şems, Zühre, Utarid devretmiştir. Kamer, devrini tamamladığında kıyamet kopacaktır. Bu devre, *devr-i kamer* yahut *devr-i Muhammed* adı da verilmiştir. Bu şekilde Hz. Adem ile Hz. Muhammed arasındaki zaman, dilimlere bölünmüş olur.[374] Bir diğer rivayete göre ise devirlerin her biri yedibin yani toplam kırkdokuzbin senedir.[375]

Vamık u Azra'da yıldızlar ve burçlar da değerlendirilmiş ve bunların insan ve insanın eylemleri üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir. Azra'nın dünyaya geliş anı bütün yıldızların uğurlu bir konumda bulunmasıyla yorumlanmıştır.[376]

Ḳamu kevkeb şeref burcında vāḳi'
Sa'ādet maṭla'ında oldı ṭāli'

Zihî devrān zihî devr(i)-i ḫuceste
Şeref açuḳ nuḫūset oldı beste

İrişdi ṭāli'-i ferḫunde-iḳbāl
Gele bir ferruḫ-aḫter Müşterî-fāl

Ki nāgāh delv burcından sehergāh
Güneş gibi ṭulū' eyledi ol māh

(927-930)

---

[374] Pala, 56.
[375] Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, 1980, s. 202.
[376] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Burc" md. s. 184.

3.7. Teolojik Ögeler:

Babaîlik: Tarihçi Ahmed Refik Bey'in İkdam'da neşrettiği "Orhan Gazi" isimli yazısında *Babâîler* ismi, Cengiz İstilasından kaçarak Horasan'dan gelen Baba İlyas'ın müridlerine verilmiş bir isimdir. Abdallık, Babaîliğin bir şubesidir. Abdallardan Kaygusuz Abdal'ın şiirleri Bektaşîlik üzerinde büyük tesirler göstermiştir. [377]

Yapılan araştırmalarla *Babaîlik*'in Baba İlyas tarafından kurulmuş bir tarikat olduğu sonucuna varılmıştır. Bu araştırmalara göre *Tarikat-ı Babaîyye*, Baba İlyas'ın Amasya'ya gelişinden hemen sonra kurulmuş ve silsile itibariyle Cüneyd-i Bağdadî'ye dayanan sünni bir tarikattır. Ancak ileri sürülen fikirler arasında tam bir uyumdan söz edilemiyor. Köprülü'ye göre bu bir tarikat değil, daha çok bir mezhep mahiyeti arz eder. Bu mezhep, eski Türk inanç ve gelenekleri ile Şiîlik ve yerli bir takım inançların karışımından meydana gelen bir sistemin, Yesevîlik ve Kalenderîlik tasavvufî anlayışı ile yorumlanmasıdır. Gölpınarlı'ya göre Vefaîliğin bir şubesi olup Ebü'l Vefa'dan sonra Baba İlyas ikinci büyük Pir'dir. *Claude Cahen*'e göre Baba İlyas veya onun baş halifesi Baba İshak'ın böyle bir tarikat kurduğu şüphelidir. Babaî terimini ilk defa kullanan İbn Bibi'dir. İbn Bibi'nin kayıtlarına göre *Babaî, Baba* ismini taşıyan bir şahsın yönettiği ayaklanmaya katılan kişilere verilen isimdir. Bu, kelimenin tasavvufî bir kaynağa değil, bir harekete gönderme yaptığını göstermektedir. Kelimenin ilk defa XV. yüzyılda Taşköprülüzade tarafından dinî anlamda kullanıldığını görüyoruz. Ona göre Baba İlyas'ın müridlerine *Babaî* ismi verilmiştir. Ayrıca 1465 yılında Edirne'de vefat eden Abdulgani Pir Babaî isimli bir şeyh *Babaîyye* adında bir tarikat kurmuştur. Bu tarikata mensup olanlara da *Babaî* denmiştir. Terimin Baba İlyas'a nisbet edilerek kullanılması da bir karışıklık olarak değerlendirilebilir. Babaîlik; Türkmen zümrelerini içine alan, Vefaîlik, Kalenderîlik, Haydarîlik ve Yesevîlik olmak üzere dört heterodoks tarikat mensuplarınca teşkilatlanıp yönetilmiş siyasî-sosyal bir harekettir.[378]

13. yüzyılda Moğol istilasından kaçarak Horasan'a gelip Amasya'da yerleşen Baba İshak, Babaîlerin başına geçmiştir. Müridler Baba İshak'ı çok benimsemiş ve "lâ ilâhe illallâh, Baba Resulullâh" diyerek ona bir peygamber gibi saygı

---

[377] Hüseyin Vassaf, 402.

[378] Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı - Alevîliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk HeterodoksisininTeşekkülü*, İstanbul, 1996, s. 148-151.

göstermişlerdir. Bu esnada Hacı Bektaş-ı Veli de kardeşi Menteş ile birlikte Horasan'dan gelmiş ve Baba İshak'ın en seçkin halifesi olmuştur. Babaîler Baba İshak'a olağanüstü bir kişilik verdiklerinden dolayı ölmeyeceğine inanmışlardır. Baba İshak Anadolu'da Türkmenler arasında bir hayli taraftar toplamış ve Amasya'da bir mağarada veli hayatı yaşayarak halkı Gıyaseddin-i Selçukî aleyhine hareket etmeye teşvik etmiştir. Kefersud ve Maraş bölgesindeki müridlerini de haberdar ederek ayaklandırmış, Malatya, Tokat ve Amasya taraflarını ele geçirmiştir. Nihayet "Baba Resulullâh" namlı Baba İshak ve müridleri yakalanarak idam edilmişlerdir.

Kaynaklarda ayaklanmadan sonra bütün Babaîlerin kılıçtan geçirildiği belirtilmiş olmasına rağmen bu ayaklanmaya iştirak etmiş olan Hacı Bektaş, Geyikli Baba, Abdal Musa, Sarı Saltuk, ve Barak Baba'nın varlıklarını sürdürmeleri verilen bilgilerin mübalağa olduğunu gösterir. Gerek Hacı Bektaş'ın çevresinde yeniden biraraya gelen *Bektaşîler* gerekse Bektaşîliğin aslı olan Babaîlik Şiî-Batınî tarikattır.[379] Kardeşi Menteş'in de öldüğü rivayet edilen Babaî isyanından sonra Hacı Bektaş, Suluca Karahöyük'te (bugünkü adıyla Hacıbektaş'ta) Baba İshak'ın dağılmış müridlerini toplamış ve zümreyi yeni katılanlarla genişletmiştir. Bu topluluk *Bektaşî* adını almış ve tarikata da *Bektaşîlik* denmiştir.[380]

Vamık u Azra'da Babaîlik ile Bektaşîlik arasındaki ilgiyi ortaya koyan ifadelere rastlanıyor. *Osman Babaî, Koyun Babaî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Seyyid Battal Gazi,*[381] "Kâfir Tur"a karşı aynı safta yer almışlardır *(2469-2475)*.

Bektaşîlik: Hacı Bektaş-ı Veli'nin tarihi şahsiyeti hakkında verilen bilgiler zaman zaman Bektaşîlik anlayışı ile çelişkili bulunmuştur.[382] Edebiyatta önemli olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin tarihi misyonu ve belgesel kişiliği değil, *Bektaşîlik* olarak ifade edilen inanç sisteminin hayata ve dolayısıyla edebî eserlere yansıyış biçimidir, çünkü Hacı Bektaş-ı Veli'nin şahsiyeti nasıl olursa olsun, bu düşünce sistemi karşısında siliktir.

Bektaşî tarikatı Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulmuş değildir Yesevîlik ile ilgisi yoktur.[383] Tarikatın ilk kuruluş anlarında bile tarikata intisap edenler

---

[379] *Türk Ansiklopedisi*, 33 C., İstanbul, 1989, C. 5, s. 9
[380] Dedebaba, I: 179.
[381] Bkz. Mutasavvıf ve Bilgin Kişilikler Bl. s. 143.
[382] Hacı Bektaş-ı Veli'nin kişiliği için bkz. Mutasavvıf ve Bilgin Kişilikler Bl. "Hacı Bektaş-ı Veli" md. s. 143.
[383] M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara,1966, s. 95.

haramları mubah gören zındıklar gibi görülmüş ve *Hurûfiyye* taifesinden ve şeriata aykırı hareket eden kişiler olarak telakki edilmişlerdir. Ondördüncü asırda Fazl-ı Hurufî müridlerinden Ali el-Alâ, Asya-yı Suğra isimli Bektaşî tekkesine yerleştikten sonra, Hurufîlik akaidini Bektaşîlik adı altında yaymaya başlamıştır. Hacı Bektaş ile Baba ishak ve hatta o asırdaki diğer Kalenderî, Haydarî ve Babaî dervişleri arasında büyük bir fark yoktur. [384]

Bektaşîlik ehl-i sünnet mezhebine uzaktır. Babaîlik, Ahilik, Abdallık, Hurufîlik, Kızılbaşlık, Kalenderîlik, Haydarîlik akaidinin bir karışımıdır. Aşk ve muhabbete Allâh, Muhammed, Ali teslisine, sonra Al-i Aba'ya, Fazl'ın uluhiyyetine, harflerin esrarına, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Muhammed ve Ali'den ayrı olmadığına inanırlar. Seyyid ailesine gösterdikleri sevgi, taraftar toplamak içindir.[385]

Anadolu'ya gelen Horasan Erenleri, İslamı yayma anlayışında sevgi, saygı, kul hakkının yenmemesi gibi kaideleri esas almışlar ve bunları Ermeni, Bizans kökenli Hıristiyanlar, Paien, Pagan vs. özellikleri sürdüren Müslüman olmayan gruplara anlatırken eski *baba, dede, kam-ozan* gibi Şaman karizmatik özellikleri gündeme gelmiş, fakat ağırlık İslam'ın tasavvufî yorumu olmuştur. Bunların Hint kökenli olma ihtimalleri olduğu gibi namaz kılmadıkları, içki içtikleri de bilinmektedir. "Abdal" sıfatı da daha çok bu dervişler tarafından kullanılmıştır.[386] Alevi olmak, en azından Alevi bir babanın çocuğu olmakla kayıtlıdır. Bu bakımdan tarikat değildir. Bektaşilik ise bektaşiliği seven herhangi birinin bir "baba"ya başvurması ve "ıhvan"ların toplantı yapıp bir tören düzenlemeleri suretiyle gerçekleşir. Bektaşi olan bu kişiye *muhib* adı verilir. Yukarıdaki ayrımlara rağmen Bektaşîlik; Ali'yi Tanrı yerine koymak, hurafevi bir şekilde oniki imamı, ondört masumu tanımak, inançlarda kökleri eski devirlere uzayan geleneklere yer vermek, kadınların da iştirak ettiği sazlı, içkili muhabbet meclisleri kurmak, Alevilerin okuduğu duaları okumak gibi özellikleri[387] benimsemek bakımından Alevilik düşünce sistemiyle ortaktır.[388]

---

[384] Hüseyin Vassaf, 396-398.

[385] *A.g.e.*, 401.

[386] Niyazi Öktem, "Anadolu'da Aleviliğin Senkretik Yapısı", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler,Bektaşiler, Nusayriler*, İstanbul, 1999, s. 228.

[387] Bu özellikler, genelin görüşünü yansıtsın veya yansıtmasın, Bektaşîlik düşünce sistemi içerisinde yer aldığını söylemek mümkündür: "Zaman sana uymazsa sen zamana uy anlamına gelen hadis ve Kur'an ilkelerinin (?) islam dininde uygulandığı görülmemiştir..." "... ayetler İslam dininin kadına karşı gereğinde çok iyi saygılı davranmayı buyurduğunu gösterir. Ancak bunlar genellikle ahlak alanında geçerlidir, toplumu düzenleyen yasalar karşısında geçerliği yoktur. İlk yaratılan insanın Adem, ikincisinin Havva olduğu öyküsü İbrani dininin ürünüdür. Bu ilkelerin bir çoğu eskimiş, çağa uymayan hukuksal nitelikli kurallardır. İnsan gelişimine terstir." "İslam dininde içkinin bütün keyif verici türleri, çalgılı, türkülü eğlenceler, kadınlı erkekli toplantılar, şölenler, dernekler, oyunlu-

Bektaşilerde, dinin şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde yapılanması tamamen reddedilmez ancak şeriat hakir görülür ve gelenek kendini kuvvetli bir biçimde muhafaza eder.[389] Anadolu Aleviliği İslam dinini bir yorumlayış biçimidir. Allāh, Muhammed, Ali kredosu, (ana unsur) Oniki imam ve Ehl-i Beyt'çilik ön plana çıkmıştır. Anadolu Aleviliği bu görünümde bir heterodoksidir ve içinde şia unsurlarla beraber Türk ve Kürt grupların eski dini alışkanlıkları da mevcuttur.[390] Bu bakımdan da Bektaşilik ile ortak bir çizgidedir.

Vamık u Azra'da Bektaşilik kendini Hacı Bektaş-ı Veli'ye yapılan bir gönderme ile hissettirir. Fakat yukarıda belirtildiği gibi şii-batınī tarikatlar ve kişilerle de bağlantı kurulmuştur.

Elif gibi süñüler ḳaldurub baş
Kim olmışlar ġulām-ı Ḥācī Bektāş (2474)

Beyitte süngülerin "baş kaldırmış" olması ve bunların Hacı Bektaş-ı Veli'nin "gulam"larına benzetilmesi, her ne kadar metinde Kāfir Tur'a karşı olanların cephesi olsa da *Babailik* ayaklanmasını da düşündürmekten uzak değildir. (Bkz. "Babaīlik"). Eserin sünnī bir padişaha (Kanunī Sultan Süleyman'a) ithaf edilmesi ise ayrıca düşündürücüdür.

Camī'ler: XIII ve XVII. yüzyılda Anadolu'da bulunan bir tarikattır. Bu tarikat ehli Ahmet Namıkıyy-i Camī'ye (ö. 1141) nisbet ettiklerini iddia ederler. *Vahidī*'nin 1515'te Rodos Adalarının fethinden dolayı yazmış olduğu *Menākıb-ı Hāce-i Cihān ve Netice-i Cān* isimli eserde Camīler hakkında bilgi vardır. Bu esere göre bunlar şaraba ve müziğe düşkündürler. Bellerine demir kemerler, yanlarına demir zincirler, bileklerine bilezikler, kulaklarına da Bektaşīlerde olduğu gibi küpler takar, saç uzatır, sakal uzatmaz, bıyıklarına ise hiç dokunmazlardı. Yün abalar giyip toplu halde davul, kudüm ve bayraklarla gezer, Mevlevīler gibi sema ederlerdi.

çalgılı düğünler yasaklanmıştır... Anadolu gibi ilk çağdan bu yana bol üzüm yetiştiren, ondan şarap yapıp satan, bundan büyük gelir sağlayan bir ülke için bu yasak bir yıkımdır, üretimi engellemektir... Özellikle Bektaşilik, Mevlevilik'in Alevi kolu üzümden yapılmış içkileri bol bol içerlerdi. *Kuran*'ın Koyduğu kesin yasak böylece uygarlığın etkisi karşısında egemenliğini sürdüremedi. (...) Yine Müslümanlara göre domuz kesinlikle haramdı. Oysa hıristiyanlar için önemli bir besindi. (Bu da) insanları birleştirmiyor, aralarında uyum sağlayacak bir yaşam ortamı yaratmıyordu. Sevgi üretmiyordu. Güven vermiyordu..." İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, 5 C., Ankara, 1998, C. 1, s. 29, 33-36.

[388] Gölpınarlı (1963), 4-5.

[389] Hamid Algar, "Bektaşi ve İran: Temaslar ve Bağlantılar" *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler,Bektaşiler, Nusayriler*, s. 139.

[390] Öktem, 226-227

Bektaşîler gibi şeyhlerine "baba" diyen Camî'ler ehl-i beyte bağlı olduklarını iddia eden şiî-batınî bir zümredir. *Kalkandelenli Fakîrî*'nin1534'te yazdığı *Risale-i Tarifat*'ta şaraba düşkünlükleri, başlarına kıldan taçlar giydikleri ve halkı azdırdıkları kayıtlıdır.[391]

Vamık u Azra'da Frenk Tur'a karşı savaşan Osman Babayî'nin kemendi Camî'lerin giyim-kuşamdaki görünümlerine gönderme yapılarak anlatılmıştır.

Fetîlli Câmî'ler gibi kemendüñ
Olur boynına bend her derd-mendüñ (2470)

Edhemîye - Edhemî: Meşhur sufî *İbrahim b. Edhem*'in bir tarikat kurup kurmadığı belli değildir. Ona nisbet edilen bu tarikatın nerede ve ne zaman kurulduğu belli değildir. Vâhidî, Edhemîlerin sünnete uyduklarını kaydetmiştir. Edhemîler alemde bulunan her şeyin insanda mevcut olduğuna inanırlar. *edhem* kelimesinin harflerini de sembolik anlamlarda kullanırlar. Masum Ali Şah, Edhemîlerin İmam Zeynelabidin veya İmam Muhammed el-Bâkır'a dayandığını ve şiî temayyülerinin olduğunu belirtir. Zebidî'ye göre Edhemîler sünnî özelliklerini XVIII. yüzyıla kadar korumuş, bundan sonra Şiî-batınî zümrelerin tesirinde kalmışlardır.

Tarikat mensupları başlarına "taç" adını verdikleri dört terkli bir başlık giyerler. *Terk*, keçe başlıklarının dilimleridir; 2 terklisine *Elifî*, 4 terklisine *Edhemî*, 12 terklisine *Hüseynî Taç* denir. Otman Baba ve müridleri yedi terkli taç giyinmişlerdir. [392] Dört terkli olanlarla, Allâh ve Muhammed lafızlarının dört harfli olması sembolize edilmiştir.[393]

Işık geyen erenler Edhemî-vâr
İder câñ ḫırḳasını cânlara ṭar (2471)

beytinde geçen "erenler" kelimesi de tasavvuf ehli, özellikle de Mevlevîler ve Bektaşîler arasında yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Şeyh veya diğer tarikat ehline hitaben saygı ifadesi olarak "erenler", "erenlerim" ifadeleri kullanılır.[394]

Hıristiyanlık: Yahudileri Babil esaretinden kurtaran ve dağılmasına engel olan faktör, Yehova'nın Yahudi ırkını bütün ırkların üstüne çıkaracağını vadetmesi ve

---

[391] *Türk Ansiklopedisi*, 9; 281.
[392] Dedebaba, I; 259.
[393] Süleyman Uludağ, "Edhemiyye", *DİA*, 10; 421.
[394] Abdülbâkî Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, 1977, s. 118.

Mesih'in geleceğine duyulan ümittir. Babil esaretinden kurtulduktan sonra Yahudilerin Mesih hakkındaki görüşleri değişir. İsa peygamber ise, Hahamların "Musa dinini bozuyor, Yahudi tahtında gözü var." propagandalarıyla idam edilmiştir.[395] Hıristiyanlığı İsa peygamberin ölümünden sonra Kudüs'ün dışında yayan ve ona mahalli ve milli vasıflar verip yepyeni bir hüviyet ile aksettiren şahıs Pavlos'tur. Bu bakımdan Pavlos, Hıristiyanlığın kurucusu olarak görülmüştür. Pavlos, Tarsuslu bir Yahudinin oğludur. Yunanlılardan taraftar kazanmak için Grek felsefesini, Yahudilere hoş görünmek için de bazı yahudi öğretilerini Hıristiyanlığa ilave etmiştir. Yahudi filozofu Philon'dan Allāh'ın "Kelime - Logas" yolu ile arza bağlı olduğu fikrini almıştır. Logas, "Allāh"ın oğlu/ruhu (Ruhu'l-Kudüs) anlamına gelir. Pavlos'un "Hristos" kelimesi üzerine kurduğu Hıristiyanlığın değişmez prensipleri vardır. Bunların en dikkat çekicileri Hıristiyanlığın evrensel din olduğu, teslis inancı, İsa'nın ölüler arasından kalkması ve insanları idare etmek için gökte babasının sağına oturması vs.[396] Yirmiyedi kitaptan oluşan İncil'in oluşumu ise yaklaşık dört asır sürmüştür. İnciller bir çok geleneğe dayandırılarak İsa'dan çok sonraları meydana getirilmiş olan bir külliyattır.[397] Haç, Hıristiyanlıkta oldukça mühimdir. Haç (çarmıh) İsa'nın asıldığı alet olduğu halde lanetlenmek yerine onun kanı değdiği için kutsal kabul edilmiş ve aynı hatıra tekrarlanarak yaşanmıştır. Koruyucu ve uğur olduğuna inanılmış ve dindarlık alameti olarak kabul edilmiştir.[398]

Vamık u Azra'da Tur ve ona bağlı savaşçılar *İsevī* anlamında kullanılarak *Horestūs* ismiyle tanımlanmıştır.

Ṭurur Merḳa öñiñde çoḳ Ḫorestūs
Başında būrnūs ellerinde nāḳūs (2440)

İslamiyet: Osmanlı, dinsel kimliği ön plana çıkmış bir devlettir. Kozmopolit yapısına rağmen yönetime hakim olan sultan hem ülkenin dinī ve devlet lideri hem de bütün İslam dünyasının halifesidir. Klasik Osmanlı şairleri nazım şekil ve türlerinde dinsel kimliği hissettiren bazı kaidelere de en azından gelenek olması itibariyle uymak durumundadırlar. İslamın algılanış şekli üzerinde mezhebī, mistik, felsefī ve kültürel yorumların, bazen de şairin mensup olduğu devletten maddi

---

[395] Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul, 1993, s. 205.
[396] *A.g.e.*, 208-211.
[397] Mircea Eliade - Ioan P. Couliano, *Dictionnaire des Religions, (Dinler Tarihi Sözlüğü)*, (çev.: Ali Erbaş), İstanbul, 1997. s. 117-118.
[398] Kahraman, 234.

beklentilerinin etkin olduğu görülür. Konuyu sadece *Vamık u Azra*'da arz ettiği görünüm itibariyle değerlendirmek suretiyle iktifa edeceğiz.

Vamık u Azra'nın temel inanç sistemi İslamîdir, ancak bu daha çok yukarıda belirtildiği gibi özgün bir yorumlayıştır. Tevhid, münacat, miraç, çar-ı yar-ı güzin gibi dinsel ağırlıklı bölümlerde belli motifler tekrar edilegelmiştir. Ayet iktibasları da bir durumu anlatmaya yönelik klişeleşmiş ifade biçimleridir. İslamiyet, şaire arzu ettiği galibiyeti sağlayacak bir gücün kişisel formudur.

Mecusîlik (Ateşperestlik): Eski İran dinlerindendir. Yerli halkın en eski inanışı olarak bilinir. Mecusiliğin, Sabie'nin (yıldızlara tapınmanın) bir uzantısı olduğu kesindir. Mecusiler bazı görüşlere göre Hz. İbrahim'in peygamberliğine inanan kimselerdir. Halbuki İbrahim yıldızlara ve putlara tapanlarla mücadele etmiştir. *Mecus*'un ateşe tapınmayı icad eden kimse olduğu da ileri sürülmüştür. Müfessirlere göre mecusîlik sadece ateşperestlik değil, güneşe, aya ve ateşe tapınmadır. Filozofların kainatın yaratılışına dair düalist görüşleri, hayır ve şerre yaklaşımları, hararet (ısı, ateş) ile hayat ve varlıklarla arasında bir bağlantı olduğu düşünceleri de mecusîliğin başlangıcını teşkil edebilir. Hayır ilahı *Ormuzod - Hürmüz*, şer ilahı ise *Angra Mainyu - Ehrimen* adı ile anılmıştır. Bunlar devamlı savaş halindedirler.

Mecusîler ateşi, hayır ilahı Hürmüz'ün bir sembolü olarak kabul etmiş ve her tapınakta *Ateşgede* denilen sönmemek üzere bir ateş yakmışlardır. Kimse bu ateşe dokunamaz ve soluğuyla bile kirletemez. Bu ateşin sürekli yanmasının anlamı hayır ilahı Hürmüz'ün bu sayede şer ilahına galip geleceğine duyulan inançtır.[399]

Vamık ve Azra ile savaşan Frenk Tur, sonunda Vamık'ı esir alıp hapseder. Yaralanmış olan Azra'da o esnada ordusuyla yetişen Tus padişahının yardımıyla yakalanmaktan kurtulur. Tur esir ettiği Vamık'ı alarak bir gemiyle kaçar. Gemi yolda Tur'a düşman olan ateş-perestlerin eline geçer. Ateş-perestler Tur'u asarak idam ederler. Vamık da ateş-perestlerin yaşlı komutanının özel kölesi olur. Hizmetini aksatmayan, fakat her zaman üzüntülü olan Vamık'ın hayat hikayesini öğrenen ateş-perestlerin reisi "Pir", Vamık'ı serbest bırakır. Bu kısım, mesnevide *(3912-3959)* beyitleri arasında anlatılmıştır.

---

[399] *A.g.e.*, 95-97.

Rum Abdalları: XIV. yüzyıldaki Babaî hareketinin devamı olan bir zümredir. Zahidane bir hayat tarzı süren bu zümre inanç bakımından Babaîlerin devamı mahiyetindedir. İlk Osmanlı beyleri tarafından Rum Abdalları için yaptırılan zaviyelerde bir çok mürid yetişmiştir. Bu müridler için ilk Bektaşîler demek yanlış olmaz, çünkü bunlar Hacı Bektaş kültünü etrafa yaymaya çalışmışlardır. Bu kültün yayılmasında en dikkat çekici isim Abdal Musa'dır. Bektaşîliğin ilk çehresi Rum Abdalları tarafından tesis edilmiştir. *Abdalan-ı Rum* veya *Rum Abdalı* terimleri Bektaşî edebiyatında önemli bir yere sahiptir. *Vilâyetnâme*'de Hacı Bektaş için Rum Abdallarının başı, müridleri için de *Abdal* teriminin kullanıldığı görülüyor. Bektaşî edebiyatının kurucusu sayılan Kaygusuz Abdal, Abdal Musa'nın müridîdir. Babaîliğin birinci türevi Bektaşîlik ikinci türevi ise paylaştığı ortak sosyal taban dolayısıyla Alevîlik'tir. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Şiîlik henüz etkin değildir ve Hz. Ali, Oniki İmam, Kerbela matemi gibi kültler yoktur. Bu kültler XV. yüzyılın sonlarından itibaren İran propagandası ile Anadolu'ya girer ve Bektaşîlik ve Alevîliğe yeni bir çehre verir. Yukarıda sözünü ettiğimiz Baba İlyas, Baba İshak ve diğer Babaî şeyhlerinde bu kültün izlerine rastlanmaz. Bu bakımdan o dönemin Babaîliğini bugünkü anlamıyla Alevîlik çizgisinde bulamayız.[400] Baba İlyas *şaman* kimliğine sahip bir kişidir. Göçebeler, köylüler ve bir takım şehirlilerden mürekkep olan Babaîler, Sünnî ve Şiî olmayan heterodoks bir zümreydi.[401]

Eski yazarlar mahiyet itibariyle birbirine benzeyen heterodoks zümreleri birbiri yerine kullanılan isimlerle anmışlardır. XV. yüzyıldan itibaren *Abdal, Işık, Torlak, Haydarî, Kalender* kelimeleri birbirleri yerine kulanılmıştır. XVI. asır Anadolu metinlerinde ise en fazla *Abdal* ve *Işık* kelimeleri kullanılır.[402] Kanunî Sultan Süleyman, İran seferinden döndükten sonra Seyyid Gazi Tekkesini şeriat hükümlerine riayet etmeyen *Işıklar*'dan temizlemiştir.[403] Vahidî'ye göre Rum Abdallarının merkezi Seyidgazi, tarikatın büyükleri ise Osman Baba ve Baba Şüca'dır.[404]

Vamık u Azra metninde de Hz. Ali'nin övgüsüne ayrılan kısmın *(265-268)* diğer halifelere ayrılandan farklı olmaması, oniki imam övgüsü yerine aşere-i mübeşşere'nin övülmesi şiî batınî bir inancı düşündürmeyecek bir yapı arz eder. Hz. Hasan ve Hüseyin'den de *(270-271)* Ali'nin iki gözü, birinin ahlakının güzelliği,

---

[400] Ocak, 211-214
[401] Reha Çamuroğlu, *Tarih Heterodoksi ve Babaîler*, İstanbul, 1999, s. 171
[402] Köprülü (1989), 371.
[403] *A.g.e.*, 377.
[404] *A.g.e.*, 374.

diğerinin Kerbela şehidi olduğu dile getirilirek bahsedilmiştir. Siyasal ve ideal olmaktan uzak olan bu sevgi anlayışı, sünnî bir şairinkinden farklı olmamak yönü ile yukarıdaki görüşleri teyid eder mahiyettedir. Ancak gerek çağrıştırmak yoluyla ("Edhemî", "Işık") gerekse doğrudan çoğunlukla batınî tarikat veya mensuplarının isimlerine yer verilmesi *(2469-2475)*, Camiî'nin bu tür tarikatlara olan meylini gösterir.

Olubdur boztaġan ʿOşmān Bābāyî
Çıḳardur kime ṭoḳunsa ḳabāyı (2469)

Fetîlli Cāmî'ler gibi kemendüñ
Olur boynına bend her derd-mendüñ (2470)

Işıḳ geyen erenler Edhemî-vār
İder cāñ ḫırḳasını cānlara ṭar (2471)

Ḳoyun Bābāyî'dür oḳ yüñ ṣoḳundı
Ṣoyar her kime kim oḳı ṭoḳundı (2472)

Siperler sîneye urmışdı dāġı
Yaḳardı Seydi Ġāzî'den çirāġı (2475)

Zend - Pazend: Sözlükte *Zend*, Zerdüştîlerin kutsal kitabı, *Pazend* de bu dinin peygamberi olduğuna inanılan *Zerdüşt*'ün Pehlevî dilinde yazdığı tefsir olarak kaydedilmiştir. Yani her iki terim de Eski İran'ın en büyük dini sayılan Zerdüştlüğe aittir.

Zendüşt dininin kutsal kitabı Zend-Avestadır. Kitap ismi *ıslah eden metin, yeniden kurulan kanun* manalarına gelir. Zerdüşt'ün bu kitabı Ahura-Mazda(h)'dan aldığı rivayet edilmiştir.[405] *Avesta* kitabın asıl ismidir. *Zend* ise Pehlevî dilinde Avesta'ya yazılan bir şerhtir ve Kuzey-Batı İran'da klasik Zerdüştîliğe karşı olanların görüşlerini içeren bir edebiyat kitabıdır.[406] Daha yeni araştırmalara göre ise bu *Zend* metinleri İran'ın Kuzeybatısındaki Ermenistan'da yaşayan dindarların geleneklerini aksettirir. Zerdüşt'ün M.Ö. 6. asırdan evvel (bazı ilim adamlarına göre M.Ö. 569 yılında), Harizm ve Maveraünnehir'de hayvancılık yapılan bir bölgede

[405] "Ahura Mazdah, Zerdüşt dininde *iyi prensip*, esas itibariyle Hindistan'da Varuna'ya yakın (yahut aynı) olan *yaratan ve kurtaran ilah*. Eski esatire göre Zervan'ın oğlu, Ahriman'ın kardeşi Ahriman bütün unsurları ihata eden, dünyaya şamil olan bir varlıktır; öbür taraftan, dünyayı yaratan bir ilahtır." Annamarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul, 1999, s. 208

[406] Kahraman, 97-98.

doğduğu tahmin edilmektedir.[407] Zerdüşt'ün M.Ö. 1500-1000 yılları arasında[408] veya 1000'li yıllara yakın[409] yaşadığı da ileri sürülmüştür.

Avesta, muhtelif devirlere ait metinlerin bir araya toplanması ile meydana gelmiştir. Başlangıçta 12 bin öküz derisine yazılmış olan Avesta'nın 17 ciltlik kısmı İran'a saldıran Makedonyalı İskender tarafından yakılmış bir kısmı ise Hindistan ve Bombay'a kaçan Zerdüştîler tarafından kurtarılabilmiştir.[410] "Zerdüşt, Mazdaizmin derlenip toparlanmasını, reformlaştırılmasını, boş inançlar yerine ünlü dualizmini koyup, Arya (Eski İran) yurdunu ve halkını birleştirmeyi hedef alan bir çeşit *savaş programı* olan bir dinin kurucusudur."[411] "Savaşçı aristokrasi tarafından idare edilen bir topluma uygun düşen bu din ve onun giriş ritüeli olan tarikatlarının sert uygulamaları, *aşırı öfke* halinde doruk noktasına ulaşıyordu."[412] Zerdüşt dininin, dinler tarihi açısından en önemli özelliği, doktrininde ahiret inancı olmasıdır.[413] Zerdüşt ananesine muhalif fikirlerin sonradan bu dinin resmî kitabına girmiş olması söz konusudur. *Zend* kelimesi, İslam tarihinde *zendîk* tabirinin aslıdır. İran'da Avesta'ya şerh yazan Ortodoks olmayanlara *zindik* denildiği gibi esas itibariyle İslamiyette sünnî geleneğe muhalif kişilere de *zindîk* denilmiştir.[414]

Vamık u Azra mesnevisinde, Dilpezir'e kavuşmak isteyen Tur, bir elçi göndererek arzusunu bildirir. Teklifinin reddilmesi halinde savaş açacağı tehdidinde bulunur. Dilpezir Tur'a hakaret eder ve savaş kaçınılmaz olur. Mesnevînin bu kısımlarında henüz belirsiz olan fakat daha sonra belirginleşen bir gönül ilişkisi daha vardır. Behmen, Dilpezir'e yardım eder. Asker toplar ve Tur ile savaşır. Tur'un arkasına anlamını bulamadığımız ancak bir totem veya haç olduğu anlaşılan "Merka"yı dikerler. Savaşçıların *Zend ü Pazend*[415] okudukları ve Avrupa dillerinde *Mesih* anlamında metinde ise *İsevî anlamında* kullanılan bir çok *Horestüs*'un da "Merka" önünde dikildikleri tasvir edilmiştir. Tur'un ordusunun Zerdüştî ve İsevîlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Dikerler Tür'uñ arḳasında Merḳa
İnānub Tür aña virmişdi arḳa (2439)

---

[407] Schimmel, 87-89.
[408] *Zerdüşt Avesta - Bölümler*, (çev.: Eshat Ayata, İstanbul, 1998, s. 11.
[409] Eliade - Couliano, 303.
[410] *Zerdüşt Avesta - Bölümler*, s. 11.
[411] *A.g.e.*, 13.
[412] Eliade - Couliano, 303.
[413] Kahraman, 98.
[414] Schimmel, 89.
[415] Metinde Jend ü Pajend olarak ifade edilmiştir.

Ṭurur Merḳa öñüñde çoḳ Ḫorestūs
Başında būrnūs ellerinde nāḳūs (2440)

Oḳurlar Jend ü Pājend'i be-her-sū
Baş açub çagrışurlar giryalāsū (2441)

3.8. Örf ve Adetler:

1- Padişah önemli işleri divan toplamak suretiyle görüşüp karara bağlar. Taymus, yaşının ilerlemiş olması sebebiyle tahtına veraset edecek bir çocuğu olmaması sebebiyle üzgündür. Yeni bir evlilik kararı ve kendine uygun bir eşin bulunması için divanı toplar *(570)*. Tahta varis olan şahzadeye taç giydirme merasimi de divan ve bütün halkın huzurunda yapılır *(5117)*.

2- Padişahın huzurunda konuşmak, nesmiyet haline gelmiş saygı ve bağlılık ifade eden davranışlarda bulunduktan sonra gerçekleşir. Konuşmacı ayağa kalkar, dua edip övgüde bulunur, yeri öper ve ondan sonra söze başlar.*(576)* Konuşmacı sözünü bitirdikten sonra da yeri öper *(583)*

3- Yolculuğa çıkmak için günün ve saatin uğurlu olduğu bir an beklenir. Taymus'a Meryem'i eş olarak getirmek üzere "tecrübeli", "işbilir" vezir Şadkam böyle bir anı dikkate alarak yola çıkar *(599)*.

4- Yemek yendikten sonra dua edilmesi *(618)*.

5- Büyük bir makamdan gelen mektup açılmadan önce öpüp başa konması *(627)*.

6- Mektuba (yahut benzeri başka bir yazılı metne) Allāh ismiyle (besmeleyle) başlanır *(629)*.

7- Kırk gün süren düğünün ardından gelin süslenir, mihir sözleşmesi yapılır, sabahın erken saatlerinde gelinin bineği süslenip eşyası hazırlanır ve yola çıkarılır. Belli bir mesafeye kadar gelini götüren topluluğa eşlik edilir. Gelinin babası bu mesafeden sonra ayrılma esnasında kızına sarılıp öğütler verir *(660-675)*.

8- Vamık'ın dünyaya gelişiyle Taymus *(711)*, aynı gece Behmen'in dünyaya gelişiyle de babası Şadkam (Taymus'un veziri) kurban keserler *(722)*.

9- Çocuğun kötülüklerden korunması için boylama, vefk, muska vb. uygulamaların yapılması *(756)*.

10- Çocuğu büyütmek ve ilk terbiyeyi vermek üzere bir dadı tutulması *(758)*.

11- Diploma töreni ve cübbe giyme *(804-805)*.

12- Sevindirici haber alan kişinin hediye vermesi *(938)*.

13- Karalar giyinmek suretiyle matem çekmek *(1282).*

14- Ava çıkmak ve avda eğitilmiş avcı kuşlardan da faydalanmak *(1506).*

15- Savaşlarda evlerden birer ikişer kişinin asker olarak kaydedilmesi *(2379).*

16- Azra, Dilşad kentine getirilen Vamık'ı, görgü kurallarına uyarak karşılamaya çıkmaz *(3279).*

17- Vamık, Azra'nın kendine hediye ettiği içi gül dolu, altın sırmalı mendile karşılık olarak bir ayna hediye eder ve "güzel olanlara ayna hediye edilir." der *(3339).*

18- Düzenlenen eğlencelerde herkesin yeri önceden tayin edilir ve davetliler kendilerine ayrılmış yerlere otururlar *(3394, 4809).*

19- Birini karşılamak ve at üzerinde iken üzengisini öpmek gelenektir. Şahlar bile büyük bir şahı karşılamak söz konusu olunca bu geleneğe uyarlar *(3306, 4581, 4598).*

20- Gelin için mihrin belirlenmesi *(4849).*

21- Özel parfüm ve makyaj malzemeleriyle gelinin süslenmesi *(4851-4861).*

22- Gelin çıkarma bahşişi verilmesi *(4886-4896)*

23- Düğünden sonra damadın hamama götürülmesi *(4941).*

24- Haremlik-selamlık uygulaması *(5028-5029).*

4. ANLAM ÖGELERİ

4.1. Özel Terimler ve Adlar:[416]

Ab-ı hayat: *Hayat suyu, ölümsüzlük veren su* anlamlarına gelir. *Ab-ı hayvan, çeşme-i hayvan, ab-ı beka, ab-ı cavidanî, ab-ı zindeganî, bengisu* vs. tabirler aynı şeye işaret ederler. Kaynağı *karanlıklar* anlamına gelen Zulmat/Zulumat ülkesidir. Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn, veziri Hızır ve İlyas ile birlikte bu suyu aramaya çıkmış. Suyu ayrı ayrı aramak üzere Hızır ve İlyas bir yöne Zülkarneyn de diğer yöne gitmiş. Zulmat ülkesinde Hızır ve İlyas yanlarında getirdikleri pişmiş balığın üzerine düşen bir su damlasından dolayı yanı başında oturdukları kaynağın ab-ı hayat olduğunu anlamış ve içmişler. Allâh'ın emri ile suyu bulduklarını Zülkarneyn'e haber vermemişler veya Zülkarneyn'e haber vermek üzere gitmiş fakat

---

[416] Anlamı edebiyat dünyasında oldukça yaygın olan bazı maddeler için şu kaynaklardan geniş ölçüde faydalanıldı: 1- Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar),* İstanbul, 1980. 2- İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü C. I-II.* Ankara , ? 3- Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,* (Haz.: Cemal Kurnaz), Ankara, 1992.

bir daha kaynağı bulamamışlar. Bu suyun bulunduğu yer olan Zulumat ülkesini Erzurumlu İbrahim Hakkı, yılın altı ayı karanlık olan Kuzey kutbu olarak gösterirken, Taberî'ye göre Azerbaycan'ın Kuzeyinde bir kesimdir. Seyyah İbn-i Batuta da Çin'de büyük bir nehre bu ismi verir. Bu nehrin Hung-hu veya Yengçe-kang nehri olma ihtimali vardır.

Kur'an-ı Kerim'de[417] ab-ı hayata işaret edilmiştir. Ayetlere göre Musa peygamber hizmetçisiyle birlikte iki denizin birleştiği yere doğru yola çıkmış. Yolda acıkınca yanlarında bulunan balığı yemek maksadıyla durmuşlar. Fakat hizmetçisi "Sahra"da balığı unuttuğunu ve balığın şaşılacak bir şekilde denizde yüzüp gittiğini söyler. Musa peygamber aradıklarının orada olduğunu söyleyerek tekrar geriye dönerler (aradıkları Allâh'ın ilim verdiği bir kuldur) ve orada müfessirler tarafından Hızır olduğu belirtilen zat ile buluşurlar. Müfessirlere göre *Sahra* deniz kenarında meçhul bir kayadır. "...gördün mü sahraya sığındığımızda ben balığı unutmuşum..."[418] ayetini tefsir eden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a göre sözü edilen Sahra, Kudüs'tedir. Balığın denize gittiğinin belirtilmesi her ne kadar bu kayanın deniz kenarında olmasını icap ettirse de balığın denizdeki yolunu tutup bir deliğe girmiş olması, oradaki bir su deliğine girmiş olması şeklinde şerh edilebilir. Çünkü Musa ile Hızır buluştuktan sonra gemiye bininceye kadar bir hayli yol gitmişlerdir.[419]

"Vaktaki iki denizin birleştikleri yere ulaştılar, balıklarını unuttular. O vakit -o balık- denizde bir yarığa doğru yolunu tutmuştu."[420] mealindeki ayetin içinde geçen *sereb* kelimesi *akar su, izbe bir yer, yer altında kazılmış lağım, yarılmış yer* manasınadır.[421]

Veled Çelebi İzbudak'ın dikkatiyle *Mesnevi*nin ikinci cildindeki şu ifade gerçekten manalıdır. "Ab-ı hayatın dünyada cereyanını görmüyorsan, mesela dere gibi akan suya ve nebatatın hayat aleminde seyir ve nemasına ve türlü şekillere girip gunagun nebat vesair fevaid vermelerine bak..."

Ab-ı hayat, Tasavvufî Edebiyatta ilahi aşkın sembolüdür. Mürşid-i kamilin insan aklını dirilten sözleri ve bakışıdır. Manevi neşe, aşk, irfan ve güzel söylenmiş söz de bu mazmun ile nitelendirilir. İlahî aşkın konu edildiği şiirlerde sevgilinin

---

[417] (Kehf 60-72; Saffat 123 -130 ve Enam 85)
[418] (Kehf 63)
[419] Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 3259.
[420] (Kehf 61)
[421] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 8 C, Ankara, 1991, C. 4, s.1975.

dudağı ab-ı hayattır. Dudağı çevreleyen tüyler Zulumat'tır. *Zulumat* karanlık ve kesret alemidir. Mecazî aşkta da dudak aynı mazmunla ifade edilmiştir.

Ab-ı hayat, *Vamık u Azra*'da da geleneksel anlamlarıyla kullanılmıştır.

Sikender gibi ẓulmetde perīşān
Arayıb isteriken āb-ı ḥayvān (3030)

İçürdüñ sen baña āb-ı ḥayātı
Yolumda eyledüñ ḥal müşkilātı (3031)

Şükür Allāh'a bu devrāna irdüñ
Ḫıżır'sın çeşme-i ḥayvāna irdüñ (361)

Ṭabī'at ẓulmetinde ḳılma pinhān
Sözüm luṭfuñla eyle āb-ı ḥayvān (488)

Akaid: İslamî ilimlerdendir. İnanılacak şeyler, iman bilgileri ve imanın esaslarını anlatan ilimdir. Akaid, dinin ibadetle ilgili olan kısımlarını değil, inaçla ilgili kısımlarını içine alır.[422]

Faḳāhetde 'aḳāyidde mesāyil
Ḳamusın itdi ḥal ḳalmadı müşkil (783)

Akik: Yemen'de bulunan değerli bir taştır. Bu kırmızı taş rivayete göre rengini süheyl yıldızından alırmış. Başlangıçta balmumu gibi yumuşak olan akike bazı ilaçlarla kaynatılmak suretiyle kıvam verilirmiş. Akikin bedenden akan kanları durduracağı, kalbe kuvvet vereceği, göze sürme diye çekildiğinde görüşü kuvvetlendireceği, parmakta yüzük olarak taşınınca duaların kabulüne vesile olacağı fakirlikten kurtulmaya vesile olacağı inancı vardır.

Metindeki anlam dünyası gelenekseldir. Diğer değerli taşlar gibi zenginlik alameti olmak yanında kırmızı renginden dolayı, aşığın gözyaşları ve sevgilinin inci dişlerini gizleyen dudakları da akikten yapılmış kırmızı bir kutuya benzetilmiştir.

'Aḳīḳın noḳṭası ḥandile mīm it
Şüreyyā gösterüb mīmi dü-nīm it (1063)

Cevāhirden ḳumāşdan aldı bī-ḥad
'Aḳīḳ ü la'l ü yāḳūt u zeberced (1543)

---

[422] Mustafa Ç. Varlık v.d., *Dini Terimler Sözlüğü*, 2 C., İstanbul, ?, C. 1, s. 16-17.

Allāhü alem: "En iyi bilen Allāh'tır". *Kur'an-ı Kerim* kaynaklı kilişeleşmiş bir ifadedir. "Alīm", Allāh'ın güzel isimlerindendir. Onun zamana kayıtsız mutlak bilici olduğunu ifade eder. İnsan bu bilme yetisine kendine müsaade edildiği ölçüde sahip olmak sıfatıyla sınırlanmıştır.[423] Kişi bu klişe söyleyişle bilgi vermenin esas olduğu durumlarda her şeyi bilen Allāh'ı referans olarak gösterirken beşer olarak kendi sınırlarının farkında olduğunu da ifade eder. Bu yapı dilimizde aynı zamanda deyim[424] olarak "sanırım, belki de, yoksa" anlamlarını kazanmıştır. Yani bu tür kullanımlarda "mutlak bilicilik" bakımından bir referans söz konusu değildir.

Ne emr itseñ muṭīʿüz emre her dem
Budur ḳullar sözi Allāhü aʿlem (5135)

Anber: Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığında oluşan bir urdan elde edilen siyah renkli, yapışkan bir maddedir. Balık bunu dışarı atar ve parça parça su üzerinde yüzen ve sahile vuran bu parçalar bulunarak işlenir ve güzel bir parfüm elde edilir. İlaç olarak da kullanılan anber sevgilinin saçının kokusu, ayağının toprağı olarak anılmıştır.

Gülāba ḳatdılar miskile ʿanber
Türābın ol serāyuñ itdiler ter (3090)

Ṭararlar sünbülini ʿanber ile
Muṭarrā itdiler müşk(i)-i terile (4854)

Anka: Kaf Dağında veya Elbürz dağında yaşadığı söylenen hayali bir kuş. Tüyleri renkli ve süslü, yüzü insan yüzü gibi, boynu uzun bir kuşmuş. Çok yükseklerden uçar ve yere konmazmış. Kendinde her kuştan bir alamet varmış. Efsaneye göre bulunduğu yerdeki hayvanları uzun boynuyla avlayıp Batıya doğru uçarmış. Bu yüzden *Anka-yı Mugrib* denilmiş. Allāh dişi olan kuş için erkeğini de yaratmış. Çoğalmış, Necid ve Hicaz taraflarına yayılmışlar. Avladıkları hayvanlar bitince sıra çocuklara gelmiş. Halk onu peygamberleri Hanzale b. Safvan'a şikayet etmiş, peygamberin duasıyla yıldırım çarpmış ve anka, nesli ile birlikte yok edilmiş. Bazı rivayetlerde Hz. Musa veya Hz. Süleyman zamanında yaşadığı ve dört kanatlı olduğu belirtilmiştir. Hz. Süleyman'ın bu kuşa gazap etmesi üzerine Kaf Dağına uçup bir daha görünmediği söylenir. Taberī'nin nakl ettiği bu rivaye şu şekildedir:

---

[423] Ali Osman Tatlısu, *Esmaü'l-Hüsna Şerhi*, İstanbul, 1990, s. 78.
[424] M. Sadi Çögenli, *Arapça Deyimler Sözlüğü*, Erzurum, 1993, s. 17.

Simurg Allāh'ın kudretine ve Süleyman peygamberin peygamberliğine inanmakla beraber kaza ve kader konusunda şüpheleri vardı. Allāh aynı gece doğan Batıda bir padişahın kızının Doğuda bir padişahın oğluna kavuşmasını takdir ettiğini Süleyman peygambere vahyetti. Süleyman peygamber bunu kuşların beği olan Simurga söyledi. Simurg kader ve kazayı değiştirebileceği düşüncesindeydi. Hazır olanları tanık ettiler. Simurg gidip kızı Magrib ülkesinden kaçırarak denizin ortasında bir adada gizledi ve onu besledi. Kız, onu annesi zannediyordu. Maşrık ülkesinin padişahının oğluna Allāh, avlanma tutkusu vermişti. Bir gün deniz aşırı avlara çıktılar. Gemileri battı ve melikzade tahtaya tutunarak bir kıyıya ulaştı. Oradan geçen gemideki tüccarlardan biri Süleyman peygamberin ailesinden idi. Onu köleliğe kabul etti ve hizmetinden çok memnun kaldı. Bir süre sonra ona bir beyaz taş hediye edip azat etti. Melikzade bu taş ile hayvanların dilini anlayabilirdi. Nil'in kaynağını aramak üzere yola çıkan Melikzade bir çok serüvenden sonra yolculuk yaptığı geminin batmasıyla kızın bulunduğu adaya çıkarak canını kurtarabildi. Kendiyle beraber üç at daha kurtulmuştu. Atlardan biri öldü. Onun içini boşaltıp derisini kuruttu ve çadır gibi içinde kalmaktaydı. Daha sonra ağacın üzerinde Simurg'un yapmış olduğu yuvada kızı gördü ve aşık oldu. Kız da ona karşı muhabbet hissetti. Simurg gündüzleri Süleyman peygamberin hizmetine gidip akşam dönüyordu. Kız Simurg'dan gündüzleri kıyıda gezmek istediğini kendini yere indirmesini istemişti. Simurg onu yere indiriyor ve akşam tekrar yuvaya çıkarıyordu. Melikzade köleliği esnasında kendine hediye edilerek azat edildiği taş yardımıyla kızın dilini anlıyabiliyordu. Bir süre sonra kız da onun dilini anlamaya başladı. Simurg, kızı ejderhaya yem olur ve Süleyman peygambere hesap vermek zorunda kalır düşüncesiyle artık yere indirmedi, fakat kızın isteği üzerine kıyıdaki kurumuş at derisini yuvaya bıraktı. Melikzade onun içindeydi. Kaderin ve kazanın vuku bulduğu Süleyman peygambere vahy edildi. Süleyman peygamber ondan onbeş yaşına kadar beslemiş olduğu Magrib ülkesi padişahının kızını getirmesini istedi. O da yuvayla birlikte kızı getirdi. Kız da kurumuş at derisinin içindeydi. Deri kesildi ve iki sevgili ortaya çıktı. Süleyman peygamber diğerlerine öğüt olması için Simurga ceza vereceğini söyleyince Simurg korkudan feryat edip kaçtı. Kaf Dağına gizlendi. Onunla birlikte olan iki Simurgdan birini ejderha yedi ve birini de İsfendiyar öldürdü.[425]

---

[425] Taberī, 3; 400-409

İranlılar, üzerinde otuz kuştan birer alamet bulunduğu için, Anka'ya *Simurg* derler. Cennet kuşuna benzeyen yeşil bir kuş olduğu için *Zümrüdüanka* da denilmiştir.

Vamık u Azra metninde de sözü edilen özellikleriyle yer alan Anka, malzeme olarak kullanılan en yaygın motiflerdendir. Olağanüstü özelliklere sahip olan simurga, sinek demek metinde Vamık'ın yiğitliğini ifade etmek için kullanılmış bir deyimdir:

Önünden ürkeridi ṣayd-ı ṣaḥrā
Uçardı naʿrasından Ḳāf'a ʿAnḳā (1499)

Bizi ṣayd itmedin ʿAnḳā-yı devrān
İdelüm bir şikārı şīr-i ġarrān (1940)

Felek adını añıcaḳ kelek dir
Pīle pīşe vü sīmurġa siñek dir (1975)

Arş: *Arş-ı alā, arş-ı azām, arş-ı ilahī* olarak vasıflandırılan kelime *çadır, çardak, cumba, kafes, çatı, dam, dokuzuncu gök* ve *taht* anlamlarına gelir. İslami literatürde Allāhü Taalanın yarattığı en büyük varlıktır. Yedi kat göklerin ve kürsinin üstünde olup, halk yani madde aleminin sonu ve maddesizlik aleminin başlangıcıdır.

Ayette[426] arş, "Allāhü teala gökleri ve yeri altı günde yarattı ve arşı su üzerinde idi." şeklinde anlatılır. Arşın su üzerinde olması değişik şekillerde tefsir edilmiştir.

Arşın su üzerinde olması semanın arz üzerinde olması kabilindendir. Allāh'ın arşı ilahi saltanatın hükmü demektir. Yoksa su üzerinde olmak cisimsel manada değildir. Allāh'ın varlığı ezeli ve onunla beraber başka bir şey olmadığından alemin yaratılışından önce Arş'ın olma ihtimali yoktur.[427]

Ahmed Farukī'ye göre su, yer ve gökten önce yaratılmıştır ve arş yere ve göğe benzemez. İmam-ı Rabbanī; "*arş-ı mecid* de denilen arş, Allāhü Taala'nın şaşılacak mahluklarından biridir ve mahlukların en şereflisidir. Her şeyden daha saf ve nurludur. Bunun için ayna gibidir. Allāhü Taala'nın büyüklüğü orada görünür. Bunun içindir ki ona *arşullāh* denir." görüşündedir. İmam-ı Gazzalī "Namazın

[426] (Hud 7)
[427] MÜRŞİD 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 2759.

kıblesi Kabe olduğu için duanın kıblesi de *arş-ı ilahi*dir. Bunun için duada eller kaldırılıp, avuç içleri yukarı açılır." der.[428]

Kur'an-ı Kerim'de Allāh'a nisbet edilerek sekiz ayette yer alan arş, Hz.Yusuf ve Saba melikesi Belkis'e nisbet edilerek de kullanılmıştır. *Tevbe* ve *Müminun* surelerinde arşın büyük, değerli ve şerefli oluşundan söz edilmiş ve Allāh'a nisbet edilerek kullanılmıştır. Melekler tarafından taşınan arş, Allāh'ı tesbih eden diğer melekler tarafından çevrelenmiştir. Hadislerde de Allāh'a, Cebrail'e ve şeytana ait üç arştan söz edilir. Bunlardan Cebrail ve şeytanın arşı hakkında bilgi verilmez. *Buhari* ve *Müslim*'den rivayet edilen bu hadislerde Resulullāh, Cebrail'i gökle yer arasında bir arş üzerinde otururken gördüğünü belirtmiştir. Şeytanın arşının deniz veya su üzerinde olduğu, çevresinin yılanlarla çevrili olduğu, şeytan yardımcılarının insanları saptırmak için bu mekāndan emir aldıkları rivayet edilmiştir. Hadislerde, Allāh'ın arşının, gök ve yeryüzünün yaratılmasından önce mevcut ve yedinci göğün üzerindeki Firdevs cennetinin üstünde olduğu bildirilmiştir. Allāh da arşın fevkindedir. Alt, üst, sağ, sol gibi yönleri; ağırlığı, gölgesi, köşeleri ve sütunları bulunan arş göğün üzerinde kubbe şeklinde duran büyük ve değerli bir nesnedir. Sütunları üzerinde kelime-i tevhid yazılıdır.

*Yasin suresi*nde güneşin bir yörüngede seyrettiğini ifade eden ayet Hz. Muhammed tarafından tefsir edilmiş ve bu yörüngenin arşın altında olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra Sünnī ve Şiī bir çok kelam ve tefsir kitabında hadis şerhleri yapılmış ve arşın nurdan veya kırmızı, yeşil, sarı ve beyaz renkli nurdan, nur suyundan, kırmızı veya yeşil yakuttan yaratılmış nurani bir varlık olduğundan söz edilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes'te de arşın genel olarak *taht* anlamında kullanıldığı, Davud ve Süleyman peygamber ile Firavun'un tahtına da arş adının verildiği görülür.

Zatı ve sıfatları yaratıklarına benzemeyen Allāh'ın arşa "istiva" etmesi İslam alimleri için kelam problemi olmuştur. Kelamcılar gayb alemini duyular alemine kıyas ettiklerinden Allāh - arş ilişkisini inkar ederek emirlerin verildiği ilahi mekān olarak yorumlamışlardır. İlahi azamet ve saltanatın mecazi tasviri olarak hadislerdeki bilgilere uygun düşen bu sonuç, meleklerin arşın etrafında toplanması Allāh'ı tesbih etmesi, ve arşı taşıması bilgilerine muhalif görünmektedir.[429]

---

[428] Varlık vd., I; 28-29

[429] Yusuf Şevki Yavuz, "Arş" md. *DİA, 3; 406-409.*

Fakat arş, bütün kainatı ihata eden ve insan aklının sınırlarını aşan, hakikatı Allāh'ın ilminde bulunan yüce bir varlıktır. Gökler, cennet, sidre ve kürsi hep arşın altında tasavvur edilmiştir. Sonsuzluk olarak tanımlanan bu kesimde kainat tasavvuru biter. Bu bakımdan cism-i küll olan arş için; cisim, mekān ve yön tasavvuru çelişkiye düşmek olur.[430] Yani yukarıda bahsedilen ve cismani varlıklar olmayan "melekler tarafından taşınma" hadisesi de daha hassas düşünülmesi gereken ilmi bir problemdir.

Edebiyatta *arş-ı rahman, arş-ı ilahi, arş-ı Yezdan* vs. şekillerde geçer. Resulullāhın, arşı geçip Allāh ile yüz yüze görüştüğü motifi oldukça fazla işlenir. Ayrıca maddi alemin ilk tabakası, sekizinci gök ve meleklerin kıblesi olarak bilinir. Daha çok yüceliği dile getirmek için *kendisine benzetilen* unsur olarak yer alır. Metinde yüceliği temsil eden manevi bir mekān olarak kullanılmıştır.

Yapusı ol evüñ yāḳūt-ı aḥmer
Ḳapusı ᶜarş-ı aᶜlāya berāber (194)

Bu deñlü rifᶜatile ᶜarş-ı aᶜẓam
İzi tozı ḳatında zerreden kem (200)

Arş-ı alā: Bkz. "Arş".

Arş-ı azam: Bkz. "Arş".

Aruz ilmi: Hecelerin uzun veya kısa sesli oluşunu esas alan, arapların manzum sözlerindeki ahengin ölçülerini gösteren ilmin adıdır. Bir arap gramercisi ve musiki bilgini olan İmam Halil b. Ahmed (ö. 791-792), Cahiliyye devrinden kendi zamanına kadar yazılmış olan şiirlerde tespit ettiği ortak ahenkleri sistemleştirerek belli ahenk kalıpları ortaya koymuş ve bunları sınıflandırmıştır. *Kitābü'l-ᶜArūz* isimli eseri genellikle benimsenmekle birlikte bazı eleştirilere de uğramıştır. Aruz ilmi daha sonra verilen eserlerle gelişim ve değişimini sürdürmüştür. Türk edebiyatına Fars edebiyatından geçen bu ölçü Türkçenin Arapçadan farklı bir dil ailesine mensup olması sebebiyle bazı değişikliklere uğratılarak benimsenmiştir.

Vamık u Azra metninde, Vamık'ın özelliklerinden övgüyle söz edilirken aruz ilmini de iyi bildiği dile getirilmiştir.

ᶜArūz ᶜilminde oldı şöyle māhir
Elinde oldı ᶜāciz cümle şāᶜir (787)

---

[430] Varlık vd., I: 129

Ay: Bkz. "Kamer".

Ayaz: Bkz. "Mahmud u Ayaz".

Ayine: Eskiden tunç, çelik, gümüş ve çini olan aynalar toplumda birilerinin zenginliğini tayin etmeye ölçü olabilecek kadar değerli bir eşyadır. Edebiyatta yapısı itibariyle parlaklığı, lekesizliği, aydınlık olması ve pastan silinip arındırılması aynanın işlenişinde anlam zenginliğini oluşturan hususlardır. Ayna sevgilinin güzelliğini yansıtacağı için değerli, bir yandan da sevgilinin güzelliği ile karşılaştırılınca yetersiz bir *kendisine benzetilen* olarak teşbihte yer alır. Bu yetersizlik *benzeyen* unsuru daha kuvvetli ifadeye zemin hazırlar. Sevgilinin yüzü, yanağı, genel hali, aşığın gönlü ve canı da aynaya benzetilir. Kavram, *gözgü* ve *mirat* olarak da ifade edilmiştir. Eserde Vamık, Azra'ya efsanevi özellikleri olan *(3329-3336)* bir ayna hediye etmiştir.

Fakîrâne tekellüfdür bu mirât
Olur ḥüsn ehline âyîne sevḳat (3339)

Bilürüz kim degüldür aña ḳâbil
Kim olmaz âyîne aya muḳâbil (3340)

Alub âyînei ol serv-i âzâd
Güzeller şâhına şundı Perîzâd (3341)

Pes ol âyinei âyîne-i dil
Alub ayına eyledi muḳâbi (3349)

Ayine-i çinî: Tunçtan yapılmış özel nitelikleri olan bir aynadır. (Bkz. "Ayine").

Şehüñ varidi bir âyîne-çînî
Ki görmedi gören rûy-i zemînî (3329)

Bad-ı saba: Saba rüzgarı. Lügatte; *gündüz ile gece eşit olduğunda gündoğusundan esen rüzgar* anlamındaki saba, edebiyatımızda *sevgilinin semtinden gelen rüzgar*, dolayısıyla *sevgiliden haber getiren postacı* anlamında bir motiftir. Sevgiliyle kurulan ilgiden veya gelecek habere bağlanan ümitten kaynaklanan bir psikolojiyle hafif ve latif esen bir rüzgar olarak yorumlanmıştır. Bazıları da sabayı seher vakti kıble tarafından esen rüzgar olarak yorumlamıştır. Hz. Yakub'a, oğlu Yusuf'un gömleğinin kokusunu getiren de bu rüzgardır.

Seher vaktinde esen rüzgar ozon gazının etkisinin yoğun olduğu bir akımdır. Bu bakımdan da gerçekten yumuşak bir rüzgardır.

Saba, bahar mevsimlerinde de önemli bir motiftir. Sevgilinin saçını dağıtır, tabiatı canlandırır, goncayı açar, serviyi donatır, laleye kırmızılık verir. Edebiyattaki yorumuyla sabanın terkibinde, sevgilinin saçındaki misk, anber, sünbül ve reyhan kokuları vardır. *Vamık u Azra* metninde yalnızca bir beyitte geçmektedir.

Minnet idüb Ḫudā'ya bād-ı ṣabā eyitdi
Devletlü āsitānın öpdüm Ḫudā'ya minnet (470)

Baki: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın "varlığının sonu olmayan" anlamındaki sıfat-ismidir. Varlığın devamlılığı önü ve sonu olmaması demektir. Devamlılığın öncesinin olmaması "El-Kadîm" ismiyle sonrasının olmaması ise "El-Bakî" ismiyle anılmıştır. "El-Ezelî" ve "El-Ebedî" isimleri de bu manalara yakındır. Allāh'ın varlığı zaman mefhumunun içine sığmaz. Kainatın yaratılmasıyla birlikte zaman da yaratılmıştır. Kainat yaratılmadan önce zaman yoktu, fakat zamanın da yaratıcısı olan Allāh vardı. Yoktan var ettiği gibi zamanla birlikte kainatı yok edecek olan Allāh, kalıcıdır.[431]

Metinde Allāh'ın bu ismi O'nun "diri ve kalıcı" oluşu (Hayyü Kayyüm) iktibasıyla açıklanmıştır.

Yaradılmış olısar cümle maʿdūm
Ḳalur Bāḳî ebeddür Ḥayyü Ḳayyūm (5286)

Bareka'llāh: "Allāh mübarek etsin", "hayırlı ve bereketli olsun", "aferin"" anlamındaki bu klişe söyleyiş beğenme ve temenni ifade eder. *Kur'an-ı Kerim* kaynaklıdır. Bu şekildeki bazı klişe ifadeler muhtelif ayetlerde[432] geçtiği halde şairler ve hatta *Kur'an* kültürüne uzak halk tarafından da zaman zaman *Kur'an*daki bir mevzuya işaret etmeksizin kullanılır. Kişisel bir psikolojiyi dile getiren ifadenin aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere birlikte kullanıldığı "hoş", "aferinler", "Allāh razı olsun", "tahsin" ifadelerinden farkı yoktur.

Alub taʿẓīmile ol nāmei şāh
Öpüb başına ḳor ḫoş bārekallāh (628)

---

[431] Tatlısu, 255-256.

[432] "... Bilesiniz ki yaratmak da emretmek de O'na mahsusur, Alemlerin Rabbi ne yücedir. " (Araf, 7/54), "...yapıp yaratanların en güzeli olan Allāh pek yücedir." (Müminun, 23/14), "...ve sizi temiz besinle rızıklandıran Allāh'tır. İşte Allāh sizin Rabbinizdir. Alemlerin Rabbi Allāh, yücelerden yücedir." (Mümin, 40/64)

İderseñ ḫidmeti müft ummayub cāh
Gören dir āferinler bārekallāh (834)

Eyitdi ancaḳ olur bārekallāh
Biz olduḳ rāżī rāżī olsun Allāh (1918)

Ki hergiz görmemişdi Vāmıḳ'ı şāh
Göricek didi taḥsīn bārekallāh (4347)

Bari: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın isimlerindendir. "Eşyayı ve her şeyin aza ve cihazını birbirine uygun ve mülayim bir halde yaratan". Her şey hem kendi içerisinde hem de diğer varlıklarla uygun olarak yaratılmıştır.[433] Bu yaratma eyleminin faili olan Allāh, Bari'dir.

Bu resmile sürerken rūz-gārı
İşit gör neyledi taḳdīr-i Bārī (2679)

Ümīżüm var ʿināyet ide Bārī
Ḳoyasın dünyede bir yād-gārı (325)

Behram (Mirrih): (Merih). Beşinci felekte yer alır. Cumartesi gecesi ile Salı gününe hakimdir. Bu gece ile günün ilk saatleri de yine buna nispet edilir. Tabiatı aşırı derecede sıcak ve kuru, rengi kırmızıdır. Küçük uğursuzdur. Etkisinde doğanlar, kuvvetli, öfkeli, sert ve cesur olurlar. Atılgan ve girişimcidirler. Fikirleri dengelidir. Sürekli kavga ve mücadele halinde olurlar. Mirrih savaş belirtisidir. Güneş sultanının komutanı olarak vasıflandırılmıştır.

Şeref tīgin alub destine Behrām
Cedī burcını itdi ḫükmine rām (922)

Çıḳar bir zülf-i cānī ḫançer-i tīz
Ṣanasın ḫançer-ī Behrām-ı ḫūn-rīz (3225)

Belagat: Belagat sözün *fasih* olmak şartıyla durumun gereğine uygun olmasıdır. *Beliğ* olan söz durumun gereğine uygun (maanī), anlatımı açık (beyan) ve kelime seçimi (bedi) bakımından zevkli olandır. Durumdan kastedilen sözün söylendiği andır. Bu şekilde söylenen sözler kısa, kolay ve zengin anlamlıdırlar. Sözün bu kısımları belagat ilminin esasını oluşturur. Ahenk olarak kulağa hoş gelen anlaşılmasında zihnin yorulmadığı, kısımları birbirine uygun yani anlam

[433] Tatlısu, 64.

bütünlüğü olan sözler *fasih*tirler. Belagati bazen ilimlerin en üstünü bazen de benzer ilimler zümresi içinde en üstün sayanlar olmuştur.[434]

Eserde Vamık'ın diğer bir çok ilim yanında bu ilmi de tahsil ettiği belirtilmiştir.

Kelāmile bilüb ʿilm-i maʿānī
İderdi şerḥ bedīʿile beyānı (785)

Beliğ inşa - Fasih elfaz: Süslü nesir. Klasik edebiyat döneminde "devrin edebi kültürü, edebi zevki ve anlayışıyla idealize edilmiş nesir tarzıdır." Bu özelliği gösteren metinlerde dil Arapça ve Farsça kelimelerle süslü, edebi sanatlar bakımından yoğundur. Dil bu özelliğinden dolayı halk dilinden uzaklaşmıştır. Kendini en fazla XVI. yüzyıl ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında hissettiren bu üslup, sanat iddiasıyla yazılmış eserlerde barizdir.[435] (Ayrıca bkz. "Belağat").

Vamık, işinin ehli bir filozoftan ders almış ve güzel yazıp konuşmak ilmine sahip olmuştur.

Beliğ inşāyile neşri muraṣṣaʿ
Faṣīḥ elfāẓile dirdi muṭallaʿ (789)

Bihamdillāh: "Allāh'a şükrolsun." anlamındadır. İbare, Arap dilinin morfolojik yapısını muhafaza ettiği için ayetleri çağrıştırır, ancak *ufkī* anlam taşıdığı için aşağıdaki beyitlerde oluşturduğu bağlam ile bir iktibas konumunda değildir.

Ayaḳ tozıyla şehre şimdi irdük
Biḥamdillāh ki evvel sizi gördük (2657)

Biz alduḳ Vāmıḳ'ı ḳaçduḳ ḥiṣāra
Biḥamdillāh ki düşmedük şikāra (2713)

Bircis: Bkz. "Müşteri".

Bostān ve Gülistān: Şirazlı Şeyh Sadi'nin (ö. 1292) iki önemli eserinin ismidir. Bostān ahlakī-didaktik bir mesnevidir. Küçük hikâyelerden oluşan 4000 beyit civarında bir eserdir. *Gülistān* ise *Bostān*'dan bir yıl sonra yazılmıştır. *Bostān*'da siyasi ve askeri, toplumsal ve kişisel ahlak, aşk, terbiye, hayat kuralları, dünya-insan ilişkisi, Tanrı-insan ilişkisi işlenmiştir. *Gülistān*'da padişahların tutum ve

[434] M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belāgāt)*, İstanbul, 1989, s. 21,22-24.
[435] Metin Akkuş, *Eski Türk Edebiyatı Nesir (Ders Notları)*, Erzurum, 1999, s. 28.

davranışları, dervişlerin ahlakı, tevekkül, büyüklerin önünde susmanın yararları, aşk ve gençlik, güçsüzlük ve yaşlılık, terbiye ve eğitim, zenginlik ve yoksulluk konuları işlenmiştir. Üslup ve şekil bakımından mükemmel bir eser olan *Gülistân*'da fabl ve gerçekçi bir anlatım, şaka ve öğüt mistisizm ve hayat ustaca bir araya getirilmiştir. *Gülistân* şiir ve düzyazı karışık düzenlendiği için *Bostân*'a nazaran daha popüler olmuştur. Yalın dilinden ötürü köylü halkın bile elinden düşmemiş bir eserdir. *Bostân* bu bakımdan biraz daha elit kesime yönelik bir eserdir. Osmanlı kültüründe Farsça öğrenimi *Bostân* ve *Gülistân* üzerinde uygulama yapmak suretiyle yapıldığından eserlerin bir çok şerhi yapılmıştır. Metinden de bu eserlerin toplumda oldukça fazla ilgi gördüğü anlaşılmaktadır.

Oḳu gül defterinden Gülsitân'ı
Bize şerḥ eyle metn-i Büstân'ı (1474)

Burak: *Binek.* Cennete mahsus bir binek vasıtası. Alami tefsirinden Alusî'nin nakline göre, miraç gecesi Resulullâh dört binek vasıtasıyla Sidretü'l-Münteha'ya kadar gitmiştir. Bunlar; Beytü'l-Makdis'e kadar Burak, dünya göğüne kadar Mirac, yedinci göğe kadar Ecniha-i Melaike, Sidre-i Münteha'ya kadar cenah-ı Cibril (Cebrailin kanadı), beşincisi de kab-ı kavseyne kadar götüren Refref'tir. Burak lafzı, *berk* kelimesinden türemiştir. Hadis-i şerife göre merkebden büyük katırdan küçük bir yük ve binek hayvanıdır. Ayağını gözünün görebildiği son noktaya atabilir. Bu ise şimşek yani ışık hızıdır. Fakat müfessirlerin pozitif ilimlerin gelişmesinden yararlanarak yapmış oldukları bu tür tefsirler bile şimdilik mirac olayının olağanüstülüğünü tam manasıyla izah edebilecek noktada değildir.[436]

Vamık u Azra'da *Burak*, çok hızlı atlar için kullanılan sıfatla (bad-pay) nitelendirilmiş, Hz. Muhammed'i göğe yükseltmek üzere cennet bahçesinden alınmıştır.

Cinân bâğından al bir berḳ-i sürʿat
Burâḳ-ı bâd-pây ü tâc ü ḫilʿat (133)

Burâḳ'ı Rûḥ-ı Ḳudsî raġbetile
Getürdi Muṣṭafâ'ya ḫürmetile (142)

Burc: Yahudiler arasında oldukça yayılmış olan bu inanış, başlı başına bir ilim halini almıştır. Eskiden, *ilm-i tencim* olarak adlandırılan burçlar ilmine diğer

[436] *Yeni Ansiklopedi (Dini, İlmi, Felsefi)*, , 4 C., İstanbul, 1991, C. 1, s. 251-252.

ismiyle astrolojiye dair İslam dünyasında da çok sayıda kitap yazılmıştır. Hükümdar saraylarında müneccim başılık oldukça itibarlı bir mevki sayılmıştır. Bu ilimle uğraşanlar, hükümdarın talihine bakar, önemli haberleri verir, savaş ve barış zamanları için uygun zamanları tayin ederlermiş. Bu ilmin hükümlerinde esas alınan husus; yedi gezegen ve oniki burcun anlamları ve bulundukları konumdur. İnsan, hayvan, bitki ve hatta madenlerin bile bu gezegen ve burçların tesirinde olduğu kaydedilmiştir. Burçların her biri ayrı bir renk ve tesire sahiptir. Eskiden bu ilim gizli tutulmuştur. Gezegenlerin yeri, Kamer'e uzaklıklarına göre tayin edilmiş yedinci felekten başlayarak alta doğru Zühal, Müşteri, Şems, Zühre, Utarit ve Kamer şeklinde sıralanmıştır.

Burçların zamanı ise nevruz ile başlar. İlk burç olan Hamel (Koç), mart ayına tesadüf eder. Ondan sonra; Sevr (boğa), Cevza (İkizler), Seretan (Yengeç), Esed (Aslan), Sünbüle (Başak), Mizan (Terazi), Akrep, Kavs (Yay), Cedi (Oğlak), Delv (Kova), ve Hut (Balık) burcu sıralanır *(920-928).*

Yedi gezegenin her birine ait biner senelik bir dönem vardır. Bu durum *Vamık u Azra* metninde de belirtilmiştir.

Didi devrānda biñ yıl her bir aḫter
İder devrin sürer ḥükmin muḳarrer

Ezel Keyvān u Bircīs ṣoñra Behrām
Pes andan ṣoñra Şems'e irdi eyyām

(552-553)

Cadu/Cazu: *Büyücü* demektir. Daha ziyade saç telleriyle büyü yapan kadın için bu sıfat kullanılır. Edebiyatta sevgilinin saçı da aşığı patalojik davranışlara sürükleyecek kadar güzeldir. Ayrıca cazibesi, gözleri ve gamzesinin etkileyiciliği sevgiliyi büyücü olarak nitelemenin sebepleri olmuştur. Küpe binmek, hilali yay yapıp ok atmak, ejderhayı kamçı gibi kullanmak da cadıyı anlatan tasvir ögeleridir.

Bilür cādū gözi çoḳ dürlü efsūn
İder ᶜāşıḳlara fitneyle meftūn (1782)

Sizüñ naḥs-ṭāliᶜiñüzdür baña bu
Bilürsiz siḥr vardur siz de cāẕū (2976)

Cam-ı cihan-nümā: D*ünyayı seyrettiren kadeh* demektir. *Cām-ı Cem* ve *Cām-ı Cihān-bīn* bir kadeh ismidir. Cem zamanında bilginler tarafından icat edilmiştir.

Yedi feleğin sırrını taşıyan bu kadeh yedi farklı madenden yapılmıştır. Bu kadehten dünyanın seyredilmesi mecazi olarak şarabın verdiği sarhoşluk olarak da yorumlanabilir. Cem zamanında yapılan ve *Cem'in kadehi* olarak adlandırılan bu kadeh, Behmen-i Diraz-dest'in oğlu Darab'ın zamanına kadar gelmiş, Darab, Cam-ı Cihan-nümā'ya bakıp İskender"in durumunu görürmüş. Bu yüzden yapılan savaşlarda Yunanistanlı İskender galip gelemediği için bir ayna yaptırıp bir tepeye koyarak yedi iklimi bu aynadan gözetlemek imkânı bulmuş.

"Vāmık ʿAzrā'ya Cām-ı Cihān-Nümā-Nişān Āyīne-İ Ferḥān-Nām
Bir Āyīne-i Ṣafā-Ṣıfāt Göndürdügidür"
(116a-bölüm başlığı).

Cazu: Bkz. "cadu"

Cebrail: Vahiy meleğidir. Rivayete göre Hz. Muhammed, Cebrail'i ilk olarak Hira'da görmüştü. Cebrail, insan şekline girmişti ve ayakları ufuktaydı. İlk vahiyden sonra peygamber, eşi Hatice ile birlikte Varaka b. Nevfel'in evine gittiler. Hatice, peygamberin kendisine anlattıklarını ve vahyi ona haber verdi. Bilgili bir insan olan Varaka, Cebrail'e dair söylenenleri işitince "Kuddus Kuddus! Bu gördüğün yüce Allāh'ın Musa peygambere indirdiği Ruh-ul Kudüs'dür, Namus-ı Ekber'dir" dedi. Cebrail bazen insan şeklinde umumiyetle de ashaptan Dıhye b. Halîfe'nin görünümünde vahyi iletirdi. Bu tür vahiyde peygamberin yanında bulunanlar da onu görürdüler.[437] Hz. Hamza bir gün peygamberimize Cebrail'i görmek istediğini söylemişti. Resulullāh "Onu görmeye dayanabilir misin?" demişti. O da "Evet, dayanırım." diye cevap verdi. Hz. Hamza yere oturdu. Sonra Cebrail'in Zeberced'e, yeşil cevhere benzeyen ayaklarını görünce bayıldı.[438]

Tekfir Suresinin 19, 20 ve 21 ayetlerinde de Cebrail tavsif edilmiştir. Tefsire göre *Kur'an-ı Kerimi* iletmeye vazifeli melek, Allāh Taala katında "mükerrem, muazzez, bir resul"dür. Resul-i Kerim'den kastedilen *Ruh-ı Emîn, Cebrail*'dir. 'Benim, emanetime; ben bir şey ile emr olunayım da onu başkasına tecavüz edeyim bu vaki olmaz' diye kendisinden rivayet olunduğu üzere emr olunduğu bir şeyde asla teaddisi olmaz, vazifesini gereği gibi yerine getirir, getirmiş olduğu vahiyde kusuru, hatası, hıyaneti asla melhuz değil."[439]

---

[437] Köksal (1981), (Ek Cilt), 133, 135, 136, 137.
[438] *A.g.e.*, 242-242.
[439] Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 5621.

Vahiy meleği Cibril, Allāh'ın *Emîn*idir. Miraç mucizesinde de peygambere rehberlik etmiştir. Metinde ondan, "Cibril", "Hazreti Namus-ı Ekber", "Ruh-ı Kudsî", "Eminullāh" ve "Tavus-i Sidre" olarak söz edilmiştir.

Cenāb-ı Ḥażret-i ʿİzzet'den iy cān
İrişdi bir gice Cibrîl'e fermān (128)

Ḫıṭābı Ḥażret-i Nāmūs-ı Ekber
İşitdi ṣaldı fi'l-ḥāl secdeye ser (135)

Her emri Rūḥ-ı Ḳudsî ḳıldı ḥāṣıl
Zemîne ās-māndan oldı nāzil (136)

Emînu'l-lāh cevābın eyledi gūş
Muhammed ol ṣafādan oldı pür-cūş (147)

Ki ṣān cevlān ider Ṭāvus-i Sidre
Ḳamerdür yā şerefde irdi ḳadre (3145)

Cibril: Bkz. "Cebrail."

Cedî (Cedy Burcu): Oğlak burcu. 21 Aralık - 20 Ocak arasındaki dönemi içerir. Burç değişik dönemlerde değişik anlayışlara sembolik ifade vasıtası olmuştur. Takımyıldızının sembolü olduğu gibi eski Yunan'da boynuzlu keçi fügürü doğa tanrısı ile birleştirilmiştir. Bazen de oğlak, Neptün'ün çocuğu olarak tanımlanmıştır.

Geleneksel astrolojide Oğlak burcu becerikli ve güvenilir olmayı sembolize eder. Güneş, Oğlak burcunda iken kişiye canlılık verir. Satürn Oğlak burcunun yönetici gezegenidir. Gezegenin özellikleri arasında bulunan tedbirli olmak ve maddi yaratıcılık Oğlak burcunda en yüksek seviyesine ulaşır. Uranüs ise burcun ikinci yöneticisi kabul edilir.[440] Keyvan, Oğlak burcundayken kişide kibirlilik ve gurur hasıl olur, başarı tutku haline dönüşür. Kova burcundayken yaşamda devamlı bir yükseliş, gerçekleşir. Etkisinde kişilik kibar, sakin, ölçülü ve yenilikçi olur. Fikirler görkemlidir.[441] Aşağıdaki beyitlerde kelimelerin diğer anlamlarıyla da ilgi kurularak durumun yorumu yapılmıştır.

Şeref tîgin alub destine Behrām
Cedî burcını itdi ḥükmine rām (922)

---

[440] Yücel Sügen, *Astroloji ve Geleceği Görmek*, İstanbul, 2000, s. 47-49
[441] *A.g.e.*, s. 239-240.

Ḳomış ḥālī Cedī burcını Keyvān
Ki burc(ı)-ı Delv'i tenhā ide seyrān (2179)

Celal: Ululuk ve büyüklük demektir. Sevilenin sevene muhtaç olmadığını gösteren bu isim ululuğu da bu şekilde izhar eder. Aşığın gururunu kırarak kendi karşısında çaresizliğini hissettirir. Allāh'ın, kahr, cebr, intikam, azap ve gazabına sebep olan ilahi tecelliler, afet ve felaketler hep celalī tecellilerdir. Bu tecelli ile halk, hak karşısında eğilir ve acziyetinin farkına varır.[442]

Mükemmel her ʿilmde var kemāli
Müzeyyen heb celālī vü cemālī (775)

Cemal: *Güzellik* demektir. Aşığın ısrarlı talebi üzerine sevgili kemalleri izhar eder. Tasavvufi bir terimdir. Cemal sıfatıyla tecelli eden Allāh, lütuf ve merhamette bulunur. Her şeyi korur ve gözetir. Rızası, lutfu, keremi, ihsanı, rahmet ve bereketi cemal sıfatının tecellisinin sonuçlarıdır. [443]

Mükemmel her ʿilmde var kemāli
Müzeyyen heb celālī vü cemālī (775)

Çeşme-i hayvan: Bkz. "Ab-ı ḥayat.".

Delv Burcu: Kova burcu. 21 Ocak 19 Şubat dönemidir. Burç geçmiş kültürlerde hep bir su imajı ile birlikte düşünülmüştür. Güneş Kova burcuna girdiğinde Nil'in en coşkun zamanı olurmuş. Mezopotamya'da yağmur ile özdeşleşmiştir. Eski Yunan kaynaklarında da burca su özellikleri verilmiştir. Kova kişisi dürüst ve adaletlidir. Olumsuzluklara karşı dirençli toplumsal yönü kuvvetli kişilik etkileri gösterir.[444] (Bkz. "Cedi") .

Ḳomış ḥālī Cedī burcını Keyvān
Ki burc(ı)-ı Delv'i tenhā ide seyrān (2179)

Dürr (lüʾlüʾ): *İnci.* Midyeye benzeyen ve sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşan parlak bir cevherdir. Sadef nisan yağmurlarında sahile çıkar ve bir veya birkaç damla yağmur yutarmış. Denizin tuzlu ortamına alışkın olan hayvanı bu saf su rahatsız eder onun ızdırabından kurtulmak için suyun etrafına bir salgı salgılayarak dokusunu korumaya çalışırmış. Damlanın etrafındaki bu salgı

---

[442] Süleyman Uludağ, *Tasavvufi Terimler Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 111-112.
[443] *A.g.e.*, s. 113.
[444] Sügen, 51.

katılaşınca inci meydana gelirmiş. Bir sadefin içerisinden bir veya birkaç tane inci çıkarmış. Ancak tek inci çıkınca büyük olurmuş. İncinin de büyüğü değerlidir. Böyle tek inciler *dürr-i dane, dürr-i galtan, yek-dane, dürr-i şehvār, dür-i yektā* isimleriyle anılmıştır. En fazla Aden'de çıktığı için *dürr-i Aden* şeklinde de söylenmiştir. Hz. Muhammed'e istiare yoluyla *dürr-i yetim* denmiştir. İnciden *dürr-i giran-maye, dürr-i güftar, dürr-i hoş-ab, dürr-i ıstıfa* (Hz. Muhammed Mustafa), *dürr-i meknun, dürr-i nab, dürr-i nazım* vs. şekillerde de söz edilir.

İncinin oluşumuna dair efsaneye Arap yazarlarında da rastlanır. Bu efsanelerin ilkine Aristo'nun *Petrologia* kitabında sonra da bir takım farklılıklarla ıhvan al-safa ve diğer kozmonografyacılarda rastlanır. Bu efsaneye göre kabuk okyanus üzerindeki yağmur çisentilerinden yuttuktan sonra içindeki damlacıkları olgunlaştırıncaya kadar bir köşede sabah ve akşam meltemlerine ve güneşin ılık hararetine tutar, sonra denizin dibine dönerek orada kökleşen bir bitki halini alır. Güneşin fazla sıcağı ve denizin dibinde uzun süre kalma halinde bu inciler bozulurlar. Bu efsanelerde ve yapılan son bilimsel araştırmalar istiridye içindeki küçük bir kurtçuğun bu oluşumun sebebi olduğunu ileri sürmesi dikkat çekicidir. İnci topraktan elde edilen diğer mücevherlere nazaran ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bazı önemli hastalıkların tedavisinde de kullanılan değerli bir maddedir. [445] Günümüzde Çin kıyılarında siyah inci avcılığı yapılmaktadır. Çok değerli olan siyah incinin elde edilmesi deoldukça güçtür.

Değişik şekillerde yaygın bir kullanım alanı bulmuş olan inci aynı zamanda revaçta bir süs eşyasıdır. Sevgilinin dişleri inciye benzetilirken aşığın gözyaşları da incidir. Sözün güzeli ve beğenileni de inciye benzetilir. İnci zenginlik ve debdebe tasvirlerinde de mutlaka yer alır.

ʿAceb bu lüʾlüʾ-diş dürr-i ʿAden mi
Ḳamer ḳurbında yā naẓm-ı peren mi (1532)

Naṣīḥat ağzın açdı dökdi dürler
Duʿālar itdi yidi şehd ü şeker (2599)

Güher dürcini ol dür-dāne açdı
Söze girdi laʿlden incü ṣaçdı (2107)

İçerden çıḳdı biñ raʿnā perāstār
Ṭabaḳla ellerinde dürr-i şehvār (3004)

---

[445] J. Ruska, "inci" md. *İA*, İstanbul, 1993, 5-II; 990-991.

Ruḫuñ mānendi bagrı āteş ü tāb
Lebüñ gibi gözi pür dürr-i ḫoş-āb (3017)

El-emrü li'llāh: "Emir Allāh'tandır."

Bu nuṣḫı cān u dilden şeh Melikşāh
Ḳabūl idüb didi el-emrü li'lāh (1281)

Elhamdüli'llāh: "Allāh'a hamdolsun, Allāh'a şükür". (Bkz. "Bihamdillāh").

Oturdı çün Süleymān taḫtına şāh
Şükür itdi didi elḥamdüli'llāh (3268)

Dirib ᶜaḳlını ᶜAẕrā-yı dil-efrūz
Didi elḥamdülillāh rūz-i pīrūz (4733)

Eminullāh: Bkz. "Cebrail."

Gılman: "Çevrelerinde, (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır; Main çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle."[446] "O insanların etrafında öyle ölümsüz genç nedimler dolaşır ki, onları gördüğünde, etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın."[447] mealindeki ayetler cennetteki hizmetçileri tasvir etmektedir. *Gulām* (tüyü bıyığı çıkmamış köle, esir, genç, hizmetçi, köle.) kelimesi veya bunun çoğulu olan "gılman" kelimesi *Kur'an*'da geçmez. Bu vasıflarla *Kur'an*da "vildan" (çocuklar, uşaklar, köleler) kelimesi yer almıştır.

Ayetlerin arapça ifadelerinde geçen "muhalled" kelimesi *ihtiyarlamaz, ölmez* anlamlarına gelir. Bazıları da kelimenin *küpe ve bilezik takan* anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Her iki anlamı birlikte kabul edenler de vardır. Ayrıca Allāh onları saçılmış incilere benzetmiştir. İnci beyaz ve güzeldir. Saçılmış olmaları da göz alıcılık yanında bir hareketi (yani hizmet ettiklerini) ifade eder. Bunlar huriler gibi cennet güzelliklerinin bir ögesidir. Allāh tarafından hizmetçi ve uşak özelliği ile yaratılmışlardır.[448]

Gılmanın günah ve sevab ile mümeyiz olmamış mümin çocukları yahut dini idrak seviyesine gelmemiş kafir çocukları olabileceğine dair müfessirlerin ileri sürdükleri fikirler tutarsızdır. Zira Cennette herkesin otuz yaş civarında bulunacağı

---

[446] (Vakıa 17-18)
[447] (İnsan 19)
[448] İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, *Hadi'l-Ervāh (Cennetteki Hayat)*, (çev.: İsmail Hakkı Sezer), Konya, 1998, s. 268 - 270.

hadisle bildirilmiştir. Bunlar belli bir vazifeye özel kılınmış (yaratılmış) ve sakalı, bıyığı terlememiş genç hizmetçilerdir.[449]

Edebiyatta güzelliği ve saflığı temsil eder.[450] Gılman; *huri, Rıdvan, cennet* gibi aynı anlam dünyasının kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır.

Müzeyyen eylesün Firdevs'i Rıḍvān
Ṭonansun ḥullelerle ḥūr u ġilmān (132)

Felek: *Gökyüzü, sema talih, baht, kader* ve her gezegene mahsus *gök tabakası* anlamına gelir. *Çarh, devran, devir, zamane* sözleriyle de aynı şey kastedilir. Batlamyos sistemine göre dünya kainatın merkezindedir ve nüh tak (dokuz gök) tarafından çevrelenmiştir. Dokuzuncu gök en yüksek felektir ve ona *Felek-i azam* veya *Arş* denilir. Sekizinci gök, arşın altındaki gök kubbeyi ifade eden *Kürsi* olarak tanımlanmıştır. Diğer yedi felekte ise sırasıyla *Ay, Utarid, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri,* ve *Zuhal* gezegenleri bulunur. Atlas yani dokuzuncu felek dönerken diğer sekiz feleği de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Kendi yönlerinden alıkonan bu dönüş insanların talih, mutluluk vs. durumları üzerinde etkili olur. Yıldızların hareket ve konumlarından hüküm çıkarmak bir ilim haline gelmiş ve *ilm-i tencim* olarak adlandırılmıştır. "Kahpe felek", "Dönek felek" sözleri buna işaret eder. İnsanlar da olumsuz bir durum karşısında bu şekilde atlas feleği kastederek *felek*ten şikayette bulunurlar. Edebiyatta bu şikayet ve diğer feleklerin olay ve insan hayatı üzerindeki etkisi yoğun bir şekilde işlenmiştir. Metinde bu anlamları dışında ilk anlamıyla (gök) da kullanılmıştır.

Figānından felekler inleridi
Melekler nālesini dinleridi (2364)

Felek cevrinden itdi çoḳ şikāyet
Cefā cānına kār itmişdi ġāyet (2557)

Mufaṣṣal ḳıldı aḥvālin ḥikāyet
Felekden eyledi bī-ḥad şikāyet (2932)

Ferhat u Şirin: İran edebiyatında yaygın olarak işlenen *Hüsrev ü Şirin* mesnevisi nin bir kısmı Türk Edebiyatında *Ferhat u Şirin* ismiyle mesnevi ve halk hikâyesi olarak işlenmiştir. Konusu:

---

[449] Yusuf Şevki Yavuz "Gılman" md. DİA, 14; 50. İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (1998), 269.
[450] Pala, 185.

Ermen hükümdarının yerine oğlu olmadığı için Mehin Banu geçer. Mehin Banu kardeşi Şirin için bir köşk yaptırır. Köşkün duvarlarını resimlerle süsleyen Bihzad'ın Ferhat isimli bir oğlu vardır. Ferhat bir gün babasıyla çalışırken Mehin Banu ona aşık olur. Oysa Ferhat, Şirin'i sevmekte ve arasıra onunla görüşmektedir.

Şirin bir gün aşkını ispatlaması için Ferhat'tan şehrin dışındaki bir pınarın (veya değişik varyantlarda bir süt mandırasının) köşke bağlanması ister. Ancak arada Bisütun Dağı vardır. Ferhat dağı delmeye başlar. Bu arada aşkına karşılık bulamayan Mehin Banu, Ferhat'ı cezalandırmak için onu hapse attırırsa da bir süre sonra gördüğü bir rüya üzerine onu serbest bırakır.

Ferhat çalıştığı dağda bir mağara yapıp, Şirin'in resmini mağara duvarlarına çizer.

Hüsrev'in babası Hürmüz ise Mehin Banu ile savaşarak yatağa düşen oğlu için Şirin'i zorla almak ister. Hüsrev'in dadısı, Ferhat'ın yanına gelerek Şirin'in öldüğünü söyler. Ferhat bir ah çekip kendi başına indirdiği külüng ile hayatına son verir. Şirin bu haberi alıp Ferhat'ın başına gelir. Ağlayıp belindeki hançer ile intihar ederek ölür. Dağdan inen bir arslan ise Hüsrev'in dadısını parçalar.

Vamık u Azra'da büyük aşkları sıralayan Camiî için *Ferhat u Şirin* de unutulacak türden değildir.

Görürsin biri Şîrîn biri Ferhād
Biri Ḫurşîd olur biri Feraḫşād (9)

Ferişte: Bkz. "Melek".

Fettah: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın isimlerindendir. Allāh'ın "Her türlü müşkülleri açan ve kolaylaştıran" sıfatı onun bu sıfat-ismiyle anlatılır. *Feth*, kapalı olan şeyi açmaktır. Fetih bir kapıyı/kilidi açmak gibi maddi, veya kalpten keder ve tasaları söküp atmak gibi manevi de olabilir. Anlaşılması güç olan ilimlerden zorluğu bertaraf etmek, zihni uğraştıran problemleri çözmek de fetihdir. Bu fetihlerin en değerlisi ledünnî ilimilere (Allāh'ın sırlarına ait manevi bilgi, gayba ait bilgi) ait olandır. [451]

Ezel feṯḥ olsa dilde ism-i Fettāḥ
Olur cümle kilid-i gence miftāḥ (1)

Onuncısı ʿUbeyde ibn-i Cerrāḥ
Aña feṯḥ itdi her ebvābı Fettāḥ (288)

[451] Tatlısu, 76.

Fıkh: Dinde yapılması gereken ve yasaklanan işleri bildiren ilim. Bu konuda bazı hadisler rivayet edilmiştir. "İbadetlerin en kıymetlisi, fıkıh ilmini öğrenmek ve öğretmektir."[452]. "Allâhü Taala'ya fıkıhtan daha üstün bir şeyle ibadet edilmedi. Muhakkak ki, bir tek fıkıh alimi, şeytan üzerine bin abidden daha şiddetlidir. Her şeyin bir direği vardır. Bu dinin direği de fıkıhtır."[453] "Fıkıh ilmini öğrenmek her Müslümanın üzerine farzdır. Ey Müslümanlar, öğrenin veya öğretin ve fıkıh öğrenin de cahil olarak ölmeyin."[454]

Fıkıh ilmi; ibadet, evlenme ve boşanma, ticari hayat, müeyyideler (cezalar) olarak kısımlara ayrılmıştır.[455]

Faḳâhetde ᶜaḳâyidde mesâyil
Ḳamusın itdi ḥal ḳalmadı müşkil (783)

Ganî: (Esmâü'l-hüsnâ). Allâh'ın güzel isimlerindendir. O, "Çok zengin ve her şeyden müstağnî" olandır. Zatında ve sıfatlarında şartlardan mutlak kayıtsız ve mutlak zengin olan, muhtaç olmayan sadece Allâh'tır. Onun hazineleri, *kaf* ve *nun* arasında "kün" (ol!) emrinde bitmez tükenmezdir. [456]

Egerçi anlaruñ hic ṭāᶜati yoḳ
İlâhî sen Ġanî'sin raḥmetüñ çoḳ (228)

Gülistân: Bkz. "Bostân ve Gülistân".

Hakîm: (Esmâü'l-hüsnâ). Allâh'ın "buyrukları ve bütün işleri hikmetli"dir. O bu sıfatıyla Hakîm'dir. Emirleri *Kitap* ve *Sünnet* doğrultusunda yerine getirilince hayır ve faydalı olan elde edilir. Aksi halde terakki durur. Yasakları da hikmetlidir. Allâh bu yasaklarla hem insanları imtihan eder hem de yine insanlar için hayırlı olanı gösterir. Allâh'ın diğer varlıkları olduğu gibi insanı yaratması da hikmetinin sırlarıyla doludur. Kainatın küçük bir modeli olan insan kendi uzuvlarına bakarak, bu uzuvların işleyişinde ve gerekliliğinde Allâh'ın hikmetini gözleyebilir.[457]

Ḥakîmâ ḥikmetüñ her derde şâfî
Raḥîmâ raḥmetüñ her câna kâfî (2086)

---

[452] *Mecmua-i Zühdiyye* isimli eserden alıntı.
[453] *Hilyetü'l-Evliya*'dan alıntı.
[454] *Edebü'l-Dünya ve'd-Dîn* isimli eserden alıntı.
[455] Varlık vd., 1;128.
[456] Tatlısu, 226-227.
[457] *A.g.e.*, s. 132-133.

Hakk: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın "varlığı hiç değişmeden duran" sıfat-ismidir. Allāh, varlığı hakiki bulunan ve her zaman sabit olandır. O'nun zatı, yokluğu kabul etmediği gibi her hangi bir değişikliği de kabul etmez. Kainattaki varlıklar, zamanın bir parçasını teşkil eder ve sürekli değişirler.[458] Yani hakikat değil mecazîdirler. Varlıkları mutlak hakikatle kayıt altına alınmıştır.

Anuñçün ḫalḳ idüpdür Ḥaḳ cihānı
Ol olmasa olurdı cümle fānī (118)

Hallak: "Halk edici" demektir. Allāh'ın Halık ismine işaret eder.

ʿAceb ḳudretdür ol Ḫallāḳ-ı ʿālem
Yaradur bir avuc ṭoprakdan ādem (5)

Halık: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh "her şeyin varlığını ve varlığı boyunca görüp geçireceği halleri, hadiseleri tayin ve tespit eden ve ona göre yaratan, yoktan var eden"dir. Yani Allāh bir şeyin nasıl olacağını tayin ve takdir ederken aynı zamanda o takdire uygun olan şeyi de icad eder. Allāh'ın kainatı yaratması bir ihtiyaçtan ileri gelmemiştir.[459] Varlıklara azamet ve kudretini göstermek ve kendine "ibadet etmeleri" için yaratmıştır. "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"[460] buyurulmuştur. "Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma halindedir."[461] Yani, Allāh sadece nesnel varlıkların değil aynı zamanda eylemlerin de yaratıcısıdır.

O memdūḥuñ k'ola meddāḥı Ḫālıḳ
Ne medḥ idem ben aña ola lāyıḳ (126)

Ezelde şöyle taḳdīr itdi Ḫālıḳ
Cihān milkini seyr eyleye Vāmıḳ (1703)

Hamel: *Koç* veya *Kuzu burcu* olarak isimlendirilen burçtur. Gökyüzünün kuzey yarımküresinde bulunan Sevr burcu ile Süreyya takım yıldızının yakınlarında bulunur ve güneş, Martın dokuzunda bu burca ulaşır.

---

[458] *A.g.e.*, s. 145-146.
[459] *A.g.e.*, s. 62-63.
[460] (Zariyat 56)
[461] (Ahkaf 29)

Tabii olarak güneş, Koç burcunu yükseltir, yani güneşin dahil olduğu burcun özellikleri pekişir.[462] Coşkunluk, faaliyet, ateşli mizaç, girişimcilik, cesaret ve serüvencilik gibi nitelikler burcun en belirgin yönleridir. 21 Mart 20 Nisan tarihlerini kapsar.[463]

Ḥamel burcında Ḥurşîd-i dirahşān
Şeref bulmışdı eylerdi zer efşān

Şerefde maḳdem-i Nāhîdile Ḥūt
Müşerref şanasın laʿlile yākūt

(923-924)

Hannan: *Çok acıyan, çok acıyıcı* anlamında Allāh'a izafen kullanılan isimdir. *Mennān* kelimesiyle birlikte kullanılır.

Şoñ ucı ehl-i İmanile İmān
Müyesser eyle iy Ḥannān u Mennān (84)

Harçeng: (Seretan, Yengeç, Akrep). Güneşin 21 Haziran ile 20 Temmuz dönemi kapsayan bu burç "Cevza" (İkizler) burcu ile "Esed" (Aslan) burcu arasındadır.

Eski Babil ve Yunan kahinleri yengeç takım yıldızını cenneti terkederek yeniden doğuş için bedenlere hulul eden ruhlar olarak tasavvur etmişlerdir. Yengeçlerin asıl özelliği duygusallıktır. Anlayışlı davranmak, hoş görülü ve yumuşak tabiatlılık, evine bağlılık gibi özellikleri vardır. Güneşin Yengece olan konumuna göre etkilerinde de değişiklik görülür.[464]

Saʿādet baḥrına garḳidi ḫarçeng
Şerefde Müşterî'ye oldı evreng (921)

Hatt-ı laʿlī, hatt-ı yakut: Bir yazı türü olabileceği intibaı ile araştırabildiğimiz kaynaklardan[465] ifadenin yazının rengini tanımlayıcı mahiyette olduğu sonucunu çıkardık. Mürekkebin, terkibi ve rengine göre bazı özel terimlerle ifade edildiğini

---

[462] Sügen, 155.
[463] *A.g.e.*, s. 23.
[464] *A.g.e.*, s. 29-31.
[465] M. Uğur Derman, "Hat" md. *DİA*, 16, 427-437; Nefeszade İbrahim, *Gülzar-ı Sevab*, İstanbul, 1938; M. Hüsrev Subaşı, *Yazıya Giriş*, İstanbul, 1987; Muhiddin Serin, *Hat Sanatımız*, İstanbul, 1982; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türklerde Yazı Sanatı*, Mersin, 1993; Ahmet Savran - M. Sadi Çögenli, *Osmanlıca ve Arşiv Rehberi*, Erzurum,1989; Nihat Boydaş, *Talik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, İstanbul, 1994; M. Bedreddin Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli, (I-II Kitap)*, (Haz. M. Uğur Derman), Ankara,1981.

görüyoruz. *İs mürekkebi, sarı mürekkeb, laʿlî mürekkep, zer mürekkebi, gülgunî mürekkep, zırnık mürekkebi, asumanî mürekkep* gibi. Ayrıca mürekkebin hazırlanması hattatlık yanında veya hattatlıktan ziyade müzehhiplikle ilgili incelik isteyen bir iştir. Bu bakımdan Vamık'ın vasfedildiği aşağıdaki beyitte onun bu yönüne de işaret edilmiş olmalıdır. "Yakut" kelimesi ile tesiri XVI. yüzyıla kadar sürmüş olan büyük hattat Yakut el-Mustasımî'ye (ö. 1298) de telmih yapılmış olabilir. Yakut'a, "bir sihr eylemiştir ki ana Samirî görse sihr-i helaldır deyüb aciz ve lal kalırdı" övgüsünü hakkeden hattat olarak bakılmıştır. Bağdat, Moğollar tarafından yağmalanırken bir minarenin şerefesine çıkarak yazmaya devam eden Yakut, kalem üslubundaki orijinallikle aklam-ı sitteye bir güzellik ve zerafet katmıştır.[466]

Laʿlî, yani kırmızı renkli mürekkep, kırmız böceği denilen küçük bir böcekten elde edilen boyaya lotur, şap, çöğen gibi değişik maddelerden belli miktarlarda ilavelerle elde edilir.[467]

Yazardı ḫaṭṭ-ı laʿlî ḫaṭṭ-ı yāḳūt
Virürdi gözlere nūr cānlara ḳūt (792)

Hayr: *İyilik.* Karşılık beklemeden Allâhü Taala'nın rızası için yapılan işler. Zıddı olan kötülük, çirkin ve kötü işler anlamına gelen şer kelimesiyle birlikte klişeleşmiştir. *Kur'an* kaynaklı ıstılahlardandır. Ayette "Kim zerre miktarı bir hayır işlerse onun mükafatını görecek. Kim de zerre miktarı şer işlerse onun cezasını görecektir."[468] buyurulmuştur.

Ḫayır mı iy büräder yoḫsa şerdür
Ki giceyle gelen ḳara ḫaberdür (4454)

Hayy: (Esmâ'ül-hüsnâ). Allâh'ın "diri, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten" sıfat-ismidir. Kelimenin zıddına, meyyit (ölü) denir. Yaradılmışlar içerisinde hayat sahibi olanlar, diğerlerine yani cansızlara nazaran daha kıymetlidir. Çünkü hayat sahibi olan varlıklar bilgi ve faaliyet kaynağıdır. Hayat; yeme içme, üreme gibi ibtidai (canlılığın zorunlu gereği) ve bilmek, yapmak gibi (akıllı varlığa has) kıymetli özelliklere sahiptir. Bunlar yaratılmış olana has özelliklerdir. Allâh'ın hayatı (diriliği) ise her şeye gücü yeten her şeyi bilen yeme, içme, uyuma gibi ibtidai özelliklerden

---

[466] Boydaş, 24.
[467] Yazır, 154.
[468] (Zilzal 7-8)

aşkın, ezeli ve ebedi bir hayattır. O yok olmaktan, güçsüz düşmekten ve hatadan münezzehtir.[469]

Alub tiryāki gördi pīr-i dānā
Gönülden didi iy Ḥayy-ı tüvānā (2230)

Hazret-i Namus-ı Ekber: Bkz. "Cebrail".

Hur: Hurî olarak da bilinen güzel gözlü cennet kızları. Konuyla ilgili ayetlerde[470] huri; *cennetteki iri gözlü, temiz, genç, eşler* olarak tanımlanmıştır.

Hadiste ise ayetlerdeki mihenk güzellik unsuru olan "iri gözlü" ifadesi tekrar edilip açıklanır: "Cennet hurilerinden bir kadın yer halkına baksa hiç şüphesiz o cennetle yer arasındaki fezayı aydınlatır. Ve orayı bir güzel koku doldurur. Yine muhakkaktır ki o kadının başörtüsü dünyadan ve dünyadaki her şeyden değerlidir."[471]

Hûrî "gözde siyahın içerisinde beyazın biraz açığa çıkmasıdır ve bu, göz için güzelliğin müntehasıdır."[472] Buna *haver* denir. "Hur kelimesinin türeyişi hakkında ihtilaflar vardır. Yüz beyazlığı olduğu görüşünde olanlar vardır, fakat kök anlamı beyazdır. *Tahvir*, beyaz kılmak demektir. "Havra olan kadın "haver"i belirgin olan kadın demektir. Esasen haver ceylanlarda olur. Kadınlara ise "hur îyn" denilmiştir. "İyn" aynanın çoğuludur ve çekiciliğin bütün özelliklerine sahip olan büyük gözlü kadın demektir. Ayetlerde huriler bakışlarını bir yere yani evlendirildikleri eşe çevirmiş haddi aşmayan güzellerdir. Ayrıca Sad suresindeki "yaşıt" ifadesi de genç ve son derece güzel olduklarını ifade eder.[473] Hurilerin safran, misk, anber ve kafur gibi güzel kokulu maddelerden yaratıldığına dair rivayetler vardır.[474]

Sevgilinin bulunduğu yerin cennete benzetilmesi sevgilinin huriye benzetilmesi için zorunlu bir sonuç gibidir. Umumiyetle *melek* ile yanyana benzetme ögesi olan hurî bazen; vaiz sevgiliyi görse huriyi medh etmekten vazgeçer[475] mübalağasına malzeme, olur.

Divan şiirinde de belli tasvirlerle güzelliği övülen sevgili, sonuçta bir güzel ideali olarak huriye benzetilmiştir. Bunda hurînin Allâh tarafından övgüye mazhar

---

[469] Tatlısu, 170-172.
[470] (Saffat 48-49, Sad 52, Duhan 54, Tur 20, Rahman 72)
[471] Mürşid 3.0 (CD), *(Buhari)*, Hadis No: 1182.
[472] İbn Kesir, 1; 530.
[473] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (1998), 273-276.
[474] Pala, 234.
[475] M. Nejat Sefercioğlu, *Nevî Divanının Tahlili*, Ankara, 2001, s. 134; Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul, 2001, s. 110.

olacak kadar güzel, veya insanların bireysel estetik ölçülerine, yani izafi değerlendirmelere müsait olmayacak şekilde evrensel tanımlanmış olması etkindir.

Metinde de bu anlayıştan farklı bir kullanım yoktur.

Maḳāmın gördi ḳarı cennet olmış
Cemāli ḥūrī birle ziynet olmış (1406)

Yüridi bir iki adım yir ʿAẕrā
Nitekim gülşen-i cennetde ḥavrā (2995)

Buyur luṭf eyle ḳaṣra iy yüzi nür
Gerekdür bāġ-ı cennet ḳaṣrına ḥūr (3001)

Şu resme eyledi meşşāṭa zīnet
İşitdi itdi taḥsīn ḥūr-i cennet (4875)

Huri: Bkz. "Hur".

Hurşid ü Ferahşad: Şeyhoğlu Mustafa'nın dinî-tasavvufî mesnevisi. 1387'de yazılmıştır. Konusu kısaca şöyledir:

Irak şahı Siyavuş'un oğlu Hurşid dünyaya geldiğinde müneccimler, 16 yıl sonra ülkenin savaş ve felaketlere uğrayacağını söylerler. Siyavuş, bunun üzerine zaten erkek çocuğu istediği halde Hurşid'in doğumundan memnun olmadığı için Ay Hatun'a onu ortadan kaldırmasını söyler. Hurşid'in annesi Ay Hatun onu Darü'l-Melek kalesine göndererek ölmüş olan başka bir çocuk için cenaze töreni düzenletir. 16 yıl sonra Siyavuş'un diyer hanımları Hurşid'in yaşadığını haber verirler. Siyavuş onu öldürmek üzere Darü'l-Melek kalesine varır. Kızının güzelliği karşısında hayran olan Siyavuş onu öldürmez ve Cemabad'a getirir. Yanındaki dört yiğit ise Hurşīd'in güzelliğinden mecnun olurlar. Biri ölür, diğer üçü onu şehrin dışında gömer ve Siyah, Hıtay'a; Kafur, Çin'e; Azad ise Magrib'e gider.

Hurşid'in güzelliğini Azad'dan duyan Magrib şehzadesi Ferahşad ona aşık olur. Azad ile birlikte Cemabad'a gelirler. Şehrin dışında, ölen aşığı için yaptırmış olduğu türbenin başında dadısıyla birlikte Hurşid'i görürler. Hurşid de Ferahşad'a aşık olur.

Siyah'tan Hurşid'in güzelliğini duyan Hıtay hükümdarı Boğa Han, Siyavuş'a mektup göndererek onu ister. Siyavuş, kızının varlığını gizler. Ardından Boğa Han ile savaşlar yapılır. Sonunda Hurşid bir hile ile Boğa Han'ı öldürür. Bu başarıyı da Ferahşad'ın gerçekleştirdiğini yayar ve böylece babasının onu benimsemesini

sağlar. Ferahşad babasının yanına döner. Babası Ferahşad'ın hasretine dayanamadığı için onun ayrılmasına izin vermez.

Kafur, Çin'de ünlü bir ressam olur. Kendisi için yapmış olduğu Hurşid'in resmi bir rüzgarda elinden uçup Mısır Sultanı Tus'un sarayına düşer. Tus'un oğlu Behram Hurşid'e aşık olur. Siyavuş'tan Hurşid'i isterler. Ferahşad'dan da bir haber alınamadığı için kızı, Behram'a verirler. Bu arada babası ölen Ferahşad yola çıkarak düğünün 38. günü Cemabad'a ulaşır. Kurultay toplanarak kızın kimi istiyorsa ona verilmesi kararını alır. Behram'a hediyeler verilerek gönlü alınır ve Hurşid ile Ferahşad böylece kavuşmuş olurlar.

Bütün edebi eserlerde olduğu gibi *Vamık u Azra*'da da Hurşīd ve Ferahşad Vamık ve Azra'nın birbirlerine olan aşkını anlatmak için sembolleşmiş malzemelerdendir.

Görürsin biri Şīrīn biri Ferhād
Biri Ḫurşīd olur biri Feraḥşād (9)

Göre Şīrīn'i Ḫüsrev ḫurrem ü şād
Temāşā ide Ḫurşīd'i Ferahşād (3167)

Huşe: Başak burcu. 21 Ağustos - 20 Eylül dönemidir. Başak takımyıldızı her zaman bakire olarak yorumlanıp bereket, hasat, saflık ve masumiyet simgesi kabul edilmiştir. Bu burç, sabır üretir ve bunu zamana yayar. Mükemmellik en önemli özelliğidir. Utaridin bu burçta olması zihin ile ilgili oluşumlar için faydalıdır. Kişiyi idealist yapar. Maddi kazanç temin etmez. Fakat kişinin ilmi vs. yönleri gelişir.[476]

ʿUṭārid Ḫūşe'nüñ olmış ḳarīni
Saʿādet ḫirmenīnüñ ḫūşe-çīni (925)

Hüma: Devlet kuşu demektir. Doğan büyüklüğünde, uzunca açık mavi renkli kuyruğu olan, sarı gagalı, yeşil kanatlı, boz saksağanı andırır serçeden biraz büyük bir kuş olarak tanımlanmıştır. Eskiden bir meydanda bu kuş uçurulur gölgesi kimin başına düşerse o, sultan tayin edilirmiş. Bu yüzden de *devlet kuşu* adı verilmiş ve talihlilikle beraber anılmıştır. Ayaksız olduğu dirisinin ele geçmediği, Çin adalarında yaşadığı ve kemikle beslendiği de söylenir. Belki ölüsünün sahra-yı Hıta sınırlarında Deşt-i Kıpçak'ta bulunacağı da tahayyül edilmiştir.

---

[476] Sügen, 23, 178.

Edebiyatımızda oldukça fazla işlenmiş bir unsurdur. Sevgilinin aşığa iltifatı, Hümanın gölgesinin aşığın başına düşmesidir. Hüma şiirde malzeme olur ve refah, kudret ve mutluluğa giden yolu açar. Ayrıca *Hümā-yı Bezya-yı Dîn* tamlaması Hz. Muhammed için kullanılan bir deyimdir. *Vamık u Azra*'da deyimin çağrışımıyla Resulullāh Hüma'ya teşbih edilmiştir.

İrer ol Sidre-ḳāmet Müntehā'ya
İşāret ḳıldı Cibrîl ol Hümā'ya (187)

Ḳadem başdı çü bānū nerd-bāna
ʿUrūc eyler hümā şan ās-māna (3002)

Bilḥamdillāh işimüz ḫayra döndi
İnüb himmet Hümā'sı ḳula ḳondı (3036)

Hüsn-i haṭ: Hat sözlükte başka anlamları yanında *uzun ve doğru yol*, mastar olarak *yazı yazmak* manalarına gelir. Çoğul olarak *hutut* veya *ahtat* kullanılır. Batı kültüründeki karşılığı; güzel yazma, genellikle estetik kurallara bağlı kalarak ölçülü yazma sanatı olan "cailigraphy" kelimesidir. *Hüsn-i hat* İslam yazıları için kullanılan bir tabirdir. Sanatkārına katip, küttap, verrak ve hattat denilmiştir. Farsçada bu *hoş-nüvis* veya *hub-nüvis* kelimeleriyle ifade edilir. Hat için meşhur bir tarif vardır. "Hat her ne kadar, cismanî aletlerle meydana gelirse de aslında ruhî bir hendesedir." Yani konusunu insan ruhundan alan hat zihinde şekillenir, daha sonra el göz ve irade vasıtasıyla ortaya çıkar.

Kur'an-ı Kerim'de "...ki o kalemle yazı yazmayı öğretendir."[477], "nun, kalem ve ehl-i kalemin satıra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için Ya Muhammed"[478] buyurulması yani Allāh'ın üzerine yemin ettiği hususlardan olması, meselenin İslamî boyutunu ve güzel sanatlar seviyesine yükselmesini gösteren sadece bir-iki sebeptir. Daha XI. asırdan başlayarak Gazneliler ve Selçuklular Arap yazısını benimsemiş sonraları da Türkler *Kur'an* yazısı diye bu yazıya hürmet etmiş, sadece dini ve edebi eserlerinde değil mimarinin her şubesinde, ince bir zevkle bu yazıyı meşketmişlerdir.[479] İslam yazısı olan hüsn-i hattın tarihçesi hakkında buraya sıkıştırılacak bilgiler bu zevkli konuyu tanımsızlaştırmak, ışığını kısmak olur. Fakat burada bahsedilmesi gereken Müslüman Türkler arasında da bu sanatın hayli

[477] (Kalem 1)
[478] (Alak 1)
[479] Serin, 17-18, 28, 47.

muteber olduğudur. "*Kur'an* Hicaz'da nazil oldu. Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı" şeklindeki meşhur söz bunu izah eder. [480]

Metinde Vamık, hüsn-i hat dersleri de almıştır.

Bilüb her ʿilmi öğrendi kitābet
Yazub ḫoş ḥüsn-i ḫaṭ virdi letāfet (791)

Muḥaṣṣal on iki ḫaṭṭī raḳamdan
Yazardı cümlesini bir ḳalemden (793)

Hüsrev ü Şirin: Fars ve Türk edebiyatlarında Sasani hükümdarı Hüsrev ile Ermen melikesi Şirin'in aşkını işleyen bir mesnevidir. Türk halk edebiyatındaki *Ferhat ile Şirin* hikâyesi bu mesnevinin bir bölümüdür. Konusu şu şekilde özetlenebilir:

İran hükümdarı Hürmüz'ün Hüsrev adında bir oğlu dünyaya gelir. Hüsrev 15 yaşında iken rüyasında dedesi Nuşirevan'ı görür. Nuşirevan ona Allāh tarafından Şebdiz isimli bir at, Barbed isimli bir şarkıcı, taht ve Şirin'in bağışlandığını söyler. Hüsrev, nedimi Şavur'u Ermen melikesi Banu'nun yeğeni Şirin'i istemek için gönderir. Şavur, Hüsrev'in resmini yapıp Şirin'e gösterir. Birbirlerini aramak için yola çıkan iki aşık bir pınarın başında karşılaşır fakat tanışamadan yollarına devam ederler. Şirin Medayin'de Hüsrev ise Ermen ülkesinde Mehin Banu'nun yanında kalır. Hüsrev Şavur'u, Şirin'i getirmek üzere Medayin'e gönderir bu arada babasının gözlerine mil çekilip tahttan indirildiğini öğrenir. Behram-ı Çubin adlı kumandanın entrikaları yüzünden tahta çıkamaz ve Medayin'e döner. Yolda Ermen'e gelmekte olan Şavur ve Şirin'e rastlar. Birbirlerinin yanında mutlu olurlar. Bir süre sonra Hüsrev'in vuslat isteğini Şirin reddeder. Hüsrev de Şebdiz adlı atıyla Rum ülkesine yola çıkar. Rum Kayser'inin kızı Meryem ile evlenir. 50.000 kişilik bir ordu ile Medayin'e yürür ve tahtını tekrar ele geçirir. Bu arada Banu ölmüş ve Şirin, Ermen ülkesinin melikesi olmuştur. Hüsrev'i bulmak üzere Medayin'e gelen Şirin onun Meryem ile mutlu olduğunu görüp gizlice geri döner.

Şirin taze süt içme alışkanlığındadır. Şavur vasıtasıyla mimar olan Ferhat'a köşküne kadar uzayan bir su yolu, çeşme ve havuz yaptırır. Buralara süt doldurulacaktır. Bu arada Ferhat, Şirin'e aşık olur, kendine verilen hediyeleri de Şirin'in ayaklarına saçıp aşkından bahseder. Ferhat'ın aşkını duyan Hüsrev, Şirin'i kıskanıp onu oyalamak için ordusunun geçeceği bir tünel yapmasını emreder.

---

[480] Subaşı, 6.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

Ferhat Bisütun isimli dağı delmeye başlar. Hüsrev bununla yetinmeyip bir kocakarı vasıtasıyla Ferhat'a Şirin'in öldüğü haberini gönderir. Ferhat kendini dağdan atarak intihar eder. Bu arada Meryem de ölür. Bir takım kaprisli maceralardan sonra Hüsrev ve Şirin birbirine kavuşurlar, ancak bu mutluluk uzun sürmez. Şirin'e göz koyan Meryem'in oğlu Şiruye, Hüsrev'i hançerletir. Şirin, Hüsrev'in tabutu başında intihar eder.

Gerçek hayattan alınmış fakat efsaneleşmiş olan bu aşk hikâyesi de edebi eserlerde iki seven insanın birbirlerine duydukları sevgiyi ifade etmek için malzeme olmuştur.

Birisi Veyse oldı biri Rāmîn
Birisi Ḫüsrev oldı biri Şîrîn (11)

Göre Şîrîn'i Ḫüsrev ḫurrem ü şād
Temāşā ide Ḫurşîd'i Feraḥşād (3167)

İlā yevmi'l-kıyāme: "Ta kıyamet gününe kadar" anlamına gelen ibare; "ila" harf-i cerrinin ilavesiyle zaman zaman iktibas kabul edilen "ila yevmi'l-hisab" gibi *Kur'an*'a mahsus ifade şekillerindendir. Arap dili morfolojik yapısıyla da eski dilimizde klişeleşmiş bir ifade olarak görülür. Tabiî olarak bir çok ayette geçmekle birlikte, şiire ve yevmi'l-kıyamet şekliyle halk diline de yerleşmiştir.

ᶜAdāletle bulan ḫalḳ içre şöhret
Unudulmaz ilā yevmi'l-ḳıyāmet (5193)

İlm-i rukum: Hesap ilmi ve kuralları. Metin içerisinde Vamık'ın tahsil etmiş olduğu ilimler arasında gösteriliyor.

Bedîhî kesbi aḫz itdi ᶜulūmı
Ḥisāb-ı defter ü ᶜilm-i ruḳūmı (790)

İnşaallāh: "Allāh dilerse" anlamındadır. Allāh dilerse, nasip ederse, izin verirse gibi anlamları taşıyan ifade sadece yapısal olarak *Kur'an* dili morfolojisini yansıtır. "Allāh ne dilerse; güzel aferin, bravo, doğru, kim bilir, daha neler" anlamlarına gelir.[481]

Yine ᶜözr eyleyüb didi şehenşāh
Girüdür bāḳî ḫidmet inşaallāh (823)

---

[481] Sait Şimşek-Taceddin Uzun, *Arapça-Türkçe Deyimler,Kalıp İfadeler, Atasözleri*, İstanbul,1991, s. 22.

Ṭutuñ her biriñüz bir güşeye rāh
Yoluñuz açıḳ ola inşā'allāh (1183)

İsrafil: Dört büyük melekten biri olup kıyamet günü cesetlere ruh üflemeye ve sur çalmaya vazifelidir. Sur, *İsrafil'in borusu* diye ifade edilmişse de bir teşbih unsurudur. Bazıları bu çağrıyı mahiyet itibariyle bir orduyu harekete getirmek gibi ölülerin kabirde mahşer yerine toplanmasına istiare-i temsiliyye olarak yorumlamışlardır. Sur'un üç defa çalınacağı tefsir edilmiştir. İlk çalınışta Allāh'ın dilediḳleri dışındakiler dehşetten sarsılacak, ikincisinde yıkılıp ölecekler. Üçüncü çalınışta ise tekrar diriliş gerçekleşecek ve mahşer hayatı başlayacaktır.[482]

Metnin miraç bölümünde İsrafil'e telmih yapılmıştır. Resul-i Ekrem, İsrafil'i elinde sur ile arşın altında göreve hazır bekler halde müşahede etmiştir.

Çü 'arş altına irdi ol yüzi nür
Görür İsrāfīl elinde ṭutar şūr (202)

Kader: Ezelden ebede kadar olmuş ve olacak bütün olayların yeri ve mahiyeti ile Allāh tarafından bilinmesi, takdir ve irade edilmesidir. Kader Allāh'ın *ilim* ve *irade* sıfatlarıyla ilgildir.

Hüküm verme, Allāhü Taala'nın takdir ettiği, eda, yerine getirme anlamlarına gelen kaza[483] ezelde, Allāh tarafından bilinen ve takdir edilen şeylerin zamanı ve yeri geldiğinden takdire uygun olarak Allāh tarafından yaratılmasıdır. Kaza Allāh"ın *kudret* ve *tekvin* (yaratmak) sıfatları ile ilgilidir. Kadere iman iyi-kötü, hayır-şer ne varsa Allāh tarafından ezelde bilinip zamanı gelince onun irade sıfatıyla takdir edilmesine yani olayın yaratılacağına inanmak demektir. *Kaza* kelimesi bazen *kader* yerine kullanılırken bazen de belli ibadetlerin vakti geçtikten sonra eda edilmesi de aynı kelimeyle karşılanmıştır.

Kader hakkındaki problemler "kulların kendi fiillerini yaratma" meselesindeki ihtilaftan doğmuştur. Kader konusunda ileri sürülen fikirler aşırı uçlar ve mutedil taraftarlar bulmuştur. *Kur'an* ayetlerini ve hadislerini tetkik ve tefsirler bu görüşleri bir bakıma ekoller haline getirmiştir.

Cebriye kulun fiillerine mecbur olduğu kanaatindedir. Yani kişinin güç ve iradesini inkar etmiştir. *Kaderiyye* insanın kendine has bir iradeye sahip olduğu kanaatinde ileri gitmiştir. Kulun kendi istediği şeyi yapabileceğini, hatta Rabbinin

---

[482] *Yeni Ansiklopedi*, 4; 1599.
[483] Varlık vd., 1; 280.

istemediği şeyi bile yapmaya muktedir olduğunu savunmuştur. *Ehl-İ Sünnet* ise her iki görüşün de hatalı olduğu fikriyle hareket eder. Ehl-i sünnet anlayışına göre "O görünmeyeni de bilicidir, görüneni de"[484] ayetinin yorumu şöyledir. Görünmeyeni bilmek, eşya ve olayların meydana gelmeden önce bilinmesi demektir. Görünen ise var olduktan sonra bilinir. Allāh kullarını önceden kendisinin sahip olduğu bilgi bakımından değil, fakat onlara gönderdiği emir ve yasaklar bakımından mesul tutmuştur. Dolayısıyla insanlar itaatkar ve asi olmak üzere istedikleri gibi hareket edebilirler. Allāh'ın bu bilgiye önceden sahip olması onların fiillerini değiştirmez.[485] Naturalistlerin "doğa" nitelemesiyle eşyaya izafe edilen güç ve yetenekler ile bunların diğerleri ile oluşturduğu bağıntı ve zorunlu haller İslami anlayışta *Allāh'ın kanunları, adet ve sünneti* olarak adlandırılır. Allāh'ın kanunlarının yani mukadderatının değişmemesi şu anlama gelir. Mesela ürün elde etmek için toprak elverişli olmak şartıyla tohum atılır ve işlenir. Yeterince yağmur yağar, sulanır, güneş alırsa vs. tohumun türünden ürün elde edilir. Bu Allāh'ın ezeldeki takdiri ve varlık alemindeki sünnetidir."Allāh'ın sünneti değişmez."[486]

*Kur'an*da kaza ve kader; *halk* (yaratmak), *emir ve hüküm, ilan* ve *beyan* anlamlarında kullanılmıştır. [487]

Metinde de Camii'nin, kaza ve kaderin ezeli bir hüküm olduğu kanaatini taşıdığı gözleniyor.

Ḥakîm ü Dilpezîr itdi duʿālar
Biḥāmdillāh ki şavuldı ḳażālar (3608).

Bu beyit; "Kaza-i Muallakı hiçbir şey değiştiremez. Yalnız dua değiştirir ve ömür yalnız ihsan, iyilik artırır." hadisindeki[488] akaidî hükme uygun olarak[489] şairin düşüncelerindeki sağlamlığı göstermek bakımından önemlidir. Diğer beyitler de öyle:

Ḳaçan Ḥaḳ bir ḳula virse ḳażāyı
Ḳażā inmege eyler iḳtiżāyı (2248)

Ḳader sürer ider cehdile iḳdām
İrürür vaḳtine anı serencām (2249)

---

[484] (Haşr 22)
[485] Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmi*, İstanbul, 1991, s. 285-290. (Aynı sayfalarda yer alan ve ekollerin görüşleri için referans gösterdikleri ayetlere ve ayrıntılı tefsirlere konuyu sınırlandırmak için metinde yer verilmedi).
[486] Muhammed İhsan Oğuz, *İslamda Kaza ve Kader*, İstanbul, 1993, s. 83-84.
[487] Ömer Nesefi, *Akaid*, (Haz. M. Seyyid Ahsen). İstanbul,1992, s. 137-139.
[488] Hadis, *İhya-u Ulumiddin*'den alıntı.
[489] Varlık vd., 1; 280.

Ne yazılsa cebîne ḫayr eger şer
Görür bir bir anı her neyise er (2250)

Ḳażāyile ḳader olmışdı dellāl
Kimine ṣat diridi kimine al (2461)

Kadir: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın "istediğini, istediği gibi yapmağa gücü yeten" sıfatı ve ismi. Allāh kudretini göstermek için kainatı yaratmıştır.[490]

Ne deñlü virse ḳudret şaḫṣa Ḳādir
Kim ol deñlü olur ʿilminde māhir (528)

Kaf: Dünyanın etrafını çevreleyen efsanevi bir dağdır. Yecüc ve Mecüc'ün, cin, peri ve şeytanların, ejderha ve Anka'nın yaşamış olduğu yer olarak tahayyül edilmiştir. Yüksekliği 500 fersah olarak düşünülmüş, masal ve diğer anlatmalarda da uzaklığın ve genişliğin sembolü olarak kullanılmıştır. Güneşin ışıkları bu dağa çarpınca yeşile dönüşür ve mavi olarak yansırmış.

Kur'an'ın 50. suresinin ismi olan *Kaf*, aynı zamanda "Kaf" ayetiyle başlar. Müteşabih ayetlerden olmasına rağmen müfessirler tarafından "Kaf" dağı olarak da tefsir edilmiş, Kaf'ın yeşil zebercedden olduğu belirtilmiştir.

Edebiyatta tahayyülî mekân olarak önemli bir yer tutar.

Ulaşdı emri birle nūna bir ḳāf
Cihān var oldı andan Ḳāf-tā-Ḳāf (4)

Öñünden ürkeridi ṣayd-ı ṣaḥrā
Uçardı naʿrasından Ḳāf'a ʿAnḳā (1499)

Ṣanasın her biri şāhin ü şehbāz
İderler kūh-ı Ḳāf'a ṭoğru pervāz (3071)

Kamer: Ay olarak da ifade edilir. Neyyir-i asgar yani küçük nurludur. Birinci felekte yer alır. Güneş sultanının dostu ve veziridir. Düşmanı yoktur. Orta uğurludur. Tabiatı mutedil soğuk ve nemlidir. Pazartesi ve Cuma gecesine hakimdir. Kamer'e hakim olan beyaz renktir. Tesirinde doğanlar kararsız, ihmalci, hayalperest, zayıf ve metanetsiz, bencil ve endişeli olurlar. Keten, kamış ve kuru otların çürümesi de Kamere isnat olunur. Çürütme özelliği ayın ilk yarısında fazla ve ikinci yarısında nispeten az olurmuş. Her gezegen için bin yıllık bir zaman

[490] Tatlısu, 183.

dilimini devr ettiği, içinde bulunduğumuz zamanın son gezegenin, yani kamerin devri olduğu söylenir. Bu yüzden de son devir *devr-i kamer* olarak adlandırılır.

Kamer, ay, mah, meh kelimeleri aynı zamanda bir teşbih ve istiare malzemesidir. Sevgili aya benzetilir. Ay tutulması sevgilinin saçlarını yüzüne örtmesidir. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri ay üzerindeki karanlık kesimler olarak vasfedilmiştir. Her gece görünmemesi, yanına yaklaşılmaması, uzaktan seyredilmesi, yüksekte olması, karanlığı aydınlatması, benzetme ögeleridir. Ayın etrafında yıldızların olması ona ilgi gösterilmesi anlamına gelir. Bazen de bu yıldızlar ayın gözyaşları olarak yorumlanmıştır. Dolunay durumu; *bedr, meh-i taban, meh-tab, meh-i tamam, meh-i çar-deh* şekillerinde tabir edilir. Dolunayda deliliğin şiddetlenmesi aşığın divaneliğini anlatmak için malzeme olmuştur. Hilal olma durumu da yine teşbih için malzemedir. Sevgilinin kaşı hilale benzetilir. Sevgilinin kaşının gözlenmesi oruç ibadetinden sonra bayram hilalinin gözlenmesi gibidir.

Ḳodılar ʿizzetile şāh öñinde
Nitekim burc-ı Pervīn māh öñinde (3207)

Ki şān cevlān ider Tāvus-i Sidre
Ḳamerdür yā şerefde irdi ḳadre (3145)

Nişār it şāh-ı devrān ayağına
Ṭağıt ıldız gibi māh ayağına (3292)

Bilürüz kim degüldür aña ḳābil
Kim olmaz āyīne aya muḳābil (3340)

Hilāl olmışdı ḥasretle ḳamer-veş
Dilin ṭutmışdı Dildārile Dilkeş (4721)

Kaza:. Bkz. "Kader".

Kelam: *Söz ibare, cümle* ve *cümlecikler*. İki farklı ıstılahi manası vardır:

1- Allāhü Taala'nın subuti sıfatlarındandır. Allāh; alet, harf, ve sese ihtiyaçtan münezzeh olarak söz söyler. "Rabbinin kelamı doğrudur ve adalet bakımından tam kemalindedir. O'nun kelimelerini değiştirici yoktur."[491] ve "De ki Rabbimin kelamını yazmak için bütün denizlerin suyu mürekkeb olsa ve bir o kadar daha yardımcı

[491] (Enam 115)

olarak ilave etsek, Rabbimin sözleri tükenmeden o denizler tükenir."[492] ayetlerinde bu sıfat tanımlanmıştır.

2- İman ve itikad bilgilerini delilleriyle anlatan ilimdir. İmam-ı Rabbanî'ye göre ilm-i kelam, itikad edilecek ve kalb ile inanılacak şeyleri öğretir. İlm-i kelamda ehl-i sünnet alimlerinin, *Kur'an-ı Kerim*den ve *hadis*lerden anladığı bilgiler vardır. Bu bilgiler kelam ilmini oluşturur. [493]

Ömer Nasuhi Bilmen'in yapmış olduğu tanım en kapsamlı olanıdır. "Allâh Taala'nın zatından ve sıfatlarından, nübüvvet ve risalete dair meselelerden mebde ve mead itibariyle yaratılmışların hallerinden İslam kanunu üzere bahseden ilimdir." Bu tanımın dikkat çeken hususları yaratılmışların başlangıç ve son itibariyle araştırılması pozitif ilimlerin duyulara has bilgi edinme yönteminden farklıdır. Pozitif bilimlerin esas aldığı nakil değil akıldır. Oysa Kelam ilmi, izah aklî nitelikte de olsa nakle bağlı kalmayı hareket noktası kabul eder. Yani yaratılışın başlangıç ve son itibariyle ele alınması pozitif ilimlerin konusuna girmez. İkinci husus, İslam kanunu üzere oluşturur. Bu kayıtla da kelam ilmi felsefeden ayrılır.

Kelam ilminin gayesi, imanı taklid anlayışından kurtarmak, delil ve ispatlarla ikna yoluna gitmek, batıl olan fikri mülahazalara karşı koruyucu bir yöntem ortaya koymaktır.[494]

Kelam ilminin en mühim konuları olan eşyanın hakikati Allâh'ın birliğine delil getirme "ilk sebep", yaratılışın başlangıcı, sebep - sonuç münasebeti gibi konular edebiyatımızda da bilhassa tevhid bölümünde yoğun olarak işlenen konular arasındadır.[495]

Metinde Vamık'ın kelam eğitimi aldığı belirtilmiştir.

Kelâmile bilüb ʿilm-i maʿânî
İderdi şerḥ bedîʿile beyânı (785)

Kerrubî: Bkz. "Melek."

Kevser: Kelimenin çok geniş bir anlam yelpazesi vardır. *Bereket mübalağa seviyesinde çokluk, pek çok hayır, hikmet, ilim, Kur'an, İslam, tevhid, ilm-i ledün, marifetullâh, cennet ırmaklarının kaynakları, cennette bir havuz veya nehir, Kur'an-ı Kerim'in 108. suresinin ismi, kıyamete kadar gelecek, peygamber nesli,*

---

[492] (Kehf 109)
[493] Varlık vd., 1; 226, 285.
[494] Topaloğlu, 48-49, 51.
[495] Levend (1980) 81-83.

ashap, tabiin ve onların iyilik ve hayırları anlamlarına gelir. Kelimenin bu geniş anlam dünyası içerisinde *Mekke'nin fethi, Şam'ın fethi, ve İstanbul'un fethi* bile vardır. Kevser suresinin ilk ayeti ebced hesabıyla şöyle yorumlanmıştır.

El-kevser küllîdir. Yani manası umumidir. Bu manaların içinde İstanbul da bir ferttir. *El-kevser*, Ebced hesabıyla 757 (M. 1256) yılına tekabül eder. Bu yıl Sultan Orhan zamanında Süleyman Paşa kumandasında "erler" olarak isimlendirilen kırk yiğitin şehit olması ve İstanbul'un muhasara edilmesi ve bir anlamda fethin başlangıcı olmuştur. Kevser'in kime verildiği ise "innā aʿteynāke" (sana kevseri bağışladık) ayetindeki şahıs zamiri *kef* ve ne için verildiğini gösteren "fesalli" kelimesinin ebced hesabıyla toplamı 857 (M. 1453)'e tekabül eder.[496] Dirayet yönü ağır basan bu tefsirin en güzel tarafı İstanbul'un mukaddes bir hediye olduğu mesajıdır.

Tefsirlerde Mekke ile Yemen arası uzunlukta, Safa ile Aden arası genişlikte olan bir akarsu olduğu belirtilmiştir. Suyundan bir kez içenin bir daha susamıyacağı söylenmiştir. Kevser suyu sütten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak bir su olarak tanımlanır. Kevseri cennette peygamberimize verilmiş bir havuz olarak tefsir edenler de vardır.[497]

Edebiyatta *ab-ı kevser, şarab-ı kevser* tamlamalarıyla sevgilinin dudağı için ve nat-ı şeriflerde cennet güzelliklerinden bir unsur olarak gösterilir. *Nat-ı şerif* ve *çar-ı yar-ı güzin*in övgülerinde malzeme olarak kullanılmıştır. Azra'nın dudağı da kevsere benzetilmiştir.

Emîrü'l-mü'minîn dördünci Ḥaydar
Odur sāḳî anuñdur cām-ı kevŝer (265)

ʿİzārı cennet ola adı ʿAẕrā
Ṭutağı kevŝer ola ḳadı ṭūbā (745)

Muṭarrā bāġ-ı cennetden yañağı
Muṣaffā āb-ı kevŝerden ṭudağı (977)

Keyvan (Zühal): Saturn. Yedinci kat göktedir. Feleği diğer feleklerin hepsinden büyük ve yüksek, devri de onların devirlerinden daha uzundur. Eski astrolojiye göre yedinci felekte olması yedinci iklimdeki memleketlerin bu gezegenin tesiri altında olacağı şeklinde yorumlanmıştır. Hindistan yedinci iklimdedir ve hintlilerin siyah olması Keyvan'ın siyah olmasının tesiri olarak görülmüştür. Çok uğursuzdur

---

[496] *Yeni Ansiklopedi*, 2; 977.
[497] Pala, 292.

yani kötülüğün ve fenalığın belirtisidir. Tabiatı aşırı derecede kuru ve soğuktur. Rengi siyahtır. Gam ve keder vericidir. Etkisinde doğanlar ahmak, cahil, bilgisiz, korkak, hasis ve yalancı olurlar. Hurafeye inanırlar ve hayale düşkündürler. Çarşamba gecesi ile cumartesi gününün ilk saatlerine hakimdir. Dostları Zühre ile Utarit Düşmanları ise Şems ile Kamer'dir. Madeni kurşundur. Eski kimyacılar kurşunu da zühal olarak adlandırırlar. Keyvan, Güneş (şems) sultanının hazinedarıdır.

Ḳodı Keyvān öñinde tāc ü taḫtı
Ki virdi ṣāḥibine raḫt-ı baḫtı (181)

Şerefde Keyḳubād olmışdı Keyvān
Añа taḫt-ı keyānī ḳurdı Mīzān (920)

Düzetmişlerdi ḳaṣr öñinde eyvān
Añа rif'atde reşk eylerdi Keyvān (3080)

La'l: Yakuta benzeyen kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Rivayete göre aslında beyaz olan taş ciğer kanıyla boyanarak güneşe bırakılır ve bu şekilde kırmızılaşması sağlanırmış. Bugün de bazı antikacıların süs taşlarını kırmızılaştırmak için aynı yöntemi uygulamaktadır.

La'l edebiyatta çok fazla işlenmiş motiflerdendir. Değer verilen gözyaşları, ve sevgilinin dudağı rengi itibariyle la'le benzetilmiştir. Ayrıca kıymetli oluşu nedeniyle zenginliği anlatan tasvir ögelerinden biridir.

Yolub ṣaç u ṣaḳalın başın açdı
Gözinden yire la'l u incü ṣacdı (1655)

Yudar mı la'lüm añsa derdile kān
Olur mı sünbülüm añsa perīşān (3061)

Ḥisāba gelmez altun la'lile dür
Gemiyi gevherile itdiler pür (3057)

Lat u Menat: Cahiliyye döneminda müşrik araplar hemen hemen her türlü varlığa tapmışlardır. Havaya, güneşe, ay ve yıldızlara tapanlar yanında, güzel taş parçalarına, ağaçlara, kum tepelerine de tapıp takdis ederlerdi. Putlara takdim edilen yiyecekler en fazla başıboş köpeklerin işine yaramıştır. İlk defa Suva putuna tapmak suretiyle Hz. İsmail'in dininden ayrılmışlar, ardından Hübel putu Mekke'ye getirilmiş ve halk ona tapmaya başlamıştır. Lat'ı putlaştıran ise Amr b. Luhay

olmuştur. Rivayete göre bir yahudi *Sahratul Lāt* isimli dört köşe bir kayanın yanında hacılar için kavut ve kavrulmuş un karıştırmaktaydı. Bu yahudi öldüğü zaman Amr b. Luhay, bu ölmemiştir kayanın içine girmiştir diyerek kayayı kutsallaştırmış ve Mekke halkı Lat kayasına tapmaya başlamıştır. Lat putu Taif'te, Uzza Mekke'de, Menat ise Mekke ile Medine arasında Kudeyd'de Müsellel nahiyesinde bulunuyordu. Menat, Arapların en eski putu idi. Kureyşliler için en büyük put Uzza'dır. Kabe'nin içindeki putların en önemlisi ise Hübel idi. İnsan suretinde, kırmızı akikten yapılmış olan bu putun sağ eli kırıldığı için altından bir el yapılmıştı.

Mekke'de her evde bir put bulunurdu. Kabe'ye ise 360 tane put yerleştirilmişti.[498]

Edebi eserlerde bu put isimleri küfrü temsil etmek üzere kullanılmıştır. *Vamık u Azra*'da Lat ve Menat'a yalvararak savaş için hazırlanan Zengi'nin kafir olduğu dile getirilmiştir.

Zirihler geydi Zengî bindi ata
Tażarru'lar ider Lāt u Menāt'a (4210)

Lale: Tulipa (Liliaceae) türlerine verilen genel ad. Soğanlı, otsu, çok yıllık, kırmızı sarı ve beyaz çiçekleri olan bitkilerdir. Bazı türleri ise özel isimler alırlar.[499]

Divan edebiyatında gelincik, şakayık ve lale birbirleri yerine kullanılabilen kelimelerdir. Aynı çiçeğe işaret ederler. *Numanî* denilen ve dağlarda yetişen cinsi de edebiyatta malzeme olarak kullanılır. Buna *şakayık-ı numaniye* veya *lale-i numan* denir. Lalenin bu türünün Münzir oğlu Nu'man'a nisbet edildiği anlatılmıştır. Buna göre Numan bir gezinti esnasında bir çok gelincik çiçeği görmüş, manzara hoşuna gittiği için gelinciklerin korunmasını ve koparılmamasını emretmiş ve bu çiçeklere *lale-i numan* ismi verilmiştir.[500] İran mitolojisine göre yıldırım yaprağın üzerindeki çiğ tanesine düşünce çiğ tanesi ve yaprak alevlenmiş ve donmuş ve böylece ortasında siyah benekler olan kırmızı yapraklı lale oluşmuş.

Lalenin çok rağbet gören bir çiçek olmasının sebeplerinden biri de Arap harflerile yazıldığında harflerinin "Allāh" lafzındaki harflerden ibaret olması ve tabii olarak ebced hesabıyla her ikisinin de 66 etmesidir. Hilal de böyledir.

---

[498] Köksal (1981), (Ek Cilt), 145-147.
[499] Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara, 1997, s. 195.
[500] Onay, 277.

Eski kültürümüzde mimari eserler üzerine lale işlemesi koymak vazgeçilmez bir süsleme ögesi olmuştur. Rivayete göre Selimiye Camii müeezzin mahfiline yapılan ters lale bu kusursuz mimariye nazar değmemesi için yapılmış bir latif nazarlık veya lalenin tersinden okunmasına işaret edilmek suretiyle İslamiyet ve Türklüğün sembolü olan hilalin düz şekli ifade edilmek istenmiştir.[501]

Lale eski kültürümüzde sanki bir yaşama biçimidir. Lale yetiştirmek, yeni bir lale türüne isim vermek yarış halini almıştır. [502]

Lale yabani bir çiçektir. Çabuk solar ve suya fazlaca ihtiyaç duyar. Divan şiirinde şekil ve renk itibariyle cam, şem ve kase-i mercan olarak nitelendirilir. Aşık kanlı gözyaşlarıyla lalezarda gezer. Sevgilinin yanağı laledir ve lale hüznü temsil ettiği zaman bağrını ateşlere yakar. Metinde gözyaşları, yanak ve kadeh lale ile tasvir edilmiş, Vamık'ın bir savaşta almış olduğu yaralar da lale teşbihiyle ifade edilmiştir.

Akıtdı nergisi gül üzre jāle
Oda yandurdı bağrın şanki lāle (1565)

Açub nergislerin ol lāle-ruḫsār
Fiġān itdi nitekim bülbül-i zār (1580)

Götürler lāle gibi laʿl-gün cām
İçerler rāḥat içün rāḥ-ı gülfām (1723)

Boyandı cismi ḳana şanki lāle
Şaḳāyıḳ gibi ġarḳ olmışdı ala (1832)

Lanetu'llāh: "Allāh'ın laneti" demektir. Allāh'ın affından mahrum olmuş/mahrum olası anlamıyla bir tel'indir. İsim olarak kullanıldığı gibi (Allāhın lanet ettiği, Allāh tarafından lanetlenmiş), beddua, sövme ve yergi de bildirir. *Kur'an-ı Kerim*de Allāh'ın lanetlediği çok sayıda isyankar kavim, fert ve durum vardır. Camii'ye *Vamık u Azra* yazmayı tavsiye eden Sinan Paşa bu işin, hayırla anılmaya vesile olacağını söyler.

Şol adı ḳoma kim yād olsa nāgāh
İşidenler diyeler laʿnetü'llāh (329)

Levh-i maḥfuz: Değişiklik ve bozulmalardan korunmuş levha. Olmuş ve olacak bütün varlıklar ve olayların bütün ayrıntılarıyla yazılı olduğu kader levhası.

---

[501] Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, İstanbul, 1996, s. 139.
[502] Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Kartal, *Klasik Türk Şiirinde Lale*, Ankara, 1998.

Levh-i mahfuz, Yasin suresinin 12. ayetinde bu şekilde tanımlanmıştır. Onun aslı ümmü'l-kitap olan ilmu'llâhtır. Bu değişmeyen, bozulmayan, yüce kanun, kütük, kitabların kaynağı ve aslı olan levh-i mahfuzda "Allâh dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır."[503] Bütün kitapların aslı ve Allâh'ın indinde olan, Allâh'ın ezeli ilmidir.[504] Levh-i mahfuz kader düşüncesinin de bir uzantısıdır. Metinde levh-i mahfuz, peygamberin miraçta müşahedeleri arasındadır.

Çü ʿarş altına irdi ol yüzi nûr
Görür İsrâfîl elinde ṭutar ṣûr

Gözedüb emri ṭurur vaḳte ḥâżır
Önünde levḥ-i maḥfûẓ aña nâẓır
(202-203)

Leyla vü Mecnun: Aşk hikâyesidir. Mesnevi yahut hikâye şeklinde müstakil olarak işlendiği gibi diğer nazım şekilleri içinde de yaygın ve etkileyici bir motif olarak kullanılmıştır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir:

Ben-i Amir Kabilesinden Kays ile Leyla daha çocukken birbirlerini severler. Bir süre sonra bu duygusal bağlılık dedikodularla yayılır. Leyla'ya çadırdan çıkması yasaklanır, Kays da çöllere düşer ve Mecnun (deli) diye anılmaya başlar. Kays'ın babası onu Kabe'ye götürür. Dua etmesini ve bu aşktan kurtulmasını ister. Kays ise derdinin çoğalması ve aşkının ziyadeleşmesi için dua eder. Babası çaresizlikle onu geri getirir. Mecnun tekrar çöllere düşer ve vahşi hayvanlarla arkadaşlık eder. Mecnun'un söylediği yanık aşk şiirlerini okuyan Nevfel, Leyla'yı vermemekte direnen babasına savaş açar. Mecnun ise sevgisinden ötürü Leyla'nın kabilesinin yenilmemesi için dua eder.

Leyla'yı İbn Selam adında biriyle evlendirirler. Leyla bir süre İbn Selam'dan uzak kalmayı başarır. Daha sonra Mecnun'un intizarlarıyla İbn Selam ölür. Serbest kalan Leyla, çöllerde Mecnun'u arayıp bulur, fakat Mecnun artık onu tanımaz. Sevgisi manevi bir mertebeye ulaşmış olan Mecnun'u çaresizlikle bırakıp geri dönen Leyla, üzüntüsünden hasta olup ölür. Mecnun bu haberle Leyla'nın kabri başında kendisinin de ölmesi için Allâh'a yakarır ve "Leyla" diyerek can verir.

Hikâyenin değişik varyantlarında kurgunun da bazı sapmalarla daha farklı bir örgüde olduğu görülür.

---

[503] (Rad 39)
[504] *Yeni Ansiklopedi*, 3; 1069 -1070.

Bir Arap halk hikâyesi olan *Leyla vü Mecnun* Arap, İran ve Türk Edebiyatlarında defalarca kaleme alınmıştır. Türk Edebiyatında otuzdan fazla şair bu konuyu işlemiştir. Halk hikâyelerine de konu olan bu aşk zaman zaman filme çekilmiş, Rusça, Ermenice ve Almanca gibi değişik dillere çevrilmiştir.[505]

Şairler kendi aşklarını veya hikâye konusu olan aşk kahramanlarını, çok fazla dillere düşmüş Leyla ve Mecnun tipleriyle sembolize etmiş ve karşılaştırmışlardır. Leyla ve Mecnun isimleri, tasavvufî şiirden şarkılara kadar geniş bir yelpazede tekrar edilegelmiştir. Üzerinde çalıştığımız metinde de yoğun bir sevginin ifadesi olarak seçilmiş kahramanlar olarak işlenmiştir.

Biri Mecnûn olub nâlân u giryân
Biri Leylî olur şâdân u ḫandân (10)

Bu ṣûret fitnesinden oldı meftûn
Nitekim Leylî' nün ʿışḳında Mecnûn (1563)

Lülü: Bkz. "Dürr"

Mah-ı Nahşeb: Nahşeb (Nesef), şimdiki Karaşi şehridir. Mah-ı Nahşeb, Mukannaʿ'ın yapma ayının ismidir. Mukanna, Horasanlı bir şahıstır ve Nahşeb şehrinde Siyam Dağının eteğinde oldukça sanatkârane bir ay yaptığı veya geceleri sihirle *çâh-ı Nahşeb* isimli mitolojik bir kuyudan ay çıkardığı anlatılmıştır. Ay, Kamer'in grubundan sonra doğar ve dört fersahlık mesafeyi aydınlatırmış. Bu aya *Mah-ı Siyam* da denir. Metinde sevgili, sözü edilen aya benzetilmiştir.

Menâzil birle Hîrî şehrine şeb
İrürdi seyrini ol mâh-ı Naḫşeb (1291)

Giderdi perde yüzden mâh-ı Naḫşeb
Söze başladı ʿAẕrâ-yı şeker-leb (2667)

Mahmud u Ayaz: Mahmud, (H. 357-421) Gazneviyan devletinin kurucusudur. Babası Sebüktigin Samanî emirlerinin soyundandır. Mahmud-ı Gaznevî olarak tanınır. Kendine *Yemînü'ddevle* ünvanı da verilmiştir. Fetihleri yanında getirdiği yeniliklerle de İslam medeniyetine faydalı olmuş bir kişidir. İlim erbabını ve sanatkârları himaye ettiği için zamanında oldukça fazla kitap yazılmıştır. Sarayında 400 şair bulunduğu rivayet edilmiştir. Firdevsî meşhur eseri *Şâhnâme*'yi bu devirde

---

[505] Pala, 314-316.

yazmış ve Sultan Mahmud'un sarayına arz etmiştir. Sultan Mahmud'un kendi de şiir söylemeye istidatlıdır.[506]

Ayaz, Mahmud-ı Gaznevī'nin bendesi, müşaviri ve sevgilisidir. Bilgisi, güzelliği, kahramanlığı ile meşhurdur. Mahmud bir gece sarhoşken Ayaz'a saçlarının yarısını kesmesini emretmiş fakat sabahleyin bu isteğinden pişman olmuştu. Ayaz'ın saçının hikâyesi ve Mahmud'un aşkı Fars edebiyatında oldukça meşhurdur. Gazairī Razi sultanın emriyle Ayaz'ı anlatan bir şiir söylemiş ve değerli hediyeler elde etmiştir.[507] Mahmud, bir gün bütün şairlerin hazır bulunduğu mecliste Firdevsī'de Ayaz'ın yüzünde çıkmaya başlamış ayva tüyleri için bir kıta söylemesini istedi. Firdevsī'nin söylediği kıta çok hoşuna gitti ve ona "meclisimizi Firdevse döndürdün" diyerek iltifatta bulundu. Padişah Firdevsī'nin şahsında aradığını bulmuştu. Onun huzurla çalışabileceği daireler hazırlattı.[508] Sultan Mahmud'un Ayaz'a aşkını anlatan hikâye ahlak bakımından aşkların en çirkinidir.[509]

Ayaz, sultan Mesud devrinde ordu kumandanı olarak bir takım memleketler zaptetmiş, H. 449 yılında ölmüştür. *Ayas* veya *Eyas* olarak da anılır. Bazıları Ayaz için Sultan İbrahim b. Mesud b. Mahmud-i Gaznevī ümerasından bir emirdir demiştir.[510] Şairler sevgililerini Mahmud'a kendilerini de Ayaz'a benzetirler.

İdinmese anı Firdevsī maḳsūd
Añılmazdı bugün Āyāz u Maḥmūd (349)

Melek: Madde üstü ve insan zekasının kavrayamayacağı bu varlıklar, madde ve ruh terkibinden oluşan insan için metafizik inanç unsurlarındandır. İnsan meleklere inanmak suretiyle duyu alanını ebediyet alemi yönünde genişletir. *Melek* kelimesinin *elūk* ve *eluke* kökünden geldiği kabul edilince Allāh'tan geldiği emirleri yerine ileten elçi anlamına gelir. *Milk* ve *melk* kökünden geldiği kabul edilince *kuvvet ve kudret* anlamındadır. *İnsanları idare eden* anlamına gelen *melik* kelimesi de aynı köktendir. *Melik*, ruhani bir yapıya sahip olursa *melek* olur.

---

[506] Şemseddīn Samī, 6; 4228-4229.
[507] Sirus-i Şemisa, *Ferheng-i Telmihāt*, Tehran, 1366 h.ş., s. 536-537.
[508] Firdevsī, X.
[509] Nasrullāh Pürcevadī, *Būy-i Cān (Can Esintisi İslamda Şiir Metafiziği)*, (çev.: Hicabi Kırlangıç), İstanbul, 1998. s. 356.
[510] Muhammed Hüseyin b. Halef et-Tebrizī, *Burhān-ı Katı,- Mütercim Asım Efendi*, (Haz.: Mürsel Öztürk, Derya Örs), Ankara, 2000. ("Ayaz" md.)

Melekler, nuranî, ruhanî ve latif varlıklar olarak tanımlanmıştır. *Kur'an-ı Kerim*'in tanımına göre[511] Allâh'a isyan etmeyen, onun emriyle hareket eden varlıklardır. Hadislere göre ise melekler nurdan (ışıktan), cinler ise ateşten yaratılmışlardır. Bu varlıklar -modern bilimin de teyid ettiği gibi- görme ve duyma duyularının kuvveti sınırlanmış insan için başka bir boyuttadır. *İlliyyun, Mukarrebûn* ve *Kerrubiyyun* adını alan melekler Allâh'ı tesbih ve tazim ederler. İnsanların eylemlerini kaydedenler *Kiramen Katibin*, kabirde ilahi suali gerçekleştiren melekler *Münker* ve *Nekir*, insanları koruyup gözetmekle vazifeli olanlar *Hafaza*, cehennemde günahkârlara azap edenler *Zebânî*, cehennemi bekleyen de *Hazin* adını alır. Kainatı idare edenlere ise *Müdebbirât* denir. Melekler yaratılışları gereği sırf ibadetle meşgul olan beşerî özelliklerden (yeme içme, uyuma, cinsiyet ve diğer yapısal özelliklerden) uzak varlıklardır. İnsanlar zaaf ve ihtiraslarla yani ilahi emirlere muhalif nefsî arzularıyla mücadele etmek zorunda olduğundan meleklerden üstündür. Bu sebepten dolayı Allâh meleklere Adem'e secde etmelerini emretmiştir.[512]

Edebiyatta yaygın bir kullanım alanı bulmuş olan terim sevgili için *kendisine benzetilen* unsur olarak görev almıştır.

Meleklerin nurdan yaratılmış olması ve kelimenin bünyesinde kudret manasının bulunması tasavvufi anlam yüklü şiirlerde "melek-sima" ifadesiyle hakiki sevgili olan Allâh'a işaret edilmesi olarak yorumlanmıştır.[513] Melek gökte bulunduğu için sevgilinin mekânı göklerdir. Günahsızlık, görülmez oluş, iman sembolü olma ve şeytan ile zıd bir konumda bulunma özellikleri sevgili için elverişli benzetme unsurları olmuştur.[514] Ayrıca köpek olan eve melek girmiyeceği inancı da şairlere malzeme olmuş köpeğe benzetilen rakip ile melek olan sevgili arasında kuvvetli bir anlam örgüsü oluşturulmuştur.[515]

Vamık u Azra metninde dini anlamda *miraç*ta rehberlik eden varlıklar olarak, huy güzelliğine sembol ve melek - köpek zıtlığı içinde sözü edilmiştir.

Kalur ol yolda Refref ol şehenşâh
Bu kez kerrûbîler idindi hem-râh (205)

---

[511] (Tahrim 6, Enbiya 27)
[512] İbn Kesir, 1; 222-225.
[513] Ali Nihat Tarlan, *Fuzulî Divanının Şerhi*, 3 C., Ankara, 1985, C. 1, s. 41.
[514] Sefercioğlu, 134; Çavuşoğlu, 110; Cemal Kurnaz, *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul, 1996, s. 62.
[515] Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, 2001, s.154.

Pes andan aldı rūḥānī melekler
Muḳarreblerdür ol dergāhı bekler (207)

Girüb geldi ḳapudan bir semen-ber
Melek-ḫū Zühre-āyīn Müşterī-fer (2095)

Hümā olur mı ḳarġanuñ ḳarībi
Melek kelbüñ olur mı hem-nişīni (2308)

Ḳadem başdı ḳapudan ol ferişte
Ṣanasın ḫurdur girdi behişte (3006)

Yine göge çıḳardılar ḫuruşı
Feleklerden melekler itdi cuşı (3034)

Mennan: Çok ihsan eden veren, ihsanı bol anlamında Allāh'a izafeten kulanılan bir isimdir. Hannan u Mennan şeklinde klişeleşmiştir. (Bkz. "Hannan").

Senüñ luṭfuñdur iy Ḥannān ü Mennān
ᶜİnāyet menbaᶜından ḳılduñ iḥsān (222)

İrer senden ḳamu dertlere dermān
Senüñdür ḥikmet iy Ḥannān u Mennān (2232)

Misk (müşg): Doğu Türkistan'da yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğinden elde edilip işlenerek kozmetik malzemesi haline getirilen güzel bir parfümdür. Hıta, Hoten, Çin ve Hindistan'da bulunan misk ceylanı avcılar tarafından yakalanarak, sürüler halinde muhafaza edilir etinden ve miskinden faydalanılırmış. Başlangıçta hayvanın göbeğinde bir ur olan misk, kaşıntı halinde bir rahatsızlık verir. Hayvanın göbeğine kese bağlamak yahut bulunduğu yerlere kazıklar dikmek suretiyle kaşınan hayvanın urunu elde etme yoluna gidilir. Yılda bir kere oluşan bu siyah madde düşünce kokusu etrafa yayıldığından bulunması kolaydır. Bir urdan şişeler dolusu koku elde etmek mümkün imiş.

Misk edebiyatta güzel kokusu ve siyah rengi itibariyle benzetme malzemesi olarak kullanılmıştır. Sevgilinin kokusu, saçının rengi, kaşı, beni, ayvatüyleri, vs. miske benzetilir. Miskin elde edildiği Çin, Hıta ve Hoten kelimeleriyle de yine istiare yapılır. *Nafe-i Çin* ifadesiyle de miske işaret edilir.

Ṭararlar sünbülini ᶜanber ile
Muṭarrā itdiler müş(i)-i terile (4853)

Cihānı ṭutdı būy-ı misk ü ᶜanber
Dimāġı ᶜālemüñ oldı muᶜaṭṭar (3110)

İki nergisleri bīmār u sermest
İki ebrūları miskīn-i peyvest (3285)

İki ᶜanber külāle caᶜd u müşgīn
Nice ḥāl-i siyeh şan nāfe-i Çīn (3286)

Mizan: (Terazi). Kelimenin iki ıstılahi anlamı vardır. İlki mahşerde kurulacak olan ve insanların hata ve sevaplarını değerlendirecek olan ilahi ölçüdür.

İkincisi bir burca işaret eder. Metinde bu burcun ismi olarak kullanılmıştır. Mizan 24 Eylül ile 23 Ekim arasındaki dönemi içerir. Mizan (terazi) bu dönemde doğanların burcudur. Başak burcunun yanında bulunan dört yıldızdan oluşan bir yıldız kümesidir. Yıldızı Zühredir. Etkisinde doğanların en belirgin özelliği neşeli ve adaletli olmaktır.

Şerefde Keyḳubād olmışdı Keyvān
Aña taḫt-ı keyānī ḳurdı Mīzān (920)

Muhakkak: Hüsn-i Hatta Kufi ile sülüs arası bir yazıdır. *Elif* ve *Lam* harfleri gibi dikey harfler düz ve tok, *sin*, *fe*, *kaf* ve *nun* harflerinin çanakları düze yakın ve uzunca kıvrımlar ise sülüse göre daha köşelidir.[516] Metinde Taymus Şah'ın, Şah Babek'e göndermiş olduğu mektubun başlığı olan "Hazret-i Hakk'ın ismiyle" cümlesinin bu yazı türüyle yazıldığını anlıyoruz.

Yazılmış ḫüsn-i ḫaṭṭile muḥaḳḳaḳ
Ser-i nāme be-nām-ı Ḥażret-i Ḥaḳ (629)

Mühre: Mühre bir çeşit yuvarlak ve pürüzsüz bir küredir. Deniz böceği kabuğundan, kaz yumurtası şeklinde camdan, çakmak taşından, veya sert akikten yapılmış olabilir. Hüsn-i hat sanatında kağıdın hazırlanması ayrıca bir incelik ister. Kağıt yumurta akıyla aharlanır ve daha sonra çatlamasını önlemek ve üzerindeki pürüzleri yok etmek maksadıyla mühreyle parlatılır.[517] Kelime her ne kadar *hüsn-i hatt*a ait bir ıstılahsa da metinde *şeb-çerāġ*ı çağrıştıran bir anlamda kullanılmıştır. *Ferheng-i Ziya*'da "yuvarlak ve yumru" olan nesneler için genel bir tabir olarak kullanılan *mühre, mühr-i mār* terkibinde "yılanlardan bir kısmının başında olan

[516] Subaşı, 10.
[517] Serin, 102.

mühre" olarak tanımlanıyor. Aşağıdaki beyitte de bu anlama uygun bir anlatım vardır.

Melik Vāmıḳ yirinden eyledi ḫīz
Çıḳardı ejdehānuñ mühresin tīz (4154)

Müşteri (Bircis): (Sakıt, Erendiz, Jüpiter, Mars). Altıncı felekte yer alır. Eski astrolojiye göre orta derecede sıcak ve rutubetli olan Müşteri Pazartesi gecesi ile Perşembe gününe hakimdir. Bu gecenin gurubu ile günün doğuşundan itibaren birer saatlik kısım bu yıldıza nispet edilmiştir. Çok uğurludur. Rengi mavidir. Mirrih ve Kamer, dostları Zühre ile Utarit, düşmanlarıdır. Güneş (Şems) sultanının kadısıdır. Etkisinde doğanlar cesur, alicenap, zarif ve talihli olurlar. Güzel konuşurlar. Nazik ve yumuşak huyludurlar.

Metinde Müşteri'nin parlaklığı, talihin yaver gitmesi üzerindeki tesiri ve güzelliği sebebiyle olumlu yönden *kendisine benzetilen* olarak işlenmiştir.

Ezel Keyvān u Bircīs ṣoñra Behrām
Pes andan ṣoñra Şems'e irdi eyyām (553)

Ḳırān-ı mihr ü meh çün ola vāḳiᶜ
Ṭoġa bir Müşterī-baḫt Zühre-ṭāliᶜ (645)

Cüvānī ḫurremidi adı Ferruḫ
Ḫuceste ṭāliᶜidi Müşterī-ruḫ (3432)

Nahid: Bkz. "Zühre".

Nefs-i Mutmaᶜinne: Nefsin kalbe bakan yönünün nurlanmasıdır. Bu içindeki incinin parlaklığından dolayı sedefin bir yanının parlaması gibidir. alp ruh tarafına çekildikçe nefis de kalp yönüne çekilir. Bu çekilme nefsi nurlandırır. Nefsin nurlanması nefs-i mutmain halinin belirtisidir. Allāh bu haldeki nefse "Ey mutmain olmuş (huzura kavuşmuş, itaatkar) nefis, sen Rabb'inden, Rabb'in de senden razı olarak O'na dön!"[518] ayetleriyle hitap eder.[519] Nefs-i mutmain, kötü ve çikin sıfatlardan kurtulup güzel ahlak ile yapılanmış olan nefistir. Bu nefs, Allāh'ın inayetiyle *sekinet* (gönül rahatlığı, karar) ve *yakin*e (sağlam bilgiye) ulaşmış olan nefistir. Bu makamda "Hakk" zikredilir.[520]

---

[518] (Fecr suresi 27 -28)

[519] Şihabuddīn Sühreverdī, *Avārifü'l-Meārif (Gerçek Tasavvuf)*, (Tercüme-Tahric: Dilaver Selvi), İstanbul, 1995, s. 300.

[520] Ebu Nasr Serrac Tusī, *El-Lümā (İslam Tasavvufu)*, (Haz.:H. Kamil Yılmaz), İstanbul, 1996, s. 555.

Ki evvel nefsi nefs-i mutma'indür
İkinci kalbi hilmile emindür (766)

Nergis: Nergis, anlam zenginliğini şeklinden ve mitolojiden alan bir çiçektir. Efsanesi yazardan yazara değişen Narkissos için en yaygın versiyon *Ovidius*'un *Metamorphoseis*'indeki versiyondur. Buna göre Narkissos, tanrı Kephisos ile Nympha Liriope'nin oğludur. Doğduğunda anne ve babası kahinle görüşür. Kahin çocuğun kendi yüzüne bakmazsa çok ileri yaşa kadar yaşıyacağını söyler. Narkissos genç bir delikanlı iken bir çok genç kız ona aşık olur. O bütün bunlara duyarsız davranır. Sonunda Ekho ona gönül verir, ama onun elinden de fazla bir şey gelmez. Ekho üzüntüden dolayı inzivaya çekilir, zayıflar ve sonunda yalnız bir sesten ibaret kalır. Diğer kızlar öçlerinin alınması için tanrılara başvururlar. Tanrılar tarafından cezalandırılan Narkissos bir gün suda aksini görür. Bu güzel yüze bir anda aşık olup, gözlerini ondan ayıramaz ve kendi suretine bakakalarak ölür. Narkissos'un öldüğü yerde bir çiçek biter ve ona nergis adı verilir.

Boiotia versiyonu oldukça farklıdır. Bu versiyona göre Narkissos Teespiai Köyü sakinlerinden çok yakışıklı ama aşkın zevklerinden hoşlanmayan bir gençtir. Ameinias tarafından çok sevilmesine rağmen onun aşkına cevap vermez ve dahası ona kırıcı davranır. Nitekim sonunda ona bir kılıç armağan eder. Ameinias da bu kılıçla kendini intihar eder. Ölürken de tanrıların belasına uğraması için Narkissos'a beddua eder. Narkissos bir gün pınarın sularında aksini görüp ümitsiz bir aşka kapılır ve kendini öldürür. Kanına bulanan otların yanında nergis adı verilen çiçek doğar.

*Pausanias versiyonu*nda, Narkissos'un kendisine çok benzeyen ve çok sevdiği ikiz kız kardeşinin olduğu ve onun ölümünün Narkissos'u çok üzdüğü anlatılır. Narkissos bir gün pınarın sularında kendini görüp ilk önce kızkardeşini gördüğünü sanır, daha sonra bunun kendi aksi olduğunu anlaması da bir şeyi değiştirmez. Teselli bulmak için pınarın başında kendi aksini seyretmeyi alışkanlık haline getirir.[521]

"Narsisizm" terimi psikilojide "kendi kendine hayranlığı" ifade eder. Narkoz ve narkotik kelimeleri de aynı kökten gelir. Ayrıca çiçeğin bünyesinde uyuşturucu bir madde bulunur. Divan şiirinde de nergisin bimar, mest, mahmur olması, elinden kadehi düşmeyen biri olarak tasavvur edilmesi ilgi çekicidir.[522]

---

[521] Pierre Grimal, *Mitoloji sözlüğü - Yunan ve Roma*, (çev.: Sevgi Tamgüç), İstanbul, 1997, s. 527 - 528.
[522] Ayvazoğlu (1996), 144-145.

Bütün bu efsanelerin en etkileyici epizotu, yani Narkissos'un kendi aksine aşık olması ve ölmesi edebiyatımızda malzeme olmuştur. Nergisin bakıştaki hayranlığı çağrıştıran bir çiçek olması, malzemenin temel karakteristiğidir.

Diğer bir efsane de şöyledir. Nergis bir perinin oğluymuş. İnsanlar ve periler ona aşıkmış. Ses isimli bir peri aşkından ötürü taşa dönmüş. Doğuda gül ile nergis arasında bir aşkın yaşandığı efsanesi vardır. Gül kulağa ve nergis ömür boyu beklemeye mahkum olmuş bir göze benzetilmiştir.[523] Edebiyatta da kaynağındaki bu efsaneler nergisi zengin bir sanat malzemesi haline getirmiştir. Sevgilinin gözü nergise benzetilmiştir.

Gözi mekrinde nergis zār u ḫaste
Ruḫı fikrinde lāle dil-şikeste (1524)

İki nergisleri maḫmūr u bī-ḫᵛāb
Döker gül üstine şişeyle güllāb (1109)

Nevruz: Yeni gün. 21 Mart günüdür. İran'da iki ayrı güne bu isim verilir. Ferverdin ayının yani bahar mevsiminin başlangıcı olan ilk ayın ilk günüdür. Efsaneye göre Allāh kainatı ve insanları bu günde yaratmıştır. Diğer bir efsaneye göre ise Cem bu günde bütün dünyayı dolaştıktan sonra Azerbaycan'a gelmiş burayı beğenmiş ve mücevherle süslü elbiseler giyerek bir tepenin üzerinde tahta oturmuş. Güneşin doğuşuyla birlikte etrafa aydınlık saçan elbise ve tacı insanları etkilemiş. Bu günü diğerlerinden farklı bir gün olarak yorumladıkları için "nevruz" demişlerdir. Aynı ayın yedinci gününe de nevruz denmiştir. Efsaneye göre bu günde de Cem halkı toplamış ve o günü Tanrı'ya şükür günü olarak ilan etmiş. Bundan dolayı eski İran şahları bu günde tahta oturmayı, herkese yardım etmeyi, mahpusları serbest bırakmayı, içki ve yemek meclisleri kurmayı adet haline getirmişler. Nevruz gününün başlangıcı Süleyman Peygamberin tahtını yeniden elde edişi olarak da yorumlanmıştır.[524] Günümüzde baharı ve Türklerin Ergenekon'dan çıkışını temsilen nevruz kutlamaları yapılır.

Divan şiirinde nevruz bilhassa aşıkların bayramı ve kavuşma mevsimi olarak yorumlanmış *nevruziye*ler yazmak gelenek halini almıştır.

Ṭulunmayınca ṭoğmaz şems-i pīrūz
Kış olmayınca gelmez rūz-ı nevrūz (1278)

---

[523] Pala, 388.
[524] Bkz. Dini Kişilikler Bl. "Süleyman" md. s. 113.

Şükür minnet Ḫudā'ya rūz-ı nevrūz
İrişdi saᶜāt-ı saᶜd vaḳt-i pīrūz (3374)

Nüh tak: (Dokuz kubbe, dokuz felek). Bkz. "Felek".

Oniki hatt: Şeş-kalem yahut aklam-ı sitte (altı kalem) ismiyle tanınan yazı türleri şunlardır: Sülüs, Muhakkak, Reyhani, Nesih, Tevkii ve Rikaa. Bunlara başka yazı türleri de ilave edilmiştir. Araştırıcılar bu yazı türlerini değişik sınıflandırmalara giderek isimlendirmişlerdir. Ta'lik, Dīvanī, Celī Dīvanī, Rıkᶜa, Siyakat, Makılī veya Gubari, Divani, Rikᶜa, Siyakat ve müselsel gibi sınıflandırmalar yapılmıştır.[525] Vamık aldığı dersler sonunda *oniki hatt*a icazet sahibi olmuştur.

Muḥaṣṣal on iki ḫattī raḳamdan
Yazardı cümlesini bir ḳalemden (793)

Öküz-Balık: Eski inanışa göre dünya; düz, etrafı Kaf Dağı ile çevrili ve bir deniz üzerinde çalakalanıp durmaktadır. Allāh bir melek gönderip balığı, omuzuna almasını emretti. Meleğin altında sırasıyla kaya, öküz, balık, okyanus, cehennem ve fırtınalı rüzgar kısımları bulunmaktadır.[526] Eskilerin bu inanışı daha sonraları insanların maişetlerini temin alanı olarak karada toprağı işleyecek öküz, denizden de balık tutmak anlamında yorumlanmıştır.

Vamık u Azra'da işleniş tarzı itibariyle Boğa burcunun yöneticisi olan Zühre'den, Balık burcunun yöneticisi olan Müşteri gezegenine kadar etkili olan bir kılıçtan söz edilmiş olabilir.

Şu resme tīzidi ol tīġ-ı ḫ(ʸ)ūn-ḫʸār
Öküz'den Balığ'a iderdi der-kār (3230)

Peren: Bkz. "Pervin".

Peri: Perī cinlerin dişilerine verilen addır. Çok güzel olduklarına inanılır. Perilerin çeşme, hamam ve tabiatı güzel olan yerlerde yaşadığı tasavvur edilmiştir. Halk edebiyatında da geniş yer tutan perilerin insanları kendilerine aşık ettiği, bazen evlenip çocuk sahibi oldukları anlatılır. Değişik görüntülere girebilme, aniden gözden kaybolma özellikleri vardır. Bu özellikleriyle sevgili için *kendisine benzetilen* veya istiare yoluyla sevgiliye işaret eden varlıktır.

---

[525] Bkz. Serin, 32; Subaşı, 14-18
[526] Pala, 320.

Gözine şu içince geldi uyḫu
Belińleyü uyandı ol perī-ḫū (1236)

Gice gündüz perī-peykerler ile
İderdi ᶜişreti dilberlerile (1481)

Pes andan Lāhicān emr itdi fī'l-ḥāl
Periler uçdılar açub per ü bāl (3055)

Pervane: Bkz. "Şem ü Pervane".

Perverd-gar: Allāh için isim olarak kullanılır. Farsça olan kelime "besleyici, terbiye edici, rızıklandırıcı" sıfatlarını da bünyesinde taşır. Metinde Allāhın Kadir ismiyle terkip oluşturmuştur. Yani kelime tek başına hem sıfat hem de isimdir.

Anuńla daḫı bulunmadı çāre
Şığındı Ḳādir-i Perverdgār'a (3626)

Pervin (Süreyya, Peren, Ülker): Sevr (Boğa) ve Hamel (Koç) burcunda sıralanan bir takım yıldızıdır. Gav-ı asman ismi de süreyya yıldız kümesi anlamına gelir. Metinde "gav-ı gerdun" terkibinin de aynı anlamda kullanıldığını görülmektedir. Cevher ipliği, aşıkın gözyaşları, aya benzeyen sevgilinin başına kümelenip ona ilgi gösteren kimseler, ayın gözyaşları gibi benzetmeler için bu yıldız manzumesi *kendisine benzetilen* unsurdur.

Bir oḳ kim nesr-ī ṭāyire atardı
Geçerdi gāv-ı gerdūne batardı (858)

Buluñ on duḫter-i ferḫunde-aḫter
Kim olsun bu Ḳamer bezminde Ülker (985)

ᶜAceb bu lüᵓlüᵓ-diş dürr-i ᶜAden mi
Ḳamer ḳurbında yā naẓm-ı Peren mi (1532)

Göricek māhı Ṭaymūs-ı cihān-bīn
Eli bağlı gibi gösterdi Pervīn (692)

Bir aġac bitmiş anda şānki ṭūbā
İrişmişdi şerādan tā Şüreyyā (1508)

Rabb: *Yetiştiren, besleyen, kayıran* sıfatlarıyla Allāh'ın ismidir. O, Mürebbi. Seyyid, Malik ve Sahib'dir.

Bilüm ṭaġıldı ᶜaḳlum şaşdı yā Rab
Başuma olmaz işler düşdi yā Rab (1383)

Rahîm: (Esmâü'l-hüsnâ). Allâh "pek ziyade merhamet edici, verdiği nimetleri iyi kullananları, daha büyük ve ebedi nimetler vermek suretiyle mükafatlandırıcı"dır. *Rahmân* ismiyle Allâh ezelde bütün varlıklar için hayır ve rahmet takdir etmiştir. *Rahîm* ismi ile irade sahibi olan insanlar için yükseliş takdir etmiştir. İnsan bu takdire uygun olarak modernleşme eğilimindedir. İnsan, kabiliyetlerini bu iradenin doğrultusunda işletir. Bünyesinde acıma anlamı da bulunan bu sıfat-isim yukarıda bahsedilen imkânı iyi kullananları kapsayan rahmettir. Rahman sıfatındaki rahmet hiçbir şarta bağlı olmaksızın bahş olunur.[527]

Arada kimi ẓâlim kimi maẓlûm
Raḥîmâ raḥmetüñden itme maḥrûm (229)

Duʿâsın Câmiʿ'nüñ ḳıl icâbet
Raḥîm'sin raḥmetüñe yoḳ nihâyet (3528)

Rahman: (Esmâü'l-hüsnâ). Allâh "ezelde bütün yaratılmışlar hakkında hayır ve rahmet irade buyuran, sevdiğini, sevmediğini ayırdetmiyerek tekmil mahlukatını sayısız nimetlere müstağrak kılan"dır. Bu isim "irade-i hayır" yani hayır takdir etmek anlamında tefsir edilmiştir. Allâh merhamet etmeyi tercih ve gerekli görüp ahlak edinmiştir. Bünyesinde merhamet etmek anlamı taşıyan "Rahman" sıfat-ismini "acımak" kelimesi ile karşılamak yetersiz olur. "Acımak", bir bakıma elden bir şey gelmeyince (yardım etmek, iyilik yapmak gibi) kederlenmek anlamında noksan bir merhamettir. "Merhamet", acımak ve yardım etmeyi isteyip buna da gücü yetmek anlamını ihtiva eder.[528] (Ayrıca bkz. "Rahîm").

Irağ olsa ne denlü kûy-i cânân
Yaḳın olur ʿinâyet itse Raḥmân (1220)

Rahmetu'llâh: "Allâh"ın rahmeti". "Allâh ona rahmet etsin" demek anlamında ölüye duadır. Deyim[529] çok sayıda ayette geçer. "Allâh rahmet etsin", "rahmetli", "merhum" ifadesi gibi tabii ve klişeleşmiş olan bu söyleyiş lafız ve mana bakımından metnimizde yer aldığı şekliyle belli bir ayet ya da hadise gönderme yapmaz.

Bir adı ḳo ki yâd olınsa her gâh
İşidenler disünler raḥmetü'llâh (330)

---

[527] Tatlısu, 32 -33.
[528] *A.g.e.*, s. 29 - 30.
[529] Şimşek - Uzun, 176.

Refref: Hz. Muhammed'in miraç gecesinde sidretü'l-müntehadan sonra yolculuğunu sürdürdüğü bineğin adı. İnce yumuşak kumaş veya bir çeşit yeşil döşek olarak tanımlanmıştır. Refref, *Vamık u Azra*'da yeşil bir kuştur.

Ṭavāf eyledi Beyt'i şevḳile ḫoş
Adı Refref irişdi bir yeşil ḳuş (196)

Reml: Arapça *kum* anlamına gelir. Kum veya kağıt üzerine konulan noktalar ve bu noktalar arasına çizgi çizip geleceğe dair hükümler çıkarmak ilmine ilm-i reml denir. Bu işle meşgul olanlara da remmal denir. Konuyla ilgili bazı kitaplar da yazılmıştır. Eski Anadolu kasabalarında bu işi geçim kaynağı eden çok sayıda kişi ortaya çıkmış, daha sonra bu "sahtekarlık" yasaklanmıştır. Vamık'ın remil dersi almış olması dönemin bu ilme bakışını göstermek bakımından dikkat çekicidir.

Uṣūlile fürūʿın her ʿulūmuñ
Ẓamīrin remlüñ aḥkāmın nücūmuñ (782)

Rıdvan: "Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler."[530] Ayetin Arapça ifadesindeki *hazene*, bekçiler anlamına gelir, *hazin* kelimesinin çoğuludur ve *koruyacağı şey hakkında kendine güvenilen* demektir. Rıdvan kelimesi *Kur'an*'da, *Buhari*, *Kütüb-i Sitte* hadis kitaplarında ve tefsirlerde *cennetin bekçisi* anlamında kullanılmamıştır. Geçtiği diğer yerlerde de *Allāh* lafzı ile terkip halindedir ve *Allāh'ın hoşnutluğu* anlamındadır. Fakat rıza kelimesinden türemiş olan kelimenin, Allāh tarafından cennet bekçilerinin büyüğüne verilen bir isim olduğu söylenmiştir.[531]

Cennet'in vasfedildiği " ...Takva sahipleri için Rableri yanında içinden ırmaklar akan ebediyyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allāh'ın *hoşnutluğu* vardır."[532] "Allāh, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedi kalmak üzere altından, ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vadetti, Allāh'ın *rızası* ise hepsinden büyüktür."[533] ayetlerinde de kelime *hoşnutluk* ve *rıza* anlamlarıyla tercüme ve tefsir edilmiştir. Hatta tefsirde "rıdvan"

---

[530] (Zümer 73)
[531] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (1998),145.
[532] (Al-i İmran 15)
[533] (Tevbe 72)

ın Allāh'ın bitmek bilmeyen ihsanının cennetten sonraki bir merhalesi olduğu da belirtilmiştir.[534]

Kelimeye verilen "cennetin büyük bekçisi" anlamının, mecazi bir bekçilik olduğunu ve Allāh'ın hoşnutluğunu elde etmenin cennete giriş izni olabileceğini belirtmek istiyoruz.

Edebī metinlerde Cennetin büyük bekçisi anlamında kullanılan Rıdvan ismi *Vamık u Azra*'da da farklı değildir. Cennetle ilintili olan *hūr, gılmān, firdevs, müzeyyen* vs. kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

Zemīn ü ās-mān cennāt ü Rıḍvān
Vuḥūşile ṭuyūr u insile cān (121)

Müzeyyen eylesün Firdevs'i Rıḍvān
Ṭonansun ḥullelerle ḥūr u ġılmān (132)

Pes andan gördi vācib şāh-ı devrān
Didi tenhā gerekmez ḥūr-i rıḍvān (984)

Ruh-ı Kuds: Bkz. "Cebrail".

Sedd-i İskender: *Kur'an*da "Zülkarneyn" olarak ismi anılan ve Allāh tarafından "salih kul" olarak tanımlanan İskender-i Zülkarneyn'in hayatı etrafında bir çok efsane ve rivayet teşekkül etmiştir. Edebiyatta en fazla ab-ı hayatı aramaya çıkması, etrafındaki kavimler arasında "fesat çıkaran" Yecüc ve Mecüc isimli kavmi yaptırdığı bir seddile hapsetmesi işlenmiştir. Zülkarneyn "Bana demir kütleleri getirin! İki ucu denkleştirdiği vakit "körükleyin" dedi. Demiri bir ateş haline getirince "getirin bana, üzerine erimiş bakır dökeyim dedi." "Artık ne onu aşabildiler, ne de delebildiler."[535] *Kur'an-ı Kerim*'de bu şekilde tavsif edilmiş olan *sed*, şiirde, sağlamlığı ifade için *kendisine benzetilen* unsur veya Zülkarneyn'e telmih görevi yüklenmiştir.

Kimisi sedd-i İskender gibi berk
Ṭururdı baş u cānın eyleyüb terk (2487)

Semek Burcu: Güneş bu burca 20 Şubat ile 20 Mart tarihlerinde girer. Balık burcunu Jüpiter (Müşteri) yönetir. Güneşin Balık burcunda olması sağlık açısından

---

[534] Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 2825; İbn Kesir, 3; 1193; Ömer Nasuhi Bilmen, 1; 333.
[535] (Kehf 96-97)

olumsuzdur. Geleneksel özellikler içerisinde hayal gücü, yumuşaklık, şefkat, sezgi gücü ve acıma duygusunun ağırlıkta olduğu söylenebilir.[536]

Vamık u Azra metninde bir yüksekliği mübalağa yoluyla anlatmak için motif olarak kullanılmıştır.

Görür bir ḳal'a kim āslı Semek'de
Ucı her burcınuñ evc-i felekde (2177)

Semender: Ateşte yanmayan bir tür efsanevi kuştur. Çıkardığı bir yağ vasıtasıyla ateşten korunduğu da rivayet edilen bu kuşun sadece ateşte yaşadığı, ateşten çıkınca öldüğü rivayet edilmiştir. Hint mecusilerinin devamlı yaktıkları ateşin ısısı şiddetlenince semender denilen kanatlı bir böcek ortaya çıkarmış. Semenderin denizatına benzeyen kuyruklu bir hayvan veya "su kertenkelesi" olduğu da söylenmiştir. Bazı şerhlerde ateşte gezen, koyun büyüklüğünde bir hayvan olduğu beyaz, yeşil, kırmızı, meneviş renkli tüylerinden mendil yapıldığı mendil kirlenince de ateşte yakılarak temizlendiği ifade edilmiştir. Lehçe-i Osmanī'de "Semender keler cinsinden bir kumluk hayvanıdır. Kaypak semender suda olur. Gayet soğuk bir hayvan olduğundan kudemadan biri ateşe girse söndürür diye tezyif etmiş, halk ateşte gezer diye anlamış." bilgileri kaydedilmiştir. Metinde ateş ve semender ilişkisi vurgulanmıştır.

Semender'sin sen olduñ nāra ʿāşıḳ
Ben oldum nūrile dīdāra ʿāşıḳ (1373)

Servi: Divan şiirinde sanatlı söyleyişe en fazla malzeme teşkil eden ögelerden biridir. Servi; düz boyu, su kenarında yetişmesi, yaz kış yeşil kalması rüzgarların etkisine maruz kalmaması, mezarlıklarda çok bulunması, sarmaşık gülleriyle birlikte bulunması gibi özellikleriyle zengin anlamlı bir mazmundur. Gül, lale, çınar, nergis, menekşe, sünbül, ok, naz kad, kamet, kıyamet, bela, bala kelimeleri de servinin yanında kullanılan motiflerdir. Şairler servinin bu özellikleri ile sevgililerini ve kendilerini tanımlarlar. Serv ve istiare yoluyla sevgili, *serv-i āzād, serv-ī bālā, serv-i cinān. serv-i çemen, serv-i hırāmān, serv-i nāz, serv-i revān, serv-i sehī, serv-i ser-efrāz, serv-i hoş-endām, serv-i sīmīn, serv-i simin-ber* şeklinde isimlendirilir.

---

[536] Sügen, 54.

Bir ayaḳ üstine serv-i ḫurāmān
Ṭurub eyler duʿā-yı şāh-ı devrān (408)

Biḥamdillāh ki tāze nev-cüvānsın
Güzellik bāğına serv-i revānsın (1446)

Nihāli müntehā serv-i sehîden
Hezārān-bih zenaḫdānı behîden (3287)

Süvār oldı ata serv-i revānlar
Revān oldı yola serv-i cinānlar (4746)

Bu cānibden güzeller şāhı ʿAẕrā
Yanınca Dilpeẕîr ol serv-i raʿnā (4763)

Perîzād'a ol iki serv-i bālā
Didiler merḥābā ehlā vü sehlā (4764)

Sevr: Boğa burcu. Göğün Kuzey yarımküresinde yer alır. 21 Nisan - 30 Mayıs dönemidir. Boğanın sabırlı olmak, mülkiyetçilik ve beceriklilik dışa vuran özellikleridir. Burcun etkisindeki insanlarda mülkiyetçilik, uyumluluk, kibar ve özenli olmak özellikleri gözlenir. Ayın, Boğa burcunda olması iş ve aşk meselelerinde talihin belirtisi sayılmıştır. Ayın duygusallığı, Boğa'da güçlü konumda olduğundan burca hayal gücü yoğunluğu kazandırır.[537] Boğa burcu, Kuzey yarım kürede yer alır. Yani Pervîn ile aynı burçtadır.

Ḳamer Pervînile burc-ı şevirde
Şeref de vāḳiʿ oldı ol devirde (926)

Sidretü'l-Münteha: Ayetlerde "Sidretü'l-Münteha'nın yanında. Cennetü'l-meva onun yanındadır. Sidre'yi kaplayan kaplamıştı."[538] şeklinde tarif edilmiştir. Müfessirler arşın sağında bir ağaçtır, cennet ırmakları onun altından çıkar. Fil kulağı gibi yaprakları ve bir bineğin gidişiyle 70 yılda bitirilemeyecek uzunlukta gölgesi vardır, yaprakları ümmeti örten bir ağaçtır demişlerdir. Sidre'yi *bürüyüp örten* konusunda Allāh'ın nuru veya melekleridir görüşü ileri sürülmüştür. İbni Cerir'in bildirdiğine göre Resullullāh "altundan bir pervane gördüm, gaşy ediyordu gördüm ve gördüm ki her yaprağında bir melek Allāh'ı tesbih ediyordu." demiştir.[539]

Konuyla ilgili hadislerden şu bilgileri kaydediyoruz.

---

[537] *A.g.e.*, s. 25-26, 162.
[538] (Necm 14 - 16)
[539] MÜRŞİD 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 4580, 4582.

Enes b. Malik'ten: "(Cibril) ta Sidretü'l-Münteha'ya birlikte varıncaya kadar beni götürdü. Sidre'ye öyle (acîb ve garîb) elvan kaplamıştı ki onlar nedir bilemem."

Mālik ibn-i Sa'saā'nın rivayetine göre (Hz. Muhammed buyurdu ki);

"Bütün bu menazil ve menazırdan sonra karşıma Sidre-i Münteha sahası açıldı. Bir de gördüm ki Sidre ağacınını yemişleri (Yemen'in) Hecer (Kasabası) destileri benzeri (büyüklüğünde) dir. Yaprakları da fillerin kulakları gibidir. Cibril bana:

- İşte bu Sidre-i Münteha'dır! dedi. Bu ağacın aslından dört nehir nebean ediyordu. İki nehir zahir, iki nehir de batın idi. Ben:

- Ey Cibril, bu dört nehir nedir? diye sordum. Cibril:

- Batınî nehirler Cennet'te iki nehirdir;zahirî olan nehirler Nil ile Fırat nehirleridir! dedi." [540]

Hadislerden hareketle Sidretü'l-Münteha şu şekilde tefsir edilmiştir. Öncelikle sidre yaprakları kurutulup dövüldükten sonra sabun olarak kullanılan bir ağaçtır. meyvesine *nebk* adı verilir. Hadiste meyvelerinin *Hecer* isimli Yemen kasabasının küpleri kadar büyük olduğu belirtilmiştir. *Münteha* ise son nokta, nihaî hedef manasına gelir. Meleklerin ilmi orada bittiği için *Sidretü'l-Münteha* denmiştir, veya amiyane tabirle *hudut ağacı* olarak tercüme edilince varlıklar alemini ilahî alemden ayıran, insan bilgisinin son bulduğu hudut olarak kabul edilebilir. Yerinin altıncı veya yedinci gök olması hususunda ihtilaf vardır.[541]

Miraciyelerde ve nat-ı şeriflerde ıstılahî manasıyla temel konu olması yanında, tahayyülî bir motif olarak sevgilinin boyu da Sidre'ye benzetilmiştir. *Vamık u Azra*'da da bu anlamlarla yer almıştır:

İrer ol Sidre-ḳāmet Müntehā'ya
İşāret ḳıldı Cibrîl ol Hümā'ya (188)

Güzeller dil-rübālar lāle-ḫadler
Semen-sîmā perîler Sidre-ḳadler (875)

ʿAceb. bu Sidre-ḳāmet nā-reven mi
Cinān bāğında yā serv-i çemen mi (1531)

Sipend: Üzerlik tohumudur. Yakılarak kokusundan istifade edilir. Nazar değmemesi veya nazar değen çocuğun üzerinde de yanan bir kap içerisinde üzerlik yakmak eski toplumun adetlerindendir. Tohumun yandıkça çatlamasının cinleri

---

[540] MÜRŞİD 3.0 (CD), *(Buhari)* Hadis Nu: 227, 1551.
[541] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*,15 C., Ankara, 1992, C. 15, s. 415.

uzaklaştırdığına inanılırmış. Metinde Sipendin belli düğün, yemek gibi toplantılarda etrafın güzel kokmasını sağlamak için yakıldığını görüyoruz.

Ḳoyub micmerlere ʿud u sipendañ
Buḫur eylediler müşg ü ḥaṣalban (3091)

Subh-ı Sadık: Sabah vaktinin oluşumu gecenin yavaş yavaş bitimiyle başlar. Önce oluşan geçici aydınlığa subh-ı kazib (yalancı sabah) denmiştir. Çünkü bu aydınlık birkaç dakika içerisinde kaybolur ve bir süre daha karanlık devam eder. Subh-ı sadık (hakiki sabah) ufukta şafağın sökmesi demektir. Yavaş yavaş kızıllık hakim olur ve yerini tamamen aydınlığa bırakır. Buna *çin-seher* de denilir. Kuşluk vaktine kadar olan süre sabah vaktini oluşturur.

Uyudı rāḥat oldı ol gice şāh
Uyandı ṣubḥ-ı ṣādıḳdan seḥer-gāh (4495)

Sübhan: Kelime tek başına, Allāh'a isim olarak kullanılır. Sübhanallāh şeklinde tesbih etmek zikretmek, tenzih etmek ve yüceltmek anlamları vardır.

Süvār oldı Burāḳ'a şād ü ḫandān
Licām elde dilinde ẕikr-i Sübḥān (149)

ʿİnāyetdür meger feyż itdi Sübḥān
Yetişdi buñ deminde bize dermān (3726)

Süheyl ü Nevbahar: Yemen padişahı Bahr'ın oğlu Süheyl ile Çin Fağfurunun kızı Nevbahar arasındaki aşk, klasikleşmiş bir mesnevi konusudur.

Süheyl bir eğlence sırasında yanında oturmuş oldukları havuzun suyu üzerine aksetmiş olan Nevbahar'ın yüzünü görür. Kubbeden yansıyan bu resmi kimin yaptığı araştırılır ve resmin Çin Fağfurunun kızı Nevbahar'a ait olduğu öğrenilir.

Nevbahar ise rüyasında büyük bir doğanın gökten inip göğsü üzerine konduğunu pençesiyle yüreğini kapıp havalandığını görür. Bu rüyayı dadısı, güzel yüzlü cömert bir padişahın onun resmini görüp aşık olarak yollara düşeceği şeklinde yorumlar.

Çin'e varan Süheyl'in, kısa zamanda verdiği ziyafetler ve cömertliği herkes tarafından duyulur. Fağfur şah ile görüşüp sohbet ederler. Fağfur şah ona bir saray yaptırır. Saray Nevbahar'ın sarayına oldukça yakın bir yerdedir. Başlangıçta damda

Nevbahar'ı görmek arzusuyla bekleyen Süheyl böylece aşkını bir süre gizler. Daha sonra Nevbahar'la görüşen Süheyl'in aşkı artar ve günleri ağlayıp inlemekle geçer. Bir süre Nevbahar'ın sarayına giderek buluşan sevgililer daha sonra iki saray arasına bir tünel kazarak odalarını birleştirirler.

Ana ve babasını özleyen Süheyl ile birlikte gitmek için verilen eğlencede Yemenli bir köle kılığında sakilik yapan Nevbahar babasının ve kardeşlerinin içkisine koyduğu ilaçla onları uyutur ve almış olduğu iki at ile Süheyl'i şehrin dışına gönderip kendisini beklemesini söyler. Süheyl, Nevbahar'ı beklerken uyuyakalır. Fağfurun Saluk adındaki haydutu merakla bu iki atın yanına yaklaşır. O arada Nevbahar gelir. Karanlıkta Saluk'u Süheyl sanıp onunla birlikte ata binerek uzaklaşır. Tan yeri ağardığında bir bahaneyle Saluk'tan kurtulan Nevbahar hızla kaçmaya başlar. Bu arada uyanan Süheyl de Nevbahar'ı bulmak üzere dağlara düşer.

Süheyl'den önce yola çıkmış olan Süheyl'in yakın arkadaşı Nakkaş, Yemen askerinin başına geçer. Çin ordusuyla çetin savaşlar olur. Nakkaş esir edilir, olanları öğrenen Fağfur onu serbest bırakır.

Nevbahar maceralı günlerden sonra Yahudi bir bezirgan tarafından gemiyle Kusta Şehrine götürülür. Nevbahar, kimliğini ve kadın olduğunu gizlemiştir. Kusta şahının oğlu Talis, Nevbahar'ın bir kadın olduğunu fark eder ve güzelliğine aşık olur. Yahudi bezirgana gerçekleri anlatan Nevbahar, onu kendisini kaçırmaya ikna eder.

Sırnaşmaya başlayan Yahudiden kaçmayı başaran Nevbahar, Tufan şehrine varır. Şahları ölen Tufan halkı yolda rastladıkları Nevbahar'ı tahta oturturlar. Nevbahar kendini gizleyerek iki yıl sultanlık eder. Süheyl'i aklından çıkaramayan Nevbahar, peçesini açarak yolcuların uğrağı olan bir havuzun kubbesine resmini yaptırır ve bu resmi görüp bayılanın huzuruna getirilmesini emreder. Bu tedbir ile Saluk yakalanır ve zindana atılır. Yahudi de bu suretle yakalanır. Nevbahar'ın Tufan şehrinde olduğunu öğrenen Kaytas da şehirde bir yere yerleşir.

Nevbahar'ı arayan Süheyl'in başından bir çok macera geçer. Yun Şehrinin hakimi, Süheyl ve Nakkaş'ı casus zannederek zindana atar. Zindandan kaçmayı başarır ve Tufan şehrine varırlar. Havuzdan su içerken resmi gören Süheyl ah ederek düşüp bayılır. İkisi de Nevbahar'ın huzuruna çıkarılır.

Nevbahar, şehir halkını toplar. Saluk ve Yahudi de bu toplantıda ayakta dururlar. Herkes başından geçeni anlatır ve suçlular suçlarını itiraf ederler. Süheyl

tahta geçer. Nakkaş vezir olur, suçlular cezalandırılır ve düğün yapılır. Yıllar sonra babasının ölümü üzerine Süheyl bu tahtı büyümüş olan oğlu Hümam'a bırakarak Yemen'e gidip tahta oturur.

Süheyl ile Nevbahar'ın aşkı *Vamık u Azra*'da da anılmıştır.

Biri Bülbül gibi bir Gül-ʿizāra
Süheyl olur cemāl-i Nevbahār'a (12)

Yiter bülbül gibi ḳıl āh u zārı
Süheyl olub bu gün [gör] Nevbahār'ı (3168)

Süreyya: Bkz. "Pervin".

Şāhnāme: İran şahlarının maceralarını anlatan manzum ve mensur olarak kaleme alınmış eserlerin genel adıdır. Ebu'l Müeyyed-i Belhi'nin (M. X. yy.) ve Ebu Ali-yi Belhī'nin (M. X. yy.) mensur Şāhnāmeleri vardır. Manzum Şāhnāmelerin ilki Dakikī tarafından yazılmıştır. Dakikī'nin eserine *Geştasbname* veya *Şāhnāme* ismi verilmiştir. Fars Edebiyatında en meşhur olan *Şāhnāme*, Firdevsī'ye aittir. Firdevsī eserini 370-371 (m. 980-981) yıllarında nazmetmeye başlamıştır. Firdevsī'nin *Şāhnāme*'sine Ebu Mansurī'nin, mensur *Şāhnāme*si kaynak olmuştur. Firdevsī, eserini 384 yılında tamamlamış, Gazneli Mahmud'a takdim etmiş, fakat beklediği ilgiyi bulamamıştır. Şair ölümüne yakın yıllara kadar yeni bakış açılarıyla eser üzerinde çalışıp yeni beyitler ilave eder. Şāhnāme 60000 beyittir. Fakat değişik nüshalarda bu sayının arttığını veya azaldığını görmek mümkündür.

Şāhnāme'nin konusu İslamdan önceki İran efsaneleri ve tarihidir. Üç devri içerir: Birinci Devir: Mitolojik dönemdir. Kiyumers zamanından Feridun'un ortaya çıkışına kadar olan zamanı kapsar. İkinci Devir: Kahramanlık dönemidir. Gave'nin ayaklanmasından Rüstem'in öldürülmesine kadar. Üçüncü Devir: Tarihi dönemdir. Key'ler zamanından başlayarak sonrasını kapsar. Fakat hamasi efsane ve destanlar da bu kısma karışmıştır. *Şāhnāme*'de; Pişdadiyan, Keyaniyan, Eşkaniyan ve Sasaniyan. olmak üzere dört sülaleden bahsedilmiştir.

Eserde aşk hikāyeleri ile kahramanlık hikāye ve duygularının zaman zaman içiçe girdiği görülür.

Şāhnāme'nin önsöz, giriş ve sonuna; Firdevsī'nin veciz ifade ve nasihatlarının serpiştirildiği görülür. Şair manayı sade, fikirlerini apaçık nakleder. İfadeleri kuvvetli, ölçülü, anlaşılır ve beliğdir.[542]

Şāhnāme işlemiş olduğu efsanevi kişilikler bakımından Türk şairleri tarafından da hayli ilgi görmüş bir eserdir. *Vamık u Azra*'da; öldükten sonra da anılmak için eser bırakmak, Firdevsī ve *Şāhnāme* örneğiyle anlatılmıştır.

Eger Firdevsī gelmese cihāna
Gelür miydi vücûda Şāhnāme (348)

Virüb Şāhnāme naẓmına niẓāmı
Unutdurmadı şāhān-ı ʿiẓām (350)

Şakayık: Bkz. "Lale".

Şeb-çerag: *Gece çırası, geceleyin parlayan yakut veya inci. Gav-i bahrī* denilen bir hayvan gece olunca sudan karaya çıkar otlamak için beraberinde getirdiği bu özelliklere haiz bir taşın ışığından faydalanırmış. Çok değerli olan bu taş avcılar tarafından hayvan ürkütüldükten sonra elde edilirmiş.

Aşağıdaki beyitlerin ilkinde Süleyman peygamberin hazineleri arasında çıkan bir tacın tasviri, ikincisinde ise Vamık ile Azra'nın ilk buluşması sevinciyle düzenlenen bir eğlence gözlemleri yer almıştır:

Gözi nūrı ḳamunuñ yüzi ağı
Ḳomışdı farḳına bir şeb-çerāġı (3214)

Yine ḳaldurdı şāḳîler eyāġı
Pür itdiler şarāb u şeb-çirāġı (3531)

Şem: Bkz. "Şem ü Pervane".

Şems: (Afitap, güneş). En parlak olan Şems için sultan-ı azam da denilir. Dördüncü feleğe ve Pazar günü ile Perşembe gecesine hakimdir. Rengi sarıdır. Etkisinde doğanlar kuvvetli, zeki ve sanatkâr olurlar. İşlerinde başarılıdırlar. Halkı cezbederler. Gösterişe, zevke ve hayale düşkündürler. Şems'in tabiatı orta derecede sıcak ve kurudur. Orta uğurludur. Diğer gezegenlerin sultanıdır.

Yaḫūd şems-i cihān-ārā virüb tāb
Ḳırān itmişidi şemsile mehtāb (4260)

---

[542] Muhammed-i Muʿīn, *Ferheng-i Farisi*, 6 C., Müessese-i İntişarat-ı Emirkebir, Tahran, 1371 h.ş., C. 5, s. 881- 882.

Gice gündüz iderdi ʿişreti şāh
Ṭoğar burc-ı Ḥamel'den şemsile māh (2198)

Şemse: Daha çok elyazması kitaplarda yazı dışında kitabın tezhibi gibi cildin yapılması ve süslenmesi de birer sanattır. *Şemse*, cilt süslemesine ait bir terimdir. Şekil itibariyle güneşe benzediği düşünülmüş ve bu ad verilmiştir. Cildin ortasına, köşelerine ve miklep üzerine yapılır. Güneş şeklinde yapılan şemseler umumiyetle altın yaldızlı olur. Şemse, parçalı veya yekpare olabilir. *Gömme, köşeli, zincirli, mülemma, mülevven, müşebbek* ve *soğuk şemse* adlarıyla sınıflandırılmış şemse çeşitleri vardır. Metinde Azra'nın Vamık'a işlediği bir mendilin şemsesi güneşe benzetilmiştir.

Zer ü fersāyile olmışdı zīver
Kim aña şemse idi şems-i ḫāver (3296)

Şem ü Pervane: Mum ve Gece kelebeği. Mumdan kastedilen ateştir. Ateş parlaklığı yanıcılığı, azap vericiliği ile ön plana çıkar. Ayrıca mumun eriyip tükenmesi, fitili uzadıkça başının kesilmesi de onun zengin anlam dünyasına has özelliklerdir. Bu bakımdan hem seven, hem de sevilen için malzeme olabilecek bir yapı gösterir. Aşık da aşkından dolayı yanar, erir, tükenir. Sevgilinin yüzü veya yanağı da parlaklığı bakımından ateştir. Ayrıca aşığını yakmak bakımından da sevgili, yine ateşe benzetilmiştir.

Pervane geceleyin ışığın etrafında dönen küçük kelebektir. Bu küçük hayvanın gözleri küçüktür. Gündüzleri de karanlık yerlerde durur. Gece olunca ışığa doğru uçar. Gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve sonunda ateşe düşerek yanar. Sivrisinek, tatarcık gibi böceklerin de bu şekilde ateşe düştüğü vakidir. Pervanenin yaradılışı bu yanmanın ızdırabını dışarıya feryad ederek yansıtmaya elverişli değildir. O, sessizce yanar ve kül olur. Bir kere etkisine girdiği ateşten başka bir ateşe dahi düşmek pahasına kurtulmak imkānı bulamayan pervane, aşkına bağlı bir aşık gibidir, çünkü aşığın gözü de başka güzelleri görmez ve sevgilinin verdiği ızdıraptan dolayı şikayet etmez. Ateş ile Pervane arasındaki bu olay aşk için duygusallığı dile getirmeye elverişli bir malzeme olmuş ve seven ve sevilen, şem ve Pervane sembolleriyle hikāyeleştirilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde bu aşka telmih yapılmıştır:

Egerçi şemᶜidi ol māh-ı tābān
Yaḳardı odlara pervāne-veş cān (1211)

Gelüb şevḳile bir pervāne derḥāl
Düşüb ol şemᶜe yaḳdı perrile bāl (1360)

Yaḳar pervāne gibi nār-ı ḳahra
Boyar cismini anuñ āb-ı zehre (3736)

Üc ᶜāşıḳ bir gicede cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar (4935)

Şer: Bkz. "Hayr".

Tavus-i sidre: Bkz. "Cebrail" .

Tokuz gök: Bkz. "Nüh tak".

Tutiya: Bir taş ismidir. Bu taş dövüldükten sonra toz haline getirilir ve göze sürme olarak çekilir. Sürme, göze güzellik verir ve görüşü kuvvetlendirir. Sevgilinin ayağının toprağı, aşıklar tarafından sürme olarak yorumlanmıştır.

Yüzün sürsünler ol toza felekler
Gözine tūtiyā çeksün melekler (131)

Ḳadem rence ḳıl iy dertler devāsı
Ayaġuñ tozı cānlar tūtiyāsı (3020)

Ud: Öd ağacı. Küçük ve ince çubuklar halinde bulunur ve güzel koku elde etmek için yakılır. Özellikle toplantılarda ve tekkelerde yakılırmış. Metin içerisinde de düğün, yemek, toplantı vs. şekilde bir araya gelindiğinde ud yakıldığını veya udun yanarken büklüm büklüm olma özelliğinin bir benzetme unsuru olarak kullanıldığını görüyoruz.

Mülemmaᶜ ᶜūd ᶜānber misk-i ezfer
Ḳoḫusından cihān u cān muᶜaṭṭar (3125)

Şu deñlü derdile iñletdi anı
Ki yaḳdı ᶜūd-veş ḫalḳ-ı cihānı (3438)

Buḫūr eylediler yüz biñ yük ᶜūdı
Muᶜaṭṭar eyledi āfāḳı dūdı (4782)

Utarit: (Merkür). Ferdi bir tabiata sahip olan Utarit ikinci felekte yer alır, orta derecede soğuk ve kurudur. Pazar gecesi ile Çarşamba gününe hakimdir. Karışık renkler nispet edilir. Diğer yıldızların tabiatlarıyla hoş geçinmediği için münafık

olarak vasıflandırılmıştır. Dostu Kamer, düşmanları ise Şems ve Zühre'dir. Güneş sultanının katibidir. Etkisinde doğanlar zeki ve aktiftirler, güzel konuşurlar, uysal ve sanata kabiliyetli olurlar. Neşeli ve hassas aynı zamanda hilekâr ve vefasızdırlar.

İkinci göge irdi çünki server
ʿUṭārid eylemişdi milki defter (165)

Ülker: Bkz. "Pervin".

Vacib: Hanefilere göre *Kur'an*'da şüpheli delil ile bildirilmiş veya bir sahabinin bildirmesi ile anlaşılmış olan emirler vaciptir. Vacibin terk edilmesi harama yakın bir yasaktır. Şafiilere göre vacipten anlaşılan da farzdır. *Vacibü'l-vücud*, varlığı mutlaka lazım olan Allâhü Taala'dır. Bu hiç bir şeyin kendi kendine var olamıyacağı anlamına gelir.[543] Metin içerisinde kelime; *terki uygun olmayan, yapılması gerekli* anlamında, bir bakıma günümüzde deyimleşmiş olan *Allâh'ın emri* ifadesine yakın bir anlamda ve *1661.* beyitte de terim anlamıyla kullanılmıştır.

Gücü yitdükce vācibdür her oğlan
Hemīşe vāideyne ide iḥsān (1661)

Pes andan didi vācibdür ʿaṭiyye
Gerek cānāna cān ola hediyye (3326)

İcāzetden budur maḳṣūd-ı ġālib
Ṣıla olmışdurur ol şāha vācib (4378)

Vacid: (Esmâü'l-hüsnâ). Allâh'ın "istediğini, istediği vakit bulan" sıfatı ve ismi. Allâh'ın herhangi bir şeyi ele geçirmek için zamanını beklemeye, tedbir almaya, tuzak kurmaya ihtiyacı yoktur. İstediği şey, istendiği an huzurundadır. Hiçbir şey O'na karşı kendini gizleyemez.[544] Metinde *vücuda getiren, yaratan* anlamıyla kullanılmıştır.

Zihī Vācid k'ider bir demde İcād
Hezārān vālideyn ebnāt evlād (7)

V'allâhi b'illâhi: "Allâh'a andolsun, Allâh"a yemin ederim." anlamında bir deyimdir.[545]

---

[543] Varlık vd., 2; 280
[544] Tatlısu, 125.
[545] Çögenli, 181.

Eyitdi ağlayürek iderek āh
İnan sözlerüme v'allāhi b'illāh (2121)

Vehhab: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın "çeşit çeşit nimetleri daima bağışlayıp duran" sıfatı ve ismi. Çokça hibe eden, karşılık ve menfaat beklemeden bağışlamak manasını içerir. Bu hibe ediş tür itibariyle de kapsamlıdır. Muhtaca mal, hastaya şifa, cahile bilgi, çocuksuza çocuk vs. En sıradan istekten en büyük ve önemli isteklere kadar hepsinin kayıtsız, şartsız ve sınırsız bağışlayıcısı Allāh'tır. Allāh, her şeyin yaratıcısı olduğundan aynı zamanda sahibidir. Yaratıklar, O vermedikçe bir şeye sahip değildir. Allāh bağışlamayı seven insanlar vasıtasıyla da nimetini muhtaç olanlara ulaştırır. Esasen insanların bağışlayıcı olması da Allāh'ın bu sıfatından insanlara kendi bağışlayıcılığına nisbetle *cüzī* miktarda vermiş olmasından başka bir şey değildir. Veren insanın aldığı hazzı ve alan insanın bu maldan faydalanma güç ve zevkini veren de Allāh'tır.[546]

ʿİnāyet bābın açdı feyż-i Vehhāb
Bağışladı aña bir dürr-i nā-yāb (909)

Süleymā[n] nebīnüñdür bu esbāb
Naṣībüñdür saña feṯḥ itdi Vehhāb (3246)

Veys ü Ramīn (Vīs ü Ramīn): İran ve Türk Edebiyatında klasik aşk mesnevilerindendir.

Ramin, Merv şehriyarı Mubit, Menigan'ın üvey kardeşidir. Mubit bir eğlence sırasında Şehru'yu görüp ona aşık olur. Şehru, evli olduğunu yaşının ilerlediğini dost ve şehvet aramadığını ancak bir kızı olursa onu Mubit'e vereceğini söyler. Sonra bir kızı olur ve kızın adını Vis koyarlar.

Vīs ve Ramin büyürler. Mubit, Şehru'ya mektup yazıp sözünü hatırlatır. Aldığı red cevabı üzerine ordusuyla Şehru'nun oğlu Veyru üzerine yürür. Veyru kaçar. Mubit Vis'e bir mektup yazarak kendisiyle evlenmek istediğini bildirir. Vis onu reddeder. Bu arada Mubit'in kardeşleri Zerd ve Ramin de Vis'e aşık olurlar. Zerd Vis'i almak için ağabeyi Mubit'i para ile kandırmaya çalışır. Ramin de Mubit'e yaşlı olduğu için bu aşktan vazgeçmesini söyler.

Mubit zorla Vis'i Merv'e getirtir. Vis, Ramin'i görünce ona aşık olur. Mubit, Kūhistan'a gidince iki aşık başbaşa kalır. Durumu öğrenen Mubit, geri döner ve

---

[546] Tatlısu, 72-73.

ateş mahkemesi kurdurur. Vis kaçmayı başarır ancak Ramin'i zindana attırır. Bir müddet sonra iki aşık tekrar kavuşurlar. Mubit, Ramin'e Gurab valiliği vererek onu Vis'ten uzaklaştırır. Gurab'da Gül adlı bir dilbere tutulan Ramin onunla evlenir fakat Vis'i de unutamaz. Vis hastalanıp yatağa düşer. Ramin Gül'den bıkıp Merv'e döner. Vis, Ramin'i Mubit'e karşı isyana teşvik ederse de Zerd erken davranıp ülkeyi ele geçirir. Ramin de Zerd üzerine yürüyerek hazineleri ele geçirir. Ramin ile savaşmaya karar veren Mubit sahrada bir yaban domuzu tarafından öldürülür.

Düğün yapılır ve Ramin, Vis ile evlenerek tahta çıkar. Kısa bir süre sonra Vis de ölür. Ramin artık bir daha evlenmez.

Vamık u Azra metninde gelmiş geçmiş büyük aşklara telmih yapan Camiî, Vis ile Ramin'e de göndermede bulunur.

Birisi Veyse oldı biri Râmîn
Birisi Ḫüsrev oldı biri Şîrîn (11)

Yakut-ı Ahmer: Kırmızı yakut demektir. Değerli bir süs taşıdır. Bugün topraklarının bir kısmı Afganistan bir kısmı da Rusya sınırlarında bulunan Yukarı Sind ve Horasan bölgesinde Kabil ile Yarkent arasında dağlık bir memleket olan Bedahşan, yakut cevherinin en çok çıktığı yerdir. Bu yüzden yakuta *bedahş* da denilir. Yakut edebiyatta çoğunlukla, yine bir cins yakut olan *la'l* taşı ile birlikte anılır. Aşağıya alınan beyitten çıkan anlam; yakut, akik, la'l ve buna benzer diğer değerli taşların oluşumu için volkanik patlamalar, güneş ışığı, havanın veya havasızlığın tesirleri gibi tabiat olaylarının etkin olduğu gerçeğini de dile getirir. (Bkz. "la'l").

İrincek vaḳt [ü] sāʿat iy güher-pāş
Olur yāḳūt-ı aḥmer bir ḳara ṭaş (2803)

Yidi Ferş (Yedi kat yer): Eski bir inanışa göre gökler ve yerler yedişer kat olarak yaratılmıştır. Bu katlar soğan kabuğu gibi içiçe girmiş tabakalar halindedir.

Hevāya tozdı yirinden yidi ferş
Ṭoḳuz gök ṣan yıḳıldı ditredi ʿarş (2479)

Yusuf u Zülehya: Yusuf, Yakub peygamberin oğludur ve Allāh onu da onyedi yaşında iken peygamber tayin etmiştir. Güzelliği ön plana çıkmış bir peygamberdir. Yüzü Adem peygambere benzer ve güneş gibi parlarmış.

Yusuf'un üvey annelerinden doğan kardeşleri Yakub'un ona duyduğu sevgiyi kıskandılar. Yusuf, rüyasında onbir yıldız ile güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini gördü ve bunu babasına anlattı. Yakub onbir yıldızın Yusuf'un kardeşleri olduğunu anladı ve ona "Rüyanı kardeşlerine anlatma!" dedi. Yakub'un karısı Leyya Hatun konuşulanları dinlemişti. Bunu haber verdi. Yusuf'un üven kardeşleri rüyada görülen güneşi Yakub, ayı Leyya ve yıldızları da kendileri olarak yorumlayıp "Yusuf, ben sizin seyyidinizim" demek istiyor ithamıyla kıskandılar. Bir bahaneyle Yakub'dan izin isteyip onu kıra götürdüler. Kırda Yusuf'u kuyuya atıp gömleğini, kestikleri bir kuzu kanına sürdüler. Yakub'a da Yusuf'u kurt yediğini söylediler. Yakub kendini kaybetti, ağlayıp bayıldı, gömleği yüzüne, gözüne sürdü.

Yusuf üç gün kuyuda kaldı. Yehuza ona gizlice yiyecek getiriyordu. Dördüncü gün bir kervan kuyunun başına geldi. Kuyudan su almak için kovayı sarkıttılar. Yusuf kovanın ipine tutunarak dışarı çıktı. Kervan da Yusuf'u köle olarak sahiplendi. Kardeşleri durumu öğrendi ve Yusuf'u kendilerinin kaçak kölesi olduğu gerekçesiyle kervandaki Malik'e sattılar. Malik onu Mısır'a götürdü. Mısır'da Yusuf, Mısır hazineleri bakanı Kutfir (veya Utfir)'e satıldı. Kutfir'in çocuğu olmuyordu.

Mısır Aziz'inin hanımı Rail (Zeliha), hükümdarın kızıydı. Yusuf'un güzelliğine hayran oldu ve onu elde etmeye çalıştı. Yusuf ondan kaçmak isterken gömleğini arkasından ele geçirdi ve gömlek yırtıldı. Kapının yanında efendisi tesadüf etti. Yusuf'un suçsuz olduğu anlaşılmasına rağmen yine de zindana atılmasına karar verilmişti. Şehirdeki kadınlardan bir kısmı Zeliha'yı kınamıştı. Zeliha, onları davet etti, ellerine bir bıçak vererek sofrada önlerine konan et veya meyveleri kesip kesemeyeceklerini denedi. Bu sırada Yusuf'u gören kadınlar ellerini kestiler.

Zindanda Yusuf ile beraber iki genç daha vardı. Yusuf bunların gördüğü rüyayı yorumladı ve yorum aynen gerçekleşti. Rüyasında kendini şarap üzümü sıkıyor gören genç serbest bırakıldı ve efendisine şarap ikram ederek hizmete devam etti. Diğeri başında ekmek götürdüğünü ve bunu kuşların gagalayıp yediğini görmüştü. O da asılarak idam edildi.

Serbest bırakılan genç efendisine Yusuf'tan bahsetmeyi unuttuğu için Yusuf yıllarca zindanda kaldı.

Kral bir gün gördüğü rüyayı yorumlatmak isteyince Yusuf hatırlandı ve zindandan çıkarıldı. Onu suçlayanlar suçsuzluğunu itiraf ettiler. Yusuf kralın rüyasını yedi bereketli yıldan sonra yedi kıtlık yılının geleceği şeklinde yorumladı.

Mali işlerin başına getirildi. Bereketli yıllarda stoklama yapılmasını sağlayan Yusuf müteakip yedi kurak yıl boyunca civardaki şehirden gelen mağdurlara yardım etti.

Bir gün kardeşleri de zahire almak için Filistin'den geldiler. Yusuf onları tanıdı. Bir hile ile Bünyamin'i alıkoydu. Daha sonra kendini kardeşlerine tanıtan Yusuf gömleğini babasına gönderdi. Bünyamin'i de kaybetmenin acısıyla (fakat ümitsizliğe düşmeyen) Yakub peygamberin gözleri kör olmuştu. Yusuf'un gömleği yola çıkarılınca ayetteki ifadesiyle "Bana bunak demezseniz, inanınız ki (şimdi) Yusuf'un kokusunu duyuyorum dedi."

Daha sonra Yakub çocukları için de Allāh'tan af diledi ve birlikte Mısır'a geldiler. Yusuf babasını karşıladı.

Rivayete göre 110 veya 120 yaşında vefat eden Yusuf'un cesedi, mermer bir tabut ile Nil nehrinin kenarına gömüldü ve üzerine su salındı.[547]

Kanaatimizce şairler dinî bir kişilik olan Yusuf peygamberi belki güzelliğinden ötürü daha çok bir aşk kurgusunun kahramanı olarak görmek istemişlerdir. *Kur'an-ı Kerim*[548] kaynaklı bu kıssa "ahsenü'lkasas" olarak kabul edilmiş ve edebiyatta da ana hatları itibariyle *Kur'an-ı Kerim*'deki anlatımı izleyerek, ilave hayal unsurlarıyla Yusuf peygamber ile Magrip melikesi Züleyha'nın duygusal hikâyesi olarak bazen müstakil bazen de motiflerine telmih yapılmak suretiyle oldukça fazla işlenmiştir. Zeliha ismi *Kur'an-ı Kerim*'de geçmemektedir. Bazı rivayetlerde *Raî*, edebî eserlerde ise *Zeliha* veya *Züleyha* olarak anılmıştır. Anlatmalara göre Yusuf'u rüyasında görmüş kendisiyle evlenmek isteyen hükümdarları geri çevirmiştir. Babası, Züleyha'yı Mısır Azizi ile evlendirmiş, fakat Mısır'a gelen Züleyha sekiz yaşındaki Yusuf'u pazarda köle olarak satılırken görüp ona aşık olmuştur. Yusuf'un Züleyha'nın arzusuna karşı gelmesi, zindana atılması, ve zindandan kurtulması da ana hatlarıyla *Kur'an-ı Kerim*'deki tahkiyeyi olduğu gibi yansıtır. Yusuf zindandan kurtulduğu vakit Züleyha dul, saraydan uzak ve sıkıntı içindedir. Yusuf'la evleninceye kadar da eline hiçbir erkek eli değmemiştir. Yaşlanmış olan Züleyha mucize eseri gençleşir ve Yusuf ile evlenir. Bu evlilikten iki çocuk dünyaya gelir.[549]

Aşağıdaki beyitlerde Yusuf peygamber miraç mucizesi dolayısıyla da anılmış, Azra'nın Vamık'a kavuşması Zeliha'nın Yusuf'a kavuşmasına telmih yapılarak anlatılmış, "Mahbūb-ı Kenān" ve "Hūb-ı Kenʿān" ifadeleriyle Yusuf'un güzelliği dile

---

[547] Köksal (1999), 1; 301-335; Ahmet Cevdet, I; 7-16.
[548] (Yusuf 4-98)
[549] Akkuş (2000), 181-182

getirilmiş, "saᶜat-ı hub" terkibinde "ḫub" kelimesi özellikle seçilmiş ve çağrışım yoluyla kavuşmanın güzelliğine işaret edilmiştir.

Selāma geldi anda ḫūb-ı Ken'ān
Eyitdi merḥabā iy nūr-ı Yezdān (170)

Bu gün ol gündür iy sulṭān-ı devrān
Zeliḫā'yı göre Maḥbūb-ı Kenᶜān (3166)

Ḳul oldı evvelinde Ḫūb-ı Kenᶜān
Gör āḫir Mıṣr'a sultān itdi Sübḥān (3923)

Zihī yevm-i mübārek sāᶜat-ı ḫūb
Kī buldu Yūsuf'ını pīr Yaᶜḳūb (4586)

Zühre (Nahid): (Venüs, Çobanyıldızı, Çulpan, Kervankıran). Üçüncü felekte yer alır, Salı gecesi ile Cuma gününe hakimdir. Bu gece ve bu günün ilk saatleri de Zühre'ye nispet edilir. Yeşil renk hakimdir. tabiatı orta derecede soğuk ve nemlidir. Küçük uğurludur. Etkisinde doğanlar güzel, aşka meyilli ve sanatkâr olurlar. Zevki sever ve gösterişe düşkündürler. Bu yıldıza bakmak, kalbe sevinç verirmiş. Güneş sultanının çalgıcısıdır. Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs, bu gezegendir.

Vamık u Azra'da Zühre'nin, Güneş sultanının çalgıcısı olma sıfatı belirgindir.

Çü ḥükm itdi cihān milkine Zühre
Cihāna şādlıḳdan irdi behre (555)

Cemāli şemᶜine pervāne Ḫūrşīd
Viṣāli bezmine sāzende Nāhīd (1408)

Girüb geldi ḳapudan bir semen-ber
Melek-ḫū Zühre-āyīn Müşterī-fer (2095)

Zülfikar: Yarısından itibaren çatallaşan bir kılıçtır. Resullāh tarafından Hz. Ali'ye verilmiş olan bu kılıç ilk defa Uhud savaşında kullanılmıştır. Hz. Ali'nin elinde uzunluğu yedi, eni bir arşın olacak kadar uzayıp genişleyebilirmiş. Demirinin Yemen'den geldiği, başa, bele ve kemere gelince insanı ikiye bölecek kadar keskin bir kılıç olduğu rivayet edilmiştir.

Divan şiirinde bu kılıç ve Hz Ali için "la-feta illa alī la-seyfe illa zülfikar" (Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur / Ali gibi kahraman kimse, onun kılıcı gibi kılıç yoktur) sözü iktibas olarak kullanılmıştır.[550]

Metinde Süleyman peygamberin hazineleri arasındaki bir kılıç keskinlikte Zülfikār'a benzetilmiştir:

Kesişde hem-seridi Żü'lfiḳār'a
Ḫıyārile biridi aña ḫāre (3231)

Zümürrüd: Kıymetli süs taşı olması yanında değişik özellikleri olan yeşil bir taştır. Yılan zehrine karşı içirilince panzehir etkisi yaptığına, sara hastalarına şifa verdiğine, doğum zorluğu çeken kadınların yanında bulundurulunca doğumun zahmetsiz olacağına inanılırmış. Yılan ve akrep zümrütten korkup kaçarmış. Yılan ona bakınca gözleri kör olurmuş. İnsan bakınca görüşü kuvvetlenir ve kalbi sevinç dolarmış.

Zümürrüdden yakut ve mercan gibi değerli bir taş olarak söz edilmiştir:

Bināsı ḳıymetī ṭaşidi yeksān
Kimi laᶜl [ü] zümürrüd kimi mercān (3075)

4.2. İktibaslar:

1- *İżā ḳadā emren feinnemā yeḳūlü lehü* ***kün feyekün:*** "(O), göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Bir şeyi yaratmak istedi mi ona sadece "**ol**" der, o da hemen oluverir."[551]

Ulaşdı emri birle ***nūna bir ḳāf***
Cihān var oldı andan Ḳāf-tā-Ḳāf (4)

2- *Ḳul hüva'llāhü* ***aḥad***: "O, Allāh'tır, bir **tektir**, de!"[552]

Ezeldür hem ebeddür hem ***aḥaddur***
Ne mevlūd u ne vālid ne veleddür (6)

3- *...Ḳālū* ***belā...***: "Rabb'in Adem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutarak: "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?

---

[550] Hasan b. Urka ve Muhammed b. Ali el-Bakır zinciriyle Bedir savaşında gökten bir meleğin böyle seslendiği rivayet edilmişse de sahih hadis kitaplarında böyle bir söz yoktur. (Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamī Kaynaklı Sözler*, İstanbul, 1992, s. 100).

[551] (Bakara 117)

[552] (İhlas 1)

(demişti). **Evet (buna) şahidiz, dediler.** Kıyamet günü biz bundan habersizdik, demeyesiniz."[553]

Elüñi yüzüñi yu senligüñden
***Belî** di Ḥaḳḳ'a ḳurtıl benligüñden (29)*

4- ***'Allāmü'l-ġuyūb***: "**Gizlileri çok iyi bilen** (Allāh)."[554]

*Zihî ʿĀlim ki **ʿallāmü'l-ġuyūb**dur*
Zihî Fettāḥ ki settārü'l-ʿuyūbdur (53)

İlāhî sen ki settārü'l-ʿuyūbsın
*Bilürsin sırrı **ʿallāmü'l-ġuyūbsın** (537)*

5- *Fe **innemaʿel-ʿusri yüsran**. **İnne maʿel-ʿusri yüsrā***: "Muhakkak her **güçlükle** beraber bir **kolaylık** vardır. Evet her **güçlükle** beraber bir **kolaylık** vardır."[555]

*İlāhî vir **ʿusur**da ṣabr u ṭāḳat*
*Unutdurma **yüsür**de bańa ṭāʿat (76)*

6- *Ve mā erselnāke illā **raḥmeten li'l-ʿālemîn***: "(Ey Muhammed), biz seni ancak **alemlere rahmet olarak** gönderdik."[556]

*Ki zîrā **raḥmeten li'l-ʿālemîn**dür*
Şefîʿ-i (vü) evvelîn ü āḫirîndür (98)

*Muḥammed **raḥmeten li'l-ʿālemîn**dür*
Muḥammed Ṣādıḳu'l-Vaʿdü'l-Emîn'dür (115)

7- ***Ḳurb-ı ednā***: "(Yahut) **yakınlık** (iki yay aralığından) **daha az** (kaldı). Bu şekilde kalıplaşan ifade şu ayete işaret etmektedir: *Fe kāne **ḳābe ḳavseyni ev ednā:*** Onunla arasındaki mesafe, **iki yay kadar**, yahut daha az kaldı."[557]

Kelimullāh'[a] Ṭūr olmışdı meʿvā
*Ḥabîbullāh'a meʿvā **ḳurb-ı ednā** (110)*

*Ḥabîb'e **ḳābe ḳavseyn** oldı Me'vā*
*Nice **ḳavseyn** belki **ḳurb-ı ednā** (209)*

---

[553] (Araf 172)
[554] (Maide 109, 116; Tevbe 78; Sebe 48)
[555] (İnşirah 5-6)
[556] (Enbiya 107)
[557] (Necm 9)

Zihî maʿşûḳ ki buldı **ḳurb-ı** *ʿizzet*
Ezelden tâ ebed baḫtile devlet (216)

Maḳâmum **ḳurb-ı ev ednâya** *irdi*
Bu esfelden geçüb aʿlâya irdi (241)

8- ***Lev-lâke lev-lâk*** *le-mâ-ḫalaktü'l-eflâk:* "**sen olmasaydın felekleri** (kainatı) yaratmazdım.[558]

Eyitdi merḥabâ iy şâh-ı **levlâk**
Ḳudûmuñdan müşerref oldı **eflâk** *(183)*

Yüz urdı ayaġına cümle **eflâk**
İrişdi pây-ı ʿarşa şâh-ı **levlâk** *(199)*

9- *ʿİnde* ***sidretü'l-müntehâ***: "sidretü'l-müntehada (son ağacın yanında)."[559]

İrer ol **Sidre**-*ḳâmet* **Müntehâya**
İşâret ḳıldı Cibrîl ol Hümâ'ya (187)

10- ***Mâ-zâġa'l-başar*** *ve mâ ṭaġâ*: "(Muhammed'in) **göz(ü) şaşmadı** ve sınırı aşmadı."[560]

Çekildi sürme **mâ-zâġa'l-başar***dan*
Gözi ḥaḳ nûrın aldı her naẓardan (211)

11- ***Li maʿallâhi*** *vaḳtün lâ yeseʿunî fîhi melekün maḳarrebün ve lâ nebiyyün mürselün*: "**Benim Allâh ile** öyle anlarım olur ki,ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edilebilir." veya Kuşeyrî'nin *Risaletü'l-Kuşeyrî* adlı eserinde geçtiği şekliyle "Benim öyle anlarım olur ki, Rabbimden başka kimse beni istiab edemez."[561]

Zihî dem k'irdi vaḳt-i **li maʿallâh**
Ne mürsel ne melek buldı aña râh (218)

12- ***Mâ-ʿarefnâk*** *ḥakka maʿrifetik*: " **(Ya Rab) seni** zatına yakışır şekilde **bilmedik.**"[562]

Ḥabîb ol câmile oldı ṭarab-nâk
Yüz urub didi yâ Rab **ma ʿarefnâk** *(221)*

---

[558] Hadis-i Kudsî (?). Yılmaz, 113.
[559] (Necm 14)
[560] (Necm 17)
[561] Hadis (?). Yılmaz, 115.
[562] Hadis (?). Yılmaz, 117.

13- ...***Lā-taḳnaṭū min-raḥmeti'llāh***...: "(Tarafımdan onlara) de ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, **Allāh'ın rahmetinden umut kesmeyin.** Allāh bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."[563]

Kamusı muᶜterif şām u seḥergāh
*Oḳurlar **lā-taḳnaṭū min raḥmeti'llāh** (232)*

14- ***Le-ᶜamrüke** innehüm lefī sekretihim yaᶜmehün*: "(Ey Resulüm), **senin ömrüne andolsun** ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı."[564]

Eyitdi eyledüm bu gice miᶜrāc
***Le-ᶜamrük**den uruldı başıma tāc (240)*

15- *Rabbî ensurnâ 'alâ 'adüvvike **ya ġıyâsel müsteġîsîn 'ağısnâ***: "Allâh'ım bizi senin düşmanlarına galip kıl, **ey yardım dileyenlerin yardımcısı bize yardım et!**"[565]

Günāh baḥrine ġarḳ oldı bu miskîn
***Aġışnî yā ġıyāşe'l-müstaġîşîn** (252)*

16- ***Tebbet***: "Ebuleheb'in iki eli **kurusun**, zaten yok oldu ya."[566]

Tebbet oḳur melekler ᶜudvānuña felekde
*Zîrā ki oldı nāzil şān-ı ᶜadūya **tebbet** (449)*

17- ***Levh ü Kalem*** *:* "levha ve Kalem" Klb. Söz. Levh: üzerine yazı yazılan düz şey, üstü düz manasına gelir. Levh ü Kalem, Levh-i Mahfuz ve buraya yazan kalem demektir. Levh-i Mahfuz, Allāh tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu manevî levha, ilahî ilimdir.[567] *Fī-levhin mahfuzin* "(Onun aslı) Levh-i Mahfuz'dadır."[568]

*Künyet ezel **ḳalem**de **levḥ** üzre dest-i ḳudret*
Sulṭān ebu'l-feżāyil yazdı oḳundı künyet (468)

18- *"...**Nūrun ᶜalā nūr**..."* : Nur üstüne nur! ayet[569] ve "Abdest üzerine abdest (almak) **nur üzere nur**dur."[570]

---

[563] (Zümer 53)
[564] (Hicr 72)
[565] Hadis. Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 2373.
[566] (Mesed /Leheb 1)
[567] Yılmaz, 112.
[568] (Buruc 22)
[569] (Nur 35)
[570] Hadis. Acluni, *Keşfü'l-Hafa* 2/336. Yılmaz, 133.

Gelüb nūr itdi efşān ravżadan ḥūr
*Melekler didiler **nūrun-ʿalā-nūr** (934)*

19- *İnn"ī **tevekkeltū ʿalāallāhi** rabbī ve rabbiküm...*: "Ben, benim de Rabbim; sizin de Rabbiniz olan Allāh'a dayandım..."[571]

Ṭurub Behmen yirinden çīn seḥer-gāh
*Eyitdi ḫoş **tevekkeltū ʿalāallāh** (2406)*

20- *Allāhü lā ilahe illā hüve'l-**ḥayyü'l-ḳayyūm**...* "Allāh ki O'ndan başka tanrı yoktur, daima diri ve yaratıklarını koruyup gözetendir..."[572]

Yaradılmış olısar cümle maʿdūm
*Ḳalur Bāḳī ebeddür **Ḥayyü Ḳayyūm** (5186)*

4.3. Atasözleri:

1- Her gecenin gündüzü var: [573]

Egerçi ʿillet olur gündüze dün
***Gicenüñ gündüzi var** iy yüzi gün (1054)*

2- Kıştan sonra bahar olur:[574]

***Olur** her menzilüñ aḫirḳararı*
***Zemistānuñ ṣoñında nev-bahārı** (1055)*

3- Her yolun bir sonu vardır:

Olur her menzilüñ āḫir ḳarārı
Zemistānuñ ṣoñında nev-bahārı (1055)

4- Yol eri yolda gerek: [575]

Didi ṭurmañ heman ḳaydı ḳayuruñ
***Yol eri yolda yaraşur** buyuruñ (1182)*

5- Sabır her derdin dermanıdır:[576]

Naṣīḥat virdiler aʿyān u erkān
*Didiler **ṣabr olur** bu derde dermān (1275)*

---

[571] (Hud 56)
[572] (Bakara 225)
[573] E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, 2 C., İstanbul, 1973, C. 1, s. 124.
[574] *A.g.e.*, s.160.
[575] *A.g.e.*, s. 246.
[576] *A.g.e.*, s. 199.

6- Aşığa Bağdat ırak değil: [577]

Meşeldür gerçi ḫalḳ bu sözi ḥaḳ dir
Kim ***olmaz ᶜāşıḳa Bağdād ırak*** *dir (1221)*

7- Sabır ile her iş olur: [578]

Bulanlar ṣabrile bulur murādı
Olur ṣabrile her ᶜaḳduñ güşādı *(1276)*

8- Hayırlı güneş, batmayınca doğmaz:

Ṭulunmayınca ṭoğmaz şems-i pīrūz
Ḳış olmayınca gelmez rūz-ı nevrūz (1278)

9- Garip gözü, kör olur: [579]

Ne deñlü kim ola bīnā vü dānā
Ġārīb olan olur ġurbetde aᶜmā *(1424)*

10- Nādān ile ye, iç, sohbet etme:[580]

Ṭanış her bir işüñ ᶜāḳıllarile
Muṣāḥıb olmaġıl cāhillerile *(1682)*

Muṣāḥıb olmaġıl cahillerile
Umūruñı danış ᶜāḳıllarile (5165)

11- Deme simurga sinek:

Felek adını añıcaḳ kelek dir
Pīle pīşe vü ***simurġa sineḳ dir***[581] *(1975)*

12- Geçenden geç:[582]

Emān virdi mürüvvet itdi Behmen
Ḳamusın ᶜafv idüb ***geçdi geçenden*** *(2194)*

Gelüb Vāmıḳ didi geçdüḳ biz andan
Geçen geçdi ***geçüñ*** *siz de* ***geçenden*** *(4644)*

13- Hayır işi geri bırakma:[583]

---

[577] *A.g.e.*, s. 20
[578] *A.g.e.*, s. 200
[579] *A.g.e.*, s. 101
[580] *A.g.e.*, s. 185.
[581] *A.g.e.*, s. 256
[582] *A.g.e.*, s. 102

Götür tiryāki iy merd-i cihāngīr
Kim itme bu ḫayırlu işi te'ḫīr (2218)

14- Her cefanın bir safası, her safanın bir cefası: [584]

*Kim olur **her sevincüñ ṣoñı ġuṣṣa***
İşit n'oldı anuñ ṣoñında ḳıṣṣa (2247)

15- Yazılan başa gelir:[585]

Ne yazılsa cebīne ḫayr eger şer
Görür bir bir anı her neyise er (2250)

16- Kazaya rıza gerek:[586]

Dilerseñ Cāmi'ī yol ala cānuñ
***Ḳażāsına rıżā virgil** Ḫudā'nuñ (2253)*

17- Ağır basar yeğni kalkar:[587]

Gerekdür ehl-i zūra zūr-ı bāzū
***Ağır başmayıcaḳ ağmaz terāzū** (2319)*

18- Zorla güzellik olmaz:[588]

*Meşeldür **gücile gökceklik olmaz***
İkilik eyleyende birlik olmaz (2361)

19- İkilik eyleyende birlik olmaz:

Meşeldür gücile gökceklik olmaz
***İkilik eyleyende birlik olmaz** (2361)*

20- Kaçmak da bir yiğitliktir:[589]

Kimi yol gözedüb ġuṣṣa yiridi
***Yirinde ḳaçmaḳ erlikdür** diridi (2486)*

21- İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir:[590]

Ḳaçan bir ḫasteye ṣaġlıḳ ola ṭuş
***Gelür dirler ḥakīmi ḳapuya ḫōş** (2742)*

---

[583] *A.g.e.*, s. 121
[584] *A.g.e.*, s. 123.
[585] *A.g.e.*, s. 241.
[586] *A.g.e.*, s. 152.
[587] *A.g.e.*, s. 5.
[588] *A.g.e.*, s. 252.
[589] *A.g.e.*, s. 145.
[590] *A.g.e.*, s. 143.

22- Gözden evvel kulak aşık olur:[591]

ʿAcebdür ḥali ʿışḳuñ ***görmedin göz***
Ḳulaḳ ʿāşıḳ olur *almağile söz (1031)*

Görinmedin gözüme ḥüsn-i Vāmıḳ
Gözümden öñi ḳulaġum oldı ʿāşıḳ *(2768)*

23- Aşığa sabır ya sefer:[592]

Didüm ben baña ***ṣabr itmeñ*** *gerekdür*
İdemezseñ sefer it yigirekdür *(2771)*

24- Ya alırım ya ölürüm:[593]

Ṭolanub isterem derdüme dermān
Virem cān ya elüme gire cānān *(2781)*

25- Her şeyin bir vakti var, horoz bile vaktinde öter: [594]

Bu çarḫuñ bir ʿacāyib ʿādeti var
Ki ***her bir nesnenüñ bir sāʿati var*** *(2800)*

26- Sora sora Kabe bulunur:[595]

Bulınmaz ṣormayınca her işe rāh
Bulunur ṣormağile Kaʿbetullāh *(2814)*

27- Baş sağ olıcak börk eksik olmaz: [596]

Didiler iy şeh-i ferḫunde-aḫter
Ṣaġ olsun ser bulunur aña efser (2954)

28- İyilik et suya sal (denize sal) balık bilmezse Halik bilir:[597]

Bürāder ***eylügi eyle ṣuya ṣal***
ʿİvāż var anda bir eylüge biñ al (3059)

29- Ekmeyince nesne bitmez:

Kişinüñ eylügin Ḥaḳ żāyiʿ itmez
Meşeldür ***ekmeyince nesne bitmez*** *(3060)*

---

[591] *A.g.e.*, s. 110.
[592] İfade "Ya sabır ya sefer" şeklinde deyim (Eyüboğlu, 2; 411), "Aşığa ya sabır ya sefer" şeklinde atasözü olarak kaydedilmiştir. (Eyüboğlu, 20)
[593] *A.g.e.*, s. 236.
[594] *A.g.e.*, s. 127.
[595] *A.g.e.*, s. 210.
[596] *A.g.e.*, s. 36.
[597] *A.g.e.*, s. 144.

30- İyilik eden iyilik bulur: [598]

Eken eylükleri eylik götürdi
Ferāğat eyleyüb yidi oturdı (3061)

31- Fırsat ganimettir: [599]

Elüñde variken her işde furṣat
*Geçürme **furṣatı añla ganīmet** (3382)*

32- Can gitmeyince (virmeyince) cānān ele girmez:[600]

Ḳaçan bulur kişi cānāna vuṣlāt
Gönülden geçmeyince can gamından (3481)

Kişi cānāna irmek mümkin olmaz
Ferāğat itmeyince cān gamından (3483)

33- Gazab vaktinde sabr itmek gerekdür:

Ġażab vaḳtinde ṣabr itmek gerekdür
Ulular sözidür nitmeñ gerekdür (3681)

34- Toyum olsun tok olsun: [601]

*İcāzetdür **ṭoyum olsun ṭoḳ olsun***
Degüldür baġlu yolı açuḳ olsun (4394)

35- Erlik on, dokuzu düzen: [602]

Atalardan bu söz dāyim meṣeldür
*Kim **erlik on u ṭoḳuzı ḥīledür** (4522)*

36- Göz görmeye doymaz/Görmeye doyum olmaz:

*Ne deñlü görse **göz görmege ṭoymaz***
Velīkin vaʿdeye bu ʿömr göymez (4561)

Bize bāḳī degülsiz ir eger gic
*Meṣeldür **ṭoymaġ olmaz görmege** hīc (5100)*

37- Gelmek iradet (ile), gitmek icazet (ile): [603]

Ululardan budur ḳānūn-ı ʿādet
***İrādet gelmek ü gitmek icāzet** (5097)*

---

[598] *A.g.e.*, s. 144.
[599] *A.g.e.*, s. 99.
[600] *A.g.e.*, s. 53.
[601] *A.g.e.*, s. 228
[602] *A.g.e.*, s. 93
[603] *A.g.e.*, s. 103

38- Takdir tedbiri bozar:[604]

Gelincek vaʿde olmaz aña teʾḫīr
Bozar tedbīr ü reʾyi irse taḳdīr *(5185)*

39- Konan göçer, gelen geçer:[605]

Ḫaṭardan ḫālī olmaz milk-i dünyā
Ḳonan göçer *ḳarār itmez dirīġā (5214)*

40- Dünya kimseye kalmamış: [606]

Degüldür kimseye bāḳī bu dünyā
Benüm bildüġüm oldur ḳurı ġavġa (5217)

41- Aşıklar ölmez:

Diridür dāyima ***ʿāşıḳlar ölmez***
Anuñ kim ʿışḳı yoḳdur nāmı ḳalmaz (5226)

4.4. Deyimler:

-A-

acı kavun gibi yere çalmak *(2004)*
aç kurt gibi sürüye dalmak *(4085)*
aç susuz *(1425)*
açı doyurup çıplağı giydirmek *(5115)*
adı sanı, yeri yurdu bilinmemek *(1954)*
ağzından ateş saçmak *(2072)*
ağzını açamamak *(3515)*
ağzını gözetmek *(5006)*
ahiretini ateşe yakmak *(2059)*
aklı başına gelmek *(2241)*
aklı başından gitmek *(3460)*
aklını almak *(585)*
aklını başına toplamak *(4076)*
aklını çelmek *(1557)*
aklını yele vermek *(3935)*
alın yazısı *(2833)*
aman verme(me)k *(3844)*
ateşlere yakmak *(1806)*
ayağına baş koymak *(2098)*
ayağına düşmek *(5151)*
ayağına getirmek *(2092)*
ayağının tozuyla gelmek *(3826)*

---

[604] *A.g.e.*, s. 221
[605] *A.g.e.*, s. 168
[606] *A.g.e.*, s. 78

ayak altında kalmak *(4884)*
ayaklanmak, kalkıp gitmek*) (2641)*
ayrılık ateşi *(1215)*
ayrılık canına kâr etmek *(3544)*
az çok *(*ne varsa*) (3111)*

-B-

bağrı yanık *(*olmak*) (1425)*
bağrına basmak *(3191)*
bağrına taş basmak *(1314)*
bahtı uyanmak *(3273)*
baş açıp yaka yırtmak *(4232)*
baş ağrıtmak *(4377)*
baş alıp baş vermek *(2372)*
baş eğmek *(4621)*
başa bela olmak *(1957)*
başa kara gün gelmek/doğmak *(4126)*
başa taş ele diş vurmak *(4051)*
başın salmak *(*başını önüne eğmek*) (1978)*
başına iş açmak *(1802)*
başına toprak *(*toprak başına*) (4484)*
başını *(*taştan*)* taşa vurmak *(2312)*
baş koymak *(*yoluna*) (3877)*
başüstüne *(2105)*
belayı satın almak *(2632)*
benzi sararmak *(3193)*
bir kalemde *(793)*
bin kere ölmek *(3854)*
bin yaşamak *(1506)*
bir bir söylemek *(1604)*
bir içim su *(931)*
bir an uzak kalmak) *(1648)*
birbirine geçirmek *(3973)*
boynuna kefen bağlamak *(2536)*
bugün yarın (pek yakında) *(3019)*
buluttan nem kapmak *(5030)*

- C-

can atmak *(4601)*
can içinde can olmak *(1061)*
can kuşu *(2080)*
can oynamak *(3174)*
can u gönülden *(1814)*
can verip cananı vermemek *(4943)*
can yakmak *(4835)*
cana ateş düşmek *(3435)*
cana kıymak *(4605)*
cana minnet *(5050)*
canı ağzına (burnuna) gelmek *(2337)*
canı yanmak *(2357)*
canını ateşe yakmak *(1215)*
canını atmak (kurtulmak) *(4199)*
canını başını ortaya koymak *(2494)*
canını elinden kurtarmak *(4055)*
canını kurban etmek *(1046)*
canla başla koşmak *(2848)*
cehennemde akşamlamak *(2496)*
ciğeri yanmak *(1272)*

-Ç-

çar naçar (ister istemez) *(3567)*
çin seher *(2406)*
çıplağı giydirip açı doyurmak *(2382)*
çöpe el atmamak *(2621)*

-D-

defterini dürmek *(4033)*
dem bu demdir *(1720)*
dem sürmek *(1721)*
dem vurmak *(494)*
derde derman olmak *(2575)*
dert yanmak *(3955)*
destan olmak (dillere) *(850)*
destur istemek *(4671)*
destur vermek *(4671)*
devir sürmek *(2213)*
devlet atı yürümek *(2997)*
devlet ü ikbal ile (güle güle) *(3565)*
dile getirmek *(529)*
dili dolaşmak *(3311)*
dili tutulmak *(4075)*
dilini tutmak *(4720)*
dosdoğru (doğrudan doğruya) *(1186)*
doğru yoldan sapmak *(2339)*
dokuz dolanmak *(1318)*
dönüp bakmamak *(4071)*
dünya durdukça durmak *(428)*
dünya gözünde olmamak *(3685)*
dünyaya yeni gelmiş gibi olmak *(4926)*
dünyayı dar etmek *(2558)*
düşe kalka *(1430)*

-E-

ecel yeli *(2508)*
ehla vü sehla (ehlen ve sehlen) *(4764)*
el çekmek *(3861)*
el uzatmak *(3208)*
el üstünde tutmak *(5137)*
el vermek *(3188)*
el-ayak çekmek *(5055)*
elbirliği etmek *(2915)*
elden geleni esirgememek *(2423)*
eli altında olmak *(3198)*
elinden geleni ardına koyma- *(2311)*
elinden gelmek *(5216)*
elinden şişe düşmemek *(4192)*
elvermek *(3945)*
ettiğini bulmak *(4351)*

F-

farz olmak *(4282)*
fırsat el vermemek *(3383)*
fırsatı ganimet bilmek *(3382)*

-G-

gafil avlamak *(4458)*

gaflet uykusu *(4790)*
gam yemek *(3609)*
gam yememek *(3652)*
gayret etmek *(346)*
gayret kuşağı kuşanmak *(4252)*
gece gündüz çalışmak *(530)*
gecenin horozu ötmeden *(4452)*
giden gitti (kalan sağlar bizim) *(3810)*
giyinip kuşanmak *(4874)*
göğsünü dövmek *(3691)*
göğüs geçirmek *(2930)*
gökte ararken yerde bulmak *(4284)*
gönlü (midesi) bulanmak *(3677)*
gönlünü almak (yumuşatmak) *(3522)*
gönlünü ele almak *(3640)*
gönül defterinden silmek (adını) *(3835)*
görüp işitmek *(2303)*
göz açıp kapayıncaya kadar *(3201)*
göz açmak (iyileşmek) *(2239)*
gözden düşmek *(4606)*
gözden kaybolmak *(4962)*
göznuru *(3214)*
gözü bağlı garip *(1423)*
gözü kararmak *(3193)*
gözünde olmamak *(4069)*
gözüne çöp kadar görünmemek *(1974)*
gözüne uyku girmemek *(2613)*
gözünü kan bürümek *(2346)*
gözünü uyku almak *(4006)*
gözüstüne *(3039)*
gussa yemek *(2040)*
güneşe zerre dememek *(849)*
günü doğmak *(2895)*
günü dolmak *(3385)*
gürültü kopmak *(4436)*

-H-

haddi var hesabı yok *(4028)*
hake yeksan olmak *(3610)*
haklamak *(4019)*
haram olmak *(2636)*
hasret ateşine yanmak *(4606)*
haya perdesini yırtmak *(4405)*
Hızır gibi yetişmek *(2224)*
hiç kâr etmemek (işlememek) *(1654)*
hiçe saymak *(852)*

-İ-

içi içine sığmamak *(3311)*
iki gözünden sakınmak *(5197)*
iki şak etmek *(4171)*
ili yağı, eteği düşman olmak *(2167)*
ipten boşanmak *(4107)*
isim yapmak *(4016)*
ister istemez *(1423)*
iş görmek *(4951)*
iyi ad bırakmak *(5190)*

-K-

kadere rıza göstermek *(3910)*

kan işemek (Korkudan) *(1951)*
kan yut*(tur)*mak *(3919)*
kana girmek *(2298)*
kanı kaçmak (kanı donmak) *(4075)*
kanı kaynamak (damarda) *(584)*
kanını içmek *(2485)*
kanını yere dökmek *(4055)*
kara yer (kara toprak) *(1513)*
karar kılmak *(5083)*
kardeş olmak / kalmak *(5123)*
karga derneği *(1994)*
karşı durmak/koymak *(4081)*
kazaya rıza göstermek *(2251)*
kelleyi koltuğa almak*)* *(2206)*
kendini göstermek *(360)*
kılıcını ağzına almak *(2536)*
kılıç kuşanmak *(1493)*
kıpkırmızı olmak *(4291)*
köşe bucak gezmek *(2835)*
kul*(u)* kurban*(ı)* olmak *(2423)*
kulağını çınlatmak *(2456)*
kullu kulunu gözetmek *(5034)*
kuru kavga *(2483)*

-M, N-

mazlumun ahı (yerde kalmamak) *(4312)*
mesken edinmek *(1972)*
mihneti uyumak *(3273)*
mumunu/ışığını söndürmek *(2508)*
murada ermek *(3960)*
nara atmak/vurmak *(4513)*
nutka gelmek *(4551)*

-O, Ö-

ok yağdırmak *(1985)*
oku atılıp yayı yasılmak *(3160)*
ödünü koparmak *(2006)*
ömrü vefa etmemek *(2402)*
ömür sürmek *(4127)*
önünü kesmek *(4169)*

-P, R-

pula almamak *(852)*
rüyada (bile) görmemek *(4909)*

-S, Ş-

sabrı kararı kalmamak *(3855)*
sabrı tükenmek *(3193)*
saçını sakalını yolmak *(1655)*
safa sürmek *(2275)*
sağ salim *(4449)*
sağa sola bakmak *(1535)*
sakal*(ını)* yolmak *(1258)*
sel etmek (parayı -kaçınmamak) *(1143)*

sırtı yere gelmek *(3224)*
sözü değiştirmek *(3985)*
sözüne (kulak asmamak) *(4047)*
şansı açılmak *(3385)*
şarap gözüne (başına) çıkmak *(5058)*
şekerden tatlı olmak *(340)*

-T-

tadını kaçırmak *(4812)*
taş taş üstünde bırakmamak *2326)*
tatlı can *(2803)*
tatlı dille doyurmak/ağırlamak *(2427)*
yola düşmek *(4070)*

-U, Ü-

uçan kuşu geçmek *(1497)*
uyku haram olmak *(1237)*
uykusu açılmak (kaçmak) *(4110)*
uykusunu (tam) alamamak *(4516)*
ümit kesmek *(2627)*

-Y-

ya sabır (tahammül) ya sefer *(2771)*
yabana atmak *(4023)*
yaka yırtmak *(2329)*
yalın ayak baş açık *(1657)*
yanıp tutuşmak *(2094)*
yedi gün yedi gece *(4183)*
yedi kat yerin dibi *(2390)*
yele gitmek *(1566)*
yerden göğe kadar *(1483)*
yere çalmak *(4169)*
yere yüz, yüze toprak sürmek *(4232)*
yüzlere toprak sürmek *(2643)*
yerlere yeksan etmek *(4201)*
yerli yerine geçmek *(5036)*
yıl olmak *(4443)*
yilip yopurmak *(2957)*
yol gözlemek *(3158)*
yol olmak *(4450)*
yol tutmak *(1183)*
yol vermemek *(2039)*
yola revan olmak *(1185)*
yolu açık olmak *(1183)*
yolu kesilmek *(3859)*
yoluna can baş koymak *(2424)*
yoluna canını kurban etmek *(3019)*
yoluna girmek *(4662)*
yoluna gitmek *(4466)*
yoluna toprak olmak *(1021)*
yolundan dönmemek *(2809)*
yumruğunu dövmek *(4113)*
yük olmak *(4370)*
yükü hafiflemek *(2611)*
yüreği taş olsa erimek *(3435)*
yüreğini pare pare etmek *(3597)*
yüz akı *(3214)*
yüz çevirmek *(3898)*
yüz göstermek *(4063)*

yüz tutmak *(2918)*
yüz üstüne kadem basmak *(2788)*
yüzü sirke satmak *(2493)*
yüzünü yerlere sürmek *(3305)*
yüzünü yol (türap/toprak) etmek *(185)*

-Z-

zahmet çekmek *(2518)*
zar ağlamak *(4323)*
zehir etmek (dünyayı) *(2295)*
zerre kadar *(5198)*

5. ÖYKÜLEME METODU

5.1. Roman-Romans-Mesnevi:

Bu bölümde yer alan değerlendirmelere Mehmet Kaplan'ın bir sözüyle başlamak uygun olur: "Bizde hemen hemen her mevzu üzerinde orijinal olmak mümkün. Materyalle Avrupai metodu birleştirmek kafi."

Edebiyatın doğası göstersel/gösterisel bir karakterdedir. Edebiyat sanatının merkezinde lirik, epik ve dram türleri bulunur ve bunların hepsinde bir öyküye (fiction) yani bir imgelem dünyasına değinilir. Bir roman veya şiirin önermeleri mantıkî önermeler olmayabilir. Bir roman kişisi onu anlatan ya da onun ağzına konan cümlelerle karakterize edilir. "Öznel lirikte bile, şairin *ben*i yapıntısal, dramatik *ben*'dir. "Görünüşte en gerçekçi bir roman, doğalcı bir yazarın *hayat dilimi* bile belirli sanat göreneklerine göre kurulmuştur."[607]

Roman ve romansı incelerken de dikkatlerimizi bu türlerin oluşuncaya kadar geçirdiği evrim üzerinde yoğunlaştırmaya çalışacağız. Gerçekten; eleştirinin bugünkü modern anlamda bir nitelik arz etmesi için Osmanlı şiiri ayrıntılar üzerinde durmamıştır. En verimli eleştiri türü şerhtir ve şerh ile metnin "yakın okuması" yapılmıştır. Şerh edilen metne "bundan niyet", "buradaki mana" gibi ifadelerle bir yaklaşım biçimi söz konusudur. Aynı zamanda bu, eleştirinin hangi esaslar üzerine kurulduğu hakkında da fikir vermektedir. Şerh, yapıtların zengin anlamları üzerine kurulan felsefi bir söylem, tezkire ise şairlerin yapıp ettiklerinin alfabetik sırayla değerlendirilmesidir. Dipnotları bu şerhler ve tezkireler olan Oryantalist filoloji ise daha çok kaynağa yani bibliyografyaya önem vererek bir

[607] Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebiyat Sanatı*, İstanbul, 1980, s. 18-19.

yaklaşım biçimi sergiler. Türkçenin Arapça ve Farsça kaynaklardan uzaklığı Türkçe yapıtların incelenmesinde verimi minimuma indirmiştir.[608]

19. yüzyılda yazılmış birkaç belagat kitabı bir yana bırakılırsa Osmanlı şiir geleneğinin, sistemli teorisi olmayan tek taraflı bir edebiyat anlayışı olduğunu söylemek mümkündür. Burada edebî zevkin teşekkülü için mutlaka eleştirinin olması gerekmediğini de kaydetmek lazımdır. "Tabiat ve akıl değişmeyeceği için güzellik kavramı bütün çağlarda aynıdır." diyen La Harpe, eleştiri ile güzellik duygusunun bir yönteme dönüştürülebileceğini ve okuyucuları aydınlatarak sanatın bu duyguya bağımlı hale getirileceğini savunur.[609]

ROMAN: Öykü romanın temelidir. Bütün romanların örtük yönü budur. Öykü, olayların zaman sırasına göre dizilerek anlatılmasıdır. Öykü vasıtasıyla *alıcı*larda merak duygusu yani bir sonraki olayın ne olacağı üzerinde bir beklenti oluşturulur. *Binbir Gece Masallarının* belkemiğini oluşturan da öyküdür. Hatta Şehrazad bu öyküler vasıtasıyla kocasının merak duygusunu hep canlı tutmayı başardığından hayatta kalmıştır.[610] Forster'ın roman tedkikinde ele aldığı ilk kriter romanı karakterize eden ögelerden biridir. Forster eserde *öykü*yü soruşturmuştur. O halde yaklaşım tarzı bir terim veya öncelikle kalıplaştırılmış bir tanım değildir. Eser ismiyle değil, bünyesiyle bir konuma dahil edilebilir.

Forster'a göre "Kral öldü ve kraliçe öldü." iki olaydır. Anlatım basittir ve hikâyedir. Bu iki olayı birleştirip birini diğerinin sonucu veya birini diğerinin nedeni yapınca ortaya *kurgu* çıkar. "Kral öldü ve sonra da kraliçe üzüntüden öldü." Buna gerilimi artıracak yeni unsurlar ilave edilebilir. Hikâye olayların sıralanması olduğu halde kurgu, nedensel bir ilişkiyi ortaya koyar. Hikâye daha sonra ne olacağı konusunda merak uyandırırken kurgu, daha önce olanları hatırlatmayı, olaylar ve insanlar arasında ilişkiler oluşturup bunları yansıtmayı hedefler.[611]

Thomas Mann, romanı halka yönelik, halkın anlayacağı bir eser olarak yorumlar. Bu bakımdan Dante'yi, yazar yerine ozan olarak görmek bile *İlahî Komedya*'sını roman olarak yorumlamaya engel değildir. Artus romanları da Anglo-norman kahramanlık şiirlerinin, *Gral Destanlarının* düzyazı çözümlemeleridir. Shakespeare ve Goethe ile halkın ve dünyanın ortak malı olan bir roman örneği ortaya çıkmıştır. Destanla roman arasındaki kuramsal ve estetik çizginin ortadan

---

[608] Victoria R. Holbrook, *The Unreadable Shores of Love (Aşkın Okunmaz Kıyıları)*, (çev.: Erol Köroğlu-Engin Kılıç), İstanbul, 1998, s. 30-34.
[609] J.C. Carlaut - J.C. Fillox, *Edebî Eleştiri*, (çev.: Ayşe Hümeyra Çakmaklı), Ankara, 1985, s. 17.
[610] E. M. Forster, *The Aspects of Novel* (*Roman Sanatı*), çev.: Ünal Aytür), İstanbul,1985., s. 64-65.
[611] Ronald B. Tobias, *Roman Yazma Sanatı*, (çev.: Mehmet Harmancı), İstanbul, 1996, s. 19-20.

kalkmış olması bu örneği karakterize eden temel yapıdır. Eser kendini, özerk çizgilerle ortaya koyar. *Diviana Commedia* gibi *Odysseia* da aslında bir romandır. "Sanat *biçiminin* dehası, kendi bağımsızlığı ve özgür yüceliği ile ortaya çıkarsa sanat *türü* önemli değildir."[612] Roman, keyfi, karmaşık serüvenlerden oluşan vezinli anlatının bozulmuş şekliydi. Fakat roman ilke olarak *içleştirme* ile insani bir anlam kazanmıştır. Filozof Schoppenhaur'a göre "Bir roman iç yaşamı ne denli çok, dış yaşamı ne denli az betimlerse, o denli yüce ve soylu olur" ve bu durum karakteristik bir ilke olarak en kaba olaylarla dolu şövalye ve haydut romanlarına kadar her aşamada karşımıza çıkabilir. Romanda dış yaşantılar, iç yaşantıyı harekete getirmek için vasıtadır. Bir romancının görevi büyük olayları anlatmak yerine küçükleri ilgi çekici hale getirmektedir.[613]

Michel Butor'a göre Roman, özel bir hikâye etme biçimidir. Hikâye etme ise edebiyatın sınırlarını aşar. İnsan, ömrü boyunca bir hikâye tarafından kuşatılmıştır. Dolayısıyla hikâye etme hayatı anlamamızı sağlar. Biz insanları kendimize göre algılarız, oysa insanlar kendilerini daha farklı biçimlerde hikâye ederler. Anlatılan olaylar bütünüyle kendi deneyimlerimizle tanıdığımız olaylardan farklı bir karakterde karşımıza çıkıyorsa mitler, masallar ve efsaneler gibi *fantezi edebiyatl*a karşı karşıyayız demektir. Buna karşılık roman yazarının da günlük yaşamdaki olayların tıpatıp benzerlerini oluşturarak, bir gerçekçilik iddiasıyla ortaya çıkması da "işi dalgaya kadar götürmek" anlamına gelir. Gerçek üzerine yazılan bir hikâyenin yalnız başına varlığını ispat etmesi zor iken, roman anlattığı ve bizi eğlendirdiği şeyi uyandırmak için kendi kendine yeterli olmak durumundadır. Roman; ender olayların dünyasıdır ve gerçeğin görünüşünü araştırmak için önceden belirlenmiş bir alan oluşturur. Bu nedenle romanın, hikâye etmenin laboratuvarı olduğunu söylemek mümkündür. Romanda bizi kuşatan gerçek ile yaşayarak öğrendiğimiz gerçek arasındaki fark birini denetlemek imkânına sahipken ötekine sadece bir metin vasıtasıyla ulaşıyor olabilmemizdir. Metindeki gerçekler genel geçer ifadeyle *daha ilginçtirler*. Kurgular bir ihtiyaçtan doğar ve hayali kişiler bize gerçeğin boşluklarını doldururlar.[614]

Yukarıdaki ifadeler de bir edebî metne, dolayısıyla romana hangi açılardan yaklaşılması gerektiği konusunda önemli bilgiler içeriyor. Zaten d*üşsellik, gerçeklik, olağanüstülük*, hatta *olay* ve *eylem* gibi kavramların teorinin bütünü içinde

---

[612] *20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı,* (Haz.: Hüseyin Salihoğlu), Ankara, 1995, s. 137.
[613] *A.g.e.*, s. 139-140.
[614] *A.g.e.*, s. 297-300.

değerlendirildiğinde göreceli sonuçlar verdiği görülüyor. O halde roman bunların dışında bir şeydir. Forsterzaman içinde sürülen yaşam ve değerlere göre sürülen yaşamın var olduğu görüşündedir. İyi bir roman her iki yaşamı da kapsamalıdır. Romanda zamana bağımlılık zorunlu olsa da günlük yaşamda böyle bir zorunluluk yoktur. Mistiklerin anlayışı ile "biz pazartesiden sonra salının ya da ölümün ardından çürümenin geldiğini sanmakla yanılıyoruz."[615]

Romansal konular halk masallarında bile ortaya çıkmıştır. Bir *büyü masalı* bu bakımdan örnek olabilecek bir yapı arz edebilir. Roman sözcüğü başlangıçta Fransızca İtalyanca, İspanyolca, Romence vb. dillerden biriyle yazılmış anlatılar için kullanılmıştır. Bu dillere *Roman dilleri* denilmiştir. Fakat daha sonra antik sanatsal düzyazı eserler bile roman olarak nitelenmiştir. *Antik roman* Hellenistik çağda doğmuştur ve serüven ve aşk süjeleri taşımasıyla mitolojik ve tarihsel aktarımlar içeren epik eserlerden ayrılmaktadır. Bu roman tiplerinin; sevenlerin beklenmedik ayrılıklara katlanmak zorunda oldukları, çeşitli terslikle mücadele etmek durumunda kaldıkları ve sonunda mutlu bir kavuşma ile çizgisini tamamlayan şematik bir yapı arz ettikleri görülür. Aşk ve serüven öykülerindeki bu niteliğin, ortaçağ Avrupası'ndaki *şövalye romanlarının* da belirgin yanı olduğu görülür. Romanların konuları Rönesans döneminde yeniden şekillenmiştir. Burjuva ilişkilerin gelişip feodal ilişkilerin çöküşü, bireysel bilincin ve kişilik girişiminin atılımı romanın ve ona yakın türlerin tarihi seyrini de etkiler. 16 ve 18. yüzyıllar arasında alt katmanlardan gelen girişken bir insanın toplumsal basamakları tırmanışını sembolize eden *pikaro romanı* ortaya çıkar.[616] *Pikaresk roman*da[617] kronolojik bir sıralanış hakimdir. Maceralar, romanın asıl kahramanı üzerinde birbirine bağlanır.

Biraz daha felsefi olan romanlarda olaylar birbirine sebep-sonuç ilişkisiyle bağlanmıştır. Hikâye anlatılırken kişinin sadece sonuçla değil, vuku bulmanın kendisiyle de ilgilenmesi beklenir. Romanın *fiction* olması ise bazıları tarafından hafife almaya, itibar etmemeye sebep teşkil etmiştir.[618] 18. yüzyılda roman, kendini

---

[615] Forster, 67.

[616] Gennady N. Pospelov, *Edebiyat Bilimi,* (çev.: Yılmaz Onay), İstanbul, 1995, s. 520-521.

[617] Onaltıncı yüzyılın ortalarında İspanya'da ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra bütün Avrupa'ya yayılan Picaresk roman özellikleri itibirayle değişik bir roman türüdür. İspanyolca *picaro* kelimesi "haylaz, serseri" demektir. Kelime, roman kahramanlarının da karakterini yansıtır. Toplumun değişik kesimlerinde geçen serüvenlerin, aralarında bir bağlantı kurulmaksızın ardarda sıralanmasıyla oluşur. Geniş bir okuyucu kitlesi tarafından benimsenmesine rağmen eleştirmenlerce fazla itibar edilmemiş bir roman türü olmuştur. (Forster, 11-12)

[618] R. Wellek - A. Varren, *Theory of Literature (Edebiyat Teorisi),* (çev.: Ömer Faruk Huyugüzel), İzmir, 1993, s. 190-191.

gelenekten kurtararak doğrudan yaşamdan alınmış süjelerle ortaya koyar. Hegel'e göre o dönem romanı, kişiliğin çevreyle çatışması, ideale yönelik çaba ile idealin erişilmezliği arasındaki uzaklığı gösterir.[619] 19. yüzyılda roman *fiction tarihtir*. Gerçek dışıdır ve bu bakımdan da ciddiye alınmaz. Okuyucu da, hikâyede vuku bulma şekliyle değil önem vermediği sonuçla ilgilenir. 19. yüzyıl romancısı destana has olan birinci şahsı kullanmasa bile destana has yorum ve genellemeler yapar.[620] Bu seyir, romanın insanlığın yazgısıyla, ya da en azından içinden çıktığı toplumun yazgısıyla ortak bir paydaya sahip olduğunu gösterir. 20. yüzyıl ve sonrasının romanından bahsetmek ise tek başına bir çalışma konusudur. Sadece, böyle bir çalışmanın sonunda, roman teriminin neyi ifade ettiği üzerine şüphelerin, doğruluğu en kesin veri olacağını söyleyebiliriz.

Türk Edebiyatında roman anlayışı nasıl bir seyir takip etmiştir sorusunu değerlendirmek ilk önce romandan ne anlaşıldığı sorusuna cevap vermekle mümkün olabilir. Görülen odur ki roman türünün mucidi olarak Batının böyle bir problemi yoktur. Batı, teorisini kurarken bir oluşumdan söz eder. Halbuki bizde teorisyenler zamansal bir ortaya çıkışı bulmak çabasındadır. Bu ikinci şekildeki yaklaşımı müstakil çalışmaların mevzuu kabul edip, dikkatlerimizi *oluşum* üzerinde yoğunlaştırmaya çalışacağız.

"Batı romanının çeşitli tarihsel süreçler içindeki yavaş *oluşumu*yla Türk romanının *doğuş* ortamı arasında hiçbir benzerlik yoktur."[621] Romandan önce Klasik Osmanlı Edebiyatında, seçkinler için yazılmış şiirsel hikâyeler olan mesneviler, Farsça ve Arapçadan çevrilmiş tarihsel ve efsaneleşmiş olayları içeren eserlerdir. Yazılı edebiyat ürünleri dışında sözlü halk hikâyeleri de geniş halk toplulukları için bir kısmı destan ve mesnevilerden esinlenmiş, dinsel, tarihsel veya efsanevî yapıtlardır. Bunların özellikleri, dinsel, alegorik, doğa dışı, büyü, tılsım ve olağanüstü unsurlarla örülmüş olmalarıdır. "Bu hikâye ve masallarda ussal yer ve süre kavramlarının eksik olması, Osmanlı-Türk toplum ve kültürünün temel bir durallık içinde geri kalmış bir dünya görüşünü sürdüregeldiğini ortaya koyar."[622]

Tırnak içerisinde aktarılan görüş roman teorisi açısından değerlendirilebilir. *Ussal yer ve süre* kavramları modern roman anlayışının üzerinde durduğu kavramlardır. Rasim Özdenören'e göre "Çağdaş roman zaman ve mekân boyutları

---

[619] Pospelov, 520.
[620] Wellek - Varren, 190-191.
[621] Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul, 1978, s. 13.
[622] *A.g.e.*, s. 3-14.

dışında yeni bir boyut kazanmıştır: Bilinç. Romana bu boyutun eklenmesiyle, zaman ve mekânın, geleneksel biçimdeki statik algılanması da değişmiş, dinamik bir kimlik kazanmıştır.[623] Gürsel Aytaç'a göre; kronolojik zaman anlayışının yerini, içiçe zaman uygulamasına bırakması 20. yüzyıl romanını belirleyen yeniliktir.[624] Gerçekten Modern romanın en ilginç yönünü oluşturan zaman dünden bugüne farklı düzeylerde algılanıp farklı şekillerde uygulanmıştır. İnsanlık zamanı, *modern* öncesi ve sonrası olarak yaşamaktadır. Modernleşme öncesinde zaman teoloji eksenlidir. Modernleşme sonrasında ise zaman salise, saniye, saat, gün, hafta, ay vs. ölçülerde parçalanır.[625] Aynı şey mekân kavramı için de söz konusudur. Mekânın bilinen bir yer olması zorunlu değildir. Hayali veya ütopik bir yer de olaylar için mekân olarak tasarlanmış olabilir. Masallarda geçen *Kaf Dağı* ve *Çin ü Maçin*, dönemin anlatı anlayışına göre o kadar önemli değildir. Hazır kalıp halindeki bu yer isimleri okuyucu veya dinleyicinin kendi beğenisi ve hayal gücüne göre şekillenmiştir. Önemli olan vakanın sergilenmesidir. Ütopik mekânlar da içinde yaşanılan toplumun eksik ve kusurlarının olmadığı idealize edilmiş yerlerdir. Campenalla'nın *Güneş Ülkesi*, Bacon'un *Atlantis*'i Huxley'*in Ada*'sı bu tür mekânlar için dikkat çeken örneklerdir.[626]

"Osmanlı-Türk toplumunun temel bir durallık içinde geri kalmış"lığını ölçü alarak roman tekniğinin veya romanın geri kalmışlığı sonucuna varmak tartışılacak hatta şaşılacak bir yöntemdir. Shakespeare'in *Antonius ve Kleopatra*'sı klasik yer-zaman-olay birliğine ve kıssadan alınacak hisseye aldırmadan yazılmıştır. Eserde tutku ön plandadır.[627] O halde yanılgı payının az olduğu sonuçları, ancak konuya bir roman süreci anlayışıyla yaklaşmakla elde edebiliriz.

Ahmet Midhat Efendiye göre her milletin belgesel tarihinde az-çok "hurafat ve esatir" ve müteakiben rivayet ve hatıraların yeri vardır. Buna paralel olarak da edebiyatın esası hayal unsuru üzerine inşa edilmiştir. Başlangıçta insanüstü güçlere sahip olan hikâye kahramanları yavaş yavaş beşeri ölçülerle sınırlanmıştır. Efsane ve destanları da roman olarak kabul eden Ahmet Midhat, romanın bu ilk safhasının her millette farklı olduğu kanaatindedir. Ona göre Yunanlıların tanrı

---

[623] Rasim Özdenören, *Ruhun Malzemeleri*, İstanbul, 1986, s. 98.
[624] Gürsel Aytaç, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Ankara, 1990, s. 255.
[625] Mehmet Tekin, *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) 1*, İstanbul, 2001, s. 109.
[626] Bkz. *A.g.e.*, s. 149-150.
[627] Jale Parla, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İstanbul, 2001, s. 31.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

veya yarı tanrı olan olağanüstü niteliklere sahip kahramanlarının yerini Doğu dünyasında cinler, periler, tılsımlar almıştır.[628]

Mukaddime-i Celal'de Namık Kemal şunları kaydedetmiştir: "... Roman bölümünü de yeni çıkma saydığımıza şaşılmasın. Eski eserlerde *İbret-nüma* gibi *Muhayyelat* gibi *Aslı ile Kerem* gibi bir takım hikâyeler vardı. Fakat edebiyat kıtaplığımızda bulunan birkaç çeviriden de anlaşılacağı üzere, romandan maksat, geçmemişse bile, geçebilecek gibi olan bir olayı ahlak ve töre, duygu ve olasılıkla ilgili her türlü açıklama ile birlikte anlatmaktır. (...) Halbuki bizim hikâyeler, önce olağanüstü etki ile gömü bulmak, bir yerden denize batıp sonra yazarın hokkasından çıkmak, ah ile yanmak, külünk ile dağ yarmak gibi, bütün bütün dogma ve gerçeğin dışında birer konuya dayanan ve anlatılırken ahlak, töre açıklaması ve ruhî tahlil gibi, edebiyat koşullarının hepsinden yoksun olduğu için *roman* değil kocakarı çeşidindendir. *Hüsn ü Aşk* ve *Leyla ile Mecnun* manzumeleri de gerek konularına ve gerek yazılışına göre, adeta birer *tasavvuf* kitapçıklarıdır."[629] Bu mukaddimeden yaklaşık 20 yıl sonra Namık Kemal, *İntibah*'ın önsözünde ise şöyle diyecektir: "Elimizde *Hümayunnâme* (*Kelile ve Dimne*) var *Fakihet-ül-Hülefa* (İbn-i Arabşah'ın onbir bölümlük eğlenceli hikâye kitabı) var, *Elfü'l-Leyle ve'l-Leyle* var (*Binbir Gece Masalları*), *Gülistân* var, *Bûstân* var, *Hadika-ı Senaî* (Hakîm Senaî'nin edebiyat ve tarihle ilgili fıkra ve hikâyeler kitabı) var, Yahya'nın *Mihr ü Hüma*'sı var, Fuzulî'nin *Leyla ve Mecnun*'u var, Galib'in H*üsn ü Aşk*'ı var; hasılı var, var... Bunlardan ne zarar gördük ki ahlakı düzeltmek için *Alâî*'yi, *Makâamât*'ı filan okumaya kendimizi zorlayalım?..."[630]

Samipaşazade Sezaî, romanların çocukça, tuhaf ve acaip anlatılardan uzaklaşarak doğanın sırlarına vakıf olmak iddiasıyla ortaya çıkmış bilim ve fenlerle ciddiyet kazanmış "yüksek bir ozan üslubu" ve "edebi açıklama bilimi" olduğunu belirtir.[631] Halit Ziya'nın fikirleri de Samipaşazade'yi destekler. "Romanlar öyle bir insan yaşantısının aynası olarak ele alınıyor ki *ruh gelişimi fenni* sorunlarının en önemlilerine inceleme konusu oluyor."[632] Bizde Namık Kemal'den Peyami Safa'ya gelinceye kadar roman düşüncesinde ciddi fikirlerin ortaya konduğu söylenemez. Halka faydalı olmak, komiği yakalamak, ideolojiye sözcülük ettirmeye çalışmak gibi

---

[628] Durali Yılmaz, *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, Ankara, 1997, s. 88-89.
[629] Baha Dürder, *Roman Anlayışı*, İstanbul, 1971, s. 13.
[630] *A.g.e.*, 16.
[631] *A.g.e.*, s. 25.
[632] *A.g.e.*, s. 31. Bu konuda bahsedilen süreci ayrıntılarıyla takip etmek için ayrıca bkz. M. Nihat Özön, *Türkçede Roman*, İstanbul, 1985.; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul, 1987.

endişelerle hareket edilmiştir. Batı kriterleri ile roman üzerinde gerektiği gibi eğilen Peyami Safa olmuştur.[633]

Tanpınar'a göre Müslüman Şark psikolojiye yönelmemiştir. Bazı genel yaklaşımlar dışında insan ruhuyla ilgilendiği söylenemez. Kendisini metodik şekilde derinleştirenlerin dışında bu, İslam kültürü içerisinde eğitim halini almış bir faaliyet olmamıştır. "Introspection, bu içe doğru çevrilmiş araştırıcı göz, günah çıkartma kürsülerinin dibinde gelişmiştir. Kadim Yunan'a Hıristiyan dünyasının üstün olduğu tek nokta bu içe doğru dönüştür. Onunla kadere karşı koyma fikri tamamlanır."[634] Tanpınar'a göre Hıristiyan dünyasında kendini gözden geçirme ve derinleşme terbiyesi belirgindir. Bizde ise tasavvufî terbiyede şüphe ve kendi kendisini mürakabe vardır. Tasavvuftaki ibadet ve riyazet ile kurtuluş maddeye kayıtlı bir halden kurtulmak olduğu halde Hıristiyanlıkta ise olumsuz bir halden, bir lekeden, bir günahtan kurtulmak vardır.[635]

Şark hikâyesi belli vaka anlayışının dışına çıkamamıştır. *Heves-name*'den itibaren manzum hikâyecilerimiz bu çemberin dışına çıkmaya çalışmışlarsa da insanın içine inememiş, aşkta, ihtirasta, "iptidaî" sınırlar içinde kalmışlardır. İnsanı oluşturan şartları gözardı ettikleri için ferdi de tanımlayamadılar.[636] Tanpınar'ın fikirleri, ölçüleri nispeten netleşmiş Batılı roman anlayışıyla eser vermek iddiasında olanlar için gözardı edilemeyecek tespitlerdir.

İslamî kültür geleneğiyle karakterize olmuş eserler de belli mevzuları aşamamıştır. Bu gelenek insanı ve harici alemi inkâr etmiştir. Ezelî ve ebedî olan hayatın kayda değer tek dramı vardır. Bu da kaynağından uzaklaşmış olan ruhun yeniden o kaynağa ulaşmak için yaşadığı hasret ve gideceği yol. Bu yüzden tasavvufî mevzular, sembolleri ifade biçimi olarak seçmiştir. Şevk ve hicran eski psikolojinin sınırlarını tayin etmiştir. Ferdi inkâr eden ve hayata göz yuman bir telakki bazen teknik ilerleyişlere rağmen köklü yapısını değiştirip bir sanat geleneğini tek başına kuramamıştır. Eski hikâye hayatın tazyikinden bir kaçış olduğu için okumak veya dinlemek suretiyle bir avunmaya cevap veren şark masalı, bu kaçışa altın kapılarını açan bir tür olarak kalmıştır. Kaçış kahramanın doğması engel olmuştur. Hayata karşı duygusuz olmayan eskiler; çarşıyı, pazarı, cümbüşü, yaşadıkları şehri ve kendi hayatlarını seyretmekten zevk alan bir toplumdu. Zevk

---

[633] Mustafa Miyasoğlu, *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, İstanbul, 1998, s. 31.
[634] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz.: Zeynep Kerman), İstanbul, 1995, s. 58.
[635] *A.g.e.*, s. 59,
[636] *A.g.e.*, s. 59.

anlayışları sağlam, dil, şive ve cemiyet adabında mağrur ve mutaassıp idiler. Dışarıya kapalı olmayıp insan hayatının trajik yönlerinin farkına varmış olsalardı mevcut özellikleriyle daha geniş bir terkip oluşturabilirlerdi. Türk romanının başlangıçtaki imkânsızlıklarına kadın-erkek hayatının ayrı olması da ilave edilebilir.[637] Biz bu değerlendirmeye şunu ilave etmek istiyoruz. Kadının gerçek hayattaki yeri hakkında fikir yürütecek değiliz. Ancak *Vamık u Azra* metninden hareketle, evden kaçan, erkek kıyafetine bürünerek sevdiği insanı arayan, yerine göre harabe bir yerde sabahlayan, sevdiği insanla birlikte ya da yalnız başına savaşan, dövüşen, ülke yöneten bir kadın itibarî dünyada hayatın bizatihi içindedir diyebiliriz. Bir ayrılık dönemini müteakip gerçekleşen kavuşma da sembolik bir dil ile anlatılmış olsa bile bütün boyutlarıyla beşerîdir.

Şiir bir soyutlama sanatıdır, ancak şarkı ve mesnevi formlarıyla başka bir fonksiyon daha yüklenmiştir. Şarkılar bir devrin hakim hayat telakkisini nakaratlar haline getirirken, mesnevi de dönemin dünyaya bakışını sembolik, alegorik ve son zamanlarda da sosyal nitelikli hikâyeleriyle yüceltmek biçiminde dile getirmiştir. Mesnevi iç dünyasındaki çatışmaları sokaklara dökmeyen insanın değerlerini yansıtan bir türdür. Roman ise, insanın iç ve dış çatışmalarla çembere alındığı, devlet-toplum parçalanmasının insan şahsiyetinde görüldüğü bir zamanı ifade eder. Türlerin değişmesi insanın değişmesidir.[638]

Kanaatimizce roman, bir sürecin türüdür. Onu bir dönemde *ortaya çıkmış* bir tür olarak yorumlamak imkânsızdır. Ancak roman türünün kazandığı çehre belli dönemlerde bu türün devrimi olarak yorumlanabilir. Nurullah Ataç'ın şu görüşlerine bu devrimi karakterize etmek bakımından yer verilmelidir. Roman türünün ortaya çıkışı insanın öznelliğinin bir sonucudur. Roman edebî türlerin en nesneli gibi gözükse bile insanların kurallara ve yönetime karşı ayaklandıkları bir dönemin mahsulüdür. Eski lirik şiirlerde bile şair öteden beri var olan kalıplarla, alışılmış sözleri tekrarlardı. Yeni çağda yazarlar hiç bir kural tanımamak ve bu boyutta özgür olabilmek için roman türünü ortaya koymuşlardır.[639] Ya da roman türünü buna uygun bir zemin olarak telakki etmişlerdir.

---

[637] *A.g.e.*, s. 60.
[638] Miyasoğlu, 27-28.
[639] Nurullah Ataç, "Roman Üzerine" *Türk Dili Dergisi* Roman Özel Sayısı, XIII,154, Temmuz 1964, s. 651.

ROMANS:

Yukarıda sözünü ettiğimiz "oluşum"da *romans*, modern roman anlayışı ile ona hazırlık döneminin karakteristiğini oluşturan eserlerin müşterek ismidir. Bir bakıma kesin çizgilerden uzak bu oluşumda *romans*, bazen bir köprüdür, bazen de -daha çok Türk edebiyatında- bütün olarak modern romanın öncesindeki roman olarak yorumlanmıştır.

Yukarıdaki incelemelerden romanın Avrupa edebiyatlarında destandan kaynaklanan ve 16. yüzyıldan itibaren bağımsızlaşıp değişim ve gelişim kaydeden bir tür olduğu sonucu çıkıyor. Bir dünya ve hayat kesitini yaratıcı bir şekilde ortaya koyan bu tür sunuluş biçimleri itibariyle de tasvir, hikâye etme, konuşma vs. biçimlerle çeşitlilik gösteren zengin bir anlatı biçimidir. Organik bir parça-bütün ilişkisiyle anlatıda bir mükemmelliği ortaya koyar.[640] Yani "Roman gerçek hayatın, törelerin ve içinde yazıldığı zamanın bir tablosudur, Romans ise hiçbir zaman yaşanmamış, yaşanması da muhtemel olmayan şeyleri yüksek ve sanatkârane bir dille anlatır."[641] 1785'te *Clara Reeve* tarafından yapılan bu ayrımla, roman ve romans İngilizcede tahkiye kurgusunun belli başlı iki tarzı olarak ortaya konmuştur. Roman gerçekçi olduğu halde romans şairane ve destanîdir. Romansa *mitik* demek de mümkündür. Roman mektup, günlük, hatıra ve tarih gibi kurgu özelliği taşımayan anlatım şekillerinden gelişmiş, üslup bakımından hayatı canlandıran, ayrıntılara ve taklide (mimesis) önem veren bir türdür. Romans ise destanın ve ortaçağ şövalye hikâyelerinin devamıdır. Daha yüksek bir gerçekliğe, daha derin bir psikilojiye yönelmiştir. Bu bakımdan romanın önem verdiği ve taklidin bir parçası olan ayrıntılar, romansta önemsenmeyebilir. Romansta aktüeli aramak söz konusu değildir, tarz ve malzeme bakımından da daha esnek bir teknik kendini hissettirir.[642] *Mitik*den ne kastedildiği üzerinde durulması gerekiyor.

Mit, din, halkbilim, antropoloji, sosyoloji, psikanaliz ve güzel sanatları kapsayan geniş bir anlam alanına sahiptir. Zaman zaman, felsefe, tarih, bilim, alegori veya hakikatın zıddı olarak gösterilmiştir. 17 ve 18. yüzyıllarda, Aydınlanma Çağı'nda uydurma, bilim ve tarih açısından gerçek dışı anlamıyla *mit* küçümsemeyi ifade etmiştir. Fakat daha sonra kelime Alman romantikleri tarafından ilmî veya tarihî hakikatın zıddı değil, tamamlayıcısı anlamında bir çeşit hakikat ifadesi olarak kullanılmıştır. Tarihî açıdan dini törenlerin sözlü kısmı ve onların canlandırdığı

---

[640] Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul, 1999, s. 241.
[641] Wellek - Varren, 191.
[642] *A.g.e.*, s. 191.

hikâyedir. Din temsilcileri tarafından hasat sırasında, insanların kısırlıktan kurtarılmasında, gençlerin ergenlik çağında vs. düzenlenen ve toplumu zararlı şeylerden korumayı hedefleyen dinî törenler toplumu zararlı şeylerden sakındırmak gayesindeydi. Geniş anlamda varlıkların başlangıcı ve kaderini anlatan anonim hikâyeler *mit* terimi ile ifade edilmiştir. Edebiyat teorisi bakımından önemli olan özellikleri şu şekilde sıralanmıştır: İmaj veya tablodur, tabiatüstütür, tahkiyelidir, semboliktir, evrensel ve öbür dünya ile ilgilidir.[643]

Northrop Frye, romansı çeşitli anlamları ifade etmek üzere kullanacağını ifade ederek roman ile arasındaki en önemli farkın karakterlerin oluşturuluş biçiminde hissedildiğini belirtmektedir. Romans kahramanları, çeşitli ruh hallerinin somut (alegorik) sembolleridir. Bu kahramanlar evrensel tipleri (arche-types) yansıtır. Romansın romandan daha *ihtilalci* olmasının sebebi romans karakterlerinde bazı karakter unsurlarının sosyal ortamdan başıboş, hayali ve idealleştirilmiş olmasıdır. Asıl üzerinde durulması gereken, bir romans yazarının, eserinde kullandığı teknikleri tespit etmektir. Eleştirmenin, romansı bir hikâye çeşidi olarak ciddi bir şekilde incelemeyi bilmemesi bazı eser veya yazarları gözardı etmeyi gerektirmez. Romans, romandan daha eski bir hikâye şeklidir. Fakat romansı, insanlığın gençliğine ait, iyi gelişmemiş terkedilmesi gereken bir tür olarak telakki etmek yanılgıya düşmek olur. Ahlakî bakımdan saflığı ve kahramanlığı ciddi bir şekilde idealleştiren romansların hitap ettiği toplum aristokrasidir.[644] Romansın yukarıda sözünü edilen "ihtilalci" karakteriyle ters düşmüş gibi görünse de bu, romansın mitik boyutuyla ilgilidir. "Kahramanları konu edinen romans, insanları konu edinen romanla, tanrıları konu edinen mitler (efsane) arasında yer alır. Mensur romanslar, klasik mitolojinin gelişmesinde son safha olarak ortaya çıkarlar... Bütün dünyayı kendisine sahne olarak seçen romansın aksine, romanı Batılı insan ve zamanla ittifaka zorlayan şey, onun tarihle ve değişen bir dünya anlayışıyla olan bağlantısıdır."[645]

Eski anlatı türleriyle ilk romanlarımız arasında aktarmalara dayalı bir ilişki vardır. Bu münasebetle *romans* teriminin Türk anlatı süreci içerisinde özel bir işlev yüklendiği görülmektedir.

---

[643] *A.g.e.*, s. 164-165.
[644] Philip Stevick, *The Theory of the Novel* (*Roman Teorisi*), (çev.: Sevim Kantarcıoğlu), Ankara, 1988, s. 32 - 33.
[645] *A.g.e.*, s. 30-34.

Eski aşk hikâyeleri tarihsel doğruluk veya gerçeğe bağlılık iddası taşımaz. Sözgelimi yakın bir hayal dünyasıyla karşımıza çıkan bu hikâyeler bir ideale yönelik olduğu ve doğa yasalarına aykırı olaylarla doğaüstü varlıklara yer verdiği için romana uzak görülmüştür. *Kerem ile Aslı, Emrah ile Selvi, Tahir ile Zühre* vs. hikâyeler sevgiyi idealize etmiş, gerçeklikten uzak *romans* dünyasının örnekleridir. Burada *romans* sözcüğünden Avrupa'da Ortaçağ'da soylu sınıfın meydana getirdiği şövalye edebiyatı kastedilmemiştir. İdealize edilmiş kahramanlarıyla, bilinen dünyadan uzak, aşk ilişkisinin ağır bastığı bir olaya dayalı, gerçekçi olmayan anlatılar anlamındadır. *Romans* gerçek hayatın sorunlarıyla ilgilenmez. Genellikle mutlu biten bir aşk öyküsünü dile getiren romanslarda olay örgüsü ve olayın epizotları kalıplar halinde tekrar edilegelmiştir. Kişileri *düz karakterli*, yani ya iyi ya da kötüdür. *Romans* için iyi vakit geçirmeyi sağlayacak, eğlendirecek masalımsı bir anlatıdır denilebilir.[646]

Romansları inceleyen eleştirmenler bu anlatılarda yapının, *ayrılık, tehlike ve birleşme* bölümlerinden meydana geldiğine dikkat çekmişlerdir. Northrope Frye'a göre romans, gerçekçi romanın çekirdeğini oluşturmuştur. Hatta güncel yaşamı sergilemek iddiasıyla ortaya çıkan roman, olay örgüsü oluşturmak için romansın kalıplarına başvurmuştur. Böyle olunca roman, kalıpları biraz değişikliğe uğramış bir romans olarak görülmektedir. Bu bakımdan bir eserin roman veya romans olduğunu tespit etmek zaman zaman güçlük arz eder. Fakat iki anlatı türünün uç noktaları, aradaki farkı sergileyecek mahiyettedir. Bizdeki aşk hikâyeleri de romans kalıplarıyla dört ana bölümden meydana gelir: 1- Genç kız ile erkeğin arasında başlayan aşk. 2- Ayrılık. 3- Sevgililerin birbirlerine kavuşabilmek için verdikleri mücadele. 4- Evlilik veya ölümle bitiş. Bu kriterle yaklaşınca Tanzimat'tan sonra yazılmış bir çok eserin de *romans* karakterinde olduğu görülmektedir. Batı'da yapılan romans incelemeleri, evrensel denilebilecek bir takım kalıplara çeşitli ülkelerde ve çeşitli çağlarda rastlanabileceğini göstermiştir. Ancak kalıplar, yapıtların yazıldığı ülke ve çağın kültür özelliklerini de yansıtmaktan uzak değildir. Bu kalıpların tekrarlanışındaki sosyal ve psikolojik sebepler ise başlıbaşına bir araştırma konusudur.[647]

---

[646] Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul, 1983, s. 24-25.
[647] *A.g.e.*, s. 26-29.

MESNEVİ

Türk edebiyatına, yabancı edebiyatların uzmanlık alanlarından edinilmiş bilgi birikimiyle eğilmek yöntem bilgisinin ötesinde bir ufuk genişlemesidir. Batıdaki roman ve romans sürecini bilen bir araştırıcı, aşık hikâyelerini Türk Edebiyatında romanın kökeni olarak yorumlayabilir.[648]

Mesneviyi karakterize eden tahkiye unsurlarının tespiti metot açısından mesneviyi roman türüne yaklaştırmaktan çok romana nazaran müstakil bir hüviyet kazanmasını temin etmek gayesini taşır. Roman ve romans kronolojisiyle bağlantılı olarak tabiatıyla mesnevinin daha çok tür olarak arzettiği görünümden bahsedilmesi gerekiyor.

E. D. Hirsche'e göre, metin-tür ilişkisi bir yandan metinlere anlam derinliği verirken diğer taraftan üzerinde yorum yapılması için bir çerçeve hazırlar. Yani metnin hangi çerçeve içinde değerlendirileceğini tayin eden öge, türdür. Türlerin niteliklerini oluşturan bazı işaretler bu yoruma zemin hazırlar. Sözgelimi *epik* türünde kahramanın nitelikleri, *romans*ta arayış motifi, *pastoral*de kırsal ütopya, *kurgubilim*de distopya gibi. Bu dikkatle Türk edebiyatına bakıldığından Tasavvuf şiirini yorumlamak için türün konvansiyonel dilini bilmek gerektiği söylenebilir. Edebî metinlerin en az bir türe dahil edilmesi, edebî bir gelenektir. Fakat her edebiyat metni daha yazıldığı anda bile mensup edildiği türün özelliklerini bir miktar değiştirir. Sophokles'in *Kral Oidipos*'u tregedya türünün ideal örneği olarak kabul edilmiştir. Aslında eser böyle bir iddia ile yazıldığı için değil, Aristoteles tarafından *Poetika*'da tragedya türüne örnek gösterildiği için böyledir. Yani bir türe dahil olmak eserin ideali değildir. Türler; farklılık, yenilik, melezlik ya da başkaldırı ilişkisi sergilemek suretiyle edebiyat tarihinin en dinamik göstergeleridir. Rönesans döneminde türler tanımlanmış ve sıralanmıştır. Neoklasik dönemde bu tanım ve sınıflandırmalar kurallaştırılmıştır.[649] Fakat daha sonraları en kuralcı şairlerden biri olan *Alexander Pope* bile "Büyük dehalar bazen muhteşem biçimde kuralları ihlal eder ve eleştirmenlerin dil uzatamayacağı zirvelere tırmanırlar."[650] demiştir. *Rene Wellek*; "Zamanımızın hemen hemen bütün yazarlarında tür farklılıklarının bir önemi kalmamıştır. Sınırlar sürekli ihlal edilmekte, türler birleştirilmekte ya da iç içe geçmekte, eski türler atılmakta ya da dönüştürülmekte, yeni türler

---

[648] Aytaç (1990), 16.
[649] Parla, 27-29.
[650] *A.g.e.*, s. 32.

yaratılmaktadır. Öyle ki tür kavramının kendisi sorgulanmaktadır."[651] demektedir. Burada problem oluşturması gereken konu romanın, türe bağımlılık açısından bir yaklaşımda yerinin ne olduğudur. Roman günümüzün en yaygın türüdür ve doğuşundan itibaren varlığını sürdürmesini, tür motasyonlarına borçludur. "Tür ötesi bir tür olan roman hiçbir türe girmez ama hepsinden yararlanır."[652]

İslamî İran edebiyatının ilk dönemi hakkında yeterince bilgi mevcut olmadığı için mesneviler hakkındaki bilgiler de sınırlıdır. Ebu Şekur-i Belhî'nin *Aferinname*'sinden sonra, Rudekî Arapçadan tercüme ettiği *Kelile ve Dimne*'ye bir takım kıssalar ilave ederek mesnevi şeklinde nazmetmiştir. Firdevsî'nin *Şâhnâme*'siyle destanî mesneviler en olgun seviyesine ulaşmıştır. Konusunu millî gelenekten alan destanî mesneviler yanında aynı dönemde *Yusuf u Zeliha* gibi İslamî kaynaklı kıssaların da konu teşkil ettiği görülür.[653] X. ve XI. yüzyıllarda Ayyukî'nin yazmış olduğu *Varka ve Gülşah*'ın konusu Araplardan, Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sı da Yunanlılardan alınmıştır. Mesnevi şairleri Nizamî'yi örnek alarak beş mesnevi yazıp *hamse* veya bu sayıyı altıya çıkararak *sitte* yapmışlardır. Mesnevinin içeriği müstakil başlıklar altında verilir. Şairler mesnevideki ahengin yorucu olmasına engel olmak için uygun buldukları yerlere gazeller de yerleştirirler. Bazen kahramanların konuşmaları gazel şeklinde verildiği gibi yazılan mektupların da murabba şeklinde verildiği olur. Mesnevinin sonunda ise dua, kitabın bitiş tarihi, toplam beyit sayısı ve yazıldığı yer kayıtlarına rastlanabilir.[654]

Türk Mesnevileri konu bakımından İran mesnevilerinden daha zengindir. Hz. Muhammed'in hayatından ilaç terkiplerine, cinsi konulara kadar hemen her dinî, ahlakî, tasavvufî, tarihî, hamasî ve aşk içerikli mesneviler yazılmıştır.[655]

Klasik şiirimizin ilk dönemlerindeki mesnevi teorileri geleneğin nasıl bir anlayış üzerine kurulduğunu göstermek bakımından önemlidir.

Muhammed Hatiboğlu, şiirin didaktik olmasını gerekli görür. Bedr-i Dilşad, mana ve lafza dikkat çekerek daha önce nesir tarzında söylenmemiş sözün nazmedilmesinden sakınılmasını ileri sürer. Ona göre nesir halk, nazım ise padişah gibidir. Mesnevi söyleyen şairlerin üstad olarak gösterdiği Şeyhî ise gazel tarzında da güçlü olduğunu belirtmekle beraber şiir söyleme gücünün mesnevide ölçülebileceği görüşündedir. Gazel beş on ev bina etmek olduğu halde mesnevi

---

[651] *A.g.e.*, s. 33.
[652] *A.g.e.*, s. 33.
[653] M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1986, s. 143.
[654] İpekten, 49-50.
[655] Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, İstanbul, 1999, s. 24.

bayındır bir şehir kurmak demektir. Muinî, mesnevinin *çift* manasına geldiğini Mevlana'nın da kesrette vahdeti aramak gayesiyle eserine *Mesnevî* adı verdiğini belirtir.[656]

"Tanzimatla başlayan hareket olmasaydı, edebiyatımız kendi içinden yenileşecek Divan ve Halk edebiyatı mesut bir çizgide buluşacaktı. Bunun alametleri de belirmişti...Mesneviler bizim edebiyatımızın hikâyeleridir, Ama şiir bizim edebî hayatımızın temelidir. Şiirin dışında da bir edebiyat olamazdı. Onun için mesnevilere de şiirin nizamı hakimdir. O yüzden mesnevilere de şiirin nizamı hakimdir. O yüzden mesnevilerin vakaları, kahramanları, minyatürlerdeki gibi deforme yahut stilize olmuşlardı. Hikâye için ise nesrin teşekkülü şarttı."[657]

İnsanın bütün yönleriyle idealleştirildiği mesnevileri, klasik edebiyatın şiir anlayışından uzak düşünmek; hikâye etmek için şiir biçimini seçip nesri ikinci plana atan bir hassasiyeti gözardı etmek olur. İdealleştirme tabiî olarak bakış açısından anlatım biçimine vaka seçiminden vakayı şekillendiren şahıs, zaman ve mekân unsurlarına kadar eserin yapısını oluşturan teknik unsurların bütününe akseder.

Konu olarak bir aşkı veya bir savaşı işleyen mesneviler nazım ile hikâyeyi birleştiren eserlerdir. Aşk duygusunun Türklerin İslamiyeti kabulüyle birlikte yoğun olarak işlenen bir konu olduğu görülür. Bizde Aşık tipinin kaynağı, kadın ile erkeğin arasındaki engelleri bir kültür ve medeniyet anlayışı ile işleyen Arap ve Fars edebiyatıdır. *Dede Korkut Hikâyeleri*nde kadın ile erkek arasındaki ilişki tam manasıyla karı-koca ilişkisidir. Eski "alp tipi" ise İslamiyetin kabulünden sonra "gazi tipi" haline gelmiştir.[658] Onsekizinci yüzyıldan sonra eski "aşık tiplerini anlatan mesneviler yerine müstehçen hikâyelere rağbet gösterilmesi dikkat çekicidir. Bütün bunlar değişik medeniyet merhalesine sahip insanların hayata bakış tarzıyla ilgilidir. *Oğuz Kağan Destanı* ve *Dede Korkut Hikâyeleri*nde harekete önem verilir. Cümleler kısa, üslup sade ve tabiîdir. Mesnevilerde ise hareket, duygu ve hayal yoğunluğu hissedilir. Üslubu süslüdür. Sadece aşıklar değil, veliler, gaziler vs. kahramanların da ayrı bir hayal dünyasının varlıkları olduğu görülür. Üslup, eser kahramanlarının dünyaya bakış tarzını aksettirir. Mesnevi kahramanları dünyaya his ve rüya dolu bir gözle bakarlar.[659]

---

[656] *A.g.e.*, s. 26-27.
[657] M. Orhan Okay, *Kültür ve Edebiyatımızdan*, Ankara, 1991, s. 271.
[658] Mehmet Kaplan, "Destan, Mesnevi ve Roman" *Hisar*, 139, Temmuz 1975, s. 4.
[659] A.*g.m.*, s. 6.

Bu tür değerlendirmelerde takip ettiğimiz metod, bizi öncelikle seçtiğimiz obje üzerinde yoğunlaştırabilir. Romanı değerlendirirken masal, hikâye, destan, mit vs. türleri onu tanımlamaya bir bakıma mahkum etmek tehlikesini de gözden uzak tutamayız. Roman bir boşluğu doldururken masalın, mitin, destanın yeri gözardı mı edilecektir? Asıl tanım her türü kendi özgür ortamında tanımlamakla elde edilebilir.

5.2. Kurgu:

5.2.1. Kurgunun biçimlenişi:

Kurgu, bir edebî eserin aydınlığa kavuşturulması için en önemli inceleme alanlarından biridir. Kurgu ile, eserin yapısı (inşası) kasdedilir. Figürlerin, motiflerin, temel düşüncelerin nasıl yerleştirildiği ve bunların birbirlerine göre konumları, eserin dokusu ve bütünü içinde sahip oldukları işlevlerin ortaya çıkarılması, kurgu saptama çalışmalarını oluşturur. Edebî eserlerde içerik incelemesinde yani konu çözümlemesinde, en küçük konu birimi sayılan motifler ve eserde dile getirilen düşünceler ele alınır. İçerik, biçim ve anlatı özellikleriyle birlikte ele alınır. Salt içerik, yani konu incelemesi edebiyatın sanat tarafını ihmal etmek olur.[660]

Kurgu tahkiye ağırlıklı olarak kurulmuş da olsa yapıt, biçim olarak şiir ve anlatım, teknik olarak şiirseldir. Bu bakımdan şüphesiz kurgu bir şair tarafından yorumlanmış ve şiirin imkânlarından da faydalanılmıştır.

Bütün şiirler insanın hayat macerasının bir yansımasıdır. Hiçbir şiir söz gelimi bir ağaç veya denizden sathi olarak söz etmez. Fakat bu unsurlardan insanlarda belli çağrışımlar dünyasını harekete getirmek için faydalanılır. Divan şiirinde sevgili merkezli bir hayat ve macera düzeneği oluşturulmuştur. Divan şiirindeki üç temel insan tipi olan *sevgili, aşık* ve *rakib* etrafında, insanoğlunun yaratılışından itibaren yaşadığı maceranın bir versiyonu ortaya konur. Divan şiirinin ifade biçimleri Arap dünyası ve ardından da İran şiirinde şekil kazanarak gelişmiştir. Dolayısıyla bu şiir hakkında yapılacak inceleme; üç ayrı millet ve coğrafyanın bilinmesini, binlerce şairin ortaya koyduğu yorumların gözden uzak tutulmamasını gerektirir.[661] Kurgular hakkında başlatılacak bir tartışma,

---

[660] Aytaç (1999), 75.

[661] Dursun Ali Tökel, "Şiirin Korkusu, Şiirin Kurgusu: Divan Şiirinde Kurgu ve Anlam", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Sayı: 53, 54, 55. s. 311.

kurgunun başlangıçla olan bağlarını ortaya koymak suretiyle anlamlı olabilir. Bu yapılarak kurguların geliştiği evrim ağacı tespit edilir.[662]

Klasik şiirimizde kurguyu remiz, sembol ve mazmunlar karakterize eder. Oluşturulan dünya bu tür bir anlam dünyasının sıkı denetiminden geçerek kendilerini ortaya koymak zorundadırlar. Bu zorunluluk, sadece şairin değil, bütünüyle bir edebî devir ve anlayışın sanat ve dünya görüşüyle bağlantılı olmaktan kaynaklanır.

Metin kurmanın temelindeki semboller ve remizlerin zengin anlam dünyasından faydalanma hem mutasavvıf şairler hem de diğerleri için söz konusudur. Şairler içlerindeki yoğun duyguyu kelimelere sığdıramamak telaşıyla değişik ifade arayışlarına yönelmişlerdir. Sonunda demek istedikleriyle dedikleri arasındaki uçurumu benzerleriyle anlatma yoluna başvurarak bir oranda kapatmaya çalışır ve hiçbir devrin ve akımın gerçekleştiremediği bir gözlem ve keşif zenginliği ile karşımıza çıkarlar. Onlara göre, kendi macerasını anlatacak her varlık şiire girme hürriyetine sahiptir. Ancak bu macerada yer alanlar, *Sevgili, aşık* ve *rakib* unsurlarından birinin varlığı ile bütünleşir. Sevgili, kendisine ulaşılmak istenen; aşık ulaşmak için çırpınan; rakip ise, ulaşmaya engel olan her şeydir.[663] İnsanlığın ezelî arayış macerasının anlatımda aşk vasıtasıyla dile getirilmesi, araştırılması gereken bir durumdur. Aşk halinin trajik, yoğun ve sarsıcı olması ilk etapta verilecek cevap olabilir. Sevgili bütün şiir dünyasında "en" sıfatlarıyla yer alır. *Benzetme* yoluyla ifade etmelerde de "en" olanlar seçilir. Vakit gündüz ise güneş, gece ise gökyüzünün "en"i aydır. Mecnun, Ferhat, Vamık vd. arayanların; Leyla, Şirin, Azra da arananların "en"idir. Şairler bazen seçtikleri bu örnek ve benzetme ögelerini de mahiyet itibariyle aşmaya çalışırlar.[664]

Sözü edilen üç unsurun (aşık-sevgili-rakip) başka şekillerde kalıplara da dökülebileceğini ihtiyatla belirterek, Divan şiirinde bunlardan birinin işleyişte kazanacağı yoğunluk mesnevi alanında türün değişik bir tarafa meyletmesi ile

---

[662] Tobias, 44.

[663] Artık bu semboller o kadar geniş bir anlam dünyasını kucaklamıştır ki bir anlamda "aynı şartlar altında aynı deneylerin aynı sonuçları vermesi"gibi fiziksel bir kural hükmündedir. Yerine göre Yusuf sevgilidir ve yerine göre Yakup bir babanın oğluna duyduğu aşkın yegane mümessili olur. "Yakub, Yusuf'un gömleğini öpüp gözlerine koyar ve gözleri açılır... Yakub, Yusuf'un kokusunu seksen fersahlık uzaklıktan alarak 'Yusuf'un kokusunu alıyorum' der. Çünkü bu koku aşk kokusuydu. Aşk kokusunu sadece aşık olan alır... Yusuf ile Yakub, uzun bir ayrılıktan sonra birbirlerine kavuştuklarında Yakub güldü, Yusuf ise ağladı. Bu yüzden 'Aşık gülünce maşuk ağlar; maşuk gülünce aşık ağlar' denilmiştir." (Celal Settarî, *Derd-i Aşk-ı Züleyha (Züleyha'nın Aşk Derdi, Hz. Yusuf Kıssası)*, (çev.: Mehmet Kanar), İstanbul, 1998, s. 186; Bazen Hüsrev , bazen de Ferhat rakib olabilir. Aşık, sevgili, ve rakib hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akkuş (1995), 22-32.

[664] Tökel, *A.g.m.*, s. 312-314.

sonuçlanır diyebiliriz. Kanaatimizce aşk mesnevisi daha çok *aşığ*ın macerası iken, macera mesnevilerinde perspektifi şekillendiren *rakib* olmalıdır ve buradaki rakip sadece karşı güç anlamındadır. Sevgili-maşuk üzerinde yoğunlaşan mesneviler ise felsefî yahut tasavvufî nitelik kazanabilir, çünkü umumiyetle Tasavvuf şiirinde bu durum "her şey O'dur" şeklinde ifade edilmiştir. Diğer mesnevileri veya diğer romanları da güçlü-güçsüz, güzel-çirkin, istenen-istenmeyen, haklı-haksız, dinî-ladinî veya karşıtlıktan birlikteliğe kadar sayılamayacak kadar çok formülle izah etmek mümkündür. Bazen bir eserin temel kurgusunun ne olduğuna karar vermek zordur. *Pendname*lerde olduğu gibi kurgu aramayı gerektirmeyen anlatılar da vardır. Bir eser hakkında bu ilk yaklaşımları müteakip eserden beklentiler ortaya çıkar.

Eylem kurgusunda bir bilmecenin esrarının çözülmesi beklenir. Eserin sonunda baş kahramanın karakteri değişmez. Bu tür kurgularda "büyük moral ve entelektüel sorularla" da ilgilenilmez. Zihinsel kurgu daha çok insanlar arasındaki ilişkiler ve insan doğasıyla meşgul olur. Fikirler konu edinilir ve karakterler bir anlam ifade etmek endişesiyle ortaya konmuştur. Eylem kurgusu ve zihin kurgusu da birbirinden tamamen bağımsız değildir. Biri diğerinden belli özellikleri bünyesinde barındırabilir. Yani karakter itibariyle mutlak eylem veya mutlak zihin kurgusu diye bir ayrım söz konusu değildir.[665]

Aşk mesnevilerinde temel kurgu aşk olsa da şair, seven insanların kahramanlığını sergilemek hatta sevgideki inceliklerini savaşmadaki ustalıklarıyla tamamlamak gibi bir endişe içindedir. *Vamık u Azra* mesnevisinde de bunun için çok sayıda sahne oluşturulmuştur. Bu savaşlar bir yönüyle iki insanın sevgi imtihanı, güzelliklerinin bir parçası diğer yönüyle de sosyal bir realitedir.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra olmuştur. (Müslüman) Türkler *diyar-ı Rum* diye bilinen bu topraklara (kafir) Rumlarla yıllarca savaşarak sahip olmaya başlamışlardır. Divan şiirinin ilk ürünleri de bu mücadelelerin verildiği döneme rastlar. Bu mücadeleyi yansıtan iki temel kelime Divan şiirinde klişeleşmeye başlar. *Kâfir* ve *Frenk*. *Kâfir*, sadece dinî anlam taşırken, *Frenk* dinî anlamla birlikte ırkî anlam da taşır.[666]

Bütün savaşlar ortak ilkelere sahip olmak bakımından evrenseldir. Dine, "Işık İlahı"nın sancağı altında toplanan *militia* olarak bakan ve dünyadaki

---

[665] Tobias, 46-47.

[666] Süreyya A. Beyzadeoğlu, "Divan Şiirinde Kâfir ve Frenk", *Yedi İklim*, 1995, 51: 52.

mahlukatı ve varoluşu bir "anti-ilah"ın sultasına karşı mücadele olarak kabul eden Zerdüştçü anlayış İran hayat görüşünün merkezi fikridir. *Şahlar şahı* veya *şehenşah* diye ifade edilen imparatorluğu teşkil eden askeri etkinlik hareket yeteneğini bu metafizik veya manevi bilinçten alır. İran'ın güç kaybetmesini müteakip bu metafizik gücün yansımaları, Arap medeniyeti içinde varlığını sürdürmüş ve bazen daha maddi ve daha şiddetli şekillere bürünmüş, fakat manevi nitelikleri asla bozulmamıştır. Savaşlar *hadis* ile sınıflandırılmıştır. "Küçük savaş" düşmana, barbara, bir ırka veya "kafir"e karşı maddi silahlarla yapılan savaşı ifade eder. Sonuçlarının trajik ve korkunç olması, tahribatın büyük olması da bu savaşın "küçük savaş" olarak nitelendirilmesine engel değildir. "Büyük savaş" içsel ve manevidir. Kişinin kendi içinde barınan ruhun manevi bir yasaya bütünüyle tabi olması karşısına; düşman, barbar veya kafir olarak çıkan güce karşı yapılır. Bu savaş arzu, temayül, ihtiras, insiyak, zaaf ya da gevşekliğin zincire vurulup insanın manasına itaat etmesi için yapılır. Selamet ve ölümün ötesindeki *muzaffer barış* böylece temin edilebilir. Bu savaş bütün zamanlara yayılmış bir *çilecilik*tir. Fakat dünyadan kaçan, iç mücadeleyi bahane ederek bir tembeller ve korkaklar güruhu oluşturanların savaşı olarak adlandırılamaz. Çünkü bu, savaş için aynı zamanda maddi ve kanlı olan *küçük savaşı* vasıta eden kahramanların geleneğidir. Sonuç itibariyle her iki savaş da bir ve aynı şeydir. "Şehitlerin kanı alimlerin mürekkebinden ve abidlerin ibadetinden daha üstündür" hadisinde tanımlanan eylem, bir içsel dönüşüm ve karanlıktan, arızilikten belirsizlikten ve ölümden sıyrılmış bir hayata ulaşmayı ifade eder. Yani askeri faaliyetin getireceği zorluklar, tehlike ve musibetler içsel düşmanı; kendini koruma içgüdüsü, korkaklık, gaddarlık, bilinçsiz merhamet ve körükörüne öfke biçiminde ortaya çıkaracak, fakat bu içsel düşman, dıştaki düşmanla mücadele eylemi içinde mağlup edilecektir. Savaşın sonucu, savaşçının bu iki yönlü mücadele ruhunu kaybetmemesine bağlıdır. Savaşçı, soğuk kanlılığını muhafaza etmeli, yırtıcı bir hayvana dönüşmemeli ve nefsine tam hakimiyet sağlamalıdır. Roma, Kuzey ve Ortaçağ geleneklerinde rastlanan *sadece kahramanların imtiyazı olan ölümsüzlük*, İslam geleneğinde de ayetlerle vurgulanmıştır.[667]

Kurguya karar vermek, kurgu planının en önemli aşamasıdır. Kuvvetli ve zayıf güçlerin seçimi hikâyede oran ve tutarlılığı sağlamak demektir. Bir gücün diğeri ile

---

[667] Julius Evole, Rene Guenon, *Diorama Filosofico, Les Armes Symboliques (Savaş Metafiziği ve Sembolik Silahlar)*, (çev.: A. Ataman, M. Tahralı, İ. Taşpınar), İstanbul, 2000, s. 24-27.

olan ilişkisini teşkil etmek *oran*, bu ilişkinin eser boyunca sürdürülmesi ise *tutarlılık* olur.[668]

Biz kurgu teriminden itibarî dünyanın şekillenme mantık, yöntem ve yasalarını anlıyoruz. Olay halkaları, kahramanlar, zaman ve mekân unsurları kurgunun ayrılmaz birimleridir. Bunları da şairin yorumundan ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu bütünlüğün yorumu, bütünlüğü oluşturan birimler arasındaki etkileşimin izahını zorunlu kılar.

5.2.2. Aşkın yorumu:

Vamık u Azra'da temel kurgu *aşk*tır. Aşk mesnevilerinin, mesnevi kahramanlarının isimleriyle anılması bir gelenektir ve eserin kurgusuna dair ilk fikri veren de bu isimdir.

Müslüman sanatkâr için güzelliği yaratmak değil keşfetmek vardır. Her türlü güzellik Allah'ın *cemal* sıfatının bir tecellisidir ve sanatkâr, faaliyetleriyle bu güzelliği dokunulabilir, duyulabilir ve görülebilir hale getirir. *Kur'an*'da, insanın en güzel surette yaratıldığından, dağlardan, ırmak ve meyvelerden,[669] göğü süsleyen yıldızlar-dan,[670] yeryüzündeki bitki örtüsünden, kadın güzelliğinden,[671] sabır, ayrılış, kavuşma vs. bahsedilir. Cennete dair güzelliklerin tasvirleri de bu estetik terimler örgüsünün önemli bir bölümünü işgal eder. Bu ilahî tutum İslamın düşünce boyutunu derinden etkilemiş özellikle tasavvuf, İslam estetiğinin hazinesi durumuna gelmiştir. Gazzalî'ye göre güzel olan her şey sevilir. Güzelliğin idraki haz vericidir. Güzellik kendi başına bir değerdir. Güzelliği idrak etmek başka, şehvet hazzına kapılmak başka şeydir. Gazzalî evreni de bu dikkatle seyretmenin bir yaratıcı, hüküm verici ve takdir edicinin aklen idraki anlamına geldiği fikrindedir. Bu *estetik delil* olarak adlandırılır. Gazzalî'nin *estetik delil* üzerinde yoğunlaştığı görülür. *Estetik delil*, kolay kavranabilir niteliğe haizdir, felsefeci ve kelamcılardan çok mutasavvıfların üzerinde durduğu bir konu olmuştur.[672] İslam sanatında *istikrar içinde değişme* anlayışı vardır. Sözgelimi hüsn-i hat sanatında *dökülme, dağılma, kendi başına buyruk olma* olarak yorumlanabilecek bir unsura yer

---

[668] Tobias, 49.
[669] (Rad 3)
[670] (Saffat 6)
[671] (Ahzab 52)
[672] Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İstanbul, 1994, s. 285-295.

verilmez. Bağımlılık ve bağımsızlık arasında bir gerilim de yoktur. Her harf müstakil olduğu gibi hem de bir birliğe ve bütünlüğe bağlıdır.[673]

Dini metinler ve masalların yorumlanması için eserde mevcut olan maddi şeylerin daha yüksek bir seviyeye çıkarılması gerektiği ileri sürülmüştür. Sanat aynı anda hem görüneni hem de görünmeyeni yani özü veya ruhu vermeyi amaçlar. Bu ifade etme, ima etme ve açıklama faaliyetleriyle ortaya konur. Anlamın lafzî ve mecazî boyutları, görünen ve görünmeyeni aydınlatır. Dolayısıyla sanat eserinde her zaman anlaşılabilenden daha fazlasının olma ihtimali vardır. Sanat eseri ister sanatçısıyla ister zamanın sanat anlayışıyla değerlendirilsin, bir konu çok sayıda kişi tarafından ele alınarak işlenmiştir veya aynı tabiî cins taklit edilmiş olsa bile her sanat eserini müstakil kılan özel bir ele alış biçimi yani *stil* vardır.[674] Konudan daha çok kompozisyon ve söyleyişin orijinal olması önemlidir. Klasik şairlerimiz, gelenek içerisinde hem söylenmiş hem de söylenmemişin peşindedir. Define avcıları gibi sırası gelen kazmayı sallar. Böylece defineye biraz daha yaklaşılır. Daha önce söylenmemiş olanın söylenmesi yeni bir çukuru kazmaya başlamak anlamına gelir ve bu başka bir define hayaline kapılmaktır. Söylenmiş olanın söylenmesi ise kazmayı boşa sallamak demektir. Gaye açısından her ikisi de makbul değildir. Sanatçı güzelliği yaratmak değl keşf etmek idealindedir.[675] Osmanlının elit insanı kıssadan hisseye itiraz etmez. Ancak daha çok büyük aşk hikâyelerini sever. Bir çok defa işlenmiş olan aşk hikâyeleri, hep yeni bir versiyon olarak ilgi görür. Bu anlamda bir konu arayışı içinde değildir. *Aşk* değer verdiği tek konu olarak yeterlidir.[676] Bu zevk gazelde olduğundan farklı bir şekilde tezahür etmez. Gazelde aynı aşkın, aynı güzelin, hatta deyim yerindeyse aynı maceranın muhtelif versiyonları dikkatlere sunulur. *Leyla vü Mecnun, Hüsrev ü Şirin, Vamık u Azra, Mihr ü Vefa* vs. isimlerle anılsalar da mesneviler, bir gazelin farklı şairler tarafından yorumlanış biçiminden farklı bir hüviyete sahip değildirler.

Hikâye daha ziyade halk tarafından rağbet edilen bir tür olmuştur. Fakat ister meddah hikâyeleri ister aşk mesnevileri olsun dünya görüşü ve estetik prensipler olarak ortak özelliklere sahiptirler. Batılı manada dramatik kurgu bir *illiyet* bağını zorunlu kılar. Olaylar belli bir istikamette gelişir ve sonuçlandırılır. Biz de ise Batı dramının aksine *gelişme* yerine *sürpriz* vardır. Anî hamlelerle sürprizden sürprize

---

[673] *A.g.e.*, s. 294.

[674] Ananda K. Coomaraswamy, *The Transformation of Nature in Art (Sanatın Tablatındaki Başkalaşım)*, (çev.:Neşat Özdemiroğlu), İstanbul, 1995. s. 81-82.

[675] Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, İstanbul, 1993, s. 102-103.

[676] Beşir Ayvazoğul, *İslam Estetiği*, İstanbul, 1989, s. 104.

geçilir. Bunlar Batı düşüncesinin kavrayamayacağı geçişlerdir. Eserin gayesi de yaşanan hayatın benzerini ortaya koymak değildir. Müslüman hikâyeci, okuyucusunu belirli bir süre hiçbir şeyin imkânsız olmadığı bir ebediyet aleminde yaşatmak endişesindedir. Kahramanların fevkalede güçlere sahip olması, kendi sınırlarının farkında olan insana hayal aleminde kahramanlık veya başka şekilde arzu edileni yaşatmak endişesiyle izah edilebilir. Dünya ile ilgili problemlerin çözümü ise sanatın değil, devletin görevidir.[677]

Aşkın çok değişik şekillerde tavsifi yapıldığı görülür. Ancak bu sıfatlar aşka bir tanım bulmak iddiasında değildir kanaatindeyiz. Felsefede de aşk, renk, tat, koku gibi tanımsız olarak yorumlanmıştır. Yapılan tavsiflerin de biri diğerine zıt değil, birbirini kelimenin bünyesinde destekleyen ifadelerdir. Ayrıntıya girmeden aşkın terim anlamından çok kelime anlamı üzerinde durulması, yapılacak farazî bir sınıflandırma için zemin teşkil eder. Kanaatimizce her şiirin bir poetikası olduğu gibi her aşkın da kendini belli belirsiz hissettiren hür bir alemi vardır.

Aşk kelimesi arapça olmasına rağmen *Kur'an*'da yer almaz. Şairler ise genel olarak "tutku"yu ifade edebilecek en güçlü kelime olarak *aşk*ı tercih etmişlerdir. Kelimenin *önce yeşerip ardından solan ağaç* anlamına gelen *aşiket* sözcüğünden alındığı görüşünde olanlar vardır. Ferra ise *aşk*ın yapışkan bir ot olduğunu belirtir ve kalbe yapışan bir duygu olması ile de bağlantı kurar.[678] İbn Arabî'ye göre; *aşk, gündüzsafası* veya *çitsarmaşığı* anlamına gelen *aşakotu* kökünden gelmiştir. Aşırılığa ulaşmış sevgidir. Sevgi insanın bütün duyularını ve ruhunu nüfuzu altına alır. İnsanın varlığıyla özdeş olur. Bu hali yaşayan insan, başkalarıyla konuştuğunun farkına varmaksızın sevgilisiyle konuşuyormuş zannını yaşar. İnsanı kuşatan bu sevgi *aşk* olarak adlandırılır.[679] "Kimi zaman *keşf* içinde bir *tecelli* başlar ve aşk belirtileri yavaş yavaş kendini gösterir. Kimi zaman da birini görürsün, onu görünce bir *vecd* haline girersin. Daha önce hiç tanımadığın halde onun, sevgilin olduğunu anlarsın. Kimi zaman da yanında birinden söz edilir, ta gönlüne işleyen bir sevgiyle ona meyledersin ve birden aşık oluverirsin. (...) Bu durum *gayb* perdesinin arkasından eşyayı keşfederek, o eşya üzerinde ruhların sahip olduğu kontrolün en gizli inceliklerinden biridir... Kime aşık olduğunu, kimde ve nasıl aşık olduğunu, ayrıca aşkın ne olduğunu anlayamazsın. (...) Bunun niçin

---

[677] *A.g.e.*, s. 105.

[678] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye, *Ravzatü'l-Muhibbin ve Nüzhetü'l-Müştakin (Sevenlerin Bahçesi Aşka ve Aşıklara Dair)*, (çev.: İbrahim Doğu), İstanbul, 2001, s. 36.

[679] İbn Arabî, *Fi ma'rifeti makami'l-muhabbe (İlahî Aşk)*, (çev.: Mahmut Kanık), İstanbul, 1992, s. 92.

böyle olduğu da bilinmez. (...) Bu haller daha dış duygularda ortaya çıkmadan, nefsin bu haller üzerindeki ilk ön sezisidir."[680]

İbn Arabî sevgiyi[681] şu şekilde sınıflandırmıştır.

İlahi Sevgi: Kulun Allah'a, Allah'ın kula duyduğu sevgidir.

Ruhanî Sevgi: Sevenin sevgilisini hoşnut ve razı etmeyi gaye edindiği sevgidir. Seven, bütün iradesini sevgilisinin iradesine tabi etmiştir.

Tabiî Sevgi: Arzularını tatmin etme yolunu araştıranların sevgisidir.[682]

Aşka dair İbn Hazm'ın tetkiklerinden hareketle Vamık ve Azra bir gruba dahil edilebilir: Sevdiği nesneyi görmeden ona aşık olmak ve yavaş yavaş aşkın bütün evrelerini yaşamaya başlamak bir mektup veya bir aracıyla gerçekleşebilir. Güzel niteliklerin tanıtımı, haberler ve öyküler ruh üzerinde kuvvetli tesirler bırakır. Ancak böyle bir aşk, sonunda aşık olunan kişinin görülmesiyle büsbütün ortadan kalkar ya da çoğalır.[683] Vamık ve Azra'nın aşkı bu forma uygun şekilde başlamıştır. Azra bir mecliste otururken Vamık'ın güzelliğini ve şöhretini duymuş ve ona aşık olmuştur.

Añıldı meclis-i ʿAẕra'da nagah
Didiler şimdi Çîn'de iy yüzi mah (1016)

Şu deñlü ögdiler ol gül-ʿiẕarı
İşitdi gitdi ʿAẕra'nuñ ḳararı (1029)

Cemalin görmedin ol yar-ı ṣadıḳ
Adın işitdi oldı candan ʿaşıḳ (1030)

Vamık'ın aşkı ise Azra'nın resmini gömekle başlar:

Şehenşah ḳaldı ol ṣuretde ḥayran
Bu ṣuretdür bilür her maʿnîye kan (1559))

Görüb bu ṣureti çün ol büt-i Çîn
Oda yandurdı oldem ṭaşın için (1560)

Apardı gönlin ol taṣvîr-i dilkeş
Bıraḳdı ḫirmen-i canına ateş (1561)

---

[680] *A.g.e.*, s. 31.

[681] Bu konuyu işleyen eserlerde *aşk* kelimesinin Allâh'ın sevgisini izah etmek için kullanılamayacağına dair görüşler vardır. İbn Arabî de bu görüşlere zaman zaman yer vermiştir. Bu endişe ile *muhabbet* (sevgi) kelimesini tercih etmiş olmalıdır.

[682] İbn Arabî, 43.

[683] İbn Hazm, *Le Collier du Pigeon ou de l'amour et des amants, Tawg al-hamama fi'lulfa Wa'l-ullaf*
(Güvercin Gerdanlığı), (çev.: Mahmut Kanık), İstanbul 2001. s. 90

Vamık'ın aşkı bir *haber* mahiyetinde değil, İbn Hazm'ın "Bir bakışta aşık olanlar" grubuna dahil edilecek niteliktedir. Bu şekilde aşık olanlar etkisinde kaldıkları kişinin kim olduğunu, adını, yerini yurdunu bilmez.[684] Yani gördüğü kişinin resimden veya bir puttan farkı yoktur. Ayrıca Vamık'ın aşık olmasında resim, belki sadece bir motif olmaktan başka bir şey değildir. Vamık'ın Azra'ya aşık olması mukadderdir. Şair bunu böyle kurmuştur. Ya da aynı şartlarla resim yerine Azra'nın övgüsünü duymak da Vamık'ın aşık olması için yeterliydi demek yanlış olmaz. Bu bakımdan resim, *haber*e yakın bir uyarıcıdır.

Vamık'ın babası Çin hükümdarı Taymus da Turan ülkesinin kızı Meryem'in özelliklerini duyunca içinde hasret ateşi yanmaya başlar. Meryem'in çok güzel olduğu ona anlatılır ve Taymus'un

Muḥabbet ḳanı ḳaynadı ṭamarda
Ṭutuşdı ateş-i ḥasret cigerde (584)

Bu efsane aña çün oldı efsun
Alub ʿaḳlını itdi mest ü mecnun (585)

beyitleriyle anlatılan hali, yine *haber*e bağlı bir aşkı karakterize eder.

Sevginin güçlü olması sevgili ile karşılaşmanın verdiği mutuluk ve heyecanı büyütür. Akli melekeler zayıflar ve sarhoşluk hali gözlenir. Eğlendirici müziğin ruha verdiği aşırı zevk, aklın yerini sarhoşluğa bırakmasına sebep olabilir. Bazen bu zevk verici ses ve nağmeler aşığı sevgilinin bulunduğu iklime taşır. Sevgiliyi hayal etmeye sevk eder ve kavuşma arzusunu kamçılar. Düşünce ve mantığı saran bu hayal aklın fonksiyonelliğini yitirmesine sebep olur. İçki de bu sarhoşluğu destekler. Çünkü şarap bünyenin içkisi iken güzel ses ve nağmeler ruhun içkisi mesabesindedir. Özellikle arzu edildiği biçimde sevgiliden ve aşktan söz edilip güzelliklerinin dile getirilmesi, haz ve zevki zirveye çıkarır. Bu sarhoşluk mahiyet itibariyle ilk karşılaşmanın sevinci veya ümitsiz bir halden kurtulma sevinciyle yaşanan sarhoşluktan veya kontrolsüzlükten farklıdır.[685] *Vamık u Azra* da sarhoşluk bahsedilen her iki duruma uygun örneklerle sunulmuştur. Dolayısıyla çok da sembol olmaya elverişli değildir. Yani mimesisin (taklidin), gerçek modelinden çok uzak olduğunu söylemek iddia olur.

---

[684] *A.g.e.*, s. 93.

[685] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (2001), *142 - 143; İbn Sina vd., Aşk Risaleleri*, (çev.: M. Fatih Birgül), İstanbul, 2000, s. 126.

Aşığın maşuğa ilk bakışı aşk hikâyelerinde zaman zaman; Nizamî'nin *Hüsrev ü Şirin*'inde ve Fahruddin Esad-ı Gurganî'nin *Veys u Ramin* mesnevilerinde olduğu gibi felsefî ve tasavvufî düşüncelerin de dile getirildiği, heyecan verici betimlemelerin yer aldığı bir sahnedir. Aşığın sevdiğini gördüğü bu ilk an, hayatının da dönüm noktasıdır. Hatta bu sahne, eseri, bakışın öncesi ve sonrası şeklinde incelemeye imkân verecek kadar kurgu için dönüm noktasıdır. Bu bakımdan şair bu anı gücünün yettiği ölçüde belirginleştirmeye, etkili sunmaya çalışır. İlk karşılaşma anî ve beklenmedik bir olaydır.[686]

Edebî eserde kahraman bir idealin temsilcisidir. Hayatın önemli bir devresini sembolize ediyor da olabilir. Kahraman örnek olduğu gibi nefret ve istihzaya sebep olabilecek bir durumu yansıtmakla da görevli olabilir. İslam kahramanı iyinin örneğidir. İslamî değerlerin müşahhas bir yapı kazanmasıdır. Fakat aynı zamanda tabiî olarak beşerî zaafları bulunur. Gelişme ve olgunlaşma döneminde tecrübe ve desteğe muhtaç tarafları vardır. İslamî kültürün biçimlendirdiği bir yapıtta gülünç, şaşkın ve sapık tipler de bulunabilir. Hatta bu şekilde eksikli tipler örnek karaktere ulaşmak, eksik ve yanlışını tamamlayarak gelişen bir kahraman tipi oluşturmak için okuyucu veya dinleyiciyi ikna edici olur. Kahraman, olumsuz bir hayattan çıkış noktası bulan güçlü bir tiptir. Hayrın şerre galip gelmesi fikrini sembolize eder. Eksikli bir tipin hayatının sonunda tevbe etmesi bu galibiyetin başka türlü ifadesidir. [687]

Güzellik, *süs* anlamında olumsuz ve soyut bir değerden ibaret değildir."Doğru bir sanat, güzellikle Hakk'ı birleştirmeye hazırlık yapan sanattır."[688] Güzellik, varlık aleminin bir gerçeği, *Hak* bu güzelliğin doruğudur. Hak-hayr-güzellik felsefenin üç büyük değer ögesidir. Güzellik, maddi bir biçimlenme değil, madde-ruh, etki-unsur iç-dış oluşumuyla tam bir terkiptir. Güzellik sadece hissi görüntülere de bağlı değildir. Sözgelimi güzel ve alımlı bir kadının sırf cinsî ve hayvanî zevkler açısından güzel sayılamıyacağı gibi tabiatın güzelliğini teşkil eden, güller, çiçekler, nehirler, dağlar, kuşlar, vs. de sırf yüzeysel bir güzelliği yansıtmazlar. Bunlar fikre ivme kazandıran, duygusal görünümleri dışında daha üstün mefhumları çağrıştıran bir

---

[686] Pürcevadî, 155.

[687] Necip el-Keylanî, *Medhâl ilâ Edebi'l-İslâmî (İslamî Edebiyata Giriş)*, (çev.: Ali Nar), İstanbul,1988, s. 51- 52.

[688] *A.g.e.*, s. 93.

estetik dil ile karşımıza çıkarlar.[689] İslamın estetik anlayışında güzellik özneldir. Yani nesnenin zatında bulunan bir özellik değildir.

Coomaraswamy, süsleme ve dekore etmeleri, sanat eserinden beklenen faydayı sağlamakla kayıt altına alır. Bu, süsün zenginliğinin mahkum edilişi anlamına gelmez. Uygun seçilmiş bir süsün yararlılık ve güzellik için zarurî olduğu görüşüyle Coomaraswamy, geleneksel edebiyat eserinin mesajının hakkıyla anlaşılmasını bu yönde ferasetli olmaya bağlar. Çünkü süsler geleneksel edebiyatın belagat vasıtalarıdır ve bunlar sadece güzelleştirmek gayesi taşımazlar. Konuyu ve eseri bütünleyen zorunlu ve tamamlayıcı birer olgudurlar. Bir çok sanatçı, eserinde arzu ettiği mesajı etkili bir biçimde vermek için bu süsleme ilkesinden yararlanır. Süsleme gayeye hizmet eder ancak bizatihi gaye değildir.[690] *Vamık u Azra*'da süsleme, idealleştirilmiş bir aşkı bütünleyen tamamlayıcı unsurdur. Klasik şairlerimizin, seçkin insanların aşkını, ince bir dil, duygu ve düşünce potasında anlatma eğilimi vardır. Bunu anlatırken kullanılan malzeme yine aynı ölçüde zengin gösterişli ve seçkindir. Hemen hemen bütün aşk mesnevilerinde Süleyman peygamberin; hazinelerinden, Belkis ile evlenmesinden ve hükümranlığından bahsedilmesi bu idealleştirmenin en karakteristik belirtisidir.

Vamık u Azra'da olduğu gibi Haşimî'nin *Mihr ü Vefa* mesnevisinde, Cem Sultan'ın *Cemşid ü Hurşid* vs. mesnevilerde zaman zaman *cinsiyet* olarak yorumlanabilecek anlatımlara rastlamak mümkündür. Kadının İslamî edebiyatta yer alış biçimi onu putlaştıran ve cinsî zevklerle tanımlayan diğer edebiyatlardan farklıdır. Kadın toplumun yarısıdır, arzu ve zevkleri vardır, kuvvet ve zaaf türünden hissiyata sahiptir. Başarı ve yenilgi, düzelme ve sapma onun için de söz konusudur.

Çirkin olduğu kabul edilen nesnelerin taklitleri bütün hakikatiyle malzemede ne ölçüde kusursuz yansıtılırsa o kadar güzel olduğu kabul edilir. Aziz Thomas Aquinas; "Bir resme, çirkin bir şeyi bile mükemmel şekilde yansıtabildiği takdirde güzel denilir." görüşündedir. Dante, *Commedia*'sında günahın gerçek mahiyetini tarif eder. Bu tarifler hisleri esas alan estetik uzmanlarınca bile güzel olarak kabul edilmiştir.[691]

Müstehcenlik ve *cinsiyet* birbirinden farklı kavramlardır. Her toplumun kabul veya reddettiği bir takım değerler sistemi vardır. Cinsiyet sanat eserinde bir inceliği

---

[689] *A.g.e.*, s. 93-94.
[690] Ray Livingston, *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, (çev.: Necat Özdemiroğlu), İstanbul, 1998, s. 137-139
[691] *A.g.e.*, s. 191.

yansıtmalıdır. Mevlana'da veya Divan edebiyatında müstehcenlik vardır demek yanlıştır. Cinsiyet vardır fakat bunun yanı sıra her devirde sanat dünyasına musallat olmuş hasta ruhlardan söz etmek de mümkündür.[692] Cinsiyetin bir edeb dairesinde işlenmesi sır ve gizlilik kalmaması sıhhatli bir düşünce biçimi olarak benimsenebilir. Yusuf Kıssası da bunun ölçülü örneğidir. Bu kıssada kadın (Züleyha); cinsel heyecan ve arzularını, günahta ısrar edişini, şehrin ileri gelen kadınlarını toplayıp imtihan etmek suretiyle mazur göstermeye çalışır. Hayatın hiçbir yönünü ihmal etmeyen *Kur'an,* kendine özgü ölçülerle insan ruhunun temayüllerini de bu şekilde dile getirmiştir.[693] "Yusuf ile Züleyha'nın cemal talibi oldukları söylenmiştir. Ama Yusuf, aklî cemal talibi iken Züleyha, hissî cemali istemektedir. Züleyha yolun başındadır ve formel güzelliğin peşindedir. Yolun sonunda ezelî cemali müşahede etmeye başlayan Züleyhanın aşkına Yusuf, kabul gözüyle bakar. *"Ne Yusuf sapa yola giriyor, ne Züleyha. Herkes dostu istemekte, ama ayık, ama sarhoş."*[694]

Vamık u Azra'da bir bakıma bütün samimiyetle dile getirilen ve ebedileştirilen büyük bir aşkın var olduğu inkâr edilemez. Divan şairinin eserde didaktik kaygılarla hareket etmediğini kaydetmekle beraber yine de gözardı edilemez bir mesaj verme hakkının eserin sonuna kadar saklı tutulduğunu söylemek mümkündür. Eserin bitiminde verilen dünyanın faniliği, zenginliğin geçiciliği ve yok oluculuğu da sanki aşkın ebediliğini ve zenginliğini teyid etmek içindir. Fikir, duygu şemsiyesi altında kalır.

Sanat, sırf güzellik aramaya inhisar edilemez. Fikir, edebî faaliyetin direğidir. Sanat ve edebiyatı "abesçilerin ve mübalağacıların çıkmazına çekmek" sanattan asıl bekleneni gözardı etmek olur. Güzellik her ne kadar aranan şey ise de hakikat ışıltılarının ortaya çıkmasını sağlayacak imkânlara sahip olması sanat eserini güçlü ve haysiyetli kılar. Edebî faaliyetten sonuç beklemek de güzelliği gözardı etmek demek değildir. Bu yazarın gücüne ve sunuş tarzındaki becerisine bağlıdır.[695]

Vamık u Azra'da fikrin bir yönünü de hayır ve şer arasındaki mücadele teşkil eder. Şer güç, hayrın kendini ortaya koyması için zemindir. Hayır ve şer arasındaki mücadele bütün semavî dinlerde vardır. Yaratılış kıssasında Adem-Havva, melek-şeytan şeklinde müşahede edilir. Her asırda ve değişik bölgelerde milyonlarca olay

---

[692] Okay, 272.
[693] Necip el-Keylanî, 122-123.
[694] Settarî, 198.
[695] Necip el-Keylanî, 96-97.

bu esas üzerine kurulup işlenir. Esas sabit kaldığı halde, yeni tasarımların ortaya konup yeni görüşlerin sergilenmesi hayatın yapısı ve gereğidir.[696] Vamık ve Azra'nın aşkı için şer güç doğrudan doğruya bir rakip fonksiyonu ile dokuyu oluşturmaz. Ancak Vamık'ın bir yönünü besler, onu sırf bir aşık pozisyonundan kurtarıp, seçkin bir okuyucu kitlesinin beklentilerine uygun kahraman haline getirir.

Vamık ve Azra'nın sosyal statüsü de birbirine denktir. Her ikisinin babası da hükümdardır. Yetişmeleri, eğitim görmeleri, dünya görüşleri aynıdır. Hatta dekoratif ögeler seviyesinde bile bir denge anlayışıyla anlatılmışlardır. Her ikisi de ava çıkarak eğlenir, kendilerine musahip olan kişilerin sayısı ve özellikleri denktir. Yüz güzelliği, ahlak, hissiyat ve fiziksel güç bakımından da benzerdirler. İbn Sina'ya göre; "aşkın hakikati; güzel olan ve kendine mütenasip olanı güzel bulup arzulamaktan başka bir şey değildir. Aşk, maşuktan ayrılınca onu arzulamanın ve vuslat olduğunda onunla bir olmanın temel ilke ve sebebi (mebde')dir."[697]

Aşkta realist bir beklenti ve sonuçlanış vardır. Yani seven insanlar kavuşmayı ve evliliği hedeflemiştir. Gazellerde ve tasavvufa meyilli şairlerin yorumlarında evlenmek aşkın ölümüdür. Aslında kurgudaki bütün çözümleri kavuşmanın yorumlanış biçimleri olarak değerlendirmek yanılgı payını ortadan kaldırır. Fuzuli'nin yorumlayışına göre; Mecnun için Leyla'nın aşkıyla birlikte olmak zevki vardır. Derinleşmek açısından bu yorum biçimi daha elverişli bulunmuştur. Pervane ile Mum'un kavuşması da mumun kül olması anlamına gelmez. *Vamık u Azra* da ise kavuşma şekli, evliliktir.

Cahiliyye dönemi insanları arasında sevap ve ceza beklentisi olmadığı halde zaman zaman aşka halel gelmesin diye maşuk ile cinsî yakınlaşmaktan kaçınmak söz konusu olmuştur. İslamiyet aşkın hem sevgi boyutunu hem de cinsel yakınlaşma boyutunu evlilik ile mubah kılmıştır.[698]

---

[696] *A.g.e.*, s. 110.
[697] İbn Sina vd., 75.
[698] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (2001), 81-83.

5.3. Materyal Ögeler

5.3.1. Bakış açısı ve anlatıcı:

Anlatıcı bazı metin elamanları vasıtasıyla görünür hale gelir. Bunlar:

a) Mekân tasvirleri,

Açılmış lāle vü nesrīn ü sūsen — *Lāle, nesrin ve susenler açılmış; ortada*
Arada çeşme-sār u ḥavż-ı rūşen — *çeşmelik ve berrak bir havuz. (3965)*

b) Karakter(ler)in kimliği,

Ser-efrāz-ı selāṭīn adı Ṭaymūs — *Sultanların üstünü, adı Taymus; şeref ve*
Mü'eddeb ehl-i neng ü ehl-i nāmūs — *onur sahiplerinin görgülüsü. (557)*

c) Zaman özetleri,

Bu resmile giderler bir niçe gün — *Bu şekilde bir çok gün gider, bir gün*
İrerler bir ulu ṣaḥrāya bir gün — *büyük bir ovaya varırlar. (3964)*

ç) Karakterlerin söylemediği ya da düşünmediği şeyin aktarımı,

Bu evde kimse rāḥat olmaz iy yār — *Ey dost (dinleyici/okuyucu), bu evde*
Görelüm neyler ol yār-ı dil-efkār — *kimse rahat olmaz, o gönlü yaralı sevgili neyler görelim: (1310)*

e) Açıklama.[699]

Didi vü düşdi yire ol perī-ruḫ — *O peri yanaklı (bunları) söyledi ve yere*
Mecāli ḳalmadı virmedi pāsuḫ — *düştü, gücü kalmadı cevap ver(e)medi.*

Ki zīrā ḥadden aşmışdı aḳan ḳan — *Çünkü çok kan kaybetmişti, etrafını*
Ol eṭrāfı pür itmiş laᶜl ü mercān — *yakut ve kırmızı mercan doldurmuştu.*

Beğāyet bī-mecālidi dil-ārām — *Gönül süsleyen (Azrā) çok zayıf düşmüş-*
Anuñçün idemezdi bir dem ārām — *tü, onun için bir an rahat edemiyordu. (3728-3730)*

Mesnevilerde hakim olan bakış açısı *Tanrısal/hakim bakış açısı*dır. Bu bakış açısının bilinçli yahut bilinçsizce tercih edilişinde etkin olan hususların tespiti ve bakış açısının anlatıma getirdiği imkân veya imkânsızlıkların değerlendirilmesi ve kurgunun, türün ve şeklin karakteri ile oluşturduğu bağlamın ortaya konması

[699] Yavuz Demir, *İlk Dönem Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi*, Ankara, 1995, s. 20.

oldukça önemlidir. Mesnevilerde bakış açısının ve dolayısıyla anlatıcı tespitinin bir tercihe imkân vermeyecek şekilde ortaya çıktığı fikrindeyiz. Bu doğrudan doğruya sanatın gayesiyle de ilgilidir.

Anlatıcı ögesi, bakış açısının yazara sunduğu bir imkân gibi gözükmektedir. Yazar adeta anlatıcıya muhtaçtır. Bakış açısı, bir mevzi ve anlatıcı, itibari dünyaya mensup bir öge olsa da mevziin görüş alanı durumundaki anlatıcı, kendini bakış açısı ile ortaya koyabilir, gücünü ve hareket kabiliyetini bakış açısından alır.

Öykülemenin esas olduğu bir eserde anlatıcı konumunun tespiti incelemenin önemli bir aşamasıdır. Burada yazarın anlattığı olay ve olaylar karşısındaki konumu irdelenir. "Aktarılanlar; *olimpik, nesnel* veya *öznel* anlatıcı tarafından aktarılabiliyor. Anlatım konumu da anlatım biçimi gibi eser boyunca aynı kalmayıp birinden ötekine geçişler gösteriyor." *Olimpik* konumda anlatıcı kendini hissettirir. Anlatılanların arkasında gizlenmeyip görünür hale gelir. Bunu, yorum yaparak, hüküm vererek hissettirdiği gibi fiillerin zamanı ile de gerçekleştirir. Sözgelimi anlattığını geçmiş zaman, kendi yorumlarını ise şimdiki zamanda vermek suretiyle yapabilir. Okuyucuya anlattıkları hakkında hesap vermek veya okuyucuya fikir vermek de *Olimpik* konumun belirtisidir. *Olimpik* Grek mitolojisinde baş tanrı Zeus'un yaşadığı Olympos dağını çağrıştırır. *Olimpik anlatım* için *tanrısal* veya *auktorial* terimi de kullanılmıştır. *Nesnel* anlatıda anlatı kendini anlattıklarından soyutlayarak bir seyirci ve bir raportör konumunda olup biteni aktarır. Tarafsızlık söz konusudur. Diyalog pasajlarında bu anlatım gözlenir. *Öznel* anlatım konumunda anlatıcı figürlerin arkasında gizlenir ve olup biteni onların gözüyle görür. Anlatıcının bu konumda olması figürlerin inandırıcılığını ve canlılığını artırır.[700] *Vamık u Azra*'da anlatıcı *Olimpik* konumunu başarılı bir şekilde ortaya koymuştur.

Ḳoyalum ṭursun anı Naḥcüvān'da Nifāḳ u küfrile ẓann u gümānda	*Onu Nahcüvān'da münafıklık, küfür ve zan içinde bırakıp*
Yine Vāmıḳ sözinden idelüm yād Beyān şol resme itdi anı üstād	*yine* Vamık *'tan bahsedelim. Onu üstad şu şekilde anlattı.*
Varıcaḳ Dilgüşā'ya şāhzāde Ṣafā kesb eyledi anda ziyāde	*Şahzade Dilgüşā'ya varınca orada iyice dinlendi.*
Ḳo seyr itsün deñizde ol perī-ruḫ	*Bırak o peri yanaklı denizde gitsin, bu ta-*

[700] Aytaç (1999), 69-70.

Bu cānibden işit ol şāh-ı ferruḫ — *raftan o uğurlu şahı(n durumunu) dinle.*

(2589-2591; 2901)

Zamana hakim olmanın anlatıcı açısından bir takım avantajları vardır. Bazen bu avantajlar okuyucuya bir malzemeyi hazır bulmak rahatlığıyla yansır. Anlatıcı iyi ve kötüleri eylemlerinden önce tanıtır.

Meger kim varidi bir şāh-ı mağrūr
Ki nesl-i kahramānidi adı Tūr

Meğer kahraman soylu, Tur *isimli kibirli bir şah varmış.* *(2260)*

Niçe eyyāmidi kim zār u mehcūr
Yanardı Dilpeẕīr'üñ ʿışḳına Tūr

Tur *çok zamandır ağlar ve çaresiz halde Dilpezir'in aşkına yanardı.* *(2264)*

Dilerdi atasından anı her dem
Vire kelbe şikār āhūyı żayġam

Her an onu babasından isterdi. (Yani) arslan, ceylanı köpeğe av etsin (isterdi). *(2265)*

Bu rāyile yürüdi Tūr-i ebter
Ḫarāb itmege Rī milkini ol ḫar

Eşek Tur *bu fikirle Rî ülkesini harap etmek için yürüdü.* *(2276)*

Olaylar üzerinde yorum yapar:

Gülümsündi göricek anı ol māḥ
Geçürdi gögsin itdi derdile āh

O ay onu görünce gülümsedi, göğsünü geçirdi derdile âh etti.

Naẓar ḳılmaziken ḳaṣr-ı cināna
Żarūrī mesken oldı eski ḫāne

(Dönüp) bakmazken cennet köşklerine (bu) eski ev zaruri mesken oldu.

Budur āyīn-i devrān iy nīkū-rāy
Gehī gülşen gehī zindān olur cāy

Ey iyi fikir(li kimse) devrin gidişatı budur yer bazan gülbahçesi bazan zindan olur.

Kime kim verdiyse taḫt-ı keyānī
Ḳodı ṭaḫtayla taḫt-ı gūra anı

Kime büyük hükümdarlara mahsus tahtı verdiyse onu tahtıyla mezarın altına koydu.

Hemān bir laḥẓadur dünyā ṣafāsı
Velī biñ yılcadur ṣoñra cefāsı

Dünya neşesi bir andır, fakat eziyeti bin yıl kadardır.

Ḳarārı dünyānuñ bir sāʿat oldı
Bu bir sāʿatde diñ kim rāḥat oldı

Dünyanın durma (mola)sı bir saattir, bu bir saatde kim rahat oldu söyleyin!

Bu evde kimse rāḥat olmaz iy yār
Görelüm neyler ol yār-ı dil-efkār

Ey dost, bu evde kimse rahat olmaz. O gönlü yaralı sevgili neylergörelim:

(1304-1310)

Bir edebiyat bilimi terimi olan *anlatı açısı* da anlatıcıdan ayrı düşünülemez. Anlatının hangi açıdan bakıldığını gösterir. Bu *içten dışa* ve *dıştan içe* olabilir. *Sunuş biçimi* veya *sunuş tarzı* da bir edebiyat bilimi terimi olarak *rapor, yorum, tasvir, iç monolog, bilinç akımı* vs. şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu anlatım teknikleri anlatıcıya sunulmuş imkânlar olarak gözükür. Olimpik anlatıcı için bu tekniklerin hemen hepsinden faydalanmak mümkündür. *Vamık u Azra*'da da bu tekniklerin kullanıldığı ilgili bölümde gösterilmiştir. Üzerinde durulması gereken bir başka edebiyat bilimi terimi ise *anlatım tutumu*dur. *Anlatım tutumu*, anlatıcının anlattığı olaylara karşı takındığı tavırdır. Bir olayı hoşlanarak, benimseyerek, güzel yanlarını, saflığını, doğaya yakınlığını vs. ön plana çıkararak anlatmak, eleştirel bir gözle anlatmakdan farklı bir tutum sergilemek demektir. Anlatı tutumları *benimseyici, eleştirici, yansız, hicivci, parodist*[701] ve *mizahçı* şeklinde sınıflandırılabilir. *Anlatıcı, anlatım açısı, sunuş biçimi* ve *anlatım tutumu* bir ilişkiler ağını oluşturur. Söz gelimi *yorum, olimpik konuma* ve *dıştan bakış açısına* uygun düşerken, *rapor etme* ve *tasvir, yansız* yani *nesnel anlatım konumu*na ve *dıştan içe anlatı açısı*na, *bilinç akımı kişisel anlatı konumu*na ve *içten dışa anlatı açısı*na işaret eder.[702] *Vamık u Azra*'da anlatıcının benimsediği ve benimsemediği olay ve kişiler seçilen anlatım üslubuna göre kendini hissettirir. Anlatıcı yansız değildir. Fakat bu taraftarlık okuyucuyu yönlendirmeye yönelik değildir. Anlatıcı reyini evrensel olandan yana kullanır. Bazen benimsediği bir kişiyi kendi fikirlerinin de sözcüsü olarak görür:

Şair, bir resme aşık olan oğlu Vamık'a öğüt veren Şah Taymus'u şu ifadelerle karakterize etmiştir:

Bu nakşı ḳoyalum nakḳāş işidür Hemān bu şīve göz ü ḳaş işidür	*Bu resmi bırakalım (çünkü) ressam işidir, bu (resim) cilve, kaş göz işi gibidir.*
Ḳoyalum ṣüreti maᶜnī ṣoralum Ki her bir iḳlīme ādam ṣalalum	*Şekli bırakalım da her bir ülkeye adam gönderip manāyı soralım.*
Senüñçün istesünler baḥr u berri Ḳuruda ādem ü deryāda perī	*Senin için kara ve denizi, karada insan ve denizde periyi araştırsanlar.*

(1629-1631)

---

[701] Parodi: "Bir edebî eserin biçimini konusundan koparıp, o konunun yerine başka ve aykırı bir konu yerleştirerek gülünç bir uyumsuzluğu (idealle gerçeklik arasında) ortaya çıkarmak ve böylece alaya alan bir taklit etkisi uyandırmak."

[702] Aytaç (1999), 71-73.

Resmin aşkta manayı terketmek olduğuna dair bu fikirler aslında anlatıcı-yazarın mistik görüşlerine ait olan fikirlerdir:

Ḳodı sulṭānlıġın ʿışḳa ḳul oldı Göñül naḳşa virüb naḳḳāşı buldı	*Sultanlığı bıraktı aşka kul oldu, gönlünü resme verip ressamı buldu.*
Gel imdi sen daḫı iy merd-i ʿāḳıl Saña Ḥaḳ virdi ise ʿaḳl-ı kāmil	*Ey akıllı insan o halde sen dahi gel Allāh sana olgun bir akıl verdiyse*
Bu ẓāhir ṣūretüñ naḳşın ḳo elden Ḫalāṣ it cānı naḳş-ı āb [ü] gilden	*görünen bu şekil yüzünün nakşını elden bırak, canı dünyanın hilesinden kurtar!*
Yiter ṣūretde göz ü ḳaşı iste Çü bulduñ naḳşı gel naḳḳāşı iste	*Şekilde kaş ve gözü istemek yeter, madem ki resmi buldun, gel ressamı iste!*
Ḳaçan naḳḳāşa bulsañ āşināliḳ Gözüñe ẓāhir olur rūşenāliḳ	*Ne zaman ressama yakınlık bulursan, gözünde aydınlık belirir.*

(1567;1636-1639)

Anlatıcı ile kurmaca dünya arasındaki gerilim her seviyede olabilir. Değerler çelişebilir veya örtüşebilir. Kurgu kahramanlarının arzu ve özlemleri, mutluluk anlayışları bazen yazar veya anlatıcının anlayışından ayırdedilemez hale gelir. Bu tür belirsizlikler çok büyük eserlerde bile basit bir eleştiri ile ortaya konabilir.[703]

Okuyucu ile eser arasında alışverişi sağlamak, olaylara tanıklık etmek, açıklama ve yorum yapmak gibi görevleri yerine getiren anlatıcı gücünü doğal yeteneğinden ve "sınırsız bakış açısı"ndan alır.[704]

Diyelüm imdi ʿAẕrā ḳıṣṣasından Naṣībi olan alsun ḥiṣṣesinden	*Artık Azra'nın kıssasını diyelim; nasibi olan kendine düşeni alsın.* *(901)*

Anlatıcı bir bakıma yazarın kurmaca dünyada yer alan *sanatçı kişiliğini* sergiler. Konumu ve işlevi itibariyle simgesel bir varlıktır. Fakat bu simgesel varlık kurmaca dünya içerisinde yazardan daha akıllı, daha duyarlı, daha duygulu, daha yetkin ve seçkin biri hüviyetle karşımıza çıkabilmektedir. Okuyucunun anlatıcıyı bu gerçeklik içerisinde kabullenmesi, ona inanması, yadırgamaması eserin başarısı için oldukça önemlidir. Anlatıcının, *yazarı aşan kişiliği* bize kendini, eserde yerine göre ayrıntı, derinleşme, yoğunlaşma, gizem vs. olarak hissettirir. Bu hususların

---

[703] Franz K. Stanzel, Roman Biçimleri, (çev.: Fatih Tepebaşılı), Konya, 1997, s. 25.
[704] Tekin, 23.

üstesinden gelmek anlatıcının donanımı ile doğrudan ilgilidir.[705] *Vamık u Azra*'da anlatıcının donanımı itibarî dünya ile ilişkisi bakımından belli özelliklerle ortaya konabilir. Anlatıcı Çin hükümdarı Taymus'un yediyüzyıllık ömür yaşadığına şahittir:

Yidi yüz yıl sürüb zevḳile ʿömri	*Zevkle yediyüz yıl ömür sürdü, ömrünü*
Geçürdi dünyede şevḳile ʿömri	*dünyada neşeyle geçirdi.* *(559)*

Anlatıcı irfan meclisinin sözcüsüdür:

Gel iy güyende-i bezm-i maʿārif	*Gel ey irfan meclisinin sözcüsü, bize aşk*
Bizi esrār-ı ʿışḳa eyle vāḳıf	*sırlarını bildir!* *(543)*

Aslında yazar kendini bu şekilde vasıflandırmıştı, çünkü müteakiben "Bana bu kıssa şöyle nakledildi"

Faṣīḥ elfāẓile anı ʿayân it	*Açık sözlerle onu gün yüzüne çıkar,*
Belīğ inşāyile şerḥ ü beyān it	*süslü bir yapıda açıkla ve anlat.*
Oḳunsun ehl-i diller ṣoḥbetinde	*Gönül ehli olanların sohbetinde okunsun*
Mükerrem olsun ʿāşıḳlar ḳatında	*aşıklar katında saygın olsun.*
Ser-āġaz it söze fehm ola mefhūm	*Söze başla konu anlaşılsın. Bana bu*
Baña bu ḳıṣṣa şöyle oldı maʿlūm	*kıssa şöyle bildirildi:*

(548-550)

diyerek anlatmaya başlayacaktır. Yazar bu şekilde aradan çekilir ve itibarî aleme vakıf olan bir anlatıcıyla okuyucuyu başbaşa bırakır. Anlatıcıyı bu özelliklere sahip biri olarak kabul edince itibarî alemde bakış açısındaki sınırsızlığı da yadırgamayız.

"Anlatıcı, değerlendiren, hisseden ve bakandır. O, Kant'tan beri geçerli olan, bizim dünyayı gerçekte olduğu şekilde kavramadığımız, ancak bakan bir ruhun aracılığıyla anlayabildiğimiz tarzındaki bilgi teorisi anlayışını simgeler."[706] Tanrısal anlatıcı, yazarın eserini ortaya koyması için belirlenmiş bir sözcü durumundadır. Tanrısal anlatım; anlatım yöntemiyle, verdiği bilgilerle okuyucunun yapacağı yorumlara katılan, kurmaca dünyanın dışındaki bir anlatıcının konuyu aktarması demektir. Bu, gerçekleri anlatmak peşinde olan bir vakanüvisin dikkatini

---

[705] *A.g.e.*, s. 25.

[706] Kaete Friedemann, *Die Rolle des Erzählers in der Epik* isimli eserden alıntı.

düşündürecek mahiyette bir anlatımdır.[707] Ancak anlatıcı itibarî aleme mensuptur. Sözlü edebiyat sahasında anlatıcı gerçek dünyaya ait bir hüviyete sahiptir. Yazılı eserde vaka, vakanın oluşumunda rol sahibi olan her unsur "anlatılan veya tasvir edilenlere uygun tazda yaratılmış bir anlatıcının dikkati aracılığıyla ifade edilir."[708]

Anlatıcı, bilinen bir kültürün diliyle seher vakti dair yorumlar yapmıştır:

Olur vaḳt-i seḥer sulṭān-ı evḳāt	*Seher vakti vakitlerin sultanıdır, bütün*
Ḳamu vaḳt tendür oldur cān-ı evḳāt	*vakitler ten, o, vakitlerin canıdır.*
Seḥerde müstecāb olur duʿālar	*Dualar seherde kabul olur,seherde*
Seḥerde feyż olur Ḥaḳ'dan ʿaṭālar	*Allāh'ın bağışı boldur.*
Seḥer vaḳtinde iy dil ġāfil olma	*Ey gönül seher vaktinde uyuma; hem*
Ki hem baṭṭāl olub hem bāṭıl olma	*hantal olup hem çürük olma!*
Naṣīb alduñise vaḳt-i seḥerde	*Seher vaktinde nasip aldınsa safa*
Ṣafā sürdüñ devālar irdi derde	*sürdün; derde derman erişti (demektir).*

(1392-1395)

Aşk hakkında da fikirleri duygu ve düşünceleri vardır:

Zihī maʿşūḳa kim ʿāşıḳ cemālin	*Bravo sevgiliye ki aşığ(ının) yüzünü*
Yüze yüz görmedin ister viṣālin	*görmediği halde kavuşmayı ister.*
Bu ʿışḳa görmekile görmemek bir	*Bu aşkta görmekle gömemek aynı, ona*
Ne gökler ḥāyil olur aña ne yir	*ne gökler perde olur, ne yer.*
Bu ʿışḳ bir āyinedür rūşen ü pāk	*Bu aşk kendisinde bütün kainatın seyre-*
Kim olur cümle ʿālem anda idrāk	*dildiği parlak ve temiz bir aynadır.*

(1462-1464)

Olayların ardındaki mesajı açıklamayı da ihmal etmez:

Bu yolda gerçi Vāmıḳ çekdi renci	*Bu yolda* Vamık *dert çektiyse de sonunda*
Müyesser oldı āḫir göñli genci	*gönlünün hazinesi nasip oldu.*
Dilerseñ ki olasın gence mālik	*Hazine sahibi olmak istiyorsan önce*
Gerek evvel olasın rence sālik	*sıkıntıya katlanman gerekir.*
Ḳapudan ḳapuya çekmese renci	*Dilenci o kapıdan bu kapıya dert*
Ki ṭoldurmazdı torbasın dilenci	*çekmese torbasını doldur(a)mazdı.*

---

[707] Stanzel, *A.g.e.*, s. 21.

[708] Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara, 1984. s. 74.

(3175-3177)

*Tanrısal anlatıcı*nın konuda bir rol üstlenmesinden daha önemli olan, olaylara yorum ve ara konuşmalar vasıtasıyla yaptığı müdahalelerdir. Bu kısımlar onun şahsiyetini belirginleştirir. İlgileri, gerçeklikle bağlantısı, politik, sosyal ve ahlakî anlayışı bu müdahalelerde hissedilir. Okuyucu olaylara anlatıcının zaviyesinden şahit olmak mecburiyetinde olduğu için anlatıcının vasıfları da önemli olmuştur. *Tanrısal anlatıcı*, bu yorum ve aktarma işini gerçekleştirirken retorik bir görevi de yerine getirir. Okuyucuyu etkilemek, sevk etmek, yönlendirmek, ilgisini uyandırmak da *Tanrısal anlatıcı*nın üstlendiği bir roldür. Okuyucu, olayları anlatıcının perspektifinden görmekle karşı karşıyadır denilebilir. Anlatıcı ile okuyucu arasında iyi bir ilişkinin kurulması anlatıcının fikirlerini kişiselleştirmesi ve anlatımdan bağımsız hale getirmesine bağlıdır.[709] Yani anlatıcı güzel bir üslup ile üstlendiği görevi yerine getirmeli ve *bakış açısı* bakımından *hakim* olsa da müdahalelerde yargıç hüviyetinde olmamalıdır.

Yaşarsun bāġ-ı cānuñ nevbahārı	*can bahçesinin ilkbaharı yeşersin,*
Ṭonansun güllerile sebzezārı	*çimenliği güllerle donansın,*
Oḳunsun bezm-i gülde nāme-i ʿışḳ	*Gül meclisinde aşk kitabı okunsun,*
Pür olsun şevḳile hengāme-i ʿışḳ	*aşkın velvelesi coşkuyla dolsun!,*
Muḥabbetnāmeden taḳrīr olınsun	*sevgi mektubundan anlatılsın, yine aşk*
Yine ʿışḳ āyeti tefsīr olınsun	*ayeti tefsir edilsin,*
Oḳunsun ehl-i ʿışḳuñ dāstānı	*aşık olanların hikâyesi okunsun!*
İdelüm şerḥ Vāmıḳ'dan beyānı	*Hikâyeye* Vamık *'tan başlayalım:*

(1471-1474)

Anlatıcı okuyucuyu yönlendirir yani okuyucu onun kamerasını takip eder:

Melikşāh oldı künc-i ġamda sākin	*Melikşāh gam köşesine çekildi, sabır*
İdindi düzaḫ-ı ṣabrı emākin	*cehennemini yer edindi.*
Ḳo çeksün künc-i ḫalvetde riyāżet	*Birgün ilahi bağış nuruna ulaşmak üzere*
Ki bir gün irişe nūr-ı ʿināyet	*yalnızlık köşesinde dünyadan el etek çekmekte bırak(alım).*
Saʿādet maṭlaʿından ṣubḥ-ı mesrūr	*(Belki bir gün) mutluluk doğusundan se-*
Ṭuluʿ ide ola cān şehri pür-nūr	*vinç sabahı doğa(r), can şehri nur dola(r).*

(1284-1286)

[709] Stanzel, 22-23.

Okuyucunun ilgisini canlı tutmak da anlatıcının retorik donanımıyla ilgilidir:

Bular gitmekde yārın istemekde	*Bunlar çabayla gayretle sakınmayıp yarı*
Dirīġ eylemeyüb saʿy [ü] emekde	*arayarak gitmekteyken*
Ola bir gün ʿināyet ide Raḥmān	*bir gün ola ki Çok Acıyan (Allāh) lutfedip*
İrişe bunlaruñ derdine dermān	*bunların derdine derman vere!..*
Arayı gitdi ʿAzrā'yı şehenşāh	*Şahlar şahı Azra'yı aramaya gitti,*
Murādına irişe inşāallāh	*inşaallāh muradına kavuşur!*

(3892-3893; 3960)

Bu beyitlerde de anlatıcı olayların geleceği hakkında okuyucuya bir fikir vermekten kaçınıyor. Hatta kendi fikir ve samimiyetini göstermek suretiyle de aynı tavrını güçlendirmeye çalışıyor. *Entrika*yı hissettirmemek suretiyle okuyucunun merak duygusunu canlı tutmak istemiştir.

Anlatıcı okuyucuya seslenir, bir yakınlık tesis eder ve kendi fikirlerini kişiselleştirir:

Kim olur her sevincüñ ṣoñı ġuṣṣa	*fakat "Her sevincin sonu elem olur."*
İşit noldı anuñ ṣoñında ḳıṣṣa	*Onun sonunda hikāye ne oldu dinle!*
Bürāder eylügi eyle ṣuya ṣal	*Kardeş! 'iyilik yap suya at', onun karşılığı*
ʿİvaż var anda bir eylüge biñ al	*vardır, bir iyiliğe bin al(ırsın).*
Elā iy ṭālib-i esrār-ı ḥikmet	*Ey olayların gizli sebeplerine talip olan*
Gözüñ ac bu cihāndan añla ʿibret	*(okuyucu) gözünü aç, dünyadan ders al!*
Ḥaḳḳ'uñ her bir işinde ḥikmeti var	*Allāh'ın her işinde bir sebebi var, her*
Ki her ḥikmetde yüz biñ ʿibreti var	*sebepte (alınacak) yüzbin ders var.*

(2247, 3059, 3731-3732)

Vamık u Azra'da anlatıcı, yazarın sözcüsüdür. Yazar olayları nakletmek üzere seçmiş olduğu anlatıcıyı; teşkil ettiği fiktif aleme yabancı olmayan, bir bakıma kendi gerçekliği içinde yaşamayı kabulleneceği bir tip olarak sergiler, yani anlatıcının doğrularıyla eserin doğruları çelişmez. Hatta bu doğrular birbirlerini tamamlayıcı mahiyette olduğu zaman eserin mantığından söz edilir.

Anlatıcının şairin sözcüsü olduğu çok barizdir:

Niçe dönerse dönsün çarḫ-ı devvār	*Dönen çark nasıl dönerse dönsün, Cāmī*
Ḳo anı Cāmiʿī sen sözüñe var	*onu bırak sözüne dön!* *(1702)*

Aşağıdaki beyitlerde şair kendinin anlatıcı kişiliğine hitap etmektedir:

Gel iy bülbül dem-i eyyām-ı güldür Fiġān it gel bizi şevķile güldür	*Gel ey bülbül, gül devridir, feryat et, gel bizi neşeyle güldür.*
Ṭutulmadın dilüñ depret dehānı Nefes bağlanmadın söylet zübānı	*Dilin tutulmadan ağzını kımıldat, nefes kesilmeden, dilini söylet!*
Dem ola saña bir dem olam hemdem Dem urmaġa emān virmeye bir dem	*An ola ki sana bir an arkadaş olayım, an da olur dem vurmaya fırsat vermez.*
Biḥamdillāh elüñde furṣatuñ var Söze başla ki Ḥaḳ'dan nuṣretüñ var	*Hamdolsun, elinde fırsatın var, Allāh'tan başarın var, söze başla!*
Ġanīmet gör bu ᶜömr-i nāzenīni Yine feryāda gel eyle enīni	*Bu nazlı ömrü ganimet bil, yine feryat etmeye gel, inle!*
Muḥabbet gülşeninden keşf idüb rāz Beyān-ı ḳıṣṣa-ı ᶜışḳ it ser-āġāz	*Sevgi gülbahçesinden sır keşfedip, aşk hikâyesini anlatmaya başla!*

(2907-2912)

"İtibari bir varlık olan anlatıcı, eserde, yazarın dilini kullanarak ait olduğu aleme ait mekânı, şahıs kadrosunu ve hayat tezahürlerini nakleder. Bu hususu dikkate alarak *hakim bakış açısı*ndan hareketle yazılmış eserlerdeki anlatıcıya "yazar-anlatıcı" adını verebiliriz."[710] Bakış açısının sınırsızlığı yazara itibarî aleme has sosyal hayatı geniş ölçüde ifade etme imkânı verir.

Çin ülkesinde Vamık'tan bahseden Anlatıcı bir anda Vamık'ın güzelliğinden haberdar olan "Yedi-iklim"den ve Vamık'ın övgüsünü duyarak ona aşık olan Azra'dan da bahsetmeye başlamıştır.

Kemāl-i ḥüsn aña oldı çü ḫilᶜat Yidi iḳlīmde söylendi temāmet	*Güzelliğinin tamlığı ona kaftan oldu, yedi iklimde bütün söylendi.*
Cihānda ḥüsn-i Vāmıḳ oldı meşhūr İşiden cānlar oldı şād u mesrūr	*Cihanda* Vamık *'ın güzelliği yayıldı, işiten canlar şen ve sevinçli oldu.*
İrişdi Ġaznī şehrine bu aḫbār Ki ᶜışḳa ḳıldı ᵉAẕrā'yı giriftār	*Bu haber Gazni şehrine erişince* Azra *'yı aşka düşürdü.*
Meger kim ol zemānda Ġaznī'[y]e şāh Bir ulu şāhidi adı Melik Şāh	*Meğer o zamanda Gazni"nin şâhı Melik Şâh adında bir ulu şah imiş.*

(895-897;902)

[710] Aktaş (1984), 84.

Bu bakış açısına uygun olarak seçilmiş anlatıcı da zaman ve mekân ile sınırlı değildir, insan ömrünü aşan uzun yıllara yayılmış olayları anlatma gücüne sahiptir. Bu bakış açısıyla yazılmış olan eserler de gerçekçi olmak iddiasında olsalar bile, anlatıcının sahip olduğu bu sınırsız güçten ötürü destan, masal, halk hikâyesi gibi anlatımların özelliklerini taşırlar.[711]

Anlatıcı *iç anlatıcı* ve *dış anlatıcı* şeklinde sınıflandırılır. *Dış anlatıcı* ve *dış anlatı*, hikâye içerisindeki bütün anlatıları kuşatan *çerçeve anlatıcı - çerçeve anlatı*dır. Bir anlatı içerisinde diğer anlatıları kapsayıcı boyuttaki anlatı *dış anlatı*dır ve anlatıcıya da *dış anlatıcı* adı verilir. Bu durumda iki tür metnin var olduğundan söz edilebilir. *Temel metin*den (Kapsayıcı dış anlatı) boyut itibariyle daha aşağıda yer alan ve bir aktörün (karakterin) anlatısı olarak nitelendirilebilecek metinler *eklenti metin* olarak kabul edilir. O halde anlatıda karakterlerden birinin bu görevi üstlendiğinden bahsetmek mümkündür.[712] Bu, bakış açısının değiştiği anlamına gelmez. Sadece metne hakim olan bakış açısına destek olacak bir işlevin varlığından söz edilebilir.

Lahican Vamık'ı bir havuz kenarında görür. İnsan görünümünde yanına varır ve onu köşküne davet eder. Bu davetten sonra kendini tanıtır ve macerasını anlatır. Kesintisiz olarak Lahican'ın ağzından anlatılmış bu pasaj eserin bütününden bağımsız bir metin olarak incelesendi *ben anlatıcı*dan söz edilebilirdi. *Vamık u Azra*'da bakış açısı değişmemiştir. Ancak anlatımda diyalog tekniğinden de faydalanmak suretiyle eserin atmosferi renklendirilmiştir. Lahican'ın

Çü ṣorduñ ḥālim iy şāh-ı cihāndār	*"Ey cihan padişahı! Madem ki halimi sordun,*
İdeyin ḫidmetüñe keşf-i esrār	*hizmetimin sebebini açıklayayım.*
Perīdür ben ḳuluñ degüldür insān	*Ben kulun insan değil, periyim. Babam*
Atamdur adile bir ulu sulṭān	*adıyla ulu bir sultandır.*

(1762-1763)

şeklinde başladığı bu bölüm 1790. beyte kadar sürer ve

Budur derdüm benüm pinhān u ẓāhir	*Derdimin başı sonu, gizlisi açığı budur.*
Ki ᶜarż itdüm ṭapuña evvel āḫir	*Huzurunda arz ettim."*

[711] *A.g.e.*, s., 83-84.
[712] Demir, 36.

şeklinde son bulur. Anlatıcı tabiî olarak bu kısmı kendi nakletseydi bakış açısında bir değişme olmayacaktı. Yani yine *kapsayıcı dış anlatı*dan söz edilecekti. Peri olan Lahican bu *eklenti metin* vasıtasıyla *temel metin* içinde bir yer işgal edip bir ilişkiler bütününe dahil olur.

"Tanrısal bakış açısı ideal bir uygulamadır." Dünya romanlarının seçkin örnekleri bu bakış açısıyla kaleme alınmıştır.[713]

5.3.2. Olay örgüsü:

"Tema belli bir sıraya göre düzenlenmiş küçük tema ögelerinden oluşur. Tema süredizimsel yani kronolojik veya nedensellik bağı ile düzenlenebileceği gibi bağımsız da olabilir. Öykü, roman ve destansı şiir gibi "konulu yapıtlar" zaman yahut nedensellik ilkesine bağlı kalırken betimleyici, öğretici ve lirik şiir gibi "konusuz yapıtlar" bu ilkelerden bağımsızdırlar. Nedensellik bağının gücü azaldığında zamansal bağ önem kazanır. Olay örgüsünü hafifletmek konulu romanı bir kroniğe veya betimlemeye dönüştürür.[714]

Vaka, esas karakteri itibariyle *taklit* ve *yansıtma* eylemleriyle biçimlenen masal, hikâye, roman gibi anlatıma dayalı türlerin vazgeçilmez elamanıdır.[715] Anlatıda; zaman, mekân, şahıs kadrosu gibi ögeler vakanın oluşumuna hizmet ederler. Olayların zaman sırasına göre dizilişine *hikâye etme/öykü* denir. Olay örgüsü, bu hikâye etme sonucunda oluşan yeni bir oluşumdur. Hikâye parça ise, olay örgüsü bütündür. Olay örgüsü, bir öykünün gelişim seyrini zaman ve mekânın işlevini, ve ritmini gösteren temel sistemdir. Eleştirmenler olay örgüsünü değişik görünümlerde şema haline getirmişler ve bunun için geometrik terimlerden faydalanmışlardır. Düz bir çizgi, paralel çizgi, çember, yükselen ve düşen aksiyonu gösteren üçgen biçimindeki olay örgüleri, zamanda geri dönüşü ifade eden ilmikli çizgi vs.[716]

Öykü, olayların zaman sırasına göre dizilmesi olduğu halde *olay örgüsü* olayların neden-sonuç ilişkisine göre anlatılmasıdır. Olay örgüsünde de zaman sırası bozulmaz, ancak neden-sonuç ilişkisi yanında zaman gölgede kalır.[717] Olay örgüsü yalın ve özlü olmak durumundadır. İçindeki her söz ve davranış bir öneme

---

[713] Tekin, 51.
[714] Tzvetan Todorov, *Theorie de la Litterature Textes des Formalistes Russes (Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri)*, (çev.: Mehmet Rifat - Sema Rifat), İstanbul, 1995, s. 228-229.
[715] Tekin, 62.
[716] *A.g.e.*, s. 68.
[717] Forster, 128.

sahip olmalı ve canlı bir varlığın parçaları gibi bu söz ve davranışlar başka unsurlarla bir bütünlük oluşturmalıdır. Olay örgüsünün kolay ve zor anlaşılması önemli değildir. İçinde gizemin bulunması bir gerekliliktir, ancak gizem, okuyucuyu yanıltıcı mahiyette olmamalı ve merak duygusunu canlı tutacak şekilde aktarılmalıdır.[718]

Olay halkalarının her biri için işleyen müstakil bir *tahkiye zamanı* söz konusudur. Ana olayı bütünleyen bu halkaların aktarılması esnasında olaylar bir noktada buluşturulur. Sözgelimi *Vamık u Azra* metninde Zengi'lerle yaşanan ilk macera; Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'nın başından geçer. Daha sonra Vamık'ı takip ederek Zengi'lere ulaşırız. İki olay ortak bir gaye için aynı noktada buluşmuştur. Bu gaye bütün anlatının temel kurgusu, yani zincirin ana halkasıdır.

Anlatma esasına bağlı edebî eserler metin halkalarından meydana gelir. Metin halkaları arasındaki ilişki metnin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Metin halkalarının tespiti içerikten, mekân, zaman veya şahıs kadrosundan herhangi biriyle dahi hareket edilse, bir çok durumlarda aynı sonucu verir. Bir metnin metin halkalarına ayrılması, birleşik bir cümlenin cümleciklerine ayrılması gibidir. Okuyucu veya araştırıcı vakayı esas almak ve mantıkî bir formül oluşturmak kaydıyla metni kısımlara ayırmakta serbesttir.[719]

Metin içinde *çekirdek* değerindeki mana birliklerini çevreleyen diğer parçaların birleşmesi neticesinde ortaya çıkan kümeye *metin halkası* denir. *Çekirdek* etrafındaki bu daha küçük mana birlikleri bazen çekirdekte ifade edilen vakayı tamamlayan teferruatlar olarak nitelendirilebilir ve bunlara "aracı" demek mümkündür. Mekân ve şahıslara ait özellikleri ifade eden satırlara "ipucu" ve "bilgi verici" denir. İtibarî metinler bir düşünceden hareketle varlık alemini yansıtırlar. Bu düşünceyi aksettiren mana birliklerinin haiz olduğu fonksiyon da "öğretici" kelimesiyle karşılanabilir.[720]

Vamık u Azra mesnevisinin kurgusu, karakteri itibariyle üç büyük metin halkası olarak değerlendirmek mümkündür.

Birinci metin halkasında Vamık'ın doğup büyümesi, eğitim görmesi, Azra'nın resmini görerek aşık olması ve onu bulmak için yurdunu terk etmesi. Aynı metin halkası içerisinde Azra'nın doğması, Vamık'ın ününü duyup aşık olması ve evden kaçması da yer alır.

---

[718] *A.g.e.*, s. 131.
[719] Aktaş (1984), 49.
[720] *A.g.e.*, s. 61-62

İkinci bölüm Azra'yı bulmak için Vamık ve Behmen'in maceralarını içerir. Bu arada savaşlar olur. Önce, Perizad ile savaşan Vamık, daha sonra onu kendi gibi peri olan Lahican ile barıştırır. Ri ülkesinin şahı Arslan ile savaşlar yapılır. Behmen ile Arslan'ın kızı Dilpezir arasında duygusal bir yakınlık başlar. Behmen, Frenklerin lideri olan Tur ile savaşır ve esir düşer. Vamık'ı bulmak için yola çıkan Dilpezir ve Hakim'in yolu aynı gayeyle yurdunu terk etmiş olan Azra'nın yolu ile kesişir ve tanışırlar. Nihayet perilerin yardımıyla Azra'nın izi bulunur ve Vamık ile görüşmeleri sağlanır. Bu iki sevgilinin birbirini ilk görüşüdür.

Üçüncü bölümde ise bu görüşmeyi takip eden maceralar ve yeniden bir ayrılış süreği yer alır. Esir edilmiş olan Behmen'in kurtarılması, Vamık'ın önce Tur'un ardından ateş-perestlerin eline düşmesi, katılmış olduğu bir kervanla yolculuğu boyunca yaşadığı maceralar, Zengi'lerle savaş ve Azra'nın Zengi'nin elinden kurtulması Lahican ve Perizad'ın dev Gund'un elinden kurtarılması ve sevenlerin kavuşup ülkelerine dönmeleri, bu metin halkasındadır.

Metnin çekirdeğinin Vamık ile Azra'nın aşkı olduğu eserin ismiyle de belirlenmiştir. Bu çekirdek etrafında kümelenen çok sayıda mana birlikleri vardır. Bu mana birliklerinin tamamı çekirdeğin renklenip genişlemesine hizmet ederler. *Çekirdek*, üzerinde yoğunlaşılan, birinci plana alınan unsurlardan teşkil edilir.

Metin halkalarının eserin yapısında arz ettiği bağımsız görünüm, olay halkaları için de söz konusudur. *Olay örgüsü* kendi bütünlüğü ile yapıyı oluşturur. Kapsam ve işlevi itibariyle esere *metin halkalarının* üstünde bir "biçim" kazandırır ve bu biçim büyük oranda eserin estetik görünümünü tayin eder. *Olay örgüsü*, anlatının belirli bir amaca göre özenle biçimlendirilmesidir. Bu biçimlendirme eserin öz mantığı ve kurgusu doğrultusunda olur.[721]

Vamık u Azra'da olayların karakteri, *süje*lerin daha çok *zaman-sıralı* tertip edilmesini gerektirmiştir. Ancak süjelerin nedensel bağlardan yoksun olduğunu söylemek, derlenmiş, birbirleriyle ilişkisiz müstakil olaylardan söz etmek olur. Yardımcı kahramanların eserin asıl kahramanları olan Vamık ve Azra'nın eylemlerine paralel yani aynı yönde hareket ettiklerini söyleyebiliriz. Bu karakteristik yapı olay örgülerinin, zamansal ve eylemsel bir sıra takibiyle düzenlenmesini tabii hale getirmiştir.

Olayların zaman ve sebebe göre sıralanması olan *fabl/fabula*, anlatı ne şekilde düzenlenirse düzenlensin yine bir hikâye veya hikâye malzemesidir. *Fabula*

---

[721] Tekin, 66-67.

bütün motiflerin toplamıdır ve motiflerin sanatkârane bir düzen içinde sunulması anlamına gelen *süje*den (tahkiye yapısından) ayrılır. *Süje*, bakış açısından ve tahkiyeyi merkez alarak oluşturulan olay örgüsüdür. *Fabl*, kurgunun kaynağından (yazarın yaşantısı, okumaları vs.) yapılmış bir soyutlama, *süje* ise hikâyeci görüşüyle *fabl*dan dikkati yoğunlaştıracak şekilde bir nokta etrafında yapılmış soyutlamadır. *Fabl zamanı*, baştan sona bütün hikâyenin kapladığı zamandır. *Tahkiye zamanı süje*ye uyar. Yani okurken hissedilen veya "yaşanan zaman"dır. Bu da olaylara verdiği öneme göre zamanı kontrol altına almış olan yazara bağlı bir hususdur.[722]

Vamık u Azra'da Camî'nin, anlatımını karakterize eden süjeleri aşağıdaki şekillerde örneklendirebiliriz.

Azra geceleyin gizlice kalkıp Vamık'ı aramak üzere kaleyi terk eder. Üç günlük bir yol yürür. Anlatıcı Azra'yı Vamık'ı aramak noktasında bırakıp, onu yatağında bulamayan dadının hikâyesini nakletmeye başlar:

Ḳo gezsün ol hilāl-ebrū menāzil K'ola bir gün şerefde bedr-i kāmil	*O hilal kaşlı bırak menzilleri gezsin, ki bir gün şeref(burcun)da dolunay olsun.*
Çün ol meh gitdi terk itdi maḳāmı Kimesne bilmedi andan peyāmı	*O ay yerini terk edip gidince kimsenin ondan haberi olmadı.*
Yerinden ṭurdı dāye çīn seḥergāh Yetişdi cāme-ḫ^{v}āb-ı māha nāgāh	*Tan yeri ağardığında dadı yerinden kalktı çabucak, ay(gibi güzel)in geceliğine ulaştı*
Yataḳdan gördi yayınḳmış ol āhū Dögündi dāye itdi hāyile hū	*O ceylanın yatağını terk ettiğini gördü, hay huy edip döğündü.*

(1240-1244)

Tahkiye zamanının aynı zaman dilimi içerisinde yer alan muhtelif süjelerin ortak zamanı olduğu görülmektedir. Anlatıcı, okuyucuyunun dikkatlerini bir olay halkasındaki biteviyelikten başka bir olay halkasına yönlendirmek suretiyle yeniler ve bunu yaparken *entrika* hakkında bir şey sezdirmemek endişesiyle hareket eder:

Melikşāh oldı künc-i ġamda sākin İdindi dūzaḫ-ı ṣabrı emākin	*Melikşāh gam köşesine çekildi, sabır cehennemini yer edindi.*
Ḳo çeksün künc-i ḫalvetde riyāżet Ki bir gün irişe nūr-ı ʿināyet	*Bir gün ilahi bağış nuruna ulaşmak üzere yalnızlık köşesinde dünyadan el etek çekmekte bırak(alım).*

[722] Wellek - Varren, 193-194.

Saʿādet maṭlaʿından ṣubḥ-ı mesrūr — *(Belki bir gün) mutluluk doğusundan*
Ṭuluʿ ide ola cān şehri pür-nūr — *sevinç sabahı doğa(r), Can şehri nur dola(r).*

(1284-1286)

Vamık'ı bulmak gayesiyle yolu Horasan'a kadar varan Azra, orada virane bir eve sığınır. Vamık'tan bir haber alacağı ümidiyle bekler. Anlatıcının burada başka bir süjeye yönelmesi süjelerin müşterek yönleri itibariyle *fabula*da buluşturulmasıdır.

Ḳoyalum anı yārin istemekde — *O put gibi güzeli sevgilisini aramak*
Nigārīnī nigārın istemekde — *üzre bırakıp*

Görelüm bu ṭarafdan şāh-ı ʿuşşāḳ — *bu taraftan aşıkların şahının* Azra'ya
Ne vechile olur ʿAzrā'ya müştāḳ — *nasıl özlem duyduğunu görelim.*

(1470-1471)

Vamık'ı bulmak için yola düşen dört arkadaşın macerası ise aksiyonun fazla olduğu bir başka süjeye geçmek üzere kesilir

Bular gitmekde yārın istemekde — *Bunlar çabayla gayretle sakınmayıp yarı*
Dirīġ eylemeyüb saʿy [ü] emekde — *arayarak gitmekteyken*

Ola bir gün ʿināyet ide Raḥmān — *bir gün ola ki Çok Acıyan (Allāh) lutfedip*
İrişe bunlaruñ derdine dermān — *bunların derdine derman vere!..*

Bu cānibden diyelüm bir rivāyet — *Rivāyeti bu taraftan söyleyelim; yine*
İdelüm yine Vāmıḳ'dan ḥikāyet — Vamık'*dan hikāye edelim.*

(3892-3894)

ve Vamık'ı esir edip kaçıran Tur'un gemisinin kendine ezeli düşman olan ateş-perestler tarafından ele geçirilişi anlatılır.

Sekizinci güni vaḳt-i seḥer-gāh — *Sekizinci günü seher vakti, ansızın yedi*
Görindi yidi ulu bārça nāgāh — *büyük kalyon göründü.*

Görüb Tūr'uñ gemisin ṭoblar atdı — *Tur'un gemisini görüp toplar attı, göz*
Göz açdurmadı irdi yitdi ṭutdı — *açtırmadı, yetişip yakaladı.*

Ezelden Tūr'a bunlar yaġı imiş — *Bunlar, ta başından beri Tur'a düşman-*
Oda ṭapıcı ṭaġı bāġı imiş — *mış, her şeyleriyle ateşe tapıcıymışlar.*

Gemiler birbirine çün çatıldı — *Gemiler birbirine kenetlenince (dövüş*
Kırıldı kimi kimisi ṭutuldı — *başladı), kimi öldürüldü, kimi yakalandı.*

(3905-3908)

Eser boyunca hakim olan bu tertibe dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hepsinde belli özelliklerin ortak olduğu görülür. Bir süjeden başka bir süjeye geçiş belli sanatsal ve yapıtın gerektirdiği doğal endişelerle yapılmaktadır.

Sovyet edebiyat biliminde süje terimine yüklenen anlam zamana göre değişkenlik gösterir. Fakat "biçimsel okul" temsilcileri sanatsal olarak işlenmiş *fabl* yani olay ve olguların ayrıntılı bir biçimde metin içinde düzenlenişini *süje* olarak yorumlamışlardır. Bu görüş 1920'den sonra yaygınlaşmıştır. B.V.Tomaşevski; "Olayların karşılıklı içsel bağlantılarıyla birlikte oluşturdukları bütüne fabl diyoruz. Olayların eser içindeki sanatsal dağılım ve düzenlenişine ise süje denir."[723] tanımıyla *fabl* ve *süje*yi birbirinden ayırmıştır.

Vamık u Azra'dan yukarıya alınan beyitlerde görüldüğü gibi süjeyi esas itibariyle kişilerin eylemleri/aksiyonları oluşturur. Eylemler ise yapı bakımından birbirlerinden farklı özelliktedir. Eylem, tavır ve davranışlarla, jest, mimik, heyecan, düşünce ve niyetlerden meydana gelir. Edebiyatta birbirinden farklı eylem tipleri vardır. Bazen süje, kişilerin kararlı edimleri, yaşamlarındaki dönüm noktalarına göre düzenlenir. Bu dönüm noktaları aynı zamanda çözüm bekleyen *düğüm*lerdir. Aksiyon sürecinde kişilerin yazgı ve toplumsal konumları değişir. Bazı durumlarda ise kişiler belli bir aksiyon sürecinde değişen duygu ve düşüncelerini söz tavır ve mimiklerle dile getirirler, fakat yaşam tarzlarında bir değişime yönelmezler. Yani kahramanın konumu aynı kaldığı halde psikolojik durumları değişim geçirir. Bu iki aksiyonu *dış aksiyon* ve *iç aksiyon* kelimeleriyle karşılamak mümkündür. Dış aksiyonun ağırlıkta olduğu süjeler *peripeti*lere dayanır. *Peripeti*'ler eski kahramanlık hikâyelerinde, büyü masallarında Antikçağ ve Rönesans komedyalarında, tragedyalarda ayrıca aşk, şövalye, serüven ve entrika ağırlıklı anlatılarda büyük önem taşır. Kahramanlar her an değişen yazgı karşısında oyuncak gibidirler. Bu tür eserlerde yaşam keyfi ve kendi başına değişimler gösterir; mutlu ve mutsuz durumların sergilendiği bir ilinti alanıdır.[724] *Vamık u Azra*'nın aşkı peripetilerle ebedileştirilmiştir. Şüphesiz bunda *yoğunlaştırılmış süjeler*in ayrıcalıklı bir yeri vardır.

Azra resmini çizdirip dünyanın değişik bölgelerine göndermiştir. Dilpezir'i ele geçirmek isteyen Frenk Tur ile yapılan savaşta Behmen esir düşmüş Dilpezir ve Azrâ ise yaralı ve bitkin halde çaresiz kalmışlardır. Uzaktan gelen kalabalık bir ordu

---

[723] Pospelov, 236.
[724] *A.g.e.*, s. 236-238.

Tur'un üzerine saldırarak onları ölümden veya esaretten kurtarır. Bu gelen Tus ülkesinin padişahı Merzban'dır. Merzban'ın macerası müstakil bir süje olarak Azra'ya aşık olma sebebi ile oluşturulmuş ve çekirdek olaya *yoğunlaştırılmış* yani nedensel bağlantılarla dahil edilmiştir. Zamanda *geriye dönüş tekniği* ile bu süje aşağıdaki şekilde anlatılmıştır:

Ṭağılmışidi çün rüy-i zemīne	*Yeryüzüne dağılmış, o kopyalardan biri*
Biri ol ṣuretüñ varmışdı Çīn'e	*Çin'e varmıştı.*
Melik Vamıḳ aña olmışdı ᶜāşıḳ	*Melik* Vamık *ona aşık olmuş onun için*
Anuñçün ᶜālemi gezmişdi Vāmıḳ	*aşkıyla dünyayı gezmişti.*
Anuñ birini bir ehl-i dil almış	*Bir gönül ehli o(resimler)den birini almış*
Zemānile meger ol Ṭūs'a gelmiş	*zamanla Tūs'a gelmiş,*
İletmiş pād-şāha anı pīşkeş	*onu hediye olarak padişaha sunmuş.*
Görüb şāhuñ düşer cānına āteş	*Şah, görünce canına ateş düşmüş.*

(3744-3747)

Müteakiben:

Yanınca aldı bir miḳdār leşker	*Yanına bir miktar hepsi hünerli komutan*
Ḳamusı pür-hüner serheng ü server	*ve lider olan asker aldı,*
Revān oldı seḥerden Merzbān Şāh	*Merzban şah ile ağlayıp inleyerek şafakla*
İderek nāle vü feryādile āh	*yola düştü.*
Gice gündüz yüridi niçe gün yol	*Gece gündüz çok yol yürüdü, yolu Gazni*
Yolın irgürdi Ġaznī şehrine ol	*şehrine vardı.*
Görürler Ġaznī ḫalḳı cümle pür-ġam	*Gazni halkını kederli, kara(lar) giyinip*
Kara geyüb ṭutarlar yās u mātem	*yas ve matem tutmakta görürler.*
Cihānı seyr iderken Merzbān Şāh	*Merzban Şāh cihanı gezerken, o gün yolu*
O gün ol cenge irdi yolı nāgāh	*ansızın o savaş(ın olduğu yer)e ulaştı.*
Gelincek Merzbān Şāh ṣındı leşker	*Merzban Şāh geldiğinde (*Tur*'un) askeri*
Ṭağıldı ḳalmadı ol yirde bir er	*bozuldu, orada bir er kalmadı, dağıldı.*

(3757-3760, 3769-3779)

Eserde *zaman-sıralı süjeler* arasındaki geçiş aşağıdaki yapıyla sunulmuştur:

Ḳo seyr itsün deñizde ol perī-ruḫ	*Bırak o peri yanaklı denizde gitsin, bu ta-*
Bu cānibden işit ol şāh-ı ferruḫ	*raftan o uğurlu şahı(n durumunu) dinle.*

(2901)

Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Süjeyi meydana getiren olayların bağıntısı da değişik şekillerde düzenlenmiş olabilir. Zamansal bağın ön planda olması halinde *zaman-sıralı süjeler*den bahsedilebilir. Epik eserler bu yapıdadır. Olaylar arasında temel bağıntıyı *nedenler* oluşturuyorsa bunlar bir nedende bir araya gelme anlamında *yoğunlaştırılmış* süjeler olarak yorumlanır. Aynı eserde her iki süje biçimlenişini görmek de mümkündür. Süjenin zamansal sıralılığı, yaşamı zaman ve mekân içinde kucaklamak için yazara geniş imkânlar sunar. Dolayısıyla *Don Kihote, Don Juan ve Gil Blas'ın Öyküsü* gibi "büyük biçim"li epik eserlerde alabildiğine kullanılmıştır. [725]

Süje bir bileşendir ve süje bileşenleri, yaygın olan şu kavramlardan oluşur:

1- *Düğüm*: Düğüm kahramanların yaşamlarında önceden var olan çelişkilerin ortaya çıkarılması veya yeni çatışmalar teşkil edilmesidir. Uzun süre önce var olan bir düşmanlık da hazır malzeme olarak düğüm bölümünde keskin çizgilerle dikkatlere sunulur. Yeni çatışmalar hazırlanacaksa buna *çatışmanın kurulması* da denir.

2- *Aksiyonun dönüm noktalarını (peripetileri) da içeren yükselişi*: Aksiyonun gelişimi yoğunlaştırılmış süjelere özgü bir durumdur.

3- *Doruk*: Kahramanların yaşamlarında gerilimin en üst düzeye ulaştığı çelişkilerin sivrildiği an olarak tespit edilir. *Zaman-sıralı* eserlerin çoğunda doruk bulunmaz ve olması da zorunlu değildir.

4- *Çözüm*: Olayların akışının sonunu gösteren çözüm, çatışmanın tümünü kucaklar ve ortadan kaldırır. Çatışmanın kararını verir. Fakat bu aksiyonun bitişi için belirleyici unsur değildir. Pek çok eser, çatışma ve çelişkilerle son bulur.[726]

Şablon *Vamık u Azra*'ya uygulanacak olursa iki seven insanın birbirlerini aramaya çıkmasıyla aksiyonda yükselme başlar. Zaman-sıralı süjeler ağırlıkta olduğu için gerilimdeki düzeysel seviye birbirine yakın seyreder. Dolayısıyla bir *doruk*tan söz etmek de güçtür. Çözüm ayrılığın bitmesi ve sevenlerin kavuşmasıyla noktalanır.

Pospelov'a göre süjenin asal bileşenleri arasında *serim, önöykü, sonöykü prolog* ve *epilog* kavramları da vardır.

---

[725] *A.g.e.*, s. 243, 246.
[726] *A.g.e.*, s. 247-248.

Serim: Kişilerin yaşamlarından düğüm öncesi sergilenen kısım bu terim ile karşılanır. *Vamık u Azra*'da Camiî *serim* terimiyle olmasa da terimin karşıladığı anlamı şiirleştirerek sunmuştur. Düğüm öncesi duruma işaret etmiş,

Neden Vāmıḳ olubdur mest ü şeydā — *Neden Vamık sarhoş ve deli olmuştur,*
Neden oldı muṭarrā ḥüsn-i ᶜAzrā — *neden Azra'nın güzelliği tazelendi? (547)*

müteakiben düğüme zemin hazırlamıştır.

Ser-efrāz-ı selāṭīn adı Ṭaymūs — *Sultanların üstünü, adı Taymus; şeref ve*
Mü'eddeb ehl-i neng ü ehl-i nāmūs — *onur sahiplerinin görgülüsü. (557)*

Ferīd-i ᶜaṣridi ol devr içinde — *O devr içinde asrın emsalsizi idi. Çin*
Cülūs itdi serīr-i taḫt-ı Çīn'de — *tahtına oturdu. (558)*

Bu deñlü ṭūl-i ᶜömr içinde hergiz — *Bu uzun ömründe oğlu kızı olmamıştı.*
Getürmemişdi dünyāya oġıl ḳız — *(561)*

Önöykü: Kişilerin geçmişlerine dair verilen ön bilgilerdir. Okuyucuya, eserde rol alan kişilerin karakterlerinin nasıl oluştuğuna dair bilgiler verilir:

İrişdi çünki üc yaşına Vāmıḳ — Vamık *üç yaşına varınca görenler can u*
Görenler cān u dilden oldı ᶜāşıḳ — *gönülden aşık oldu(lar).*

Ṭutub üc nesneyile cismi ḳuvvet — *Cismi üç şeyle kuvvetlenip güzellik ve*
Bulur ḥüsn ü bahāda ᶜizz ü şöhret — *değerce itibar ve şöhret bulur.*

Ki evvel nefsi nefs-i muṭma'indür — *İlk olarak nefsi, arınmış, emin; ikincisi*
İkinci ḳalbi ḥilmile emīndür — *kalbi yumuşaklıkla güvendedir.*

Üçünci Rūḥ-ı Ḳudsī oldı rūḥı — *Üçüncü olarak Cebrail ruhu oldu,* Aña
feṯḥ itdi Fettāḥ her fütūḥı — *Allāh'ın Fettāh ismi ona her fethi açtı.*

İrişdi beş yaşına şāh-ı ferrūḫ — *Kutlu şah beş yaşına vardı, hiç kimseye*
Degürmez oldı hīc kimseye pāsuḫ — *karşılık vermez oldu.*

Olub gün gibi zihni rūşen ü pāk — *Zihni güneş gibi parlak ve saf olup beş*
İder beş ḥissile her ḥissi idrāk — *duyu ile her hissi kavrar(dı).*

(764-769)

Olay-insan-eşya boyutunda anlatıcı tarafından verilen ön bilgiler bazen bir roman kahramanının geçmişini anlatmak şeklinde gerçekleşebilir. Bir ilişkiler ağı

içerisinde sunulmasa da bu bilgiler, okuyucunun hikâyenin "eşiğini aşmasına" yardımcı olur veya hikâyenin daha iyi anlaşılmasına hizmet eder.[727]

Sonöykü: "Aksiyonun bitiminden sonra kişilerin yazgılarının nereye vardığını bildiren anlatım ögesidir." İncelemeye esas alınan mesnevide Vamık ile Azra'nın evlendikten sonraki yaşamları özetlenmiştir. Vamık, Çin'de padişah olmuş, adaletle hükmetmiş, Azra'yla mutlu bir hayat sürmüş, iki oğlu dünyaya gelmiştir:

Niçe yıllar sürüb ʿAzrāyile dem	*(Vāmık Şāh) Azrā ile yıllarca mutlu yaşar.*
Ṭoḳunmaz ḫāṭırına ẕerrece ġam	*(5198)*
Birinüñ ismi Adem biri İnsān	*Birinin ismi Adem, diğerinin İnsan.*
Olur bunlar daḫı ırşile sulṭān	*Bunlar da Sultan tabiatlı olurlar. (5206)*
Niçe yıllar olurlar Çīn'e sulṭān	*Yıllarca Çin'e sultan oldular.Sonuçta (on-*
Ṣoñ ucı bulmadılar mevte dermān	*lar da) ölüme çare bulamadılar. (5207)*

Prolog: Klasik edebiyatımızda *sebeb-i telif (300-371)* terimiyle ifade edilmiş olan Yunanca *prologos* kelimesi *giriş, önsöz* demektir. Epik ve daha çok dramatik eserlerde yazar, niyet ve görevleri hakkında kısa bilgiler verir. Aksiyonu aydınlatacak bazı olaylara da bu bölümde yer verilebilir. Dikkate yansıyış bakımından esas aksiyondan uzaktır ve zaman olarak da öne çıkmıştır. *Vamık u Azra*'da bu bölüm şairin; poetikası- nı, aşka (özetle Vamık ve Azra'nın aşkına) dair görüşlerini içerir *(300-547)*. Aslında vakaya girişten önceki bütün geleneksel anlatımlar *prolog* olarak nitelendirilebilir.

Epilog: Eseri noktalayan bölümdür. Yunanca *kapanış, sonsöz* anlamındaki bu bölümde genelleyici yargılar iletilir, iyi dilekler sunulur vs. [728] Terim bizde zaman zaman "kıssadan hisse" söz grubuyla karşılanmıştır. Buna eserin, yazarın kanaatleriyle sunulmuş *mesajı* demek de mümkündür. *Vamık u Azra*'da kapanış dünyanın faniliği üzerine yorumlar, öğütler ve dualardan müteşekkildir *(5209-5240)*.

Bir eserde bu bölümlerin bütünün var olması zorunlu olmadığı gibi süjenin biçimlenme alanında evrensel, genel geçer kalıp ve kurallar da yoktur.

Vaka; metin halkalarının birbirine bağlanışını ve olayın arzettiği özellikleri dikkate almak suretiyle şu şekilde sınıflandırılabilir:

1- *Vaka tek bir zincir halinde nakledilir:* Sergüzeşt romanı türünden eserler bu gruba girer. Merkezî konumdaki bir insanın belirli bir zaman dilimini kapsayan

[727] Demir, 76-77.
[728] Pospelov, 250-251.

yaşantısı söz konusudur. Eserde anlatılan her şey bu şahısla ilgilidir. Birbirine bir zincir halkası gibi bağlanmış olan metin halkaları, tek bir vakanın parçalarıdır. *Hüsn ü Aşk* buna örnek gösterilebilir.

2- *Vaka iki veya daha fazla vaka zincirinden meydana gelir*: Bunlar belirli noktalarda kesişirler. Bir olay bir noktaya kadar nakledildikten sonra onunla kesişecek olan başka bir olayın nakledilmesine başlanır. Masallarda bu yapı hakimdir.

3- *Asıl vaka daha küçük metin halkaları için çerçeve olur:* Vaka zinciri yerine içiçe geçmiş vakalar söz konusudur.[729]

Vamık u Azra mesnevisi ikinci gruba girer.

Fabula ve *konu* ayrı şeylerdir. *Fabula* yapıt içerisindeki düzenleme ve yer alma biçimlerinden bağımsızdır. Yani *fabula,* süre yahut nedensellik bağlarıyla doğal sıraya göre verilirken *konu,* olayların yapıt içinde ortaya çıkışına ve bize bilgi olarak veriliş sırasına uyar. *Tema* yapıtın ayrıştırılması ve bölümlerinin müstakil hale getirilmesi demektir. Bir yapıtın; bütününe ait bir temadan söz edilebildiği gibi, bölümlerinin "yalıtılması" ile belirginleşen bir *teması* olduğundan da söz edilebilir. Yapıt ayrıştırılamayacak kadar küçük temalara bölündüğünde, *motif*lerden söz edilir.[730]

Bir yapıt *bağlı* ve *özgür motif*lerlerden oluşur. Anlatıda *Bağlı motiflerin* gözardı edilmesi, olayları birleştiren nedensellik bağının kopması anlamına gelir. Olayların süre ve neden bağlantısını bozmaksınız bir yana itilebilecek motifler ise *özgür motifler* olarak adlandırılır. Yan motifler veya ayrıntılar olarak nitelenebilecek olan *özgür motifler* bir yapıtta sanatsal endişelerle yer alırlar. Bu motiflere yer verilmesinde en büyük rolü edebî gelenek üstlenmiş durumdadır. *Özgür motifler*e bir takım ek motiflerin katkısı olduğu kesindir. Sözgelimi kahramana görev verme *masal* türünde sık karşılaşılan motiflerdendir. İstenmeyen bir evlilik için, evlilik talebinde bulunan tarafa gerçekleşmesi zor bir görev verilmesi bu tür bir motiftir. *Binbir Gece Masalları*'nda Şehrazat'ın masallar anlatarak kendini bekleyen ölümü geciktirmesi *öyküleme motifi*dir. Bu şekilde yapıtın içerisine yeni masallar eklenmiştir. *Öyküleme motifi* serüven romanlarında da sıkça görülür.

Motifler betimledikleri nesnel eyleme göre de sınıflandırılabilir. İtibarî kişilerin birbirleriyle olan ilişkileri *fabula*nın gelişimini sağlar. *Durumu değiştiren*

---

[729] Aktaş (1984), 67-68.
[730] Todorov, 229.

(dinamik) motifler, anlatıdan beklenen sonuç üzerinde etkili olurlar. Sözgelimi bir aşk yapıtında kendini bekleyen evliliğe karşı çıkan genç kız, işlenen *dinamik* bir *motif*le evliliğe razı olur. *Durağan (statik) motifler* ise doğa, yer, durum, kişi, karakter, eşya vb. betimlemelerdir. *Özgür motifler* de genellikle *statik*dirler. *Dinamik motifler*in ise ağırlık merkezi eylemdir.[731]

Vamık u Azra'da da dinamik ve statik motiflerin olması tabiîdir. *H*emen hemen verilen her örnekte *statik motifler* bulmak mümkündür. Bunların çoğu da geleneksel[732] ve mazmunlaşmış motiflerdir. Dinamik motifler ise eserin orijinal yönleri hakkında fikir verecek metinlerdir. Azra'nın resmini görerek onu aramaya çıkan Merzban Şah, tesadüfen Tur ile yaptıkları savaşta yaralanmış ve bitkin düşmüş olan Behmen Dilpezir Hakim ve Azra'nın yardımına yetişir. Bu esnada Vamık ise Tur'un kazdırdığı bir kuyuya düşmüş ve esir edilerek Tur tarafından kaçırılmıştır. Azra'nın aradığı kişi olduğunu öğrenen Merzban Şah, Azra'ya Vamık'ın öldüğünü söyler:

Yoluñda cān virüb bīçāre ʿāşıḳ	*Zavallı aşık* Vamık *yolunda can verip*
Şehīd oldı saʿādet buldı Vāmıḳ	*şehit oldu, (ebedi) mutluluğu buldu.*
Girü gelmeyiser giden ḳo gitsün	*Geri gelmeyecek (artık), giden bırak*
Ḫudā anı ġarīḳ-i raḥmet itsün	*gitsin,Allāh ona bol bol rahmet etsin!*
Giden gitdi anı ḫayrile yād it	*Giden gitti, onu hayırla an, duayla*
Duʿā birle hemān rūḥını şād it	*ruhunu şad et!*
Ḫazān olduḳça ṭopraġile hemdem	*Yaprak dökümü toprakla arkadaş olduk-*
Ruḫuñ olsun gül ü gülzār-ı ḫurrem	*ça yanağın gül ve şen gülbahçesi olsun!*
Güle gülşende bülbül eksük olmaz	*Güle gülbahçesinde bülbül eksik olmaz*
Ki bülbül olıcaḳ gül eksük olmaz	*ve bülbül olunca da gül eksik olmaz.*

(3809-3813)

Azra'nın tepkisi ise dinamik bir motiftir:

Ġılāfından çıḳardı ḫanceri tīz	*Hemen hançeri kılıfından çıkardı, "Ey*
Didi iy ḫancer-i ḫūn-ḫōr u ḫūn-rīz	*kan içen ve kan döken hançer!" dedi.*
Emān virme hemān ic ḳanumı sen	*"Bırakma, hemen kanımı sen iç, bu*
İrür cānānuma bu cānumı sen	*canımı sevgilime sen kavuştur!*

[731] *A.g.e.*, s. 230-232.

[732] Çocuğu olmayan padişah, resme aşık olma, olağanüstü bir/birkaç varlığı yenme, suda kendi aksini görme, Süleyman peygamberin hazinelerine sahip olma gibi motifler. (Ayrıca bkz. Ünver, 456-457).

Gerekmez baña cānānsuz cihānı
Niderler cismi çün olmaya cānı

Sevgilisiz dünyayı, cismi omayan canı ne yaparlar... bana (da) gerekmez."

Pey-ā-pey eyledi bir niçe kez āh
Ḳodı ḫancer ucın gögsine ol māh

Ardarda birkaç kez ah etti, o ay hançerin ucunu göğsüne koydu.

Diledi kim düşe üstine bī-bāk
Bedenden cān ide cān cübbesin çāk

Çekinmeden hançerin üstüne düşmeyi, canın tenden can cübbesini yırtmasını istedi.

Ki cān derdine dermāñ bula ḫaste
Yitişdi Dilpezīr-i dil-i şikeste

Böylece hasta,can derdine ilaç bulsun (diye düşünmüştü). Gönlü yaralı Dilpezīr yetişti,

Elinden ḫançer-i bürrānı ḳapdı
Yüzin yüzine sürdi gözin öpdi

elinden keskin hançeri aldı, yüzünü yüzüne sürdü, gözlerini öptü.

(3843-3849)

Bu durum karşısında Merzban Şah:

Bu ḥāli gördi Ṭūs'uñ şehr-yārı
Elinde ḳalmadı ṣabr u ḳarārı

Tüs şahı bu hali görünce sabrı, kararlılığı gitti,

Bu dertler cānına şāhuñ boyandı
Uyurdı ḫ^{v}āb-ı ġafletden uyandı

Bu dertler şahın canına işledi, gerçeklerden habersiz uyurken uyandı.

Hemāñ dem irdi ilhām-ı ilāḥī
Mükedderken münevver itdi şāhı

Aynı anda Allāh'tan ilham erişti, şah kederliyken içi açıldı.

Hevā-yı nefsi sürdi cān içinden
Giderdi şübhei īmān içinden

Nefsin isteğini candan sildi, inancını şüpheden temizledi.

(3855-3858)

Olay örgüleri de kendilerini oluşturan daha küçük alt kümelerden oluşur. Yukarıda sözü edilen *motif*ler olay örgüsünün en son, nihaī unsurlarıdır. *Motif*, edebiyat tarihçileri tarafından da aynı anlamda kullanılan fransızca bir kelimedir ve peri masallarını ve halk hikāyelerini parçalara ayırarak inceleyen Finli halkbilimcilerinden alınmıştır. Terim Almanca'da *motiv* şeklinde yer alır. *Kompozisyon* terimi de Alman ve Rus romancıları tarafından "motif örgüsü" (motivation) olarak ifade edilmektedir. Bu terim hem yapı yani hikāyenin düzeni ve hem de kişilerin davranışlarının ardındaki psikolojik, sosyal ve felsefi boyutu ortaya

koymayı hedefler. Bir edebî eserde motif örgüsü eserin estetik işlevini kuvvetlendirecek mahiyette olmalıdır. Gerçekçi motif örgüsü sanatın başvurduğu anlatım araçlarındandır. "Sanatta bir şeyin aslen nasıl olduğu değil, daha ziyade nasıl göründüğü önemlidir."[733]

5.3.3. Şahıs kadrosu:

Her eylem mutlaka bir eyleyeni gerektirir. Bir anlatıda vakanın olması bu vakanın oluşumunda rol oynayan kişi/eyleyenlerin de olması anlamına gelir. Kişi veya eyleyenin mutlaka insan olması şart değildir. Teşhis edilmiş, insan kimliği kazandırıl-mış canlı-cansız her varlık kişi olarak kabul edilir. "Şahıs Kadrosu" ifadesi vakanın oluşumunda rol olan *Kişiler Sistemi*nin kısmen karşılığı olarak kabul edilmiştir.[734]

Yazar olayların "beşerî" bir atmosferde meydana geldiğini göstermek için insandan hayvana, eşyadan kavrama kadar bir çok varlığı, atf ettiği bir kimlikle eyleyen rolünde eserinin kurmaca dünyasına dahil eder.

Romandan önceki *anlatı* türlerinde figürler "beşerî" olmaktan çok "menkabevî" ve "allegorik" karakterdedir. Modern roman "birey" eksenlidir ve *Donkişot* başlangıç olarak kabul edilmiştir. Sosyal ve siyasal şartların değişmesi insan anlayışını da "eski" "yeni" şeklinde sınıflandırmıştır. İnsanı *birey* olarak ele almak iddiasında olan modern romanlar için bile aynı durum söz konusudur. Peyami Safa'ya göre "eski" insan anlayışında kahraman; hakim bir mizaç, tabiat ve seciye ile karşımıza çıkar. Haris, cömert, cesur, korkak, bencil vs. dir. Bir askerin huyu ve bir zahidin tabiatı birbirinden çok yerde farklı ve zıttır. Okuyucu veya seyirci de bu insanların her birine karşı bir tek his duyar. Sever, acır, nefret eder veya alay eder. "Yeni" insan anlayışında roman kahramanları, belirli ve mürettep rolleri üstlenmekten kurtulmuşlardır. Artık insan hakim, ihtirasları değişebilen, *ulvi ve süfli* özellikleri bünyesinde bir arada barındırabilen *reel* bir varlıktır. İyilik ve fenalığa kabiliyetli, içinde bulunduğu şartlara uyum sağlayabilen, seciyeleri değişebilen "dinamik bir et, kan kemik ve sinir külçesidir." Bazen, tek boyutlu olan insan ögesi, kahraman olarak anlatıda vakanın oyuncağı durumundadır. Aşk, kin, tutku gibi kavramların müşahhas bir örneği olan insan vakanın ardında silik bir görünüm arz eder ve vakanın bitimiyle birlikte ölür. "Halbuki gerçek roman

---

[733] Wellek-Varren, 192-193.
[734] Tekin, 71.

kahramanları vakanın çok üstüne çıkarlar, hadiseler onlara erişmez, üzerlerinde zamanın hükmü yoktur."[735] Forster'e göre *düz karakter*li kişiler "kendilerini yaratan roman yok olduktan sonra da hatırlanan karakterlerdir."[736]

Karakter tanıtımında teorisyenler, sık sık Aristoteles'in *Poetika*'sına gönderme yaparlar. *Poetika*'da, edebî eserdeki karakter çizimine dair kriterler sıralanmıştır. Metot açısından bu kriterlerin, yerini başka bir zaviyeden çözümlemeye bıraktığı söylenebilir. Bunlardan bir kısmının *Vamık u Azra*'daki kişilerin karakterize edilmesiyle paralel nitelikte olması asgari müşterekler veya doğruluğu evrensel hususlar olarak değerlendirilebilir. Öte yandan kadına cesaret ve yiğitliğin yakışmaması, dolayısıyla bu yönde karekterize edilmemesi, bir kadın veya bir kölenin aşağı değerde olmasına rağmen, ahlak bakımından kayıtlı veya kurgusal olarak iyi olabileceğinden söz edilmesi,[737] edebî dünyamıza nispeten mesafeli hususlardır.

I. Tasnif Şablonu:

Vaka, çeşitli sebeplerden dolayı bir arada bulunan şahıslar arasındaki münasebetten kaynaklanır. Bu münasebet *arzu etmek, iletişimde bulunmak* ve *iştirak etmek* şeklinde üç temel yükleme indirgenebilir "Anlatma esasına bağlı edebî metin, birbirine karşı veya aynı istikametteki güçlerin oyunu olarak tarif edilebilir."[738] Bu güçleri temsil eden şahıslar yüklendikleri fonksiyonlar, daha basit ifadeyle aldıkları roller dikkate alınarak şu şekilde sınıflandırılmıştır.

1- Asıl/Birinci derecedeki kahraman: Vakaya ilk dramatik hamleyi veren şahıstır. Asıl kahraman *tematik güç* olarak adlandırılmıştır.

2- Hasım veya karşı güç: *Tematik güc*ün gelişmesine engel olur. Bu engel asıl kahraman yani tematik güç açısından menfi bir gücü temsil eder.

3- Arzu edilen (istenilen) ve korku duyulan (istenmeyen) obje: Aynı nesne üzerinde iki çelişik duygu odaklanır. O, cezbedici bir güç olarak amaçlanan veya korkuya sebep olan obje olabilir.

---

[735] *A.g.e.*, s. 71-74.
[736] Stevick, 173.
[737] "1- İstem yönü ahlak bakımından iyi ise, o insanın karakteri , ahlak bakımından iyidir. Böyle bir karakter her insan türünde vardır. Bir kadın, ahlak bakımından iyi olabildiği gibi, aynı şekilde bir köle de iyi olabilir, her ne kadar kadın aşağı değerde, köle de tüm değersiz bir yaratıksa da. 2- İkinci özellik *uygunluk*tur. Bu; örneğin, cesaret gibi erkeğe özgü bir karakter, kadın için hiç de uygun değildir. Çünkü genellikle böyle bir karaktere (cesaret) kadında alışılmamıştır." Aristoteles, *Poetika*, (çev. İsmail Tunalı), İstanbul, 1999, s. 42-43.
[738] Aktaş (1984), 133-134.

4- Yönlendirici Kahraman: Vakanın istikametini tayin eden bir hakim hüviyetiyle karşımıza çıkar.

5- Alıcı Kahraman: Vakanın neticesi sadece asıl kahramanı değil başkalarını da etkiler. Arzu edilen ve korku duyulan nesne asıl kahramandan başkaları için de işlevseldir. Asıl kahraman kendisi için olduğu kadar başkaları için de endişe duyar. Vakada bu rolleri üstlenen şahıslar *alıcı* grubuna dahil edilir.

6- Yardımcı Kahraman: Yukarıdaki ilk dört rolü üstlenen şahıslardan her biri bir yardımcı gücün tahrikiyle harekete geçer. Bunlar *yardımcı* şahıs grubudur.

7- Dekoratif unsur durumundaki kahramanlar: Yukarıdaki 6 şahıs grubundan ayrılan bu kahramanlar tiyatro ve sinemadaki figüran oyuncuların rolüne sahiptirler. Vakanın cereyanında yüklendikleri bir fonksiyon yoktur ve psikolojik özelliklerinden de söz edilmez.[739] Dekoratif unsur durumundaki kahramanlar, asıl kahramanlara bir nevi motif veya vakaya statik bir boyut kazandırdıkları için üzerinde karakter çalışması yapılamıyacak pasif unsurlardır. Kanaatimizce aksiyoner bir şahıs, bir grubu şahsiyetinde tebarüz ettirebildiği gibi, grup tek başına mekâna ait bir motif olarak da görülebilir. Vamık ile Tur arasındaki savaş aynı zamanda Vamık'ın yandaşları ile Tur'un ordusu arasındaki savaş anlamına gelir. İlişkiler bireyselleşince kişilere bağlı şahıs kadrosu dekoratif olmaya başlar.

II. Şahıs Kadrosunu Tanıma Kriterleri:

Karakter Tipolojileri:

Romancılar, edebî gelenekten ve halk antropojisinden faydalanarak karakter tipolojileri oluştururlar. Amerikan roman ve hikâyelerinde sarışınların evcil, heyecansız, kararlı vs., esmerlerin ise tutkulu, hırçın, esrarlı, çekici, güvenilmez[740] olmaları karakter ve tip arasında bir bağlantının olduğunu göstermek bakımından önemlidir. Bizim edebî geleneğimizde de dış görünüş ile insan kişiliği arasındaki bağlantı müstakil bir tür olacak kadar önem kazanmıştır. Sözü edilen dış görünüş ve karakter ilişkisi üzerine *Kıyafetnâme* ismiyle eserler yazılmıştır. Batı dünyasında bu ilişkiyi ilk defa inceleyen Hipokrat'tır. Eflatun, Bokrat, Galien, İladus ve Aristo'nun da konu üzerine çalışmaları vardır. Arapların *ilm-i firâset* dedikleri bu tür incelemelerin esasını tahminler, ihtimal ve tecrübeler oluşturur. Türkler kıyafet ilmini siyasette kullanmışlar, saraya bürokrat tayin ederken dikkate alınmış ve

---

[739] *A.g.e.*, s. 135-139.
[740] Wellek - Varren, 194-195.

padişahlar tarafından ehemmiyet verilmiştir. Hamdullâh Hamdi'nin manzum *Kıyafetnâmesi* oldukça meşhurdur, ancak İbrahim Hakkı Erzurumî'nin *Marifetnâmesi* diğer kıyafetnameleri gölgede bırakmıştır.[741] Ayrıca *Marifetnâme*'de coğrafik şartların insan karakterine etkileri üzerinde de durulmuştur.[742]

Roman Kahramanının İlişkiler Ağı:

Roman türü eserlerde objelerle kişiler arasında karmaşık bir ilişkiler ağı mevcuttur. Yazar roman kahramanlarının dini, siyasi, sosyal, ahlaki ve psikolojik özelliklerini tespit ederken gerçek dünyanın coğrafik şartlarını da model olarak kabul eder. Akdeniz dünyasının güneşi bol topraklarında insan, din ve ahlak gibi tabiatını sınırlayıcı müeyyidelerden nispeten daha serbesttir. Andre Gide Kuzey Afrika ve Güney Fransa halkını bu düşüncelerden hareketle Normandiya ve İsviçre'deki Hıristiyan halka nazaran dinsiz olarak telakki eder. Bazen de objeye sembolik bir değer verilir. Flaubert'in eserlerinde objelerin karışık bir şekilde bir arada bulunması romandaki küçük burjuva sınıfının aptallığını, tembelliğini ve doymak bilmeyen kötü zevklerini ifade eder. Objeler yanında roman kahramanlarının birinin kafasında oluşan bir imaj da onun herhangi bir özelliğini yansıtabilir. Kafasında belli belirsiz olarak üstüste yığılan karmaşık imaj veya özlemlere bağlı olarak aynı türden romantik bir özelliği, bir roman kahramanının hayal ve düşlerinde bulmak mümkündür. İmajlardan hareketle gerçekleştirilen sembolizm psikolojik bir dünyayı ortaya koymak yanında metafizik bir dünyayı da ifade eder. Kendi varlığı hakkında anlaşılmaz ve bilinmez kaygılara düşen bir varlık başka varlıklar karşısında durumunu sorgulayıp sözgelimi ağaçlara, çakıl taşlarına ve çitlere kıyasla kendini *fazladan* hissedebilir.[743]

Kişilerin Söylemi:

Kişilerin karekterlerinin tespitinde bir başka önemli ölçü ise kişilerin söylemidir. Gerçeklik öncesi edebî eserlerin çok azında söylem bakımından *çok sesliliğ*ten söz edilebilir. Mesela *Don Kihote* romanında "hem köylülerin dili, hem de o dönemdeki aydınların dili, hem din adamlarının dili, hem de soyluların dili, hem öğrenci argosu, hem de hatta haydutlar dünyasının sesi" bulunur. Mitos, darb-ı mesel ve masallarda kişilerin söyledikleri salt olarak amaca yöneliktir. Teşkil edilen insan ve hayvanlar, birbirlerine kısaca arzu ve niyetlerini bildirirler.

---

[741] Pala, 299.

[742] İbrahim Hakkı (Erzurumlu), *Marifetnâme*, Erzurum - ?, C. 3, s. 67-68.

[743] R. Bourneur - R. Quellet, *l'Univers du Roman* (*Roman Dünyası ve İncelenmesi*), (çev.: Hüseyin Gümüş), Ankara, 1989. s. 148-149.

Destanlarda, söz sanatlarıyla dolu, vurgulu nitelikte, işlenmiş, törensel ve etkileyici monolog ve diyagolar belirgindir. Tek seslilik edebiyat geleneğinin gerektirdiği söylem tarzı içinde konuşmak anlamına da geliyor. Bu bakımdan figürlerin söylemi çoğu zaman onların dil yönünden karakterize edilmelerini temin edecek mahiyette değildir. Çok seslilikte ise figürlerin söylemlerinin toplumsal-ideolojik ve bireysel karakteristiği yansır. Figürün iç dünyası, söylenen sözün sadece mantıklı olup olmadığıyla değil söylemin üslubuyla da tespit edilebilir.[744]

Ruhsallaştırma:

Edebî eserlerde kişiler sisteminin oluşturulması, eserin içeriğinin ortaya çıkmasını da sağlar. Masallar, fabller, destanlar ve vitalarda (kutsal kişilerin yaşam öyküleri) figürler doğrusal bir çizgi takip ederler. Düzenleniş tarzları şematiktir ve keskin karşıtlıklar oluşturacak şekilde bir fonksiyon üstlenmişlerdir. Sonraki çağlarda bu düzenleniş karmaşıklaşır ve figürler, *yuvarlak*laşır.[745] Edebiyat sanatında insanın ruhsal yönüyle tanımlanması oldukça önemlidir. Figürlerin ruhsal durumları onları bireyselleştirir. Edebiyatın ilk gelişim evrelerinde yazar, kahramanın eylemle bağlantılı olmayan ruhsal durumlarıyla ilgilenmez. Eposta ve dramda eylemler üzerinde etkin olmayan hiçbir şeye yer verilmemiştir. Dolayısıyla duygular dünyasının işlenişi oldukça basittir. Eserlerde sadece herhangi bir duygu üzerinde yoğunlaşıldığı veya belli bir amacın güçlü bir şekilde işlendiği görülür. Figürlerin duygu ve düşünceleri, ancak sevinç ve mutluluklarını dile getirmelerinde, acı ve gözyaşlarında belirginlik kazanır. *Ruhsallaştırma*dan kastedilen duygu dünyasının *diyalektiği*dir. Mesela *İliada*'nın son bölümünde oğlu Hektor'un ölümüne sel gibi gözyaşları döken, feryat edip "Yeryüzüne gelmiş hiçbir ölümlü dayanamaz buna/Ya ben, ben nasıl dayanırım!" diyen, dokuz gün boyunca yas tutan ve bu yönleriyle içli bir baba yüreğinin çektiği acının şiddetini yansıtan Priamos için bile bugünkü anlamda bir ruhsallaştırmadan söz edilemez. Çünkü ortada katıksız tek bir duygu üzerinde yoğunlaşma ve bu duyguyu kuvvetli bir biçimde hissettirme endişesi vardır. Bu tür ruhsallaştırmalar ortaçağ şovalye romanlarına, kutsal kişilerin yaşam öykülerini işleyen vitalara has özelliklerdir. İnsanın ruhsal durumlarının ara basamaklarına da yer verildiği *diyalektik*lerde bir iç çatışmadan söz edilecek biçimde karşıt duygular bir araya gelir, bir duygu

---

[744] Pospelov, 232-234.
[745] *A.g.e.*, s. 223.

diğeriyle kesişir. Çağrışımların anıların ve bir duygunun bir başka duyguya basamak teşkil etmesi söz konusudur.[746]

Karakterizasyon:

Karakter "bir nesnenin, bir bireyin hatta bir topluluğun kendine özgü yapısı, onları başkalarından ayıran belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özellik demektir." Okuyucunun ilgisini çekmeye çalışan hikâyeci vakaya uygun kişileri özenle çizer. Karakter şahıs kadrosunda yer alan kişilerin niteliklerini belirleme kriteridir. "Bir hikâyeci veya romancının, anlatıyı sürükleyecek olan kişiyi, anlatının niteliğine uygun bir şekilde çizmesine, onu, "beşerî" bir yapı kazandırarak canlandırmasına *karakterizasyon* denir." Karakter çizimi bizzat yazar tarafından *açıklama yöntemi*yle yapılabileceği gibi kişinin rolünü sergilerken davranış, düşünce ve duygularıyla kendini ortaya koyması demek olan *dramatik yöntem*le de sergilenebilir.[747] Aslında şahıslar vakada, maddi varlıklarıyla değil karakterleriyle yer alırlar. Roman karakterleri *düz ve yuvarlak* olmak üzere ikiye ayrılır. En basit şekliyle düz bir karakter tek bir fikrin ve niteliğin sembolüdür. Fert, eğer birden fazla nitelik veya karaktere sahip olmaya başlarsa yuvarlaklaşırlar. Düz karakterli şahıslar oluşturma, Douglas'a göre yazar tarafından yapılmış bir "haksızlık" olarak nitelendirilmiştir. Çünkü yazar böyle davranmakla, kendi materyalini seçmiş ve bu materyalle uzlaşmayan unsurları dışarda bırakmıştır. Sanatçının söyledikleri doğru olsa da gerçeğin bütünü değildir. XVII. yüzyılda insan mizacındaki hakim unsurları temsil eden tip ve karikatürler düz karakterler olarak tanımlanmıştır.[748] Bu tasnif, yukarıda sözü edilen "eski" insan anlayışı ile ilgilidir ve *Vamık u Azra*'da da kişilerin daha çok düz karakterler olabileceği anlamına gelmektedir.

Düz karakterleri, *yalınkat veya statik* olarak nitelendirmek de mümkündür. Bu tarz kişiler bir karikatür veya soyutlayıcı bir idealleştirmenin eseri olarak kabul edilebilir. Dinamik karakterli kişiler çok yönlüdürler. Bu kişilerin teşkil edilmesi yazar için mekânda bir genişlemeyi ve kişi üzerinde yoğunlaşmayı da beraberinde getirir. Bakış açısının ve ilginin odağı olan kişilerin dinamik karakterli olması tabiîdir. Romancılar kahramanlarını değişik yöntemlerle oluştururlar. Dış görünüşlerini bir paragrafta tasvir ettikleri kahramanlarının psikolojik ve ahlakî yapılarını da başka bir paragrafta tahlil etmek suretiyle tanıtma yolunu seçebilirler.

---

[746] *A.g.e.*, s. 226-229.
[747] Tekin, 78-79.
[748] Stevick, 172, 174.

Fakat "kişi yaratmanın en basit şekli ad vermedir. Her *adlandırma* bir çeşit hayat verme, canlandırma ve ferdileştirmedir." Bazen kişilerin bir özellikleri tabiat taklidi sesleri içeren bir isimle anılmalarına sebep teşkil eder.[749]

Eylem Gücü:

Northrop Frye, öyküdeki itibarî kahramanların eylem gücünü şu şekilde sınıflandırır:

1- Kahraman diğer insanlara ve diğer insanların ortamına *tür* olarak üstünse *ilahî* bir varlıktır. İçinde yer aldığı hikâye tanrı hakkındaysa *mit*tir.[750]

2- Diğer insanlara ve diğer insanların ortamına *derece* itibariyle üstünse tipik romans kahramanıdır. Yaptıkları olağanüstü ancak kendi insan olarak tanımlanır.

3- Diğer insanlara derece olarak üstün kendi doğal ortamına üstün değilse *lider*dir. Bir çok destan ve tragedya kahramanı bu niteliktedir.

4- Kendinin ve diğer insanların ortamına üstün değilse kahraman bizden biridir. Gerçekçi kurmacaların kahramanları bu gruba girerler.

5- Bizim için, bir kölelik, beceriksizlik ve saçmalık temsilcisi olan, güçsüz, akılca aşağı kahramanlar ise *ironik*tir.[751]

III. Tasnif + Tanım:

Yukarıdaki ölçüleri dikkate almak suretiyle *Vamık u Azra*'daki şahıs kadrosunu **tasnif** edip *Kahraman = Karakter Tipolojisi + İlişkiler Ağı + Söylem + Ruhsallaştırma + Karakterizasyon + Eylem Gücü* + formülüne göre **tanım**layalım:

1- Asıl/Birinci Derecedeki Kahraman:

Vamık: Taymus Şah yediyüzyıl yaşadıktan sonra oğlu-kızı olmamış, Meryem ile evlenmiş ve Vamık dünyaya gelmiştir. Doğduğunda yüzünde "saadet nuru" vardır *(714)*. Nücum ilmini bilenler onun talihini şeref burcunda uğurlu görürler *(734)*. Adını Vamık koyarlar *(754)*. Vamık, *aşık* anlamına gelir. Onu büyütmek üzere bir dadıya verirler. Dadının özenli bakımıyla bir anda bir yaşlık kadar büyüyüp kuvvetlenmeye başlar ve bir yaşına varınca konuşmaya başlar *(761-762)*. Ona güç veren üç özellik vardır. Nefs-i mutmain, hilm ile emin kalp ve kutsal ruh *(766-768)*.

---

[749] Wellek - Varren, 194.

[750] Edebiyat teorisi açısından *mit*i tanımlayan önemli özellikler şunlardır: "Bir imaj veya tablo olması, sosyal olması, tabiat üstü (gerçek dışı veya akıl dışı) olması, tahkiyeli bir şey veya hikâye olması, arşetip karakteri taşıması veya evrensel olması, zamana bağlı olmayan ideallerimizin zaman içerisinde geçen olaylarmış gibi sembolik bir şekilde temsili, bir program veya öbür dünyadaki hayatla ilgili olması, mistik olması." (Wellek-Varren, 165).

[751] William L. Randall, *The Stories We Are An Essay on Self-Creation (Bizi"Biz" Yapan Hikâyeler)*, (çev.: Şen Süer Kaya), İstanbul, 1999, s. 171-172.

Daha beş yaşındayken parlak bir zekaya ve berrak bir görüşe sahip olan Vamık her şeye ibret gözüyle bakar her ilim ve hikmete ilgiyle yaklaşır, sezgi gücü mükemmeldir *(768-773)*. Eğitim görmüş ve bütün ilimlerde söz sahibi olmuştur. Pozitif ve dini ilimler yanında aruz ilmi, belagat ve hat sanatı da bunlar arasındadır *(780-795)*. On yaşında iken güzelliği kemale ermiştir *(847)*. Oniki yaşında yiğitliği dillere destan olur. Vahşi hayvanları rakib olarak görmez. At binmek, kılıç, gürz ve süngü kullanmak, ok atmak gibi bütün savaş sanatlarında usta olur. *(850-860)*.

Karakter tipolojisinin dış görünüşteki güzelliği, gücü, hatta kendine izafe edilen isimle bile mütenasip olduğu görülecektir. Sadece güçlü ve güzel değil aynı zamanda sanatçı inceliği de olan Vamık, bu haliyle hikâyeye uygun bir tip olarak hazırlanmıştır.

Bütün çocukluğunu birlikte geçirdiği en samimi arkadaşı vezir Şadkam'ın oğlu Behmen'dir. Gece gündüz onunla birliktedir *(865)*. Babasının gerekli görüp seçtiği zengin vasıflara sahip on sohbet arkadaşıyla eğlenir, şölenler düzenler *(870)*. Ondört yaşındayken güzelliği anlatılmaz hale gelen Vamık'ın ünü bütün dünyaya ve bu arada Gaznî ülkesine kadar yayılır *(895-897)*.

Melik Vamık, onbeş yaşında henüz aşktan habersiz, içki, işret aleminde şehzade olmanın nimetleriyle yaşarken *(1480-1483)* bir gün ava çıkmayı arzu eder *(1484)*. Avdan dönerken şehre yakın bir havuzun kenarında mola verirler. Yine içki ve eğlence meclisi kurulur *(1511)*. Bu esnada suya düşen aksini görür *(1521)* ve kendi güzelliğine hayran olup bir gazel söyler *(1529-1533)*. Bu esnada havuzun yanında yükünü indiren bir kervanın ileri gelenlerinden biri Vamık'ın kim olduğunu öğrenince ona hediyeler sunar. Bu hediyeler içinde Azra'nın dünyanın her tarafına gönderdiği bir resim tomarı da vardır. Resmi gören Vamık'ın aklı başından gider, canına ateş düşer, resme duyduğu aşkın bir anda tutsağı kesilir *(1560-1568)*. Saraya dönerler ve Şah Taymus'u durumdan haberdar ederler. Vamık babasından utanıp içine düştüğü derdi gizler ve havanın kendini olumsuz etkilediğini söyler *(1587-1592)*. Doktorlar bedeninde bir rahatsızlık bulamazlar. Oğlunun üzerine çöken marazî hüznün sebebini Behmen'den öğrenen Taymus'un verdiği nasihatlar Vamık'ı etkilemez. Vamık, kendine galip olan aşkın tesiriyle artık çekinip gizlemeksizin *(1642)*, nasihatın faydasızlığını, bu derdin ilacının ölmek veya bulmak olabileceğini söyler *(1644-1645)*. Halkın, babasını gözü yaşlı bırakmaması yönündeki telkinlerine de aldırmaz *(1664)* ve yurdunu terk eder *(1695)*.

Vamık'ın bu ayrılışından sonraki serüveninde onun savaşçılığını, gücünü, aşkta sadakatini, yardımseverliğini, ateşperestlere esir düştüğünde gösterdiği dürüst ve samimi hizmet anlayışını, arkadaşa sadakatini, Süleyman peygamberin elbise ve silahlarını giyinip kuşanmadan önce onun ruhu için dua etme eylemindeki vefa anlayışını *(3248)*, Azra'nın, kendine hediye ettiği bir mendil karşısında hediyeleşme ve hediye seçme inceliğini *(3329-3340)* buluruz.

Vamık'ın merhametli olduğunu gösteren karakter çizgileri de eserde müstakil olarak dikkat çekicidir. Kendine hileyle zehir veren Ri ülkesi şahı Arslan'ı affeder *(4444)*. Ayrıca babasının kendi üzerindeki haklarını hesaba katarak bu affın babası tarafından da onaylanmasını sağlar *(4451-4453)*. Dilpezir'i elde etmek için savaş açan Frenk lideri Tur, Behmen'i esir ettikten sonra Vamık savaş açar ve Behmen'i kurtarır. İki samimi arkadaş bu kavuşmanın sevinciyle esir edilen Tur'u serbest bırakırlar *(3644)*. Zengî'nin Azra'yı kaçırıp Merzban Şah'a hediye etme girişimi boşa çıkar, Merzban Şah, Vamık ile dost olmuş ve Azra'yı manevî kızı edinmiştir. Merzban yaptığı kötülükler için Zengi'ye verilecek cezayı tespit etmeyi Vamık'a bırakır. Vamık'ın karakterine dair çok güçlü merhamet çizgisi bir kez daha belirginleşir. Vamık önce derisinin yüzülmesini düşündüğü halde Zengî'yi söylediği bir hikmetli sözden ötürü affeder *(4363)*.

Vamık *söylem*lerinde beliğdir. Onun eğitim döneminde belagat dersleri aldığı kaydedilmiştir:

Ne dilde varise müşkil luğatler	*Hangi dilde zor lugatler varsa eğitimi,*
Ḥuceste itdi şāha terbiyetler	*şāha uğurlu oldu.*
Bedīhī söyleridi naẓm-ı mevzūn	*İrticalen ölçülü şiir söylerdi, işitenler*
İşidenler diridi dürr-ī meknūn	*kıymetli inci derdi.*
Belīğ inşāyile neşri muraṣṣaᶜ	*Süslü yapıda nesri secili, açık sözlerle*
Faṣīḥ elfāẓile dirdi muṭallaᶜ	*parlak söylerdi.*

(781, 798-799)

Bu söylemlerde güçlü bir şehzade olmanın, dahası gücünün farkında olan birinin kendinden emin gür sesi de söz konusudur. Bütün bunlara rağmen *söylem*lerinin *bireysel* tarafından söz edilebilecek fazla unsur yoktur. Bu eserin bütününde hakim olan yüksek üslup düzeyi ile ifade edilebilir. Yani seçilen kahramanlar çoğunlukla elit ve sosyal düzeyi birbirlerine yakın kişilerdir.

Fiziksel gücü mükemmel olan Vamık, sevginin her çeşidinde hassaslaşabilecek bir *ruh*a sahiptir. Ateş-perestler arasında esaret hayatı yaşayan Vamık'ın aşk derdi daha baskındır. Duyguları aklına hakimdir ve içinde bulunduğu şartlar ona bu duyguları gizli yaşamayı telkin etmiştir.

Virüb ᶜaḳlını bāda itdi nāle	*Aklını yele verip inledi, gözleri gizli gizli*
Yaşın yaşın aḳıtdı çeşm[i] jāle	*çiğ döktü.* *(3935)*

Babasının Tus'a gelişini sevinç ve gözyaşıyla karşılayan Vamık,

İşitdüginde Ṭaymūs oldı bī-hūş	Taymus *(onu) duyunca bayıldı, sarhoş*
Yıḳıldı düşdi atdan ṣanki serḫoş	*gibi attan düşüp yıkıldı.*
Ḳomadı düşmege Vāmıḳ yetişdi	Vamık *yetişip düşmesini önledi, mübarek*
Öpüb dest-i mübārek pāya düşdi	*elini öpüp ayağına düştü.*
	(4585-4586)

annesi için de hasret gözyaşları döker:

Melik Vamık işitdi bu ḫaberden	*Melik* Vamık *bunu haber alınca hasret*
Ṭutuşdı āteş-i ḥasret cigerden	*ateşiyle ciğerinden tutuştu.*
İrişdi anasına atdı cānı	*Varıp anasına can attı, şah, sevinçli*
Ayağına düşüb şeh şād-mānī	*olarak (anasının) ayağına düştü.*
	(4600-4601)

Vamık, *düz karakterli* biridir. Birbirine zıtlık teşkil edebilecek renklere sahip değildir. Bu ona izafe edilen *eylem gücü*nün tabiî bir sonucudur. Vamık yukarıda sözü edilen (Eylem gücü) 2. grup kahramanlardan yani *tipik romans kahramanı*dır. Olağanüstü güçler sergilemiştir. Perileri kılıçtan geçirmiş, yedibaşlı ejderhayı ve olağanüstü şekil ve güce sahip olan dev Gundī'yi öldürmüştür. *Adlandırma* da Vāmık'ın karakterinin en belirgin yönünü ortaya koymuştur. Vamık, *aşık* demektir.

2- Hasım veya karşı güç:

Arslan: Vamık'ın katıldığı kervanın yolu üzerinde bir sebili kesmiş olan bu vahşi hayvan kimsenin geçmesine müsaade etmez. Bu yönüyle Vamık'ın kahramanlığını sergilemesi için bir engel ve bir gücü temsil etmektedir. *(4105).* Vamık tarafından vurulan bir yumruk darbesiyle yere düşer ve öldürülür *(4115-4116).*

Arslan Şah: Rī ülkesinin sultanıdır. *(1962).* Dilpezir'in babasıdır. Ülkesinin sınırları içinde konaklamış olan Vamık'a gece baskını yapıp onu yaralar. Fakat bu saldırı sonuçsuz kalır ve Vamık onu atından yere düşürüp sakalından tutar *(1995-2004).* Arslan Şah'ın ödü kopar ve gücü kesilir:

Görür varmış vücūd-ı cān ḫarāba	*Can varlığını harap olmuş görünce*
Fiġān u zārile çoḳ itdi lābe	*ağlayıp inleyerek çok yaltaklandı.*
Tażarruᶜlar idüb dir iy cihān-dār	*Yalvararak "Ey padişah bana aman ver,*
Bāña bir dem emān vir ḳıyma zinhār	*sakın canıma kıyma!" der.*
Mürüvvet bāġına iy serv [ü] şimşād	*"Yiğitlik bağının ey servi ve şimşadı bü-*
Kerem ḳıl ḳuşca cānum eyle āzād	*yüklük göster, canımı kuş gibi azat et!"*

(2006-2008)

Yenilgiye uğramasına rağmen Vamık ona iyi davranır.

Aşağıda hile yapan bir insanın *söylemi* yer almaktadır:

Didi iy burc-ı devlet āf-tābı	*"Ey devlet burcunun güneşi, onurda*
Şerefde evc-i ᶜizzet māh-tābı	*yücelik doruğunun dolunayı!" dedi.*
Cihān fermān-pezīrüñ iy cihāngīr	*"Ey cihānı zapteden, cihan emrine boyun*
Mübārek cismine kim irdi şimşīr	*eğendir, mübarek bedenine kılıç değdi ya*
Zehir-nāk idi ol şimşīr-i ḫūn-rīz	*o kan döken kılıç zehirliydi, onun yara-*
Ki zaḫmından gerekdür şāha perhīz	*sından şaha perhiz (uygulamak) gerekir.*
Şeref şaluñ saᶜādet birle şehre	*Saadetle şehre şeref verin, o yaraya ve*
ᶜİlāc olunsun ol zaḫma vü zehre	*zehre ilaç yapılsın.*
Buyuruñ luṭf idüñ iy şāh-ı ᶜālem	*Zehir bir an önce etkisini göstermeden*
Bir el öñürdi teᶜṣīr itmedin sem	*buyurun lütfen ey cihan padişahı (gidelim).*
Bizi ḫāk-i mezelletden götürüñ	*Bizi alçaklık toprağından kaldırın, taht*
Sizüñdür taḫt geçüñ taḫta oturuñ	*sizindir geçin tahta oturun!*
Benüm oġlum ol iy şāh-ı cüvān-baḫt	*Ey talihli şah, benim oğlum ol, taç ve*
Saña lāyıḳ senüñdür tācile taḫt	*taht sana layıktır, senindir."*

(2020-2026)

Arslan Şah, Vamık'ı inandırmak için yeminler de eder:

Temelluḳ eyleyüb itdi ḳasem yād	*yaltaklanıp yemin etti (ki)* Vamık *inandı*
İnandı Vāmıḳ oldı guṣṣādan şād	*teskin oldu.* *(2028)*

Riyakârlık eder ve hileyle Vamık'ın yarasına merhem yerine zehir sürdürür *(2056).* Hileyi anlayan Behmen tarafından yakalanıp hapsedilir *(2074-2975).* Kızı Dilpezir'in Vamık'ın yarasına panzehir bulunmasını sağlaması sonucunda serbest bırakılır. Behmen ve Dilpezir birbirlerini severler ve hikâyenin sonunda Vamık ve Azrâ ile birlikte Arslan'ın kızı Dilpezir'in de düğünü yapılır. Düğüne davet edilen Arslan, kızı vasıtasıyla Vamık'tan ve Taymus Şah'tan özür diler ve affedilir *(4657).*

Ülkesinin sınırları ihlal edilen Arslan kendi içinde çok mantıklı davranmış ve vatanperverlik göstermiştir. Vamık'ın yarasına merhem yerine zehir sürdürmesi de bir savaş hilesidir. Canını bağışlaması için Vamık'a yalvarması nispeten *lider*lik çizgilerine ters davranış şekilleridir.

Yuvarlak karakterli biridir. Zengin kişilik çizgilerine sahiptir. *Eylem gücü* bakımından *gerçekçi kurgu kahraman*larından ve *lider*dir.

Yedi başlı erkek dev: Vamık'ın katıldığı kervanın yolu üzerindeki engellerden biridir *(4124).* Kervan halkı ondan oldukça fazla korkmaktadır. Acıktığında bir öğünde beşyüz koyunu yiyen, burnundan kötü dumanlar çıkaran, uzun yıllar yaşadığı için derisi kalkanı andıran pullarla kaplı olan devin yedi başı Vamık'ın attığı oklarla vurulur *(4143).* Ağzında bir de "mühre" vardır *(4154).* Yedi başlı erkek dev, Vamık'ın gücünü sergilemesi için eserin figüratif bir tipini canlandırmıştır. Bir şahsiyet yerine bir gücü temsil eder. *Eylem gücü, mitik*tir.

Div-i Gümrâh: Vamık'ın katıldığı kervanın yolundaki engellerdendir. Bu azgın dev *(4163)* avdan döndüğünde yaşamış olduğu çevrede gecenin sessizliğinde kayıtsız yatan kervan halkını görünce saldırır, bir çok kişiyi yaralar ve öldürür. Nihayet Vamık'ın vurduğu bir kılıç darbesiyle ikiye bölünür *(4170).* Vamık'ın kahramanlığını göstermesine zemin teşkil eden bu dev, gaye yolunda sebatın ölçüldüğü bir engeli temsil eder. *Eylem gücü, mitik*tir.

Ejder: Lahican ve Perizad'ı hapseden dev Gund, Perizad'a sihir yapmıştır. Bu sihirin çözümü Ejder'dedir *(4548).* Ağzından ateş saçan *(4549)* Ejder, Vamık'ın attığı bir ok ile ölür *(4550).*

Gund: "Gundî" olarak da anılmaktadır *(4535, 155a başlık)* Lahican ve Perizad'ı hapseden devdir *(4458).* Kaf Dağında bir derenin ortasındaki mağarada yaşar *(4461).* Yılan ve karınca yiyip zehir içer *(4479).* Başı arslana, elleri insana, bedeni kaplana, ayakları eşeğe, kuyruğu ise ejderhaya benzer *(4511-4512).* İnsan gibi konuşabilir *(4526-4535)* ve sihir yapabilir *(4543).* Vamık tarafından öldürülür *(4538). Eylem gücü, mitiktir.*

Tur: Bütün Firengistan'ın başıdır. "Yüz çarpı yüzbin" askeri vardır. *(2260).* Dilpezir'i elde etmek istemiş, amacına kavuşmak için Rī ülkesine saldırmıştır. Behmen'i yakalar, Nahcüvan'ı alıp şehri yakıp yıkar, erkeği kadını esir eder, mallarını yağmalatır *(2333-2338).* Nahcüvan tahtına oturur. Vamık'ın Behmen'i kurtarmasına engel olamaz. Affedildiği halde bir aylık bir sürede yeniden toparlanır ve Vamık'ın üzerine saldırıya geçer. Tesadüfen Merzban şah'ın yetişmesi üzerine ordusu dağılır, Tur'da savaş meydanına gizlice kazdırdığı bir hendeğe düşen Vamık'ı bağlı vaziyette alıp gemiyle kaçar. Gemi ezeli düşmanı olan ateş-perestler tarafından ele geçirilir ve Tur asılarak idam edilir *(3917).*

Tur'dan; "eşek", "dinsiz", "ahmak", "kāfir" gibi sıfatlarla söz edilmiştir. Eserdeki en kötü kişiyi canlandırır. Eserde girdiği *ilişkiler ağ*ından hareketle, zorba, merhametsiz, sinsi, nankör bir kişidir. Takip ettiğimiz bakış açısına göre dinsiz ve kāfir olarak nitelendirilen Tur kendine mensup olanların sıfatlarından anlaşıldığı kadarıyla İslām olmayan bir çok inanç sisteminin ortasındadır *(2440-2445).*

Düz karakterli olan Tur, "eski" insan anlayışıyla karakterize edilebilecek bir örnektir ve sadece kötüdür. *Eylem gücü* bakımından 4. grupta yer alan *gerçekçi kurmaca kahraman*lardandır.

Tur'un veziri: Rī ülkesine saldırmayı kafasına koymuş olan Tur, önce vezirini elçi olarak gönderir. Veziri işbilen, tecrübeli biridir *(2282).* Tur'un, bu savaş sonunda esir ettiği Behmen'i öldürme fikrini doğru bulmaz. Buna Vamık ve Dilpezir bulunduktan sonra karar vermenin doğru olacağını söyler*(2583-2584).* Vamık yakalandığında da Tur'u idam fikrinden; Behmen, Dilpezir ve Azra yakalanıncaya kadar vazgeçirmiştir. Gözü gönlü hile ve hurdadan uzak bir vezir olarak tanımlanmıştır *(3679-3688).*

*Söylemleri*nde mantık hakimdir. Tecrübeli ve işbilir bir vezirdir. *Ruhsal yapısı* çok belirgin olmasa da metinde *yardımcı kahraman* olarak yorumlanmaya müsait çizgiler taşır. *Düz karakterli* ve *gerçekçi kurmaca kahraman*lardandır.

Zengī: Zengilerin reisidir. Uğursuz, elinden kimsenin kurtulamadığı *(4001)*, kervanlara göz açtırmaz biridir. *Zeng; zenci* anlamına gelir. Kötülük; siyah ve karanlık ile sembolize edilmiştir. Yalnız *adlandırma* bile kişilik karakterini verecek niteliktedir.

Behmen ve Dilpezir'le birlikte Azra'yı da esir eder ve ona sahip olmak için sürekli eziyetler verir. Allāh'a inanmayan *(4177),* Lat ve Menat gibi putlara tapan *(4210)* Zengī, Azra'ya ulaşmak yolunda Vamık'ın önündeki son engeli teşkil eder.

Güzel bir savaş planıyla yenilgiye uğratılan Zengi *(4227)*, Vamık'ın yaptığı bir gece baskınında esiri olan Azra'yı alarak kaçar *(4271)* Önceden Merzban Şah'ın emirlerinden biri olan Zengî ona isyan etmiş ve kaçmıştır. Azra'yı Merzban'a hediye etmek suretiyle kendini affettirmeyi ve Vamık'ın elinden kurtulmayı planlar *(4275-4277)*. Ancak Merzban'ın Vamık'ı fahri bir evlat edindiğinden habersizdir *(3867)*. Merzban tarafından hapsedilir.

Merzban, Zengî'ye verilecek cezayı Vamık'a bırakır. Vamık, Zengî'nin derisinin yüzülmesi kararını verir. Zengî, hakkındaki bu korkunç karar karşısında ağlamaya ve müteakiben gülmeye başlar. Vamık'ın macerasını kendi durumunu yorumlamak için misal olarak görmüştür. Vamık, ona önce ağlayıp ardından gülmesinin sebebini sorar. Vamık bu aşk hikâyesinde önce ağlamış sonra bütün işler yoluna girmiş ve mutlu olmuştur. Zengî, o sırada ağlamasını daha sonraki bir gülme için zemin telakki ettiğini söyler. Bu güzel yorum karşısında Vamık, onu affeder ve serbest bırakır*(4352-4363)*. Kurtulan Zengî, şahın ayağını öpüp harama tövbe eder *(4365)*.

Söylemi de onun karakteri hakkında fikirler vermektedir:

Perî ruḫsāra yalvardı dilince Ḳuluñ ḳurbānuñ olayın ölince	*Peri yüzlüye kendi diliyle yalvardı: "Ölene kadar kulun kurbanın olayım,*
Bańa sen çünki ṭoġrı yār olasın Benüm yanumda ber-ḫūrdār olasın	*bana sen gerçek yar olursun, benim yanımda mutlu olursun.*
Sarāyumda benüm biñ var ḳaravaş Olasın bunlaruñ cümlesine baş	*Benim sarayımda bin tane hizmetçi var, bunların efendisi olursun.*
Hemān sen ol benüm yanumda cānān Gerekmez bańa sensüz ḥūr-i Rıḍvān	*Şimdi sen benim sevgilim ol, bana sensiz cennet hurisi gerekmez.*
Nekim varise altun aḳça vü pūl Senüñdür cümlesini eyle maḳbūl	*Ne kadar altın ve para-pul varsa hepsi senindir, kabul et!"*

(4041-4045)

Sarhoş olduktan sonra esir ettiği Azra'ya sahip olmak için dil döken Zengî'nin *söylem*inden *yüksek üslûp düzeyi*nde biri olmadığı anlaşılıyor.

Yukarıda sözü edilen ve kurtuluşuna sebep olan cevap da onun hikmetli bir düşünme kabiliyeti şeklinde değil, hinlik veya kurnazlık olarak yorumlanmaya daha müsaittir.

*Yuvarlak karakterli*dir. Bu sebeple *ruhsal* yapısı hakkında da kesin bir çizgisi yoktur. *Eylem gücü, gerçekçi kurmaca kahraman*larla örtüşür.

3- Arzu edilen ve korku duyulan nesne:

Azra: Gazni ülkesinin şahı Melik Şah'ın uzun yıllar çocuğu olmamış daha sonra "feyz-i Vehhab" ona bir kız çocuğu bağışlamıştır *(909).* Mübarek vakit ve yedi yıldızın saadeti gösterdiği bir saatte *(919)* dünyanın güneşini ayını unutturacak *(932)* nurani *(934)* bir çocuk olan Azra dünyaya gelir. Azra güzelliği ile eşsiz bir çocuktur *(949).* Hiç kimsede bulunmayan bir ad düşünmeye başlarlar. Bilginler, Zühre gibi beyaz olduğu ve ismiyle de benzeri olmadığından ona "bikir kızoğlan" anlamında *Azrā* adını verirler *(950-952). Adlandırma*yla karakter belirleme böylece eserin kurgusal dünyasında ortaya konmuş olur. Azrā da Vamık gibi bir dadı tarafından özenle büyütülür. Dadı ona tatlı dilli olması için süt yerine gülsuyu şerbeti içirir *(958).* Bir yıl içerisinde on yaşlık erkek çocuğu gibi kuvvetlenen Azra dolunay gibi güzelleşir. Her geçen yıl güzelliğine güzellik katar ve on yaşında "akl-ı kāmil" olur *((960-969).* Sünbül saçlı, şeker ve kevser dudaklı, ince belli, hilal kavisli kaşlı, cennet yanaklı, yüzü ve çenesi vezinli, servi boylu, bütün uzuvları birbiriyle uyumlu kusursuz bir cennet hurisidir. Bu özellikleriyle *karakter tipolojisi* kendine aşık edecek yapıdadır *(971-980).*

Babasının kendisi için seçtiği on sohbet arkadaşıyla eğlence meclisleri düzenler, gününü gün eder *(1004).* Eğlence meclislerinden birinde Vamık'ın adı anılıp, dillere destan şöhretinden söz edilir. Azra, anlatılanlardan etkilenir ve gıyaben Vamık'a aşık olur *(1030).* Bu aşk onu derinden etkiler ve yüzünü soldurmaya başlar. Artık gecesi, gündüzü hüzündür. *(1031-1039).* Önceleri sırrını kimseye söylemez ve içine atar *(1040).* Dadı ondaki değişikliği ısrarla sorup öğrenmek ister *(1046).* Azra utangaç biridir. Boynunu eğip cevap vermez *((1058).* Dadının ısrarları sürer ve Azra, Vamık'a aşık olduğunu söyler *(1071-1072)*

Azra'nın aşık olduğunu ifade eden *söylemi* önemlidir. Vamık'a taptığını, kendine mezhep ve din gerekmediğini, gönlünden başka sevgileri sürüp çıkardığını, derdinin dermanı olduğundan şüphede olduğunu, acil bir çözüme muhtaç olduğunu söyler *(1072-1078).* Azra bu apansız aşk ile perişan olur; uykusuz gözleri yaş döker, saçları dağınıktır, beli bükülmüş ve yüzü solmuştur *(1107-110).* Aşk duygusunun verdiği hassasiyetle fevri davranır ve dadının kendisiyle yeterince ilgilenmeyip rahat uyuyabildiği için sitem eder *(1115).* Acaleciliği bir karakter özelliği veya aşk hassasiyetidir. Dadı ona sabır tavsiye eder *(1123).* Vamık'ı bulmak

üzere evden kaçmaya karar verir *(1217)*. Erkek kıyafeti giyinip *(1223)*, canına kıyıp başını ortaya koyar ve bir gece gizlice yola çıkar *(1235)*. Horasan şehrine ulaştığında karanlık çökmüştür. Kalabileceği harabe bir ev bulur *(1290-1305)*.

Azra'nın gurbette yalnızlık ve aşk duygularının yoğunluğu içinde feleğe *(1330)*, kara toprağa *(1332)*, aya ve yıldızlara *(1332-1335)*, yaşadığı zamana*(1335)*, gece karanlığından ötürü gündüze/güneşe *(1336)* sitem etmesi, kalbindeki ateşi, mum ateşiyle mukayese edip, mum ile söyleşmesi *(1342-1359)*, bu arada mumun alevine düşen bir pervaneyi bile kendi düştüğü ateşle mukayese edip küçümsemesi *(1365-1375)* de insan-tabiat veya insan-eşya ilişkiler ağına misal teşkil edebilir. Ardından Allâh'a yalvarır *(1378-1388)*. İlk isyan yerini teslimiyete bırakmıştır.

Azra yaşlılara karşı önyargısız bir saygıyla yaklaşır. Ayağa kalkar ve el öper *(1420-1421)*. Eğer yaşlı ve kadın ise "Ana" diye hitap eder *(1450)*, sultan kızı olmasına rağmen hizmet edip ihtiramda bulunmak ona ağır gelmez *(1451-1452)*.

Azra bundan sonra Vamık'ı aramak üzere yola çıkmış olan Hakim ve Dilpezir ile tanışır. Bu tanışma onun için bir güç kazancıdır. Erdeşir isimli gemi kaptanı onları gemisine alır. Azra'nın haline acır ve onu kardeş edinir. Vamık'ın peri dostu Lahican tarafından Dilşad'a götürülen Azra, Belkîs'in gelinlik elbiseleriyle giydirilir. Kaf Dağında yarası tedavi edilen Vamık'a da Süleyman Peygamberin elbesileri giydirilerek iki seven insan görüştürülür. Azra'nın bu görüşmedeki tepkileri dikkate değerdir. Utanmış ve Vamık'ı perde arkasından seyretmiş *(3278-3280)* onu karşılamaya çıkmayışının özrünü Perizad ile göndediği içi gül dolu *(3299)*, işlemeli bir mendil ile bildirmiştir. Perizad'dan; gönderdiği hediyeye Vamık'ın ne şekilde tepki gösterdiğini, aşkında kendi kadar sadık olup olmadığını, ne söylediğini, kendini nasıl andığını vs. sorar*(3358-3362)*. Azra bu kavuşmanın sevinciyle tertip edilen eğlencede de Vamık ile kendi arasına perde astırır. Bu perdeyi astırma sebebinin, Vamık'ın kendini görüp beğenmeyeceği korkusu olduğunu söyler *(3502)*. Bu da sevilenin idealleştirilip sevenin onun karşısında kendini bir hiç olarak telakki etmesidir.

Azra aşkında sadık olduğunu da *dinamik bir motifle* göstermiştir. Merzban Şah Tur tarafından esir edilen Vamık'ın öldüğünü kendine söyleyip ona olan aşkından bahsettiğinde hançeri göğsüne dayayarak intihar etmeye kalkışmış, fakat Dilpezir ve diğer dostları tarafından engellenmiştir *(3843-3851)*.

Azra, Vamık'ın Tur tarafından esir edilişinden sonra da bir çok sıkıntıya göğüs germiş ve yılmamıştır. Behmen, Hakim ve Dilpezir ile yola düşmüş Vamık'ı

bulmak için bir kervana katılmıştır. Azra, kervanı haramilerin saldırısından korumuş ve yiğitçe savaşmış *(3971-3976)* daha sonra kervanın lideri seçilmiştir *(3990)*. Zengi'lerin kervana yaptığı ilk saldırıları da arkadaşlarıyla birlikte püskürtmüş *(4014-4026)* fakat daha sonra esir düşmüştür. Esaret döneminde ise Zengî ona sahip olmak istemiş, içki içerek eziyet etmiştir. Bu dönemde Azra ölümü hafife alır ve Zengî'nin bir iyilik yapıp kendisini öldürmesini ister *(4039-4060)*.

Azra *söylem*lerinde yüksek üslup düzeyine mensup biri olduğunu hissettirir. *Ruh*sal yapısı da fevri, alıngan, duygusal, müteredddid ve zaman zaman da zayıftır. Azra, kadın ruhunu aksettirmek bakımından reel dünyaya daha yakın bir kahramandır. Sadık bir sevgili, ancak duygu dünyasının renkliliği itibariyle *yuvarlak karakterli*dir. *Eylem gücü* itibariyle 3. gruptaki *lider* ve *tragedya ve destan kahramanı*dır. Yani diğer insanlara üstün, kendi doğal ortamında üstün değildir.

4- Yönlendirici:

Bir ehl-i dil: Azra'nın resimlerinden birini Tus'a getirip Merzban Şah'a hediye eden kişidir. *(3746-3747)*. Merzban'ın aşık olmasına sebep olan bu eylem, dadının *yönlendirici* eyleminin bir uzantısıdır. Failinin karakterini yansıtacak tek ifade "ehl-i dil" sıfatıdır.

Daye (Azra'nın dadısı): Azra'yı besleyip büyütmek ve ona ilk eğitimi vermek üzere bulunmuş "emîne şâdıka her işde mevzûn" *(954)* bir kadındır. Azra'yı gönülden sevmiş ve candan beslemiştir *(956)*. Azra'nın halindeki perişanlığı sorup öğrenmiş, ona şefkatle davranmış, sabr etmesini tavsiye etmiş ve Gazni ülkesinin Vamık'ın ülkesi olan Çin'e uzaklığından dolayı ne yapacaklarını enine boyuna düşünmeleri gerektiğine ikna etmeye çalışmıştır *(1085-1091)*. Azra, derdine arzu ettiği gibi ortak olmadığı için bir ara ona sitem etmiş, "taş bağırlı" olmakla suçlamıştır *(1111-1116)*. Daye, Azra için ağlamış onu bağrına basmıştır. Onun yoluna kurban olmaya hazırdır *(1120-1122)*. Dayenin Azrâ ile olan bu görüşmelerinden onun karakter olarak şefkatli, temkinli, sabırlı, takdire teslim olmuş bir mütevekkil tipi olduğu anlaşılır *(1120-1125)*. Daha sonra Azra'nın bir resmini yaptırarak dünyanın her tarafına göndermeyi böylece Vamık'a ulaşma fikrini belirtir. *(1128-1130)*. Usta bir ressama çizdirilen resimler planlandığı gibi kervanlarla dünyanın her tarafına gönderilir *(1186-1184)*. Bu fikir aynı zamanda dolaylı yönden Vamık'ı harekete geçirecek olan ilk *dinamik motif* ve yönlendirme

faaliyetidir. Azra'nın bir gece evi gizlice terk etmesi üzerine feryad ederek durumu Melik Şah'a bildiren Daye bu davranışlarıyla hemen hemen yaşı ve dış görünüşü ile gerçek dünyadan tanıdığımız bir insan gibi belirginleşir. Bu belirginleşme, şairin onun ağzından ortaya koyduğu üslup ve onun bakış açısıyla olayları yorumlayışı sayesinde gerçekleşir *(1242-1255).*

Feryadcı bir er: İlk yenilgisini müteakip intikam almak için Tur Vamık'ın üzerine saldırıya geçer. Feryadcı bir er Vamık'a Tur'un geldiğini haber verir. Nitelendiriliş biçiminden yaygaracı ve korkak biri olduğu anlaşılmaktadır.

Yitişdi nägehān feryādcı bir er	*Ansızın yaygaracı bir kişi geldi, şaha*
Didi şāhā irişdi Tū[r-i] ebter	*"Hayırsız* Tur *geldi."dedi.*
Bugün gelmezse yarın çīn seḥer-gāh	*"Bugün gelmezse yarın şafak vakti (o) kö-*
İrişdi taḫt-gāh-ı şāha bed-ḫ^{v}āh	*tü emelli (*Tur*) şahın başkentine ulaşır."*
	(3650-3651)

Başka rolü olmamasına rağmen Arslan bu haber ile Vamık'a gece baskınları yapacağından yönlendirici bir sıfatı vardır.

*Düz karakterli*dir ve *eylem gücü reel*dir.

Hakim: Sıfatıyla anılan bu kişinin yaşlı biri olduğu anlaşılmaktadır. Rī ülkesinin şahı Arslan'ın cerrahıdır. Hünerli ve işinin ehli biridir. Arslan onun vasıtasıyla Vamık'ın yarasına merhem yerine kuvvetli bir zehir sürdürmüştür. Pir-i Dana metin içerisinde Vamık'ın yarası için panzehir bulunmasını sağlayıncaya kadar "cerrah", "cerrah-ı cān-ken" olarak anılmıştır *(2048-2049).* Daha sonra pir-i hüner-ver *(2142)* pir-i hikmet *(2152),* tabib *(2169, 2173, 2227)),* pir-i dānā *(2149, 2230)* ve daha çok hakim *(2567, 2574, 2598, 2668 vs.)* olarak anılan bu bilge kişi başlangıçta Arslan'a yakınlığı ile tanımlanırken bu andan itibaren Vamık ve Behmen'in yanında yer alan kuvvetler arasındadır. Behmen, Dilpezir ve Azra ile Vamık'ı bulmak için yolculuk yapmış, kervana yapılan saldırılarda, ya da daha sonra Tur ile yapılan savaşta etkin bir aktivitesinden bahsedilmemiştir. Yol gösterici, nasihat edici, teselli verici roller üstlenmiştir. Bu onun yaşlı oluşuyla mütenasip bir *karakter tipolojisi*dir. *Adlandırma* da bu yöndedir. *Söylemleri*nden hikmetli, bilge, tecrübeli, ilerigörüşlü, tedbirli biri olduğu anlaşılmaktadır.

Arslan'ın kötü emellerine alet iken veli kişiliğe yakın bir karakteri yansıtmaya başlaması *(2601-2609)* onu belki de mesnevideki en *yuvarlak karakterli* kişi olarak değerlendirmemizi haklı kılar. Anlatıcının yorumuyla da yuvarlak karakterli olduğu

belirginleşir. Hakim için vakaya dahil olduğu ilk beyitlerde "tapup dünyaya ahiretini yıktı" *(2058)* denirken daha sonra

Ḥakīm ol derd-mendüñ gördi derdin Neberd-i cünd-i ʿışḳile neberdin	*Hakim o dertlinin derdini, aşk askeriyle savaşını gördü.*
Naṣīḥat ağzın açdı dökdi dürler Duʿālar itdi yidi şehd ü şeker	*Ağzından inciler döker (gibi) nasihat etti, bal ve şeker yer (gibi) dualar etti.*

(2598-2599)

şeklinde anlatılmıştır. *Eylem gücü* itibariyle 4. gruba girer. *Gerçekçi*dir, yani kendi ve diğer insanların ortamına üstün değildir.

Hatif: Eserde sadece sesi olan bir varlıktır. Dev Gund'u öldürmek üzere mağaraya yaklaşan Vamık'a deve bir kere vurmasını ikinci darbe ile devin dirilip bir daha yenilmeyeceğini telkin eden ses; "hatif" (sesi işitilip de kendisi görülmeyen [kimse], seslenici, çağırıcı, gaipten haber veren melek) olarak isimlendirildi. *(4506-4508).*

Tacir: Vamık'a Azra'nın ipek kumaşa çizili resmini getiren yaşlı kervancı. Figüratif bir tiptir. Eserde isminden söz edilmemiştir. Bilgili, dünya görmüş biri olarak tanımlanmıştır *(1538-1539).* Vamık ve arkadaşlarının konakladığı havuzun yanına gelip yüklerini indirirler. Vamık'ın bir şahzade olduğunu öğrenince ona bazı mücevherlerle birlikte Azra'nın resmini de hediye eder.

5- Alıcı:

Dilpezīr: *Dilpezir* ismi *gönüle hoş gelen, gönlün beğendiği* anlamlarına gelir. Dilpezir, Ri ülkesi şahı Arslan'ın kızıdır *(2112).* Babasının hapsedilmesi üzerine Behmen'e gelerek yalvarır. Vamık'ı iyileştirecek olan panzehirin bulunmasını sağlar *(2164).* Babasının davranışı karşısında Vamık ve Behmen'in yanında yer alması esere motif olma açısından oldukça orijinal bir davranıştır. Hile yaparak Vamık'ı zehirleyen babasının safında yer almamıştır. Başlangıçta bu yaklaşım tereddütle karşılanmış fakat Dilpezir, Vamık'ı zehirden kurtarmak gayesinde olduğuna inandırmıştır *(2121-2125).* Behmen de Vamık'ın iyileşmesine karşılık Arslan'ı serbest bırakacağını vad eder *(2126-2131).*

Tur'un kendi hakkındaki emellerine hep karşı çıkmıştır. Eserde bu karşı çıkışların bir örneği de Tur'un elçisine gösterdiği tepkiyle ortaya konmuştur. Tur, Nahcüvan'a saldırmak Behmen'i ve Vamık'ı yok etmekle tehdit haberleri gönderir.

Dilpezir, elçiye hakaret edip Tur'a küfreder. Cevabı sadece olumsuz değil aynı zamanda meydan okumadır *(2305-2311).* Başlangıçta Behmen'e karşı belli belirsiz bir aşk hissettiği yahut da olayların gelişiminden bu yakın ilginin, sonunda aşka dönüşeceği intibaı verilmiştir. Tur'un tehditlerini Behmen'e bildirirken bir çare ve yardım arayışındadır *(2345)* ancak kimseye yük olmak niyetinde de değildir *(2348-2349).* Behmen'in; Tur'un isteğine boyun eğmesini ve kendinin de bu belanın bertaraf edilmesi için askeriyle birlikte Nahcüvan'dan çekilme kararını bildirmesini dostu terketme ve kendinden yüz çevirme olarak değerlendirir. Behmen bu "hamiyet" karşısında Dilpezir'le birlikte hareket eder *(2370)* ve Tur ile savaşırlar.

Dilpezir, Azra'nın yakın bir arkadaşı olmuştur. Her savaşta birlikte olduğu gibi iki seven insanın kavuşması için de hep yardımcı güçtür. Eserin sonunda babasının Vamık'ı zehirlemesinden dolayı onun adına Vamık'tan ve Taymus'dan özür diler ve affedilmesini sağlar*(4639-4658).* Vamık ile Azra'nın aşk macerasından Behmen ile evlenmek yönünde etkilendiği için *Alıcı* kahramandır*(4876-4877) Eylem gücü reel*dir.

Erdişir: Gemi kaptanıdır. Vamık ve Behmen'i bulmak üzere yola çıkmış olan Hakim, Dilpezir ve Azra'nın yolu büyük bir deniz kıyısına varınca üç yalnız insanı görmüş ve demirlemiştir. Erdişir bu üç arkadaş ile tanışır*(2848).* Peri Lahican'ın gemiyi kıyıya çekmesi ve güpegündüz etrafın kararması üzerine Azra'yı büyü yapmakla suçlayan Erdişir *(2976),* bu fikrinden geri döner *(2990)* ve tekrar Azrā ile dost olur. Azra'ya yaptığı iyilik karşılığında Lahican, perilere Kaf Dağından taşıyabildikleri kadar mücevher getirtip Erdişir'in gemisini doldurtur*(3055-3058).*

Söylemleri ve üslûbu tabiîdir. *Ruhsal* olarak çabuk karar veren ve çabuk değişip ikna olabilen bir karaktere sahiptir. Y*uvarlak karakterli* bir figüran olan Erdişir metinde olumluyu temsil eden kadroda yer alır. *Eylem gücü reel*dir.

Perizad: Lahican'ın sevdiği peri kızıdır *(1782)* adil bir şahın kızıdır *(1780).*Peri olarak suyu ve tabiatı güzel olan kırsal kesimleri sever.

Maḳām idindi ol meh bu bıñarı Sever ġāyet perīler sebzezārı	*"O ay (gibi güzel) bu pınarı mesken tuttu;* *periler çimenliği çok sever.*
Irağ olmaz perīler şudan iy şāh Anuñçün bu maḳāmı bekler ol māh	*Ey şah, periler sudan uzak olmaz, onun* *için o ay (gibi güzel) bu yeri bekler."*

(1788-1789)

ve yiyeceklerin kokusuyla beslenirler.

Periler gerçi yimezdi gıdâyı — *Gerçi periler gıda yemezlerdi (fakat)*
Koḫusından alurlardı nevâyı — *kokusundan nasiplenirlerdi. (3413)*

Perizad yaradılışı itibariyle uçma yeteneğine de sahiptir *(2934).*

Başlangıçta Vamık'ı Lahican'a yardım etmek üzere işbirliği yapan biri sanıp savaş açar. Yenilgiyi kabullenemez. Perizad, kendi savaşçılarına korkusuzca kılıç sallayan Vamık'ı tanımak için onu gizlice seyreder. Aşk derdiyle inleyen Vamık'ın yaralarından dolayı ızdırap çektiğini sanır ve ona acır. Vamık'ın yanına yaklaşır ve tanışır *(1859).* Vamık onu Lahican ile de barıştırır. Vamık'a Azra'yı bulması için yardım eden Perizad bir takım belalardan da Vamık'ın yardımıyla kurtulur. Sonunda Vamık ve Azra gibi o da sevdiğine kavuşur, yani *Alıcı kahraman* sıfatıyla Vamık ve Azra'nın macerasından etkilenmiştir.

Olaylara iştirak biçiminden onun cesur, hırslı, merhametli ve açık (hür) fikirli bir peri olduğu anlaşılmaktadır. Kişiliğini ortaya koymada *söylemler*inden çok eylem ve *ilişkiler ağı* dikkat çekicidir. Perizad gösterdiği bu değişim sebebiyle *yuvarlak karakterli* bir kahramandır. Yani sınıflandırmada 1. gruba girer. Yer aldığı metin *mitik* olmasa da *eylem gücü* olağanüstüdür. Yani insanlara ve insanların ortamına nazaran üstündür.

6- Yardımcı:

Ateş-perestlerin reisi (Pir): Akıllı, tecrübeli ve yaşlı biridir *(3916).* Ezelden düşman olduğu Tur'u yakalayıp astırır. Tur'un esirleri arasında bulunan Vamık bu yaşlı adamın hissesine düşen savaş ganimeti olur. Yaşlı ateş-perest, Vamık'ı özel hizmetçisi yapar ve ona iyi davranır. Kim olduğunu ve macerasını öğrenince de serbest bırakır *Eylem gücü reel*dir *(3957-3959).*

Behmen: Taymus Şah'ın veziri Şadkam'ın oğludur. Vamık ile aynı gün dünyaya gelmiştir. *(758). Behmen* adı *(755) zeki, anlayışlı, kavrayışlı, tedbirli* anlamlarına gelir. Ayrıca İran hükümdarlarından Erdşir'in lakabıdır. Çocukluğu Vamık ile birlikte geçmiş, aynı muallimden ders almış ve aynı ilimleri öğrenmişlerdir *(795).* Behmen de güzellikten nasibini almış *(849),* Vamık gibi silahşor biri olarak yetişmiştir *(864).* Behmen'in özellikleri Vamık'ın özellikleriyle biraz gölgelenmiştir. Eserin karakteri bunu gerektirmektedir. O, Vamık'ın en yakın arkadaşı ve *yardımcı*sıdır. Vamık bir padişahın oğlu olduğu halde Behmen aynı padişahın vezirinin oğludur. Birbirine paralel iki pozisyon vardır. Mükemmel bir

padişahın mükemmel bir veziri, mükemmel bir şehzadenin mükemmel bir danışmanı.

Vamık ve Behmen'in, anlatıcının ifadesiyle, içtikleri su ayrı değildir. Gece gündüz beraberdirler *(865-867)*. Şah Taymus, Behmen'i oğlundan ayırt etmemiş onu kendi oğlu gibi sevmiştir *(1602)*. Behmen bütün macera boyunca da Vamık'ın yanındadır. Eğlencelerde olduğu gibi savaşlarda da hep Vamık'ın iradesiyle hareket eder. Vamık, Ri ülkesinin şahı Arslan tarafından zehirlenince, Behmen duyduğu üzüntüden dolayı hançeri çekip intihara kalkışır. Bileğine yapışıp hançeri zorlukla alırlar *(2068-2069)*. Sonra Arslanı yakalayıp hapseder *(2074)* ve Nahcüvan halkı Behmen'e tabi olur *(2077)*. Durumu kötüye giden Vamık'ın derdine bir çare bulmak için secde edip yaratıcıya yalvarır *(2083)*. Vamık'ın başucunda ağlayıp sızlar *(2094)*. Yaranın panzehirini Dilgüşa kalesini fethederek elde eder *(2175-2221)*.

Tur'un,Nahcüvan'ı yıkmak, Behmen ve Vamık'ı yok etmek ve asıl emeline (Dilpezir'e) kavuşmak tehditinden haberdar olduğunda ilk tepkisi eserin lider ve kahraman tiplerinden beklenen bir davranıştan farklı nitelikte olur. Dilpezir'e Tur'un isteklerini yerine getirmeyi tavsiye eder *(2351)*. Ancak bu tavsiyenin ardında başka psikolojik sebepler aranabilir. Çünkü askerini alarak çekilmeyi böylece Tur'un sözde savaş sebebini ortadan kaldırmayı düşünür *(2353-2355)*. Dilpezir ise Behmen'in bu davranışını kendinden yüz çevirmek olarak yorumlar *(2358-2364)*. Behmen önceki kararının erlik olmadığını itiraf eder ve Tur ile savaşmaya karar verir *(2367-2373)*. Frenk lideri Tur ile savaşır. Atının aldığı bir yarayla piyade olan Behmen atılan kementlerle yakalanarak hapsedilir *(2524-2526, 2549)*. Behmen esir düşmüş, kendini yalnız hissetmiş fakat ümidini kaybetmemiştir. Kuvvetini ise dinsel inancından almaktadır *(3582-3585)*. Vamık, Tur ile savaşır ve Behmen'i esaretten kurtarır *(3539)*. İki dost bu kavuşmanın sevinciyle esir ettikleri Tur'u da serbest bırakırlar *(3644)*.

Behmen'in bundan sonraki maceralarda da rolü değişmez. Sonunda Dilpezir ile evlenir *(4942-4943)*.

Vamık'ın zehirlenmesi yüzünden gözyaşı döken hatta kendini öldürmeye kalkışan Behmen *ruhsal* olarak hassastır. Hatta intihar düşüncesi, karşılaştığı teessür verici duruma teslim olmak anlamında da yorumlanabilir. *Düz karakterli*dir ve *Eylem Gücü* itibariyle 3. grup yani *destan ve tragedya kahramanlarm*a benzer.

Huceste: Vamık ve Behmen'in hocası. "Mürebbî" *(777)*. Her ilme vakıf, faziletli biridir. Zaman zaman ondan "Pir" olarak söz edilir. *(817, 822, 824)*.

Adlandırma da karakterine uygundur. *Huceste, uğurlu, hayırlı, kutlu* demektir. *Söylem*leri bilge kişiliğiyle mütenasip olan Huceste, *Düz karakterli* bir kişidir. *Eylem gücü* reeldir.

Lahican: Periler sultanı Peri Han'ın oğludur *(1764).* Yaradılışının gereği olarak tabatın güzel olduğu sulak yerlerde yaşar *(1788-1789)* ve yiyeceklerin gıdasıyla beslenir *(3413).* Uçma yeteneğine sahiptir *(2934).*

Lahican kendi gibi bir peri olan Perizad'a aşıktır. Başlangıçta aşkına olumlu cevap alamayan Lahican Vamık'la dost olur ve sevdiğiyle savaşır. Perizad, Vamık'ın aracılığı ile Lahican ile barışır. Birbirini seven bu iki peri (Lahican ve Perizad), Azra'yı bulmak için Vamık'a yardım eder ve Dev Gundi'nin elinden Vamık'ın yardımıyla kurtulurlar. Eserin sonunda Vamık ve Azra ile birlikte Lahican'ın düğünü de yapılır.

Lahican *ilişkiler ağında yardımcı* dost kişiliğiyle vardır. Lahican'ın Vamık ile olan dostluğu *alıcı kahraman* kişiliği yanında daha baskındır. *Ruhsal yönünü* yansıtan en belirgin özellik *merhamet, yardımseverlik* ve *vefalılık*tır. *Düz karakterli*dir ve *eylem gücü*, yer aldığı metin *mitik* olmasa da insanlara ve insanların ortamına nazaran tabiatıyla *olağanüstü*dür.

Melik Şah: Gazni vilayetinin büyük hükümdarı, Azra'nın babası *(902).* Başlangıçta çocuğu olmamıştır. Azra onun tek kızıdır. Azra evi terkedince bir ay süreyle askerlerine aramalarını emretmiş, daha sonra verilen tesellilere boyun eğmiş ve kaderine razı olmuştur. Azra kaybolduktan sonra halkına siyahlar giyinip matem tutmasını emreder ve kendi de sabır cehenneminde yaşar *(1256-1285).* Melik Şah'ın kişiliğini yansıtan en önemli *ilişkiler ağı* kızının evi gizlice terk ettiğini duyduğu andaki davranışlarıdır. Kızına çok düşkün bir baba şefkati sergilemiştir. *Düz karakterlidir* ve sahip olduğu *eylem gücü liderliktir.*

Meryem: Turan sultanının kızıdır *(577)* Saklaba şehrinde yaşayan Meryem, dillere destan bir güzelliğe sahiptir *(578).* Taymus onunla evlenir *(696)* ve bu evlilikten Vamık dünyaya gelir. *(706).* Eserde Meryem'in karakterini ortaya koyan en önemli bilgi kaynağı *söylem*idir:

Didi iy dertlü gönlümüñ sürūrı Gidelden sen gözümüñ gitdi nūrı	*"Ey dertli gönlümün sevinci, sen gittiğinden beri gözümün ışığı gitti." dedi.*
Niçün kıyduñ benüm iy cānuma cān Niçün itdüñ gönül milkini vīrān	*"Ey can niçin benim canıma kıydın, niçin gönül ülkemi viran ettin,*

Niçün ḥasret odına şöyle yaḳduñ	*niçin hasret ateşine bu denli yaktın,*
niçin	
Niçün şöyle beni gözden bıraḳduñ	*bu denli gözünden düştüm?"*
Didi vü ağladı derdile Meryem	*dedi ve derdile ağladı. Meryem sonra*
Sevindi döndi yine oldı ḫurrem	*yine sevindi, keyiflendi.*

(4604-4607)

Aradan geçen uzun yıllardan sonra oğlunu hem de arzu edilen mutlu gününde yeniden görmenin sevinci, *müşfik bir anne* olan Meryem'in davranış ve sözleriyle nümuneleşmiş gibidir.

Meryem *düz karakterlidir ve eylem gücü* 4. gruba girer; yani gerçekçi kurmaca kahramanları grubunda yer alır.

Merzban: Tus ülkesinin şahıdır. *(1187).* Kıvrak zekalı, adaletli biridir. Akıllı ve adaletli bir padişah olarak tanınan Merzban, Azra'nın resmini görünce bir anda ona aşık olur *(3747-3750).* Ölünceye kadar onu aramaya yemin eder *(3767-3768).* Tesadüfen yolu Azra ve arkadaşlarının Tur ile savaştığı alana düşer. Tur'un ordusunu dağıtır ve Azra'nın yanına varıp arzusunu ve bu aşk ile yurdunu ve tahtını terkedip yollara düşme macerasını anlatır. İlaveten Tur tarafından tuzağa düşürülen Vamık'ın öldüğünü söyleyip Azra'nın, kendine olumlu bir cevap vermesini bekler *(3769-3840).* Bu arada ona; ikna edebileceğini düşündüğü özelliklerinden bahsetmiş ve Azrāya bütün varlığını teklif etmiştir. *Feridun ve İskender soyundan (3818)* olan Merzban, Azra'nın aşkındaki sadakatinden çok etkilenir. Azra'nın intihara kalkışmasını aşktaki samimiyet olarak görür ve bunu Azra'ya söylemekten de ictinab etmez. Bir anda Azra'ya karşı hissettiği duyguları öldürmüş, nefsini yenmiş, mecazî olandan yüz çevirmiş ve ilahi ilham ile "hakikat meclisinin şarabıyla sarhoş" olmuştur. Azra'ya, Vamık'ın ölmediğini onu kendine oğul edindiğini ve dostluğunun riyasız olduğunu söyler *(3852-3870).* Merzban hikāyenin sonunda da Vamık ve Azra'nın düğününü kendi ülkesinde yapar, şölenler ve eğlenceler tertip etmek suretiyle ağırlar. ve cömert davranır.

Adlandırma da Merzban'ın karakterine uygundur. Merzban, *ülke sahibi, yer sahibi* vs. anlamlarına gelir. Daha çok bir *ilişkiler* ağı ile kimliğini ortaya koyan Merzban Şah, çok keskin çizgilerle olmasa dahi *yuvarlak karakterli* olarak nitelendirilebilir. *Eylem gücü* olarak *lider*dir.

Merzban'ın eşi: Merzban Şah, Zengī'nin esir ederek saraya getirdiği Azra'nın bir sultan kızı olduğunu söyler. "Hatun" Azra'ya iyi davranır ve şefkat gösterir

*(4297). Düz karakterli*dir, 4. grup *eylem gücü*ne sahiptir; yani gerçekçi kurmaca kahramanlara yakındır.

Pirzen: Adıyla anılan bu kadın yaşlı bir insandır. Ağzında bir tane dişi kalmamış bu yaşlı kadın vaktiyle hızlı bir gençlik yaşamıştır. Edalı, işveli davranmak konusunda tecrübelidir. *(1403-1412)* Sonunda yalnız kalmış ve bir harabe evde yaşamaya mecbur olmuştur.

Erkek kıyafetindeki Azra'yı kim olursa olsun dul ve yalnız yaşamaktan kurtuluşu olarak yorumlaması medeni hayata dair çok fazla endişeleri olan biri olmadığını gösterir. Azra erkek kıyafetiyle evden kaçmış sonunda Hîrî şehrine ulaşmıştır. Vakit gece olduğu için boş bulduğu bu virane eve sığınmıştır. Evin harabe oluşu, birkaç parça kırık eşyadan başka yiyecek namına da hiçbir şeyin bulunmayışı yaşlı kadının hayat standardı hakkında fikir verecek mahiyettedir. Sabahleyin evine dönen yaşlı kadının*(1400)* geceyi bir başka yerde geçirdiği anlaşılmaktadır. Azra'nın kim olduğunu öğrenince büyük bir düş kırıklığı yansıtmaz. Anlaşılan insanların, onun için nimet veya külfet olması ayrım olma özelliğini yitirmiştir. Azra'ya misafirperverlik gösterir. Söylemlerinden de alt tabakaya mensup bir halk tipi olduğu anlaşılmaktadır

Abu kimdür bu ḳapuyı açan dir	*Amaan! Kimdir bu kapıyı açan, bu yuva-*
Nice ḳuşdur bu yuvada uçar dir	*da uçan nasıl (bir) kuştur der.(1412)*

Aşağıdaki beyit onun *ruhsal* yönünü en güzel bir biçimde özetlemektedir:

Ağızda ḳalmamış bir dāne dendān	*Ağızda bir tane diş kalmamış, sorsan on*
Ṣorarsañ daḫı on yaşar ḳız oğlān	*yaşında bakire(yim der).* *(1403)*

Oldukça *reel* çizgiler yansıtan bu yaşlı kadının rolü sınırlı olmasına rağmen kişilik özellikleri zengindir ve eserde *dinamik bir motif* olarak yer almıştır. *Düz karakterli*dir.

Şadkam: Taymus'un tecrübeli veziridir. Vamık'ın yakın arkadaşı olan Behmen, bu değerli vezirin oğludur. *(585) Şadkam, çok sevinçli* anlamına gelmektedir. Şadkam; akıllı, eşi bulunmaz, "müferrih" bir vezir olarak tanıtılmıştır. Bu tecrübeli vezirin başından bir çok macera geçmiştir*(586-587).* Taymus ona layık olduğu samimiyeti ifade eden sözlerle hitap eder:

Buyurdı Şādkām'a Şāh Ţaymūs — *Şah* Taymus *Şadkam'a buyurdu ki "Ey*
Ki iy cānuñ ezel cānumla me'nūs — *Ruhu ezelde ruhumla arkadaş olan!*
(587)

Çocuğu olmadığı halde Vamık'ın dünyaya geldiği gün onun da bir oğlu olmuştur *(718-719).* Şadkam *düz karakterli*dir ve *eylem gücü gerçekçi*dir.

Taymus*:* Sultanlar sultanı, edepli, namuslu ve haysiyetli Çin hükümdarı Taymus (Vamık'ın babası), yediyüzyıl yaşamış bir evlat sahibi olamamıştır *(556-559).* Bir çocuk hasretiyle Taymus, yeniden evlenmeye karar vermiş, Divan üyelerine fikrini bildirmiştir. Turan ülkesinin şahı Babek'in Meryem isimli çok güzel bir kızı vardır. Taymus'un kalbine Meryem'den bir evladı dünyaya geleceği ilham edilmiştir *(589).* Vezirini elçi gönderip arzusunu bir mektupla Babek Şah'a bildirir. Mektubun tertibi Taymus'un *karakter tipolojisi* hakkında fikir verecek mahiyettedir. Mektubu gümüş kağıt üzerine altın hat ve beliğ inşa ile yazmıştır *(624-625).* Mektup besmeleyle başlamakta ve Allāh'a hamd ü senadan sonra asıl gayeye geçmektedir *(629-631).* Babek Şah'ın devleti için sarfedilmiş dua cümlelerinden sonra kızı ile evlenmek istediği istiare yoluyla hissettirilmek istenmiştir *(639).*

Taymus, oğlu Vamık'ın büyüyüp yetişmesi için gerekli bütün şartları hazırlamış, onun iyi bir ilim adamı ve silahşor olmasını sağlamıştır.

Azra'ya aşık olan Vamık'ın bir anda perişan olduğunu görünce yüreği ateş, gözleri yaş dolar *(1575).* Kendini kontrol edemez. Oğlunu bağrına basar, ona dünyadaki tek varlığı olarak hitap eder, derdini sorar ve nihayet Vamık'ın perişanlığının sebebini Behmen'den öğrenir. Vamık'ın Azra'ya ait olan resmi görüp aşık olduğunu öğrenince verdiği nasihatlar da onunun kişiliği hakkında fikirler verir. Azra'nın resmine aşık olan Vamık'a resmi bırakıp ressamı aramayı öğütler *(1629-1640).* Öğütlerinin kār etmediğini görünce yaşlı bir baba sıfatıyla ağlar, yalvarır, onsuz yaşayamayacağını söyler, tatlı sözle ikna etmeye çalışır, saçını sakalını yolup göz yaşı döker *(1647-1655).*

Yaşlı Taymus oğlunun ricasıyla Ri ülkesinin Şahı Arslan'ı da affeder. Vamık'ı hileyle zehirlemiş olan Arslan, kızı Dilpezir vasıtasıyla özür dilemiştir. Taymus, Vamık'a "seni bana Allāh bağışladı ben de Arslan'ı bağışladım" diye cevap verir *(4658).*

Taymus vatansever biridir. Oğlu Vamık'ın düğünü için Tus a gider, ülkesine döndüğünde yeri öper ve Hakk'a şükr eder *(5113).*

Ömrünün nihayetinde tahtını oğluna bırakıp ona Allāh'ın emrinden çıkmamasını, adil bir padişah olmasını, zulümden gafil olmamasını, halkını memnun etmesini, bilginleri ve keramet sahibi insanları koruyup gözetmesini, fakir ve dertlilere hor bakmamasını, cahillerle sohbet etmemesini, meselelerini bilginlerle görüşmesini vs. öğütler *(5154-5165)*. Anne ve babasına duacı olup unutmamasını da ilave eder *(5171-5172)*. Daha çok *söylem*leriyle tanıdığımız Taymus, kendini dünyadan el etek çekip, kalan ömrünü ibadetle geçirir ve ölür *(5180-5183)*.

Yaşlılık üslūbu ve padişahlık statüsünün gereği olan *söylem*leriyle Taymus tecübeli, yumuşak tabiatlı, dindar, adil, müşfik vs. bir padişah olarak sunulmuştur.

Düz karakterlidir ve *eylem gücü gerçekçi lider*liktir.

7- Dekoratif unsur durumundaki kahramanlar:

Adem: Vamık ile Azra' dan dünyaya gelen oldukça güzel bir çocuk. İnsan ile ikiz kardeştir *(5206)*. Vamık'tan sonra Çin ülkesine hükümdarlık etmiştir *(5207)*.

Ateş-perestler: Büyük bir kalyonla Vamık'ı kaçıran Tur'un gemisini ele geçirirler. *(3907)* Yaşadıkları yer olan Hindistan'ın bir kıyı şehrine götürür, Tur'u asar ve esirleri aralarında paylaşıp ateşe hizmet etmek üzere çalışırtırırlar *(3917-3920)*.

Ayan u erkān: Azra, evi terkedince babası Melik Şah hüzne boğulur. Ayan u erkān onu teselli etmeye çalışır *(1275)*.

Berid-i bad-reftar: Hızlı bir ulak. Ri halkı Vamık'ın kendi ülkelerinin topraklarına girip güzel bir ovada konaklamasından rahatsız olur ve ülkelerini ellerinden alıp kendilerini de esir edeceği korkusuna kapılırlar. Durumu "berid-i bad-reftar" *(1959)* vasıtasıyla ülkenin padişahı Arslan'a bildirirler.

Bihzad 1: Azra'nın resmini yapan usta ressamdır. Oldukça hünerlidir. Yaptığı resmi canlı modelinden ayırdetmek zordur Ressam Mani ile mukayese edilen Bihzad mübalağalı sözlerle övülmüştür *(1143-1148)*. İsmi sadece *40b* başlığında geçer.

Bihzad 2: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan (boylu boslu, güzel konuşan, bilgili) on kişiden biridir. Rebap çalar *(884)*.

Bir ehl-i idrak: Tus ülkesinin şahı Merzban, Gazni halkından "bir ehl-i idrak"e halkın neden karalar giyindiğini sorar. O da Azra'nın ülkeyi terkedip kaybolduğunu söyler *(3762)*.

Bir kimesne: Behmen'i kurtarmak üzere Vamık'ın geldiğini Tur'a feryad ederek haber veren kişidir. Figüran bir tiptir *(3587).*

Bir niçe yüz merd-i server: Vamık, ateşperestler tarafından serbest bırakıldıktan sonra Azra'yı aramak üzere yola çıkar, bir kervana katılır. Kervan "Bir niçe yüz merd-i server" tarafından saldırıya uğrar.

Ki bir gün ḳarşudan nāgāh ᶜasker	*Bir gün ansızın karşıdan her biri baş*
Belürdi bir niçe yüz merd-i server	*yiğit olan yüzlerce asker belirdi. (4073)*

Bir peri lideri: Behmen, Lahican ve Perizad'ı düğüne davet etmek için perilerin mekânına gider. Bir bölük peri askeri arasından çıkıp

Arasından birisi bu çerīnüñ	*Perilerin lideri olan biri askerin*
Meger kim ulusı imiş perīnüñ	*arasından (4439)*

Behmen'le konuşan bu lider, Lahican ve Perizad'ın dev Gundī tarafından bir yıldır hapsedildiği haberini verir. Behmen'le birlikte durumu Vamık'a bildirirler.

Bir yiğit (Dilgüşa kalesi beği): Panzehiri ele geçirmek üzere Dilgüşa kalesine giden Behmen, kale halkıyla çarpışır. Daha sonra kale halkı Behmen'e tabi olduklarını bildirir. Behmen kalenin beğliğini bilgili, yiğit birine bırakır ve döner. *(2222)*

Cellad: Tus padişahı Merzban'ın emrindedir. Kendisine Zengī'yi hapse atması emredilir *(4292).*

Daye (Vamık'ın dadısı): (Vamık'ın dadısı): Vamık'ı besleyip büyütmek ve ilk terbiyesini vermek üzere seçilmiş iffetli bir kadındır *(758).* Daye aslında bir sıfat olduğu halde, eserde görevi ve kişiliği bu sıfatın içine sığdırılmış ve sadece "Dāye" olarak anılmıştır.

Dilaram: Azra'nın çalgıcılarından biridir. İşinin ehli olan bu sazende, aynı zamanda Azra'nın sohbet arkadaşıdır. Nağmeleri gönül rahatlatıcıdır *(995).*

Dilbend: Azra'nın sohbet arkadaşlarından olan Dilbend, soylu ve can alıcı bir güzelliğe sahiptir *(993).*

Dildar: Soylu ve güzel Dildar ismi gibi gönül avlayacak biridir. Şah Babek, Dildar'ı, kızı Azra'ya arkadaşlık etmesi için seçmiştir *(991)*

Dilefruz: "Canlar yakan" bir güzelliğe sahip olan Dilefruz, Azra'nın sohbet arkadaşlarından biridir *(992).*

Dilgüşa kalesi halkı: Behmen panzehiri almak için Dilgüşa'ya gittiğinde onu yakalamaya çalışır *(2187)* ve çok sayıda kayıp verirler. Aman dilerler. Behmen'in niyetini öğrenip ona tabi olduklarını bildirirler *(2215)*.

Dilkeş: Gönül çalan Dilkeş, Azra'nın sohbet arkadaşlarından biridir *(994)*

Dilşad: Merzban Şah'ın özel sazendesidir. Dilşad, bütün müzik formlarını bilen, oniki enstürmanı çalabilen bir musiki hocasıdır. *(5060-5066)*.

Ehl-i Divan (Merzban'ın devlet erkânı): Behmen, Vamık'ın haberini getirip Merzban'a olanları anlatır. Devlet erkânı (ehl-i Divan) Behmen'in söylediklerinden çok etkilenirler *(4318)*.

Erkân-ı devlet: Taymus Şah'ın divan üyeleri. Taymus tahtına varis olacak bir çocuk sahibi olamadığı için bir toplantı yapar ve durumu Divan üyeleriyle müzakere eder *(570)*. Taymus erkân-ı devlete, "akıllı, bilge ve doğru görüş sahipleri" sıfatlarıyla hitap eder *(571)*.

Ferahşad: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan (boylu boslu, güzel konuşan, bilgili) on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. Güneş yanaklıdır *(881)*. Kanun çalar *(884)*.

Ferruh: Lahican'ın ud çalan bir arkadaşıdır. Genç biridir ve işinin ehlidir *(3432)*. Vamık ile Azra'nın ilk görüşmelerinde meclis düzenlenir ve birbirlerine perde arkasından duygularını dile getirirler. Ferruh, sazı ve sözüyle Vamık'ı temsil eder.

Gülreng: Perizad'ın bir sazendesidir *(3451)*, çengi çalar ve müzik ilmini bütün yönleriyle bilir. Vamık ile Azra'nın ilk görüşmelerinde meclis düzenlenir ve birbirlerine perde arkasından duygularını ifade ederler. Gülreng, sazı ve sözüyle Azra'yı temsil eder.

Gülşen: Gülen gülü andıran Gülşen, Şah Babek tarafından kızı Azra'ya arkadaşlık etmek üzere bulunmuş on soylu genç kızdan biridir *(990)*

Gülzar: Adı ile mütenasip "Gülzar-ı cennet" biridir. Şah Babek tarafından Azra'ya arkadaşlık etmesi için seçilmiş soylu, güzel bir kızdır. *(991)*

Handan: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan (boylu boslu, güzel konuşan, bilgili) on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. Tatlı gülüşlüdür *(880)*. Ud çalar. *(883)*.

Haramîler: Vamık'ı aramak üzere yola çıkan Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azrâ bir kervana katılırlar. Yolları dağlık bir yere varınca haramîlerin saldırısına uğrarlar *(3971-3973)*. Haramîler kervandan bir çok kişiyi öldürürler.

Hemdem: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan (boylu boslu, güzel konuşan, bilgili) on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. Cana mahrem olması onun biricik özelliğidir. *(879).* Güzel konuşmak ve sohbet etmek üzerine eğitim almıştır *(886).*

Hurrem: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. Ferdî özelliği, ismiyle mütenasip olan Hurrem, kalbi aydınlık biridir. *(879).* Hurrem'in sesi güzel olduğu için gazel söylemek üzerine eğitilmiştir *(886).*

İnsan: Vamık ile Azra'dan dünyaya gelen oldukça güzel bir çocuk. Adem ile ikiz kardeştir *(5206).* Vamık'tan sonra Çin ülkesine hükümdarlık etmiştir *(5207).*

Kamerveş: Azra'nın sohbet arkadaşlarından olan Kamerveş, adıyla mütenasip olarak "bedr-î kamer"e benzer *(994).*

Kervan 1 (yolcular): İçlerinde Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'nın da bulunduğu bu kervan halkı haramîler tarafından saldırıya uğrar ve bir çok kişi ölür *(3973).*

Kervan1. (Reisler): Metinde "Olanlar karbanun halkına baş" şeklinde geçmektedir *(3979).* Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'nın katıldığı kervanın lideridir. Kervan haramîler tarafından saldırıya uğrayınca bu dört arkadaşın kahramanlıklarıyla bu saldırı püskürtülür. Kervan reisleri, bunlara minnettarlığını bildirir ve ziyafet verirler. Azra'nın macerasını dinleyen kervan reisleri, onu kervanı idare etmek üzere reis tayin ederler *(3971-3990).*

Kervan 2: Ateşperestlerin reisi tarafından serbest bırakılan Vamık, Azra'yı bulmak için yola düşer ve bir kervana katılır. Kervandakiler başlangıçta Vamık'a yüz vermezler. Vamık kervana baskın yapan grubu ("Bir niçe yüz merd-i server") dağıttıktan sonra izzet ve ikram görür *(4088).* Kervandakiler Vamık'ın muhafızlığında yollarına devam eder, bir çok belalardan zararsız olarak kurtulurlar. Ancak div-i gümrah kervan halkından bir çok kişiyi öldürür *(4167).* Zengî ile savaşırken Vamık kervandakilerden savaşabilecek 50 yiğit seçer *(4212).* Bunlar Zengî'leri dağıtırlar *(4225).* Biri elli yiğide bedel kırk kişi, Vamık'ın önderliğinde Zengî kalesine gece baskını yapar ve başarılı olurlar *(4269).* İçlerinden seçilen güvenli bir kişi kale komutanı olarak tayin edilir *(4279)* ve on kişi Vamık ile birlikte Tus Padişahı Merzban'ın yanına kaçan Zengî'yi takip eder *(4279).*

Kervan 2 "Ululardan biri": Vamık'ın katıldığı kervanda Azra'yı ve diğer arkadaşlarını gördüğünü söyleyen kişi.

Ululardan birisi didi iy şāh — *Büyüklerden biri "Ey şah ben o durum-*
Ki oldum şimdi ben ol ḥalden āgāh — *dan haberdar oldum." dedi.* *(4094)*

Koyun Babayî: Koyun Babayî gerçek bir şahsiyettir.[752] Eserde itibarî kahraman olarak idealize edildiği ve bir alperen hüviyetine büründürüldüğü gözlen Koyun Babayî Frenklerin lideri Tur ile yapılan savaşta Behmen'in yanında yer alan savaşçılardandır. Ok ve yay ile savaşmaktadır *(2472).*

Lale-hadler: Saki gibi mecliste içki dağıtırlar *(4828).*

Maksud: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. "Maksūd-ı ālem"dir *(877).* Ney çalmak üzerine eğitilmiştir *(885).*

Medyumlar: Vamık'ın geleceği hakkında bilgi veren astronomi bilginleri metinde

Kevākib seyrinüñ sırrın bilenler — *yıldızların gidişinin sırrını bilenler,*
Nücūm aḥkāmınuñ şerḥin ḳılanlar — *ne anlama geldiğini açıklayanlar* *(731)*

şeklinde sıfatlarla anılmışlardır.

Merd-i akıl: "Kervan 2" de bulunan biridir. Eserde akıllı bir kişi olarak vasıflandırılmış ve bu yönüyle anılmış figüratif bir tiptir. Baskına uğrayan kervanı kurtarmak için silah isteyen Vamık'a herkes gülmüş fakat merd-i akıl, istediklerini vermelerini söylemiştir.

Ara yirden didi bir merd-i ʿāḳıl — *İçlerinden akıllı bir adam, "istediğini*
Virüñ istedügin itmeñ teġāfül — *verin, umursamazlık yapmayın" dedi*
(4083)

Merd-i Hüşyar: Vezir Şadkam, Taymus için Turan Şahı Babek'in kızına elçi olarak gönderilir. Şadkam merd-i hüşyarı (akıllı bir adamı) ziyaret sebeplerini açıklamak üzere Babek'e öncü olarak gönderir *(603).*

Merzban'ın küçük veziri: Vamık ile Azra'nın ve diğer sevenlerin düğününe davet etmek için Merzban tarafından, Dilpezir'in babası Arslan'a gönderilir *(4430).*

Mesrur: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. İsmiyle mütenasip olarak "Zühre-ayin"dir *(878).* Hüsn-i hat üzerine eğitim görmüştür *(887).*

---

[752] Bkz. Dini Kişilikler Bl. "Koyun Babayî" md. s. 146.

Mesud: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. İsmiyle mütenasip olarak yıldızı uğurlu biridir *(877).* Müzikte *usül* ilmi üzerine eğitilmiştir *(885).*

Mihrcan: Merzban'ın baş veziridir. Mihrcan *(4616)* Vamık'ı karşılamak için Merzban Şah'ın emriyle devlet erkanına öncülük eder *(4332).* Baş vezir sıfatıyla Gazni'ye Melik Şah'ı düğüne davet etmeye gönderilir *(4430).*

Mum: Azra kendisiyle söyleşir. Kendi kalbindeki aşk ateşiyle mumun ateşini mukayese eder *(1342-1359).*

Nevruz: Azra'nın uğurlu gün gibi güzel, soylu bir kız arkadaşıdır *(992).*

Onbin asker: Tur ile savaşmak üzere her evden birer ikişer kişi asker olarak kaydedilir. Bunların sayısı onbin kişiye ulaşır. Bu işle uğraşan Behmen onları gayrete getirmek için hazineden altın ve gümüş dağıtır *(2379).*

Osman Babayî: Gerçek bir şahsiyet olan Osman Babayî dini kişiliği ile tanınır.[753] Eserde itibarî bir kahraman olarak, Frenklerin lideri Tur ile yapılan savaşta Behmen'in yanında yer almıştır. Topuz ile savaşmaktadır *(2469).*

Periler: Lahican'ın emriyle hareket ederler. Vamık'ı eğlendirir, tahtını taşır, Perizad'la birlikte meclis tertip edip, eğlence düzenler, Azra ile sohbet ederler. Lahican ve Perizad'ın halkı olarak düğüne katılırlar.

Peri sultanlarından yüz ulu hakan: Süleyman peygamberin saltanat gereçleriyle donatılan Vamık'ı tebrik etmek üzere gelen Kaf Dağı yerlileridir. Her birinin yüz tane mükemmel kalesi ve yüzbiner tane askeri vardır. *(3197-3199)*

Pervane: Azra kalbindeki aşk ateşini mum ateşi ile mukayese edip söyleşirken sessiz bir şekilde ateşe düşer *(1360).* Kendinden beklenen eylemin (kül olmanın) temsilcisidir.

Peyk-i Çalak: Taymus Şah'ın Tus'a geldiğini Merzban Şah'a müjdeleyen habercidir *(4570).*

Reis-i Mihterane: Merzban Şah'ın çadırcısıdır. Şahın emriyle eğlenceler için yediyüz kubbeli bir büyük otak kurar. *(4776)*

Rî halkı: Vamık'ın kendi ülkelerinin sınırları içinde olmasından korkan bir kesimdir. Aralarında esir edileceklerini ve ülke topraklarının zaptedileceği korkusunu ifade eden konuşmalar geçmiştir *(1953).* Bu düşüncelerle Arslan'a durumu bildiren bir mektup yazmışlardır.

---

[753] Bkz. Dini Kişilikler Bl. "Osman Babayî" md. s. 147.

Ruşen: Azra'nın yalnız kalmaması için babası Şah Babek tarafından soylu, her biri bir hünere sahip on kız arkadaş bulunur. Bu on kişiden biri olan Ruşen, adı gibi parlak güneşi andırır *(990).*

Saki: Vamık ve Azra'nın aynı zamanda diğer sevenlerin de kavuşması sevincine Tus ülkesinin şahı Merzban bir protokol yemeği verir. Sakî, altın kadehi dolaştırır ve şarap dağıtır. Beyaz elleri vardır *(4411).*

Sakiler: "Baldır ve bileği gümüşten" yedi sakî, Merzban Şah'ın meclisinde içki dağıtır *(5054).*

Şadan: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. İsmiyle mütenasip olarak gönlü şen biridir *(880)* Çeng çalar *(883).*

Şavur: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on Figüratif tipten biridir. Dış görünüşü "Müşterî-fer" olarak tasvir edilmiştir *(878).* Resim üzerine eğitim görmüştür *(887).*

Şekerhand: Tatlı dilli Şekerhand, Azra'nın sohbet arkadaşlarındandır. *(993).*

Tur*'un ordusu:* Sayısı belirtilmemiştir. Cehennem köpekleri, Hıristiyan, Zerdüşt, Ateşperest, göğüslerinde haç, başlarında pelerin ve ellerinde meçlerle tasvir edilmişlerdir *(2434-2442).* Behmen'i kurtarmaya gelen Vamık'ı karşılamak için Tur onbin atlı hazırlar *(3597),* fakat ilk yenilgisini aldıktan sonra tekrar yüzbin kişilik bir ordu teşkil eder *(3547)*

Zengîler: Kan dökücü, dinsiz, kindar 1000 kişilik bir kavimdir *(4000).* Biri bin savaşçıya bedeldir. Yüksekçe bir kalede yaşayan Zengilerden 100 kişi içlerinde Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'nın bulunduğu kervana uykudayken baskın yapar ve bozguna uğrarlar. Kurtulanlardan on kişi reisleri Zengî'ye durumu bildirir *(4016).* Üçyüz kişilik gruplar halinde müteakip saldırılarda bulunurlar *(4018-4023).* Vamık için Azra'yı bulmak yolundaki son engel olan Zengî'lerin 200 kişilik ayyaş gözcü grubunun ilk saldırıları geri püskürtülür. Canlarını kurtaranlar durumu Zengî'ye bildirirler. Başlarında Zengî olduğu halde yeniden yaptıkları saldırılar da sonuçsuz kalır. Zengî'ler, Vamık'ın yolculuk yaptığı kervandan seçilmiş 50 yiğit tarafından darmadağın edilir *(4225).* Yedi sekiz kişi, reisleri Zengî'yle birlikte kaleye sığınırlar *(4227).* Bir gece baskınında kalede bulunan Zengî'ler perişan edilir *(4269).*

Zevvakîn: Merzban şah'ın yemek eksperidir *(5039).* Sofrayı arzu edilen biçimde donatır.

5.3.4. Zaman:

Anlatıda Zaman:

Hikâye olayların belirli bir amaç doğrultusunda sıralanmasıdır ve bu sıralama zaman içinde meydana gelir. Aksiyon zaman içinde anlamını bulur ve biçimlenir. Anlatı şekli ne olursa olsun *destan*dan *roman*a kadar bütün yapılarda, eserin zamandan soyutlanarak inşa edilmesi mümkün değildir. "Mutlu son" müjdesini vaka zinciriyle vermek suretiyle sanki zamandan soyutlanmış gibi bir izlenim uyandıran masalda yer alan "evvel zaman içinde kalbur saman içinde..." şeklindeki klişe ifade tekerlemeden çok bir zamanı ifade eder. Anlatı ister geleneksel ister modern olsun bir zaman ile kavranır. Farklılık, zamanı tasarruf ediş biçiminden kaynaklanır. Destanda zaman "blok" olarak kabul ve idrak edilirken romanda ise zaman kavramı neredeyse "an"ın ötesine taşınmak istenmiştir. Geleneksel ve modern anlatının değişmeyen tarafı olayların kronolojik bir silsile içinde sunuluşudur. Ancak geleneksel anlatıda, anlatıcı anlatısını olay ağırlıklı olarak biçimlendirip zamanı kullanmada keyfi bir tutum takınır. Onun için zaman bir kurgu problemi olarak görülmez. Masal ve destan türünde modern romanda ciltler sürecek bir serüven iki üç cümle ile sunulur. Doğan çocuğun yiğitliği ön plana çıkarılacağından büyümesi de hızlıdır. Dinleyici/okuyucu için çocuğun "kırk gün"de yiğit olup olamayacağı önemsiz bir ayrıntıdır, çünkü onların asıl beklentisi kahramanlık serüveni üzerinde yoğunlaşmıştır. Ferhad'ın dağı ne kadar sürede deldiği de önemsizdir. Ferhad'ın, sevgisi uğruna dağı delmeyi göze alması dikkate değerdir. Yani zaman sadece vakanın zihinlere taşınması için önemsiz bir araç durumundadır. Bu bakımdan "bir gün", "bir gece", "vaktiyle", "eskiden", "israiloğulları zamanında" gibi sözde zaman bildiren ifadeler klişeleşmiştir. Ortada henüz "saat" gerçeği yoktur. Saat, zamanın parçalanarak idrak edilmesi anlamına gelir.[754]

Mesnevinin zaman bakımından en karakteristik yönü bir olayın bir zaman dilimini bütünüyle doldurmasıdır. Arada atlanan zaman yoktur. Belki sadece, önemsiz olduğu için *özetleme tekniği*yle hızlı geçilmiş bir zamandan söz edilebilir. Bunun dışında geceyi gündüz, gündüzü gece takip eder. Yıllar da böyledir. Bu yargı, takvim ve saatle ölçülebilen zamanlardan söz edilmemesinin bir izahı olabilir.

---

[754] Tekin, 109-113.

Çün ol dün gitdi geldi rūz-i ḫurrem Uyandı uyḫusından ḫalḳ-ı ᶜālem	*O gece gitti, sevinç günü geldi, herkes uykusundan uyandı.* *(2616)*
O gün şimşīrile itdi neberdi İder ḫākile yeksān niçe merdi	*O gün kılıçla dövüştü, bir çok kişiyi yerle bir etti.* *(3610)*
Yitişdi çünki aḫşam döndiler heb Seḥerden yine bindiler müretteb	*Akşam oldu döndüler, erkenden yerli yerince (yine) at bindiler.* *(3611)*
Ḳabūl itdi ḳamu esbābı ol māh Geçüb ol gün irişdi çün seḥer-gāh	*O ay hepsini kabul etti. O gün geçti (ertesi gün) sabah olunca* *(3885)*

İnsanın zamanı algılaması kültürel ve çok boyutludur. Zaman konuşulan dile, mensup olunan uygarlığa, çevreye ve bakış açısına göre anlamlar ifade eder.

Fiziksel Zaman dil dışı bir gerçekliğe sahiptir. Yani bireyler zamanı içinde bulundukları şartlara göre göreceli olarak algılarlar.[755] Zaman sadece bir süreci temsil etmez. Zamanın göreceli oluşu da anlatıya temel teşkil eder.[756] Aşağıdaki beyitte bin yıldan uzun bir geceden söz edilmektedir:

Ki her bir sāᶜati biñ yıldan artuḳ Begāyet mihrü az vü miḥneti çoḳ	*Öyle ki her bir saati bir yıldan uzun, sevgisi az derdi çok.* *(1325)*

"Bir haftalık içme suyum ya vardı ya yoktu." ifadesinden sonra çölde kalmış olan olay kahramanının normal şartlar altında suyu bittiği an bir haftalık bir sürenin geçtiğine hükmedilebilir. Buradaki tespit, *kapalı zaman* olarak ifade edilir.[757] Zaman hakkında sadece ölçüm değerleri veya zarflara değil bazı olaylar vasıtasıyla da fikir edinmek mümkündür. Vamık'ın ülkesini terkedip bir takım maceralar yaşadıktan sonra Azra ile kavuşması uzun bir zaman periyodunu kaplamıştır. En azından bunun böyle olduğu aşağıdaki beyitden anlaşılmaktadır.

Görincek Vāmıḳ'ı fehm itmedi şāh Didi eyleñ beni bu cāndan āgāh	*Şah Vamık'ı görünce tanıyamadı, "Bu canı bizimle tanıştırın!" dedi.* *(4582)*

Taymus Şah, düğün için Tus'a davet edilmiş, Vamık ve Merzban Şah tarafından karşılanmıştır. Taymus, tanıyamadığı Vamık'ın kim olduğunu sormuştur.

---

[755] Z. Kıran - A. Kıran, *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Ankara, 2000, s. 199.
[756] Tekin, s. 118
[757] Kıran, Z. - Kıran, A., 223.

Kurmaca Zamanı ile Öyküleme zamanı kurmaca ile öyküleme yani anlatı arasındaki ilişkilerin ortaya konması ile belirginlik kazanır. Kurmaca ve öyküleme süredizimsel açıdan üç düzlemde incelenebilir. Bunlar; *sıra, süre* ve *sıklık*tır. Öyküleme zamanı anlatıcının vakaya zaman açısından mesafesini gösterir. Anlatıcı bu mesafeye göre bir anlatım yöntemi seçer. Öykülemede, anlatılan olaylara göre süredizimsel bir metod takip etmek bir öyküyü anlatmanın en basit şeklidir. Yani olaylar başından başlanarak anlatılır. Doğum ilk olay ise doğum zamanı da bu süredizimin başında yer alacak demektir.[758] *Vamık u Azra*'da süredizimsel bir metod tercih edilmiştir. Süredizimsel Zaman: Toplumsal nitelik kazanmış olan takvim zamanıdır. Zamanın başlangıcı için kabul edilmiş bir *değişmez unsur*un (milat/hicret) önüne *önce/sonra* gibi *yönlendirme* ögeleri getirilir. Sabah, akşam, gün, hafta, ay, mevsim, yıl, yüzyıl gibi ölçü birimleri doğal olayların değişmezlik sürelerini adlandırmaya yarar.[759]

Vamık u Azra'da zamanı tayin eden takvim veya saat yerine klişe zaman ifadeleri, yıldızların konumuna göre uğurlu veya uğursuz anlar vardır:

Birez gün, Sehel Müddet: Vamık ve Behmen'e arkadaşlık edecek olan on kişinin her biri "Birez gün" ustalarının hizmetinde bulunup *(888),* müzik, resim, hüsn-i hat gibi değişik alanlarda eğitim görürler. Bu eğitim "Sehel Müddette" tamamlanır. *(889)*

Gece gündüz: Vamık ve Behmen sohbet arkadaşlarıyla sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar içki içip eğlenir *(890).*

Ol zaman: Zaman belirsizdir. *Bu esnada, bu sırada, aynı anda* anlamlarında kullanılmıştır. Fakat bu anın hangi zamana denk olduğunu anlamak mümkün değildir *(902).*

Mübarek vakt-Sehergah: Azra'nın doğduğu zaman bu ifadeyle tanımlanmıştır.

Mübārek vaḳtidi ferḫunde sāʿat	*Mübarek vakitti, uğurlu saat; yedi*
Yidi kevkebde varidi saʿādet	*yıldızda mutluluk vardı.* *(919)*

Vaktin uğurlu olduğu ise takip eden beyitlerde ifade edilmiştir. Bunlar eserdeki genel zaman anlayışı çizgisinden farklı değildir. Yıldızların birbirleriyle uğurlu olacak şekilde kıranlarından bahsedilmiştir. Azra'nın doğum anında ise

---

[758] *A.g.e.*, s. 200-201.
[759] *A.g.e.*, s. 199.

zamanda biraz daha ayrıntıya inilmiştir. "Sabahleyin" ifadesi bu ayrıntıyı ortaya koyar.

Ki nägäh delv burcından sehergäh	*Ve ansızın sabahleyin kova burcundan o*
Güneş gibi ṭulūᶜ eyledi ol mäh	*ay, güneş gibi doğdu.* *(930)*

Nice gün, nice ay, nice yıl: Azra'nın doğumundan duyulan sevinç nice gün nice yıl yapılan şenliklerle kutlanır *(945).*

Üç gün üç gece: Azra gönderdiği resimleri Vamık'ın görüp görmediğinden haberdar olamaz. Dahası bunu bekleyecek gücü de kendinde bulamadığı için Vamık'ı aramak üzere bir gün kaleden gizlice çıkar ve üç gün üç gece yürür *(1233).*

Bir ay: Kızı Azra'nın kalbindeki hüzne yenik düşerek gizlice evi terketmesiyle perişan olan Melik Şah onu bir ay boyunca aratır *(1270).*

Vamık *onbeş yaşına gelir:* Olay ve zaman içiçe girmiştir. Vamık'ın onbeş yaşına gelmiş olması hem zamana hem de vakaya işaret eder.

Melik Vāmıḳ çün on beş yaşa irdi	*Melik* Vamık *onbeş yaşına varınca güzel*
Cemāl-i ḥüsn içinde başa irdi	*yüzlülükte birinciliğe ulaştı.* *(1480)*

Fülan gün: Taymus Şah oğlu Vamık'ın apansız perişan olmasının sebebini araştırır. Doktorlar bedeninde bir rahatsızlık olmadığını, gönlünde aşk derdinin bulunabileceğini Taymus'a söylerler. Behmen Taymus Şah'a başlarından macerayı zamanını belirtmek suretiyle anlatmaya başlar.

Fülān gün şāhile çıḳduḳ şikāra	*Falan gün şah ile ava çıktık, ovayı*
Ḳoyub ṣaḥrāyı gitdük kūhsāra	*bırakıp dağlara gittik.* *(1607)*

Behmen'in başlarından geçen maceranın zamanını "Fülan gün" diye anlatması mesnevide zaman unsurunun isimsel ya da gerçek ölçülerle önemli olmadığını gösterir. Bu "fülan" yerine aynı vezinde söz gelimi "Pazar" kelimesi konsaydı "Geçmişte" (... tarihinde değil) yaşanan bir olay için çok fazla anlam ifade etmezdi.

Bir ay gece gündüz: Vamık Azra'yı bulmak üzere babası Taymus Şah'tan ve yurdundan ayrıldıktan sonra yanındakilerle birlikte, bir ay boyunca gece gündüz durup dinlenmeden at sürer *(1710).*

Onsekiz gün: Vamık, Perizad ile savaşır. Sonunda Lahican ile barışmasını sağlar. Onlar da Azra'yı bulup şaha getirmek için izin alırlar. Periler göğe

kanatlanırken Vamık da yer yüzünde Azra'yı bulmak üzere yola koyulur, "onsekiz gün" boyunca yol yürür *(1928)*.

Beş on gün: Azra'yı bulmak için yollara düşen Vamık Ri ülkesinde, kalbindeki sıkıntıyı dağıtmak gayesiyle "beş on gün" avlanır *(1944)*.

Kuşluk vakti: Vamık'ın Ri ülkesine izinsiz girdiğinin haberi Arslan Şah'a "kuşluk vakti" ulaştırılır *(1961)*.

Yedi gün: Zehirlenen Vamık'a panzehir içirilir. Panzehir ilk etkisini gösterip iyileşme belirtisi görüldükten sonra Vamık şuursuz halde yedi gün daha yatar *(2238)*. Kızının sağ olduğunu ve Vamık ile birlikte Tus'ta olduğunu duyan Melik Şah da halkın siyah giysileri çıkarıp her tarafı süslemesini ve yedi gün yedi gece şenlik yapmasını emreder *(4693)*.

Öylelik: Ri ülkesine saldırmak üzere yola çıkan Tur, bir yerde mola verir. Geriye yarım günlük (öylelik) yolu kalmıştır *(2277)*.

Elli gün: Hakim ve Dilpezir Vamık'ı kaybettikleri ve Behmen'in de esir düşmesine ellerinden bir şey gelmediği için tahammül edemeyip sefer ederler. Yolculukları elli gün sürer, ellibirinci gün Horasan'a ulaşırlar. *(2644-2645)*.

Bir süre: Birkaç saatten birkaç güne kadar değişik zaman sürelerini gösteren bu zaman ifadesi aşağıdaki beyitte on günden daha az bir zamanı ifade etmektedir.

Beş on gün bu arada eglenelüm	*Beş on gün burada kalalım, yorulduk*	
Yorulduḳ rāḥat olub diñlenelüm	*rahat edip dinlenelim!*	*(2811)*

Bir niçe gün: Bahar eğlenceleri "bir niçe gün" sürer *(3542)*.

Bir ay: Frenk Tur, Behmen'i kurtarmaya gelen Vamık karşısında ilk yenilgiyi tattıktan sonra bir ay boyunca asker toplamakla meşgul olur *(3546)*.

Heman-saat, Heman-dem: *Aynı anda, birden bire, derhal* anlamlarında kullanılmıştır.

Hemān saʿat yirinden ṭurdı ol ḫar	*O eşek aynı anda yerinden kalktı, güzel*	
Ol araya yaḳın olurdı dilber	*(Azrā) oraya yakın bir yerdeydi.*	*(2965)*

Hemān-dem Lāhicān göklere uçdı	*Aynı anda Lahican göklere uçtu, nice*	
Niçe baḥrı vü berri deldi geçdi	*deniz ve karayı aşıp geçti.*	*(4270)*

Yarım saat: Dev Gund'u ve Ejder'i öldürerek Lahican ve Perizad'ı kurtaran Vamık'ın tahtını, Lahican'ın emriyle birkaç peri omuzlayarak yarım saatten daha az bir sürede Tus'a götürürler. Eserde bu tür zaman zarfları sıradışı ölçülerdir.

Şu deñlü sürʿatile itdiler ḫīz	*Öyle hız yaptılar ki yarım saatten daha*
Yarım sāʿatda irdiler daḫı tīz	*çabuk vardılar.* *(4564)*

Bir-iki saat: Vamık'ın Tus'a düğüne davet edilen annesiyle karşılaşması oldukça sevinç verici bir buluşmadır. Meryem, oğluna kavuşmanın sevinci ile "bir iki saat" baygın yatar *(4602).*

Nevruz: Kavuşma mevsimidir. Vamık ile Azra'nın ilk görüşmesi bu mevsimde gerçekleşir. Bütün tabiatı saran neşe ve canlılık, Vamık ile Azra'ya da kavuşmayı temin ederek hayat vermiştir. Nevruz, anlatıcı tarafından bir bakıma okuyucuların da iştirak ettirildiği bir eğlenme mevsimi olarak sunulmuştur. Nevruz tasviri, kurguya ait bir zaman ve mekân bildirisi olarak aynı zamanda okuyucuya bu mevsimi değerlendirmeyi telkin eden bir üslupla sunulmuştur. *(3374-3382).* İfadeler geneldir. Nevruz, büyük buluşmanın da zamanıdır. Vamık ile Azra, bu mevsimde kavuşurlar. Zaman yaşanan sevincin bir parçasıdır.

Geçüp ol dün irişdi rūz bī-rūz	*O gece geçti, günler birbirini kovaladı,*
Cihān güldi ṣafadan ṣanki nevrūz	*dünya nevruzmuş gibi sevinçten güldü.*
	(4611)

Vamık ve Azra'nın Tus'taki düğünü için davetliler davet edildikten sonra Nevruz'a iki gün kalmıştır. Düğünün başlangıcının Nevruz olması özellikle tavsiye edilmiştir.

Yetişdi sāʿat-ı saʿd vaḳt-i pīrūz	*Uğurlu saat, kutlu vakit geldi, iki gün*
İki günden iriser rūz-ı nevrūz	*sonra nevrüz(dur).*
Düğünüñ ibtidāsı andan olsun	*O (gün) düğünün başlangıç tarihi olsun,*
Umaruz ḫayrile ḫatm ola düğün	*bitişinin (de) hayırlı olmasını ümit ederiz.*
	(4774-4775)

Ardından beklenen gün gelir:

Geçüb ol dün irişdi rūz-i nevrūz	*O gece bitip nevruz günü geldi, Hamel*
Ḥamel burcında mihr-i ʿālem-efrūz	*burcunda dünyayı aydınlatan güneş*
	(4787)

Zaman tekrara düşmek ölçüsünde vurgulanır: . . . . . .

Mübārek sāᶜatidi vaḳt-i pīrūz	*Mübarek saat, uğurlu vakit, hayırlı*
Ḫuceste mevsümidi ḳutlu nevrūz	*mevsim, kutlu nevrüzdu. (4797)*

Eğer kavuşma mevsimi kış olsaydı şüphesiz klasik şiirin zaman anlayışı büsbütün bozulacaktı. Sevinçli bir vakanın sevinç mevsimi ve sevinç mekânı önceden tespit edilmiştir, ya da sevincin, tayin edilmiş olan bu zaman ve mekânda daha ziyadeleşeceği düşünülmüştür. Bu, belli motiflerin ancak belli motiflerle uyum sağlayabileceği düşüncesini yansıtır.

Mübarek saᶜd saat: Zaman ile yaşanan olay arasında nitelik yönünden sıkı bir ilişki vardır. Önemli bir olaydan bahsedilmesi zamanı da dikkatlere sunmayı gerekli kılmıştır.

İrişdi bir mübārek saᶜd-sāᶜat	*Bir mübarek uğurlu saat oldu, Saadet*
Yetişdi bir yire ṣāḥib-saᶜādet	*sahibi (Melik Şah) bir yere ulaştı. (4706)*
Zihī sāᶜat zihī devletlü devrān	*Ne güzel saat, ne uğurlu zaman, dört ulu*
Birikdi bir yire dört ulu sulṭān	*sultan biraraya geldi. (4708)*
Zihī vaḳt-i saᶜādet gitdi meftūn	*Ne güzel mutluluk saati! Düşkünlük gitti,*
Ḳırān ayı gün olmışidi ol gün	*o gün, ay ve gün kavuşmuştu. (4732)*

Hamel burcu: Vamık ve Azra'nın evliliğinden iki çocuk dünyaya gelir. Bunların doğum tarihi Hamel burcu ile gösterilmiştir *(5199).*

Anlatı ve Zaman:

Okuyucunun dikkatini çeken ilk zaman boyutu *tarih*e bağlı olan boyuttur. Yani anlatılan maceranın yer aldığı zaman dilimi, dikkatin odağına yerleşir. Yukarıda sözü edilen anlatım zamanının, fiktif zamanı daha kısa bir zaman dilimi içerisine sıkıştırması hususu bazen tersine de işleyebilir. Macera zamanı ile anlatım zamanı arasındaki ayrımı ortaya koyan Jean Ricardou, *Problemes du Nouveau Roman* adlı eserinde, *Hayal Dünyasını (Fiktion), Hikâye zamanı* ve *Anlatma Zamanı* olarak iki eksen üzerinde inceler. *Dolaylı Anlatım* içerisinde fiktif zaman özetlenir ve böylece hikâyeye denge verilir. Tahlil ve tasvirler esnasında da aksiyon durdurulur.[760] *Yazıya geçirme zamanı* da romanda gözardı edilemeyecek unsurlardandır. Yazar gerçek bir zaman boyutunda yaşar ve eserde fiktif olan

[760] Bourneur - Quellet, 130.

macera zamanı ile kendi zamanı arasında bir tercihle başbaşadır. Racine, mitoloji veya tarihî kahramanları sahneye koyarken yaşadığı zamana önem vermiştir. Tercihte, yaşanan dönemin modası da etkilidir. Eser, bu bakımdan her zaman yazarının gelişme çizgisinden geride kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bunun sonucunda anlatıcının kullandığı sürenin etkinliği artar ve anlatıcı *gizli yazar* denilen bir şahsiyetle ortaya çıkar. Aslında bu, yazarın takınmak istediği tavrı yansıtmaya mecbur olmak anlamına gelir.[761] Bu tehlike mesnevilerde kısmen vardır ve sorun seçilen konuların bir geleneği takip etmesi ve bir anlamda klasik zevk haline gelmesi ile aşılmıştır. Yine de mesnevide sözü edilen endişe ile oluşmuş pasajlara rastlamak mümkündür. Halk hikâyelerinde meddahın bu tür bir hassasiyetle hitap ettiği toplumun zamanına uygun ifade vasıtaları seçtiği görülür. Bunun dışında mesnevilerin genelinde olduğu gibi *Vamık u Azra* da bir geleneğin mahsülüdür. Eser genel olarak dinamik ve statik motifleriyle bu geleneğe bağlıdır. Yazıya geçirme zamanının bir seviyeye kadar dil üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki beyitler olay zamanı ile anlatım zamanı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Anlatıcı için olaylar her halükarda bitmiştir yani vakanın başlangıç zamanı geçmiştir ve anlatıcı bu hikâyeyi bitiminden sonra nakletmektedir:

Şeker yi ʿışḳ-ı Vāmıḳ'dan ḫaber vir	*Şeker ye, Vamık'ın aşkından haber ver,*
Dehān-ı ṭūṭī-yi cāna şeker vir	*can papağanının ağzına şeker ver!*
Neden Vāmıḳ olubdur mest ü şeydā	*Neden Vamık sarhoş ve deli olmuştur,*
Neden oldı muṭarrā ḥüsn-i ʿAẕrā	*neden Azra'nın güzelliği tazelendi?*
Faṣīḥ elfāẕile anı ʿayān it	*Açık sözlerle onu gün yüzüne çıkar,*
Belīğ inşāyile şerḥ ü beyān it	*süslü bir yapıda açıkla ve anlat.*
Oḳunsun ehl-i diller ṣoḥbetinde	*Gönül ehli olanların sohbetinde*
Mükerrem olsun ʿāşıḳlar ḳatında	*okunsun, aşıklar katında saygın olsun.*
Ser-āğaz it söze fehm ola mefhūm	*Söze başla konu anlaşılsın. Bana bu*
Bāña bu ḳıṣṣa şöyle oldı maʿlūm	*kıssa şöyle bildirildi:*

(546-550)

Bütün macera sona erdikten sonra verilen nasihat ve yapılan değerlendirmeler de aynı zamanı gösterecek mahiyettedir *(5208-5240). Vamık u Azra* mesnevisinde anlatım *artsüremsel öyküleme*dir. *Artsüremsel Öyküleme* olaylardan sonra yapılır. Robinson Crusoe, *Define Adası* vs. romanlarda da,

[761] *A.g.e.*, s. 134-135

oldukça yaygın olan bu öyküleme zamanı kullanılmıştır. Bu teknikte anlatıcı olaylar tümüyle sona erdikten bir müddet sonra öykülemeye başlar.[762]

Metinle anlatı ve olayla anlatı arasındaki bağlantının ortaya konması zaman incelemesinin esasını oluşturur. Bu ilişki metin-anlatı ve olay-anlatı ilişkisi ortaya konarak tespit edilir. Metin-anlatı ilişkisini metinde karşımıza çıkan zaman ifadeleri ile vaka zamanı arasındaki ilişki ortaya koyar. Olay-anlatı bağlantısı tespit edilirken anlatıcının idraki esas alınır. Anlatıcının seçtiği söyleyiş şekli de bu ilgiyi şekillendirir.[763] Eser bu ilk haliyle üç farklı zaman boyutuna sahiptir. *Olay zamanı*, olayları idrak eden anlatıcının müşahedelerini naklettiği *anlatma zamanı* ve *yazma zamanı*dır. Yazma zamanı reel zaman olmak bakımından diğer ikisinden farklıdır. Zamanın ortaya konması metne hakim olan düzenin ortaya konmasını gerektirir. Olay halkalarının meydana geldiği süre ve anlatıcının bu halkaları idrak ettiği an ve seçtiği söyleyiş tarzının belirtilmesi zaruridir.[764]

"Zamanda görülen kopmalar, geriye dönüşler, ileri fırlamalar ve aynı zaman diliminin değişik şekillerde tekrarı, bakış açısı ve anlatıcıyla birlikte ele alındığında daha iyi değerlendirilir." Anlatma zamanı içerisine yerleşen vaka zamanı daralmaya uğrar. Daraltma ve küçültme işleminde kullanılan ölçüyü ve olay zamanının hangi yönleriyle anlatma zamanı içerisinde yer aldığının ortaya konması önemlidir. Yine zamanda geri dönüş anlatıcı ile olay arasındaki ilgiden kaynaklanır. Bu ilginin de mahiyeti ortaya konmalıdır. Şahısları tanıtmak gayesiyle zamandaki geri dönüşler parantez içi ifadeler olarak değerlendirilmelidir. Birden fazla olay halkası bulunan metinlerde bu olay halkaları kendi zaman dilimleri içerisinde değerlendirildikten sonra anlatma zamanı çerçevesinde nasıl buluştukları tespit edilir.[765] Aşağıdaki kısımda Merzban Şah'ın hatırası olarak nakledilmiş ve zamanda geriye dönülmüştür:

Ayaḳ tozıyla irdi bir müsāfir	*Ayağının tozuyla bir misafir geldi, (siz)*
Şāha medḥ ü şenālar itdi vāfir	*şaha çokça övgü ve iltifatlar etti.*
Şeh-i ʿālem-penāhı görmek ister	*Herkesin sığınağı olan şahı görmek,*
Yüzini ḫāk-i pāye sürmek ister	*yüzünü ayağının toprağına sürmek ister.'*
Buyurdum geldi ol merd-i seḫun-sāz	*Emrettim, o söz işleyici adam geldi,*
Selām virdüm duʿāya itdi āgāz	*selam verdim, duaya başladı.*

[762] Kıran, Z. - Kıran, A., 203.
[763] Aktaş (1984), 104.
[764] *A.g.e.*, s. 112-113.
[765] *A.g.e.*, s. 114-118

Elinde bir ᶜacāyib bergüzārı	*Elinde dünya çapında bir ustanın eseri,*
Bir üstād-ı cihānuñ yād-gārı	*ilginç bir hediye (vardı).*
Açup gördüm ki bir levḥ-i münaḳḳaş	*Açıp nakışlı bir levha gördüm, ona*
Yazılmış anda bir taṣvīr-i dil-keş	*gönül çekici bir resim yapılmış.*
Olıncak ol cemāle gözlerüm ṭuş	*Gözlerim o güzelliğe ilişince içki kadehini*
Ḳodum cām-ı meyi ᶜışḳ itdi serḫōş	*bıraktım, (çünkü) aşk sarhoş etti.*
Göricek oldı cümle varlığum yoḳ	*Görünce bütün varlığım yok oldu, (onun)*
Ṭoḳundı kirpüginden cānıma oḳ	*kirpiklerinden canıma ok saplandı.*
Müjcaᶜad zülfinüñ müşgīn kemendi	*Lülelenmiş saçlarının siyah kemendi,*
Kemendi ṣaldı cān boynına bendi	*ruhumun boynuna kement attı.*
Şarāb-ı şevḳ-ı laᶜliyile mestem	*Kızıl dudağının arzu şarabıyla sarhoşum,*
O taṣvīri görelden püt-perestem	*o resmi gördüğümden beri put perestim.*
Bıraḳdum tācı başdan taḫtı elden	*Tacı baştan, tahtı elden bıraktım, dünya*
Cihān naḳşını yudum levḥ-i dilden	*resmini (adını) gönül defterinden sildim.*
Niçe yıldur ki ser-gerdān u ḥayrāñ	*Bir çok yıldır başı dönmüş ve sersem,*
Felek gibi dönerin zār u giryāñ	*ağlayıp sızlayarak gökler gibi dönerim.*

(3826-3836)

Merzban Şah'ın macerası olayı anlattığı kişilerle karşılaştığı hatta bu macerayı anlatmaya başladığı andaki zamana kadar uzar ve olay zamanı kendi içinde tekrar saat yönünde işlemeye başlar. Aynı zaman dilimi içerisinde birden fazla olay anlatılmıştır. Anlatım zamanı dikey bir çizgi takip ettiği halde olay zamanı birbirine paralel birkaç çizginin kaydettiği irtifa olarak görülür. Bu çizgiler yapılan yorum ve müdahelelerle duraksar ve hatta bazen zamanda geriye dönüşler bir anlamda saatin geri alınması demektir.

Eserde zaman olarak bir dilimi paylaşan vakalara "Meğer kim" *(902)*"Bu canipten" *2384)*, "Ḳoyalum ṭursun anı" *(2589)*, "Çü" (Hani, bir zamanlar, vakta ki, ...dığında) *(2256)* gibi ifadelerle geçiş yapılır.

Anlatıda *Geriye-sapma* ve *ileri sapma* kurmacanın süredizimsel ***sıra***sını bozar. Anlatının ritmi bize anlatı ***süre***si hakkında fikir verir.

Öyküleme ritmi, öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Kurmaca zamanı içerisinde kahramanların yaşadığı olaylar dakikalar, saatler, günler, haftalar, yıllar vs. sürse de öyküleme zamanı için özel bir zaman işler. Yazar anlatıda ritmi gerçekleştirmek için *duraklama, sahne, özetleme* ve

eksilti anlatım yollarını kullanır. Duraklamada hiçbir olay öyküleme süresiyle denk değildir. Öykü zamanı durur. Sahne tekniğinde anlatım/öyküleme zamanı ile olay/öykü zamanı çakışır. Özetlemede anlatı zamanı olay zamanından kısadır. *Eksilti*de ise zaman içerisinde sıçrama söz konusudur. "Ertesi gün", "ertesi hafta", "on yıl sonra" gibi bazı olayların geçiştirilmesi, olayın, dolayısıyla olay zamanının hızlandırılması anlamına gelir.[766]

Vamık u Azra'da olay zamanı "hal-i mazîde" *(551)* yani geçmişte "Venüs (Zühre) devrinde"[767] *(556)* gerçekleşmiştir.

Taymus 700 yıl ömür sürmüştür*(559)*. Özetleme anlatım tekniğiyle belirtilen bu halkada, olay zamanı uzun olduğu halde anlatım zamanı bir beyitlik süredir.

Kırk gün düğün olur *(655, 660)*. Beş beyitlik bir sürede anlatılan bu olayın zamanı kırk gündür. Vamık on yaşı ile oniki yaşı arasındaki anlatma zamanı da beş beyitlik sürede anlatılmıştır *(847-850)*.

Şair, devrinde ilim erbabına kıymet verilmediğini ve eli dar devlet erkanının fakiri zengini ayırtedemediğini söyler. Mal biriktirmenin en fazla mal sahibi olarak geçinene zarar vereceğinden bahseder. Haline şükretmesi için kendine telkinlerde bulunur. İtibarî alemde vaka ve zaman cereyanı durmuştur. Sadece *lektür zamanı* ve anlatma zamanı işlemektedir. *(831-846)*. Verilen nasihatlar veya yorumları müteakip duran olay zamanı, anlatıcı tarafından yapılan bir girişle tekrar işlemeye başlar:

Naṣîb it Câmiᶜî'ye ᶜışḳ-ı taḥḳîḳ	*Camî'ye hakiki aşkı nasip et, senin*
ᶜİnâyet ḳıl müyesser eyle tevfîḳ	*yardımını kolaylaştır!*
Aña ᶜışḳ-ı ḥaḳîḳîden nevâ vir	*Ona hakiki aşktan hisse ver, nasipsiz*
Nevâsuz itme derdine devâ vir	*bırakma, derdine derman ver!*
Bu ᶜışḳ derdine ᶜışḳ olur müdârâ	*Aşk derdinde aşk yüze güler, görelim*
Görelüm noldı derd-i ᶜışḳ-ı ᶜAẕrâ	*Azra'nın aşk derdi ne oldu:*

(1202-1204)

Zaman yaşanan olaya göre yorumlanır ve anlam kazanır. Taymus Şah'ın yıllar sonra oğlu Vamık'a kavuşması unutulmaz bir an olarak dikkate değerdir.

---

[766] Kıran, Z. - Kıran, A., 208-209

[767] Eski inanışa göre her gezegen bin yıllık bir zaman dilimini devr eder. İçinde bulunduğumuz zamanın son gezegen yani kamer devri olduğu söylenir. Devir sırası *Zühal, Mirrih, Müşteri, Şems, Zühre (Venüs), Utarid* ve *Ay* şeklindedir.

Zihī yevm-i mübārek sāᶜat-ı ḫūb	*Ne güzel kutlu gün, güzel saat ki, ihtiyar*
Ki buldu Yūsufʿını pīr Yaᶜḳūb	*Yakub, Yusuf'unu buldu.* *(4586)*

Anlatıcı bazen de zaman tayin etmenin gereksiz olduğunu açık bir tavırla ortaya koyar:

ᶜÖmürden her ne kim ḳaldıysa bāḳī	*Ömürden geriye ne kaldıysa saki (Azrail)*
Ecel peymānesin ṣunınca sāḳī	*ecel kadehini sununcaya kadar*
Niçe müddet niçe ay u niçe yıl	*adaletli* Taymus *zamanlarını, aylarını ve*
ᶜİbādetle geçüb Ṭaymūs-ı ᶜādil	*günlerini ibadetle geçirip*
Bu nevᶜile güderken rūz-gārı	*bu şekilde ömür sürerken ansızın*
İrişdi nāgeḥān taḳdīr-i Bārī	*Allāh'ın takdiri ulaştı.*

(5181-5183)

Lektür Zamanı:

Okuyucunun hikâye ile tanışması ile macera zamanı ve anlatım zamanı arasında her zaman bir kopukluk veya boyut olarak farklılık vardır. *Macera zamanı* ile *Yazıya geçirme zamanı* arasındaki mesafe aynı kaldığı halde *Lektür zamanı* denilen *kuma zamanı* ile *yazıya geçirme zamanı* arasındaki mesafe kitabın anlam ve muhtevasının kuşaktan kuşağa değiştirilmesine göre farklılık gösterir. Bu iki zaman arasındaki mesafe, kelimelerin anlam ve tekamülünün düşünce ve hayat tarzlarının değişimiyle çağdan çağa değişmesiyle daha da belirginleşir. Bir devrin fikri atmosferini canlandırmak, yazara mahsus terminolojiye hakim olmayı gerektirir. Ayrıca bir varlığın iç dünyasına ulaşmak sadece yazarın değil okuyucunun donanımlı olmasıyla da ilgilidir. Öte yandan okuyucunun anlayışı ile roman kahramanlarının anlayışı arasındaki zaman kopukluğunu ortadan kaldırmak, dünyayı, geçerliliğini yitirmemiş bir açıdan seyrettirmeyi hedefler.

Zaman içerisinde sadece eserlerin anlamı değil okuyucuların okuma alışkanlık ve fonksiyonları da değişir. Bu da yazarın tavrı üzerinde belirleyici olur. Topluluklar önünde okunmak için yazılmış eserlerlerde dinleyicilerin ilgisini canlı tutmak için diyalog ve tekrarlama yöntemleri sık kullanılırken, XV ve XVI. yüzyıl şatolarında modern iletişim teknik ve sanatlarından yoksunluk sabebiyle beş on ciltlik bir eser günümüze nazaran daha ilgi çekicidir. Süreli yayınlarda tefrika edilen romanların da merak duygusunu canlı tutmak ve potansiyel okuyucu kitlesini muhafaza etmek gayesiyle üslupta farklı arayışlara yöneldiği görülür. Mesela "dolu bir tabanca tutan eldivenli bir el, kapı aralığından göründü ve silah

sesi..."[768] Cümlenin bu şekilde tanzim edilmesinde, yahut tefrika romanlarında konu olarak daha çok polisiye konuların işlenmesinde, şüphesiz yukarıda sözü edilen *Lektür Zamanını* fonksiyonel kılmak endişesi vardır. *Vamık u Azra*'da olay halkalarının her birinin bir başlıkla anılması Lektür zamanını etkileyecek yapıdadır, çünkü bu başlıklar merakı uyandıracak niteliktedir.

(Azra, Behmen, Dilpezir ve Hakîm, Vamık*'ın Nerede Olduğunu Bilmeyip Ararken Zengî"lerin Kalesinde Tutsak Olmaları) (136a)*

Bu başlıkla karşılaşan okuyucu için Zengî'ler kalesi bir gizemi ifade eder. Gizem ise okuma zamanı üzerinde etkili olur.

Günümüzde okuyucu sıfatıyla araştırmacı, mesnevideki olay ve hatta eseri yazma zamanına olan uzaklığın dezavantajlarını bertaraf etmek durumundadır. A.A. Mendilow modern romanı değerlendirirken okuyucu ile romandaki olayların geçtiği tarihe dikkatleri çeker. Aradaki zaman farkının büyüklüğü okuyucuyu zorlar. Perspektifin değişmiş olması, kültürel atmosferin yabancılığı okuyucuyu bu mesafeyi ortadan kaldıracak bir vasıta arayışına yönlendirir. Bu vasıta o eserin yazıldığı devirde yaşamış birinin eserini okumak veya okuyucu ile aynı dönemde yaşamasına rağmen geçmişi yorumlama bilgi ve tecrübesine sahip bir kişi olabilir. Büyük bir yazar, çağının üstünde yer alır. Kullandığı dil ve üslup sınırlılığına rağmen insanın evrensel tecrübesini yansıtmayı bilir ve böylece içinde bulunduğu çağın modaları ve çarpık değer yargıları silinir. Yazar, eserinde ister döneminin meselelerini ele alsın isterse bu reel meselelerden fildişi bir kuleye kaçış hassasiyetiyle davransın sonuçta sosyal olayların bir yorumunu ortaya koyar. "Ütopyalar bile esasta yaşayan gerçeğin negatifini verirler." Ayrıca farklı yazarlar tarafından bir devre bakış açısındaki değişiklik sadece ayrıntıların seçimi, işlenişi ve vurgulanışından kaynaklanmaz. İfade edilen temanın kavranışından ve yazarın ona olan tavrından da kaynaklanır.[769]

Yazarın her şeyi bildiğini okuyucuya hissettirmesi eserde hassasiyetle oluşturulmuş olan fiktif zaman ve o zamanın gerçeklerini ortadan kaldırır.[770] Camiî'nin bu endişeyi taşıdığını gösteren beyitler vardır:

Bular gitmekde yârın istemekde	*Bunlar çabayla gayretle sakınmayıp yarı*
Dirîğ eylemeyüb sa'y [ü] emekde	*arayarak gitmekteyken*

[768] Bourneur - Quellet, 135-138
[769] Stevick, 232-235
[770] *A.g.e.*, s. 245

Ola bir gün ʿinâyet ide Raḥmân	*bir gün ola ki Çok Acıyan (Allâh) lutfedip*
İrişe bunlaruñ derdine dermân	*bunların derdine derman vere!..*
Bu cânibden diyelüm bir rivâyet	*Rivayeti bu taraftan söyleyelim; yine*
İdelüm yine Vâmıḳ'dan ḥikâyet	Vamık *'tan hikâye edelim:*

(3892-3894)

5.3.5. Mekân:

Romanda mekân işlevsel bir yere sahiptir. Romancı, mekânı ve çevreyi, roman kahramanlarını ve toplumu tanıtmak gayesiyle kullanır. Aynı zamanda mekân ile bir atmosfer oluşturur. Mekân unsuru okuyucunun hayal ve beklentilerine yön veren önemli unsurlardandır. Bazı kişiler ve bazı olaylar mekânla hafızalarda yer edinir.[771] Romandan önceki anlatılarda mekân hayalî bir unsurdur ve olayların sahnesi olma dışında bir işleve sahip değildir. Hikâyeci mekânı ve mekânı tamamlayan eşyaları "teşhis" yoluyla canlandırır. Canlandırılan bu mekânın gerçek dünyada bir karşılığının bulunup bulunmaması önemli değildir. Boccacio ve Dante'nin kitaplarında, bizim destanlarımızda *Dede Korkut Hikâyeleri* ve *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde, mekânın "stilize" edildiği görülür. Yani dağ, deniz, ağaç, gök, ırmak, rüzgar gibi mekân unsurları bilinen anlamlarından uzaktırlar ve dönemin anlatı mantığına göre işlevsel bir özellik taşırlar. Bu mekânlar okuyucunun muhayyilesini harekete getirmek bakımından daha güçlüdürler. Zamandan ve uzaydan ayrı anlayışların tasarladığı bu mekânlar üzerinde okuyucunun zevki ve bilinci ön plana çıkarak istediği gibi hayal kurma özgürlüğüne sahip olur.[772] Klasik Romanda mekân "statik" bir unsurdur, yani insan-mekân ilişkisinde bir kopukluk hissedilir. 18. yüzyılın romantik eğiliminde durum nisbeten değişikliğe uğrar. Mekân sadece içinde yaşanılan bir çevre değil "idealize" edilmiş, duygu ve heyecanların yansıtılması için tasarlanmış bir araçtır. Klasik romanda çevre, *yazar-anlatıcı*nın bakış açısıyla verilirken, realist romancı bunu vaka kişilerinin gözüyle tasvir eder.[773] Bu, anlatımın "beşerî" boyut kazanması ve romanın hayata yaklaşması olarak yorumlanmıştır.

Mekânın gerçek dünyada karşılığının bulunması zorunlu değildir. Mekân hayalî ve ütopik (idealize edilerek tasarlanmış) de olabilir. "Kaf Dağı", ve "Çin ü Maçin"in yeri belli değildir. Anlatıcının kendi muhayyilesine göre şekillendirdiği ve

---

[771] Tekin, 129-130.
[772] A.g.e, s. 132
[773] *A.g.e.*, s. 135.

insan bilincinde kalıp halinde yer alan bu mekânlar dönem insanının anlatıdan beklentisine de cevap verecek mahiyettedir. Önemli olan vakanın sergilenmesi ve vakanın merak ve ilgiyi canlı tutmasıdır. Ütopik mekânlar insanlığın "yitik ülkeler"idir. İçinde yaşanılan çevrenin alternatifidirler. Mekân ütopik veya hayalî olsa da vakayı somutlaştıran bir unsurdur.[774] Mesnevilerde mekân ütopik veya hayalî olmasına rağmen kendi hüviyetiyle vardır. Yani insan mekânı gölgede bırakmaz. Mekân, vakanın oluşturduğu sürükleyiciliğin işlevsel zeminidir.

İnsanlar için yeni mekânlar bir mutluluk arayışını ifade eder. Uzak yerlere duyulan özlem bir kaçışı ifade etmiş ve bu macera romanlarının doğmasına zemin hazırlamıştır.[775] Durum, değişen mekânların değişen serüvenlerin hazırlayıcısı olduğunu göstermek yanında, destan, halk hikâyesi veya mesnevi gibi eski anlatı türlerinin macera ağırlıklı olmasına da bir izah getirmektedir. Aynı zamanda ulaşımın sınırlı olduğu bir dönemde dünya daha geniştir yahut en azından insan muhayyilesi dünyayı ütopik/hayalî coğrafik unsurlarla tanımak eğilimindedir.

Çağımızın bilim-kurgu ürünü seyahatlerinde de arzu edilen harikalar alemini bulmak, yıldızlararası boşluklarda uçmak, cenneti keşfetmek, kısaca insan olarak daha geniş ve farklı boyutlara ulaşmak arzusu vardır.[776]

Sadık Tural'a göre; her edebî eserde tabi çevre ile tabiî çevreye insanoğlunun hükmetmesi ile oluşturulmuş ve düzenlenmiş bir çevre vardır. Köy, kasaba, şehir, ve bu çevrenin mimarî yapısı, yolu, çeşmesi vs. özellikleri insanın yaşamı için elverişli hale getirilmiş düzenlenmiş çevre olarak yorumlanır. Her edebî eser mensup olduğu sosyo-kültürel tabakanın estetik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bir tabiî ve düzenlenmiş çevre anlayışı sergiler.[777]

Sabri Esat Siyavuşgil, insanlığın mitolojik eserlerde tabiat unsurunun ağırlığı üzerinde durur ve ortaçağ zihniyetinin insanın tabiat ve hayat sevincini öldürdüğünü belirtir. Bizdeki tabiat anlayışını ise mistik bir yaklaşımla ele alır. Ona göre; Divan şairi tabiatı bir mutasavvıfın gözü ile görür. Tabiat bütün çiçek, su ve rüzgarıyla vahdaniyetin temsilcisidir. Tabiat bir aynadır ve insan onda kendini seyreder. Klasik şiirimizin tamamında tabiat "fikir yapısının istinad ettiği bir arsa rolünü oynar." Gazelde bir iki mısraın içerdiği peyzaj, tasavvufî meylin dekor ve havasını yansıtmakla görevli iken, kasidelerin nesib kısmındaki tabiat tasvirleri,

---

[774] A.g.e, s. 149-150.
[775] Bourneur - Quellet, 117.
[776] *A.g.e.*, s. 118.
[777] Şükrü Elçin, *Türk Edebiyatında Tabiat*, Ankara, 1993, s. 3-4.

yine aynı fikir yapısının zeminidir. Mesnevilerdeki küçük tabiat manzaraları da hikâyenin mistik havasına bürünmüştür. Klasik şairin bahçesinde her şey canlı, insan görünümünde ve insanî mizaçtadır ve hiçbir zaman durgun değildir. Sema veya vahdaniyetin, sürekli devir ve hareketin esas unsurudur. Tabiat tasvirlerinde peyzajları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Mahalli rengi aksettirdiği de söylenemez. Tabiat bütün olarak şairin muhayyilesine girer ve şematik bir ifade ile sembolik hale gelir. Reel hüviyetini yitiren tabiat, şairin mizacına ve ruhuna çağrışımlar uyandıracak ve coşturacak bir uyarıcı olarak girmek yerine mefhum halinde fikirleşir. Çininin ve halının lalesi tabiattaki lale değildir. Minyatürlerdeki peyzaj, fon hizmeti gören mefhumdan ibarettir. Batılı estetikçiler sanat eserlerindeki fikirleşme ve mefhumlaşmaya, musikileşme meyli demektedirler. Klasik dönem şairleri bu musikileşme gayretine aruzun ahengiyle de destek vermişlerdir. [778]

Cennet bahçe manasına gelir. Osmanlı şiirinde bahçe tasvirleri çok sık görülür ve bahçe, cennete benzetilerek, cennetteki güzelliklerle anlatılır. Yani diğer unsurlar da bu görünür alemde yerini alır. Bahçedeki havuzun suyu *kevser* olur. Sabit vasıflı olmalarının sebebi de bu öteki dünya tabiatının etkisidir. İdealist, hayale bağlı, değişme arzusu hissetmeyen veya değişime ancak sessiz ve sezilmez bir ölçüde müsamaha gösteren bir edebiyatta tabiatın realiteyi aksettirmesini beklemek boşuna olurdu. Şekilci, kuralcı, her türlü fikri inkılaplara karşı mukavemetli, estetiğe bağlı bir şiir ekolü olmasına rağmen bu katı ve değişmez çemberi kıran şairlerin mevcut olduğu da bir gerçektir.

Klasik şiirin *saray edebiyatı* şeklinde vasıflandırılması tabiat tasvirleri için de bir bakış açısı tayin edebilir. Mecazlar ve istiareler sistemi içerisinde tabiat tasvir ve betimlemelerinin hükümdar ve saray çevresine göndermeler yapan bir fon oluşturduğu gözlenir. Sözgelimi, *güneş* ile *hükümdar*, *gül* ile *çemen eyaletinin padişahı* veya *çiçekler ülkesinin sultanı* tavsif edilir. Ayrıca sarayın bahçesi, çiçekleri, ağaçları, suları ve kuşları tabiatı betimlemeye yarayacak örnek malzemelerdir. Edebî eserlerde yer alan tabiat, mimarî bir eserin üzerine nakşedilmiş *ebedî* baharları yaşatan çinilerinde, halı ve kumaşların her zaman *taze ve göz kamaştıran* desenlerinde, *canlı* renklerle bezenmiş minyatürlerde görülenden farklı değildir. [779]

---

[778] *A.g.e.*, s. 9-12.

[779] Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul, 1980, s. 57-58.

Vamık u Azra'da Merzban Şah'ın özel mesire ve dinlenme yeri, bu özellikleri taşır ve aynı zamanda eserde en ayrıntılı tasvir edilmiş mekândır:

Şehüñ varidi bir gülşen-i muᶜaẓẓam Naẓīrin görmemişdi nesl-i ādem	*Şahın görkemli bir gülbahçesi vardı,* *insanoğlu (onun) benzerini görmemişti.*
Ġam u ġuṣṣa bulıncaḳ göñline rāh O bāġa ᶜazm iderdi Merzban Şāh	*Merzban Şah keder ve üzüntü gönlüne* *yol bulunca o bahçeye giderdi.*
Türābından gelürdi büy-i ᶜanber Aña reşk eyleridi misk-i ezfer	*Toprağından anber kokusu gelirdi, güzel* *kokulu misk onu kıskanırdı.*
Varidi ortasında bir bıñarı Muṭarrā eylemişdi sebze-zārı	*Ortasında bir şadırvanı vardı, yeşilliğe* *canlılık vermişti.*
Müşemmen ḥavżıdı mermer bināsı Ṣuyı şīrīn laṭīf idi havası	*Mermerden yapılmış sekiz köşeli* *havuzdu,suyu içimli kokusu güzeldi.*
O ḥavżın çevre yanı bāġ [u] gülşen Şehüñ olurdı göñli anda rūşen	*O havuzun etrafı bağ bahçeydi, şahın* *gönlü orada ferahlardı.*
Zümürrüd-vār döşenmişdi çemenler Ḥarem olmışdı aña nār-venler	*Çimenler zümrüt gibi döşenmiş nar ağacı* *onlara eş olmuştu.*
Çemenlerle berāberdi zaᶜferān Semenlerle bezenmişdi gülistān	*Safran çimenlerle beraberdi, bahçe yase-* *minlerle süslenmişti.*
Gül⟨i⟩-i sürī olub sulṭān-ı ebhār Sürer pāyına yüz enhār u ezhār	*Penbe gül baharların sultanı olup ağaçlar* *ve çiçekler (onun) ayağına yüz sürer.*
Zeberced taḫta geçmiş oturur gül Öter güyā olub şevḳile bülbül	*Gül, yeşil zeberced tahta geçmiş oturur,* *bülbül dile gelmiş coşkuyla öter.*
Dehān-ı lāleye düşmişdi jāle Görenler dir budur lü'lü'-yi lālā	*Çiğ lalenin ağzına düşmüş, görenler bu* *parlak incidir derler.*
Bir ayaġ üzre çün serv-i ḫōş-endām Ḳabā-yı sebzile olmış pür-endām	*Güzel boylu servi bir ayak üzerine* *(durur), yeşil elbiseyle çok yakışıklı.*
Çıḳub serv üstine eyler ḫōş-elḥān Hezār oḳur hezārān dürlü destān	*Hoş nağmeli bülbül servinin üzerine çıkıp* *binlerce destan söyler.*
Oḳur ḳumrı bu bāga nev-bahārı N'ideyin dost diyüb gözler nigārı	*Kumru bu bahçeye nev-bahar makamını* *okur,"nideyim dost" deyip sevgiliyi gözler.*
Olur gülşende süsen mīr-i meclis Anuñ ağzın gözedür lāle nergis	*Gülbahçesinde meclisin beyi susen olur,* *lale ve nergis onun ağzını gözetir.*
Ḳadeh nergisleri zerrīn piyāle Ṭutar elde laᶜalden kāse lāle	*Nergisleri kadeh, zerrin(leri) piyāle (ka-* *deh)ti, lale elinde yakut käse tutardı.*

Siñüb ḳaldı benefşe sebze-zāra Boyın egmeziken zülf-i nigāra	*Sevgilinin saçına boyun eğmezken menekşe yeşilliğe gizlenip kaldı.*
Giceyle gülşeni eylerdi ḫōş-bū Seḥerden götürür ḳoḫuyu şeb-bū	*Şebboy geceyle gülbahçesini kokulayıp seherden itibaren kokuyu yükseltti.*
Münaḳḳaşlar geyüb mīr ʿāşıḳānlar Zeberced cāme geymiş żaymerānlar	*Aşıkanlar nakışlı şeyler giyip zaymeranlar zeberced elbise giymiş.*
Firengī aṭlasın geymiş ḳaranfül Libās-ı lāciverdi geydi sünbül	*Karanfil Frenk atlasını giymiş, sünbül lacivert elbise giydi.*
Temāşā eyleyen zülf-i nigārı Görür nergis gibi her dem bahārı	*Zülf-i nigār çiçeğini seyreden, nergis gibi her an baharı görür.*
Şaḳāyıḳ yāsemen gülnār zanbaḳ Çemen bezmine virmişlerdi revnaḳ	*Şakayık, yasemin, gülnar ve zanbak çimenlik meclisine parlaklık vermişti.*
Pür itmiş kāsesin şebnemle lāle Güneş görse uçardı göge jāle	*Lale kasesini çiğle doldurmuş, güneş görse göğe uçardı.*
Şu deñlü zīnet itmiş bāġ[ı] nesrīn Felekde reşk iderdi aña Pervīn	*Nesrin bahçeyi öyle süslemişti ki gökte Pervin görse kıskanırdı.*

(4492-5015)

Saray bahçesi veya onu dengeleyen cennet bahçesi, güzellik, düzen ve yararlılığın hiçbir rekabete maruz kalmadan hüküm sürdüğü bir mekândır. Oysa dışarıda güzellik ve çirkinlik yanyana bulunur. Ayrıca seçkinler grubunu simgelemek veya isimlendirmek için *bahçe* yaygın olarak kullanılmış bir mefhumdur.[780] *Gülşen-i Şuara, Gülzar-ı Sofiyye* gibi.

Mekân; sözcükleri ve türleri itibariyle kapsayan/kapsanan, özel/genel, gerçek/kurmaca, burası/başka yer şekillerinde tasnif edilebilir.[781] *Vamık u Azra* mesnevisinde mekân bir takım coğrafik isimler ve bu coğrafya içerisinde yer alan tabii manzaralarla tanımlanmıştır. Coğrafik yer isimlerinin karşılığı gerçek dünyada vardır[782]. Tabiî manzaralar ise eserin itibarî dünyasında mekân anlayışının ortaya konması için esas inceleme alanı durumundadır. Coğrafik yer isimleri eserin yazıldığı dönemin meşhur şehirlerinden ibarettir, fakat bu gerçek isimlerle eserde minyatürleşmiş tabii manzaralar arasında ciddi bir bağın olduğunu söylemek zordur. Ancak aralarında kapsayan-kapsanan, gerçek-kurmaca şeklinde bir ilişki olduğundan söz edilebilir.

---

[780] Walter G. Andrews, *Poetry's Voice, Society's Song*, (*Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*), (çev.: Tansel Güney), İstanbul, 2000, s. 185.
[781] Kıran, Z. - Kıran, A., 230-237.
[782] Bkz. Coğrafya Bl. s.153.

Mekân bir karekteri açığa vuran unsurdur. Çevre ve karakter arasında kurulan bu ilgi alalede bir sanat gösterisi değildir. Bir insanın evi onun bir parçasıdır. Evi tasvir etmek de kısmen kişiyi tasvir etmek anlamına gelir. Ev, sahibini ifade etmek yanında atmosferinde yaşamak zorunda olan diğer kişileri de bir kalıba sokar.

Mekân insan arzularının ifadesidir. Tabiatın mekân olarak seçilmiş olması arzuların tabiata yansıtıldığı ihtimalini ortaya çıkarır. Amiel'e göre "Manzara bir ruh halidir." Fırtınalı bir hayat süren kahraman kendini fırtınalara atar. Yani aksiyonuna uygun bir mekânla bütünleşir. Neşeli ve sakin bir mizacın ise güneş ışığından hoşlandığı gözlenir.[783] Mekân, güzelliğiyle sıkıntılı bir gönüle eğlenmeyi ilham edecek derecede fonksiyoneldir:

Bu resme irdi taḳdīr-i ilāhī Melik irgürdi Rī milkine rāhı	*Allāh'ın takdiri Melik'in yolunu Rî ülkesine ulaştırdı.*
Bulur ol yirde bir ṣaḥrā-yı zībā Ṣanasın ravżā-ı Firdevs-i Aʿlā	*(Şāh) orada güzel bir ova bulur, sanırsın Firdevs-i Alā'nın bahçesidir.*
Ne isterseñ müheyyā yimedin ḳayd At içün otlar u itler içün ṣayd	*Yemekle ilgili ne istersen hazır, at için ot, it için av.*
Buyurdı ḳondılar leşker temāmı Maḳām idindiler bir ḫoş maḳāmı	*Emretti, bütün asker konakladı, güzel bir yere yerleştiler.*
Begendi Vāmıḳ ol ṣaḥrāyı ġāyet Eyitdi irmedin ʿömre nihāyet	Vamık *o ovayı çok beğendi, "ömrün sonu gelmeden" dedi*
Bahār eyyāmı gül devrānıyıdı Ṣafā āvānı mül devrānıyıdı	*-bahar zamanı gül devriydi, eğlence vakti, şarap çağıydı.-*
Ḳuruñ bezmi ḳılalum ṣoḥbet-i gül Ṣunuñ cāmı idelüm ʿişret-i mül	*"meclisi kurun gül sohpeti edelim, kadeh sunun içki keyfi yapalım!"*

(1929-1935)

Hüsn ü Aşk mesnevisinde *Muhabbetoğullarının* yaşadıkları çevre olağanüstü olayların yaşanacağını sezdirmektedir. Mekâna ait görünüşler, kahramanların psikolojik durumundan, sosyal yaşantısına kadar değişik bilgileri de bünyesinde barındırır.[784] Aşağıda yolun vardığı yer Zengi kalesinin bulunduğu tepenin etekleridir. Zengilerin reisi, Tus padişahı Merzbān'a isyan ederek kaçmış bir haramidir. Zengiler kervanlara saldıran vahşi bir topluluktur. Mekâna bakış

[783] Wellek - Varren, 196
[784] Aktaş (1984), 128.

açısı bu olumsuzluğun ilk habercisidir. Ayrıca aynı unsurlar geçmişe dair yolculuk şartlarını, tehlikelerini, güzel bir yere varmış olma intibaına kapılan insanların geçici sevinç ve rahatlık psikolojisini de hissettirir:

Şeh-i ḫūbān baş oldı kārbāna Seḥerden oldılar yola revāne	*Güzeller şahı kervana reis oldu. Şafakla yola düştüler.*
Ysızlıḳ yoldı derbend ü çengel Olurdı ḫār u ḫas yolcıya engel	*Tenhalık, dar geçit ve orman bir yoldu, çer çöp yolcuya engel olmaktaydı.*
Kimesne olmazidi cānluya ṭuş Yügürmezdi ḳolan uçmazidi ḳuş	*Canlı bir şeye rastlanmaz, zebra yürümez, kuş uçmazdı.*
Giderler ol yola bir ay temāmet Otuz birinci gün ṣağ u selāmet	*Tam bir ay o yolda yürürler, otuzbirinci gün sağ salim*
Olurlar varṭa-ı derbendden āzād Ḳonarlar bir arada ḫurrem ü şād	*dar geçidin tehlikesinden hürriyete kavuşur, bir yerde şen ve sevinçle konaklarlar.*
Görürler püşte üzre bir ḥiṣārı Felek evcine irmiş burc bārı	*Tepede burcunun uzunluğu göğün doruğuna ulaşmış bir hisar görürler.*
Didiler bu maḳāmda vardur ādem Ümīzdür il içidür çekmezüz ġam	*"Burası şehiri merkezi, birileri vardır. Sıkıntı çekmiyeceğimizi umarız." dediler.*
Yaḳub āteş bişer her dürlü niᶜmet Yiyüb içüb iderler ᶜīş ü ᶜişret	*Ateş yakıp her türlü yemek pişirir, yiyip içip eğlenirler.*

(3990-3997)

Evrensel *iç mekān*, misal olanla, hakiki gerçeklik ve ilahi düzenle temsil edilir. *Dış mekān* ise dünyadır. Tasavvufi, dini ve mitolojik metinlerde misal alemi cennet bahçeleriyle sembolize edilmiştir. İç mekān, İslamın ilahī prensipleriyle idare edilen bir barış sahasıdır. Dış mekānda, yani dünyada ise daha çok çatışma vardır. Dış mekān da zaman zaman İslamī prensipleri karışıklık ve hatalara müsait bir bağlam içinde yansıtabilir.[785] Divan edebiyatında mekān anlayışının dıştan içe yönelmesinin mantığı bu noktada aranmalıdır. Bu "karışıklık ve hatalara müsait bağlam", kanaatimizce şiirde zaman zaman görülen vahiy-kültür çatışması olarak da yorumlanabilir.

Buyur luṭf eyle ḳaṣra iy yüzi nūr Gerekdür bāġ-ı cennet ḳaṣrına ḥūr	*Ey nur yüzlü, buyur, lutf et, cennet bahçesinin köşküne huri gerekir."*

[785] Andrews, 186.

Ḳadem baṣdı çü bānū nerd-bāna — *Gelin merdivene ayak bastı, sanki Hümā*
ᶜUrūc eyler hümā ṣan ās-māna — *gökyüzüne yükseldi.*

Yetişdi ḳaṣr öñine şāh-ı ḫūbān — *Cennet hurisinin evine (ulaşması) gibi*
Nitekim meskenine ḥūr-i Rıḍvān — *güzeller şahı köşkün önüne vardı.*

İçerden çıḳdı biñ raᶜnā perāstār — *İçerden ellerinde tabaklarla büyük inciler*
Ṭabaḳla ellerinde dürr-i şehvār — *(taşıyan) bin güzel hizmetçi çıktı.*

Ṣaçup üstine ḳıldılar duᶜāyı — *Üstüne saçıp dua ettiler, el öpüp merha-*
El öpüp eylediler merḥābāyı — *balaştılar.*

Ḳadem baṣdı ḳapudan ol ferişte — *O melek kapıdan adım attı, sanki hurî*
Ṣanasın ḫūrdur girdi behişte — *cennete girdi.*

Ḳurulmış gördi bir ḫoş cevherī taḫt — *Güzel mücevher yapımı bir taht kuruldu-*
Geçüb taḫta oturdı ol cüvān-baḫt — *ğunu gördü, bahtıyla geçip tahta oturdu.*

(3001-3007)

İç mekân olumsuzlukların da misal alemidir. Bu defa aşağıdaki örnekte görüleceği üzere cehenneme dair unsurlar üzerinde yoğunlaşıldığı görülür. Perizad ve Lahican'ı kurtarmak için Kaf Dağına, Gund isimli devi öldürmeye giden Vamık rakibinin korkunçluğunu yansıtacak bir mekân müşahede eder. Mekânın taşıdığı özellikler insana nazaran farklı donanımlara sahip olan perilerin de Perizad ve Lahican'ı kurtarma girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır:

Şehenşāh gördi bir vādī sehem-nāk — *Şahlar şahı baktı ki, korkunç bir vadi. Ne*
Ne ot var ne aġac ne ḫār u ḫāşāk — *ot var, ne ağaç, ne çerçöp.*

Ṭaşı ḳabḳara seng-ī ḫāredür heb — *Taşı simsiyah, hep sert granit taşı, içi*
İçi ṭobṭolu mār u mūr u ᶜaḳreb — *yılan karınca ve akrep dolu.*

Ḳoḳusı mühmel ü çirkīn hevāsı — *Bakımsızlık kokuyordu ve göğü olmadığı,*
Hevā görmezdi yoġıdı feżāsı — *havalanmadığı için kötü havalıydı.*

Şu resme gündüzin oda yanardı — *Gündüzün öyle yanardı ki ne yaban eşeği*
Ne ḳolan yügürür ne ḳuş ḳonardı — *yürür, ne kuş konardı.*

Çıḳardı ıssısından göklere dūd — *Sıcaktan dumanı göklere çıkardı, cehen-*
Cehennem aña nisbet żerrece od — *nem ona göre kıvılcım (sayılır)dı.*

Gice olsa olurdı şol ḳadar serd — *Geceleri öyle sertti ki sanki karla birlikte*
Ṣanasın kim yaġardı berfile berd — *soğuk yağardı.*

Perīler ol sebebden çār u nāçār — *Bu sebeple periler çaresiz(diler), her*
Ẓafer bulmazlaridi aña her bār — *defasında ona üstünlük sağlıyamazdılar.*

(4471-4477)

Perilerin, mekânın bu özelliklerinden ötürü başarısız olmaları ise üzerinde durulması gereken bir konudur. Mekân özne (başkahraman), yardımcı veya engelleyici gibi değişik "eyleyen rollerini" de oynayabilir. Mesela aşk romanlarında bir yer değiştirme iki seven kişiyi ayırıyorsa mekânın ("uzam") ***engelleyici eyleyen*** rolünde olduğu söylenebilir. Bazı anlatılarda da mekân, yenilgiye uğratılması gereken yani eylemi şekillendiren ana unsur durumundadır. A. Camus'un *Yabancı* ve *Düşüş* romanlarında başkahramanlar mekânın gazabına uğrarlar. A. de Exupery'nin romanlarında da kahramanlar mekânı yenmeye çalışırlar. Mekânın üstlendiği bu rol ***Gönderici Eyleyen*** olarak isimlendirilir.[786] *Bir Delikanlının Romanın*da Mme Arnoux ile Frederic bir gemi yolculuğunda karşılaşırlar. Gemi "esenliksiz" olarak tasvir edilirken, öte taraftan Mme Arnoux'un güzelliği esenlik vericidir. Bu karşıtlığın bir tarafını oluşturan mekân Arnoux'un güzelliğinin vurgulanması için ***yardımcı eyleyen*** görevindedir.[787] Azra, Vamık'ın şöhretini duymuş onu görmediği halde aşık olmuştur. Kalbindeki duygu tahammül edilemez sıkıntılar vermekteyken mekân ona ulaşmanın ilk *engelleyici eyleyeni*dir. Dadısı ona mekâna dair uzaklıktan söz eder

Ki ḳanı şehr-i Ġaznī ḳandedür Çīn	*Hem Gazni şehri nerde, Çin nerede... Ey*
Ṣoravuz bir ḫaber biz iy nigārīn	*put gibi güzel, bir haber soralım. (1091)*

Avrupai hikâye ve romanda itibari alem bir örnekten hareketle oluşturulur. Buna "mimesis"e bağlı yapma ve yaratma tarzı denilebilir. Ortada bir model vardır ve bu modele benzetilerek oluşturulan itibarî âlem *müşahhas*tır. Mesnevi ve Şark hikâyesinde ise dış dünyadaki varlık ve hadiselerin kendileri değil insan üzerinde bıraktıkları intibalar itibarî aleme vücut verir. Bu intibalar dile ait sembollerle ifade edilerek daha üst seviyede bir alem ortaya konur. Teferruattan arınmış bu dünyayı *mücerred* olarak vasıflandırmak mümkündür.[788] Mücerred olan bu itibari alemi oluşturan mekân unsurları da bir sezgiye hitap eden intibalar durumundadır. İtibari olmasına rağmen *müşahhas* olan bir alemin resmini yapmak mümkün iken, *mücerred* olan itibari alemde resim, yerini minyatüre bırakır. *Hüsn ü Aşk*

---

[786] Bu konuda *Hüsn ü Aşk* mesnevisindeki Aşk'ın, Hüsn'e kavuşmak için Kalb ülkesine giderek *Kimyayı* bulma zorunluluğu ve bu zorunluluğun getirdiği mekânı yenmek/aşmak mücadelesi, Albert Camus'un *Düşüş* romanı ile mekâna yüklenen işlev bakımından (bkz. Tahsin Yücel, *Anlatı Yerlemleri*, İstanbul, 1993, 159-183) mukayese edilebilir.

[787] Kıran, Z.- Kıran, A., 239, 241.

[788] Aktaş (1984), 17-18.

mesnevisinde "Der vasf-ı ān Nüzhetgāh" başlığı altında tanıtılan mesirenin dış dünyada karşılığı yoktur. Ancak okuyucu bu mekān tasvirinden hareketle gönlünün arzu ettiği güzellikte bir yeri hayal etme imkānına sahiptir.[789] Edebiyatımızın diğer klasik eserlerinde olduğu gibi *Vamık u Azra*'da da yukarıdaki hükümlere uygun örnekler bulmak mümkündür. Süleyman ve hazineleri hep muhayyileyi meşgul etmiş bir konu gibi gözükmektedir. Süleyman Peygamberin ihtişamına uygun bir mekān tasavvuru elbetteki mimesise bağlı bir anlatma olmayacak, muhayyileye açılıp genişlemek imkān veren ufuklar teşkil etmek suretiyle ortaya konacaktır.

Meger kim varidi bir şehr-i vīrān Dürüb devrin ısız ḳomışdı devrān	*Bir virane şehir vardı, felek devrini bitirmiş, tenha bırakmıştı.*
Süleymān urmışıdı aña bünyād Buyurmışdı anuñ adını Dilşād	*Süleyman ona temel atmış, onun adına Dilşad demişti.*
Yüce yirdeyidi ġāyet de rūşen İçi āb-ı revān u bāġ [u] gülşen	*Yüksek yerdeydi, oldukça da parlak, içi akarsu, bağ ve bahçe (idi).*
Bināsı ḳıymetī ṭaşidi yeksān Kimi laʿl [ü] zümürrüd kimi mercān	*Bütün bina kıymetli taştan; yakut, zümrüt ve mercan(dan yapılmıştı).*
Ṣıvanmış misk [ü] ʿanberle müretteb Münākkaş lāciverdile müzehheb	*Tertip üzere misk ve anberle sıvanmış, nakkışlı lacivertle süslenmişti.*
Döşenmişdi ḳamu ferşine billūr Güneş görse virürdi gün gibi nūr	*Bütün zemine cam döşenmişti, güneş görünce gün gibi nur saçardı.*
Degüldi üstinüñ örtüsi ḳurşun Ki ḳurşun yiri örtülmişdi altun	*Üstünün örtüsü kurşun değil, kurşun yerine altınla örtülmüştü.*
Süleymān itmişidi anı iḥyā Cevāhirden muʿallā ḳaṣr-ı zībā	*Süleyman ona hayat vermişti, cevherlerden (yapılmış) yüce, süslü bir köşk(tü).*
Düzetmişlerdi ḳaṣr öñinde eyvān Aña rifʿatde reşk eylerdi Keyvān	*(Süleyman) köşk önüne bir çardak yaptırmıştı, yücelikte Keyvān onu kıskanırdı.*
Bu eyvānda ḳurulmışdı iki taḫt Muraṣṣaʿ laʿl u mercāndan ḳamu raḫt	*Bu çardakta iki taht kurulmuştu, bütün aksamı yakut ve mercanla süslüydü.*
Süleymān Ḥażreti şol demde dāmād Olıncak eylemiş bu ḳaṣra bünyād	*Hazreti Süleyman o zamanda damat olunca bu köşke temel atmıştı.*

[789] *A.g.e.*, s. 125.

Bu ḳasr olmışidi Belḳīs'e gerdek
Süleymān andan olmazidi münfek

Bu köşk Belkis'e gerdek (odası) olmuştu,
Süleyman ondan uzak kalmazdı.
(3072-3083)

Bu köşkün adının "Dilşad" olması bile mekân anlayışını özetlemeye yeterlidir. Bir hileyle zehirlenen Vamık'ın yarasına panzehir'in bulunacağı kalenin adı da Dilgüşa'dır:

Şeh Arslan'uñ bir ulu ḳal'ası var
Göremez burcın anuñ çarḫ-ı devvār

"Şah Arslan'ın yüce bir kalesi var, dönen
gökyüzü onun burcunu göremez.

Müferriḥ yirde adı Dilgüşā'dur
Yiri ḫurrem havası cān-fezādur

İçaçıcı bir yerde, adı Dilgüşā'dır, yeri şen
ve havası iç açıcıdır.".

Kim anda defn olubdur genc-i gevher
Umarın anda ben tiryāk-i ekber

Orada gömülü hazine vardır. Panzehirin
orada olacağını ümit ederim.
(2162-2164)

Mekān, dikkate değer olayların yaşanmadığı bir sahne ise anlatımda da üstünkörü geçilir ve klişe ifadelerle tasvir ve ayrıntıya gereksinim duyulmadan söz edilir. Genel olarak da mekânın tabiī isimleri tercih edilir.

Dağ, dere, çöl, kır:

Yüridi üc gün üc gice şitābān
Geçüb ṭaġ u dere deşt [ü] beyābān

Üç gün üç gece koşarak yürüdü; dağ,
dere, ova, çöl geçip *(1233)*

Fülan ova, bağ, gülşen:

Fülān ṣaḥrāyı gördi bāġ [ü] gülşen
Niçe gündür idindi anı mesken

Falan ovayı bağ, bahçe gördü, birçok
gündür orayı mesken edindi. *(1972)*

Ulu sahra, çeşmelik, havuz, yeşillik:

Bu resmile giderler bir niçe gün
İrerler bir ulu ṣaḥrāya bir gün

Bu şekilde bir çok gün gider, bir gün
büyük bir ovaya varırlar.

Açılmış lāle vü nesrīn ü sūsen
Arada çeşme-sār u ḥavż-ı rūşen

Lāle, nesrin ve susenler açılmış, ortada
çeşmelik ve berrak bir havuz.

Bir ulu kārbān ol sebze-zāra
İnüb ḳonmış oturmış bir kenāra

Büyük bir kervan o çimenliğe konaklamış
bir kenara oturmuş.
(3964-3966)

Kūh-sār:

Giderken yolları bir kūh-sāra — *Giderken yolları dağlık bir yere varır, inip*
İrer inüb ḳonarlar bir kenāra — *bir kenara konaklarlar.*

Meger ol yirde bir niçe ḥarāmī — *Meğer orada bir çok eşkıya gece gündüz*
Gice gündüz öñerler ol maḳāmı — *orayı beklermiş.*
(3970-3871)

Dağ, sahra , bir yer, susuz, beriyye, beyaban, ısızlık, meşe:

Yatub ol dün yarındası göçerler — *O gün yatıp ertesi gün göç ederler, bir*
Niçe ṭaġ u niçe ṣaḥrā geçerler — *çok dağ ve bir çok ova geçerler.*

İrer bir yire yolları ṣusızlıḳ — *Yolları susuz, ıssız, çöl bir yere varır.*
Beriyye vü beyābān u ısızlıḳ

Ṭolaşmış birbirine ḫār u mişe — *Diken ve çalılar birbirine tolaşmış. Orada*
Yaturmış anda bir arslan hemīşe — *her zaman bir arslan yatmaktaymış.*
(4103-4105)

Kilişeleşmiş isimlerle anılan mekânlar vardır. Muhtemel kanaatlerle coğrafik karşılığı gösterilse bile bunlar eserin itibari bünyesinde büsbütün erimiş hayalî ve sembolik bir görünüm kazanmışlardır.

Kaf Dağı:

Öñinden ürkeridi ṣayd-ı ṣaḥrā — *Sahranın avları önünden kaçar, Ankā*
Uçardı naʿrasından Ḳāf'a ʿAnḳā — *onun haykırışından Kaf Dağına uçardı.*
(1499)

Ṣanasın her biri şāhin ü şehbāz — *Sanırsın her biri şahin ve doğan(dır); Kaf*
İderler kūh-ı Ḳāf'a ṭoġru pervāz — *Dağına doğru kanat çırptılar. (3071)*

Elbürz dağı: Elbürz dağı coğrafik karşılığı olan bir mekândır.[790]

Çıḳar Sām-ı süvārī yine bir gürz — *Süvārī Sām'ınkī gibi bir gürz çıkar,*
Tozırdı göge ḍarbın yirse Elbürz — *Elbürz dağı (onun) darbesini yese, göğe*
tozardı. (3233)

Hind ü Sind: Coğrafik karşılığı da vardır.[791]

---

[790] (Bkz. Coğrafya Bl. s. 153.
[791] Bkz. Coğrafya Bl. s. 153.

Yine bir zer-nigārī tīğ-i Hindī — *Yine bir altın işlemeli Hint kılıcı, Hind'i*
Nişān virmez görenler Hind ü Sind'i — *Sind'i görenler (bile benzerini) görmemiştir.* *(3227)*

Çin ü Maçin: Aynı zamanda coğrafik karşılığı vardır.[792]

Çıḳar bir ʿanberīne ʿanber-āgīn — *Çin'in Māçin'in vergisi harcanmış içi dolu*
Ki ḫarc olmış ḫarāc-ı Çīn [ü] Māçīn — *bir anber kabı çıkar.* *(3124)*

Mekānın değişmesi yeni maceralar yaşamak anlamına gelir. Vamık'ın da katıldığı bir kervanı takip edince bu maceraları da takip etmiş oluruz:

Göründi ḳarşuraḳdan bir ḳara ṭaġ — *biraz ötede bir kara dağ görünüyordu,*
Ṭurıncaḳ bir naẓar ṣayru olur ṣaġ — *(orada) sağ olan bir an dursa hasta olur.*

Ṭutuşub oda yanmış çevre yanı — *Çevresi tutuşup yanmış, dumanı yedi kat*
Yidi ḳat göklere çıḳmış duḫānı — *göklere çıkmış.*

Çün anı kārbānuñ ḫalḳı gördi — *Kervan halkı onu görünce hepsi bir yere*
Ḳamusı bir yire dirneşdi ṭurdı — *toplanıp durdu.*

Kimi aġlar kimi yolar ṣaḳalın — *Kimi ağlar kimi sakalını yolar. Melik*
Vamık Melik Vāmıḳ bularuñ ṣordı ḥālin — *bunların halini sordu:*

Nedendür bu fiġān u girye vü zār — *Neden bu feryat, ağlayıp sızlama,*
Buyuruñ olalum biz de ḫaberdār — *söyleyin biz de bilelim.*

Didiler yidi başlu bir ner-ejder — *Kardeş, bu dağ içinde yedi başlı bir erkek*
Yatur bu ṭaġ içinde iy bürāder — *ejderha yatar dediler.*

(4119-4124)

Aynı kervanın yolu üzerinde güzel mekânlar da vardır. Buralar eğlenmek için elverişli yerlerdir:

Geçüp ol ṭaġı bir ṣaḥrā bulurlar — *O dağı geçip cennet-i Mevā gibi bir ova*
Ṣanasın cennet-i me'vā bulurlar — *bulurlar.*

Bu ṣaḥradan revān bir mā-i cārī — *(içinden) bir akarsu akar, her tarafı bağ*
Döşenmiş bāġ u bāġçe her kenārı — *bahçe döşenmiş bir ova.*

Ḳonarlar üc gün anda şād u ḫurrem — *Neşe ve keyifle orada üç gün kalırlar,*
Ṭutub cāmı iderler ṣoḥbet-i Cem — *kadeh tutup Cem'in sohbetini ederler.*

(4155-4158)

[792] Bkz. Coğrafya Bl. s. 153.

Ancak bu tür mekânlarda bazı beklenmedik tehlikeler söz konusudur ve bu tehlikeleri gizleyen mekân bir bakıma belirsiz bir *gönderici eyleyen*dir.

O gice ol arada eglenürler	*O gece orada kalırlar, yatıp rahat eder*
Yatub rāḥat oluben dinlenürler	*dinlenirler.*
Bu yirde varimiş bir dīv-i güm-rāh	*Burada yaşayan azmış bir dev, ava*
Şikāre gitmişidi geldi nāgāh	*çıkmıştı, ansızın döndü.*
	(4159-4160)

Mekâna ve çevreye bakış açısı anlatıcının inhisarında değildir. Vakanın niteliği ve kahramanların içinde bulundukları psikoloji mekâna bakış açısını tayin eder:

Kemendile burūca çıḳdı ol māh	*O ay (gibi güzel* Vamık*) kementle burçla-*
Ṣanasın şems burūcından ṭoġar māh	*ra çıktı sanki güneş burcundan ay doğdu*
Kevākib gibi ardınca çıḳarlar	*(Diğerleri de) yıldızlar gibi ardından*
Ṭonandı burc [u] bārūya erenler	*çıktılar, yiğitler burca ve sipere girdiler.*
Ayuñ on dördi olmışidi ol şeb	*O gece ayın ondördüydü, ayın etrafı yıldız*
Mehüñ eṭrāfını ṭutmışdı kevkeb	*doluydu.*
Yaḫūd şems-i cihān-ārā virüb tāb	*Yahut cihanı süsleyen güneş ışıyıp*
Ḳırān itmişidi şemsile mehtāb	*güneşle ayışığı biraraya gelmişti..*
Ḳaçan māh olsa ḫurşīde muḳārin	*Ne zaman ay güneşe yakın olsa karanlık*
Ṭaġıdur zengbāruñ cümle varın	*kümesinin herşeyini darmadağın eder.*
Şebīḫūn eylediler Zengbār'a	*Zengî topluluğuna gece baskını yapıp (bir*
Ururlar başlarına seng-i ḫāre	*anlamda) başlarına granit taşı vurdular.*
	(4257-4262)

Mekâna hakim olan rengin siyah olması sadece vakanın zamanı ile ilgili değildir. Zengî'lerin, kelime anlamından hareket edince siyah ırktan oldukları anlaşılmaktadır. Bu anlam da çevreye bakış açısının değerlendirilmesinde dikkatten uzak tutulamaz.

Vamık, Azra'yı kaçıran Zengî'nin peşine düşer Tus'ta bir handa kalır:

Varidi şehr içinde bir ulu ḫān	*Şehrin içinde bir büyük han vardı,* Vamık
Ḳonub ol ḫāna Vāmıḳ oldı mihmān	*orada konaklayıp misafir oldu.* *(4308)*

Aşağıdaki örnekte de mekânın vakadan kopuk olmadığı, hatta Vamık'ın harekete geçme saatini tayin etmesi üzerinde etkin olabilecek bir fonksiyona sahip olduğu görülür:

Düşer bu vādiye gündüzin āteş	*Bu vadiye günzüdün ateş düşer, kum*
Yanar ḳum u ḳayır ḳaynar ḳızar ṭaş	yanar, *çakıl kaynar ve taş kızar.*
Yılanı ḳatı çoḳdur ᶜaḳrebi bol	*Yılanı çok fazladır, akrebi boldur, sıcak*
Eser bād-ı semūm virmez saña yol	*sam yeli eser, sana yol vermez.*
	(4490-4491)

Oğlu Vamık'ın düğünü için Tus ülkesine davet edilen Taymus Şah'ı Merzban Şah ve Vamık karşılamak için yola düşerler. Mekân onun gelişini yansıtacak mücessem bir mesaj gibidir:

Görürler bir müzeyyen ulu ṣaḥrā	*Firdevs Cennetinin bahçesi gibi güzel bir*
Ṣanasın ravża-ı Firdevs-i ᶜĀlā	*ova gördüler.*
Pür olmış lāle vü nesrīn ü sünbül	*Lale, nesrin ve sünbül dolu, gül açılmış,*
Açılmış gül ider feryādı bülbül	*bülbül feryat eder.*
Güneş ṭoġdı cihānı itdi pür-nūr	*Güneş doğdu, dünyayı nurla doldurdu,*
Ṣafādan ḫalḳ-ı ᶜālem oldı mesrūr	*gönül şenliğinden herkes sevindi.*
İrişdi şevketile şāḥ-ı Ṭaymūs	Taymus *Şah debdebeyle ulaştı. Tüs şahı*
Görincek indi atdan ḫüsrev-i Ṭūs	*onu görünce attan indi.*
	(4575-4578)

Mekânın bu şekilde dikkatlere sunulması olayın Vamık'ın veya Merzban Şah'ın nazarıyla yorumlanışı anlamına da gelir. Aynı özelliklere sahip bir mekân alalede bir olay karşısında dikkate değer olmayabilir.

Klasik şiirimizde tabiatın metafizik boyutlarla ön plana çıktığı görüşü genel geçer bir düşüncedir. Metafizik; soyut ve zihinsel bir uğraş değil, somut gerçeklik içinde bir öz ve yönlendiricilikle kendini gösteren "özgün-gerçeklik"tir. Bu anlamıyla, maddî ve sayısal evren-varlık anlayışını sağlıklı bir biçim ve içerikle yeniden yapılandırır. Varlığın bütün alanlarını ilgi alanı olarak kabul etmesi evrenselliği ile izah edilebilir. Gerçek ve doğru metafizik, ilahî, vahiy kaynaklı ve beşerüstü olduğu için evrenseldir.[793] Realiteye *bütün* olarak bakıp bunu insanın ruh cephesiyle teşhis eden Goethe'ye göre de tabiat realitenin sembolik bir dilidir. Nesnel görünümleriyle büyüklük hissi uyandıran dağlar metafizik ululuğun

[793] Sadık Kılıç, *Tabiattaki Metafizik ve Guenon'un Doğu Metafiziği*, Ankara, 1995, s. 53.

habercileridir. "Dağlar dilsiz ustalardır ve suskun öğrenciler yetiştirirler." Tabiat okunmayı bekleyen, zahirî ve derunî gerçeklikler içeren bir kitaptır. İbn Arabî, Mevlana ve İkbal ile tabiatın aynı ahengi ve fonunda bir araya gelen Goethe "Bütün tabiat, içinde derin bir ahengin gizlendiği bir melodidir." der. İnsan ise Allâh ve tabiat arasında bu derin ve sessiz melodinin içindeki tutkuyu ve nağmeyi kavrayabilecek yegane varlıktır. Şeyh Galib'in

Bir leması var ki şem-i cânın

Fânûsuna sığmaz kâinatın

beyti ile ortaya koyduğu tabiatta aynı şekilde insanı merkez alan, insanın içinde taşıdığı derin hüzünlere ve sonsuz ümitlere işaret eden , insanın içindeki hayat ve ölümsüzlük duygularını yeniden doğuş ve diriliş mesajlarıyla canlı tutan bir tabiattır.[794]

5.4. Teknik Ögeler:

5.4.1. Anlatma tekniği:

Destan türleri bir bakıma romanların "ön-örnekleri"dir ve bu türde anlatıcı hep ön plandadır. Konum itibariyle anlatılacak hikâyeyi okuyucuya nakleder. Başlangıçta sözlü olarak yerine getirilen bu anlatma işi yazının icadıyla birlikte yazılı hale gelmiştir. Araç olarak "söz"ün yerini "yazı" almıştır.

Bir anlatıda dikkatler anlatıcı üzerinde yoğunlaşıyorsa o anlatıda "anlatma" tekniğinin ağırlıkta olduğu söylenebilir. Anlatıcı, sunuş tarzıyla okuyucunun dikkatlerini metin yerine kendi üzerine çeker. Halbuki *gösterme* (*sahne*) tekniğinde anlatıcının ağırlığı nispeten zayıflar ve anlatım, okuyucunun dikkatini anlatan üzerinden esere yönlendirir. Gösterme (*sahne*) tekniğinden faydalanan romancılar hayatı romana, romanı hayata yaklaştırmada oldukça başarılı olmuşlardır. "*Gösterme*, bir olayı ya da durumu belli bir zaman ve yer içinde, daha çok kişiler arası konuşma ve eylem biçiminde okuyucuya sunmaktır. Percy Lubbock'a göre *Anlatmada* okuyucu olup bitenleri tiyatro, sinema vs. türlerdeki *gösterme* tekniğine nazaran ikinci elden görür. 'Olayları birinci elden gören, değerlendiren eleştiren, yorumlayan hep anlatıcının kendisidir. Tanrısal bakış açısıyla yazılan romanlarda genellikle egemen olan yöntem *anlatma* yöntemidir."[795] *Gösterme* yönteminin yazılı bir metinde en tipik uygulaması diyaloglardır. Anlatma-gösterme

---

[794] *A.g.e.*, s. 27-28.
[795] Tekin, 189-191.

tekniklerinin ustalıkla kullanılması halinde anlatıcı olayların doğal bir ortamda oluştuğu hissini başarıyla verir. Bunun için de bir takım mizansenlere başvurmak suretiyle okuyucunun dikkatini olay ve kahramanlar üzerinde yoğunlaştırır. Bu iki teknik itibari zamanın şekillenmesi üzerinde de etkindir. Anlatma ağırlıklı metinlerde anlatılanlar, "geçmiş" zamanla, gösterme tekniğinin uygulandığı metinlerde ise "şimdiki" zamanla ifade edilir.[796]

Vamık u Azra'da diğer tekniklerininin *anlatma* tekniğinin birer peyki olarak işlediğini söylemek mümkündür. *Anlatma* tekniği temel sunuş biçimidir ve diğer teknikler bu sunuş biçimi üzerine kurulmuştur. Camii anlatım tekniklerinden dengeli ve eserin doğasına uygun biçimde kullanmış ve okuyucunun dikkatinin sadece anlatıcı veya sadece metin şeklinde bir kaynağa odaklanarak yorulmasını önlemiştir.

Taḥayyürde ḳalub ol fitne-engīz Gidemezdi ne yol añlardı ne iz	*O düzenbaz şaşırıp kaldı, ne yol ne iz bilirdi, gidemezdi.*
Ḳarañuyıdı görmezdi gözi göz Ṭoḳunmayınca ṭuymazdı yüzi yüz	*Karanlıktı, göz gözü görmez, dokunmayınca yüz yüzü hissetmezdi.*
Ruḫı mihrinden ᶜālem rūşen oldı Ḳarañu giceler nūrile ṭoldı	*Yanağının güneşinden âlem aydınlandı, karanlık geceler nur ile doldu.*
Göründi ḫissile bir incecik yol Uzaḳ yaḳın dimedi yürüdi ol	*İnce bir patika olduğunu sezinledi,(artık) uzak yakın demeyip yürüdü.*
Ḳamer-ṭalᶜat ḳarañulıḳda ol dün Gider rūşen nitekim kend'özin gün	*Ay gibi güzel (Azrā), o gece karanlıkta aydınlıkmış gibi gitti, çünkü kendi güneşti.* *(1227-1232)*

5.4.2. Sahne tekniği:

Sahne tekniği *özetlemenin* tersine olayları ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Bir karakterin geçmişi çoğunlukla *özetleme* suretiyle okuyucuya iletilir. Romanın baş kahramanına has faaliyetlerine çerçeve oluşturmak gayesiyle toplumun yaşayış şekli de özetleme tekniğiyle başarılı bir şekilde ortaya konur.[797] Anlatım tarzındaki ayrıntı yoğunluğu sebebiyle *sahne*, okuyucuya sözkonusu faaliyete katılıyormuş duygusu telkin eder. Bu faaliyetin oluşunu ve oluş anı, *yaşama* biçiminde gerçekleşir. İçinde çok şey olan anlar sahne tekniğiyle anlatılır. *Çok anlamlı* ve

[796] *A.g.e.*, s. 195, 198.
[797] Stevick, 46

sembolik bir sahne ile, oldukça uzun bir özetin verebileceği kadar zengin bir hayat imajı oluşturulabilir. Metod olarak *sahne* ile *özet* arasında tek bir olayı anlamca zenginleştirmek veya çok sayıda olayın özünü ana çizgileriyle vermek bakımından fark vardır. [798] Sahne tekniğinde öyküleme ve kurmaca zamanı çakışır. Olaylar ve konuşmalar aralıksızdır.[799]

Behmen ve Tur savaş meydanında karşı karşıya gelir. İki tarafın savaşçıları ve savaş meydanı *sahne tekniği* ile anlatılmıştır:

Ḳoşunlar ḳoşulub ṣaflar düzeldi Mübārizler ṣağa ṣola dizildi	*Sıra sıra olup saflar tutuldu, savaşçılar sağa sola yerleştirildi.*
Dikildi yir yir altun başlu sancāḳ Kimi sebz ü kimi sürḫ u kimi aḳ *kimi*	*Yer yer altın başlı sancak dikildi, kimi yeşil kırmızı ve kimi beyaz.*
Ṭururlar her biri vaḳtine ḥāżır Olurlar ᶜasker-i küffāra nāẓır	*Her biri vaktine hazır beklerler, kafir askerini gözetlerler.*
Bu cānibden daḫı Tur-ı bed-endīş Çekerdi ġuṣṣa vü ġam yirdi teşvīş	*Bu tarafta da kötü düşünceli* Tur *(aklı) karışık sıkıntı ve elem çekerdi.*
Cihānı gözine göstermeyüb Tūr Süvār oldı seḥerden mest ü maġrūr	*Tur'un dünya gözünde değildi, erkenden sarhoş ve kibirli olarak ata bindi.*
Dirildi geldi kāfir beglerinden Cehennem seglerinüñ yiglerinden	*Kâfirin ileri gelenleri (onlar) cehennem köpeklerinin güçlüleri(ydi); toplanıp geldi.*
Ḳamu bed-şekl ü bed-lehce vü bed-ḫū Seg-i düzaḫ siyāh-pūş u siyāh-rū	*Hepsi çirkin, kötü dilli ve kötü huylu, cehennem köpeği, siyah giysili, siyah yüzlü.*
Göñülde şek gögüslerinde ḥaclar Bilinde burdun ellerinde meçler	*Gönüllerinde şirk göğüslerinde haçlar, belinde pala, ellerinde kılıç*
Muḫālif birbirine fiᶜl ü ḳavli Diridi düşmene "işkil diyevli"	*Sözü ve eylemi birbirine zıt, düşmana "işkil diyevli" derdi.*
Gelüb meydāna ṣaflar bağladı Tūr Yanınca ol cehennem segleri ḫōr	Tur *yanında cehenemin o hor köpekleriyle meydana gelip savaş düzeni aldı.*
Dikerler Tūr'uñ arḳasında merḳa İnānub Tūr aña virmişdi arḳa	Tur *'un arkasına totem diktiler.* Tur *ona inanıp güveniyordu.*
Ṭurur merḳa öñiñde çoḳ Ḫorestūs Başında būrnūs ellerinde nāḳūs	*Totemin önünde çok sayıda Hıristiyan başlarında bornoz, ellerinde çanla duruyordu.*

[798] *A.g.e.*, s. 50.
[799] Kıran Z., Kıran, A., 208-209.

Oḳurlar Jend ü Pājend'i be-her-sū — *Her tarafta Zend-Avesta'yı okuyup,*
Baş açub çağrışurlar "giryalāsū" — *başlarını açıp "giryalāsū" diye haykırırlar.*

Gögüs gerüb iki ḳolda fırerler — *Göğüs gerip iki kol halinde yürür,*
Ṭurub düşmene it gibi ürerler — *düşmana it gibi ürerler.*

(2429-2442)

5.4.3. Tasvir (Betimleme) tekniği:

Anlatının kurgusal dünyasında yer alan kişi, zaman, olay ve mekāna ait unsurlar, tasvir ile görünür hale gelir. *Tasvir* kelimesi kök itibariyle "suret"ten türetilmiş olsa da bir şeyi olduğu gibi çizmek ve anlatmak değildir. Tasvir edilen şeyin karakteristik yönleri ortaya konur. Tasvir ile tasvirin içinde yer aldığı olay halkası arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Tasvir, *tarif*le mukayese edilince *gösterme* ağırlıklıdır.

Okuyucu eser bütünleşmesi için tasvirin abartılı olmaması gerekir. Suut Kemal'e göre; "tasvirin hem ruh durumlarını aydınlatması, hem dikkati dağıtmaması için çevrenin olduğu gibi değil de yalnız telkin edici unsurlarına indirilerek verilmesi, bu unsurların bileşimi olan çevre tasvirinin de ruh durumlarıyla birlikte gelişmesi gerekir." Tasvir sadece tecessüm ettirme ve somutlaştırma değildir. Dış dünyaya benzetme amacı taşıyan tasvir, aynı zamanda anlatı dünyasını süsleme ve okuyucuyu metin dünyasına dahil etme amacını taşır. Tasvir, yapılış itibariyle iki kısımda incelenebilir:

a) Nesnel (objektif) tasvir: Tasvire konu olan şey, gerçek görünümüyle verilir.[800]

Vamık u Azra'da, suyu ve içinde yer aldığı tabiî çevresi güzel bir havuz, ancak belli benzetme unsurlarından faydalanılmak suretiyle tanıtmıştır. İslam kültürü cennetteki kevser ırmağının en güzel su olduğunu telkin eder. Ağaç da yine cennetteki tuba ağacıdır. Aşağıdaki beyitlerde yer alan havuz ve diğer çevresel tasvirlerin bu anlayışla minyatürize edildiğini söylemek mümkündür:

Meger şehre yaḳın bir ʿayn-i ṣāfī — *Meğer şehre yakın (bir yerde) suyu cana*
Varidi şuyı cān derdine şāfī — *şifa veren temiz bir kaynak varmış.*

Müşemmen ḥavżıdı eṭrāfı mermer — *Erafı mermer sekizgen havuzdu, Kevser*
Şuyı andan içerdi ḥavż-ı Kevşer — *havuzu suyunu ondan alırdı.*

[800] Tekin, 206-208.

İçerden cūş idüb ṭaşra ṭaşardı
Bir içim şuyın içen biñ yaşardı

İçten kaynar dışarıya taşar, suyundan bir yudum içen bin (yıl) yaşardı.

Her eṭrāfı döşenmişdi çemenler
Pür olmışdı semenler yāsemenler

Her tarafı çimenlerle döşenmiş, yasemin-lerle dolmuştu.

Bir aġac bitmiş anda şānki ṭūbā
İrişmişdi şerādan tā Şüreyyā

Orada tuba gibi bir ağaç bitmiş, yerden ta Süreyyaya kadar uzamıştı.

Zemīne sāye şalsa her budağı
Ṭutardı gölgesi bir ulu ṭağı

Her budağı gölgesini yere düşürse bu gölge bir ulu dağı kaplardı.

Şıġardı gölgesinde niçe biñ er
Ḳonardı anda ṭaşra çıḳsa leşker

Gölgesine binlerce kişi sığar, asker (kale-den) dışarı çıktığında orada konaklardı.

(1504-1510)

b) Öznel (sübjektif) tasvir: Tasvir edilen şeyi yazar kendi duygu ve mizacına göre değiştirip değerlendiriyorsa *öznel tasvir* söz konusudur.[801]

Behmen'in kuvvetleri ile Frenk Tur'un askerleri savaş düzeni alırlar. Savaş için sabah aydınlığı beklenir. Savaştan önceki bu gecenin tasviri savaş hakkında fikirler verecek yapıda tasvir edilmiştir. Bu savaşın sonunda Behmen esir edilecek ve Ri ülkesi zabt edilecektir.

Sipāh-ı zeng-bārı cemᶜ idüb şeb
Ṭaġıtdı Rūm-ı rūzuñ dirnegin heb

Gece, zenci asker toplayıp, gündüzün Rum derneğini dağıttı.

Ḳaçurdı milk-i ġarba şāh-ı mihri
Sipāh-ı necmile aldı sipihri

Güneş şahını Batıya kaçırdı, göğü yıldız ordusuyla ele geçirdi.

Ḳamer burcına dikdi şāh-ı zengī
Fütūḥile livā-yı heft-rengi

Karanlık şahı, zaferlerle yedi renkli bayrağı Ay burcuna dikti.

Felek farḳına ser oldı serīri
Zemīn üzre zemān oldı esīri

Tahtı göğün ucuna baş oldu, yeryüzünde zaman esir düştü.

Vefā itmedi ᶜömri vü zemānı
Alub milkin felek ᶜazl itdi anı

Ömrü ve vakti yetmedi, felek ülkesini alıp onu (da) serbest bıraktı.

Şınub çün oldı zengī ᶜaskeri güm
Ṣabāḥın devletiyle şāh-ı encüm

Karanlık askeri yenilip kaybolunca yıldızların şahı sabahın görkemiyle

Ufuḳda dikdi bir zerrīn livāyı
Müsaḫḫar eyledi arż u semāyı

ufukta altın bayrağı dikti, yeri ve göğü boyun eğdirdi.

(2398-2404)

---

[801] *A.g.e.*, s. 207-208.

Tasvirde düzen itibariyle iki yolun takip edildiği gözlenir. Tasvir ya olaylarla içiçedir veya sonradan cereyan edecek bir takım olaylar için okuyucuyu hazırlamak gayesiyle bir bakıma bir sahne hazırlığı hassasiyletiyle *fon* oluşturmak mahiyetindedir. Bu ikinci tür tasvirlerde sahne *statik*tir ve giderek silinir. Tasvir için tasvir yapmak eserin dramatik yapısını bozar. Yazarın tasvir yaparken kendini hissettirmemesi gerekir. Bu gibi tasvirlerde yazar, okuyucusuna ve hikâyeye fon ve atmosfer hazırlarken kendi sanatkârlığını da sergilemiş olur.[802] Aşağıdaki tasvir olaylarla yani düzenlenen bir şölenle içiçedir. Tasvir için tasvir yapılmadığı, eğlencenin ruhuna uygun bir atmosfer oluşturmak endişesiyle hareket edildiği belirgindir. Sanatkâr da kaleminin gücünü göstermek imkânı bulmuştur:

Yaḳarlar şemᶜ-i rūşen şemᶜdāna Zemīni beñzedürler ās-māna	*Şamdanda parlak mum yakarlar, yeri gökyüzüne benzetirler.*
Şu deñlü yaḳdılar ḳandīl[i] mūmı Yire indi yidi çarḫuñ nücūmı	*O kadar kandil ve mum yaktılar ki (sanki) yedi göğün yıldızı yere indi.*
Kebāb u dürlü niᶜmet cerb [ü] şīrīn Kimesne şerḥ idemez biñde birin	*Kebap, yağlı ve tatlı çeşitli nimetler (vardı). Kimse binde birini anlatamaz.*
Kederden ḳalbi itmege güşāde Getürdi lāle-ruḫlar bezme bāde	*Kalbi kederden kurtarmak için lale yanaklılar meclise şarap getirdiler.*
Gülistān oldı meclis kāseler gül Arada bülbüle olmışdı bülbül	*Meclis gülbahçesi, kâseler (de) gül oldu, (kâseler)arasında sürahi bülbül olmuştu.*

(4825-4829)

Philippe Hamon'a göre tasvir, yazardan okuyucuya yani hikâye içerisinde bilgisi olan bir kişiden bilgisi olmayanı bilgilendirme fonksiyonu yüklenmiştir. Tasvir bir kahramanın bakış açısı demektir. Bu bakış açısıyla semantik hususlar, "tip kahramanlar (avare, ressam, uzman, teknisyen)", basma kalıp sahneler belirginlik kazanır. Son olarak tasvir herhangi bir kahramanın sahneye çıkmasının zeminini hazırlamak gayesiyle yapılır.[803] Vamık'ın dev Gund ile ilk karşılaşması:

Uyuridi meger kim dīv-i gümrāh Murādınca temāşā eyledi şāh	*Meğer azgın dev uyumaktaymış, şah onu enine boyuna süzdü.*

[802] Stevick, 251.
[803] Bourneur - Quellet, 110-111.

Ne gördi gördi bir kelb-i cehennem	*Ne görsün bir cehennem köpeği, başı*
Başı arslana beñzer desti ādem	*arslana elleri insana benzer.*
Teni ḳaplana beñzer pāyıdur ḫar	*Bedeni kaplana ayakları eşeğe benzer,*
Ṣanasın ḳuyruġı bir ulu ejder	*kuyruğunu ejderha sanırsın.*

(4511-4512)

"Mekānda yanyana bulunan ve aynı zaman içinde varolan simultane objelerin" gösterilmesi demek olan tasvir, cümlenin veya metnin kendi içindeki bütünlüğünü sağlayan bir ritim ögesidir. Bu ritim bazen, iki farklı görüntünün karşı karşıya getirilerek resimdeki yatay ve düşey fırça darbelerinin oluşturduğu etkileyiciliği yansıtır. Yalın veya gerçeğin yeniden bir yorumlanışı olarak *ışık* unsuru kompozisyonun temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Renk ve ışık unsurları yanında anlatının malzemesi dil olduğu için yazar kullandığı kelimelerin sesleri vasıtasıyla da sessiz tablosuna, işitme duyusuna hitap eden işlevler kazandırır. Cümlenin veya metnin kendi bütünlüğü içindeki yavaş veya hızlı tempo, gürültü veya sessizliği de beraberinde getirir. İfadelerin uzunluğu veya vecizliği, düzenli seyri veya duraklamaları tasvire canlılık verir.[804]

Renkler belli durumların sembolize edilmesi için kullanılan araçlardır. Ayrıca iç dünyanın anlatımında da kullanılan renkler dış dünyadan benzetmeler ve karşılaştırmalar yapmak suretiyle kişinin iç halinin görselleşip somutlaşmasını sağlar. Dış dünya tasvirlerinde de ışık imgesi üzerinde yoğunlaşılır. Işık da renk gibi kişinin iç dünyasının somutlaşması için kullanılan bir malzeme olur. Ses, eserlerde doğal seslerin bir yansıması olarak yer alır. Buna *yansıma* (lautmalerei) denilmektedir.[805]

Aşağıdaki beyitlerde tasvirin en kuvvetli yönü kulağa yöneliktir. Güneşli bir bahar gününde birbirine karışmış kuş sesleri hissedilmektedir.

Nesīm oldı bahāruñ nefḥ-i ṣūrı	*Rüzgâr, baharın sur (borusunun) nefesi*
Saña ʿarż eyledi keşf-i ḳubūrı	*oldu, kabirlerin açılmasını sana sundu.*
Virüb cān ḳaṭre-i Nīsān ḥayāta	*Nisan yağmuru hayatı canlandırıp, bitki-*
Ḥayāt irgürdi emvāt-ı nebāta	*lerin kurularını diriltti.*

---

[804] *A.g.e.*, s. 99-104.

[805] Klasik edebiyatımızda sesin bu şekilde kullanımı bir sanat olarak telakki edilmiş ve *aliterasyon* veya *aheng-i taklidi* terimleriyle ifade edilmiştir.

Ḳara ṭoprak bitürdi tāze gülşen
Açıldı lāle vü nesrīn ü sūsen

Kara toprak taze gülbahçesi yetiştirdi, lale, nesrin ve süsen açıldı.

Ṭonatmış tāze güller şāh-sārı
İderdi āh u zārı murġ-zārı

Koruları taze güller süslemişti, kuşlar ötüşmekteydi.

(3376-3379)

Doğa güzelliklerinin tasviri eğer bir nesneyle sınırlanmamışsa taslaktan öteye gitmez. Tasvir desene yaklaşmış olsa bile, yazar ihtiyatlı olmak durumundadır. Okur, nesneleri yazarın kendine sunduğu biçimde görmek yerine bir bakıma "özgür düşlerle hülyalarda olduğu gibi" onları hayal gücü için köprü olarak kullanır. Yazar tasvirleri yalnız bırakmamalıdır.[806] İki seven insanın kavuşmasıyla bütünleşen bir tasvir:

İrişdi Ḥaḳ Taʿālā'dan ʿināyet
Temām oldı nihāyet buldı fürḳat

Hak Taālā'dan yardım erişti, ayrılık bitti.

Açıldı baḫt [ü] iḳbālüñ bahārı
Ṭolundı devr-i idbāruñ nehārı

Şans ve talihin baharı açıldı, talihsizlik devrinin günü doldu.

Gül-i sūrī gibi ferḫunde ḫandāñ
Dil-i bülbül gibi şūride şādān

Pembe gül gibi mutlu, neşeli; bülbülün gönlü gibi aşık, keyifli

(3384-3386)

Ses imgelerinin bir kısmı melodik yapıdadır, diğer bir kısmı ise "şşşşt" (susun), "üff" (bıkkınlık, bezginlik vs.) gibi doğal niteliktedir. Koku imgesi de anlatıma organik bütünlük kazandıran bir imgedir. Sözgelimi "Hep aynı film ve havadaki hem aynı koku, kahve, ter, parfüm, likör ve sigara kokusu" cümlesinde yer koku atmosferiyle birlikte yeni bir özellik kazanmıştır. "... üstü başı ekmek kokuyordu, tıpkı köylü kadınların süt kokması gibi." örneğinde de aç bir insan için ekmek kokusu etkin bir anlatım biçimi olarak yer almıştır. [807] Eşyanın aç bir insanın gözüyle tasvir edilmesi açlığı ifade eden sayfalarca anlatımın yerini tutacak güçtedir.

Temāşā itdi gördi ol ṭolu ay
Faḳa ṭaḳmaġa yoḳ bir dāne buġday

Ayın ondördü etrafı seyretti,(kuş) tuzağ(ın)a takılacak bir tane buğday olmadığını gördü

[806] Alain, *Edebiyat Üstüne Söyleşiler*, çev.: Asım Bezirci, İstanbul, 1985, s. 102.
[807] Zeki Karakaya, *Edebî Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım*, Samsun, 1999, s. 135-139.

Sıçan düşse bacadan dirdi Allāh Yanınca yavrıcaḳları eyvallāh	*Fare bacadan düşse Allāh derdi, yanınca yavruları eyvallāh (Allāha ısmarladık)...*
Biri birine uymaz dört bucaġı Düşinde görmemiş odı ocaġı	*Dört köşesi birbirine uymaz, hiç ateş yanmamış hiç ocaġı olmamış.*

(1299-1300,1395)

Aşağıdaki tasvir de bir savaş sahnesini uzun uzadıya anlatmak yerine sesler ve cümle dizimiyle desteklenmek suretiyle daha canlı hale getirilmiştir.

Ecel irlerini ırlardı sürnāy Cihāñı ṭolduruben hūyile hāy	*Zurna ecel erlerine şarkı söylerdi, "hay huy" sesleri dünyayı doldurmuştu.*
Nefīr efġāñile eylerdi āḥeng İşidenler olurdı vālih ü deng	*Küfür feryatla koro yapmıştı, işitenler şaşırır ve ahmaklaşırdı.*
Naḳāre velvelesi ās-māna Çıḳardı velvele virüb zemāna	*Davulun gürültüsü zamana yaygara edip gürültüsü gökyüzüne çıkardı.*
Ṭabul gülbāngile eylerdi feryād Dögerdi gögsini isteridi dād	*Davul naralarla inlerdi, göğsünü dövüp adalet isterdi.*
Ḳulaġını cihānuñ çıñladub "żınc" İderdi düşmeni süst dostları dinc	*"Zınc" sesi dünyanın kulağını çınlatıp düşmanı etkisiz, dostları dinamik ederdi.*

(2452-2456)

Figürün beden, giysi ve davranışlarının da bir dili vardır. Bunların oluşturduğu kompozisyon da bize kişinin sosyal ve psikolojik durumuna dair bilgiler verir.[808] Her tasvir ayrı ayrı malzemelerle yapılır ve yapı bakımından farklı karekterde olur. Olay tasviri, olayın çeşidine göre değişir. Nesne olaylarla bağlantı kurulacak bir şekilde tasvir edilir. Tabiat tasviri farklı olur. Örneğin resim tasviri resimde bulunan objeye yönelik, objeyi olduğu gibi aktarma gayretiyle yapılır. Objenin çeşidi de tasvire yön verir.[809] *Vamık u Azra*'da Frenk Tur'un askerleri aşağıdaki şekilde tasvir edilirken

Dirildi geldi kāfir beglerinden Cehennem seglerinüñ yiglerinden	*Kāfirin ileri gelenleri (onlar) cehennem köpeklerinin güçlüleri(ydi); toplanıp geldi.*
Ḳamu bed-şekl ü bed-lehce vü bed-ḫū Seg-i düzaḫ siyāh-püş u siyāh-rū	*Hepsi çirkin, kötü dilli ve kötü huylu, cehennem köpeği, siyah giysili,siyah yüzlü.*

[808] Bkz. *A.g.e.*, s. 118-123.
[809] *A.g.e.*, s. 83.

Göñülde şek gögüslerinde ḥaclar
Bilinde burdun ellerinde meçler

Gönüllerinde şirk göğüslerinde haçlar,
belinde pala, ellerinde kılıç

(2434-2436)

Azra'nın resmi ise objeye (modele) uygun bir şekilde ifade edilmiştir:

Bulundı bir ḥarīr içinde bir derc
Niçe biñ cānlar itmişler aña ḥarc

Bir ipek içerisinde meşk tomarı buldular,
ona (emekle) binlerce can sarfedilmişti.

Yazılmış gördiler bir ḫūb taṣvīr
Ki cān virmiş yazan idince taḥrīr

Güzel bir resim çizilmiş gördüler, öyleki
çizen yaparken can vermiş (gibiydi).

Şu yirine ḳatub rengine āteş
Kim anı odile ḳılmış münaḳḳaş

Su yerine rengine ateş katıp onu ateş ile
nakışlamıştı.

İki nergislerini ḫaste yazmış
Cihān ḫalḳın şaçına beste yazmış

İki nergis (gözünü) hasta çizmiş, dünya
halkını saçına tutkun yazmış.

Yañağın nūrile ḳılmış münevver
Ṭudağın ḳāndile yazmış mükerrer

Yanağını nur ile nurlandırmış, dudağını
şeker ile yoğunlaştırmış.

Virür luṭfile cānlar cānı yoḳdur
Döker ġamzeyle ḳanlar ḳanı yoḳdur

Canı yoktur (ama) lutfedip can verir, kanı
yoktur, yanbakışla kan döker.

Gören ol ṣūreti ḥayrān olurdı
Niçeler cān virüben cān alurdı

O yüzü gören hayran olurdu, nicesi can
vererek can alırdı.

Niçenüñ ʿaḳlın ol ṣūret ḳapardı
Niçeler büt-perest olub ṭapardı

O yüz nicesinin aklını çelerdi, nicesi
putperest olup tapardı.

Yazılmış üstine altunile ter
Ki ʿAzrā peykeridür işbu peyker

Üzerine altınla güzel bir şekilde bu yüz
Azra'nın yüzüdür diye yazılmış.

(1550-1558)

Yapılan tasvirlerin alalade, fonksiyonsuz ve bir sanat endişesiyle metnin içine serpiştirildiğini söyleyemeyiz. Tasvirler olayın karakteri ile ilgili ve fonksiyoneldir.

5.4.4. Mektup tekniği:

Mektup hem bir anlatım biçimi hem de bir tür adıdır. Bireysel duyguların sıcaklığını taşımaktan, diplomatik mesajlar taşımaya kadar toplumsal iletişimin en yaygın vasıtalarından biridir. İnsanlık tarihinin şekillenmesinde de önemli bir fonksiyon üstlenmiş olan mektup bazen felsefi, psikolojik ve lirik derinliği ile sanatın gelişmesine destek olmuştur.

Mektubun romana girişiyle macera, yerini beşerî yönü ağır basan bir yapıya bırakır ve bu yapıyı barındıran roman türü 18. yüzyıldan itibaren daha fazla ilgi görmeye başlar. Mektup eserde anlatıcının müdahalesine imkân vermeksizin karakterlerin kendi duygu ve tepkilerini doğal biçimde yansıtmaları bakımından önemli bir anlatım tekniğidir. Bu anlatım tekniği olaylara aynı zamanda birden fazla bakış açısıyla yaklaşma imkânı da sunar. Mektup tekniğinden ya bir eserin bütün yapısını oluşturmak şeklinde, ya da eserde ihtiyaç hissedildikçe başvurulmak suretiyle faydalanılmıştır. Tekniği kullananın becerisine bağlı olarak okuyucu üzerinde oldukça etki bırakabilecek bir yöntemdir.[810]

Vamık u Azra'da Tus padişahı Taymus'un, Babek Şah'ın kızını istemek için Şadkam ile bir mektup gönderdiğini görüyoruz. Mektubun yukarıda anlatıldığı biçimde bir sanat endişesi gözetilerek "beliğ inşa" ve "fasih elfazile" manzum ve mensur olarak kaleme alındığı da *(625)* bizatihi anlatıcı tarafından söylenmektedir Anlatıcının araya girmeleri gözardı edilince "birinci şahıs-ben" bakış açısından faydalanıldığı görülür.

Pes andan mihrile mührini aldı Gözine sürdi göz ḫaṭṭına ṣaldı	*Daha sonra şefkatle düğümünü çözdü,* *gözüne sürdü, yazıya göz attı.*
Yazılmış ḫüsn-i ḫaṭṭile muḥaḳḳaḳ Ser-i nāme be-nām-ı Ḥażret-i Ḥaḳ	*Muhakkak yazı stiliyle "Allāh' ismiyle"* *başlıyordu.*
Cihānı yoġiken var eyleyen ol Her işde ḳudret iẓhār eyleyen ol	*"Cihanı yok iken var eden O, her işte* *kudretini gösteren O.*
Anuñ emrinden oldı cümle mevcūd Virür mevcūda nekim itse maḳṣūd	*Bütün varlıklar Onun emriyle oldu, Var-* *lıklara arzu ettiğini verir."*
Pes andan āsitānıña sürüb yüz Duʿā-yı devletüñde gice gündüz	*(Mektup şöyle devam eder:) "gece gündüz* *devletine duacıyız, eşiğine yüz sürüp*
İderüz ṣıdḳıla devlet duʿāsın Ḳıluruz ḳapuña ḫidmet duʿāsın	*devletine ve kapına samimi dualarda* *bulunuyoruz.*
Şenādan ṣoñra şāh-ı kām-rāna Sürüb yüz ʿaczile yüz āsitāna	*Saadetli padişaha övgüden sonra eşiğine* *acizane yüz sürüp (deriz ki):*
Dünüñ ḳadr ola günüñ ʿīd-i nevrūz Niyāzmend-bendeyüz iy şāh-ı pīrūz	*Gecen kadir (gecesi), gündüzün nevruz* *olsun! Ey kutlu padişah! yalvaran köleyiz*
İşitdüm devlütüñ burcında iy māh Ṭulūʿ itmiş güneş mānendi bir māh	*Ey ay (gibi olan), işittim ki devletinin bur-* *cunda güneş gibi (parlak) bir ay doğmuş.*

[810] Tekin, 224-227.

Ḳuṣūrum yoḳ serīr-i salṭanatda Müyesserdür murādum her cihetde	*Saltanat tahtında eksiğim yok, her bakımdan istediğim nasip olmuştur.*
Serümde efser-i ser-tāc-ı devlet Velī burc-ı nesebde yoḳ saᶜādet	*Başımda devlet tacı (var), fakat soy burcunda mutluluk yok.*
Bitürmedi diraḫtı ᶜömrümüñ gül Ola bāġumda benden ṣoñra bülbül	*Benden sonra bahçemde bülbül olsun diye ömür ağacım gül vermedi.*
Sizüñle gerçi ẓāhirde cüdāyuz Velī fiṭrat deminde āşināyuz	*Sizinle her ne kadar uzak görünsek de yaradılış meclisinden tanıdığız.*
Bizi yad eyleme luṭf eyle yād it Bu maᶜnīde yiridür ᶜadl [ü] dād it	*Bizi yabancı sayma, lutfedip hatırla, bu anlamda adalet ve insaf etmenin yeridir.*
Ṣafā-yı himmetüñden eyleme dūr Ḳoma ḫāk-i meẕelletde bizi ḫor	*Yardımının zevkinden bizi mahrum etme. itibarsızlık toprağında bizi hor bırakma.*
Niyāzmendüñ niyāzın ḳıl icābet Kerem göstergil iy kān-ı kerāmet	*Yalvaranın yalvarısına cevap ver,ey cömertlik madeni, bağışta bulun!*
Yetişdür himmetüñden baña behre Şeref virsün Güneş bezmine Zühre	*Yardımından bana nasip ulaştır, Zühre, güneş meclisine şeref versin.*
Ḳırān-ı mihr ü meh çün ola vāḳiᶜ Ṭoġa bir Müşterī-baḫt Zühre-ṭāliᶜ	*Ay ve güneşin kıranı gerçekleşince bir Müşteri bahtlı, Zühre talihli doğsun.*
Güneş gibi cihānı ide pür-nūr Ṣafāyile ola yiryüzi maᶜmūr	*Güneş gibi cihanı nur doldursun, neşeyle yeryüzü bayındır olsun!*
Sebeb olmaġa himmet eyleñ iy şāh ᶜİnāyet eyleye luṭfından Allāh	*Ey şah, yardım etmen için Allāh'ın lutf-etmesini dilerim!*
Dil ü cān ola luṭfuñ birle ābād Ki bāḳī ᶜömr [ü] devlet müstedām bād	*Lutfunla, ömrüm sonsuz, devletim sürekli can u gönlüm şen olsun!"*
Oḳudı nāmesini nām-dāruñ Rumūzın bildi nedür aṣlı kāruñ	*Şöhretli (padişah)ın mektubunu okuyup ne demek istediğini anladı.*

(628-649)

5.4.5. Duraklama tekniği:

Duraklamada öyküleme süresi, hiçbir olay süresiyle denk değildir. "Duraklama anlatıda hiçbir olayın olmadığı, olayların akışını kesen anlatıcının yorumlarına ya da betimlemelerine yer veren bir bölümdür."[811] Zaman sadece itibari aleme mensup olan anlatıcının sözlerini sarfetme süresi kadar işler. Bunun

[811] Kıran, Z.,- Kıran, A., 208.

dışında işleyen zaman sadece *lektür* (okuma) zamanıdır. Duraklama, zamanın olduğu kadar olayların da kesintiye uğradığı anlamına geliyor.

Vamık, Huceste tarafından eğitilir, her ilimde söz sahibi bir duruma getirilir. Vamık ve Behmen'e mezuniyet töreni düzenlenir. Hem öğrencilere hem de bunları yetiştiren hocaya çokça ödüller verilip taltif edilir. *Anlatıcı-yazar* bu kısmı anlattıktan sonra bir değerlendirme yapmadan tekrar itibarî aleme dönmez.

Zihî devrān zihî devletlü sulṭān	*Ne güzel devran, ne hoş devletli sultan ki*
Kim itdi ehl-i ʿilme bunca ihsān	*ilim sahibine bu kadar bağışta bulundu.*
ʿAceb devrān irişdi gitdi şefḳat	*(Şimdi) Acayip bir devir oldu, merhamet*
Ne ehline ne ʿilme ḳaldı raġbet	*kalktı, ne ilme ne ilim sahibine itibar kaldı.*
Eger raġbet umarsañ ḫor olursın	*Eğer itibar beklersen horlanırsın, sanat*
Hüner ʿarż eyleseñ maḫhūr olursın	*sunarsan, aşağılanırsın.*
İderseñ ḫidmeti müft ummayub cāh	*Makam beklemeden bedava hizmet*
Gören dir āferinler bārekallāh	*edersen gören bravo, barekallāh der.*
Dilerseñ cāyize dirler denīdür	*Ödül arzularsan alçaktır, zengine yoksul,*
Ġınāya müflis iflāsa ġanīdür	*yoksula zengindir derler.*
Elüñde varına eyle ḳanāʿat	*(Camil) elinde olana razı ol, şükr et*
Şükür ḳıl itme devrāndan şikāyet	*devrandan şikayet etme!*

(831-836)

Anlatım bu şekilde 846. beyite kadar sürer. Bu kısımda olay zamanı ve vakanın cerayanı *durakla*mıştır.

5.4.6. Özetleme tekniği:

Tom Jones'a göre: "...Olağanüstü bir olayla karşılaştığımız zaman, onu bütün boyutlarıyla okuyucunun gözleri önüne sermek için hiçbir zahmetten kaçınmayacağız ve kağıdımızı da esirgemeyeceğiz. Fakat dikkat çekici herhangi bir olay yoksa, yıllar geçse bile hikâyemizde büyük bir zaman süresini atlayıvermekten korkmayıp sadece önemli olayları kaydetmekte tereddüt etmeyeceğiz." Bu sözler *özetleme* ve *sahne* tekniğinin karakteristik özelliğini gözler önüne serer.[812]

Özetleme, süre açısından değerlendirilince, anlatının süresi öykünün süresinden kısadır. *Sahneleme* tekniğinde ayrıca kişilerin birbirleriyle ilgili

[812] Stevick, 45

düşünceleri yer alır. Anlatıcı belli bir süre içerisinde olup biten her şeyi anlatmayı hedeflemiştir. Kişelerin sözleri, hareketleri ve olaylar *doğrudan*, açık ve anlaşılır bir şekilde gözler önüne serilir. Konuşmalarda da ardarda ve aralıksız bir ritim söz konusudur. Süre açısından bakılınca öyküleme zamanı ile kurmaca zamanının çakıştığı görülür.[813] *Eksilti* bazı olayların "ertesi gün", "ertesi hafta" "on yıl sonra" gibi şekillerde geçiştirilerek olay zamanının hızlandırılması anlamına gelir[814] ki bu teknik de özetlemenin bir alt birimi olmalıdır.[815]

Şah Taymus'un Şah Babek'in kızıyla evlenmesini müteakip, olay özetleme tekniği ile anlatılmıştır. Olay zamanı uzun olduğu halde anlatım zamanı kısadır.

Ṭoḳuz ay itdi çün Meryem taḥammül	*Meryem, dokuz ay katlanınca bir gül yüz-*
Vücūda geldi bir gül yüzlü bülbül	*lü bülbül (gibi ağlayan çocuk) doğdu.*
	(700)

Çocuğun büyümesi de özetleme tekniğiyle anlatılmıştır:

Çün oldı nāzile perverde ol gül	*O gül nazlı büyütülünce bir yaşına girip*
İrüb bir yaşına ötdi çü bülbül	*bülbül gibi öttü.* *(763)*
İrişdi çünki üc yaşına Vāmıḳ	Vamık *üç yaşına varınca görenler can u*
Görenler cān u dilden oldı ʿāşıḳ	*gönülden ona aşık oldu.* *(764)*
İrişdi beş yaşına şāh-ı ferrūḫ	*Kutlu şah beş yaşına vardı, hiç kimseye*
Degürmez oldı hīc kimseye pāsuḫ	*karşılık vermez oldu.* *(768)*

5.4.7. Geriye dönüş tekniği:

"Anlatı ve Zaman" başlığı altında *Geriye Dönüş Tekniği*nin zaman açısından ifade ettiği anlam üzerinde duruldu. (Bkz s. 353-356) Estetik işlevi açısından şu değerlendirmelere ortaya konabilir. Dar anlamıyla geriye dönüş, olay ve kişileri tanıtmak için yakın zamana, bir gün veya birkaç gün öncesin dönmek demekti. Geriye dönüşten gaye anlatılan bir durum veya düşünceyi desteklemektir. Aynı zamanda güncel olanla yakın geçmişe ait olan birbirine bu teknikle bağlanmış olur. Geriye dönüş bir olay veya okuyucuyu aydınlatmak gayesiyle geriye dönüş söz konusuysa bu da *yapıcı geriye dönüş* olarak adlandırılır. Yapıcı geriye dönüş ile

---

[813] Kıran, Z., - Kıran, A., 208-209

[814] *A.g.e.*, s. 209.

[815] *Duraklama* tekniğiyle beraber *sahne, özetleme* ve *eksilti* tekniklerini, zamanın işleyişini esas almak suretiyle *Tasvir tekniği* başlığı altında incelemek mümkündür. Bu teknikler, metni sunuş ritmi sağlamak için kullanılan anlatı yollarıdır.Aynı zamanda itibarî zamanın değerlendirilmesi için gözardı edilmemesi gereken hususlardır. (Bkz. *A.g.e.*, s. 208-209). Anlatım teknikleri eserde estetik yapı ve iletişim esas alınarak yapılmış olan bir sınıflandırmadır.

okuyucunun merak ettiği daha doğrusu merak konusu olduğu tahmin edilen hususlara açıklık kazandırılır. Böylece okuyucu hem kahramanı hem de o kahraman etrafında vuku bulan olayları daha iyi anlamış olur[816]

Behmen, Azra Hakim ve Dilpezir Tur'a yenilmek üzereyken, tesadüfen Merzban ve ordusunun ulaşmasıyla kurtulurlar. Merzban geriye dönüş tekniği ile tanıtılır:

Şu vaḳtin kim güzeller şāhı ʿAzrā	*Güzeller şahı Azrā'nın güzelliğini resmet-*
Cemāli naḳşın itmişidi inşā	*tirdiği zaman* *(3742)*
Anuñ birini bir ehl-i dil almış	*Bir gönül ehli o(resimler)den birini almış*
Zemānile meger ol Ṭūs'a gelmiş	*zamanla Tūs'a gelmiş,* *(3746)*
İletmiş pād-şāha anı pīşkeş	*onu hediye olarak padişaha sunmuş.Şah*
Görüb şāhuñ düşer cānına āteş	*görünce canına ateş düşmüş.* *(3747)*
Meger ol devr içinde bir ulu şāh	*Meğer o devirde bir ulu şah Tūs'u*
İdinmişidi Ṭūs'ı taḫt u dergāh	*başkent ve karargah edinmişti.* *(3748)*
Çü gördi Merzbān ol ṣūreti ḫūb	*Merzban o güzel yüzü görünce ona can u*
İdindi cān u dilden anı maḥbūb	*gönülden aşık oldu.* *(3751)*
Ḳodı taḫtı vü terk itdi diyārı	*Tahtı bırakıp oraları terk etti, işi gücü*
Bıraḳdı cümle gözden kār [ü] bārı	*bıraktı, (hiçbir şey) gözünde değildi.* *(3755)*
Cihānı seyr iderken Merzbān Şāh	*Merzban Şah cihanı gezerken, o gün yolu*
O gün ol cenge irdi yolı nāgāh	*ansızın o savaş(ın olduğu yer)e ulaştı.* *(3769)*

5.4.8. Montaj tekniği:

"Montaj tekniği, bir romancının, genel kültür bağlamında bir değer ifade eden anonim, bireysel ve hatta ilahî nitelikli bir metni, bir söz veya yazıyı, *kalıp halinde* eserinin terkibine belirli bir amaçla katması, kullanması demektir." Romancılar montaj tekniğinden eserin genel yapısını kurmak ve kompozisyonu oluşturmak için faydalanırlar. [817] Klasik edebiyatımızda tanımda yer alan unsurları bünyesinde toplayan terim *iktibas*tır. *İktibas* anlamı güçlendirmek ve estetik düzeyde güzelleştirmek bakımından da montaj tekniği ile ortak bir işleve sahiptir. *Manevi iktibas* ise bazen bir metnin bütününe hakim bir kompozisyon oluşturabilir. Ayrıca terbi, taştir, tahmis, tesdis vs. alıntılanan manzumeleri

[816] Tekin, 236-238.
[817] *A.g.e.*, s. 243-244.

yeniden yapılandırma anlamındaki nazım şekillerinin, modern anlamda *montaj* tekniği ile örtüştüğü görülür. Üstelik Oğuz Atay'ın *Bir Bilim Adamının Romanı*ndaki Mustafa İnan'ı karakterize etmede faydalanılan "Dost bi-perva Felek bi-rahm devran bī-sükūn" mısraının ve benzeri alıntılar ortak bir kültürün ifade imkânlarından olmak bakımından montaj olarak yorumlanması[818] yukarıda sözü edilen terimlere biraz daha sıcak bakılması gerektiği anlamına gelmektedir.

Anonim nitelikli montajlara, Klasik edebiyatımızda *darb-ı mesel* denmiştir.

İkilik eyleyende birlik olmaz Meşeldür gücile gökceklik olmaz	*İkilik edende birlik olmaz, 'Güç ile gök-çeklik (zorla güzellik) olmaz'denmiştir.* *(2361)*

Ayet ve hadis *montaj*ları ise *iktibas* olarak kaydedilmiştir.

Çekildi sürme **mā-zāğa'l-başar**dan *Gözi ḥaḳ nūrın aldı her naẓardan*	*"Gözü şaşmadı" ayetinde sürme çekildi, gözü her bakışta Hak nurunu gördü.* *(211)*

(Mā-zāğa'l-başar ve mā ṭağā: "(Muhammed'in) **göz(ü) şaşmadı** ve sınırı aşmadı." Ayet: Necm 17.)

5.4.9. Diyalog tekniği:

Diyalogun en temel işlevi gizli olanı belirgin hale getirmek ve soyut olanı somutlaştırmaktır. Holman'a göre diyalog, olayların gelişiminde bir basamaktır. Kahramanların psiko/sosyal konumlarının açıklanmasına yarar. Anlatıma doğallık verir, düşünce ve felsefelerin yansıtılmasını sağlar. Farklı kişilerin bir araya gelmesi ve konuşması, üslupların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Diyalog metni hafifletir.[819]

Görmediği halde, duyduğu haberlerle Vamık'a aşık olan Azra değişmiştir, yüzü solgundur. Sürekli bir hüzün ve suskunluk içindedir. Dadısıyla Azrā arasında şu konuşmalar geçer:

Buyur derdüñ baña iy derde dermān Devā olsun ideyin cānı ḳurbān	*"...Ey derde derman, bana derdini söyle, deva olacaksa canı(mı) kurban edeyim.*

[818] Aytaç(1990), 57. (Yazar konuyla ilgili incelemesinde alıntıyı ikiye ayırmış ve resmi nitelikte olanlarına *montaj*, diğerlerine ise *Edebî Alıntı* ismini vermiştir. *A.g.e.*, s. 57-58)
[819] Tekin, 255-255.

Çü maʿlūm ola bīmāruñ mizācı Ṭabībüñ fāyide eyler ʿilācı	*Hastanın bünyesi bilinince doktorun ilacı da faydalı olur.*
Dilerseñ kim ola derdüñe dermān Ṭabībe eyleme derdüñi pinhān	*Derdine derman olmasını istiyorsan derdini doktordan gizleme!"*
Şeker-leb geh yanardı geh ḳızardı Gül-i raʿnāleyin beñzi ḳızardı	*Şeker dudaklı (Azrā) bazan yanar, bazan kızarırdı; yüzü güzel gül gibi kıpkırmızıydı.*
Didi göynüklenüb ʿAẕrā-yı şeydā Derūnumda bir ʿillet oldı peydā	*Divâne Azra kederlenip "Yüreğimde bir hastalık belirdi." dedi*
Bāña bir derd ulaşdı yāresi yoḳ Hemān ölmekden özge çāresi yoḳ	*"Bana yarasız bir dert ulaştı, (onun) ölmekten başka çaresi yok.*
Niçe biñ yıl ʿilāc eylerse Loḳmān İdemez çāre yoḳ ol derde dermāñ	*Lokman binlerce yıl ilaç yapsa da o derdin dermânı yok, çare olmaz."*
Eyitdi dāye iy gözüm çerāġı Ayaġuñ ṭoprāġı cānlar ṭurāġı	*Daye, "Ey gözümün ışığı!" dedi, "Ayağının toprağı canların yurdudur.*
Egerçi ʿillet olur gündüze dün Gicenüñ gündüzi var iy yüzi gün	*Her ne kadar gündüze gece dert olsa da ey güneş yüzlü! (Her) gecenin gündüzü vardır.*
Olur her menzilüñ āḫir karārı Zemistānuñ ṣonında nev-bahārı	*Her yolun sonunda bir durak, kışın sonunda bahar olur.*
Ne dilde derd ola dermān bulundı Ne cānda ṣabr ola cānān bulundı	*Hangi gönülde dert olsa derman bulunur, sabreden can da canana ulaşır.*
Sözüñdür ḫaste göñlümüñ şifāsı Buyur derdüñi iy dertler devāsı	*Sözün hasta gönlümün şifasıdır, ey dertler devası derdini söyle!"*

(1046-1057)

5.4.10. İç monolog tekniği:

"Yazarın, figürlerinin akıllarından geçeni, içlerinden geçirdiklerini, onların kendi kendileriyle konuşmaları tarzında yansıtma tekniğine verilen addır. Roman, figürlerinin içini okumaktır bir bakıma."[820] Gürsel Aytaç'ın yapmış olduğu bu tanımda geçen "kendi kendileriyle konuşma" ifadesi Mehmet Tekin tarafından "iç diyalog" olarak müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Ayrıca iç monologu, çağrışıma dayalı, zaman ve mekân kategorilerine uymayan ve figürün aklından geçenleri ifade eden *bilinç akımı*ndan da ayırmak gerekir.[821] Bir eserde iç monolog

[820] Aytaç (1990), 54.
[821] Aytaç (1991), 71.

tekniğinin başarılı bir şekilde ortaya konması roman tekniğinin ulaştığı seviyeyi göstermek bakımından oldukça önemlidir. Sözgelimi Recaizade'nin *Araba Sevdası*'nda bu tekniği 1896'da uygulamış olduğunun Berna Moran tarafından ortaya konulması "dünya edebiyatı açısından küçümsenmeyecek bir katkıdır."[822]

İç konuşma tekniğinde yazar aradan çekilir ve aktarma görevini bırakır. Okur roman kişisinin zihnini bir sinema gibi seyreder.[823] İç konuşmada dil, konuşma diline benzer yani konuşma dilinin sadeliği ve doğallığı görülür. İç monologlar, figürlerin pasif yaradılışlı olduğunun bir belirtisidir. Bu yöntemin uygulandığı parçalarda doğallık esas unsurdur. İç konuşma kendini sesli konuşmanın mantığıyla yansıtmaya başladığı an, eserde tekniğin başarısızlığından söz edilir.[824]

Yanardı şemᶜ-veş bir gice ol māh	*Bir gece o ay mum gibi yanmaktaydı,*
Bu endīşe düşer fikrine nāgāh	*ansızın şu fikir aklına düştü:*
Çekince ḥasretile intiẓārı	*"Hasretli bekleyişi çekinceye kadar git,*
Sefer it ḳıl teferrüc her diyārı	*başka yerlerde gezintiye çık.*
Diyār-ı yāre ᶜazm it bağla maḥmil	*(Atı) eğerle sevgilinin yurduna git, aysın*
Ḳamersin seyr ḳıl menzil-be-menzil	*bir yerden başka bir yere seyahat et!*
İre seyrüñ şeref burcına bir gün	*Yolculuğun bir gün şeref burcuna varsın,*
Ḳırān-ı saᶜd ideler ayile gün	*ay ile güneş mutluluk yörüngesinde buluşsun*
Irağ olsa ne deñlü kūy-i cānān	*Yarın mekānı ne kadar uzak olsa da Rah-*
Yaḳın olur ᶜināyet itse Raḥmān	*mān (olan Allāh) fırsat verirse yakın olur.*
Meşeldür gerçi ḫalḳ bu sözi ḥaḳ dir	*Meseldir, halk bu sözü doğru söylemiştir:*
Kim olmaz ᶜāşıḳa Bağdād ırak dır	*'aşıka Bağdat uzak değildir'.*
Ṭur imdi ᶜazm-i Bağdād eyle iy cān	*Ey can, kalk şimdi Bağdat'a git, sevgiliye*
Müyesser ola tā ki vaṣl-ı cānān	*kavuşmak nasip olana kadar (ara)!"*
Girüb merdāne ṭona ol cihāngīr	*O yiğit (Azrā) erkek elbisesi giyindi, ok*
Ṭaḳındı tīrkeş ḳuşandı şimşīr	*sadağını takındı, kılıç kuşandı.*
	(1216-1223)

[822] Aytaç (1990), 17.
[823] Moran, 63.
[824] Tekin, 265-266.

5.4.11. İç çözümleme tekniği:

Anlatıcının araya girerek kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarmasına denir. İç çözümleme tekniği bilhassa *anlatma*nın yegane aktarma tekniği olduğu dönemlerde, *iç monolog* ve *bilinç akımı* tekniklerinin keşfinden önce sıkça başvurulan bir teknik olmuştur. Yazar kendi duygu ve düşüncelerinden uzak objektif bir biçimde kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarır.[825] *Vamık u Azra*'da:

Hemāndem baḥr-ı fikre ṭaldı dāye	*Dadı aynı anda fikir denizine daldı, nice*
Niçe rūşen güherler aldı dāye	*parlak cevherler çıkardı.*
Araşdurdı zemānile zemīni	*Zaman ve mekānı araştırdı,Çin'e mahsus*
Bu fikri ḫoş görür ol nakş-ı Çīnī	*(incelikte) bir resim (çizdirme) fikri hoştu:*
Ki nakş itdüre ᶜAẕrā'nuñ nigārın	*Azra'nın resmini çizdire onu gören*
Gören anı göre ᶜAẕrā ᶜiẕārın	*Azra'nın yanağını gör(müş ol)a!*
Şala resmile ol nakşı zemīne	*Bu resmi (bütün) yeryüzüne dağıta, kimi*
Kimi dīnden çıḳa kim gire dīne	*dinden çıka, kimi dine gire...*
	(1126-1129)

Behmen, Taymus Şah'a Vamık'ı perişan eden resimden bahseder. Taymus Şah oğlunu aşık eden bu resmi görmek ister:

Görür Ṭaymūs Şāh bir nakş-ı bī-cān	Taymus *Şah cansız bir resim görür;*
Melek maᶜnīde vü ṣūretde insān	*manāda melek ve görünüşte insan.*
Velī cānlularuñ cānın uġurlar	*Fakat canlıların canını çalar, ne canını*
Ne cān cānından īmānın uġurlar	*(hayır), canından imanını çalar.*
	(1624-1625)

Aşağıdaki örnekte de şair Vamık'ın psikolojisini yansıtmak bakımından oldukça başarılıdır:

Ḳonub ol dün sarāyına ḥişāruñ	*O gece kalenin sarayına oturup zamanın*
İşin fikr eylediler rūz-ġāruñ	*gösterdiği işleri düşündü.*
Görürler dehr-i dünuñ yoḳ vefāsı	*Aşağılık dünyada vefa olmadığını, rahatlı-*
Cefā vü cevr ü miḥnetdür ṣafāsı	*ğın eziyet sıkıntı ve keder olduğunu görür.*
Birez ᶜAẕrā'yı yād itdi şehenşāh	*Şahlar şahı biraz* Azra'*yı, biraz beğliğini*
Birez begligin añdı eyledi āh	*anıp ah etti.*

[825] Moran, 62-63.

Atasın anasın ġurbet belāsın Arada geçilen fürḳat belāsın	*Anasını, babasını, gurbet belasını, bu arada ayrılık belasını*
Görüb Behmen'den ayru düşdügini Añub ağladı şayru düşdügini	*Behmen'den ayrı düştüğünü, hasta yattığını anıp ağladı.*
Felek cevrinden itdi çoḳ şikāyet Cefā cānına kār itmişdi ġāyet	*Feleğin işkencesinden çok şikâyet etti.* *Sıkıntı canına yeterince kar etmişti.*

(2592-2597)

6. ÜSLUP

6.1. Teori:

Yazarın tarihsel, toplumsal, psikolojik vs. yönlerinin ortaya konması, incelemeye alınan eseri için orijinal tespitler olmayabilir. Ancak yazarından bağımsız olmadığını hissettirebilen eser varlığını ispat edebilir. Bu bakımdan üslup incelemesi eseri ve eser sahibini değerlendirmenin en önemli ölçütü olmalıdır.

Pierre Quiraud'a göre "Üslup ilminin en acil görevi, bizzat üslup kavramından başlayarak konusunu, yapısını, gayelerini ve metodlarını belirlemektir."[826]

Üslup bahsinde öncelikle göz önünde tutulması gereken husus, bir metot tayin etmek olmalıdır. Şerhten başka bir yaklaşımın söz konusu olmadığı klasik metinlerimizin teorisine dair boşluğu doldurmak için ilk adım ve bir bakıma ilk zorunlu değerlendirme esere yönelik olacaktır. Eserden kendi teorisini oluşturmasını, kendi değerlendirme yöntemini tayin etmesini beklemek durumundayız.

Tezkirelerde üslup, *tarz, yol, vadi* anlamlarıyla kullanılır. Bu kullanımlarda *üslub-ı şiir, üslub-ı inşa, tarz-ı gazel* gibi ifadeler pek fazla önem arz etmezler. Fakat aynı terimin şairin üslupta şahsiyetini ortaya koyup koymadığını ifade etmek için kullanıldığı da görülür. Üslupta şahsiliğin bulunup bulunmadığı araştırılır. Sözgelimi Ulvî'nin üslubu için "şuara-yı selef tarzı, kudema üslubu" gibi ifadelerin kullandığı görülür. Üslupta şahsiliğin yanısıra öncelik, yenilik, icad yani orijinalite aranır.[827] Tezkireler bize çok sınırlı ölçüde ve kısmen-objektif malzeme verirken, bir esere dair eleştirel ve teorik değerlendirmeyi bir başka sanat eserinden hareketle

---

[826] Pierre Quiraud, "Üslup İlminin Vazifeleri" (çev.:Eriman Topbaş) Türk Yurdu, 12, 53, Ocak 1992, s.37.
[827] Harun Tolasa, *Sehi Latifi, Aşık Çelebi Tezkireleri'nde Şair Tetkik ve Tenkidi*, AÜ EF Doçentlik Tezi, Erzurum, 1975, s. 274-277.

yapmak gerekiyor. Teoriyi, yine şair veya yazar olan bir sanatkârın kaleminden, sözgelimi *tercüme, tazmin, tanzir, şerh, terbi* ve *tahmis* gibi özel beğenilerle oluşturulmuş veya umumiyetle polemik havasında olan *hiciv* gibi eleştirel anlam taşıyan metinlerden takip edebiliyoruz. Sözgelimi, Nâbî üsluba dair;

Hüsn-i tabir verir ma'niye hüsn-i diğer

Şevket-i hüsne çok imdadı olur üslubun

derken Nef'î de;

Sözde nâzir olmaz bana ger olsa âlem bir yana

Pür tumturak u hoş edâ na Hafiz'em ne Muhteşem

beytiyle kendini övüp, tabiatıyla üsluptan bahsetmiştir. "Nazir olmaz bana" ibaresi "üslubun bireyselliğiyle,"pür-tumturak" ifadesi de *ihtişam* veya *yüksek üslup düzeyi* ile izah edilebilir.

Şehy Galib'in *Hüsn ü Aşk*'tan dolayı söylediği;

Tarz-ı selefe tekaddüm ettim

Bir başka lügat tekellüm ettim

beyti de şairin üslup sahibi olduğunun veciz ifadesidir. Diğer eserlerde yer alan düzeyli fahriye ve sebeb-i telif kısımları da üsluba işaretleri bakımından incelenebilir.

Üslup konusunda yazılmış olanlar 19. yüzyıldan geriye gitmiyor. Recaizade'nin *Talim-i Edebiyat* isimli eseri modern manada ilk teori kitabı olarak kabul ediliyor. Bu dönemde o zamana kadar Arapça ve Farsça olarak okutulan belagat kitapları, yerini, batının modern retorik anlayışından çizgiler taşıyan Türkçe belagat kitaplarına bırakmıştır.

Üslubun kronolojik çizgisine bağlı kalarak metodu belirlemek için kafamızı kurcalayan bir takım sorulara cevap bulmak zorundayız. Mevcut olanlardan hareketle nazarî ölçüler tespit edilebilir mi? Batıdan alınmış metodlar yerli edebiyata ne şekilde tatbik edilebilir? Terminoloji nasıl tayin edilecektir? Eseri esas kabul etmek açısından strüktüralist (yapısalcı) bakış açısı ile Divan şiirinin tahlile bakış açısı arasındaki yakınlık hangi seviyededir? Belagatten hareketle bir metin inceleme yöntemi geliştirilebilir mi? Metnin yapısı yerine konusunu esas alan mesnevi için, *yapılsalcı* bir yaklaşım yeterli midir? Üslup incelemesi, değerlendirmeye alınan eserin hangi yönünü takviye eder?[828]

---

[828] Bu sorulardan bazılarının problem teşkil ettiği bir mülakata dikkat çekmek gerekiyor. (Bkz. Okay, 247-262)

6.1.1. Klasik üslup anlayışı:

Kelam ve Üslup:

Miralay Süleyman Beğ ile dokuz asır boyunca Arapça ve Farsça olarak belagat okuma geleneği kırılır. Yazar *Mebaniü'l-İnşa* isimli eserinde Arapça ve Farsça eserler yanında, Fransızca'dan Emile Lefranc'in *Traite Theorique et Pratique de Litterature* isimli eserinden de faydalanmıştır ve batı retoriğinden faydalanan ilk teorisyendir.[829]

*Miralay Süleyman Beğ*in *Mebaniü'l-İnşā*sında *kelam, üslup* karşılığı olarak kullanılmış ve üç kısma ayrılmıştır.

1- Kelam-ı basit: Sözün sade, kısa, fikir ve tasavvur bakımından saf ve tabii olanıdır.

2- Kelam-ı Mutedil: *Kelam-ı alī* ile *kelam-ı adī* arasında bulunur. Bu tür kelam okunduğunda tatlılık ve güzellik verdiği gibi fonetiği de kulağa zevk verir. Kelam-ı Mutedil bazı özelliklere sahiptir:

a) Servet: Servet-i kelam (söz zenginliği); parlak fikirlere, güçlü hayallere, tesirli ince nüktelerin uyumlu güzelliğine verilen isimdir. Bu da sözün genişliği ve coşkusunun birlikteliğiyle gerçekleşir.

b) Rikkat ve Letafet: Eşyaya bakış açısı bakımından avamın üstünde bir dirayetle anlama, ince ve nüktedan olma yetisidir. "Kraliçe Elizabet, baş vekiline meclisde ne geçtiğini sorduğunda dört saat geçti demiş." gibi.

c) Nezaket ve Zarafet: Doğuştan gelen yetenekler, hissī kıvraklık ve serilik ile zihinde ortaya çıkan inceliklerin ifadesidir. Çeşitli zarafet şekilleri vardır. Medihte yapmacıklıktan kaçınmak şeklinde bir zarafet söz konusuyken, azarlamadaki zarafet, söze bir başka görünüş verilerek ifadenin hafifletilmesi şeklinde ortaya çıkar. Sözgelimi "Ondördüncü Lui mağlub olan genaralin birine makam-ı tekdirde olarak -bizim başımızda bulunan bir adam mesud olamaz demiş." gibi.

ç) Tilavet-i Kelam: Tilavet-i kelamda güzellik, coşkunluk, yiğitlik ve hiddet havası hakimdir.

3- Kelam-ı Alī: Büyük fikir, hayal ve hislerden, sağlam ve gerçek tabirlerle yüce gayelerden bahseden metinler kelam-ı alī olarak sınıflandırılır. Kelam-ı alī'yi tanımlayan ve karakterize eden terimler:

---

[829] Kazım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyātı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara, 1996. s. 24.

a) Hiddet: Kelamın hiddeti, hislerle tahrik olunmuş bir şiddet demektir. Bunda kelamdan ziyade konuşma ve harekette sertlik ve kuvvet vardır.

b) İhtişam: Kelamın hem yüce ve hem de süslü olmasıdır. Büyük tasavvurlarla vücut bulan bir takım yüce fikirlerin bildirimi *ihtişam*lıdır. Gürültülü patırtılı kelimelerle yanlış bir fikri ortaya atmak demek olan *gulüvv*ün bu kelam içinde yeri yoktur.

c) Ulviyyet-i Hususiyye: İnsan aklının ulaşabildiği seviyede genişlik, ululuk ve yükseklik ile sözlü ifade etmeye denir. Bir kelime bir nükte veya bir hareketten ibaret olup tesiri şimşek gibidir.

ç) Ulviyyet-i Tasavvur: Hayrete düşürecek şekilde yüce hususları gerçek görünüşlerine yakın biçimde tasvir etmektir.

d) Ulviyyet-i Tefekkür: Yüce bir fikri veciz bir şekilde beyan etmektir.

e) Ulviyyet-i Hiss: İnsanlık tabiatının üstünde istidat ve ilhamla ortaya konan his demektir.[830]

Mehmet Rifat, Abdurrahman Fehmi Efendi'nin *Tedrisat-ı Edebiyye* isimli eserinde kaydedilen üsluba dair bilgilere bazı ilaveler yaparak konuyu şu şekilde değerlendirmiştir: Üslubun değişebilir ve değişmez kuralları vardır. Üslupta konunun karekteri ne olursa olsun *vuzuh, haliset, tabiiyyet, münakkahiyyet, mutabakat, asalet, ahenk* ve *muvafakat* kaideleri değişmezdir.

Vuzuh: Disiplinli ve güzel düşünüp açık bir şekilde ifade etmektir.

Haliset: Bir ifadenin, fesahati bozan *muhalefet-i kıyas, muhalefet-i istimal, za'f-ı telif, takīd* ve *garabetten*[831] korunmuş olmasıdır.

Tabiiyyet: Sühulet (kolaylık) de denilir. İşlevsiz süslülük ve işlevsiz sanat gösterişinden kaçınmak suretiyle fikir ve tasavvurların apaçık, olduğu gibi sunulmasıdır. *Sühulet*, sözü sanat gösterisinden, fikri özentiden kurtararak aktarmaktır.

---

[830] Miralay Süleyman Beğ, *Mebānitü'l-İnşā*, 2 C. İstanbul, 1288-1289, s. 21-67.

[831] Bazı yazarlar bir-iki madde daha ilave etmiştir: Kıyasa muhalefet: Kelimenin genel kullanım tarzına aykırılığı. Zaf-ı telif: Sözü meydana getiren birimler arasında öncelik ve sonralık sırasında uyumsuzluk şeklinde görülen karışıklık. Takīd: İfadenin kasdedilen manadan uzak olması. Garabet: bir ibarede alışılmamış sözlerin kullanılmış olması. Tetabu-ı İzāfāt: Zincirleme isim takımı. Ahenk yönünden fesahati bozar. Çok sayıda yan cümle veya "niteleyiciyi" bir yüklemde toplamak. Kesret-i Tekrar: Söze lafzī veya manevī meziyet sağlamayan ve bir ifadenin içinde ikiden fazla yer alan tekrardır. Tenafür: Aynı yahut yakın mahreçten çıkan seslerin bir kelime yahut bir terkipte (tamlama veya cümle seviyesinde) toplanması. Siveye Mugayeret: (İstimal-i muhalefet) Kelimenin kaide veya lügata değil, toplum içinde, en azından yazarların kullandığı alışıldık biçimlerden farklı kullanılması. İmlasızlık: Yazım hatası.

Münakkahiyyet: Sözün, bir hususu açıklığa kavuşturacağı ölçüden az veya çok olmayacak ölçüde söylenmesidir.

Mutabakat: Fikir ve manaların özel yani kendilerine has olan söz ve tabirlerle ifade edilmesidir. Mutabakat da ifadenin vuzuha kavuşmasına hizmet eder.

Asalet: Söz ve ifadenin bayağılıktan korunmasıyla fikir ve hayalin kabalık ve alçaklıktan arınmış olmasına *asalet-i üslub* denir.

Ahenk: Sözün düzenli (ritimli) olmasından ortaya çıkan bir duyma zevkidir.

Muvafakat:[832] Mehmet Rifat'ın sınıflandırmada adını vermesine rağmen izah etmediği bu terim Recaizade tarafından da üslup ile muhteva arasında kurulan bir ilgiyle kısaca ortaya konmuştur. Recaizadeye göre *muvafakat*, anlatılmak istenen şeyin içeriğine göre üslubun *zinet azamet, ihtişam, şetaret, ciddiyet, şiddet* gibi hallerden birine göre tanzim edilmesidir.[833]

Recaizade, belagat kitaplarındaki fesahati bozan hususlara *müşkilpesendlik* maddesini ilave etmiştir. Ona göre fesahat konusundaki aşırı dikkat, özen, mantık ve kurallara bağlılık *müşkilpesendliği* doğurur. Bu ise ifadenin zayıflayıp mananın güzellik ve tesirini kaybetmesi anlamına gelir. Recaizade'nin *müşkilpesendlik* maddesini ilave etmesinin sebebi, Lefranc'ın tesiri olarak yorumlanmıştır.[834]

Fesahati üslubun birinci vasfı olarak değerlendirmiş ve *üslūb-ı sıhhat-i ifāde ve mutabakāt-ı elfāz* olarak tanımlayarak şartlarını şu şekilde sıralamıştır: Fesahatin ilk şartı ifadenin sıhhati (doğruluğu) ve lafızların birbirleri ile uyumudur. İfadenin doğruluğu ise; *kıyasa muhalefet, za'f-ı telif, takid, garābet, tetābu'-ı izafāt, kesret-i tekrar, tenāfür, şiveye mugayeret, imlasızlık* gibi kusurlardan uzak olmasına bağlıdır.[835]

Üslup Çeşitleri:

Her şahsın fikir ve tasavvurlarını özel ifade ediş tarzına üslup denir. Buffon'un "üslup aynıyla insandır" sözü, söyleyeni bireysel olarak canlandırır. Üslup, kişinin mizacını, ahlak, tavır ve davranışlarınını yansıtır. Fikir saçma olursa üslub önemini yitirir. Halbuki fikrin güzelliği üslubun güzelliğine kayıtsız değildir. Üslup ile fikrin güzellik açısından birbirine uyumu söylenen veya yazılan hususa mükemmellik kazandırır. Güzel yazmak; iyi düşünmek, iyi hissetmek, iyi ifade

---

[832] Mehmet Rifat, *Mecmāü'l-Edeb*, 3 Cilt. Dersaadet, 1308, s. 39-63.
[833] Recaizade, *Talim-i Edebiyat*, İstanbul, 1330, s. 190-191.
[834] Yetiş, 207.
[835] Recaizade, 68.

etmek demektir. Üslup fikirden ayrı ve müstakildir. İnsanlar aynı fikir ve tasavvurlara sahip olsalar bile bu fikir ve tasavvurları, aynı şekilde, aynı üslupla ifade etmezler. En bayağı, en sıradan ve en önemsiz fikirler bile üslup sayesinde bir özellik kazanır.[836]

Recaizade üsluba *Talim-i Edebiyat*'ta geniş bir yer vermiş ve *style* kelimesinin içerdiği anlamların bütününe izafe ederek kullanmıştır. Üslup bahsinde Recaizade Emile Lefranc'ı takip eder. Lefranc'e göre üslup; *umumî* ve *hususî* olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Recaizade, Lefranc'ın bu ayrımına, maddeleri biraz farklı tasnif etmek suretiyle kısmen yer verir:[837]

1- Üslub-ı Sade: *Üslub-ı sade*, ikna etme ve heyecanlandırma gayesi taşımadan, arkaik ibarelere, gösterişli sanat ve hayallere yer vermeden veya bunları özenti ve külfet olmaktan çıkararak tabiî bir şekilde açıklama, öğretme ve eğlendirmeye mahsus ifade şeklidir.

2-Üslub-ı Müzeyyen: *Üslub-ı sade* ile *üslub-ı ali*nin ortasında bulunur ve letafetçe birincisinin üzerinde, şiddet (*energie*) ve ulviyyetçe ikincisinin şaşaa, görkem ve ihtişamını andırır. Üslub-ı müzeyyen bilhassa sunma ve simgeleme bakımından şairane tasavvurlara uygundur.

3- Üslub-ı Ali: *Üslub-ı ali*nin özelliği fikir ve hislerin asalet ve ulviyyetini tabirlerin azamet ve şiddetiyle birlikte, anî hücumlarla insan ruhunu arzularının üzerine çıkarmak, hayret ve acze düşürüp aşk ve tutkuyla doldurmaktır. Sözlerin süslülüğü ve zenginliğini değil, mana bakımından kuvvet ve sağlamlığını ön plana alır. Fikirlerde aşırı etkinlik ve hislerde aşırı asillikten hareket eder. *Üslub-ı ali* münacat, nat, mersiye, hutbe, felsefe, bazı tarih parçaları, trajedi, ve diğer her türlü mukaddes ve yüce konular için uygundur.[838]

Üslubun *sade, müzeyyen* ve *ali* olmak üzere sözün dış süsleri esas alınarak üç kısma ayrılması alışılmış ve ilmî ntelikten uzak bir sınıflandırmadır. Fakat asıl tesirin fikir ve hayalden ayrı düşünülemeyeceği hususu üslup çeşitlerini hislerin çeşitlerine bağlı olarak tespit etmeyi zorunlu kılar. O halde sözgelimi yüce bir hissi tasvir eden üsluba *ali* sıfatı verildiği gibi heyecan hissini bildiren üsluba da *müheyyic* denilmesi ve hatta heyecan hislerinden hiddet ve merhamet hislerini bildiren üsluplar ayrılarak bunlara da birer isim verilmesi icap eder. Öncelikle bu isimlendirme kendi içinde problemdir ve aynı zamanda farklı yazarların aynı

---

[836] *A.g.e.*, s. 61-63.
[837] Yetiş, 195-197.
[838] Recaizade,192-203.

hislerle kaleme aldıkları bir yazıyı aynı türe dahil etmek üslup farklılığını dikkate almamak demek olur.[839] Bildirdiği hissiyat sınıflandırma için esas kabul edildiğinde *üslub-ı müzeyyen* ortadan kalkar, çünkü yüce bir his yanında her hangi bir hissiyatın da *sade* yahut *müzeyyen* bir üslup ile yazılması mümkündür. Gerçi asıl mevzuun sade ve basit olduğu yerlerde üslubu süslemek çirkin olur. "Güzel bir hissi bildiren üslub mutlaka müzeyyen olmalıdır." gibi bir gelenek vardır fakat bu; "üslubun konunun tabiatına uygun olması gerekir" genel kuralının başka bir şekilde ifadesinden ibarettir. Zira konuların tabiatına göre üslupların süsünü tayin etmek için *zevk-i selim* denilen vicdani ölçüden başka bir tayin edici yoktur. *Bedaat*, edebî konunun nitelikleri ve şartlarından ve konu ile üslup arasındaki bağlantıdan bahs eden ilim dalıdır. *Bedi*, bedaatin çeşitlerini kapsayan estetiğin yalnız şiire has olan kısmıdır. Bu kısmı bedi yerine *ilm-i bedayi* olarak isimlendirmek mümkündür.[840]

Üslup, sınırlı bir ifadeyle zihnî telakkilerin edindiği harici şekil demektir. Zihnin telakkileri ne olursa olsun başka zihinler için anlaşılan şey ancak haricî şeklidir. Gösterilemeyen ve hissetirilemeyen tasavvurlar başkaları için yok hükmündedir ve her türlü kıymet ve etkiden mahrumdur. Bu, üslubun kıymetini ve "bedaatde her şey şekilden ibarettir." sözünün gerçek manasını ortaya koymak bakımından önemlidir, ancak "bedaatde mevzu hiçtir" anlamına da gelmez. Üslubun hizmet ve kıymeti, asıl tesiri, yani konuyu bildirmedeki başarısıyla ölçülür. O halde edebiyatta mevzu, gaye; üslup ise araçtır. Üslubun akıcılık gibi mana ve mevzudan başka bir musiki fonksiyonu, mecazî ifadelerin anlatım inceliği gibi ayrıca bir değeri olmasına rağmen; şiirsel önemi bulunmayan bir içeriği, bozuk olan bir fikri veya görüşü sadece üslup güzelliği ile takviye etmek mümkün değildir. Dolayısıyla derin bir fikir kötü bir üslup ile bildirilirse konunun kuvvet ve önemi, üslubun eksikliği ölçüsünde zayıflar ve nihayet üslup ortadan kalkınca konu da canlılığını yitirir. "Bedaat şekilden ibarettir" sözünün tefsiri budur.[841]

Bir kişinin beynindeki fikir ve hissin bir kaptan diğerine dükülen sıvı gibi bir başkasının beynine nakli mümkün değildir. İfadenin fonksiyonu, söz konusu fikir veya hissin dengi veya benzerini ortaya çıkarmak için başkalarının zihinlerini teşvikten ibarettir. Tesir ilham edilmez, başkalarında mevcut olan etkilenme

---

[839] Yazar bundan sonra *Talim-i Edebiyat*'ta verilen örnekler üzerinde durur ve bu örnekleri Recaizade'ye muhalif olarak *sade* ve *müzeyyen* olarak sınıflandırır.

[840] Reşid, *Nazariyât-ı Edebiyye*, 2 C., İstanbul, 1328. C. 2, s. 54-60.

[841] *A.g.e.*, C. 2, s. 1-4.

kabiliyeti uyarılır. Bir tesiri oluşturan şekil ve durumlar bedaatde üslub ile mümkündür. Üslubun ise iletişimi sağlamaya elverişli olması esastır. Üslubun bu ilk şartına *vuzuh* (açıklık) denilmektedir. Ayrıca üslubun *icaz* (kısa, veciz), *mümtaziyyet* (samimilik, inandırıcılık) ve *tabiiyyet* (şekil ve şartlar itibariyle tabiî ortama haizlik) özelliklerini taşıması gerekir. Okuyucu ve dinleyicide beklenen tesire haiz olması için üslubda samimiyet göstermeye *mümtaziyyet* denir.[842]

Sebk:[843]

"Sözün ihtiva ettiği cümlelerle tamamlayıcısını hal ve yere uygun olarak birleştirme *sebk ü inşa* diye adlandırılmıştır." Zihinde yer alan tasavvurlar sözle veya yazı ile ifade olunur. Bu anlatma yolları bir takım cümle ve tamamlayıcıların sıralanmasından meydana gelir. *Sebk usulü* bu düzenleme ve sıralamaya verilmiş isimdir. *Sebk*, üslup anlamına gelir. Üç çeşit sebk vardır:

1- Mevsul Sebk (Bağlanmışlar Sebki): Cümleler birbirlerine bağlaçlarla bağlanır. Cümleler arasında özne birliği olmalı ve cümlelerin ilki haber cümlesi ise diğerleri de haber, ilki inşa cümlesi ise diğerleri de inşa cümlesi olmalıdır. Ayrıca bunlar arasında aklî, hayalî, hissî veya vehmî birleştirme yönü bulunmaldır. Bu tür cümlelerde bağlaç yerine bağ fiil de kullanılabilir. "Ahmet itiraz etti ve/edip şöyle dedi." örneğinde olduğu gibi.

2- Mefsul Sebk (Ayırtılmışlar Sebki): Bu tarz cümlelerin bir araya getirilmesi için aralarında haber veya inşa birliği aranmaz. "Dışarıda şiddetli rüzgar var. Hava kapalı. Sık sık şimşek çakıyor." gibi.

3- Mürekkeb Sebk (Birleştirilmişler Sebki): Uzunca ibarelerde, bağlı cümlelerle, ayrı (basit) cümleler bir araya gelir. Daha çok nutuklarda, ilmî eserlerde ve gazete yazılarında rastlanır.[844]

Tezyinat-ı Üslub - Enva-ı Mecaz:

Yalın yahut sanatlı söyleme üslubun özellikleri olarak görülmüş ve duruma uygun düşecek şekilde *üslub-ı mecazî* veya *üslub-ı hakikî* olarak adlandırılmıştır.

Sözgelimi: "Bu fırsat her zaman ele geçmez." cümlesi bir tarz beyandır. Sade, sanat ve süslemeden uzak, asıl manalarıyla yer almış kelimelerden mürekkep ve tabiiliğini muhafaza eden bir cümledir ve hayal gücüne bir tasvir sunmaz. İşte bu şekildeki ifadelere *üslub-ı hakikî* denir. *Üslub-ı hakikî*nin hayal ile ilişkisi yoktur.

---

[842] *A.g.e.*, C. 2, s. 5-9.

[843] *Mecmaü'l-Edeb*'de (s. 209-211) *Usul-i Sebk* başlığı altında müstakil olarak yer verilen inceleme konusu, ibarenin *tarz* ve *tertib*idir. *Tarz ve tertib* anlamındaki *sebk* kelimesi aynı zamanda genelleştirilip genişletilerek *üslup* anlamında kullanılmıştır.

[844] Bilgegil, 109-110.

Fikre ve muhakemeye yöneliktir. İlmi eserler bu üslup anlayışıyla tercüme edilir. *Üslub-ı mecazî* ise fikirden ziyade zevk ve hissiyata yöneliktir. Kelimeleri vaz ve tahsis olundukları manalarda kullanan *üslub-ı hakikî*den ve bu manaları maddiyattan soyutlamaya veya gözle görülür şeylerden hayalî olanlara nakl veya aksini yapan *üslub-ı mecazî*den başka; lafızlar, delalet ettikleri hakikî anlam dairesinden çoğunlukla dışarı çıkmaksızın nakil yoluyla da kullanılır. Sözgelimi *ağaç yaprağı, dikiş iğnesi, insan başı* dediğimiz gibi *kitap yaprağı, balık iğnesi, ırgad başı* da deriz. Çünkü bu ikinci grup manalara delalet eden başka ifadeler olmadığından bunları tayin için en fazla ilgili olduğu eşyanın isimlerine başvurulur.[845]

Batılı anlamda üslup anlayışına uyacak şekilde sözün halin gereğine uygunluğu *ilm-i maanî*ye ve güzelliğinin görünümleri ise *ilm-i bedi*'e tekabül eder. Tek olan manayı muhtelif yollarla beyan etmek uğraşı da *ilm-i beyan* başlığı altında incelenmiştir. *İlm-i beyan*ın konusu hakikat ve mecazdan ibarettir. Bir fikri muhtelif şekillerde beyan etmek yani bizim tabirimizce üslub-ı mecazî dairesinde tamamıyla genişletmek için *istifham, rücu, tekrir, tariz, kinaye, tevriye, telmih, tezad, mukabele, mübalağa* gibi sanatlara da ihtiyaç vardır. Bunların bir kısmı anlamla, bir kısmı da süslemeyle ilgilidir.[846]

Üslup ile Konu ilişkisi:

Üslubun teşekkülü: a) Üslup, ifade edilen hislere uygun teşekkül eder. b) "Ayniyle insan" olabilmek için şairin bireysel nitelikleriyle uyuşur. c) Her edebî devri, bir üslup biçimi karakterize eder. ç) Milletlerin kendine has bir üslubu vardır. d) Herhangi bir ırkın ortak mizacı bile üslupta kendini hissettirir.

Bu beş maddeyi "üslup kişilik ruhunun hareketlerine göre değişir" şeklinde özetlemek mümkündür. Vaz edilen konunun değişmesi şairin ruhuna yeniden yön verir. Bu kendiliğinden gerçekleşir. İnsanda *şahsiyet* denilen şey de ruhun ortaya koyduğu bu yönelişlerden ibarettir.

Bir edebî devir aynı zaman ve mekâna ait şahsi fikir ve hislerin bir nümunesi gibidir. Her edebî devri bir manevi şahıs olarak tasavvur edip üslubu bu manevi şahsın eylem ve yönelimi olarak görmek mümkündür.[847]

Sonuç:

---

[845] Recaizade, 216-218.
[846] *A.g.e.*, s. 221-222.
[847] Reşid, 140.

Üsluba dair verilen bilgileri gözden geçirince şu sonuca varıyoruz: Üslup, şairin içindeki tabiî canlanışın dışa yansıması ve başkalarında benzeri bir takım tesirler uyandırma kabiliyetidir. Bu tanımdan her şahsın, kendini başkalarından ayıran özel bir üsluba sahip olduğu anlaşılıyor.

Fransızlarda *icat etme usulü* bir kanun şekline getirilmiş ve asılarca sınırlandırılıp bastırılmıştır. Fakat *bedaat*ın gerçek mahiyeti anlaşıldıkça *bedii oluşum* demek olan o genel geçer kurallar aleyhine isyanlar yükselmiş ve *bedayi* hakkındaki mücadelelerde *bedaat*ın özgürlüğü adına üslubda şahsiyet ve özgürlük davası üstün gelmiştir

Bir üslubun teşekkülü için zorunlu olan *vuzuh, icaz, mümtaziyyet, tabiiyyet, selaset, ahenk* ve *muvafakat* üslubun özel ve özgür olmasına engel değildir. Bu şartlar hedefi tayin etmek işlevine haiz olduğu için vazgeçilmezdir.

Tasavvur etme ve aktarmada herkes kendi keyif ve hevesini uygulama hürriyetine sahip olursa bu bir süre sonra insan zihinleri arasındaki bağın bozulması ve güzelliğin ortadan kalkmasıyla sonuçlanır.

Nazariyât-ı Edebiyye'nin yazarı Reşid'e göre bir edebî devrin başlangıcı bir üslubun da başlangıcı anlamına gelir. Bu yeni tarz gelişmeye kabiliyetli ciddi bir edebî hareket mahiyetinde ise, gittikçe olgunlaşır ve güzel eserlerin ortaya çıkması beklenir. Sonra yerini yeni bir tarza bırakmak üzere solmaya ve zayıflamaya başlar. Edebî devirler arasındaki farklılık, edebî çevrenin özel tesirlerine bağlanır. Aynı sebepler bir muhitte yaşayan yazarların üsluplarına ne dereceye kadar seçkinlik ve özgünlük verirse versin yine de üslup üzerinde, çevreden kaynaklanan bazı ortak tesirlerin varlığı hissedilir. Daha derin bir dikkatle bir millet için edebî devirlerden söz edildiği gibi değişik milletlerin de farklı üslup özelliklerine sahip olduğundan söz etmek mümkündür.[848]

6.1.2. Stilistik:

Stilistik, terimi Batı literatünde yazılı ve sözlü dil ürünlerinin üslubunu araştırmak, iyi ve doğru yazmanın veya konuşmanın yollarını belirlemek amacını taşıyan uzmanlık alanıdır. B. Spillner, stilistiğin şu üç bileşeni içermesi gerektiği fikrindedir. 1- Dilbilimsel. 2- İletişim bilimsel. 3- Edebiyat bilimsel - estetik. Stilistiğin *Edebiyat bilimsel - estetik* bileşeninde metnin üslubunun yazarın ve dönemin diğer eserleriyle bağıntılı olarak estetik yönden değerlendirilmesi ve

[848] *A.g.e.*, 120-128

eleştirilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca stil araştırmasını da *normatif* ve *analitik* olmak üzere ikiye ayırır. *Normatif* stil araştırması, okullardaki kompozisyon dersinin içerdiği yazma kuralları üzerinde durur. Üslubun öğretimine yöneliktir ve daha çok edebiyat tarihi açısından önem taşır. Bu kişinin üslubunu değerlendirmeden önce yaşadığı dönemin genel geçer üslubunu bilmek anlamına gelir, çünkü, ancak bu sayede kişinin, çağın üslubu ile aynı veya farklı yönleri tespit edilebilir. *Analitik* stil araştırmasının kollektif yönü edebiyat bilimi için önemli değildir.[849]

Üslup olgusunun nitelikleri:

H. Graubner, üslup olgusunun değişik niteliklerde ortaya çıktığını göstermeye çalışır:

1- *Ekleme* niteliğiyle üslup: Belli dil olgularının üslubu ortaya koyduğu düşüncesi, esas kabul edilmiştir. Ch. Bally duygusal-heyecan bildiren dil ögelerinin metnin üslubunu oluşturduğunu kaydetmiştir. H. Seidler ise dil ögelerini, akıl-biçim ve mizaç-insanî taraflar şeklinde kategorize etmiş ve bunlardan yalnızca ikincilerinin üslubu yansıtacağını belirtmiştir.

2- *Uyum* niteliğiyle üslup: Bir metnin bütün dil ögeleri kurgulanmış bir bütündür. Bu düşünce modeline göre, malzemesi dil olan her metin kendi ölçüsünü de kurar. Uygulama, programa (niyete) uyum gösterir (ahenkli) veya sapar (üslup bozulması). Edebî eserler tek tek ele alınır ve dilin biçimlenişi estetik açıdan değerlendirilir.

3- *Normdan uzaklaşma* niteliğiyle üslup: Edebiyat dilinin normal dilden uzak olduğu görüşünü esas alır. *Alışılmış dil*den veya *norm*dan ayrılma, bir metnin üslubunu ortaya koyar.

4- *Seçmecilik* niteliğiyle üslup: Aynı kavramsal anlam için, farklı dil imkânlarından yapılan seçim üslubun belirleyicisidir. *Seçim*, bir eşanlamlılık problemi olarak değerlendirilmemelidir. George Michel, dilin *kelime hazinesi*, *gramer* ve *fonetik* gibi her alanında üslup bakımından önemli ögelerin var olduğu ilkesinden hareket eder. Her üç alanda da yazarın özel kullanış tarzı onun üslubunu ortaya koyar.

5- *Bireysel dil* niteliğiyle üslup: Buffon'un "Üslup insanın ta kendisidir" sözüyle karakterize ettiği bu ilke, bireyin dil malzemesini kendi bireysel ve özgür anlayışıyla sergileme biçimi üzerinde durur. Kişi, bu üslupta kendini yansıtır. Bu

---

[849] Aytaç (1999), 47-48.

bakımdan da bireysel üslup edebiyat biliminden çok edebiyat psikolojisinin ilgi odağı olmuştur.

6- *Geleneksel dil* karakteristiğiyle üslup: Konuşanla dinleyen arasındaki iletişim ilişkisi ve anlaşmanın bireysel üstü iletişim örneği üslubu belirler. Bu, dilin faydacı tarafıyla izah edilebilir. Üslub belirleyici iletişim gelenekleri tarihsel, toplumsal, işlevsel ve konumsal katmanlarda ele alınabilir. Tarihsel kategoride, belli konulara, belli edebî türlere ve belli dil kalıplarına olan eğilimi, üslup bilgisi belirler. *Yaşlılık üslubu, gençlik üslubu* gibi kategorize edilmiş üslup biçimleri de bu alana girer.[850]

Üslup, toplumsallığa bağlı olarak, konum ve işleve göre ele alınabilir. Monolog, diyalog, yazı ve konuşmanın özel tarzları vardır. Bir nesneye yönelik üslubun yanında, dinleyiciyi etkilemeyi amaçlayan hitabet üslubu ve kişinin kendini gösterme amacında olduğu öznel üsluptan da söz edilir. Konuşma konumlarına göre; haber verme, bilgilendirme, (açıklama, hüküm, tasvir, rapor, hikâye etme vs. şekillerde) veya bir isteği bildirme (emir, heveslendirme, teklif, rica vs. şekillerde) üslup geleneklerinden bahsedilebilir.[851]

İşlevsel metin çeşitleri; sözleşme, anlaşma, rica, savunma, reklam metinleri , siyasi söyleşiler vs. şekillerde belirlenmiş ve metni okuyan ve dinleyen arasında yüklendiği işleve göre bunların, değişik üsluplar yansıtacağı kabul edilmiştir. Elise Riesel, stilistiği "sözlü eylemin her alanında dilin işleve göre kullanım öğretisidir." şeklinde tanımlamıştır. Bu anlamda *resmî ulaşım üslubu, bilim üslubu, basın yayın üslubu, edebî üslup* gibi sınıflandırmalar yapmak mümkündür. Bunlar da alt gruplara ayrılabilir. Sözgelimi *basın-yayın üslubu; haber - yorum - kültür sayfası* vs.[852]

Yukarıda sözü edilen altı üslup tipi tekbaşına yorumlandığında belli tenkitlere maruz kalmıştır. Bu altı üslup niteliği geniş ve tam anlamıyla şu iki maddeyle tanımlanabilir: 1- Özel dil kurgusunu konu edinen *ekleme, uyum, uzaklaşma* ve *seçme* niteliğindeki üslup ve 2- *Bireysel* ve alışılmış *(geleneksel)* özellik anlamında stil değeri olan dil ögelerinin işlevsel yorumunu hedefleyen üslup.[853]

Üslup Verileri:

---

[850] *A.g.e.*, s. 49-51.
[851] *A.g.e.*, s. 51.
[852] *A.g.e.*, s. 52.
[853] *A.g.e.*, s. 52

W. Schneider; dilin kelime, gramer ve fonetik katmanlarını dikkate almak suretiyle yapılan *verbal stil* (fiili bol üslup), *nominal stil* (isim yoğunluğu taşıyan üslup), *paratax* (sıralı cümleler), *hypotax* (bileşik cümleler) sınıflamalarını yetersiz görmüş ve üslup çizgisi sınıflamasını üç dil katmanını aynı anda devreye sokan bir dizi kavram çiftiyle yapmıştır. Kavramsal-duyusal, özlü-dağınık, amaca yönelik-oynarcasına gibi. Elise Riesel ise işleve yönelik bir sınıflama yapmıştır. Resmiyet, nesnellik, aceleci kısalık, kolay kavranabilirlik gibi. *Üslup analizi* ise *üslup düzeyi*ni tespit etmek suretiyle ortaya konur. *Üslup düzeyi* yüksek, orta ve alçak şeklinde belirlenmiştir. Sözgelimi "son uykusuna dalmak - ölmek - gebermek" ifadeleri farklı üslup düzeylerini gösterir. [854]

Üslup Çözümleme Yöntemleri:

1- Metin çeşitlemelerinin üslup çözümlemesi: Birden fazla versiyonu olan eserlerin yazar veya şairinin zaman içinde eser üzerinde yaptığı değişiklikler noktalama dahil bütün üslup özellikleriyle karşılaştırılır. Farklılıklar eser sahibinin edebiyat görüşündeki değişmeler anlamına gelir.

2- Üslup seçeneklerinin denenmesi: Bir eserin değişik versiyonları yoksa deneysel seçeneklerle üslup çalışması yapılabilir ve yazarın bu seçenekler yerine metindeki üslubu benimsemesinin nedenleri yorumlanır. Tarihsel metinlerin üslup analizi ise eserin yazıldığı dönemin sözlük, gramer ve poetika kitaplarının ışığında yapılır.

3- Matematiksel-niceliksel üslup incelemesi: Bu üslup çalışması metindeki sıfat, isim, fiil sayılarını, kelimelerdeki harf sayısını, cümlelerdeki kelime sayısını vs. saptamak esasına dayalı bir istatistik çalışmasıdır. Bu yöntem bireysel üslup özelliklerini ana hatlarıyla verir.

4- Okuyucu anketiyle üslup belirleme: Çoktan seçmeli sorularla okuyucuların beklentisi, reaksiyonu vs. tespit edilir. Tamamlayıcı mahiyette bir yöntemdir.[855]

Üslup Araçları:

Üslup incelemesi, tabiî dilin sunduğu imkânlardan sapmanın sınırlarını belirlemeye ve bunları yorumlamaya çalışır. Bu sapma söz sanatlarından faydalanma, kelimelerin yan anlamları üzerinde bir yapı oluşturma vs. şekillerde gerçekleşir.

---

[854] *A.g.e.*, s. 52-53
[855] *A.g.e.*, s. 54-55

Bir sözün kullanıldığı sistem içinde kazandığı değer kelimenin *paradigmatique* (dizibilim) ve *syntagmatique* (dizimbilim) sırası üzerinde durmak suretiyle ortaya konur. Dizibilim, "söz zincirinin her noktasında konuşucunun dil birimlerini seçme eylemini inceleyen dal", dizimbilim ise "dil birimlerini söz zincirinde birbirini izlemeleri bakımından inceleyen dal"dır.[856]

Stilistiğin en önemli alanı kelime hazinesinin araştırılmasıdır. Bir metnin kelime hazinesi öncelikle istatistik ölçüleriyle biçimsel açıdan değerlendirilir, fakat daha önemli olan kelimelerin semantik (anlam-bilimsel) değerlendirilişidir. İki kategoride yapılan bu değerlendirme ile kelimelerin *denotativ* anlamı (göndergesel/temel anlamı) ve *konnotativ* anlam (duygu değeri, duyusal anlam, yan anlam) tespit edilir. Kelimelerin yan anlamları çoğunlukla sübjektiftir ve kelimenin metin içindeki kullanılışıyla ortaya çıkar.[857]

Üslup Tonu:

Üslup düzeyiyle birlikte kelimeler belli tonlar kazanırlar. *İşlevsel ton* ve *semantik-ekspresif ton* ayrımları yapılmıştır. *İşlevsel ton*, bir kelime kullanıldığı iş alanına göre o alanın kelimesi olarak bilinir. Sözgelimi *taburcu olmak* tıp alanı dışında kullanılırsa yadırgatıcı olur. Bir hukuk terimi de günlük dilin kullanıldığı bir öyküde üslubu aksatır.[858] *Semantik - ekspresif üslup tonu*, aynı metin içinde üslup düzeyine bağlı anlamdaş sözcüklerin veya deyişlerin değiş-tokuşunu belirler." Klappenbach, bu tür üslup tonlarını şu şekilde sıralıyor: *Şaka tonu, samimi ton, örtmece ton* (nahoş şeyleri örterek ifade etmek. "Şişko" yerine "tombul" gibi), *antik ton* (modası geçmiş arkaik kelimeler kullanarak), *süslü püslü ton, kitabî ton* (bürokrasi tarzı sözler; "evraka dayanarak", "ifade ediliyor ki" vs.), *abartılı ton* (gençler arasında söylenen "müthiş eğlendik", "korkunç zengin" gibi moda sözler), *küçümser ton, alaylı ton, küfür tonu, kaba ton* ("yemek" yerine "tıkınmak" gibi).[859]

Üslup bilgisi özel bir etkileyicilik sağlamak gayesiyle ortaya konmuş bütün ifadeleri inceler. İfadedeki kuvvet, açıklık, ve diğer bütün anlatım özellikleri üslubun ilgi alanına girer. Her dilde, hatta ilkel dillerde bile retorik figürler (edebî sanatlar), cümle şekilleri, dile ait her söyleyiş anlatım değeri açısından incelenebilir. Ancak her söz sanatının veya ifade vasıtasının her zaman beklenen etkiye veya *anlatım değerine* sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak üslup

---

[856] Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 82-83.
[857] Aytaç (1999), 60-61.
[858] Bu husus, klasik üslup anlayışında *mutabakat* terimiyle karşılanmıştır.
[859] Aytaç (1999), 61-62.

özellikleriyle etkiler arasında bir ilişki vardır. Bunun bir yolu da söz sanatlarının metinde tekrarlanan diğer sanatlarla birleşip *yüce, komik, zarif* vs. şekillerde anlam tonlarıyla ortaya çıktıklarını göstermektir. Üslupların klasik antikite yöntemiyle *yüksek* ve *sıradan* şeklinde sınıflandırılması yeterli değildir. Üsluplar şu şekilde guruplandırılarak yorumlanabilir:

a) Kelimelerin nesnelerle ilişkilerine göre: Kavramsal-duyumsal, veciz-dolambaçlı, küçültücü-abartıcı, kesin-belirsiz, sakin-heyecanlı, sıradan-yüksek, sade-süslü.

b) Kelimelerin kendi aralarındaki ilişkilere göre: Sıkı-gevşek, plastik-müzikal, pürüzlü-pürüzsüz, renkli-renksiz.

c) Kelimelerin bütün dil sistemiyle olan ilişkilerine göre: Konuşma dili-yazı dili, klişe-ferdi.

ç) Kelimelerin yazarla ilişkilerine göre: Objektif-sübjektif.

Bu malzemelerin büyük kısmının, edebî eserden alındığı ve edebî üslup tahliline yönelik olduğu görülüyor. "Üslup araştırması böyle düşünüldüğünde retoriğin sınıflamalarına dayalı o eski tutarsız söz sanatları incelemesi ile (Gotik ve Barok gibi) devir üsluplarıyla ilgili göz alıcı, fakat o ölçüde somutluktan uzak sekülasyonlar arasında asıl yolunu bulmuş olur."[860]

Üsluba Tesir Eden Faktörler:

Muhteva, göndericinin mizacı, kültürü, mesajı gönderdiği anda içinde bulunduğu ruh hali, mesajı hangi gayeyle (eğlendirmek, heyecanlandırmak, şartlandırmak vs.) iletmek istediği, alıcıyla ilişkisi dilin imkânlarını kullanış biçimi üzerinde etkili olur. Bunun yanında dil zamana bağlı olarak da farklı imkânlar sunar.

Kelimenin cümle içerisindeki kullanımına göre anlam ve değer kazanması gibi mesaj da söylendiği yer, zaman ve söyleyen şahsa göre anlam ve değer kazanır. Şahıs ve işaret zamirleri, fiil kip ve zamanları *ibare* ölçüsünde iletişimin yerini, zamanını, ve şahıs kadrosunu belirler. Dilbilim ve göstergebilim bunların mahiyetini incelerken, üslup araştırması ile metin içerisinde arzettikleri manzara, birbirleriyle ilişkileri, şekle ve anlatmaya dayalı değerler ortaya konur. Yani söz'ün (parole) yeri ve zamanı olduğu gibi *ibare*nin (enonce) de bir yer ve zamanı vardır. *Söz* ve *ibare* arasındaki ilgiyi ortaya koyan göstergelere *belirtici* denir. *Belirtici;* eserle yazar, anlatıcıyla kahraman arasındaki ilişkiyi gözler önüne serer. İbarenin

---

[860] Wellek - Varren, 152-153.

kendi içindeki özellikleri; *ses*, bünyesinde barındırdığı *sözdizimi* ve taşıdığı *mana* ile karakterize edilebilir. İbareyi bu yönleriyle incelemek üslup incelemesinin bir kısmını teşkil eder. Bir metnin üslubu; içerdiği ses unsurlarının özellikleri, sayıları ve dağılımı, ayrıca kelimelerin uzunluğu, ve kısalığı ile değerlendirilebilir. Bu değerlendirme için fesahatin kaidelerinden faydalanmak yerinde olur.[861]

İbarenin sözdizimi tarafında cümle teknikleri üzerinde durulur. Cümledeki şahıs, durum, sayı gibi gramer birliklerinin dağılımı, bir veya birkaç çekirdek cümleye nazaran sözdizimindeki değişimlerin yapı ve mahiyeti üslubu şekillendirici birimler olarak karşımıza çıkar. İbaredeki cümleler arasında da *mantıkî*, *zamana ait* ve *mekâna ait* farklı ilişkiler olduğu gözlenir. İtibarî metinlerin çoğunluğunda ve gündelik yazılardaki cümleler arasında *mantıkî* bir sıralama, kroniklerde *zamana ait* (ard arda geliş), şiirlerde ise *mekâna ait* (cümlelerin yeri) simetri, zıtlık, ve dereceleme gözlenir.[862]

*İbarenin anlam tarafı*nı ise ibarede yer alan cümleler ortaya koyar. İbarenin anlam tarafı dış dünyayı, soyut düşünceleri ve değişmez gerçekleri ifade eder Ayrıca ibare metin içinde yüklendiği fonksiyonlar bakımından farklı metinlerdeki benzer durumları da çağrıştırır. İbare, gerçek manasını ise yer aldığı metinde kazanır.İbareyi söyleyen veya yazan ile işaret edilen hususlar arasındaki ilişki üslup için veri oluşturur. Aracısız söylenen ibarelerde üslup *dolaysız* (style direct), olur. "Kardeşimin gitmesine çok üzüldüm." gibi. Aynı olayı ikinci dereceden bir kaynaktan "Kardeşinin gitmesine çok üzülmüş." şeklinde duyarız. Burada da üslubun *dolaylı* (style indirect) olduğundan bahsedilir.[863]

Üslup incelemesinde alanı biraz daha genişleterek *metin* üzerinde durmak icap eder. Her metnin yazılı veya sözlü bir söz serveti vardır. Bu, metnin *sözel* görünüşü, veya kelime varlığıdır. Metin seviyesinde cümleden daha üst seviyedeki birliklere *ibare* dersek bu ibareler arasındaki ilişkinin düzenlenmesine de metnin *sözdizimsel* görünüşü demek doğru olur. Böyle bir düzenleme yoksa metin, gönderici ve alıcı arasında iletişim sağlayamaz, yani *anlam*dan söz edilemez. Metin *sözel, sözdizimsel ve anlam* görünüşü itibariyle ortaya konduktan sonra üslup çalışmasına geçilebilir.[864]

---

[861] Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Ankara, 1986. s. 39-52.

[862] Sözdiziminden hareketle ibare üzerinde yapılan üslup çalışmalarına, klasik üslup anlayışında *Sebk*
başlığı altında yer verilmiştir.

[863] Aktaş (1986), 43-46.

[864] *A.g.e.*, s. 50-52.

Tasvirî ve Tekevvünî Üslup İncelemesi:

Filoloğun yazar ve dil uzmanı olması gerektiğini ileri süren Spitzer üslup inceliğinin ancak bu sayede ortaya konabileceği kanaatindedir. Üslubun ihtiva ettiği fikre ulaşabilmek için filolog ayaklı kütüphane olmakla iktifa etmemelidir. Spitzer, bu noktada ilmi araştırmanın eski "ratio"dan ziyade, hisle ve beşerî bir anlayışla daha iyi sonuçlar vereceği kanaatindedir. Çünkü, akıl üslubun rasyonel cephelerini aydınlatabilir, fakat ortadaki hisse ancak hisle vakıf olmak mümkündür. Ayrıca bir eseri okurken yazarı hakkında bilinenlerin bir tarafa bırakılması gerektiği fikrindedir. Ona göre eser, bu dikkatle okunursa tam ve canlı bir şekilde anlaşılıp tahlil edilebilir.[865]

Metinde veya ibarede devre veya edebî türe ait olan ifade biçimleriyle ferdî olanlar iç içedir. Roland Barthes, devre ve edebî türe ait olanlara *yazı (ecriture)* diğerine de *üslup (style)* adını vermektedir. "Üslup içeriğin (düşünüşün) formudur. (...) Üslup ferdîdir. Kaynağını yazarının mizacından ve tecrübesinden alır. (...) Yazı ise kollektif karakterlidir, sanatkârın içinde yaşadığı kültürden kaynaklanır."[866]

Dil malzemesinin metinde kullanılışı ve düzenlenişi ile düşünce arasındaki ilişkilerin ortaya konması iki türlü üslup incelemesi olabileceğini ortaya koymaktadır. Tasvirî ve Tekevvünî üslup incelemesi birbirini tamamlar mahiyettedir.

1- Tasviri Üslup İncelemesi: Dil malzemesinin kullanılmasında edebî türün özellikleri, çevrenin dile kazandırdığı zenginlikler ve edebî sanatlar dikkate alınır. Metinde düzenlenmiş halde karşımıza çıkan dilbilim malzemesinin **kendi içinde** incelenmesi, yapısı ve fonksiyonu üzerinde durulması *Tasviri (Descriptif) Üslup İncelemesi* olarak adlandırılır.

Bu üslup incelemesinin batı dünyasında kaynağı *retorik* bizde ise *belagattir.* Ancak *Tasviri Üslup incelemesi*nde konuşan veya yazan insan belagat ve retorikte olduğu gibi bir takım kurallara uymak zorunda değildir. Dil malzemesini niyet ve arzusuna, ferdî zevk ve anlayışına göre kullanır.

Bir ifadede şuursuz olarak yerleştirilmiş sosyolojik ve psikolojik kaynaklı değerler de bulunur. Buna ifadenin *anlatımlı (expressif)* değeri denir. Ayrıca yazan veya konuşan insanın niyetine bağlı olarak yer alan ahlakî, öğretici ve estetik değerler de *niyetle ilgili* değerler olarak incelemeye alınabilir. *Anlatımlı* ve *niyetle*

---

[865] Azra Ahat, *Üslup İlminde Yeni Bir Usul*, İstanbul, 1937, s. 4-5.
[866] Aktaş (1986), 58.

ilgili değerlere üslup ilmine ait değerler adı verilmektedir. Ayrıca kelimeler bir *kavramsal* değere de sahiptir.

Üslup incelemesinde aynı fikrin ifadesi için kullanılabilecek dile ait unsurların tamamına *üslup varyantları* denir. Dilin imkânları içerisinde, kelime, cümle ve daha geniş anlam birlikleri seviyesinde ele alınabilecek eşanlamlı söz ve söz grupları çevresinde ifadenin *anlatımlı* ve *niyetle ilgili* değerlerinin araştırılması ve dikkatlere sunulması tasviri üslup incelemesinin temeli durumundadır. Bu değerlerin kaynağı dilbilime ait malzeminin yan anlamlarıdır. Yan anlam tabiî ve çağrışıma bağlı olur. Tasvirî üslup incelemesinde dilbilime ait malzemenin *kavram* değeri yanında bu tabiî ve çağrışıma bağlı yan anlamlar da incelenir.

Bir metinde veya ifadede, farklı cümle yapıları ve bunların fonksiyonu, fiil zaman ve kiplerinin kendi içinde ve bütün içindeki görünüşü, ifade içerisinde kazandığı değerlerin incelenmesi de tasvirî üslup incelemesinin alanına girer. Bu unsurlar, tabiî dilin en alt seviyesinde oluşturulan bir şablon esas alınarak değerlendirilir ve sapmalar belirlenir.

"Lafzın kendisine tahsis olunan mana dışındaki bir tasavvura delaleti" yani dilin kendi anlam ve fonksiyonu dışında kullanılması ifade seviyesinde edebî sanatlar üzerinde durmayı, gerektirir. Metin tür seviyesinde de bir norma uyma veya sapma eğilimleri gösterir. Bunun için türün gelişme çizgisi ortaya konur. "Her türün gerektirdiği bir sunma tarzı ve ifade biçimi vardır... Retorik ve belagatin hakim olduğu dönemde metinlerin değerlendirilmesinde norm, bu ilim şubelerinin ortaya koyduğu kurallar bütünüdür. Normun özellikleri açığa kavuşmadan ne divan şiirini gereği gibi anlamak ne de tezkirelerdeki hükümleri çözmek mümkündür."[867]

2- Tekevvünî (oluşuma ait) Üslup İncelemesi: *Ferdiyetle ifade arasındaki ilişkiyi* inceler. Metinde konuşan ve yazan insanın micazından, hayat tecrübesinden kaynaklanan, metnin ortaya konmasında, dil malzemesinin seçiminde ve kullanılmasında etkili olan hususlar vardır. *Tekevvünî Üslup İncelemesi* bunları hareket noktası olarak tayin eder. Yani yazan veya konuşan insanın ferdiyeti etrafında, metinde karşılaşılan ifade şekil ve kalıplarının sebepleri üzerinde durulur. Tekevvünî Üslup İncelemesinin kurucusu olan Spitzer, konuşan veya yazan kişinin üslubundan hareketle ferdi özelliklerini belirlemeyi amaçlamıştır. Ferdî olma üslup bakımından kollektif olandan sapma anlamına da gelir. Normdan

---

[867] *A.g.e.*, s. 62-113.

sapma ise tesadüfî değildir, psikolojik ve zihni sebepleri vardır. Spitzer'in şu görüşleri ise bir çok yönden dikkate değerdir. "Düşüncede ve duyarlılıkta güçlülük, her zaman dilde yenileşmelere eşlik eder. Zihnî yaratıcılık varlığını derhal dilde hissettirir. Böylece zihnî yaratıcılık dilbilime ait yaratıcılık haline dönüşür. Dilde kaidelere bağlılık ve sertlik güçlü bir şahsiyetin ifade ihtiyaçlarına yetmez."[868]

Bir üslup tahlilinde, eseri çevresindeki diğer dil sistemlerinden ayıran özellikleri bir araya toplayarak belirgin hale getirmenin ve yığmanın eserin bütünlüğünü unutturma ihtimali vardır. "Dil ilkelerine göre üslubu tam ve sistematik olarak tasvire çalışmak daha tercihe şayan bir yoldur."[869] "Üslup ilminin vazifesi bir taraftan muhtelif ifade vasıtalarını, diğer taraftan da muhtelif söz tiplerini tanımak, tasvir etmek, tarif etmek ve sınıflandırmaktır; bir *üsluplar tipolojisi* kurmaktır." Sınıflandırma, fizyoloji, psikoloji, sosyoloji ve edebiyat tarihine de başvurmayı gerektirir. *Fonksiyonel Üslup İncelemesi* bir his veya durumun mahiyeti, ifadenin kaynağı ve ifadenin gayesiyle ortaya konur. Bir dil değişik ögelerden oluşur. Söz gelimi: Racine'in dili = XVII. asır Fransızcası + Edebiyat + Trajedi + Oniki hecelik mısra + Bir insan olarak Racine (...)[870]

Terimler ve Şiir Dilinin çözümü:

Şiir dilinin çözümünde, mazmunların ve sembollerin çözümünde Gaston Bachelard'ın görüşleri önemlidir. Bachelard'a göre imaj yahut hayal ve yeni bir söyleyiş, şuur altının veya daha başka faktörlerin ürünü değildir. Edebiyatta mimesisi esas alanlar, edebî eserdeki hayal ve görünüşün dış dünyanın taklidi olduğu kanaatini taşırken Bachelard, muhayyileyi bağımsız bir saha olarak ele almıştır. Ona göre muhayyile kendi ruhî dinamizmiyle vardır. "Sanatkâr gördüğünü ve seyrettiğini değil, kendi ruhî dünyasında yaşadıklarını ifade eder." Bachelard *hülya*nın da bir varlık ve görünüş etrafında teşekkül ettiği kanaatindedir. İnsan, ihtiyaçtan ziyade arzu ve isteklerin tazyiki altında varlığını sürdürür ve insan için mahiyeti anlaşılmayan komplekslerin merkezi olan *hülya*lar son derece önemlidir. Edebî eser bütünlüğünü, bu komplekslerden alır ve kompleksin mahiyeti eserin anlaşılmasını sağlar. "Buna göre her eser kocaman bir imajdır." Her *imaj*ın ardında bir madde vardır çünkü "imajın ortaya çıkmasını sağlayan *hülya* bir varlık ve görünüş etrafında teşekkül eder."[871] İmajı *imge* olarak da adlandırmak

---

[868] *A.g.e.*, s. 136-144.
[869] Wellek - Varren, 155.
[870] Quiraud, 38, 39.
[871] Aktaş (1986), 148-154.

mümkündür. Türkçede, Fransızca *imaj* olarak kullanılan kelime aynı zamanda gerçeği temsil etmek yerine, izleyici kitlesine cazip görünmek endişesiyle ortaya konmuş kamusal izlenim anlamındadır. Bir şarkıcı veya bir politikacının imajından bu anlamda söz edilir.[872]

Psikolojide imaj geçmişe ait bir duyum veya algının meydana getirdiği yaşantının zihinde canlandırılması ve hatırlanmasıdır. İmajların duyulara ne derece hitap ettiği her zaman tartışılan bir konu olmuştur. Bir imajı etkili kılan şey, canlı olmasından çok duyuma özel bir şekilde bağlı bir zihin olayı olmasıdır. Sembolün en belirgin tarafı ise tekrarlanma ve sürekli olma özelliğidir. Bir imaj ilkinde bir istiare olarak ortaya çıkmış olabilir. Ancak bir canlandırma ve temsil yoluyla sürekli olarak oluşuyorsa sembolleşir.[873] Perrine *imge*yi (*imaj*) "duyuyla edinilen deneyimin dil aracıyla sunulması"dır. Reverdy de "yaklaştırılmış iki gerçeğin arasındaki bağıntılar ne kadar uzak ve yerindeyse, imge o kadar güçlü olacak ve o kadar heyecanlandırma gücü ve şiirsel gerçeklik taşıyacaktır." görüşündedir. Emin Özdemir ise imajı, duyularla algılanan varlıkların zihne yansıyan görüntüleri olarak tanımlar.[874]

İmge yoğunluğu, eserde edebîliğin bir ölçütü olarak stilistiği ilgelendirir. Duvar yazılarında, reklam sloganlarında, siyasi parti propagandalarında işlevsel bir imge yoğunluğu vardır. Özlü ifadeler, halk türküleri, dini kitaplardaki etkileyici deyişler imgesel yoğunluk taşır ve üslup araştırmasına elverişli zeminlerdir.

"Edebî eserlerde imge (imaj) yoğun anlam yükü olan bir tablodur. Yoruma elverişlik imgenin en önemli özelliğidir. Edebiyat bilimciler arasında *imge* teriminde tam bir anlaşma yoktur." Bernhard Sowinski *Stilistik* isimli kitabında doğrudan ve dolaylı imgelerden bahsetmiştir. "Bir yazarın gerçeklik, anı, tasavvurdan aktarmalı ifadeler kullanmadan, gözle görülür olanı dil aracılığıyla somutlaştırdığı yerde doğrudan imgesellik vardır." der. Yani yaşanmış, hatırlanmış veya tasavvur edilmiş şeyler imgelerde özetlenir. Dolaylı imgelerden kastedilen ise *retorik figürler* yani edebî sanatlardır. [875]

Sembol, benzerlik ve uzlaşma ilişkisi içerisinde soyut ve sayılamayan, tek bir gösterilene göndermede bulunan görsel bir biçimdir. Toplumsal ve kültürel bir

---

[872] Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Ankara, 1995, s. 184.
[873] Wellek - Varren, 160-163.
[874] Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul, 1993, s. 30.
[875] Aytaç (1999), 55-56.

değer taşır.[876] Sanat ve edebiyat dilinde *imge*, bir yaşam kesitinin insan bilincindeki yansımasından ibaret değildir; bu yansıyan ve sanatçının bilincine geçmiş olan kesitin söz, jest, mimik, çizgi ve renk gibi maddi araçlar yoluyla yeniden yansıtılışıdır.[877] *Mazmun* ise kavramları lafız ve mana itibariyle değil, yazarın veya şairin gayesini ortaya koyacak şekilde sergiler. "*Kelime* yalnızca semboldür[878] ve nesnelere delaleti haritanın araziye delaleti kadardır." *Mazmun*; Goethe'nin "aşikâr sır" dediği, yirminci yüzyıl felsefesinde "herkesçe nüfuz edilemeyen sır" olarak tanımlanan şeydir. Devenin karnında henüz doğmamış olan yavrusuna da *mazmun* denilmiştir. Bu, mazmunun *istiare* ile olan bağlantısını ortaya koyar. Fakat ifadelerdeki *telmih, kinaye, benzetme* ve *mecaz* da *mazmun* için örtü işlevi taşır. "*Mazmun* bir semantik, "anlamlandırma" ve muhteva meselesidir, özün içteki manasıdır. J Dewey "Dil işaretleri yalnızca ferdî ve hususî manalara işaret etmezler; fakat aynı zamanda anlamları birbiriyle münasebet kuracak şekilde gruplandırmanın da aletleridirler. "Kelimeler yalnızca belli anlamların isimleri veya ünvanları değildirler, onlar aynı zamanda anlamları birbiriyle rabıtalı olan cümleler teşkil ederler." Bu anlamda sadece bir beytin değil, bütün bir yazının mazmunundan söz etmek de mümkündür.[879] *Mazmun*, şiirde dilin kullanılış biçimiyle ilgili bir terimdir. *Mazmun*; *şiir dilinin* bütün meseleleriyle ilgilidir, batı dillerindeki *imaj* terimi bizde zaman zaman *mazmun* kelimesiyle karşılanmıştır. *Mazmun*, tabiî olarak imajla başlar ancak basit bir imaj olarak kalmaz. *İmaj*, olmayan bir şeyi vehmetmeye dönüştüğü halde *mazmun* gizli anlamı keşfetmek olarak kendini sezdirir. İnce ve yoğun bir muhayyile isteyen *sembol, mazmun* kavramı ile eşanlamlı sayılır. Ancak bazı zayıf Divan şairleri tarafından fazlaca kullanılmış gül ve bülbül mazmunları klişeleşmiş ve gerçeği, tecrübeyi, duygu ve fikirleri yansıtmaz olmuştur. Bunlar Yunus Emre'nin tabiriyle "anlamadan eylemek" demektir. Çok kullanılan imajlar *darb-ı mesel* haline gelir. "Alayiş ve nümayiş ile mana zahir olmaz." Coleridge, *alegori*yi (temsili hikâye) şu şekilde tanımlıyor. "Bir teşbihi (benzetme/simile) benzetilen şeye eklemekten (benzetmekten) vazgeçip, doğrudan doğruya onun yerine koyun: bir metafor olur... ve metafor *alegori*nin (temsilî hikâye)nin küçük bir bölümü sayılır. *Alegori* de sembolik bir ifadedir fakat bütün sembolik ifadeler *alegori* ile aynı şey değildir.

---

[876] Zeynel Kıran, *Dilbilim Akımları*, Ankara, 1996, s. 110-111.
[877] Pospelov, 52.
[878] Yazar "sembol" kelimesini burada "kod" anlamında kullanmıştır.
[879] İfade ayrıca mazmun ile üslup arasındaki kuvvetli bağı hissettirecek mahiyettedir

Sembol kullanımı ve manasıyla bağımsızdır. Kendini yenileyebilir ve başka metinlerde yepyeni bir hüviyetle belirir.[880]

Sonuç:

Üslup incelemesi, bir edebî eser bir yazar veya şairin edebiyat tarihi açısından yorumlanmasından ibaret değildir.

Chanson de Roland, Ortaçağa ait bir Fransız destanıdır. Alt tabaka insanların zevklerinin ön plana çıktığı bu eser retorik figürlerden de yoksun sayılır. Şairi belli olmayan böyle bir eser üzerine Süheyla Bayrav'ın modern metodlarla yapmış olduğu üslup incelemesi[881] uzun bir dönem boyunca edebî ihtiyaca cevap vermiş olan klasik şiirimize yeni bakış açıları belirlemek açısından önemlidir.

"Yazını *edebiyat* katına yükselten, biçim-üslup-içerik uyumudur ve üslup incelemesi, edebiyat bilimcinin gözardı etmemesi gereken önemli bir çalışmadır. [882]

"Stilistik ile tamamlanmamış metin incelemesi eksik kalmaya mahkumdur."[883]

"Sanat eseri ilkin bir sesler sistemi, dolayısıyla da belli bir dilin ses sisteminden yapılmış bir seçmedir....Bir dil incelemesi ancak edebiyat incelemesine yardımcı olduğu, dilin estetik etkilerini araştırmayı amaçladığı, kısacası (hiç değilse terimin bir anlamında) üslup bilgisi olduğu takdirde edebî olur... Şüphesiz ki üslup bilgisi çalışmalarını, genel dilbilime sağlam bir şekilde dayandırmadıkça başarıyla götüremeyiz, çünkü üslup bilgisinin muhakkak ki asıl meselelerinden birisi, edebî sanat eserinin dil sistemiyle o zamanın genel dil kullanımı arasındaki farkı tespit etmektir. Günlük konuşma diline, hatta edebiyat dışındaki dile ve o devir toplumunda kullanılan çeşitli dillere dair bilgimiz olmadıkça üslup bilgisi bir takım izlenimlerden pek öteye geçemez."[884]

---

[880] Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Meseleleri*, İstanbul, 1997, s. 411-462.
[881] Süheyla Bayrav, *Chanson de Roland Edebiyat ve Üslup Tahlili*, İstanbul, 1947.
[882] Aytaç (1999), 75.
[883] Aktaş (1984), 25.
[884] Wellek - Varren,150.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

6.2. Uygulama:

Üslup İncelemesinde belirlenmeye çalışılan metoddan hareketle *Vamık u Azra*'nın üslubunu karakteristik çizgileriyle özetlemeye çalışalım. Öncelikle belirtilmesi gereken husus bu başlık altında yapılan incelemeler dil, öyküleme, şekil ve içeriğe dair yapılmaya çalışılan diğer incelemeleriyle takviye edilebilir. Çünkü metoda dair yapılan çalışmada da bahsedildiği gibi "monolog ve diyalog, yazı ve konuşmanın kendine özgü tarzları vardır ve konuşma konumlarına göre; haber verme, bilgilendirme, (açıklama, hüküm, tasvir, rapor, hikâye etme vs. şekillerde) veya bir isteği bildirme (emir, heveslendirme, teklif, rica vs. şekillerde) üslup geleneklerinden bahsedilebilir.

Bir metne bilinçsiz olarak yerleştirilmiş sosyal ve psikolojik kaynaklı ifadeler ifadenin *anlatımlı (expressif)* değeriyle ilgilidir:

Bu rāyı itdi şāh-ı ᶜālem-ārāy Kim anuñçün bulalar bir ṭolu ay	*Alemi süsleyen padişah kendisi için bir dolu ay (kadar güzel) birini buldurmayı düşündü.*
Gele andan vücûda bir sülâle Gide kendü yirinde bāḳī ḳala	*Ondan bir sülale vücuda gelsin, kendi gidince yerinde (tahtında o) kalsın.*

(568-569)

Yukarıdaki beyitlerde Taymus *iç çözümleme* tekniğiyle yansıtılmıştır. Defalarca evlenmesine rağmen çocuğu olmayan padişah, kendine bulduracağı eşin dolu bir ay özelliğinde olmasını arzu etmektedir. "Hilal" yerine hatta "dolu ay"ın müteradifi olan "mah" kelimesi yerine "tolu ay" ifadesinin kullanımı Taymus'un bu evlilikten çocuk bekleme psikolojisi ile izah edilebilir. Dolu ay, hilale nazaran hamilelik imajı vermeye daha müsaittir.

İfadenin *anlatımlı (expressif)* yönünü teşkil eden sosyolojik kaynaklı bir anlatım:

Dikilmiş ejdehā-peyker ᶜalemler Ṭutulmış bār-gāhlar ḳonmış ᶜasker	*Ejderha yüzlü bayraklar dikilmiş, çadırlar kurulmuş, asker konaklamış. (1869)*

Vamık, itibarî alemin müslüman bir kahramanıdır. Çin hükümdarının oğludur ve beyitte, kurmuş olduğu bir otağ tasvir edilmektedir. "Ejdeha-peyker alemler" eğer bir ihtişamı yansıtmak gayesiyle düşünülmemişse reel dünyada ejderha motifli bayrakları akla getirmektedir.

Taymus'un vezirinin kızını istemeye gelişinden memnun olan Şah Babek onu karşılar ve Darü's-Selam'ın bile yanında sönük kaldığı bir mekânda ağırlar:

Alub ḳondurdılar bir ḫoş maḳāma	*Getirip cennetten daha güzel bir makama*
Selam virmezidi Dārü's-selām'a	*oturttular.* *(612)*

Dil imkânlarının değerlendirilişi oldukça dikkat çekicidir. *Cennet isimleri* arasında özel bir tercih yapıldığı görülüyor. Cennet için *Firdevs, behişt, cennet, mevā* gibi aynı *kavramsal* değere sahip isimleri de seçmek mümkün iken "Darü's-selam" tercih edilmiştir. George Michel'in, dilin kelime hazinesi, gramer ve fonetik imkânlarının üslup bakımından önemli değerler ihtiva ettiği görüşünden bahsedilmişti. Bu tercihten hareket eden H. Graubner de yöntemi *seçmecilik niteliğiyle üslup* başlığı altında incelemiştir. "Selam vermemek" ifadesi yerine de *beğenmezdi, dönüp bakmazdı, aldırış etmezdi, burun kıvırırdı, dudak bükerdi, tepeden bakardı* gibi aynı *paradigmatik* sıradan başka tercihler yapılabilirdi. Üstünlük ifade etmek bakımından anlam kaybı da olmazdı. Ancak cennet isminin seçimi kadar beğenmek kelimesinin *paradigmatik* tercihi de bir elektrik bağlantısının akım sağlayacak pozisyonda kurulması gibidir. Aynı beyit içerisinde yer alan "alup" kelimesi selam alıp vermeği çağrıştırmak, "hoş" kelimesi de hoşça karşılamak, "hoş geldiniz" demek özel tavırları çağrıştıran özel tercihlerdir.

Benzer bir başka beytin tertibi de aynı özellikleri göstermektedir.

Getürdiler bir ʿālī ḫōş maḳāma	*Cennetten aşağı kalmayan yüce, güzel*
Ki baş egmezidi Dāru's-selām'a	*bir yere getirdiler.* *(4621)*

Yukarıdaki beyitten farklı olan tek ifade "baş eğmek" ifadesidir. O da selam verme şeklini çağrıştırır. Diğer bütün özellikler gibi cümle sayısı ve ögelerin sıralanış tertibi de birbirinden farklı değildir. Her iki beyitte de ağırlamak ve rahat ettirmek gayesi hareket noktasıdır.

Vamık dünyaya geldikten sonra nücum ilmini bilen filozoflar çocuğun yıldızına bakıp ileriye dönük tahminlerde bulunurlar. Camii, kahramanlarını kendi statülerine uygun bir şekilde konuşturmada oldukça başarılıdır. Üslup incelemesinde "Dış dünyaya ait görüşler kimin dikkatiyle tespit ediliyor ve kim tarafından ifade ediliyor? Anlatıcı kendi dil özelliklerini mi kullanıyor yoksa bir başkasını mı taklit ediyor?" sorularına cevap arıyoruz:

Ne milke ḳaṣd iderse ola mālik Ne yola seyr iderse ola sālik	*Hangi ülkeye yönelse sahip olur, her yolun yolcusudur.*
Şikār üstinde iy şāh-ı cihāngīr Ola bir āhūnuñ ᶜışḳına naḫcīr	*Ey cihan padişahı, ava gider, bir ceylanın aşkına av olur.*
Yatağı Ġaznī ola ol ġazāluñ Ḫayāline düşer şāh ol ḫayāluñ	*O ceylanın yatağı Gaznî ola, şah o gölgenin hayaline düşer.*
ᶜİzārı cennet ola adı ᶜAẕrā Ṭutağı kevṯer ola ḳadı ṭūbā	*Yanağı cennet adı Azrā ola(bilir), dudağı kevser boyu tuba ola...*
Temāmet rubᶜ-ı meskūni ser-ā-ser Araya isteye kişver-be-kişver	*Bütün karaları baştanbaşa ülke ülke aramayı isteye...*

(738; 741-744)

Bir falcının *olmak* fiilini fazlaca kullanması tabiîdir. Ayrıca bu fiile gelen ek sadece bir ihtimali değil, *olur, olacak anlamında* zaman olarak geleceği gösterme görevindedir. Hemen hemen her beyitte kullanılan "ol-a" kelimesi yapı bakımından tahlil edilince fiilin *istek eki* aldığı görülür. Spitzer'in "Dilde kaidelere bağlılık ve sertlik güçlü bir şahsiyetin ifade ihtiyaçlarına yetmez." sözünü hatırlatan ve *Tasvirî Üslup İncelemesi*nin alanına giren yapısal bir özellik söz konusudur. Üçüncü beyitteki "Hayaline düşer" ifadesinin *paradigmatique* (dizibilim)) ve *syntagmatique* (dizimbilim) sırası da dikkat çekicidir. "Hayaline düşmek" *deyim aktarması*; *tuzağa düşmek, peşine düşmek,* ifadelerini çağrıştıracak mahiyettedir. Şairin *dizibilim* tercihi hayalin karanlık, esrarengiz, yanıltıcı olması yönündedir. Aynı mısrada sevgilinin hayale benzetilmesi de yine bir tesadüf değildir. *Güzellik, hayal*in anlambirimleri arasında vardır. Güzellik anlamını verecek bir sıfat-isimin bulunması şair için hiç de zor değildir. Hele klasik şiirimizin anlam dünyasında bu sayı azımsanmayacak ölçüdedir, fakat beyit içerisinde tercihi ise daha çok kelimenin *syntagmatique* (dizimbilim) değeri ile ilgilidir. Hayaline düşülecek bir sevgilinin hayal gibi güzel olacağı veya olması gerektiği düşünülmüştür. Bu, edebî sanatın kuru ve didaktik yöntemiyle değil, üslubun his ve sezgiye yönelik inceliğiyle kendini hissettirir.

Son beyitte ise veznin üsluba feda edildiği görülür. Nücum ilmiyle konuşan kişinin kip seçimindeki tercihi *Arayıp* veya *isteyip* yerine "araya" ve "isteye" yönünde olmuştur.

Falın sözlü metnini Şah Taymus'un Meryem'i istemek üzere Babek Şah'a gönderdiği mektubun yazılı metniyle mukayese edelim:

İderüz ṣıdḳıla devlet duᶜāsın	*devletine ve kapına samimi dualarda*
Ḳıluruz ḳapuña ḫidmet duᶜāsın	*bulunuyoruz.*
İşitdüm devletüñ burcında iy māh	*Ey ay (gibi olan) işittim devletinin bur-*
Ṭulūᶜ itmiş güneş mānendi bir māh	*cunda güneş gibi (parlak) bir ay doğmuş.*
Ḳuṣūrum yoḳ serīr-i salṭanatda	*Saltanat tahtında eksiğim yok, her*
Müyesserdür murādum her cihetde	*bakımdan istediğim nasip olmuştur.*
Serümde efser-i ser-tāc-ı devlet	*Başımda devlet tacı (var), fakat soy bur-*
Velī burc-ı nesebde yoḳ saᶜādet	*cunda mutluluk yok.*
Bitürmedi diraḫtı ᶜömrümüñ gül	*Benden sonra bahçemde bülbül olsun*
Ola bāġumda benden ṣoñra bülbül	*diye ömür ağacım gül vermedi.*
Sizüñle gerçi ẓāhirde cüdāyuz	*Sizinle her ne kadar uzak görünsek de*
Velī fiṭrat deminde āşināyuz	*yaradılış meclisinden tanıdığız.*
Bizi yad eyleme luṭf eyle yād it	*Bizi yabancı sayma, lutfedip hatırla, bu*
Bu maᶜnīde yiridür ᶜadl [ü] dād it	*anlamda adalet ve insaf etmenin yeridir.*

(633; 636-641)

Sosyal statüden kaynaklanan *üslup düzeyi* kendini hemen hissettirmektedir. İfadeler bir sultana aittir. Hatta *Vamık u Azra* şairine göre bu sultan diğer sultanların da önde gelenidir. Metin *yazılı*dır ve türü *mektup*tur. Gaye de üslubu şekillendirir. Meryem'i istemek yerine bu mektup *alıcı* olan şaha bir fikri telkin etmek, bir durumdan haberdar etmek, savaş tehdidinde bulunmak gibi gayelerle kaleme alınmış olsaydı üslup daha farklı biçimler kazanacaktı. Bu muhtemel şekiller, *üslup varyantları* olarak isimlendirilmiştir. Şüphesiz burada sözü edilen, eserdeki itibarî kahramanların üslubudur, fakat şair kendi üslubunu bu itibarî kahramanların içinde bulundukları ilişkiler ağı ve üstlendikleri rollere göre şekillendirir. Şair aynı durumu izah etmek için *mektup* yerine *gösterme*, *diyalog* yerine de *özetleme* tekniğini kullanmış olsaydı daha farklı bir üslup sergilemek durumunda kalırdı.

Ne Behmen'siz içer şāh bir içim şu	*Ne şah Behmen'siz bir yudum su içer, ne*
Ne ansız bir naẓar uyurdı uyḫu	*onsuz biraz olsun uyurdu.* *(867)*

Bu beyitte ise bir samimiyeti dile getirmek için iki deyimden faydalanmak suretiyle anlatıma kuvvet kazandırılmıştır. "İçtiği su ayrı gitmemek", "...sız gözüne uyku girmemek" deyimleri alalede mecazî bir retorik figür değildir. Anlatımın tabiîliği içerikte yer alan dostluğun tabiîliği ile mütenasiptir. "Bu dil ağzımda annemin sütüdür." diyen Yahya Kemal'in dile dair yorumu anne sütünün özellikleriyle belirginlik kazanır. Samimiyeti ifade için seçilen deyimlerde yer alan "su" ve "uyku" kelimeleri de anlam dünyasını hissetirecek anahtar kelimelerdir.

Dadı Azra'yı yatağında bulamayınca ağlayıp sızlanarak Melik Şah'ın yanına varır:

Çözüb şaçını ḳoydı başına ḫāk Yüzin yırtub yaḳasın eyledi çāk	*dövündü, yüzünü yırtıp yakasını parçaladı.*
Döküb bārān gibi gözyaşın ol māh Şaçub āteş iderdi raʿd-veş āh	*O ay, yağmur gibi gözyaşı döküp, ateş saçıp yıldırım gibi dumanlar çıkarıyordu.*
Didi iy şāh-ı ʿālem ḳanı ʿAẕrā Dirīġā ḥasretā derdā dirīġā	*"Ey cihan padişahı, Azrā nerede? Yazık, ne acı,ne dert, eyvahlar olsun!*
Ḳanı ol rūz-ı ʿīde mihr-i raḫşān Ḳanı ol leyl-i ḳadre māh-ı tābān	*Nerede o bayram gününe parlak güneş, nerede o kadir gecesine parlak ay?*
Ḫusūf irmiş görinmedi żiyāsı Karañu oldı gözüm rūşenāsı	*Ay tutulması olmuş nuru görünmedi, gözümün ışığı karardı.*
Yidi içdi gülüb oynadı ol gül Dünedi āşiyānında çü bülbül	*O gül yiyip içti, gülüp oynadı. bülbül gibi yuvasında tünedi.*
Seḥerden ṭurdum iy şāh-ı zemāne Yüzüm sürmege vardum ās-tāna	*Ey asrın padişahı seher vakti kalktım, eşiğine yüz sürmek için vardım.*
Umardum ol işikden feṭḥ-i bābı Ṭoġa başuma devlet āf-tābı	*O eşikten kapının açık olmasını, başıma devlet güneşinin doğmasını bekliyordum,*
Ṭulunmış gice ṭañа ḳalmamış māh Ṭañа ḳaldum ben añа iy şehenşāh	*Ay batmış şafak vaktine kalmamıştı, ey şahlar şahı bu işe şaşırıp kaldım.*

(1245-1246; 1248-1253)

Makber şairi Abdülhak Hamit de eşi Fatma Hanım'ın ölümü üzerine duygularını

Eyvāh ne yer ne yar kaldı

Gönlüm dolu āh ü zār kaldı

Şimdi buradaydı, gitti elden

Gitti ebede gelip ezelden
Ben gittim, o hāksār kaldı
Bir güşede tārmār kaldı
Bākī o enīs-i dilden eyvāh
Beyrut'ta bir mezar kaldı

mısralarıyla dile getirmişti. Bir sevdiğini kaybetmek karşısında insanların söz diziminden kelime seçimine kadar ortaya koydukları tepkinin bilinçli olduğunu iddia etmek zordur. Ancak birbirine benzediğini göstermek, ortak bir psikolojinin yansıma biçimi olarak değerlendirmek mümkündür.

Her iki manzumede de arayışı, uzak kalmayı ifade eden tekrarlar söz konusudur. *Vamık u Azra*'da dadı sürekli olarak "kanı" (nerede) diye tekrar ederken Makber'de ise gitmeyi, kaybolmayı ifade eden fiiller ağırlıktadır *(Verbal üslup)*. Cümleler her ikisinde de kısadır. Soru, cümlelerin asıl tonunu ve ritmini oluşturur. Her iki şiirde de samimiyet ve doğallık hakimdir.

Bütün sevdiklerine uzak ve bu arada aradığı Vamık'a da ulaşamamış, dahası nerede bulacağı hakkında da bir fikre sahip olmayan Azra, Hīrī şehrinde harabe bir evde yalnız başınadır. Önce mum ile söyleşir, ardından münacatta bulunur:

Ġarīb ü bī-kes ü dermānda ḳaldum	*Garip, kimsesiz ve dermansız kaldım,*
Esīrin bendile zindānda ḳaldum	*esirim, zincirle zindanda kaldım.*
Bilüm ṭaġıldı ʿaḳlum şaşdı yā Rab	*Ya Rab aklım şaştı, zihnim dağıldı.*
Başuma olmaz işler düşdi yā Rab	*başıma olmaz işler geldi, Ya Rab!.*
Çekerin bir yaña ġurbet belāsın	*Bir yandan gurbet belasını çekerim, dert*
Yudarın derdile miḥnet belāsın	*ile sıkıntı belasını yutarım.*
Ölürsem irmedin maḳṣūda ḥayfā	*Gayeme ermeden ölürsem ne yazık.*
İdeler ḳabrimüñ ṭaşında inşā	*Mezar taşıma yazsınlar ki:*
Bu merḥūm irmedi gitdi murāda	*Bu rahmetli muradına ermeden gitti.*
Añalar ḫayrile adum duʿāda	*Adımı duada hayrile ansınlar.*

(1382-1386)

Duygusal yoğunluğun ağırlıkta olduğu ve tahkiyenin yavaşladığı yahut vaka cereyanının kesildiği anlarda anlatıma gazel lirizmi egemen olmaya başlar. Redifler, ünlem ve tempo içeriğe göre şekillenmiştir, çünkü "üslup içeriğin formudur." Her mısrada en az bir cümlenin yer alması, telaşlı bir yakınmanın ifade ediliş biçimidir. Yine her beyitte en az bir deyim vardır. Deyimler; anlama genişlik kazandırır ve

anlatımı vecizleştirir Aynı zamanda ifade tabiî olur. Beyitler sade üslupla *(üslub-ı sade)* söylenmiştir. Son beytin ilk mısraındaki ifade *Bu merhum murada ermedi gitti* şeklinde eksiksiz klişe bir söyleyiştir. Edebiyatımızda nispeten belagattan kopmamış üslup yorumlarında konunun karakteri ne olursa olsun vazgeçilmez özellikler olarak görülen bazı terimlerin yukarıya alınan beyitler için örnek bir uygulama alanı oluşturacağı açıktır. Bu beyitler; disiplinli ve güzel düşünülerek *(vuzuh)*, açık, anlaşılır ve zihni garip tasavvurlara sürüklemeyecek kelimelerle *(haliset)* söylenmiştir. Söyleyiş; süs ve gösterişten uzak *(tabiiyyet)*, meramı ifadeye ölçülü ve yeterli *(münakkahiyyet)*dir. Kelimeler ait oldukları anlam dünyasına uygun *(mutabakat)*, ifadeler asil (*stilistique*'deki *yüksek üslup düzeyi*), ahenkli ve içeriğe uygun *ton*da *(muvafakat)*dır.

Aşağıdaki beytin içeriği ise *Ulviyyet-i hiss* olarak değerlendirilebilir.

Nedür bir cān gerek yüz biñ ola cān — *Bir can (vermekten) ne çıkar, can yüzbin*
Ṣatub bir derde al derdüñe dermān — *olsun, bir derde satıp derdine derman al!*

(1364)

Bir can yerine bin canı satmak, bin kere ölmek demektir. Bin kere ölümün derde derman olması gerçekten beşerî tabiatın üstünde, istidat ve ilhamla açıklanabilecek bir hissediş biçimidir.

Aşağıdaki beyitte de "halka" kelimesi, Charles Bally'nin *çağrışım alanı*[885] dediği sıradan seçilmiştir:

Gönül Ḥaḳḳ'a yüzin dönderdi ḫalḳa — *Gönlünü Hakk'a yüzünü yaratılmış(lar)a*
Ḳapuya iki gözin ḳıldı ḫalḳa — *çevirdi, gözlerini (evin) kapı(sın)a halka etti.* *(1399)*

Gözün kapıya halka edilmesi de yine orijinal ve özel bir seçimdir. Bu ifade, hiç bahsedilmediği halde bize, kapı kulplarının iki yuvarlak halka olduğu imajını verir. Aynı zamanda uykusuz geçirilmiş bir geceden sonra Azrā'nın gözlerinin görünümü hakkında da fikir sahibi oluyoruz. Dışarıyı gözlemekte olan bu gözler, sabit, domur domur, endişeli ve ürkektir. Yine muhtemelen soğuk demir gibidir.

---

[885] "Çağrışım alanı" Saussure tarafından *çağrışımsal bağıntılar* olarak adlandırılmıştır. "Çağrışımsal bağıntı, aynı anda birlikte bulunmayan öğeleri gücül bir belleksel dizide birleştirir. (...) Aralarında ortak bir yön bulunan sözcükler söylem dışında, çağrışım yoluyla bellekte birbirine bağlanır." Ferdinand de Saussure, *Cours de Linguistique Generale* (*Genel Dilbilim Dersleri*), (çev.:Berke Vardar), İstanbul, 1998, s. 182.

"Göstergelerin kendi yarattıkları çağrışımların yanında uzak çağrışımların sağladığı olanaklarla imge ve tasarımlar arasında bağlantı kurulmaktadır." Cahit Külebi'nin *Hikâye* şiirininin

Benim doğduğum köylerde
Buğday tarlaları yoktu,
Dağıt saçların bebek
Savur biraz!

dizelerinde buğday tarlaları ile sevgilinin saçları arasında çağrışımsal ilişki kurulmuştur. İlişkiyi kuran unsurlar sarı renk ve rüzgarda savruluştur.[886]

Ece Ayhan'ın *Meçhul Öğrenci Anıtı* isimli şiirinde;

Her çocuğun kalbinde kendinden daha büyük bir çocuk vardır
Bütün sınıf sana çocuk bayramlarında zarfsız kuşlar gönderecek

"zarfsız kuşlar" ifadesinin *çağrışımsal bağıntısı* kuş resimli posta puludur.

Azra gece karanlığında Hîrî şehrine ulaşmış ve harabe bir evde sabahlamıştır. Sabahleyin evin sahibi çıkagelir ve erkek kıyafetli Azra'yı görünce başına devlet kuşu konduğunu, böylece dul yaşamaktan kurtulacağını sanır.

Görincek şîve vü cünbüşler itdi Bulayub ḳuyruġın ḳannişler itdi	*Görünce işve ve cilveler etti, kuyruğunu sallayıp fettanlık etti.* *(1410)*
Gözin ḳaşın dürüb nâzlandı ḳarı Birez ṭar ṣatdı vü ḳızlandı ḳarı	*Kaş göz oynatıp, kız edasıyla hava attı, gökçeklik etti.* *(1411)*
Abu kimdür bu ḳapuyı açan dir Nice ḳuşdur bu yuvada uçar dir	*Amaan! Kimdir bu kapıyı açan, bu yuvada uçan nasıl (bir) kuştur der.* *(1412)*
Ḳarârı gitdi ḳarı vecde geldi Ayaġı ṭobraġına secde ḳıldı	*Fikri dağıldı, kadın coştu (Azrâ'nın) ayağının toprağına secde etti.* *(1413)*
Meleklerden misin göklerden inmiş Perîlerden misin yirde bulunmış	*Göklerden inmiş meleklerden misin, yerde bulunan perilerden misin?* *(1415)*
Söyünme tâ ebed iy şemᶜ-i tâbân Kim olsun ḳarı cânı saña ḳurbân	*Ey parlak mum, sonsuza kadar sönme (bu) kadının canı sana kurban olsun!"* *(1419)*

[886] Aksan, 106-107.

Recaizade'nin ifadesiyle "en bayağı, en sıradan ve en önemsiz fikirler bile üslup sayesinde bir özellik kazanır." Bu sıradan olay ve sıradan tip şair tarafından o kadar başarılı bir üslupla ortaya konmuştur ki elit kesimin zevkine yönelik olan Divan edebiyatında bu ifade ediş biçimi esere ayrıca bir renk kazandırmaktadır. Yukarıdaki beyitlerde gerek şairin kendine sözcü tayin ettiği anlatıcının, gerekse eserde kendinden "karı" olarak söz edilen itibarî kahramanın üslup düzeyi *alçak* yani bayağı ve sıradan olarak nitelendirilebilir. Sözgelimi bu, Azra'nın dadısının üslubundan nitelik olarak farklı olan bir üsluptur. Bu dul ve yaşlı kadının gençlik enerjisini kaybetmemiş bir tavırla Azra'ya cilve yapması da *üslup tonu* açısından *komik*tir. Üslup düzeyinin *alçak* olması onun tabiiliğiyle ilgilidir. Ayrıca anlatılan konunun niteliğine uygun bir üslubun ortaya konması, ifade ediş ve kelime seçiminde bu niteliğin göz ardı edilmemesi belagatçiler tarafından *mutabakat* olarak isimlendirilmiştir. Daha önce belirtildiği üzere vuzuh, haliset, tabiiyyet, münakkahiyyet, mutabakat, asalet, ahenk ve muvafakat kaideleri konunun karakterinden bağımsız, yani değişmezdir.

Azra evden ayrıldıktan sonra Hîrî Şehrine varır. Nerede kalacağını düşünürken köhne bir ev görür. Aşağıdaki tasvir de basit bir çevre tanıtımı değildir. Anlatımda; evini terk etmiş, saraylarda, köşklerde yaşarken virane bir evde kalmaya mahkum olmuş, şefkatli bir dadının özenine alışmışken yalnızlık ve gece karanlığı ile başbaşa kalmış, nereye gideceğini bilmeyen, aç ve kalbinde yüzünü görmediği bir insana duyduğu aşk ile kararsız bir insanın perspektifi vardır:

Temāşā itdi gördi ol ṭolu ay Faḳa ṭaḳmaġa yoḳ bir dāne buġday	*Ayın ondördü etrafı seyretti,(kuş) tuzağ(ın)a takılacak bir tane buğday olmadığını gördü*
Sıçan düşse bacadan dirdi Allāh Yanınca yavrıcaḳları eyvallāh	*Fare bacadan düşse Allāh derdi, yanınca yavruları eyvallāh (Allāha ısmarladık)...*
Döşenmiş ṣadra bir eski nihālī Mükedder toz u ṭobraġile ḥāli	*Sedire eski bir halı döşenmiş; toz toprak içinde kederli.*
Ḥaṣīrüñ ḥāli yatlu derd [ü] ġamdan Delinmiş yüregi zaḫm-ı ḳademden	*Dert ve üzüntüden hasırın durumu kötü; ayak yarasından yüreği delinmiş.*
Çirāġ u ṣofra almış ʿizzetinden Āb u deryāyı Rabbānī evinden	*Mum ve sofra Allāh'ın ikram evinden su ve deniz almış.*
Gülümsündi göricek anı ol māḥ Geçürdi gögsin itdi derdile āh	*O ay onu görünce gülümsedi, göğsünü geçirdi derdile āh etti.*

Naẓar ḳılmaziken ḳaṣr-ı cināna — *(Dönüp) bakmazken cennet köşklerine*
Żarūrī mesken oldı eski ḫāne — *(bu) eski ev zaruri mesken oldu.*

(1299-1305)

Çevreye bakış açısı Azrā'nın içinde bulunduğu ruhsal durumu yansıtmaktadır. Tuzağa takılacak bir tane buğday yok, halı mükedder, hasırın yüreği delik, çıra ve sofra domur domur ıslaktır. Buğday takmak suretiyle tuzak kurmak ise şairin sosyal kültürünü yansıtmak açısından *tekevvünī üslup incelemesi*nin alanına girecek bir materyaldir.

Kişilerin bulundukları sosyal statüye uygun konuşmaları tabiī bir haldir. Buffon'un "Üslup ayniyle insandır." sözü üslubun insandan ayrı düşünülemeyeceğini ifade eder. Yukarıdaki beyitlerin hemen devamında sözü edilen *karı* ile konuşan Azra'nın üslubu sosyal sınıf farkını yansıtacak mahiyettedir.

Didi maᶜẕūr ṭutuñ eksiklik itdük — *"Kusur ettik mazur görün, dedi. Gece*
Gice bī-vaḳtidi bu şehre yitdük — *geç vakitte bu şehre vardık.*

Ġarībüz gözi bağlu kām u nā-kām — *Gözü bağlı garibiz ister istemez zorunlu*
Żarūrī bu arada ḳılduḳ ārām — *olarak burada dinlendik.*

Ne deñlü kim ola bīnā vü dānā — *Bir kimse ne kadar görmüş-bilmiş olursa*
Ġarīb olan olur ġurbetde aᶜmā — *olsun garip olan gurbette kör olur.*

Niçe gündür yürürüz zār u giryān — *Ağlayıp inleyerek birkaç gündür yalın*
Yaluñuz ac u ṣusuz sīne biryān — *ayak, aç, susuz ve bağrı yanık yürürüz.*

Şerefde necm-i devlet rāciᶜ oldı — *Şerefte devlet yıldızı ters döndü,*
Bāña müşkil vaḳāyiᶜ vāḳiᶜ oldı — *başıma sıkıntılı bir olay geldi.*

(1422-1426)

Üslup düzeyi *yüksek*, üslup tonu *ciddi*dir. Azra, ev sahibi kadına mağduriyetini anlatıp, özür diledikten sonra nispeten üsluptaki resmilik yerini samimiyete bırakır. Bu örnek, konunun üslubu şekillendirdiği fikrini doğrular. Ayrıca

Didi biñ luṭfile iy cānum ana — *Samimiyetle "Ey canım anne, benim her*
Benüm her derdüme dermānum ana — *derdime dermanım anne!" dedi.*

Oğul olmaġa yoḳ bizde liyāḳat — *"Evlat olmaya bizde liyakat yoktur, kıya-*
Ḳul olalum ḳapuñda tā ḳıyāmet — *mete kadar kapında kul olalım.*

İdem ḫidmetde cehdi her cihetde — *Her yönden hizmet(in)de gayret edeyim,*
Anam ol dünyede vü āḫiretde — *dünya ve ahirette annem ol!"*

(1450-1452)

örneğinde de üslup tonu *samimi* üslup düzeyi yine *yüksek*tir.

Sıfatların bir üslup inceliğiyle tercih edildiği benzetmelirin yani edebî sanatların (retorik figürler) da fonksiyonel olduğu görülür. Azra'nın keseye uzanan eli gümüş

Uzatdı dest-i sīmīni semen-ber — *Yasemin göğüslü (Azrā) gümüş (gibi) elini*
Çıḳardı ṣurreden çok sīmile zer — *uzattı, keseden çokça altın, gümüş çıkardı.* *(1453)*

Zeberced kaseden içilecek içki mercan renklidir:

Zeberced kāseden mercān içerdi — *Zebercedden yapılmış tastan mercan (renkli içki) içer, gönül aynasını gamdan arıtırdı.*
Göñül āyīnesin ġamdan açardı — *(1482)*

Süleyman peygamberin hazinesinde bir hokka vardır. Bu hokkayı açan kişi de şeker dudaklıdır:

Şeker-leb ḥoḳḳaı itdi güşāde — *Şeker dudaklı, hokkayı açtı, içinden*
İçinden çıḳdı bir gevher-ḳılāde — *mücevher bir gerdanlık çıktı.* *(3122)*

Yüzünün aksini suda gören Vamık'ın kendi güzelliğini müşahedesi:

Ne gördi gördi bir māh-ı münevver — *Bir de ne görsün, bir nurlu ay ki su aşık*
Şu şūride olub üstine ditrer — *olmuş üstüne titrer.* *(1522)*

Bu beyit retorik figürlerin fonksiyonsuz kullanılmadığını göstermek bakımından önemli olduğu kadar üslubun ne tür bir ivme kazandırdığını izlemek bakımından da güzel bir örnektir. Beytin imajının "üstüne titremek" ifadesi üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. *Titremek* kelimesinin bulunduğu paradigmatik sırada soğukluğun bulunması, suyun *duygu değeri*ne de göndermede bulunur. "Üstüne titremek" ifadesi daha çok bir annenin çocuğuna karşı özenini ifade etmek üzere kullanılan bir deyimdir. *Suyun şuride olması,*

akarken menderesler yapması demektir. "Ne gördi gördi" ifadesi de manzara karşısındaki hayreti aksettiriyor.

Bu güzellik karşısında Vamık'ın tepkisi oldukça doğal ve *tür*ün işlevini göstermek açısından önemlidir. Vamık "musammat gazel" söyler:

ᶜAceb bu ḫaṭṭ-ı gülgūn nesteren mi Gülistān⟨ī⟩-ı cemāl içre semen mi	*Acaba bu gül renkli yüz yabangülü mü,* *güzelliğin gülbahçesinde yasemin mi?*
ᶜAceb bu sünbül-i zībā semen mi Semen yanında bitmiş yāsemen mi	*Acaba bu süslü sünbül (saç) semen mi,* *semen yanında bitmiş yasemin mi?*
ᶜAceb. bu sidre-ḳāmet nā-reven mi Cinān bāğında yā serv-i çemen mi	*Acaba bu sidre boylu sabit mi, veya cennet bahçelerinde nazla yürüyen sevgili mi?*
ᶜAceb bu lüᵓlüᵓ-diş dürr-i ᶜAden mi Ḳamer ḳurbında yā naẓm-ı peren mi	*Acaba bu inci diş Aden incisi mi veya ay yakınında Ülker yıldızı kompozisyonu mu?*
Didi ᶜaksine Vāmıḳ şuda sen mi Güzelsin iy ᶜaceb ṭaşrada ben mi	*Vamık yansısına: "Ey! Suda sen mi güzelsin acaba dışarda ben mi?" dedi.* *(1529-1533)*

Mesnevi ahengi yerini daha coşkulu bir ahenge bırakmıştır. Beyitler soru ekiyle redifli ve akıcı kelimelerle kafiyelidir. "N" sesi de müzikalitesi yüksek bir sestir. Her beyitte hayret ifade eden "Aceb" kelimesi tekrarlanmış, ihtimal bildiren "yā... yā..." karşılaştırmalı edatlarıyla bu hayret ifadesi kuvvetlendirilmiştir. Sadece son beyitteki "didi" kelimesi dışında eylem bildiren kelime hiç yoktur. Yani gazelde *nominatif üslup* hakimdir. "Üslup içeriğin formudur." ve içerik hareketsiz donuk bir bakıma hayreti yansıtacak bir üslup gerektirmiştir.

Aşağıdaki beyitte de Azra'nın resmini gören Vamık'ın düştüğü hal anlatılmaktadır:

Şarāb-ı cām-ı ᶜışḳdan oldı serḫoş Düşüb ḫāk üzre ġalṭān deng ü bī-hūş	*Aşk kadehinin şarabından sarhoş oldu,* *yuvarlanarak sersem ve şuursuz yere düşüp* *(1564)*

Vamık sersemlemiş, yere düşmüş ve yuvarlanmıştır. Bu, bir aşk şarabının sarhoşluğudur. Vamık'ın yere düşen bir aşk kadehine benzediğini ifade eden hiçbir edebî sanat söz konusu değildir. "Kelime yalnızca semboldür ve nesnelere delaleti haritanın araziye delaleti kadardır." *Çağrışımsal bağıntı,* yere düşenin sadece

Vamık olmadığını yahut Vamık'ın yere düşüp yuvarlanan bir kadehten farksız olduğunu hissettirmektedir. Beyit sadece anlamsal olarak değil fonetik yönden de *çağrışımsal bağıntılar*la doludur. "Ş" sesiyle aliterasyon yapılmıştır. "galtān" ve "deng" kelimeleri anlamlarından çok fonetik yapılarındaki tabiat taklidi seslerle *fonksiyonel*dir.

Aşağıya alınan beyit de üzerinde tekevvünī üslup incelemesi yapılmaya elverişli bir örnektir:

Ḳodı sulṭānlıġın ʿışḳa ḳul oldı — *Sultanlığı bıraktı aşka kul oldu, gönlünü*
Göñül naḳşa virüb naḳḳāşı buldı — *resme verip ressamı buldu.* *(1567)*

Vamık, Azra'nın resmini görünce ressama vurulmaz. Kurguya göre Vamık, Azra'nın resmini kimin yaptığını da bilmez. Esasen bilmesini gerekli kılacak bir neden-sonuç ilişkisi de mevcut değildir. Ancak şairin aşk anlayışında bir takım mistik fonlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Aşk üzerine yoğunlaşmış olan şair, kurguyu bilinçsiz olarak ihmal etmiştir. Vahdet-i vücud anlayışının aşk anlayışında eser, müessire götüren vasıtadır.

*Üslub-ı tabiî*ye örnek:

Didi iy cān oġul sen de oġulsın — *"Ey can(ım) oğlum, sen de oğl(um) sun,*
Baña Vāmıḳ ne ise sen de olsın — *bana Vāmık ne ise sen de osun.* *(1602)*

Taymus Şah, bir resme aşık olan oğlu Vamık'a nasihatlar verir:

Dönüb şāh oğlına virdi teselli — *Şah dönüp oğluna teselli verdi, "Bu*
Didi yoḳdur bu ṣūret içre maʿnī — *şeklin içinde manā (ruh) yoktur dedi.*

Bu naḳşı ḳoyalum naḳḳāş işidür — *Bu resmi bırakalım (çünkü) ressam*
Hemān bu şīve göz ü ḳaş işidür — *işidir, bu (resim) cilve, kaş göz işi gibidir.*

Ḳoyalum ṣūreti maʿnī ṣoralum — *Şekli bırakalım da her bir ülkeye adam*
Ki her bir iḳlīme ādam ṣalalum — *gönderip manāyı soralım.*

Senüñçün istesünler baḥr u berri — *Senin için kara ve denizi, karada insan*
Ḳuruda ādem ü deryāda perī — *ve denizde periyi araştırsınlar.*

Cihān bāġında görsünler ser-ā-ser — *Cihan bağında (olanları) bütün görsün-*
Bulunsun saña bir gül yüzlü dilber — *ler, sana gül yüzlü bir güzel bulunsun.*

Saña hem mihr-bān hem maḥrem olsun — *Sana hem şefkatli hem samimi olsun,*
Anuñla cān u göñlüñ ḫurrem olsun — *onunla can ve gönlün şen olsun.*

Diresin uṣṣuñı ʿaḳla uyasın — *Aklını başına toplayasın mantıklı olasın,*
Bu olmaz fikri gönlüñden ḳoyasın — *bu olumsuz fikri gönlünden çıkarasın.*

(1628-1634)

Vamık nasihata uymaz. Aynı gayeye yönelik, fakat farklı bir yöntemle Vamık'ı bu dertten kurtarmaya çalışır:

Esirge aḳ saḳaluma naẓar ḳıl — *Acı (da), ağarmış sakalıma bak, kara*
Ḳara baḫtum yiter zīr ü zeber ḳıl — *bahtımı altüst ettiğin yeter.* *(1652)*

Taymus'un bütün diyalogu *yaşlılık üslubu*nu yansıtır. H. Graubner, *Geleneksel dil karakteistiğiyle üslupta;* konuşanla dinleyen arasındaki iletişim ilişkisinin bireysel üstü iletişim örneği olarak, üslup belirleyici olduğunu ileri sürmüştür. *Yaşlılık üslubu* da bu anlayışla kategorize edilmiştir.

Bu defa Taymus Şah'ın yerine başkaları nasihat vermeye ve Vamık'ı bu aşktan kurtarmaya çalışırlar:

Gelüp yalvardılar şehzādeye çoḳ — *Gelip şehzadeye çok yalvardılar, hepsi*
Yalın ayaḳ ḳamusı başı açuḳ — *yalın ayak, baş açık.*

Didiler cümle iy şāh-ı ḫūbān-baḫt — *dediler ki "Ey talihi güzel olan şah, mum*
Mūm olġıl olmaġıl āhen gibi saḫt — *(gibi yumuşak) ol, demir gibi katı olma!*

Atanuñ gözi yaşını aḳıtma — *Babanın gözyaşını akıtma, (ocağının)*
Odına ṣū ṣuyına aġu ḳatma — *ateşine su (dökme), suyuna zehir katma!*

Gerekdür her oġula ʿizzet itmek — *Her oğulun saygı göstermesi, babaya ve*
Ataya vü anaya ḥürmet itmek — *anaya hürmet etmesi gereklidir,*

Güci yitdükce vācibdür her oġlan — *Gücü yettiğince her oğulun ana ve baba-*
Hemīşe vālideyne ide iḥsān — *ya iyilik etmesi vaciptir (zorunludur).*

Esirge anları luṭf eyle iy şāh — *Ey şah, Allāh'ın senden razı olmasını isti-*
Ki senden rāżī olsun dirseñ Allāh — *yorsan onları koru, güzel davran!"*

(1657-1662)

Yukarıdaki metin kurgudan bağımsız, müstakil olarak değerlendirilseydi genele yönelik mesajlar taşıyan bir *pendname* olarak nitelendirilebilirdi. Bireyler arasındaki ilişkinin üslubu belirleyici olduğu kaydedilmiştir. Buna göre Taymus; *oğluna, sözlü, öğüt vermek amacıyla, yaşına uygun* olarak aşağıdaki üslupla meramını ifade ederken

Senüñçün istesünler baḥr u berri	*Senin için kara ve denizi, karada insan*
Ḳuruda ādem ü deryāda perī	*ve denizde periyi araştırsanlar.*
Cihān bāġında görsünler ser-ā-ser	*Cihan bağında (olanları) bütün görsün-*
Bulunsun saña bir gül yüzlü dilber	*ler, sana gül yüzlü bir güzel bulunsun.*
Saña hem mihr-bān hem maḥrem olsun	*Sana hem şefkatli hem samimi olsun,*
Anuñla cān u göñlüñ ḫurrem olsun	*onunla can ve gönlün şen olsun.*
Diresin uṣṣuñı ʿaḳla uyasın	*Aklını başına alıp mantıklı olasın, Bu*
Bu olmaz fikri göñlüñden ḳoyasın	*olumsuz fikri gönlünden çıkarasın.*

(1631-1634)

aynı şekilde bir babanın öğütlerine kulak asmayan, nasihatın duygularını gemlemeye yetmiyeceğini oynayan aşık olmuş bir delikanlı da üzerine düşen rolü canlıve samimi olarak ortaya koyar:

Didi Ṭaymüs'a Vāmıḳ āş-kāra	*Vāmık, Taymus'a açıkça "Bana nasihat*
Naṣīḥatdan bulunmaz baña çāre	*fayda etmez." dedi.*
Bu iş bitmez bilürven ölmeyince	*"Bilirim ölmeyince, bu şekilden manāya*
Bu ṣūretden maʿānī ṭuymayınca	*ulaşmayınca bu iş bitmez.*
Ölince isterem andan nişānı	*Ölünceye kadar, beden(im)de hayat*
Bedende oldığınca zindegānı	*olduğu müddetçe ondan bir iz ararım.*
Ararın şarḳı ġarbı iy şehenşāh	*Ey şahlar şahı, doğuyu batıyı ararım, ya*
Ya ölem ya elüme gire ol māh	*ölürüm veya o ayı bulurum.*

(1643-1646)

Azra'yı bulmak için yola çıkmış olan Vamık Ri ülkesinin sınırlarına girmiş ve mola vermiştir. Hüznünü unutmak için ava çıkar, bazen de eğlence tertip eder. Ri halkı ise bu durumdan tedirgindir:

Bu ḥāli gördi Rī ḫalḳı üşendi	*Ri halkı bu hali görünce rahatı kaçtı,*
Ḳamusı ḳorḳusından ḳan ḳaşandı	*hepsi korkusundan kan işedi.* *(1951)*

Beyitte Rī halkının korkuya düşüşü üslup olarak alaylı/küçümser tondadır.

Deyimleşmiş ve kalıplaşmış ifadeler anlatımı daha etkileyici biçimde aktarmak gayesini taşır[887] ve *Fonksiyonel üslup incelemesi* bir his veya durumun mahiyeti, ifadenin kaynağı ve ifadenin gayesiyle ortaya konur. Aşağıdaki beyitler bu açıdan ele alınabilir:

---

[887] *A.g.e.*, s. 119.

At üstinden bir alma gibi aldı Acı ḳavun gibi yirlere çaldı	*At üstünden bir elma gibi aldı, acı kavun gibi yerlere çaldı.* *(2004)*
Elini bağlayub ṭutdı şaḳalın Ödin uçurdı ḳomadı mecālin	*Ellerini bağlayıp sakalını tuttu,(Arslan'ın) ödünü kopardı, gücünü bitirdi.* *(2006)*

Beyitler deyim yoğunluğuyla sunulmuştur: *Elma gibi almak, acı kavun gibi yere çalmak, ödünü koparmak, mecal bırakmamak.*

Anlatım tekniği tasvir olan bir metin:

Atınuñ kendünüñ geydügi āhīn Ḳılıcı boztoğanı cümle zerrīn	*Atının ve kendinin giysisi demirden, kılıcı, gürzü (vs.) hepsi altın.*
Elinde nīzesi nebtīz ü ḫūn-rīz Bilinde zülficānı ḫançer-i tīz	*Elinde mızrağı keskin ve kan dökücü, belinde gümüş bıçağı (ve) sivri hançer.*
Ḳamu zerrīn siperlü ḳur ḳuşaḳlu Atında vü ṭonında yaraşıḳlu	*Hepsi altın kalkanlı, süslü kuşaklı, atı ve giysisi güzel, uyumlu.*
Cilāsın alp erenler beg yigitler Ki heb biri birinden yig yigitler	*Babayiğit savaşçılar, beğ yiğitler, her biri ötekinden üstün yiğitler.*
Dilāver ġāzīler divāneler heb Cihānuñ merdine merdāneler heb	*Hep dev gibi cesur gaziler, hepsi dünya erleri içinde erliğe yakışanlar.*
Peleng-i kühiler bebr ü beyānlar Neheng-i nehriler şīr-i jiyānlar	*Dağ kaplanları, ejderhalar, nehir timsahları, kükremiş arslanlar.*

(2409-2414)

Behmen'in askerleri tasvir edilmiştir. Tur ile Behmen'in savaşından önceki bu son dakikalarda anlatıma bir sessizlik hakim olmuştur. Çevrede biraz sonra başlayacak olan savaş sessizliği vardır. Anlatımda bu sessizliğe uygun ifadeler hakimdir. Cümleler, hüküm bildirmiyorlar ve içinde hiç fiil bulunmayan, yani hareketsizliğe denk eylemsiz cümlelerdir *(Nominal üslup).* Aslında cümlelerden değil sadece sıfatlardan söz edilebilir. Anlatımda birbirini tamamlayan üç unsur ihtişamı ifade etmek için bir araya getirilmiştir. Savaş silahları, bu silahları kuşanmış olan yiğitler ve *kendisine benzetilen unsur* olarak arslan, kaplan, ejderha gibi tabiatın güçlü varlıkları.

Behmen savaştan önce askerlerine bir nutuk verir:

Didi iy faḫr-ı meydān merd erenler Cihān olsa ʿadū bī-derd erenler	*"Ey savaş meydanının kıvancı erler, dünya düşman olsa aldırmayan kişiler!*

Ṭutalum Ḥaḳḳ'a yüz tedbīr idelüm Gönül bir arḳa bir el bir idelüm	*Tedbir alıp yüzümüzü Hakk'a dönelim,* *gönül birliği, destek birliği, el birliği edelim.*
Ḳılalum ḥasbet-en-lillāh ġazālar Bulalum bāġ-ı cennetde cezālar	*"Allāh rızası için" gazalar edelim,* *karşılığını cennet bahçesinde bulalım.*
Ölen bizden bulur yarın şehādet Kim anlardan olandur bī-saᶜādet	*Ölene yarın (ahirette) tanıklık ederiz,* *onlar, mutsuz olanlardandır."*

(2416-2419)

Metin bir topluluk önünde sözlü olarak ortaya konmuştur. Bu nutkun gayesi biraz sonra savaşa tutuşacak olan askerleri gayrete getirmek, cesaret vermektir. Savaş; korku veren sosyal bir hadisedir. Ölümle burun buruna gelmek söz konusudur. Yaralanmak ve ölmek acı çekmek, bedel ödemektir. İnsanlardaki bu olumsuz duygulara baskın çıkacak teşvik ve ödüllerden bahsedilmesi nutku karakterize etmelidir. Öbür dünya fikri en dengeleyici motivasyon aracıdır.

Behmen ve Tur'un savaşçıları karşıkarşıya savaş düzeni almıştır. Aşağıdaki beyitlerden bir savaş meydanını kaplayan sesler yükselmektedir:

Nefīr efġāñile eylerdi āḥeng İşidenler olurdı vālih ü deng	*Küfür feryatla koro yapmıştı, işitenler* *şaşırır ve ahmaklaşırdı.*
Naḳāre velvelesi ās-māna Çıḳardı velvele virüb zemāna	*Davulun gürültüsü zamana yaygara edip* *gürültüsü gökyüzüne çıkardı.*
Ṭabul gülbāngile eylerdi feryād Dögerdi gögsini isteridi dād	*Davul naralarla inlerdi, göğsünü dövüp* *adalet isterdi.*
Ḳulaġını cihānuñ çıñladub "zınc" İderdi düşmeni süst dostları dinc	*"Zınc" sesi dünyanın kulağını çınlatıp* *düşmanı gevşek, dostları dinamik ederdi.*

(2453-2456)

Şair, şüphesiz bir edebī sanat (aheng-i taklidī) yapmak endişesiyle değil, savaşı ses olarak yansıtacak havayı hakim kılmak hassasiyetiyle hareket etmiştir. Dolayısıyla kelime seçimine ve cümle tertibine de bu endişe yön vermiştir. Yanyana çift ünsüz taşıyan kelimelerin mısra sonlarına gelmesi de tesadüfī değildir. Sekiz mısrada kafiye oluşturan kelimelerin dördü tek hecelidir. Bunlardan üçü (deng, zinc ve dinc) bir vokal üç konsonanttan oluşmuştur. Metne hakim olan sesler de şu şekilde sıralanabilir: g, ç, d, n, z, v, c. Seslerin çoğu metal seslerini çağrıştırır. Titreşimleri açısından "c", sesli, dolayısıyla ötümlü; "ç" ise sessiz, dolayısıyla

ötümsüzdür. "c" ve "ç" sesleri patlayıcı sesler olarak da değerlendirilebilir. Batı'da bu ses "affricates" başlığı altında incelenir. Bu sesler yalnızca patlayıcı değil aynı zamanda sürtünücü seslere de dönüşebilirler. "N" sesi çınlayan ve tınlayan sesleri yansıtmakta geniş ölçüde faydalanılan bir sestir. "V" sesli, dolayısıyla ötümlü bir sestir. "Z" sesi sızıcıdır, ön seste rahatsız edici, tırmalayıcı sesleri temsil eder. "D" ve "t" seslerinin asıl önemli yanları patlayıcı özelliklerinin olmasıdır.

Uyandı gördi bir āşūb [u] ġavġā	*Azrā uyandı, bir kavga dövüş vardı,*
Geyindi ata bindi ṭurdı ᶜAzrā	*kalktı, giyinip ata bindi.*
Ṭurub uyardı Behmen Dilpeẕīr'i	*Behmen kalkıp Dilpezir'i uyandırdı, hay*
İderler hāy hūy [u] dār [u] gīri	*huy, gürültü patırtı ederler.*

(4012-4013)

"T" sesi yoğun ve şiddetli olarak ortaya çıkan tabiat olaylarını yansıtmakta daha çok tercih edilmiştir. "B", "d", "g" patlayıcı ötümlü seslerin değerlendirilmesinde boğumlanmanın şiddeti, sertliği ve baskısı söz konusudur.[888]

Savaş meydanında karşı karşıya gelen Behmen ve Tur yani iki düşmanın birbirlerine hitabı ise kavganın dile ve üsluba yansıyış biçimi olarak karakterize edilebilir:

Eyitdi Behmen'e iy merd-i nā-kām	*Behmen'e "İsteğine ulaşamamış adam,*
Ki bilmez ḥaddini bī-neng ü bed-nām	*haddini bilmez, namussuz." dedi.*
Eyit sen misin ol nā-cins [ü] nāmerd	*"Kalbe kaygı, cana dert olan cinsi bozuk,*
Kim olduñ ḳalbe ġuṣṣa cānlara derd	*alçak sen misin?*

(2510-2511)

Beyitlerde *alçak üslup düzeyi* ve *küfür tonu* kendini açıkça göstermektedir. İfadenin gayesi dikkate alınarak üslubun *fonksiyonel* olduğu söylenebilir. Bir savaş sahnesinde iki rakibin birbirine bu üslupla saldırmaları tabiîdir.

Felekler kāḫı gibi köhne bir ev	*Feleğin köşkü gibi eski bir ev, yeni ay*
İdinmiş anı menzil bir meh-i nev	*(Azrā) onu konak edinmiş.* *(2650)*

[888] Hamza Zülfikar, *Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler*, Ankara, 1995, s. 38, 42,44-47, 55-57.

Feleğin köşkü sırf bir tasavvurdur. Bütün talihsizlik ve tersliklerin sebebi olarak görülen feleğin köşkünün bir virane olması muhtemeldir. Bu da *ulviyet-i fikr* olarak değerlendirilebilir.

Şairin üslubu bize onun mizacı, hayat tecrübesi, kısaca bireysel yönü hakkında fikirler verir ve bunun tespiti *tekevvünî üslup* incelemesinin alanına girer:

Naṣīb olduḳca ol ḫ^{v}ānı yidiler	*O yemekten ne kadar nasipse o kadar*
Du^{c}ā eylediler şükrin didiler	*yediler dua edip şükrettiler.* *(2666)*

Şairin üslubundan insanın dünyada kendine nasip olandan fazlasına ulaşamıyacağı fikrini çıkarmak mümkündür.

*Metod*a dair verilen bilgilerde; Pospelov'dan alıntıyla sembolün sanat ve edebiyat biliminde imge gibi bir yaşam kesitinin insan bilincindeki yansımasından ibaret" olmadığını bu yansıyan ve sanatçının bilincine geçmiş olan kesitin söz, jest, mimik, çizgi ve renk gibi maddi araçlar yoluyla yeniden yansıtılışı" olduğu belirtilmişti. Aşağıda kalbe işleyen bir hüznün jest ile sembolize edildiği görülmektedir.

Çü gördi anı pīr-i ḥikmet-engīz	*Bilgili pir onu görünce sanki yakıcı ateş*
Ṭoḳundı şuraya şan āteş-i tīz	*şuraya (kalbe) dokundu.* *(2796)*

"Tokundı şuraya" ibaresi bir jest ile sembolize edilmemiş olsaydı lafzen neyin kastedildiğini anlamak imkânsız olacaktı.

Ulviyyet-i hiss yani insanlık tabiatının üstünde istidat ve ilhamla ortaya konan hiss şairin şiir gücünü ortaya koyan en önemli cebhelerden olmalıdır.

Şu deñlü dökdi göz yaşını ^{c}Aẕrā	*Azra o kadar gözyaşı döktü ki yedi deniz*
Yudı anuñla yüzin yidi deryā	*onunla yüzünü yıkadı.* *(2872)*

Mazmunlar da ustaca yerleştirilmiştir:

Cemāli pertevin deryāya ṣaldı	*Güzelliğinin ışıltısını denize saldı, deniz*
Deñiz ṭaşdı ṣafādan cūşa geldi	*taştı, neşeden coştu.* *(2894)*

Bu beytin mazmunu med-cezir olayıdır. Ay denize yaklaşınca deniz kabarır. Hemen takip eden beyitte aydan bahsedilmesi de tesadüfî değildir.

Görürler burc-ı aya geldi māhī — *Görürler ki ay burcuna ay gibi güzel olan*
Güni ṭoğdı sevindi cümle māhī — *geldi,günü doğdu, bütün balıklar sevindi.*
(2895)

Beyit aynı zamanda denizcilik ve balıkçılık deneyimleriyle izah edilebilir. Ay ışığının suya vurması, balıklar için bayram sevincini andıran bir hareketlilik olarak gözlenir. Takip eden beyitte de *hüsn-i talil* sanatının *fonksiyonel* olduğunu söylemek mümkündür.

Yañağı derlerinden ṭamdı bir dür — *Yanağının terlerinden bir inci damladı,*
Yidi deryāyı itdi dürrile pür — *yedi deryayı inciyle doldurdu. (2898)*

İncinin yağan nisan yağmuru damlalarından oluştuğu inancı vardır.

Aşağıya da bir bölüm başlığından sonraki ilk beyitler alındı.

Şehinşāḥ-ı serīr-i kişver-i ʿışḳ — *Aşk ülkesinin ileri gelen(ler)inin şahı,*
Emīr-i tāc-dār-ı server-i ʿışḳ — *aşık sultanların başkanı,*

Melik Vāmıḳ k'olubdur faḫr-ı ʿuşşāḳ — *aşıkların övüncü Melik Vāmık, ufukların*
Şehīr-i sırr-ı ʿışḳ meşhūr-ı āfāḳ — *şöhretlisi, aşk sırrının ünlüsü*
(2902-2903)

Beyitlerde Vamık takdim ediliyor. Bu takdim şekli, dinleyicileri coşturmaya, slogan attırmaya, yoğun tezahürat yaptırmaya, sıkılmaya başladıkları düşüncesiyle hareketlendirmeye yönelik gayelerin de içinde bulunduğu bir üsluptur. Örneklerini konuşmak üzere bir siyasi liderin, yahut türkü söylemek üzere bir solistin sahneye davet edilişinde görmek mümkündür. Nutuklarda rastlanan uzunca ibareler ve bağlı cümlelerin bulunduğu bu üslup belagatte *mürekkeb sebk* olarak adlandırılmıştır.

Lahican, Vamık'a ulaştırmak üzere Azra'yı, Süleyman peygamber tarafından yapılmış Dilşad isimli "devrini tamamlamış" bir şehire götürür. Oradaki bir köşkün tasvirinde *Kuran-ı Kerim* kaynaklı motiflere yer verilmiştir:

Döşenmişdi ḳamu ferşine billūr — *Bütün zemine cam döşenmişti, güneş*
Güneş görse virürdi gün gibi nūr — *görünce gün gibi nur saçardı. (3077)*

Köşkün zemininin camdan yapılmış olması Süleyman kıssasına gönderme yapar. Köşkün bu şekilde tavsif edilmesiyle Azra Belkis'e, Vamık, Süleyman

peygambere, Azra'yı getiren peri Lahican da Asaf'a benzetilmiştir. Bu bağlamda *alegorik* bir anlatımdan söz edilebilir.

Vamık'ın hediye ettiği aynada kendi güzelliğini seyreden Azra, gururlandığı için tövbe eder:

Cemāli mihrini ol meh begendi Kemāl-i ḥüsnine germ oldı kendi	*O ay, güzelliğinin güneşini beğendi, güzelliğinin tamlığına kendi heyecanlandı.*
Didi taḥsīn bunuñ gibi cemāle Kim irgürdi niçe mihri zevāle	*"Böyle güzelliğe aferin ki birçok güneşi batırdı." dedi.*
Niçe diller bunuñ mekrinde meftūn Niçe cānlar ṣaçı bendinde Mecnūn	*"Birçok gönül bunun hilesine esir, birçok can saçının zincirinde deli."*
Ġurūrı ḳodı itdi ḳalbini ṣāf Yine kendüye kendü virdi inṣāf	*Gururu bırakıp kalbini temizledi, yine kendi kendini ölçüye çağırdı..*
Didi yā Rab senüñdür cümle ḳudret Virürsin bir avuc ṭoprağa rifʿat	*"Ya Rab bütün güç senindir, bir avuç toprağı (sen) yüceltirsin." dedi.*
Hezārān çoḳ şükür Yezdān-ı pāke Bu deñlü ḥüsn ü ṣūret virdi ḫāke	*"Hazret-i Allāh'a binlerce şükür (ki) bu kadar güzellik ve şekil verdi."*

(3351-3356)

Metnin tamamı içinde bu motif müstakil bir hüviyete sahiptir, aynı zamanda şairin mistik görüşü hakkında fikir verecek mahiyettedir.

Vamık ve Azra'nın ilk karşılaşması sevinciyle düzenlenen yemeğin tasviri:

Pilāvuñ ḳubbesin eflāke teşbīh İder şunlar k'ider her vechi tevcīh	*Her görünüşü manalandıranlar pilavın kubbesini göklere benzetir.*
Noḫūd ol ḳubbe üzre aḫterāndur Ki rişte ara yirde kehkeşāndur	*Nohut o kubbede yıldızlardır, erişte (o yıldızların) arasında samanyoludur.*
Ne deñlü var cihāñda ördeg ü ḳaz İder ol ḳubbenüñ üstinde pervāz	*Dünyada ne kadar ördek ve kaz varsa o kubbenin üzerinde uçar.*
Ḳoyun ḳuzı şu deñlü oldı biryān Ki meclis ehli çūbān oldı yeksān	*O kadar koyun kuzu kebap edildi ki meclistekilerin hepsi çoban oldu.*

(3402-3404; 3410)

Diğer bir şölende de yemeklerin özellikleri aynı üslupla anlatılır:

Pilāvuñ ḳubbesi eflāke irdi
Yaġı ṭaşub yidi ḳat ḫāke irdi

Pilavın kubbesi göklere ulaştı, yağı taşıp yedi kat yerin altına aktı.

Herise üzre ḳonan degme güfte
Ġıdā olur bir aca iki hefte

Keşkek yemeği üzerine konan sıradan bir köfte bir açı, iki hafta doyurur.

Şu deñlü zerdeye ḫarc itdiler zer
Yazıldı biñ mücelled oldı defter

Pirinç tatlısına o kadar altın harcadılar ki bin cilt defter tuttu.

Çiniye şöyle ḳoymışlar gülācı
Ṭoyurur bir çinīsi elli acı

Çin käselerine güllacı öyle koymuştular ki bir käse elli açı doyururdu.

Şu deñlü geldi orta yire zirvā
Kim anuñla ṭolardı yidi deryā

Ortaya o kadar zerdalili ve sarımsaklı paça kondu ki onunla yedi deniz dolardı.

Dökerler meclise şol deñlü şekker
Yidi ednā meges bir kelle şekker

Meclise o kadar şeker döktüler ki küçücük sinek bir baş şeker yedi.

Rübāhuñ ol dügünde degme acı
Begenmezdi öyinde yüz dücācı

O düğünde, tilkinin sıradan açı öğünde yüz tavuğu beğenmezdi.

(4815-4821)

Üslubu *espri tonunda* olan bu anlatım bir yönüyle edebī tür ve devre ait özellikleri de yansıtır. *Tasvirī üslup* incelemesinin alanına giren bu özellikler ifadenin anlatımlı *(ekpressif)* yönüyle ilgilidir. Bu üslup, halk şiirinde *Mizahī Destanlar* başlığı altında incelenen *yemek destanları* üslubunu akla getirmektedir.

Vamık ve Azra'nın birbirlerini görme sahnesi oldukça ustaca anlatılmıştır. Her iki sevgili de donmuş ve hayranlık içinde birbirlerini seyredekalmış ancak bir süre sonra kucaklaşmışlardır.

Düşüb māhuñ ayaġına şehenşāh
Döner şāhuñ ayaġına düşer māh

Şahlar şahı, ayın ayağına; ay, şahlar şahının ayağına düşer.

Ol anuñ elini öpdi ol anuñ
Ol anuñ göñlini ḳapdı ol anuñ

Birbirlerinin elini öptüler, birbirlerinin gönlünü aldı (teselli etti)ler.

(3521-3522)

Merzban, Tur ile yapılan savaşta yardımına yetiştiği Azra'ya Vamık'ın öldüğünü ve kendisinin ona talip olduğunu söyler. Azra, intihar etmeye kalkışır.

Pey-ā-pey eyledi bir niçe kez āh
Ḳodı ḫancer ucın gögsine ol māh

Ardarda birkaç kez ah etti, o ay hançerin ucunu göğsüne koydu.

Diledi kim düşe üstine bī-bāk
Bedenden cān ide cān cübbesin çāk

Çekinmeden hançerin üstüne düşmeyi, canın tenden can cübbesini yırtmasını istedi.

(3846-3847)

Azra'nın seçmiş olduğu intihar metodu, içinde bulunduğu şartlara uygundur. Bu *dinamik motif* Azra'nın hayat karşısındaki direnci ve çektiği hüzünlerin ölçüsünü de yansıtmaktadır. Anlatım ise parçalanan bir göğüs imajı vermek bakımından oldukça başarılıdır. Canın, can cübbesini çak etmesi (parçalaması), divan şairlerinin sık sık sözünü ettiği goncanın yaka yırtmasına da gönderme yapmaktadır. Yaka yırtmak ise hayattan bıkkınlığı ifade eden bir deyimdir. Canın can cübbesini yırtarak çıkması olağan bir ölüm şeklini ifade etmez.

Şair, sözcüsü olan anlatıcı vasıtasıyla olaylar hakkında yorumlar yapmak suretiyle kendi tavrını, mizacını, fikir ve düşüncelerini ortaya koymak suretiyle şahsiyetini belirginleştirmiştir:

Yüzin döndürse devrān bir kişiden
Eger merdise kemterdür dişiden

Devrân bir kişiden yüz çevirse erkekse dişiden daha aşağı olur. *(3897)*

Er olan kişide ġayret gerekdür
Ki ġayretsüzden ᶜavret yigirekdür

"Erkek gayretli olmalıdır, gayretsiz olan (erkek)ten kadın daha iyidir. *(5169)*

Yukarıdaki beyitte ortaya konan düşünce, kadının fıtri yapı itibariyle erkekten daha noksan ve eksik olduğu yönündedir. Şairin üslubu, bize onun hayat tecrübesi yahut micazına dair kanaatler vermektedir. İkinci beyit, erkeğin üstünlüğünün, gayretli olmasına bağlı olduğunu telkin eder. Böylece şairin bireysel yönü hakkında tahminlerde bulunmak mümkündür.

Esir ettiği Azra'ya sahip olmak için dil döken Zengî hakkında anlatıcının kanaatleri bellidir. Zaman zaman kuru gürültücü olan köpeğe benzetilmiştir.

Hezārān eyledi bu vechile rīv
Ki yol bula perīnüñ vaṣlına dīv

Periye kavuşmak için dev bu şekilde binlerce hileye başvurdu,

Bu cānibden güzeller şāhı ᶜAzrā
Bu kelbüñ sözine baḳmadı aṣlā

Bu taraftan güzeller şahı Azrâ, bu köpeğin sözüne hiç aldırış etmedi.

Yine yalvardı ol bīçāre Zengī
Didi naḳşı ḳo geçme baña rengi

Çaresiz Zengî yine yalvardı, (Azrâ) "Bana hile hurda yapmayı bırak!" dedi.

(4046-4048)

Üçüncü beyitte yalvarışını sürdüren Zengî için "bîçâre" sıfatı kullanılmıştır. Kelimenin günümüzdeki kullanım biçimiyle acınacak hali ifade eden çaresizlik anlamında kullanılmadığı açıktır.

Vamık, ülkesini terkettikten sonra yıllar geçmiş ve sonunda Azra'ya kavuşmuştur. İlk düğün Tus ülkesinde yapılır ve bu düğüne Vamık'ın ebeveyni de davet edilir. Anne ve oğulun uzun yıllardan sonra görüşmesi duygusal bir buluşmadır. Meryem'in oğluna sitemler etmesi, ağlama ve gülmesinin anlık olması şablona uygun bir anne tipini yansıtmak bakımınan dikkate değerdir:

Çü Meryem gördi şāhı ᶜaḳlı gitdi	*Meryem şah (Vāmık')ı görünce aklı başın-*
Düşüben bir ᵓki sāᶜat şöyle yatdı	*dan gitti. düşüp bir iki saat öylece yattı.*
Gelüben ᶜaḳlı Meryem açdı gözin	*Meryem'in aklı başına geldi, gözünü açtı,*
Ḳocub şāhı sürer yüzine yüzin	*şahı kucaklayıp yüzünü yüzüne sürdi.*
Didi iy dertlü göñlümüñ sürūrı	*"Ey dertli gönlümün sevinci, sen gittiğin-*
Gidelden sen gözümüñ gitdi nūrı	*den beri gözümün ışığı gitti." dedi.*
Niçün ḳıyduñ benüm iy cānuma cān	*"Ey can niçin benim canıma kıydın, niçin*
Niçün itdüñ göñül milkini vīrān	*gönül ülkemi viran ettin,*
Niçün ḥasret odına şöyle yaḳduñ	*niçin hasret ateşine bu denli yaktın,*
Niçün şöyle beni gözden bıraḳduñ	*niçin bu denli gözünden düştüm?"*
Didi vü aġladı derdile Meryem	*dedi ve derdile ağladı. Meryem sonra*
Sevindi döndi yine oldı ḫurrem	*yine sevindi, keyiflendi.*

(4602-4607)

İçeriğe uygun edebî sanatlardan söz edilebilir. En belirgin olanlar *istifham* ve *tezat* sanatıdır. İstihfam sanatını yansıtan "Niçin" tekrarları bir annenin sadece söz olarak değil davranış olarak da gözler önünde canlanmasını temin eder. Müşfik bir annenin, evladını gözünün ışığı olarak yorumlaması çok sayıda örnekle tespit edilebilir. Şair başarılı bir şekilde kendi üslubuyla değil hasreti sona eren bir anne üslubuyla konuşmuştur. Dil sade ve samimidir.

Şairin dile hakimiyetini yansıtan bir örnek:

Gülistān oldı meclis kāseler gül	*Meclis gülbahçesi, kāseler (de) gül oldu,*
Arada bülbüle olmışdı bülbül	*(kāseler)arasında sürahi bülbül olmuştu.*

(4829)

Beyitte anlam ve söz sanatlarının dengeli olduğu görülmektedir. Metoda dair verilen bilgilerde Recaizade'nin, fesahati üslubun birinci şartı olarak kabul ettiği belirtilmişti. Buna göre ifadenin sıhhati (doğruluğu) ve lafızların birbirleri ile uyumudur. İfadenin doğruluğu ise kıyasa muhalefet, za'f-ı telif, takid, garabet, tetabu-ı izafat, kesret-i tekrar, tenafür, şiveye mugayeret, imlasızlık gibi

kusurlardan uzak olmasına bağlıdır. Bu bakımdan yukarıdaki beyit mükemmel bir fesahat örneğidir.

Şair, Merzban Şah'ın özel bahçesini bütün güzellikleriyle gözler önüne serer:

Oḳur ḳumrı bu bāga nev-bahārı	*Kumru bu bahçeye nev-bahar makamını*
Nideyin dost diyüb gözler nigārı *okur,*	*"nideyim dost" deyip sevgiliyi gözler.*
	(5005)

"Nev-bahar" Türk müziğinin altı asırlık bir makamıdır. Zamanımıza nümunesi kalmamıştır. Bu bize beyitteki diğer ifadelerin şarkının yan anlamlarıyla ilgili olabileceği ihtimali verir. İkinci beyitteki "Nideyin dost" söyleyişi böyle bir işaret olmasa bile üslup olarak bir şarkı sözü olduğunu hissettirmektedir. Belki şair beyit içerisine sevdiği bir şarkı gibi şarkıcıyı da hatırlatacak kelimeler yerleştirmiştir. Zaman olarak uzak oluşumuz bunları tespit etme imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Merzban şah eğlence tertip ettirir. Kadınlar için daha rahat oturabilecekleri bir yer düzenletir; araya perde çektirir. Şair bunu sehl-i mümteni denilebilecek ifadelerle anlatmıştır.

Seḥāb[ı] mesken idindi hümālar	*Hümâlar bulutu mesken edindi, (çünkü)*
Bulutdan nem ḳapardı meh-liḳālar	*ay yüzlüler buluttan nem kapardı.*
	(5030)

Anlam çıkarmak, yanlış anlamak, üzerine alınmak, yeşillenmek gibi deyimler *Buluttan nem kapmak* deyiminin alternatifidirler. Ancak bu deyimlerin hiç biri beyit içerisinde "buluttan nem kapmak" ifadesinin oluşturacağı anlam bütünlüğünü sağlayamazdı.

Vamık u Azra metninin bütünü dikkate alınınca şairin musikiye ait terimleri fazlaca kullandığı gözlenir. Aynı sonuç aşağıdaki beyitlerden elde edilecek *tekevvünî üslup verileri*yle de takviye edilebilir:

Çalarlar bir faṣıl ᶜūdile ṭanbūr	*Ud ve tanbur bir fasıl çalar, dügah,*
Dügāh sünbüle ᶜuşşāḳ u māhūr	*sünbüle, uşşak ve mahur.*
Çalındı şevḳile çeng ü çeğāne	*Coşkuyla çeng ve çegâne çalındı, sesi*
Üni irdi ᶜIrāḳ u Iṣfahān'a	*Irak ve Isfahân'a ulaştı.*
Kemānçeye neyi dem-sāz iderler	*Kemânçeye neyle eşlik ederler, Hisar,*
Ḥiṣār u selmek ü şehnāz iderler	*selmek ve şehnâz (makamlarını) çalarlar.*
Ağız bir eyleyüb ᶜuşşāḳ [u] dil-sūz	*Hep bir ağızdan uşşâk, dil-süz söyleyip*
İderler büselik yüzinde nevrūz	*büselik yüzünde nevrûza geçerler.*

Ḥüseynīde çalarlar bir semāʿī — *Hüseynide bir semāî çalarlar, duyanlar*
İderler raḳṣ idenler istimāʿi — *dans eder.*

(5071-5075)

Şair, alalede bir müzik dinleyicisi değildir.

Vilāyet ḫalḳı şākirdi özinden — *Ülke halkı öğrenciyi kendinden, iki*
Ṣaḳınur her biri iki gözinden — *gözünden sakınır, (korur).* *(5197)*

Yukarıdaki beyitte Vamık'ın sultanlığı dönemindeki sosyal ortamdan bahsedilmektedir. Öğrenciye iyi davranılması şairin ait olduğu devrin sosyal yapısı hakkında belli kanaatler telkin etmektedir.

Bir mesnevide şairin kullanmış olduğu kelimelerin bütünü saymak bunları fiil ve isim olarak sınıflandırmak, dili hakkında bütüne yönelik kanaatlerde bulunmak çok fazla doğru sonuçlar vermeyebilir. Çünkü mesnevide değişik olay halkaları ve değişik duygusal atmosferlerden söz edilebilir. İçeriğin karakterine göre her defasında değişik veriler elde edilebilir. Şahıs kadrosunun anlatıcı ile ya da bir gazel şairinin üslubuyla sınırlandırılamayacak kadar geniş olması da değişik üslupların yansıtılmasını gerekli kılmıştır. Bu vakaya dayalı bütün eserler için söz konusu olabilir. Şairin bakış açısı, kullandığı dil ve edebiyat malzemesi (cümle tertibi, kelime seçimi, mazmunlar, semboller, özel adlar, terimler, iktibaslar, deyimler vs.), edebî sanatlar ve özel değerlendirmeler kendine ait üslup hakkında fikirler verir. Yani içerik üslub araştırmasının yöntemini de belirler. Dolayısıyla yukarıda yapılan çalışmada bütün içinden seçilen örnekler üzerinde durulmuş ve üslubun yansıyış biçimi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak tek tek ortaya konulan bu örneklerden hareketle bütün hakkında bir fikir ileri sürülebilir.

7. DİL

7.1. Ekler:[889]

-a, -e: -a, -e.

1) İsmin Yönelme Hali (Datif) olarak kullanılır

Yitişdi Vāmıḳ'a oldı muḳābil
Didi işde irişdüm olma ġāfil (3623)

---

[889] Eklerin anlamlandırılmasında: Ömer Asım Aksoy - Dehri Dilçin, *Tarama Sözlüğü*, VII (Ekler), Ankara,
1996 künyeli eser esas alınmıştır.

İrişdi şan uçar ḳuşdur açub per
Ḳodı yilken aşaġa şaldı lenger (2846)

"aşaga" kelimesinin kalıplaşmış olması sonundaki -a ekinin datif olduğunu tespit etmekteki zorluğu da beraberinde getiriyor. "aşak" (dağ eteği, tepenin arkası), -tan aşağı (dağın eteğine doğru, tepenin arkasına, inişe doğru). "aş-" kökünde öteye geçmek, tepenin arkasına geçmek, dağın eteğine inmek gibi iniş bildiren anlamlar saklı. Aşak sözcüğü aşılan yer, ötesine geçilen yer anlamındadır. Sondaki -ak eki, aş- köküne eklenince aşmak olayının gerçekleştiği yeri bildiriyor. -la-mak ekleriyle oluşturulan "aşaklamak" kelimesi de aşağılamak, küçük düşürmek, aşağı görmek anlamlarını ifade ediyor.[890] Aşak kelimesinin sonuna gelen ek de öncelikle yükleme hali ekidir. aşağı <aşaġa < aşaḳ.[891] Bu ekin daha çok yer ve zaman bildiren kelimeleri kaynaştırdığı görülüyor.[892] Başka metinlerde de kelimenin hep kökünü ve ekin fonksiyonunu tespit etmek açısından hem de ekin kalıplaşmış ve ek fonksiyonlu olarak kullanımına örnekler bulmak mümkün. Ek fonksiyonlu: "seni aşağ-a ala...", "diledi kim bizi daḫı aşaġa ala". Kalıplaşmış kullanım için de "görmekdur, ulusı, ve işitmekdür ve tutmakdur, miyānesi tatmakdur, aşaġa-sı yıylamakdur."[893] örneği verilebilir. Aynı kelime günümüzde de "aşağı gittim - aşağıya gittim" örneklerindeki gibi karışık olarak kullanılmaktadır.

2) İsmin yükleme hali (Accuzatif) yerine kullanılır.

Bilür cādū gözi çoḳ dürlü efsūn
İder ᶜāşıḳlara fitneyle meftūn (1782)

3) ...ile. Vasıta hali (insturmental) yerine kullanılır.

Yüridi er ü ᶜavret ḫōca vü ḳul
Ser-ā-ser istemege oldı meşġūl (2547)

4) Emir eki -sın değeriyle kullanılır.

---

[890] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 43.
[891] Zeynep Korkmaz, *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara,1994, s.12.
[892] *A.g.e.*, s. 10.
[893] Ahmed Abdulcabbaroğlu, *Tuhfetü'l-Letaif*, Süleymaniye Ktp., Ragıp Paşa Kitaplığı, Yahya Tevfik Efendi nu: 189, 107b satır 13, 118b satır 10, 149b satır 4-5.

Didi budur anuñ tedbîr ü re'yi
Bu yolda cümlemüz ola fidâyî (3699)

5) İsmin bulunma hali (locatif) yerine kullanılmıştır.

Cefâ odı idübdür cânumı ḥarḳ
Belâ baḥrına itme sen daḫı ġarḳ (2986)

6) Ulaç (gerundium) eki -arak ve -ıp değeriyle kullanılır.

Yaḫûd ᶜâşıḳ mı olduñ bir nigâra
Anunçün şöyle yanarsın ḳarara (1345)

7) -mağa.

Benüm kevkeb ḳadar yoḳdur sitârem
O mihre ẕerre-veş yüz süre varam (3504)

-agelmek, (egelmek; -ıgelmek, igelmek):

1) İlerden beri, -mak, -dığı, daima görülmek.

Başum aldum ele bî-yâr u bî-bâk
Arayugeldüm ol bîmâra tiryâk (2206)

2) -mağa başlamak.

İşitdi anı dâye ṭaşageldi
Gözi yaşı başından aşageldi (1120)

- aldan, -elden: -alıdan, - alıdan beri, -alı.

Cihân içre budur âyîn-i devrân
Gelelden gerdişe bu çarḫ-ı gerdân (2603)

Şarâb-ı şevḳ-ı laᶜliyile mestem
O taṣvîri görelden püt-perestem (3834)

-alı, -eli: -den beri anlamında kullanılarak bir devamlılık ve süre ifade eder.[894]

Bize ḫışm ideli bu çarḫ-ı bî-dâd
ᶜAcebdür olmaduḳ bir laḥẓa dil-şâd (2731)

- alum, - elüm: Çokluk birinci şahıs emir eki. Eski Türkçede -alım, -elim şeklindeki bu ek Eski Anadolu Türkçesinde son vokali yuvarlaklaşmış

[894] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul,1985. s. 588.

olarak görülür. Osmanlıcada uzun müddet bu şekilde görülen ek günümüzde Eski Türkçedeki gibi düzleşmiştir.[895]

Buyuruñ iy Hümā himmet ṭuralum
Mübārekdür sefer yola girelüm (3037)

- am, -em: -ayım, -eyim

Ne ḫidmet kim buyursañ anı tedbīr
Birine yüz biñ eyleyem degül bir (3054)

- avuz, -evüz:

1) -alım, -yalım.

Budur tedbīr-i rūşen ki ṭuravuz
Nezāketle bu yirden ıyrılavuz (2570)

2) -arız, -ırız, -acağız.

Umaruz irişe Ḥaḳ'dan ᶜināyet
Görevüz Behmen'i ṣağ u selāmet (3549)

- ayın, -eyin: Teklik birinci şahıs emir eki. Eski Türkçede -ayın, -eyin şeklndeki bu ek Eski Anadolu Türkçesinde -ayım, -eyim şekilleriyle birlikte karışık olarak kullanılmıştır.[896] Metnimizde sadece eski Türkçede kullanılan şekilleri (-ayın, -eyin) görüyoruz.

Buyur derdüñ baña iy derde dermān
Devā olsun ideyin cānı ḳurbān (1046)

Yaḳayın āhile iki cihānı
Ne yiri ḳoyayın ne ās-mānı (1805)

- ca, (-ce; -ça, -çe): İsmin Eşitlik Hali (Equatif).: "Kadar", "gibi".

Gezend irgürmediler baş u cāna
Ziyān olmadı çöpce kārbāna (3978)

-cak, -cek: Fiilden isim yapım eki. Günümüzde işlek olmayan bu ek Eski Anadolu Türkçesinde vardır. Gülün-cek (maskara), erin-cek (tembel, üşenen) gibi.[897]

Ḳodılar ḳamu tertībi yirine
Ḳomadılar yirincek kim yirine (4878)

---

[895] *A.g.e.*, s. 306
[896] *A.g.e.*, s. 305
[897] *A.g.e.*, s. 302.

- **cılayın:** . . . gibi, . . .kadar, . . .türlü.

Bahādırlıḳda Behmen daḫı ḳuvvet
Ṭutub ancılayın bulmışdı şöhret (864)

Ola mı buncılayın dürr-i devlet
İde Ṭaymūs Şāh ben ḫāke ʿizzet (651)

- **da, -de:** İsmin Bulunma Hali (Locatif).

1) İsmin -a/-e hali yerine kullanılır.

Gözinde ejdehānuñ urdı bir oḳ
Ol oḳile ider bir başını yoḳ (4139)

2) İsmin -dan, -den hali yerine kulanılır.

İçinde birisi ʿaḳlını dirdi
Şehenşāha cevābı şöyle virdi (4076)

- **dan, -den:** İsmin ayrılma hali (Ablatif).

1) İsmin -da, -de hali (locatif) yerine kulanılır.

Dün ü gün yortum idüb gitdi Behmen
İrişdi ol bıñara elli günden (4431)

2) . . . ile. Vasıta hali (İnsturmental) yerine kullanılmıştır.

Umarın ḫażretüñden luṭf u iḥsān
Beni luṭfuñdan eyle ehl-i īmān (5238)

- **dın, -din:** -dan. Eski Anadolu Türkçesinde de esas itibariyle -dan, -den şeklinde olan bu ek bazı kelimelerde klişeleşmiş olarak kendini muhafaza eder. "öñ-din, aşağa-dın, yana-dın" gibi.[898]

Ġurūra bu arada virmeyen yol
Görür cennetde ölmedin yirin ol (2039)

Revān bindürdiler taḫt-ı revāna
Şehirden yaña oldılar revāne (1572)

- **dukça, -dükçe:** Zarf fiil eki (Zaman bildiren ulaç): Kendinden sonraki eylemin a) ne zaman yapılacağını, b) Zaman bakımından kendi eyleminin süresine denk, artma veya eksilme ile oluşacağını anlatır.[899]

---

[898] *A.g.e.*, s. 236.
[899] Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1985, s. 262.

Felek döndükce yir ṭurdukça kāyim
Gice gündüz olam kāyim ü ṣāyim (5179)

- dukda, (-dükde): -dığı zaman.

ʿArūs oldukda Belḳīs ol cihāngīr
Ne kim bağlandı vü geyindi bir bir (3014)

- durur (turur): - dır, dur. Kuvvetlendirme ve ihtimal bildirir.[900]

İcāzetden budur maḳṣūd-ı ġālib
Ṣıla olmışdurur ol şāha vācib (4378)

-düginee, -duğunca, düğünce: -dığı sürece, -dıkça.

Yüzine sürdüginee tāze tāze
Açardı gönlin irmiş gibi yaza (3324)

-e → - a

-ġı, -ḳı: -ki. Türkçenin çeşitli ses kaidelerine mukavemet eden eklerin başında gelen ve zamir ve sıfat yapan -ki ekinin özel tarihi bir seyri vardır. -ki ve -ḳı olarak iki şekli olan bu ek batı Türkçesinin ilk devrinde başındaki konsonant sedalılaşıp yumuşamıştır. "Altın-da-ğı" gibi. Ekin -ḳı şekli ve bazı örneklerde de kalın (-ğı) şekli Eski Anadolu Türkçesinde de görülür. Ek bir nesneyi bağlı ve ait olduğu bir başka nesneye göre yer ve zaman içindeki durumuna işaret ederek belirtir.[901]

Sözüñden ḳaṭre-i nīsān ṣaçılsun
Göñül bāğındaġı güller açılsun (1475)

- ġıl, -gil: Eski Anadolu Türkçesinde emir ikinci teklik şahsa gelen bu ek fiil kök ve gövdesini kullanış sahasına çıkarır.[902] Görevi emir kipi takısı olmakla beraber anlama kimi zaman çabukluk ve güçlendirme fonksiyonu katar.[903]

Şeḳāvet desti ṭutmasun dehānum
Cevāba ḥāżır eylegil zübānum (83)

---

[900] Ergin, 330.
[901] *A.g.e.*, s.161-163.
[902] *A.g.e.*, s. 306.
[903] Aksoy-Dilçin, VII (Ekler): 96.

- ġur, -gür: Eski Türkçede işlek olan bu eke Batı Türkçesinde de bu (-ġur, -gür) şekliyle rastlamak mümkündür. Eski Anadolu Türkçesinde birkaç örnekte karşılaşılan bu ek bir süre sonra kaybolmuş, sadece "irgür-" fiilinde klişeleşmiş olarak bir müddet daha yaşamıştır.[904] Metinde:

Bi-ḥaḳḳı mihr-i Ādem ḥüsn-i Ḥavvā
Beni maḳṣūduma irgür Ḫudāyā (1388)

Ḫaber irgürdiler Ṭaymūs Şāh'a
Yitiş iy şāh ḫusūf irişdi māha (1573)

ı/i : İsmin Yükleme Hali (Accusatif).

1- ismin -e/-a hali (datif) yerine kullanılmıştır.

Melik güldi didi iy dīv-i aḥmaḳ
Hemāñ bir kez çalarlar dīvi ancaḳ(4537),

Ne şaḫṣı ḫışmile bir kez çalardı
Olursa kūh-ı ḳāf iki bölerdi (859)

2- -nı, -ni (-yı, -yi) fonksiyonunda (Yardımcı ünsüz olmaksızın).

Bulut gibi havadan indi çökdi
Gemiı bir kenāra ṭoġrı çekdi (2972)

Alub āyīneı ol serv-i āzād
Güzeller şāhına şundı Perīzād (3341)

- ıcak, -icek: -ınca, -dığı vakit:

Göricek māhı Ṭaymūs-ı cihān-bīn
Eli bağlı gibi gösterdi Pervīn (692)

Temām on dört yaşına iricek şāh
Münevver bedr-i kāmil olıcaḳ māh (740)

-ımamak, -imemek, -umamak, -ümemek: -amamak. Tasviri "u-mak" fiilinin olumsuzu "u-ma-mak" şeklindedir. Bu şekilde yeterlik fiilinin olumsuzu elde edilmiş olur. Bu birleşik yapıda istek eki ve yardımcı fiil bir aradadır. Esas fiilden sonra istek eki olan -e gelir. Eski Anadolu Türkçesinde istek ekini -i-, -ı-, -ü-, -u- olarak görüyoruz. Mesala

---

[904] Ergin, 214.

"bulımadı" kelimesinde esas fiilden sonra gelen -ı- gücü yetmek, muktedir olmak mastarının kökü olan -u-'dan geldiği anlaşılıyor.[905]

Bu yolda baş u cān terk itmeyince
Kişi ḳurtulımaz hicrān ġamından (3480)

Ṭoḳuz ṭolandı ıldızlar sipihri
Bulımadı çıralar yaḳdı mihri (1318)

- ın, (-in):

1) -ın, -un. 1. teklik şahıs eki.

Etegüme elümile ṣarub baş
Gezerin ilden ile iy ḳarındaş (1802)

2) -ını.

Buyurduñ başum üstine varayın

Ya özin ya nişānın aparayın (593)

- ınca (-ince; -unca, -ünce):

1) -ıncaya kadar.

Gezelüm ᶜālemi virince cānı
Bulınca Şāh Vāmıḳ'dan nişānı (2636)

2) -ı sıra, -ından, -ında.

Yanınca aldı bir miḳdār leşker
Ḳamusı pür-hüner serheng ü server (3757)

- ıncagaz: -ınca değeriyle kullanılan ulaç eki.

Cüvān ola vü ṣulṭān ola ᶜāşıḳ
Bu üc ḫaslet olıncagaz muvāfıḳ (2038)

İki ḥasret irincegez murāda
Ḳamu ḥācet revādur ol arada (3525)

- ıncak: → **-ıcak**

Ḳafesden uçurıncaḳ murġ-ı cānı
Ḳala nāmuñ cihānda cāvidānī (327)

Görincek Tür-i Efreng oldı dil-teng
Didi zinhār kimesne itmesün ceng (3614)

---

[905] Ediskun, 229-230. (Ediskun'un istek eki olarak yorumladığı ek hakkında muhtelif görüşler olduğunu belirtmeliyiz).

Ḳo bir adı ḳoyıncaḳ sen cihānı
Disünler Teñri yarlıġasun anı (328)

- ırak, (irek; urak, -ürek): -arak (Zarf fiil-Gerundium).

Selāmı aġlayurak ol ḳamer-ruḫ
Alub biñ ʿizzetile virdi pāsuḫ (2661)

-ısar, (-iser; usar, -üser):

1) -acak (Gelecek zaman eki).

Yaradılmış olısar cümle maʿdūm
Ḳalur Bāḳī ebeddür Ḥayy [u] Ḳayyūm (5186)

2) Şimdiki zaman eki -yor ve geniş zaman eki -r değeriyle kullanılır.

Olısar bir arada şādī vü ġam
Bu gün dügün olursa irte mātem (4357)

-ı → - ı

-ḳ → -ġ

- lak, -lek: Azıcık..., birazcık...

İlerlek vardı devlet āf-tābı
Götürdi bendini feth itdi bābı (1296)

- layın, -leyin: -gibi, -ca, -casına.

Ḫışāruñ gizlü ḳapusın açarlar
Uġurlayın perī gibi ḳaçarlar (2576)

-lıḳ, -lik: İsimden isim yapım eki: Ekin yabancı asıllı kelimelere getirilişi bilinen uyumların dışında bir durum gösterir. Reşid Rahmeti Arat'a göre Arapça ve Farsça sözler Türk diline girdikten sonra yavaş yavaş değişime uğramışlardır. Arap harfleriyle yazılı metinlerde bu kelimelerin ne şekilde okunduğu sonlarına aldıkları eklerden anlaşılabilir. "ömürluḳ, müʾminlik" gibi.[906] Kemal Eraslan Çağatay Türkçesinde yabancı kelimelere ünlü uyumu dikkate alınmaksızın kalın ünlülü

[906] Reşid Rahmeti Arat, *Atabetü'l-Hakayık - Edib Ahmed b. Mahmud Yüknekî*, Ankara, 1992 s. 148.

eklerin getirildiğini belirtirken Zeynep Korkmaz da -lıḳ soyut isim yapma ekinin ince ünlülü yabancı kelimelere getirildiğini belirtmiştir.[907] Camiî'nin Vamık u Azra metninde:

Ḫaber virüñ bize aḥvāliñüzden
Ġarîblıḳ ilde geçen ḥāliñüzden (2669)

Benümle āḫiretlıḳ ol ḳarındaş
Yoluñda terk-i cān ide bu evbāş (2876)

Ben oldum pîr-i fānî ol cüvāndur
Yaraşur şehlıḳ aña nev-cüvāñdur (5127)

-lu, -lü: İsimden isim yapım eki. Günümüzde ilaveten -lı, -li şekilleriyle vokal uyumuna bağlı olarak kullanılan bu ek, Batı Türkçesinde düzlük yuvarlaklık uyumuna göre yer alır. Eski Anadolu Türkçesinde yalnız yuvarlak vokalli şekilleri bulunur. [908] Biz metinde -lı şekline de rastlıyoruz.

Sözüñden dertlü cānuma devā var
Belā-keş cānuma mihr ü vefā var (2961)

İrer bir gün yolı bir sebzezāra
İçinde bir ṣovuḳ ṣulı bıñara (1711)

- maḳ+lık, -mek+lik: masdar ekinin -lık -lik ekiyle genişletilmesi.[909]

Cihān milkini żabṭ itmekde Orḫān
Ġazā idüb il açmaḳlıḳda ʿOṣmān (433)

- mazın, -mezin, -mazvan, -mezven, -mazam: -mam.

Bugün cān u göñülden olmazın şād
Gelince Lāhicānile Perîzād (4493)

-nuñ, -nüñ, -uñ, -üñ: İsmin ilgi hali eki (Genitif). Tabii olarak konsonantla biten kelimeler ekin vokalle başlayanını ve vokalle bitenler konsonantla başlayanını alırlar, fakat "su" ve "ne" kelimeleri yazı dilinin son şekillerinde, yani günümüzde "su-y-un, ne-y-in" biçimlerinde olduğu gibi ekin, "y" yardımcı ünsüzüyle kullanıldığı görülür. Eski Anadolu

---

[907] Azmi Bilgin, *Nazmü'l-Hilāfiyyat Tercümesi*, Ankara, 1996, s. 38.
[908] Ergin, 160.
[909] Örneğe başka metinlerde de rastlamak mümkündür. (Bkz. Muzaffer Akkuş, *Kitāb-ı Gunyā*, Ankara, 1995, s. 199.

Türkçesinde ekin yukarıda görülen yuvarlak ünlüleri kullanılmıştır. [910] "Güney Türkçesinde, "su"yun kaideye uymayan ilgi hâli hakkından Vilh. Grønbech, *Forstudier* isimli eserinde Teleütçe ve Türkmence şekiller bu ağızlarda "su" kelimesinin henüz ünsüzle biten bir tabanlı olarak hissedildiği fikrindedir.[911] Kelimenin aynı oluşumla Akkuzatif eki almış şekline (su-nı) muhtelif metinlerde[912] rastlıyoruz. Bu metinlerde ve aşağıda örneklerini gösterdiğimiz Vâmık u Azrâ metninde aynı zamanda "su-y-ı" şeklinin de kullanılmış olması dikkat çekicidir.

Meger şehre yaḳın bir ᶜayn-i ṣâfî
Varidi ṣuyı cân derdine şâfî (1504)

Müşemmen ḥavżıdı eṭrâfı mermer
Ṣuyı andan içerdi ḥavż-ı Kevşer (1505)

Bu ḥavżuñ ayaġına geldi indi
Yükin çözdi ṣunuñ yanına ḳondı (1537)

-r-: Fiilden fiil yapım eki. Eski Anadolu Türkçesinde bugünkünden farklı bazı kullanımlara rastlamak mümkündür. ir-ü-r-, "ulaştırmak", dur-u-r-, bas-u-r- gibi.[913] Metinde "ulaştırmak" ve "ulaşmak" anlamlarında "ir-" fiili kullanılmıştır. 1907. beyitte ise ek fonksiyonsuzdur.

Menâzil birle Hîrî şehrine şeb
İrürdi seyrini ol mâh-ı Naḫşeb (1291)

İrürdüm nâ-murâdidüm murâda
Hemîşe devlet ü ᶜömrüñ ziyâde (1907)

- r; -ar, -er; -ur, -ür: Geniş Zaman Eki: En eskisi -ur, -ür olmakla birlikte Eski Türkçede eklerin tamamı kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde de -ur, -ür şekli daima konsonantla biten fiillerde görülmekle birlikte vokalle biten fiillerde rastlanmaz. Eski Türkçedeki -ur, -ür şeklindeki kullanımın Batı Türkçesine de geçmiş olabileceğini kabul etmek gerekir.[914]

---

[910] Ergin, 232
[911] K. Grönbech, *Türkçenin Yapısı*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara, 1995, s. 88.
[912] Günay Karaağaç, *Lutfî Dîvânı*,Ankara,1997, s. 645; Kemal Eraslan, *Mevlâna Sekkâkî Dîvânı*, Ankara, 1999, s. 570.
[913] Ergin, 210.
[914] *A.g.e.*, s. 293.

Metinde ekin her tür kullanımına rastlamakla birlikte aşağıdaki beyitte (4783) yer alan "kur-ur-lar" şeklindeki yapı, -ur, -ür ekinin eski Türkçedeki yaygın kullanımın bir uzantısı olduğu intibaını vermektedir.

Süleymān taḫtı bir taḫtidi mesrūr
Serîr-i Salṭanat dirlerdi meşhūr (3264)

Eger aşlım ṣorarsa ol şehenşāh
İdesin ben ḳulından şāhı āgāh (4314)

Selām idüb mübārek ās-tānuñ
Öper biñ ᶜaczile ḫākini anuñ (3015)

Naẓar eyledi ᶜAzrā'dan yaña şāh
Görür nūrın bulutda gizlemiş māh (3426)

Ḳururlar altı yirde cevherî taḫt
Kime irse zihî devlet zihî baḫt (4784)

-ra, -re: -ına, -ı üzerine, -a doğru, -ında. Eski Türkçe döneminden bu yana örneklerine bütün Türk lehçelerinde rastlanabiler bu ek için Thomsen, Eski Türkçe döneminde kurallı olarak her isme gelmediğinden ve bazen yön göstermesi dolayısıyla bir hal ve yön gösterme eki olarak kabul etmese de görüşü bütün Türkçeye teşmil edilecek mahiyette değildir. Bu ek eski Anadolu Türkçesinde yön gösterme görevi ile yoğundur. "iç-re" ve "taş-ra" zarfları da böyle oluşmuştur. Hatta "taşra" kelimesi bu devir metinlerinde yön gösterme özelliğini koruyarak kullanılması yanında zarf ve edat görevini aşarak isim gibi de kullanılmıştır.[915]

İçerden cūş idüb ṭaşra ṭaşardı
Bir içim şuyın içen biñ yaşardı (1506)

- rak, -rek: . . . taraf.

Görür bir nāzlı ḳarı ḳarşurakdan
Gelür biñ dürlü şîvey(i)le ırakdan (1400)

- suzın, -süzin: -sız, -sız olarak.

Benem bir sencileyin ᶜāşıḳ-ı zār
Kim oldum añsuzın ᶜışḳa giriftār (1794)

---

[915] Korkmaz, 8.

- **uñ, -üñ:** 1) Bu ek örnek beyitte görülen söz kuruluşlarında bugün kulanılmaz.

İki ay bunlaruñla oldı hem-rāh
Buña baḳmadı hİc ol ḳavm-ı gümrāh (4071)

2) -ının, -ısının.

Senüñ āhuñ duḫānı ās-māna
İrer ancaḳ benüm cümle cihāna (1355)

- **up, -üp, -ub, -üb :** Zarf fiil (Gerundium).

1) Zarf fiil (gerundium) olarak kullanımı.

Ṣaçup üstine ḳıldılar duʿāyı
El öpüp eylediler merḫābāyı (3005)

2) Kip olarak kullanımı: Geçmiş zaman kipi olarak kullanılmıştır.[916] Örneğin daha belirgin olması açısından Vamık u Azrā metninden seçilmiş başlığı aşağıya alıyoruz.

Behmen Türile Ceng İdüb Behmen Maġlūb Olub Tür Memleketi Ẓabṭ İdüb Behmen[i] Ḥabs Eyledügidür

(Behmen Tür ile Savaştı, Behmen Yenildi, Tür Memleketi Ele Geçirip Behmen'i Hapsetti) (83a).

- **updur, (üpdür; updurur):** - mıştır.

Sevinmekden niçeler cān virüpdür
Bu gerçekdür ki gerçekler görübdür (3171)

Kim anda defn olubdur genc-i gevher
Umarın anda ben tiryāk-i ekber (2164)

- **uraḳ, -ürek:** -arak, -erek. Eski Anadolu Türkçesinde -uraḳ, -ürek, -ıraḳ, -irek şeklinde görülür.[917]

Selāmı aġlayurak ol ḳamer-ruḫ
Alub biñ ʿizzetile virdi pāsuḫ (2661)

Temāşā eyleyürek bāġ [u] rāġı
Şikār eyleyelüm bir laḥẓa ṭaġı (1486)

---

[916] Janos Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, (çev.:Günay Karaağaç), İstanbul, 1988, s. 138-139.
[917] Ergin, 341.

metinde kalın sıradan kelimeye ince sıradan ek getirildiğine de rastlıyoruz.

Eyitdi ağlayürek iderek āḥ
İnan sözlerüme v'allāhi b'illāh (2121)

-ü → -ı

-ü: -i. İyelik üçüncü teklik şahıs eki. Bu ek eski Türkçede günümüzde olduğu gibi vokal uyumuna tabi olan bir ektir, ancak Eski Anadolu Türkçesinde yardımcı vokalden ibaret olan bu ek yuvarlaklaşmıştır.[918]

Ki her bir sāʿati biñ yıldan artuḳ
Begāyet mihrü az vü miḥneti çoḳ (1325)

- van, -ven: -ım, -um. Eski Anadolu Türkçesinde 1. teklik şahıs ekidir.[919]

Adumdur Dilpeẕîr-i dil-şikeste
Ḳapuñda cāriyeñven boynı beste (2112)

Bu iş bitmez bilürven ölmeyince
Bu ṣūretden maʿānī ṭuymayınca *(1644)*

- ya → -ye: - na, -ne.

Ġurūrı ḳodı itdi ḳalbini ṣāf
Yine kendüye kendü virdi inṣāf (3354)

-yorur: - yor.

Atañı ḳurtarasın iy füsūn-sāz
Anı ġamz ideyorur çeşm-i ġammāz (2119)

7.2. İmla Özellikleri:

1- **Farsça kelimelerde görülen d - ẕ değişikliği:**. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde Farsça kelimelerde "d" ile yazılan kelimelerin "ẕ" ile yazıldığına rastlamak mümkündür.[920]

ümiẕ *(574)* - ümīd *(3160)*

cāẕü *(2823)* - cādū *(1782)*

Not: *Görüldüğü şekilde transkribe edildi.*

---

[918] *A.g.e.*, s. 223.
[919] *A.g.e.*, s. 284.
[920] Faruk K. Timurtaş, *Osmanlı Türkçesine Giriş*, 2 C., Umur Matbaacılık, İstanbul, *1984*, C.1, s. *91*.

2- Bazı kelimelerin vezne göre telaffuz edildiği görülüyor:

a) Arapça kelimelerde:

bikir *(952)* → bikr *(562)*

laᶜal *(2363)* → laᶜl *(2107)*

Ḥaḳ'a *(370)* → Ḥaḳḳ'a *(370)*

b) Farsça kelimelerde:

ya *(4250)* → yā *(4250)*[921]

yaḫūd *(4260)*, yāḫūd *(4422)*,

rübāh *(ϕ)* → rūbāh *(1322)* → rūbeh *(2015)*

çinī *(5040)* → çīnī *(3329)*),

sehem-nāk *(4471)* → sehm-nāk.

Zengi *(4199)* → Zengī *(4228)*

Not: *Yukarıda imlası değişmiş olarak görülen Arapça ve Farsça kelimelerde vezin esas alındı. Anlam kargaşası oluşturabilecek kelimelerin doğru şekilleri dipnotlarda gösterildi.*

c) Türkçe kelimelerde:

Türkçe kelimelerde uzun vokal problemi olmadığı halde vezne göre kelimelerin söyleniş biçimini tespit edici mahiyette imla özellikleri tespit edildi.

درتلارك *(289)* dertlerüñ

دلارم *(829)* dilerin *(*dilerim*)*

كجه *(93)* → كجا *(1054)* gice

كودابى *(4821)* gövdeyi

بكا *(550)* → باكا *(591)* baña

دخى *(1831)* → داخى *(1701)* daḫı

كمه *(504)* kime

دوشادىلر *(617)* döşediler

كوسترمادى *(1983)* göstermedi

---

[921] Kelime bazen vezne uymasa da ya uzun şekliyle *(2223, 2744, 593)* veya kısa okunacak şekilde *(1645)* yazılmış.

یر *(188)* → یر *(435)* yir

ساکه *(224)* → سکا *(815)* saña

سنجق sancaḳ *(2451)* → سنجاق sancāḳ *(sancāḳ-ı şāhī) (2473)*

bazı bitişik kelimelerin imlası da dikkat çekicidir.

کاوله *(753)* k'ola *(ki ola)*

کای *(587)* k'ey

نکم *(376)* ne kim

کندوزندن *(209)* kend'özinden

Not: *Kelimelerin hepsi vezne uygun söyleniş biçimine göre yazılmamış. İmlası klişeleşmiş kelime ve heceler metnin geneline hakimdir.*

3- *Hemze*lerin ihmal edilmesi:

lülü *(2892)*,

teemmül *(2160)*.

Not: *Bu kelimeler de başka türlü okunma veya vezni yanlış takti etmek ihtimali olduğundan (lülü, tāmül gibi) hemzeler ilave edilerek okundu.*

4- *Güzel he* ile biten kelimelere getirilen akuzatif eki: Harekeli hemze.

naᶜrei: *(4267)*

perdei *(3507)*

bādei: *(3423)*

pervānei *(1377)*

5- Harekenin işlevleri: Kelimelerin telaffuz ediliş biçimini belirlemek yanında vezne göre ne şekilde okunması gerektiğini de belirler. Ayrıca çoğu defa orijinal metinde;

harf-i izafetler *(hevā-yı nefs -1350)*,

medler *(Giceyle yolum azdı kārbāndan - 1428)*

ve bağlaçlar sadece ötre *(4000)* veya esre *(3818)* harekesiyle gösterilmiştir.

Not: *sadece harekeyle verilen bağlaçlar da metne köşeli parantez içerisinde ilave edildi.*

6- Sonda bulunmayan "c" ve "p" sesleri.[922]

Metinde bu bakımdan karışık bir kullanım görülüyor.

aç-up *(3830)* → bağla-y-ub *(2005)*,

geç-üp *(3255)* → gel-üb *(3865)*,

ḳal-updur *(43)* → ṣal-ubdur *(3501)*.

Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerinde görülmeye başlayan dar vokalli -ıp, -ip şekline de rastlıyoruz. "ṭālib" kelimesi ile kafiye oluşturması düşüncesiyle yapılmış olduğuna ihtimal verilebilecek dar vokalli -ıb şekli:

al-ıb *(3109)*.

heb *(3194)* → hep *(2478)*

"c" sesi içinde aynı karışık kullanımdan söz edilebilir.

ḳac *(530)*

ic *(iç) 3844)*

hic -pīç *(kafiye oluşturulmuş) (4180)*

Not: *Orijinal metinde yazıldığı şekilde transkribe edildi.*

7- Vokal birleşmesi (kontraksiyon):

Hazret'Allāh *(143)*,

hürmet'içün *(250)*,

kend'özinden *(209)*,

n'oldu *(1204)*,

k'ola *(1240)*,

k'ideler *(1672)*,

k'ide *(1960)*,

başun'çün *(2109)*,

gib'oldı *(2757)*,

n'itmek *(3561)*.

Not: *Bu kelimelerin tanıma problemi teşkil etmeyen klişeleşmiş şekilleri hariç diğerlerinde ayraç kullanıldı.*

8- Kelimelerin bitişik yazılması:

ol+dem *(523)*,

ne+ deñlü *(528)*

---

[922] "c" ve "b" sesi Türkçenin hiçbir devrinde hece ve kelime sonunda bulunmamıştır. Batı Türkçesinde sonu "ç" ile biten kelimelerin "c" harfi ile işaretlenmiş olması imla meselesinden başka bir şey değildir. (Ergin, *62-63)*

ne+kim *(376)*

Not: *Bu tür kelimeler ayrı yazılıp orijinali dipnota kaydedildi.*

9- Yapısı bozulan Türkçe kelimeler:

getürler *(*getürürler*) (778)* -ür- > -ϕ -,

götürler *(*götürürler*) (616, 1723)* -ür- > -ϕ -

Vezinden dolayı orta hece düşmüştür.[923]

10- Soru sıfatı olarak kullanılan "nice" kelimesinin imlası:

Eski Anadolu Türkçesi ve uzun zaman "niçe" şeklini muhafaza eden kelime, daha sonra "ç"nin sedalılaşması ile "nice" şeklini almıştır. Metinde kelimenin her iki şekline de rastlamak mümkündür.

niçe *(1188)* → nice *(1412)*

Not: *Orijinal metinde yazıldığı şekilde transkribe edildi.*

11- Metne özel değişmez imla biçimleri:

yikser *(*yekser*),*

penhān *(*pinhān*),*

ḫūn *(*ḫ^{v}ān*),*

şābāş *(*sābāş*),*

hirāsān *(*herāsān*),*

ḫoca *(*elif-i gayr-i melfūz olmaksızın*),*

simāṭ *(*sümāṭ*)*

taḫt kelimesi bir iki istisna dışında *(3578, 3591* gibi*),* taḫt şeklindedir.

Not: *Bunların dışındaki farklı/alışılmadık kullanımlar için, yine, kelimenin bilinen şekline metin içerisinde, harekeleme ve imla problemine dipnotlarda yer verildi.*

---

[923] Kelimede geniş zaman eki düşmüştür:

Görürler Rüstem-āyīn bir dilāver
Şanasın ejdehādur genci bekler (2189).

Beyitteki "Görürler" kelimesindeki yapıyı misal kabul ederek, bu düşmenin bir ses hadisesi olarak değil de vezin zoruyla gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Vamık ve Azra hayalî şahıslardır. Belki bu iki hayalî şahsın itibarî alemdeki hayatları etrafında teşekkül eden aşk macerası gerçek dünyada bir şarkı veya bir efsane olarak karşılığını bulabilir. Diğer bütün klasik şairlerimizde olduğu gibi; Camiî'nin üslûp özelliklerinden, *aşk*ın bir platform, başka deyişle söz ve mana yarıştırma alanı olarak telakki edildiği sezilmektedir. İşlenen *Vamık u Azra* yerine, birbirini seven iki başka insanın aşkı da olsa şairin kendi hesabına söyledikleri/söyleyecekleri değişmeyecekti.

Türk vdebiyatında *Vamık u Azra* kurgusu için Lamiî ve Camiî'nin eserleri metni ele geçen yegane örnekler durumundadır. Bu bakımdan biraz daha ehemmiyetlidirler. Her iki kurgunun da bir iki isim dışında birbirlerine büyük oranda benzemesi ortak bir prototipin olduğu ihtimalini hep düşündürecektir. Birbirinden yararlanmış olma ihtimalleri üzerinde de düşünülebilir. Ancak Camiî'yi bu eseri yazmaya teşvik eden Sinan Paşanın, gerekçe olarak başka birinin "kendi diline tercüme" ettiği değersiz bir eserden söz etmesi Lamiî'nin eserinden söz ediliyor intibaı vermemektedir.

Fars edebiyatındaki *Vamık u Azra* kurgularıyla mukayese edilince Lamiî ve Camiî'nin eserlerinin biraz daha iyimser bir hayat imajıyla yazıldıkları söylenebilir. Aşk ve karamsarlık bir araya gelmez iddiasında olmadan, hatta karamsarlığın aşkın lehine olacağını belirterek Vamık ve Azra aşkının evlilikle, yani mutlu bir sonla okuyucuya sunulması her iki şairin de bir ortak yönüyle izah edilebilirdi, ancak bulunduğumuz mesafeden bunu keşf etmek imkânsız görünüyor. Fars edebiyatında işlenen aynı isimli mesnevilerde aşkı ölüm ile ebedileştirmek endişesinin var olduğu görülmektedir.

Kurguda bir gelenek takip edilmemiştir. Otuza yakın *Vamık u Azra* varyantını benzerlikleri bakımından sınıflayıp yarıya indirmek mümkündür. Hepsinin tek ortak özelliği vardır. Aşk ve savaş. Aşk, sevmenin ve iyinin, savaş ise nefret ve kötünün sembolüdür. Aslında hayatı karakterize etmek için bu iki zıt kuvvet hep karşı karşıya olmuştur. Yorum değişmiş, aşık olunan ve savaşılan değerler değişmiş fakat kavga değişmemiştir.

Diğer aşk mesnevileriyle mukayese edilince her şairin müstakil olarak en büyük aşk ideali peşinde olduğu düşünülebilir. Bu ideal dile getiriliş biçimi ve

içeriğiyle bir bütündür. Klasik dönem okuyucusu da mesneviyi sanki aynı şarkıyı farklı hanendelerin yorumundan dinlemek arzusuyla okur. Camii'ye *Vamık u Azra* mesnevisini kaleme almasını tavsiye eden Sinan Paşanın ifadesi de o dönem insanının kurguları entrika itibariyle fazla değişiklik arz etmeyen bu eserleri ne tür bir yaklaşımla okuduğunu göstermek bakımından dikkat çekicidir.

Şairin mesneviye serpiştirdiği kaside ve gazeller mürettep bir divanının olabileceğini akla getiriyor. Kasidelerde kilişe ifadeler yerini özgün buluşlara bırakmış, gazellerde de öyküleme üslubu değişip söyleyişe yoğun bir şiiriyet ve lirizm hakim olmuştur. Camii'deki kadar rahat söyleyişe az sayıda şairde rastladığımızı belirtmeyi subjektif bir yaklaşım olarak görmüyoruz. Eserin, döneminde nasıl karşılanıp itibar gördüğü hakkında fikir sahibi değiliz. Ancak müstensih kaydında Sultan Mahmud tarafından vakfedildiğinin belirtilmesi eserin devlet ricali nazarında da muteber görüldüğü anlamına gelir.

Hayatı hakkında yok denecek kadar bilgi sahibi olabildiğimiz Camii'nin tek nüsha olan bu *Vamık u Azra* mesnevisi dışında da başka eseri ele geçmiş değildir. Bir araştırmacı olarak onun kaleme aldığı bütün eserlere ulaşmayı, külliyatı üzerinde çalışmayı arzu eder, hatta sebebini bilemediğimiz beşerî bir duyguyla bu eserleri maddi olarak kütüphanemizin en müstesna yerinde muhafaza etmek de isterdik. Çalıştığımız dönemin bahtsızlığı olarak yorumlanabilecek bu yoksunluğumuzu, *Vamık u Azra* mesnevisinin fotoğraflarına bakarak "müdhikat-ı dehre ben ölsem de tasvirim güler" mısraıyla teselli ediyoruz.

METİN

1. Metinler Fihristi:

Bölüm Başlığı	*Sadeleştirme*	Sayfa No	
		Orijinal Metin	Tez Metni
[VĀMIḲ U ᶜAẒRA][1]	*Vamık u Azra*	1b	465
TEVḤİD-İ ṢĀNİᶜ-İ MÜTEᶜĀL VE MÜNĀCĀT-I CENĀB-I ẔÜL-CELĀL	*Allāh'ı Birleme ve Yakarış [Tevhid ve Münācāt)*	3a	468
NAᶜT-I KEMĀL-İ FAḪR-I ᶜĀLEM VE VAṢF-I CEMĀL-İ TĀC-I EVLĀD-I ĀDEM	*Alemin Övüncü (Hz. Muhammed'in) Mükemmelliğinin Övgüsü ve Adem Oğlunun Tacının Güzelliği*	4b	472
MİᶜRĀC-I ḲADR-İ ᶜĀLİ ḤĀTEMÜ'L-ENBİYA VE SULTĀN-I SERİR-İ *KURB-I EV-EDNĀ*	*Peygamberlerin Derecesi Yüksek Sonuncusunun ve* ***kurb-ı ev-ednā*** *Ayetinin Tahtındaki Sultanın Miracı*	5b	473
MEDḤ-İ ṢIDDĪḲ-İ EKBER ḤALĪFE-İ GÜZĪN-İ PEYĠAMBER	*Peygamberin Seçkin Halifesi Ebubekir Sıddik'ın Övgüsü*	10a	481
MEDḤ-İ FĀRŪḲ ḤAṬĀ VÜ ṢAVĀB-I ᶜÖMERÜ'L-ḤAṬṬĀB	*Yanlış ve Doğruyu Farkeden Ömerü'l-Hattāb'ın Övgüsü*	10a	481
MEDḤ-İ CĀMİᶜÜ'L-ḲURĀN ᶜOṢMĀ[N] BİN ᶜAFFĀN	*Kur'ān'ın Toplayanı Osman b. Affān'ın Övgüsü*	10b	481
MEDḤ-İ ḤĀTEMÜ'L-ḤAYĀ ᶜALİYYÜ'L-MÜRTAŻA	*Haya Sembolü Aliyyü'l-Murtaza'nın Övgüsü*	10b	482
MEDḤ-İ HÜSEYİN VE ĠANİYYÜN KERİMÜN VE ᶜAŞERE-İ MÜBEŞŞERE -RIḌVĀNU'L-LĀHİ ᶜALEYHİM ECMAᶜİN-	*Zengin, Büyük ve Aşere-i Mübeşşereden Olanların - Allāh Hepsinden Razı Olsun- ve Hüseyin'in Övgüsü*	11a	482
SEBEB-İ TE'LİF-İ KİTĀB VE TAṢNİF-İ RİSĀLE-İ ĀDĀB	*Usuller Mecmuasının Açıklaması ve Kitab Yazma Sebebi*	12a	484
MEDḤ-İ ŞEHRİYĀR-I DİN-PENĀH SULṬĀN SÜLEYMĀN EBEDU'L-LĀHİ ḲUVĀHÜ	*Din Sığınağı Padişah Sultan Süleyman'ın -Allāh Onun Güçlerini Ebedi Kılsın- Övgüsü*	14b	489

[1] Başlık ilave edildi.

ḲAṢİDE-İ MUṢANNAᶜA HEMÇÜN ḲAṢİDE-İ MÜLEMMAᶜA DER MEDḤ-İ PĀDİŞĀH-I İSLĀM - MEDDALLĀHÜ ẒILĀLE MAᶜDELETİHİ İLĀ YEVMİᵓL-ḲIYĀM-	*İslam Padişahı Hakkında - Allāh Onun Adaletinin Gölgesini Kıyamet Gününe Kadar Daim [Uzun] Etsin- Sanatlı Ve Aynı Şekilde Parlak Kaside*	17a	493
ᶜÖZR-İ TAḲṢĪR-İ ŞĀᶜİR VE TEŞRĪR-İ NĀẒM-I ĠAYR-I MĀHİR	*Şairin, Kusurlarından ve Şiirinin Zayıflığından Ötürü Özür Dilemesi*	18a	495
İBTİDĀ-İ DĀSTĀN ŞĀH ṬAYMŪS-NĀM PĀDİŞĀHUÑ OĠLI OLMAYUB ŞĀH BĀBEK DUḪTERİ MERYEM-NĀM BİR CEMİLE-İ ᶜAṢR BULUB VĀMIḲ-I ᶜĀŞIḲ ANDAN VÜCŪDA GELDÜGİ BEYĀNDUR	*Hikayenin Girişi Şah Taymus İsimli Padişahın Oğlu Olmayıp Şah Babek'in Kızı Meryem İsimli Asrın Bir Güzelini Bulup Aşık Vamık'ın Ondan Doğması*	20b	499
VĀMIḲ[I] MUᶜALLİME VİRÜB ᶜİLM Ü KEMĀL-İ MAᶜRİFET TAḤṢİL İTDÜKDEN ṢOÑRA ŞECĀᶜAT-EHL[İ] OLUB SİLAḤŞŪR OLDUĠIN BEYĀN İDER	*Vamık'ın Hocaya Verilip İlim ve Sanat Tahsil Ettikten Sonra Yiğit Olup Silahşor Olması*	28a	514
MUᶜALLİM TAᶜLİMİ TEMĀM İDÜB ŞEHR-YĀRA İᶜLĀM İTDÜKDE İNᶜĀM-I TĀM İLE MUĠTENİM OLDUĠIN ẒİKR İDER	*Hocanın Eğitimi Tamamlayıp Padişaha Bildirmesi[nden Sonra] Eksiksiz Nimetlerle Zengin Edilmesi*	29b	516
ĠAZNİ VİLĀYETİ SERVERİ MELİK ŞĀH NĀM ŞEHR-YĀRUÑ ᶜAẒRĀ-NĀM Bİ-ᶜADİL-İ EYYĀM DUḪTERİ VÜCŪDA GELÜB CEMĀL Ü KEMĀLİLE FĀYIḲ OLDIĠIDUR	*Gazne Vilayeti Lideri Melikşah İsimli Padişahın Azra İsimli Zamanların Eşsizi Bir Kızı Doğup Yüz ve Karakter Güzelliği İle Üstünleşmesi*	32b	522
ᶜAZRĀ VĀMIḲ'UÑ EVṢĀF-I ḤÜSN-İ CEMĀLİNİ VAṢṢĀFLARDAN İŞİDÜB ḲULAḲDAN ᶜĀŞIḲ OLDUĠIDUR	*Azra'nın Vamık'ın Güzelliğini Duyup Duyumla Aşık Olması*	36a	528
ᶜAẒRĀ-YI FÜSŪNGER CEMĀLİNİ BİHZĀD-NĀM BİR ÜSTĀDA ON DĀNE ḤARİR ÜZRE ON TAṢVİR YAZDIRUB VİLĀYET VİLĀYET GÖNDERÜB TĀ Kİ BİRİSİ VĀMIḲ'A İRİŞÜB ᶜAẒRĀ'YA ᶜĀŞIḲ OLUB Bİ-SER [Ü] SĀMĀN OLDUĠIDUR	*Büyüleyici Güzel Azra Güzelliğini Bihzad İsimli Bir Ustaya On İpek Halı Üzerine On Resim Çizdirerek İllere Gönderir ve Biri Vamık'a Ulaşınca Azra'ya Aşık Olup Sefil ve Perişan Olması*	40b	537

ʿAZRA'YA HEVĀ-YI ʿIŞḲ ĠĀLİB OLUB Bİ-İḪTİYĀR TERK-İ DİYĀR VE ARZŪ-YI RŪ-YI NİGĀR İTDÜGİDÜR	*Azra'ya Aşk Derdi Üstün Gelerek Çaresiz, Yerini Yurdunu terkedip Sevgilinin Yüzünü Arzu Etmesi*	*42b - 43a*	541
ʿAZRĀ ŞEHR-İ HİRĀT'A İRİŞÜB BİR PİRE-ZENÜÑ ḪĀNESİNDE MİHMĀN OLUB İSTİDĀD-I ŞEB-İ FÜRḲATDEN ŞİKĀYET İTDÜGİDÜR	*Azra'nın Herat Şehrine Varıp Bir Yaşlı Kadının Evinde Misafir Olması [ve] Ayrılık Gecesine Alışmaktan Şikayet Etmesi*	45b	546
ʿAZRĀ ŞEMʿE ḪİṬĀB EYLEYÜB ANI KENDÜYE HEMḪĀL MÜLĀḤAZA İDÜB ŞEMʿİLE DERTLEŞÜB YANIŞDUĠIDUR	*Azra'nın Muma Hitap Edip Onu Kendisine Haldeş Mülahaza Ederek, Mum İle Dertleşip Beraber Yanması*	47b	549
ʿAZRĀ ŞEMʿİLE YANUŞURKEN BİR PERVĀNE KENDÜSİN NĀR-I ŞEVḲE PERTĀB İTDÜKDE ŞEMʿİ ḲOYUB AÑA ḪİṬĀB U ʿİḲĀB İTDÜGİDÜR	*Azra Mum İle Dertleşirken Bir Pervanenin Kendini Parlak Ateşe Atması [Azra'nın] Mumu Bırakıp Ona Hitap edip Azarlaması*	48a	550
ʿAZRĀ ḤAḲ TAʿĀLĀ ḤAŻRETLERİNE MÜNĀCĀT İDÜB GÖZYAŞIN AḲIDUB YÜZİN ḪĀKE SÜRDÜGİDÜR	*Azra'nın Allāh'a Yalvarıp Ağlaması, Yüzünü Toprağa Sürmesi*	49a	552
VĀMIḲ'UÑ ʿĀŞIḲ OLMASINUÑ SEBEBİ VE OL EŞNĀDA OLAN ŞÜR U ŞAʿBİ ẒİKR İDER	*Vamık'ın Aşık Olmasının Sebebi ve O Sırada Meydana Gelen Üzüntü ve Ayrılış*	52a	557
VĀMIḲ ŞU İÇRE CEMĀLİ ʿAKSİN GÖRÜB AÑA ḪİṬĀB İTDÜGİ ĠAZEL-İ ĀBDĀRDUR	*Vamık'ın Su İçinde Güzelliğinin Aksini Görüp Ona Hitaben Söylediği Nükteli Gazel*	54a	561
ʿAZRĀ NAḲḲĀŞLARA NAḲŞ İTDÜRDÜGİ TAṢVİRÜÑ BİRİSİ VĀMIḲ'A İRİŞÜB VĀMIḲ ʿAZRĀ'YA ʿĀŞIḲ OLDUĠIDUR	*Azrā'nın Ressamlara Çizdirdiği Resimlerden Birinin Vāmık'a Ulaşıp Vāmık'ın Azrā'ya Aşık Olması*	54a	561
ŞÜR-I ʿIŞḲ VĀMIḲ'UÑ CĀNINA KĀR İDÜB Bİ-İḪTİYĀR ʿAZRĀ'YI ṬALEB İTMEGİÇÜN TERK-İ DİYĀR EYLEDÜGİDÜR	*Vamık'ın Aşk Izdırabı Canına İşleyip İster istemez Azra'yı Aramak İçin Yerini Yurdunu Terk Etmesi*	59b	571

VĀMIḲ BİR MENZİLDE LĀHİCĀN-NĀM ᶜĀŞIḲ BİR PERİ-CÜVĀNİLE BULUŞUB SERGÜZEŞTLERİN ẔİKR EYLEDÜKLERİDÜR	*Vamık'ın Bir Handa Lahican isimli Aşık Bir Peri Genciyle Görüşüp Maceralarını Anlatmaları*	61a	573
LĀHİCĀN'UÑ MÜBTELĀ OLDUĠI PERİ DUḪTERİ LĀHİCĀN'İLE VĀMIḲ'I BİRARADA GÖRÜB KENDİYLE CİDĀLE CEMᶜ OLMIŞLAR ṢANUB KŪH-I ḲĀFDAN LEŞKER GETÜRÜB CENG İDÜB MAĠLŪB OLDUGIDUR	*Lahican'ın Aşık Olduğu Peri Kızı Lahican İle Vamık'ı Birarada Görüp Kendiyle Mücadele İçin Bir Araya Gelmişler Sanıp Kaf Dağından Asker Getirmesi, Savaşıp Mağlup Olması*	64a	579
PERİẔĀD NİHĀN İKEN KENDÜSİNİ ĀŞ-KĀR İDÜB SĀBIḲDA GEÇEN KÜSTĀḪLIĠINA İᶜTİẔĀR İDÜB VĀMIḲ'A NEVĀZİŞ İDÜB VĀMIḲ LĀHİCĀN'İLE PERİẔĀD'I BARIŞDIRDIĠIDUR	*Perizad Gizli İken Kendisini Belli Edip Önceden Geçen Küstahlığına Özür Dileyip, Vamık'a Yalvarması, Vamık'ın Lahican İle Perizad'ı Barıştırması*	65a	581
LAHİCĀN U PERİẔĀD VĀMIḲ'İLE VEDĀᶜLAŞUB GÖGE PERRĀN OLDILAR VĀMIḲ MAᶜŞŪḲINI İSTEYÜ GİTDÜGİDÜR	*Lahican ve Perizad Vamık ile Vedalaşıp Göğe Uçtular, Vamık'ın Sevgilisini Aramaya Gitmesi*	67b	586
VĀMIḲ'UÑ YOLI RŪ MİLKİNE UĠRAYUB ARSLAN-NĀM EMİRİ VARUR ANUNLA CENG EYLEYÜB ARSLAN'I ATDAN KAPUP KENDÜYE TĀBİᶜ EYLEDÜGİDÜR	*Vamık'ın yolu Rı Topraklarına Uğrar, (Rı') Sultanı Arslan ile Savaşıp Arslanı Attan Kapıp Kendine Boyun Eğdirmesi*	69a	588
ARSLAN OL ḲİNE İLE VĀMIḲ'UÑ ZAḪMINA MERHEM YİRİNE ZEHR VİRÜB BEHMEN-NĀM HEVĀ-DĀRI ARSLAN'I GİRİFTĀR EYLEDÜGİDÜR	*Arslan O Gizli Düşmanlık ile Vamık'ın Yarasına Merhem Yerine Zehir Verip [Vamık'ın] Behmen isimli Dostunun Arslan'ı Yakalaması*	71a	592
ARSLAN'UÑ DİLPEẔİR DUḪTERİ TÜR-NĀM KĀFİR SERDĀRI MURĀD ṬALEB İDÜB ATASI ARSLAN VİRMEZDİ ARSLAN'I ḪALĀṢ İDÜB MURĀDA İRECEK RECĀSINA LEŞKER-İ Bİ-PĀYĀN İLE GELDÜGİDÜR	*Arslan'ın Dilpezîr [isimli] Kızını Tür İsimli Kâfir Komutanı İster, Babası Arslan Vermezdi, [Tür'un] Arslan'ı Ortadan Kaldırıp Muradına Ermek Beklentisiyle Sayısız Asker ile Gelmesi*	78b	605

BEHMEN TÜRİLE CENG İDÜB BEHMEN MAĞLÜB OLUB TÜR MEMLEKETİ ẒABṬ İDÜB BEHMEN[İ] ḤABS EYLEDÜGİDÜR	*Behmen'in Tür ile Savaşıp Yenilmesi ve Tür'un Memleketi Ele Geçirip Behmen'i Hapsetmesi*	83a	613
DİLPEẒİR VĀMIḴ'A ZEHR VİREN ḤAKİM-İ ḴĀMİLE DİL-NEVĀZLIḴ İDÜB İḤSĀNLA ŞERMENDE İDÜB İKİSİ VĀMIḴI ALDUB ḴAÇUB DİLGÜŞĀ-NĀM BİR HİṢĀRA VARDIḴLARIDUR	*Dilpezir'in Vamık'a Zehir Veren Hakim'e Yalvarıp Hediyelerle Utandırması, İkisinin Vamık'ı Atlatarak Kaçıp Dilgüşa İsimli Bir Kaleye Varmaları*	88b	624
VĀMIḴ DİLGÜŞĀ'DA ENİN EYLERKEN LĀHİCĀN OL ARADAN GEÇERKEN VĀMIK'UÑ ĀVĀZIN İŞİDÜB ḴAPUP KŪH-I ḴĀF'DA TİRYĀK-İ SÜLEYMĀNİ İLE ṢIḤḤAT BULDUĠIDUR	*Dilgüşā'da İnleyen Vāmık'ın Sesini Oradan Geçen Lāhicān'ın İşitip, Kaf Dağından Süleymān Panzehirini Getirmesiyle [Vāmık'ın] İyileşmesi*	100b	645
LĀHİCĀN VĀMIḴ'UÑ ḤASRET-İ CĀN-SŪZINA MERḤAMET İDÜB ᶜAẒRĀ'YI ARAYUB BULUB ḤAẒRET-İ SÜLEYMĀN BELḴİS İÇÜN BİNĀ İTDÜGİ SERĀYA GETÜRDÜGİDÜR	*Lahican Vamık'ın Can Yakan Hasretine Acıyıp, Azra'yı Arayıp Bularak Hazret-i Süleyman'ın Belkis için yaptırdığı Saraya getirmesi*	106a	656
ṢIFAT-I TĀC-I MURAṢṢAᶜ [VE] BELḴİS ḤAZİNESİNDE ᶜAZRĀ İÇÜN BİR BÜĠÇA LİBĀS-I ŞĀHĀNE BULINDUĠIDUR	*Kıymetli Taşlarla Süslü Taç Hakkında ve Belkis'in Hazinesinde Azra İçin Şahlara Yakışır Bir Bohça Elbise Bulunması*	107b	658
ṢIFAT-I MİYĀN-BEND-İ MÜCEVHER Ü MURAṢṢAᶜ U BĪ-MİŞL	*Kıymetli Taşlardan Yapılmış ve Emsalsiz Mücevher Kemer Hakkında*	108a	658
ṢIFAT-I CĀME-İ ZER-BAFT [Ü] MÜCEVHER	*Altın Dikimli ve Mücevherli Elbise Hakkında*	108a	659
ṢIFAT-I DÜRC-İ CEVĀHİR-İ ŞEMİN	*Kıymetli Mücevher Sandığı Hakkında*	108a	659
ṢIFAT-I ᶜANBERİNE NAḴD-I GENCİNE-İ CİHĀN	*Dünyanın Hazineleri Kıymetinde Anber Kabı Hakkında*	108b	659
ṢIFAT-I SİVĀR-I ᶜĀLĪ-MİḴDĀR	*Çok Değerli Bilezik Hakkında*	108b	659
ṢIFAT-I ḴĀTEMEYN-İ ZER-NİGĀR	*Yaldızlı iki Yüzük Hakkında*	108b	659

ŞIFAT-I MUᶜCİR-İ ZER-KEŞ	*Yaldızlı Başörtüsü Hakkında*	108b	660
LĀHİCĀN VĀMIḲ'A ᶜAẒRĀ GELDÜGİNDEN ḪABER İDÜB ḪAẒRET-İ SÜLEYMĀN ṢANDUḠINDAN AÑA DAḪI BİR BŪḠÇA ESBĀB BULINDUḠIDUR	*Lāhicān'ın Vāmık'a Azrā'nın Geldiğini Haber Gönderip Hazreti Süleymān Sandığından Ona da Bir Bohça Elbise Çıkması*	109b	661
ŞIFAT-I TĀC-I ZERRİN [Ü] MÜCEVHER VE TEŞBİHĀT-I EFLĀK [Ü] ŞEMS-İ ḪĀVER-PEYKER	*Gündoğusu Yüzlü Güneş, Gökler Benzeri, Altın ve Mücevher Taç Hakkında*	111b	665
ŞIFAT-I CĀME-İ MÜCEVHER [Ü] ZER-KEŞ	*Mücevherli ve Altın İşlemeli, Elbise Hakkında*	112a	665
ŞIFAT-I KEMER-İ MÜCEVHER MĀNEND-İ MINṬAḲA-İ ẒĀTÜ'L-BURŪC-I MÜNEVVER	*Nurlu Burçların Sahibi [Güneşin] Kuşağı [Halesi] Gibi Mücevher Kemere Dair*	112a	665
ŞIFAT-I ḪANÇER-İ ĀB-DĀR-I CİGER-ŞİKĀF [Ü)] CĀN-ŞİKĀR	*Ciğer Yaran, Can Avlayan Parlak Hançer Hakkında*	112a	666
ŞIFAT-I TİĠ-İ MÜCEVHER [Ü)] ZER-NİGĀR [Ü)] ĀB-DĀR	*Mücevher(li), Altın İşlemeli, Parlak Kılıç Hakkında*	112b	666
ŞIFAT-I GÜRZ-İ GİRĀN U GİRĀN-BAHĀ	*Ağır ve Değerli Gürze Dair*	112b	666
ŞIFAT-I SİPER-İ MÜCEVHER [Ü] MUᶜTEBER [Ü] GERDŪN-PEYKER	*Gök Yüzlü, Değerli Mücevher Kalkan Hakkında*	112b	667
ŞIFAT-I KEMĀN-I NİŞĀN-I BĪ-NAẒĪR-İ CİHĀN	*Dünyada Eşi Görülmemiş Yay Hakkında)*	113a	667
ŞIFAT-I TĪR-KEŞ-İ BĪ-MĀNEND-İ DİL-BEND	*Gönül Bağlayan, Benzersiz Ok Kabı Hakkında*	113a	667
VĀMIḲ U ᶜAẒRĀ PÜR-ZİNET OLUB PERDE ARDINDA ᶜİŞ [Ü] ᶜİŞRET EYLEYÜB ᶜĀẒRĀ VĀMIḲ'A BİR DEST-MĀL GÜL GÖNDERDÜGİDÜR	*Vāmık ve Azrā Süslenmesi, Perde Arkasından Muhabbet Etmesi Azrā'nın Vāmık'a Bir Mendil Göndermesi*	114b	669
VĀMIḲ ᶜAẒRĀ'YA CĀM-I CİHĀN-NÜMĀ-NİŞĀN ĀYİNE-İ FERḪĀN-NĀM BİR ĀYİNE-İ ṢAFĀ-ṢIFĀT GÖNDÜRDÜGİDÜR	*Vamık'ın Azra'ya Dünyayı Gösteren Kadeh Gibi Ayine-i Ferhan İsminde Parlak bir Ayna Göndermesi*	116a	673

ŞIFAT-I ᶜİŞ Ü ᶜİŞRET VE ŞIFAT-I ETᶜİME-I ẔİYĀFET	*Eğlence ve Ziyafet Yemeklerine Dair*	117b	675
ᶜAVVĀD-ÜSTĀD VĀMIḲ-I ᶜĀŞIḲ AĠZINDAN SER-ĀĠĀZ EYLEDÜGİ ĠAZEL-İ ḤASB-İ ḤĀLDÜR	*Ud Çalan Ustanın Aşık Vamık Ağzından Dertleşme Gazeline Girişi*	120a	680
ᶜAẔRĀ ᶜAVVĀDUÑ ŞİᶜRİNİ DİÑLEYÜB ŞEVḲE GELÜB PERİZĀD'DAN BU ŞİᶜR[E] CEVĀB İÇÜN SĀZ U SÖZ NİYĀZ İTDÜGİDÜR	*Azra'nın Ud Ustasının Şiirini Dinleyip Coşarak Perizad'dan Bu Şiire Cevap Vermek İçin Saz ve Söz İstemesi*	120a	680
ÇENGİ-İ MECLİS ᶜAẔRĀ AĠZINDAN İNŞĀ İTDÜGİ ĠAZEL-İ AB-DĀRDUR	*Meclisteki Çengi Sanatçının Azrā Ağzından Söylediği Nükteli Gazel*	120b	681
VĀMIḲ MĀBEYNİNDE VĀḲİᶜ OLAN ḤİCĀBI REFᶜ İDEMEDÜGÜNE NĀLĀN U GİRYĀN OLDUĠIDUR	*Vamık'ın Arada Bulunan Perdeyi Kaldıramadığına Ağlayıp İnlemesi*	120b	681
VĀMIḲ AĠZINDAN ᶜAVVĀD ŞİKĀYET-İ ḤASB-İ ḤĀL [VE] ĠAZEL-İ İẔHĀR-I MELĀL İTDÜGİDÜR	*Udi Sanatçının Vāmık Ağzından Söylediği Duruma Göre Şikayet ve Hüzün Gazel)*	121a	682
MEŞNEVİ	*Mesnevi*	121b	682
ᶜAẔRĀ AĠZINDAN ŞİKĀYET-İ AḤCĀB ĠAZELİNÜÑ CEVĀB-I ŞİFĀ-NİŞĀBIDUR	*Azrā Ağzından Perdelerden Şikayete Dair [söylenen] Gazele Verilen Cevap*	121b	682
ARA YİRDEN PERDE REFᶜ OLUB ᶜĀŞIḲ MAᶜŞŪḲ BİRBİRİN Bİ-NİḲĀB GÖRDÜKLERİDÜR	*Aradan Perde Kalkıp Seven ve Sevilenin Birbirlerini Örtüsüz Görmeleri*	121b	683
TÜR'I BEHMEN ḤĀṬIRİÇÜN ĀZĀD İDÜB TEKRĀR LEŞKER ÇEKÜB ḤİLE İLE VĀMIḲ'I ÇĀHA DÜŞÜRÜB ESİR İTDÜGİDÜR	*[Vamık] Behmen'in Hatırı İçin Tur'u Serbest Bıraktı, [Tür'un] Tekrar Asker Toplayıp Hile ile Vamık'ı Kuyuya Düşürerek Esir Etmesi)*	127b	693
ŞEHR-İ TÜS EMİRİ MERZBĀN ŞĀH ᶜAẔRĀ TAṢVİRİN GÖRÜB ᶜĀŞIḲ OLUB VEZİRİN YİRİNDE ḲOYUB ARAYU GİTDÜGİDÜR	*Tüs Şehrinin Lideri Merzbān Şāh'ın Azrā'nın Resmini Görüp Aşık Olması, Vezirini Yerine Koyarak Aramaya Çıkması*	130a	698
VĀMIḲ'I TÜR ḲAYD U BEND İLE GEMİYE ḲOYUB ALUB ḲAÇDUĠIDUR	*Tür'un Bağlı Vāmık'ı Gemiyle Kaçırması)*	135b	708

ᶜAẒRĀ VÜ BEHMEN DİLPEẒİR Ü ḤAKİM VĀMIḴ'UÑ ḲANDALIĠIN BİLMEYÜB ṬALEB İDERKEN ZENGİ'LER ḲALᶜASINDA GİRİFTĀR OLDUĠIN BEYĀN İDER	*Azrā, Behmen, Dilpezīr ve Hakīm, Vāmık'ın Nerede Olduğunu Bilmeyip Ararken Zengī"lerin Kalesinde Tutsak Olmaları*	138a	712
VĀMIḴ ĀTEŞ-PERESTLER ELİNDEN ḤALĀṢ OLUB ᶜAẒRĀY[I] ZENGİLER ḲALᶜASINDAN ḲURTARDUĠIDUR	*Vāmık'ın Ateşe Tapanların Elinden Kurtulup Azrā'yı Zengīler Kalesinden Kurtarması)*	141a	718
ᶜAẒRĀY[I] ZENGİLER ḲALᶜASINDAN ḲURTARDUĠIDUR	*Azrā'yı Zengīler Kalesinden Kurtarması*	141b	718
BEHMEN VĀMIḴ'UÑ BĀBĀSI ṬAYMŪS⟨I⟩ ŞĀH['I] SÜRA DAᶜVET EYLEMEGE GİDERKEN LĀHİCĀNLA PERİZĀD⟨Ā⟩DAN ḤABER ALUB VĀMIḴ'A BİLDÜRDÜGİDÜR	*Behmen'in, Vāmık'ın Babası Taymūs Şāh'ı Düğüne Davet Etmeye Giderken Lāhicān ve Perīzād'dan Haber Alıp Vāmık'a Bildirmesi*	154a	741
VĀMIḴ KŪH-I ḲAF'A VARUB (LĀHİCĀNİLE PERİZĀD'I) DİV ĠUNDİ-NĀM ᶜİFRİTİ HELĀK İDÜB LĀHİCĀNİLE PERİZĀDI ḲURTARDIĠIDUR	*Vāmık'ın Kaf Dağına Varıp Dev Gundī İsimli Şeytanı Öldürüp Lāhicān ile Perīzād'ı Kurtarması*	155a	743
MERZBĀN ŞĀH VEZİR-İ ḤĀṢINI ᶜAẒRĀ'NUÑ BĀBĀSI ĠAZNİ ŞĀH[I] MELİK ŞĀH'A SÜRA DAᶜVET EYLEMEGE GÖNDERDÜGİDÜR	*Merzban Şah'ın, Özel Vezirini, Azra'nın Babası Gazni Şahı Melik Şah'ı Düğüne Davet Etmek İçin Göndermesi*	161b	755
ṢIFAT-I SŪR-İ MAĠBŪṬ ES-SÜRŪRU MEBSŪṬU'L-ḤUBŪR	*İmrenilen Düğün ve Sevincin Ayrıntısı)*	165b	762
[?][2]	*Gelinin Süslenmesi*	167b	766
[?][3]	*Gelinlerin Süslenmesi ve Kavuşma*	168b	767
[?][4]	*Düğün Sonrası Merzbān Şāh'ın Özel Eğlence Düzenlemesi ve Vedalaşma*	172b	774

[2] Boş bırakılmış başlık satırı.
[3] Boş bırakılmış başlık satırı.
[4] Boş bırakılmış başlık satırı.

2. Metin ve Sadeleştirme:

[VĀMIḲ U ʿAẔRA]

1b	*1*	Ezel feṯḥ olsa dilde ism-i Fettāḥ Olur cümle kilid-i gence miftāḥ	*Önce Fettāh ismi anılsa bütün hazinelerin kilidine anahtar olur.*
		Anuñla ḥall olur her ʿaḳd-ı müşkil Gerekdür her nefes ẕikr eyleye dil	*Her zor düğüm onunla çözülür, dilin her an onu zikr etmesi gerekir.*
		Ḳamu ẕerrāt anuñ ẕikrinde ẕākir Ḳamu eşyā anuñ şükrinde şākir	*Bütün zerreler onun zikriyle meşgul, bütün eşya onun şükrüyle meşgul.*
		Ulaşdı emri birle **nūna** bir **ḳāf**[1] Cihān var oldı andan Ḳāf-tā-Ḳāf	*Emriyle nūna bir kafulaştı ("kün"). Ondan Kaf dağı boyunca dünya var oldu.*
	5	ʿAceb ḳudretdür ol Ḫallāḳ-ı ʿālem Yaradur bir avuc ṭoprakdan ādem	*Kainatın yaratıcısı şaşılacak bir güçtedir, bir avuç topraktan insan yaratır.*
		Ezeldür hem ebeddür hem **aḥaddur**[2] mevlūd u ne vālid ne veleddür	*Hem önce hem sonradır, tektir, doğuru-* Ne *lan ve(ya) doğmuşlardan değildir.*
		Zihī Vācid k'ider bir demde īcād Hezārān vālideyn ebnāt[3] evlād	*Ne hoş bir vücuda getirici ki bir anda binlerce ana-baba ve çocuk yaratır.*
		Birin maʿşūḳ ider birini ʿāşıḳ Birin ʿAẕrā ider birini Vāmıḳ	*Birini sevilen eder ötekini seven, birini Vāmık eder ötekini Vamık.*
		Görürsin biri Şīrīn biri Ferhād Biri Ḫurşīd olur biri Ferāḥşād	*Birini Şirin ötekini Ferhad görürsün, biri Hurşid olur öteki Ferahşad.*
	10	Biri Mecnūn olub nālān u giryān Biri Leylī olur şādān u ḫandān	*Biri ağlayıp inleyen Mecnun, öteki şen şakrak Leyla olur.*
		Birisi Veyse oldı biri Rāmīn Birisi Ḫüsrev oldı biri Şīrīn	*Biri Vis oldu öteki Ramin, biri Hüsrev oldu biri Şirin.*
		Biri Bülbül gibi bir Gül-ʿiẕāra Süheyl olur cemāl-i Nev-bahār'a	*Biri bir Gül yanaklıya Bülbül olur, (öteki) Nevbaharın güzelliğine Süheyl olur.*
2a		Biri birine ʿāşıḳ ḫalḳ-ı ʿālem Biri birin sever evlād-ı Ādem	*Kainattaki yaratıkların biri ötekine aşıktır,Adem'in bir evladı ötekini sever.*

[1] Bkz. İktibaslar, Nu: 1.
[2] Bkz. İktibaslar, Nu: 2.
[3] "bint"in çoğulu "ebnāt" değil, "benāt"tır. Vezin için de bu şekilde çoğul yapıldığı düşünülebilir.

Cihāna ᶜışḳile uruldı bünyād
Bu ᶜışḳuñ ᶜāşıḳına āferīn-bād

Dünyanın temeli aşk ile atıldı, bu aşkın aşığına aferin!

15 Ki her bir cānda ᶜışḳ vardur nihānī
Velīkin degme insān bilmez anı

Her canlıda gizli bir aşk vardır fakat herkes onu bil[e]mez.

Didi bir merd-i ferzāne ḫoş-endīş
Ḳamu ervāḥa vaḳt-i āferīniş

Hikmet sahibi bir kişi dedi ki yaratılış sırasında bütün ruhlara

Muḥabbet nūrını feyż eyledi Ḥaḳ
Kim anda ẓāhir oldı ᶜışḳ-ı muṭlaḳ

Hak (Taᶜalā) sevgi nurunu yağdırdı ve onda mutlak aşk ortaya çıktı.

Gelincek ᶜālem-i ecsāma ervāḥ
İdindi nūr-ı ᶜışḳı anda mışbāḥ

Ruhlar cisimler alemine gelince orada aşk nurunu kandil edindiler.

Cihānda oldı ᶜışḳ adı çü ẓāhir
ᶜAyān olmaġa istedi meẓāhir

Dünyada aşk adı ortaya çıkınca kendini göstermek için görünme yeri istedi.

20 Kemāline göre her nefs-i nāṭıḳ
Olur her birisi bir nefse ᶜāşıḳ

Olgunluğuna göre konuşan her canlı, bir diğerine aşık olur.

Alur andan ṣafā vü ẕevḳ u leẕẕet
Gehi mihr ü vefā geh hicr ü fürḳat

Bazan ayrılık ve kavuşamama (yoluyla) ondan neşe, zevk ve lezzet alır

Uyarsa ᶜaḳla ᶜışḳ olur ḥaḳīḳī
Ḥaḳīḳat ehlinüñ oldur ṭarīḳi

Aşk akla uyarsa hakikidir, hakikat ehlinin yolu budur.

Eger ḳalbe uya olur mecāzī
Hevāyile hevesdür lehv ü bāzī

(Aşk) kalbe uyarsa mecazidir, oyun ve eğlence boş, süfli arzulardır.

Eşerden ol daḫı ḫālī degüldür
Ḥaḳīḳat yolını varmaġa püldür

O bile eser bırakmaktan yoksun değildir, hakikat yoluna varmak için köprüdür.

25 Ḥaḳīḳi ᶜışḳdan olmazsa naṣībüñ
Mecāzīde gerekdür bir ḥabībüñ

Hakiki aşktan nasibin yoksa mecazide bir sevgilin olmalıdır,

Eger olmazsa olduñ ḫ̌ār[4] maḫhūr
Girürsün nāra görinmez saña nūr

Eğer (bir sevgili de) olmazsa horlandın ve yenildin ateşe girer ve nur göremezsin.

Mecāzī ḳaṭredür tiz gec anı
Ḥaḳīḳī menzile ilet bu cānı

Mecazî olan bir damladır ona takılma geç, bu canı gerçek menzile ulaştır!

2b Dilerseñ iy göñül ᶜışḳ-ı ḥaḳīḳī
Yoluñda ṣādıḳ ol bekle ṭarīḳi

Ey gönül hakiki aşkı istersen yolunda sebat et, orada bekle!

Elüñi yüzüñi yu senligüñden
Belī[5] di Ḥaḳḳ'a ḳurtıl benligüñden

Elini ve yüzünü yıka senliğinden (kurtul), Hakk'a Evet... de benliğinden kurtul!

---

[4] "ḫor" şeklinde harekeli.
[5] Bkz. İktibaslar, Nu: 3.

30	Özüñden senligi terk itmeyince Enāniyyet aradan gitmeyince	*Kişiliğinden benliği uzaklaştırmadıkça benlik aradan kalkmadıkça,*
	Bilinmez kimdurur maᶜşūḳ u ᶜāşıḳ Kim olur bu yola ṣıdḳile ṣādıḳ	*seven ve sevilen kimdir ve bu yola samimiyetle kim bağlıdır, bilinmez.*
	Bu senlik maḥv olıncaḳ cism [ü] cāndan Ḫaber virür zemin ü ās-māndan	*Bu senlik beden ve ruhtan yok edilince yer ve gökten haber verir.*
	Saña maᶜşūḳ ider ol dem tecellī Bulur ol şevḳile ḳalbüñ teselli	*O an sevgili sana görünür, kalbin o coşkuyla teselli bulur.*
	Olur cān vuṣlat-ı cānāna vāṣıl Ḳamu maḳṣūd iki ᶜālemde ḥāṣıl	*Ruh sevgiliye ulaşır her, iki cihanda bütün amaçlar gerçekleşir.*
35	Ṭoğar devlet güni eyler münevver İçüñi ṭaşuñı nūrile ḳablar	*Devlet güneşi doğar, aydınlatır, içini dışını nur ile kaplar.*
	Pes andan zerre gibi bī-ser ü pā Yürürsin şevḳile pinhān ü peydā	*Ondan sonra başsız ve ayaksız zerre gibi gizliden gizliye veya açıkça yürürsün*
	Kim olmaz milk ü māle dahı meylüñ Zemīn ü ās-mān olur ṭufeylüñ	*ve mala mülke dahi meylin olmaz yer ve gök senin hizmetinde olur.*
	Ḫümā-yı cānı uçur ās-māne İlet anı ḳadimī āşiyāne	*Can hümasını gökyüzüne uçur onu asıl yuvaya ilet!*
	Bilür olsa bu himmet kime maḳrūn Ne imiş hüsn-i Leylī ᶜışḳ-ı Mecnūn	*Bu himmete kim yakındır, Leyla'nın güzelliği, Mecnun'un aşkı nedir, bir bilen olsa...*
40	Neden kesdi ḳaya bīçāre Ferhād Neden terk itdi taḫtını Feraḥşād	*Zavallı Ferhat kayayı niçin kesti, Ferahşat tahtını niçin terk etti?*
	Cihānuñ evveli ᶜışḳ āḫiri ᶜışḳ Muḳarrer bāṭını ᶜışḳ ẓāhiri ᶜışḳ	*Dünyanın öncesi ve sonrası aşk, şüphesiz içi dışı aşktır.*
	Biḥaḳḳ-ı mihr-i maᶜşūḳ ᶜışḳ-ı ᶜāşıḳ Biḥaḳḳ-ı cevr-i cānān ṣıdḳ-ı ṣādıḳ	*Aşığın aşkı, sevgilinin sevgisi, sadık olanın bağlılığı, sevgilinin eziyetinin hakkı için*
3a	Ḳalupdur Cāmiᶜī bī-ᶜışḳ u bī-yār Hevā-yı nefse olmuşdur giriftār	*Cāmiᶜī aşksız ve sevgilisiz kalmış, nefsin arzusuna esir olmuştur.*
	Unutdı kend'özini idemez yād İlāhī ġamdan eyle anı āzād	*Kendisini unuttu hatırlamıyor,Allāh'ım onu gamdan kurtar!*
45	Küdüretde ḳoma ḳalbini ṣāf it Ṣuçın ᶜāşıḳlar ᶜāşḳına muᶜāf[6] it	*Kalbini bulanıklıkta bırakma saflaştır, suçunu aşıkların aşkına affet!*

[6] "maᶜaf" şeklinde harekeli.

TEVḤİD-İ ŞĀNİᶜ-İ MÜTEᶜĀL VE MÜNĀCĀT-I CENĀB-I ẔÜL-CELĀL[7]

(Allāh'ı Birleme ve Yakarış [Tevhid ve Münācāt])

Şenā vü midḥat ü şükr ü firāvān — *Her nefeste yüzbinlerce yüceltip övelim*
İdelüm her nefesde ṣad hezārān — *ve şükr edelim,*

Aña k'oldur ḳamunuñ ibtidāsı — *(şükür) her şeyin başlangıcı olan onadır,*
Ezeldür hem ebed yoḳ intihāsı — *hem öncesiz hem sonsuz olana(dır).*

Bulubdur varlıḳ anda cümle mevcūd — *Bütün varlıklar onda varlık bulur, bütün*
Ḳamu ḫalḳ ᶜabd u ol maḫlūḳa maᶜbūd — *halk kuldur, ve O, yaratılmışların ilahıdır.*

Münezzeh ẕāt-ı pāki her ṣıfatdan — *Mübarek varlığı her ilintiden münezzeh,*
Müberrādur ḥudūdile cihetden — *sınır ve yönden hürdür.*

50 Zihī Ḳādir k'anuñdur cümle ḳudret — *Mutlak kudret sahibi ki bütün güç onun-*
Zihī Vāḥid ki andan cümle keşret — *dur, mutlak tektir bütün çokluk ondandır.*

Zihī Ḥākim ki ḥükminde ḫalel yoḳ — *Hükmünde bozukluk olmayan ne güzel hü-*
Zihī Mālik ki milkinde cedel yoḳ — *küm sahibidir, mülkünde kavga olmayan ne güzel mülk sahibidir.*

Zihī sulṭān ki itmez kimse maᶜzūl — *Kimsenin azledilmediği ne güzel sultan,*
Cihān sulṭānları cümle aña ḳul — *cihan sultanlarının hepsi ona kul!*

Zihī ᶜĀlim ki **ᶜallāmü'l-ġuyūb**[8]dur — *Gizlileri çok iyi bilen ne güzel ilim sahibi-*
Zihī Fettāḥ ki settārü'l-ᶜuyūbdur — *dir, ayıpları örten ne güzel fethedici!*

Zihi Vāriṣ ki bāḳīdür beḳāsı — *Kalıcılığı ebedi olan,mülkün ne güzel miras*
Zihī Ḥay kim ebed yoḳdur fenāsı — *sahibi, sürekli kalıcı ne güzel diri.*

55 Zihī Bāḳī münezzehdür fenādan — *Yokluktan münezzeh olan ne güzel kalıcı,*
Zihī Ḥaḳ kim beri çün ü çirādan — *neden ve nicinden beri ne güzel Hak.*

3b Anı göz görmez ol her gözde nāẓır — *Göz onu görmez, o her gözde görendir, yeri*
Bilinmez yiri ᶜilmiyile ḥāżır — *bilinmez ilmiyle mevcuttur.*

İdelüm şükri ol Yezdān-ı Pāke — *O Hazret-i Yezdān'a şükr edelim, yüzümü-*
Sürelüm yüzümüz ᶜaczile ḫāke — *zü küçülerek toprağa sürelim.*

Yoġiken var idüb luṭf u keremden — *Bağış ve cömertliğiyle yoktan var etti,*
Getürdi ᶜāleme milk-i ᶜademden — *yokluk ülkesinden dünyaya getirdi.*

Bize insān diyü nām itdi inᶜām — *Bize insan diye isim bahşetti, doğru yolu*
Hidāyet virdi olduḳ ehl-i islām — *gösterdi, İslama mensup olduk.*

60 Beyān itdi ṣaḥīḥi vü saḳīmi — *Gerçeği ve yanlışı açıkladı, doğru yolu gös-*
ᶜAyān itdi ṭarīḳ-i müstaḳimi — *terdi.*

---

[7] Kelime "ẕi'l-celāl" şeklinde yazılmış.
[8] Bkz. İktibaslar, Nu: 4.

Zihî luṭf u kerem ḥüsn-i ᶜināyet
Bir avuc ṭoprağa virdi hidāyet

Bir avuç toprağa doğru yolu gösteren bağış ve ihsan ne güzeldir.

Hidayet virdigüñden ṣoñra yā Rab
Ḍalālet virmesün cān cismine teb

Ya Rabbi doğru yolu gösterdikten sonra sapıklık can cismine heyecan vermesin!

İlāhî vir hidāyet üzre ḳudret
Ki varam ṭoğru yol eyle ᶜināyet

Allāh'ım doğru yolu göster ve gitmem için güç ver!

Ḫudāyā ḳuvvetüm yoḳ ḳudretüm yoḳ
Ḳapuñda ḫidmetüm yoḳ minnetüm çoḳ

Ey Allāh'ım gücüm kuvvetim yok, kapında hizmetim yok şükrüm çok.

65 Güneh baḥrına ġarḳ oldum ser-ā-pā
Beni ġarḳ eyledi girdāb-ı deryā

Baştan ayağa günah denizine gömüldüm, beni deniz anaforu boğdu.

Kerem ḳıl bana luṭfuñ eyle nācî
Kim oldum ḳapuña ᶜaczile rācî

Bana lütfunu bağışla, selamete kavuşan-(lardan) et, kapına aczimle yöneldim.

Ḳapuña yalvaran ḳullara sed yoḳ
Ki sende buḫlile ḥıḳd u ḥased yoḳ

Kapına yalvaran kullar için engel yok, çünkü sende cimrilik, kin ve haset yok.

Beni benlikde ḳoma benligüm al
Senüñ luṭfuñla faẓluñ baḥrine ṣal

Beni benlikte bırakma benliğim al, senin yardımınla faziletinin denizine bırak!

Emîn eyle ḍalālet ẓulmetinden
Irağ it şerr-i nefsüñ şirretinden

Doğru yoldan sapma karanlığından güvenli kıl, nefis belasının azgınlığından uzak et!

70 Baṣîret nürın alma cān gözinden
Ṣaḳın mirāt-ı ḳalbi ġam tozından

Doğru görüş nurunu can gözünden alma, kalp aynasını gam tozundan koru!

4a Senüñ faẓluñla faẓl it göñlüme yār
Ki ġaflet uyḳusından ola bîdār

Gaflet uykusundan uyanması için senin faziletinle erdemlenmeyi gönlüme yar et.

Zübānum bir nefes ẕikrüñden ırma
Ṣafā vir ḳalbüme şükrüñden ırma

Dilimi zikrinden bir nefes ayırma, kalbime huzur ver şükründen ayırma!

Şeḳāvet bendini boynuma ṭaḳma
Hevā vü ḥırṣ odına cānı yaḳma

Zulüm zincirini boynuma takma, canımı arzu ve hırs ateşine yakma!

Kerem ḳıl eyle luṭfuñdan ᶜaṭālar
Elümi ṣaḳla çıḳmasun ḫaṭālar

Acı, lutfedip bağışla, elimi hata işlemekten koru!

75 Ayaġumı ṣırāṭ üzre şaşırma
Cehîm içre yüzin ḳoyu düşürme

Sırat (köprüsü) üzerinde ayağımı şaşırtma, cehennemin içine yüzükoyu düşürme!

İlāhî vir ᶜusurda ṣabr u ṭāḳat
Unutdurma yüsür[9]de bana ṭāᶜat

Allāh'ım zorlukta sabır ve güç ver, kolaylıkta bana ibadet etmeyi unutturma!

[9] Bkz. İktibaslar, Nu: 5.

Ḳanāᶜatle çirāġum rūşen eyle
Revānum ṭāᶜatuñla gülşen eyle

İlāhī eyleme ḳoma beni ac
Kapuñdan ġayrı bir ḳapuya muḥtāc

Uçurıncaḳ bedenden murġ-ı cānı
Müyesser it ḥayāt-ı cāvidānı

80 Ḳarañusında sīne olsa mihmān
Münevver itsün anı şemᶜ-i İmān

Firāşum ṭoprāḳ ola yaşduġum ṭaş
Ḳoma tenhā ᶜināyet eyle yoldaş

Ḳazandum cürmi çoḳ girdüm vebāle
Cevāba ḳudretüm yoḳdur sūᵓāle

Şeḳāvet desti ṭutmasun dehānum
Cevāba ḥāżır eylegil zübānum

Ṣoñ ucı ehl-i İmanile İmān
Müyesser eyle iy Ḥannān u Mennān

85 Ḳoma miḥnet sarāyında füsürde
Emīn eyle kim āmīn dir bu virde

4b Emīn olmaḳ dilerseñ her belādan
Iraḳ itme dilüñ vird ü duᶜādan

Duᶜā kim cümle dertlere devādur
Cenāb-ı Ḥażret-i Ḥaḳ'da revādur

Yüz urub isterüz dāyim Ḫudā'dan
Bizi maḥrūm ḳomaya ol duᶜādan

Duᶜāya Cāmiᶜī'nüñ cānı muḥtāc
Ṭoyur luṭfuñla yā Rabbī ḳoma ac

90 Duᶜā birle kim anı yād iderse
Ṣafā birle revānın şād iderse

Muᶜavin ol İlāhī her cihetde
Penāh ol dünyede vü āḫiretde

Duᶜādan irişür her derde dermān
Duᶜādur her ṭılısm-ı genc-i pinhān[10]

Kanaatkarlıkla kandilimi aydınlat, ruhumu sana ibadetle gülbahçesi et!

Allāh'ım beni aç bırakma, kapından başka bir kapıya muhtaç etme!

Bedenden can kuşunu uçurunca ebedi hayatı nasip et!

Karanlık mezara misafir olduğunda onu iman kandili aydınlatsın!

Yatağım toprak, yastığım taş olsun yalnız bırakma, lutfunu yoldaş et!

Suç kazandım, vebale çok girdim; soru-(lar)a cevap verecek gücüm yoktur.

Bedbahtlık eli ağzımı tutmasın, dilimi cevap vermeye hazır et!

Ey merhamet ve lütuf sahibi Allāh, en nihayet iman sahipleriyle olmak nasip et'

Sıkıntı sarayında atıl bırakma, bu duaya amin diyeni de güvende kıl!

Her beladan güvende olmak istiyorsan dilini dua ve zikirden uzak etme!

Yüce Allāh'ın uygun gördüğü dua bütün dertlere devadır.

Her zaman (yere) yüz sürüp Allāh'tan isteriz, bizi o duadan yoksun bırakmaya!

Cāmiᶜī'nin canı duaya muhtaçtır, ya Rabbī lutfunla toyur, aç bırakma!

Dua ile kim onu hatırlarsa, saflıkla ruhunu şad ederse

Allāh'ım her bakımdan yardımcı ol, dünyada ve ahirette sığınak ol!

Her derde derman duadan erişir, her gizli hazinenin tılsımı duadır.

[10] "penhān" şeklinde harekeli.

Duᶜāsını Ḥabîb'üñ her peyember
Gice gündüz yüz urub Ḥaḳ'dan ister

Her peygamber gece gündüz yüz sürerek Allāh'tan Habîb'in duasını ister.

Ḥabîbüñ yüzi şuyına İlāhî
Bağışla cürmi ᶜafv eyle günāhı

Allāh'ım habîbinin yüzü suyu (hürmetine) suçu bağışla, günahı affeyle!

NAᶜT-I KEMĀL-İ FAḪR-I ᶜĀLEM VE VAṢF-I CEMĀL-İ TĀC-I EVLĀD-I ĀDEM
(Alemin Övüncü (Hz. Muhammed'in) Mükemmelliğinin Övgüsü ve Adem Oğlunun Tacının Güzelliği)

95 Hezārān şükr ü minnet Ḥaḳḳ'a dāyim
Kim itdi ḳalbümüz tevḥîde ḳāyim

Kalbimizi tevhide kul ettiği için Allāh'a her zaman binlerce şükür.

Delîl itdi bu yolda enbiyāyı
Bize irşāda şaldı evliyāyı

Bu yolda nebileri rehber etti, velileri bizi irşad etmeye saldı.

Ḥabîbin raḥmetinden virdi raḥmet
Ḳıla ᶜāṣîleri ḥaḳ yola daᶜvet

Habîbin rahmetinden rahmet verdi ki isyankârları hak yola davet ede,

Ki zîrā **raḥmeten lil-ᶜālemîn**[11]dür
Şefîᶜ-i ⟨vü⟩ evvelîn ü āḫirîndür

zira o alemlere rahmet olandır, önceki ve sonrakilerin şefaatçısıdır.

5a Nübüvvet içre sulṭān-ı rüsüldür
Şerîᶜat içre hādî-yi sübüldür

Peygamberlikte peygamberlerin sultanı, şeriatta yolların kılavuzudur.

100 Çirāğ-ı dūdmān-ı enbîyādur
Delîl-i kārbān-ı evliyādur

Nebiler soyunun kandilidir, veliler kervanının rehberidir

Vücūdı raḥmet [ü] feyż-i İlāhî
Ṭufeyli cümle mehden tā-be-Māhî[12]

Varlığı Allāh'ın lütuf ve merhametidir, aydan alfa yıldızına kadar her şey çömezidir.

Vücūdı āferîniş idi maᶜdūm
Ki sırr-ı kāyināt olmışdı maᶜlūm

Kāyinatın sırrı olan yaratıkların yokluktan var edildiği bilindi.

Nübüvvet taḫtın almışdı ezelde
Henüz Ādem yetürken āb ü gilde

Ezelde, Âdem henüz su ve balçıkta olgunlaşırken (o), peygamberlik tahtını almıştı.

Ṣafiyyullāh egerçi bü'l-beşerdür
Muḥammed faḫrile ḫayrü'l-beşerdür

Âdem insanlığın babası ise de Muhammed, övünçle insanların hayırlısıdır,

105 Kim itdi ibtidā İdrîs ᶜurūcı
Müsaḫḫar eyledi necm-i bürūcı

ve önce İdris göğe yükseldi, burçların yıldızını ele geçirdi.

Muḥammed gerçi āḫir itdi miᶜrāc
Kim oldı ᶜarş taḫt ü taḫt aña tāc

Muhammed, her ne kadar daha sonra mirac ettiyse de arş taht ve tacı oldu.

Bi-ḥayyi'l-lāh[13] necāta oldı rācî
Muḥammed kāyināta oldı nācî

Muhammed, Allāh'ın Hayy sıfatına kurtuluş için yöneldi, kayinata kurtarıcı oldu.

---

[11] Bkz. İktibaslar, Nu: 6.
[12] "tā-bi-Māhî" ve "tā-be-Māhî" okunacak şekillerde harekeli.
[13] "bi-ḥayyü'l-lāh" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

	Çıḳardı gerçi Ṣāliḥ nāḳe ṭaşdan Muḥammed ṭaşı güyā itdi başdan	*Sālih, her ne kadar taştan deve çıkardıysa da Muhammed, taşı konuşturdu.*
	Ḫalīl'e gülşen oldı nār-ı Nemrūd Müsaḫḫardur Ḥabīb'e cümle mevcūd	*Halil'e Nemrud'un ateşi gülbahçesi oldu, habibe bütün varlıklar boyun eğdi.*
110	Kelimullāh'[a][14] Ṭūr olmışdı meᶜvā Ḥabībullāh'a meᶜvā **ḳurb-ı ednā**[15]	*Musa'ya Tür dağı, Allāh'ın habibine ise yakınlık daha da az ayeti makamdır.*
	Elinde Dāvud'uñ mūm idi āhen Cihān mūmın Muḥammed itdi rūşen	*Davudun elinde demir muma dönüşürdü,, Muhammed, dünya mumunu yaktı.*
	Süleymān oldı milke meliku'l-lāh[16] Ḥabībe dü cihānı virdi Allāh	*Süleymān mülk üzerine Allāh'ın sultanı oldu. Allāh, habibine iki cihanı verdi.*
	Mesīḥ eylerdi ger emvātı iḥyā Ḥayātı Aḥmedile buldı dünyā	*İsā, ölüleri diriltmekteydi ama, dünya, Ahmed ile hayat buldu.*
5b	Nübüvvet şemᶜin evvel yaḳdı Ādem O şemᶜüñ cemᶜine bu oldı ḫātem	*Peygamberlik mumunu önce Adem yaktı, o mum(lar)ın hepsine asıl gaye buydu.*
115	Muḥammed **raḥmeten lil-ᶜālemīn**[17]dür Muḥammed Ṣādiḳu'l-Vaᶜdü'l-Emīn'dür	*Muhammed, alemlere rahmet olandır, Sādıku'l-Vaᶜdü'l-Emin'dür.*
	Muḥammed maḫzen-i esrār-ı Ḥaḳ'dur Muḥammed maᶜden-i envār-ı Ḥaḳ'dur	*Muhammed,Allāh'ın sırlar hazinesi, nurlar madenidir.*
	Muḥammed'dür ümīd-i her dü-ᶜālem Muḥammed'dür murād-ı āl-i Ādem	*Muhammed, her iki alemin ümidi, Adem soyunun gayesidir.*
	Anuñçün ḫalḳ idüpdür Ḥaḳ cihānı Ol olmasa olurdı cümle fānī	*Allāh dünyayı onun için yaratmıştır, o olmasaydı her şey yok olurdu.*
	Sekiz uçmaġile bu ṭoḳuz eflāk Yedi ṭamuyile bu yidi ḳat ḫāk	*Sekiz cennet ile bu dokuz gök, yedi cehennem ile bu yedi kat toprak ,*
120	Sükūn-ı arżile nüh çarḫ-ı dāyir Meh ü mihr ü şevābit necm-i sāyir	*yerin sabitliği, dönen dokuz gök, ay, güneş, sabit yıldızlar ve gezegenler,*
	Zemīn ü ās-mān cennāt ü Rıḍvān Vuḥūşile ṭuyūr u insile cān	*yer ve gök, cennetler, vahşi hayvanlarla uçan kuşlar, insan ile cinler,*
	Anuñ nūrından oldı cümle mevcūd Odur cümle cihān içinde maḳṣūd	*bütün varlıklar onun nurundan yaratıldı, dünyadaki her şeyin gayesi odur.*

[14] Datif eki harekeyle verilmiş.
[15] Bkz. İktibaslar, Nu: 7.
[16] Kelime "milketu'l-lāh" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.
[17] Bkz. İktibaslar, Nu: 6.

Cihān başdan başa anūn muṭi^{c}i — *Dünya baştan başa ona uyar, günahkār*
Günehkār ümmetüñ oldur şefi^{c}i — *ümmetin şefaatçisi odur.*

İdemez Cāmi^{c}i evṣāfın anuñ — *Cāmi^{c}i onun özelliklerini sayamaz,*
Diyemez biñde bir elṭāfın anuñ — *iyiliklerinin binde birini dile getiremez,*

Nice vaṣf eylesün ḫūrşīdi ẕerre — *Güneşi zerre nasıl anlatabilsin damla deni-*
Ne bilsün vüs^{c}at-i deryāyı ḳaṭre — *zin genişliğini ne bilsin?*

O memdūḥuñ k'ola meddāḥı Ḥālıḳ — *Allāh'ın övmüş olduğunu, ben nasıl öveyim*
Ne medḥ idem ben aña ola lāyıḳ — *ki ona layık olsun?*

Anı medḥ eylemek müşkildür el-ḥaḳ — *Gerçekten onu övmek zordur, maksat*
Ġaraż ^{c}arż-ı ^{c}ubūdiyyetdür ancaḳ — *sadece bağlılığı(mızı) göstermektir.*

Mi^{c}RĀC-I ḲADR-İ ^{c}ĀLİ ḤĀTEMÜ'L-ENBİYA VE SULTĀN-I SERİR-İ *KURB-I EV-EDNĀ*[18]

*(Peygamberlerin Derecesi Yüksek Sonuncusunun ve **kurb-ı ev-ednā** Ayetinin Tahtındaki Sultanın Miracı)*

6a Cenāb-ı Ḥażret-i ^{c}İzzet'den iy cān — *Ey can! Bir gece kudret sahibi Allāhü*
İrişdi bir gice Cibrīl'e fermān — *Teālā'dan Cebrail'e emir geldi.*

Cihān ḫalḳına eyle müjdegānı — *"Dünya halkına müjde ver, yer ve göğü*
Ḫaberdār it zemīn ü ās-mānı — *haberdar et.*

Ḥabībüm eylesün bu gice mi^{c}rāc — *habibim bu gece mi^{c}rac etsin, ayağının*
Ayaġı tozı olsun ^{c}arşıma tāc — *tozu arşıma taç olsun!*

Yüzün sürsünler ol toza felekler — *Gökler o toza yüz sürsünler, melekler*
Gözine tūtiyā çeksün melekler — *gözlerine (o tozdan) sürme çeksinler.*

Müzeyyen eylesün Fīrdevs'i Rıḍvān — *Firdevs cennetini onun bekçisi süslesin,*
Ṭonansun ḫullelerle ḥūr u ġılmān — *cennet güzelleri elbiselerle donansın.*

Cinān bāġından al bir berḳ-i sür^{c}at — *Cennet bahçesinden süratli bir şimşek al,*
Burāḳ-ı bād-pāy ü tāc ü ḫil^{c}at — *hızlı Burak, taç ve elbise (al).*

Ḥabībüme yetişdür ḫidmet eyle — *(onları) habibime yetiştir, hizmet et,*
Cenāb-ı ^{c}izzetüme da^{c}vet eyle — *yüce katıma davet et!"*

Ḥıṭābı Ḥażret-i Nāmūs-ı Ekber — *Cebrail emri işitti ve hemen başını secdeye*
İşitdi şaldı fī'l-ḥāl secdeye ser — *koydu.*

Her emri Rūḥ-ı Ḳudsī ḳıldı ḥāṣıl — *Cebrail emri yerine getirip gökyüzünden*
Zemīne ās-māndan oldı nāzil — *yere indi.*

Şeb-i ^{c}anber-feşān[19] açmışdı dükkān — *Anber saçan gece dükkan açmış, dünyayı*
Cihānı nūra ġarḳ itmişdi yeksān[20] — *nura boğmuştu.*

Bkz. İktibaslar, Nu: 7.
" ^{c}anber-fişān" şeklinde harekeli.
"yıksān" şeklinde harekeli.

Ḥabîbu'l-lāh meger ol gice ḫalvet
Mübārek ḫāṭırı bulmışdı selvet

Cemālinden cihān olmışdı pür-nūr
Sarāy-ı Ümmehānî içre mesrūr

Oturmışdı dilinde ẕikr-i tevḥîd
Ḥuzūrile göñülde fikr-i temcîd

Didiler baᶜẓ-ı rāvîler ḫaremde
Ki istiġrāḳa varmışdı o demde

Burāḳ'ı Rūḥ-ı Ḳudsî raġbetile
Getürdi Muṣṭafā'ya ḫürmetile

Didi müştāḳ olubdur Ḥaẓret'Allāh
Selām ü ᶜizzet eyler iy yüzi māh

Ayaġuñ tozına ehl-i semāvāt
Göz açub ḫāẓır oldı ḳat-ber-ḳat

Nişār içün cevāhir ellerinde
Selāmile ṣalavāt dillerinde

Yüz urub yir ü gök ehli temāmet
Umarlar bu gice senden şefāᶜat

Emînu'l-lāh cevābın eyledi gūş
Muhammed ol ṣafādan oldı pür-cūş

Sürūr ü şāẕlıḳdan geldi vecde
Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a fî'l-ḥāl itdi secde

Süvār oldı Burāḳ'a şād ü ḫandān
Licām elde dilinde ẕikr-i Sübḥān

Revān oldı Burāḳ-ı bād-reftār
Ki berḳden tîz alurdı menzil ü bār

Delîl oldı öñince Rūḥ-ı Ḳudsî
Varub evvel müşerref ḳıldı Ḳuds'i

Saᶜadet sāyesin çün ṣaldı server
Selāma geldi ervāḥ-ı peyember

İdüb cümle keremler cümlesine
Ki daᶜvet itdi kendü ḳıblesine

Allāh'ın sevgilisi meğer o gece yalnız kalmış, kutlu gönlü iç huzuru bulmuştu.

Yüzünün güzelliğinden dünya nur dolmuştu, Ümmühan'ın konağında şen,

dilinde tevhidi tekrarlıyordu, gönlündeki ululama fikriyle huzurdaydı.

Rivayet edenlerin bazısı o anda kabe civarında dalmış, kendinden geçmişti dediler.

Cebrail Burak'ı özenle alarak saygıyla Mustafa'ya getirdi.

"Ey ay yüzlü, Hazreti Allāh (seni) özledi selam ve ikram eder" dedi.

"Göktekiler ayağının tozunu gözleyip her katta beklemede.

Saçmak için cevherler ellerinde, selam ve selavat dillerinde

yer ve göktekilerin hepsi bu gece secde edip senden şefaat umarlar."

Cebrail cevaba kulak verdi; Muhammed, sevinçten büsbütün coştu.

Mutluluktan vecde geldi, Cenab-ı Hakk'a derhal secde etti.

Sevinçli ve şen olarak Burak'a bindi, elinde dizgin, dilinde Allāh'ın zikri...

Hızlı Burak şimşekten bile hızlı gider ve yük götürürdü.

Cebrail önden rehber oldu, önce Kudüs'e varıp teşrif etti.

Önder, mutluluk gölgesini salınca peygamberlerin ruhları selama durdu.

Hepsine ikramlarda bulunup kendi kıblesine davet etti.

Ḳabūl itdi ḳamusı dāʿvetini
El alub eylediler beyʿatini

Hepsi davetini kabul ettiler, bağlılıklarını gösterip tasdik ettiler.

155 Emānet mesnedini ḳıldı tafḍīl
Namāza ṭurdı tekbīr itdi Cibrīl

Emanet edilen makamı yükseltti, namaza kalktı, Cebrail tekbir getirdi,

Gürūh-ı enbiyā uydı temāmet
Geçüb miḥrāba eyledi imāmet

bütün peygamberler ona uydu, (o da) mihraba geçerek imamlık yaptı.

Penāh oldı vefādan enbiyāya
Delīl oldı ṣafādan evliyāya

Hayrıyla peygamberlere sığınak oldu, nuruyla velilere kılavuz oldu.

7a ʿUrūc eyledi ʿarşa ʿizzetile
Yiri gögi ṭoyurdı raḥmetile

Şerefle arşa yükseldi, rahmetle yeri göğü doyurdu.

Sarāy-ı kāyināt içre vücūdı
Bıraḳdı şeş-cihetle dört ḥudūdı

Varlığı kayinat sarayı içerisinde beş yön ile dört sınırı aştı.

160 Emīnu'l-lāh öñince ġāşiyedār
Diridi ṭarrıḳū[21] ervāḥ-ı ebrār

O gece Cebrail seyis idi, "Hayır sahiplerinin ruhları yol açın!" diyordu.

Kevākib eyledi eflāki tezyīn
Uyardı nice biñ ḳandīl-i sīmīn

Yıldızlar gökleri süsledi, binlerce gümüş kandil yaktı(lar).

Ḳamer gösterdi istiḳbāl-i evvel
Öñince Aḥmed'üñ yandurdı meşʿal

İlk karşılamayı ay yaptı, Ahmed'in önünce meşale yaktı.

Gelüb sürdi ayaġı tozına yüz
Henüz bedrüñ yüzinde vardur ol toz

Gelip ayağının tozuna yüz sürdü, hālā dolunayın yüzünde o toz vardır.

Çün evvel göge irdi faḫr-ı ʿālem
Selāma geldi evvel anda Ādem

Muhammed birinci göğe eriştiğinde önce Adem gelip selam verdi.

165 İkinci göge irdi çünki server
ʿUṭārid eylemişdi milki defter

Önder ikinci göğe erişti, Utarid mülkü defter etmişti.

Yüz urub ḫidmetine ḳıldı teslīm
Didi saña müsellem yidi iḳlīm

Hizmetine yüz sürüp, (defteri) teslim etti, "Yedi iklim sana teslimdir." dedi.

Selāma geldi anda didi Yaḥyā
Cihānı eyledüñ nūruñla iḥyā

Orada Yahya, selama gelip "Nurunla aleme hayat verdin." dedi.

Üçünci göge yol buldı feraḥ-nāk
Feraḥdan Zühre-i zehrā ṭarab-nāk

Sevinçle üçüncü göğe yollandı, sevinçten yüzü parlak Zühre coşkuyla

Didi düşmen kör olsun iy yüzi nūr
Sen olġıl dü-cihān içinde mesrūr

"Ey yüzü nur, düşmanının gözü kör olsun cihan içinde sevinen sen ol!" dedi.

---

[21] "ṭırraḳū" şeklinde harekeli.

170	Selâma geldi anda ḫūb-ı Kenᶜān Eyitdi merḥabā iy nūr-ı Yezdān	*Orada Kenan ilinin güzeli (Yusuf) selama geldi, "Ey Allâh'ın nuru merhaba!" dedi.*
	Olub dördünci gök ol mihre pāye Hümāyūn sāyesinden ṣaldı sāye	*Dördüncü gök o güneşe mevki oldu, kutlu gölgesiyle (güneşi) gölgeledi..*
	Gün itdi kāse-i zerrîni pür-zer Nişâr içün ayağına ḳodı ser	*Güneş altın tabağı altınla doldurdu, saçmak için ayağına baş koydu.*
7b	Müşerref eyledi çün ol maḳāmı Refiᶜu'l-lāh gelüb virdi selāmı	*O makamı şereflendirince İsa gelip selam verdi.*
	Beşinci göge irdi ol cihāngîr Gelüb destine Behrām ṣundı şimşîr	*O cihangir beşinci göğe erişti, Merih yıldızı gelip eline kılıç sundu.*
175	Didi feth it cihān milkin ser-ā-ser Cihān ḫalḳı sana oldı müsaḫḫar	*"Alem mülkünü baştan başa feth et, halkı sana bağlanmıştır." dedi.*
	Selâma geldi ol menzilde Hārūn Didi olduñ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a maḳrūn	*O durakta Harun (a.s.) selâma geldi, "Cenab-ı Hakk'a yakın oldun." dedi.*
	Çün altıncı göge ol şems-i devlet Sürūrile irüb ṣaldı saᶜādet	*O devlet güneşi altıncı göğe sevinçle erişince mutluluk yaydı.*
	Saᶜādet dürri dürcin[22] açdı Bercîs Ser-i dürr-i yetîme ṣaçdı Bercîs[23]	*Müşteri yıldızı mutluluk incisinin sandığını açtı, (kendi de) inci olan (Hz. Muhammed) in başına saçtı.*
	Selâma geldi anda pūr-i ᶜİmrān Didi meydān senüñdür eyle cevlān	*Orada İmrân'ın oğlu selama geldi, "Meydan senindir, gezin!" dedi.*
180	Yedinci göge irdi ol şehenşāh Ziyāde oldı ḳurb ü ᶜizzet ü cāh	*O şahlar şahı yedinci göğe erişti, yakınlık yücelik ve itibar arttı..*
	Ḳodı Keyvān öñinde tāc ü taḫtı Ki virdi ṣāḥibine raḫt-ı baḫtı	*Satürn gezegeni, onun önünde tacı tahtı bıraktı, yani talih eşyasını sahibine verdi.*
	Ḫalîlu'l-lāh yetişdi ḫulletile Selām virdi resūle ᶜizzetile	*İbrahim, içten sevgiyle yetişti, peygambere saygıyla selam verdi.*
	Eyitdi merḥabā iy şāh-ı **levlāk**[24] Ḳudūmuñdan müşerref oldı eflāk	*"Merhaba ey sen olmasaydın... hitabının ş şahı, ziyaretinden gökler şereflendi." dedi.*
	Bıraḳdı benligi ḫākî ḳafesde Ṭoḳuz eflākı gecdi bir nefesde	*Benliği toprak (gibi alçak) kafeste bıraktı, bir nefeste dokuz göğü geçti.*
185	Yüzin ḫāk itdi yolında felekler Gelüb yüz sürdi pāyına melekler	*Gökler (onun) yoluna yüzlerini yol etti, melekler gelip ayağına yüz sürdü.*

[22] "dercin" şeklinde harekeli.
[23] "Bürcîs" şeklinde harekeli.
[24] Bkz. İktibaslar, Nu: 8.

Çü pāye oldı nüh ṭāḳ-ı muḳarnes
Selāma geldi ervāḥ-ı muḳaddes

Dokuz gök makam oldu, kutsal ruhlar selama geldi.

İrer ol **Sidre**-ḳāmet **Müntehā**[25]ya
İşāret ḳıldı Cibrîl ol Hümā'ya

O Sidre (ağacı) gibi güzel boylu son uca vardı, Cebrail o Hüma'ya işaret etti.

8a Didi budur maḳāmum yā Muḥammed
Bu yirden geçmege yoḳdur baña ḥad

"Ya Muhammed, benim derecem bu kadar, burayı geçmeye izinli değilim." dedi.

Bu menzilden öte emr itmedi Ḥaḳ
Tecāvüz eyleyem miḳdār-ı barmāk

"Hak bu noktadan ötesini emr etmedi, parmak miktarı öteye geçemem."

190 Didi Cibrîl'e Aḥmed bilmezin yol
Ne pîş ü pes bilürin ne ṣağ u ṣol

Ahmed Cibril'e "Ardını önünü bilmem, ne sağ ne sol, yol bilmem." dedi.

Didi Cibril hidāyetdür delîlüñ
ᶜİnāyet gösterür rūşen sebîlüñ

Cibril "Hak yolu rehberindir, lütuf yolunu aydınlatır." dedi.

Ḳodı Cîbril'i anda mest ü ḥayrān
Hidāyet geldi Aḥmed ḳıldı seyrān

Ahmet, Cibril'i orada kendinden geçmiş olarak bıraktı, Hak yol üzere devam etti.

Yöneldi ol yola ᶜazm itdi bî-pāk
İrişdi Beyt-i Māᶜmūr'a feraḥ-nāk

O yola kutlulukla yönelip gitti, sevinçli olarak Beyt-i Mâmur'a ulaştı.

Yapusı ol evüñ yāḳūt-ı aḥmer
Ḳapusı ᶜarş-ı aᶜlāya berāber

O evin yapısı kırmızı yakuttan, kapısı yüce arşa denkti.

195 Ferāğat itdi fer⟨r⟩inden bu ferşüñ
Olur pāyına pāye püşti ᶜarşuñ

Şu yeryüzünün süsünden vazgeçti(ği için), arşın omuzu ayağına makam oldu.

Ṭavāf eyledi Beyt'i şevḳıle ḫoş
Refref irişdi bir yeşil ḳuş

Beyti şevk ve coşkuyla tavaf etti, Refref Adı *isimli bir yeşil kuş ulaştı.*

Didiler baᶜż-ı rāvîler aña nūr
Ki bir altun çekirge idi ez-nūr

Rivayet edenlerin bazıları ona nurdan yaratılmış bir altın çekirgeydi *dediler.*

Didi baᶜżı bisāṭ-ı nūridi ol
Süvār oldı Muḥammed yüridi yol

Bazısı da, o nurdan bir yaygı idi, Muhammed ona bindi ve yol aldı, *dediler.*

Yüz urdı ayağına cümle eflāk
İrişdi pāy-ı ᶜarşa şāh-ı **levlāk**[26]

Bütün gökler ayağına yüz sürdü, levlâk... hitabının şahı arşın altına ulaştı.

200 Bu deñlü rifᶜatile ᶜarş-ı aᶜẓam
İzi tozı ḳatında ẕerreden kem

Bu kadar yüceliğiyle arş-ı azam (onun) izinin tozı yanında zerreden küçüktü.

Gelürdi ᶜaḳlı gāh zāyil olurdı
Ki ḥayret perdesi ḥāyil olurdı

Hayret perdesi engel olduğundan aklı bazen gelir bazen giderdi.

---

[25] Bkz. İktibaslar, Nu: 9.
[26] Bkz. İktibaslar, Nu: 8.

	Çü ᶜarş altına irdi ol yüzi nūr Görür İsrāfīl elinde ṭutar ṣūr	*O nur yüzlü arşın altına erince elinde sur ile İsrafil'i görür.*
8b	Gözedüb emri ṭurur vaḳte ḥāżır Öñinde levḥ-i maḥfūẓ añа nāẓır	*Emre uyup (kıyamet) vaktine hazır beklemektedir, karşısındaki gizli levhaya bakar.*
	Selām virdi resūle ᶜizzetile Tapu itdi vü döndi ḥürmetile	*Peygambere saygıyla selap verip baş eğdi ve hürmetle döndü*
205	Kalur ol yolda Refref ol şehenşāh Bu kez kerrūbīler idindi hem-rāh	*Refref de o yolda kalır, şahlar şahı bu defa büyük melekleri yol arkadaşı edindi.*
	Geçer saᶜyile nūrāni hicābı Ki yetmiş biñ idi anuñ ḥisābı	*Yetmişbin nur perdesini gayretle geçer.*
	Pes andan aldı rūḥānī melekler Muḳarreblerdür ol dergāhı bekler	*Sonra oradan dergahı bekleyen Allāh'a yakın ruhanî melekler (devr)aldı,*
	Getürdiler Ḥabîbu'l-lāh'[ı][27] ber-düş Cenāb-ı ḥaẓrete iletdiler ḫoş	*Allāh sevgilisini omuzlarda getirdiler, güzelce Allāh'a ilettiler.*
	Ḥabîbe **ḳābe ḳavseyn** oldı Me'vā Nice **ḳavseyn** belki **ḳurb-ı ednā**[28]	*Sevgiliye iki yay aralığı yaklaştı, hatta ne iki yay aralığı belki daha az.*
210	Vücūdı fānī oldı kend'özinden Giderdi her ḥicābı cān gözinden	*Benliğinden kurtuldu, can gözünden bütün perdeleri kaldırdı.*
	Çekildi sürme **mā-zāġa'l-baṣar**[29]dan Gözi ḥaḳ nūrın aldı her naẓardan	*Gözü şaşmadı ayetinden sürme çekildi, gözü her bakışta Hak nurunu gördü.*
	Çü götrüldi arada ḳalmadı sed Ḥaḳ'ı Ḥaḳ nūriyile gördi Aḥmed	*Kaldırılıp arada engel bırakılmayıca Ahmed Allāh'ı gerçek nuruyla gördü.*
	Aradan gitdi fürḳat vuṣlat oldı Zihī vuṣlat ki ᶜayn-i vaḥdet oldı	*Ayrılık aradan kalktı, kavuşma gerçekleşti, ne hoş kavuşma ki birliğin gözüyle gördü.*
	Zihī vaḥdet ki ṣığmaz anda keṣret Zihī keṣret ki oldı ᶜayn-ı vaḥdet	*Çokluğun oraya sığmayacağı birlik ne güzel, birlik kaynağı olan kesret ne güzel!*
215	Zihī ᶜāşıḳ cenābına Ḥabîb'in İder daᶜvet virür ᶜizzet naṣîbin	*Sevgilisini huzuruna davet edip onur veren aşık ne güzel!*
	Zihī maᶜşūḳ ki buldı **ḳurb**-ı[30] ᶜizzet Ezelden tā ebed baḫtile devlet	*Ezelden ebede kadar talih ile devlet, ve yakınlık onuru bulan sevgili ne güzel!*

[27] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.
[28] Bkz. İktibaslar, Nu: 7.
[29] Bkz. İktibaslar, Nu: 10.
[30] Bkz. İktibaslar, Nu: 7.

Zihî şoḥbet ki kimse idemez telḫ
Zihî meclis ki hergiz olmaya selḫ

Kimsenin acılaştıramıyacağı sohbet ne güzel alternatifi asla olmayan meclis ne güzel!

9a Zihî dem k'irdi vaḳt-i **lî maᶜallāh**[31]
mürsel ne melek buldı aña rāh

Başka peygamber ve meleğin erişemediği Ne *Benim Allāh ile... sözünde geçen vakti yaşamak ne güzel.*

Kemā-hî her ne var keşf itdi kāşif
Kamu esrāra ᶜilmi oldı vāḳıf

Keşfeden (habîb) bunun gibi her ne varsa keşfetti. Bütün sırları öğrendi.

220 Muḥabbet oldı ol meclisde şāḳî
Ṣunub cāmı götürdi iftirāḳı

Muhabbet oldu o mecliste saki kadeh sunup ayrılığı kaldırdı.

Ḥabîb ol cāmile oldı ṭarab-nāk
Yüz urub didi yā Rab **ma ᶜarefnāk**[32]

Habîb o kadehle şenlendi, yüz sürüp "Ya Rab, seni (gereği gibi) bilmedik." dedi.

Senüñ luṭfuñdur iy Ḥannān ü Mennān
ᶜİnāyet menbaᶜından ḳılduñ iḥsān

"Ey merhamet ve iyilik sahibi Allāh, iyilik kaynağından bağışlamak senin lütfundur.

Ḳamu varlıḳ senüñdür ben faḳîrin
Ki sen maᶜbūd ben ᶜabd-i ḥaḳîrin

Bütün varlık senindir, ben fakirim, çünkü sen ibadet edilen,bense adi sıradan kulum.

Ḥudāyā saña lāyık ḫidmetüm yoḳ
Ḳapuña ᶜarż idecek ṭaᶜatum yoḳ

Ey Allāh'ım sana yaraşır hizmetim, kapına sunacağım ibadetim yok.

225 Ezelden eyledüñ luṭf u ᶜināyet
Ebed vir ol yola yā Rab hidāyet

Ezelden iyilik ve bağışta bulundun, ya Rab o yol için ebedi bir kılavuz ver!

İlāhî ḳullaruñdan ᶜāciz ü ḫᵛār
Bir avuc ümmetüm vardur günehkār

Allāh'ım, kullarından güçsüz ve hor, bir avuç günahkâr ümmetim vardır,

ᶜAmel ḳılmaḳda ḳulluḳda ḳamu süst
Ḫaṭālar işlemekde cümlesi cüst

hepsi ibadette, kullukta gevşek, suç işlemekte çabukturlar.

Egerçi anlaruñ hic ṭāᶜati yoḳ
İlāhî sen Ġanî'sin raḥmetüñ çoḳ

Her ne kadar onların ibadeti yoksa da Allāh'ım sen Varlıklı'sın merhametin çok.

Arada kimi ẓālim kimi mażlūm
Raḥîmā raḥmetüñden itme maḥrūm

İçlerinde kimi zalim, kimi mazlum, ey merhametli olan,merhametinden yoksun etme!

230 Ezelden bunları sen eyledüñ var
Kim aḫir yirlerini eyleme nār

Bunları ezelden sen var ettin, öyleyse sonunda yerlerini ateş etme!

Bu deñlü cürm içinde ḥażretüñden
Umarlar ḳaṭre baḥr-ı raḥmetüñden

Bu kadar suç içerisinde yüceliğinden, rahmet denizinden damla umarlar.

Kamusı muᶜterif şām u seḥergāh
Oḳurlar **lā-taḳnaṭū min raḥmeti'llāh**[33]

Her an hepsi itiraf eder, Allāh'ın rahmetinden ümit kesmeyin ayetini okurlar."

---

[31] Bkz. İktibaslar, Nu: 11.
[32] Bkz. İktibaslar, Nu: 12.
[33] Bkz. İktibaslar, Nu: 13.

9b Ḥabîbu'l-lâh şu deñlü itdi nâzı
Ḳabûl olundı ḥażretde niyâzı

Ḫıṭâb-ı ᶜizzet irdi yâ Ḥabîbî
İrer her şe'ye raḥmetden naṣîbi

235 Şu deñlü raḥmetümüñ vüsᶜati var
Ṣıġar eşyâ bu deryâda ne kim var

İşitdi bu ḫiṭâb-i müsteṭâbı
Ḳabûl eyledi bu şâfî-cevâbı

Murâdı ḥâṣıl oldı döndi Aḥmed
Zemîne âs-mândan indi Aḥmed

Ḳadem başdı serây-ı pür-sürûra
Ki yol virmedi bir ẕerre ġurûra

Getürdi armaġanı çâr-yâra
Naṣîbin her birine âş-kâra

240 Eyitdi eyledüm bu gice miᶜrâc
Le-ᶜamrük[34]den uruldı başıma tâc

Maḳâmum ḳurb-ı ev ednâ[35]ya irdi
Bu esfelden geçüb aᶜlâya irdi

Serîrüm oldı nüh tâḳ-ı muḳarnes
Sarâyum oldı heft ṣaḥn-ı müseddes

Merâtib ḥâṣıl itdüm Ḥaḳ ḳatında
ᶜAzîz oldum cenâb-ı ᶜizzetinde

İşitdi ṣıdḳ-ı Ṣıddîḳ oldı muḥkem
ᶜÖmer'de ᶜadl [u] dâd oldı müsellem

245 Hayâsı artdı ᶜOşmân-ı emînüñ
Seḫâ vü cûdile luṭfı ᶜAlî'nüñ

ᶜAdâvet Bû cehil'de oldı muḥkem
Zübânını cehâlet ḳıldı ebkem

Kimine luṭfile ᶜizzetler oldı
Kimine ḳahrile miḥnetler oldı

10a Zihî Aḥmed zihî luṭf-ı ilâhî
Kim oldı ᶜâlemüñ püşt ü penâhı

Allâh'ın sevgilisi o derece naz etti ki duası yüce huzurda kabul olundu.

Allâh'tan cevap geldi: "Ey Sevgilim (O'nun) acıyışı her şeyi kapsar.

Rahmetim o derece geniştir ki bu deryada ne kadar nesne varsa sığar."

Bu hoş hitabı işitti, bu şifa veren cevaba boyun eğdi.

Arzusu gerçekleşti, Ahmed döndü, gökyüzünden yere indi.

Sevinç dolu saraya adım attı, gururlanmaya zerre kadar müsade etmedi.

Dört dostun her birinin nasibi neyse armağanını açıkça getirdi.

"Bu gece göğe yükseldim,senin ömrüne andolsun... ayetinden başıma taç kondu.

Makamım ...yakınlık daha az (kaldı)..."ayetine, bu aşağı yerden geçip yüceye ulaştı.

Dokuz gök tahtım oldu, yedi iklim sarayım oldu.

Allâh katında dereceler elde ettim, (O'nun) şerefli makamında yüceldim."

Ebubekir duyunca bağlılığı pekişti, doğruluk ve adalet Ömer'e teslim oldu.

Güvenilir Osman'ın hayası, cömertlik ve elaçıklığıyla Ali'nin bağışı arttı.

Ebucehil'de düşmanlık pekişti, cehalet dilini (tevhide) lal etti.

Kimine lütuflarla ikramlar oldu, kimine eziyetlerle sıkıntılar düştü.

Alemin sırtı ve sığınağı olan Ahmed ne güzel, Allâh'ın lütfu ne güzel!

---

[34] Bkz. İktibaslar, Nu: 14.
[35] Bkz. İktibaslar, Nu: 7.

Aña vü āline aṣḥābına hem
Ṣalā⟨va⟩tile[36] selām biñ kere her dem

Ona, ailesine ve arkadaşlarına da her an bin kerre salat ve selam.

İlāhī nūr-i Aḥmed ḥürmet'içün
Şeb-i miᶜrācda olan ḥürmet'içün

Allāh'ım, Ahmed'in nuru hürmetine, mirac gecesinde olan(lar)ın hürmetine

Kerīmsin Cāmiᶜi'ye raḥmet eyle
it Muṣṭafā'yı şefḳat eyle

bağışlayansın Cāmiᶜ'iye merhamet et, Şefiᶜ *Mustafa'yı şefaatçi et, (beni) acıyarak sev.*

Günāh baḥrine ġarḳ oldı bu miskīn
Aġışnī yā ġıyāşe'l-müstaġīşīn[37]

Bu aciz günah denizine battı, ey yardım dileyenlerin yardımcısı bize yardım et!

MEDḤ-İ ṢIDDĪḲ-İ EKBER ḤALĪFE-İ GÜZĪN-İ PEYĠAMBER
(Peygamberin Seçkin Halifesi Ebubekir Sıddīk'ın Övgüsü)

Resūlüñ yārī kim aṣḥāb-ı dindür
Ṣaḥābe içre aṣḥāb-ı güzīndür

Sahabe içerisinde seçkin olan dindaşlardan peygamberin dostu

Ki Ṣıddīḳ eyledi iḳrārı evvel
Kemāl-ı ṣıdḳıle oldı mükemmel

Ebubekir (islamiyeti) ilk kabul edendi, bağlılığı tam ve eşsizdi.

Emirü'l-mü'minīn bū Bekr-i Ṣıddīḳ
İmām oldur nebīden ṣoñra taḥḳīḳ

Müminler emiri Ebubekir Sıddīk, peygamberden sonra gerçek (şu ki) imam odur.

Varub cennet ḳapusında ṭura ol
Kime isterse vire cennete yol

O, varıp cennet kapısında dura(cak), istediğine yol vere(cektir).

MEDḤ-İ FĀRŪḲ ḤAṬĀ VŪ ṢAVĀB-I ᶜÖMERÜ'L-ḤAṬṬĀB
(Yanlış ve Doğruyu Farkeden Ömerü'l-Hattāb'ın Övgüsü)

Emirü'l-mü'minīn ol feyż-i Vehhāb
İkincisi ᶜÖmer'dür ibn-i Ḥaṭṭāb

O, Bağışlayan Allāh'ın (İslāma) lütfu, müminlerin ikinci emiri Ömer b. Hattāb'dır.

Bu dīn yolında ᶜadl ü dād idüpdür
Şerīᶜat şehrin ol ābād idüpdür

Bu din yolunda doğruluk ve adalet gösterip İslam hukukunu oluşturdu.

10b Ayırdı ḥaḳḳı bāṭıldan idüb farḳ
Yürütdi ḥaḳḳı itdi bāṭılı ḥarḳ

Hakkı batıldan seçip ayırdı. Hakkı yürüttü batılı yaktı.

Ḳaçar ẓıllından anuñ dīv [ü] şeyṭān
Üşenür heybetinden insile cān

Onun gölgesinden dev ve şeytan kaçar, görkeminden insan ve cinler korkarlar.

MEDḤ-İ CĀMIᶜÜ'L-ḲURĀN ᶜOŞMĀ[N] BİN ᶜAFFĀN
(Kur'ān'ın Toplayanı Osman b. Affān'ın Övgüsü)

Emīrü'l-mü'minīn üçünci ᶜOşmān
Serīr-i milk-i ḥilm ü ᶜilme sulṭān

Müminlerin üçüncü emiri Osman, yumuşaklık mülkünün tahtı ve ilim sultanı.

---

[36] Kelime "salatile" okunacak şekilde harekelenip, "salavatile" okunacak şekilde yazılmış.
[37] Bkz. İktibaslar, Nu: 15.

Görüb aşlını bildiler müretteb
Edeb erkānın andan her müeddeb

Her edepli kimse, edebin esaslarını ondan doğru düzgün görüp aslını öğrendi.

Ḥayā ögrendi andan ehl-i İmān
Anuñ cehdiyile cemᶜ oldı Ḳurān

İman sahipleri ondan utanmayı öğrendi, Kurān onun gayretiyle toplandı.

Şehādet rütbetin ḳılmaġa ẓāhir
Ki Ḳurān üstine cān virdi āḫir

Şehitlik rütbesini göstermek için sonunda Kurān üzerinde can verdi.

MEDḤ-İ ḤĀTEMÜ'L-ḤAYĀ ᶜALİYYÜ'L-MÜRTAŻA
(Haya Sembolü Aliyyü'l-Murtaza [Seçilmiş]'nın Övgüsü)

265 Emīrü'l-mü'minīn dördünci Ḥaydar
Odur sāḳī anuñdur cām-ı Kevşer

Müminlerin dördüncü emiri Haydar (arslan). Saki odur, Kevser kadehi onundur.

Şerīᶜat ᶜilminüñ der-bānı oldur
Ṭarīḳat ehlinüñ sulṭānı oldur

Şeriat ilminin bekçisi odur, tarikat ehlinin sultanı odur.

Saḫā vü luṭf u iḥsān u mürüvvet
Ṣafā vü ṣıdḳ u iḫlāṣ u fütüvvet

Eliaçıklık, lütuf, bağış ve cömertlik, saflık, doğruluk, samimilik ve mertlik

Şecāᶜat hem kemāliyle kerāmet
Anuñ ḥaḳḳındadur bu cümle ḫaṣlet

yiğitlik ve yetkinliğiyle kerāmet. Bütün bu özellikler onun hakkındadır.

11a MEDḤ-İ HÜSEYİN VE ĠANİYYÜN KERİMÜN VE ᶜAŞERE-İ MÜBEŞŞERE -RIḌVĀNU'L-LĀHİ ᶜALEYHİM ECMAᶜİN-
(Zengin, Büyük ve Aşere-i Mübeşşereden Olanların -Allāh Hepsinden Razı Olsun- ve Hüseyin'in Övgüsü)

Kim anuñ nūr-ı çeşmi iki şehdür
Saᶜadet burcı üzre mihr ü mehdür

Ki o (Ali)nin gözlerinin nuru iki şah, mutluluk burcu üzerinde ay ve güneştir.

270 Biri ḫulḳile ḫalḳ içre Ḥasen'dür
Riyāż-ı ᶜizzete serv ü semendür

Biri halk içinde huyuyla güzel (Hasan) dir, şeref bahçesine servi ve yasemindir.

Biri şāhum şehīd-i Kerbelā'dur
Ḥüseyn-i pür-ᶜanā vü pür-belādur

Diğeri şahımdır, Kerbela şehididir, zahmetler ve belalara uğramış Hüseyin'dir.

Çerāġ-ı ḳurretü'l-ᶜaynı resūlüñ
Yüregi yaġıdur zevce'l-Betūl'üñ

Peygamberin gözünün nuru evladıdır, Fatıma'nın kocası (Ali)nın yüreğinin yağıdır.

Olub şeyḫ-i şebāb-ı ehl-i cennet
Virürler cennetüñ bāġına zīnet

Cennetteki gençlerin önderi olup cennet bahçesine süs verirler.

İki ᶜamū[38] olubdur eşrefü'n-nās[39]
Ki yānī Ḥażret-i Ḥamza vü ᶜAbbās

Hz. Hamza ve Abbas insanların en şereflisine iki amca olurlar.

[38] Kelime "ᶜammī" şeklinde yazılmış ve harekelenmişti.
[39] "Eşrefi'n-nās" şeklinde harekeli.

275	Ḥabîbüñ yâri on oldı ḥaḳîḳat Beyân eyledi aṣḥâb-ı şerîᶜat	*Şeriatı bilenler peygamberin on dostunun olduğunu açıkladılar.*
	Ki bunlar cümlesi bî-şek velîdür Ebûbekr ol velîler evvelidür	*Ki bunların hepsi şüphesiz ermiştirler, Ebubekir o ermişlerin ilkidir.*
	İkincisi ᶜÖmer üçünci ᶜOşmân ᶜAlî dördüncisidür ibn-i ᶜİmrân	*İkincisi Ömer, üçüncüsü Osman, Ali dördüncüsüdür İmran'ın oğlu.*
	Beşinci Ṭalḥa'dur olmadı ṭâliḥ Ṣalâḥat gördi andan cümle ṣâliḥ	*Beşincisi Talha'dır faydasız değildi, bütün salihler ondan iyilik gördü.*
	Dil ü cânıyile geldi ḳıldı beyᶜat Kim oldı ehl-i ᶜizzet ehl-i ḥürmet	*Can u gönülden gelip kabul etti, yüce ve saygın kimse(lerden) oldu*
280	Olur altıncı yâri ᶜAbdu'r-raḥman Muḥibb-i ḫânedân maḥbûb-ı Raḥmân	*Altıncı dostu Abdurrahman olur Rahman'-'ın sevgilisi, (peygamber) ocağın(ın) dostu.*
	ᶜAzîz [ü] muḥterem aṣḥâb içinde Şerîf [ü] muḥteşem aḥbâb içinde	*Sahabe içerisinde aziz ve saygın, dostlar içerisinde şerefli ve ihtişamlı.*
11b	Yedincisi Zübeyr ibn-i ᶜAvâm'dur[40] Mükerrem-faḫr-ı aṣḥâb-ı kirâmdur	*Yedincisi Zübeyr ibn-i Avvam'dır, sahabenin hürmete erişmiş kıvancıdır.*
	Kirâmıdur ḳamu ehl-i kirâmuñ Ki maḳbûlı olubdur ḫâṣ u ᶜâmuñ	*Bütün yücelerin reisidir, öyle ki herkesin beğendiği olmuştur.*
	Sekizincidurur Saᶜd ibn-i Vaḳḳâṣ Ḫavâṣṣi'l-mü'minîn içinde ol ḫâṣ	*Sad ibn-i Vakkas sekizincidir. O, Müminlerin saygınları içerisinde özeldir.*
285	Resûlü'llâh'a eyledi iṭâᶜat ᶜalemde kesb itdi saᶜâdet	*Resulullâha uydu, iki alemde mutluluğu İki kazandı.*
	Ṭoḳuzıncı emîrü'l-müttaḳîndür Ki Sâᶜid ibn-i Zeyd-i[41] pâk-i dindür	*Dokuzuncusu müslümanların emiri, dinin kutsal kişisi Sad ibn-i Zübeyir'dir.*
	Habîbu'l-lâh'a oldı yâr-ı ṣâdıḳ Saᶜîd oldı saᶜâdet buldı bayıḳ	*Peygambere bağlı bir dost idi, ahiretini hazırladı, gerçek mutluluğu buldu.*
	Onuncısı ᶜUbeyde ibn-i Cerrâh Aña feṭḥ itdi her ebvâbı Fettâh	*Onuncusu Ubeyde ibn-i Cerrâh, Kapıları Açan (Allâh) ona her kapıyı açtı.*
	Göñülden cânile sevdi Ḥabîb'i Kim oldı cümle dertlerüñ ṭabîbi	*(O da) Habîb'i can u gönülden sevdi, bütün dertlerin tabibi oldu.*
290	Bu on yârân ki oldı ehl-i ᶜizzet Kim oldılar muḥaḳḳak ehl-i cennet	*Yücelik sahibi olan bu on dost, kesin olarak cennet halkı(ndan) oldular.*

[40] Doğrusu: Zübeyr ibn-i Avvâm.

[41] Cennetle müjdelenen dokuzuncu sahabi Said ibn-i Zeyd'dir. Metinde "Saᶜd İbn-i Zübeyr"(?) ismi yazılmış.

Ki beyʿat itdiler taḥt-ı şecerde
Resūlile ḳamusı bir naẓarda

Ki ağacın altında peygamberle gözgöze (ona) inanıp tabi oldular.

Daḫı bunlar ırılmadın yirinden
Ṭurub ayrılmadın biri birinden

Hatta bunlar yerinden ayrılmadan, ayağa kalkıp biri birini terk etmeden

İrişdi Cebreʾīl virdi selāmı
Getürdi Ḥaḳ Taʿālā'dan peyāmı

Cebrail ulaştı selam verdi, Hak Teala'dan haber getirdi:

Bağışladı saña Ḥaḳ cümle yaruñ
Senüñ cennetde olsun hem-civāruñ[42]

"Allāh bütün dostlarını sana bağışladı, cennette senin komşu(lar)ın olsun!

295 Ḳamusından muḥaḳḳaḳ rāż[ī]dur[43] Ḥaḳ
Budur taḥḳīḳ taṣdīḳ eyle muṭlaḳ

Allāh kesinlikle hepsinden razıdır, gerçek budur, mutlaka doğrula!

Ne münkir kim ider bunlara inkār
Ebed ḳalur cehennem içre iy yār

Ey sevgili, hangi inkarcı bunları yalanlarsa cehennemde ebedi kalır."

12a Ḫüdāyā it nitek'aṣḥāb-evlād
Ṭamudan Cāmiʿī'nüñ cānın āzād

Ey Allāh'ım sahabenin nesli/tabiin gibi Camiʿī'nin canını cehennemden kurtar.

Muḥibb-i āl ü aṣḥāb-ı nebīdür
Degül anuñ gibi kim ecnebīdür

(Camiī) peygamberin ailesinin ve dostlarının sevdalısıdır, yabancı gibi değildir.

İçür ābı ṣahābe meşrebinden
Ayırma ehl-i sünnet meẕhebinden

(ona) sahabe ahlakından su içir, ehl-i sünnet yolundan ayırma.

SEBEB-İ TEʾLĪF-İ KİTĀB VE TAṢNĪF-İ RİSĀLE-İ ĀDĀB
(Usuller Mecmuasının Açıklaması ve Kitab Yazma Sebebi)

300 Meger bir gice mehtāb-ı münevver
Cihānı nūra ġarḳ itmişdi yekser[44]

Bir gece nurlu mehtap, dünyayı baştan başa nura boğmuştu.

Ṣafādan varidi cānuñ sürūrı
Göñül bulmışdı şevḳile ḥuẓūrı

Saflıktan ruh sevinçli,, gönül coşkuyla huzur içindeydi.

Oturub ḫalvetümde fikr iderdüm
Ḫudā'ya şükr iderdüm ẕikr iderdüm

Tenha köşemde oturup düşünür, Allāh'a şükr edip zikr ederdim.

Meger yārānlarumdan bir muṣāḥib
Kemāle ṭālib ü ehline rāġib

Dostlarımdan olgunluğa istekli bir sohbet arkadaşı

Gelüb biñ luṭfile virdi selāmı
Getürdi bir ulu yirden peyāmı

gelip bin güzellikle selam verdi. Bir ulu yerden haber getirdi.

305 Didi devlet şehen-şāhı Sinān Beg
Saʿādet göginüñ māhı Sinān Beg

Dedi ki "Devletin şahlar şahı, mutluluk göğünün ayı Sinan Bey

---

[42] "hem-cüvāruñ" şeklinde harekeli.
[43] "ı" harfi sadece harekeyle verilmiş.
[44] "yikser" şeklinde harekeli.

		Yegāne ḫüsrev-i düstūr-i devrān K'olubdur Āṣaf-ı Sulṭān Süleymān	*Sultan Süleyman'ın Asaf'ı olmuş, devirlerin vezirlerinin tek padişahı*
		Ulular serveri ṣāḥib-saᶜādet Tapuñı ḫalvetine ḳıldı daᶜvet	*uluların önderi saadet sahibi (Sinan Paşa), zatınızı özel makamına davet etti.*
		Oturma ṭur saña devlet irişdi Kim ol devletlüden ᶜizzet irişdi	*Oturma, kalk! Sana devlet erişti ve o devletli tarafından onurlandırıldın."*
		İşitdim çünki bu şāfī-cevābı Ḳabūl itmekde buldum çoḳ ṣavābı	*Bu hoş sözü işitince kabul etmeyi çok faydalı buldum.*
12b	*310*	Didüm daᶜvet icābetdür varalum Baş üzre ḫidmete yüzler sürelüm	*"Davete icabet etmelidir varalım hizmet başımızın üstüne, yüz sürelim." dedim,*
		Revān olduḳ yetişdük ḫidmetine Duᶜā itdük cenāb-ı ᶜizzetine	*Gittik, huzuruna vardık, zat-ı āline dua ettik.*
		Ayaġ üzre ṭurub ᶜizzetler itdi Degül bir niçe biñ ḥürmetler itdi	*Ayağa kalkıp (bizi) güzel karşıladı, bir değil binlerce saygı gösterdi.*
		Ḫudā artırsun anuñ devletini Ḳamu ᶜālem içinde ḥürmetini	*Allāh onun devletini, bütün dünya içinde saygınlığını artırsın!*
		Baḳub ᶜayn-ı ᶜināyet birle gördi Lisān-ı luṭfile ḥālumı ṣordı	*Tatlı tatlı bakıp, yumuşak sözlerle halimi sordu.*
	315	Beni ḫoş ṭatlu dil ile ṭoyurdı Dönüb luṭfile bu naẓm[ı][45] buyurdı	*Beni hoş, tatlı dil ile doyurdu, sonra iyilikle şiirden bahsetti.*
		Didi geldi ciḥāna niçe şāᶜir Ḳodı her birisi bir naẓm-ı fāḫir	*"Dünyaya nice şair geldi her biri kıymetli bir şiir bıraktı." dedi.*
		Oḳudum yād-gārın her birinüñ Bahāristān'da gördüm ᶜUnṣurī'nüñ	*Her birinin eserini okudum. Unsuri'ninkini Baharistan'da gördüm*
		Kim itmiş Vāmıḳ [u] ᶜAẕrā'yı manẓūm Adı dillerde maᶜlūm kendi maᶜdūm	*Vamık u Azra'yı nazmetmiş, adı dillerde dolaşıyor, kendi yok olmuş, (ölmüş).*
		İşitmiş çoḳ cihānda ad u ṣanın Velī hiç kimse virmemiş nişānın	*(Eserinin) şanını şöhretini dünyada duyan çok, fakat kimse izine rastlamamış.*
	320	Meger bir şaḫṣuñ ol girmiş eline Kim itmiş tercüme kendü diline	*(Nasılsa) bir şahsın eline geçmiş ve (o da) kendi diline tercüme etmiş,*
		Velī ol deñlü virmemiş leṭāfet Meẕāḳ-ı cān bula andan ḥalāvet	*fakat can dudağının zevk alacağı kadar tat verememiş.*

[45] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

	Bu ᶜömrüñ geçmedin vaḳti vü ᶜahdi Düriş sen daḫı eyle cidd ü cehdi	*Bu ömrün vakti zamanı geçmeden gayret et, sen de çalış çabala,*
	Gülistān-ı suḫanda eyle pervāz Maᶜānī ṣaydına olduñ çü şehbāz	*sözün gül bahçesinde uç, çünkü anlam avına şahin oldun.*
	Söze gir bülbül-i şīrīn-zübānsın Şeker yi ṭūṭī-yi şeker-feşānsın[46]	*Tatlı dilli bülbülsün konuş, şeker saçan papağansın, şeker ye!*
13a *325*	Ümīẓüm var ᶜināyet ide Bārī Ḳoyasın dünyede bir yād-gārı	*Allāh'ın yardım edeceğine ümitliyim, dünyada bir hatıra bırakmalısın!*
	Cihānuñ nāmesinde ḳala nāmuñ Ola ḫayrile ẕikri ḫāṣ u ᶜāmuñ	*İsmin dünya listesinde kalsın, herkes hayırla ansın!*
	Ḳafesden uçurıncaḳ murġ-ı cānı Ḳala nāmuñ cihānda cāvidānī	*Can kuşunu kafesten uçurunca ismin dünyada ebedi kalsın!*
	Ḳo bir adı ḳoyıncaḳ sen cihānı Disünler Teñri yarlıġasun anı	*Sen dünyayı bırakınca (geride) bir ad bırak, 'Allāh onu affetsin' desinler!*
	Şol adı ḳoma kim yād olsa nāgāh İşidenler diyeler laᶜnetü'llāh	*Ansızın hatırlandığında duyanların 'Allāh lanet etsin!' diyeceği adı bırakma!*
330	Bir adı ḳo ki yād olınsa her gāh İşidenler disünler raḥmetü'llāh	*Her zaman hatırlandığında duyanların 'Allāh rahmet etsin' diyeceği bir ad bırak.*
	Beḳā bulur eyü adı ḳalanlar Unudulandurur fānī olanlar	*İyi adı kalanlar ebedileşir, yok olanlar unutulanlardır.*
	Ur imdi adiçün bir şehre bünyād Anuñla milk-i aduñ ola ābād	*Şimdi ad için bir şehre temel at, onunla ad mülkün bayındır olsun!*
	Yüri ḫarc it maᶜānī dürlerinden Binā eyle seḫun gevherlerinden	*Yürü anlam incilerinden harca, söz mücevherleriyle bina yap!*
	Çek aña dāyire bir sūr-i mesrūr Kim anuñ saḳfı ola Beyt-i Maᶜmūr	*Çatısının Beyt-i Mamūr olacağı bir arzuya ulaşma (sevinme) hisarıyla onu çevrele!*
335	Şu resme eyle ol şehri ᶜimāret Gelüb kerrūbiler ḳılsun ziyāret	*Meleklerin gelip ziyaret edeceği şekilde o şehri imar et!*
	Ola luṭf-ı Ḫudā ḥışn-ı ḥaṣīni Melekler nāẓiri Cibrīl emīni	*Allāh'ın lütfu, müstahkem kalesi; melekler gözcüsü, Cebrail muhafızı olsun!*
	Şehen-şāh adına bir ḫoş kitāb it Kim anı dürc-i dürr ü laᶜl-i nāb it	*Şahlar şahı adına hoş bir kitap tertiple, öyle ki onu inci sandığı ve saf yakut yap.*

[46] "fişānsın" şeklinde harekeli.

	Kitāb-ı Vāmıḳ [u] ᶜAẕrā disünler	*Vamık u Azra kitabı desinler, deli bülbül*
	Riyāż-ı bülbül-i şeydā disünler	*bahçesi desinler,*
	Oḳınsun şevḳile devrān içinde	*Samimi dostlar arasında zevk ü safayla*
	Safā vü zevḳile iḫvān içinde	*devirler içinde şiddetli arzuyla okunsun!*
13b *340*	Muḥabbet-nāme olsun adı anuñ	*Onun adı Sevgi Kitabı olsun, tatlı şekerden*
	Şekerden ṭatlu olsun dadı anuñ	*(daha) tatlı olsun.*
	Mübārek adına ol şehr-yāruñ	*Bu gün bu devrin kıvancı olan o padişahın*
	Ki bu gün faḫrıdur bu rūz-gāruñ	*mübarek adına*
	Cihānuñ cānıdur cānuñ cihānı	*(cihanın canıdır, canın cihanı, zemin ve za-*
	Zemīnile zemānuñ kām-rānı	*manın arzusuna kavuşmuşu [mutlusu].*
	Cenāb-ı ᶜizz ü faḫr-ı āl-i ᶜOşmān	*yüce zat ve Osman soyunun kıvancı,*
	Emīrü'l-Mü'minīn Sulṭān Süleymān	*Müminlerin Emiri Sultan Süleyman'ın*
	Düzet adına bir ḫoş dāstānı	*adına) hoş bir destan düzenle, manaları*
	Bedīᶜile beyān eyle meᶜānī	*güzel (beliğ) ve açık söyle!*
345	Faṣīḥ elfāẓile it anı teşrīḥ	*Güzel olan açık kelimelelerle onu açıkla ki*
	Kim olsun ins ü cāna vird ü tesbīḥ	*insan ve cinlere zikir cümlesi(nden) olsun!*
	Getür cehd eyle bu naẓmı niẓāma	*Gayret et, bu şiiri düzene koy, tā kıyamet*
	Oḳunsun tā ilā yevmi'l-ḳiyāme	*gününe kadar okunsun!*
	Şehen-şāh adına olsun müsellem	*Şahlar şahının adına ithaf et, cihan*
	Añılsun ḫaşre değin şāh-ı ᶜālem	*padişahı mahşere kadar anılsın!*
	Eger Firdevsī gelmese cihāna	*Eğer Firdevsi dünyaya gelmeseydi*
	Gelür miydi vücūda Şāhnāme	*Şahname vücuda gelir miydi?*
	İdinmese anı Firdevsī maḳsūd	*Firdevsi onu gaye edinmeseydi bugün*
	Añılmazdı bugün Āyāz u Maḥmūd	*Ayaz ve Mahmud isimleri anılmazdı.*
350	Virüb Şāhnāme naẓmına niẓāmı	*Şahname manzumesini düzenleyip büyük*
	Unutdurmadı şāhān-ı ᶜaẓāmı[47]	*şahları unutturmadı.*
	Şehen-şāhlar ki geldi bu cihāna	*Bu dünyaya (nice) padişahlar geldi, her biri*
	Ḳodı her biri bir dürlü nişāne	*bir türlü eser bıraktı.*
	Kimi ḳalᶜa kimi şehr itdi ābād	*Sonunda hayırlı bir isim bırakmak için*
	Soñında ḫayrile ḳomağiçün ad	*kimi kale, kimi şehir yaptı.*
	İrişmiş her birinüñ göge başı	*(O) başları göğe erişmiş olanların her biri,*
	Yıḳıldı ḳalmadı ṭaş üzre ṭaşı	*yıkıldı, taş üstünte taşı kalmadı.*

[47] "ᶜiẓāmı" şeklinde harekeli.

		Ne şehr ü ḳalʿa ne taḫt ḳaldı ne tāc Ecel ceyşi ḳamusın ḳıldı tārāc	*Ne şehir ve kale, ne taht ne tac kaldı, ecel ordusu hepsini yağmaladı.*
14a	*355*	Anuñ kim adı ḳaldı devlet anuñ Anuñ kim adı ḳaldı nekbet anuñ	*Kiminin adı kalır devlet onundur, kiminin adı kalır talihsizlik onundur.*
		Niẓāmī çekmese çoḳ dürlü renci Getürmese vücūda Penc-Genc'i	*Nizāmī çok çeşitli sıkıntı çekmeseydi, Penc-Genc'i vücuda getirmeseydi*
		Ḳızıl Arslan adın kim yād iderdi Revānın ḫayrile kim şād iderdi	*Kızıl Arslan adını kim hatırlardı, ruhunu hayrile kim şad ederdi?*
		Ne Arslan ḳaldı ne anuñ bināsı Ne yir üzre bināsınuñ esāsı	*Ne Arslan kaldı ne onun yapısı, ne de yer-yüzünde yapısının temeli (kaldı).*
		Niẓāmī itdi anı ḫayrile yād Yıḳıldı milki ḳaldı adı ābād	*Nizāmī onu hayırla andı(ğı için), mülkü yıkıldı, adı ayakta.*
	360	Ẓuhūr it sen de bir genc-i nihānsın Ki meddāḥ-ı Süleymān-ı zemānsın	*Sen de gizli bir hazinesin kendini göster, hem zamanın Süleyman'ının meddahısın.*
		Şükür Allāh'a bu devrāna irdüñ Ḫıżır'sın çeşme-i ḥayvāna irdüñ	*Allāh'a şükür bu devre eriştin, Hızır'sın hayat çeşmesine eriştin.*
		Ḳarıncasın Süleymān ḫidmetinde Bu naẓma vir niẓāmı devletinde	*Süleyman'ın hizmetinde karıncasın, onun devletinde bu manzumeyi düzenle!*
		Felek döndükce yir ṭurdukça ḳāyim Añılsun şehr-yāruñ adı dāyim	*Gök döndükçe, yer ayakta kaldıkça, padişahın adı sürekli anılsın!"*
		Ḳabūl itdüm didüm ḫüsn ü ʿināyet Olursa ben ḳula Ḥaḳ'dan hidāyet	*"Kabul ettim", dedim. "Allāh ihsan edip yardım ederse*
	365	Şehenşāh adına bu naẓma bünyād Ḳılalum kim diyeler āferīn bād	*padişah adına bu manzumeye başlayalım da āferin desinler."*
		Pes andan yir öpüb ḳıldum duʿāyı İcāzet istedüm itdüm şenāyı	*Ondan sonra yer öpüp dua ettim, övdüm, izin istedim.*
		Ayaġ üzre ṭurub biñ ʿizzetile Beni göndürdi yümn [ü] himmetile	*Bin türlü saygıyla ayağa kalktı, beni uğur ve bereketle yola vurdu.*
		Dil ü cānile eyleyüb iṭāʿat Varub bir güşede ḳıldum ḳanāʿat	*Can u gönülden boyun eğip bir köşede kısmetimle yetindim.*
		Şehenşāh adına Ḥaḳḳ'a tevekkül İdüb Ḳurān'dan eyledüm tefe'ül	*Padişah adına işi Allāh'a havale edip, Kur'ān'dan fal açtım.*
14b	*370*	Açıldı süre-i ve'ş-şems ẓāhir Didüm fālum mübarek evvel āḫir	*Ve'ş-şems suresi açıldı, "Falımın öncesi ve sonrası kutlu" dedim.*

Sücūd idüb Ḥaḳ'a ḳıldum şenālar
Pes andan eyledüm şāha duᶜālar

Allāh'a secde edip övgüde bulundum,
ondan sonra şaha dualar ettim.

MEDḤ-İ ŞEHRİYĀR-I DİN-PENĀH SULṬĀN SÜLEYMĀN EBEDU'L-LĀHİ ḲUVĀHŪ
(Din Sığınağı Padişah Sultan Süleyman'ın -Allāh Onun Güçlerini Ebedi Kılsın- Övgüsü)

Ne şehdür ol şehen-şāh-ı muᶜaẓẓam
K'olubdur faḫr-ı ᶜālem ḫayr-i ādem

O ulu padişahlar padişahı insanın hayırlı-,
sı alemin kıvancı olan bir padişahtır.

Süleymān-salṭanat İskender-efser
Yed-i taḫtında maḥkūm yedi kişver

Süleyman peygamber saltanatlı, İskender
taçlı, tahtının gücüne yedi iklim mahkum.

Penāh-ı ḫalḳ-ı ᶜālem ẓıll-ı Sübḥān
Emirü'l-mü'minīn Sulṭāñ Süleymān

Dünya halkının sığınağı, Allāh'ın gölgesi,
müminlerin emiri Sultan Süleyman.

375 Ser-ā-ser yir yüzinüñ şehr-yārı
Zemīnile zemānuñ kām-kārı

Bütün yeryüzünün padişahı, yerin ve
zamanın arzusuna kavuşmuşu (mutlusu).

ᶜAdedde altı ḥarf oldı Süleymān
Kim oldı şeş-cihet ḥükmine fermān

"Süleymān" sayıca altı harftır, yani altı yön
hükmüne boyun eğmiştir.

Nekim varise ᶜālemde beşāret
Bu altı ḥarf aña eyler işāret

Dünyada müjde (olarak) ne varsa bu altı
harf o (padişah)a işaret eder.

Saᶜādet **sīn**'in anuñ ḳıldı efser
ᶜAdālet **lām**'ı lāmından alur fer

Saādet (mutluluk) onun "sin"ini taç yaptı,
"adalet"teki "lam"onun "lam"ından güç alır.

Yümün **yā** aldı andan oldı meymūn
Hümānuñ **mīm**'i mīminden hümāyūn

Yümn (uğur) ondan "ya" aldı uğurlandı,
Hüma (devlet kuşu)nun "mim"i padişahın
miminden (alınmış)tır.

380 **Elif** aldı emānet oldı maᶜmūr
Ki **nūn**ı birle nuṣret oldı manṣūr

Emanet (ondan)elif alınca tamamlandı,nus-
ret (başarı) onun "nun"u ile üstün geldi.

Hemīşe yāri olsun feṯḥ [ü] nuṣret
Nedīmi ᶜizzet ü hem-rāhı devlet

Daima fetih ve başarı dostu olsun; meclis
arkadaşı, ululuk ve yoldaşı devlet olsun.

Ḥudā'nuñ ẓıllıdur ẓılluñ żiyāsı
Saᶜādet ās-mānınuñ hümāsı

Allāh'ın gölgesidir, gölgenin ışığı, mutluluk
gökyüzünün devlet kuşu.

15a Serīr-i ᶜizz ü devlet-şehr-yārı
Mükerrem-i āl-i ᶜOşmān yād-gārı

Yüceliğin tahtı ve devletin padişahı, Osman
soyunun aziz hatırası.

Saᶜādet milkinüñ şāḥib-külāhı
Seḫāvet burcınuñ mihrile māhı

Mutluluk ülkesinin taç sahibi, cömertlik
burcunun güneşi ve ayı.

385 Şecāᶜat ṭaġınuñ şīr-i jeyānı
Mehābet milkinüñ bebr ü beyānı

Yiğitlik dağının kükreyen arslanı,
korkunçluk ülkesinin efsanevi yırtıcısı.

Faṣāḥat güllerinüñ gülsitānı
Belāġat bāġınuñ bülbül-zübānı

Fasih (açık) konuşma güllerinin gül bahçe-
si, beliğ söyleme bağının bülbül dillisi.

Ḳanı bunuñ gibi şāh baña göster
Raᶜiyyet-perver ola ᶜadl-güster

Halkını bu kadar seven ve adil olan başka , padişah varsa bana göster!

ᶜAdālet şehri gencinüñ emīni
Raᶜiyyet ḫalḳınuñ ḥışn-ı ḥaṣīni

Adalet beldesinin hazine muhafızı halkının, müstahkem kalesi.

Cemīᶜ-i ḫüsn-i aḫlāḳile mevṣūf
Ḫıṣāl-i ḫūb [u] mevzūnile meᶜlūf

Güzel ahlakla tam donanımlı, iyi ve ölçülü, huyları huy edinmiş.

390 Zemānında cihān emn ü emānda
devrān olmadı hīc bir zemānda

Dünya, onun zamanında emin ve rahat, Bu *böyle devir hiç bir zaman olmadı.*

Barışdı odile şu bādile ḫāk
Bu devrānı henüz devr itdi eflāk

Ateşile su, havayla toprak barıştı, bu devri gökler yeni devretti.

Diken ḳalmadı ᶜālemde gül oldı
Ṣafādan cümle ḳuşlar bülbül oldı

Dünyada diken kalmadı (hepsi) gül oldu, zevkten bütün kuşlar bülbül oldu.

Bitürdi seng-i ḫāre laᶜl ü mercān
Acı ṣular heb oldı āb-ı ḥayvān

Granit taşından yakut ve mercan çıkardı, acı sular hep hayat suyu oldu.

Bu devrānda kimesne aġlamaz zār
Meger ᶜāşıḳ ola yā bülbül-i zār

Bu devirde, aşık ve inleyen bülbül değilse, kimse göz yaşı dökmez.

395 Yatur oldı dizinde gürbenüñ müş
ᶜAdāvet gitdi oldı vaḳtleri ḫoş

Fare kedinin dizinde yatar oldu, düşmanlık kalktı, hoşça vakit geçirmekteler.

Ḳoyunuñ şimdi ḳurd oldı şebānı
Ḳul oldı dilkü bekler mākiyānı

Şimdi koyunun çobanı kurt oldu, tilki kul olmuş tavukları bekler.

Gelür her gün niyāzile ider nāz
Çıḳar ördege vü ṭurnaya şehbāz

Doğan her gün gelip yalvararak naz eder, ördek ve turnaya erişir.

15b İlanında zehir görmez İlāncı
Ki ṣāliḥ ṣādıḳ oldı her yalancı

Yılancı yılanından zehirlenmez, öyle ki her yalancı, dindar (ve) dürüst olur.

Cihānda ḳalmadı bir kimse ġamgīn
Ġınādan şādī ḫandān ac u ilgin

Dünyada gamlı kimse kalmadı, bolluktan aç ve sefil olanlar sevinçli ve şen.

400 Zihī eyyām ḫoş ferḫunde devrān
Zemān-ı şādi vü avān-ı ferḥān

Günler ne güzeldir, mutluluk devri, sevinç zamanıdır.

Hezārān āferīn bu rūz-ġāra
Hezārān āferīn bu şehr-yāra

Bu zamana ve bu padişaha binlerce aferin!

Ögün iy çarḫ ki bunuñ gibi devrān
Getürmedüñ olaldan berü gerdān

Ey dönen gök, dönmeye başladığından beri böyle devir getirmediğin için (şimdi) övün.

Sevinsün yir ele girmez bu ezmān
Cihān oldı ser-ā-ser bāġ u bustān

Böyle zamanlar ele geçmez, yer sevinsin, dünya baştan başa bağ ve bahçe oldu.

Gülistān seyrini itdüm seḥergāh
Gül-i sūrī güler bülbül ider āh

Seher vakti gül bahçesini gezdim, pembe gül gütüyor, bülbül ah ediyordu.

Açılmış şevḳile şehlā feraḥdan
Şehe ṭolu içer zerrīn ḳadeḥden

Şehla çiçeği sevinçle açılmış, zerrin, dopdolu altın kadehi yudumlar.

Gözin dikmiş göge nergis ider nāz
Şehüñ her bir ḳışı olsun yiñi yaz

Nergis gözünü göğe dikmiş, padişahın her kışının ilkbahar olması için yakarır.

Boyun egmiş duʿā eyler benefşe
Şehüñ ʿadlin ziyād eyler hemīşe

Menekşe boyun eğmiş dua eder, daima padişahın adaletini artırır.

Bir ayaḳ üstine serv-i ḫurāmān
Ṭurub eyler duʿā–yı şāh-ı devrān

Yürüyen servi bir ayak üstüne kalkıp devrin padişahının duasını eder.

Çınar el götürüb eyler duʿalar
Şehin-şāhdan ırağ ola ḳażālar

Çınar el kaldırıp padişahtan kazaların uzak olması için dualar eder.

Dil uzadub ṣalā dir bezme sūsen
Bu devri ḫoş geçürsin merdile zen

Susen dil uzatıp devri hoş geçirmesi için kadın ve erkeği meclise çağırır.

Süleymān-ı zemān devrānıdur bu
Ne devrān devr iderse cānıdur bu

Bu, zamanın Süleyman'ının çağıdır, zaman nasıl döner dönsün, (o, devrin) canıdır.

Ḳamu ḳuş dillü dilince sehergāh
Oḳurlar ḫoş-duʿā-yı devlet-i şāh

Seher vakti bütün kuşlar kendi dilince padişahın devletinin hoş duasını okurlar.

16a Ḳamu esrāra maʿlūm ʿilmi ʿālim
Olubdur şarḳ u ġarba ḥükmi ḥākim

Bütün sırlara ilmi açık alim(dir ve) hükmü doğu ve batıya hakim olmuştur.

Bu milki eyledi dört ulu sulṭān
Ser-ā-ser ḳabż [ü] basṭ ḥükmine fermān

Baştan başa daralıp genişleyen bu mülkü dört ulu sultan hükmüne boyun eğdirdi.

Kim evvel Şāh Süleymān ibn-i Dāvud
Cihān milkini virdi aña maʿbūd

İlki Davud oğlu Şah Süleyman, dünya mülkünü Allāh ona verdi.

İkinci Feyleḳūs[48] oğlı Sikender
K'anuñ ḥükminde idi baḥrile ber

İkincisi kara ve denizlerin hükmünde olduğu Filikus oğlu İskender.

Üçünci geldi sulṭān ibn-i sulṭān
Selīm Şāh ibn-i Sulṭān Bāyezīd Ḫān

Üçüncüsü sultan oğlu sultan, Sultan Bayezid Han oğlu Selim Şah.

Muʿīn oldı Ḫudā şarḳile ġarbı
Müsaḫḫar itdi şimşīrile ḍarbı

Allāh yardımcı oldu doğuyla batıyı, kılıç gücüyle boyun eğdirdi.

Ki nuṣret birle Rūm'dan çekdi leşker
ʿAcem milkini feṭḥ itdi bürāder

(Ey) kardeş, Allāh'ın yardımıyla (Selim) Osmanlıdan asker çıkarıp Acem'i feth etti.

---

[48] Kelimeyi, devrin telaffuz ediş şeklidir diye harekelendiği biçimde yazdık. Doğrusu: Filikūs.

420	Saᶜādet seyfini çün şarḳa şaldı ᶜAlā'eddevle'nüñ taḫtını aldı	*Kutlu kılıcını doğuya uzatıp Alaeddevle'nin tahtını aldı.*
	Kimesne ḍarbile almadı Mışr'ı Ne Cemşīd[49] ü Ferīdūn u ne Kisrā	*Mısır'ı kimse kuvvetle al(a)madı, ne Cemşid ne Feridūn ve ne de Kisrā.*
	İki sulṭāna virdi feṯḥin Allāh Bir İskender biri Sulṭān Süleymān	*Allāh, fethini iki sultana verdi. Biri İskender, biri Sultan Süleyman (peygamber).*
	Sikender aldı yüz biñ ᶜaskerile Selīm Şāh[50] on sekiz biñ serverile	*İskender yüz bin asker ile aldı. Selim Şāh onsekiz bin yiğitle.*
	Hezārān āferīn bu milk-i Rūm'a Ulular şāh olur her dem bu būma	*Bu Osmanlı ülkesine binlerce aferin, her zaman bu yurda ulular padişah olur*
425	Kim oldı milke dördünci şehen-şāh Süleymān Şāh bin Sulṭān Selīm Şāh[51]	*ve dünyanın dördüncü padişahı Sultan Selim Şāh oğlu Süleymān Şāh oldu.*
	Ki ṭutdı evvelin mülküñ Süleymān Yine āḫir Süleymān oldı sulṭān	*Öyle ki başlangıçta Süleymān mülk sahibiydi, sonunda yine Süleymān sultan oldu.*
	Cihānı rūşen iden sāyesidür Bu sāye ᶜālemüñ sermāyesidür	*Dünyayı aydınlatan (onun) gölgesidir, bu gölge alemin sermayesidir.*
16b	Cihān ṭurduḳca var olsun cihānda Zemīn üzre añılsun her zemānda	*Dünya durdukça dursun, yeryüzünde her zaman anılsın!*
	Selīm Şāh gibi olsun merd-i meydān Selīm olsun nitekim Bāyezīd Ḫān	*Selim Şāh gibi meydan eri olsun, Bayezid Han gibi yumuşak tabiatlı olsun!*
430	Muḥammed Ḫān gibi her fende ḳāmil Murād Ḫān gibi hem ġāzī hem ᶜādil	*Muhammed Han gibi her ilimde yetkin, Murad Han gibi hem gazi hem adaletli*
	İder Sulṭān gibi her kārı tedbīr Olupdur Yıldırım gibi cihāngīr	*Sultan (Süleymān I/Musa Çelebi/Çelebi Mehmed I) gibi her işin önlemini alır, Yıldırım gibi savaşçıdır.*
	ᶜAdilde cūd u iḥsānda ḫudāvend Bugün Ġāzī Ḫudāvendgār'a mānend	*Hükümdar bugün adalette, cömertlik ve bağışta Gazi Hudavendgār'a denk(tir).*
	Cihān milkini żabṭ itmekde Orḫān Ġazā idüb il açmaḳlıḳda ᶜOsmān	*Dünyayı idaresi altına almakta Orhan, savaşıp yurt edinmekte Osman (gibidir).*
	Ḳamunuñ ḫasleti heb bunda ḥāṣıl Anuñçün her bir işde oldı kāmil	*Hepsinin özellikleri hep bunda ortaya, çıktığından, her işte mükemmeldir.*

[49] "Çimşīd" şeklinde yazılmış.
[50] "Selimşāh" şeklinde (bitişik) yazılmış.
[51] "Selimşāh" şeklinde (bitişik) yazılmış.

435 Her on bir yire gelse kāmil oldı
Ḳamu maḳṣūd bu ondan ḥāṣıl oldı

Her on (şey) bir yere gelince tam olur,
bütün maksat(lar) bu ondan elde edilir.

Biḥamdillāh onuncı āl-i ᶜOşmān
Olupdur Ḥażret-i Sulṭān Süleymān

Allāh'a hamd olsun Osman soyunun onuncusu Hazreti Sultan Süleymān olmuştur.

Olubdur cümle faẓlile mufaẓẓal
Kemālile mükemmil hem mükemmel

Her faziletle faziletlendirilmiş, eksiksiz ve tamamlayandır.

İlāhī bu kemāle virme noḳṣān
Cihān ṭurdukça ṭursun Şāh Süleymān

Allāh'ım bu tamlığa kusur verme, Şah Süleyman cihan durdukça dursun!

Dükenmez vaṣf-ı şāh iy Cāmiᶜī gel
Göñülden ac duᶜāya ṣıdḳile el

Ey Camiᶜī gel, padişahın özelik(ler)i bitmez, gönülden samimiyetle duaya el aç!

440 Duᶜā olsun saña resmile āyīn
Ġanīdür medḥ ü evṣāfdan selāṭīn

Senin duan (sadece) usuldendir, sultanlar övgü ve (sayılan) özelliklerden zengindir.

Ḳaçan olur şehüñ vaṣfına ġāyet
Muḥīṭe kim bulur ḥadd u nihāyet

Padişahın özellik(ler)ine son nasıl olur,denizin ucunu bucağını kim bulur?

Gedā vaṣf idemez ᶜālī-cenābı
Ögebilür mi ẕerre āf-itābı

Dilenci cömert olanı anlatamaz, zerre güneşi övebilir mi?

17a Süleymān nice vaṣf olsun yirince
Öger miḳdārı irdükce ḳarınca

Süleyman gerektiği gibi nasıl anlatılsın, karınca gücü yettiği kadar över.

Ben ol mūr-ı duᶜā-gū-yı naḥīfem
Ki bī-miḳdār u bī-ḳadr u żaᶜīfem

Güçsüz, kuvvetsiz ve zayıf duacı karınca benim.

445 Niyāz u nāzile ḫāke sürüb yüz
Duᶜā-yı devlet oḳur gice gündüz

Naz edip yalvararak toprağa yüz sürüp. gece gündüz devletin duası okur(um).

Duᶜā eylerken ol baḫtı saᶜīde
Dile dilden irişdi bu ḳaṣīde

O talihi kutlu olana dua ederken gönlümden dilime şu kaside düştü:

ḲAṢİDE-İ MUŞANNAᶜA HEMÇŪN ḲAṢİDE-İ MÜLEMMAᶜA DER MEDḤ-İ PĀDİŞĀH-I İSLĀM MEDDALLĀHŪ ẒILĀLE MAᶜDELETİHİ İLĀ YEVMİᶜL-ḲIYĀM

(İslam Padişahı Hakkında -Allāh Onun Adaletinin Gölgesini Kıyamet Gününe Kadar Daim [Uzun] Etsin- Sanatlı Ve Aynı Şekilde Parlak Kaside)

1 İy devletüñ çirāġı iki cihāna devlet
ᶜİzzetlü ḫāk-i pāyuñ ser-tāc-ı ehl-i ᶜizzet

Ey devlet mumu, iki dünyaya devlet (olan), ayağının izzetli toprağı şereflilerin baş tacı.

2 Behcet virüb cihāna nevrūz-i rūz-i baḫtuñ
ᶜĀlem müzeyyen oldı buldı bahā-i behcet

Talih gününün nevruzu dünyaya güzellik verip alem süslendi,güzellik kıymeti buldu.

3 **Tebbet**[52] oḳur melekler ᶜudvānuña felekde
Zīrā ki oldı nāzil şān-ı ᶜadūya **tebbet**

Melekler gökte düşmanlarına tebbet okur, çünkü tebbet *düşman adına indi.*

[52] Bkz. İktibaslar, Nu: 16.

450 4 Şıḳlet ḳomadı īmān ehline luṭf-ı ᶜadluñ — *Adaletinin güzelliği inananlara yük bırakmadı, kahrın kafirlerin canına yüklendi.*
Cānına ehl-i küfrüñ ḳahruñ bıraḳdı şıḳlet

5 Cennet içinde ḥavrā [çün] Heşt-bihişt[53] oḳurlar — *Cennet içinde huriler Heşt-bihişt okurlar,*
Dārü's-saᶜāde ki her rüküni[54] bāġ-ı cennet — *her direği cennet bağı olan sarayı okurlar).*

6 Ḥüccet yazar şerefde Bircīs[55] ber-sāᶜādet — *Müşteri yıldızı mutluluk üzerine şeref burcunda senet yapar,(o) sana dünyayı, şöhretin de dünyaya senet verdi.*
Virdi cihānı saña nāmuñ cihāna ḥüccet

7 Ḫilᶜat biçilmiş evvel ḳaduña şevb-i devlet — *Önce boyuna devlet kumaşı kaftan biçilmiş,sana hep devlet elbisesi kaftan olsun!*
Devlet libāsı olsun saña hemīşe ḫilᶜat

8 Devlet anuñ ki itdi devletlü ḫāk-i pāyuñ — *Devlet, onun devletli ayağının toprağının tozunu gözüne sürme,başına tac edenindir.*
Tozın gözine sürme başına tāc-ı devlet

455 9 Ẓilletde ḳaldı her kim ḫayrile ẕikrüñ itmez — *Seni hayrile kim anmazsa karanlıkta kalır, dünya ve ahirette karanlıkta kalanlardan olur.*
Dünyāda āḫiretde olmışdur ehl-i ẓillet

17b 10 Raḥmet biḥārı mevci ġarḳ eyledi cihānı — *Rahmet denizlerinin dalgası cihanı kapladı, can olan seni Allāh cihana rahmet verdi.*
Sen cānı Ḥaḳ Teᶜālā virdi cihāna raḥmet

11 Zaḥmet oḳun ᶜadüya şaldı çü dest-i ḳahruñ — *Kahrının eli eziyet okunu salınca düşmanın beli yay gibi pek bükülüp kırıldı.*
Muḥkem beli büküldi yay gibi çekdi zaḥmet

12 Selvet bulub zemāne ᶜahdüñde oldı ḫoş-dil — *İnsanlar (senin) zamanında huzur bulup memnun oldu, memnun olup huzur buldu.*
Ḫoş-dil olub zemāne ᶜahdüñde buldı selvet

13 Şevketde iy şehenşāh irmez saña Süleymān — *Büyüklükte Süleyman peygamber sana yetişemez, aşağı kulun İskender (de sana bir kul olma), ölçüsünde büyüklük buldu.*
Ednā ḳuluñ Sikender ḳadrince buldı şevket

460 14 Ṣıḥḥat saña ki nuṭḳuñ ᶜĪsā gibi deminden — *Sağlık sana, söylevin İsa'nın nefesi gibi ölmüşleri diriltip hastaya sıhhat verdi.*
Ölmişleri dirildüb virdi saḳīme ṣıḥḥat

15 Żucretde[56] ḳaldı aᶜdā baḫtuñı gördi mesrūr — *Bahtını açık görünce düşmanların içi sıkıldı. Sana zevk ona sıkıntı ve darlık verildi.*
Saña şafā virildi aña cefā vü żucret[57]

16 Ṭāḳat getürmez iy şāh bār-ı ᶜaṭāña gerdūn — *Ey Şah,dünya,bağışının yüküne güç yetiremez,ağır dağa saman çöpünün gücü yeter mi?*
Kūh-ı girāna bir kāh ḳanda getüre ṭāḳat

17 Ẓulmet gidüb cihānda sāyeñde ḫoş geçerler — *Dünyada karanlık gidip gölgende hoş geçinirler, Ey şah, Allah'ın gölgesisin,karanlığın gölgesi kalktı.*
Ẓıll-ı Ḥudā'sın iy şāh refᶜ oldı ẓıll-ı ẓulmet

---

[53] "hişt-behişt" şeklinde harekeli.
[54] "rükni" şeklinde harekeli.
[55] aynı zamanda "Bürcis" şeklinde harekelenmiş.
[56] "Żacretde" şeklinde harekeli.
[57] Beyitteki her iki "żucret" kelimesi de "żucret" şeklinde harekelenmiş.

18 ᶜİşret zamānı geldi ᶜālem münevver oldı
Bezm-i ṣafāda eyle şevḳile ᶜİş u ᶜişret

Eğlence zamanı geldi alem nurlandı, zevk meclisinde coşkuyla yiyip içip eğlen!

465 19 Ġayret ḳuşaġını çek muḥkem miyānı cāna
Şarḳile ġarb senüñdür feṯḥine eyle ġayret

Can beline gayret kuşağını sağlam bağla, doğu ve batı senindir, fethine gayret et!

20 Furṣat variken elde Ḳāf'dan Ḳāf'a ser-ā-ser
Ḥükmüñi eyle ḥākim variken elde furṣat

Elde fırsat varken Kaf'dan Kaf'a bütün hükmünü hakim et!

21 Ḳıymet didüm ayaġuñ tozına didi göñlüm
Ol nūr-ı çeşm-i cāndur kim bula aña ḳıymet

Ayağının tozuna kıymet biçtim, gönlüm; "o can gözünün nuruna kim kıymet biçebilir?" dedi.

22 Künyet ezel ḳalemde levḥ[58] üzre dest-i ḳudret
Sulṭān ebu'l-feżāyil yazdı oḳundı künyet

Künyeni ezelde, levha üzerine kudret eli faziletlerin babası sultan (olarak) yazdı okundu.

23 Lİnetde heb şedāyid ᶜadluñ hevāsiyile
Her ṭaş bağırlu bulsa ḫulḳuñla ṭañ mı lİnet

Adaletinin arzusuyla bütün sıkıntılar hafifler, ahlakınla her taş bağırlı yumuşasa şaşılır mı?

470 24 Minnet idüb Ḥudā'ya bād-ı ṣabā eyitdi
Devletlü āsitānın öpdüm Ḥudā'ya minnet

Saba rüzgarı Allāh'a şükr edip "Devletli eşiği öptüm Allāh'a şükür!" dedi.

18a 25 Nüzhetdür āsitānuñ öpmek ḳulūba zİrā
Baḫş olur ol işikden iki cihāna nüzhet

Eşiğini öpmek kalplere neşedir, çünkü o eşikten iki cihana neşe bağışlanır.

26 Vüsᶜatdedür zemāne ḫoş-himmetüñde iy şāh
ᶜUhdeñde her tehİ-dest olmışdur ehl-i vüsᶜat

Ey Şah, hoş yüksek iradenle insanlar bollukta, gölgende her fakir zengindir.

27 Himmet hümāsı ẓıllın üstine CāmiᶜİnüñLuṭf eyle himmet eyle ṣal iy Hümā-yı himmet

Ey irade hümaı, lütfen irade Hümasının gölgesini Camiᶜi'nin üzerine salarak göster!

28 Yükletdi aña gerdūn ẕillet yükini iy şāh
Ol yükden eyle āzād devlet yükini yüklet

Ey Şah, dünya ona zavallılık yükünü yükledi, o yükten kurtar, devlet yükünü yükle!

ᶜÖZR-İ TAḲṢİR-İ ŞĀᶜİR VE TEŞRİR-İ NĀẒM-I ĠAYR-I MĀHİR

(Şairin, Kusurlarından ve Şiirinin Zayıflığından Ötürü Özür Dilemesi)

475 Ḥudāyā ḫalḳ-ı ᶜālem saña muḥtāc
Nekim var bay u yoḫsul ṭoḳıla ac

Ey Allāh'ım zengin, yoksul, tok, ac, herkes sana muhtaç.

Meded luṭfuñdan umar cümle eşyā
ᶜİnāyet senden isterler Ḥudāyā

Bütün eşya iyiliğinden medet umar,senden ihsan isterler.

Ġanİsin cümlesinden kāyināt uñ
Aduñ biñ bir hemān bir pāk ẕātuñ

Kainatın bütününden zenginsin, adın binbir, mübarek zatın bir tane.

ᶜİnāyet eyleseñ lutfuñla ẕerre
Olur ḥükmüñile ḥākim baḥr ü berre

Lutfunla bir zerre bağışlasan kara ve denizlere hükmünle hakim olur.

---

[58] Bkz. İktibaslar, Nu: 17.

Bir avuc ṭoprağı sulṭān idersin
Cihānı ḥükmine fermān idersin

Bir avuç toprağı sultan edersin, dünyayı hükmüne boyun eğdirirsin.

Virürsin mūr-ı maẓlūma zübānı
Süleymān'ile eyler nüktedānī

Zavallıcık karıncaya dil verirsin, Süleyman peygamberle nüktedanlık eder.

Men ol mūr-i ḥaḳīr āşüfte ḥālin
Ağız açmaḳda künd ü sözde lālin

Ben o hakir karıncayım, düşkün haldeyim, ağız açmakta yeteneksiz, sözde dilsizim.

Dilüm depretmege yoḳdur mecālüm
Maḳālum birle maᶜlūm ola ḥālüm

Söylemek suretiyle halimi bildirmeye dilimi kımıldatacak gücüm yok.

Şikeste ḳalbüme ḳuvvet vir iy Ḥaḳ
Bu ḫaste cānuma ḳudret vir iy Ḥak

Ey Allāh'ım kırık kalbime kuvvet ver, şu hasta canıma güç ver!

Dehānum āb-ı luṭfuñdan ter eyle
Ne söz kim söylerisem gevher eyle

Ağzımı lütfunun suyuyla ıslat, söylediğim sözü cevher et!

Lisānum Muṣṭafā gibi faṣīḥ it
Maḳāluma ṣafālar vir ṣaḥīḥ it

Dilimi Mustafa gibi açık et, söyleşime berraklık ver, hakikat et!

Sözüm luṭfuñla olsun nuṭḳ-ı ᶜİşā
Deminden mürde cānlar bulsun iḥyā

Lütfunla sözüm İsa'nın sözü olsun,nefesiyle ölüler hayat bulsun!

Gözümi ᶜibretiçün rūşen eyle
Ṣafāyile derūnum gülşen eyle

Gözümü ibret almak için aç, içimi gönül şenliğiyle gül bahçesi et!

Ṭabīᶜat ẓulmetinde ḳılma pinhān
Sözüm luṭfuñla eyle āb-ı ḥayvān

Tabiat karanlığında gizli bırakma, sözümü lütfunla ab-ı hayat (hayat suyu) eyle!

Selāset vir sözüme selsebīl it
Anı her teşne cānlara sebīl it

Sözüme akıcılık ver tatlı su et, onu susuz canlara hayrat (vakıf) et!

ᶜİnāyet birle naẓmum eyle mevzūn
İşidenler disünler dürr-i meknūn

Şiirime ölçü ver, işitenler muhafazalı parlak inci desinler.

Bu söz kim söylerem maḳbūl-i ᶜām it
Ḳoma eksiklü noḳṣānın temām it

Söylediğim bu sözü herkesin beğendiği et, eksik kılma, eksiğini tamamla!

Olubdur aduñile ibtidāsı
Umaruz ḫayre ire intihāsı

Başlangıcı adın iledir, ümit ederiz ki sonu da hayra erişir.

Ki zīrā ben ḳatı eksiklik itdüm
Gücüm yitmedügi yollara gitdüm

Çünkü ben çok yanlış yaptım, gücümün yetmediği işlere giriştim.

Ne miḳdārum var iy Ḥallāḳ-ı ᶜālem
Maᶜārif söylemekden ben uram dem

Ey kainatın yaratıcısı benim ne kıymetim var ki kültür söylemekten dem vurayım...

Ne söz ḳalmış ki anı dimemiş dil
Ne yol ḳalmış ki alınmadı menzil

Dilin söylemediği ne söz kalmış, durağına varılmamış ne yol kalmış?

Yimişdür Ḥażret-i Şeyḫī şekerler
Ḳomışdur söz diyü ṣāfī güherler

Şeyhî hazretleri şekerler yemiştir. söz diye saf cevherler bırakmıştır.

Buyurmış Ḫüsrev [ü] Şīrīn'i şīrīn
Hezārān āferīn ṣad bār taḥsīn

Hüsrev ü Şirin'i tatlı buyurmuş, binlerce aferin yüz defa bravo!

Ne deñlü varise söz ḫayr ü şerden
Ḳamu eşyā dilinde nefᶜ ü ḍarden

Bütün eşyanın dilinde kar ve zarar çeşidinden, hayır ve şerden ne kadar söz varsa

19a Müretteb eylemiş aṣlınca taḳrīr
Göñüller levḥine luṭfile taḥrīr

usulüne uygun anlatıp düzenlemiş, gönüller levhasına lutfile yazmış.

500 Olanlar Ḥaḳḳ'a ḳāyil eyler inṣāf
Görürüz niçe bī-inṣāf ider lāf

Hakk'a inananlar insaf eder, nice insafsızın laf ettiğini görmekteyiz;

İder kendü eliyle cehlin iẓhār
Ṭolaşur Şeyḫī'nün şiᶜrine her bār

kendi eliyle cehaletini gösterir, her defasında Şeyhi'nin şiirine çatar.

Getürür naẓma baᶜżī hezliyātı
Ne aṣlı var ne faṣlı ne şebātı

Aslı, faslı, kararlılığı olmayan bazı sayıklamaları nazma döker.

Ṣanur anuñla miskīn şāᶜir oldı
Ki yaᶜnī luṭf-ı ṭabᶜa ḳādir oldı

Miskin onunla şair olduğunu sanır, istidad lütfuna kavuştuğunu sanır.

Kime ṭuş olsa söyler mühmelātın
Oḳur her bir ḫabīṣe hezliyātın

Anlamsız sözlerini rastladığına söyler her bir çirkin (veya soysuza) saçmalığını okur.

505 Urur lāf her ḫabīşi görse eydür
Benüm şiᶜrüm bugün Şeyḫī'den eydür

Hangi soysuzu görse laf vurur, "Günümüz de benim şiirim Şeyhi'ninkinden iyidir" der.

Benüm şiᶜrümde var ẕevḳ ü ḥalāvet
Niçün ḫoş ṭabᶜa virmeye leṭāfet

"Benim şiirimde zevk ve tat var, mizacı hoş olana niçin hoşluk vermesin?"

Gelür kendüye kendü şiᶜri ṭatlu
Görür ġayrīlerüñ şiᶜrini yatlu

Kendine kendi şiiri tatlı gelir, başkalarının şiirini adi görür.

Birincin ṣatmaḳ ister zer yirine
Görür ḫar mühresin gevher yirine

Pirincini altın yerine satmak ister. Eşek, cam boncuğunu cevher değerinde görür.

Seçemez ṭūṭīden ṭurġayı miskīn
Hümā ṣanur ala-ḳarġa-yı miskīn

Miskin, papağandan çayır kuşunu ayırdedemez, alaca kargayı Hüma sanır.

510 Bilenler Ḥażret-i Şeyḫī kemālin
Bilür kend'özinüñ naḳṣın zevālin

Şeyhî Hazretlerinin yetkinliğini bilenler kendinin eksikliğini, yetersizliğini bilir.

Serīr-i milk-i naẓmuñ şāhı Şeyḫī
Şerefde burc-ı naẓmuñ māhı Şeyḫī

Nazım ülkesinin tahtının şahı Şeyhi, şerefde nazım burcunun ayı Şeyhi('dir).

Saᶜādet milk-i gencinüñ emīni
Saᶜādet dürcinüñ dürr-i şemīni

Mutluluğun hazine mülkünün başkanı, mutluluk sandığının kıymetli incisi.

Müyesser oldı Ḥaḳ ḳıldı ᶜināyet
Mübārek merḳadın ḳıldum ziyāret

Hak bağışladı(ğı için), kolay oldu, mübarek kabrini ziyaret ettim.

19b Sürüb çirkin yüzüm ᶜaczile ḫāke
Teveccüh eyledüm ol rūḥ-ı pāke

Çirkin yüzümü acizane, toprağa sürüp o mübarek ruha yöneldim.

515 Büründi ten gözi ġaflet tozından
Açıldı çeşm-i cān varlıḳ yüzinden

Beden gözü uyku tozuna büründü, can gözü varlık yönünden açıldı.

Hemān sāᶜat bi-emr-i Ḥażret-i Ḥaḳ
Naẓār ḳıldum mezār oldı iki şaḳ

Aynı saat Hazreti Allāh'ın emriye mezarın ikiye ayrıldığını gördüm..

Münevver gördüm ol rūḥ-ı muṣavver
Ṭuluᶜ itdi bulutdan ṣanki ḫāver

O cisimlenmiş ruhu nurlanmıştı, sanki güneş buluttan doğdu.

Ṭururdum ṣıdḳile vaḳtüme ḥāżır
ᶜİnāyet-ᶜayn birle oldı nāẓır

İç temizliğiyle vaktime hazır ayaktaydım, inayet gözüyle baktı.

Ziyāde ḳuvvetiyle çekdi āvāz
Söze luṭfıyla andan ḳıldı āġāz

Olanca kuvvetiyle bağırdı, sonra lutf edip söze başladı.

520 Didi iy Cāmiᶜī şūrīde şeydā
Her ᶜilme olmaḳ isterseñ tüvānā

"Ey aşık, divane Camî", dedi. "Her hangi ilimde söz sahibi olmak istersen

Ṭaleb ḳıl ḫidmetin sulṭān-ı ᶜilmüñ
Ḳoma dergāhını der-bān-ı ᶜilmüñ

ilim sultanına hizmet etmeyi seç, ilmin kapıcılığını dergah edin, terketme!

Recā eyle murāduñ ṭapusından
Var ᶜilmüñ şehrine gir ḳapusından

Muradını (onun) eşiğinden bekle, git ilim şehrine kapısından gir!"

Didi vü gözden ol dem[59] ġāyib oldı
Bāña şevḳ ü muḥabbet ġālib oldı

Dedi ve o an gözden kayboldu, beni coşku ve aşk sardı.

Ṭurub ol şevḳile yüz yire sürdüm
Ki zīrā bu mübārek ḳadre irdüm

Bu mübarek onura eriştim diye varıp coşkuyla yüzümü yere sürdüm,

525 Naṣībüm aldum ᶜālī-himmetinden
İrişdi zerre şems-i devletinden

Himmeti yüksek olandan nasibimi aldım, devlet güneşinden ufak (bir) parça eriştı.

Çerāġ-ı cān anuñla rūşen oldı
Göñül āyīnesi nūrile ṭoldı

Can fitili onunla tutuştu, gönül aynası nurla doldu.

Çü Şeyḫī Ḥażretinden irdi himmet
Açıldı naẓma dil oldukca ḳudret

Şeyhî Hazretlerinin yüce tesiriyle dilim kuvvet buldukça şiire söyledi.

Ne deñlü[60] virse ḳudret şaḫṣa Ḳādir
Kim ol deñlü olur ᶜilminde māhir

Kudret sahibi Allāh bir kimseye ne kadar güç verirse ilimde o denli becerikli olur.

---

[59] "ol" ve "dem" kelimeleri bitişik yazılmış.
[60] "Ne" ve "denlü" kelimeleri bitişik yazılmış.

20a Dürüşdüm bende ḳudret olduġınca
Dile getürdüm elden geldüginçe

Gücüm yettiği kadar ben de çalıştım, elimden geldiği kadar dile getirdim.

530 Gice gündüz çalışdım itdüm iḳdām
Bu bir ḳac beyti naẓm itdüm serencām

Gece gündüz çalıştım, gayret ettim, sonunda bu birkaç beyti dizdim.

Kiminde maᶜnī yoḳ kiminde ṣūret
Bilinmez vezni yoḳ aṣlında ṣanᶜat

Kiminde mana yok kiminde şekil, vezni bilinmez temelinde sanat yok.

Ne bellü naẓma ne ḫod neşre benzer
Kim andan ḥaẓẓ ala ṭabᶜ-ı seḫun-ver

Ne nazım olduğu belli ne de nesre benzer ki söz ustalarının mizacı ondan zevk alsın.

Sözi eksiklünüñ eksiklidür heb
Kemāl ehli gibi olmaz müretteb

Sözü eksik olanın hep eksiktir, ustaların ki gibi düzgün olmaz.

Ki budur ᶜādeti ṣāḥib-kemālüñ
Maḳālın göricek ehl-i maḳāluñ

Yetkin olanların adeti budur ki söz ehlinin sözlerini görünce

535 Temām eyler anuñ naḳṣını ṭartar
ᶜUyūbın dāmen-i setrile örter

değerlendirir, eksiğini tamamlar, gizleme eteğiyle ayıplarını örter.

Gidermişdür göñülden şek [ü] reybi
Anuñçündür ḳomaz her şeyde ᶜaybı

Gönlü zan ve şüpheden arındırmıştır, onun için bir şeyde ayıp (noksan) bırakmaz.

İlāhī sen ki settārü'l-ᶜuyūbsın
Bilürsin sırrı ᶜallāmü'l-ġuyūb[61]sın

Allah'ım sen ki ayıpları örtensin, sırrı bilirsin gizlileri çok iyi bilensin

Ḳalubdur Cāmiᶜī cehlile maḥcūb
Hevā-yı nefsile maġmūm maᶜyūb

Camî cahilliğinden utanıyor, nefsinin arzusuyla üzgün ve kınanan olmuştur,

Ḥicābın luṭfiñile eylegil refᶜ
Hevā-yı nefsi andan eylegil defᶜ

lutf edip utandırma, nefsin arzusunu ondan uzaklaştır!

540 Ḳoma naḳṣile eksügin temām it
Ḳabūlile ḳabūl-i ḫāṣ u ᶜām it

Kusuruyla bırakma eksiğini tamamla, sen razı ol(arak) herkesi de ondan razı et!

Kim āmīn dir emīn eyle belādan
İki ᶜālemde her dürlü ḳażādan

Amin diyeni beladan, iki alemde her türlü kazadan güvenli kıl!

Sözüñ artuġın eksügin ḳoyalum
Fisān-ı Vāmıḳ u ᶜAẕrā diyelüm

Sözün fazlasını eksiğini bırakalım, Vamık u Azra efsanesini söyliyelim.

20b **İBTİDĀ-İ DĀSTĀN ŞĀH ṬAYMŪS-NĀM PĀDİŞĀHUÑ OĠLI OLMAYUB ŞĀH BĀBEK DUḪTERİ MERYEM-NĀM BİR CEMİLE-İ ᶜAṢR BULUB VĀMIḲ-I ᶜĀŞIḲ ANDAN VŪCŪDA GELDÜGİ BEYĀNDUR**

(Hikayenin Girişi Şah Taymus İsimli Padişahın Oğlu Olmayıp Şah Babek'in Kızı Meryem İsimli Asrın Bir Güzelini Bulup Aşık Vamık'ın Ondan Doğması)

Gel iy güyende-i bezm-i maᶜārif
Bizi esrār-ı ᶜışḳa eyle vāḳıf

Gel ey irfan meclisinin sözcüsü, bize aşk sırlarını bildir!

[61] Bkz. İktibaslar, Nu: 4.

Ḳopar ᶜuşşāḳı germ itsün nevālar
Ṣafā virsün dil ü cāna ṣafālar

Ser-āğāz eyle bir ḳavl-i ṭarabnāk
İşiden cānlar itsün yaḳalar çāk

Şeker yi ᶜışḳ-ı Vāmıḳ'dan ḫaber vir
Dehān-ı ṭūṭī-yi cāna şeker vir

Neden Vāmıḳ olubdur mest ü şeydā
Neden oldı muṭarrā ḥüsn-i ᶜAzrā

Faṣīḥ elfāẓile anı ᶜayān it
Belīğ inşāyile şerḥ ü beyān it

Oḳunsun ehl-i diller ṣoḥbetinde
Mükerrem olsun ᶜāşıḳlar ḳatında

Ser-āğaz it söze fehm ola mefhūm
Bana bu ḳıṣṣa şöyle oldı maᶜlūm

Rivāyet ḳıldı erbāb-ı rivāyet
Ki ḥāl-i māżīden bir ḫoş ḥikāyet

Didi devrānda biñ yıl her bir aḫter
İder devrin sürer ḥükmin muḳarrer

Ezel Keyvān u Bircīs ṣoñra Behrām
Pes andan ṣoñra şemse irdi eyyām

Çü devrān içre devrin sürdi ḫurşīd
İrişdi nevbeti şād oldı Nāhīd

Çü ḥükm itdi cihān milkine Zühre
Cihāna şādlıḳdan irdi behre

Bu devr-i Zühre içre bir cihāngīr
Ẓuhūr itdi cihānı ḳıldı teshīr

Ser-efrāz-ı selāṭīn adı Ṭaymūs
Mü'eddeb ehl-i neng ü ehl-i nāmūs

Ferīd-i ᶜaṣridi ol devr içinde
Cülūs itdi serīr-i taḫt-ı Çīn'de

Yidi yüz yıl sürüb zevḳıle ᶜömri
Geçürdi dünyede şevḳıle ᶜömri

Uşşak makamını yükselt, nağmeler ısınsın, (onun zevki) gönül ve cana zevk versin!

Parlak bir söze başla, duyan canlılar yakalarını yırtsın!

Şeker ye, Vamık'ın aşkından haber ver, can papağanının ağzına şeker ver!

Neden Vamık sarhoş ve deli olmuştur, neden Azra'nın güzelliği tazelendi?

Açık sözlerle onu gün yüzüne çıkar, süslü bir yapıda açıkla ve anlat.

Gönül ehli olanların sohbetinde okunsun, aşıklar katında saygın olsun.

Söze başla konu anlaşılsın. Bana bu kıssa şöyle bildirildi:

(Dilden dile) duyanlar geçmiş hakkında güzel bir hikaye nakleder.

Her bir yıldız felekte mutlaka bin yıl devredip hükmünü sürer, dedi.

Önce Satürn ve Jüpiter, sonra Merih, daha sonra günler Güneş(in devrine)e erişti.

Zaman içinde güneş devrini sürünce sırası gelen Venüs sevindi.

Venüs cihan mülküne hükmedince cihan sevinçten nasibini aldı.

Bu Venüs devri içinde bir savaşçı ortaya çıktı ve cihanı etkisi altına aldı.

Sultanların üstünü, adı Taymus; şeref ve onur sahiplerinin görgülüsü.

O devr içinde asrın emsalsizi idi. Çin tahtına oturdu.

Zevkle yediyüz yıl ömür sürdü, ömrünü dünyada neşeyle geçirdi.

560 Cihānda olmadı bir laḥẓa gamgīn
Ögine şu içince gelmedi kīn

Dünyada bir an üzgün olmadı, hatırına kısacık bir an kin gelmedi.

Bu deñlü ṭūl-i ʿömr içinde hergiz
Getürmemişdi dünyāya oġıl ḳız

Bu uzun ömründe oğlu kızı olmamıştı.

Bu ḥasretden iderdi niçe fikri
Ḳocardı her gice bir tāze bikri

Bu hasretten çok düşünür, her gece bir genç bakireyi sarardı.

Çü bir gün gördi ʿömrüñ nevbahārı
Ḫazān irdi şarardı sebzezārı

Ömrün baharını bir gün yeşilliği sararmış yaprak dökümünde görünce

Taḥayyür barmaġın aġzına aldı
Tefekkür itdi baḥr-ı fikre ṭaldı

hayrete düşme parmağını (eyvah diye) ısırdı) düşündü, fikir denizine daldı.

565 Didi elden alıncaḳ milki Allāh
Düşer düşmenlere bu taḫt dergāh

Allāh ülkeyi elden alınca bu taht (ve bu) kurum düşmana kalır dedi.

Dirīġā gelmedi benden bir oġlan
Ola taḫtumda benden şoñra sulṭān

Yazık benden bir oğul doğmadı (ki) tahtımda benden sonra sultan olsun!

Ki düşmen taḫtına düşmeye taḫtum
ʿAdūlar almaya şoñumda raḫtum

Ki tahtıma düşman geçmesin, öldüğümde düşmanlar at takımımı almasın!

Bu rāyı itdi şāh-ı ʿālem-ārāy
Kim anuñçün bulalar bir ṭolu ay

Alemi süsleyen padişah kendisi için bir dolu ay (kadar güzel) birini buldurmayı düşündü.

Gele andan vücūda bir sülāle
Gide kendü yirinde bāḳī ḳala

Ondan bir sülale vücuda gelsin, kendi gidince yerinde (tahtında o) kalsın.

570 Buyurdı itdiler dīvān-ı devlet
Gelüb cemʿ oldılar erkān-ı devlet

Emretti, devlet divanı yaptılar, devlet büyükleri gelip toplandılar.

21b Didi iy ʿāḳıl ü dānā olanlar
Cihān aḥvāline bīnā olanlar

"Ey akıllı ve bilgin olanlar, cihanın hallerini görücü olanlar!" dedi.

Ser-ā-ser cüst [ü] cū idüñ cihānı
Getürüñ bir nigārından nişānı

"Dünyayı baştan başa arayın, bir güzelin izini bulun getirin!

Buluñ bir nāzenīn pākīze cevher
Görüñ bir bākire nā-süfte gevher

Nazlı, saf bir cevher bulun, bakire, evlenmemiş güzel bir kız bakın!

Ümīẕüm var ʿināyet ide maʿbūd
Gele andan vücūda dürr-i maḳṣūd

Yaratan bağışlar, ondan arzu edilen inci vücuda gelir ümidindeyim

575 Doġa ol burc-ı devletden bir aḫter
Cihānı gün gibi ide münevver

o devlet burcundan bir yıldız doğar ve cihanı güneş gibi nurlandırır (ümidindeyim)."

Ayaġ üzre ṭurub bir merd-i dānā
Duʿā itdi yir öpdi didi şāhā

Bilgin bir kişi ayağa kalkıp dua etti, yeri öptü (ve) Ey Şah, dedi:

Meger kim Milk-i Tūrān içre iy şāh
Ki vardur Saḳlaba şehrinde bir māh

"Ey Şah, ancak Turan ülkesinde Saklaba şehrinde ay (gibi bir güzel) vardır.

Anuñ bir duḫteri var adı Meryem
Olur her sözi cān zaḫmına merhem

Onun bir kızı var, adı Meryem, her sözü can yarasına merhem olur

Virür ölmişlere ᶜİsā gibi cān
Şehüñ andan olur derdine dermān

İsa gibi ölmüşlere can verir, şahın derdine ondan derman olur.

580 Ṭoḳındurmamış anuñ dest-i eflāk
Eline etegine ḫār u ḫāşāk

Feleklerin eli onun eline eteğine çer çöp değdirmemiş.

Naẓīri yoḳ o māhuñ devr içinde
Ne milk-i ⟨ü⟩ Rūm [ü] Şām ne milk-i Çīn'de

O ayın devir içinde benzeri yok: ne Rüm ve Şam ülkesi, ne Çin ülkesinde.

Eger biñ yıl ögersem anı iy şāh
Ki yüz biñ ögdügümden artuḳ ol māh

Ey Şah, onu eğer bin yıl övsem o ay, (bin değil) yüz bin övdüğümden fazladır."

Temām itdi sözin ḳıldı zemīn būs
İşitdi anı bir bir Şāh Ṭaymūs

Sözünü bitirip yeri öptü, Şah Taymus onu bir bir işitti;

Muḥabbet ḳanı ḳaynadı ṭamarda
Ṭutuşdı āteş-i ḥasret cigerde

Damar(ın)da aşk kanı kaynadı, ciğer(in)de hasret ateşi tutuştu.

585 Bu efsāne aña çün oldı efsūn
Alub ᶜaḳlını itdi mest ü mecnūn

Bu efsane onu efsunlayınca, aklını alıp sarhoş ve deli etti.

22a Şehüñ varidi bir ᶜāḳil vezīri
Cihān milkinde olmazdı naẓīri

Şahın akıllı bir veziri vardı, dünyada benzeri bulunmazdı.

Müferriḥ ādemidi Şādkām nām
Geçürmişdi niçe dürlü serencām

İçaçıcı biriydi adı Şadkam. Çok çeşitli olay (görüp) geçirmişti.

Buyurdı Şādkām'a Şāh Ṭaymūs
Ki iy cānuñ ezel cānumla me'nūs

Şah Taymüs Şadkam'a buyurdu ki "Ey Ruhu ezelde ruhumla arkadaş olan!

Virür ilhāmile göñlüm şehādet
Murāduma irem ire ᶜināyet

(Allāh), arzuma kavuşacağını gönlüme ilham ediyor.

590 Çü bildüñ ol mehüñ nām u nişānın
Yüri Tūrān'a var ᶜazm eyle yarın

O ayın ismini ve tarifini öğrendin, yarın Türan'a var git,

Araşdur cehdile saᶜy eyle iste
İrişdür bāña iy yār-ı ḫuceste

araştır, gayretle çalış, ara, ey uğurlu dost, (onu) bana kavuştur!"

Eyitdi Şādḳām-ı şādmān-dil
Şehā ᶜömrüñ cihānda ola biñ yıl

Hoşnut gönüllü Şadkam, ey şah, "ömrün cihanda bin yıl olsun!" dedi.

Buyurduñ başum üstine varayın
Yā özin yā nişānın aparayın

"Emrettin, başüstüne, varayım; ya kendini ya da izini getireyim.

Şehā vardur ümīẕüm devletüñde
Yüz aḳlığın ḳazanam ḫidmetüñde

595 Ḳılam hüdhüd gibi emrüñ başa tāc
Süleymān'a idem Belḳīs'i muḥtāc

Vezīr-i kār-dān-ı ehl-i idrāk
Sefer ḳaydını gördi çüst ü çālāk

Getürdi laʿl ü mercān sīmile zer
Yarar yoldaş u ḳuldaş biñ nefer er

Mühimmātdan nekim varidi aldı
Sefer baḥrına cān fülkini ṣaldı

Mübārek günde bir ferḫunde demde
Gelüb baş ḳodılar ḫāk-i ḳademde

600 Duʿā alub ṣafā-yı himmetile
Yöneldiler yola ḫoş şevketile

22b Yürüdiler niçe hafta niçe gün
Aşub ṭaġ u beleñler deşt ü hāmūn

Bu resmile sürüb şām [ü] seḥergāh
Ki Bābek milkine irgürdiler rāh

Ṣalarlar peş-rev[62] bir merd-i hüşyār
Ki varub Bābek'e keşf ide esrār

Varub şāhuñ ḳapusına duʿālar
Öpüp işigin eyledi şenālar

605 İcāzet virdiler girdi yüz urdı
Elin ḳavşurdı şāha ḳarşu ṭurdı

Duʿā itdi didi merd-i seḫun-dān
Cihān ṭurdukça ṭur iy Şāh-ı Tūrān

İrişdi ḫidmete şāh-ı cihānuñ
Vezīri Şādkām Ṭaymūs Ḫān'uñ

Muḳaddem pīş-rev ben ḳuluñ iy şāh
Viribidi ki şāhı idem āgāh

İşitdi oldı ḫandān şāh-ı Tūrān
Buyurdı ḳāşide māl-ı fīrāvān

Ey Şah devletinde ümidim vardır ki hizmetini görürken yüz aklığı kazanayım.

Hüdhüd gibi emrini başıma taç edeyim, Belkıs'ı Süleyman'a muhtaç edeyim."

İnce düşünceli, işbilen vezir çarçabuk yolculuk hazırlığını gördü.

Yakut ve mercan, gümüşle altın, işe yarar yoldaş ve hizmetçi, bin tane yiğit getirdi.

Erzaktan ne varsa aldı, yolculuk denizine can gemisini saldı.

Mübarek günde, uğurlu bir anda, gelip ayak toprağına baş koydular.

(Padişahın) destek olan rahatlatıcı duasını alıp hoş debdebeyle yola düştüler.

Dağ taş, çöl ova aşıp birçok hafta birçok gün yürüdüler.

Bu şekilde akşam sabah (at) sürüp yolu Babek ülkesine eriştirdiler.

Babek'e sırrı açmak üzere akıllı bir adamı öncü gönderdiler.

(Öncü) şahın kapısına duayla varıp eşiğini öpüp, övgüde bulundu.

İzin verdiler girip yüz sürdü, elini bağlayıp şahın karşısında ayakta durdu.

Dua edip; güzel söz söyleyen kişi(ydi), "Ey Türan Şahı,cihan durdukça durasın!" dedi.

"Taymus Han'ın veziri Şadkam, cihan padişahının huzuruna vardı.

Ey şah, şahı haberdar edeyim diye önce ben kulunu gönderdi."

Turan şahı işitti, güldü, övgüde bulundu ve bol mal verdi.

[62] "piş-rev" şeklinde harekeli. "Peş-rev" kelimesinin aslı "pīş-rev" dir.

610	Ne deñlü varise ḥidmetde cündi Buyurdı cümlesi heb ata bindi	*Hizmetini gören ne kadar asker varsa emretti, hepsi at bindiler.*
	Biner şehrüñ nekim var ḫāṣ u ᶜāmı Bile ḳarşuladılar Şādkām'ı	*Bütün şehir halkı hep birlikte Şadkam'ı karşıladılar.*
	Alub ḳondurdılar bir ḫoş maḳāma Selam virmezidi Dārü's-selām'a	*Getirip cennetten daha güzel bir makama oturttular.*
	Pes andan çekdiler çoḳ nüzl ü niᶜmet Şerāb ü şemᶜ ü şāh[ī]⟨d⟩ şehd ü şerbet	*Ondan sonra hayli misafir yemeği ve nimet getirdiler;şarap,mum,helva,şeker ve şerbet.*
	Nekim taᶜẓīm ü tekrīm varise heb Ki tertīb üzre idiler müretteb	*Ne kadar izzet ve ikram var ise hepsi gerektiği gibi yerli yerinceydi.*
615	Pes andan şāh-ı Tūrān itdi dīvān Gelüb cemᶜ oldılar aᶜyān u erkān	*Ondan sonra Turan şahı divanı topladı ileri gelenler gelip toplandılar.*
23a	Şehüñ dīvānına ḫoş şöhretile Getürler Şādkām'ı şevketile	*Şahın divanına hoş şöhret (ve) azametle Şadkam'ı getirirler.*
	Döşediler bisāṭı geldi niᶜmet Yinildi ḫoş içildi şīr ü şerbet	*Yaygı döşediler nimet(ler) geldi, hoşça yenildi, süt ve şerbet içindi*
	Ḳaşuğı cümlesi elden ḳodılar Yinilen niᶜmetüñ şükrin didiler	*Hepsi kaşığı elden bıraktılar, yenilen nimetin şükrünü ettiler.*
	Ṭaᶜāmile vü luṭfile ṭoyurdı Edeb birle dönüb ḥālini şordı	*(Şah, Şadkam'ı) yemek ve iyi muamele ile doyurdu, edeple yönelip halini sordu.*
620	Ayaġ üstine ṭurdı şād-mān şād İcāzet aldı itdi söze bünyād	*(Şadkam) memnun ve hoşnut ayağa kalktı, izin aldı ve söze girdi.*
	Didi biñ ᶜizzetile Şāh Ṭaymūs İder yüz biñ selām eyler zemīn būs	*Bin türlü hürmetle dedi ki "Şah Taymüs yüz bin selam eder, yer öper.*
	İdüb ṭapuña yüz biñ ᶜizz ü nāzı Ki vardur ḫāk-i pāyuña niyāzı	*Bir arzusu olduğu için ayağının toprağına düştü.*
	Nekim varise esrār-ı żamāyir Yazılmış nāmede heb evvel āḫir	*Anlatmak istediklerime dair baştan sona ne varsa, hepsi (şu) mektubta yazılıdır."*
	Çıḳardı bir mübārek nāme mevzūn Gümişden kāġıdı var ḫaṭṭı altun	*Bir ölçülü mübarek mektup çıkardı kağıdı gümüş yazısı altın idi.*
625	Belīġ inşāyile neşri yazılmış Faṣīḥ elfāẓile naẓmı düzülmiş	*Süslü nesirle yazılmış ve , şiiri açık/anlaşılır idi.*
	Öpüb ḳor nāmei şāhuñ öñinde Ṭurub medḥ ü şenā eyler soñında	*Mektubu öpüp şahın önüne koyar, sonra ayakta durup medh ve övgüde bulunur.*

Alub taᶜẓīmile ol nāmei şāh
Öpüb başına ḳor ḫoş bārekallāh

Hoş! barekallāh! Şah hürmetle o mektupu alıp, öpüp başına koyar.

Pes andan mihrile mührini aldı
Gözine sürdi göz ḫaṭṭına şaldı

Daha sonra şefkatle düğümünü çözdü, gözüne sürdü, yazıya göz attı.

Yazılmış ḥüsn-i ḫaṭṭile muḥaḳḳaḳ
İ nāme be-nām-ı Ḥażret-i Ḥaḳ

Muhakkak yazı stiliyle "Allāh'ın adıyla" Ser-başlıyordu.

630 Cihānı yoġiken var eyleyen ol
Her işde ḳudret iẓhār eyleyen ol

"Cihanı yok iken var eden O, her işte kudretini gösteren O.

23b Anuñ emrinden oldı cümle mevcūd
Virür mevcūda ne kim[63] itse maḳṣūd

Bütün varlıklar Onun emriyle oldu, Varlıklara arzu ettiğini verir."

Pes andan āsitānıña sürüb yüz
Duᶜā-yı devletüñde gice gündüz

(Mektup şöyle devam eder:) "gece gündüz devletine duacıyız, eşiğine yüz sürüp

İderüz ṣıdḳıla devlet duᶜāsın
Ḳıluruz ḳapuña ḥidmet duᶜāsın

devletine ve kapına samimi dualarda bulunuyoruz.

Şenādan ṣoñra şāh-ı kām-rāna
Sürüb yüz ᶜaczile yüz āsitāna

Saadetli padişaha övgüden sonra eşiğine acizane yüz sürüp (deriz ki):

635 Dünüñ ḳadr ola günüñ ᶜīd-i nevrūz
Niyāzmend-bendeyüz iy şāh-ı pīrūz

Gecen kadir (gecesi) gündüzün nevruz olsun! Ey kutlu padişah, yalvaran köleyiz.

İşitdüm devletüñ burcında iy māh
Ṭulūᶜ itmiş güneş mānendi bir māh

Ey ay (gibi olan) işittim ki devletinin burcunda güneş gibi (parlak) bir ay doğmuş.

Ḳuṣūrum yoḳ serīr-i salṭanatda
Müyesserdür murādum her cihetde

Saltanat tahtında eksiğim yok, her bakımdan istediğim nasip olmuştur.

Serümde efser-i ser-tāc-ı devlet
Velī burc-ı nesebde yoḳ saᶜādet

Başımda devlet tacı (var), fakat soy burcunda mutluluk yok.

Bitürmedi diraḫtı ᶜömrümüñ gül
Ola bāġumda benden ṣoñra bülbül

Benden sonra bahçemde bülbül olsun diye ömür ağacım gül vermedi.

640 Sizüñle gerçi ẓāhirde cüdāyuz[64]
Velī fiṭrat deminde āşināyuz

Sizinle her ne kadar uzak görünsek de yaradılış meclisinden tanıdığız.

Bizi yad eyleme luṭf eyle yād it
Bu maᶜnīde yiridür ᶜadl [ü] dād it

Bizi yabancı sayma, lütfedip hatırla, bu anlamda adalet ve insaf etmenin yeridir.

Ṣafā-yı himmetüñden eyleme dūr
Ḳoma ḫāk-i mezelletde bizi ḫor

Yardımının zevkinden bizi mahrum etme. itibarsızlık toprağında bizi hor bırakma.

---

[63] "nekim" şeklinde bitişik yazılmış.
[64] "cüẓāyuz" şeklinde yazılmış.

	Niyāzmendüñ niyāzın ḳıl icābet Kerem göstergil iy kān-ı kerāmet	*Yalvaranın yalvarısına cevap ver,ey cömertlik madeni, bağışta bulun!*
	Yetişdür himmetüñden baña behre Şeref virsün Güneş bezmine Zühre	*Yardımından bana nasip ulaştır, Zühre, güneş meclisine şeref versin.*
645	Ḳırān-ı mihr ü meh çün ola vāḳiᶜ Ṭoġa bir Müşterī-baḫt Zühre-ṭāliᶜ	*Ay ve güneşin kıranı gerçekleşince bir Müşteri bahtlı, Zühre talihli doğsun.*
24a	Güneş gibi cihānı ide pür-nūr Ṣafāyile ola yiryüzi maᶜmūr	*Güneş gibi cihanı nur doldursun, neşeyle yeryüzü bayındır olsun!*
	Sebeb olmaġa himmet eyleñ iy şāh ᶜİnāyet eyleye luṭfından Allāh	*Ey şah, yardım etmen için Allāh'ın lütf etmesini dilerim!*
	Dil ü cān ola luṭfuñ birle ābād Ki bāḳī ᶜömr [ü] devlet müstedām bād	*Lütfunla, ömrüm sonsuz, devletim sürekli, can u gönlüm şen olsun!"*
	Oḳudı nāmesini nām-dāruñ Rumūzın bildi nedür aṣlı kāruñ	*Şöhretli (padişah)ın mektubunu okuyup ne demek istediğini anladı.*
650	Tefekkür itdi ṭaldı baḥr-ı fikre Yetişdi nāgehān bu dürr-i bikre	*Düşündü, fikir denizine daldı, birden şu dokunulmamışparlak fikre ulaştı.*
	Ola mı buncılayın dürr-i devlet İde Ṭaymūs Şāh ben ḫāke ᶜizzet	*"Bunun gibi devlet incisi olur mu ki Taymus Şah ben(im gibi) toprağa onur versin!*
	Zihī devrān-ı devlet baḫt [ü] iḳbāl Sitāremde mübārek geldi bu fāl	*Bizim için ne büyük devlet bravo! Bu fal yıldızımıza uğurlu geldi."*
	Bu şādīden buyurdı şāh Bābek Ben anuñ ḳulıyın ḳızum kenīzek	*Bu sevinçle Şah Babek "Ben onun kuluyum, kızım (da) cariyesidir." buyurdu.*
	Egerçi yoḳ liyākat olavuz ḳul Biḥamdillāh keremden itdi maḳbūl	*"Kul olmaya liyakatımız yoksa da Allāh'a hamdolsun bize lütfuyla değer verdi.*
655	Buyurdı cümle illeri ḳıġırduñ Temām ḳırḳ gün düġün olsun çağırduñ	*Bütün şehirleri tellal çıkarın, davet edin, tam kırk gün düğün olsun" diye emretti.*
	Götürüñ bīdādı[65] almañ ḫarācı Ḳonuḳlañ niᶜmetile ṭoḳ u acı	*"Zulümü kaldırın, haracı almayın, açı-toku nimet(ler)le ağırlayın!*
	Arada ḳalmasun bir kimse ġamnāk Kim olsun bay ü yoḫsul heb feraḥnāk	*Farkedilmeyen, üzgün tek kişi kalmasın, öyle ki zengin, yoksul herkes sevinsin."*
	Nidā oldı dirildi ḫalḳ-ı ᶜālem Şehenşāha ne ᶜars oldı muᶜaẓẓam	*Seslenildi, bütün halk toplandı, padişah olağanüstü sevindi.*

[65] Kelimenin orijinal metindeki yazılış şekli (bidᶜatı) "sünnete muhalif , İslami terminolojide peygamberden sonra ortaya çıkan anlayış ve yorum" anlamlarına gelir. "Bīdād" (zulüm) kelimesi kastedilmiş olmalıdır.

Naṣîb oldukça her kişi zevâda
Yiyüb yâd itdiler şâhı du'âda

Herkes nasîbince azıktan yedi, duada şahı andı,

660 Temâm ḳırḳ gün dügün oldı dün ü gün
Neşâṭ[66] [ü] şevḳile ḫatm oldı dügün

Tam kırk gün, gece gündüz düğün oldu, sevinç ve neşeyle düğün sona erdi.

24b Yirine yitdi cümle resm ü âyîn
Buyurdı şâh olundı 'aḳd-i kâbin

Bütün tören ve merasim yerine getirildi, şah emretti, güveğinin geline mihir sözleşmesi yapıldı. .

Ulular cem' olub gördi cehâzın
Yazub defter iderler çoġın azın

Büyükler toplanıp çeyizini gördü, çoğunu azını yazıp listelediler.

Donatdılar 'arûsı zîverile
Ki başdan ayaġa dek gevherile

Baştan ayağa takılarla gelini süslediler.

Düzerler bir maḥaffe[67] ḫûb-mevzûn
Ṭutarlar üstine çetr-i hümâyûn

Güzel ölçülü bir deve eğeri hazırlayıp üstüne padişah gölgeliği tutarlar.

665 Seḥerden yüklenildi bâr büngâh
Oturdı ol muraṣṣa' hevdece mâh

Erkenden yükü, sandığı yüklenildi, ay (gibi gelin), süslü deve mahfesine oturdu.

Ḳoşarlar bir niçe pâkîze duḫter
Olalar ol mehüñ yanında aḫter

Pırıl pırıl bir sürü kızı katarlar ki o ayın yanında yıldız olsunlar.

'Affîfe niçe biñ mestûre ḫâtûn
Müretteb cümlenüñ geydügi altun

İffetli binlerce tesettürlü kadın, yerli yerince hepi altın(dan) giysili.

Buyurdı Şâh Bâbek bindi leşker
Revân oldı yola serheng ü server

Şah Babek emretti, asker atlandı, çavuşreis (amir-memur) yola düştü.

Bir aylıḳ yola deñlü bile gitdi
O mâhı bir niçe menzil iletdi

Bir aylık yola kadar birlikte gitti, o ay (gibi güzeli) epeyce götürdü.

670 Eyitdi Şâdkâm'a Şâh Bâbek
Bizüm degül sizüñdür bu kenîzek

Şah Babek Şadkam'a "Bu kızcağız bizim değil sizindir." dedi.

Olubdur nâzile perverde bu gül
İdemez ḫâr-ı hicrâne taḥammül

"Bu gül nazla büyütüldü,ayrılık dikeninine dayanamaz.

Umaruz ṭutasın gül gibi anı
Ki bülbül gibi itmeye fiġânı

Onu gül gibi tutacağınızı umarız, bülbül gibi feryad etmesin.

Gözümüñ nûrıdur bu nûr-i dîde
Cihân ü cândan olmışdur güzîde

Bu göz nuru gözümün nurudur. dünyadan ve candan üstündür.

Serîr-i cânda göñlümüñ sürûrı
Yoḳ ansuz ṭatlu cânumuñ ḫużûrı

Can tahtında gönlümün sevinci, onsuz tatlı canımın huzuru (da) yoktur."

---

[66] "Nişâtü" şeklinde harekeli.
[67] "mahâfe" şeklinde yazılmış.

675 Ḳızın bağrına başdı gözin öpdi
Naṣîḥat ḳıldı arḳasını yepdi[68]

Kızını bağrına bastı, gözünü öptü, nasihat etti, sırtını okşadı.

25a Ṣaçub nergisleri gül üzre şebnem
Atası ayağına düşdi Meryem

Nergis (göz)leri gül (yanağı) üstüne çiğ saçıp Meryem babasının ayağına düştü.

Öpüb sürdi yüzini ol dil-efrūz
Derūndan eyleyüb āh-ı ciger-sūz

O gönül aydınlatan (gelin) içten ciğer yakan ah çekip öpüp yüzünü sürdü.

Duʿā idüb eyitdi Meryem'e şāh
Sizi ışmarladuḳ Allāh[a][69] iy māh

Şah, Meryem'e dua edip ey ay (gibi güzel) sizi Allāh'a emanet ettik, dedi.

Belālar bağlu yollar açıḳ olsun
Cefālar az u raḥatlar çoḳ olsun

Belalar bağlı, yollar açık olsun, sıkıntılar az, keyifler bol olsun.

680 Yöneldi yola atlar döndi Bābek
Ġam u ġuṣṣayla gitdi şehrine dek

Atlar yola yöneldi, Babek döndü. şehrine kadar keder ve üzüntüyle gitti.

Bu yaña Ṣādḳām şevḳile dil-şād
Giderdi süʿatile nitekim bād

Bu tarafta Şadkam coşkulu, sevinçli, rüzgar gibi süratli gitmekteydi.

Yitişdi yidi günlük yolı ḳaldı
Beşāret piş-revini şāha ṣaldı

Yetişti, yedi günlük yolu kaldı, müjde öncüsünü şaha gönderdi.

Beşīr irdi beşāret virdi şāha
Şeref birle saʿādet virdi māha

Müjdeci şaha müjde verdi, ayı yüceltip mutlu etti.

Didi iy şāh-ı ʿālem müjdegānī
İrişdi Ṣādkām ḫoş şād-mānī

Ey cihan padişahı dedi, müjde Şadkam Şadkam hoşnut ve mutlu olarak döndü.

685 Getürdi cisme cān ü cāna cānān
İrürdi zaḫme merhem derde dermān

Cisme can, cana sevgiliyi getirdi. yaraya merhem, derde derman kavuşturdu.

Ḫaberdār oldı Ṭaymūs bu ḫaberden
Buyurdı muştuluḳ çoḳ sīm ü zerden

Taymūs bu haberi alınca, müjde bahşişi olarak altın ve gümüş verdi.

Ṣafāī şādlıḳla[70] taḫtdan indi
Buyurdı cümle leşker ata bindi

Gönlü şen olarak sevinçle tahttan indi, emretti, bütün asker ata bindi.

Yidi günlük yola dek naḫ[71] u kemḫā
Döşetdi yollara dībā-yı zībā

Yedi günlük yola kadar kıymetli halı, ipek ve canfes kumaş(lar) döşetti.

Ulu kiçi ḳamū heb ḳarşu çıḳdı
Ṣanasın yedi deryā ṭaşdı aḳdı

Büyük küçük herkes karşıladı, sanki yedi deniz taşıp aktı.

690 Tozub yirler yüzi ṭutdı cihānı
Bulut gibi büridi ās-mānı

Yerler tozuyup dünya yüzünü tuttu, bulut gibi gökyüzünü kapladı.

---

[68] "yipdi" şeklinde harekeli.
[69] Datif eki harekeyle verilmiş.
[70] "şāẓlıḳla" şeklinde yazılmış.
[71] "nāḫ" şeklinde yazılmış.

25b	Şeref burc[ı][72] miṣāli hevdec-i māh Bulutdan gün gibi göründi nāgāh	*Şeref burcu gibi, ayın at üstündeki kabini ansızın buluttan güneş gibi parladı.*
	Göricek māhı Ṭaymūs-ı cihān-bīn Eli bağlı gibi gösterdi Pervīn	*Dünyayı gören Taymūs, ayı görünce ülker yıldızı gibi eli bağlı durdu.*
	Şu deñlü ṣacdı üstine zer ü sīm Ki ṭoldı altun akçayla ol iḳlīm	*Üstüne o kadar altın ve gümüş saçtı ki o ülke altın parayla doldu.*
	Hezārān şöhretile şehre irdi Ḳamer gibi ki burc-ı Mihre irdi	*(Gelin) pek gösterişli olarak şehre (ulaştı. Sanki) ay güneş burcuna girdi.*
695	Getürdiler ᶜarūsı gerdegine Felekden ṣan güneş indi zemīne	*Gelini gerdek odasına getirdiler, güneş gökyüzünden yere inmiş gibi oldu.*
	Ḳırān eyledi Bercīsile Nāhīd Müşerref oldılar Māhile Ḫūrşīd	*Nahid Bercis ile kıran etti, ay ile güneş şereflendiler.*
	Çün oldı iki cān bir yire vāṣıl Nekim varise maḳṣūd oldı ḥāṣıl	*İki can bir yerde buluşunca arzu edilen ne varsa meydana geldi.*
	Seḥāb-ı ṣulbi şāhuñ dökdi bārān Nice bārān ki ol bārān-ı nīsān	*Şahın soy bulutu yağmur döktü, Nisan yağmuru gibi (yağdı).*
	Ḳapar bir ḳaṭre kim deryāya beñzer Saᶜādet burcı üzre aya beñzer	*Saadet burcunda aya benzeyen, denize benzeyen bir damla aldı.*
700	Ṭoḳuz ay itdi çün Meryem taḥammül Vücūda geldi bir gül yüzlü bülbül	*Meryem dokuz ay katlanınca bir gül yüzlü bülbül (gibi ağlayan çocuk) dünyaya geldi.*
	Ṭulūᶜ eyledi bir ay Müşterī-baḫt Şerefde āf-tāb-ı ās-mān-taḫt	*Müşteri talihli bir ay doğdu, şerefte gökyüzünü taht eden güneş(ti).*
	Żiyā virdi zemīn ü ās-māna Ṣafā-baḫş eyledi cān ü[73] cihāna	*Yere, göğe ışık verdi, cana ve cihana huzur bağışladı.*
	Yüzinde mihr-i devlet nūrı raḫşān Saᶜādet gevheri farḳına efşān	*Yüzünde devlet güneşinin nuru parlak, başın(d)a mutluluk cevheri ışıl ışıl.*
	Getürdiler şāha rūşen ḫaberler Ḳulağına ṭaḳarlar ṣan güherler	*Şaha (göz)aydın haberleri getirdiler, sanki kulağına küpeler taktılar.*
705	Didiler müjdegānī müjdegānī Müşerref eyledüñ cümle cihānı	*"Müjde müjde!" dediler, "Bütün cihanı şereflendirdin;*

[72] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.
[73] "cānü" şeklinde bitişik yazılmış.

26a	Bilüñden geldi bir oğlan cihāna Ola arḳa zemīn ü ās-māna	*sulbünden yere göğe koruyucu olacak bir oğul dünyaya geldi."*
	Cihānuñ nām-dārı kām-kārı Zemīnile zemānuñ şehr-yārı	*Dünyanın namlısı, arzusuna kavuşmuşu, zamanın ve mekanın padişahı*
	İşitdi Şāh Ṭaymūs oldı ḫandān Yire yüz urdı itdi şükr-i Yezdān	*Şah Taymūs duyunca sevindi yüzünü yere sürdü Allāh'a şükr etti.*
	Bağışlar müşdegāna niçe kişver Niçe yük laᶜl ü mercān sīmile zer	*Müjdeyi verene bir çok şehir, bir çok yük yakut ve mercan, altın, gümüş bağışladı.*
710	Revān ṭurdı yirinden cüst ü çālāk Ṣafādan dil güşāde cān feraḫ-nāk	*Çarçabuk yerinden kalktı, neşeden gönlü açık, ruh(u) şen*
	Gelüb üstine ṣaçdı laᶜl ü mercān İder ol cāniçün biñ cānı ḳurbān	*gelip (çocuğun) üzerine yakut ve mercan saçıp, o can için bin can kurban eder.*
	Güher dürci gibi biñ ᶜizzetile Ṣunarlar şāh eline ḥürmetile	*(Onu) cevher kutusu gibi özenle, hürmetle, şahın eline verirler.*
	Hezārān raġbetile aldı ṣulṭān Nitekim gevheri gevher-fürūşān	*Sultan kuyumcunun cevheri (aldığı gibi) binlerce özenle (çocuğu) tuttu.*
	Saᶜādet nūrını görüb yüzinde Ṣafāyile öper iki gözinde	*Mutluluk nurunu yüzünde görüp, gönül şenliğiyle iki gözünden öptü.*
715	Buyurdı şādlıḳlar Şāh Ṭaymūs Çalub ṭabl u naḳḳāre dögdiler kūs	*Şah Taymus eğlence emretti, davul ve nekkare çalıp kös dövdüler.*
	Beşāret itdiler ḳırḳ gün temāmet Sevindi ḫalḳ ṭonandı il vilāyet	*Tam kırk gün müjdelediler, halk sevindi, il ve vilayetler süslendi.*
	Götürüb bidᶜat[74] ü bāc u ḫarācı Ḳamu ḫoş-dil iderler ṭoḳ u acı	*Zulüm, vergi ve haracı kaldırıp, bütün aç ve toku memnun ederler.*
	Meger kim olmamışdı Şādḳām'uñ Ne oğlı ne ḳızı ol nīk-nāmuñ	*Oğlu ve kızı olmayan iyiliğiyle tanınmış Şadkam'ın*
	Ki ṭopı devletinüñ göge aġdı Anuñ daḫı o gice oğlı ṭoġdı	*devletinin topu göğe yükseldi, onun da da o gece bir oğlu dünyaya geldi..*
720	Getürdiler aña daḫı beşāret İşitdi Şādḳām şād oldı ġāyet	*Ona da müjde getirdiler, Şadkam duyup pek sevindi.*
26b	Yitişdi gördi bir ferzāne ferzend Müyesser eylemiş aña Ḫudāvend	*Vardı, Allāh'ın kendisine seçkin bir oğul nasip ettiğini gördü.*

[74] Kelimenin orijinal metindeki yazılış şekli (bidᶜatı) "sünnete muhalif , islami terminolojide peygamberden sonra ortaya çıkan anlayış ve yorum" anlamlarına gelir. "Bīdād" (zulüm) kelimesi kastedilmiş olmalıdır. Kelime 656. beyittede aynı imla şekliyle kullanılmış.

Ḥaḳḳ'a şükr itdi ḫalḳa ḳıldı iḥsān
Üleşdürdi zer ü sīm kesdi ḳurbān

Hakk'a şükredip halka bağışta bulundu, altın, gümüş paylaştırdı, kurban kesti.

Buyurdı Şāh Ṭaymūs Şādkām'a
Ṣalā eyleñ dirilsün ḫāsa ᶜāma

Taymūs Şah, Şadkam'a buyurdu ki "Duyurun herkes toplansın!

İdüñ şāhāne bir ᶜālī velīme
Cihān ḫalḳını ġarḳ eyleñ naᶜīme

Şahane, büyük bir şölen düzenleyin, cihan halkını bolluğa gömün!

725 Cihānda her ne dürlü olsa niᶜmet
Bu meclisde olunsun ol temāmet

Dünyada her ne türlü nimet varsa bu mecliste hepsi bulunsun!"

Ṣalā oldı dirildi ḫalḳ-ı enbūh
Ki ṭoldı şehr ü ṣaḥrā vādī vü kūh

Duyuruldu, kalabalık halk toplandı, öyle ki şehir ve ova, vadi ve dağ doldu.

Getürdiler şu deñlü ḫūn-ı iḥsān
Pür oldı yir yüzi niᶜmetle yeksān[75]

O kadar lütuf yemeği getirdiler ki bütün yeryüzü yemekle doldu.

Buyurdı yine Ṭaymūs-ı cihāndār
Didi yoḳlañ efāżılden nekim var

Cihan padişahı Taymūs bu defa "Araştırın bilginlerden kimler var?"diye emretti.

Dirildi bir yire cümle efāżıl
Her ᶜilme ḥāmil ü her fende kāmil

Bütün faziletlere sahip, her ilme vakıf her türlü bilgide yeterli.

730 Raṣaddan ᶜilm-i zīc[76] iḫrāc idenler
Burūc aḥkāmın istiḫrāc idenler

Astrolojiden ölçüm/hesap ilmi satanlar burçların durumunu manalandıranlar,

Kevākib seyrinüñ sırrın bilenler
Nücūm aḥkāmınuñ şerḥin ḳılanlar

yıldızların gidişinin sırrını bilenler, ne anlama geldiğini açıklayanlar.

Ararlar menzilin ol māhtābuñ
Bulurlar ṭāliᶜin ol āf-tābuñ

O mehtabın konumunu arar, o güneşin talihini bulurlar.

Ṭutarlar ṭāliᶜinden irtifāᶜı
Görürler iftirāḳı ictimāᶜı

Talihinden yükselişi tutar, ayrılık (ve) kavuşmanın olduğunu görürler.

Bulurlar necmini evc-i şerefde
Ḫuceste tā ebed burc-ı şerefde

Yıldızını şerefin doruğunda, sonsuza kadar şeref burcunda kutlu bulurlar.

735 Didiler iy şeh-i ferḫunde-aḫter
Ḫudā bilür ne olur ḫayr eger şer

"Ey bahtı uğurlu şah!" dediler. "Neyin hayır veya şer olduğunu Allāh bilir.

27a Göründi ṭāliᶜinde key saᶜādet
Cihān milkine ḥükm ide temāmet

(Çocuğun) talihinde oldukça mutluluk görünüyor, dünyaya hükm ede(r),

Şeref birle bu mihr-i ᶜālem-efrūz
Güneş gibi olur dünyāya pīrūz

şerefle bu alemi aydınlatan güneş (olur), güneş gibi dünyaya hayırlı olur.

"yıksān" şeklinde harekeli.
"zec" şeklinde yazılmış.

Ne milke ḳaṣd iderse ola mālik
Ne yola seyr iderse ola sālik

Hangi ülkeye yönelse sahip olur, her yolun yolcusudur.

Delīm yıllar cihān içinde devrān
Sürüb ola yedi iḳlīme sulṭān

Bir çok yıl dünyada devran sürüp yedi iklime sultan olur.

Temām on dört yaşına iricek şāh
Münevver bedr-i kāmil olıcaḳ māh

Şah tam ondört yaşına varınca ay (gibiyken) nurlu dolunay olacak.

Şikār üstinde iy şāh-ı cihāngīr
Ola bir āhūnuñ ᶜışḳına naḫcīr

Ey cihan padişahı, ava gider, bir ceylanın aşkına av olur.

Yatağı Ġaznī ola ol ġazāluñ
Ḫayāline düşer şāh ol ḫayāluñ

O ceylanın yatağı Gazni ola, şah o gölgenin hayaline düşer.

ᶜİzārı cennet ola adı ᶜAẕrā
Ṭutağı kevşer ola ḳadı ṭūbā

Yanağı cennet adı Azra ola(bilir), dudağı kevser boyu tuba ola...

Temāmet rubᶜ-ı meskūni ser-ā-ser
Araya isteye kişver-be-kişver

Bütün karaları baştanbaşa ülke ülke aramayı isteye...

Cihān milkini seyr ide ᶜacāyib
Göre ġurbetde çoḳ dürlü ġarāyib

Dünyayı hayretle gezip gurbette çok türlü garip şeyler göre...

Şikāra getüre āḫir şikārın
Ola ḥükmine fermān ol nigārīn

Sonunda avını avlaya, o put gibi güzel hükmüne boyun eğe...

Bulardan bāḳi ḳala nesl-i sulṭān
Ola taḫtuñda ḥākim niçe devrān

Bunlardan sultan nesli geriye kala... Tahtında çok zamanlar hüküm ede(ler)...

Hem ola Şādkām oġlı vezīri
Ḳamu işde muᶜīni vü müşīri

Şadkam'ın oğlu da her işte yardımcısı ve danışmanı, veziri ola...

Cihānuñ acısından ṭatlusından
Göreler eyüsinden yatlusından

Dünyanın acısını, tatlısını, iyisini kötüsünü göreler.

Budur ᶜilmile maᶜlūm olan iy şāh
Ḳalanını kemāhī bilür Allāḥ

Ey şah, ilmile malum olan bundan ibarettir, kalanını olduğu gibi Allāh bilir.

27b Çü māᶜlūm oldı Ṭaymūs'a bu ḥikmet
Şükürler ḳıldı Ḥaḳḳ'a aldı ᶜibret

Bu hikmet Taymüs'a malum olunca Hakk'a şükr edip ders aldı.

Didi minnet ki Ḫallāḳ-ı ḫalāyıḳ
Bāña luṭf itdi bir ferzend-i ᶜāşıḳ

"Şükür ki varlıkların yaratıcısı bana aşık bir oğul bağışladı." dedi.

Buluñ aña münāsib bir güzel ad
K'ola ᶜāşıḳlar içre ḫayrile yād

"Ona uygun güzel bir ad bulun da aşıklar içerisinde hayırla anılsın!"

Araşdurdı cihānı her bir ᶜāşıḳ
Didiler ittifāḳī aña Vāmıḳ

Her bir aşık cihanı araştırdı,oybirliğiyle ona Vamık dediler.

755 Çü Vāmıḳ oldı şāh adı muᶜayyen
Didiler Şādkām oğlına Behmen

Vamık adı kararlaştırılınca Şadkam'ın oğluna (da) Behmen dediler.

Boyınca yazdılar taᶜvīẕ-āyet
Küsūfdan eyleye şemsi himāyet

Güneşi tutulmaktan korusun diye boyunca nazar ve kötülük için ayet yazdılar,

Taṣadduḳ itdiler çoḳ sīmile zer
Ḳolına taḳdılar ḳıymetlü gevher

Çok altın ve gümüş sadaka verdiler, koluna kıymetli cevher taktılar.

Pes andan buldılar bir pāk dāye
Ki Zühre gibi ḫidmet ide aya

Ondan sonra iffetli bir dadı buldular ki aya Zühre gibi hizmet etsin.

Hezārān raġbetile ḫidmet itdi
Ki her bir ḫidmete biñ ᶜizzet itdi

Çok özenli baktı, her hizmet için bin (defa) hürmet etti.

760 Ġıdāsın itdi evvel şīr ḫurmā
K'ideler şīrile şehdi mürebbā

Gıda olarak önce süt ve hurma verdi (sonra) süte bal kattı.

Şu yirine aşa ḳatdı gülābı
Yidürdi ḳandı içürdi cülābı

Su yerine yemeğe gülsuyu kattı, şeker yedirdi, gülsuyu içirdi.

Şu resme itdi Dāye aña ḫidmet
Ki bir demde ṭutar bir yılca ḳuvvet

Daye ona öyle hizmet etti ki (küçük Vamık) bir anda bir yıllık kuvvet kazandı.

Çün oldı nāzile perverde ol gül
İrüb bir yaşına ötdi çü bülbül

O gül nazlı büyütülünce bir yaşına girip bülbül gibi öttü.

İrişdi çünki üc yaşına Vāmıḳ
Görenler cān u dilden oldı ᶜāşıḳ

Vamık üç yaşına varınca görenler can u gönülden aşık oldu(lar).

765 Ṭutub üc nesneyile cismi ḳuvvet
Bulur ḫüsn ü bahāda ᶜizz ü şöhret

Cismi üç şeyle kuvvetlenip güzellik ve değerce, itibar ve şöhret bulur.

28a Ki evvel nefsi nefs-i muṭma'indür
İkinci ḳalbi ḥilmile emīndür

İlk olarak nefsi, arınmış, emin, ikincisi kalbi. yumuşaklıkla güvendedir.

Üçünci Rūḥ-ı Ḳudsī oldı rūḥı
Aña feṭḥ itdi Fettāḥ her fütūḥı

Üçüncü olarak Cebrail ruhu oldu, Allāh'ın Fettah ismi ona her fethi açtı.

İrişdi beş yaşına şāh-ı ferrūḫ
Degürmez oldı hīc kimseye pāsuḫ

Kutlu şah beş yaşına vardı, hiç kimseye karşılık vermez oldu.

Olub gün gibi zihni rūşen ü pāk
İder beş ḥissile her ḥissi idrāk

Zihni güneş gibi parlak ve saf olup beş duyu ile her hissi kavrar(dı).

770 Alurdı her naẓardan ᶜaynı ᶜibret
Ḳulaġı diñleridi ᶜilm ü ḥikmet

Gözü her bakıştan ders alır, kulağı ilim ve hikmet dinlerdi.

Meẕāḳı ẕevḳile alurdı leẕẕet
Bulurdı her leṭāfetden ḥalāvet

Damağı zevkle lezzet alır, her latif şeyden hoşlanırdı.

Meşāmı būyı gülden şem alurdı
Dehānı ġonçeden şebnem alurdı

Burnu kokuyu gülden koklardı, ağzı goncadan çiğ alırdı.

İderdi lemsile her ḥissi idrāk
Ḥavās-ı ḫamseyile oldı derrāk

Dokunma ile her hissi idrak ederdi, beş duyu ile kavrardı.

VĀMIḲ[I] MUᶜALLİME VİRÜB ᶜİLM Ü KEMĀL-İ MAᶜRİFET TAḤṢİL İTDÜKDEN ṢOŇRA [77] ŞECĀᶜAT-EHL[İ] OLUB SİLAḤŞŪR OLDUĠIN BEYĀN İDER

(Vamık'ın Hocaya Verilip İlim ve Sanat Tahsil Ettikten Sonra Yiğit Olup Silahşor Olması.)

Görürler oldı her taᶜlīme ḳāyil
Bulurlar bir mürebbī ᶜaḳl-ı kāmil

(Vamık'ı) her eğitime yatkın görür, çok akıllı bir hoca bulurlar.

775 Mükemmel her ᶜilmde var kemāli
Müzeyyen heb celālī vü cemālī

Her ilimde mükemmel söz sahibi, bütün celal ve cemal güzelliğiyle süslü.

Muṭābıḳ her ᶜilimde ḳavle fiᶜli
Ne müşkil varise eyler teselli

Her ilimde söz ve eylemi uyumlu, ne problem olsa çözüm üretici.

Mübārek ṭāliᶜi adı Ḥuceste
Ki iḳbāli açuḳ idbārı beste

Talihi uğurlu, adı Huceste, bahtı açık, bahtsızlığı bağlı.

Getürler Müşterī'ye ol hilāli
Kim ola bedr ü kesb ide kemāli

O hilali Müşteri'ye getirirler ki olgunluğu öğrensin ve dolunay olsun.

28b Ṭutar nabżın arar nāzük mizācın
İder ḳanūnile taᶜlīm ᶜilācın

(Hocası) nabzını tutar, ince tabiatını yoklar, ilacını usulüne uygun olarak öğretir.

780 Nekim varise tenzīl-i semāvī
Oḳudı ibtidā pīr-i maᶜānī

(Vamık) önce manaların piri (Kur'an-ı Kerim, sonra) ilahi kitapların hepsini okudu.

Ne dilde varise müşkil luġatler
Ḥuceste itdi şāha terbiyetler

Hangi dilde zor lugatler varsa eğitimi, şaha uğurlu oldu.

Uṣūlile fürūᶜın her ᶜulūmuñ
Żamīrin remlüñ aḥkāmın nücūmuñ

Her ilmin köküyle dallarını, remlin içyüzünü, yıldızların ahkamını,

Faḳāhetde ᶜaḳāyidde mesāyil
Ḳamusın itdi ḥal ḳalmadı müşkil

Fıkıh ve Akaid ilmindeki meselelerin hepsini çözdü, problem kalmadı.

Ḳılub ṣarf ᶜömri maḳṣūd itdi taḥsīl
Muᶜaṭṭal ḳalmadı itmedi taᶜṭīl

Ömür harcayıp tahsili gaye edindi, boş kalmadı, tatil etmedi.

785 Kelāmile bilüb ᶜilm-i maᶜānī
İderdi şerḥ bedīᶜile beyānı

Manalar ilmini kelamla bilip bedii ve beyan ilmini şerh ederdi.

Taṣavvur ḳıldı dil cān itdi taṣdīḳ
Virür cān mantıḳı bī-cāna taḥḳīḳ

Gönlü tasavvur eder, canı tasdikler, can(lı) mantığı, cansızı araştırır.

---

[77] Kelime kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.

ᶜArūẕ ᶜilminde oldı şöyle māhir
Elinde oldı ᶜāciz cümle şāᶜir

Aruz ilminde öyle maharetliydi ki bütün şairler elinden aciz kaldı.

Bedīhī söyleridi naẓm-ı mevzūn
İşidenler diridi dürr-i meknūn

İrticalen ölçülü şiir söylerdi, işitenler kıymetli inci derdi.

Belīġ inşāyile neşri muraṣṣaᶜ
Faṣīḥ elfāẓile dirdi muṭallaᶜ

Süslü yapıda nesri seçili, açık sözlerle parlak söylerdi.

790 Bedīhī kesbi aḫz itdi ᶜulūmı
Ḥisāb-ı defter ü ᶜilm-i ruḳūmı

İlimleri, defter hesabını ve harf ilmini delilsiz kabullendi.

Bilüb her ᶜilmi ögrendi kitābet
Yazub ḫoş ḥüsn-i ḫaṭ virdi letāfet

Her ilmi öğrendi, kitabe yazıp hüsn-i hat ile güzellik verdi.

Yazardı ḫaṭṭ-ı laᶜlī ḫaṭṭ-ı yāḳūt
Virürdi gözlere nūr cānlara ḳūt

Hatt-ı lali ve hatt-ı yakuti yazardı, gözlere nur ruhlara bereket verirdi.

Muḥaṣṣal on iki ḫaṭṭī raḳamdan
Yazardı cümlesini bir ḳalemden

Sözün kısası on iki hat yazısından hepsini aynı güzellikte yazardı.

29a Bile şuġl eyledi yanınca Behmen
Kemāl-i ᶜilmile oldı müzeyyen

Behmen (de) yanında meşgul oldu, ilmi yetişkinlikle süslendi.

795 Bu iki cān ḳamu ᶜilmi mufaṣṣal
Görüb aşlınca bildiler muḥaṣṣal

Bu iki can sonunda bütün ilimleri ayrıntılı olarak görüp esas(lar)ıyla öğrendiler.

Çü gördi şeyḫ-i kāmil bu iki cān
Ferīd oldı yetişdi faẓl-ı Yezdān

Kamil mürşid (olan hocaları) bu iki canı, Allāh'ın faziletiyle yetişmiş görünce

Getürdi bunları Ṭaymūs Şāh'a
Bu iki necmi teslīm itdi māha

bunları Taymūs Şah'a getirip iki yıldızı aya teslim etti.

Didi iy Şarḳ [u] Ġarbuñ şehr-yārı
Cihāndār u cihānuñ tāc-dārı

"Ey Doğu ve Batının padişahı, cihan sahibi ve cihan sultanı!" dedi.

Saᶜādet efserüñ devlet serīrüñ
Felek rāmuñ melek fermān-peẕīrüñ

Mutluluk tacın, devlet tahtın, felek boyun eğenin, melek emirkulun (olsun)!

800 Bu māh-ı bedr ü bu mihr⟨i⟩-i cihān-tāb
Bu şāh-ı kām-yāb bu dürr-i nā-yāb

Bu dolunay ve şu cihanı aydınlatan güneş, bu isteğini bulmuş şah,şu bulunmaz inci

Bu iki māh-ı nev bedr oldı kāmil
Biḥamdillāh maᶜārif itdi ḥāṣıl

bu iki taze ay yetişkin dolunay oldu, hamdolsun mezun oldular.

Ḫaḳ'uñ luṭfıyla ᶜālī himmetüñde
Buları ḥāṣıl itdüm devletüñde

Allāh'ın lütfuyla yüce gölgende, devletinde bunları yetiştirdim."

Beġāyet şād olub ḫaẓẓ itdi Ṭaymūs
Ḫudāya şükr idüb ḳıldı zemīn būs

Taymūs sevindi, son derece memnun oldu. Allāh'a şükr edip yeri öptü.

Buyurdı gördiler ṣoḥbet yarağın
Bir ulu ᶜālī cemᶜiyyet yarağın

Emretti, elit kesime uygun sohbet hazırlığı yaptılar.

805 Dirildi ehl-i ᶜilm ü ehl-i ḥikmet
Şehenşāh bunlara geydürdi ḫilᶜat

İlim ve marifet ehli toplandı, sultan bunlara mezuniyet cübbesi giydirdi.

Pes andan ᶜandelībin itdi güyā
Kemālin bilmegiçün oldı cüyā

Ondan sonra bülbülünü konuşturdu, ilmî seviyesini ölçtü.

Şeker tengini açdı laᶜl-i dür-püş
Söze başladı ṭūṭī-yi şeker-nūş

İnciyi örten kırmızı dudak, şeker çuvalını açtı,şeker içen papağan başladı anlatmaya.

İcāzet irdi Vāmıḳ ḫurrem oldı
Ḥayādan gül yüzi pür-şebnem oldı

Diploma(lar) geldi. Vamık sevindi, utancından gül yüzü çiğle doldu.

29b Yidi ḫoş luṭfile şehd ü şekerler
Didi söz yirine dürr ü güherler

Güzel ihsanla bal ve şekerler yedi, söz yerine inci ve mücevherler söyledi.

810 Açup Behmen daḫı bülbül gibi dil
Beyān eyledi nekim itdi ḥāṣıl

Behmen de bülbül gibi dil çözüp kazandıklarını ortaya koydu.

Gülistān⟨ı⟩-ı ᶜilimde iki bülbül
Girüb bī-ḥad direrler ḳırmızı gül

İki bülbül ilim bahçesine girip sayısız kırmızı gül toplarlar.

Ḳoḫusından muᶜaṭṭar oldı ᶜālem
Ṣafālar ḥāṣıl itdi cān-ı ādem

Alem kokusundan buram buram koktu, insanın canı huzur buldu.

Oturanlar ṭuranlar ḳıldı taḥsīn
Didiler āferīn şāh-ı ciḥān-bīn

Oturanlar, ayakta duranlar ve cihangörmüş sultan "(Sana) aferin." dediler.

Zihī devlet ᶜaṭā ḳıldı Ḫudāvend
Şehā buncılayın ferzāne ferzend

"Ey şah bunun gibi bilgili oğul... Allāh (sana) ne güzel devlet bağışlamış!

*815*Bağışlasun özin yaş virsün Allāh
Saña bu bülbül-i güyāy[ı] iy şāh

Ey şah, bu konuşan bülbülü Allāh sana bağışlasın, ömür versin!"

Ulu kiçi duᶜā itdi temāmet
Ḳonuldı yirine her dürlü ᶜādet

Büyük küçük herkes dua etti. her türlü adet yerine getirildi.

MUᶜALLİM TAᶜLİMİ TEMĀM İDÜB ŞEHR-YĀRA İᶜLĀM İTDÜKDE İNᶜĀM-I TĀM İLE MUĞTENİM OLDUĞIN ẒİKR İDER

(Hocanın Eğitimi Tamamlayıp Padişaha Bildirmesi[nden Sonra] Eksiksiz Nimetlerle Zengin Edilmesi)

Açup iḥsān ḳapuşın şāh-ı muḥsin
ᶜAṭālar eyledi olduḳça mümkün

Cömert padişah bağış kapısını açıp mümkün olduğu kadar bahşişler verdi.

Muᶜallim pīre Ṭaymūs-ı Cihān-dār
Buyurdı cāyize tekrār-be-tekrār

Cihan padişahı Taymūs yaşlı hocaya tekrar tekrar ödül(ler) verdi.

Pes evvel yüz ġulām u yüz ḳaravaş
Cevāhirden yanınca niçe yüz ṭaş

Önce yüz köle ve yüz hizmetçi, ilaveten birçok (değerli) mücevher.

820	Yüz esb ü yüz ḳatır yüz üştür-mest Ḳaṭārile biri birine peyvest	*Dizisiyle birbirine bağlı yüz at ve yüz katır, yüz paçalı deve.*
	Naḫ u nā-senc[78] kemḫā şerb-i[79] dībā Seḳirlāt[80] u dūḫāvī ḫūb-zībā	*İpek halı ve ölçülemeyecek kadar kadife kumaş, süslü ince keten kumaş,*
30a	Virüb bunları ol şāh-ı tüvānā Didi maᶜẕūr buyur iy pīr-i dānā	*O güçlü şah bunları verip, "Ey bilgin pir mazur gör (sana layık değil)." dedi.*
	Yine ᶜözr eyleyüb didi şehenşāh Girüdür bāḳī ḫidmet inşaallāh	*Sultan yine özür dileyip "İnşallāh ebedi hizmet bundan sonradır." diye ilave etti.*
	Yüz urub yire pīr-i Müşterī-fer Açup ağzını dökdi şehd [ü] şe[k]ker	*Müşteri yıldızı gibi parlak pir yere yüz sürüp ağzını açıp, bal ve şeker döktü.*
825	Duᶜāya el götürüb ḳıldı nāzı Göñülden bī-niyāza çoḳ niyāzı	*Duaya el açıp naz etti, gönülden muhtaç olmayan (Allāh')a çokça yalvardı.*
	Didi yā Rābbī luṭf eyle bu şāha Mürüvvet ḳıl bağışla mihri māha	*"Ey Allāh'ım dedi, bu şaha lutfeyle, cömertlik göster, güneşi aya bağışla!*
	Söyündürme şehenşāhuñ çirāġın Ḥazāndan ṣaḳlayuvirgil budaġın	*Padişahın ateşini söndürme, (dalını) budağını sonbahardan koru.*
	Saᶜādet taḫtı üzre baḫtiyār it Hemīşe kām-rān ü kām-kār it	*Mutluluk tahtı üstünde mutlu et, her zaman arzusuna kavuşmuş ve mesut et!*
	Dilerin biñli birli ile iy Şāh Bağışlasun bu māhı saña Allāh	*Ey şah bir (söz) ile bin (kez) dilerim (ki) Allāh bu ayı sana bağışlasın!"*
830	Temām oldı duᶜā el yüze sürdi Edeb birle dönüb yolına girdi	*Dua bitti, elini yüzüne sürüp edeple dönüp yoluna gitti.*
	Zihī devrān zihī devletlü sulṭān Kim itdi ehl-i ᶜilme bunca ihsān	*Ne güzel devran, ne hoş devletli sultan ki ilim sahibine bu kadar bağışta bulundu.*
	ᶜAceb devrān irişdi gitdi şefḳat Ne ehline ne ᶜilme ḳaldı raġbet	*(Şimdi) Acayip bir devir oldu, merhamet kalktı, ne ilme ne ilim sahibine itibar kaldı.*
	Eger raġbet umarsañ ḫor olursın Hüner ᶜarż eyleseñ maḫhūr olursın	*Eğer itibar beklersen horlanırsın, sanat sunarsan, aşağılanırsın.*
	İderseñ ḫidmeti müft ummayub cāh Gören dir āferinler bārekallāh	*Makam beklemeden bedava hizmet edersen gören "bravo", "barekallāh" der.*

[3] "sinc" şeklinde harekeli.
[3] "şirb" şeklinde harekeli.
[3] Kelime "sıḳarlāṭ" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

835 Dilerseñ cāyize dirler denîdür
Ġınāya müflis iflāsa ġanîdür

Ödül arzularsan alçaktır, zengine yoksul, yoksula zengindir derler.

Elüñde varına eyle ḳanāᶜat
Şükür ḳıl itme devrāndan şikāyet

(Camîî) elinde olana razı ol, şükr et devrandan şikayet etme!

30b Elinde variken Ṭaymūs-ı ᶜādil
Açup cān gözini olmadı ġāfil

Adaletli Taymüs elinde varken, can gözünü açtı, gafil davranmadı.

Ki fürṣat variken yidi yidürdi
Alınmadın elinden aldı virdi

Fırsat varken yedi, yedirdi, elinden çıkmadan aldı, verdi.

Bu devri ḫoş geçür geçdi o devrān
Kim eyler her kişi devrinde iḥsān

Bu devri hoş geçir, o devir(ler) geçti, çünkü her kişi (kendi) devrinde bağışlar.

840 Bürāder yi yidür elüñde varın
Virür Allāh kerîmdür yine yarın

Kardeş! elinde varlığını ye, yedir, Allāh kerimdir yarın yine verir.

Senüñ māluñ odur yedüñ yedürdüñ
Ḳazanduñ ḳahrile luṭfile virdüñ

Yiyip yedirdiğin, ezilerek kazanıp iyilikle verdiğin mal senindir,

Biregü mālı ise erte ḳaldı
Ṣoñuñda sevmedügüñ vāriṣ aldı

Diğerinin malı ise yarına kaldı, sonunda sevmediği mirasçı al(ıp ye)dı.

Bugün dünyāda ḳoma ḥabbe zinhār
Ki yarın olmasun anda saña mār

Yarın sana ahırette yılan olmasın diye bugün dünyada sakın tane(bir çöp) bırakma!

Hemān ḳısmet olan rızḳı yimekdür
Cenāb-ı Ḥażret'e şükrin dimekdür

(Yılan olmaması için) kısmet olan rızkı hemen yemek, Allāh'a şükr etmek gerekir.

845 Eger ᶜömrüñ ḳala yarına bāḳî
Naṣîb olan irişür ittifāḳî

Eğer yarına kadar ömrün varsa, nasip neyse mutlaka ulaşır.

Naṣîbe yoḳ zevāl iy Cāmiᶜî gel
Bize ḳıl ᶜışk-ı Vāmıḳ müşkilin ḥal

Ey Camîî gel, nasip tükenmez, bize Vamık'ın aşkının düğümünü çöz!

Temām on yaşa irdi Şāh Vāmıḳ
Kim oldı pür-uṣūl u pür-yaraşıḳ

Şah Vamık tam on yaşına vardı, çok ölçülü, çok yakışıklı oldu.

Melekler ḥüsnine ḥayrān olurdı
Felekler cümle sergerdān olurdı

Melekler güzelliğine hayran olurdu, bütün göklerin başı dönerdi.

Bahādan aldı Behmen daḫı behre
Dimezdi ẕerre şemse māh mihre

Güzellikten Behmen de hisse(sini) aldı, güneşe zerre, mihre (güneşe) ay demezdi.

850 Çün irdi on iki yaşına sulṭān
Cihānda oldı Rüstem gibi destān

Sultan oniki yaşına varınca dünyada Rüstem gibi (dillere) destan oldu.

Bahādırlıḳda gösterdi mehābet
İderdi şîr-i ner gibi şecāᶜat

Yiğitlikte kendini gösteriyordu,erkek arslan gibi cesurdu.

31a Pūla almazidi bebr ü beyānı
Hīçe ṣaymazidi şīr-i jiyānı

Canavar para etmezdi, yırtıcı arslanı hiçe saymazdı.

Peleng ü gürgi ṭutmazdı bahāya
Dimezdi mār degül mūr ejdehāya

Kaplan ve kurda değer vermezdi, ejderhaya yılan değil, karınca (da) demezdi.

Pes andan ata bindi ṭutdı meydān
Eline aldı Vāmıḳ ṭop ü çevgān

Ondan sonra ata bindi, meydana çıktı, eline top ve golf sopası aldı.

855 Binūb inmek daḫı urmaġ u ṭutmaḳ
Süñü ṣunub ḳılıc ṣalub oḳ atmaḳ

Binip inmek, vurmak, tutmak, süngü uzatmak, kılıç çalmak, ok atmak

Ḳamu aḥvāl-i cengi bildi cümle
Cihāngīrler idemezlerdi ḥamle

(kısaca) bütün savaş sanatlarını öğrendi, savaşçılar hamle edemezlerdi.

Ḳaçan alsa ele tīr ü kemānı
Uşanurdı felek tīri kemānı

Eline ok ve yayı aldığında feleğin oku yayı kırılırdı.

Bir oḳ kim nesr-i ṭāyire atardı
Geçerdi gāv-ı gerdūne batardı

Batıdaki parlak yıldıza bir ok atsa geçip gök öküzü(süreyya yıldızı)ne saplanırdı.

Ne şaḫṣı ḫışmile bir kez çalardı
Olursa kūh-ı ḳāf iki bölerdi

Hangi şahsa öfkeyle bir kez çalsa Kaf Dağı olsa ikiye bölerdi.

860 Eger Elbürz'e ursa bozdaġanı
Tozardı göge ḳalmazdı nişānı

Gürzü Elbürz Dağına vursa göğe tozardı, izi kalmazdı.

Sinānile yidi yiri yarardı
İrüb taḫt-ı şerāya dek[81] yırardı

Mızrakla yedi yeri yarar, toprağın altına kadar ulaşıp ayırırdı.

Zemīne ger uraydı ṭa'n-ı nīze
Yidi ḳātın ideydi rīze rīze

Mızrak darbesini yere vursaydı yedi katını parça parça ederdi.

Kemendin ṣalsa yirden ol cihāngīr
İderdi gög yüzinde şīri naḫcīr

O savaşçı yerden kemendini atsa gökyüzünde arslanı/arslan burcunu avlardı.

Bahādırlıḳda Behmen daḫı ḳuvvet
Ṭutub ancılayın bulmışdı şöhret

Yiğitlikte Behmen de onun gibi kuvvetlenip şöhret bulmuştu.

865 Cihān içinde bu iki cihāngīr
Ḳamu ḫaṣletde oldı ikisi bir

Dünyada bu iki savaşçı bütün özelliklerde birbirinin aynıydı.

Gice gündüz bu iki serv-i āzād
Bir arada olurdı ḫurrem ü şād

Bu iki hür servi mutlu ve neşeli gece gündüz birlikteydiler.

31b Ne Behmen'siz içer şāh bir içim ṣu
Ne ansız bir naẓar uyurdı uyḫu

Ne şah Behmen'siz bir yudum su içer, ne onsuz biraz olsun uyurdu.

---

[1] Kelime kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.

Ne şehsiz Behmen'e varidi rāḥat
Olurdı cānı ansız pür-cirāḥat

Ne şahsız Behmen'e rahat vardı, canı onsuz yara dolardı.

Görür Ṭaymūs bu iki nev-cüvānı
İderler ᶜişretile zindegānı[82]

Taymūs bu iki gencin eğlence içinde yaşadığını görünce

870 Maḥal gördi ki on serv-i semen-ber
Bularuñ ḫidmetinde ola çāker

on yasemin göğüslü servinin bunların hizmetinde cariye olmasını gerekli gördü.

Buyurdı Şādḳām'a şāh-ı kāmil
Gerekdür on cüvān maḳbūl ü muḳbil

Yetkin Padişah, kabiliyetli ve beğenilen on genç bulmasını Şadkam'a bildirdi.

Kim ola her biri bir fende māhir
Kimi güyende ḫoş-dil kimi şāᶜir

Öyle ki her biri bir ilimde söz sahibi, kimi güzel konuşan hatip, kimi şair olmalı.

Muṣāḥib ola Vāmıḳ ṣoḥbetinde
Sitāre cemᶜī gibi meh ḳatında

Ay katında yıldız topluluğu gibi Vamık'ın sohbetinde bulunmalıydılar

Bulub on serv-ḳad āzādelerden
Güzīn eylediler şehzādelerden

Hürlerden şah çocuklarından on boylu boslu servi bulup seçtiler.

875 Güzeller dil-rübālar lāle-ḫadler
Semen-sīmā perīler Sidre-ḳadler

Güzeller, gönül alanlar, lale yanaklılar, yasemin yüzlü periler Sidre (ağacı) boylular.

Ḳamu derd ehli derdinüñ devāsı
Ayağı tozı cānlar tūtiyāsı

Hepsi dertlilerin derdinin devası, ayağı tozu, canlar sürmesi.

Birinüñ ıldızı saᶜd adı Mesᶜūd
Biri maḳṣūd-ı ᶜālem adı Maḳṣūd

Birinin yıldızı kutlu, adı Mesūd, biri alemin arzusu, adı Maksūd.

Birisi Zühre-āyīn adı Mesrūr
Birisi Müşterī-fer adı Şāvur

Birisi Zühre yaradılışlı, adı Mesrūr, birisi Müşteri yıldızı gibi parlak, adı Şavur.

Birinüñ ḳalb[i] rūşen adı Ḫurrem
Birisi mahrem-i cān adı Hemdem

Birinin gönlü parlak adı Hurrem, birican yoldaşı adı Hemdem.

880 Birisi bir şeker-ḫand adı Ḫandān
Birisi şād-mān-dil adı Şādān

Birisi tatlı gülüşlü adı Handan, biri sevinçli adı Şadan.

Biri bihter cihānda adı Bihzād
Biri ḫūrşīd-ruḫ adı Feraḥşād

Biri dünyada pek iyi, adı Bihzad,biri güneş yanaklı adı Ferahşad.

32a Bulurlar bir hüner-ver her birine
Hüner taᶜlīm ide yirlü yirine

Her birine bir hünerli (öğretici) bulurlar (ki) yerli yerince hüner öğretsin.

Maḥal Şādān'a evvel gördiler çeng
Ki ᶜavvād ola Ḫandān ide āheng

Öncelikle Şadan'a çeng sazı gerek gördüler ki Handan (da) ud çalıp eşlik etsin..

---

[82] "zindigānı" şeklinde harekeli.

Rebāb ehline erbāb ola Bihzād
Müsellem ola ḳanūnda Ferahşād

Bihzad rebap çalanlara usta olsun,
kanunda Ferahşad'a hakkı teslim edilsin.

885 İde neyden nevā ḳaṣdını Maḳṣūd
Uṣūl aṣlını muḥkem ide Mesʿūd

Maksūd'un neyden niyeti makam olsun,
Mesūd usūl temelini kuvvetlendirsin.

Ġazeller diye ḫoş-ṭabʿ ola Ḥurrem
Müṣāḥib ola her ṣohbetde Ḥemdem

Hurrem huyu güzel ola, gazel söyleye,
Hemdem her sohbette konuşa.

Göñül şehrinde naḳḳāş ola Şāvur
Yaza ḫūb ḫaṭṭı cān levhine Mesrūr

Şavur gönül şehrinde ressam olsun,Mesrūr
can levhasına hüsn-i hat yazsın.

Birez gün itdiler üstāda ḫidmet
Müyesser itdi Ḥaḳ el virdi ṣanʿat

Birkaç gün üstada hizmet ettiler, Allāh
nasip etti, sanat elde edildi.

Sehel müddetde bu on serv-i āzād
Olurlar her biri bir kāmil üstād

Az sürede bu on hür servinin her biri
yetişkin bir üstad oldular.

890 Gice gündüz şehüñ bezminde bunlar
Ulaşdurub güne dün düne günler

Gece gündüz sultanın meclisinde bunlar
gündüzü geceye, geceyi gündüze ulaştırıp

İçerler cām iderler ṣoḥbet-i Cem
Çıḳarub nām sürerler ʿişret ü dem

içki içerler, Cem'in sohbetini yaparlar, nam
salıp, eğlenceyle dem sürerler.

Çü Vāmıḳ buldı her fende kemāli
İrişdirdi meh ü mihre cemāli

Vamık her ilimde yetişince güzellikte
ay ve güneşe yetişti.

Temām on dördine irdi şehenşāh
Mükemmel bedr-i kāmil oldı ol māh

Şahlar şahı tam ondördüne girdi, o ay
mükemmel dolunay oldu.

Güzellikde şu deñli çıḳdı çavı
Rivāyet idemezdi anı rāvī

Güzellikte rivayet eden(ler)in anlatamıya-
cağı kadar şöhreti yayıldı.

895 Kemāl-i ḥüsn aña oldı çü ḫilʿat
Yidi iḳlīmde söylendi temāmet

Güzelliğinin tamlığı ona kaftan oldu, yedi
iklimde bütün söylendi.

Cihānda ḥüsn-i Vāmıḳ oldı meşhūr
İşiden cānlar oldı şād u mesrūr

Cihanda Vamık'ın güzelliği yayıldı, işiten
canlar şen ve sevinçli oldu.

32b İrişdi Ġaznī şehrine bu aḫbār
Ki ʿışḳa ḳıldı ʿAẕrā'yı giriftār

Bu haber Gazni şehrine erişince Azra'yı
aşka düşürdü.

Şu resme ḥüsn-i Vāmıḳ oldı rūşen
Anı tesbīḥ idindi merdile zen

Vamık'ın güzelliği öyle yayıldı ki erkek
kadın (herkes) onu söyler oldu.

İşitdi anı ʿAẕrā oldı ʿāşıḳ
Nitekim görmedin ʿAẕrā'ya Vāmıḳ

Vamık'ın görmeden Azra'ya aşık olacağı
gibi Azra da duyar duymaz ona aşık oldı.

900 Çü ʿAẕrā ʿāşıḳ oldı ʿışḳa ṭaldı
Cihānda ḥaşre deñlü adı ḳaldı

Azra aşık oldu aşka daldı, adı mahşere
kadar dünyada kaldı.

Diyelüm imdi ᶜAẕrā ḳıṣṣasından
Naṣîbi olan alsun ḥiṣṣesinden

Artık Azra'nın kıssasını diyelim; nasibi olan kendine düşeni alsın.

ĠAZNÎ VİLĀYETİ SERVERİ MELİK ŞĀH NĀM ŞEHR-YĀRUÑ ᶜAẔRĀ-NĀM BÎ-ᶜADÎL-İ EYYĀM DUḪTERİ VÜCŪDA GELÜB CEMĀL Ü KEMĀLİLE FĀYIḲ OLDIĠIDUR

(Gazne Vilayeti Lideri Melikşah İsimli Padişahın Azra İsimli Zamanların Eşsizi Bir Kızı Doğup Yüz ve Karakter Güzelliği İle Üstünleşmesi)

Meger kim ol zemānda Ġaznî'[y]e şāh
Bir ulu şāhidi adı Melik Şāh

Meğer o zamanda Gazni'nin şahı Melik Şah adında bir ulu şah imiş.

Emîr-i taḫt u ṣāḥib-efseridi
Selāṭîn arasında serveridi

Tahtın emiri ve taç sahibiydi, sultanlar arasında başkan idi.

Ḳamu ḫaṣletde mevzūnidi vezni
Anuñ ᶜahdinde maᶜmūridi Ġaznî

Bütün özelliklerde prensibi ölçü(lü olmak) idi, onun zamanında Gazni bayındır idi.

905 Murādın cümle virmişdi Ḫudāvend
Velîkin virmemişdi dūḫt u ferzend

Allāh her istediğini vermişti, fakat kız ve oğul vermemişti.

Dıraḫt-ı devletinde bitmeyüb gül
Gülistānında ötmemişdi bülbül

Devlet ağacında gül bitmemiş, gülbahçesinde bülbül ötmemişti.

Irağ olmazidi tîr[i] hedefden
Velîkin dürri ṭoġmazdı ṣadefden

Oku hedeften uzak olmaz, fakat sadeften incisi doğmazdı.

Göñülden çoḳ niyāzı bî-niyāza
İderdi gice gündüz tāze tāze

Muhtaç olmayan(Allāh'a gece gündüz sürekli yalvarırdı.

ᶜİnāyet bābın açdı feyż-i Vehhāb
Bağışladı aña bir dürr-i nā-yāb

En çok bağışlayan (Allāh)ın bereketi bağış kapısını açtı,ona eşsiz bir inci bağışladı.

33a *910* Ḳaçan sürdi yüzin dergāha mażlūm
Kim itdi Ḥaḳ Taᶜālā anı maḥrūm

Mazlum ne zaman yüzünü dergaha sürdü de Hak Teala onu geri çevirdi.

Melik bir gice ᶜîş itdi şebāne
İrişdi tîr-i maḳṣūdı nişāne

Melik bir gece eğlendi, geceleyin istek oku hedefe vardı.

İki cān oldı çün bir yire vāṣıl
İkisi daḫı maḳṣūd itdi ḥāṣıl

İki can bir yere vasıl olunca ikisi de istediğini elde etti.

Bilinden düşdi oldem bir sülāle
Dehān-ı lāleye ṣan dürr-i jāle

O zaman lalenin ağzına düşen çiğ gibi sulbünden bir sülale oluştu.

Ṣadef ol ḳaṭre-i nîsānı ḳapdı
Nice ḳatredür ol ᶜummānı ḳapdı

Sadef o nisan damlasını kaptı, ne damlası, o denizi kaptı.

915 Ṭoḳuz ay çün ṣadef ḳarnında yatdı
İrişdi saᶜatı vü vaḳti yitti

(İnci) dokuz ay sadef karnında yatınca, saati erişti, vakti geldi.

Çü devri müddetin itdi temām ol
Kemālin kesb idüb ister maḳām ol

O oluşum müddetini tamamladı, yetişkinlik kazanıp makam ister.

Saʿādet rehberi feṯḥ eyledi bāb
Ṣadefden ola peydā dürr-i nā-yāb

Eşsiz incinin sadeften ortaya çıkması için mutluluk rehberi kapı açtı (ki)

Münevver ide ol dürr-i dür-efşān
Cihānı nitekim ḫurşīd-i raḫşān

parlak güneşin dünyayı (aydınlattığı) gibi o inci saçan inci etrafı nurlandırsın.

Mübārek vaḳtidi ferḫunde sāʿat
Yidi kevkebde varidi saʿādet

Mübarek vakitti, uğurlu saat; yedi yıldızda mutluluk vardı.

920 Şerefde Keyḳubād olmışdı Keyvān
Aña taḫt-ı keyānī ḳurdı Mīzān

Keyvan şerefte Keykubad olmuştu, Terazi burcu ona padişahlar tahtı kurdu.

Saʿādet baḥrına ġarḳidi Ḫarçeng[83]
Şerefde Müşterī'ye oldı evreng

Yengeç burcu mutluluk denizine gömüldü, şeref burcunda Müşteri'ye taht oldu.

Şeref tīġin alub destine Behrām
Cedī burcını itdi ḥükmine rām

Merih yıldızı şeref kılıcını eline alıp Cadı burcunu emrine boyun eğdirdi.

Ḫamel burcında ḫurşīd-i diraḫşān
Şeref bulmışdı eylerdi zer efşān

Hamel burcunda parlak güneş, şeref bulmuş, altın saçardı.

Şerefde maḳdem-i Nāhīdile Ḥūt
Müşerref ṣanasın laʿlile yāḳūt

Venüsün gelişiyle Balık burcunun şereflenmesini yakut kırmızıyla şereflendi sanırsın.

33b *925* ʿUṭārid Ḫūşe'nüñ olmış ḳarīni
Saʿādet ḫirmeninüñ ḫūşe-çīni

Utarid, Başak burcunun arkadaşı mutluluk harmanının başak toplayanı olmuş.

Ḳamer Pervīnile burc-ı Şevir'de
Şeref de vāḳiʿ oldı ol devirde[84]

Ay Pervin'le Boğa burcunda (olunca) şeref de o devirde gerçekleşti.

Ḳamu kevkeb şeref burcında vāḳiʿ
Saʿādet maṭlaʿında oldı ṭāliʿ

Bütün yıldızlar şeref burcundaydı, güneş mutluluğun doğuş yerindeydi

Zihī devrān zihī devr⟨i⟩-i ḫuceste
Şeref açuḳ nuḫūset oldı beste

Bravo devran(a), bravo uğurlu zaman(a), şeref açık, uğursuzluk kapalı.

İrişdi ṭāliʿi ferḫunde-iḳbāl
Gele bir ferruḫ-aḫter Müşterī-fāl

Doğumu kutlu talih (vaktine) erişti, (artık) bir kutlu yıldız Müşteri talihli doğa!

930 Ki nāgāh Delv burcından sehergāh
Güneş gibi ṭulūʿ eyledi ol māh

Ve ansızın sabahleyin Kova burcundan o ay, güneş gibi doğdu.

Ṣadefden ṭoġdı bir ḳıymetlü lüʾlüʾ[85]
Münevver ṣanasın kim bir içim ṣu

Sadeften bir kıymetli inci doğdu; nurlu, sanırsın bir içim su.

---

[83] "ḫarceng" şeklinde yazılmış.
[84] "devrde" şeklinde harekeli.
[85] Hemze işaretleri ihmal edilmiş.

Ḳamer-fer Müşterî-baḫt Zühre-âyîn
Unutdurdı cihânuñ mihrin ayın

Ay gibi parlak,Müşteri bahtlı,Zühre yaradılışlı,dünyanın güneşini ayını unutturdu.

Saᶜâdet ṭoldı ᶜâlem maḳdeminden
Cihân cânına cân ḳatdı deminden

Alem gelişinden mutlulukla doldu, cihan nefesinden canına can kattı.

Gelüb nûr itdi efşân ravżadan ḥûr
Melekler didiler **nûrun-ᶜalâ-nûr**[86]

Cennetten hurî gelip nur saçtı, Melekler "nur üstüne nur" dediler.

935 Güneş ḥüsninden irişdi zevâle
Ḳamer ḳaşı ḫayâlinden hilâle

Güneş onun güzelliğinden battı, ay kaşının hayalinden hilale döndü.

Melik Şâh'a getürdiler beşâret
Yitişdi Ḥażret-i Ḥaḳ'dan ᶜinâyet

Melik Şah'a müjde getirdiler: "Hazreti Hak'tan inayet ulaştı,

Didiler çoḳ şükür iy şâh-ı ferrûḫ
Vücûda geldi bir ay Müşterî-ruḫ

ey kutlu padişah çok şükür, Müşteri dediler, yanaklı bir ay doğdu." dediler.

Sevincinden ne deñlü varise genc
Ḳamusın müjdegânî virdi bî-renc

Sevincinden ne kadar hazine varsa çekinmeden hepsini müjde olarak verdi.

Yetişdi cân atub cânânesine
Ḫırîdâr oldı ol dür dânesine

Can atıp sevgilisine ulaştı, o inci tanesine müşteri oldu.

34a *940* Melik gördi ki ṭoġmış bir yiñi ay
Ki nûrından olur ayile gün bay

Melik gördü ki bir yeni ay doğmuş, ay ve güneş nurundan zenginleşmiş.

Güni ṭoġdı mübârek oldı fâli
Getürdiler gün öñine hilâli

Günü doğdu, falı uğurlu geldi, güneşin önüne hilali getirdiler.

Ne gördi gördi bir mâh-ı münevver
Ḳamer bende güneş ḥüsninde çâker

Ne göre! bir nurlu ay, (hayır) ay köle, güneş güzelliğine kul.

Ḳocub bağrına başdı nitekim cân
Getürdi sînesine şan kim[87] îmân

Sarılıp can gibi bağrına bastı, sanki göğsüne iman getirdi.

Buyurdı çaldılar ṭabl-ı beşâret
Cihân ḫalḳına itdiler işâret

Emretti, müjde davulunu çaldılar, cihan halkına duyurdular.

945 Niçe günler niçe ay vü niçe yıl
Çalub çaldurdılar şâd oldılar il

Nice gün, nice ay, nice yıl çalıp çaldırdılar, il(ler) şen oldu.

Şu deñlü itdiler inᶜâm u iḥsân
Ḫudâ bilür ḥisâbın bilmez insân

O kadar bağış ve iyilikte bulundular ki hesabını insan bilmez, Allâh bilir.

Arada ḳalmadı bir kimse maḥrûm
Kim aña olmadı bir ḥıṣṣe maᶜlûm

Kendisine bir hisse düşmemiş bilinen yoksun bir kimse kalmadı,

---

[86] Bkz. İktibaslar, Nu: 18.
[87] Kelime kendinden öncekine bitişik yazılmış.

Temām oldı beşāret ʿİş ü şādı
Melik Şāh didi isteñ bir ḫoş adı

Müjde eğlencesi bitti, Melik Şah bir isim araştırın dedi.

Kim olsun ol yüzi māha muvāfiḳ
Münāsib ḥüsnine şānına lāyıḳ

Bu yüzü aya uygun, güzelliğine yaraşır, şanına layık (bir isim) olsun!

950 Ṭalub her ehl-i dāniş bahr-i fikre
Bikir[88] bir ad bula ol dürr-i bikre

O delinmemiş inciye orijinal bir isim bulmak için bilginler fikir denizine dalar.

Görürler Zühre gibi anı zehrā
Virürler ol mehüñ adını ʿAẕrā

Onu Zühre gibi yüzü beyaz ve parlak görür o aya Azra adını verirler.

Anuñçün kim luġatda lafẓ-ı ʿAẕrā
Bikir[89] ḳızoğlana dirlerdi zīrā

Onun için sözlükte Azra lafzı bakir, kıza derlerdi.

Pes andan istediler aña dāye
Ki yaʿnī ḫidmet eyleye ol aya

Ondan sonra o aya hizmet edecek bir dadı araştırdılar.

Bulurlar ḳābile bir pāk-ḫātūn
Emīne ṣādıḳa her işde mevzūn

Güvenilir, sadık, her işte ölçülü kadın ebe bir iffetli hatun bulurlar;

34b *955* Virüb mihri iderler māha minnet
Ki Zühre eyleye Ḫürşīde ḫidmet

Güneşi verip aya rica ederler, ki Zühre Güneşe hizmet etsin.

Sevüb cānile ol cān-ı cihānı
Göñülden bisledi cānile anı

O cihanın canını candan sevip, canı ile onu gönülden besledi.

Yidürdi zübdesini her ġıdānuñ
İçürdi şerbetini her şifānuñ

Her gıdanın özünü yedirdi, şifalı şerbetler içirdi.

Ḫarīre şīrile bādām-ı terden
Mürebbā eyledi şehd ü şekerden

Süt ile taze bademden, bal ve şekerden muhallebi hazırladı.

Gülābile ezüb süd yirine ḳand
İçürdi k'ola ol ṭūṭī şeker-ḫand

Süt yerine şekeri gülsuyu ile ezip içirdi ki o papağan tatlı gülüşlü olsun.

960 Bu resme itdi bir yıl dāye ḫidmet
Ki ṭutdı on yaşar oğlanca ḳuvvet

Dadı bu şekilde bir yıl hizmet etti, (Azra) on yaşlık oğlan gibi kuvvetlendi.

Temām bir yaşı ṭoldurdı ol māh
Ṭolu ay anı gördi eyledi āh

O ay tam bir yaşını doldurunca dolunay onu görüp ah etti.

İki yaşında Tīr-i pīr-i dānā
Berāt-ı ḥüsni itdi aña inşā

İki yaşında bilgin ihtiyar Merkür, ona güzellik diploması yazdı.

İrüb üc yaşına ol gevher-i pāk
Olur Zühre gibi şūḫ u feraḥnāk

O temiz cevher üç yaşına varıp Zühre gibi şen şakrak biri oldu.

---

[88] "Bikr" şeklinde harekeli.
[89] "Bikr" şeklinde harekeli.

Çün urdı ol ḳamer dördünciden dem
Cihānda gün gibi oldı müsellem

O ay (Azra) dört yaşından dem vurunca cihanda güneş gibi hakkı teslim edildi.

965 Beşinde ġamzesi cānlar sökerdi
Gözi Merrīḫ-veş ḳanlar dökerdi

Beşinde gamzesi canlar sökerdi, gözü Merih gibi kanlar dökerdi.

İrişdi altıya ol Müşterī-baḫt
Saᶜādet kişverinde eyledi taḫt

O Müşteri talihli altıya vardı, mutluluk ülkesini taht edindi.

Yidi yaşında milk-i ḥüsne sulṭān
Olub efser getürdi aña Keyvān

Yedi yaşında güzellik ülkesine sultan olup Keyvan ona taç getirdi.

Sekiz yaşına girdi ol ferişte
Cemāli beñzedi bāġ-ı behişte

O melek sekiz yaşına girdi, güzelliği cennet bağına benzedi.

Ṭoḳuz yaşında ol māh-ı saᶜādet
Ṭoḳuz eflāḳı döndürdi temāmet

O mutlu ay dokuz yaşında dokuz feleği döndürdü.

35a *970* İrüb on yaşa ᶜaḳıl[90] oldı kāmil
Olur on ᶜaḳlile her işde fāᶜil

On yaşına varıp aklı yetti. on akılla her işte aktif oldu.

Çün on dörde irüb bedr oldı ol māh
Ne meh gün görse dirdi bārekallāh

O ay ondördüne varınca dolunay oldu, ay ne, güneş görse barekallāh derdi.

Güneş bulurdı ḥüsninden küsūfı
Ḳamer ḳaşı hilālinden ḫusūfı

Güneş onun güzelliğinden kararırdı, Ay kaşının hilalinden tutulurdu.

Gören nergislerin bīmār olurdı
Ṭolaşan sünbiline zār olurdı

Nergis (gözler)ini gören hasta olurdu, sünbül (saçlar)ına takılan incelirdi (zayıflardı).

Ṣoranlar ḳand-i laᶜlin cān bulurdı
Ṣaranlar sīneye īmān bulurdı

Kırmızı (dudağı)nın şekerini emenler can bulurdu, göğsüne saranlar iman bulurdu,

975 Temāşā eyleyen bir kez miyānın
Ölince bir ḳıla aṣardı cānın

Belini bir kez seyreden ölünceye kadar canını bir kıla asardı.

Degül bir tende olsa niçe biñ cān
İderlerdi ḳaşı ḳavsına ḳurbān

(Kişinin) bir değil cisminde binlerce canı olsa kaşının yayına kurban iderdi.

Muṭarrā bāġ-ı cennetden yañağı
Muṣaffā āb-ı kevṣerden ṭudağı

Yanağı cennet bahçesinden taze, dudağı kevser suyundan arı.

Hezārān bih zenaḫdān-ı behīden
Muṭarrā ḳameti serv-i sehīden

Güzel çeneden binlerce (kat daha) iyi, boyu doğru serviden taze.

Güzellikde birinde cümle ḫaṣlet
Ḳuṣūrı yoḳ nitekim ḥūr-ı cennet

Güzellikte bütün hasletler bir kişide. cennet hurisi gibi kusursuz.

---

[90] "ᶜaḳl" şeklinde harekeli.

980 Biri birine uymış cümle aʿżā
Nitekim bāg-ı cennet içre ḥūrā

Cennet bahçesi içindeki huriler gibi bütün uzuvlar birbirine uyumlu.

Kemāl-i ḥüsnile ol şāh-ı ḫūbān
Serîr-i milk-i hüsne oldı sulṭān

Güzelliğinin tamlığı ile o güzeller şahı, güzellik mülkünün tahtına sultan oldu.

Göricek vālideyn[i][91] oldı dilşād
Niçe ḳul u ḳaravaş itdi āzād

Ana ve babası görünce sevindi, bir çok kul, köle azat etti.

Uluya kiçiye iḥsān buyurdı
Yalıñlar ṭonadub açlar ṭoyurdı

Büyüğe küçüğe bağış yaptı, yalınları giydirip açları doyurdu.

Pes andan gördi vācib şāh-ı devrān
Didi tenhā gerekmez ḫūr-i rıḍvān

Devrin padişahı ondan sonra zorunlu gördü (ve) cennet hurisi yalnız olmamalı dedi.

35b 985 Buluñ on duḫter-i ferḫunde-aḫter
Kim olsun bu Ḳamer bezminde Ülker

On yıldızı uğurlu kız bulun ki bu Kamerin meclisine Ülker olsunlar.

Ki zîrā yalıñuz bu şāḫ-ı ṭūbā
Ulaldı bāg-ı cennet içre tenhā

Çünkü bu tuba dalı cennet bahçesi içerisinde yalnız büyüdü.

Gerek servüñ yanında niçe şimşād
Kimisi bende ola kimi āzād

Servinin yanında kimi hür kimi köle birçok şimşat gerek,

Bulurlar on perî-peyker perestār
Ḳamu laʿlîn ṭudaḳlu lāle-ruḫsār

On peri yüzlü hizmetçi bulurlar, hepsi kırmızı dudaklı, lale yanaklı.

Kimi sîmîn-beden kimi semen-ber
Atası her birinüñ şāh-ı kişver

Kimi gümüş bedenli kimi yasemin göğüslü, her birinin babası ülke padişahı.

990 Biri ḫūrşîd-i raḫşān adı Rūşen
Birisi verd-i ḫandān adı Gülşen

Biri parlak güneş, adı Rüşen, birisi gülen gül, adı Gülşen.

Biri dil-bend [ü] dil-keş adı Dildār
Biri gülzār-ı cennet adı Gülzār

Biri gönül bağlayan ve gönül çeken adı Dildar, biri cennet bahçesi adı Gülzar.

Biri cānlar yaḳar adı Dilefrūz
Biri nevrūz-ı pîrūz adı Nevrūz

Biri canlar yakar adı Dilefrüz, biri uğurlu nevrüz adı Nevrüz.

Biri cān u dil alur adı Dilbend
Biri şîrîn-zebān adı Şekerḫand

Biri can ve gönül alır adı Dilbend, biri tatlı dilli adı Şekerhand.

Biri bedr-i ḳamer adı Ḳamerveş
Biri cānlar uğurlar adı Dilkeş

Biri ay dolusu adı Kamerveş, biri canlar çalar adı Dilkeş.

995 Daḫı bir çengî kim adı Dilārām
İderlerdi gören cān u dil ārām

Ve de bir çalgıcı kı adı Dilaram, gören can ve gönül dinlenirdi..

[91] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

Şu deñlü nağmeden almışdı behre
İderdi çengine āhengi Zühre

Çalmada o kadar yeteneklilydi ki çalgısına Zühre ritim tutardı.

Bu ḳızlar kevkebile ṣan kevākib
Ḳamer bezmine olmışlardı rāġıb

Bu kızlar yıldızla sanki ay meclisine katılan takım yıldızı olmuşlardı.

Ruḫı mihrinden alurlardı lemᶜa
Uşarlardı nite pervāne şemᶜe

Yanağının güneşinden ışık alırlardı, pervanenin muma (uçtuğu) gibi (ona) uçarlardı.

Dil ü cāndan ṣafā-yı ḳalbile heb
Ḳamer ḥükminde idi cümle kevkeb

Can ü gönülden kalb saflığı ile hepsi aya tabi yıldızlar (gibi) idi.

36a *1000* Ne ḥükm eylerse ol şūḫ-ı füsūnger
Olurdı cümlesi ol ḥükme çāker

O büyü yapan işveli (Azra) ne emrederse cümlesi o emre kul olurdu.

İderler günde bir dürlü temāşā
Gehī ṭaġ u gehī bāg gāhī ṣaḥrā

Bazen dağa ve bazen bahçeye ovaya; günde bin türlü geziye çıkarlar,

Geh olub raḫş-ı raḫşāna süvāre
Giderdi ol gözi āhū şikāra

bazen o ceylan gözlü, parlak gösterişli yürük ata binip, ava giderdi.

Ol āhūlar bile naḫcīr iderdi
Kimi bebr ü peleng kim şīr iderdi

O ceylan(gibi güzel)lerle zaman zaman canavar, kaplan (ve) arslan avlardı.

Gehī gülşende cām-ı Cem ṭutardı
Cemālī güllerin ḥurrem ṭutardı

Bazen gül bahçesinde Cem'in kadehini tutardı, yüz güzelliğinin gülleri tazelenirdi.

1005 İçerdi laᶜl-reng laᶜlīn ḳadeḥden
Gülerdi ġonçe-veş ol gül feraḥdan

O gül kırmızı kadehden kırmızı renk(li şarap) içer mutluluktan gonca gibi gülerdi.

Gehī kāşānede şemᶜile rūşen
İderdi bāde ile ḫāṭırı şen

Bazen köşkte parlak mum ışığında şarapla gönlünü eğlendirirdi.

Perī gibi ṣalardı ᶜūda āteş
İderdi ṣoḥbeti gice perī-veş

Peri gibi uda ateş salardı, peri gibi gece sohbet(ler)i yapardı.

Bu resme rūzgārı ol nigārīn
Sürerdi irteye ḳomazdı varın

O put gibi güzel, bu şekilde zaman geçirir, servetini yarına bırakmazdı.

Dün ü gün eyleriken ᶜişreti māh
Düşürdi ᶜışḳa anı ḳudretu'l-lāh

Ay (gibi güzel), gece gündüz eğlenirken Allāh'ın kudreti onu aşka düşürdü.

ᶜAZRĀ VĀMIḲ'UÑ EVṢĀF-I ḤÜSN-İ CEMĀLİNİ VAṢṢĀFLARDAN İŞİDÜB ḲULAḲDAN ᶜĀŞIḲ OLDUĠIDUR

(Azra'nın Vamık'ın Güzelliğini Duyup Duyumla Aşık Olması)

1010 İşid imdi bu zībā dās-tānı
Ne yüzden şerḥ olur ᶜışḳ-ı maᶜānī

O halde manevi aşk ne yönden anlatılır, bu güzel hikayeyi dinle!

Melik Vāmıḳ ki cānlar cānı idi
Ḳamu ḥüsn ilinüñ sultānı idi

Melik Vamık ki canlar canı, bütün güzellik illerinin sultanıydı.

Bulub ḥüsn-i kemālile kemāli
Cihānı gün gibi ṭutdı cemāli

Bütün noksansız güzelliği ile güneş gibi dünyayı sardı.

36b Ser-ā-ser şarḳ u ġarba adı çıḳdı
Cihān ḫalḳı ṣu gibi aña aḳdı

Adı baştan başa doğu ve batıya yayıldı, cihan halkı ona su gibi aktı meyletti.

İrişdi Ġaznī şehrine bu aḫbār
Ḳamu ḫalḳ oldı Vāmıḳ'dan ḫaberdār

Bu haberler Gazni şehrine ulaştı, bütün halk Vamık'tan haberdar oldu.

1015 Er ü ᶜavret heb anı söyler oldı
Cemālinden ḥikāyet eyler oldı

Erkek kadın hep onu söyler, güzelliğini hikaye eder oldu.

Añıldı meclis-i ᶜAẕrā'da nāgāh
Didiler şimdi Çīn'de iy yüzi māh

Ansızın Azra'nın meclisinde anıldı, "Ey yüzü ay, (o) şimdi Çin'de." dediler.

Belürmiş bir cüvān ḫūrşīd-ṭalᶜat
Kim olmış ḥüsn anuñ egninde ḫilᶜat

"Güneş yüzlü bir delikanlı varmış, öyle ki güzellik onun sırtına kaftan olmuş.

Çü ẓāhir oldı Çīn'de ol büt-i Çīn
Göñülden ṭapdı aña isteyen dīn

O Çin putu Çin'de göründü, (kendine) din arayan ona gönülden taptı.

Yüzin gördi melekler vecde geldi
Öñinde ayla gün secde ḳıldı

Melekler yüzünü gördü kendinden geçti, ay ve güneş önünde secde etti.

1020 Yidi kevkeb döner üstine dāyim
Yidi kişver anuñ ᶜışḳında ḳāyim

Yedi yıldız üstünde sürekli döner, yedi ülke onun aşkından ayaklandı.

Ayaġı ṭobraġından misk alur fer
Özini ḫāk ider yolında ᶜanber

Misk özelliğini (onun) ayağının toprağından alır, anber, kendini yoluna toprak eder.

Ṣorarsañ laᶜl-i cān-baḫşın mükerrer
Kim anda ẕerre ḳaṭre şehd ü şekker

Ve can bağışlayan kırmızı dudağı; emersen onda bal ve şeker zerredir, damladır.

Gözi mekrinden ᶜālem ḫalḳı bīmār
Ṣaçı bendinden dillerdür giriftār

Gözü hilesinden herkes hasta, saçının düğümünden gönüller esirdir.

Zenaḫdānında maḥbūs niçe biñ cān
İderler gice gündüz āh u efġān

Binlerce can çene çukurunda mahpus, gece gündüz ağlayıp inlerler.

1025 Cihān gülşen cemāli güllerinden
Muṭarrā zülfinüñ sünbüllerinden

Yüzünün güzelliğinden dünya, gül bahçesi, saçının sünbüllerinden(bu bahçe) capcanlı.

Henüz daḫı cüvān şūrīde ᶜāşıḳ
Şeh-i ᶜuşşāḳ-ı devrān adı Vāmıḳ

Henüz delikanlı, perişan aşık, devrin aşıklarının şahı, adı Vamık.

Atası Çīn ilinüñ pād-şāhı
Özi burc-ı bahānuñ mihr ü māhı

Babası Çin ülkesinin padişahı, kendi güzellik burcunun güneşi, ayı.

37a Cihānı ṭutdı anuñ ḥüsn-i ḫulḳı
Giriftār eyledi ḫulḳile ḫālḳı

Onun ahlakının güzelliği dünyayı tuttu, ahlakıyla herkesi (kendine) aşık etti..."

Şu deñlü ögdiler ol gül-ʿiẕārı[92]
İşitdi gitdi ʿAẕrā'nuñ ḳarārı

O gül yanaklıyı o kadar övdüler ki Azra duydukça, fikri dağıldı.

1030 Cemālin görmedin ol yār-ı ṣādıḳ
Adın işitdi oldı cāndan ʿāşıḳ

O içten bağlı sevgili, güzel yüzünü görmeden adını duydu ve candan aşık oldu.

ʿAcebdür ḥāli ʿışḳuñ görmedin göz
Ḳulaḳ ʿāşıḳ olur almagile söz

Aşk hali hayret vericidir: "göz görmeden kulak duyup aşık olur."

Çü düşdi Vāmıḳ'uñ ʿışḳına ʿAẕrā
Vücūdı milkini ʿışḳ itdi yagmā

Azra Vamık'ın aşkına düşünce aşk vücut ülkesini yağma etti.

İrişdi geldi ʿışḳuñ kār-bānı
Getürdi dost elinden ermagānı

Aşkın kervanı gelip yetişti, dostun ülkesinden hediye getirdi.

Muḥabbet yād-gārın ṣundı cāna
Cefā oḳlarına ḳıldı nişāne

Sevgi hediyesini cana sundu, eziyet oklarına hedef yaptı.

1035 Çü ʿışḳuñ şevḳine ṭuş oldı ʿAẕrā
Mehi mihrile serḫoş oldı ʿAẕrā

Azra aşkın şiddetli arzusuyla karşılaştı, ay (güzelliği)i güneşle sarhoş oldu.

Yanar bir oda k'anuñ iltihābı
Söyünmez niçe yükler dökseñ ābı

(Öyle) bir ateşe yanar (ki), onun yangını ne kadar su döksen de sönmez.

Ḳarārı ḳalmadı gitdi ḳarārı
Yudardı ḳan iderdi āh u zārı

Fikir yürütme gücü kalmadı, kan yutuyor, ağlayıp inliyordu.

Yañagı lālesi ṇesrīne döndi
Gözinüñ jālesi Pervīne döndi

Yanağı lalesi nesrine döndü, gözünün çiği takım yıldızına döndü.

Ne gündüz rāḥat olub eglenürdi
Ne gice uyḳu uyur diñlenürdi

Ne gündüz rahat olup eğlenirdi, ne gece uyku uyur dinlenirdi.

1040 Dimezdi kimseye rāzını ol māh
Derūnından iderdi sırrile āh

O ay sırrını kimseye söylemezdi, gizlice içten ah ederdi.

Perīşān oldı zülfī gibi ḥāli
Kesildi güci ḳalmadı mecāli

Saçı gibi durumu darmadağınık oldu, gücü kesildi, kuvveti kalmadı.

Gice gündüz düşündi bu ḫayāle
Ki ol meh bedriken döndi hilāle

Gece gündüz bu hayale daldı öyle ki dolunay iken hilale döndü.

37b Bu resme göricek ol māhı dāye
Dir iy sermāye-i ʿömrüme māye

Dadı o ayı bu şekilde görünce "Ey ömür sermayemin kaynağı!" dedi.

Niçün zülfüñ gibi olduñ perişāñ
Neden döndi hilāle māh-ı tābān

"Niçin saçların gibi perişan oldun, neden parlak ay (iken) hilale döndü(n)?

---

[92] "gül" ve "izār" kelimeleri bitişik yazılmış.

1045	Niçün iy ġonçe-leb dem-beste olduñ Neden iy lāle-ruḫ dil-ḫāste olduñ	*Ey gonca dudaklı, neden suskunlaştın, ey lale yanaklı, gönlün neden hastalandı?*
	Buyur derdüñ baña iy derde dermān Devā olsun ideyin cānı ḳurbān	*Ey derde derman, bana derdini söyle, deva olacaksa canı(mı) kurban edeyim.*
	Çü maʿlūm ola bīmāruñ mizācı Ṭabībüñ fāyide eyler ʿilācı	*Hastanın bünyesi bilinince doktorun ilacı da faydalı olur.*
	Dilerseñ kim ola derdüñe dermān Ṭabībe eyleme derdüñi pinhān[93]	*Derdine derman olmasını istiyorsan derdini doktordan gizleme!"*
	Şeker-leb geh yanardı geh ḳızardı Gül-i raʿnāleyin beñzi ḳızardı	*Şeker dudaklı (Azra) bazan yanar,bazan kızarırdı; yüzü güzel gül gibi kıpkırmızıydı.*
1050	Didi göynüklenüb ʿAẕrā-yı şeydā Derūnumda bir ʿillet oldı peydā	*Divane Azra kederlenip "Yüreğimde bir hastalık belirdi." dedi*
	Baña bir derd ulaşdı yāresi yoḳ Hemān ölmekden özge çāresi yoḳ	*"Bana yarasız bir dert ulaştı, (onun) ölmekten başka çaresi yok.*
	Niçe biñ yıl ʿilāc eylerse Loḳmān İdemez çāre yoḳ ol derde dermāñ	*Lokman binlerce yıl ilaç yapsa da o derdin dermanı yok, çare olmaz."*
	Eyitdi dāye iy gözüm çerāġı Ayaġuñ ṭoprāġı cānlar ṭurāġı	*Daye, "Ey gözümün ışığı!" dedi, "Ayağının toprağı canların yurdudur.*
	Egerçi ʿillet olur gündüze dün Gicenüñ gündüzi var iy yüzi gün	*Her ne kadar gündüze gece dert olsa da ey güneş yüzlü, 'gecenin gündüzü vardır.'*
1055	Olur her menzilüñ āḫir ḳarārı Zemistānuñ[94] ṣoñında nev-bahārı	*Her yolun sonunda bir durak, 'kışın sonunda bahar olur.'*
	Ne dilde derd ola dermān bulundı Ne cānda ṣabr ola cānān bulundı	*Hangi gönülde dert olsa derman bulunur, sabreden can da canana ulaşır..*
	Sözüñdür ḫaste göñlümüñ şifāsı Buyur derdüñi iy dertler devāsı	*Sözün hasta gönlümün şifasıdır, ey dertler devası derdini söyle!"*
38a	Ḳızardı gül gibi ʿAẕrā-yı gül-ruḫ Utandı dāyeden virmedi pāsuḫ	*Gül yanaklı Azra gül gibi kızardı, dadıdan utandı, cevap vermedi.*
	Benefşe gibi boynın egdi maḥzūn Olub lāle gibi ḥāli ciger-ḫūn	*Menekşe gibi hüzünlü, boynunu eğdi, lale gibi acınacak hale geldi.*
1060	Çü dāye ol güli dem-beste gördi İki nergislerini ḫaste gördi	*Dadı o gülü suskun, nergise benzeyen iki gözünü hasta görünce;*

[93] "penhān" şeklinde harekeli.
[94] "Zimistānuñ" şeklinde harekeli.

Didi iy cānumuñ içinde cānum
Senüñledür bedende zinde-gānum[95]

"Ey canımın içindeki canım," dedi. "Bedendeki hayatım seninledir.

Yumulma ġonçe gibi açıl iy gül
Söze gir ẕevḳ u şevḳile çü bülbül

Ey gül açıl, gonca gibi yumulma, bülbül gibi zevk ve neşeyle konuş!

ᶜAḳīḳin noḳṭaı ḫandile mīm it
Şüreyyā gösterüb mīmi dü-nīm it

Akık gibi kırmızı, küçük (dudağı) gülerek mim et, (takım yıldızı) dişlerini gösterip mimi ikiye böl!

Buyur iy ṭūṭī-yi şīrīn-zübānum
Sözüñden leẕẕet alsun ṭatlu cānum

Tatlı dilli papağanım, konuş, sözünden tatlı canım lezzet alsın!

1065 Yüzüm üzre yileyin yopurayın
Ne derdüñ varise dermāñ bulayın

Ne derdin varsa yüzüm üzre (başım üstüne), hemen koşup derman bulayım.

Mübārek ḫāṭıruñ eyle güşāde
Bahāruñ güllerini virme bāda

Mübarek gönlünü ferah tut, bahar güllerini rüzgara verme!"

İşitdi anı ᶜAẕrā-yı gül-endām
Sevindi cānı göñli buldı ārām

Gül boylu Azra onu işitti, canı sevindi, gönlü rahatladı.

Çü ol meh gördi dāye mihr-bāndur
Devā derdine vü cismine cāndur

O ay, dadı(nın sözlerin)de derdine derman, cismine can (olacak) şefkati gördü.

Ṣadef gibi dehānın ol perī-rū
Açup dürc-i laᶜlden ṣaçdı lüᵓlüᵓ[96]

O peri yüzlü sadefe benzeyen ağzını açtı ve yakut sandığından inci saçtı.

1070 Söze başladı biñ nāzile ᶜAẕrā
Şekerler yidi ṭūṭī-yi şeker-ḫā

Azra bin nazla söze başladı, şeker çiğneyen papağan (gibi anlatımında), şekerler yedi.

Eyitdi Çīn ilinden bir meh-i nev
Ṭoġub ṣaldı cihān milkine pertev

"Çin ülkesinden yeni bir ay doğup dünyaya ışık saçtı." dedi.

Elümden aldı göñlüm ol büt-i Çīn
Aña ṭapdum gerekmez mezheb ü dīn

"O Çin putu gönlümü elimden aldı, (doğrudan) ona taptım, mezhep ve din gerekmez.

38b Yazıldı levḥ-i cānda naḳş-ı Vāmıḳ
Bu bülbül oldı ol gülzāra ᶜāşıḳ

Can levhasına Vamık harfleri yazıldı, bu bülbül, o gülbahçesine aşık oldu.

Göñül milkini itdim ġayriden pāk
Ḳomadum ẕerre deñlü ḫār u ḫāşāk

Gönül ülkesini başka şeylerden arındırdım, zerre kadar çerçöp bırakmadım.

1075 Gelüb ᶜışḳ pād-şāhı sāye ṣaldı
Vücūdum milkini heb elden aldı

Aşk padişahı gelip (her şeyi) gölgeledi, bütün vücut ülkemi el(im)den aldı.

---

[95] "zindi-gānum" şeklinde harekeli.
[96] Hemze işaretleri ihmal edilmiş.

İdindüm zikrin anuñ vird tesbīḥ
Budur derdüm ki itdi saña taṣrīḥ

Onu anmayı dua ve tespih edindim, işte apaçık (anlattım) derdim budur.

Çü bildüñ derdümi iy derde dermān
Bana Ḫıżr ol yitişdür āb-ı ḥayvān

Ey derde derman, madem ki derdimi öğrendin, Hızır ol bana ab-ı hayatı yetiştir.

Eger varise bu derdüñ devāsı
Hemān itmekdürür anuñ revāsı

Eğer bu derdin ilacı varsa onun en uygunu hemen uygulamaktır."

Çü dāye bildi derdin derd-mendüñ
Ziyāde odı vardur ol sipendüñ

Dadı dertlinin derdini, o üzerlik tohumunun yanıp tutuştuğunu öğrendi.

1080 Tutuşdukça çıḳar göge duḫānı
Boyar āhı zemīn ü ās-mānı

Tutuştukça dumanı göğe çıkar, ahı yeri göğü kaplar.

Duḫānı dāye cānına boyandı
Düşüb pervāne-veş ol şemᶜe yandı

Dumanı dadının canına ulaştı, pervane gibi o mumun üzerine düşüp yandı.

Yanınca itdi bülbül gibi nāle
Boyandı kanlu yaşı birle ala

Hem de bülbül gibi inledi, kanlı yaşlarla ala boyandı.

İdüb dildāra dāye dil-nüvāzı
Naṣīḥatlar virüb eyler niyāzı

Dadı gönül alan sevgilinin gönlünü okşayıp, nasihatlar verip yalvardı.

Açub süsen gibi dil ol semen-ber
Döküb dürler yidi şehdile şekker

O yasemin göğüslü (dadı), susen çiçeği gibi ağzını açıp inciler döktü, bal ile şeker yedi.

1085 Didi iy ḫüsrev-i ḫūbān-ı devrān
Ḳamer çāker güneş ḳapuñda derbān

"Ey devir güzellerinin padişahı!" dedi. "Ay köle, güneş (de) kapında kapıcı(dır).

Cemāl iḳlīminüñ sulṭānısın sen
Güzeller cümle tendür cānısın sen

Güzellik ülkesinin sultanı sensin, bütün güzeller cisimdir, canı sensin.

Ṣaçunuñ her ḳılında ḫaste vü zār
Hezārān Vāmıḳ olmışdur giriftār

Saçının her telinde binlerce Vamık hasta ve inleyen aşık olmuştur,

39a Anunçün yime ġam iy şūḫ-ı ᶜālem
Açıl gül gibi göñlüñ eyle ḫurrem

onun için ey alemin işvelisi üzülme, gül gibi açıl, gönlünü şen et.

Budur vācib ki şimdi ṣabr idevüz
Ne gösterür bu devrānı görevüz

Şimdi sabretmemiz gerekir, devran ne gösterir görelim,

1090 Ki zīra her işüñ bir aṣlı vardur
Her ᶜilmüñ bābı vardur faṣlı vardur

çünkü her işin bir temeli, her ilmin bölümü vardır, kısmı vardır.

Ki ḳanı şehr-i Ġaznī ḳandedür Çīn
Ṣoravuz bir[97] ḫaber biz iy nigārīn

Hem Gazni şehri nerde, Çin nerede... Ey put gibi güzel, bir haber soralım

[97] Fazla atılmış bir nokta ile "biz" şeklinde okunuyor.

Yaḫūd[98] irsāl idevüz aña peygām
Bilevüz nāmını bildirevüz nām

veya ona haber gönderelim, adını bilelim, adımızı bildirelim.

Gerekdür perde ardında ṭuravuz
Irakdan sırrile anı ṣoravuz

Kendimizi perde arkasında gizleyelim, onu uzaktan gizlice sor(uştur)alım.

Ola bir gün ᶜināyet ide Raḥmān
İrişe zaḫma[99] merhem derde dermān

Merhamet eden (Allāh elbet) bir gün bağışlar, yaraya merhem, derde derman ulaşır."

1095 Naṣīḥatlar idüben ol Hümā'ya
Teselli itdi gönlin gitdi dāye

Dadı o devlet kuşuna nasihatlar ederek gönlünü teselli edip gitti

Çü tenhā ḳaldı ᶜAẕrā-yı dil-efgār
Gözinde nem dilinde nām-ı dildār

Gönlü yaralı olan aşık yalnız kalınca gözünde yaş, dilinde sevgilisinin ismi

Ṭutuşdı şemᶜ gibi zār [ü] giryān
Yaḳardı odlara pervāne-veş cān

ağlayıp inleyerek mum gibi tutuştu, canını pervane gibi ateşlere yakmaktaydı.

Bu resme ṣubḥ olınca ol perī-rū
Gözini yummadı görmedi uyḫu

O peri yüzlü bu şekilde sabah oluncaya kadar gözünü yummadı, uyumadı.

Dikildi serv gibi tā seḥergāh
Ayaġ üzre ṣabāha ḳaldı ol māh

Seher vaktine kadar servi gibi dikildi, o ay ayakta sabahladı.

1100 Saᶜādet maṭlaᶜından ṣubḥ-ı mesrūr
Ṭulūᶜ itdi ṭaġıtdı miske kāfūr

Mutluluk doğusundan şen sabah doğdu, miske kafur dağıttı.

Şu deñlü ṣaçdı nīsān bāġa jāle
Yüzin yudı gül ü reyḥān u lāle

Nisan, bahçeye o kadar çiğ saçtı ki gül, reyhan ve lale yüzünü yıkadı.

Zemīni ẓulm-ı ẓulmetden arıtdı
Zemānuñ sebzezārın gülşen itdi

Yeri karanlığın işkencesinden kurtardı, zaman çimenliğini gülbahçesi yaptı.

39b Bu yaña uyḫusından ṭurdı dāye
Özini kend'özine dirdi dāye

Bu tarafta dadı uykusundan kalktı, kendini toparladı.

Düşer fikrine ᶜAẕrā'nuñ ḫayāli
Aralıḳ yirde olan ḳīl ü ḳāli

Azra'nın hayali, bir ara yaptıkları lakırdı aklına düştü.

1105 Ṣadāḳat gördi ᶜAẕrā'nuñ işinden
Bu ᶜışḳ içinde olan cünbişinden

Azra'nın durumundan, davranışından bu aşkında samimi olduğunu düşündü.

Ṭurub ol mihr-i ᶜālem tāba geldi
Ṣanasın Zühredür mehtāba geldi

Kalkıp o alem güneşi parladı, sanki Zühre mehtaba geldi.

İrişdi gördi ol serv-i revānı
ᶜİẕārınuñ bozulmış ergavānı

(Azra'nın yanına) varıp o yürüyen serviyi - yanağının kırmızılığını bozulmuş gördü.

---

[98] Kelimenin aslı "yāḫūd" olduğu halde vezne uydurulmuştur.
[99] "zaḫma" şeklinde yazılmış.

Perîşān eyleyüb gül üzre sünbül
İder feryādı ol gül yüzlü bülbül

Gül (yanak) üzerine sünbül (saçlarını) dağıtıp o gül yüzlü bülbül feryat etmekte(ydi).

İki nergisleri maḫmūr u bī-ḫ^{v}āb
Döker gül üstine şîşeyle[100] güllāb

İki nergis(göz)leri humar ve uykusuz, gül (yanağ)a cam (gözleriy)le gülsuyu döküyor.

1110 Bükilmiş ḳāmeti dönmiş hilāle
Cemāli mihri irişmiş zevāle

Boyu bükülmüş hilale dönmüş, güzellik güneşi batmış.

Muḥabbet yüklerini yüklenüb ol
Görincek dāyesin göynüklenüb ol

O, sevgi yüklerini yüklenmiş (haliyle), dadısını görünce ökelendi.

Didi iy dāye ḫidmet böyle m'olur
Sizüñ illerde ᶜādet eyle m'olur

"Ey dadı hizmet böyle mi olur, sizin oralarda adet böyle mi olur?" dedi.

Elik südin baña emzirmedüñ mi
Gice gündüz baña süd virmedüñ mi

"Tatlı sütünü bana emzirmedin mi, gece gündüz bana süt vermedin mi?

Benümçün oda köze düşmedüñ mi
Benümçün yaḳılub ṭutuşmaduñ mı

Benim için ateşe, köze düşmedin mi, benim için yanıp tutuşmadın mı?

Benümçün olmaduñ mı şād u ġamgīn
Yidürmedüñ mi baña çerb[101] ü şīrīn

Benim için gülüp ağlamadın mı, bana yağlı ve tatlı (şeyler) yedirmedin mi?

1115 Revā mıdur yanam ben ḥasretile
Yatasın sen yirüñde rāḥatile

Ben hasretle yanayım sen yerinde rahat yatasın uygun mudur?

ᶜAcāyib ṭaş bağırlu anasın sen
Ki bizden gözgöre uşanasın sen

Şaşılacak taş bağırlı annesin sen, açıkça bizden sıkılmışsın sen.

40a Benümçün itmeyesin dīde giryān
Ciger ḳan itmeyesin sīne biryān

Benim için gözlerin yaşarmasın, ciğerini kan, göğsünü kebap etmeyesin!

Benem ben āteş-i hicrān içinde
Şaḳāyıḳ gibi ḳaldum ḳan içinde

Ayrılık ateşinde kalan benim, şakayık gibi kan içinde kaldım."

Didi dökdi göz[in]den laᶜlile dür
Cihānı gevherile eyledi pür

dedi, gözünden yakut ile inci döktü, dünyayı cevherle doldurdu.

1120 İşitdi anı dāye ṭaşageldi
Gözi yaşı başından aşageldi

Dadı onu işitti, gözünden yaş(lar) taşmaya, başından (aşağı) boşanmaya başladı..

Ṭurub ol gül-ᶜiẕārı[102] raġbetile
Kenāra çekdi yüz biñ ᶜizzetile

Kalkıp o gül yanaklıyı özenle, yüz bin hürmetle kenara çekti.

Başub bağrına öpdi ḳoçdı anı
Didi ḳurbān yoluña dāye cānı

Onu bağrına bastı, öpüp kucakladı, "Yoluna dadı(nın) canı kurban..." dedi.

---

[100] "şîşe ile" şeklinde yazılmış.
[101] "cerb" şeklinde yazılmış.
[102] "ᶜizārı" şeklinde yazılmış.

Gerek iy nūr-i çeşmüm her dü-ᶜālem
Becid olma emān vir baña bir dem

"Ey her iki dünyada göz nurum, acale etmemeli bana biraz mühlet vermelisin!

Bu işüñ öñünü ṣoñın teemmül
İdelüm bir naẓar eyle taḥammül

Bu işin önünü sonunu etraflıca düşünelim, biraz (daha) katlan.

1125 Eger yārī ḳılursa emr-i taḳdīr
İdelüm bir münāsib rāy u tedbīr

Eğer kader yardım ederse uygun bir fikir (düşünüp) önlem alalım."

Hemāndem baḥr-ı fikre ṭaldı dāye
Niçe rūşen güherler aldı dāye

Dadı aynı anda fikir denizine daldı, nice parlak cevherler çıkardı.

Araşdurdı zemānile zemīni
Bu fikri ḫoş görür ol nakş-ı Çīnī

Zaman ve mekanı araştırdı, Çin'e mahsus (incelikte) bir resim (çizdirme) fikri hoştu:

Ki nakş itdüre ᶜAẓrā'nuñ nigārın
Gören anı göre ᶜAẓrā ᶜiẕārın

Azra'nın resmini çizdire onu gören Azra'nın yanağını gör(müş ol)a!

Ṣala resmile ol nakşı zemīne
Kimi dīnden çıḳa kim gire dīne

Bu resmi (bütün) yeryüzüne dağıta, kimi dinden çıka, kimi dine gire...

1130 Bu rāyı eyledi ḳalbinde rūşen
Dönüb ᶜAẓrā'ya dir iy yüzi gülşen

Bu fikir kalbinde parıldadı, dönüp Azra'ya "Ey gülşen yüzlü!" dedi.

İderse bār-ı taḳdīri Ḫudāyī
Budur şimdi anuñ tedbīr ü rāyi

"Allāh takdir ederse şimdi onun çaresi ve fikri şudur:

40b Bulalum bir muṣavvir nakş-perdāz
Ki sırrı bekleye vü ṣaḳlaya rāz

Bu sırrı koruyup saklayacak bir ressam bulalım.

Ḥarīr üzre ide luṭfile taḥrīr
Cemālüñ nakşını ᶜaynile taṣvīr

Güzelliğini aynen yansıtıp, ipek halı üzerine güzelce çizsin,

Mükerrer yazdurub iy şāh-ı ḫūbān
Virevüz ilden ile ide seyrān

Ey güzeller sultanı, birkaç tane çizdirip ilden ile gönderelim.

1135 Umarın Çīn'e bir gün iy nigārīn
Bu nakş ire vü göre ol büt-i Çīn

Ey put gibi güzel, umarım bir gün bu resim Çin'e gider ve o Çin putu (bunu) görür.

Aña reng giçe işbu nakş-ı zībā
Senün gibi ola ol daḫı şeydā

Özellikle bu süslü resim onu(n) kalbini) çalsın ve o da senin gibi divane olsun.

Bu ṣūretde ṭuya Vāmıḳ maᶜānī
Ṣala bir ṣūretile bunda cānı

Bu resimde Vamık anlamlar hissetsin, bir resimle canını buraya atsın.

Be-her-hāl biline nām ü nişānı
Yā kendüsi gele yā ermaġānı

Her halükarda adı sanı bilinsin, ya kendisi gelsin ya da hediyesi."

Bu tedbīri begendi şāh-ı ḫūbān
Hezārān itdi taḥsīn ḳıldı iḥsān

Güzeller sultanı bu çareyi beğendi, oldukça güzel buldu ve bağışta bulundu.

1140 Bağışladı niçe yük sîmile zer
Ḳocub yalvardı ol şūḫ-ı füsünger

Bir çok altın ve gümüş bağışladı, o büyü yapan güzel sarılıp yalvardı.

Didi luṭf eyle olma bu işe süst
Bu ḳayduñ ḳaydını gör neyise cüst

"Lütfen bu işte gevşek davranma, çarpabuk neyise bu işin çaresine bak!" dedi.

ʿAZRĀ-YI FÜSÜNGER CEMĀLİNİ BİHZĀD-NĀM BİR ÜSTĀDA ON DĀNE ḤARĪR ÜZRE ON TAṢVĪR YAZDIRUB VİLĀYET VİLĀYET GÖNDERÜB TĀ Kİ BİRİSİ VĀMIḲ'A İRİŞÜB ʿAZRĀ'YA ʿĀŞIḲ OLUB BĪ-SER [Ü] SĀMĀN OLDUĠIDUR

(Büyüleyici Güzel Azra Güzelliğini Bihzad İsimli Bir Ustaya On İpek Halı Üzerine On Resim Çizdirerek İllere Gönderir ve Biri Vamık'a Ulaşınca (Vamık'ın) Azra'ya Aşık Olup Sefil ve Perişan Olması)

Ṭurub bağladı ṭaya ḫidmete bil
Kim itdi bu sebîle gevheri sîl

Dadı kalkıp işe koyuldu, öyle ki bu yola cevheri sel etti, (masraftan kaçınmadı).

Nihānî dökdi bî-ḥad sîmile zer
Bulur bir naḳş-bend-i naḳş-güster

El altından sayısız altın ve gümüş harcayıp, bir süslemeli dokuma ressamı bulur.

1145 Nuḳūşātuñ ḳamu feninde māhir
Ḳavî renginde vü resminde ḳādir

İşlemeciliğin her dalında yetenekli, renk (seçiminde) sağlam ve resimde güçlü.

41a Eger dikḳat iderse resme bir dem
Yazar bir dāne ḫāşḫāşa yüz ādem

Eğer resme biraz özense bir haşhaş üzerine yüz insan (resmi) çizer.

Havaya ger ṣala resm-i sehābı
Ṣafādan yaġdura yir üzre ābı

Bulut resmini havaya çizse berraklıktan yeryüzüne yağmur yağdırır.

Ṣu üzre çekse bir taṣvîr-i dil-keş
Ḥarāretden ṭutardı ṣuyı āteş

Su üzerine gönül çelen bir yüz çizse hararetten su alevlenirdi.

Didi naḳḳāşa dāye iy hünerver
Ḥużūruñda hezārān Mānî çāker

Dadı ressama "Ey üstad" dedi. "Senin yanında (ressam) Mani köledir (ancak).

1150 Ḳılasın ṣanʿatuñı āşikāra
Ṣalasın resmi bir naḳş-ı nigāra

Sanatını gösteresin (ve) bir güzelin resmini yapasın!

Şu resme idesin ol naḳşı perdaḫt
Görenler aña cānlar ide derbāḫt

O resmi öyle göz alıcı hale getir ki görenler onun etkisinde can bağışlasın.

Perî-peykerlerüñ ser-defterin yaz
Güzeller şāhı ʿAzrā peykerin yaz

Peri yüzlülerin birincisini yaz, güzeller sultanı Azra'nın yüzünü çiz.

Gören kāfirler olsunlar müsülmān
Getürsünler ṣaçı küfrine īmān

Gören kafirler müslüman olsunlar, onun saçının küfrüne bağlansınlar.

Ne deñlü isteriseñ ḫarcını al
Ḳoma yarına bugün resmini ṣal

Masrafını düşünme, resmi yarına bırakma bir an önce bitir!"

1155 Çıḳardı dāye bî-ḥad sîm ü zer naḳd
Virüb üstāda beyʿ eylediler ʿaḳd

Dadı sayısız altın ve gümüş para çıkardı, ustaya verip satış sözleşmesi yaptılar.

Pes andan naḳşa naḳḳāş itdi āheng
Ḳalem ṭutdı vü ezdi bir niçe reng

Ondan sonra ressam, resime başladı, kalem aldı ve bir çok renk ezdi.

Ḥarīr üstine ᶜAẕrā naḳşın üstād
Ḥarāret virmegiçün itdi bünyād

Usta, Azra'nın resmine sıcaklık (canlılık) vermek üzere ipek halıya(çizmeye) başladı..

Şekerden yazdı laᶜl-i dür-fişānın
Gülābile yañağı şüstümānın

İnci saçan dudağını şekerle çizdi, yanağını gülsuyu ile yıkadı.

Ṭarar miskile ᶜanberden külāle
Çeker ḳaşlar ki ṭaᶜn eyler hilāle

Misk ve anber ile, kıvrılmış saçları tarar, hilali küçümseyen kaşlar çeker.

1160 İki nergis yazar bīmār u maḫmūr
Niçe müjgān yaşar ḫūnrīz ü ḫūnḫor

Hasta ve baygın iki nergis (göz) yapar, kan döken ve kan içen bir çok kirpik yassıltır..

41b Açar bir çehre kim görseydi Mānī
Diridi var bunuñ cisminde cānı

Bir çehre açar ki (ressam) Mani görseydi "Bunun cisminde canı var." derdi.

Müretteb on ḥarīre itdi taḥrīr
Ḳamunuñ resmi vü perdaḫtı heb bir

Yerli yerince on ipek halı üzerine çizdi, hepsinin resmi ve parlaklığı aynıydı.

Gelüb dāye ḥużūrında ḳodı başı
Ṭurub andan duᶜālar itdi naḳḳāş

Ressam, dadının huzuruna gelip baş koydu, sonra kalkıp dualar etti.

Getürdi naḳşı naḳḳāş itdi teslīm
Buyurdı dāye naḳḳāşa zer ü sīm

Resmi getirip teslim etti, dadı (ona) altın ve gümüş verdi.

1165 Alub ol lāle-ruḫ ol lālezārı
Nigārına getürdi ol nigārı

O lale yanaklı, lale bahçesi (gibi süslü resmi alıp putlar güzelini putun aslına getirdi.

Berāber ṭutdı bu naḳşı ol aya
Muḳābil eyledi ḫurşīde sāye

Bu resmi ay ile yanyana tuttu, (sanki) güneşe gölgeyi karşılık etti.

Hemān ᶜaynidür ᶜAẕrā'nuñ gümāñsuz
Budur farḳı o cānludur bu cānsuz

Bizatihi (o resim) Azra'nın tıpkısıdır, farkı, o canlıdır, bu cansız.

Büt-i fergārı ol naḳşı begendi
Görincek gördi kend'özini kendi

Resim gibi güzel (Azra) resmi beğendi, bakınca bizzat kendini gördü.

Buyurdı dāyeye bir niçe ḫilᶜat
Yanınca bī-nihāyet māl u niᶜmet

Dadı için bir çok kaftan, ilaveten sayısız mal ve nimet verdi.

1170 Hezārān eyledi naḳḳāşa taḥsīn
Hezār iḥsānlar itdi ol büt-i Çīn

O Çin putu ressama "aferinler" dedi, bir çok bahşiş(ler) verdi.

Pes andan didi dāye ol nigāra
Bu naḳşuñ her birini bir diyāra

Ondan sonra dadı o put güzeline dedi ki "Bu resmin her birini bir diyara,

Ṣalalum sırrile rū-yi zemīne
Kimi Māçīn'e varsun kimi Çīn'e

(bütün) yeryüzüne gizlice gönderelim, kimi Çin'e kimi Maçin'e varsın!"

Bulurlar bir niçe ferzāne ᶜāḳıl
K'ider her ḫidmeti aşlınca ḥāṣıl

Hizmeti planlandığı gibi sonuçlandırmak üzere akıllı ve bilgili bir çok kişi bulurlar.

Ḳamusı ehl-i dāniş ehl-i güftār
İder bunlara dāye keşf-i esrār

Hepsi bilgin ve hatip(tir). Dadı bunlara sırrı açar.

1175 Öñinde ḳor ḥarîri her birinüñ
Murādın dir bulara ol perînüñ

İpek halı(lar)ı her birinin önüne koyar, o peri (gibi güzel)in arzusunu söyler.

42a Didi sizden güzeller şāhı ᶜAzrā
Umar luṭf u keremler ol dilārā

"O gönül süsleyen güzeller şahı Azra, sizden iyilik ve büyüklük bekliyor." dedi.

Bu naḳşuñ her birin mesken-be-mesken
İdesiz gün gibi her yirde rūşen

"Bu resim(ler)in her birini evden eve (götürüp) her yerde güneş gibi gösteresiniz.

Perî naḳşıdur ammā anı pinhān[103]
idüñ yol bulmasun her dîv ü şeyṭān

Peri'nin resmidir ama onu (yine de) gizleyin her cin ve şeytan peşine düşmesin."

Çü bunlar dāye sözin eyledi güş
Ḳoyub barmaḳ göz üzre didiler ḫoş

Bunlar dadının sözünü dinleyip göz üstüne barmak koyup(düşündü),"Tamam. "dediler.

1180 Bu yolda ṣıdḳile baş üzre ḫıdmet
İdelüm olduğınca vüsᶜ [ü] ṭāḳat

"Bu yolda gönülden hizmet baş üstüne! Güc(ümüz) kuvvet(imiz) yettikçe yapalım."

Getürdi dāḍe bî-ḥad aḳçe altun
Virüb her birine bir genc-i Ḳārūn

Dadı sayısız altın para getirdi, her birine bir Karün hazinesi verip

Didi ṭurmañ hemān ḳaydı ḳayuruñ
Yol eri yolda yaraşur buyuruñ

"Kalkın, hemen hazırlanın, buyurun 'yolcu yolunda gerek.' dedi.

Ṭutuñ her biriñüz bir güşeye rāh
Yoluñuz açıḳ ola inşāᵃallāh

"Her biriniz bir köşeye yollanın, yolunuz inşaallāh açık olsun!"

Pes andan her biri bir naḳşı aldı
Sefer baḥrına cān fülkini ṣaldı

Ondan sonra her biri bir resmi aldı, can gemisini yolculuk denizine saldı.

1185 Olur her biri bir yola revāne
ᶜIrāḳ'a kimi kimi Işfahāñ'a

Her biri bir yola gider, kimi Irak'a, kimi Isfahan'a...

Birinüñ rāhı ṭoğru Ṭūs'a irdi
Varub ol ṣūreti sulṭāna virdi

Birinin yolu doğruca Tüs'a vardı, o resmi varıp sultana verdi.

Serîr-i Ṭūs şāhı Merzbān'ı
O ṣūret nāḳşı Mecnūn itdi ānî

Tüs tahtının sultanı Merzban'ı bu resim ansızın Mecnün'a (deliye) dönderdi.

Anuñ derdine düşdi niçe yıllar
Ḳarār itmedi gezdi anca iller

Nice yıllar onun derdine düştü, bir yerde kalmadı, çok il dolaştı.

---

[103] "penhān" şeklinde yazılmış.

Biri seyrān iderek rūzgārī
Getürdi Çīn iline ol nigārı

(Ulaklardan) biri, rüzgar gibi giderek o resmi Çin'e getirdi.

1190 Çü Vāmıḳ gördi anı oldı şeydā
Tecellī itdi andan ḥüsn-i ᶜAzrā

Vamık onu görünce divane oldu, ondan Azra'nın güzelliği yansıdı.

42b İrişdi ol tecellīden aña şevḳ
Anuñçün aldı andan leẕẕet ü ẕevḳ

O yansımadan onda heyecan oluştu, hoşnut olmasının sebebi oydu.

Vücūdı milkini ᶜışḳ itdi maᶜmūr
Gözin pür-nūr göñlin ḳıldı mesrūr

Vücut ülkesini aşk yeniden imar etti, gözünü nurlandırıp, gönlünü sevindirdi.

Gel imdi ᶜāşıḳ ol iy cān-ı ḥaste
Niçe bir yüriyesin dil-şikeste

Ey hasta can, şimdi gel aşık ol (da) bir süre gönlü kırık yürü!

Muḳarrer cümle cānuñ cānıdur ᶜışḳ
Ḳamu derd-ehlinüñ dermāñıdur ᶜışḳ

Şüphesiz her can(lı)nın canı aşktır, her dertlinin dermanı aşktır.

1195 Diridür ᶜışḳ eri iki cihānda
İder seyrān zemīn ü ās-mānda

Aşk eri iki cihanda diridir, yeryüzünde ve gözyüzünde gezer.

Ölen ḥayvāndur ᶜāşıḳlar ölmez
Ki her ḥayvān u nādān anı bilmez

Ölen hayvandır, aşıklar ölmez, çünkü hayvan ve cahil onu (aşkı) bilmez.

Fenādan naḳl ider Dārü'l-beḳā'ya
İrişür sermedī ẕevḳ ü ṣafāya

Geçici olan(dünya)dan ebedilik yurdu (ahiret)e taşınır, sürekli zevk ü safaya erişir.

Ḳalur bunda firāḳ u ḥasret ü ġam
Bulur anda viṣāli yāri ḥurrem

Ayrılık, hasret ve keder burada kalır, orada şen (olarak) kavuşmayı ve sevgiliyi bulur.

Bu gerçekler yolıdur kim olur pāk
Kim anı her denīler itmez idrāk

Bu mübarek olan gerçekler yoludur, onu her bayağı kimse anlıyamaz.

1200 Libāş-ı mevt-i ẓāhirde yürünür
Velī maᶜnīde cān ölür görinür

Mana itibariyle ruh ölmüş görünür, oysa ölüm bir dış görünüş elbisesiyle gitmektir.

İlāhī gerçek ᶜāşıḳlar ḥaḳḳıçün
Reh-i ᶜışḳ içre ṣādıḳlar ḥaḳḳıçün

Allāh'ım gerçek aşıklar hakkı için, hak yolunda doğru olanlar hakkı için

Naṣīb it Cāmiᶜī'ye ᶜışḳ-ı taḥḳīḳ
ᶜİnāyet ḳıl müyesser eyle tevfīḳ

Camî'ye hakiki aşkı nasip et, senin yardımını kolaylaştır!

Aña ᶜışḳ-ı ḥaḳīḳīden nevā vir
Nevāsuz itme derdine devā vir

Ona hakiki aşktan hisse ver, nasipsiz bırakma, derdine derman ver!

Bu ᶜışḳ derdine ᶜışḳ olur müdārā
Görelüm noldı derd-i ᶜışḳ-ı ᶜAzrā

Aşk derdinde aşk yüze güler, görelim Azra'nın aşk derdi ne oldu:

ʿAZRA'YA HEVĀ-YI ʿIŞḲ ĠĀLİB OLUB BĪ-İḪTİYĀR TERK-İ DİYĀR VE ARZŪ-YI RŪ-YI NİGĀR İTDÜGİDÜR

(Azra'ya Aşk Derdi Üstün Gelerek Çaresiz, Yerini Yurdunu terkedip Sevgilinin Yüzünü Arzu Etmesi)

43a

1205 Cemāli naḳşını ol naḳş-çīnī
Yazub zeyn eyledi rū-yı zemīne

O nakış derleyici (ressam), güzelliğini resmedip süsledi, yeryüzüne

Ṭaġıtdı pertev-i ḥüsnini ʿAẕrā
Nitekim nūrı mihri ʿālem-ārā

alemi süsleyen güneşin nuru gibi Azra'nın güzelliğinin nurunu dağıttı.

Zemīne neşr olub bu tāze menşūr
Kemāl-i ḥüsn-i ʿAẕrā oldı meşhūr

Bu orijinal yayın yeryüzüne dağılıp Azra'nın eksiksiz güzelliği şöhret buldu.

Gör neler oldı ol taṣvīre ʿāşıḳ
Kim ʿAẕrā'ya bulundı niçe Vāmıḳ

Gör ki neler oldu; gören o resme aşık oldu, Azra'ya bir çok Vamık türedi,

Velīkin şāh-ı vāmıḳdan nişāne
Nişān gelmedi ol şūḫ-ı cihāna

fakat o cihan güzeline aşık(ların) şahı (Vamık)dan bir iz, bir haber gelmedi.

1210 Dün ü gün intiẓār içinde ʿAẕrā
Yanardı āteş-i ʿışḳile tenhā

Azra yalnız başına gece gündüz aşk ateşiyle yanardı.

Egerçi şemʿidi ol māh-ı tābān
Yaḳardı odlara pervāne-veş cān

O parlak ay her ne kadar mum olsa da pervane gibi canını ateşlere yakardı.

Gice gündüz güderdi rūzgārı
Gözedüb yolları eylerdi zārı

gece gündüz haber bekler, yolları gözetip ağlardı.

Ṣalardı dürrile laʿli naẓardan
Irāġ eylerdi Pervīn'i Kāmer'den

İnci, yakut (gibi yaşlar) dökmekte, ay (yüz) den takım yıldızı (gibi yaşlar) silmekteydi.

Ṣorardı her kişiden derde dermān
Arardı ẓulmet içre āb-ı ḥayvān

Herkesten derdine derman sorar, Zulmet (ülkesinde) ab-ı hayat (hayat suyu) arardı.

1215 Ẓaʿīf itdi mizācın derd-i ḥasret
Oda yandurdı cānın nār-ı fürḳat

Hasret derdi benliğini zayıflattı, ayrılık ateşi canını ateşe yaktı.

Yanardı şemʿ-veş bir gice ol māh
Bu endīşe düşer fikrine nāgāh

Bir gece o ay mum gibi yanmaktaydı, ansızın şu fikir aklına düştü:

Çekince ḥasretile intiẓārı
Sefer it ḳıl teferrüc her diyārı

"Hasretli bekleyişi çekinceye kadar git, başka yerlerde gezintiye çık!

Diyār-ı yāre ʿazm it bağla maḫmil
Ḳamersin seyr ḳıl menzil-be-menzil

(Atı) eğerle sevgilinin yurduna git, aysın bir yerden başka bir yere seyahat et!

43b İre seyrüñ şeref burcına bir gün
Ḳırān-ı saʿd ideler ayile gün

Yolculuğun bir gün şeref burcuna vara, ay ile güneş mutluluk yörüngesinde buluşalar

1220 Irāġ olsa ne deñlü kūy-i cānān
Yaḳın olur ʿināyet itse Raḥmān

Yarin mekanı ne kadar uzak olsa da Rahman (olan Allāh) fırsat verirse yakın olur.

Meṣeldür gerçi ḫalḳ bu sözi ḥaḳ dir
Kim olmaz ᶜāşıḳa Baġdād ıraḳ dir

Meseldir, halk bu sözü doğru söylemiştir: 'Aşığa Bağdat uzak değildir'.

Ṭur imdi ᶜazm-i Baġdād eyle iy cān
Müyesser ola tā ki vaṣl-ı cānān

Ey can, kalk şimdi Bağdat'a git, sevgiliye kavuşmak nasip olana kadar (ara)!"

Girüb merdāne ṭona ol cihāngīr
Ṭaḳındı tīrkeş ḳuşandı şimşīr

O yiğit (Azra) erkek elbisesi giyindi, ok sadağını takındı, kılıç kuşandı.

Götürdi bir niçe ḳıymetlü gevher
Daḫı bir niçe kīse sīmile zer

Yanında çokça kıymetli cevher götirdi, bir çok kese altın ve gümüş aldı.

1225 Perī gibi nihān ol gice tenhā
İrişdi ḳalᶜanuñ burcına ᶜAzrā

Azra o gece peri gibi gizlice, yalnız başına kalenin burcuna çıktı.

Bulur bir burcı ḫālī ol meh-i nev
Kemendile iner ṣan düzd-i şeb-rev

O yeni ay, burçlardan birini tenha bulup gece hırsızı gibi kementle iner.

ᶜAceb luᶜb itdi luᶜbet-bāz-ı gerdūn
Yire indürdi gökden ayı ol dün

Feleğin oyuncusu şaşılacak bir oyun etti, ayı o gece gökten yere indirdi.

Taḥayyürde ḳalub ol fitne-engīz
Gidemezdi ne yol añlardı ne iz

O düzenbaz şaşırıp kaldı, ne yol ne iz bilirdi, gidemezdi.

Ḳarañuyıdı görmezdi gözi göz
Ṭoḳunmayınca ṭuymazdı yüzi yüz

Karanlıktı, göz gözü görmez, dokunmayınca yüz yüzü hissetmezdi.

1230 Ruḫı mihrinden ᶜālem rūşen oldı
Ḳarañu giceler nūrile ṭoldı

Yanağının güneşinden alem aydınlandı, karanlık geceler nur ile doldu.

Göründi ḥıssile bir incecik yol
Uzaḳ yaḳın dimedi yürüdi ol

İnce bir patika olduğunu sezinledi,(artık) uzak yakın demeyip yürüdü.

Ḳamer-ṭalᶜat ḳarañulıḳda ol dün
Gider rūşen nitekim kend'özin gün

Ay gibi güzel (Azra) o gece karanlıkta aydınlıkmış gibi gitti, çünkü kendi güneş(ti).

Yüridi üc gün üc gice şitābān
Geçüb ṭaġ u dere deşt [ü] beyābān

Üç gün üç gece koşarak yürüdü; dağ, dere, ova, çöl geçip

44a İrişdi yolı bir ḫoş sebzezāra
Yorulmışdı oturdı bir kenāra

yolu güzel bir yeşilliğe vardı. yorulmuştu, bir kenara oturdu.

1235 Birez diñlendi anda oldı rāḥat
Ne rāḥat cānı oldı pür-cirāḥat

Biraz dinlendi, orada rahatladı, ne rahatlaması canı kan-irin doldu.

Gözine şu içince geldi uyḫu
Beliñleyü uyandı ol perī-ḫū

O peri huylu sıçrayarak uyandı, gözüne kısa bir an uyku girmişti.

Didi ᶜāşıḳ maḳāmı bī-maḳāmdur
Muḥibbe lācerem uyḫu ḥarāmdur

"Aşığın yeri yersizliktir, sevene şüphesiz uyku haramdır." diye düşündü.

Revān ṭurdı yola oldı revāne
Ḳodı ortaya başı ḳıydı cāna

Kalktı, yola düştü, başını ortaya koydu, sıkıntılara göğüs gerdi.

Etegine ṣarub başını gitdi
Diyevüz āḫiri kār saña n'itdi

Her türlü zorluğu göze aldıktan sonra işin sonu neye vardı onu söyleyelim.

1240 Ḳo gezsün ol hilāl-ebrū menāzil
K'ola bir gün şerefde bedr-i kāmil

O hilal kaşlı bırak menzilleri gezsin, kı bir gün şeref(burcun)da dolunay olsun.

Çün ol meh gitdi terk itdi maḳāmı
Kimesne bilmedi andan peyāmı

O ay yerini terk edip gidince kimsenin ondan haberi olmadı.

Yerinden ṭurdı dāye çİn seḥergāh
Yetişdi cāme-ḫ^{v}āb-ı māha nāgāh

Tan yeri ağardığında dadı yerinden kalktı, çabucak, ay(gibi güzel)in geceliğine ulaştı.

Yataḳdan gördi yayınḳmış ol āhū
Dögündi dāye itdi hāyile hū

O ceylanın yatağını terk ettiğini gördü, hay huy edip döğündü.

Çemende görmedi ol gül-^{c}izārı
İdüb bülbül gibi feryād u zārı

O gül yanaklıyı bahçede görmedi, bülbül gibi ağlayıp inleyip

1245 Çözüb ṣaçını ḳoydı başına ḫāk
Yüzin yırtub yaḳasın eyledi çāk

dövündü, yüzünü yırtıp yakasını parçaladı.

Döküb bārān gibi gözyaşın ol māh
Ṣaçub āteş iderdi ra^{c}d-veş āh

O ay, yağmur gibi gözyaşı döküp, ateş saçıp yıldırım gibi dumanlar çıkarıyordu.

Melikşāh'a[104] irişdi sür^{c}atile
Fiġān u nāle ile ḥasretile

Hızla Melikşah'a vardı. Feryad edip inleyerek, hasretle

Didi iy şāh-ı ^{c}ālem ḳanı ^{c}Azrā
Dirİġā ḥasretā derdā dirİġā

"Ey cihan padişahı, Azra nerede? Yazık, ne acı,ne dert, eyvahlar olsun!

44b Ḳanı ol rūz-ı ^{c}İde mihr-i raḫşān
Ḳanı ol leyl-i ḳadre māh-ı tābān

Nerede o bayram gününe parlak güneş, nerede o kadir gecesine parlak ay?

1250 Ḫusūf irmiş görinmedi żiyāsı
Karañu oldı gözüm rūşenāsı

Ay tutulması olmuş nuru görünmedi, gözümün ışığı karardı.

Yidi içdi gülüb oynadı ol gül
Dünedi āşiyānında çü bülbül

O gül yiyip içti, gülüp oynadı. bülbül gibi yuvasında tünedi.

Seḥerden ṭurdum iy şāh-ı zemāne
Yüzüm sürmege vardum ās-tāna

Ey asrın padişahı seher vakti kalktım, eşiğine yüz sürmek için vardım.

Umardum ol işikden feṭḥ-i bābı
Ṭoġa başuma devlet āf-tābı

O eşikten kapının açık olmasını, başıma devlet güneşinin doğmasını bekliyordum,

[104] "Melik Şāh" şeklinde yazılmış.

Ṭulunmış gice ṭaña ḳalmamış māh
Ṭaña ḳaldum ben aña iy şehenşāh

Ay batmış şafak vaktine kalmamıştı, ey şahlar şahı bu işe şaşırıp kaldım.

1255 Bilinmez ḳanḳı burcdadur maḳāmı
Kim anda isteyem bedr-i temāmı

Yeri hangi burçtadır bilinmez ki ben dolunayı orada arayayım."

İşitdi dāyeden bu sözleri şāh
Yıḳıldı yire itdi derdile āh

Şah bu sözleri dadıdan işitincei, yere yıkıldı, dert ile ah etti.

O gün ol gice yatdı deng [ü] bī-hūş
Ne söz söyledi ne söz eyledi gūş

O gün ve o gece sersem, sarhoş yattı, ne söz söyledi, ne söyleneni duydu.

Gelüb başına ᶜaḳlı itdi efġān
Ṣaḳalın yoldı çāk itdi girībān

Aklı başına gelip feryat etti, sakalını yoldu yakasını yırttı.

Cigerden eyleyüb āh-ı ciger-sūz
Oturdı ḫāke ḳoydı başına toz

Ciğerden ciğer yakan ahlar çekip toprağa oturdu, dövündü.

1260 Birez naḥs-ṭāliᶜine itdi nefrīn
Gözinden ol meh içün dökdi Pervīn

Biraz uğursuz talihine küfretti, gözünden o ay için takım yıldızları (gibi yaş) döktü.

Eyitdi ḳanı devlet āf-tābı
Ne burca vardı ᶜizzet māh-tābı

"Hani devlet güneşi, yücelik mehtabı hangi burca gitti?" dedi.

Ṭulundı gözden ol mihr-i cihān-tāb
Günüm dün oldı dünüm oldı nā-yāb

"O cihanı aydınlatan güneş battı, gündüzüm gece (oldu), gecem yok oldu.

ᶜAceb bilsem ki ol kebg-i ḫırāmān
Ne gülşende ider nāzile seyrān

Acep o yürüyen keklik, hangi gülbahçesinde nazla yürüyor bir bilsem!

45a Yaḫūd ol ṭūṭī-yi şūḫ-ı şeker-ḫand
Şeker-dilden ne meclisde döker ḳand

Yahut o tatlı gülüşlü oynak papağan, hangi mecliste tatlı dilinden şeker dökmekte?

1265 Ne maġribde ṭulundı bilsem ol māh
Ne meşrıḳda ṭulūᶜ eyler seḥergāh

Bilsem, o ay hangi batıda gurub etti, hangi doğuda seher vakti doğar..."

Görür kim çāre itmez āh u efġān
Didi āḫir n'olur bu derde dermān

Görür ki ah u feryat çare değil, sonunda "Ne yapmamız lazım?" dedi.

Buyurdı şāh-ı ᶜālem cümle leşker
Arasunlar anı kişver-be-kişver

Cihan sultanı bütün askerin onu ülke ülke aramasını emretti:

Her eṭrāfı gidüben gözlesünler
Ol āhūyı izinden izlesünler

"Gidip her tarafı araştırsınlar, o ceylanın izini takip etsinler!"

Binüb leşker ṭāġıldı her diyāra
Kimi pinhān[105] kimisi āş-kāra

Asker atlanıp her tarafa dağıldı, kimi gizlice, kimi açıktan

[105] "penhān" şeklinde harekeli.

1270	Bir ay miḳdārı ol māhı ararlar deñlü kim aramaḳdan ararlar	*bir ay süresince o ayı aradılar o kadar ki* Şu *(artık) aramaktan yorgun düştüler.*
	Bilüb virmedi hīç kimse nişāñı ḳonaġı bilindi ne mekānı	*Bilen, haberi olan kimse çıkmadı, yeri* Ne *yurdu bilinmedi.*
	Dönerler zār u giryān ḫor ġamgīn Cigerler āteşīn ü dīde nemgīn	*Ağlayıp inleyerek, kötü durumda, üzgün içleri yanarak ve gözü yaşlı dönerler.*
	Gelüb şāhuñ öñinde ḳodılar baş Didiler Ḥaḳ saña virsün uzun yaş	*Gelip şahın huzuruna çıktılar. "Allāh sana uzun ömür versin!" dediler.*
	Ezelde böyle taḳdīr itmiş Allāh Ki ol mehden cüdā ola şehenşāh	*"Allāh ezelde sultanın o ay (gibi güzel)dan ayrı düşmesini takdir etmiş."*
1275	Naṣīḥat virdiler aʿyān u erkān Didiler ṣabr olur bu derde dermān	*İleri gelenler nasihatlar verdiler: "Bu derdin dermanı sabırdır." dediler.*
	Bulanlar ṣabrile bulur murādı Olur ṣabrile her ʿaḳduñ güşādı	*Bulanlar, arzusunu sabırla bulur, "her düğümün çözümü sabırla olur".*
	Umaruz ʿan-ḳarīb iy şāh-ı ʿālem Ṭulūʿ ide yine ol māh-ı ʿālem	*"Ey alem padişahı, umarız çok geçmeden o cihanın ayı yine doğar.*
	Ṭulunmayınca ṭoġmaz Şems-i pīrūz Ḳış olmayınca gelmez rūz-ı nevrūz	*Hayırlı güneş batmayınca doğmaz, kış olmayınca nevrüz günü gelmez.*
45b	İre bir gün şitābī hicre pāyān[106] Güneş burc-ı şerefde ide seyrān	*(İnşaallāh) bir gün (olur) çabucak ayrılığın sonu gele(r), güneş şeref burcunda geze(r).*
1280	Ṭoġa ol āf-tāb-ı ʿālem-efrūz Dünüñi ḳadr ide günüñi nevrūz	*Alemi aydınlatan o güneş doğa(r), geceni kadir (gecesi) gündüzünü nevruz ede(r)!"*
	Bu nuṣḥı cān u dilden şeh Melikşāh Ḳabūl idüb didi el-emrü li'lāh	*Melikşah bu nasihatı can u gönülden kabul edip "Emir Allāh'tandır." dedi.*
	Ḳara geydi buyurdı ḫalḳa mātem Ṭoġınca ol güneş olmaya ḫurrem	*Kara(lar) giyinip halka o güneş (Azra) dönünceye kadar yas emretti.*
	Ṭutub yās oldı ḫalḳ cümle siyāh-pūş Şekerler yirine sem itdiler nūş	*Bütün halk yas tutup siyah giyindi, şeker (şerbet) yerine zehir içtiler.*
	Melikşāh oldı künc-i ġamda sākin İdindi dūzaḫ-ı ṣabrı emākin	*Melikşah gam köşesine çekildi, sabır cehennemini yer edindi.*
1285	Ḳo çeksün künc-i ḫalvetde riyāżet Ki bir gün irişe nūr-ı ʿināyet	*Birgün ilahī bağış nuruna ulaşmak üzere yalnızlık köşesinde dünyadan el etek çekmekte bırak(alım).*

[106] Anlamdan hareketle mısraın "İre bir gün şitā-yı hicre pāyān" şeklinde olabileceği düşünülebilir.

Saᶜādet maṭlaᶜından ṣubḥ-ı mesrūr
Ṭuluᶜ ide ola cān şehri pür-nūr

(Belki bir gün) mutluluk doğusundan
sevinç sabahı doğa(r), can şehri nur dola(r).

ᶜAZRĀ ŞEHR-İ HİRĀT'A İRİŞÜB BİR PİRE-ZENÜÑ ḪĀNESİNDE MİHMĀN OLUB İSTİDĀD-I ŞEB-İ FÜRḲATDEN ŞİKĀYET İTDÜGİDÜR

(Azra'nın Herat Şehrine Varıp Bir Yaşlı Kadının Evinde Misafir Olması [ve] Ayrılık Gecesine Alışmaktan Şikayet Etmesi)

Bu cānibden işit ol lāle-ruḫsār
Şeker-baş şeker-leb şehd-güftār

Bu taraftan dinle; o lale yanaklı, şeker başlı, şeker dudaklı, bal sözlü,

Meh-i ferḫunde-ruḫ ᶜAzrā-yı dilkeş
Giderdi çeşmi āb u cānı āteş

yanağı uğurlu ay, gönül çelen Azra gözünde yaş, canında ateş gitmekteydi.

Sefer āfetlerinden dil şikeste
Hevā miḥnetlerinden cānı ḫaste

Yolculuk felaketlerinden gönlü incinmiş, arzu sıkıntılarından canı hasta

1290 Hezārān miḥnetile ol gül-endām
Ḫorāsān milkine irdi serencām

o gül boylu sonunda binlerce sıkıntıyla Horasan ülkesine ulaştı.

Menāzil birle Hîrî şehrine şeb
İrürdi seyrini ol māh-ı Naḫşeb

O Nahşeb (şehrinin) ayı konaklamalarla yolculuğunu Hiri şehrine vardırdı.

46a Düşer fikre yatağ endîşesinde
Bulur bir küçe şehrüñ güşesinde

Nerde yatacağını düşündü, , şehrin (bir) köşesinde dar bir sokak buldu.

Görür bir köhne ev vîrān u nā-pāk
Ki çevre ḥavlisi pür-ḫār u ḫāşāk

Etrafı çerçöp dolu virane ve pis eski bir ev görür.

Örümcek ağına beñzer yapusı
İpile bağlu biñ yirden ḳapusı

Yapısı örümcek ağına benzer, kapısı bin yerden iple bağlanmış.

1295 Biri birine uymaz dört bucağı
Düşinde görmemiş odı ocağı

Dört köşesi birbirine uymaz, hiç ateş yanmamış hiç ocağı olmamış.

İlerlek[107] vardı devlet āf-tābı
Götürdi bendini feth itdi bābı

Devlet güneşi azıcık ileri vardı, düğümü çözüp kapıyı açtı.

Ḳadem başdı saᶜādet birle bānū
İçerlek[108] girdi gördi ev ḳarañu

(Azra) Hanım uğurla adım attı, az içeri girdi evi karanlık gördü.

Cemāli āf-tābı şaldı pertev
Münevver oldı cennet gibi ol ev

Güzelliğinin güneşi ışık saçtı, o ev cennet gibi nurlandı.

Temāşā itdi gördi ol ṭolu ay
Faḳa ṭaḳmağa yoḳ bir dāne buğday

Ayın ondördü etrafı seyretti,(kuş) tuzağ(ın)a takılacak bir tane buğday olmadığını gördü

1300 Sıçan düşse bacadan dirdi Allāh
Yanınca yavrıcaḳları eyvallāh

Fare bacadan düşse Allāh derdi, yanınca yavruları eyvallāh (Allāha ısmarladık)...

---

[107] Yanı "ilerilek"
[108] Yanı "içerilek"

Döşenmiş ṣadra bir eski nihālī
Mükedder toz u ṭobraġile ḥāli

Sedire eski bir halı döşenmiş; toz toprak içinde kederli.

Ḥaṣīrüñ ḥāli yatlu derd [ü] ġamdan
Delinmiş yüregi zaḫm-ı ḳademden

Dert ve üzüntüden hasırın durumu kötü; ayak yarasından yüreği delinmiş.

Çirāġ u ṣofra almış ᶜizzetinden
Āb u[109] deryāyı Rabbānī evinden

Mum ve sofra Allāh'ın ikram evinden su ve deniz almış.

Gülümsündi göricek anı ol māḥ
Geçürdi gögsin itdi derdile āh

O ay onu görünce gülümsedi, göğsünü geçirdi derdile ah etti.

1305 Naẓar ḳılmaziken ḳaṣr-ı cināna
Żarūrī mesken oldı eski ḫāne

(Dönüp) bakmazken cennet köşklerine (bu) eski ev zaruri mesken oldu.

Budur āyīn-i devrān iy nīkū-rāy[110]
Gehī gülşen gehī zindān olur cāy

Ey iyi fikir(li kimse) devrin gidişatı budur yer bazan gülbahçesi bazan zindan olur.

46b Kime kim verdiyse taḫt-ı keyānī
Ḳodı ṭaḫtayla[111] taḫt-ı gūra anı

Kime büyük hükümdarlara mahsus tahtı verdiyse onu tahtıyla mezarın altına koydu.

Hemān bir laḥẓadur dünyā ṣafāsı
Velī biñ yılcadur ṣoñra cefāsı

Dünya neşesi bir andır, fakat eziyeti bin yıl kadardır.

Ḳarārı dünyānuñ bir sāᶜat oldı
Bu bir sāᶜatde diñ kim rāḥat oldı

Dünyanın durma (mola)sı bir saattir, bu bir saatde kim rahat oldu söyleyin!

1310 Bu evde kimse rāḥat olmaz iy yār
Görelüm neyler ol yār-ı dil-efkār

Ey dost (dinleyici/okuyucu), bu evde kimse rahat olmaz, o gönlü yaralı sevgili neyler görelim:

Ġarīb ü bī-kes ü bī-yār tenhā
Oturdı ol ḳarañu evde ᶜAẕrā

Azra garip, kimsesiz, yarsız, yalnız başına o karanlık evde oturdu.

Yaluñuz baġrı başı maḥrem oldı
Gözinüñ ḳanlu yaşı hemdem oldı

(Ona) sadece gönül yarası eş oldu, gözünün kanlı yaşı arkadaş oldu.

Yumarsa gözlerine gelmez uyḳu
Açarsa pür olur laᶜlile lülü

Yumsa gözlerine uyku gelmez, açsa kırmızı yakut ve inci (yaşlarla) dolar.

Ṭaraldı ol gice ᶜAẕrā-yı dil-rīş
Ururdı gögsine ṭaş eline diş

Yüreği yaralı Azra o gece çok sıkıldı, bağrına taş basmakta, elini dişlemekteydi.

1315 İlenürdi özine geh sögerdi
Geh āh eylerdi gāh gögsin dögerdi

Kendine beddua ederdi, bazen söverdi, bazen ah eder bazen göğsünü döverdi.

---

[109] Bağlaç kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.
[110] "nīk ü rāy" şeklinde yazılmış.
[111] "taḫtayla" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

İrişmişdi meger ol düne nekbet
Cihānı ḳaplamışdı ẓulm-ı ẓulmet

Meğer o geceye talihsizlik erişmişti; kapkaranlık bir geceydi.

Ḥabeş Rūm iline olmışdı ġālib
Çıḳub ṭamdan baḳarlardı kevākib

Habeş Rūm ülkesine üstün gelmişti, yıldızlar damdan çıkıp bakarlardı.

Ṭoḳuz ṭolandı ıldızlar sipihri
Bulımadı çıralar yaḳdı mihri

Yıldızlar gökyüzünü dokuz dolandı, güneşi bulamayınca çıralar yaktı.

Meger dönmişidi ᶜaksine eflāk
Havaya tozmışidi tūde-i ḫāk

Sanki gökler tersine dönmüş, toprak yığını havaya serpilmişti.

1320 Uġurlanmışdı gāhī kehkeşānuñ
Görünmezdi nişānı çöbce anuñ

Bazen samanyolunun izi gizlenmiş olur, izi çöp kadar görünmezdi.

Çirāġı pīre-zen olmışdı çerb
Taṣavvūr olmazidi şarḳile ġarb

Yaşlı kadının mumu yağlanmıştı, doğu ve batı tasavvur edil(e)mezdi.

47a Ḫorosuñ üni ṭaşra çıḳmaz idi
Rübāh[112] inden cihāna baḳmaz idi

Horozun sesi dışarı çıkmazdı, tilki yuvadan dünyaya bakmazdı.

Meger kim uyḳuya varmışdı gerdūn
Cihānuñ ḥāli olmışdı diger-gūn

Sanki felek uykuya dalmış, cihanın hali bambaşka olmuştu.

Ḳışalmışdı günün ᶜömri begāyet
Dünüñ uzunlıġına yoḳ nihāyet

Gündüzün ömrü çok kısalmıştı, gecenin uzunluğuna nihayet yoktu.

1325 Ki her bir sāᶜati biñ yıldan artuḳ
Begāyet mihrü az vü miḥneti çoḳ

Öyle ki her bir saati bir yıldan uzun, sevgisi az derdi çok.

Dünüñ güni dün olmış düni ḳara
Gözin yummışdı dünyādan sitāre

Gecenin gündüzü de gece, gecesi kararmış, yıldızlar dünyaya gözünü yummuştu.

Ḫayāl olmışdı ᶜālem gözine nūr
Ḳarañu görse aydın dirdi deycūr

Alemin gözüne ışık hayaldi, karanlık aydınlığı görse "bu ne karanlık!" derdi.

Ḳamer-çehre idüb āh u fiġānı
Bir eylerdi zemīn ü ās-mānı

Ay yüzlü (Azra) ah u feryat edip yeri göğü birbirine katardı.

Kesilmişdi güci artmışdı derdi
İderdi yir ü gökile neberdi

Gücü kesilmiş derdi artmıştı, yer ve gök ile savaşıyordu.

1330 Geh eydür iy felek çarḫuñ uşansun
Yıḳılsun künbedüñ bendüñ boşansun

Bazen "ey felek çarkın bozulsun, kubben yıkılsın, bağın çözülsün!

Unutduñ devrüñi seyrüñ yañılduñ
Uzatduñ şerrüñi ḫayruñ yañılduñ

dönüşünü unuttun, dönüşünü şaşırdın, şerrini uzattın, hayrını şaşırdın" derdi,

---

[112] Kelimenin aslı "nūbāh" veya "rūbeh" tir. Vezin gereği "rūbāh" şeklinde telaffuz edilmiştir.

Dönüb geh yire eydür iy ḳara yir
Ḳara ḳarnuñ senüñ āḫir beni yir

bazen yere dönüp "Ey kara yer, senin kara karnın sonunda beni yer" derdi.

Geh aya güne eylerdi ḫiṭābı
Gehī ılduzlara ider şitābı

ayla güneşle konuşur, bazen yıldızlara dalkavukluk ederdi.

Diridi iy ḳamer devrüñ dükendi
Ṣanurdum ben senüñ cevrüñ dükendi

"Ey ay, devrin tükendi ben senin eziyetin bitti sanırdım (bitmemiş)." derdi.

1335 Yiter cevr eyledüñ devrüñ temām it
Günüm ṭoġsun kerem ḳıl yoluña git

"Yeter eziyet ettin, bitir, güneşim doğsun, büyüklük göster, yoluna git!"

Geh eydür iy gün irdüñ mi zevāle
Vücūdum döndi hicrüñden hilāle

Bazen "ey güneş sona mı erdin vücudum ayrılığından hilale döndü,

47b Kerāmet keşf idüb göster kemāli
Şeref burcında ᶜarż eyle cemāli

bir mucize yap da mükemmelliğini göster, güzelliğini şeref burcunda sun!" derdi.

Geh eydür kevkebe inseñ ṭolınsañ
Ṣabāḥ olsa ḫayırlarda bulunsañ

Bazen yıldıza "(Yere) insen dolaşsan, sabah olsa hayırlarda bulunsan!" diyor,

Geh eydür iy gice feryād elüñden
Baña ᶜadl eylemezsin dād elüñden

bazen "ey gece ah (senin) elinden, bana eşitlik elinle adil davranmıyorsun!"diyordu.

1340 Bu resmile iderdi āh u zārī
Ne dün eyledi ne gün aña yārī

Bu şekilde ah edip ağlardı, ona ne gece ne gündüz yardım etti.

Ṭaraldı cānı ḳaldı deng [ü] ḥayrān
Görür ortada şemᶜ olmış fürūzān

Canı sıkıldı, sersem ve şaşkın kaldı, mumu ortada parlamakta gördü.

ᶜAZRĀ ŞEMᶜE ḪİṬĀB EYLEYÜB ANI KENDÜYE HEMḤĀL MÜLĀḤAZA İDÜB ŞEMᶜİLE DERTLEŞÜB YANIŞDUĠIDUR

(Azra'nın Muma Hitap Edip Onu Kendisine Haldeş Mülahaza Ederek, Mum İle Dertleşip Beraber Yanması)

Eyitdi şemᶜe ol şemᶜ-i şeb-efrūz
Ki iy miskīn nedür bu girye vü sūz

O geceyi aydınlatan mum (Azra),sitem ederek muma dedi ki: "miskin, bu gözyaşı ve yanma nedir?

Niçün iy derd-mend-i dil-şikeste
Yanarsın ḥasretile zār u ḫaste

Ey gönlü kırık dertli (mum) niçin hasretle ağlayıp yanarsın?

Baña göynüklenüb mi iy cefākeş
Urursın ṣubḥa dek[113] cānuña āteş

Bana üzülüp (de) mi sabaha kadar canını ateşe yakarsın,

1345 Yaḫūd ᶜāşıḳ mı olduñ bir nigāra
Anunçün şöyle yanarsın ḳarara

yoksa bir güzele aşık mı oldun, onun için böyle canı sıkılarak yanmaktasın?

Çün ᶜāşıḳsın niçün ḥadden çıḳarsın
Niçün pervānei oda yaḳarsın

Madem aşıksın niçin haddini bilmezsin, niçin pervaneyi ateşe yakarsın,

[113] Kelime kendinden öncekine bitişik yazılmış.

Yaḫud maᶜşūḳa mısın iy vefādār
Ki başuñda bunuñ gibi hevā var

yoksa ey vefalı sevilen misin ki başında böyle bir arzu var?

Eger maᶜşūḳiseñ yanmaḳ ne ḥācet
Oda barmaġuñı banmaḳ ne ḥācet

Eğer sevilen isen yanmaya ne gerek, parmağını ateşe batırmaya ne gerek var?

Yanarsañ yanmaġı gel benden ögren
Ki ben cānum yaḳaram yakmazın ten

Yanıyorsan yanmayı gel benden öğren, çünkü ben ruhumu yakarım, tenimi değil.

48a *1350* Senüñ cānuñ hevā-yı nefsüñe ḳul
Ayaġuñda demür boynuñda meftūl

Senin ruhun nefsinin arzusuna kul,ayağında demir, boynunda fitil haline gelmiş (ip).

Benüm cānum olubdur bende-i ᶜışḳ
Muḫalled ḥaşre deñlü zinde-i ᶜışḳ

Benim ruhum aşk kölesidir, mahşere kadar ebedi aşk dirisidir.

Senüñ ḳalbüñ olur nārile rūşen
Benim nūrile cānum tāze gülşen

Senin kalbin ateşle aydınlanır, benim ruhum nur ile taze gülbahçesidir.

Yatursın kend'özin sen diñlenürsin
Gice meh-rūlarile eglenürsin

Bizatihi yatar dinlenirsin, gece ay yüzlülerle eğlenirsin.

Gice gündüz benüm hiç rāḥatum yoḳ
Yanarın ḥasretile fürḳatum çoḳ

Gece gündüz benim hiç rahatım yok, hasretle yanarım, ayrılığım çok.

1355 Senüñ āhuñ duḫānı ās-māna
İrer ancaḳ benüm cümle cihāna

Senin ahının dumanı ancak gökyüzüne çıkar, benimki bütün cihana.

Senüñ yanduḳca cānuñ eksilürsin
Alınmaz menzilüñ yolda ḳalursın

Senin canın yandıkça, eksilirsin, hedefine varamaz yolda kalırsın.

Benüm yanduḳca derdüm arturur od
Nitekim būy-i misk ü ᶜanber ü ūd

Misk, anber ve ūd kokusu gibi ateşte, yanmak benim derdimi artırır.

Gel imdi olalum hem-rāz u hem-sāz
Yanalum ḥaşre deñlü iy ser-efrāz

Ey başı dik olan, şimdi gel sırdaş ve arkadaş olalım, mahşere kadar yanalım!"

Bile şemᶜile ol şemᶜ-i şeb-efrūz
Yanub eyleriken āh-ı ciger-sūz

O geceyi aydınlatan mum (Azra) ile mum birlikte yanıp ciğer yakan ah(lar) ederken

ᶜAZRĀ ŞEMᶜİLE YANUŞURKEN BİR PERVĀNE KENDÜSİN NĀR-I ŞEVḲE PERTĀB İTDÜKDE ŞEMᶜİ ḲOYUB AÑA ḪİṬĀB U ᶜİḲĀB İTDÜGİDÜR

(Azra Mum İle Dertleşirken Bir Pervanenin Kendini Parlak Ateşe Atması [Azra'nın] Mumu Bırakıp Ona Hitap edip Azarlaması)

1360 Gelüb şevḳile bir pervāne derḥāl
Düşüb ol şemᶜe yaḳdı perrile bāl

Bir pervane derhal arzuyla gelip, o muma düşüp kolunu kanadını yakınca Azra ona şöyle dedi: .

Didi ᶜAzrā ki iy miskīn ü mazlūm
Şehīd-i nār-ı ᶜışḳ u ᶜāşıḳ-ı mūm

"Ey sefil ve zavallı, aşk ateşinin şehidi ve mumun aşığı!

Nedendür şöyle oda köze düşdüñ
Köze köz cān virüb yanduñ ṭutuşduñ

Neden böyle ateşe köze düştün, köz (gibi) canını köze atıp yandın tutuştun?

48b Meger cānāndan bulduñ nişānı
Kim anuñçün yaḳarsın oda cānı

Yoksa sevgiliden bir iz (mi) buldun ki onun için canını ateşe yakarsın?

Nedür bir cān gerek yüz biñ ola cān
Ṣatub bir derde al derdüñe dermān

Bir can (vermekten) ne çıkar, can yüzbin olsun, bir derde satıp derdine derman al!

1365 Ki sen bir cānile cānāna irdüñ
Azacuḳ derdile dermāna irdüñ

Hiç olmazsa sen bir can ile sevgili(n)e kavuştun,birazcık dert ile dermana kavuştun.

Ne cānān bulınur cānuma iy dost
Ne dermān bulınur derdüme iy dost

Ey dost, ne canıma sevgili bulunur, ne derdime derman bulunur.

Görürsin yüze yüz cānānuñı sen
Revādur oda yaḳsañ cānuñı sen

Sevgilini sen yüzyüze görürsün, canını ateşe yaksan uygundur.

Benüm cānum yanar cānān bulınmaz
Ararın derdüme dermān bulınmaz

Benim canım yanar sevgili bulunmaz, ararım derdime derman bulunmaz.

Ki sen bir pāre odile göyündüñ
Hemān yanduñ hemān sāᶜat söyündüñ

Öyle ki sen bir parça ateş ile yandın, yanmanla sönme saatin bir oldu.

1370 Yanarsın rūşen eylersin cihānı
Söyünseñ dūd idersin ol mekānı

Yanarsın cihanı aydınlatırsın, sönsen o yeri duman edersin.

Saña ᶜādetdurur yanmāk söyünmek
Birez gülmek birez yine göyünmek

Sana yanmak, sönmek adettir, biraz gülmek, (sonra) biraz daha yanmak...

Benüm cānum bir oddan oldı sūzān
Yidi ṭamu ol oddandur fürūzān

Benim canım (öyle)bir ateşte yandı ki yedi cehennem o ateşten dolayı alazlıdır.

Semender'sin sen olduñ nāra ᶜāşıḳ
Ben oldum nūrile dīdāra ᶜāşıḳ

Semender'sin, ateşe sen aşık oldun, ben nura ve yüze aşık oldum."

Cevāb işitmedi ol şemᶜ-i pür-nūr
Ruḫı şemᶜini andan eyledi dūr

O nurlu mum (Azra) cevaba kulak asmadı, yanağı mumunu oradan uzaklaştırdı.

1375 Şu deñlü yaḳdı cānın şemᶜe ol māh
Kim andan bulmadı bir lemᶜa ol māh

O ay canını muma o kadar yaktı da ondan bir ışık bul(a)madı.

Ferāġat itdi pervāne sözindan
Görür pervāne bī-pervā özinden

Pervaneyle konuşmayı bıraktı, baktı ki pervanenin kendinden haberi yok.

Ḳodı pervānei şemᶜi unutdı
Bu kez dilber yüzin dergāha ṭutdı

Pervaneyi bıraktı, mumu unuttu. Güzel yüzlü (Azra) bu kez yüce kapıya yöneldi.

49a **ʿAZRĀ ḤAḲ TAʿĀLĀ ḤAŻRETLERİNE MÜNĀCĀT İDÜB GÖZYAŞIN AḲIDUB YÜZİN ḪĀKE SÜRDÜGİDÜR**

(Azra'nın Allāh'a Yalvarıp Ağlaması, Yüzünü Toprağa Sürmesi)

Yüzin biñ ʿaczile ol gevher-i pāk
Sürüb ḫāke özüni eyledi ḫāk

O temiz soylu, yüzünü acınacak halde toprağa sürüp kendini küçülttü.

Didi cānile iy maḳṣūd-ı mevcūd
Murādın senden umar ehl-i maḳṣūd

Ruhuyla: "Ey yaradılmışların gayesi!" dedi, "Arzu sahipleri, isteğini senden bekler.

1380 Ḳapuñ muḥtācıdur cümle şehenşāh
Esīr-i dergehüñdür ehl-i dergāh

Bütün padişahlar kapının dilencisidir, dergah ehli eşiğinin esiridirler.

Murād umar ḳapuñdan cümle eşyā
Murādum vir benüm luṭf it Ḫudāyā

Her şey arzusunu kapından bekler. ey Allāh'ım lütf et, benim isteğimi bağışla!

Ġarīb ü bī-kes ü dermānda ḳaldum
Esīrin bendile zindānda ḳaldum

Garip, kimsesiz ve dermansız kaldım, esirim, zincirle zindanda kaldım.

Bilüm ṭağıldı ʿaḳlum şaşdı yā Rab
Başuma olmaz işler düşdi yā Rab

Ya Rab aklım şaştı, zihnim dağıldı. başıma olmaz işler geldi, Ya Rab!.

Çekerin bir yaña ġurbet belāsın
Yudarın derdile miḥnet belāsın

Bir yandan gurbet belasını çekerim, dert ile sıkıntı belasını yutarım.

1385 Ölürsem irmedin maḳṣūda ḥayfā
İdeler ḳabrimüñ ṭaşında inşā

Gayeme ermeden ölürsem ne yazık. Mezar taşıma yazsınlar ki:

Bu merḥūm irmedi gitdi murāda
Añalar ḫayrile adum duʿāda

Bu rahmetli muradına ermeden gitti. Adını duada hayrile ansınlar.

Ḳabūl eyle duʿāsın ben ġarībüñ
Anuñ ḥaḳḳı ki olmışdur Ḥabīb'üñ

O habibin hürmetine ben garibin duasını kabul eyle!

Bi-ḥaḳḳı mihr-i Ādem ḥüsn-i Ḥavvā
Beni maḳṣūduma irgür Ḫudāyā

Ey Allāh'ım Adem'in sevgisi, Havva'nın güzelliği hürmetine beni arzuma kavuştur!"

Bu resme itdi feryādile efgān
Ṣabāḥ olınca ol şemʿ-i şebistān

Bu şekilde o gece ışığı (Azra) sabaha kadar feryatla inledi.

1390 Ḳamer-çehre güneş mānendi tenhā
Niyāzile odını ḳıldı iḥyā

Ay çehreli güneş benzeri (sevgili) yalnız başına yalvararak ateşini canlandırdı.

49b İrişdi pertev-i nūr-ı seḥergāh
Mükedderken münevver oldı ol māh

Sabahın nurlu ışıkları gözüktü. O ay bulanıkken aydınlandı.

Olur vaḳt-i seḥer sulṭān-ı evḳāt
Ḳamu vaḳt tendür oldur cān-ı evḳāt

Seher vakti, vakitlerin sultanıdır, bütün vakitler ten, o, vakitlerin canıdır.

Seḥerde müstecāb olur duʿālar
Seḥerde feyż olur Ḥaḳ'dan ʿaṭālar

Dualar seherde kabul olur,seherde Allāh'ın bağışı boldur.

Seḥer vaḳtinde iy dil ġāfil olma
Ki hem baṭṭāl olub hem bāṭıl olma

Ey gönül seher vaktinde uyuma; hantal olup hem çürük olma!

1395 Naṣîb alduñise vaḳt-i seḥerde
Ṣafā sürdüñ devālar irdi derde

Seher vaktinde nasip aldınsa safa sürdün; derde derman erişti (demektir).

Güneş-ṭal^ᶜat seḥerden aldı behre
Cemāli nūrını ^ᶜarż itdi dehre

Güneş yüzlü, seherden hisse(sini) aldı, güzelliğinin nurunu dünyaya sundu.

Ṭulū^ᶜ itdi ufuḳdan ṣubḥ-ı mesrūr
Tozutdı müşki birden ṣaçdı kāfūr

Sevinç sabahı ufuktan doğdu, birden misk dağıttı, kafûr saçtı.

Ṣabāḥ oldı ḳaradan aḳ seçildi
Birez ol ġonçe-leb güldi açıldı

Sabah oldu, karadan ak seçildi, o gonca dudaklı biraz güldü, açıl(ıp ferahla)dı.

Göñül Ḥaḳḳ'a yüzin dönderdi ḫalḳa
Ḳapuya iki gözin ḳıldı ḥalḳa

Gönlünü Hakk'a yüzünü yaratılmış(lar)a çevirdi, gözlerini (evin) kapı(sın)a halka etti.

1400 Görür bir nāzlı ḳarı ḳarşuraḳdan
Gelür biñ dürlü şîvey⟨i⟩le ıraḳdan

Karşı taraftan, nazlı bir kadının, bin türlü cilveyle yaklaşmakta olduğunu görür.

Niçe çaġlar geçürmiş çaġlı ḳarı
Havaya bir ḳılile baġlu ḳarı

Çok çağ geçirmiş, gün görmüş kadın, havaya bir kıl ile bağlı kadın

Niçe devrān sürüb tuzlar geçürmiş
Niçe ṭuzaḳ üzüb ḳuşlar uçurmış

Nice devran sürüp tuzaklar kurmuş, nice tuzaklar bozup kuşlar uçurmuş.

Aġızda ḳalmamış bir dāne dendān
Ṣorarsañ daḫı on yaşar ḳız oġlān

Ağızda bir tane diş kalmamış, sorsan on yaşında bakire(yim der).

İrişdi gördi ḳarı ev açılmış
Ṭoġub başına gün devlet ṣaçılmış

Kadın varıp baktı ki ev açılmış.Başına gün doğmuş, zenginlik saçılmış (sandı).

1405 Sa^ᶜādetden aña feṭḥ olmış ebvāb
Münevver eylemiş mihr-i cihān-tāb

Uğurluluk kapıları açılmış, (başına) cihanı aydınlatan güneş doğmuş.

50a Maḳāmın gördi ḳarı cennet olmış
Cemāli ḥūrî birle ziynet olmış

Kadın, evini cennet olmuş, bir huri yüzlüyle süslenmiş gördü,

Oturmış bir cüvān kim niçe biñ cān
Revādur her ḳılına olan ḳurbān

Bir genç oturmuş ki (saçının) her teline binlerce can kurban olsa uygundur.

Cemāli şem^ᶜine pervāne Ḫūrşîd
Viṣāli bezmine sāzende Nāhîd

Güzelliğinin mumuna güneş pervane, kavuşma meclisine Venüs çalgıcıdır.

Mu^ᶜazzez gördi ol ṣāḥib-vaḳārı
Yigit ṣandı sevindi anı ḳarı

Kadın o ağır başlılık sahibini seçkin gördü, (giyiminden) erkek sandı ve sevindi.

1410 Görincek şîve vü cünbüşler itdi
Bulayub ḳuyruġın ḳannişler itdi

Görünce işve ve cilveler etti, kuyruğunu sallayıp fettanlık etti.

Gözin ḳaşın dürüb nāzlandı ḳarı
Birez ṭar şatdı vü ḳızlandı ḳarı

Kaş göz oynatıp, kız edasıyla hava attı, gökçeklik etti.

Abu kimdür bu ḳapuyı açan dir
Nice ḳuşdur bu yuvada uçar dir

Amaan! Kimdir bu kapıyı açan der, bu yuvada uçan nasıl (bir) kuştur der.

Ḳarārı gitdi ḳarı vecde geldi
Ayaġı ṭobrāġına secde ḳıldı

Fikri dağıldı, kadın coştu (Azra'nın) ayağının toprağına secde etti.

Eyitdi iy güzeller pād-şāhı
Saᶜādet burcınuñ mihrile māhı

"Ey güzeller padişahı dedi, talih burcunun güneşi ayı.

1415 Meleklerden misin göklerden inmiş
Perīlerden misin yirde bulunmış

Göklerden inmiş meleklerden misin, yerde bulunan perilerden misin?

ᶜAceb ādem misin yā ḥūr-i Rıḍvān
Yaḫūd cān u cihānsın iy güzel cān

Acaba insan mısın yoksa cennet hurisi mi, veya ey güzel can, can ve cihan(mı)sın?

Hele luṭf eyle(üñ itdüñ keremler
Yüzümüñ üstine başduñ ḳademler

Hele! iyilik ettin büyüklük gösterdin, hoş geldin, safalar getirdin.

Bizi ḫāk-i mezelletden götürdüñ
Şerādan tā Şüreyyāya yitürdüñ

Bizi itibarsızlık toprağından kurtardın, (şeref verdin) yerden ta Süreyyaya (göklere) yükselttin.

Söyünme tā ebed iy şemᶜ-i tābān
Kim olsun ḳarı cānı saña ḳurbān

Ey parlak mum, sonsuza kadar sönme (bu) kadının canı sana kurban olsun!"

1420 Ḳarıya ser firāz itdi ser-efrāz
Ayaġ üstine ṭurdı ḳıldı iᶜzāz

Asil (Azra) kadına başını kaldırdı, ayağa kalkıp, saygı gösterdi.

50b Yüküdi ayaġına düşdi ol māh
Elin öpdi ḳarınuñ eyledi āh

O ay diz çöküp ayağına düştü, kadının elini öptü, ah etti.

Didi maᶜẕūr ṭutuñ eksiklik itdük
Gice bī-vaḳtidi bu şehre yitdük

"Kusur ettik mazur görün, dedi. Gece geç vakitte bu şehre vardık.

Ġarībüz gözi baġlu kām u nā-kām
Żarūrī bu arada ḳılduḳ ārām

Gözü bağlı garibiz ister istemez zorunlu olarak burada dinlendik.

Ne deñlü kim ola bīnā vü dānā
Ġarīb olan olur ġurbetde aᶜmā

Bir kimse ne kadar görmüş-bilmiş olursa olsun 'Garip olan gurbette kör olur.'

1425 Niçe gündür yürürüz zār u giryān
Yaluñuz ac u şusuz sīne biryān

Ağlayıp inleyerek birkaç gündür yalınayak, aç, susuz ve bağrı yanık yürürüz.

Şerefde necm-i devlet rāciᶜ oldı
Bāña müşkil vaḳāyiᶜ vāḳiᶜ oldı

Şerefte devlet yıldızı ters döndü, başıma sıkıntılı bir olay geldi.

Atamuz tāciridi key ekābir
Niçe biñ ḳulları varidi tācir

Babam ileri gelen bir tüccar idi, ona köle olan çok tüccar vardı.

Giderken Çīn'e Ādırbāycān'dan
Giceyle yolum azdı kārbāndan

Azerbaycan'dan Çin'e giderken gece yolum kervandan saptı.

Susuz yollarda gitdüm dil-şikeste
Isuz billerde ḳaldum zār u ḫaste

Üzgün ve susuz bir halde yollara düştüm, ıssız yamaçlarda acılı ve hasta kaldım.

1430 Hezārān derdile üftān u ḫīzān
İrişdüm bu maḳāma zār u giryān

Binlerce dertle düşe kalka, ağlayıp inleyerek bu yere vardım.

Bu gice sāyeñüzde rāḥat olduḳ
Size zaḥmet getürdük zaḥmet olduḳ

Bu gece sayenizde dinlendik, size zahmet getirdik, zahmetler verdik.

Ġarībüz kim ġarībe itse ᶜizzet
Virür Teñri ᶜivażlar aña cennet

Garibiz, kim garibe ikram etse, Tanrı ona cenneti karşılık verir."

ᶜÖẕürler itdi ᶜAẕrā-yı füsūn-sāz
Ḳarıya geh niyāz eyledi geh nāz

Büyüleyici (güzel) Azra kadından özür diledi bazen yalvardı, bazen nazlandı.

Bu luṭf u ᶜizzete çün gördi ḳarı
Elinden ḳarınuñ gitdi ḳarārı

Kadın bu izzet ve ikramı görünce, elinde olmaksızın fikri dağıldı.

1435 Duᶜālar eyledi yire yüz urdı
Yüzini ayaġı tozına sürdi

Dualar edip yüzünü (alnını) yere koydu, yüzünü ayağının tozuna sürdü.

51a Didi ḫoş geldüñ iy serv-i ḫırāmān
Getürdüñ cāna rāḥat derde dermān

"Ey yürüyen servi, hoş geldin, cana rahat, derde derman getirdin.! dedi.

Ḳadem başduñ bu çirkīn yüzüm üzre
Ġubārın ṭūṭiyā çek gözüm üzre

"Bu çirkin yüzüm üstüne ayak bastın, (ayağının) tozunu gözüme sürme çek!

Şeref virdüñ saᶜādet birle geldüñ
Ḥümāsın üstümüze sāye şalduñ

Şeref verdin,uğurla geldin, devlet kuşusun üstümüze gölgeni düşürdün.

Ḥümāyūn sāyeñi Ḥaḳ ḳılmasun dūr
Hemīşe üstümüzden iy yüzi nūr

Ey nur yüzlü Allāh her zaman mübarek gölgeni üzerimizden ayırmasın!

1440 Cemālüñ nevbahārı ḫurrem olsun
Ġam-ı bād-ı ḫazāndan bī-ġam olsun

Güzelliğinin ilkbaharı şen olsun, sonbahar rüzgarının kederinden kaygısız olsun!

Birez gün rāḥat ol iy rāḥat-ı cān
Olalum ḫidmetüñde bende-fermāñ

Ey ruh(lar)ın huzuru, birkaç gün rahatına bak, hizmetinde emir kulu olalım.

Ḫorāsān taḫtını eyle temāşā
Açılsun gönlüñ iy serv-i dilārā

Ey gönül alıcı servi, Horasan'ın başkentini seyret gönlün açılsın...

Yi iç ḫoş gec ġayurma kim bu devrān
Virür geh ġuṣṣa vü ġam gāh ferḥān

Ye, iç, hoşça geçir, üzülme, çünkü bu devran bazen gam ve tasa, bazen neşe verir.

Felekden kimsene şād olmamışdur
Ġamından laḥẓa āzād olmamışdur

Kimse felekten hoşnut kalmamıştır, gamından bir an kurtulmamıştır.

Akıl āyīnesinüñ jengini sil
K'ola ẕevḳ u ṣafālar cāna ḥāṣıl

Akıl aynasının pasını sil ki ruhta zevk ve rahatlık oluşsun.

Biḥamdillāh ki tāze nev-cüvānsın
Güzellik bāġına serv-i revānsın

Hamdolsun ki genceciksin, güzellik bahçesinde yürüyen servisin.

Mübārek ḫāṭıruñda ġam gerekmez
Cihān āyīnesidür nem gerekmez

Mübarek gönlüne gam gerekmez, (gönlün) cihanın aynasıdır, nemlet(ip paslat)ma!"

Bu sözlerden açıldı ol yüzi gül
Feṣāḥat bāġına girdi çü bülbül

O gül yüzlü bu sözlerle biraz açıldı, bülbül gibi şakımaya başladı.

Gelüb luṭfile ʿAẕrā-yı şeker-nūş
Ḳarıya ṭatlu ṭatlu söyledi ḫoş

Dudu dilli Azra lutf ile gelip, kadına tatlı tatlı, güzelce konuştu.

Didi biñ luṭfile iy cānum ana
Benüm her derdüme dermānum ana

Samimiyetle "Ey canım anne,benim her derdime dermanım anne! dedi.

51b Oġul olmaġa yoḳ bizde liyāḳat
Ḳul olalum ḳapuñda tā ḳıyāmet

"Evlat olmaya bizde liyakat yoktur, kıyamete kadar kapında kul olalım.

İdem ḫidmetde cehdi her cihetde
Anam ol dünyede vü āḫiretde

Her yönden hizmet(in)de gayret edeyim, dünya ve ahirette annem ol!"

Uzatdı dest-i sīmīni semen-ber
Çıḳardı ṣurreden çok sīmile zer

Yasemin göğüslü (Azra) gümüş (gibi) elini uzattı, keseden çokça altın, gümüş çıkardı.

Cevābın Zühreye gör Müşterīnüñ
Öñinde ḳodı ol mālı ḳarınuñ

Müşteri(yıldızı)nın Zühre(yıldızı)na cevabına bak; o malı kadının önüne koydu.

Didi luṭf it oturma ayaġa ṭur
Bu naḳdile gerestī ḳaydını gör

"Lütfen oturma kalk!" dedi. Bu parayla yiyecek (al) hazırlığı gör!

Bizimçün her ne zaḥmet varise çek
Getür balile yaġ etile etmek

Bizim için her ne zahmet varsa katlan, bal, yağ, et ve ekmek getir!"

Sevindi pīre-zen ol mālı gördi
Ḳıvāmile yerinden örüṭurdu

Yaşlı kadın o parayı görünce sevindi, dinç bir şekilde yerinden kalktı.

Ḥavāyicden ḳamu maḳṣūdı aldı
Yine cān atdı tīz ʿAẕrā'ya geldi

Gerekli kumanyayı aldı, yine can atıp çarçabuk Azra'ya geldi.

Yaraġın gördi anda şāh-ı ḫūbān
Ki bir ḳac gün ola ol evde mihmān

Güzeller şahı birkaç gün o evde misafir olacak şekilde barınma ihtiyacını karşıladı.

Muḳīm oldı çün ol meskende ʿAẕrā
Geleni gideni itdi temāşā

Azra o eve kaldığı müddetçe geleni gideni gözledi.

Şorar Vāmıḳ nişānın merd ü zenden
Nihānī sırrile yoldan geçenden

Gizli saklı olarak erkekten kadından her yoldan geçenden Vamık'ın izini sordu.

Zihī maᶜşūḳa kim ᶜāşıḳ cemālin
Yüze yüz görmedin ister viṣālin

Bravo sevgiliye ki aşığ(ının) yüzünü görmediği halde kavuşmayı ister.

Bu ᶜışḳa görmekile görmemek bir
Ne gökler ḥāyil olur aña ne yir

Bu aşkta görmekle gömemek aynı, ona ne gökler perde olur, ne yer.

Bu ᶜışḳ bir āyinedür rūşen ü pāk
Kim olur cümle ᶜālem anda idrāk

Bu aşk kendisinde bütün kainatın seyredildiği parlak ve temiz bir aynadır.

1465 Dil-i ᶜAzrā'da ᶜışḳ yaḳdı çirāğı
Bir itdi aña yaḳın u ırağı

Aşk Azra'nın kalbinde mum yaktı, ona yakın ve uzağı bir etti.

52a Çün aña pence-i ᶜışḳ urdı ḳullāb
Ne rāḥat ḳodı cānında ne ḫod tāb

Aşk pençesi ona çengel atınca canında ne rahat bıraktı ne de güç.

Anuñçün ilden ile bī-ḳarār ol
Arar maᶜşūḳı ister vaṣlına yol

Bu sebeple aşkını ilden ile kararsız (hercai) arar kavuşma yolu araştırır.

Ṭalebsüz nesne bulmaz kimse ġālib
Bulur maḳṣūdını ciddile ṭālib

Kimse aramadan bir şey bul(a)maz, idealini ısrarla isteyen başarır.

Ola bir gün murāda ire ᶜAzrā
Vire maḳṣūdın aña Ḥaḳ Taᶜālā

Bir gün gele, Azra muradına kavuşa, Hak Taala ona arzusunu vere.

1470 Ḳoyalum anı yārin istemekde
Nigārīnī nigārın istemekde

O put gibi güzeli sevgilisini aramak üzre bırakıp

Görelüm bu ṭarafdan şāh-ı ᶜuşşāḳ
Ne vechile olur ᶜAzrā'ya müştāḳ

bu taraftan aşıkların şahının Azra'ya nasıl özlem duyduğunu görelim.

Direlüm bāġ-ı ᶜışḳuñ güllerini
İdelüm hem-zübān bülbüllerini

Aşk bahçesinin güllerini derelim, bülbüllerini sohbet arkadaşı edelim.

VĀMIḲ'UÑ ᶜĀŞIḲ OLMASINUÑ SEBEBİ VE OL EṢNĀDA OLAN ŞŪR U ŞAᶜBİ ZİKR İDER
(Vamık'ın Aşık Olmasının Sebebi ve O Sırada Meydana Gelen Üzüntü ve Ayrılış)

Elā iy bülbül-i gülzār-ı dīdār
Muḥabbet ᶜāleminde ṭālib-i yār

Evet, ey buluşma gülbahçesinin bülbülü, sevgi dünyasında yarı isteyen,

Oḳu gül defterinden Gülsitān'ı
Bize şerḥ eyle metn-i Būstān'ı

gül defterinden Gülsitan'ı oku, bize Bostan metnini açıkla!

1475 Sözüñden ḳaṭre-i nīsān ṣaçılsun
Göñül bāġındaġı güller açılsun

Sözünden nisan (yağmurunun) damlası saçılsın, gönül bağındaki güller açılsın,

Yaşarsun bāġ-ı cānuñ nevbahārı
Ṭonansun güllerile sebzezārı

can bahçesinin ilkbaharı yeşersin, çimenliği güllerle donansın,

Oḳunsun bezm-i gülde nāme-i ʿışḳ
Pür olsun şevḳile hengāme-i ʿışḳ

Ggül meclisinde aşk kitabı okunsun, aşkın velvelesi coşkuyla dolsun!,

Muḥabbetnāmeden taḳrīr olınsun
Yine ʿışḳ āyeti tefsīr olınsun

sevgi mektubundan anlatılsın, yine aşk ayeti tefsir edilsin,

52b Oḳunsun ehl-i ʿışḳuñ dāstānı
İdelüm şerḥ Vāmıḳ'dan beyānı

aşık olanların hikayesi okunsun! Hikayeye Vamık'tan başlayalım.

1480 Melik Vāmıḳ çün on beş yaşa irdi
Cemāl-i ḥüsn içinde başa irdi

Melik Vamık onbeş yaşına varınca güzel yüzlülükte birinciliğe ulaştı.

Gice gündüz perī-peykerler ile
İderdi ʿişreti dilberlerile

Gece gündüz peri yüzlüler ile gönül çekici güzellerle eğlenirdi.

Zeberced käseden mercān içerdi
Göñül āyīnesin ġamdan açardı

Zebercedden yapılmış tastan mercan (renkli içki) içer, gönül aynasını gamdan arıtırdı.

Murādın cümle virmişdi zemāne
İrüb ḥükmi zemīnden ās-māna

Devran onun bütün arzularını vermişti, hükmü yerden göğe kadar geçer(liy)di.

Ciḥānuñ ṣaydı olmışdı ṭufeylī
Şehüñ göñli şikāra itdi meyli

Cihanın avı onun dalkavuğu olmuştu. Şahın gönlü avlanmak istedi.

1485 Buyurdı Behmen'e bir gün şehenşāh
Didi ḥāżır oluñ yarın seḥergāh

Şahlar şahı bir gün Behmen'e "yarın sabah hazır olun!" dedi.

Temāşā eyleyürek bāġ [u] rāġı
Şikār eyleyelüm bir laḥẓa ṭaġı

"Biraz dağ taş gezip avlanalım!"

Ḳodı Behmen gözi üstine barmaḳ
Eyitdi destgīr olsun saña Ḥaḳ

Behmen gözü üstüne parmak koyup (düşündü,) "Hak Taala yardımcın olsun!" dedi.

Cihān serkeşleri olsun şikāruñ
ʿİnāyetle hidāyet ola yāruñ

"Cihanda (sana) itaat etmeyenler, avın olsun, ihsan ve iyilik dostun olsun!"

Seḥerden Behmen'ile cümle yārān
Gelüb şāḥ işiginde ṭutdı dīvān

Seherden Behmen ile bütün dostlar, gelip şahın eşiğinde divan durdular.

1490 Yirinden ṭurdı iḳbālile Vāmıḳ
Ki şān burc-ı şerefden ṭoġdı şārıḳ

Vamık baht açıklığı ile yerinden kalktı, sanki şeref burcundan güneş doğdu.

Ṣafā-yı ḳalbile şād u feraḥnāk
Geyindi her libāsın cüst ü çālāk

Kalbinin kedersizliğiyle mutlu ve sevinçli, elbiselerini çarçabuk giyindi.

Kemer baġlandı biline keyānī
Daḳındı iki ḫancer zülficānī[114]

Büyük padişahlara mahsus kemeri beline bağladı, iki gümüş hançer takındı.

[114] "zülf-i cānī" şekline yazılmış. Kelimenin aslı zülfencāne (زلفنجانة) şeklindedir.

Ḳuşandı bir ḳılıc kim görse bī-şek
Yanardı ḳorḳusından nāra şimşek

Bir kılıç kuşandı ki şimşek görse korkusundan şüphesiz ateşte yanardı.

53a Ḍaḳındı sağa sola iki tirkeş
Müzeyyen zer-nişānile münaḳḳaş

Altın işlemeyle süslü iki ok kabını, sağına soluna takındı..

1495 Ki her bir tīrine biñ sīne ḳurbān
Virür tīr-i felek ḳurbānına cān

Öyle ki her bir okuna bin göğüs kurban(dır), feleğin oku kurbanına can verir.

Çekerler altına bir raḫş-ı ḫurrem
Kim aña reşk iderdi Raḫş-ı Rüstem

Altına Rüstem'in atı Rahş'ın kıskanacağı keyifli, güzel bir at çekerler,

Yürümekde uçar ḳuşı geçerdi
Gören dir kim ḳanatludur uçardı

Yürümekte uçan kuşu geçer, gören kanatlıdır, uçuyor derdi.

Yüridi şāh-ı devrān devletile
Şikār⟨ī⟩-ı şīre gitdi şevketile

Devrin sultanı devletle yürüdü, heybetle arslan avına gitti.

Öñinden ürkeridi ṣayd-ı ṣaḥrā
Uçardı naʿrasından Ḳāfʿa ʿAnḳā

Sahranın avları önünden kaçar, Anka onun haykırışından Kaf dağına uçardı.

1500 Çıḳardı ḳorḳusından göge ḳasver
Siñerdi ṭaġlara ṭaşlara ejder

Arslan korkusundan göğe çıkar, ejder dağa taşa saklanırdı.

Ṣalardı ṭavşana āhūya bāzı
Alurdı bāzile ördegü ḳazı

Tavşan ve ceylana (avcı) doğanı salar, doğanla ördek ve kazı tutardı.

Murādınca şikār itdi cihāngīr
Niçe āhū niçe şīr itdi naḫcīr

Yiğit, arzu ettiği gibi avlandı, çok sayıda, ceylan ve arslan avladı.

Meh-i ferḫunde-aḫter şāh-ı ferruḫ
Dönüb avdan ṭutar evden yaña ruḫ

Yıldızı uğurlu ay, kutlu sultan (Vamık) avdan dönüp eve doğru yöneldi.

Meger şehre yaḳın bir ʿayn-i ṣāfī
Varidi ṣuyı cān derdine şāfī

Meğer şehre yakın (bir yerde) suyu cana şifa veren temiz bir kaynak varmış.

1505 Müşemmen ḥavżıdı eṭrāfı mermer
Ṣuyı andan içerdi ḥavż-ı kevşer

Erafı mermer sekizgen havuzdu, kevser havuzu suyunu ondan alırdı.

İçerden cūş idüb ṭaşra ṭaşardı
Bir içim ṣuyın içen biñ yaşardı

İçten kaynar dışarıya taşar, suyundan bir yudum içen bin (yıl) yaşardı.

Her eṭrāfı döşenmişdi çemenler
Pür olmışdı semenler yāsemenler

Her tarafı çimenlerle döşenmiş, yasemin-lerle dolmuştu.

Bir aġac bitmiş anda şānki ṭūbā
İrişmişdi şerādan tā Şüreyyā

Orada tūba gibi bir ağaç bitmiş, yerden ta Süreyyaya kadar uzamıştı.

53b Zemīne sāye ṣalsa her budaġı
Ṭutardı gölgesi bir ulu ṭaġı

Her budağı gölgesini yere düşürse bu gölge bir ulu dağı kaplardı.

Ṣığardı gölgesinde niçe biñ er
Ḳonardı anda ṭaşra çıḳsa leşker

Çün irdi ol yire şāh-ı cüvān-baḫt
Buyurdı ḳurdılar ḥavż üstine taḫt

Kebāb eyleñ didi olan şikārı
Getürdüñ bezme cām-ı zer-nigārı

Ḳara yir ḳarmadın ṭobraġa ḳanı
İçelüm biz şerāb⟨ı⟩-ı erġavānī

Müheyyā oldı ḫoş-bezm-i dilāvīz
Şeker-leb sāḳiler oldı şeker-rīz

Muṣāḥibler gelüb bezme dirildi
Ḳıyaḳı ṣoḥbet-i şāhī ḳuruldı

Yine sāḳī müşerref itdi bezmi
Yine itdi piyāle bezme ᶜazmi

Çü bir ḳāc defᶜa sāgar itdi devrān
İrişdi ḳalbe ḳuvvet gevdeye cān

Gidüb ġam devri geldi vaḳt-i şādī
Ḳamu baġlu göñül buldı güşādı

Göñül āyīnesinüñ jengini pāk
İdüb bāde ider şāhı feraḥnāk

Şafālar kesb ider şāh-ı şehenşāh
Naẓar ḳıldı dönüb ol ḥavża nāgāh

Cemāli ᶜaksini ol ṣuda rūşen
Temāşā eyledi bir vech-i aḥsen

Ne gördi gördi bir māh-ı münevver
Ṣu şūrīde olub üstine ditrer

Cemāli ẓerre dimez āf-tāba
Cebīni ṭaᶜne eyler māhtāba

54a Gözi mekrinde nergis zār u ḫaste
Ruḫı fikrinde lāle dil-şikeste

Umar ḫāl-i ruḫından bū-yı ᶜanber
Şaçı çīnine bende misk-i ezfer

Ṭudaġı cürᶜasından āb-ı ḥayvān
Arar ẓulmet içinde cismine cān

Gölgesine binlerce kişi sığar, asker (kaleden) dışarı çıktığında orada konaklardı.

Talihli sultan oraya varınca emretti, tahtı(nı) havuzun üzerine kurdular.

"Yanımızdaki avları kebap yapın! Meclise, altın süslemeli kadehler getirtin!" dedi.

"Kara toprak kanı(mızı) toprağa karıştırmadan önce biz kırmızı şarap içelim!"

Cazip hoş bir meclis hazırlandı, şeker dudaklı sakiler şeker saçmaya başladı.

Sohbet arkadaşları meclise gelip toplandı, kıyak bir sohbet ortamı kuruldu.

Yine saki meclisi onurlandırdı, yine kadeh meclise yöneldi.

Kadeh birkaç defa dönünce kalbe kuvvet bedene can geldi.

Gam devri gidip neşe vakti geldi, bütün içine kapanık gönüller açıldı.

Şarap gönül aynasının pasını temizleyip şahı sevindirir.

Padişahlar padişahı neşelenip ansızın dönüp o havuza baktı.

O suda parlayan yüzünün aksini en güzel bir yüz (olarak) seyretti.

Bir de ne görsün, bir nurlu ay ki su aşık olmuş üstüne titrer.

Güzelliği güneşe zerre demez (hiçe saymaz), alnı mehtabı yerer.

Gözünün hilesinde nergis acılı ve hasta, yanağının fikrinde lalenin kalbi kırık.

Anber kokusu yanağının beninden ister, güzel kokulu misk saçının kıvrımına köle.

Ölümsüzlük suyu dudağının yudumundan Zulmet'te cismine can arar.

Temāşā iderek nerm oldı Vāmıḳ
Cemāli ᶜaksine germ oldı vāmıḳ

Vamık seyrederek gevşedi, güzelliğinin aksine hararetle aşık oldu.

Ögüb ḥüsnin bedīhī itdi inşā
Musammaṭ bir ġazel raᶜnā vü zībā

Güzelliğini övüp ilhamla güzel ve süslü bir musammat gazel söyledi.

VĀMIḲ ŞU İÇRE CEMĀLİ ᶜAKSİN GÖRÜB AÑA ḪİṬĀB İTDÜGİ ĠAZEL-İ ĀBDĀRDUR
(Vamık'ın Su İçinde Güzelliğinin Aksini Görüp Ona Hitaben Söylediği Nükteli Gazel)

1 ᶜAceb bu ḫaṭṭ-ı gülgūn nesteren mi
Gülistān(ī)-ı cemāl içre semen mi

"Acaba bu gül renkli yüz yaban gülü mü, güzelliğin gülbahçesinde yasemin mi?

1530 2 ᶜAceb bu sünbül-i zībā semen mi
Semen yanında bitmiş yāsemen mi

Acaba bu süslü sünbül (saç) semen mi, semen yanında bitmiş yasemin mi?

3 ᶜAceb. bu Sidre-ḳāmet nā-reven mi
Cinān bāġında yā serv-i çemen mi

Acaba bu Sidre boylu sabit mi,veya cennet bahçelerinde nazla yürüyen sevgili mi?

4 ᶜAceb bu lüᵓlüᵓ-diş dürr-i ᶜAden mi
Ḳamer ḳurbında yā naẓm-ı Peren mi

Acaba bu inci diş Aden incisi mi veya ay yakınında Ülker yıldızı kompozisyonu mu?"

5Didi ᶜaksine Vāmıḳ şuda sen mi
Güzelsin iy ᶜaceb ṭaşrada ben mi

Vamık yansısına: "Ey! Suda sen mi güzelsin acaba dışarda ben mi?" dedi.

ᶜAZRĀ NAḲḲĀŞLARA NAḲŞ İTDÜRDÜGİ TAṢVİRÜÑ BİRİSİ VĀMIḲ'A İRİŞÜB VĀMIḲ ᶜAZRĀ'YA ᶜĀŞIḲ OLDUĠIDUR
(Azrā'nın Ressamlara Çizdirdiği Resimlerden Birinin Vāmık'a Ulaşıp Vāmık'ın Azrā'ya Aşık Olması)

Temām itdi bu sözi şāhzāde
Yine aldı eline cām-ı bāde

Şehzade sözünü tamamladı, yine eline şarap kadehini aldı.

54b *1535* Ṣaġa ṣola ideriken neẓẓāre
Iraḳdan oldı bir ḳavm āş-kāre

Sağa sola bakarken uzaktan bir topluluk belirdi.

Bir ulu kārbānimiş mükemmel
Ekābir cümle ḫᵛocalar müşekkel

Mükemmel ve büyük büyük kervanmış, fazıletli, bütünü elit, gösterişli hocalar...

Bu ḥavżuñ ayaġına geldi indi
Yükin çözdi ṣunuñ yanına ḳondı

Bu havuzun ayağına gelip indi(ler), yükü çözüp suyun yanında konakladı(lar).

Meger bu kārbān içre ekābir
Varidi cevherī bir ulu tācīr

Meğer bu kervanın ileri gelenlerinden kuyumcu (olan) yaşlı bir tüccar varmış.

Ser-ā-ser gezmişidi bu cihānı
Virürdi yidi iḳlīmden nişānı

Baştan başa dünyayı gezmişti, dünyanın yedi bölgesi hakkında bilgi verirdi.

1540 Ẓarāfetle ṣorar ḫᵛoca birinden
Ḫaber aldı şehüñ çākerlerinden

Tüccar nazikçe sorup şahın hizmetçilerinden bilgi aldı:

Didiler şāh Ṭaymūs oġlı Vāmıḳ
Budur kim cümle ᶜālem buña ᶜāşıḳ

"Taymūs Şah'ın oğlu Vamık." dediler. "Cümle alemin kendisine aşık olduğu budur."

Çü bildi ḫʷoca açdı bir niçe tenk
Çıḳardı naḫ-ı[115] Rūmī şerb-i[116] Efrenk

Tüccar, öğrenince bir çok çuval açtı, Anadolu halısı, Frenk keten kumaşı çıkardı.

Cevāhirden ḳumāşdan aldı bī-ḥad
ᶜAḳīḳ ü laᶜl ü yāḳūt u zeberced

Sayısız cevher ve kumaşlardan, akik,yakut, zeberced (v.s) aldı.

Gelüb biñ ᶜizzetile şehr-yāruñ
Öper taḫt⟨ı⟩-ı ayaġın baḫtiyāruñ[117]

Bin saygıyla şaha gelip kutlu (kişi)nin ayağının altını öpüp,

1545 Yüz urdı yire andan yād-gārın
Ḥużūrında şehüñ ᶜarż itdi varın

yere yüz sürdü, ondan sonra hediye, neyi varsa sundu.

Ḳabūl itdi ḳamu esbābı sulṭān
Buyurdı birine biñ dürlü iḥsān

Sultan bütün eşyayı kabul etti, birine karşılık bin türlü bağışta bulundu.

Duᶜā itdi yine yir öpdi ḫʷoca
Revān olub yolına gitdi ḫʷoca

Tüccar dua etti, tekrar yeri öptü, yürüyüp yoluna gitti.

Buyurdı Behmen'e ol dem şehenşāh
Kim ola ol gelen pīşkeşden āgāh

Şah Vamık Behmen'den gelen hediyenin ne olduğuna bakmasını istedi.

Nekim geldiyse altundan gümişden
Ḳamusın açdı bir bir gördi Behmen

Altın, gümüş ne geldiyse Behmen hepsini açtı, bir bir gördü.

55a *1550* Bulundı bir ḥarīr içinde bir derc
Niçe biñ cānlar itmişler aña ḫarc

Bir ipek içerisinde meşk tomarı buldular, ona (emekle) binlerce can sarfedilmişti.

Yazılmış gördiler bir ḫūb taṣvīr
Ki cān virmiş yazan idince taḥrīr

Güzel bir resim çizilmiş gördüler, öyleki çizen yaparken can vermiş (gibiydi).

Şu yirine ḳatub rengine āteş
Kim anı odile ḳılmış münaḳḳaş

Su yerine rengine ateş katıp onu ateş ile nakışlamıştı.

İki nergislerini ḫaste yazmış
Cihān ḫalḳın ṣaçına beste yazmış

İki nergis (gözünü) hasta çizmiş, dünya halkını saçına tutkun yazmış.

Yañaġın nūrile ḳılmış münevver
Ṭudaġın ḳāndile yazmış mükerrer

Yanağını nur ile nurlandırmış, dudağını şeker ile yoğunlaştırmış.

1555 Virür luṭfile cānlar cānı yoḳdur
Döker ġamzeyle ḳanlar ḳanı yoḳdur

Canı yoktur (ama) lutfedip can verir, kanı yoktur, yanbakışla kan döker.

Gören ol ṣūreti ḥayrān olurdı
Niçeler cān virüben cān alurdı

O yüzü gören hayran olurdu, nicesi can vererek can alırdı.

---

[115] "nāḫ" şeklinde yazılmış.
[116] "şirb" şeklinde harekeli.
[117] "baḫtı yāruñ" şeklinde yazılmış.

Niçenüñ ᶜaḳlın ol ṣūret ḳapardı
Niçeler büt-perest olub ṭapardı

O yüz nicesinin aklını çelerdi, nicesi putperest olup tapardı.

Yazılmış üstine altunile ter
Ki ᶜAẕrā peykeridür işbu peyker

Üzerine altınla güzel bir şekilde bu yüz Azra'nın yüzüdür diye yazılmış.

Şehenşāh ḳaldı ol ṣūretde ḥayrān
Bu ṣūretdür bilür her maᶜnïye kān

Şah o resme hayran oldu. Her mananın kaynağının bu suret olduğunu anladı.

1560 Görüb bu ṣūreti çün ol büt-i Çïn
Oda yandurdı oldem ṭaşın için

Bu resmi o Çin putu görüp o an içini dışını ateşe yaktı.

Apardı göñlin ol taṣvïr-i dilkeş
Bıraḳdı ḫirmen-i cānına āteş

O gönül çeken resim gönlünü kaptı, can harmanına ateş bıraktı.

Dimāġa çıḳdı ol oduñ buḫārı
Ṭaġıldı ᶜaḳlı ḳalmadı ḳarārı

O ateşin buharı beynine çıktı, aklı dağıldı, fikri kalmadı.

Bu ṣūret fitnesinden oldı meftūn
Nitekim Leylï'nün ᶜışḳında Mecnūn

Bu resmin büyüsünden Leyla'ya aşık Mecnun'a döndü.

Şarāb-ı cām-ı ᶜışḳdan oldı serḫoş
Düşüb ḫāk üzre ġalṭān deng ü bï-hūş

Aşk kadehinin şarabından sarhoş oldu, yuvarlanarak sersem ve şuursuz yere düşüp

55b *1565* Aḳıtdı nergisi gül üzre jāle
Oda yandurdı bağrın ṣanki lāle

gül (yanak) üzerine çiğ (gözyaşı) akıttı, lale gibi bağrını ateşe yaktı.

Ḳamu naḳdını ᶜışḳ eyledi tārāc
Yile vardı elinden taḫtile tāc

Bütün sermayesini aşk yağmaladı, elinden tahtile tacı yele gitti.

Ḳodı sulṭānlıġın ᶜışḳa ḳul oldı
Göñül naḳşa virüb naḳḳāşı buldı

Sultanlığı bıraktı aşka kul oldu, gönlünü resme verip ressamı buldu.

Bıraḳdı taḫtı dilden cāmı elden
Esïr oldı hevā-yı ᶜışḳa dilden

Tahtı gönülden kadehi elden bıraktı, aşk hevesine gönülden esir oldu.

Çü Behmen gördi Vāmıḳ oldı bï-hūş
Mey-i ᶜışḳ aldı ᶜaḳlın oldı ser-ḫoş

Behmen Vamık'ın şuursuzlaştığını aşk şarabının aklını alıp sarhoş ettiğini görünce

1570 Ṭaġıtdı dirnegin bāzār-ı ᶜaḳluñ
Bırakdı kārın elden kār-ı ᶜaḳluñ

akıl pazarının derneğini dağıttığını aklın kazandığı karı kaybettiğini... (v.s)

Görürler oldı ḥāli key perïşān
Ṭurub oturmaġa ḳalmadı imkān

Halinin çok perişan olduğunu, oturup durmaya imkan olmadığını anlarlar.

Revān bindürdiler taḫt-ı revāna
Şehirden yaña oldılar revāne

Hemen tahta bindirip, şehire doğru gittiler.

Ḫaber irgürdiler Ṭaymūs Şāh'a
Yitiş iy şāh ḫusūf irişdi māha

Taymüs Şah'a "Ey şah yetiş, aya karanlık çöktü,

Ṭutuldı nāgehān ol bedr-i kāmil
Bu ᶜaḳdı eyle ḥal key oldı müşkil

dolunay ansızın tutuldu, bu düğümü çöz, zor durumdayız." diye haber gönderdiler.

1575 İşitdi şāh Ṭaymūs oldı ġamgīn
Yüregi āteş oldı çeşm nemgīn

Şah Taymüs duyunca, kederlendi, yüreği alevlendi, gözü doldu.

Yitişdi gördi ol cān-ı cihānı
Yoḳ ᶜaḳlı līk ki[118] var cisminde cānı

Varıp o cihanın canını, şuursuz, ama cismini canlı gördü.

Düşüb üstine şāhuñ ᶜaḳlı gitdi
O cān üstinde cānsız gibi yatdı

Şah üstüne kapanıp şuurunu kaybetti,, o canın üstünde cansız gibi yattı.

Dirüb başına ᶜaḳlın ṭurdı Ṭaymūs
Yüzin oġlı yüzine urdı Ṭaymūs

(Sonra) Taymus aklını başına toplayıp kalktı, yüzünü oğlunun yüzüne sürdü.

Gülābile yañaġın itdiler ter
Ezüb içürdiler şehdile şekker

Gülsuyu ile yanağını ıslattılar, bal ile şeker ezip içirdiler.

56a *1580* Açub nergislerin ol lāle-ruḫsār
Fiġān itdi nitekim bülbül-i zār

O lale yanaklı, nergis(gözler)ini açıp inleyen bülbül gibi feryat etti.

Ṭaġıtdı yine ᶜaḳlın kend'özinden
İki ırmaḳ revān oldı gözinden

Yine kendinden geçti, gözünden iki ırmak aktı.

Ḳocub bağrına başdı şāh Ṭaymūs
Eyitdi ḳanı neng ü ḳanı nāmūs

Şah Taymüs (onu) kucaklayıp bağrına bastı, "Hani utanma, hani edep?" dedi.

Gözümüñ nūrı göñlümüñ sürūrı
Vücūduñ cānı vü cānuñ ḥużūrı

"Gözümün nuru gönlümün neşesi, vücudumun canı ve canımın huzuru!

Saña maᶜlūmdur iy rūḥ-ı revānum
Senüñledür bedende zindegānum[119]

Ey akan ruhum, sen bilirsin (ki) bedende hayatım seninledir.

1585 Nedendür iy gül-i bāġ-ı leṭāfet
Mübārek ḫāṭıruñda var keşāfet

Ey güzellik bahçesinin gülü, mübarek gönlündeki bulanıklık nedendir?

Neden irdi zevāle āf-tābuñ
Neden döndi hilāle māhtābuñ

Güneşin neden battı, mehtabın neden hilale döndü?

Buyur derdüñ nedür dermān görelüm
Ḳamu derd ehline anı ṣoralum

Derdini söyle dermanına bakalım, onu bütün dert sahiplerine soralım."

Atasından utanub şāh Vāmıḳ
Bu sözi dir maḥalline muvāfıḳ

Şah Vamık babasından utanıp durumu idare etmek için:

Şikār üstinde iy şāh-ı cihāngīr
Hava teᵓşīri itdi cāna teᵓşīr

"Ey cihan padişahı, avdayken havanın etkisi canıma işledi,

[118] "kı" ve "lik" kelimeleri "like" okunacak şekilde yazılmış.
[119] "zindigānum" şeklinde harekeli.

1590	Mizācumdan giderdi iᶜtidāli Mükedder ḥāli ḳalmadı mecāli	*mizacının dengesini bozdu. (mizacım) kederlendi, halsizleşti.*
	Bürūdet itdi ten milkini ġāret İrişdi cāna andan bu ḥarāret	*Soğukluk beden ülkesini yağmaladı, canımdaki bu ateş o yüzdendir.*
	Mizācuñ andan oldı inḥirāfı Cevābı işbudur şāfī vü kāfī	*Mizaç bundan bozuldu, diyeceğim bu kadar."*
	Çü maᶜlūm oldı Ṭaymūs'a bu aḫbār Didi yoḳlañ eṭıbbādan nekim var	*Taymus bu haberleri öğrenince "Doktorlardan kim var, kim yok araştırın." dedi.*
	ᶜİlāc itsünler ol nāzük mizāca K'olur nāzük mizāc ḳābil ᶜilāca	*"Bu ince mizaca ilaç yapsınlar, çünkü ince mizaç ilaca yatkın olur."*
56b *1595*	Nedeñlü varise ᶜaṣruñ ṭabîbi Alanlar ᶜilm-i ḥikmetden naṣîbi	*Çağın ne kadar doktoru varsa, hekimlik ilminden nasiplenmiş olanlar*
	Kim ol cāna irişüb cān atarlar Görüb ḳarūresin nabżın ṭutarlar	*o cana varıp can atarlar, gözbebeğine bakıp nabzını tutarlar.*
	Şu deñlü itdiler ᶜilmile diḳḳat Bulınmadı teninde ḳılca ᶜillet	*Ne kadar ilmî tedkiklerde bulundularsa da bedeninde kıl kadar hastalık bulunmadı.*
	Didiler iy şeh-i ferḫunde-iḳbāl Cihanda pāy-dār ol niçe biñ sāl	*"Ey talihi uğurlu padişah!" dediler. Cihanda nice bin yıl var olasın,*
	Bedende derdi yoḳdur k'ola dermān Meger cānında vardur ᶜışḳ-ı cānān	*bedende derdi yok ki derman olsun, ruhunda sevgilinin aşkı olmalı."*
1600	Şehenşāh oldı ḥayrān ḳaldı ᶜāciz derdüñ derdini bilmedi hergiz	*Şahlar şahı şaşırdı, çaresiz kaldı, bu dertler derdini hiç düşünmemişti.* Bu
	Oḳudı Behmen'i yanına pinhān[120] Ṣora sırrile cān derdine dermān	*Behmen'i gizlice yanına çağırdı ki ona gizlice (bu) ruh derdinin dermanını sora.*
	Didi iy cān oġul sen de oġulsın Baña Vāmıḳ ne ise sen de olsın	*"Ey can(ım) oğlum, sen de oğl(um) sun, bana Vamık ne ise sen de osun.*
	Beni luṭf it bu sırra eyle vāḳıf Nedendür Vāmıḳ'un ḥāli muḫālif	*Lütfen beni bu sırdan haberdar et, Vamık'ın hali neden kötüdür?*
	Ne gördi ne işitdi eyle taḳrîr Beyān-ı vāḳiᶜini söyle bir bir	*Ne gördü, ne işitti anlat, olayın içyüzünü bir bir söyle!"*
1605	İcāzet buldı Behmen söze girdi Suᵓālinüñ cevābın cümle virdi	*Behmen izin alıp söze başladı, sorusunun cevabını bütünüyle verdi.*

[120] "penhān" şeklinde harekeli.

Didi iy şehr-yār-ı taḫt-ı devlet
Ḳapuñda çākerüñdür baḫt u devlet

"Ey devlet tahtının padişahı!" dedi. "Talih ve saadet kapında kuldur.

Fülān gün şāhile çıḳduḳ şikāra
Ḳoyub ṣaḥrāyı gitdük kūhsāra

Falan gün şah ile ava çıktık, ovayı bırakıp dağlara gittik.

Şu deñlü eyledük ṣayd u şikārı
Ḳomaduḳ cān-verden[121] cānı varı

O kadar avladık ki canavardan canlı bırakmadık.

Murād olduḳça avdan aldı behre
Ṣafā-yı ḫāṭırile döndi şehre

Avdan arzu ettiği kadar kısmet aldı, gönül hoşluğu ile şehre döndü.

57a *1610* Ulu ağac dibinde [bir] bıñaruñ
Ṣafāsı göñlin aldı şehr-yāruñ

Ulu ağaç dibindeki bir pınarın berraklığı şahın gönlünü aldı.

Buyurdı ṣaldılar ṣoḥbet bisāṭın
Şehüñ ol ṣu ziyād itdi nişāṭın

Emretti sohbet yaygısını serdiler, o su şahın neşesini artırdı.

İderken vaḳti ḫoş u sāġarı nūş
Olur bir kārbān ol menzile ṭuş

Hoşça vakit geçirip kadehi yudumlarken bir kervan o konak yerine yöneldi.

Çü gördi kārbān bir ᶜālī menzil
Düşin virdi ḳonub indürdi maḥmil

Kervan, büyük bir konak yeri olduğu için burada yükünü indirdi.

Reᶜīsi kārbānuñ çoḳ ᶜacāyib
Getürdi şāha pīşkeşler ġarāyib

Kervan lideri şaha çok acayip, çok tuhaf hediyeler getirdi.

1615 Bulundı bir ḥarīr anda münaḳḳaş
Ki bir ṣūret yazılmış ḫūb u dilkeş

Orada güzel ve çekici bir yüz resme dilmiş nakışlı bir ipek kumaş vardı.

Olub ol ṣūreti bī-cāna ᶜāşıḳ
Ṭuyar andan maᶜānī şāh Vāmıḳ

Şah Vamık o cansız yüze aşık olup onda manalar hissetti.

O ṣūret maᶜn[ī]sinde ḳaldı ḥayrān
Sebeb budur aña iy şāh-ı devrān

O yüzün manasına hayran kaldı. Ey devrin padişahı sebebi budur."

Beyān-ı vāḳiᶜini evvel āḫir
Nihān itmedi Behmen itdi zāhir

Behmen olayın detayı, öncesi, sonrası (neyse) gizlemedi, açıkladı.

Eyitdi şāh Ṭaymūs ḳanı ol biz
Getürüñ görelüm biz de anı tīz

Şah Taymūs nerede o kumaş? Tez getirin biz de onu görelim!" dedi.

1620 Getürdiler varub ol ṣūreti cüst
Gören cānlar olur cānsuz gibi süst

Çarçabuk varıp o resmi getirdiler, gören can sahipleri ölü gibi donakaldı.

Ḥużūrında ḳodılar pād-şāhuñ
Ḫusūfına sebeb bu oldı māhuñ

Padişahın huzuruna koydular, "Ayın kararmasına sebep bu oldu." (dediler).

[121] "cānever" şeklinde harekeli.

Bu aldı ᶜaḳlını göñlin bu ḳapdı
Görincek bu büti ᶜışḳile ṭapdı

"Aklını bu aldı, gönlünü bu kaptı, bu putu görünce aşk ile taptı.

Bu ṣūretde göründi aña maᶜnī
Bu maᶜnīden aña oldı tecelli

Ona mana bu yüzde göründü, (aşk) ona bu manadan yansıdı."

Görür Ṭaymūs Şāh bir naḳş-ı bī-cān
Melek maᶜnīde vü ṣūretde insān

Taymūs Şah cansız bir resim görür; manada melek ve görünüşte insan.

57b *1625* Velī cānlularuñ cānın uġurlar
Ne cān cānından īmānın uġurlar

Fakat canlıların canını çalar, ne canını (hayır), canından imanını çalar.

Bu naḳşa çoḳ zemān şāh ḳaldı ḥayrān
Eyitdi āferinler ṣad hezārān

Bu resme şah epeyce hayran kaldı, "Aferin, binlerce bravo!" dedi.

ᶜAceb bilsem kimüñdür işbu taṣvīr
Meger Mānī idübdür anı taḥrīr

"Acaba bilsem bu tasvir kimindir, yoksa onu (ressam) Mani mi yapmıştır?.."

Dönüb şāh oġlına virdi teselli
Didi yoḳdur bu ṣūret içre maᶜnī

Şah dönüp oğluna teselli verdi, "Bu şeklin içinde mana (ruh) yoktur." dedi.

Bu naḳşı ḳoyalum naḳḳāş işidür
Hemān bu şīve göz ü ḳaş işidür

"Bu resmi bırakalım (çünkü) ressam işidir, bu (resim) cilve, kaş göz işi gibidir.

1630 Ḳoyalum ṣūreti maᶜnī ṣoralum
Ki her bir iḳlīme ādam ṣalalum

Şekli bırakalım da her bir ülkeye adam gönderip manayı soralım.

Senüñçün istesünler baḥr u berri
Ḳuruda ādem ü deryāda perī

Senin için kara ve denizi, karada insan ve denizde periyi araştırsınlar.

Cihān bāġında görsünler ser-ā-ser
Bulunsun saña bir gül yüzlü dilber

Cihan bağında (olanları) bütün görsünler, sana gül yüzlü bir güzel bulunsun.

Saña hem mihr-bān hem maḥrem olsun
Anuñla cān u göñlüñ ḫurrem olsun

Sana hem şefkatli hem samimi olsun, onunla can ve gönlün şen olsun.

Diresin uṣṣuñı ᶜaḳla uyasın
Bu olmaz fikri göñlüñden ḳoyasın

Aklını başına toplayasın mantıklı olasın, bu olumsuz fikri gönlünden çıkarasın.

1635 Anuñ kim ᶜaḳlı vardur maᶜnī gözler
Görür maᶜnī yüzinden niçe yüzler

Aklı olan manayı arar, mana açısından nice yüzler görür.

Gel imdi sen daḫı iy merd-i ᶜāḳıl
Saña Ḥaḳ virdi ise ᶜaḳl-ı kāmil

Ey akıllı insan o halde sen dahi gel Allāh sana olgun bir akıl verdiyse

Bu ẓāhir ṣūretüñ naḳşın ḳo elden
Ḫalāṣ it cānı naḳş-ı āb [ü] gilden

görünen bu şekil yüzünün nakşını elden bırak; canı dünyanın hilesinden kurtar!

Yiter ṣūretde göz ü ḳaşı iste
Çü bulduñ naḳşı gel naḳḳāşı iste

Şekilde kaş ve gözü istemek yeter, madem ki resmi buldun, gel ressamı iste!

Ḳaçan naḳḳāşa bulsañ āşinālıḳ
Gözüñe ẓāhir olur rūşenālıḳ

Ne zaman ressama yakınlık bulursan, gözünde aydınlık belirir."

58a *1640* Bu resme oğlına çoḳ ḥikmet-āmīz
Naṣīḥat virdi Ṭaymūs ʿibret-engīz

Taymūs bu şekilde oğluna çok hikmetli, ders içeren nasihatlar verdi.

Melik Vāmıḳ bu söze ṭutmadı gūş
Naṣīḥat şerbetini itmedi nūş

Melik Vamık bu söz(ler)e kulak vermedi, nasihat şerbetini içmedi.

Giderdi perdei yırtdı ḥicābı
Gün öñinden ırağ itdi seḥābı

Perdeyi kaldırdı utanç(perdesin)i yırttı, güneş önünden bulutu uzaklaştırdı.

Didi Ṭaymūs'a Vāmıḳ āş-kāra
Naṣīḥatdan bulunmaz baña çāre

Vamık, Taymūs'a açıkça "Bana nasihat fayda etmez." dedi.

Bu iş bitmez bilürven ölmeyince
Bu ṣūretden maʿānī ṭuymayınca

"Bilirim ölmeyince, bu şekilden manaya ulaşmayınca bu iş bitmez.

1645 Ölince isterem andan nişānı
Bedende oldığınca zindegānı[122]

Ölünceye kadar, beden(im)de hayat olduğu müddetçe ondan bir iz ararım.

Ararın şarḳı ġarbı iy şehenşāh
Ya ölem ya elüme gire ol māh

Ey şahlar şahı, doğuyu batıyı ararım, ya ölürüm veya o ayı bulurum."

İşitdi şāh Ṭaymūs itdi feryād
Didi iy bāġ-ı cāna serv şimşād

Şah Taymūs işitti, feryat etti. "Ey can bağının servi ve şimşadı!" dedi.

Beni sayeñden itme bir naẓar dūr
Ḳoma ḥasret ilinde zār u mehcūr

"Beni gölgenden bir an uzak etme, hasret şehrinde inler halde ve ayrı bırakma.

Ki sensin cānumuñ içinde cānum
Ḥabībüm dilsitānum gülsitānum

Çünkü canımın içinde canım sensin, sevgilim, gönül alanım, gülbahçem...

1650 Gerekmez baña sensiz bu cihānı
Niderler cismi olmayınca cānı

Bana sensiz bu cihan gerekmez, cismi olmayan canı ne yaparlar?

Gözüm nūrı gözümden ṭaşra çıḳma
Bu cānum nār-ı hicrānile yaḳma

Gözümün nuru, gözümden dışarı çıkma, bu canımı ayrılık ateşiyle yakma!

Esirge aḳ saḳaluma naẓar ḳıl
Ḳara baḫtum yiter zīr ü zeber ḳıl

Acı (da), ağarmış sakalıma bak, kara bahtımı altüst ettiğin yeter.

Gel Allāh'dan utan iy nūr-ı dīde
Baña raḥm eyle iy yār-ı güzīde

Ey gözümün nuru, gel Allāh'tan utan, ey seçkin yar, bana merhamet et!"

Şu deñlü itdi Ṭaymūs āhile zār
Velīkin Vāmıḳ'a hīc itmedi kār

Taymūs o kadar ağlayıp inledi, fakat Vamık'a hiç kar etmedi.

---

[122] "zindigānı" şeklinde harekeli.

58b 1655 Yolub ṣaç u ṣaḳalın başın açdı
Gözinden yire laᶜl u incü ṣacdı

Saçını sakalını yolup başını açtı, gözünden yere yakut ve inci saçtı.

Fiġān oldı ḳıyāmet ḳopdı ol dem
Nekim var er ü ᶜavret ṭutdı mātem

İnilti yükseldi, o an kıyamet koptu, ne kadar erkek ve kadın varsa matem tuttu.

Gelüp yalvardılar şehzādeye çoḳ
Yalın ayaḳ ḳamusı başı açuḳ

Gelip şehzadeye çok yalvardılar, hepsi yalın ayak, baş açık.

Didiler cümle iy şāh-ı ḫūbān-baḫt
Mūm olġıl olmaġıl āhen gibi saḫt

dediler ki "Ey talihi güzel olan şah, mum (gibi yumuşak) ol, demir gibi katı olma!

Atanuñ gözi yaşını aḳıtma
Odına ṣū ṣuyına aġu ḳatma

Babanın gözyaşını akıtma, (ocağının) ateşine su (dökme), suyuna zehir katma!

1660 Gerekdür her oġula ᶜizzet itmek
Ataya vü anaya ḥürmet itmek

Her oğulun saygı göstermesi, babaya ve anaya hürmet etmesi gereklidir,

Güci yitdükce vācibdür her oġlan
Hemīşe vālideyne ide iḥsān

Gücü yettiğince her oğulun ana ve babaya iyilikte bulunması vaciptir (zorunludur).

Esirge anları luṭf eyle iy şāh
Ki senden rāżī olsun dirseñ Allāh

Ey şah, Allāh'ın senden razı olmasını istiyorsan onları koru, güzel davran!"

Bu resme ḳıldılar bī-ḥad naṣīḥat
Hezārān eylediler ᶜözr ü minnet

Bu şekilde sayısız nasihat ettiler, binlerce özür ve rica ettiler.

Şu deñlü itdiler mekr ü müdārā
İfāde virmedi olmadı çāre

O kadar kandırmaya çalıştılar, fayda vermedi, çare olmadı.

1665 Bu sözler ḳālbin itmedi teselli
Birine olmadı ḳıl deñlü meyli

Bu sözler kalbini teselli etmedi, birine kıl kadar meyl etmedi.

Görürler minnetile bitmedi iş
Didüklerince artuḳ oldı teşvīş

İyilikle işin bitmediğini, konuştukça karışıklığın arttığını görürler.

Muḳarrer bildiler gitmekden özge
Devā yoḳdur sefer itmekden özge

Şüphesiz gitmekten, sefer etmekten başka çare olmadığını anladılar.

Pes andan şāh Ṭaymūs itdi tedbīr
Sipāhīden çıḳardı biñ cihāngīr

Ondan sonra şah Taymüs hazırlık gördü, askerin içinden bin savaşçı seçti.

Mübāriz her biri bir mīr-i mihter
Degül bir yüz biñe biri berāber

Dövüşçü her biri bir büyük komutan, bire değil, biri yüzbine denk(ti).

59a *1670* Cihān-dīde cihān-bīn merd-i hüşyār
Ḳamunuñ ḳalbine rūşen her esrār

Tecrübeli, dünya görmüş, akıllı adam, hepsinin kalbine her sır açık.

Buyurdı açdılar niçe ḫazīne
Bağışladı şehenşāh her birine

Emretti, birçok hazine açtılar, şahlar şahı her birine bağışlarda bulundu

	K'ideler Vāmıḳ'uñ yolında ḫidmet Çekeler anuñile derd-i ġurbet	*ki Vamık'ın yolunda hizmet edeler, onunla gurbet derdi çekeler*
	Bile yanınca hemdem ola Behmen Ki her zaḫmına merhem ola Behmen	*(ve) her yarasına merhem olmak üzere yanına Behmen'i de arkadaş ettiler.*
	Müretteb gördi her ḳaydı yirince Aralıḳ yirde ḳalmadı yerince[123]	*Tamtakır her işi yerli yerince yaptı, ara yerde unutulmuş bir şey kalmadı.*
1675	Sefer esbābı çün oldı müheyyā Oḳudı Vāmıḳ'ı Ṭaymūs tenhā	*Yolculuk gerekleri hazır olunca Taymüs, Vamık'la yalnız görüştü.*
	Yepüb[124] arḳasını virdi naṣīḥat Öpüb iki gözin itdi vaṣiyyet	*Sırtını okşayıp nasihat verdi, iki gözünü öpüp vasiyyet etti:*
	Eyitdi iy benüm devletlü oġlum Bu cisme ṭatlu cāndan ṭatlu oġlum	*"Ey benim devletli oğlum, bu cisme tatlı candan tatlı oğlum,*
	Gözüm nūrı gözümden olmaġıl dūr Cemālüñdür çirāġ-ı dideye nūr	*Gözümün nuru, gözümden uzak olma, göz kandiline nur, (senin) güzelliğindir.*
	Ata cānı atañı eylegil yād Ölürsem it revānum ḫayrile şād	*Babasının canı, babanı hatırla, ölürsem ruhumu hayrile şad et!*
1680	Ne menzilde nüzūl idüb inersin Ne yirde kim saᶜādetle ḳonarsın	*Nerede konaklayıp inersen, nerede mutlu olup yerleşirsen*
	Uluya kiçiye ḫoş raġbet eyle Vaż'iᶜe vü şerīfe ḥürmet eyle	*büyüğe küçüğe güzel muamele et, bayağıya ve soyluya hürmet et!*
	Ṭanış her bir işüñ ᶜāḳıllarile Muṣāḥib olmaġıl cāhillerile	*Her işini akıllı kimselerle görüş, 'cahillerle sohbet etme!'*
	Yavuzlıḳ itseler sen eylik eyle Eyü söyleyeni luṭfile ṭoyla	*Kötülük etseler sen iyilik et, iyi söyleyeni iyilikle yedir, içir.*
	Her işde ᶜāmil ol ᶜilmile zinhār Kemāl ehlini eyle özge yār	*Her işte ilmile yapıcı ol, aman! kamil kimseleri özellikle dost edin!*
59b *1685*	Teemmül itmeyince şunma işe Saḫāvet bābın açuḳ ṭut hemīşe	*Etraflıca düşünmeden işe atılma, cömertlik kapısını her zaman açık tut!*
	Atadan yanını unutma iy cān Ki sensin atanuñ derdine dermān	*Ey can, baba tarafını (da) unutma, çünkü babanın derdine derman sensin.*
	Ne maᶜlūmuñ olursa eyle iᶜlām Becid gelmege olsun saᶜy [ü] iḳdām	*Bildiğin ne olursa bildir, çabuk gelmeğe çalış, gayret et!"*

[123] "yirince" şeklinde harekeli.
[124] "yipüb" şeklinde harekeli.

Bu resme eyledi çoḳ nuṣḥ u pendi
Melik Vāmıḳ ḳabūl itdi begendi

Bu şekilde çok nasihat ve öğüt verdi, Melik Vamık kabul edip beğendi.

Atası ayağına düşdi tekrār
Öpüb sürdi yüzini aġladı zār

Tekrar babasının ayağına düşdü, öpüp yüzünü sürdü, inleyerek ağladı.

1690 Düşüb üstine Ṭaymūs itdi zārī
Gözi yaşı sīl itdi ol diyārı

Taymūs üstüne düşüp ağladı, göz yaşları oraları sel etti.

Devā itmez bu derde āh u nāle
Meger himmet ola Ḥaḳ'dan ḥavāle

Bu derde ağlayıp inlemek çare olmaz, yoksa ki Allāh'tan yardım ola!

Pes andan yüklendi bār-ı büngāh
Menāzil seyrine ᶜazm itdi ol māh

o ay (gibi güzel),ondan sonra çadır yükünü yüklendi, uzun yolculuğuna başladı.

Bile gönderi çıḳdı ḫāṣile ᶜām
Yanınca gitdiler bir niçe eyyām

Herkes birlikte uğurladı, birçok gün yanınca gittiler.

Pes andan itdiler dönüb vidāᶜı
Ṭaġıtdılar ol ulu ictimāᶜı

Ondan sonra dönüp vedalaştılar, o büyük kalabalık dağıldı.

1695 Dönüb Ṭaymūs revāne oldı Vāmıḳ
Cihānda bir nişāne oldı Vāmıḳ

Taymūs döndü, Vamık gitti, Vamık dünyada bir iz oldu.

ŞŪR-I ᶜIŞḲ VĀMIḲ'UÑ CĀNINA KĀR İDÜB Bİ-İḪTİYĀR ᶜAẒRĀ'YI ṬALEB İTMEGİÇÜN TERK-İ DİYĀR EYLEDÜGİDÜR

(Vamık'ın Aşk Izdırabı Canına İşleyip İster istemez Azra'yı Aramak İçin Yerini Yurdunu Terk Etmesi)

Bu çarḫuñ dürlü dürlü gerdişi var
Ki her gerdişde biñ dürlü işi var

Bu çarkın türlü türlü dönüşü var, öyle ki her dönüşte bin türlü işi var.

Kimesne şādlıḳ virür kime ġam
Kime tiryāḳ-ı ekber kime sem

Kimine mutluluk verir kimine gam, kimine panzehir verir kimine zehir.

60a Kimin maḥbūs ider genc-i belāda
Kimin seyyāh ider ṣaḥn-ı ṣafāda

Kimini bela hazinesine mahpus eder, kimini mutluluk meydanında gezgin eder.

Anı kim itdi Vāmıḳ gibi ḫandān
İder ġurbetde sergerdān u ḥayrān

Vamık gibi güldürdüğünü gurbette perişan ve şaşkın eder.

1700 Ḳo dehr-i dūnuñ iy dil gerdişini
Gözüñ ac gözle taḳdīrüñ işini

Ey gönül alçak dünyanın dönüşünü bırak, gözünü aç, (Allāh'ın) takdirine bak!!

Ḫaṭā yoḳ sańa gerdūn gerdişinden
Ki gerdūn daḫı ᶜācizdür işinden

Feleğin dönüşünde senin suçun yok, öyle ki (kendi) işinden felek dahi acizdir.

Niçe dönerse dönsün çarḫ-ı devvār
Ḳo anı Cāmiᶜī sen sözüñe var

Dönen çark nasıl dönerse dönsün, Camī onu bırak sözüne dön!

Ezelde şöyle taḳdīr itdi Ḫālıḳ
Cihān mülkini seyr eyleye Vāmıḳ

Allāh ezelde, Vamık'ın dünyayı gezmesini takdir etmiş.

Ḳopuncaḳ gülsitāndan bir gül-i ter
Ki ṭurmaz elden ele varur ekşer

Gülbahçesinden taze bir gül kopunca çoğunlukla durmaz, elden ele varır.

1705 Çü Ṭaymūs gülşeninden ḳobdı ol gül
Cefā bāğına pervāz itdi bülbül

O gül, Taymūs'un gülbahçesinden koptuğu için bülbül ızdırap bahçesinde kanat çırptı.

Gezerdi ilden ile çār u nāçār
Gehī gülşen olurdı yiri geh ḫār

Çaresiz ilden ile gezerdi, yeri bazen gülbahçesi olurdu, bazen diken.

Yilüb yil gibi taʿcīlile Vāmıḳ
Gider peyveste virmezdi aralıḳ

Vamık aceleyle rüzgar gibi esip sürekli gider, durup dinlenmezdi. .

Gözi yollarda cānānında cānı
Göñül fikrinde żikrinde zübānı

Gözü yollarda, canı sevgilisinde, gönlü onun fikrinde dili onun zikrinde.

Ṣorardı iki kişinüñ birinden
Umardı derde dermān yol erinden

Her iki kişinin birinden sorardı, yoldan geçenden derdine derman umardı.

1710 Gice gündüz bir ay miḳdārı sürdi
Ne indi ḳondı ne bir laḥẓa ṭurdı

Gece gündüz bir ay miktarı (at) sürdü, ne indi, ne konakladı, ne de bir an durdu.

İrer bir gün yolı bir sebzezāra
İçinde bir ṣovuḳ ṣulı bıñara

Bir gün yolu, içinde soğuk su pınarı bulunan bir yeşilliğe ulaşır.

Bıñaruñ çevre yanı bāg gülzār
Güler gül bülbül eyler āhile zār

Pınarın etrafındaki bağda bahçede gül güler, bülbül ah ile ağlar.

Yanında bir aġac bitmiş muʿaẓẓam
Ṣığardı gölgesinde on biñ ādem

Yanında gölgesine onbin kişinin sığacağı bir ulu ağaç bitmiş.

60b Melik Vāmıḳ begendi ol maḳāmı
Buyurdı ḳondılar leşker temāmı

Melik Vamık orayı beğendi, emretti, bütün asker konakladılar.

1715 Ṣu üstine ḳuruldı bārgāhı
Bezendi zīnetile bezm-i şāhī

Otağı su üstüne kuruldu, şah meclisi süslendi.

Açıldı gül gibi şevḳile Vāmıḳ
Eyitdi Behmen'e yār-ı ṣādıḳ

Vamık neşeyle gül gibi açıldı, Behmen'e "Ey sadık dost!" dedi.

Müşerref idelüm bu sebzezārı
Bugün ḫoş görelüm bu rūzgārı

"Bu çimenliği şereflendirelim, şu zamanı bugün hoşça geçirelim.

Bize döndürmedin devrān fenāsın
Bu dehrüñ sürelüm żevḳ u ṣafāsın

Zaman bize yokluğu getirmeden bu dünyanın zevk ü safasını sürelim."

Didi Behmen eyā devletlü sulṭān
Senüñdür şimdi devrān içre devrān

Behmen "Ey devletli sultan şimdi devran içinde devran senindir."dedi.

Geçen ḫod geçdi şāhā dem bu demdür
Ḫudā bilür yarınki dem ne demdür

"Geçen bizzat geçti, ey şah dem bu demdir, yarınki demin nasıl olacağını Allāh bilir.

Yiyelüm içelüm iy şāh-ı ᶜālem
Sürelüm devletüñde ᶜişile dem

Ey cihan padişahı, yiyelim içelim, devletinde eğlenip dem sürelim."

Pes andan eylediler ᶜişe āheng
Çalındı deffile ney ᶜūdile çeng

Ondan sonra eğlenceye ritim tuttular, def , ney, ud ve çeng çalındı.

Götürler lāle gibi laᶜl-gün cām
İçerler rāḥat içün rāḥ-ı gülfām

Lale şeklinde, kırmızı renkli kadehi yukarı kaldırır, gülrenkli şarabı "huzura" içerler.

Çün aldı bādeden şehzāde ẕevḳi
Ziyāde germ olub arturdı şevḳi

Şehzade şaraptan zevk varınca iyice hararetlenip coştu.

Tecellī itdi nāgāh şevḳ-i ᶜAẕrā
Ṣafādan cūşa geldi cümle aᶜżā

Ansızın Azra'ya özlemi arttı, gönül şenliğinden bütün azaları coştu.

Geh añdı laᶜlini nūş eyledi cām
Geh añdı nergisin nuḳl itdi bādām

Bazen dudağını anıp kadehi yudumladı, bazen gözlerini badem mezesi etti.

Geh añub ġabġabın ṣuya baḳdı
Erirdi cānı ṣu gibi aḳardı

Bazen çeneçukurunu anıp suya baktı, canı erir su gibi akardı.

Gehī zülfin añub olur perīşān
Dökerdi laᶜli içün laᶜl mercān

Bazen saçını anıp perişan olur, dudağı için yakut ve mercan dökerdi.

61a Bıñar üzre gözinüñ çeşmesārı
Revān eyleridi iki bıñarı

Pınar üzerinde iki gözü iki çeşmeydi.

VĀMIḲ BİR MENZİLDE LĀHİCĀN-NĀM ᶜĀŞIḲ BİR PERİ-CÜVĀNİLE BULUŞUB SERGÜZEŞTLERİN ẐİKR EYLEDÜKLERİDÜR

(Vamık'ın Bir Handa Lahican Isimli Aşık Bir Peri Genciyle Görüşüp Maceralarını Anlatmaları)

Bu nevᶜile iderken ṣoḥbeti şāh
Göründi ḳarşudan bir şaḫṣ nāgāh

Şah bu şekilde sohbet ederken ansızın karşıdan bir kişi göründü.

Güneş-ṭalᶜat Ḳamer-ruḫ Zühre-āyīn
Libāsı ḫüsrevāne cümle zerrīn

Güneş güzelliğinde, ay yanaklı, Zühre yaradılışlı,tamamı altından hükümdar giysili.

Ṣabā gibi yitişdi sürᶜatile
Yir öpdi şāh öñinde raġbetile

Seher rüzgarı gibi hızla yetişti, şahın önünde saygıyla yeri öptü.

Yüzini pāy-ı taḫt-ı şāḥa sürdi
Edeb birle elin ḳavşurdı ṭurdı

Yüzünü şah tahtının ayağına sürdü, edeple elini bağlayıp durdu.

Didi iy şāh-ı ᶜālem ḫayr-maḳdem
Zihī devlet zihī şādī zihī dem

"Ey cihan padişahı hoş geldin, ne güzel devlet, ne güzel sevinç, ne güzel vakit.

Zihī iḳbāl-i taḫt u zī-saᶜādet
Bu milke sāye ṣaldı Şems-i devlet

Tahtının saadeti ve saadetin sahibi ne güzel, devletinin güneşi bu ülkeye gölge saldı.

Müsaḫḫardur ṭapuña insile cān
Bugün sensin cihāñ içre Süleymāñ

İnsan ve cinler huzurunda boyun eğmiştir, bugün cihanda Süleyman sensin.

Geçer ḥükmüñ ser-ā-ser baḥr u berre
Budur ḫūrşīde ᶜarż-ı ḥāl-i zerre

Hükmün baştanbaşa kara ve denize geçer, güneşe zerenin halini arz etmesi budur.

Yüz urub ḫāk-i pāye minnet eyler
Süleymānī-zemānı daᶜvet eyler

Ayağının toprağına yüz sürüp teşekkür eder, zamanın Süleyman'ını davet eder.

İder bu deñlü küstāḫāne teklīf
Ki mūruñ menziline ṣala teşrīf

(Süleyman'ın), karınca konağını teşrif etmesi için (bu) teklif(i) küstahçadır.

1740 Güneş kim cümle ᶜālemden ġanīdür
Ki menzilgāhı yoḫsul meskenidür

(Gerçi) güneş de bütün alemlerden zengindir ama durağı yoksul meskenidir.

Ḳadem rence ḳıl iy şāh-ı zemāne
Bezensün maḳdemüñden bendeḫāne

Ey devrin padişahı, ezilmişe uğra, gelişinden (bu) köle(nizin) evi süslensin." dedi.

61b Cevābın diñledi şāh ol cüvānuñ
Ki maḳṣūdın murādın bildi anuñ

Şah, o gencin cevabını dinledi, ve onun arzusunu isteğini öğrendi.

Ḳodı barmaḳ gözi üzre şehenşāh
Didi baş üzre ḫidmet inşaᶜallāh

Şahlar şahı parmağını gözü üzerine koyup "İnşallāh hizmet baş üstüne." dedi.

Buyuruñ ḳande dirseñüz varalum
Ne ḫidmet emr iderseñüz görelüm

"Buyurun nereye derseniz varalım, ne hizmet emrederseniz yerine getirelim."

1745 Yine ol nevcüvān ḫidmetler itdi
Duᶜālar eyledi ᶜizzetler itdi

Yine o genç hizmetler etti, dualar edip saygı gösterdi.

Ruḫın sürdi yire ol şāhzāde
Yüridi şāhuñ öñince piyāde

O şehzade yanağını yere sürdü, şahın önünce yaya yürüdü.

Revān oldı iki serv-i ḫırāmān
Öñince ol cüvān ardınca ol cān

Önde o genç, ardında o can iki yürüyen servi (gibi) gittiler.

Çü bir ḳac adım atdı ilerü şāh
Göründi ḳarşudan bir ṭāḳ-ı dergāh

Şah birkaç adım ileri atınca karşıdan bir binanın kemeri göründü.

İçinde muᶜteber bir ḳaṣr-ı ᶜālī
Bulunmaz bāġ-ı cennetde mişāli

İçinde gözalıcı bir yüce köşk (ki) cennet bahçesinde benzeri bulunmaz.

1750 Esāsınuñ ucı taḫt-ı şerāda
Yücelikde seri evc⟨i⟩-i semāda

Temelinin ucu toprağın altında, yücelikte başı gökyüzünün doruğunda.

Bir altun bir gümiş kerpic yapusı
Muḳaṭṭaᶜ ᶜāc-ı şimşāddan ḳapusı

Yapısı bir altın bir gümüş kerpiç, kapısı, şimşat ağacından yapılmış.

Gümişden ḳırḳ ayaḳ var nerd-bānı
İçinde taḫt-ı zerrīni keyānī

Gümüş merdiveni kırk ayak uzunluğunda, içindeki altın taht büyük padişahlara has.

Tekellüf itdiler şāh-ı cihāna
Saʿādet birle çıḳdı nerd-bāna

Cihan şahına teklif ettiler, mutlulukla merdivene çıktı.

Geçüb taḫt üzre şāh-ı ās-mān-taḫt
Oturdı devletile ol cüvān-baḫt

Gökyüzü tahtının şahı,şansı yaver (Vamık), tahta geçip görkemle oturdu.

1755 Buyurdı ol cüvān birkac dilārā
Kim itdi meclis esbābın müheyyā

Meclisin gereğini hazırlasınlar diye o genç birkaç güzel emretti.

Müzeyyen itdiler bir bezm-i dilkeş
Ḳodılar cāna od u ʿūda āteş

Gönül çeken bir meclis donattılar, cana alev, uda ateş koydular.

62a Yürütdi ayaġı sāḳī peyāpey
Ġamuñ defterlerini eyledi ṭay

Saki ardarda kadeh dolaştırdı, gam defterlerini dürüp kaldırdı.

Melik ḳalbini ġamdan itdi āzād
Dönüb ol nev-cüvāna ḫurrem şād

Melik kalbini gamdan kurtardı, o delikanlıya sevinçli ve gülerek

Didi iy menbaʿ-ı luṭf u mürüvvet
Nedendür bunca ʿizzet bunca daʿvet

"Ey iyilik ve cömertlik kaynağı! bu kadar saygı ve davet nedendir?" dedi.

1760 Buyuruñ luṭf idüñ aṣlın bilelüm
Liyāḳat varise ḫidmet ḳılalum

"Lütfen, söyleyin aslını bilelim, layık isek hizmet edelim."

İşitdi ol cüvān şāhuñ ḫiṭābın
Duʿālar eyleyüb virdi cevābın

O genç şahın sözlerini duydu, dualar edip cevap verdi:

Çü ṣorduñ ḥālim iy şāh-ı cihāndār
İdeyin ḫidmetüñe keşf-i esrār

"Ey cihan padişahı! Madem ki halimi sordun, hizmetimin sebebini açıklayayım.

Perīdür ben ḳuluñ degüldür insān
Atamdur adile bir ulu sulṭān

Ben kulun insan değil, periyim. Babam adıyla ulu bir sultandır.

Perī Ḫān adı meşhūr-ı cihāndur
Ḳuluñ adın ṣorarsañ Lāhicān'dur

Adı Peri Han, dünyaca ünlüdür, (ben) kulunun adını sorarsan Lahicañ'dır.

1765 Egerçi bize meskendür her eṭrāf
Velīkin mesken-i meʿlūfumuz Ḳāf

Her ne kadar her taraf bize mesken ise de alışkın olduğumuz yer Kaf(tır).

Benem bir ʿāşıḳ u āşüfte şeydā
Melāmet ehli şüride vü rüsvā

Ben aşık, çılgınca seven ve divane, ayıplananlardan, perişan ve rüsvay biriyim.

Gelüb gördüm şu üzre şāh-ı ʿālem
Oturmış ʿişret eyler şād u ḫurrem

Gelip alem şahını su üzerinde oturmuş mutlu ve şen eğlenmekte gördüm.

Iraḳdan seyrle oldum nigehbān
Temāşā eyledüm bir laḥẓa pinhān[125]

Uzaktan bakarak gözledim, biraz gizlice seyrettim.

[125] "penhān" şeklinde harekeli.

Çü gördüm şāh-ı ᶜālem gāh u bī-gāh
İder feryād u zārī nāle vü āh

Cihan sultanını vakitli vakitsiz feryat edip ağlamakta, inleyip ah etmekte gördüm.

1770 Gehī ġonçe gibi dem-beste ḥayrān
Gehī bülbül gibi nālān u giryāñ

Bazen gonca gibi suskun şaşkın, bazen bülbül gibi ağlayıp inlemekteydi..

Gehī gül gibi ḫandān şād u ḫurrem
Benefşe gibi geh maḥzūn u pür-ġam

Bazen gül gibi güler, mutlu ve şen, bazen menekşe gibi hüzünlü ve keder dolu.

62b Taᶜāccüb eyleyüb ḳıldum teᵓemmül
Bu resme eyledüm āḫir taᶜaḳḳul

Şaşırdım iyice düşündüm, sonunda şöyle yorumladım:

Didüm varise ᶜışḳuñdur bu cünbüş
Degüldür kendü ḳolayına bu iş

Olsa olsa bu tavırlar aşka özeldir, kendimden bildiğim gibi bu iş kolay değildir.

Ki zīrā ᶜāşıḳ olmayınca ādem
Ne ağlar yoḳ yire ne ḫod çeker ġam

Çünkü kişi aşık olmayınca ne ağlar ne de yok yere gam çeker.

1775 Dimişler ehl-i ᶜışḳa dörtdür aḥvāl
Ki vardur her birinde muḫtelif ḥāl

Aşık olanların halleri dört türlüdür ki her birinde belli durumlar vardır.

Birisi şādıdur anuñ biri ġam
Biri cünbüş birisi olmaḳ epsem[126]

O hallerin biri neşeli, biri üzgün, biri hareketli, biri (de) suskun olmak(tır).

Ki zirā ben ḳuluñ iy şāh-ı ᶜāşıḳ
Göñülden ᶜāşıḳın ᶜışḳumda ṣādıḳ

Ey seven(ler) sultanı, ben kulun gönülden bağlı aşık olduğumdan (böyle yorumladım).

Düşüb ᶜışḳına bir nā-mihr-bānuñ
Bıraḳdum sevgüsin cāndan cihānuñ

Bir sevgisizin aşkına düşüp dünyanın sevgisini candan terkettim.

Ṭolaşdum zülfine āşüfte ḥālin
Dilüm ṭutuldı söylemekde lālin

Saçına dolaştım, düşkün haldeyim, dilim tutuldu, lal oldum.

1780 İki zülfi ḳurub yol üzre dāmı
Öñer ᶜāşıḳ yolına ol ḥarāmī

O yağmacı iki örüğünü yol üstüne tuzak etmiş, yoluna (çıkacak) aşık bekler.

Çeker ḳaşı kemān itmege cengi
Atar kirpükleri cāna ḫadengi

Savaşmak için kaşı yay çeker, kirpikleri cana ok atar.

Bilür cādū gözi çoḳ dürlü efsūn
İder ᶜāşıḳlara fitneyle meftūn

Büyücü gözü çok türlü sihir bilir, aşıkları düzenbazlıkla tutkun eder.

Perī-ḫūdur perī-peyker perī-zād
Perīzād dirler ol mehpāreye ad

Peri huyludur, peri yüzlü peri çocuğu, o ay parçasının adına Perizad derler.

Atası şāh-ı ᶜādil kendü bī-dād
Ol itmişdür cefā resmini bünyād

Babası adaletli bir padişah, kendi zalim, eziyet geleneğini o başlatmıştır.

---

[126] "ebsem" şeklinde yazılmış.

1785	Gözümden ol perî dâyim nihândur Nihân olsa ᶜaceb midür ki cândur	*O peri her zaman gözümden gizlidir. gizlense şaşılır mı ki (zaten) cinlerdendir.*
	Niçe yıldur anuñ ᶜışḳında mestin Ne yoġın bu cihân içre ne hestin	*Bir çok yıldır aşkıyla sarhoşum, bu dünyada var mıyım yok muyum belli değil.*
63a	Niçe yıldur ki sergerdân u ḥayrân Anuñ ᶜışḳında ḳaldum zâr u giryân	*Nice yıldır sarhoş ve şaşkın, onun aşkıyla ağlayıp inlerim.*
	Maḳâm idindi ol meh bu bıñarı Sever ġâyet perîler sebzezârı	*O ay (gibi güzel) bu pınarı mesken tuttu; periler çimenliği çok sever.*
	Irağ olmaz perîler ṣudan iy şâh Anuñçün bu maḳâmı bekler ol mâh	*Ey şah, periler sudan uzak olmaz, onun için o ay (gibi güzel) bu yeri bekler.*
1790	Budur derdüm benüm pinhân[127] u ẓâhir Ki ᶜarż itdüm ṭapuña evvel âḫir	*Derdimin başı sonu, gizlisi açığı budur.Huzurunda arz ettim."*
	Melik Vâmıḳ bu sırra oldı vâḳıf Muvâfıḳ kendüne degül muḫâlif	*Melik Vamık bu sırrı öğrendi, kendine uygun(du), ters değil(di).*
	Bulundı derdine hemderd ü hemrâz İki bülbüldür oldı yâr-ı demsâz	*Derdine ortak ve sırdaş bulundu, iki bülbül gibi uyumlu dost oldu(lar).*
	Didi şâh ol cüvâna iy cüvân-merd Şükür buldum bugün derdüme hemderd	*Şah, o gence, "Ey delikanlı şükür bugün derdime ortak buldum." dedi.*
	Benem bir sencileyin ᶜâşıḳ-ı zâr Kim oldum añsuzın ᶜışḳa giriftâr	*"Ben senin gibi ağlayan bir aşığım, öyle ki ansızın aşka tutuldum.*
1795	Cihânı gözüme dâr eyledi ᶜışḳ Beni bülbül gibi zâr eyledi ᶜışḳ	*Aşk dünyayı gözüme dar etti, aşk beni bülbül gibi ağlattı.*
	İdüb rüsvâ-yı ᶜâlem ḳıldı şeydâ Ḫayâl-i şevḳ-i ḥüsn ü ḫulḳ⟨ı⟩-ı ᶜAẕrâ	*Azra'nın güzelliğinin ve ahlakının şiddetli arzusu (beni) aleme rezil edip divane etti.*
	Çü ḳullâb urdı bâña pence-i ᶜışḳ Eritdi cânumı işkence-i ışḳ	*Aşk pençesi bana çengel atınca, aşk azabı canımı eritti.*
	Cemâlî naḳşını bir bizde taṣvîr Bir üstâd eylemiş sanᶜatla taḥrîr	*Güzelliğinin resmini usta biri kumaş üzerine sanatkarane çizmiş.*
	Ḫayâl-i nakşile dembeste ḳaldum Ṣanasın naḳş-ı divâr-beste ḳaldum	*Resminin hayali beni lal etti, sanırsın duvara asılmış resim oldum.*
1800	Görelden ol cemâli büt-perestem Şarâb-ıᶜışḳile peyveste mestem	*O güzelliği gördüğümden beri put perestim, aşk şarabıyla sürekli sarhoşum.*

[127] "penhân" şeklinde harekeli.

	Atamuñ anamuñ terkini urdum Ümīdi vaṣl-ı cānān oldı derdüm	*Anamı babamı terk ettim, sevgiliye kavuşma ümidini dert edindim.*
63b	Etegüme elümile ṣarub baş Gezerin ilden ile iy ḳarındaş	*Kendi elimle kendi başıma iş açtım, ey kardeş, ilden ile gezer dururum.*
	Düşümde ölmedin bir kez cemālin Göreydüm bārī görmezsem viṣālin	*Kavuşmayı göremezsem bari ölmeden düşümde bir kez güzelliğini göreydim.*
	Visālinden naṣībüm yoḳ muḳarrer Ṣalayın bārī milk-i cāna āzer	*Şüphesiz kavuşmak nasibim yok, bari can ülkesini ateşe vereyim, (kendimi yakayım).*
1805	Yaḳayın āhile iki cihānı Ne yiri ḳoyayın ne ās-mānı	*Ne yeri bırakayım, ne göğü, iki cihanı (bir) ah ile yakayım."*
	Pes andan nevḥa itdi ḳıldı zārī Oda yandurdı āhı ol diyārı	*Ondan sonra feryat edip ağladı, ahı o diyarı ateşe yaktı.*
	Çü gördi Lāhicān ol nāzenīni Ne vechile ider āh u enīni	*Böylece Lahican o ince tabiatlının ne sebeple ahedip inlediğini gördü.*
	Ḳarārı gitdi oldı aña demsāz Bu kerre Lāhicān eyledi āġāz	*Şuuru gitti, onunla içli dışlı dost oldular, bu defa Lahican başladı.*
	İki bülbül gülistāndan be-der-dest Oḳurlar bāb-ı ʿışḳı zār u sermest	*İki bülbül birlikte gülbahçesinden aşk faslını ağlayarak sarhoşça okurlar.*
1810	Melik ʿAẕrā diyü eylerdi feryād Diridi Lāhicān ḳanı Perīzād	*Melik "Azra!" diye feryat ederdi, Lahican, "Perizad nerede?" derdi.*
	Görürler derd-i ʿışḳa yoḳdur encām Eline aldı Vāmıḳ bādei cām	*Aşk derdinin sonu yoktur görürler. Vamık eline şarap dolu kadeh aldı.*
	Şehenşāhuñ elinde cām-ı zerrīn İçi ṭolu mey-i ṣahbā-yı laʿlīn	*Şahın elinde altın kadeh, içi şarapla dolu yakut renkli kadeh*
	Didi ʿışḳuña iy şūḫ-ı dilārā Cemāl iḳlīminüñ sulṭānı ʿAẕrā	*"Aşkına ey gönül süsleyen güzel, güzellik ülkesinin sultanı Azra (aşkına)." dedi.*
	Dil ü cāndan añub rūḥ-ı revānı Ayaġ üzre ṭurub nūş itdi anı	*Can u gönülden, (teninde) akan ruhu (Azra'yı) anıp ayağa kalkarak onu içti.*
1815	Ḳuru od oldı yaş odile teskīn Oturdı taḫtına şāh-ı cihān-bīn	*Kuru ateş, yaş ateşle sükunet buldu, deneyimli şah, tahtına oturdu.*
	Eyitdi Lāhicān'a biz gelelden Bisāṭı bu bıñar üzre ṣalaldan	*Lahican'a "Biz gelip,bu pınar üzerine yaygıyı serdiğimizden beri*
64a	Bu bāġa geldi mi ol serv-i āzād Gözüñe oldı mı ẓāhir Perīzād	*o hür servi bu bağa geldi mi, Perizad gözüne göründü mü?" dedi.*

Eyitdi geldi iy şāh yine döndi
Şehenşāhı bize yardımcı ṣandı

(Lahican) "Geldi, yine döndü ey şah. (Siz) şahlar şahını bize yardımcı sandı.

Bizümle ol perī dāyim ider ceng
Henüz itmedi bir dem ṣulḥa āheng

O peri sürekli bizimle savaşır, henüz bir an barış için anlaşmadı.

1820 Ki şimdi küh-ı Ḳāf'a oldı perrān
Varub ᶜasker getüre ṭuta meydān

Şimdi Kaf dağına uçtu ki varıp asker getire, (savaş) meydanını tuta.

Alub meydānda cānum ol füsünger
İçe ḳanum bedenden ayıra ser

O büyücü, savaş meydanında canımı almak kanımı içmek, başımı bedenimden ayırmak (ister)..."

Sözin ḫatm eylemedin oldı peydā
Hava yüzinde nāgāh şür u ġavgā

(Lahican daha) sözünü bitirmeden ansızın havada kavga gürültü koptu.

LĀHİCĀN'UÑ MÜBTELĀ OLDUĠI PERİ DUḪTERİ LĀHİCĀN'İLE VĀMIḲ'I BİR ARADA GÖRÜB KENDİYLE CİDĀLE CEMᶜ OLMIŞLAR ṢANUB KÜH-I Ḳāf'DAN LEŞKER GETÜRÜB CENG İDÜB MAĠLÜB OLDUGIDUR

(Lahican'ın Aşık Olduğu Peri Kızı Lahican İle Vamık'ı Birarada Görüp Kendiyle Mücadele İçin Bir Araya Gelmişler Sanıp Kaf Dağından Asker Getirmesi, Savaşıp Mağlup Olması)

Perīlerle Perīzād gökden indi
Göz açdurmadı andan cenge girdi

Perilerle Perizad gökten indi,göz açtırmayıp savaşa giriştiler.

Görincek Vāmıḳ oldı key ġażabnāk
Perīler cengine āzm itdi bī-bāk

Vamık, görünce çok öfkelendi, korkusuzca savaşa girdi.

1825 Şu resme ḫışmile vardı çerīye
Ṣanasın girdi bir ac ḳurd süriye

Askerin üzerine öyle öfkeyle atıldı ki sanırsın aç kurt sürüye daldı.

Ne perrīye[128] ṣalardı tīġ-i bürrān
Havaya kellesin eylerdi perrān

Keskin kılıcını hangi periye çalsa kellesini havaya uçuruyordu.

Kimi kim ḫışmile oḳa dikerdi
Perīler ḳorḳusından per dökerdi

Öfkeyle oku kime saplasa periler korkusundan kanat dökerdi.

Bu yaña Lāhicān ġāyet üşendi
Revān kendü çerīsinden boşandı

Bu tarafta Lahican oldukça tedirgin oldu, yürüyüp kendi askerinden ayrıldı.

Ki yaᶜnī ire yardım vire şāha
Ola püşt-i penāh püşt-i penāha

Şahın yanına varıp yardım etmek, (kendini) koruyanı korumak istedi.

64b *1830* Gelince Lāhicān Vāmıḳ perīnüñ
Ṭaġıtdı ḳalbgāhını çerīnüñ

Lahican gelinceye kadar Vamık perilerin askerinin merkezini dağıttı.

Ṣıdı ol leşkeri çıḳdı kenāra
Yidi Vāmıḳ daḫı bir niçe yāre

Askeri kırıp kenara çıktı, (bu arada)Vamık da çok yara aldı.

[128] "perī" anlamında kullanılan kelime vezin gereği "perrī" şeklinde yazılmış.

Boyandı cismi ḳana ṣanki lāle
Şaḳāyıḳ gibi ġarḳ olmışdı ala

Bedeni lale gibi kana boyandı, şakayık gibi kırmızıya bulanmıştı.

Velīkin ġayretinden görmedi saḫt
Çıḳub taḫta oturdı ol cüvān-baḫt

Fakat gayretinden ötürü acıya aldırmadı, talihi açık (şah) çıkıp (yine) tahta oturdu.

Ḳodı zaḫmına merhem ṣardı üstād
Añub ᶜAzrā'yı Vāmıḳ ḳıldı feryād

Doktor yarasına merhem koyup sardı. Vamık Azra'yı anıp feryat etti.

1835 Unutdı zaḫm-ı şimşīri şehenşāh
Söküldi ḍarb-ı tīġ-i ᶜışḳ nāgāh

Şahlar şahı kılıç yarasını unuttu. ansızın aşk kılıcının darbesi yara açtı.

Bu yiñi yāre zaḫmı buldu emsem
Aḳıtdı eski yāre gözleri dem

(Aldığı) bu yeni yaraların acısı merhem buldu, (ama) eski yara, gözlerinden kan akıttı.

Cigerde cūş idüb ḳaynardı ḳanı
Yanardı āteş-i ḥasretde cānı

Kanı ciğerde coşup kaynar, canı hasret ateşinde yanardı.

Diridi cān bedenden olmadın dür
Görünmez mi gözüme ol yüzi nūr

"Can bedenden uzaklaşmadan, o nur yüzlü gözüme görünmez mi?" derdi.

Virürsem ḥasretile cān-ı şīrīn
Yazalar ḳabrüm üstinde bu miskīn

"Tatlı canımı hasretle verirsem, kabrimin üstüne yazsınlar ki bu miskin

1840 Cihānda ḥasretile gitdi maḫrūm
Şehīd-i ᶜışḳdur maẓlūm u merḥūm

cihanda hasretle mahrum gitti, zulüm görmüş ve rahmetli olmuş aşk şehididir.

Naṣīb olmaz bugün dīdār-ı ᶜAzrā
Ki ḥasret yarına ḳaldı dirīġā

Bugün Azra'nın yüzü nasip olmadığına göre eyvah yarına (ahirete) kaldı."

Egerçi fürḳatile aġlar idi
Ümīd-i vaṣlile cān egleridi

Her ne kadar ayrılıkla ağlasa da kavuşma ümidiyle canını eğlerdi.

Bu yaña çün ṣınub ḳaçdı Perīzād
Eyitdi kendüye ol serv-i āzād

Öte yandan Perizad yenilip kaçtı. O hür servi (kendi) kendine dedi ki

ᶜAceb kim ola bu şāh-ı cihāngīr
Ki çekdi bi-mehābe[t][129] baña şimşīr

"Acaba bu cihanı tutan padişah kim ki bana korkmadan kılıç çekti.

65a *1845* Özüm pinhān[130] idüb aña perī-vār
Varayın olayın andan ḫaberdār

Kendimi peri gibi gizleyip varıp ondan haberdar olayım."

Yitişdi gördi taḫt üstinde sulṭān
Yatur giryān ider feryād u efgān

Varıp, sultanı tahtın üstünde ağlayıp, inler gördü.

Teraḥḥum itdi sulṭāna Perīzād
Ḳılıc zaḫmından eyler ṣandı feryād

Perizad sultana acıdı, sandı ki kılıç yarasından feryat ediyor.

---

[129] "mehābe" şeklinde yazılmış.
[130] "penhān" şeklinde harekeli.

PERİZĀD NİHĀN İKEN KENDÜSİNİ ĀŞ-KĀR İDÜB SĀBIḲDA GEÇEN KÜSTĀḪLIĠINA İʿTİẒĀR İDÜB VĀMIḲ'A NEVĀZİŞ İDÜB VĀMIḲ LĀHİCĀN'İLE PERİZĀD'I BARIŞDIRDIĠIDUR

(Perizad Gizli İken Kendisini Belli Edip Önceden Geçen Küstahlığına Özür Dileyip, Vamık'a Yalvarması, Vamık'ın Lahican İle Perizad'ı Barıştırması)

Nihān iken özini ḳıldı peydā
Bulutdan şanki gün oldı hüveydā

Gizliyken kendini gösterdi, sanki güneş gibi buluttan beliriverdi.

Düşer ẕerre gibi şāh ayaġına
Sürer ol gün yüzin māh ayaġına

Zerre gibi şahın ayağına düşüp, o güneş yüzünü ay(ın) ayağına sürdü.

1850 Didi iy ḫüsrev-i devrān-ı ʿālem
Vücūduñdur cihānda cān-ı ʿālem

"Ey cihanın yegane padişahı cihanda herkesin canı senin varlığındır." dedi.

Senüñ āh u fiġānuñ yaḳdı cānum
Zaḫım[131] kār itdi beñzer cāna cānum

Senin ah ve feryadın canımı yaktı, canım (benim)! yara çok acı veriyor herhalde.

Anuñçün şāh-ı ʿālem çekmesün ġam
Kim ol zaḫme bulunur bizde merhem

Onun için cihan padişahı gam çekmesin, çünkü bizde yaraya merhem bulunur."

Melik Vāmıḳ görür bir āfet-i cān
Olur her sözi cān derdine dermān

Melik Vamık her sözü can derdine derman olan cana felaket (bir güzel) görüyordu.

Didi iy meh zaḫımdan baña pervā
Eşer yoḳ ḳıl ḳadar cānumda ḳaṭʿā

"Ey ay, yaradan dolayı ağrılarıma kesinlikle kıl kadar aldırmıyorum." dedi.

1855 Velīkin bir perīnüñ derdi yāre
Urub bağrumı itdi pāre pāre

"Fakat bir perinin derdi yaralayıp bağrımı parça parça etti.

Eger ol yāreye merhem olaydı
Dil ü cān her nefes ḫurrem olaydı

Keşke o yaraya merhem olaydı, can ve gönlüm her nefes şen olaydı...

O derdi ḳoyalum iy lāle-ruḫsār
Olalum sen yüzi gülden ḫaberdār

Ey lale yanaklı o derdi bırakalım, sen gül yüzlüyü tanıyalım.

65b Ne gülşen güllerindensin beyān it
Ne cānuñ cānısın iy cān ʿıyān it

Hangi gülbahçesinin güllerindensin söyle, ey can, hangi canın canısın açıkla!

Utanub nāzile eydür perī-zād
Perīyem cāriyeñ adum Perīzād

Peri kızı utanıp nazlanarak "Periyim, hizmetçin(im), adım Perizad." dedi.

1860 Perī-peykerlerüñ serdefteriyin
Ayaġuñ tozınuñ fermān-beriyin

"Peri yüzlülerin lideriyim, ayağının tozuyum, emrine amadeyim.

Bu ḳaṣruñ ṣāḥibi kim Lāhicān'dur
Bana ʿāşıḳdurur bunca zemāndur

Bu köşkün sahibi olan Lahican bana bunca zamandır aşık.

Cefālar eyledüm ḫadden ziyāde
Velī yād itmedüm bir gün vefāda

Haddinden fazla eziyet ettim de bir gün iyilikle anmadım.

---

[131] Kelime "zaḫm" şeklinde harekelenmiş, fakat vezin gereği "zaḫım" şeklinde okunması gerekiyor.

Yudar laᶜlim ġamından her gice ḳan
Yürür sevdā-yı zülfümle perīşān

Dudağımın gamından her gece kan yutar,
saçımın sevdasıyla perişan yürür.

Döker nergislerüm añsa gözi yaş
İrer zaḫm-ı müjemden bağrına baş

Nergis gözlerimi ansa gözü yaş döker, kirpiğimin darbesinden bağrı yaralanır.

1865 İşüm gücüm anuñla ceng ü ġavġā
Teraḥḥum itmedüm bir laḥẓa ḳatᶜā

İşim gücüm onunla savaşmak, kavga etmek kesinlikle bir an (bile) acımadım.

Cihān içre begendüm bu diyārı
Sever ṭabᶜum ziyāde bu bınārı

Dünyada bu diyarı beğendim, tabiatım bu pınarı oldukça çok sever.

Teferrüc-gāhum olmışdur bu gülşen
İderin bunda ᶜişret her zemān ben

Gezinti yerim bu gülbahçesi olmuştur, ben her zaman burada eğlenirim.

Gelüb gördüm cihān pür-ādem olmış
ᶜAlemlerden bu ᶜālem ḫurrem olmuş

Gelip cihanın adam dolmuş buranın bayraklarla donatılmış olduğunu gördüm.

Dikilmiş ejdehā-peyker ᶜalemler
Ṭutulmış bār-gāhlar ḳonmış ᶜasker

Ejderha yüzlü bayraklar dikilmiş, çadırlar kurulmuş, asker konaklamış.

1870 Ḳurılmış ortada bir taḫt-ı zerrīn
Oturmış bir şehenşāh Ḫüsrev-āyīn

Ortaya bir altın taht kurulmuş, Hüsrev gibi bir şahlar şahı oturmuş.

Bu ḥāli bilmege cān oldı ṭālib
Bu resme oldı bāña ẓann-ı ġālib

Canım işin aslını öğrenmek istedi, durumdan şu sonucu çıkardım:

Didüm bunlara gelmege bahāne
Gelübdür yardım ide Lāhicān'a

'Bunlar Lahican'a yardım etmek bahanesiyle gelmiştir,' dedim.

66a Varub cemᶜ eyledüm ben de çerīler
Göñüller şehrin alıcı perīler

Varıp ben de asker, gönüller şehrini alan periler topladım.

Gelüb ceng eyledüm küstāḫlıḳ itdüm
Şınub leşker hezīmet birle gitdüm

Gelip savaştım, küstahlık ettim, asker yenildi, bozguna uğrayıp döndüm.

1875 Muᶜaf[132] it cürmümi oldum ᶜözür-hᵛāh
Kerem sizlerden ü kem bizden iy şāh

Suçumu affet özür diliyorum. Ey şah, büyüklük sizden, noksanlık bizden" (dedi).

Şu deñlü eyledi ᶜözri o cānān
Teraḥḥum eyledi ol māha sulṭān

O ay (gibi) sevgili o kadar özür diledi ki sultan aya acıdı.

Bu luṭf u ᶜizzeti gördi Perīzād
Özi ẓulm eyledi şāh ᶜadlile dād

Perizad bu iyilik ve hürmeti gördü; kendi zulüm, şah (ise) adalet ve insaf etmişti.

Hezārān ᶜizzetile ol semenber
Öpüb ḳodı serīr ayaġına ser

O yasemin göğüslü binlerce hürmetle şahın ayağını öpüp baş koydu.

---

[132] "maᶜaf" şeklinde harekeli.

ᶜÖzürler itdi didi iy güher-pāş[133] — *Özürler dileyip "Ey (konuşurken) mücevher saçan, bu hizmetçi zavallı cariyendir." dedi.*
Kemîne cāriyeñdür bu karavaş

1880 Perestāra Perîzād itdi fermān — *Perizad hizmetçi(sin)e şah(ın yarasın)a Süleyman merhemi (getirmesini) emretti.*
Süleymān merheminden şāha dermān

Per açub uçdı bir niçe perestār — *Birçok peri kanat açıp uçtu, merhem getirip şaha sürdüler.*
Getürdi merhem itdi şāha tîmār

Oñuldı zaḫmı şāhuñ buldı ṣıḥḥat — *Şahın yarası onuldu, iyileşti, bu durum için Hakk'a şükür ve minnet etti.*
Bu ḥāle şükr ü Ḥaḳḳ'a itdi minnet

Yitişdi Lāhicān ol demde nāgāh — *O an birdenbire Lahican yetişti, Vamık'ın önünde o ay yüzlüyü gördü.*
Görür Vāmıḳ öñinde ol yüzi māh

Ṭurur ṣıdḳile olmış ḫidmete ḳul — *Hizmet için hazır vaziyette durmaktaydı.Nitekim kölenin, köleliği (kendiliğinden) kabul edeni makbuldür.*
Nitekim bende muḳbil olsa maḳbūl

1885 Ḳoyub cengi götürmişler nifāḳı — *Savaşı bırakmışlar bozuşmayı kaldırmışlar, iki şah barış anlaşması yapmış.*
İki şāh eylemiş ṣulḥ ittifāḳı

Çü gördi Lāhicān bu feṯḥ-i bābı — *Lahican bu kapının açıldığını görünce, "Ey devlet burcunun güneşi!" dedi.*
Didi iy burc-ı devlet āf-tābı

Saᶜādetde Süleymān-ı zemānsın — *"Saadette zamanın Süleyman'ısın, devletin başına büyük hükümdarsın.*
Serîr-i devlete ṣāḥib-ḳırānsın

66b Murāduñca muṭīᶜüñ oldı devrān — *Felek senin arzuna boyun eğdi, insan ve cinler hükmüne girdi.*
Bugün ḥükmüñde fermān insile cān

Hemîşe ins [ü] cān olsun muṭīᶜüñ — *İnsan ve cinler her zaman itaat edenin (oldu). Yüce tahtın güneşten talihli olsun!"*
Güneşden baḫtlu taḫt-ı refīᶜüñ

1890 Melik Vāmıḳ güher[134] dürcini açdı — *Melik Vamık mücevher sandığı (ağzı)nı açtı, müjde incilerini üzerine saçtı:*
Beşāret dürlerin üstine ṣaçdı

Eyitdi Lāhicān'a iy birāder[135] — *"Lahican'a ey kardeş hamdolsun ki bu şer hayra döndü." dedi.*
Biḥamdillāh ki ḫayre döndi bu şer

Murāduñ üzre devr itdi felekler — *"Felekler arzuna göre döndü, şükür ki emekler boşa gitmedi.*
Şükür kim żāyiᶜ olmadı emekler

Perestār oldı ḳapuñda Perîzād — *Perizad kapında hizmetçi oldu, o servi kapından azat olmak istemiyor.*
Dimez ol serv ola ḳapuñdan āzād

---

[133] "güher-bāş" şeklinde yazılmış.
[134] Kelime "gevher" şeklinde yazılmış ve "güher" okunacak şekilde harekelenmiş.
[135] "bürāder" şeklinde harekeli.

Dilerüz açasın iḥsān ḳapusın
Yapasın miḥnet ü hicrān yapusın

İyilik kapısını açmanı sıkıntı ve ayrılığı örtüp (kapatmanı) dileriz.

1895 Budur erlik erenler işin işle
Perīzād'a günāhını bağışla

Erlik budur, er olanların yaptığını yap, Perizad'ın günahını bağışla!

Egerçi görmedi mihr ü vefāsın
Gülüñ bülbül çekegeldi cefāsın

Her ne kadar bülbül sevgi ve hayrını görmedi gülün azabını çekegeldiyse de

Cefāsın ol cefākāruñ vefā bil
Ne cevr iderse cāna heb ṣafā bil

o azap vericinin azabını iyilik bil, cana verdiği her azabı neşe bil!

Vefā olur egerçi ḳuvvet-i cān
Şekerden ṭatlu zehr-i cevr-i cānān

Her ne kadar cana kuvvet veren vefa ise de sevgilinin azabının zehri şekerden tatlı."

Ṭururdı Lāhicān sermest ü ḥayrān
Nite ġassāl öñinde cism-i bī-cān

Lahican, (ölü) yıkayıcı önündeki cansız beden gibi sarhoş ve şaşkın dururdu.

1900 Gelürdi ᶜaḳlı gāh yine giderdi
Ne cānı ne cihānı farḳ iderdi

Aklı gelip gidiyordu, ne canı ne cihanı fark ediyordu.

İrişdi semᶜine bir ṣavt-ı ṣāfī
Olur cān derdine şāfī vü kāfī

Kulağına, can derdine şifa veren ve yeterli olan hoş bir ses geliyordu.

Ṭaġılmış ᶜaḳlı başına dirildi
Ki ṣan ölmişidi yine dirildi

Dağılmış aklı başına geldi, sanki ölmüştü tekrar dirildi.

67a Yüz urub baş ḳodı sulṭān öñinde
Virüb cān itdi ḳurbān cān öñinde

Sultanın önünde yüz sürüp baş koydu, can verip canını kurban etti.

Ṭurub ḫidmetde ḳıldı çoḳ şenālar
Devām-ı devlet-i şāha duᶜālar

Hizmetine amade olup çok övgüde bulundu şahın devletinin devamı için dualar etti.

1905 Didi iy şarḳ u garbuñ pād-şāhı
Saᶜādet nūrı vü ẓıll-ı ilāhī

"Ey doğu ve batının padişahı, saadet nuru ve Allāh'ın gölgesi," dedi.

Güneşden rūşen olsun şemᶜ-i baḫtuñ
Felekden yüksek olsun pāy-ı taḫtuñ

"Bahtının mumu güneşten parlak olsun, tahtının ayağı gökyüzünden yüksek olsun!

İrürdüm nā-murādidüm murāda
Hemīşe devlet ü ᶜömrüñ ziyāde

Arzusuna ulaşamamış(biriy)dim, murada erdim, daima devlet ve ömrün çok olsun!"

Melik bu fetḥe şād oldı beġāyet
Ḫudā'ya itdi şükri bī-nihāyet

Melik bu sonuca oldukça memnun oldu, Allāh'a sonsuz şükretti.

Buyurdı Behmen'e Vāmıḳ ki ṭuruñ
Oturmañ tīz düğün ḳaydını görüñ

Vamık Behmen'e "Kalkın, oturmayın düğün hazırlığı görün!" diye emretti

1910 İrişüb bu iki ḥasret murāda
Añılsun ḫayrile adum duᶜāda

"Bu iki hasret muradına ersin, adım hayır duayla anılsın."

Eyitdi Lāhicān'ile Perīzād
Taḥammül eylegil kim olasız şād

Lahican ile Perizad "Sabredin ki memnun olasınız." dedi.

Bu iş mümkin degüldür iy şehenşāh
Bize göstermesün ol güni Allāh

"Ey şahlar şahı bu iş mümkün değildir, o günü Allāh bize göstermesin.

Şeh-i ᶜālem murāda irmeyince
Gözi ᶜAẕrā ᶜiẕārın görmeyince

Cihan padişahı murada ermedikçe, gözü Azra'nın yanağını görmedikçe

Aramuzda bizüm olmaya birlik
İkimüzde ikilik ola dirlik

bizim aramızda birlik olmasın, ikimizde ikilik hayat (şekli) olsun!

1915 İkimüz birlige bitmeye ḳaṭᶜā
Bu söze şāhid olsun Ḥaḳ Taᶜālā

İkimiz (de) kesinlikle birliğe kavuşmayalım, bu söze Hak Taala şahit olsun.

İrincek siz iki ᶜāşıḳ murāda
Biz ikimüz olavuz bir arada

Siz iki aşık murada erince biz de bir araya geliriz (ancak)."

Melik Vāmıḳ bu sözden oldı ḫurrem
Şafālar geldi gitdi leşker-i gām

Melik Vamık bu sözlerden keyiflendi, neşe geldi, gam askeri gitti.

67b Eyitdi ancaḳ olur bārekallāh
Biz olduḳ rāżī rāżī olsun Allāh

"Barekallāh bu kadar olur, biz razı olduk Allāh razı olsun!" dedi.

Oḳudı āferīnler ḳıldı şābāş[136]
İkisin daḫı idindi ḳarındaş

"Aferinler, bravo!" dedi. İkisini de kardeş edindi.

1920 Pes andan didi Vāmıḳ ṭurmaġ olmaz
Kişi ṭurmaġile maḳṣūda irmez

Ondan sonra Vamık "Durmak olmaz, kişi durmakla arzusuna kavuşmaz." dedi.

Buyurdı göc yaraġın gördi leşker
Süvār oldı atına çünki server

Emretti, asker göç hazırlığı yaptı, lider, atına bindi.

Yir öpdi Lāhicān'ile Perīzād
Didiler şāh-ı ᶜālem şād-mān-bād

Lahican ile Perizad yer öptü, "Cihan padişahı şad ol!" dediler.

İcāzet buyuruñ bu iki bende
İdelüm saᶜy cān oldukça tende

"İzin verin bu iki köle(niz) can bedende olduğu müddetçe çabalayalım,

Ser-ā-ser cüst ü cū idüb cihānı
Arayub āşikāre vü nihānī

bütün asker(im)le dünyayı araştırıp, gizli açık arayıp

1925 Umaruz Ḥaḳ vire bir gün bulavuz
Saᶜādetle alub şāha gelevüz

ümit ederiz ki bir gün Allāh verir bulur da mutlu bir şekilde alıp şaha geliriz."

İcāzet virdi anlara şehenşāh
Didi ḫayr ola varuñ inşaᵓallāh

Şahlar şahı onlara izin verdi, "Hayırlısı olsun, varın... inşaallāh!" dedi.

[136] "sābāş" şeklinde yazılmış.

LAHİCĀN Ü PERİZĀD VĀMIḲ'İLE VEDĀʿLAŞUB GÖGE PERRĀN OLDILAR VĀMIḲ MAʿŞŪḲINI İSTEYÜ GİTDÜGİDÜR

(Lahıcan ve Perizad Vamık ile Vedalaşıp Göğe Uçtular, Vamık'ın Sevgilisini Aramaya Gitmesi)

Periler ās-māna oldılar perrān
Melik Vāmıḳ yir üzre itdi seyrān

Periler gökyüzüne uçtular, Melik Vamık yeryüzünde yol aldı.

Yüridi on sekiz gün gice gündüz
Geçüb niçe eniş yoḳuş niçe düz

Onsekiz gün gece gündüz yürüdü, birçok iniş yokuş, birçok düzlük geçti.

Bu resme irdi taḳdīr-i ilāhī
Melik irgürdi Rī milkine rāhı

Allāh'ın takdiri Melik'in yolunu Rı ülkesine ulaştırdı.

1930 Bulur ol yirde bir ṣaḥrā-yı zībā
Ṣanasın ravżā-ı Fırdevs-i Aʿlā

(Şah) orada güzel bir ova bulur, sanırsın Firdevs-i Ala'nın bahçesidir.

68a Ne isterseñ müheyyā yimedin ḳayd
At içün otlar u itler içün ṣayd[137]

Yemekle ilgili ne istersen hazır, at için ot, it için av.

Buyurdı ḳondılar leşker temāmı
Maḳām idindiler bir ḫoş maḳāmı

Emretti, bütün asker konakladı, güzel bir yere yerleştiler.

Begendi Vāmıḳ ol ṣaḥrāyı ġāyet
Eyitdi irmedin ʿömre nihāyet

Vamık o ovayı çok beğendi, "ömrün sonu gelmeden" dedi

Bahār eyyāmı gül devrānıyıdı
Ṣafā āvānı mül devrānıyıdı

-bahar zamanı gül devriydi, eğlence vakti, şarap çağıydı.-

1935 Ḳuruñ bezmi ḳılalum ṣoḥbet-i gül
Ṣunuñ cāmı idelüm ʿişret-i mül

"meclisi kurun gül sohpeti edelim, kadeh sunun içki keyfi yapalım!"

Ḳuruldu meclis oldı ʿİşe bünyād
Ṣafāyile göñüller oldı ābād

Meclis kuruldu eğlenceye başlandı, gönüller keyifle memnun oldu.

Peyāpey bir niçe gün ʿişret itdi
Dönüb şāh Behmen'e bir gün eyitdi

Ardarda birçok gün eğlenildi, bir gün şah dönüp Behmen'e dedi ki

Süvār oluñ seḥer vaḳtinde yarın
Ṭolanalum bu ṣaḥrānuñ kenārın

"Yarın seher vaktinde at binin bu ovanın etrafını dolaşalım,

Teferrüc eyleyelüm bu diyārı
Birez seyrān idelüm sebzezārı

bu diyarda gezinelim, biraz çimenliği seyredelim.

1940 Bizi ṣayd itmedin ʿAnḳā-yı devrān
İdelüm bir şikārı şīr-i ġarrān

Çağın Anka'sı bizi avlamadan, kükreyen arslan avlayalım."

Süvār oldı seḥer vaḳtinde leşker
Kim oldı her biri biñ başlu ejder

Asker seher vaktinde at bindi, öyleki her biri bin başlı ejder oldu.

---

[137] Mısradaki her iki "içün" kelimesi de kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.

Biner bir ata Vāmıḳ çarḫ-ı devvār
Yürüyişinde ḳalur ᶜāciz ü zār

Vamık yürüyüşünde dönen feleğin aciz ve zavallı kalacağı bir ata biner.

Sürüb şîri çıyān[138] gibi cihāngîr
Aradı ṭaġda ḳaplan mîşede şîr

Savaşçı (şah), arslanı böcek gibi kovalayıp dağda kaplan ormanda arslan aradı.

Gice gündüz şikār itdi beş on gün
Ki ḳandan ṭaġla ṭaş oldı gülgūn

Beş on gün gece gündüz avlandı, öyle ki kandan dağ ve taş gül renkli oldu.

1945 Dükendi keklik ü ṭurrāc u tîhū
Ne ṭavşan ḳaldı ol yirde ne āhū

Keklik, sülün ve çıl kuşu tükendi, orada ne tavşan kaldı ne ceylan.

68b Çün avdan ḥaẓını aldı şehenşāh
Ṭutarlar girü meskenden yaña rāh

Şahlar şahı avdan zevkini aldı. yine eve doğru yol aldılar.

Buyurdu beglerine ol cüvān-baḫt
Gelüb ol sebzezāre ḳurdılar taḫt

O talihli (şah), beğlerine emretti, gelip o çimenliğe taht kurdular.

Didi eyleñ bu etlerden kebābı
Getürüñ meclise şemᶜ ü şarābı

"Bu etlerden kebap yapın, meclise mum ve şarap getirin!" dedi.

Yine meclis ḳuruldı yüridi cām
İder devrān nitekim devr-i eyyām

Yine meclis kuruldu, kadeh gezdi, zamanın dönmesi gibi döndü.

1950 Çü meşġūl oldı bunda ᶜişrete şāh
Gözet neyler bu yaña ḥikmetu'llāh

Şah burada eğlenceyle meşgul iken diğer tarafta Allâh'ın hikmeti ne yapar seyret!

Bu ḥāli gördi Rî ḫalḳı üşendi
Ḳamusı ḳorḳusından ḳan ḳaşandı

Rî halkı bu hali görünce rahatı kaçtı, hepsi korkusundan kan işedi.

Dirildi ol nevāḥîde olanlar
Danışdı birbirile iş bilenler

O nahiyede bulunanlar toplandı, tecrübeliler birbirleriyle görüştü:

Didiler ne ṭurursız ġāfil olmañ
Bu işde ᶜālim oluñ cāhil olmañ

"Ne duruyorsunuz gafil olmayın, cahillik etmeyin!" dediler.

Bu er kim geldi bu ṣaḥrāya girdi
Bilinmez adı ṣanı yiri yurdı

"Ovaya gelip yerleşen bu kişinin, adı sanı, yeri yurdu bilinmez.

1955 Alur bu milki āḫir bu göresiz
Esîr olur er ü ᶜavret oġul ḳız

Görürsünüz sonunda buraları alır; erkek kadın, oğul kız (herkes) esir olur.

Yılanı ejder olmadın görelüm
Ulalmadın bu fitne öldürelüm

Yılanı ejder olmadan görelim, bu fitneyi büyümeden öldürelim.

Başumuza belā olur bu āḫir
Gerekdür buña tedbîr evvel āḫir

Sonunda bu, başımıza bela olur, buna enînde sonunda önlem alınması gerekir."

[138] "cıyān" şeklinde yazılmış.

Bu rāyı gördiler rūşen serencām
İdeler ḥāli Rī şāhına iʿlām

Sonunda durumu Rī şahına bildirme fikrini uygun buldular.

Bulurlar bir berīd-i bād-reftār
Ki her işden ḫaberdār ehl-i güftār

Söz söylemesini bilen her işten anlayan süratli bir ulak bulurlar.

1960 Yazub bir nāme aṣlınca mufaṣṣal
Virürler aña kʾide müşkili ḥal

(olayın) aslına uygun teferruatlı bir mektup yazıp problemi çözmesi için ona verirler.

69a Götürdi nāmei oldı revāne
İrişdi ḳuşlıḳ olınca nişāna

(Ulak) yürüdü, mektubu götürdü, kuşluk vakti olunca menzile ulaştı.

VĀMIḲʾUÑ YOLI RĪ MİLKİNE UĞRAYUB ARSLAN-NĀM EMİRİ VARUR ANUNLA CENG EYLEYÜB ARSLANʾI ATDAN KAPUP KENDÜYE TÂBİʿ EYLEDÜGİDÜR

(Vamık'ın yolu Rī Topraklarına Uğrar, (Rī') Sultanı Arslan ile Savaşıp Arslanı Attan Kapıp Kendine Boyun Eğdirmesi)

Meger ol demde Rī milkinde sulṭān
Bir ulu şāhidi dirlerdi Arslan

O devirde Rī ülkesinin Arslan denilen bir bir ulu padişah vardı.

Naẓīri yoġidi milk-i cihānda
Olurdı taḫtı anuñ Naḫcüvān'da

Dünyada benzeri yoktu, onun tahtı Nahcüvan'da bulunurdu.

Oturub ʿiş iderdi şād [u] ḫurrem
Ṣafā-yı şevḳile olmışdı ḫoş-dem

Şen şakrak oturup eğlenirdi, neşeli, mutlu hoşça vakit geçirirdi.

1965 Cihānuñ mihnetinden fārīġu'l-bāl
Bu resme sürmiş ʿömrü niçe yüz sāl

Dünyanın sıkıntısından gönlü rahattı, bu şekilde yüz yaştan çok ömür sürmüş(tü).

Elinde ḫoş Cemāne cām-ı zerrīn
Dilinde Ḫüsrevāne şiʿr-i Şīrīn

Cem gibi altın kadeh elinde hoş, Hüsrev gibi dilinde Şirin'in şiiri.

Muṣāḥib bir niçe ḫoş-ṭabʿ yārān
Virürler cāma bāde bādeye cān

Sohbet ettiği bir çok güzel yaradılışlı dostu kadehe şarap, şaraba can verirler(di).

Cefā vü cevri itmişler ferāmūş
Vefā-yı bezmile ḫāṭırları ḫoş

Sıkıntı ve kederi unutmuşlar, istedikleri gibi meclisle gönülleri hoş.

İrişdi nāgehān ol peyk-i çālāk
Yüzin dergāh öñinde eyledi ḫāk

Ansızın o hızlı ulak geldi, yüzünü eşiğin önünde toprağa sürdü.

1970 Didi şāhā hemīşe şādkām ol
Cihānda Cem gibi hemrāh-ı cām ol

"Ey şah daima şad ol, dünyada Cem gibi kadehin yoldaşı ol!" dedi.

Ṣaḳın ġāfil oturma geldi bir er
Yanınca bir niçe miḳdār leşker

"Sakın gafil oturma, bir er ve yanında çok sayıda asker (Rī'ye) geldi.

Fülān ṣaḥrāyı gördi bāġ [ü] gülşen
Niçe gündür idindi anı mesken

Falan ovayı bağ, bahçe gördü, bir çok gündür orayı mesken edindi.

Gice ʿişret ider gündüz şikārı
Ṣınıḳdurdı temāmet ol diyārı

Gece eğlenir, gündüz avlanır, o çevreyi tamamen sindirdi.

69b Yanında zerrece yoḳdur bu ᶜālem
Görünmez gözlerine çöpce ādem

Bu dünya zerre kadar gözünde değildir, insanın gözünde çöp kadar yeri yok.

1975 Felek adını añıcaḳ kelek dir
Pīle pīşe vü sīmurġa siñek dir

Feleğin adını anınca kelek der, file kaval, 'simurga sinek' der.

Bu iş ḫoş gelmedi hīc ḫāş u ᶜāma
Getürdüm il erinden işte nāme

Bu iş hiç kimseye hoş gelmedi, valinin mektubunu getirdim."

Oḳundı nāme fehm olundı mefhūm
Ḳażiyye oldı Rī şāhına maᶜlūm

Mektup okundu yorumlandı, Rı Şahı

İşitdüginde oldı key ġażabnāk
Ṣalub başını itdi nāmei çāk

duyunca çok öfkelendi, başını önüne eğip mektubu yırttı.

Didi bilmediñüz mi ad u ṣanın
Nişān ḳankı yirüñ virür nişānın

"Adını sanını öğrenmediniz mi, belirtileri nerenin izini gösteriyor?" dedi.

1980 Didi ol peyk nāmından nişāne
Şu deñlü bildük iy şāh-ı zemāne

Postacı, "Ey devrin padişahı, namı hakkında şu kadarını öğrendik." dedi.

Adıdur şāh Ṭaymūs oġlı Vāmıḳ
Kim olmış görmedin ᶜAẕrā'ya ᶜāşıḳ

"Adı şah Taymüs oğlu Vamık ve görmeden Azra'ya aşık olmuş.

Ṭolaşub ᶜışḳa terk itmiş diyārın
Cihānı geşt idüb ister nigārın

Aşk için dolaşıp, memleketini terk etmiş, dünyayı gezip sevgilisini arar."

İşitdi anı Arslan geldi ḫışma
Çöpe ṣaymadı göstermedi çeşme

Arslan onu duyup öfkelendi, çöpe saymadı, ciddiye almadı.

Revān on biñ erile itdi ılġar
İrişdi kimse olmadın ḫaberdār

Onbin piyade (birliği)yle üzerine yürüdü, kimsenin haberi olmadan vardı.

1985 Şebiḫūn itdi çekdi tīġ-i bürrān
Göz acdurmadı itdi tīr bārān

Gece baskını yapıp kılıç çekti, göz açtırmadı, ok yağdırdı.

Bu yaña şāh Vāmıḳ menzilinde
Yatur ġāfil ki ṣan kendü ilinde

Diğer tarafta Vamık, konağında kendi ülkesindeymiş gibi gafil yatmaktaydı.

Seḥerden gözlerin almışdı uyḫu
Ḳulaġına ṭoḳundı hāyile hū

Seher vaktinde gözüne uyku girmişti, "hay huy" sesleri kulağına geldi.

Uyandı gördi ḥāl olmış diger-gün
Meger ḫışm eylemiş kendüye gerdūn

Uyanıp durumun değiştiğini feleğin kendine öfkelendiğini gördü.

70a Yirinden ṣıçradı ṣan şīr-i ġarrān
Depindi leşkere ol merd-i meydān

Yerinden kükreyen arslan gibi sıçradı, o meydan yiğidi düşmana şiddetle saldırdı.

1990 Beliñleyü yirinden ṭurdı Behmen
Ḳodı başa ışıḳ geyindi cevşen

Behmen telaşla yerinden sıçrayıp, başına miğfer koyup zırh giyindi.

Uyandı cümle leşker ata bindi
Yüridi düşmene ḳarşu depindi

Bütün asker uyandı ata bindi, yürüdü düşmana karşı hücuma geçti.

Alub Vāmıḳ ele bir tīg-i bürrān
Ṣıġadı iki ḳolın ḳıldı ᶜuryān

Vamık eline keskin bir kılıç alıp, iki kolunu çemledi.

Ḳaṣırġa gibi esdi vü ṣavurdı
Ṣaġın ṣola ṣolın ṣaġa devirdi

Kasırga gibi esti savurdu, sağını sola, solunu sağa yıktı.

Ṭaġıtdı ol çerīnüñ ḳalb-gāhın
Nitekim ġarḳa dirnegini şāhin

Şahinin karga derneğini dağıtması gibi o askerin merkezini dağıttı,

1995 Ziyāde itdi Behmen daḫı iḳdām
Nitekim sāye Ḫān cenginde Behrām

Han'ın savaşında Behram gibi Behmen de müdhiş savaşıyordu.

İderken cengi Vāmıḳ ᶜāşıḳāne
Buluşdı nägehān Arslan Ḫān'a

Vamık (savaşa) aşık gibi, (gönülden) çarpışırken ansızın Arslan Han ile karşılaştı.

Çü Arslan anı gördi çekdi şimşīr
Pelenge açdı pence ṣanasın şīr

Arslan onu görünce kılıç çekti, sanki arslan kaplana pençe kaldırdı (hamle etti).

Aña Vāmıḳ siper ṭutdı muḳābil
İfāde itmedi olmadı ḳābil

Vamık ona kalkanı karşı tuttu, fayda etmedi, dayanmadı.

Elinde pāy-dār olmadı ḳalḳan
İki şaḳḳ itdi anı tīġ-i bürrān

kalkan sağlam kalmadı, keskin kılıç onu iktye böldü.

2000 Ṭoḳundı Vāmıḳ'a bir zaḫm muḥkem
Revān oldı teninden cismine dem

Vamık ağır bir darbe aldı, teninden kan akmaya başladı.

Yidi ol zaḫmı çün göñli bulandı
Ziyāde ḫışma geldi öykelendi

Aldığı yaradan midesi bulandı, oldukça kızıp öfkelendi.

Acıtdı ṭatlu cānın yāre anuñ
Başıldı ḳuyruġı ṣan ejdehānuñ

Yara onun tatlı canını acıttı, sanki ejderhanın kuyruğuna basıldı.

Ṣunub Arslan'a Rüstem gibi Vāmıḳ
Yaḳasına yapışdı şāh-ı ᶜāşıḳ

Seven(ler)in şahı Vamık, Arslan'a Rüstem gibi hamle yapıp yakasına yapıştı.

70b At üstinden bir alma gibi aldı
Acı ḳavun gibi yirlere çaldı

At üstünden bir elma gibi aldı, acı kavun gibi yerlere çaldı.

2005 Şikāra çünki şeh-bāz eyledi ḫīz
Atından indi çıḳdı gögsine tīz

Şahin gibi avın üzerine atıldı, atından inip çarçabuk göğsüne çıktı.

Elini bağlayub ṭutdı şaḳalın
Ödin uçurdı ḳomadı mecālin

Ellerini bağlayıp sakalını tuttu, (Arslan'ın) ödünü kopardı, gücünü bitirdi.

Revān ḳaṣd itdi kim ala revānın
Kese başın ḳara ṭoprağa ḳanın

Varıp niyetlendi ki canını ala, başını kesip kanını toprağa karıştıra.

Açub Arslan gözini gördi gerdūn
Kim itmiş nerre-şīri demneden dūn

Arslan gözünü açıp feleğin erkek arslanı çakaldan aşağılık etmiş olduğunu gördü.

Pelengüñ pencesine girdi çün şīr
Ṭaḳub boynına urġan itdi naḫcīr

Arslan kaplanın pençesine düştü (artık, Vamık onun) boynuna halat takıp bağladı.

2010 Görür varmış vücūd-ı cān ḫarāba
Fiġān u zārile çoḳ itdi lābe

Can varlığını harap olmuş görünce ağlayıp inleyerek çok yaltaklandı.

Tażarruᶜlar idüb dir iy cihān-dār
Bana bir dem emān vir ḳıyma zinhār

Yalvararak "Ey padişah bana aman ver, sakın canıma kıyma!" der.

Mürüvvet bāġına iy serv [ü] şimşād
Kerem ḳıl ḳuşca cānum eyle āzād

"Yiğitlik bağının ey servi ve şimşadı büyüklük göster, canımı kuş gibi azat et!"

Teraḥḥum eyleyüb şāh itdi iḥsān
Elinden aldı bendin ḳalḳdı Arslan

Şah acıyıp bağışladı, elinden düğümü çözdü, Arslan kalktı.

Bağışladı ṣuçın yirden götürdi
Melik geçdi yine taḫta oturdı

Suçunu bağışladı, yerden kaldırdı, Melik geçip yine tahta oturdu.

2015 Zihī devletlü ḫān devletlü sulṭān
Öñinde rūbeh oldı şīr-i ġarrān

Ne güzel devletli han, devletli sultan, kükreyen arslan önünde tilki oldu.

Gelüb Arslan Şāh öñinde ḳodı baş
Duᶜā idüb ider taḥsīn ü şābāş[139]

Arslan Şah gelip önünde baş koydu, dua edip övdü.

Pes andan bendeler silkine vardı
Elin ḳavşurdı şāha ḳarşu ṭurdı

Ondan sonra köleler safına geçip ellerini bağladı, şahın karşısında durdu.

Görincek anı Vāmıḳ ᶜizzet itdi
Ṭurub Arslan'ı taḫta daᶜvet itdi

Vamık onu (öyle) görünce saygı gösterdi, kalkıp Arslan'ı tahta davet etti.

71a Oturmadı edeb itdi riᶜāyet
Temelluḳ itdi gösterdi diyānet

Oturmadı, görgü kurallarına uydu, iltifat etti, takva gösterdi.

2020 Didi iy burc-ı devlet āf-tābı
Şerefde evc-i ᶜizzet māh-tābı

"Ey devlet burcunun güneşi, onurda yücelik doruğunun dolunayı!" dedi.

Cihān fermān-pezīrüñ iy cihāngīr
Mübārek cismine kim irdi şimşīr

"Ey cihanı zapteden, cihan emrine boyun eğendir, mübarek bedenine kılıç değdi ya

Zehir-nāk idi ol şimşīr-i ḫūn-rīz
Ki zaḫmından gerekdür şāha perhīz

o kan döken kılıç zehirliydi, onun yarasından şaha perhiz (uygulamak) gerekir.

Şeref ṣaluñ saᶜādet birle şehre
ᶜilāc olunsun ol zaḫma vü zehre

Saadetle şehre şeref verin, o yaraya ve zehre ilaç yapılsın.

---

[139] "sābāş" şeklinde yazılmış.

Buyuruñ luṭf idüñ iy şāh-ı ᶜālem
Bir el öñürdi te'şīr itmedin sem

Zehir bir an önce etkisini göstermeden buyurun lütfen ey cihan padişahı (gidelim)!

2025 Bizi ḫāk-i mezelletden götürüñ
Sizüñdür taḫt geçüñ taḫta oturuñ

Bizi alçaklık toprağından kaldırın, taht sizindir geçin tahta oturun!

Benüm oġlum ol iy şāh-ı cüvān-baḫt
Saña lāyıḳ senüñdür tācile taḫt

Ey talihli şah, benim oğlum ol, taç ve taht sana layıktır, senindir.".

Şu deñlü dilkülük gösterdi Arslan
Ki ṭuta ḥīle birle şīr-i ġarrāñ

Arslan (şah),kükreyen arslanı hile ile yakalamak için o kadar tilkilik etti,

Temelluḳ eyleyüb itdi ḳasem yād
İnandı Vāmıḳ oldı ġuṣṣādan şād

yaltaklanıp yemin etti (ki) Vamık inandı teskin oldu.

İcābet eyledi ol daᶜveti şāh
Yöneldi şehre Arslan oldı hem-rāh

Şah o davete uydu, şehre yöneldi, Arslan yoldaş oldu.

2030 İrişdi Şāh Vāmıḳ Naḫcüvān'a
İşit neyler aña devr-i zemāne

Şah Vamık Nahcüvan'a ulaştı, zamanın dolabı ona ne yaptı dinle!

ARSLAN OL KİNE İLE VĀMIḲ'UÑ ZAḪMINA MERHEM YİRİNE ZEHR VİRÜB BEHMEN-NĀM HEVĀ-DĀRI ARSLAN'I GİRİFTĀR EYLEDÜGİDÜR

(Arslan O Gizli Düşmanlık ile Vamık'ın Yarasına Merhem Yerine Zehir Verip [Vamık'ın] Behmen İsimli Dostunun Arslan'ı Yakalaması)

Bu dehrüñ eksik olmaz ḥādişātı
Ne mihri vardur anuñ ne şebātı

Bu dünyanın olayları eksik olmaz, onun ne şefkati vardır, ne sözünde durduğu.

71b Kime kim virdi şekker itdi ġāfil
İçürdi ṣoñına zehr-i helāhil

Her kime şeker verdiyse aldattı, sonunda panzehiri olmayan zehir içirdi.

Kime bir laḥẓa sürdürse ṣafāyı
Ṣoñına çekdürür biñ yıl cefāyı

Kimi bir an rahat ettirse sonunda bin yıl sıkıntı çektirir.

Kimi kim bir nefes eylerse dil-şād
Olur ṣoñra işi āhile feryād

Her kimi bir nefes memnun etse sonra onun işi ah ile feryat olur.

2035 Gel iy ḫocā ḳo dehr-i dūn ṣafāsın
Ṣafāsı cifedür çekme cefāsın

Ey efendi! gel alçak dünyanın neşesini bırak, neşesi leştir, sıkıntısını çekme!

Metāᶜ-ı dünyevīye olma maġrūr
Ḳomaz dilde sürür [u] dīdede nūr

Dünya malıyla gururlanma, (dünya malı) gönülde sevinç ve gözde nur bırakmaz.

Şehüñ başında varidi ġurūrı[140]
Anuñçün yoġidi cānda ḫużūrı

Şahın başında gurur olduğu için ruhunda huzur yoktu.

[140] "ġuzūrı" şeklinde yazılmış.

Cüvān ola vü şulṭān ola ᶜāşıḳ
Bu üc ḫaslet olıncaġaz muvāfıḳ

(Bir kişi) genç, sultan ve aşık olur, bu üç özelliği de üstün olursa

Ġurūra bu arada virmeyen yol
Görür cennetde ölmedin yirin ol

bu arada gurura yol vermeyen ölmeden cennetteki yerini görür.

2040 Kim olmaz ᶜaḳlı olan kimse maġrūr
Yimez hīc ġuṣṣa olur şād u mesrūr

Aklı olan kimse gururlanmaz, (gururlanmayan) üzülmez, şen ve mutlu olur.

ᶜAḳıldan behre-mendiseñ cihānı
Elüñden ḳo yüri var iste cānı

Akıldan hisse sahibiysen dünyayı elden bırak, yürü, varıp canı iste!

Cihānı istemez cānı bulanlar
Niderler cānı cānānı bulanlar

Canı bulanlar, cihanı istemez, sevgiliyi bulanlar canı ne yapar?

Cihānuñ cümle vārını ḳo elden
İrür cānāna cānı Cāmiᶜī sen

Bütün dünya malını elden bırak, Camî sen canını sevgiliye ulaştır.

Çü Vāmıḳ aldı cānāndan ḫaberler
Anuñçün oda yandurdı cigerler

Vamık sevgiliden haberler aldığı için ciğerini ateşe yaktı.

2045 Cihān u cānı çün itdi ferāmūş
Gehī şekker gehī zehr eyledi nūş

Canı ve cihanı unuttu, bazen şeker yedi, bazen zehir içti.

Getürdi şehre Arslan şehr-yārı
Nitekim şīr alur gelür şikārı

Arslan (şah) arslanın avı alıp gelmesi gibi padişahı şehre getirdi,

72a Aña ḫāṣ ḫalvetinde virdi ḫalvet
Yidürdi şehd içürdi şīr ü şerbet

Kendi özel odasında ağırladı, bal yedirdi, süt ve şerbet içirdi.

Buyurdı ṣaldılar cerrāḥa ādem
Ki şāhuñ zaḫmına baġlaya merhem

Emretti, şahın yarasına merhem sürmesi için cerraha adam gönderdiler.

Meger varidi bir cerrāḥ-ı cān-ken
Cirāḥatda elinde idi her fen

Meğer yaralar hakkında bütün ilimleri bilen can söken bir cerrah varmış.

2050 Eger olsaydı biñ yıllıḳ cirāḥat
Oñuldur laḥẓada eylerse himmet

Bin yıllık yara olsa, gayret etse bir anda iyileştirir.

Alurdı her kime ḳaṣd eylese rūḥ
Ki ẕerre deñlü çöpden olsa mecrūḥ

Zerre kadar çöpten yaralanmış olsa bile her kime kıysa canını alırdı

Dir Arslan aña iy üstād-ı ḥāẕıḳ
Bu mecrūḥ kim görürsin adı Vāmıḳ

Arslan ona "Ey işinin ehli usta, gördüğün bu yaralının adı Vamık'tır." der.

Gelüb milküme girdi bī-icāzet
Baña vü ḫalḳa irgürdi ḫasāret

"Ülkeme izinsiz gelip bana ve halka zarar verdi.

Gerekdür idesin zaḫmına merhem
Urasın aña merhem yirine sem

Yarasına merhem hazırlamalı, ona merhem yerine zehir sürmelisin!

2055 Eger yüz biñ ola cisminde cānı
Birisi bulmaya andan emānı

Eğer cisminde canı yüzbin tane olsa biri bu (zehir)den kurtulmasın!"

Buyurdı biñ filūrī iki ḫil^{c}at
Didi bāḳī neyise ḥaḳḳ-ı ḫidmet

Bin altın para (ve) iki kaftan emretti, "Hizmetinin karşılığı neyse borcumuz." dedi.

Pes andan ṭurdı cerrāḥ-ı ṭama^{c}kār
Alub ol mālı oldı aġulu mār

Ondan sonra aç gözlü cerrah kalkıp ücreti aldı, zehirli yılan oldu.

Ṭapub dünyāya yaḳdı oda dehri
Ḳodı tiryāḳı virdi aña zehri

Dünyaya tapıp ahiretini ateşe yaktı, ona panzehir yerine zehir verdi.

Yudı pāk itdi zaḫmı sürdi merhem
Ḳodı penbe ṣarub bend itdi muḥkem

Yarayı yıkayıp temizledi, merhem sürdü, pamuk koyup sıkıca bağladı.

2060 Didi degmeñ ṣaḳın bu zaḫma zinhār
Vaṣiyyet itdi gitdi ol sitemkār

Zalim (adam) "Bu yaraya kesinlikle dokunmayın" diye tenbih edip gitti

Meger merhem yirine zehrimiş ol
Degül luṭf u kerem pür-ḳahrimiş ol

Meğer merhem yerine zehirmiş, lütuf ve iyilik değil tamamen zulümmüş.

72b Zehir kār itdi Vāmıḳ ḳıldı feryād
Ṣanasın zıḳḳ-ı[141] menfūḫdur ṭolu bād

Zehir etkisini gösterdi, Vamık feryat etti. (yara) hava dolu tulum gibi şişmişti.

Ki bīrūndan derūna itdi ġavrı
Virür cisme cefā vü cāna cevrı

Dıştan içe doğru derinleşiyor, cisme azap ve ruha eziyet veriyordu.

Gözinden nūrı başdan ^{c}aḳlı gitdi
Geçüb cāndan cihān milkin unutdı

(Vamık'ın) gözünde nur, başında akıl kalmadı, canından bıkıp dünyayı unuttu.

2065 Kim ol gül gonçesi oldı füsürde
Yatur şöyle ne zinde vü ne mürde

Öyle ki o gül goncası soldu, ne canlı ne ölü bir halde yatmaktaydı.

Çü Behmen gördi şāh oldı zehir-nāk
Yaḳa yirine cānın eyledi çāk

Behmen şahın zehirlendiğini görünce, yakası yerine canını parçaladı.

Ṭudağı tepserüb[142] ṭoldı içi nār
Yañağın ḍarb-ı nāḫun itdi pür-ḫār

Dudağı solup içi ateş doldu, yanağını tırnak darbesiyle yırttı.

Ḳıyub cānına ḫancer çekdi Behmen
Didi cānsuz gerekmez baña bu ten

Behmen canına kıyıp hançer çekti, "Can (Vamık)sız bana bu ten gerekmez." dedi.

Ki Vāmıḳ yolına cān eyleye terk
Yapışub ḫançerini ṭutdılar berk

Vamık'ın yoluna intihar etmeye kalkıştı, (elindeki) hançere yapışıp sıkıca tuttular.

2070 Düşüb üstine şāhuñ ^{c}aḳlı gitdi
Yüzini ayaġına sürdi yatdı

Şahın üzerine düşüp bayıldı, yüzünü ayağına sürüp yattı.

---

[141] "żıḳḳ" şeklinde yazılmış.
[142] "tebserüb" şeklinde yazılmış.

Birezden başına ᶜaḳlı yayındı
Ṭurub fi'l-ḥāl ışıḳ cevşen geyindi

Biraz sonra aklı başına geldi, kalkıp hemen miğfer (ve) zırh giyindi.

Yüridi heybetile ṣanki ejder
Ṣaçardı ġıjġırub ağzından otlar

Ejder gibi heybetle yürüdü, haykırarak ağzından ateşler saçmaktaydı.

Şikāra irdi ṣanki şīr-i ġarrān
Öñünden gürbe gibi ḳaçdı Arslan

Sanki kükreyen arslan ava çıktı, Arslan (Şah) önünden kedi gibi kaçtı.

İrişdi ṣaldı Arslan'a kemendi
Ṭutub boynına muḥkem ṭaḳdı bendi

Yetişip Arslan'a kement attı, yakalayıp halatı boynuna sıkıca geçirdi.

2075 İderdi cevri ḳullarına Arslan
Anuñçün oldı yiri bend ü zindān

Arslan kölelerine eziyet etmekteydi, onun için (onun da) yeri zincir ve zindan oldu.

Yürütdi şehre ᶜasker aldı şehri
Muṭīᶜ olmayana eyledi ḳahrı

Şehre asker yürüttü, şehri aldı, boyun eğmeyeni perişan etti.

73a Çü feṯḥ eyledi Behmen Naḫcüvān'ı
Ḳul itdi kendüye pīr ü cüvānı

Behmen Nahcüvan'ı feth edince yaşlıyı genci kendine tabi etti.

Cān atdı sürdi yine şāha irdi
Mükedder ḥāli ġāyet baḳdı gördi

Can atıp sürüp şaha kavuştu. (Şahın) durumu çok üzüntü vericiydi.

Yüzin Vāmıḳ ᶜadem milkine ṭutmış
Ḳomış cānı cihān milkin unutmış

Vamık yüzünü yokluk mülküne çevirmiş, canı bırakmış cihanı unutmuş (haldeydi).

2080 Eşer var daḫı ağzında nefesden
Henüz cān ḳuşı ucmamış ḳafesden

Fakat (belli belirsiz) nefes alıp veriyordu. henüz can kuşu kafesten uçmamıştı.

Ḳarardı gözleri gitdi ḳarārı
Düşüb üstine Behmen itdi zārı

Behmen'in gözleri karardı,şuurunu kaybetti, üzerine düşüp ağladı.

Şu deñlü dökdi gözden ḳanlu yaşı
Gözin açmadı depretmedi başı

O kadar kanlı gözyaşı döktü ki gözünü açmadı ve başını kaldırmadı.

Yüzin dergāha ṭutdı ṭurdı Behmen
Niyāz eyledi ḫāke sürdi Behmen

Behmen yüzünü kıbleye çevirdi, yalvarıp toprağa sürdü.

Didi iy dertlere dermān viren Ḥaḳ
Ḳara ṭopraġa tāze cān viren Ḥaḳ

"Ey dertlere derman veren Hak, kara toprağa taze can veren Hak!

2085 Cihānı yoġiken var eyleyen Ḥaḳ
Her işdi ḳudret iẓhār eyleyen Ḥaḳ

Cihanı yoktan var eden Hak, her işte gücünü gösteren Hak!

Ḥakīmā ḥikmetüñ her derde şāfī
Raḥīmā raḥmetüñ her cāna kāfī

Ey Hakim (Allāh) ilmin her derde şifa verici Rahim (Allāh), merhametin her cana yeter.

Umaruz feṯḥ-i bābı raḥmetüñden
Şifā dārü'ş-şifā-yı ḥikmetüñden

Merhametinden (bir) kapının açılmasını ve ilminin hastanesinden şifa bekleriz.

Olıncağaz ᶜināyet bābı meftūḥ
İrer feyżünde ölmiş cānlara rūḥ

Yardım kapısı açık olunca bereketinde ölmüş canlara ruh erişir.

Bu derd ehline sen dermān bağışla
Bu ölmiş cāna tāze cān bağışla

Bu dertliye sen derman bağışla, bu ölmüş cana taze can bağışla!"

2090 Bu resme itdi çoḳ nāz u niyāzı
Cenāb-ı Ḥaḳ'da maḳbūl oldı nāzı

Bu şekilde çok yalvarıp yakardı, yalvarışı Cenab-ı Hak tarafından kabul edildi.

Ḳaçan Ḥaḳ bir ḳula ḳılsa ᶜināyet
İrer her varṭadan ānī ḥimāyet

Hak bir kula ne zaman yardım etse her tehlikeli durumda ansızın imdat yetişir..

73b Ḳaçan bir ḫasteye virse şifāyı
Getürür ayağına her devāyı

Ne zaman bir hastaya şifa verse, ilacı ayağına getirir.

Melik Vāmıḳ yaturdı deng ü bī-hūş
Nitekim cism-i bī-cān şöyle ḫāmūş

Melik Vamık ölü gibi suskun halde sersem ve sarhoş yatmaktaydı.

Başı ucında Behmen zār u giryān
Yanardı ṭutuşub ṣan şemᶜ-i sūzān

Başucunda ağlayıp inleyen Behmen yanan mum gibi erimekteydi.

2095 Girüb geldi ḳapudan bir semen-ber
Melek-ḫū Zühre-āyīn Müşterī-fer

Melek huylu, Zühre yaradılışlı, Müşteri ışıltılı bir yasemin göğüslü (güzel) içeri girdi.

Münevver ayile günden cemāli
Mübārek maḳdemi ferḫunde fālī

Yüz güzelliği ay ve güneşten nurlu, gelişi kutlu, talihi uğurlu.

Umar cürᶜa lebinden āb-ı kevşer
Sözi ᶜĪsī gibi cānlar bağışlar

Kevser suyu dudağından yudum umar, sözü İsa gibi can bağışlar.

Füsūn-sāz olub ol şūḫ-ı füsūn-ger
Gelüb Behmen ayağına ḳodı ser

O büyüleyici güzel büyü yapıp (şaşırtıp) gelip Behmen'in ayağına baş koydu.

Yüzini ḫāke sürüb ağladı zār
Döküb gözyaşlarını ol dil-efgār

O gönlü yaralı aşık gözyaşı döküp yüzünü toprağa sürüp inleyerek ağladı,

2100 Kim oldı yaşınuñ her ḳaṭresi cū
Revān eyledi serv ayağına şu

Öyle ki yaşının her damlası ırmak oldu, servinin ayağına su koştu.

Yirinden ṭurdı ol serv-i ser-efrāz
Elin ḳavşurdı ṭurdı itdi iᶜzāz

O başı yüce servi yerinden kalktı, el bağlayıp durdu, saygı gösterdi.

Dönüb Behmen didi iy serv-i āzād
Nedendür bunca ᶜöẕr ü bunca feryād

Behmen dönüp "Ey hür servi, dedi. Bu kadar özür ve bu kadar feryat nedendir?

Nedür aḥvālüñü eyle ḥikāyet
Ġarīmüñ kimdurur kimden şikāyet

Durumun nedir, düşmanın kim, kimden şikayet ediyorsun anlat!

Nedür aduñ ne yirdür saña mevlūd
Murāduñ ne nedür bu yirde maḳṣūd

Adın nedir nerede doğdun, (bizden) istediğin nedir, burada ne arıyorsun?

2105	Bilelüm aşlın iy ḫürşîd-ṭalᶜat Ḳılalum baş u can üstine ḫidmet	*Ey güneş yüzlü, (işin) aslını bilelim hizmet baş ve can üstüne, yerine getirelim!"*
	Semen-sîmā çü buldı söze fermān Kim itdi ġonçesin gül gibi ḫandān	*Yasemin yüzlü konuşma izni alınca, gonca (ağzını) gül gibi güldürdü.*
74a	Güher dürcini[143] ol dür-dāne açdı Söze girdi laᶜlden incü ṣaçdı	*O inci tanesi mücevher kutusu (ağzını) açtı, söze başladı, yakut(dudak)tan inci saçtı.*
	Didi luṭfile iy luṭf-ı ilāhî Ḳapuñdur ehl-i maḳṣuduñ penāhı	*Güzellikle "Ey Allāh'ın lutfu, kapın, dileği olanların sığınağıdır." dedi.*
	İşit luṭfile bir bir dāstānum Güzel başunçün iy devletlü ḫānum	*"Ey devletli sultanım güzel başın için lütfen hikayemi bir bir dinle!*
2110	Şeh Arslan ki bıraḳduñ ḳayd [ü] bende Atadur ben şikeste müstemende	*Esir aldığın Şah Arslan ben gönlü kırık zavallının babasıdır.*
	Ḳızıdur cāriyeñ ol şehr-yāruñ Ki bendinde yatur sen kām-kāruñ	*Hizmetçin olan ben, sen arzusuna kavuşmuşun hapsinde yatan o padişahın kızıdır.*
	Adumdur Dilpeẕîr-i dil-şikeste Ḳapuñda cāriyeñven boynı beste	*Ben gönlü yaralının adı Dilpezir'dir. Kapında boynu bağlı hizmetçinim.*
	Ḳabūl eyle beni redd itme zinhār Ayaġuñ tozına oldum perestār	*Kabul et, beni sakın geri çevirme, ayağın tozuna hizmetçi oldum."*
	Didi Behmen eyā ḫūb-ı zemāne Füsündur baña itdügüñ fesāne[144]	*Behmen "Ey zamane güzeli, bana anlattığın palavradır, büyüdür (yalandır)." dedi.*
2115	Atañ itdi hez[ār]ān ḫîle vü āl Bizi bunda getürdi iy ruḫ-i al	*"Ey al yanaklı, baban binlerce hile ve aldatmacayla bizi buraya getirdi,*
	Ki ṣoñra ḫāyın oldı şāhuma ol İrişdürdi ḫusūfı māhuma ol	*sonra şahıma ihanet etti, ayıma karanlığı çöktürdü.*
	Oḳursın şimdi geldüñ sen de efsūn İdesin fitne vü mekrile meftūn	*Hile hurda ile kendine bağlamak için şimdi sen de gelmiş efsunluyorsun,*
	Düzetdüñ ḫîle ile re'y ü tedbîr Alasın şîr elinden yaᶜnî naḫcîr	*Arslanın elinden avı(nı) almak için hileyle (bir) fikir ve çare ayarladın,*
	Atañı ḳurtarasın iy füsūn-sāz Anı ġamz ideyorur çeşm-i ġammāz	*Ey büyücü, babanı kurtarmak için fitne çıkaran göz(lerin) ikiyüzlülük ediyor."*
2120	İşitdi Dilpeẕîr itdi ḳasem-yād Ki ḫāşā şāh-ı ᶜālem dād feryād	*Dilpezir işitince "Tövbe ey alem padişahı." (diyip), eyvahlar, feryatlar (etti).*

[143] dercini" şeklinde harekeli.
[144] "fisāne" şeklinde harekeli.

	Eyitdi aġlayürek iderek āḥ İnan sözlerüme v'allāhi b'illāh	*Ağlayıp ah ederek "VAllāhi billāhi sözlerim (doğru), inan!" dedi.*
74b	Anuñ ḥaḳḳı ki ḫalḳ itdi cihānı Yoġiken bu zemīn ü ās-mānı	*"Bu yer ve göğü yoktan var eden cihanı yaratanın hakkı için,*
	İdelüm ᶜahd-ı emānı ḳabūl it Beni bu şarṭile ḳapuñda ḳul it	*güven yemini edeyim kabul et, beni şu şartla kapında köle et:*
	Eger luṭf u ᶜināyet ide Ḫālıḳ Ḫalāṣ ola zehirden şāh Vāmıḳ	*Eğer Allāh lütuf ve yardım ederse şah Vamık o zehirden kurtulsun,*
2125	Göresin ṣıḥḥatile şehr-yāruñ Olasın kām-kārı kām-kāruñ	*şahını iyileşmiş göresin, (o) sağlığına (sen de) arzuna kavuşmuş olasın!"*
	Çü Vāmıḳ adını işitdi Behmen Açıldı göñli gözi oldı rūşen	*Behmen Vamık adını duyunca gönlü açıldı, gözü ışıklandı.*
	Didi şāhuñ olursa derdine em Ḳuluñ olam getürme göñlüñe ġām	*"Şahın derdine ilaç olursa gönlüne keder gelmesin diye kulun (kölen) olurum.*
	Eger şāhuñ ire derdine çāre Nöker olam ölince sen nigāre	*Eğer şahın derdine çare olursa ölünceye kadar sen güzele hizmetçi olurum.*
	Görem ṣıḥḥat yüzinde pād-şāhum Fidā idem yoluñda cāñı şāhum	*Şahımın yüzünde iyileşme (belirtisi) görürsem senin yolunda canımı feda ederim.*
2130	Olam ḳapuñda boynı baġlu bende Nitekim cān ḳarār ide bedende	*Canım bedenimde kaldıkça kapında boynu bağlı köle olurum.*
	Anuñ şükrānesi Arslan'ı āzād İdem iy ḥadd-i lāle ḳaddi şimşād	*Ey lale yanaklı, şimşat boylu, yaptığının teşekkürü olarak Arslan'ı serbest bırakırım."*
	İşitdi Dilpeẕīr-i dil-güşāde Derūnın kibr ü kīnden ḳıldı sāde	*Kalbi rahat Dilpezir (Behmen'in sözlerini) duydu, içini kibir ve kinden arıttı.*
	Didi iy nev-cüvān ü mihr-bān-dil Diyem bir söz ki āsān ola müşkil	*"Ey delikanlı ve yumuşak kalpli (insan) problemi basitleştirecek bir söz söyleyeyim:*
	Bu zaḫma zehr uran şaḫsı bulalum ᶜİlācın biz anuñ andan ṣoralum	*Bu yaraya zehir süren kişiyi bulalım, biz onun ilacını ondan soralım."*
2135	Didi Behmen meded dermān gerekdür Mürüvvet kānısın iḥsān gerekdür	*Behmen, "İmdat çare gerekir, iyilik dükkanısın yardım gerekir." dedi.*
	Buyurdı itdiler cerrāḥı daᶜvet Gelincek itdiler ikrām u ᶜizzet	*Emretti, cerrahı çağırdılar, gelince saygı ve hürmet gösterdiler.*
75a	Didiler iy bugün ḥikmetde Loḳmān Gerekdür idesin luṭfile iḥsān	*"Ey doktorlukta günümüzün Lokman'ı, iyilikseverliğini) göstermelisin!" dediler.*

Revā mı Şāh Ṭaymūs oğlı Vāmıḳ
Yata bu derdile ola mı lāyıḳ

Bunuñ ḳānūnile eyle ᶜilācın
Şifā irsün gözet nāzük mizācın

2140 İçür luṭfuñ elinden aña tiryāk
Zehirden ṭāhir olsun gevher-i pāk

Olursa Vāmıḳ'uñ derdine dermān
İdem bir ḫidmetüñe yüz biñ iḥsān

Didi luṭfile ol pīr-i hüner-ver
Gerekdür Vāmıḳ'a tiryāk-ı ekber

Bugün yarın ele girmezse tiryāk
Olur ol gevher-i pākuñ yiri ḫāk

Ki tiryāk olmayınca gitmez aġu
Ne Loḳmān çāre eyler ne Aresṭū

2145 Atañ emr itdi ekdüm zaḫmına sem
Umardum ben helāk olaydı ol dem

İrişdi Ḥażret-i Ḥaḳ'dan ᶜināyet
Birez ol zehri defᶜ itdi ṭabīᶜat

Olursa her kimüñ ᶜışḳdan nevāsı
Aña gic kār ider zehrüñ hevāsı

Be-her-ḥāl irmeyince aña tiryāk
Ḫalāṣ olmaz zehirden bu zehir-nāk

Didi Behmen aña iy pīr-i dānā
Ḳamu aḳsām-ı ḥikmetde tüvānā

2150 Ne ḫidmet varise emr it ṭutalum
Alalum derde dermān cān ṣatalum

Ne deñlü diriseñ al laᶜl ü gevher
Yitişdür çāre düz tiryāk-i ekber

75b Eyitdi pīr-i ḥikmet iy cüvān-merd
Olur tiryāki düzmek key ulu derd

Bulunmaz degme yirde aña eczā
Ki üstād eyleye tiryāki peydā

Olur tiryāk şehenşāhlar ḳatında
Meger feṭḥ ola Vāmıḳ devletinde

"Şah Taymūs'un oğlu Vamık'ın bu dertle (hasta) yatması uygun mu?

Yolu yordamıyla bunun ilacını yap iyileşsin, ince bünyesini koru (incitme)!

İyilik elinden ona panzehir içir, temiz yaradılışlı (kişi) zehirden kurtulsun!

Vamık'ın derdine derman olursa, bir yaptığına karşılık, yüzbin veririm!"

Hünerli yaşlı (cerrah), "Güzellikle Vamık'a panzehir gereklidir." dedi.

"Bugün-yarın panzehir bulunmazsa o asil insanın yeri toprak olur.

Çünkü panzehir olmayınca bu zehir yok olmaz, ne Lokman çare bulur ne Aristo.

Baban emretti, yarasına zehir koydum, o an ölmesini beklerdim, (fakat)

Hazreti Hak'tan yardım ulaştı, bünyesi o zehri biraz attı.

Her kimin aşktan nasibi olursa zehrin etkisi ona geç işler.

Her halükarda ona panzehir gelmezse bu zehirlenmiş (hasta) zehirden kurtulamaz."

Behmen ona "Ey yaşlı bilgin, (ey) doktorluğun her dalında söz sahibi (kişi)!" dedi.

"Ne yapmak gerekiyorsa emr et tutalım, derde derman almak için can satalım.

Ne kadar istersen yakut ve mücevher al, çare yetiştir, panzehir hazırla!"

Yaşlı bilgin "Ey delikanlı panzehiri hazırlamak çok büyük derttir." dedi.

Her yerde onun içeriğindeki maddeler bulunmaz ki usta (da) panzehir hazırlasın.

Panzehir şahlar şahı katında olur, Vamık'ın devletiyle alınırsa ne ala!

2155 Kim anı düzmege yoḳ bizde ḳudret
Temām itdi sözini pīr-i ḥikmet

Onu hazırlamaya bizde güç yok." Yaşlı bilgin sözünü bitirdi.

Ḥakīmüñ sözlerin çün itdiler güş
Ṣanasın zehri bunlar itdiler nüş

Bilginin sözlerini işitince sanki bunlar zehir içmiş gibi oldular.

Melālet baḥrına ġarḳ oldı Behmen
Elin yüzin yudı iki gözinden

Behmen sıkıntı denizine battı, iki gözünden (akan yaşla) elini yüzünü yıkadı.

Mecāli ḳalmadı güci kesildi
Oḳı atıldı vü yayı yaşıldı

Kuvveti kalmadı, gücü kesildi, oku atıldı ve yayı gevşedi (işi bitti).

Ziyāde Dilpeẕīr oldı perīşān
Yolub ṣaçını çāk itdi girībān

Dilpezir oldukça perişan oldu, saçını yolup yakasını yırttı.

2160 Ḫudāya Dilpeẕīr itdi tevekkül
Bu resme eyledi fikri teʿemmül

Dilpezir Allāh'a dayanıp şu şekilde (bir) fikir düşündü:

Eyitdi Behmen'e ṣabr eyle iy şāh
Ümiẕüm var ʿināyet ide Allāh

Behmen'e (dönüp) "Ey şah sabret, Allāh'ın yardım edeceğinden ümitliyim." dedi.

Şeh Arslan'uñ bir ulu ḳalʿası var
Göremez burcın anuñ çarḫ-ı devvār

"Şah Arslan'ın yüce bir kalesi var, dönen gökyüzü onun burcunu göremez.

Müferriḥ yirde adı Dilgüşā'dur
Yiri ḫurrem havası cān-fezādur

İçaçıcı bir yerde, adı Dilgüşa'dır, yeri şen ve havası iç açıcıdır.".

Kim anda defn olubdur genc-i gevher
Umarın anda ben tiryāk-i ekber

Orada gömülü hazine vardır. Panzehirin orada olacağını ümit ederim.

2165 Gerek şimdi aña bir merd-i meydān
Ki başın ṭob ide cismini çevgān

Ona şimdi başını top, bedenini golf sopası edecek bir yiğit gereklidir.

Ḳuş olub ben uçardum ol ḥiṣāra
Ṭuş olam ḳorḳarın şāyed şikāra

Ben kuş olup o kaleye uçardım, (fakat) av(cı)ya rastlarım diye korkuyorum.

76a Elüm yaġı etegüm baña düşmen
Degüldür ol ki[145] ḳorḳum cān u tenden

Bana ilim (ülkem) hasım, eteğim düşmandır, korkum can ve tenden değildir.

Biñ olursa bedende cān-ı şīrīn
Fidādur yoluña iy cān-ı şīrīn

Ey tatlı can, bedende bin tane canım olsa senin yoluna fedadır.

Ṭabībile ikimüz bekleyelüm
Ḫudā yārī ḳılursa ṣaklayalum

Doktorla ikimiz bekleyelim, Allāh yardım ederse (Vamık'ı) koruyalım.

2170 Yürüñ siz Dilgüşā'ya çüst ü çālāk
Yitişdürüñ şehüñ zehrine tiryāk

Siz çarçabuk Dilgüşa'ya yürüyün, şaha panzehir yetiştirin!

Bu sözden çünki Behmen aldı behre
Yaḳīn bildi ki tiryāk irdi zehre

Bu sözden Behmen (gereken) mesajı aldı, panzehir zehre kavuştu demekti.

---

[145] Kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.

Sevincinden ṭurub şūḥ feraḥ-nāk
Yöneldi ḳalʿanuñ ʿazmine bī-bāḳ[146]

Sevincinden şen şakrak kalkıp korkusuzca kaleye gitmek üzere yöneldi.

Eyitdi Dilpeẕīrile ṭabībe
Revān olsun revānum bu ḥabībe

Dilpezir ile doktora, "Canım bu sevgiliye feda olsun!" dedi.

Size vü Ḥaḳḳ'a ışmarladum anı
Ṣaḳınuñ cān gibi siz ol cüvānı

"Onu size ve Hakk'a emanet ettim, siz o genci can(ınız) gibi koruyun!"

Biner bir raḫşa Behmen şanki Rüstem
Revān oldı hemān bī-yār u bī-ġām

Behmen, Rüstem gibi ata biner, yalnız ve tasasız derhal yola düşer.

Cān atdı Dilgüşā'ya ṭoġrı gitdi
Dünün bir baḫşı geçdi irdi yitdi

Can atıp Dilgüşa'ya doğru gitti, gecenin bir bölümü geçti, varıp (oraya) ulaştı.

Görür bir ḳalʿa kim āslı Semek'de
Ucı her burcınuñ evc-i felekde

Temeli balık burcunda her burcunun ucu gökyüzünün doruğunda bir kale gördü.

Bulur bir burcı Behmen şöyle tenhā
Kimesne yoḳ kim ide ceng ü ġavġā

Behmen burçları öyle tenha buldu ki savaşıp dövüşeceği kimse yoktu.

Ḳomış ḥālī Cedī burcını Keyvāñ
Ki burc⟨ı⟩-ı Delv'i tenhā ide seyrān

Keyvan, oğlak burcunu boş bırakmış ki kova burcu yalnız gezsin.

Kemīn-gehden çıḳub ṣaldı kemendi
İrişdi evc-i burca geçdi bendi

Gizlendiği yerden çıkıp kement attı, halkası ulaşıp burcun ucuna geçti.

Yuḳarı çıḳdı ṭırmandı kemende
Nitekim rīsmānine tenende

Örümceğin ağına (tırmanması) gibi yukarı çıktı, kemende tırmandı,

76b Tevekkül eyledi girdi ḥiṣāra
Tefekkür itdi vardı bir kenāra

(Allāh'a) sığınıp hisara girdi, bir kenarda durup düşündü.

Didi derdi unut dermānı iste
Ḫazīne ḳanda ise anı iste

(Kendi kendine şimdi) "Derdi unut, dermanı, hazinenin nerede olduğunu ara!" dedi,

Aradı buldı diz-dāruñ maḳāmın
Serāyına çıḳub ḳopardı cāmın

Kale muhafızının karargahını arayıp buldu, konağına çıkıp camı söktü.

İnüb revzenden itdi gününi dün
Getürdi başına ol dün ḳara gün

Pencereden indi, etraf karanlıktı, o gece başına kara gün getirdi.

Ḫazāyin ḳapusını açdı girdi
Nekim varise bir bir açdı gördi

Hazinelerin kapısını açıp girdi, ne varsa bir bir açıp gördü.

Ararken Behmen anda derde dermān
Ṭuyarlar ḳalʿa ḫalḳı anı yeksān[147]

Behmen orada derde derman ararken, bütün kale halkı onu duyar.

[46] "bī-pāk" şeklinde yazılmış.
[47] "yiksān" şeklinde harekeli.

Yarağa girdiler ḫalḳı ḫiṣāruñ
Ḳapusın aldılar ol kām-kāruñ

Hisar halkı silahlanıp o arzusuna ulaşmışın çıkışını tuttular.

Görürler Rüstem-āyīn bir dilāver
Ṣanasın ejdehādur genci bekler

Rüstem gibi bir yiğit görürler, sanki hazineyi bekleyen ejderhadır.

2190 Dirildi bir araya ḫāṣıla ᶜām
Kim anı itdiler ṭutmaġa iḳdām

Onu yakalamak gayretiyle herkes bir araya toplandı.

Görüb bu ḥāli Behmen ḳıldı ḥamle
Ṭuramadı öñinden ürkdi cümle

Behmen bu hali görüp saldırdı, kimse önünde duramadı, kaçtı.

Çıḳub şimşīrile itdi neberdi
Bıraḳdı ḫāke niçe şīr merdi

Çıkıp kılıçla savaştı, bir çok arslan (gibi) yiğidi yere uzattı.

Zebūn olub didiler zār u giryān
Emān iy Rüstem-i destān-ı devrān

Aciz olup ağlayıp inleyerek "Ey zaman destanının Rüstem'i canımızı bağışla!" dediler.

Emān virdi mürüvvet itdi Behmen
Ḳamusın ᶜafv idüb geçdi geçenden

Behmen mertlik etti, canlarını bağışladı, hepsini affedip "vazgeçenden (o da) geç"ti.

2195 Didiler cümle iy merd-i yegāne
Ne oldı bunda gelmeñe bahāñe

"Hepsi ey biricik yiğit, buraya gelme sebebin nedir?" dediler.

Buyuruñ bu işüñ aṣlın bilelüm
Ḳuluñuz cānile ḫidmet ḳılalum

"Söyleyin bu işin aslını bilelim, sizin köleniz olduk, candan hizmet edelim."

77a Didi biñ luṭfile anlara Behmen
Ġaraz bu oldı bunda geldügümden

Behmen bin yumuşaklıkla onlara "Buraya şu sebeple geldim:" dedi.

Muḥibler Şāh[ı][148] Ṭaymūs oġlı Vāmıḳ
Ġarīb ü nā-tüvān ġam-ḫōr-ı ᶜāşıḳ

"Garip, güçsüz ve kederli, aşığın gam çekeni, Taymūs'un oğlu dostlar şahıVamık,

Atasından anasından olub dūr
Yatur ġurbetde ḫaste zār u mehcūr

Anasından babasından uzak kalıp gurbette hasta, inliyor ve sahipsiz yatıyor.

2200 Kim ol tiryāk-ı cān oldı zehir-nāk
Ben anuñ isterin derdine tiryāk

O can(ların) panzehri zehirlendiği için ben onun derdine panzehir arıyorum.

Ben ol şāh-ı cihānuñ bendesiyin
Ayaġı tozınuñ efgendesiyin

Ben o cihan padişahının kölesiyim, ayağının tozunun düşkünüyüm.

Bu milküñ şāhı Arslan eyledi āl
Kim itdi zehrile ol bülbül[ü][149] lal

Bu ülkenin şahı Arslan hile yaptı, ve zehirle o bülbülü lal etti.

Ṭutub Arslan'ı itdüm bende naḫcīr
Bıraḳdum ḥabse itdüm bend ü zencīr

Arslan'ı tutup bağlı av ettim, hapse atıp zincire vurdum.

---

[148] Akuzatif harekeyle verilmiş.
[149] Akuzatif harekeyle verilmiş.

Ki şimdi baña tiryāk oldı maḳṣūd
İdüñ himmet müyesser ide maʿbūd

Şimdi de hedefim panzehir oldu, bana yardım edin Allāh (da) nasip etsin!

2205 İşitdüm bunda imiş genc-i gevher
İçinde varimiş tiryāk-i ekber

Mücevher hazinesinin burada olduğunu içinde panzehir bulunduğunu duydum.

Başum aldum ele bī-yār u bī-bāk[150]
Arayugeldüm ol bīmāra tiryāk

Kelle koltukta yalnız ve çekinmeden o hastaya panzehir arayıp dururum.

Eger mümkin olursa himmet eyleñ
Beni derd ü elemden rāḥat eyleñ

Mümkünse yardım edin, beni dert ve sıkıntıdan kurtarın!

Kerem eyleñ bağışlañ ölmişe cān
Meded eyleñ eger varise dermān

Cömertlik edin ölmüşe can bağışlayın, çareniz varsa imdat edin!"

Didi vü āh u efġān itdi Behmen
Yaşından ol yiri ḳan itdi Behmen

dedi ve ağladı, Behmen gözyaşıyla orayı kan etti.

2210 Dögündi şol ḳadar kim oldı bī-hūş
Görenler ol cüvānı oldı ḫāmūş

O kadar dövündü ki bayıldı, o genci görenlerin dili tutuldu.

Teraḥḥum itdiler ol ḳavm yeksān[151]
Bu ḥayretde ḳamusı ḳaldı ḥayrān

O kavim bütün acıdılar, herkes dondu, şaşırıp kaldı.

77b Didiler yār odur kim buñ deminde
Bile ġam-ḫōr ola yaruñ ġamından

Dediler "Dost odur ki sıkıntı anında dostun kederiyle kederli ola,

Nitekim şādlıḳda şād u ḫandān
Sürerler devr-i devrān içre devrān

mutluluk esnasında şen şakrak devir içinde devrin neşesini sürdükleri gibi.

Hezārān āferīn yār-ı vefādār
Ki şādlıḳda şādī ġamda ġam-ḫʷār[152]

sevinçte sevinçli, kederde kederli vefalı dost binlerce aferin!"

2215 Görürler Behmen'i maḳbūl u maʿḳūl
Dil ü cāndan ḳamusı oldılar ḳul

Behmen'i beğenir ve mantıklı görürler, hepsi can u gönülden tabi olurlar.

İderler milk ü mālı cümle teslīm
Senüñdür didiler ḳalʿa vü iḳlīm

Malı mülkü hep teslim edip "Kale ve toprak senindir." dediler.

Ḫazīne içre vardur iy dilāver
Bir altun ḥoḳḳa pür-tiryāk-i ekber

"Ey yiğit hazinenin içinde bir altın hokka panzehir doludur.

Götür tiryāki iy merd-i cihāngīr
Kim itme bu ḫayırlu işi teʾḫīr

Ey cihanı zapteden yiğit, panzehiri götür de bu 'hayırlı işi geciktirme!'

Çü tiryāk ol şehenşāha devādur
Hemān taʿcīlile gitmek revādur

Madem ki panzehir o şahşar şahına ilaçtır, acale etmek lazımdır.

---

[150] "bī-pāk" şeklinde yazılmış.
[151] "yıksān" şeklinde harekeli.
[152] "ḫor" şeklinde harekeli.

2220 Yitişdür aña dermān iy cüvān-baḫt
Ki taḫta girmedin ol ṣāḥib-i taḫt

Ḳomadılar göñülde kibrile kīn
Alub tiryāki Behmen ḳıldı taḥsīn

İçinden seçdi bir merdānesīni
Emīn ü ᶜāḳıl u ferzānesini

Ḥişāruñ begligini añā virdi
Alub tiryāki Behmen yola girdi

Yitişdi Ḫıżr gibi itdi dermān
Yaḫud ᶜĪsī'durur kim nefḫ ider cān

2225 Yaḳın irmişdi mevte şāh-zāde
Zehir cānına ḳoymışdı ziyāde

Ḥakīm [ü] Dilpeẕīr olmışdı ġam-gīn
Yaturdı Vāmıḳ orta yirde miskīn

78a Çü gördi ḥālini Behmen ḥabībüñ
Ḳodı tiryāki öñinde ṭabībüñ

Yüz urub yire dir iy ehl-i ḥikmet
Keremler ᶜarż idüb göster mürüvvet

Devādan dertlüye dermān yitişdür
Bu ölmiş cisme tāze cān yitişdür

2230 Alub tiryāki gördi pīr-i dānā
Göñülden didi iy Ḥayy-ı tüvānā

Sebeb benden saᶜādet senden iy Ḥaḳ
Ḍuᶜā benden icābet senden iy Ḥaḳ

İrer senden ḳamu dertlere dermān
Senüñdür ḥikmet iy Ḥannān u Mennān

Didi vü ezdi ḫōş bir pāre tiryāk
Açub aġzını ḳoydı cüst ü çālāk

Dimāġa çıḳdı tiryākuñ buḫārı
Gözini açdı Vāmıḳ ḳıldı zārı

2235 Bu denlü oldı ol demde kelāmı
Getürüñ didi bir pāre ṭaᶜāmı

Ḥarīre virdiler bādām-ı terden
Ezüb şerbet içürdiler şekerden

Ey talihli (insan) o taht sahibi yerin altına girmeden ona derman yetiştir (dediler)."

İçlerinde kibir kin bırakmadılar, Behmen panzehiri alıp teşekkür etti.

(Behmen) iç(ler)inden yiğit, güvenilir, akıllı ve bilgin birini seçti.

Hisarın beğliğini ona verdi. Behmen panzehiri alıp yola düştü.

Hızır gibi yetişip derman oldu, veya can üfleyen İsa oldu.

Şahzade ölüme yaklaşmıştı, zehir canını iyice etkilemişti.

Bilgin ve Dilpezir kederliydi, Vamık ortada kımıldamadan yatmaktaydı.

Behmen dostunun halini görüp doktorun önüne panzehiri koydu.

Yere yüz sürüp, "Ey ilim sahibi lutf edip mertliğ(ini) göster!" der.

"Dertliye çare olan ilacı yetiştir, bu ölmüş cisme taze can yetiştir!"

Yaşlı bilgin panzehiri görüp aldı, gönülden "Ey kudretli Hayat Verici (Allāh)" dedi.

"Ey Hak, sebep benden mutluluk senden, Ey Hak, dua benden, karşılık senden

Senden bütün dertlere çare erişir, ey Hannan u Mennan (Allāh), ilim senindir."

dedi ve hoş bir parça panzehir ezdi, çarçabuk (Vamık'ın) ağzını açıp koydu.

Panzehirin buharı beyine çıktı. Vamık gözünü açtı, inledi.

O an sözü şöyle oldu: "Bir parça yiyecek getirin."

Hararetli (olduğu için) taze badem verdiler, şeker ezip şerbet içirdiler.

Gelüb bir laḥẓa ᶜaḳlı yine gitdi
Ṣanasın kim cihān milkin unutdı

Aklı başına biraz gelip yine gitti, sanırsın ki dünyayı unuttu.

Yidi gün yatdı virmedi cevābı
Ne añladı ḫaṭāyı ne ṣavābı

Yedi gün yattı, cevap vermedi, ne iyiyi ne kötüyü anladı.

Sekizinci gün açdı gözini Māh
Bir āh itdi ki itdi göklere rāh

Ay (gibi güzel) Vamık sekizinci gün göz açtı, göklere yol olacak bir ah çekti.

2240 Yine tiryāk içürdi añа ol pīr
Münāsib ḫōş ġıdālar itdi tedbīr

Yaşlı (bilgin) ona yine panzehir içirdi. uygun güzel gıdalar hazırladı.

Ki ṣān ölmişiken yine dirildi
Ṭaġılmış ᶜaḳlı başına dirildi

Sanki ölmüşken yine dirildi, dağılmış aklı başına geldi.

78b Ḥakīm ol ḥikmete şād oldı ġāyet
Kim irdi Ḥaḳ Taᶜālā'dan ᶜināyet

Hakim bu mucizeye çok sevindi, çünkü Hak Taala yardım etmişti.

Buyurdı Dilpeẕīr inᶜām u iḥsān
Üleşdürdi zer ü sīm kesdi ḳurbān

Dilpezir bağış ve iyilikte bulundu, altın ve gümüş dağıttı, kurban kesti.

Taṣadduḳ itdi Behmen genc-i bī-ḥad
Ki zīrā çekmişidi renc-i bī-ḥad

Behmen haddinden fazla sadaka verdi çünkü haddinden fazla sıkıntı çekmişti.

2245 Bişürdi aşlar u açlar ṭoyurdı
Ġarībe vü yetīme ṭon geyürdi

Yemekler pişirip açlar doyurdu, garibe ve yetime elbise giydirdi.

Ṭonandı şehr ü ḫalḳ oldı feraḥ-nāk
Sevindi bu ṣafādan cümle ġām-nāk

Şehir süslendi, halk memnun oldu, bütün kederliler bu mutlulukla sevindi,

Kim olur her sevincüñ ṣoñı ġuṣṣa
İşit n'oldı anuñ ṣoñında ḳıṣṣa

fakat "Her sevincin sonu elem olur." Onun sonunda hikaye ne oldu dinle!

ARSLAN'UÑ DİLPEẔİR DUḪTERİ TÜR-NĀM KĀFİR SERDĀRI MURĀD ṬALEB İDÜB ATASI ARSLAN VİRMEZDİ ARSLAN'I ḪALĀṢ İDÜB MURĀDA İRECEK RECĀSINA LEŞKER-İ BĪ-PĀYĀN İLE GELDÜGİDÜR

(Arslan'ın Dilpezir [isimli] Kızını Tür İsimli Kafir Komutanı İster, Babası Arslan Vermezdi, [Tür'un] Arslan'ı Ortadan Kaldırıp Muradına Ermek Beklentisiyle Sayısız Asker ile Gelmesi)

Ḳaçan Ḥaḳ bir ḳula virse ḳażāyı
Ḳażā inmege eyler iḳtiżāyı

Allāh ne zaman bir kula kaza verse, kazanın gereği oluşur.

Ḳader sürer ider cehdile iḳdām
İrürür vaḳtine anı serencām

Kader sürüp gayretle çabalar, onu (kazayı) sonunda vaktine kavuşturur.

2250 Ne yazılsa cebīne ḫayr eger şer
Görür bir bir anı her neyise er

Hayır veya şer adına kişinin alnına her ne yazılmışsa onu bir bir görür.

Görincek ᶜaḳlı olanlar ḳażāyı
Yüzin döndürmeyüb virür rıżāyı

Aklı olanlar kazayı görünce, yüzünü döndürmez, rıza gösterir.

Ḳażāya rāżī olan aldı menzil
Rıżā ṣaḥrāsına indürdi maḥmil

Kazaya razı olan yol alır, (Allāh'ın) rıza(sını) kazanma ovasında konaklar.

Dilerseñ Cāmiᶜī yol ala cānuñ
Ḳażāsına rıżā virgil Ḫudā'nuñ

Camiî, canının yol almasını istersen, Allāh'ın "kazasına rıza göster!"

Ki senden rāżī ola Ḥaḳ Taᶜālī
Bulasın iki ᶜālemde teselli

ki Hak Taala senden razı olsun, iki dünyada teselli bulasın.

79a *2255* Ḳażādan eyleme cehd it şikāyet
Rivāyet eyle Vāmıḳ'dan ḥikāyet

Gayret et, kazadan şikayet etme, Vamık'ın hikayesini rivayet et!

Çü meşhūr oldı Vāmıḳ ḫalḳ dilinde
Zehir-nāk mübtelā Arslan ilinde

Vamık'ın Arslan'ın ilinde zehirlenmiş, düşkün olduğu halk dilinde yayıldı.

Esīr ü ᶜāciz ü maġmūm u mesmūm
Şikeste-ḫāṭır u dil-ḫaste mehmūm

Esir, çaresiz, gamlı ve zehirlenmiş, gönlü kırık, ve kalbi hasta, endişeli...

Bilindi bu ḳamu pīr ü cüvānda
Ki Vāmıḳ ḫaste yatur Naḫcüvān'da

Bütün yaşlı ve gençler Vamık'ın Nahcüvan'da hasta yattığını öğrendi.

Ṭutub Arslan'ı Behmen ṭaḳdı zencīr
Hem aldı Naḫcüvān'ı ol cihāngīr

Behmen, Arslan Şah'ı tutup zincirledi, o cihanı zapteden Nahcüvan'ı da aldı.

2260 Meger kim varidi bir şāh-ı maġrūr
Ki nesl-i kahramānidi adı Tūr

Meğer kahraman soylu, Tür isimli kibirli bir şah varmış.

Ḳamu küffāra şāḥidi ser-ā-ser
Fireng'de yoġidi aña berāber

Tekmil bütün kafirlerin şahıydı, Firenk'te ona denk yoktu.

Ki yüz kez yüz biñ ere ḥükm iderdi
Fīrengistān'a heb ḥükmi giderdi

Yüz çarpı yüzbin askere hükmederdi, bütün Frengistan'a hükmü geçerdi.

Severdi cān u dilden Dilpeẕīr'i
Ṣaçı bendinüñ olmışdı esīri

Dilpezir'i can u gönülden severdi, saçının düğümüne esir olmuştu.

Niçe eyyāmidi kim zār u mehcūr
Yanardı Dilpeẕīr'üñ ᶜışḳına Tūr

Tür çok zamandır ağlar ve çaresiz halde Dilpezir'in aşkına yanardı.

2265 Dilerdi atasından anı her dem
Vire kelbe şikār āhūyı żayġam

Her an onu babasından isterdi. (yani) arslan ceylanı köpeğe av olarak versin (ister)!

Bu rāyı şāh-ı Rī görmezdi maᶜḳūl
Sözini redd idüb itmezdi maḳbūl

Bu fikri Ri şahı uygun görmezdi, sözünü reddedip kabul etmezdi.

Niçe kez leşkerile Tūr-ı bed-reng
Gelüb Arslanile itmişidi ceng

Birçok defa kötü yapılı Tür gelip Arslan ile savaşmıştı.

Bu kez işitdi kim bend oldı Arslan
Yatağı şimdi şīrüñ oldı zindān

Bu kez Arslan(Şah)'ın esir alındığını arslan yatağının artık zindan olduğunu duydu.

Beğāyet ḥażż idüb Tür-ı bed-endiş
Sevincinden urur barmağına diş

Kötü düşünceli Tür oldukça memnun oldu, sevincinden parmağını ısırdı.

79b *2270* Vezīrine buyurdı ṭurma fi'l-ḥāl
Yarag eyle çerīye nāmeler ṣal

Vezirine "Durma, derhal hazırlık yap, askere ferman gönder!" diye emretti.

Dirilsün ḳapuya cümle dilāver
At arḳasına gelsün ḳamu leşker

"Bütün yiğitler kapıya toplansın, bütün askerler ata binsin!

Günüm ṭoğdı irişdi vaḳt-i furṣat
Saᶜādetdür benümdür feṯḥ-i nuṣret

Günüm doğdu fırsat düştü, (benim için) mutluluktur, zafer benimdir.

Varub Rī milkini yıḳsam gerekdür
Ḳırub ḫalḳın evin yaḳsam gerekdür

Varıp Rī ülkesini yıkmalıyım, halkını kırıp geçirip evlerini yakmalıyım.

Ṭutan Arslan'ı hem anı tutanı
Daḫı ol zehrile ḫaste yatanı

Arslan'ı, onu yakalayanı, hatta o zehirlenip hasta yatanı ele geçirip

2275 Hem alam Dilpeẕīr'i Dilgüşā'yı
İrem maḳṣūduma sürem ṣafāyı

hem Dilpezir'i hem de Dilgüşa'yı alayım, maksadıma ulaşıp safa süreyim."

Bu rāyile yüridi Tür-i ebter
Ḫarāb itmege Rī milkini ol ḫar

Eşek Tür bu fikirle Rī ülkesini harap etmek için yürüdü.

İrüb bir yirde ḳondı Tür-ı aḥmaḳ
Arada öylelik yol ḳaldı ancaḳ

Ahmak Tür varıp bir yerde konakladı, arada ancak yarım günlük yol kaldı.

Varub girmedi şehre bī-tekellüf
Tefekkür eyledi ḳıldı tevaḳḳuf

Varıp hemen şehre girmedi, düşündü bekledi.

Didi kend'özine aṣlın bu kāruñ
Oñat gözlet yayınmasun şikāruñ

Kendi kendine "Bu işin esası şu dedi: Layıkıyla göz hapsine al, avın dağılmasın.

2280 Ṣal evvel ilçi varsun ḥāli bilsün
Ḫaber virsün her işden saña gelsün

Önce elçi gönder, durumu öğrensin, gelip sana her işten haber versin.

Muvāfiḳ olanı tedbīr idesin
Bu yirde yā ṭurasın yā gidesin

Uygun olan önlemi alasın, (ona göre) burada ya durup ya gidesin."

Buyurdı bir vezīr-i kār-dāna
Yilüb yil gibi var ol ās-tāna

İş bilen bir vezire "Rüzgar gibi koşup o eşiğe var!" diye emretti.

Öñinde Dilpeẕīr'üñ yüz yire ur
Edeb bekle ḥużūr-i ḳalbile ṭur

"Dilpezir'in önünde yere yüz sür, görgülü ol, samimiyetle ayakta dur.

Yirince söyle her sözi mufaṣṣal
Aralıḳ yirde nesne ḳoma mücmel

Her sözü yerli yerince ayrıntılı söyle, gözden kaçmış, üstünkörü şey bırakma!

80a *2285* Eyit luṭf eyle ol serv-i revāna
Bahār-ı ḥüsnüñ irmesün ḫazāna

O yürüyen serviye iltifat et, de ki güzelliğinin baharı sonbahar olmasın!

Muḥibbüñdür ḳuluñdur şāh-ı Efreng
Kerem ḳıl ḳoma anı zār [ü] dil-teng

Firenk şahı aşığındır, kölendir, mertlik göster, onu gözü yaşlı ve sıkıntılı bırakma!

Gözüñ nergislerinüñ ḫastesidür
Ṣacuñ sünbüllerinüñ bestesidür

Gözünün nergislerinin hastasıdır, saçının sünbüllerinin prangalısıdır.

İşitdi şehr-i Kūr'a yaġı gelmiş
Atañı ṭutmış elden milkin almış

Kür şehrine düşman gelip babanı yakalamış ülkeni elinden almış diye duydu.

İrişdi cān atub ḳurtara anı
İrişmedin aña düşmen ziyānı

Düşman ona zarar vermeden can atıp onu kurtarmaya geldi.

2290 Ṭutub boynına ura Behmen'üñ bend
Atañile ide ḫōş ᶜahd ü peyvend

Tutup Behmen'in boynuna zincir vursun, baban ile güzel antlaşmalar yapsın.

Yire yüzler sürüb yüz ᶜizzetile
Dilekler eyleye biñ raġbetile

Yüz (türlü) saygıyla yere yüzler sürüp, bin özenle dileklerini yerine getirsin.

Ala bir derdüñi biñ cāna ṣatun
Olasın iy perī sulṭāna ḫātūn

Bir derdini bin cana satın alsın, (sen de) ey peri, sultana eş olasın!..

Elüñ altında ola milk-i Efrenc
Ola żabṭuñda her ne varise genc

Firenk ülkesi elinin altında , ne kadar hazine varsa idarende olur.

Ḳabul eyleriseñ devlet senüñdür
Eger itmeziseñ miḥnet senüñdür

Kabul edersen devlet senindir, eğer etmezsen çekeceğin var.

2295 Yıḳar yaḳar şer ü şūrile şehrüñ
Saña acı ider dadını dehrüñ

Şehrini kavga ve gürültüyle yakıp yıkar, dünyanın tadını sana zehir eder.

Egüb ḍarbile sen serv-i ḫırāmı
Alur senden atañdan intiḳāmı

Sen yürüyen serviyi eğip kırar, senden ve babandan intikam alır.

Ne Vāmıḳ ḳala ne Behmen ne Arslan
Ola tīġüm elinde cümle bī-cān

Ne Vamık, ne Behmen, ne Arslan kalır, hepsi kılıcının elinde ölmüş olur.

Ḳabūl it olma iy şūḫ-ı zemāne
Arada ḳana girmege bahāne

Ey çağın güzeli, kabul et, arada kana girmeye sebep olma!

Ḥużūruñda sözüm olursa maḳbūl
Ḳapuñda ᶜömrüm oldukça olam ḳul

Huzurunda söz(ler)im kabul edilirse ömrüm oldukça kapında kul olayım.

80b *2300* Anuñ şükrānesi iy serv [ü] şimşād
Ola Vāmıḳ'la Behmen benden āzād

Ey servi, (ey) şimşat, onun teşekkürü olarak Vamık ile Behmen'i serbest bırakırım."

Temām itdi sözini Tūr-ı bī-dīn
İşitdi anı elçi itdi taḥsīn

Dinsiz Tür sözünü tamamladı. Elçi onu dinleyip beğendi.

Öñinde yir öpüb oldı revāne
Cān atub irdi ol cān-ı cihāna

(Elçi Tür'un) önünde yeri öpüp gitti, o cihanın canına can atıp ulaştı.

Nekim işitdi görüb cümle bir bir
Öñinde Dilpeẕîr'üñ ḳıldı taḳrîr

Ne görüp işittiyse hepsini bir bir Dilpezir'in huzurunda söyledi.

Bu sözden Dilpeẕîr oldı dil-efgār
Cihānuñ vüs'āti oldı aña ṭar

Bu söz(ler)den Dilpezir'in gönlü yaralandı, dünyanın genişliği ona dar oldu.

2305 Ziyāde ḫışma geldi öykelendi
Birez sögdi birez daḫı ilendi

Çok kızıp öfkelendi, biraz küfredip biraz da beddua etti.

Dönüb ilçiye itdi niçe verhem
Didi iy bî-ḥayā kelb-i cehennem

Dönüp elçiye bir hayli hakaret etti. "Ey hayasız cehennem köpeği," dedi.

Ne itdür Tūr anuñ cānına la'net
Revā mı ehl-i nāra ḥūr-i cennet

"O Tür ne ittir! Onun canına lanet olsun! cehenemliğe cennet hurisi uygun mu?

Hümā olur mı ḳarġanuñ ḳarîbi
Melek kelbüñ olur mı hem-nişîni

Hüma karganın eşi olur mu, melek köpeğin arkadaşı olur mu?

Yaraşmaz bir arada ḫūb u çirkîn
Ḳaçan sulṭāñ ile bir ola ilgin

Güzel ve çirkin bir araya yakışmaz, sultan ile aciz nasıl denk olur?

2310 Yürî var ol seg-i bî-dîne söyle
Nekim gördüñ işitdüñ şerḥin eyle

Yürü, var o dinsiz köpeğe söyle, görüp duyduğunu anlat!

Nekim varise elinde olanı
Getürsün ḳomasun ardına anı

Elinden geleni ardına koymasın, getirsin!

Başını ḳanḳı ṭaş ḳatıysa ursun
Alında yazusı neyise görsün

Başını hangi taş katıysa vursun, alın yazısı neyse görsün!

Tenüm olursa yüz biñ pāre benden
Meded yoḳ ana irmez çāre benden

Bedenim yüzbin parça olsa da benden ona fayda, yok (derdine) çare olmam.

Sözin kessün di bizden Tūr-i Efreng
Gerek ṣulḥ eylesün varsun gerek ceng

Bizden taraf Freng'in Tür'una söyle: kısa kessin, ister barış yapsın ister savaş."

81a 2315 Murādın Dilpeẕîr'üñ aldı elçi
Pes andan sürdi Ṭūr'a geldi elçi

Elçi Dilpezir'in isteğini aldıktan sonra (at) sürüp Tur'a geldi.

Didi iy şāh-ı Efreng olma ġāfil
Degül ışlāḫa aṣlā ola ḳāyil

"Ey Frenk şahı, gafil olma, o yola gelmeye niyetli değil." dedi.

Şu deñlü eyledüm pend ü naṣîḥat
Ḳabūl eylemedi hergiz ol āfet

"O kadar öğüt nasihat ettim, o bela (güzel) asla kabul etmedi.

Aña luṭfile olmaz çāre iy şāh
Egilmez ol sehî-ḳad olgıl āgāh

Ey şah, ona iyilikle çare olmaz, haberin olsun o düz boylu (servi) eğilmiyor.

Gerekdür ehl-i zūra zūr-ı bāzū
Ağır başmayıcaḳ ağmaz terāzū

Zorlulara bilek gücü gerekir, 'ağırlık basmayınca terazi(nin kefesi) kalkmaz."

2320 İşitdi çünki anı şāh-ı Efrenc
Tenini ṭutdı başdan ayaġa renc

Frenk şahı onu dinleyince, tenini baştan ayağa sızı aldı.

Ġażabdan ṭuncıġub cisminde cānı
Yumuldu aġzı ṭutuldı zübānı

Canı bedeninde boğulup ağzı kapandı, dili tutuldu.

Yüregi oda yandı ġayretinden
Nideceġin bilemez ḥayretinden

Yediremediğinden yüreği ateşe yandı, şaşkınlıktan ne edeceğini bilemedi.

Bu sözlerden ziyāde oldı dil-rīş
Hemān ḳaṣd eyledi Tūr-i bed-endīş

Bu sözlerden gönlü fena yaralandı, kötü fikirli Tür hemen yeltendi ki

Çeke leşker yürüde şehre şimşīr
Kim ide Naḫcüvān ḫalḳını naḫcīr

kılıç çekip şehre asker yürüte ve Nahcüvan halkını avlaya,

2325 Ḳomaya ṭaşı ṭaş üstinde hergiz
Ḳıra ḫalḳı esīr ide oġul ḳız

asla taş taş üstünde bırakmaya, halkı kırıp geçire, oğul-kız esir ede!

Buyurdı beglerine Tūr-i ebter
Ki yarın cenge ḥāżır ola leşker

Hayırsız Tür beğlerine "Asker yarınki savaşa hazır olsun!" emri verdi.

Bu yaña Dilpeẕīr olmışdı ġamgīn
Ṣararmışdı ruḫı ṣan berg-i nesrīn

Bu tarafta Dilpezir gamlıydı, yanağı nesrin yaprağı gibi sararmıştı.

Yirinden ṭurdı ol serv-i ḫırāmān
Dönüb ḫāke vücūdı zār u nālān

O yürüyen servi yerinden kalktı, vücudu ağlayıp inlemekten toprağa dönmüş olarak

Gelüb Behmen öñinde ḳıldı nāle
Girībān çāk idüb çözdi külāle

Behmen'in karşısına gelip ağladı, yaka yırtıp saçlarını dağıttı.

81b *2330* Ḳoyub ṭoprak başına eyledi āh
Eyitdi ġāfil olmañ oluñ āgāh

Başına toprak koyup ah etti, "Gafil olmayın uyanık olun!" dedi.

Ḳażā-yı Ḥaḳ belā-yı nāgehānī
İrişdi kim oda yaḳar cihānı

"Cihanı ateşe yakacak ansız bela, Allāh'ın kazası gelip ulaştı."

Ḳamu şerḥ eyledi Tur'uñ maḳālin
Mufaṣṣal Behmen'e bildürdi ḥālin

Tur'un bütün sözlerini durumunu ayrıntılı olarak Behmen'e bildirdi.

Didi elden çıḳarduñ tāc u taḫtı
Kim aldurduñ ᶜadūya cümle raḫtı

"Tacı, tahtı elden çıkardın ve bütün eşyayı düşmana kaptırdın (demektir)." dedi.

Bugün gelmezse yarın irişür Tūr
Bıraġur ile vü şehre şer ü şūr

"Tür bugün gelmezse yarın gelir, şehre kavga gürültü bırakır.

2335 İşitmiş sizüñile āş-nāyuz
Cefā ehli degül ehl-i vefāyuz

Sizinle dost olduğumuzu, birlik olduğumuzu işitmiş.

Bu ġayretden yüregi oda yanmış
Çalınmış zehre aġuya boyanmış

Bu kıskançlıktan yüreği ateşe yanmış, zehire çalınmış, ağuya boyanmış.

Ḳurımış reşkile bağrında ḳanı
Yitişmiş derdile aġzına cānı

Kıskançlıkla bağrında kanı kurumuş, bunaldığından canı ağzına gelmiş.

Ḳuṭurmış it gibi gözi ḳızarmış
Ṭudaġı tepserüb beñzi bozarmış

Kudurmuş it gibi gözü kızarmış, dudağı kuruyup, benzi bozarmış.

Yirinden oḳlı ṭoñuz gibi ḳopmış
Ḳomış ṭoġrı yolı egriye ṣapmış

Yerinden oklu domuz gibi fırlamış, doğru yolu bırakıp eğri yola sapmış.

2340 Hem olmış Şāh Vāmıḳ'dan ḫaberdār
Ki ṭutdı Naḫcüvān'ı ol cihān-dār

Hem o cihanı zapteden şah Vamık'ın Nahcüvan'ı aldığından haberdar olmuş,

Dimişler hem şikār olundı Arslan
İnüb taḫtından oldı yiri zindān

Arslan'ın avlandığını tahtından indirilip yerinin zindan olduğunu da söylemişler,

Niçe yıldur uzanur bāña her bār
Meded yoḳ benden āña eylemez ᶜār

Birçok yıldır her defasında bana sataşır, benden ona fayda yok (ama) utanmaz.

Ki yaᶜnī şimdi furṣat buldı ol ḫar
Gelüb ceng itmek ister Tūr-ı ebter

Ve o eşek Tür şimdi fırsat buldu diye gelip savaşmak istiyor.

Buyuruñ şimdi biz nitmek gerekdür
Āña ṭurmaḳ mı yā gitmek gerekdür

Şimdi ne yapmamız lazım söyleyin, ona karşı koymak mı kaçmak mı lazım?

82a *2345* Ne tedbīr idelüm nedür müdāra
Gerekdür bu oñulmaz derde çāre

Ne önlem alalım, nasıl idare edelim, bu onulmaz derdin çaresi nedir?"

Bu sözden Behmen oldı key perīşān
Büridi ġayretinden gözlerin ḳan

Behmen bu söz(ler)den çok perişan oldu, hırsından gözlerini kan bürüdü.

Taḫayyür baḫrınuñ ḳaᶜrına ṭaldı
Kenār-ı fikre çıḳdı ᶜaḳlı geldi

Şaşkınlık denizinin dibine daldı, fikir kıyısına çıktı, aklı (başına) geldi.

Didi biñ ᶜizzetile Dilpeẕīr'e
Belā vü miḥnet olduḳ siz emīre

Bin hürmetle Dilpezir'e "Siz emire (de) bela ve sıkıntı olduk." dedi.

Bizümçün sizlere virüp ṣudāᶜı
İçürler şerbet-i ġamdan fuḳḳāᶜı

"Bizim yüzümüzden size baş ağrısı verip gam şerbetinden boza içirmekteler.

2350 Gelüñ iy ḫüsrev-i ḫūbān-ı devrān
Dilerseñüz bu müşkil ola āsān

Ey devrin güzellerinin padişahı, bu zorluk kolay olsun; isterseniz gelin

Virüñ Tūr'a murādın nefᶜ olunsun
Belādur üstüñüzden defᶜ olunsun

Tür'a istediğini verin çıkarlı olarak bela üzerinizden defolsun!

Ayaḳda biz faḳīr üftāde maḫhūr
Ḳalalum iy yüzi gün ẕerreden ḫōr

Ey güneş yüzlü,(varsın) ayak altında biz fakir, düşkün, ezilmiş, zerreden aşağı olalım.

Şehenşāhum ben alub leşkerümle
Revān olam yoluma serverümle

Şahım ben liderimi (Vamık'ı) alıp askerimle yoluma gideyim.

Virüñ inkār yüzinden Tür'a iḳrār
Olunmasun bizimçün il dil-efgār

Reddetmekten vazgeçip Tür'u kabul edin, bizim için gönlünüzü yaralamayın!

2355 Ḫalāṣ olsun atañuz bağ [u] bendden
İlüñüz günüñüz ẓulm ü gezendden[153]

Babanız bağdan kelepçeden, iliniz halkınız zulüm ve ziyandan kurtulsun."

İşitdi Dilpeẕīr itdi fiġāñı
İñildetdi zemīn ü ās-māñı

Dilpezir işitti, feryat etti, (sesi) yeri göğü inletti.

Didi yandurdı cānum bu sözüñüz
Ne tïz döndi ḳuluñuzdan yüzüñüz

"Bu sözünüz canımı yaktı, kulunuzdan ne çabuk yüz çevirdiniz?" dedi.

Ne tïz bizden dönüb uşanduñ iy dost
Ne tïz yüzüñ çevürdüñ döndüñ iy dost

"Ey dost bizden ne çabuk bıkıp usandın, ne çabuk yüz çevirdin?

Gözüñ şeh-bāzı cān murġını naḫcīr
İdüb gözden bıraḳdı iy cihāngīr

Ey cihanı zapteden, gözün şahini can kuşunu avlayıp gözden düşürdü.

82b *2360* Vefāsız yārimişsin iy dirīġā
Bizi aldarmışsın iy dirīġā

Vefasız yar imişsin eyvah, bizi kandırıyormuşsun eyvah!

Meşeldür gücile gökceklik olmaz
İkilik eyleyende birlik olmaz

"Zorla güzellik olmaz", "İkilik edende birlik olmaz" atasleri(ni boşuna dememişler).

Ṣavub gözden göñülden itdüñüz terk
Ṭutalum biz muḥabbet etegin berk[154]

Gözden savıp gönülden terk ettiniz, (iyisi mi) biz sevgi eteğini sıkı tutalım."

Laᶜalden gerçi kim dürler dökerdi
Yaşından lïk ki[155] deryālar dökerdi

Yakut(dudak)tan inciler dökse de gözyaşından denizler dökmekteydi.

Fiġānından felekler iñleridi
Melekler nālesini diñleridi

Feryadından gökler inler, melekler inilitsini dinlerdi.

2365 Çü Behmen gördi var anda ḥamiyyet
Erenler yolını gözler bu ᶜavret

Behmen bu kadının onur sahibi olduğunu, (yardımı) erlerden beklediğini görünce

İdüb cānını pāk u ḳalbini ṣāf
Ki virdi kendü kend'özine inṣāf

canını temiz, kalbini saf edip kendi kendini hesaba çekti.

Didi ben itdügüm erlik degüldür
Erenler içre bu dirlik degüldür

"Benim yaptığım erkeklik değildir, erkek olanlar böyle yaşamaz." dedi.

Eyitdi Dilpeẕīr'e iy vefādār
Muḳarrerdür bize senden vefā var

Dilpezir'e "Ey vefalı dedi, şüphesiz senin iyiliğini gördük.

Göñülden idelüm saᶜyile cehdi
Sizüñle berkidelüm bunda ᶜahdi

Gönülden çalışıp gayret edelim, burada sizinle sözümüzü pekiştirelim.

---

[153] "güzendden" şeklinde harekeli.
[154] "berk" aynı zamanda "terk" okunacak şekilde yazılmış. "te" harfi silinmemiş.
[155] "lïk" ve "ki"bitişik ve "like" okunacak şekilde yazılmış ve şeddesiz.

2370 İkilik itmeyelüm birlik olsun
Muḥabbet gösterelüm dirlik olsun

İkilik etmeyelim, birlik olsun, sevgi gösterelim, geçinip gidelim..

Çıḳınca cānumuz bu tenden iy cān
Olalum ceng içinde merd-i meydān

Ey can, canımız bu tenden çıkıncaya kadar savaşta yiğitlik edelim.

Alavuz başı yāḫūd virevüz baş
Uravuz başına vü dişine ṭaş

Baş alalım veya baş verelim, (düşmanın) başına ve dişine taş vuralım.

Cihānı gözlerine idevüz teng
melʿūndur ne itdür Tür-i Efreng

Dünyayı gözlerine dar edelim, Frenk'in Ne *Tür'u çok lanetli, çok köpek biridir."*

Bu sözden Dilpeẕīr oldı feraḥ-nāk
Açıldı göñli nite gevher-i pāk

Bu söze Dilpezir sevindi, gönlü saf inci gibi açıldı (parladı).

83a *2375* Yirinden ṭurdı dilber oldı dilşād
Ḳul oldı Behmen'e ol serv-i āzād

Gönül alan (güzel) yerinden kalktı, o hür servi Behmen'e kul oldu.

Yüzini ḫāke sürdi ḳıldı şābāş[156]
Ḳapuñda cāriyeñven[157] ben ḳaravāş

Yüzünü toprağa sürdü, takdir etti, "Ben hizmetçi (senin) kapının kölesiyim.

Didi iy merd-i ʿālem ṭurmaḡ olmaz
Hemān tedbīr idüñ oturmaḳ olmaz

Ey cihanın yiğidi, durulmaz, oturulmaz hemen hazırlanın!" dedi.

BEHMEN TÜRİLE CENG İDÜB BEHMEN MAĠLÜB OLUB TÜR MEMLEKETİ ẔABṬ İDÜB BEHMEN[İ] ḤABS EYLEDÜGİDÜR

(Behmen'in Tür ile Savaşıp Yenilmesi ve Tür'un Memleketi Ele Geçirip Behmen'i Hapsetmesi)

Ḳoyub bezmi iderler rezme āḡāz
Ne resme ceng iderler ṭutalar sāz

Eğlenceyi bırakıp savaşa girişirler, savaş planına göre düzen alırlar.

Çerī cemʿine meşġūl oldı Behmen
Her evüñ yazdı birin ikisinden

Behmen asker toplamakla uğraştı, her evden birer ikişer kişi yazdı.

2380 O gün aḫşam olınca on biñ ʿasker
Kim atlandurdı ol merd-i dilāver

O gün akşam oluncaya kadar o yiğit onbin askeri atlandırdı.

Ḫazīne açdı dökdi sīmile zer
Şu deñlü virdi kim ġarḳ oldı leşker

Hazineyi açtı, altın gümüş döktü, o kadar verdi ki asker (paraya) boğuldu.

Ṭonatdı yalıñın acın ṭoyurdı
Çerīnüñ cümle ḳaydını ḳayurdı

Yalını giydirdi, açı doyurdu, askerin bütün hazırlığını gördü.

Çıḳub meydān öñinde cümle merdān
Ṭurub ḥāżır olurlar cenge cüyān

Bütün yiğitler (savaş)meydanının önüne çıkıp savaşmaya istekli hazır beklerler.

Bu cānibden daḫı Tür-ı bed-aḫter
Hücūm eyledi şehre sürdi leşker

Bu taraftan da yıldızı uğursuz Tür saldırıp şehre asker sevketti.

---

[156] kelime yine "sābāş" şeklinde yazılmış.
[157] "cāriyeñ ven" şeklinde ek ayrılarak yazılmış.

2385 Aşub ṭaġ u beleñ ṣaḥrāya indi
Muḳābil Naḫcüvān'a ḳarşu ḳondı

Dağ taş aşıp ovaya indi, Nahcüvan'ın karşısında konakladı.

Görincek leşkerini Behmen'üñ Tūr
Göründi gözine ḫor oldı maġrūr

Tür Behmen'in askerini görünce gözüne hor geldi, gururlandı.

Didi yarın ṣalam bu ᶜaskere at
İdem bir beydaḳile şāhını māt

"Yarın bu askerin üzerine at salayım, piyonla şahını mat edeyim." dedi.

83b Yıḳayın gürzümile Naḫcüvān'ı
Alayın Dilpeẕīr-i dil-sitānı

"Gürzümle Nahcüvan'ı yıkayım, gönül alan Dilpezir'i alayım.

Benümle nār nūruñ himmeti var
Ne ṭutarsam ḳolumuñ ḳuvveti var

Nar ve nur (hayır ve şer güçler) benimledir, neye uzansam kolumun gücü yeter.

2390 Göñülden ben idem ḫışmile ḳahrı
Yidi ḳat ḫāke ferş idem bu şehri

Bütün hiddetimle mahvedeyim, bu şehri yedi kat yerin dibine sereyim."

Bu resme itdi çoḳ lāf ü güzāfı
Ki ḳalbi ḳalbıdı degüldi sāfī

Buna benzer çok söz söylendi, çünkü kalbi bozuktu, temiz değildi.

İki leşker o gün aḫşama dek[158] heb
Yarag u yatı gördiler müretteb

İki asker o gün akşama kadar her aracı gereci hazırladılar.

Nidā itdi yaşaġıla yaşavul
İki ᶜasker çıḳardılar ḳaravul

Seslendi, bekçi ve gözcü olarak iki askeri devriye çıkardılar,

Görürler aḫşama degin yaraġı
Gice irdi uyardılar çirāġı

akşama kadar teçhizatı hazırladılar, gece ışık yakıp aydınlattılar.

2395 Şu deñlü yaḳdılar şemᶜ ü meşāᶜil
Kim oldı göge yiryüzi muḳābil

O kadar mum ve meşale yaktılar ki yeryüzü göğe denk oldu.

İki ᶜasker biri birine nāẓır
Ṭururlar her biri vaḳtine ḥāżır

İki asker birbirine karşı tetikte hazır beklerler.

İderler ṣubḥ olunca rezme āheng
Temām ola o gün her neyise ceng

Sabah olunca savaş havasına girerler,savaşın (sonucu) her neyse o gün olup bitsin.

Sipāh-ı zeng-bārı cemᶜ idüb şeb
Ṭaġıtdı Rūm-ı rūzuñ dirnegin heb

Gece, zenci-asker toplayıp, gündüzün Rüm derneğini dağıttı.

Ḳaçurdı milk-i ġarba şāh-ı mihri
Sipāh-ı necmile aldı sipihri

Güneş şahını batıya kaçırdı, göğü yıldız ordusuyla ele geçirdi.

2400 Ḳamer burcına dikdi şāh-ı zengī
Fütūḥile livā-yı heft-rengi

Karanlık şahı, zaferlerle yedi renkli bayrağı ay burcuna dikti.

Felek farḳına ser oldı serīri
Zemīn üzre zemān oldı esīri

Tahtı göğün ucuna baş oldu, yeryüzünde zaman esir düştü.

---

[158] "aḫşama dek" kelimeleri bitişik yazılmış.

Vefā itmedi ᶜömri vü zemānı
Alub milkin felek ᶜazl itdi anı

Ömrü ve vakti yetmedi, felek ülkesini alıp onu (da) serbest bıraktı.

84a Ṣınub çün oldı zengī ᶜaskeri güm
Ṣabāḥın devletiyle şāh-ı encüm

Karanlık askeri yenilip kaybolunca yıldızların şahı sabahın görkemiyle

Ufuḳda dikdi bir zerrīn livāyı
Müsaḫḫar eyledi arż u semāyı

ufukta altın bayrağı dikti, yeri ve göğü boyun eğdirdi.

2405 Çü gündüz geldi gitdi aradan dün
Niçe şaḫṣa karañu ṭoġdı ol gün

Gündüz gelip gece aradan kalkınca birçok kişiye kara gün doğdu.

Ṭurub Behmen yirinden çīn seḥer-gāh
Eyitdi ḫoş **tevekkeltü ᶜalāallāh**[159]

Tan yeri ağarırken Behmen yerinden doğruldu, "Allāh'a güvenirim" dedi.

Ṣalāt-ı ṣubḥı ḳıldı aldı virdi
Niyāz eyleyüb Allāh'a oḳurdı

Sabah namazını kılıp tespih çekti, Allāh'a yalvarıp dua etti.

Dirildi yanına on biñ dilāver
Ser-efrāz u ser-efgen cümle server

Yanına onbin yiğit toplandı, savaşçı ve lider, hepsi komutan.

Atınuñ kendünüñ geydügi āhīn
Ḳılıcı boztoġanı cümle zerrīn

Atının ve kendinin giysisi demirden, kılıcı, gürzü (v.s.) hepsi altın.

2410 Elinde nīzesi nebtīz[160] ü ḫūn-rīz
Bilinde zülficānı[161] ḫançer-i tīz

Elinde mızrağı keskin ve kan dökücü, belinde gümüş bıçağı (ve) sivri hançer.

Ḳamu zerrīn siperlü ḳur ḳuşaḳlu
Atında vü ṭonında yaraşıḳlu

Hepsi altın kalkanlı, süslü kuşaklı, atı ve giysisi güzel, uyumlu.

Cilāsın alp[162] erenler beg yigitler
Ki heb biri birinden yig yigitler

Babayiğit savaşçılar, beğ yiğitler, her biri ötekinden üstün yiğitler.

Dilāver ġāzīler divāneler heb
Cihānuñ merdine merdāneler heb

Hep dev gibi cesur gaziler, hepsi dünya erleri içinde erliğe yakışanlar.

Peleng-i kūhiler bebr ü beyānlar
Neheng-i nehriler şīr-i jiyānlar

Dağ kaplanları, ejderhalar, nehir timsahları, kükremiş arslanlar.

2415 Virüb bunlara Behmen istimālet
Duᶜā vü himmet eyledi ḥavālet

Behmen bunlara teselli verip, dua (edip) gayretlendirdi:

Didi iy faḫr-ı meydān merd erenler
Cihān olsa ᶜadū bī-derd erenler

"Ey savaş meydanının kıvancı mert kişiler, dünya düşman olsa aldırmayan kişiler!

Ṭutalum Ḥaḳḳ'a yüz tedbīr idelüm
Göñül bir arḳa bir el bir idelüm

Tedbir alıp yüzümüzü Hakk'a dönelim, gönül birliği, destek birliği, el birliği edelim.

---

[159] Bkz. İktibaslar, Nu: 19.
[160] Kelimede "be" harfinin noktası unutulmuş.
[161] Başka metinlerde de bu şekilde (zülf-i cānī) rastladığımız kelimenin doğrusu "zülfencāne" dir.
[162] "alb" şeklinde yazılmış.

84b Ḳılalum ḥasbet-en-lillāh ġazālar — *Allāh rızası için gazalar edelim, karşılığını*
Bulalum bāġ-ı cennetde cezālar — *cennet bahçesinde bulalım.*

Ölen bizden bulur yarın şehādet — *Ölene yarın (ahirette) tanıklık ederiz,*
Kim anlardan olandur bī-saᶜādet — *onlar, mutsuz olanlardandır."*

2420 İşidenler didi taḥsīn ü şābāş[163] — *Duyanlar "Aferin" dedi, gelip Behmen'in*
Gelüb Behmen ayaġına ḳodı baş — *ayağına baş koydu.*

Didiler Ḥaḳ Taᶜālā dest-gīrüñ — *"Hak Taala yardımcın cihanın dikbaşlıları*
Cihāñ serkeşleri olsun esīrüñ — *esirin olsun!" dediler.*

Ġazāya niyyet itdüñ ḳutlu olsun — *"Savaşa niyet ettin kutlu olsun,işin sağlam*
İşüñ ṣaġ u ḳoluñ ḳuvvetlü olsun — *ve kolun kuvvetli olsun!*

Ḳuluñ ḳurbānıñuz cān u[164] göñülden — *Can u gönülden kulun kurbanınız, elimiz-*
Dirīġ eylemezüz ne gelse elden — *den geleni esirgemeyiz.*

Yoluñda baş u cān terkin uralum — *Yolunda baş ve can koyalım, önünde*
Öñüñde cān virelüm cān alalum — *can verip can alalım.*

2425 Ölüb öldürelüm bitince bu iş — *Bu iş bitinceye kadar ölüp öldürelim, iki*
Ḳalınca çalışalum tā iki diş — *diş(imiz) kalıncaya kadar çalışalım."*

Görüb bunlarda Behmen ṣıdḳ u iḫlāṣ — *Behmen savaş denizinin dibine dalgıç olan*
K'olurlar ḳaᶜr-ı baḥr-ı rezme ġavvāṣ — *bu kişilerin bağlılık ve samimiyetini görüp*

Duᶜālar eyledi baḫşiş buyurdı — *dualar etti, bahşiş verdi, hepsini tatlı dille*
Ḳamusın ṭatlu dilile ṭoyurdı — *doyurdu.*

Pes andan eyledi meydāna ᶜazmi — *Ondan sonra meydana yürüdü, eğlence*
Ḳoyub bezmi gözetdi bezm-i rezmi — *meclisini bırakıp savaş meclisine baktı.*

Ḳoşunlar ḳoşulub ṣaflar düzeldi — *Sıra sıra olup saflar tutuldu, savaşçılar*
Mübārizler ṣaġa ṣola dizildi — *sağa sola yerleştirildi.*

2430 Dikildi yir yir altun başlu sancāḳ — *Yer yer altın başlı sancak dikildi, kimi yeşil*
Kimi sebz ü kimi sürḫ u kimi aḳ — *kimi kırmızı ve kimi beyaz.*

Ṭururlar her biri vaḳtine ḥāżır — *Her biri vaktine hazır beklerler, kafir*
Olurlar ᶜasker-i küffāra nāẓır — *askerini gözetlerler.*

Bu cānibden daḫı Tür-ı bed-endīş — *Bu tarafta da kötü düşünceli Tür (aklı)*
Çekerdi ġuṣṣa vü ġam yirdi teşvīş — *karışık sıkıntı ve elem çekerdi.*

85a Cihānı gözine göstermeyüb Tür — *Tür'un dünya gözünde değildi, erkenden*
Süvār oldı seḥerden mest ü maġrūr — *sarhoş ve kibirli olarak ata bindi.*

---

[163] "sābāş" şeklinde yazılmış.
[164] "can" ve bağlaç bitşik yazılmış.

Dirildi geldi kāfir beglerinden
Cehennem seglerinüñ yiglerinden

Kafirin ileri gelenleri (onlar) cehennem köpeklerinin güçlüleri(ydi); toplanıp geldi.

2435 Ḳamu bed-şekl ü bed-lehce vü bed-ḫū
Seg-i dūzaḫ siyāh-pūş u siyāh-rū

Hepsi çirkin, kötü dilli ve kötü huylu, cehennem köpeği, siyah giysili,siyah yüzlü.

Göñülde şek gögüslerinde ḥaclar
Bilinde burdun ellerinde meçler[165]

Gönüllerinde şirk göğüslerinde haçlar, belinde pala, ellerinde kılıç

Muḫālif birbirine fiʿl ü ḳavli
Diridi düşmene işkil diyevli

Sözü ve eylemi birbirine zıt, düşmana "işkil diyevli" derdi.

Gelüb meydāna ṣaflar bağladı Tūr
Yanınca ol cehennem segleri ḫōr

Tür yanında cehenemin o hor köpekleriyle meydana gelip savaş düzeni aldı.

Dikerler Tūr'uñ arḳasında merḳa
İnānub Tūr aña virmişdi arḳa

Tür'un arkasına totem diktiler. Tür ona inanıp güveniyordu.

2440 Ṭurur merḳa öñiñde çoḳ Ḫorestūs
Başında būrnūs ellerinde nāḳūs

Totemin önünde çok sayıda Hıristiyan başlarında bornoz, ellerinde kilise çanıyla duruyordu.

Oḳurlar Jend ü Pājend'i be-her-sū
Baş açub çaġrışurlar giryalāsū

Her tarafta Zend-Avesta'yı okuyup, başlarını açıp "giryalasū" diye haykırırlar.

Gögüs gerüb iki ḳolda firerler
Ṭurub düşmene it gibi ürerler

Göğüs gerip iki kol halinde yürür, düşmana it gibi ürerler.

Virüb dir istimālet anlara Tūr
Bize himmet idübdür nārile nūr

Tür onları avutup "Bize ateş ve nur yardım eder." der.

Gelüñ ġayret idüñ furṣat bizümdür
Uruñ düşmāna tīġ nuṣret bizümdür

"Gelin gayret edin fırsat bizimdir, düşmana kılıç vurun zafer bizimdir.

2445 Ölen bizden olur ʿĪsā'ya maḥrem
ʿAdūlar ölüsü ehl-i cehennem

Bizden ölen İsa'ya yakın olur, düşmanın ölüsü cehennemliklerdendir.

Bu gün cān oynayalum dīn yolında
Bulınalum yarın ʿĪsā ḳolında

Bu gün din yolunda can feda etmeye hazır olalım(kı) yarın İsa'ya yakın olalım!"

Baş urub Tūr öñinde cümle küffār
Didiler nār [ü] nūr olsun nigeh-dār

Bütün kafirler Tür'un önünde "Baş eğip ateş ve nur koruyucu olsun!" dediler.

85b Cihān deryā olursa aḳmayalum
Mesīḥ'üñ gözi yaşın dökmeyelüm

"Dünyayı sel alsa sürüklenmiyelim, Mesih'i ağlatmıyalım.

Uralum düşmene tīġ ü teberler
İdelüm tīrine sīne siperler

Düşmana kılıç ve balta vuralım, okuna göğsümüzü kalkan edelim."

---

[165] "mecler" şeklinde yazılmış.

2450	Ḳamunuñ ṭoldı içi kibrile kīn	*Hepsinin içi kibir ve kin doldu, hayırsız Tür*
	Sevindi Tür-i ebter didi taḥsīn	*sevinip "Aferin!" dedi.*
	Naḳāre çalınub sancaḳ açıldı	*Davul çalınıp sancak açıldı. bir çok cana*
	Nice cāna ecel ṭonı biçildi	*kefen biçildi.*
	Ecel irlerini ırlardı sürnāy[166]	*Zurna ecel erlerine şarkı söylerdi, "hay*
	Cihāñı ṭolduruben hūyile hāy	*huy" sesleri dünyayı doldurmuştu.*
	Nefīr efġāñile eylerdi āḥeng	*Küfür feryatla koro yapmıştı, işitenler*
	İşidenler olurdı vālih ü deng	*şaşırır ve ahmaklaşırdı.*
	Naḳāre velvelesi ās-māna	*Davulun gürültüsü zamana yaygara edip*
	Çıḳardı velvele virüb zemāna	*gürültüsü gökyüzüne çıkardı.*
2455	Ṭabul[167] gülbāngile eylerdi feryād	*Davul naralarla inlerdi, göğsünü dövüp*
	Dögerdi gögsini isteridi dād	*adalet isterdi.*
	Ḳulaġını cihānuñ çıñladub "żınc"	*"Zınc" sesi dünyanın kulağını çınlatıp*
	İderdi düşmeni süst dostları dinc	*düşmanı etkisiz, dostları dinamik ederdi.*
	Ṭuruşdılar iki leşker muḳābil	*İki asker karşı karşıya durdular, kimi*
	Kimisi oldı ḥāżır kimi ġāfil	*dikkatli kimi dalgındı.*
	Çerīler ṣanasın kim ḫalḳ-ı bāzār	*Askerler can almak için müşteri olmuş*
	Ḳamu cān almaġa olmış ḫırīdār	*Pazar halkına benziyordu.*
	ᶜAlemler şuḳḳası bezzāẓlıḳ eyler	*Bayrakların kumaşı manifaturacılık,*
	Işıḳlar dökmesi ḳazzāzlıḳ eyler	*miğferlerin kalıbı ipekçilik yapar.*
2460	Ecel derzīleri açmışdı dükkān	*Ecel terzileri dükkan açmıştı, herkese kara*
	Biçerdi her kişiye ḳara ḳaftān	*kaftan biçiyordu.*
	Ḳażāyile ḳader olmışdı dellāl	*Kaza ve kader tellal olmuştu, "kimine sat*
	Kimine ṣat diridi kimine al	*kimine al" derdi.*
	Ecel bāzārı germ oldı ziyāde	*Ecel pazarı oldukça hararetlendi, herkesin*
	Ki virdi her kişi cāñın mezāda	*canını müzayedeye çıkardı.*
86a	Kimesne ḳalmadı yad u bilişde	*Birbirini tanıyan kimse kalmadı, herkes*
	Kim oldı cümle alışda virişde	*alışverişe katıldı.*
	Ṣanasın taḫt-ı ḳalᶜa ṣaḥn [u] meydān	*Kalenin altı, içinde pehlivanların güreştiği*
	İçinde pehlüvāñlar küşti-gīrān	*saha ve meydan gibiydi.*
2465	Ki her bir güşe ṣan dükkāñ-ı ḳaṣṣāb	*Her bir köşe kasap dükkanı, gençler ve*
	Ḳoyunlar ḳuzılardur şeyḫile şāb	*ihtiyarlar koyun kuzu(ydu).*

[166] Kelime "şūrnāy" şeklinde yazılmış.
[167] "Ṭabl" şeklinde harekeli.

Şu resme germidi bāzār-ı ġavġā
İrişmişdi şerādan tā-şüreyyā

Savaş pazarı yerden Süreyya'ya yayılacak kadar kızışmıştı.

Bu bāzāruñ içinde ālet-i sāz
İder dervīş olub deryüze āğāz

Bu pazarın içinde savaş silahları derviş olmuş (can almak için) dilencilik eder.

Ḳılıclar başlar açub şöyle ᶜuryān
Ṭolanub her kişiden cerr ider cān

Kılıçlar baş açıp yalın olarak gezip her kişiden can alır.

Olubdur boztaġan ᶜOşmān Bābāyī[168]
Çıḳardur kime ṭoḳunsa ḳabāyı

Osman Bābāyī, demir topuz olup kime dokunsa kaftanını çıkartırdı.

2470 Fetīlli[169] Cāmī'ler gibi kemendüñ
Olur boynına bend her derd-mendüñ

Kemendi,Camī"lere mensup kuşak kement gibi her dertlinin boynuna bağ olur.

Işıḳ geyen erenler Edhemī-vār
İder cān ḫırḳasını cānlara ṭar

Edhemī'ler gibi miğfer giyen erenler can hırkasını cana dar eder.

Ḳoyun Bābāyī'dür oḳ yüñ ṣoḳundı
Ṣoyar her kime kim oḳı ṭoḳundı

Koyun Babayī ok ve kuş tüyü takındı oku her kime dokunsa derisini yüzer.

Ṣanasın mūları sancāḳ-ı şāhī
Ṭaḳınmış bend gibi zerrīn külāḫı

Zincir gibi altın külah takınmış, sanırsın saçları şah sancağıdır.

Elif gibi süñüler ḳaldurub baş
Kim olmışlar ġulām-ı Ḥācī Bektāş

Süngüler elif gibi baş kaldırmışlar ve Hacı Bektaş Veli'nin kulu olmuşlar.

2475 Siperler sīneye urmışdı dāġı
Yaḳardı Seydi Ġāzī'den çirāġı

Kalkanlar göğüsü dağlamıştı, Seydi Gazi'den meşale yakıyordu.

Pes andan eylediler cenge āğāz
Yüridi çarḫacılar cenge az az

Ondan sonra savaşa giriştiler, savaşın öncü birlikleri yavaş yavaş yürüdü.

İki leşker biri birine girdi
Kimisi aldı cānı kimi virdi

İki asker birbirine girdi, kimi can aldı, kimi can verdi.

86b Meğer ṣabbāġ olub tozuñ siyāhı
Boyadı ḳīr u ḳara hep sipāhı

Sanki siyah toz boyacı olmuş bütün askeri kıra ve karaya boyamıştı.

Hevāya tozdı yirinden yidi ferş
Ṭoḳuz gök ṣan yıḳıldı ditredi ᶜarş

Yedi kat yer, yerinden havaya tozudu, sanki tokuz gök yıkıldı, arş titredi.

2480 Yirüñ ejderleri heb Ḳāf'a çıḳdı
Ne deñlü yırtıcı var göge uçdı

Yerin canavarları hep Kaf'a çıktı, ne kadar yırtıcı varsa göğe uçtu.

Cihānı ditredürdi kūs-ı ḥarbī
Ṭoḳundukca yüzine zaḫme[170] ḍarbı

Yüzüne topuzlu değenek değdikçe savaş davulu dünyayı titretiyordu.

---

[168] Kelime vezne uydurularak ilk hecesi kısa yazılmış.
[169] "Fetili" şeklinde (şeddesiz) harekeli.
[170] "zaḫme" şeklinde yazılmış.

Yüridi cenge andan baş-erenler
Öñinde beglerinüñ cān virenler

Ondan sonra baş yiğitler savaşa yürüdü (ve) beğlerinin önünde can verenler...

Bahādırlar görürdi cengi ḥalvā
Muḫanneşler diridi ḳurı ġavġā

Yiğitler savaşı helva görüyordu.Korkaklar "kuru kavga" derdi.

Mübārizler sürüb öñe geçerdi
Muḫanneşler dönüb arda ḳaçardı

Dövüşçüler at sürüp öne geçerdi, korkaklar dönüp geri kaçardı.

2485 Ciger-derler idüb biryān cigerler
İçüb ḳanın ᶜadū bağrını yirler

Ciğer delenler ciger yakar, düşmanın kanını içip bağrını yerdiler.

Kimi yol gözedüb ġuṣṣa yiridi
Yirinde ḳaçmaḳ erlikdür diridi

Kimi yol gözetir, elem çekerdi, "yerine göre kaçmak erliktir." derdi.

Kimisi sedd-i İskender gibi berk
Ṭururdı baş u cānın eyleyüb terk

Kimi İskender'in seddi gibi sağlam durur can baş verirdi.

Niçeler niçelerüñ cānın aldı
Niçeler kendü cānın yavı ḳıldı

Bir çoğu diğerlerinin canını aldı, bir çoğu da can verdi.

Niçeler oḳ gibi cānın uçurdı
Teni ḳalḳanleyin gögsin geçürdi

Kimileri canlarını ok gibi uçurdu, bedenine göğsünü kalkan etti,

2490 Ḳılıc gibi kimi cān itdi ᶜuryān
Yatur boş ḳın gibi gevdesi bī-cān

kimi kılıç gibi canını soyundu, cansız gövdesi boş kın gibi yattı.

Niçeler süñü gibi yalmanurdı
Çıḳarub dilin aġzından ṣolurdı

Nicesi süngü gibi yalanıyor, dilini ağzından çıkararak soluyordu.

Niçenüñ aḳdı gözden ḳanlu yaşı
Yarıldı boztaġan mānendi başı

Birçoğunun gözden kanlı yaşı aktı, demir topuz gibi başı yarıldı.

87a Niçeler bal yirine āġu ṭatdı
Niçenüñ yüzi gözi sirke ṣatdı

Birçoğu bal yerine zehir tattı, birçoğunun yüzü gözü sirke sattı.

Alub Behmen ele gürz-i girānı
Ḳoyub orta yire başile cānı

Behmen ağır topuzu ele alıp, canını başını ortaya koydu.

2495 Ḳovub ḳırdı biri birine ḳatdı
Nice dirnekleri bozdı ṭaġıtdı

Kovalayıp ezdi, birbirine kattı, birçok grubu bozguna uğratıp dağıttı.

Kime kim urdı irüb boztaġanı
Cehennem içre aḫşamladı cānı

Demir topuzu kime vurduysa (onun) canı cehennemde akşamladı.

Ne yaña kim dönüb oḳlar ṣaçardı
Bir oḳı elli ādemden geçerdi

Ne tarafa dönüp ok atsa bir oku elli adamı delip geçerdi.

Süñüyi ḫışmile kime ḳaḳardı
Degül bir biñi bir ḍarbdan yıḳardı

Süngüyü öfkeyle kime saplasa, bir kişiyi değil, (o) darbeyle bin kişiyi yıkardı.

Ḳılıc ṣalub ne şaḫṣı kim çalardı
Eyer ḳaşına dek iki bölerdi

Kılıç sallayıp kime vursa (atının) eyer kaşına kadar ikiye bölerdi.

2500 Yitişdi Tūr'a Behmen nāgehānī
Ḥavāle eyledi gürz-i girānı

Behmen ansızın Tür'a yetişti, ağır topuzla hamle edip

Pey-ā-pey Tūr-i kelbe urdı üc ḍarb
Ṭoḳundı ol pelīdüñ ḳalbine kerb

köpeğe ardarda üç darbe vurdu. Acı, alçağın kalbine ulaştı.

Ṣavar biñ zūrile her ḍarbını Tūr
Dönüb dir Behmen'e iy merd-i maġrūr

Tur bin zorlukla darbeleri savuşturdu, dönüp Behmen'e "Ey gururlanan yiğit!" der.

Di evvel ne kişisin söyle aduñ
Cihāñ milkini ṭoldurdı fesāduñ

"Önce kim olduğunu, adını söyle, fenalığın dünyayı doldurdu.

Pes andan alayın ḳahrile cānuñ
Cihandan götüreyin ad u ṣanuñ

Ondan sonra ezip canını alayım, dünyadan adını sanını sileyim."

2505 Didi Behmen ki iy murdār u bī-ʿār
Gözüñi ac özüñden ol ḫaberdār

Behmen, "Ey pis ve utanmaz adam!" dedi. "Gözünü aç haberin olsun

Cihānuñ şāhı Vāmıḳ bendesiyin
Ayaġı ṭobraġı efgendesiyin

cihan şahı Vamık'ın kölesiyim, ayağının toprağının düşkünüyüm.

Adum Behmen'dür ibn-i Şādkām'ın
Bahādırlıḳda serverlikde Sām'ın

Adım Behmen'dir, Şadkam'ın oğluyum, yiğitlik ve cesurlukta Sam benim.

87b Olub vaḳtuña ḥāżır gör yaraġuñ
Söyündürür ecel yili çirāġuñ

Vaktine hazır ol, hazırlığını yap, ecel rüzgrı mumunu söndürecek."

Bu sözlerden beġāyet oldı dil-teng
Ġażabdan öykelendi Tūr-ı Efreng

Frenk Tür'un bu sözlerden dolayı canı sıkıldı, fena öfkelendi.

2510 Eyitdi Behmen'e iy merd-i nā-kām
Ki bilmez ḥaddini bī-neng ü bed-nām

Behmen'e "İsteğine ulaşamamış adam, haddini bilmez, namussuz." dedi.

Eyit sen misin ol nā-cins [ü] nāmerd
Kim olduñ ḳalbe ġuṣṣa cānlara derd

"Kalbe kaygı, cana dert olan cinsi bozuk, alçak sen misin?

Eyit sen mi eyledüñ Arslan'ı naḫcīr
Ṭaḳan ol şīr-i ner boynına zencīr

Söyle, Arslan'ı sen mi avladın, o erkek arslanın boynuna zincir takan (sen misin)?

Elümden sen mi alduñ Dilpeẕīr'üm
Esīrüñ mi olubdurur emīrüm

Dilpezir'imi elimden sen mi aldın, komutanlarım (senin) esirin mi oldu?"

Didi vü aldı ele boztaġanı
Gözine yeñduruban[171] pehlevānı

Dedi ve eline topuzu aldı, pehlivanı gözüne kestirerek

2515 Kemişdi Behmen'e bir ḍarb-ı muḥkem
Umardı kim ḳılaydı ḳaddini ḫam

Behmen'e sıkı bir darbe savurdu, boyunu iki büklüm etmeyi bekliyordu.

[171] "yiñduruban" şeklinde harekeli.

İder gürzine gürzini berāber
Ṣavar ḍarbını Tūr'uñ ol dilāver

O yiğit (onun) gürzüne gürzünü karşı tuttu, Tūr'un darbesini savuşturdu.

Hemān Behmen eline aldı nīze
Zırıh pūşını ḳıldı rīze rīze

Behmen hemen eline mızrak aldı, Tūr'un zırhını parça parça etti.

Ṣavınca ḥamlesini Behmen'üñ Tūr
Ziyāde gördi zaḥmet çekdi çoḳ zūr

Tūr Behmen'in hamlesini savuşturuncaya kadar epey ezildi, çok zorlandı.

Sehel ḳaldı yıḳılaydı atından
Yine cem^{e} itdi kendin ġayretinden

Atından düşmesine az kaldı, yine gayretle kendini toparlayabildi.

2520 Süñü ḍarbını ṣavdı Tūr-ı bī-dīn
Ṭutub gürz⟨i⟩-i girānı bağladı kīn

Dinsiz Tūr süngü darbesini savuşturdu, ağır topuzu kaldırıp hırslandı.

Yüridi Behmen'e tünd ü ġażabnāk
Atı vü ṭonı birle eyleye ḫāk

Sertleşip öfkelendi, Behmen'i zırhı ve atıyla birlikte yere sermek için hücum etti.

O dem ġafletde buldı pehlevānı
Yitişdi virmedi bir dem emānı

O an pehlivanı tedbirsiz yakaladı, yetişti bir an fırsat vermedi.

88a Çü gördi ḫışmile gürz indi Behmen
Özin dirdi vü başın irdi Behmen

Behmen öfkeyle gürzün indiğini görünce kendini toparlayıp başını çekti.

Ṭoḳundı ata başın eyledi ḫurd
Düşüb Behmen yire oldı atı mürd

(Gürz) atının başını parçaladı, Behmen yere düştü, atı öldü.

2525 Ṣalarlar Behmen üstine kemendi
Ṭaḳarlar şīr-i ner boynına bendi

Behmen'in üzerine kement atarlar, (sanki) erkek arslanın boynuna zincir takarlar.

Ṭutuldı ^{c}uḳdeye şāh-ı cihāngīr
Ṣan oldı şīr-i ġarrān dīve naḫcīr

Cihan sultanına bağ vuruldu, sanki kükreyen arslan deve av oldu.

Çü Behmen devletinüñ yüzi döndi
Gidüb öñi çerīnüñ ardı ṣındı

Artık Behmen'in talihi yüz çevirmişti, askerin ön tarafı ölüp, arkası bozuldu.

Ṭağıldı ṭağlara şīrān-ı leşker
Ṣanasın ṭağıla ṭaş ṭoldı ejder

Ordunun arslanları dağlara dağıldı, sanki dağ taş ejderha doldu.

Kimi ḳaçdı kimisi virdi cānı
Cān atdı Çīn'e değlü ḳurtılanı

Kimi kaçıp kurtuldu, kimi can verdi. Kurtulanlar canlarını ta Çin'e attılar.

2530 Ol on ḳullar ki Vāmık ḫidmetinde
Olurlardı gice gündüz ḳatında

Vamık'ın hizmetinde olan o on kişi gece gündüz yanında bulunuyorlardı.

^{c}İnāyet eyledi Ḥaḳ buldılar yol
Ḳaçan Çīn şehrine vardı ol on ḳul

O on kul Hak klavuzluk etti, yol buldular ve Çin şehrine vardılar.

Bu ṣayda Tūr-ı ebter oldı maġrūr
Gözini açdı gördi Behmen'i ḫōr

Hayırsız Tūr bu ava böbürlendi, gözlerini dikip Behmen'e hor baktı.

Pes andan didi eyleñ şehri yağmā
Arada ḳalmasun bir ḫāne ḳaṭ[ʿ]ā

Ondan sonra "Şehri yağmalayın, sakın gözden kaçmış bir ev kalmasın!" dedi.

Esîr eyleñ dişisin erkegin heb
Aluñ emlākin esbābın müretteb

"Erkeğini kadınını bütün esir edin, mallarını mülklerini tamamen alın."

2535 Ḳıyāmet ḳopdı şehr içinde ol dem
Ḳamu ḫalkuñ dügüni oldı mātem

O an şehrin içinde kıyamet koptu, bütün halkın düğünü yas oldu.

Şehir ḫalḳı kefen boynına ṣaldı
Ḳılıcların ḳamu ağzına aldı

Şehir halkı boynuna kefen bağladı, hepsi kılıçlarını ağzına aldı.

Yire Tūr'uñ öñinde urdılar yüz
Emān istediler ol ḳavm-i düpdüz

Tür'un önünde yere yüz sürüp bütün kavim bağışlanmak istediler.

88b Şu deñlü ḳıldılar feryād u zārı
Oda yandurdılar heb ol diyārı

O kadar ağlayıp inlediler ki bütün o diyarı ateşe yaktılar.

Ṣovuḳ ḳalbi birez germ oldı Tūr'uñ
Azacuḳ ḫāṭırı nerm oldı Tūruñ

Tür'un soğuk kalbi biraz merhamete geldi, gönlü biraz yumuşadı.

2540 Görür kim çoḳ iderler nāle vü āh
Emān virdi o ḳavme Tūr-i kem-rāh

Çok ağlayıp inlediklerini görünce kötü yollu (sapık) Tür o topluluğu bağışladı.

Ḫaber ṣordı bulardan ḳanı Arslan
Ne yirdür şimdi aña bend ü zindān

"Bunlardan Arslan nerede, hangi zindanda bağlı?" diye bilgi istedi.

Ḳanı ol Vāmıḳ'um diyen zehir-nāk
Ya ḳanı Dilpeẕîr-i dil-ferāḥ-nāk

"Şu Vamık'ım diyen zehirlenmiş nerede, ya gönlü ferahlatan Dilpezir nerede?

Didiler şimdi girdiler ḥiṣāra
Ḥiṣār eyleñ ki düşdiler şikāra

"Kaleye şimdi girdiler, kuşatın çünkü tuzağa düştüler." dediler

Didi Tūr anlara her kim yiterse
Getürüb ḳayd [u] bendile ṭutarsa

"Tur onlara dedi ki her kim gider, bağlı olarak yakalayıp getirirse

2545 Virem il ü vilāyet ḳol ḳaravaş
Şu deñlü kim görenler diye şābāş[172]

il, vilayet, muhafiz ve cariye vereyim, öyle ki görenler aferin diyeler."

Bu sözden çünki leşker aldı behre
Kimi ṭaġıldı ṭaġa kimi şehre

Bu sözlerden gözü dönen askerin kimi dağa kimi şehre dağıldı.

Yüridi er ü [ʿ]avret ḫōca vü ḳul
Ser-ā-ser istemege oldı meşġūl

Erkek, kadın, efendi ve köle yürüdü, herkes aramakla meşgul oldu.

[172] Kelime "sābāş" şeklinde yazılmış.

DİLPEZİR VĀMIḲ'A ZEHR VİREN ḤAKİM-İ ḲĀMİLE DİL-NEVĀZLIḲ İDÜB İḤSĀNLA ŞERMENDE İDÜB İKİSİ VĀMIḲI ALDUB ḲAÇUB DİLGÜŞĀ-NĀM BİR HİṢĀRA VARDIḲLARIDUR

(Dilpezir'in Vamık'a Zehir Veren Hakim'e Yalvarıp Hediyelerle Utandırması, İkisinin Vamık'ı Atlatarak Kaçıp Dilgüşa İsimli Bir Kaleye Varmaları)

Bu cānibden işit noldı ḥikāyet
Ki rāvī şöyle eyledi rivāyet

Bu taraftan hikayenin ne olduğunu dinle! Rivayet eden şöyle nakletti.

Çü Behmen Tūr elinde oldı maḥbūs
Yaturdı nūr-ı çeşm-i Şāh Ṭaymūs

Behmen, Tür'a esir düştü, Şah Taymūs'un gözünün ışığı (Vamık hasta) yatmaktaydı.

2550 Ḥakīm [ü] Dilpeẕīr olmışdı nālān
Gelüb Vāmıḳ öñinde zār u giryān

Hakim ve Dilpezir Vamık'ın başucunda ağlayıp sızlıyordu.

89a Yüz urub didiler ṭutuldı Behmen
Cüdā düşdi o server şimdi senden

Yüz sürüp "O yiğit Behmen şimdi senden ayrı düştü." dediler.

Yüzin dönderdi andan baḫt u iḳbāl
Yıḳub yire atından itdi pā-māl

"Şans ve talih ondan yüz çevirdi, atından yere düşürüp çiğnetti."

Bu sözden Vāmıḳ oldı key perīşān
Göründi ṭāk-ı eyvān aña zindān

Vamık bu sözlerden çok perişan oldu, köşkün tavanı ona zindan göründü.

Gözinden ḳan aḳıtdı eyledi zār
Eyitdi ḳanı ol yār-ı vefādār

Ağlayıp gözünden kanlı yaşlar akıttı, "Nerede o vefalı dost?" dedi.

2555 Dirīġā ḳande gitdi ḳanı Behmen
Ḳanı bu ḫaste cānuñ cānı Behmen

"Eyvah, nereye gitti, nerede Behmen, Nerede bu hasta canın canı Behmen...

Mizācumda o deñlü ḳuvvetüm yoḳ
Ayaġ üstine ṭuram ḳudretüm yoḳ

Halsizim, ayaklarım üstüne duracak gücüm yok (ki)

Ṣalaṃ tīġi ṭutam tīr ü ḳemānı
Girem meydāna alam baş u cānı

kılıç sallayayım, ok-yayı tutayım, meydana girip can baş alayım.

Ḳılam Rüstem gibi merdāne ḫōş-ceng
Cihānı Tūr-ı dil-tenge idem teng

Rüstem gibi yiğitçe bir güzel savaşayım, dünyayı bunalmış Tür'a dar edeyim.

Keseydüm başını ol ḳaltabānuñ
Alaydum Behmen'i bendinden anuñ

(Gücüm olsaydı) o namussuzun başını kesip Behmen'i hapisten kurtaraydım.

2560 Ne dermān ola dönderdi çü devrān
Yiridür ḥasretile virevüz cān

Devran (yüz) çevirince ne çare olabilir, hasretle ölsek yeridir.

Ḳatı ġafletde avladı bizi Tūr
Dirīġā itdi Behmen'den bizi dūr

Bizi Tür kötü faka bastırdı, ne yazık Behmen'den ayırdı bizi.

Bilür Ḥaḳ öldügüme çekmezem ġam
Velī cān zaḫmına irmedi merhem

Hak bilir öldüğüme gam yemem fakat can yarasına merhem (olan Azra da) gelmedi.

Gözüm ᶜAẕrā ᶜiẕārın görmedi āh
Ayaġı tozına yüz sürmedi āh

Gözüm Azra'nın yanağını görmedi ah! Ayağının tozuna yüz sürmedi ah!

Dirîġā olmadı dünyāda vuṣlat
Ḳıyāmet günlerine ḳaldı ḥasret

Ne yazık dünyada kavuşamadık, (bu) hasret kıyamet günlerine kaldı.

2565 Umarın bārî cennetde cemālin
Müyesser ide Ḥaḳ görem viṣālin

Allāh'tan barı cennette (Azra'nın) güzel yüzünü görmeyi nasip etmesini umarım."

89b Yüzin ṭoprağa sürdi nāliş itdi
Şu deñlü aġladı kim uṣṣı gitdi

Yüzünü toprağa sürüp inledi, o kadar ağladı ki bayıldı.

Ḥakîm [ü] Dilpeẕîr'üñ yandı cānı
Bu ḥālile görincek ol cüvānı

O genci bu halde görünce Hakim ve Dilpezir'in canı yandı,

Birikdi ikisi ḫalvet ṭanışdı
Bu aḥvālüñ öñin ṣoñın ṣanışdı

İkisi bir araya gelip yalnız görüştüler, bu halin öncesini sonrasını konuştular.

Eyitdi Dilpeẕîr iy merd-i dānā
ʿİnāyet eylerise Ḥaḳ Taʿālā

Dilpezir "Ey bilge insan!" dedi, "Hak Taala rehberlik ederse

2570 Budur tedbîr-i rūşen ki ṭuravuz
Nezāketle bu yirden ıyrılavuz

en parlak tedbir şudur: Kalkıp çaktırmadan buradan ayrılalım!

Gelüb düşmen irişmedin ḥiṣāra
Olalum yigin atlara sevāre[173]

Düşman gelip kaleye ulaşmadan süratli atlara binelim

Şehenşāh Vāmıḳ'ı taḫt-ı revāna
Alalum yola olalum revāne

Şah Vamık'ı taşınan tahta koyup yola düşelim.

Girelüm ḳalʿasına Dilgüşā'nuñ
Görelüm emri ne olur Ḫudā'nuñ

Dilgüşa kalesine girelim bakalım Allāh ne gösterir."

Ḥakîm işitdi bu şāfî cevābı
Ḳoḫuladı ḫiṭābı müsteṭābı

Hakim bu çareyi işitip, yerinde bir fikir olarak inceledi.

2575 Ḳabūl itdi anı pîr-i ḫired-mend
Görür dermān ḳamu dertlere bu pend

Akıllı ihtiyar onu kabul etti, bu öğüdü dertlere derman buldu.

Ḥiṣāruñ gizlü ḳapusın açarlar
Uġurlayın perî gibi ḳaçarlar

Kalenin kapısını gizlice açarlar, hırsız sessizliğinde, peri gibi kaçarlar

Yüridiler nihān u āş-kāra
O gün aḫşamın irdiler ḥiṣāra

Gizli açık yürüyüp, o günün akşamında (Dilgüşa) kale(sin) e vardılar.

Alub feṯḥ eylediler Dilgüşā'yı
Ṣanasın buldılar derde devāyı

Dilgüşa'ya kavuşmakla sanırsın derde derman buldular.

Bu yaña şehri bir bir istedi Tūr
Nişān bulmadı ḳaldı ʿāciz ü ḫor[174]

Bu tarafta Tūr, şehri teker teker aradı, bir iz bulamayıp çaresiz kaldı.

---

[173] "süvāre" şeklinde harekeli.

[174] "ḫʷār" şeklinde yazılmış ve ḫor şeklinde harekeli.

2580 Ḫalāṣ eylediler Arslan'ı bendden
Eyitdi Tūr-ı ebter ḳanı Behmen

Arslan'ı hapisten kurtardılar. Hayırsız Tūr "Behmen nerede?" dedi.

90a Varub zencīrile ol nev-cüvānı
Getürdiler yiderek pehlüvānı

Gidip zincirle o delikanlıyı peşlerine takıp getirdiler.

Görincek Behmen'i Tūr-i bed-endīş
Ziyāde ḳorḳdı cānı oldı dil-rīş

Fikri bozuk Tūr Behmen'i görünce çok korktu, canı yaralandı.

Didi boynın uruñ virmeñ emānı
Ki virsün acı acı ṭatlu cānı

"Bırakmayın boynunu vurun, tatlı canını acı acı versin!" dedi.

Vezīri varidi bir merd-i ᶜāḳil
Eyitdi Tūr'a iy şāh olma ġāfil

Akıllı bir vezīri vardı, Tūr'a "Ey şah yanılıyorsun." dedi.

2585 Bulalum Vāmıḳile Dilpezīr'i
Pes andan öldürelüm bu esīri

"Vamık ile Dilpezir'i bulalım, bu esiri ondan sonra öldürelim.

Ṣalalum ḥabse ṭursun niçe eyyām
Görelüm ne olur āḫir serencām

Hapse atalım epeyce kalsın, görelim işin sonu ne olur."

Buyurdı ṣaldılar zindāna ol dem
Çekerler Behmen'i zencīre muḥkem

(Tūr) emretti, Behmen'i o an zindana attılar, zincirle sıkıca bağladılar.

Oturdı Naḫcüvān'uñ taḫtına Tūr
Sevindi fetḥine vü taḫtına Tūr

Tūr Nahcüvan'ın tahtına oturdu, tahta ve zafere sevindi.

Ḳoyalum ṭursun anı Naḫcüvān'da
Nifāḳ u küfrile ẓann u gümānda

Onu Nahcüvan'da münafıklık, küfür ve zan içinde bırakıp

2590 Yine Vāmıḳ sözinden idelüm yād
Beyān şol resme itdi anı üstād

yine Vamık'tan bahsedelim. Onu üstad şu şekilde anlattı.

Varıcaḳ Dilgüşā'ya şāhzāde
Ṣafā kesb eyledi anda ziyāde

Şahzade Dilgüşa'ya varınca orada iyice dinlendi.

Ḳonub ol dün sarāyına ḥişāruñ
İşin fikr eylediler rūz-ġāruñ

O gece kalenin sarayına oturup zamanın gösterdiği işleri düşündü.

Görürler dehr-i dūnuñ yoḳ vefāsı
Cefā vü cevr ü miḥnetdür ṣafāsı

Aşağılık dünyada vefa olmadığını,rahatlığın eziyet sıkıntı ve keder olduğunu görür.

Birez ᶜAẕrā'yı yād itdi şehenşāh
Birez begligin añdı eyledi āh

Şahlar şahı biraz Azra'yı, biraz beğliğini anıp ah etti.

2595 Atasın anasın ġurbet belāsın
Arada geçilen fürḳat belāsın

Anasını, babasını, gurbet belasını, bu arada ayrılık belasını

90b Görüb Behmen'den ayru düşdügini
Añub aġladı ṣayru düşdügini

Behmen'den ayrı düştüğünü, hasta yattığını anıp ağladı.

Felek cevrinden itdi çoḳ şikāyet
Cefā cānına kār itmişdi ġāyet

Feleğin işkencesinden çok şikayet etti.
Sıkıntı canına yeterince kar etmişti.

Ḥakīm ol derd-mendüñ gördi derdin
Neberd-i cünd-i ᶜışḳile neberdin

Hakim o dertlinin derdini, aşk askeriyle savaşını gördü.

Naṣīḥat aġzın açdı dökdi dürler
Duᶜālar itdi yidi şehd ü şeker

Ağzından inciler döker (gibi) nasihat etti, bal ve şeker yer (gibi) dualar etti.

2600 Didi iy şāh-ı ᶜālem şād-kām ol
Cihānda devlet ile müstedām ol

"Ey cihan padişahı mutlu ol, dünyada devletinle ebedi ol!" dedi.

Mübārek ḫāṭıruñ olsun güşāde
Derūnuñ ġıll u ġışdan[175] eyle sāde

"İçini kin ve hileden arındır ki mübarek gönlün ferah olsun.

Cihān içre budur āyīn-i devrān
Gelelden gerdişe bu çarḫ-ı gerdān

Dünyada feleğin işi budur, bu çark dönmeye başladığından beri

Virür bir demde biñ şādī vü biñ ġam
Biri tiryāk-ı ekberdür biri sem

bir anda bin sevinç, bin üzüntü verir; biri panzehirdir diğeri zehir.

Ṭoġa bir ḳutlu gün ire saᶜādet
Yine yüz göstere iḳbāl-i devlet

Bir kutlu gün doğa mutluluk vere, yine devlet talihi yüz göstere!

2605 Dirile vü dürile devr-i idbār
Ola baḫt-ı saᶜādet ṭapuña yār

Talihsizlik dönemi, dürülüp kapatıla, mutlu olma şansı, makamına dost ola!

Gele Behmen ḳıla ḳapuñda ḫidmet
ᶜAzrā ṭapuñla ᶜiş ü ᶜişret

Behmen gelip kapında hizmet ede, Azra İde *zat-ı alinizle eğlene!*

Olasın yine Çīn şehrinde sulṭān
Cihān ḫalḳı ola ḥükmüñde fermān

Yine Çin şehrinde sultan olasın, cihan halkı idaren altında ola!

Atañı anañı ṣaġ u selāmet
Göresin inşā'allāh bī-melāmet

Ananı babanı sağ salim, inşAllah kınanmaksızın görürsün!"

Bu resme ḥikmet-āmīz ehl-i ḥikmet
Çoḳ itdi Vāmıḳ'a pend ü naṣīḥat

Hikmetli (ihtiyar), Vamık'a bu şekilde erdem öğretici çok öğüt nasihat verdi.

2610 Melik Vāmıḳ ḳamusın gördi maᶜḳūl
Dil ü cānile cāndan itdi maḳbūl

Melik Vamık hepsini mantıklı buldu, can u gönülden kabul etti.

91a Teselli buldı oldı ḫāṭırı şād
Yüki yeynildi ġamdan oldı āzād

Teselli buldu, gönlü şenlendi, yükü hafifledi üzüntüden kurtuldu.

İrişdi vaḳt-i vaḥdet ᶜālem-i ḫᵛāb
Ḳomadı tende ḳuvvet dīdede tāb

Birlik saati geldi, uyku alemi tende kuvvet gözde ışık bırakmadı.

[175] "ġıll u ġışş" (her ikisi de şeddesiz yazılmış).

	Mübārek gözlerine geldi uyḫu Ki uyḫu görmezidi ol melek-ḫū	*O melek huylunun (epeydir) uyku girmeyen mübarek gözlerine uyku geldi.*
	Ḫużūra vardı Vāmıḳ ḫalvetinde Ṭağıldı kimse ḳalmadı ḳatında	*Vamık odasında yalnız ve huzur içinde (uyudu) yanında kimse kalmadı.*
2615	Ki buldı cümle ḫalḳuñ ḳalbi selvet Temāmet ḫᵛābe vardı ehl-i ġaflet	*Bütün halkın kalbi rahatladı, herkes uykuya daldı.*
	Çün ol-dün gitdi geldi rūz-i ḫurrem Uyandı uyḫusından ḫalḳ-ı ᶜālem	*O gece gitti, sevinç günü geldi, herkes uykusundan uyandı.*
	Uyandı Dilpeẕīr ü pīr-i hüşyār Yirinden ṭurdı ol iki vefādār	*Akıllı ihtiyar ve Dilpezir uyandı, o iki vefalı insan, yerlerinden kalkıp*
	İrerler ḫidmet-i şāha şitābān Ki ḫidmetde olalar bende-fermān	*huzurunda emirkulu olmak, şaha hizmet etmek için koşarlar.*
	Bulurlar şāh maḳāmın şöyle ḫālī Yirinde yoḳ göñülde var ḫayāli	*Şahın yerini boş bulurlar. Gönülde hayali var (ama) yerinde (cismi) yok.*
2620	Aradan kendü gitmiş cāme-ḫ[ᵛ]āb boş Yatur yorġan anı ḳılmış der-āġūş	*Gece gysisinin içi boş onu saran yorgan (onsuz) yatıyor.*
	Görürler ḳapular cümle muḳaffal Kimesne şunmamış hīc bir çöpe el	*Bütün kapıların kilitli olduğunu görürler. Kimse bir çöpe el atmamış.*
	Taᶜaccüb ḳıldılar idüb teᵉemmül[176] Bu ḳudret işe irmedi taᶜaḳḳul	*Şaşırıp iyice düşündüler, bu olağanüstü işe akıl ermedi.*
	Ḥakīm āḫir eyitdi varise bu Yā perrī fiᶜlidür yā siḥr-i cāẕū	*Hakim sonunda "Olsa olsa bu peri işi veya cadı sihridir." dedi.*
	Ki Behmen bize itmişdi ḥikāyet Melik Vāmıḳ'dan olmışdı rivāyet	*"Çünkü Behmen bize anlatmış, Melik Vamık'tan nakl etmişti:*
2625	İki perrī anuñla āş-nādur Gehī yār-ı muṣāḥib geh cüdādur	*Onun iki peri arkadaşı varmış, bazen sohbet eder (görüşürler), bazen ayrılırlarmış.*
91b	Meger anlar olubdur şāha hem-rāh Gidübdür anlaruñile şehenşāh	*Belki onlar şaha yoldaş olmuştur, şah onlarla gitmiştir."*
	Ümīẕin kesdi bir cāndan iki cān Didiler ṣabr olur bu derde dermān	*İki can bir can (Vamık)tan ümit kesti, "Bu derde derman sabretmektir." dediler.*
	Eyitdi Dilpeẕīr'e pīr-i ᶜāḳıl Gerekdür olmayavuz bunda ġāfil	*Akıllı ihtiyar Dilpezir'e "Bu konuda gözü kapalı davranmamalıyız." dedi.*

[176] Kelimenin hemzesi yazılmamış.

Eger vāḳıf olursa Tūr-ı bed-ḫū
Getürür başa ġavġā cāna ḳayġu

"Eğer huyu bozuk Tür anlarsa başımıza kavga, canımıza kaygı getirir.

Gerekdür baş yarağını görevüz
Ḳafesden murġ-ı cānı ḳurtaravuz

Asıl yapılması gerekeni yapıp can kuşu (Behmen)nu kafesten kurtarmalıyız."

Çü pīrüñ Dilpeẕīr aldı cevābın
Gözinden dökdi pīre ḥasret ābın

Dilpezir, ihtiyarın cevabını duydu, ona gözünden hasret yaşları döktü.

Didi iy pīr-i ḥikmet ṭurmaġ olmaz
Belāyı kişi ṣatun almaġ olmaz

"Ey erdemli ihtiyar durmak olmaz, insan belayı (kendi eliyle) satın almak olmaz.

Çü Vāmıḳ çıḳdı elden gitdi Behmen
Kim ayrıldı yirinden cānile ten

Vamık elden çıktı, Behmen gitti; sanki can ve ten yerinden ayrıldı.

Ḥarām oldı bize bu mesken-i būm
Vaṭandan Ḥaḳ Taʿālā ḳıldı maḥrūm

Bu (virane) baykuş evi bize haram oldu, Hak Taala (bizi) vatandan yoksun etti.

Ḳoyalum şerri bunda ḫayr idelüm
Cihān milkin ser-ā-ser seyr idelüm

Şerri burada bırakıp hayır işleyelim, dünyayı baştan başa gezelim!

Gezelüm ʿālemi virince cānı
Bulınca Şāh Vāmıḳ'dan nişānı

Can olan Şah Vamık'ın izini buluncaya kadar gezelim!

Umaruz kim müyesser ide Ḫālıḳ
Görüne gözlere dīdār-ı Vāmıḳ

Allāh'ın gözümüze Vamık'ın yüzünü görmeyi nasip etmesini umarız."

El alub birbirile itdiler ʿahd
ʿÖmür yār olduġınca ideler cehd

Tokalaşıp, ömür vefa ettikçe gayret etmek üzere sözleştiler.

Nekim gelürse başa eyü yatlu
Göreler her ne ise acı ṭatlu

Başa iyi kötü ne gelirse, acı olsun tatlı olsun onu görmek üzere,

Cihānı geşt idüb ʿibret göreler
Zemīni seyr idüb ḥikmet göreler

dünyayı gezip ders almak, yeryüzünü dolaşıp ilahī sebepleri görmek üzere

92a Müheyyā itdiler ol gün yarağı
Seḥer-gehden götürdiler ayağı

o gün hazırlık yapıp, seher vaktiyle beraber ayaklandılar.

Geh ac geh ṣusuz u geh zār u ḫaste
Sefer zaḥmetlerinden dil şikeste

Zaman zaman aç susuz, gözü yaşlı, hasta, yolculuk sıkıntılarından gönlü yaralı

Gice gündüz giderler ḫōr u ġam-nāk
Sürüb ḫāke ayaklar yüzlere ḫāk

gece gündüz aciz, üzüntülü, yere ayak, yüze toprak sürerek giderler.

Bu resme elli gün diñlenmediler
Ṭurub bir arada eglenmediler

Bu şekilde elli gün bir yerde durup dinlenmediler.

Meger elli birinci gün seḥer-gāh
Ḫorāsān taḫtına irgürdiler rāh

Ellibirinci gün şafak vakti yolları Horasan topraklarına vardı.

Göründi gözlerine şehr-i Hîrî
Sevindürdi Ḥakîm [ü] Dilpeẕîr'i

Hîrî şehrinin gözlerine görünmesi Hakîm ve Dilpezîr'i sevindirdi.

O gün āheste āheste sürerler
Şeb-i hengām irüb şehre irerler

O gün (atlarını) yavaşlatırlar, geceleyin şehre varırlar.

İderler şehr ucında bir dem ārām
Ḳonuḳ yirin ararlar irdi aḫşam

Şehrin girişinde biraz dinlenir, akşam olduğunda kalacakları bir yer ararlar.

Görürler anda bir vîrāne mesken
Kim olmış bir güher[177] küncine medfen

Orada, bir köşesinde inci (Azra)nın kaldığı yıkıntı halinde bir ev görürler.

2650 Felekiñ kāḫı gibi kühne bir ev
İdinmiş anı menzil bir meh-i nev

Feleğin köşkü gibi eski bir ev, yeni ay (Azra) onu konak edinmiş.

Cemālinden münevver olmış ᶜālem
Naẓîrin görmemiş ᶜālemde ādem

Yüzünden dünya ışıklanmış, dünyada insan benzerini görmemiş(tir).

Meger kim mesken-i ᶜAẕrā idi ol
Kim ol cān u cihāna cāyidi ol

Meğer orası cana ve cihana mesken olan Azra'nın kaldığı yermiş.

Meh ol meskende ḳılmışdı iḳāmet
İderdi dün ü gün ṣabr u ḳanāᶜat

Ay o eve yerleşmişti, gece gündüz sabrediyor ve yetiniyordu.

Çü bunlar gördi ol serv-i ḫırāmı
Varub ᶜizzetle virdiler selāmı

Bunlar o nazla salınan serviyi görünce varıp saygıyla selam verdiler.

2655 Eyitdiler ġarîbüz zār u mehcūr
Ayaḳda ḳılmışuzdur ᶜāciz ü ḥı(ᵛ)ôr

"Garibiz, gözü yaşlı ve hasret, çaresiz ve serseffil ortada kaldık." dediler.

92b Bu çarḫuñ gerdişinden bî-ḳarāruz
Şikeste-dil perîşān-rūz-gāruz

"Bu çarkın dönüşünden kararsız, gönlü yaralı ve nerde akşamladığımız orada sabahçı olduk.

Ayaḳ tozıyla şehre şimdi irdük
Biḥamdillāh ki evvel sizi gördük

Ayağımızın tozuyla şehre yeni geldik. Hamdolsun ki önce sizi gördük.

Bu gice luṭf idüñ iy şāh-ı ḫūbān
Ḳabūl eyleñ olalum sizde mihmān

Ey güzeller şahı bu gece lütfen bizi kabul edin size misafir olalım.

Seḥer-gāh olavuz yola revāne
Esen ḳaluñ siz iy ḫūb-ı zemāne

Seher vakti yola düşeriz ey zamanın güzeli siz de (o zaman) esen kalın!"

2660 İşitdi anı ᶜAẕrā-yı dil-efgār
Añub derdi derūnın aġladı zār

Gönlü yaralı Azra onu işitti, gönül derdini anıp hıçkırarak ağladı.

Selāmı aġlayuraḳ ol ḳamer-ruḫ
Aluḫ bın ᶜizzetile yirdi pāsuḫ[178]

O ay yanaklı selamı ağlayarak alıp saygıyla cevap verdi.

---

[177] "gevher" şeklinde yazılmış.
[178] "bāsuḫ" şeklinde yazılmış.

Didi ḫōş geldüñüz biz de ġarîbüz
Cihān leẕẕetlerinden bî-naṣîbüz

"Hoş geldiniz biz de yabancıyız, dünya nimetlerinden fukarayız." dedi.

Ṭurub bunlara yer gösterdi bānū
Sevindi ḫidmet eyledi ḳıvanu

(Azra) hanım kalkıp bunlara yer gösterdi, sevinip haz duyarak hizmet etti.

Ṭaᶜām ḳaydını gördi mā-ḥażardan
Getürdi her nekim var ḫuşk u terden

Evde olanlardan yemek hazırlığı gördü, kuru yaş yiyecekten ne varsa getirdi.

2665 Didi evvel ṭaᶜām ṣunuñ ṭaᶜāma
Şürūᶜ eyleyesiz andan kelāma

"Önce yemeğe buyurun ondan sonra söze halinizi anlatırsınız." dedi.

Naṣîb olduḳca ol ḫᵛānı[179] yidiler
Duᶜā eylediler şükrin didiler

O yemekten ne kadar nasipse o kadar yediler dua edip şükrettiler.

Giderdi perde yüzden Māh-ı Naḫşeb
Söze başladı ᶜAẕrā-yı şeker-leb

Nahşeb Ay'ı, şeker dudaklı Azra yüzünden perdeyi kaldırdı, söze başladı.

Didi evvel Ḥakîm'e iy ḫired-mend
Buyuruñ güş idelüm bir niçe pend[180]

Önce Hakim'e "Ey bilge, biraz öğüt verin dinleyelim." dedi.

Ḫaber virüñ bize aḥvāliñüzden
Ġarîblıḳ ilde geçen ḥāliñüzden

"Bize gurbette geçen halinizden durumunuzdan haber verin.

2670 Ne yirlerden gelüb ḳande gidersiz
Cefālar nūş idüb ḳanlar yudarsız

Nerelerden gelip nereye gidersiniz, sıkıntılar içip kanlar yutarsınız?

93a Bu ġurbetde ne ḥāṣıl oldı ḥişşe
Beyān idüñ nedür şādî vü ġuṣṣa

Şu gurbetten payınıza ne düştü, sevinç ve elem(iniz) neydi anlatın!"

İcāzet buldı çün söze seḫun-sāz
Söze başladı pîr-i nükte-perdāz

Sözü dinlenir (Hakim) sırayı aldı, nükteci ihtiyar söze başladı.

Didi bir bendeyin yolumda ṣādıḳ
Ṭabîbüm ṣanᶜatum içinde ḥāẕıḳ

"İşime bağlı bir köleyim, doktorum sanatımda ustayım." dedi.

Şeh Arslan kim emîr-i Naḫcüvān'dur
Güşāde-ḫāṭır u ḫoş-dil cüvāndur

"Nahcüvan beyi Arslan Şah açık kalpli ve gönlü hoş bir gençtir.

2675 Bu serv-i lāle-ruḫ anuñ ḳızıdur
Saᶜādet burcı üzre ıldızıdur

Bu lale yanaklı servi onun kızıdır, (onun) mutluluk burcu üzerinde yıldızıdır.

Kim adı Dilpeẕîr-i dil-güşādur
Güzellik ās-mānında Hümā'dur

Adı gönül açan Dilpezir'dir, güzellik göğünde Hüma'dır.

Şeh Arslan'uñ olurduḳ ḫidmetinde
Sürerdük pād-şāhlıḳ devletinde

Şah Arslan'ın hizmetinde bulunur (onun) devletinde padişahlık sürerdik.

---

[179] "ḫūnı" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.
[180] "bend" şeklinde yazılmış.

Gice gündüz iderdük ʿİş ü ʿişret
Bulurduḳ şevḳ-i şādī zevḳ-i ṣoḥbet

Gece gündüz yiyip içip eğlenirdik, memnunluk coşkusu, sohbet zevki bulurduk.

Bu resmile sürerken rūz-gārı
İşit gör neyledi taḳdīr-i Bārī

Bu şekilde vakit geçirirken Allāh'ın takdiri ne yaptı dinle bak!

2680 Meger Çīn pād-şāhı Şāh Ṭaymūs
K'ider begler işiginde zemīn būs

Beğlerin eşiğinde yer öptüğü Çin padişahı Şah Taymūs,

Şehenşāh-ı serīr-i heft-kişver
Bugün ḥükminde fermān baḥrile ber

bugün kara ve denizlerin hükmüne boyun eğdiği dünya tahtının şahı (Taymūs'),

Bir oğul virmiş aña Ḥaḳ Taʿālā
Cemālile aña ḳılmış tecellā

Ona Hak Taala bir oğul vermiş, güzellik sıfatını yansıtmış.

Yaḳar meh ḥüsn-i mihrinden çirāġı
İder kendü fürūġından ferāġı

Ay onun güneşinin güzelliğinden mum yakar, kendi parlaklığından vazgeçer.

Müvecceh pür-uṣūl ü pür-yaraşıḳ
Muḥibler pād-şāhı adı Vāmıḳ

Her yönü birbirine uyumlu, sevenler padişahı, adı Vamık.

2685 Görür bir yirde bir ṣūret yazılmış
Yazılınca nice cānlar ezilmiş

Bir yerde yapımında canların özendiği (anlaşılan güzel) bir resim görür.

93b Olunmış ḥall altunile taḥrīr
Dinilmiş luṭfile kim işbu taṣvīr

Altın suyuyla çizilmiş, güzel bir yazıyla denilmiş ki 'bu resim

Güzeller şāhı ʿAẕrā peykeridür
Perī-peykerlerüñ ser-defteridür

güzeller şahı Azra'nın resmidir, peri yüzlülerin başta gelenidir.'

Görincek ṣūret-i ʿAẕrā'yı Vāmıḳ
Olur cān u göñülden aña ʿāşıḳ

Vamık Azra'nın resmini görünce can u gönülden ona aşık olur.

Bıraġur tācı başdan taḫtı gözden
Ferāġat eyler andan ġayrī sözden

Tacı baştan bırakır tahtı gözden (düşürür), ondan başka söz konuşmaz (olur).

2690 Cihān leẕẕetlerini eyleyüb terk
Muḥabbet ḳuşaġını ḳuşanub berk

Dünya zevklerini terk edip sevgi kuşağını sıkı kuşanır.

Girüb meydān-ı ʿışḳa ṭob ider baş
Geçer begligden olur rind ü ḳallāş

Aşk meydanına girip başını top eder, beğlikten vazgeçip rind ve ayyaş olur.

Ḳoyub şehrini ṭutmış ġurbete yüz
Geçüb ʿizzetden urmış miḫnete yüz

Şehrini bırakıp gurbete yönelmiş ağırlanmaktan vazgeçip sıkıntıya yüz tutmuş.

Yanınca bir muṣāḥib yār-ı ṣādıḳ
Ḳamu işde münāsib hem muvāfıḳ

Yanınca sohbet ettiği her işe yatkın ve kafadengi gerçek bir dost.

Hüner-perver hüner-mend adı Behmen
İçi ṭaşı kemālile müzeyyen

hüneri seven, hünerli (biri), içi dışı olgunlukla süslü, adı Behmen.

2695 Bahāda Cem bahādırlıḳda Rüstem
ʿAdilde Kisrā cömerdlikde[181] Ḥātem

Görkem bakımından Cem, yiğitlikte Rüstem, adalette Kisra, cömertlikte Hatem.

Bile biñ pehlüvān er ceng-cūyān
Mübāriz her birisi merd-i meydān

Birlikte bin tane savaşa susamış, her biri yiğit, dövüşçü pehlivan.

Çıḳub ceyşile[182] Çin'den ol büt-i Çīn *O Çin putu, ay ve Pervin'in doğudan yük-* Nitekim
maṭlaʿından māh u Pervīn *selmesi gibi askerle Çin'den çıkıp*

Ser-ā-ser seyr ide[r] rūy-i zemīni
Bulınca ol nigār-ı nāzenīni

o nazlı sevgiliyi buluncaya kadar baştanbaşa yeryüzünü gezer.

Cihānı seyr iderken ḳudretu'llāh
Yolın Rī mülkine irgürdi nāgāh

Cihanı gezerken Allāh'ın takdiri yolunu ansızın Rī ülkesine ulaştırdı.

2700 Gelüb arslan yatağın eyledi yurt
Ağıl idindi bir ṣaḥrāyı ol ḳurt

Gelip arslanın yatağını yurt edindi, o kurt bu ovayı koyun ağılı belledi.

94a İşitdi bebri Arslan ḳarşu vardı
Ṭutuşdı cenge girdi niçe urdı

Canavarı duyan arslan karşı geldi, savaşa girdi, çok vuruştu.

Urub zaḫmı boyadı anı zehre
Alub biñ ḥīle birle geldi şehre

Yaralayıp onu zehre boyadı, hileyle alıp şehre geldi.

Ṭutub Arslan'ı Behmen çekdi bende
Şehüñ derdine dermān buldı bende

Behmen, Arslan'ı tutup zincire vurdu, şahın derdine bende derman buldu.

İçürdüm Vāmıḳ'a tiryāk-i ekber
İfāḳat buldı bir miḳdār o server

Vamık'a panzehir içirdim, o yiğit biraz iyileşmeye yüz tuttu.

2705 Henüz ṣıḥḥat irişmedin kemāle
İrişdi ṭāliʿ-i devlet zevāle

Henüz tam iyileşmeden devlet güneşi (yeniden) battı.

Fireng'den çıḳdı bir kāfir adı Tūr
Firengistān'a sulṭānidi meşhūr

Frenk'lerin içinden Tūr isimli bir kafir çıktı. Frengistan'ın tanınmış sultanıydı.

Gelüb yir gök götürmez leşkerile
Pür eyledi cihāñı ejderile

Yer gök götürmez askeriyle gelip cihanı ejderhayla doldurdu.

Severdi Dilpeẕīr'i cān u dilden
Niçe kez istemişdi atasından

Dilpezir'i can u gönülden severdi, bir çok kez babasından istemişti.

Murāda irmeyüb ḳalmışdı ḥayrān
Bu kez bend olduğın işitdi Arslan

Arzusuna kavuşamamış (ne yapacağını) şaşırmıştı, Arslan'ın yakalandığını duydu.

2710 Alub feṯḥ itdi ḍarbī Naḫcüvān'ı
Esīr eyledi Behmen pehlüvānı

Nahcüvan'ı güç zoruyla aldı. Yiğit Behmen'i esir etti.

---

[181] "cevmerdlikde" şeklinde harekeli.
[182] "cīşile" şeklinde harekeli.

İkimüz Dilpeẕîrile nihānî
Ḫalāṣ itdük gücile pehlüvānı

Dilpezir ile birlikte güçlükle gizlice kurtarıp

Biz alduḳ Vāmıḳ'ı ḳaçduḳ ḫiṣāra
Biḥamdillāh ki düşmedük şikāra

Vamık'ı alarak kaleye kaçtık, hamdolsun ki tuzağa düşmedik.

Tevekkül eyleyüb ol gün Ḫudā'ya
Yitişdürdük emîri Dilgüşā'ya

O gün Allāh'a dayanıp beği Dilgüşa'ya yetiştirdik.

Gice ol yirde yatduḳ çin seḥer-gāh
Yatağında bulunmadı şehenşāh

Gece orada yattık sabah erkenden şahlar şahını yatağında bulamadık.

2715 Araşdurduḳ cihānı itdük iḳdām
Bulunmadı dönüb nāçār u nā-kām

Cihanı arayıp çok gayret ettik, bulunmadı, arzumuza kavuşamadan çaresiz dönüp

94b Olub teslîm-i küllî her ḳażāya
Rıżā virdük dil ü cāndan rıżāya

(Allāh'tan) her gelene bütün bütün teslim olup (O'nun) isteğine boyun eğdik.

Muḳarrer aña itdük ittifāḳı
ᶜÖmürden her nekim ḳaldıysa bāḳî

Sağlam bir şekilde ona bağlandık. Ömürden geriye ne kaldıysa

Seyāhatda geçe ger ḫayr eger şer
Görevüz her nekim oldı muḳadder

eğer hayır eğer şer seyahatta geçsin, (arayalım) bakalım kaderimizde ne var (dedik).

Niçe gündür gezerüz rāḥ-ı bî-rāh
Yitişdük ḫidmete elḥamdülillāh

Günlerdir o yol senin bu yol benim gezeriz, hamdolsun (sonunda) huzurunuza vardık.

2720 Müşerref olduḳ iy ḫurşîd-i tābān
Ḫużūruñda ḳazanduḳ ṣohbet-i cāñ

Ey parlak güneş, onurlandık, karşınızda can sohbeti elde ettik.

Cefā-yı dehr-i dündan müstemendüz
Ṣafā-yı ṣohbetüñden behre-mendüz

Alçak dünyanın eziyetinden çaresiz kaldık, (iyi ki) güzel sohbetinizden nasiplendik.

Hemîşe devletile müstedām ol
Serîr-i ᶜizzete ṣāḥib-maḳām ol

Devletinle ebedi ol, yücelik tahtında makam sahibi ol!

Unutmañuz duᶜādan biz faḳîri
Ümiẕ oldur bulavuz ol emîri

Biz fakiri duada unutmayın, o şahı bulacağımıza ümitliyiz."

Temām itdi sözini pîr-i ḥikmet
Yüz urdı yire itdi ᶜöẕr ü ᶜizzet

Yaşlı bilgin sözünü bitirdi, yere yüz sürüp özür dileyip saygıda bulundu.

2725 Çü pîrüñ sözini ᶜAẕrā idüb güş
Birez şekker birez zehr eyledi nüş

Azra ihtiyarın sözünü dinleyip biraz şeker biraz zehir yedi.

Şeker oldur añıldı Vāmıḳ adı
Ḥalāvetde şekerden ṭatlu dadı

Vamık'ın adının anılması şeker idi. (Hatta) lezzetçe şekerden tatlıydı.

Zehirden acıdur k'olmış zehir-nāk
İşitdi anı itdi zehresin çāk

(Vamık'ın) zehirlenmesi zehirden acıydı. (Azra) onu işitince ödü koptu.

Şu deñlü nergisinden dökdi ḫūn-āb
Ser-ā-ser yiryüzini itdi ᶜunnāb

Nergislerinden o kadar kanlı yaş döktü ki yeryüzünü baştanbaşa dikenli çiğde etti.

Yıḳıldı yire ol serv-i ḳabā-pūş
Ṭaġıldı ᶜaḳlı yatdı deng ü bī-hūş

Kaftan giysili servi yere yıkıldı, aklı dağıldı, sersem ve baygın yattı.

2730 Ḥakīm ol cān ṭabībin gördi bīmār
Eyitdi Dilpeẕīr'e iy vefādār

Hakim, o can doktorunu hasta görünce, Dilpezir'e "Ey vefalı!" dedi.

95a Bize ḫışm ideli bu çarḫ-ı bī-dād
ᶜAcebdür olmaduḳ bir laḥẓa dil-şād

"Bu zalim felek bize öfkelendiğinden beri, tuhaftır bir an (bile) mutlu olmadık.

Bize ḫōd kendü derdümüz yiterdi
Ḳażā yayı ḳader oḳın atardı

Bize bizzat kendi derdimiz yeterdi. kaza yayı kader okunu atardı.

Ġarībliḳ ilde bu da ne belādur
Bu miskīn de ne derde mübtelādur

Yaban elde bu ne belaydı, bu zavallı da hangi derde tutulmuş?"

Bu kerre Dilpeẕīr itdi fiġānı
Yire indi gözinden bağrı ḳanı

Bu defa Dilpezir feryat etti, ciğerinin kanı gözünden yere aktı.

2735 Yüzin yüzine urdı ḳıldı zārı
Ḳocub cān gibi yatdı ol nigārı

Yüzünü (Azra'nın) yüzüne sürdü ağladı, o put gibi güzele sarılıp can gibi yattı.

Ḥakīm ezdi gülābile nebātı
İçüb ol ġonçe-leb buldı ḥayātı

Hakim gülsuyu ve bitki ezdi, o gonca dudaklı içip cana geldi.

Açub nergislerini ol yüzi gül
Fiġāna başladı yine çü bülbül

O gül yüzlü nergis (göz)lerini açıp bülbül gibi yine feryada başladı.

Yaḳın oldı düşeydi ḫançerine
Fidā ser eyleyeydi serverine

Az kaldı ki hançeri kapıp şah için canını feda ede.

Yine ṣabr eyledi dirdi özini
Gözini açdı cemᶜ itdi sözini

Yine sabretti, kendini toparladı, gözünü açıp sözünü toparladı.

2740 Ḥakīm'üñ ayaġına düşdi dilber
Dürüb ᶜarż itdi hālin ol füsūn-ger

O büyüleyen güzel (Azra), Hakim'in ayağına düştü, toparlanıp durumunu anlattı.

Didi biñ luṭfile iy pīr-i ḥikmet
Yaḳīn bildüm ki irdi cāna ṣıḥḥat

Bin güzellikle "Ey yaşlı bilgin!" dedi. "İyice anladım ki iyileştim.

Ḳaçan bir ḫasteye ṣaġlıḳ ola ṭuş
Gelür dirler ḥakīmi ḳapuya ḫōş

'İyi olacak hastanın ayağına doktor gelir.' derler.

Oñulmaz derdüme dermān yitişdüñ
Ḥaḳīḳat sen baña Loḳmān yitişdüñ

İyileşmez derdime derman oldun, gerçekten sen bana Lokman olup yetiştin.

Ḫıżır mısın içirdüñ āb-ı ḥayvān
Yā ᶜİsāsın ki virdüñ cismüme cān

Hızır mısın hayat suyu içirdin veya İsa (olmalı)sın ki (ölü) cismime can verdin.

2745 Ḫaber virdüñ baña cān maṭlabından
İçürdüñ cāmı cānān meşrebinden

Bana canımın arzusundan haber verdin,
sevgilinin mahzeninden şarap içirdin.

95b Sözüñden āñladum derde devāyı
Oḳut ḳanūnile baña şifāyı

Sözünden derdimin dermanını anladım,
bana şifayı (Vamık'ı) yöntemine göre okut!

Bu gün derd ehli minhācın beyān it
ʿİlācın derd-mendlerüñ ʿıyān it

Bu gün dertlilere çıkış yolunu göster,
ilacını söyle!"

Ḥakīm ü Dilpeẕīr çün gördi anı
Ne vechile yaḳar odlara cānı

Hakim ve Dilpezir onun canını nasıl ateş-
lere yaktığını görünce

Göyündi özleri aña beġāyet
Teraḥḥum eylediler bī-nihāyet

içleri oldukça yandı çok acıdılar.

2750 Açub aġzın ṭabīb-i ʿİsevī-dem
Didi iy cān-ı ʿālem faḫr-ı ādem

İsa nefesli doktor ağzını açıp "Ey alemin
canı, insanların övüncü," dedi.

Buyur iy ḳadd-i serv ü ḫaddi lāle
Nedendür bu fiġān u āh u nāle

"Ey servi boylu, lale yanaklı bu feryat, ah
edip inleme, söyle nedendir?

Boyaduñ dūd-ı āhile cihānı
Oda yaḳduñ zemīn ü ās-mānı

Dünyayı ahının dumanıyla boyadın, yeri
göğü ateşe yaktın."

Uyandı uyḳudan ṣan verd-i ḫufte
Ṣafādan gonçesin ḳıldı şüküfte

Sanki uyumuş gül uykudan uyandı,
neşeden tomurcuğunu açtı.

Geh aġlayub gehī feryād iderek
Gelüb gāh ʿaḳlı gāh yine giderek

Bazen ağlayıp bazen feryat ederek, bazen
aklı başına gelip, bazen bayılarak

2755 Didi derdile iy faḫr-ı eṭıbbā
Sözüñdür ölmişe nuṭḳ-ı Mesīḥā

dertlenerek "Ey tabiplerin övüncü sözün
ölmüşe İsa'nın seslenişidir." dedi.

Sorarsañ sergüzeştümden ḫaberler
Diyem bir bir oda yana cigerler

Maceramdan soruyorsan, bir bir anlatayım
(da) ciğerler ateşe yansın!

Benem ol ʿāşıḳ-ı şeydā-yı pür-derd
Gül-i nesrīn gib'oldı ruḫlarum zerd

O dert dolu aşık benim. yanaklarım nesrin
çiçeği gibi sarardı.

Benem ol ṣāḥib-i taṣvīr-i dil-keş
Ki ṣaldum Vāmıḳ'uñ cānına āteş

Vamık'ın canına ateş düşüren o çekici
resmin sahibi benim.

Benem ol şūḫ u şengül fitne-engīz
Benem cān ḫirmenine āteş-engīz

O cilveli ve güleryüzlü fitne çıkaran can
harmanına ateş veren benim.

2760 Benüm şeklümdür ol bezdeki ṣūret
Ki üstād aña çoḳ ḫarc itdi ṣanʿat

Kumaştaki, ustanın oldukça sanat göstere-
rek hazırladığı resim benim resmimdir,

96a Sebeb bu oldı naḳş olmaġa taṣvīr
Ḥarīr üstine üstād itdi taḥrīr

İpek kumaşın üzerine üstadın resim
çizmesine sebep şuydu:

Atam Ġaznī'de şāhidi mükerrem
Melik Şāh'idi adı şāh-ı aʿẓam

Babam, Gazni'nin ulu, saygıdeğer padişahı Melik Şah'tır.

Ḫudā virmişdi aña tāc u devlet
İderdük devletinde ʿİş ü ʿişret

Allāh ona taç ve devlet vermişti. Onun devletin(in gölgesinde) yiyip içip eğlenirdik.

Meger meclis içinde nāgehānī
Añarlar medḥ idüben ol cüvānı

Bir keresinde mecliste ansızın o delikanlıdan medhederek bahsettiler.

2765 Didiler Çīn ilinden ṭoġdı bir māh
Virür cān yüzini kim görse nāgāh

'Çin ilinden bir ay doğdu, yüzünü kim görse apansız can verir.' dediler.

Güneş gibi cihāna rūşen oldı
Cemāli pertevi dünyāya ṭoldı

Güneş gibi cihana parıldadı, yüzünün nuru dünyaya doldu.

Anuñ şīt-ı şadāsı irdi semʿe
Yitişdi pertevinden cāna lemʿa

Onun yankılanan şöhreti kulağıma geldi, nurundan can(ım)a parıltı ulaştı.

Görinmedin gözüme ḥüsn-i Vāmıḳ
Gözümden öñ ḳulaġum oldı ʿāşıḳ

Vamık'ın güzelliğini görmeden, 'Gözümden önce kulağım aşık oldu'.

Cihāñuñ varlıġını yoġa ṣaydum
Ḳodum ʿaḳlı vü fikri ʿışḳa uydum

Dünya malını hiçe saydım, aklı fikri bıraktım aşka uydum.

2770 Çü gördüm yoḳ viṣālinden naṣībüm
Gelüb itmez devā derde ṭabībüm

Kavuşmaktan nasibim olmadığını, (gerçek) doktorumun gelip derdime deva olmadığı görünce

Didüm ben baña ṣabr itmeñ gerekdür
İdemezseñ sefer it yigirekdür

kendi kendime 'ya tahammül ya sefer' gerekir' dedim.

Çü ṣabr itmege ḳalmadı mecālüm
Bilüm şaşdı mükedder oldı ḥālüm

Sabr etmeye mecalim kalmayınca aklım şaştı halim perişan oldu.

Sefer yayı gibi bilüm büküldi
Ünüm oḳ gibi göklere dikildi

Sefer yayı gibi belim büküldü, sesim ok gibi göklere dikildi.

Yüregüm ḫançer-i derdile yardım
Süñü-veş yalmanub dilüm çıḳardum

Yüreğimi dert hançeriyle yardım, süngü gibi yalanıp dilimi çıkardım.

2775 İdüb cānum kemān-ı ʿışḳa ḳurbān
Çalındum her yaña çün tīġ-i ʿuryān

Canımı aşk yayına kurban edip, yalın kılıç gibi her tarafa çalındım.

96b Kemend gibi perīşān oldı ḥālüm
Mecālüm eksilüb artdı zevālüm

Halim kement gibi perişan oldu, gücüm azaldı, tükendim.

Yed-i ḳudret ḳażā ḳavsına ḳullāb
Urub oḳ gibi beni itdi pertāb

Kudret eli kader yayına çengel takıp ok gibi beni uzağa düşürdü.

Havaya yiltenüb perrān u ḥayrān
Giderin döne döne zār u giryān

(Ok gibi) havaya yeltenip kanatlı ve şaşkın döne döne ağlayıp inleyerek giderim.

Zihī devlet eger irem nişāna
Zihī nekbet düşem ḳalam yābāna

Hedefe varırsam ne güzel talih, yabana düşüp kalırsam ne talihsizlik.

2780 Ḳoyam yāruñ yoluñda ṭobraġa yüz
Yüzüm üzre cihān milkini düpdüz

Sevgili yolunda toprağa yüz koyayım, yüzümü baştan başa yeryüzüne süreyim.

Ṭolanub isterem derdüme dermān
Virem cān yā elüme gire cānān

Gezip derdime derman isterim, 'ya canımı verir, ya da sevgiliye kavuşurum'.

Ne atam bildi aḥvālüm ne ana
Yürürin ḥasretile yana yana

Anam babam halimi bilmedi. Hasretle yana yana yürürüm.

Cihān milkinde ṭutmadum emākin
Niçe gündür ki bu meskende sākin

Dünyada bir yerde kalamadım. Bir çok gündür bu evde kalıp

Ṭurub yol gözledürin ḥasretile
Güderin rūz-gārı miḥnetile

hasretle yol gözlerim, sıkıntıyla zaman geçiririm.

2785 Umardum Ḥażret-i Ḥaḳ'dan ᶜināyet
Vire bir ṭoġrı yol ire hidāyet

Hazreti Hakk'ın yardımını ve bir doğru yol göstermesini beklemekteydim.

Hezārān çoḳ şükür maḳṣūda irdüm
Sizi gördüm hemān dildārı gördüm

Çok şükür amacıma kavuştum, sizi görmekle sevgiliyi gör(müş ol)dum.

Biḥamdillāh ki ölmedin nişānın
Bulub sizden işitdüm ad u şanın

Hamdolsun ki ölmeden izini bulup onun adını sanını sizden işittim.

Gelüb luṭfile itdüñüz keremler
Yüzüm üstine başduñuz ḳademler

Gelip iyilikle bağışlarda bulundunuz, (lutfedip) yüzümün üzerine ayaklar bastınız.

Ġubār-ı pāyuñuzdur gözüme nūr
Sözüñüzden dil ü cān oldı mesrūr

Ayağınızın tozu gözüme nur, sözünüz can ve gönlüme sevinçtir.

2790 Baña şimden girü bir laḥẓa ṭurmaḳ
Ḥarām oldı bu arada oturmaḳ

Bundan sonra bir an durmak bir yerde kalmak bana haram oldu.

97a Çü mūmdan aldı pervāne ḫaberler
Revādur oda yaḳa bāl u perler

Pervane mumdan haberler alınca kolunu kanadını ateşe yaksa yaraşır."

Başub bağrına öper Dilpeẕīr'i
Ziyāret eyledi pīr-i münīri

(Azra bu sözlerden sonra) Dilpezir'i bağrına basıp öper, nurlu ihtiyarla da görüşür.

Eyitdi himmet idüñ baña yoldaş
Virem cānı bu yolda oynayam baş

"Bana yoldaş olup yardım edin bu yolda can verip başımı feda edeyim." dedi.

Revān ṭurdı yirinden cüst ü çālāk
Yalıñuz gün gibi bī-derd ü bī-bāk[183]

Yalnız güneş gibi dertsiz ve çekinmenden derhal çarçabuk yerinden doğruldu.

[183] "pāk" şeklinde yazılmış.

2795 Diler ol meh ki maḳṣūd ide ḥāṣıl
Sefer burcında seyr ide menāzil

O ay yolculuk burcunda konak yerlerini geçip gayeye ulaşmak istedi.

Çü gördi anı pīr-i ḥikmet-engīz
Ṭoḳundı şuraya ṣan āteş-i tīz

Bilgili pir onu görünce sanki yakıcı ateş şuraya (kalbe) dokundu.

Ṭutuşdı şöyle kim yoḳ aña imkān
Yanub ḫākister olmayınca dermān

Öyle tutuştu ki yanıp kül olmayınca ona çare bulmanın imkanı yok.

Pes andan ehl-i ḥikmet itdi tedbīr
Didi ᶜAzrāya ᶜizzet eyleyüb pīr

Ondan sonra yaşlı bilge bir çare düşündü. saygıyla Azra'ya dedi ki:

Özüñdür cümle derd ehline dermān
Sözüñdür mürde cisme şübhesüz cān

"Bizzat sen bütün dertlilere dermansın, sözün şüphesiz ölü cisimlere candır.

2800 Bu çarḫuñ bir ᶜacāyib ᶜādeti var
Ki her bir nesnenüñ bir sāᶜati var

Bu feleğin acayip bir adeti var, 'her şeyin bir saati var.'

İrincek vaḳt [ü] sāᶜat iy güher-pāş[184]
Olur yāḳūt-ı aḥmer bir ḳara ṭaş

Ey mücevher serpen, vakti saati gelince bir kara taş kırmızı yakut olur.

Olur ṣabrile iy şūḫ u şeker-ḫand
Çiçekden şehd-i fāyıḳ ḳarġıdan ḳand

Ey hareketli, ve şeker çiğneyen güzel,sabırla çiçekten kaliteli bal,kamıştan şeker olur.

Gerekdür şimdi bir dem ṣabr idesin
Gerekmez ṭatlu cāna cebr idesin

Şimdi biraz sabr etmen gerekir, tatlı canına yüklenme!"

Buyurmış nitekim ḥallāl-i müşkil
Deminde ṣabr u eyyāmında taᶜcīl

Her zorluğu çözen (Allāh) yerine göre sabır yerine göre acele etmeyi buyurmuştur.

2805 Ṣabır vaḳtidür ivme iy semen-ber
Taḥammül it seferde var ḥaẕerler

Ey yasemin göğüslü sabır vaktidir acale etme, bekle (şu an) yolculuktan kaçın!

97b Naṣīḥat gevherin gūşuñda der-gūş
İdüb pend ü naṣīḥat eylegil gūş

Nasihat mücevherini kulağında küpe edip öğüdü nasihatı tut!

Biz iki kişiyüz terk-i ser itdük
Bu yolda cān yaḳub ḫākister itdük

Biz iki kişiyiz, başımızdan geçtik, bu yolda canımızı yakıp kül ettik.

Sikender gibi seyr idüb cihānı
Araruz āb-ı ḥayvāndan nişānı

İskender gibi cihanı gezip, hayat suyunun izini ararız.

Görünince göze dīdār-ı Vāmıḳ
Bu yoldan dönmeziz iy yār-ı ṣādıḳ

Ey gerçek dost, Vamık'ın yüzünü görünceye kadar bu yoldan dönmeyiz.

2810 Budur şimdi münāsib ḳatlanavuz
Ḫudā ḳuvvet vire ḳuvvetlenevüz

Şimdi katlanmamız uygundur. Allāh kuvvet versin, kuvvetlenelim.

[184] "güher-bāş" şeklinde yazılmış.

Beş on gün bu arada eglenelüm
Yorulduḳ rāḥat olub diñlenelüm

Beş on gün burada kalalım, yorulduk rahat edip dinlenelim!

Bu Ḥîrî şehridür āzāde bende
Çoḳ olur bunda āyende revende

Bu Hîrî şehrinde hür olan, köle olan, gelen giden çok olur.

Gelür bunda yidi kişverden ādem
Ṣoralum her birinden zaḫma[185] merhem

Buraya dünyanın her tarafından insanlar gelir, hepsinden yaraya merhem soralım.

Bulınmaz ṣormayınca her işe rāh
Bulunur ṣormaġile Kaʿbetullāh

Her işe sormayınca yol bulunmaz, 'sora sora kabe bulunur.'

2815 Üçümüz biriküb el bir idevüz
Muvāfiḳ olanı tedbîr idevüz

Üçümüz bir araya gelip elbirliği edelim, uygun olanı planlayalım.

Çıḳınca dirlik elden cān bedenden
Mülāḳāt olduġınca cānile ten

Dirlik elden,can bedenden çıkıncaya kadar, can ve ten arasında uyum olduğu sürece

Ṣoravuz isteyevüz derde dermān
Görevüz her ne emr oldıysa fermān

sorup derdimize derman arayalım, (Allāh) ne buyurduysa görelim."

İşitdi anı ʿAẕrā ḳıldı zārı
Ki zîrā yoġidi ṣabr u ḳarārı

Azra onu duyup ağladı, çünkü sabır ve dayanacak hali yoktu.

Göñüllü vü göñülsüz çār u nāçār
Ḳarār itmege ʿAẕrā virdi iḳrār

Azra gönüllü gönülsüz, ister istemez, kalmaya razı oldu.

2820 Birez gün anda eglendi dil-ārām
Velîkin eylemezdi göñli ārām

Gönül süsleyen (Azra), bir süre orada eğlendi, fakat gönlü rahat değildi.

98a Ṭaraldı[186] bir gün ʿAẕrā-yı cefā-keş
Derūnından ṭutuşdı yine āteş

Sıkıntı çeken Azra bir gün bunaldı, içinde yine bir ateş tutuştu.

Tecellî itdi Vāmıḳ ʿışḳı nāgāh
Yüzi üzre yıḳıldı eyledi āh

Ansızın Vamık'ın aşkı belirdi, yüzükoyu yıkılıp ah etti.

Düşüb ḫāk üstine ol gevher-i pāk
Yaḳasın çāk idüb sürdi yüze ḫāk

O asılzade toprağın üstüne düşüp yakasını yırtıp yüzüne toprak sürdü.

Gözin açub yine dirdi özini
Ḥakîm ayaġına sürdi yüzini

Gözünü açıp kendine geldi, Hakim'in ayağına yüz sürdü,

2825 Elin öpdi irişdi Dilpeẕîr'üñ
Gözi yaşını gözleñ bu esîrüñ

Koşup Dilpezir'in elini öptü, "Bu (aşk) esirinin gözyaşına bakın (acıyın).

Size her işde ben itdüm iṭāʿat
Umarın vire siz baña icāzet

Ben size her işte boyun eğdim, umarım siz (de) bana izin verirsiniz.

---

[185] "zaḫma" şeklinde yazılmış.
[186] "Ṭarıldı" şeklinde harekeli.

Virem ben cānı yārum istemekde
Gice gündüz nigārum istemekde

Gece gündüz yarımı, put gibi güzel sevgilimi isteyerek öleceğim.

Ki zīrā gönlüm ansuz itmez ārām
Dil-ārām olmasa itmez dil ārām

Çünkü gönlüm onsuz rahat değil, gönül rahatlatan olmayınca gönül rahat etmez."

Ḥakīm ü Dilpeẕīr ol ḥāli gördi
Oturmadı ayaġ üstine ṭurdı

Hakim ve Dilpezir bu durumu görünce oturmayıp ayağa kalktılar.

2830 Didiler iy gül-i bāġ-ı leṭāfet
Yüzüñdür maṭlaᶜ-ı ṣubḥ-ı saᶜādet

"Ey incelik bahçesinin gülü, yüzün mutluluk sabahının doğusudur." dediler.

Güle gülmek gerek gülmeñ gereksin
Gözün yaşın yuyub silmeñ gereksin

"Güle gülmek yakışır gülmelisin, gözünün yaşını silmelisin.

Niçe bülbül gibi efġān idersin
Niçe derdile baġruñ ḳan idersin

Bülbül gibi çok feryat ediyorsun, hep dertle bağrını kan ediyorsun.

Yanuñca baş u cān terkin uralum
Cebīne her ne yazıldı görelüm

Seninle birlikte başımızı ve canımızı terk edelim, alnımıza ne yazıldı görelim.

Göñül āyinesinden sil ġubārı
Yiter eyle fiġān u āh u zārı

Gönül aynasından tozu sil, feryadı, ağlayıp sızlamayı bırak.

2835 Cefāyı eyleyelüm cāna tūşe
Cihānı seyr idelüm gūşe gūşe

Sıkıntıyı canımıza azık yapalım, dünyayı köşe bucak gezelim."

98b Semen-ber bu ḫaberden oldı dil-şād
Ṣafādan raḳṣa girdi serv [ü] şimşād

Yasemin göğüslü bu haberden hoşnut oldu sevinçten servi ve şimşat dansa başladı.

Yirinden ṭūrdı ol serv-i ḫırāmān
Hezārān nāzile ṣan ḥūr-ı Rıḍvān

O yürüyen servi yirinden kalktı, sanki binlerce naz ile (yürüyen) cennet hurisiydi.

Elin öpdi Ḥakīm'üñ ᶜizzet itdi
Bu yaña Dilpeẕīr'e minnet itdi

Hakim'in elini öpüp hürmet etti, Bu tarafta Dilpezir'e teşekkür etti.

Sevindi göñli vü gözi açıldı
Murādı ṭonı egnine biçildi

Gönlü sevindi ve gözü açıldı. Arzusunun giysisi sırtına biçildi (uydu).

2840 Göñül bir itdi üc yār-ı vefādār
Ki yār olub ideler terk-i aġyār

Yabancılığı terk edip dost olmak için üç vefalı dost gönül birliği etti.

Pes andan eylediler elvidāᶜı
Ol aradan götürdiler ṣudāᶜı

Ondan sonra ve dalaştılar, o yer (sahibin) den rahatsızlığı kaldırdılar.

Birikdi üc göñül bir yola girdi
Giderken yolları deryāya irdi

Üç gönül bir araya gelip bir yola girdi, giderken yolları denize vardı.

Görürler bir ᶜaceb baḥr-i muᶜaẓẓam
Muḥīṭ aña göre bir ḳatre şebnem

Şaşılacak büyüklükte bir deniz görürler ki Okyanus ona nazaran bir damla çiğ (idi).

Naẓar ḳıldı perî deryā yüzine
Göründi bir gemi nāgāh gözine

Peri (Azra) denizin yüzüne baktı, gözüne ansızın bir gemi göründü.

2845 Gelür ṣan bir ulu ṭaġdur ıraḳdan
Açılmış yidi yerde aña yilken

Sanki uzaktan bir büyük dağdır geliyordu. Ona yedi yerden yelken açılmış.

İrişdi ṣan uçar ḳuşdur açub per
Ḳodı yilken aşaġa ṣaldı lenger

Sanki uçan kuştur kanat açıp ulaştı, yelkenleri indirip demir attı.

Reyisi bu geminüñ bir cüvān-dil
Cüvān-ı ḫurremidi merd-i ʿāḳıl

Bu geminin reisi genç biriydi; güler-yüzlü bir delikanlı, akıllı bir adamdı.

Dinirdi Erdişîr ol nev-cüvāna
Her işde ḳalmazidi baş u cāna

Adı Erdişir idi, her işe canla başla koşardı.

Çü gördi Erdişîr üç kişi tenhā
İderler mevc-i deryāyı temāşā

Erdişir, denizin dalgalarını seyreden üç yalnız insan görünce

2850 Ṣalub anlara ādem daʿvet itdi
Gelincek ʿizzet itdi ḥürmet itdi

onlara adam gönderip davet etti. Gelince saygı gösterip hürmet etti.

99a Eyitdi ne kişilersiz bu yirde
Yürürsiz böyle nālān u füsürde

"Kimsiniz bu yerde böyle inleyerek ve (hayattan) bezgin yürüyorsunuz?" dedi.

Ne yirden geldiñüz ḳandan ṣoralum
Buyuruñ derdiñüz nedür görelüm

"Nereden geldiniz, nereden (başlayıp) soralım, derdinizi söyleyin bakalım!"

Söze başladı bülbül gibi ʿAẕrā
Yanınca Dilpeẕîr ü pîr-i dānā

Azra bülbül gibi söze başladı, yanınca Dilpezir ve bilge ihtiyar (konuşmaktaydılar).

Didiler iy emîr-i rūy-i deryā
Murāduñ cümle virsün Ḫaḳ Taʿālā

"Ey denizler kaptanı, Allāh her muradını versin!" dediler.

2855 İki ādem yitürdük gice gündüz
Arayub isterüz dünyāyı düpdüz

"İki kişi kaybettik gece gündüz bütün dünyayı arayıp araştırırız.

Biri Çîn şāhı oġlı Şāh Vāmıḳ
Biri Behmen ki aña yār-ı ṣādıḳ

Biri Çin şahının oğlu Şah Vamık, biri (de) onun sadık arkadaşı Behmen.

Bu iki cāniçün milk-i cihānı
Arayub isterüz bulınca anı

Bu iki canı buluncaya kadar dünyayı arayıp araştırırız.

Bu yaña ṣaldı rāhı ḳudretu'llāh
Yolumuz sizlere irgürdi nāgāh

Allāh'ın takdiri yolu bu tarafa düşürdü, ansızın yolumuzu sizlere ulaştırdı.

Biḥamdillāh irişdük ḫidmetüñe
Duʿācıyuz ölince devletüñe

Hamdolsun huzuruna çıktık, ölünceye kadar devletine duacıyız.

2860 Eger varise Vāmıḳ'dan ḫaberler
Buyuruñ nūş idüñ şehd ü şekerler

Eğer Vamık'tan haberler varsa söyleyiniz, bal ve şekerler yudumlayınız."

Eyitdi Erdişîr ᶜālemde ḳatᶜā
İşitmedük ḫaber Vāmıḳ'dan ammā

Erdişir "Alemde kesinlikle Vamık'tan haber işitmedik, fakat..." dedi.

İşitdük Behmen'i bend eylemiş Tūr
Ḳamu ᶜālem bilür maᶜrūf u meşhūr

"Behmen'i Tūr esir almış duyduk. Herkes bilir; bilinen ve yayılan (bir haberdir).

Bu deñlü añladuḳ iy māh-ı ᶜālem
Ḳalanın bilmezüz v'allāhü-aᶜlem

Bu kadar biliriz ey alemin ayı, fazlasını Allāh biliyor, bilmiyoruz."

Perî-peyker bu sözden oldı derhem
İrişdi ḳalbine ġam cānına hem

Peri yüzlü bu sözlerden muzdarip oldu, kalbi ve canı elemlendi.

2865 Fiġān bu çarḫ-ı kej-gerdān elinden
Şikāyet gerdiş-i gerdān elinden

(İçi) bu ters dönüşlü felek yüzünden feryatta feleğin dönüşünün elinden şikayette

99b Cigerden ney gibi eylerdi feryād
Diyüb eydürdi vāh iy çarḫ-ı bī-dād

ney gibi ciğerden feryat ediyor, "Vay zalim felek!" diyordu.

Yüregüm zaḫm-ı ġamdan pārelendi
Ciger hicrān elinden yarelendi

"Yüreğim gam yarasından parçalandı, ciğer ayrılık elinden yaralandı."

Pür itdi nergis-i gevher-fişānın
Yudı ḳanlu yaşile erġavānın

Cevher saçan nergis(göz)leri doldu, erguvan çiçeği (yüzü)nü kanlı yaşla yıkadı.

Perîşān eyleyüb sünbüllerini
Ṭarardı nāḫunile güllerini

Sünbül(saç)larını dağıtıp, (yüzünün) güllerini tırnakla tarar (yırtar)dı.

2870 Yaşın yaşın bulutlar gibi giryāñ
Dökerdi nergisi bārān-ı nīsān

İçin için bulutlar gibi ağlar, nergis (gözler)i nisan yağmuru dökerdi.

İderdi bāġ-ı ḥüsnin gerçi ḫurrem
Yudardı ḳan yiridi derdile ġam

Her ne kadar güzellik bahçesini şenlendirse de, derd ve gam yer kan yutardı.

Şu deñlü dökdi göz yaşını ᶜAẓrā
Yudı anuñla yüzin yidi deryā

Azra o kadar gözyaşı döktü ki yedi deniz onunla yüzünü yıkadı.

Çü gördi Erdişîr[187] ol Māh-peyker
Mükemmel bedriken oldı mükedder

Erdişir o ay yüzlüyü tam dolunay çağında kederli görünce

Didi biñ luṭfile gel iy dil-ārām
Gemiye gir ki göñlüñ ṭuta ārām

bin güzellikle, "Gel ey gönül rahatlatan, gönlünün rahatlaması için gemiye bin." dedi.

2875 Müferriḥdür açar göñlüñi deryā
Temāşā eyle bir dem iy dilārā

"Deniz ferahlatıcıdır, gönlünü açar, ey gönül alan biraz seyret!

Benümle āḫiretlıḳ ol ḳarındaş
Yoluñda terk-i cān ide bu evbāş

Benimle (dünya) ahiret kardeş ol, bu hakir yoluna can versin.

---

[187] "Erdeşîr" şeklinde harekeli.

Senüñle bile seyr idem ser-ā-ser
Zemīnile zemān u baḥrile ber

Zemini ve zamanı deniz ve karayı baştan-başa seninle birlikte gezelim!

Ümīzüm var bu yolda inşā'allāh
Murāduñı müyesser ide Allāh

İnşaAllāh Allāh'ın bu yolda, seni arzuna ulaştıracağına ümitliyim."

Semen-sīmā bu sözden oldı ḫurrem
Ḳomadı dilde miḥnet dīdede nem

Yasemin yüzlü bu sözden sevindi, gönlünden sıkıntıyı, gözünden nemi sildi.

2880 Yine sünbüllerine virdi tābı
nergislerinden sildi ābı

Yine sünbül (saç)larına parlaklık verdi, Yine *yine nergislerinden yaşı sildi.*

100a Cemāli güllerin itdi muṭarrā
Açıldı oldı bülbül gibi güyā

Güzellik güllerini tazeledi, açıldı, bülbül gibi konuşkan oldu.

Hezārān ᶜizz ü nāzile semen-ber
Eyitdi Erdişīr'e[188] iy bürāder

Yasemin göğüslü binlerce şeref ve nazla Erdişir'e "Ey kardeş!" dedi.

Liyāḳat yoḳ olam saña ḳarındaş
Ḳabūl eyleriseñ olam ḳaravaş

"Sana kardeş olmaya layık değilim, kabul edersen hizmetçi(n) olayım."

Eyitdi Erdişīr[189] iy lāle-ruḫsār
Ḳabūl itdüm başum üzre yirüñ var

Erdişir "Ey lale yanaklı!" dedi. "(Kardeşliğini) kabul ettim,başımın üstünde yerin var."

2885 Buyurdı keştī -bānlar itdi ḫidmet
Düzetdiler mehiçün cāy-ı ḫalvet

Emretti, gemiciler hizmet etti, ay (Azra) için yalnız kalacağı bir kamara ayarladılar.

Ḳoyub berri peri deryāya girdi
Ki baḥr eline ḫōş sermāye girdi

Peri karayı bırakıp denize gitti, öyle ki denizin eline güzel sermaye geçti.

Ḥakīm'e ṣağ ḳolında eyledi cā
Ṣolında Dilpezīr'e ol güher-zā

O mücevher doğuran, Hakime sağ tarafında, solunda (da) Dilpezir'e yer verdi.

Pes andan gördi keştī-bān yarağı
Gözetdi ardı öñi ṣolı ṣağı

Ondan sonra klavuz kaptan donanıma baktı, arkayı, önü, solu sağı gözetledi.

Demür üstine geldi lenger aldı
Açup yilken gemiyi ṣuya ṣaldı

Demir üzerine gelip çapayı aldı, yelken açıp gemiyi suya saldı.

2890 Sürüb engine terk itdi kenārı
Yolı açıldı ögdi rūzigārı

Ufka doğru sürüp kıyıyı terketti, yolu açıldı rüzgarı övdü..

Deñiz yüzin güzeller şāhı ᶜAzrā
Perīler gibi eylerdi temāşā

Güzeller şahı Azra, denizin yüzünü periler gibi seyretmekteydi.

Görenler dir gemide ol ḳamer-rū
Ṣanasın kim[190] ṣadef içinde lü'lü'

O ay yüzlüyü gemide görenler, sanırsın ki sadef içinde inci (vardır) der.

---

[188] "Erdeşir" şeklinde harekeli.
[189] "Erdeşir" şeklinde harekeli.
[190] "Sanasın" ve "kim" kelimeleri bitişik yazılmış.

Deñiz seyrine server sālik oldı
Yidi deryā içinde mālik oldı

Deniz seyahatinin baş yolcusu oldu. Yedi deniz içinde mülke sahip oldu.

Cemāli pertevin deryāya şaldı
Deñiz ṭaşdı şafādan cūşa geldi

Güzelliğinin ışıltısını denize saldı, deniz taştı, neşeden coştu.

2895 Görürler burc-ı aya geldi māhī
Güni ṭoġdı sevindi cümle māhī

Görürler ki ay burcuna ay gibi güzel olan geldi, günü doğdu, bütün balıklar sevindi.

100b Deñiz mālikleri geldi selāma
Ḳamu ḳul oldılar bedr-i temāma

Denizin sahipleri selama geldi, hepsi dolunaya kul oldular.

Perī deryāya eylerdi naẓare
Ṭaşub deryā dökülürdi kenāra

Peri denize göz atardı, deniz (medd olup) taşıp kıyıya dökülürdü.

Yañaġı derlerinden ṭamdı bir dür
Yidi deryāyı itdi dürrile pür

Yanağının terlerinden bir inci damladı, yedi deryayı inciyle doldurdu.

Ṣadef ol derden aldı ḳūt-i rūḥı
Ḫudā feyż eyledi andan fütūḥı

Sadef o terden can gıdası aldı, Allāh ondan değişik kazançları bereketlendirdi.

2900 Çün oldı keştī deryāya revāne
Ṣafālar virdi ol rūḥ-ı revāna

Gemi denizde yol aldıkça o, akan ruh(lar)a huzur verdi.

Ḳo seyr itsün deñizde ol perī-ruḫ
Bu cānibden işit ol şāh-ı ferruḫ

Bırak o peri yanaklı denizde gitsin, bu taraftan o uğurlu şahı(n durumunu) dinle.

VĀMIḲ DİLGÜŞĀ'DA ENĪN EYLERKEN LĀHİCĀN OL ARADAN GEÇERKEN VĀMIK'UÑ ĀVĀZIN İŞİDÜB ḲAPUP KŪH-I ḲĀF'DA TİRYĀK-İ SÜLEYMĀNĪ İLE ŞIḤḤAT BULDUĠIDUR

(Dilgüşā'da İnleyen Vāmık'ın Sesini Oradan Geçen Lāhicān'ın İşitip, Kaf Dağından Süleymān Panzehirini Getirmesiyle [Vāmık'ın] İyileşmesi)

Şehinşāḥ-ı serīr-i kişver-i ʿışḳ
Emīr-i tāc-dār-ı server-i ʿışḳ

Aşk ülkesinin ileri gelen(ler)inin şahı, aşık sultanların başkanı,

Melik Vāmıḳ k'olubdur faḫr-ı ʿuşşāḳ
Şehīr-i sırr-ı ʿışḳ meşhūr-ı āfāḳ

aşıkların övüncü Melik Vamık, ufukların şöhretlisi, aşk sırrının ünlüsü

Neler gördi bu ʿışḳ alāyişinden
Beyān eyle ne çekdi ʿışḳ işinden

bu aşk debdebesinden neler gördü, aşk işinden neler çekti açıkla, (ey anlatıcı).

2905 Elā iy bülbül-i gülzār-ı ʿuşşāḳ
Göñüller germ ü cānlar saña müştāḳ

Şimdi, ey aşıklar gülbahçesinin bülbülü, gönüller sıcak ve canlar sana arzulu.

Sözüñdür ḳalb-i maḥzūnuñ şafāsı
Demüñdür rūḥ-ı mecrūḥuñ devāsı

Hüzünlü kalbin neşesi (senin) sözündür, yaralı ruhun ilacı nefesindir.

Gel iy bülbül dem-i eyyām-ı güldür
Fiġān it gel bizi şevḳile güldür

Gel ey bülbül, gül devridir, feryat et, gel bizi neşeyle güldür.

Ṭutulmadın dilüñ depret dehānı
Nefes bağlanmadın söylet zübānı

Dilin tutulmadan ağzını kımıldat, nefes kesilmeden, dilini söylet!

101a Dem ola saña bir dem olam hemdem
Dem urmaġa emān virmeye bir dem

An ola ki sana bir an arkadaş olayım, an da olur dem vurmaya fırsat vermez.

2910 Biḥamdillāh elüñde furṣatuñ var
Söze başla ki Ḥaḳ'dan nuṣretüñ var

Hamdolsun, elinde fırsatın var, Allāh'tan başarın var, söze başla!

Ġanīmet gör bu ᶜömr-i nāzenīni
Yine feryāda gel eyle enīni

Bu nazlı ömrü ganimet bil, yine feryat etmeye gel, inle!

Muḥabbet gülşeninden keşf idüb rāz
Beyān-ı ḳıṣṣa-ı ᶜışḳ it ser-āġāz

Sevgi gülbahçesinden sır keşfedip, aşk hikayesini anlatmaya başla!

Muḥibler şāhı Vāmıḳ dil-şikeste
Yaturdı Naḫcüvān'da zār u ḫaste

Sevenlerin şahı Vamık, gönlü kırık, ağlayıp hasta olarak Nahcüvan'da yatmaktaydı.

Gelüb Tūr almışidi Naḫcüvān'ı
Esīr itmişidi pīr ü cüvānı

Tūr gelip Nahcüvan'ı almıştı. Yaşlıyı genci esir etmişti.

2915 Ḥakīm ü Dilpeẕīr itmişdi elbir
Bu resme eylemişidi re'y ü tedbīr

Hakim ve Dilpezir elbirliği etmiş, şu şekilde fikir ve önlem düşünmüşler,.

Bıraġub milk [ü] mālı cümle varı
Alub ḳaçmışlarıdı şehr-yārı

malı mülkü, bütün varlığı bırakıp, şahı alıp kaçmışlardı.

Getürmişlerdi şāhı Dilgüşā'ya
Hümāyı ṣanasın evc-i semāya

Şahı Dilgüşa'ya getirmişlerdi, sanki gökyüzünün doruğuna hümayı (getirdiler).

Birez yüz ṭutmışidi gerçi ṣıḥḥat
O deñlü yoġidi cisminde ḳuvvet

Biraz iyileşme görülmüştü ama cisminde o kadar kuvvet yoktu.

Aḳın ṣalup sipāh-ı ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā
İderdi ṣıḥḥatī milkini yaġmā

Azra'nın aşk askeri akın edip sıhhat ülkesini yağma ediyordu.

2920 Ḳılurdı ḳalᵉadan āh u fiġānı
İçerden cān yaḳaridi nihānī

Kaleden ah u feryat ediyor, içeride gizlice can yakıyordu.

Tek ü tenhā o gice tā-seḥer-gāh
Pey-ā-pey eyledi feryādile āh

Yapayalnız o gece ta seher vaktine kadar sürekli ah u feryat etti.

Meger kim Lāhicānile Perīzād
Ol aradan geçerdi ḫurrem ü şād

Meğer Lahican ile Perizad oradan şen şakrak geçmekteymişler.

Görürler şāh Vāmıḳ āh u nāle
İder irmiş ruḫı mihr-i zevāle

Şah Vamık'ı ağlayıp inlerken ve yanağı batan güneşe dönmüş görürler.

101b Cemāli gülleri efsürde olmış
Yañağı lālesi pejmürde olmış

Güzelliğinin gülleri buruşmuş, yanağının lalesi solmuş.

2925 İnüb şāhin gib şāhı ḳaparlar
Düşüb ayaġına elin öperler

Şahin gibi inip şahı alırlar, ayağına düşüp elini öperler.

Didiler iy şehenşāh-ı cüvān-baḫt
Neden irdi saña bu miḥnet-i saḫt

"Ey talihli şah, neden bu ağır derde düştün?" dediler.

Cihāñuñ cāñısın ṣıḥḥat yaraşır[191]
ᶜAzīz-i cānısın ᶜizzet yaraşır

"Cihanın canı sensin, sağlık yakışır, (herkesin) aziz canısın (sana) kudret yakışır.

Seni ṣaġ istemeyen ṣayru olsun
Hemīşe ṭatlu cāndan ayru olsun

Seni sağ istemeyen hasta olsun, daima tatlı cana muhtaç olsun!

Selāmet isteyen olsun selāmet
Melāmet isteyen olsun melāmet

Kurtuluşunu isteyen kurtulsun, ayıplamak isteyen ayıplansın!"

2930 Görincek bunları göynüklenüb şāh
Geçürdi gögis itdi derdile āh

Bunları görünce şah kederlenip, göğsünü geçirdi, derdile ah etti.

Ne derdler gördügin devrān içinde
Ne ġamlar çekdügini cān içinde

Zaman içerisinde ne dertler gördüğünü, candan ne ızdıraplar çektiğini

Mufaṣṣal ḳıldı aḥvālin ḥikāyet
Felekden eyledi bī-ḥad şikāyet

hallerini ayrıntılı olarak hikaye etti, felekten sayısız şikayette bulundu.

İşitdi Lāhicānile Perīzād
Dögünüb eylediler āh u feryād

Lahican ile Perizad işitti. Dövünüp ah u feryat ettiler.

Hemān sāᶜat perīler şāḥı pinhān[192]
Alub şāhı olurlar göge perrān

Aynı saat periler, şahı gizlice aldı ve göğe uçtular.

2935 İletdi ḳūh-ı Ḳāf'a şehr-yārı
Geçürdi taḫta şāh-ı kām-kārı

Şahı Kaf Dağına götürüp mutlu şahı tahta geçirdi.

İçürdi aña tiryāk-i Süleymān
Yitişdi Vāmıḳ'uñ derdine dermān

Ona Süleyman panzehiri içirdi, Vamık'ın derdine şifa ulaştı.

Gözin açdı özin ṣıḥḥatde gördi
Şerefde ṭālicᶜi rifᶜatde gördi

(Vamık) göz açtı kendini iyileşmiş gördü,şeref burcunda talihini yükselmekte gördü.

Sevindi Lāhicānile Perīzād
Bu şükre itdiler biñ biñ ḳul āzād

Lahican ile Perizad sevindiler, şükür olarak binlerce köle azat ettiler.

102a Ḳażāyı Ḥaḳ Taᶜālā eyledi red
Taṣadduḳ eylediler genc-i bī-ḥad

Hak Taala kazayı def etti diye sayısız hazine sadaka verdiler.

2940 Perīzād'a buyurdı Lāhicān tīz
Müheyyā eyledi bezm-i dil-āvīz

Lahican Perizad'a emretti, çarçabuk gönül çeken bir meclis hazırladı.

Getürdi kūh-i Ḳāf'uñ niᶜmetinden
Şarāb-ı nāb u şīr ü şerbetinden

Kaf Dağının nimet(ler)inden, saf şarap, bal ve şerbet getirdi.

---

[191] Kelime "yaraşur" şeklinde harekeli olmasına rağmen alt mısrada redif oluşturan aynı kelime "yaraşır" şeklinde harekelenmiştir. Birlik açısından "yaraşır" şekli tercih edildi.

[192] "penhān" şeklinde harekeli.

Melik Vāmıḳ oturur ḫurrem u şād
Ḳuruldı bezm uruldı ᶜişe bünyād

Melik Vamık mutluydu. Meclis kuruldu, eğlence başladı.

Çalındı ᶜūdile çeng deffile nāy
Pür eyledi havayı hūyile hāy

Ud, çeng, def ve ney çalındı, havayı "hay huy" (sesleri) doldurdu.

Çü sāġar itdi bir ḳac defᶜa devrān
Göñüllerden gidüb ġam ṭoldı ferḥān

Kadeh birkaç defa dönünce, gönüllerden gam gidip (yerine) sevinç doldu.

2945 Pür eyledi bir altun sāġiri şāh
Derūnından ḳılub derdile bir āh

Şah bir altın kadehi doldurup ta içinden derdile bir ah edip

Didi ᶜışḳuña iy serv-i dilārā
Gözüm nūrı güzeller şāhı ᶜĀẕrā

"ey gönül süsleyen servi, aşkına" dedi. "Gözümün nuru, güzeller şahı Azra

ᶜAceb görklü cemālini görem mi
Viṣāle irmedin cānı virem mi

acaba güzel yüzünü görür müyüm, (yoksa sana) kavuşmadan ölür müyüm?"

Didi vü gözlerinüñ aḳdı ḳanı
Ciger ḳanı gibi nūş itdi anı

Dedi ve gözlerinden kan(lı yaş) aktı, ciğer kanı gibi onu yudumladı.

Pes andan nāle ḳıldı eyledi cūş
Ḳalub ḥayrān u mest ü deng ü medhūş

Ondan sonra hayran, kendinden geçmiş, sersem ve şaşkın düşüp inledi, coştu.

2950 Dökerdi göz yaşını erġavānī
Çıḳardı göge āhından duḫānı

Kanlı gözyaşı döküyor, ahının dumanı göğe çıkıyordu.

Şu deñlü ḳıldı nevḥa oldı giryān
Bile aġladı meclis ehli yeksān[193]

O kadar ağlayıp inledi ki onunla birlikte meclistekiler (de) ağladı(lar).

Özi göyindi şāh-ı Lāhicānuñ
Yüregin yaḳdı derdi bu fiġānuñ

Lahıcan Şah'ın içi yandı, (Vamık'ın) feryadı yüreğini yaktı.

Perīzād eyledi çoḳ āh u zārı
Bu derdile görincek şehr-yārı

Şahı bu dertle gören Perizad çok ağlayıp inledi.

102b Didiler iy şeh-i ferḫunde-aḫter
Ṣaġ olsun ser bulunur aña efser

"Ey yıldızı uğurlu şah!" dediler. "'Baş sağ olsun ona taç bulunur.'

2955 Vücūduñ cismine cāndur cihānuñ
Revā mıdur yana odlara cānuñ

Vücudun cihanın cismine candır, canının ateşlere yanması uygun olur mu?

Mübārek ḫāṭıruñda ẕerrece ġam
Gerekmez gözlerüñde ḳaṭrece nem

Mübarek gönlüne zerre kadar gam, gözlerine damla kadar nem gerekmez.

Buyur ḳuluñ yileyin yopurayın
Yüzüm üstine düşeyin ṭurayın

Emret kuluna durup dinlenmeden koşayım, yüzümün üstüne düşüp kalkayım.

---

[193] "yiksen" şeklinde harekeli.

Felek gibi zemīn ü ās-mānı
Ṭoḳuz ṭolanayın bulınca anı

Felek gibi yeri ve göğü onu buluncaya kadar dokuz dolanayım."

Melik Vāmıḳ bu sözden oldı dil-şād
Ayıtdı Lāhicān'a āferīn bād

Melik Vamık bu sözden hoşnut oldu, Lahican'a "aferin" dedi.

2960 Yaḳīn bildüm ki ḫayr oldı ᶜalāmet
Ki virdi ṣıdḳile göñlüm şehādet

"İyice anlıyorum ki gelişmeler hayırlı oldu çünkü gönlüm samimiyetle inanıyor.

Sözüñden dertlü cānuma devā var
Belā-keş cānuma mihr ü vefā var

Sözün, dertli canıma ilaç gibi tesir etti, bela çeken canıma şefkati ve hayrı dokundu.

Keremden zaḥmetümüz iḫtiyār it
Hemān eglenme ṭur ᶜazm-i nigār it

İyiliğinden dolayı sıkıntımızı yükle, hemen kalk, durma sevgiliye yönel!

İdevüz biz de ḫidmet inşā'allāh
ᶜİvāż ḫōd birine biñ vire Allāh

İnşaAllāh biz de (size) hizmet ederiz, Allāh her birine bin karşılık versin!"

Perīzādile ḳaldı anda Vāmıḳ
İderler ṣoḥbet-i ᶜişret-muvāfıḳ

Perizad ile Vamık orada kaldı, eğlenip sohbet ettiler.

2965 Hemān-dem Lāhicān göklere uçdı
Niçe baḥrı vü berri deldi geçdi

Aynı anda Lahican göklere uçtu, nice deniz ve karayı delip geçti.

Birez müddet ṭolanub rūzigārī
Temāşā itdi gördi her diyārı

Bir müddet rüzgar gibi dolaşıp her diyarı gözledi.

Görür deryā yüzinde bir gemi var
Ki her cinsden içinde ādemi var

Denizin üzerinde, içinde her cinsten insan olan bir gemi olduğunu gördü.

Ḳamusı mest ü şeydā şūḫ ᶜāşıḳ
Dilinde cümlesinüñ ẕikr-i Vāmıḳ

Hepsi sarhoş, divane, uçarı, aşık, hepsinin dilinde Vamık sözü.

103a Aralıḳ yirde bir dilber ḳamer-veş
Bıraḳmış pertevinden ṣuya āteş

Aralık yerde ay gibi bir güzel (vardı) ışıltısı suya ateş düşürmüştü.

2970 İçin ṭaşın pür itmiş şevḳ-ı Vāmıḳ
Dehānın şekker itmiş zevḳ-ı Vāmıḳ

Vamık arzusu (onun) içini dışını doldurmuş, Vamık zevki ağzını şeker etmiş.

Eyitdi Lāhicān bildüm muḳarrer
Budur ol şūḫ-ı fettān u füsūn-ger

Lahican, "Bildim, şüphesiz o fitne çıkaran büyülü güzel budur." dedi.

Bulut gibi havadan indi çökdi
Gemii bir kenāra ṭoġrı çekdi

Bulut gibi havadan inip kondu, gemiyi bir kıyıya doğru çekti.

Cihān şol vechile oldu ḳarañu
Geminüñ ḫalḳı oldı eñü yañu

Dünya öylesine karardı ki gemi halkı şaşırıp kaldı.

Görincek Erdişīr itdi fiġānı
Ki hergiz görmemişdi bu nişānı

Erdişir görünce feryat etti, asla böyle bir olaya rastlamamıştı.

2975 Didi geçdi deñizde cümle ᶜömrüm
Bu aḥvāli henüz ben şimdi gördüm

"Bütün ömrüm denizde geçti böylesini ilk defa gördüm." dedi.

Sizüñ naḥs-ṭāliᶜiñüzdür bana bu
Bilürsiz siḥr vardur siz de cāẕū

"Bu bana sizin uğursuz talihinizdir, sizde belirsiz sihir var, siz de sihirbazsınız."

İşitdi anı ᶜAẕrā eyledi zār
Ayıtdı Erdişīr'e iy vefā-dār

Azra onu duydu ağladı,Erdişir'e "Ey vefalı!" dedi.

Ṣaçumuñ her ḳılında ehl-i Bābil
Yaraşur ḫidmet ide niçe biñ yıl

"Saçımın her teline Babil halkı binlerce yıl hizmet etse yaraşır.

İder çeşmüm nice ᶜuşşāḳı meftūn
Ki ḥāşā ben bilem siḥrile efsūn

Gözlerimin nice aşık tutkunudur (doğru, fakat) tövbe ki büyü ve sihir bilmem.

2980 Cihānda bir ġarīb ü nā-murādın
Felek virmedi göñlümüñ murādın

Dünyada garip ve muradına ermemiş biriyim, felek gönlümün arzusunu vermedi.

Belā bezminde ḳaldum zār u giryān
Cefā ṭamında ser-gerdān u ḥayrān

Bela meclisinde ağlayıp inlerim, sıkıntı evinde başı dönmüş ve şaşkınım.

Fiġānum hem-demüm eşküm şarābum
Nedīmüm derd ü ġam baġrum kebābum

Arkadaşım feryat, şarabım gözyaşı, dert ve gam kafadengim, bağrım kebap."

Yaşın yaşın döküb gözyaşın ol māh
Fiġān u nevḥa ḳıldı eyledi āh

O ay, için için gözyaşı döküp feryad etti, inledi, ah etti.

103b Eyitdi Erdişīr'e iy cüvān-merd
Cihān içre vücūduñ görmesün derd

Erdişir'e "Ey genç adam!" dedi, "Dünyada vücudun dert görmesin!

2985 Be-rūḥ-ı Nūḥ-i keşti-bān-ı ṭūfān
Gözümüñ yaşını eyleme ᶜummān

Tufan gemisinin kaptanı Nuh'un ruhu için gözümün yaşını okyanus etme!

Cefā odı idübdür cānumı ḥarḳ
Belā baḥrına itme sen daḫı ġarḳ

Sıkıntı ateşi canımı yaktı, sen de bela denizinde boğma!

Ḳoyub gitme beni ġurbetde tenhā
Bi-Ḥaḳḳ-ı Ḥażret-i Bārī Taᶜālā

Beni Allāh için gurbette yalnız bırakıp gitme!"

Özi göyindi aña Erdişīr'üñ
Didi luṭfile ḥāşā sen emirüñ

Erdişir'in ona içi yandı. iyilikle dedi ki "Tövbe sen emirin

Vücūdından idem bir ḳılını kem
Gözinden aḳıdam yā ḳaṭrece nem

vücudundan bir kıla zarar verip, gözünden bir damla yaş akıtırsam.

2990 Belā her ne gelürse bana gelsün
Selāmetle saᶜādet saña gelsün

Her ne bela gelirse bana gelsin, kurtuluş ve mutluluk senin olsun!.

Bu işlerde Ḫudā'nuñ ḥikmeti var
Görelüm ḳudret-i Ḥaḳ neyler iẓhār

Bu işlerde Allāh'ın hikmeti var, bakalım Allāh'ın kudreti ne gösterir.

Çıḳalum şimdi deryādan ḳuruya
Ola kim devletüñ atı yürüye

Şimdi denizden karaya çıkalım, ola ki devletinin atı yürüye."

Deñizden çıḳdı ol ḫurşîd-i raḫşān
Ṣadefden ṣanasın dürr-i diraḫşān

O parlak güneş denizden çıktı, sanırsın parlak inci sadeften (çıktı).

Ne gördi gördi bir ḫurrem cezîre
Kim olmış bāġ-ı Firdevs'e naẓîre

Bir de ne görsün, cennet bahçesine benzeyen şen bir ada!

2995 Yüridi bir iki adım yir ᶜAẓrā
Nitekim gülşen-i cennetde ḥavrā[194]

Azra cennet bahçesindeki huri gibi bir iki adım ilerledi.

Göründi gözine bir ḳaṣr-ı ᶜālî
Kim almış bāg-ı Firdevs'den mişāli

Gözüne örneğini cennet bahçesinden almış yüce bir köşk göründü.

Gelüb ḳaṣr öñine ḳıldı neẓāre
Ṭaşı mercān değüldür seng-i ḫāre

Köşkün önüne gelip göz attı, taşı sert taş değil, mercan (idi).

Özini Lāhicān eyledi peydā
Yüz urub didi iy serv-i dilārā

Lahican kendini gösterdi, (yere) yüz sürüp "Ey gönül süsleyen servi!" dedi.

104a Hemîşe devletüñ servi yücelsün
Saᶜādet gölgesin üstüñe ṣalsun

"Daima devletinin servisi yücelsin, mutluluk gölgesini üzerine salsın!

3000 Serüñde ᶜizz ü devlet efser olsun
Ḳapuñda baḫt u iḳbāl çāker olsun

Başında yücelik ve devlet taç kapında baht ve talih kul olsun!

Buyur luṭf eyle ḳaṣra iy yüzi nūr
Gerekdür bāġ-ı cennet ḳaṣrına ḥūr

Ey nur yüzlü, buyur, lutf et, cennet bahçesinin köşküne huri gerekir."

Ḳadem baṣdı çü bānū nerd-bāna
ᶜUrūc eyler hümā ṣan ās-māna

Gelin merdivene ayak bastı, sanki Hüma gökyüzüne yükseldi.

Yetişdi ḳaṣr öñine şāh-ı ḫūbān
Nitekim meskenine ḥūr-i Rıḍvān

Cennet hurisinin evine (ulaşması) gibi güzeller şahı köşkün önüne vardı.

İçerden çıḳdı biñ raᶜnā perāstār[195]
Ṭabaḳla ellerinde dürr-i şehvār

İçerden ellerinde tabaklarla büyük inciler (taşıyan) bin güzel hizmetçi çıktı.

3005 Ṣaçup üstine ḳıldılar duᶜāyı
El öpüp eylediler merḥābāyı

Üstüne saçıp dua ettiler, el öpüp merhabalaştılar.

Ḳadem baṣdı ḳapudan ol ferişte
Ṣanasın ḥūrdur girdi behişte

O melek kapıdan adım attı, sanki huri cennete girdi.

Ḳurulmış gördi bir ḫoş cevherî taḫt
Geçüb taḫta oturdı ol cüvān-baḫt

Güzel mücevher yapımı bir taht kurulduğunu gördü, bahtıyla, geçip tahta oturdu.

---

[194] "ḥūrā" şeklinde harekeli.
[195] "pirāstār" şeklinde harekeli.

Ṭururdı Lāhicān ḫidmetde ḳāyim
Duᶜā-yı devlet eyleridi dāyim

Lahıcan huzurunda ayakta duruyordu, sürekli devletin(in) duasını etmekteydi.

İcāzet aldı söze ol seḫun-sāz
Duᶜā itdi vü itdi söze āġāz

O söz oyuncusu konuşmak için izin aldı, dua etti ve söze başladı.

3010 Ayıtdı müjde-gānı iy yüzi māh
Müyesser eyledi maḳṣūduñ Allāh

"Ey yüzü ay, müjde! Allāh arzunu nasip etti.

Ḳuluñ ḳurbānuñ üftādeñ esīrüñ
Şikeste-ḫāṭır u miḫnet-peẕīrüñ

Kulun, kurbanın, aşığın, esirin, kalbi kırık (aşığ)ın ve sıkıntına katlananın

Faḳīrüñ derd-mendüñ müstemendüñ
Muḥibbüñ āteş-i ᶜışḳa sipendüñ

fakirin, dertlin, zavallın, sevenin, aşk ateşine yanan sipendin,

Muḥibler pād-şāhı Şāh Vāmıḳ
Ḳul olmaġa degül ḳapuña lāyıḳ

sevenler padişahı Şah Vamık kapına kul olmaya layık değil.

104b Ayaġuñ tozına biñ ᶜaczile yüz
Sürüb eyler duᶜālar gice gündüz

Ayağının tozuna bin kez acizane yüz sürüp gece gündüz dualar eder.

3015 Selām idüb mübārek ās-tānuñ
Öper biñ ᶜaczile ḫākini anuñ

Selam edip mübarek eşiğinin toprağını binlerce acizlenerek öper.

Perīşān sünbülüñ gibi siyeh-kār
Şikeste ḫaste çeşmüñ gibi bīmār

Dağınık saçın gibi simsiyah, incinmiş, yorgun gözün gibi hasta.

Ruḫuñ mānendi baġrı āteş ü tāb
Lebüñ gibi gözi pür dürr-i ḫoş-āb

Yanağın gibi bağrı ateş ve hararetli, dudağın gibi gözü parlak inci dolu.

Miyānuñ gibi ḳılca ḳaldı cānı
Yetişdi nezᶜa ṣarmaşdı zübānı

Canı belin gibi kıl kadar inceldi, can çekişmeye başladı, dili dolaştı.

Bugün yarın ṭapuñ irmezse dermān
Yoluñda ṭatlu cānın itdi ḳurbān

Bugün yarın zat-ı alinize varmazsa yolunuzda tatlı canını kurban etti (demektir).

3020 Ḳadem rence ḳıl iy dertler devāsı
Ayaġuñ tozı cānlar tūtiyāsı

Ey dertler devası, sıkıntı çekene adım at, ayağın tozu canlar sürmesi(dir).

Gidelüm muntaẓırdur saña sulṭān
Bugün Belḳīs'ini görsün Süleymān

Bugün Süleyman, Belkis'ini görsün! Gidelim sultan seni bekler."

İşitdi anı ᶜAẕrā eyledi āh
Sevincinden uġundı ḳaldı ol māh

Azra onu işitip ah etti, o ay sevincinden bayılacak hale geldi.

Yine degşürdi kendin ol perī-ḫū
Gözin açdı ayıtdı düş midür bu

Yine o peri huylu kendini toparladı, gözünü açıp "Bu düş müdür?" dedi.

Bu deñlü ṭāliᶜümde var mı iḳbāl
Saᶜādet maṭlaᶜından açıla fāl

"Talihimde bu kadar yaverlik var mı ki mutluluk doğusundan fal açılsın."

3025 Eyitdi Lāhicān'a bizi elḥaḳ
Sevindürdüñ sevindürsün seni Ḥaḳ

Lahican'a "Bizi gerçekten sevindirdin seni Allāh sevindirsin!" dedi.

Ḳademde Ḫıżrimişsin demde ᶜİsā
Bu ölmiş cānı yine ḳılduñ iḥyā[196]

"Uğurlu gelişte Hızır, nefeste İsa'ymışsın, bu ölmüş canı yeniden diriltin.

Sikender gibi Ẓulmetde perīşān
Arayıb isteriken āb-ı ḥayvān

İskender gibi Zulemat'ta perişan (halde), arayıp hayat suyunu isterken

İçürdüñ sen baña āb-ı ḥayātı
Yolumda eyledüñ ḥal müşkilātı

onu bana sen içirdin, yolumdaki engelleri kaldırdın

105a İki ᶜālemde Ḥaḳ virsün murāduñ
Bağışla gel bize luṭf eyle aduñ

Allāh iki dünyada muradını versin, gel bize lütfen adını bağışla!

3030 Buyuruñ ḥażretüñüz şāh ḳatında
Ne ḫidmetde olursız ḫidmetinde

Zat-ı aliniz şahın katında, hangi hizmette bulunuyor söyleyiniz!

Eyitdi Lāhicān iy şūḫ-ı devrān
Ḳapuñdur mesned-i faġfūr [u] ḫāḳān

Lahican, ey devirlerin güzeli, Çin hakanının makamı kapındır." dedi.

Ḳuluñ ol şehr-yāruñ çākeriyin
Ayaġı tozınuñ fermān-beriyin

"(Ben) kulun o şahın hizmetçisiyim, ayağı tozunun elçisiyim.

Perīler şāhıyın ben daḫı[197] iy şāh
Buluşduḳ şāhile yol üzre nāgāh

Ey şah ben de periler şahıyım, şahile ansızın yol üzerinde karşılaştık.

Yüzüm sürdüm ayaġına ḳodum baş
Beni luṭfından idindi ḳarındaş

Yüzümü (yere) sürdüm ayağına baş koydum, lutfedip beni kardeş edindi.

3035 Ki şimdi ḥażretüñe şaldı ḳāṣıd
İdem ḫayrile taḥṣīl-i maḳāṣıd

Şimdi arzusunu sonuçlandırayım diye huzurunuza gönderdi.

Biḥamdillāh işimüz ḫayra döndi
İnüb himmet Hümā'sı ḳula ḳondı

Hamdolsun işimiz hayra döndü, bağış Hüma'sı inip (bu) kul(un başın)a kondu.

Buyuruñ iy Hümā himmet ṭuralum
Mübārekdür sefer yola girelüm

Ey Hüma buyrun kalkalım, sefer kutludur yola düşelim!"

Hezārān nāzile ᶜAẕrā-yı pür-nāz
Hezārān eyledi ikrām [u] iᶜzāz

Binlerce naz ile nazlı Azra, binlerce ikram ve hürmet etti.

Eyitdi başum üzre yüzüm üzre
Ayaġı tozı iki gözüm üzre

"Başım üstüne, yüzüm üstüne, ayağının tozu iki gözüm üstüne." dedi.

---

[96] "iḥyā" şeklinde yazılmış.
[97] "ben daḫı" kelimeleri bitişik yazılmış.

3040	Ayaġ üzre degül yüzler sürüyüb Varalum başumuż üzre yürüyüb	*"Ayağımızla değil,, yüzler sürüyerek başımız üzerine yürüyüp varalım.*
	Saᶜādet irdi baḫt u devletüm var Ḥużūruñda velī bir ḥācetüm var	*Mutluluk erişti, talihim ve devletim var, fakat huzurunda bir isteğim var.*
	Dilerseñ ḫāṭırumda ḳalmaya ġam Budur maḳṣūdum iy maḳṣūd-ı ᶜālem	*Gönlümde gam kalmamasını istiyorsan, ey alemin arzu edileni maksadım şudur:*
105b	Beni şāh görmeye illā ben anı Nezāket birle seyr idem nihānī	*Ben onu gizlice nezaketle seyretmeden, şah beni görmesin!*
	Görem ᶜışḳı nicedür çākerine Ne yüzden dil virübdür dilberine	*Kuluna aşkı ne kadardır, ne sebeple gönül alanına gönül vermiştir göreyim.*
3045	Temāşā eyleyem ḥüsn ü cemālin Kemāl-i kesbin ü kesb-i kemālin	*Yakışığını ve güzelliğini, gayretinin miktarını ve miktarın kazandırdığını seyredeyim.*
	Kemīne cāriye olam ḳatında Geçürem bāḳī ᶜömri ḫidmetinde	*Katında hizmet eden cariye olayım, kalan ömrümü hizmetinde geçireyim.*
	Ḥużūruñda daḫı bir ḥācetüm var Budur maḳsūdum iy yār-ı vefā-dār	*Huzurunda bir isteğim daha var, Ey vefalı dost, arzum şudur:*
	Şu keştī kim ṭoḳundı rūzgāra Getürdüñ anı deryādan kenāra	*Şu fırtınaya tutulan ve denizden kıyıya getirdiğin gemi*
	Kim anuñ bir mübārek ṣāḥibi var Ḫıżır yār olsun aña Ḥaḳ nigeh-dār	*var ya onun mübarek bir sahibi var, Hızır ona dost, Allāh koruyucu olsun!*
3050	Giderken rāh bī-rāh ṭaġa ṭaşa Bize eylikler itdi ḫadden aşa	*Yollu yolsuz dağa taşa giderken bize haddinden fazla iyilikler etti.*
	Gemiye aldı ṭobraḳdan götürdi Selāmet ḫāk-i pāyuña yitürdi	*Gemiye aldı, (elimizden tutup) yerden kaldırdı, kurtarıp ayağının toprağına ulaştırdı.*
	Gerekdür biz daḫı inᶜām u iḥsān İdevüz anlara oldukça imkān	*İmkan oldukça onlara bizim de iyilik ve cömertlik etmemiz gerekir."*
	İşitdi Lāhicān sözin emīrüñ Eyitdi Ḥaḳ Taᶜālā dest-gīrüñ	*Lahican, emirin sözünü işitti, "Hak Taala yardımcın olsun!" dedi.*
	Ne ḫidmet kim buyursañ anı tedbīr Birine yüz biñ eyleyem degül bir	*"Ne hizmet emredersen yerine getireyim, birine bir değil, yüzbin yapayım."*
3055	Pes andan Lāhicān emr itdi fi'l-ḥāl Perīler uçdılar açub per ü bāl	*Lahican ondan sonra hemen emretti, periler kol kanat açıp uçtular.*
	Alurlar kūh-ı Ḳāf'dan genc-i vāfir Götürdükleri miḳdārı cevāhir	*Kaf dağından bol hazine, götürebildikleri miktarda cevherler aldılar.*

Ḥisāba gelmez altun laʿlile dür
Gemiyi gevherile itdiler pür

Sayılamayacak kadar altın, yakut, inci... Gemiyi cevherle doldurdular.

Bir eylik itdi keşti-bān biñ aldı
Kim āḫir keştisi mālile ṭoldı

Gemi kaptanı bir iyilik etti, bin aldı ki sonunda gemisi mal ile doldu.

106a Bürāder eylügi eyle ṣuya ṣal
ʿİvaż var anda bir eylüge biñ al

Kardeş! 'iyilik yap suya at', onun karşılığı vardır, bir iyiliğe bin al(ırsın).

3060 Kişinüñ eylügin Ḥaḳ żāyiʿ itmez
Meşeldür ekmeyince nesne bitmez

Kişinin iyiliğini Allāh ziyan etmez, 'ekmeyince bir şey bitmez' atasözüdür.

Eken eylükleri eylik götürdi
Ferāġat eyleyüb yidi oturdı

'İyilik eken iyilik kaldırır', zengin olup yer oturur..

Yavuzlıḳ eyleme cehd eyle zinhār
Ki ṣoñra zehr olur eyler sāña kār

Kötülük etme sakın gayret et, çünkü sonra her iş zehr olup sana döner.

Ṣoñuñda itmesünler sāña nefrīn
Ḳıl eylik eylesünler medḥ ü taḥsīn

Sonunda sana küfretmesinler, iyilik et övüp beğensinler.

Pes andan Erdişīr ol mālı aldı
Duʿā itdi gemisin ṣuya ṣaldı

Ondan sonra Erdişir o malı aldı, dua edip gemisini suya saldı.

3065 Vidāʿ eyledi ol şūḫ-ı zemāna
Kim oldı rūy-ı deryāya revāne

Çağın güzeline veda etti, sonra deniz yüzünde yol aldı.

Buyurdı Lāhicān bir taḫt-ı zerrīn
Getürdiler cülūs itdi nigārīn

Lahican bir altın taht emretti, getirdiler, put gibi güzel (Azra) tahta geçti.

Oturdı ṣaġ ḳolında pīr-i ḥikmet
Ṣolına Dilpeẕīr'i ḳıldı daʿvet

Oturdu, sağ tarafına yaşlı bilgini, soluna Dilpezir'i çağırdı.

Muḳābil Lāhicān ḫidmetde ṭurdı
Dönüb bir niçe perīye buyurdı

Karşısında Lahican huzurunda ayakta durdu, dönüp bir çok periye emretti:

Hümā gibi olalar göge perrān
Hümā gökler yüzinde ide seyrān

Hüma gibi göğe kanat açalar, Hüma (Azra) gökyüzünde yolculuk ede!

3070 Perīler pāyını taḫtuñ öperler
Alub baş üstine yirden ḳaparlar

Periler tahtın ayağını öperler, başları üzerine alıp yerden kaldırırlar.

Ṣanasın her biri şāhin ü şehbāz
İderler kūh-ı Ḳāf'a ṭoġru perväz

Sanırsın her biri şahin ve doğan(dır); Kaf Dağına doğru kanat çırptılar.

LÂHİCÂN VÂMIḲ'UÑ ḤASRET-İ CÂN-SÛZINA MERḤAMET İDÜB ʿAẒRÂ'YI ARAYUB BULUB ḤAẔRET-İ SÜLEYMÂN BELḲİS İÇÜN BİNÂ İTDÜGİ SERÂYA GETÜRDÜGİDÜR

(Lahican Vamık'ın Can Yakan Hasretine Acıyıp, Azra'yı Arayıp Bularak Hazret-i Süleyman'ın Belkıs için yaptırdığı Saraya getirmesi)

106b Meger kim varidi bir şehr-i vîrân — *Bir virane şehir vardı, felek devrini bitir-*
Dürüb devrin ısız ḳomışdı devrân — *miş, tenha bırakmıştı.*

Süleymân urmışıdı aña bünyâd — *Süleyman ona temel atmış, onun adına*
Buyurmışdı anuñ adını Dilşâd — *Dilşad demişti.*

Yüce yirdeyidi ġâyet de rûşen — *Yüksek yerdeydi, oldukça da parlak, içi*
İçi âb-ı revân u bâġ [u] gülşen — *akarsu, bağ ve bahçe (idi).*

3075 Binâsı ḳıymetî ṭaşidi yeksân — *Bütün bina kıymetli taştan; yakut, zümrüt*
Kimi laʿl [ü] zümürrüd kimi mercân — *ve mercan(dan yapılmıştı).*

Ṣıvanmış misk [ü] ʿanberle müretteb — *Tertip üzere misk ve anberle sıvanmış,*
Münâkkaş lâciverdile müẕehheb — *nakkışlı lacivertle süslenmişti.*

Döşenmişdi ḳamu ferşine billûr — *Bütün zemine cam döşenmişti, güneş*
Güneş görse virürdi gün gibi nûr — *görünce gün gibi nur saçardı.*

Degüldi üstinüñ örtüsi ḳurşun — *Üstünün örtüsü kurşun değil, kurşun*
Ki ḳurşun yiri örtülmişdi altun — *yerine altınla örtülmüştü.*

Süleymân itmişidi anı iḥyâ — *Süleyman ona hayat vermişti, cevherlerden*
Cevâhirden muʿallâ ḳaṣr-ı zîbâ — *(yapılmış) yüce, süslü bir köşk(tü).*

3080 Düzetmişlerdi ḳaṣr öñinde eyvân — *(Süleyman) köşkün önüne bir çardak yap-*
Aña rifʿatde reşk eylerdi Keyvân — *tırmıştı, yücelikte Keyvan onu kıskanırdı.*

Bu eyvânda ḳurulmışdı iki taḫt — *Bu çardakta iki taht kurulmuştu, bütün*
Muraṣṣaʿ laʿl u mercândan ḳamu raḫt — *aksamı yakut ve mercanla süslüydü.*

Süleymân Ḥażreti şol demde dâmâd — *Hazreti Süleyman o zamanda damat*
Olıncak eylemiş bu ḳaṣra bünyâd — *olunca bu köşke temel atmıştı.*

Bu ḳasr olmışidi Belḳîs'e gerdek — *Bu köşk Belkıs'e gerdek (odası) olmuştu,*
Süleymân andan olmazidi münfek — *Süleyman ondan uzak kalmazdı.*

İki ṣanduḳ bu taḫt üzre zer-endûd — *Bu taht üzerine konulmuş altın yaldızlı*
Ḳonulmış ḳufl-ı sîmînile mevcûd — *gümüş kilitli iki sandık vardı.*

3085 Süleymânile Belḳîs'üñ mükemmel — *Süleyman ile Belkıs'ın bütün elbiseleri hep*
Libâsı heb bu ṣanduḳda muḳaffal — *bu sandıkta kilitliydi.*

Perîler ṭoġru ol şehre inerler — *Periler doğruca o şehre iner, Süleyman'ın*
Süleymân'uñ serâyına ḳonarlar — *sarayına konarlar.*

107a Perîzâd'a ḫaber itdi perîler — *Periler, Perizad'a haber gönderdiler,*
Perîzâdile bir niçe perîler — *Perizad ile birçok peri*

Ḳanat açup uçarlar ās-māna
Yetişüb sürᶜātile Lāhicān'a

gökyüzüne kanat açıp uçarlar, hızla Lahican'a yetişirler.

Buyurdı Lāhicān çün çüst ü çālāk
Perîler ol serāyı eyledi pāk

Lahican, perilerin o sarayı çarçabuk temizlemelerini emretti.

3090 Gülāba ḳatdılar miskile ᶜanber
Türābın ol serāyuñ itdiler ter

Gülsuyuna misk ve anber kattılar, sarayın toprağını nemlendirdiler.

Ḳoyub micmerlere ᶜūd u sipendāñ
Buḫūr eylediler müşg ü ḥaşalbān[198]

Tütsü kaplarına ud ağacı ve üzerlik tohumu koyup misk ve güzel koku buhurladılar

Getürmişlerdi çoḳ laᶜl u zeberced
Nişār eylediler bî-ᶜadd u bî-ḥadd

Çok miktarda yakut ve zeberced getirmişlerdi, sayısız ve nihayetsiz saçtılar.

Güzeller şāhını gördi Perîzād
Ayağına yüz urub oldı dil-şād

Perizad güzeller şahını gördü, ayağına yüz sürüp sevindi.

Didi ḫōş geldüñ iy serv-i semen-ber
Cihān dilberleri ḳapuñda çāker

"Ey yasemin göğüslü servi hoş geldin!" dedi. "Cihan güzelleri kapında kul(dur)."

3095 Güzeller şāhı göster[ir]di taltîf
Ṭurub bunlara ṣad[ı]r itdi teklif

Güzeller şahı iltifat etti, kalkıp bunlara sediri teklif etti.

Ḳılub her birine biñ dürlü pūziş
Ṣorub ḫāṭırların itdi nevāziş[199]

Her birine bin türlü özürler edip hatırlarını sorup gönülleri(ni) okşadı.

Perî-ruḫdan perîler gördi ᶜizzet
Birine itdiler biñ dürlü raġbet

Periler, peri yanaklıdan büyüklük gördüler, birine karşılık bin türlü iltifat ettiler.

Gelüb yir öpdiler ᶜAẕrā öñinde
Nitekim ḳaṭreler deryā öñinde

Gelip denizin önündeki damlalar gibi Azra önünde yer öptüler.

Yirinden ᶜizzile ṭurdı Perîzād
Revān oldı ṣanasın serv-i āzād

Perizad yerinden izzetle kalktı, hür servi gibi yürüdü.

3100 Öpüb ṣanduġını Belḳîs'üñ aldı
Ḳamer gibi güneş ḳatına geldi

Belkis'in sandığını öpüp aldı, ay gibi güneş katına geldi.

Öñinde ḳodı ṣanduġı perînüñ
Saᶜādet burcı gibi Müşterî'nüñ

Sanki saadet burcı Müşteriye (getirdi), sandığı perinin önüne bıraktı,

107b Duᶜālar eyledi taḥsînler itdi
Yir öpdi döndi luṭfile eyitdi

Dualar edip övgüde bulundu, yeri öptü dönüp güzel konuştu::

Budur iy ḫüsn ilinüñ şehr-yārı
Süleymānile Belḳîs yād-gārı

"Ey güzellik ilinin padişahı, Süleyman ile Belkis'in hatırası budur.

---

[198] Kelimenin aslı "ḥaşalubān".
[199] "nüvāziş" şeklinde harekeli.

ᶜArūs olduḳda Belḳīs ol cihāngīr
Ne kim bağlandı vü geyindi bir bir

Belkis gelin olduğunda, o cihan sultanı ne kuşandı ve ne giyindi bir bir

3105 Gelinlik ṭonları heb iy yüzi nūr
Bu ṣanduḳlar içinde cümle mestūr

gelinlik elbiseleri (v.s.) ey yüzü ay, hepsi bu sandıklar içinde saklı.

Biḥamdillāh size oldı müyesser
Mübārek olsun iy serv-i semen-ber

Hamdolsun size nasip oldu, ey yasemin göğüslü servi, kutlu olsun!"

Güzeller şāhı şād oldı beğāyet
Şükürler itdi Ḥaḳḳ'a bī-nihāyet

Güzeller şahı oldukça mutlu oldu, Allāh'a sonsuz şükürler etti.

Perīzād'a buyurdı serv-i āzād
Aça ol ṣanduğı göre perī-zād

Peri gibi güzel, hür servi, görmek için Perizad'dan sandığı açmasını istedi.

Çü genc-i maṭlaba yol buldı ṭālib
Perīzād açdı anı ḳuflın alıb

İstenen hazineye, isteyen yol bulunca, Perizad anahtarı alıp onu açtı.

3110 Cihānı ṭutdı büy-i misk ü ᶜanber
Dimāğı ᶜālemüñ oldı muᶜaṭṭar

Misk ve anber kokusu cihanı tuttu, herkesin şuuru buhurlandı.

İçinde cümle Belḳīs'üñ cihāzı
Çıḳub büğçayla ol dem[200] çoḳ u azı

İçinde Belkis'in bütün çeyizi, o an çoğu azı (ne varsa) bohçayla çıktı.

Çıḳardı öpdi yüz sürdi Perīzād
Ḳodı ᶜAzrā öñinde ḫurrem ü şād

Perizad çıkardı, öptü, yüzünü sürdü, sevinçli ve şen olarak Azra'nın önüne koydu.

ŞIFAT-I TĀC-I MURAṢṢAᶜ [VE] BELḲĪS ḪAZĪNESİNDE ᶜAZRĀ İÇÜN BİR BÜĞÇA LİBĀS-I ŞĀHĀNE BULINDUĞIDUR

(Kıymetli Taşlarla Süslü Taç Hakkında ve Belkis'in Hazinesinde Azra İçin Şahlara Yakışır Bir Bohça Elbise Bulunması)

Açub ol büğı gördi verd-i nesrīn
Muraṣṣa bir mübārek tāc-ı laᶜlīn

Nesrin gülü o bohçayı açıp kıymetli taşlardan yapılmış bir kutlu yakut taç gördü.

Yidi yirde ḳomışlar yidi gevher
Ṣanasın kim felekde yidi aḫter

Yedi yerine yedi cevher koymuşlar, gökyüzünde yedi yıldız(sanırsın

108a *3115* Ḳomış farḳında bir gevher muᶜallā
Güneş gibi muṣaffā vü mücellā

Üstüne büyük bir inci konulmuş; güneş gibi parlak ve cilalı.

Sürüb ḫarca temām itmişdi tācı
Bu dünyānuñ yidi yıllıḳ ḫarācı

Bu dünyanın yedi yıllık vergisi harcanarak taç tamamlanmıştı.

ŞIFAT-I MİYĀN-BEND-İ MÜCEVHER Ü MURAṢṢAᶜ U BĪ-MİŞL

(Kıymetli Taşlardan Yapılmış ve Emsalsiz Mücevher Kemer Hakkında)

Mücevher bir ḳuşaḳ zer-düz kemḫā
Müzeyyen ñaḳş-ı zībāyile zībā

Mücevher bir kuşak, altın işlemeli, ipek kumaş, güzel nakışlarla süslü, nakışlı.

---

[200] "ol dem" kelimeleri bitişik yazılmış.

Cihan içre naẓîrin görmemiş göz — *Dünyada benzerini göz görmemiş, insan*
Degül ādem melekler sürmemiş yüz — *değil melekler yüz sürmemiş(tir).*

ŞIFAT-I CÂME-İ ZER-BAFT [Ū] MÜCEVHER
(Altın Dikimli ve Mücevherli Elbise Hakkında)

Yine bir ṣırma ile dikme ḳaftan — *Yine bir sırma işlemeli kaftan, boydan*
Cevāhirle ḳamu endāmı yeksān — *boya cevherlerle (dolu).*

3120 Şu ṭaşlar kim ne maᶜdendür bilinmez — *Öyle taşlar ki madeni ne olduğu bilinmez,*
Arasañ biri dünyāda bulınmaz — *dünyayı arasan biri bulunmaz.*

ŞIFAT-I DÜRC-İ CEVÂHİR-İ ŞEMÎN
(Kıymetli Mücevher Sandığı Hakkında)

Çıḳar bir ḥoḳḳa gün gibi münevver — *Kırmızı altından içi mücevher dolu güneş*
Zer-i sürḫden içi ṭobṭolu gevher — *gibi nurlu bir hokka çıkar.*

Şeker-leb ḥoḳḳaı itdi güşāde — *Şeker dudaklı, hokkayı açtı, içinden*
İçinden çıḳdı bir gevher-ḳılāde — *mücevher bir gerdanlık çıktı.*

Ser-i meftūl ḳomışlar bir güher-pāk[201] — *Bir saf cevheri fitil ucu koymuşlar, göklerin*
Degül ẕerre ḳatında mihr-i eflāk — *güneşi onun katında zerre bile değil.*

108b ŞIFAT-I ᶜANBERÎNE NAḲD-I GENCÎNE-İ CİHĀN
(Dünyanın Hazineleri Kıymetinde Anber Kabı Hakkında)

Çıḳar bir ᶜanberîne ᶜanber-āgîn — *Çin'in Maçin'in vergisi harcanmış içi dolu*
Ki ḫarc olmış ḫarāc-ı Çîn [ü] Māçîn — *bir anber kabı çıkar.*

3125 Mülemmaᶜ ᶜūd ᶜānber misk-i ezfer — *Ud, anber, güzel kokulu misk karışık,*
Ḳoḫusından[202] cihān u cān muᶜaṭṭar — *kokusundan can ve cihan parfümlüdür.*

ŞIFAT-I SIVĀR-I ᶜÂLÎ-MİḲDĀR
(Çok Değerli Bilezik Hakkında)

Pes andan çıḳdı bir çüft şūḫ nāzük — *Ondan sonra, gümüş bilekliye bir çift zarif,*
Gümiş bileklüye altun bilezük — *ince altın bilezik çıktı.*

Cihānda her ne varise cevāhir — *Cihanda cevher çeşitlerinden ne varsa*
Ḳomışdı anda heb üstād-ı māhir — *hünerli usta, hep ona kakmıştı.*

ŞIFAT-I ḪĀTEMEYN-İ ZER-NİGĀR
(Yaldızlı İki Yüzük Hakkında)

Çıḳar bir çüft yüzük yāḳūt u elmās — *Bir çift yakut ve elmas yüzük çıkar,*
Bahāsın bilmede ᶜāciz ḳamu nās — *kıymetini bilmede herkes aciz (kaldı).*

Ki her bir ṭaşına biñ genc-i ᶜālem — *Öyle ki Allāh biliyor (ya) her bir taşına bin*
Bahā olmazidi v'allāhü-aᶜlem — *dünya hazinesi fiyat olmazdı.*

---

[01] "gevher-pāk" şeklinde yazılmış.
[02] "Ḳaḫusından" şeklinde harekeli.

ŞIFAT-I MUᶜCİR-İ ZER-KEŞ
(Yaldızlı Başörtüsü Hakkında)

3130 Çıḳar bir zer-nigārī ḫūb-muᶜcir
Muraṣṣaᶜ ṣırma ile dikme yekser[203]

Yaldızlı güzel bir başörtüsü çıkar, baştan-başa kıymetli taşlarla süslü sırma ile dikili.

109a Zer ü fer-sāyile olmış münaḳḳaş
Ki ṣaḳlar ṭutmaya dünyāyı āteş

Altın, zinet v.s. ile süslü, dünyayı ateş tutmasın diye gizleyici.

Bu esbābı görincek şāh-ı ferruḫ
Açıldı gül gibi ᶜAẕrā-yı gül-ruḫ

Kutlu şah, gül yanaklı Azra bu hazineyi görünce gül gibi açıldı.

Libāsın cümle Belḳīsüñ müretteb
Açıldı gül gibi ᶜAẕrā-yı gül-ruḫ

O şeker dudaklı güzel Belkıs'ın bütün elbiselerini yerli yerince bir bir giyindi.

Ṭonatdı cism-i pākin cümle resme
Pes andan ḳaşlarına çekdi vesme

Mübarek bedenini bütün desene donattı, ondan sonra kaşlarına sürme çekti.

3135 Çeküb nergislerine sürme-i nāz
Ki pür-nāz oldı ol serv-i ser-efrāz

Nergislerine naz sürmesi çekip, öyle ki o uzun servi pür naz ol(up çık)tı.

Yañāġı güllerini ḳıldı ḫandān
Ṭaġıtdı sünbül [ü] nesrīne reyḥān

Yanağının güllerini güldürdü, sünbül ve nesrine reyhan dağıttı.

Ṭuṭaġı ġonçesini itdi güyā
Zübānın ḳıldı ṭūṭī-yi şeker-ḫā

Dudağının goncasını konuşturdu, dilini şeker yiyen papağan etti.

Turunc-ı ġabġabını ḳıldı sīr-āb
Şeker-lebden ḳodı üstine ᶜunnāb

Çene altının turuncunu suya kandırdı, şeker dudaktan üstüne çiğde ağacı koydu.

Şu resmile ṭonandı ol yüzi nūr
Görüb taḥsinler itdi ravżadan ḫūr

O yüzü nur öyle süslendi ki cennet hurileri görüp beğendiler.

3140 Duᶜā itdi Perīzād-ı gül-endām
Didi iy meh senüñdür şimdi eyyām

Gül yapılı Perizad dua etti, "Ey ay, gün senin günündür." dedi.

Bugün devrüñde Belḳīs-i zemānsın
Zemānuñda cihāñ cismine cānsın

"Bu çağında zamanın Belkıs'ı sensin, cihanın bedenine cansın.

Hezārān çoḳ şükürler saña iy māh
Müyesser itdi Belḳīs taḫtın Allāh

Binlerce çok şükürler; ey ay sana Allāh Belkıs'ın tahtını nasip etti.

Buyuruñ olmışiken taḫt pīrūz
Bu taḫta devletile iy dil-efrūz

Ey gönül aydınlatan, buyur görkemle bu tahta otur!"

Yirinden ṭurdı nāzile şeker-nāz
Yüridi taḫta ol serv-i ser-efrāz

Nazı şeker olan (Azra) yerinden nazile kalktı, o başı yüce servi tahta yürüdü.

---

[203] "yikser" şeklinde harekeli.

3145 Ki şān cevlān ider Ṭāvus-i Sidre
Ḳamerdür yā şerefde irdi ḳadre

Sanki Cebrail dolaşıyordu veya ay şeref burcuyla onurlanmıştı.

109b Oturub taḫta mihr-i ās-mān-taḫt
Güzeller şāhı ᶜAẕrā-yı cüvān-baḫt

Güzeller şahı talihli Azra, gökyüzü tahtının güneşi (gibi) tahta oturdu,

Mübārek-bād idüb cümle perīler
Nişār eylediler üstine gevher

bütün periler tebrik edip üzerine mücevher saçtılar.

Yaraşdı taḫt u tāc ol tāc-dāra
Nigārīn nitekim naḳş-ı nigāra

Resim gibi güzel sevgilinin resim tablosuna yakışması gibi o şaha taht ve taç yakıştı,

Şeker-dilden Perīzād-ı şeker-ḫā
Buyurdı bir niçe serv-i dilārā

Şeker çiğneyen Perizad şeker dilden birçok gönül süsleyen serviye emretti.

3150 Perī sulṭānları duḫterlerinden
Getürdi kūh-ı Ḳāf dilberlerinden

Peri sultanlarının kızlarından Kaf dağı güzellerinden getirtti.

Olub cümle şeker-pāş [ü] şeker-rīz
Müheyyā itdiler bezm-i dil-āvīz

Hepsi şeker dağıtan ve şeker çiğneyendi, cazip bir meclis hazırladılar.

Perīler āyini üzre Perīzād
Düzetdi bezmi itdi ᶜīşe bünyād

Periler töresince Perizad meclisi tertipleyip eğlenceyi başlattı.

Döşendi şofra ḳondı çerb[204] ü şīrīn
İçildi mül yüridi cām-ı zerrīn

Sofra döşendi, yağlı ve tatlı (yemekler) kondu, şarap içildi, altın kadeh dolaştı.

Çalındı ᶜūd u nāy çeng ü ḳānūn
Perīler raḳṣa girdi ḫūb u mevzūn

Ud, ney. çeng ve kanun çalındı, periler güzel ve ahenkle dans ettiler.

3155 Perī-çehre perīler birle şohbet
İdüb eylerdi Ḥaḳḳ'a şükr ü minnet

Peri yüzlü (Azra) perilerle sohbet edip Hakk'a şükür ve minnet ediyordu.

Ġubār-ı jeng-i ġamdan ol dilārā
Göñül āyinesin ḳıldı mücellā

O gönül süsleyen keder pasının tozundan gönül aynasını arındırdı.

Ḳomadı cān u dilden ġuṣṣaya yol
Nişāṭ-ı ᶜīş ü nūşa oldı meşġūl

Can u gönülden eleme yol vermedi, meclisin neşesine daldı.

LĀHİCĀN VĀMIḲ'A ᶜAẔRĀ GELDÜĞİNDEN ḤABER İDÜB ḤAẔRET-İ SÜLEYMĀN ṢANDUĞINDAN AÑA DAḪI BİR BÜĞÇA ESBĀB[205] BULINDUĞIDUR

(Lâhicân'ın Vâmık'a Azrâ'nın Geldiğini Haber Gönderip Hazreti Süleymân Sandığından Ona da Bir Bohça Elbise Çıkması)

Bu cānibden Melik Vāmıḳ perīşān
Ṭurub yol gözleridi zār u giryān

Bu taraftan Melik Vamık, perişan (halde) kalkmış ağlaya inleye yol gözlüyordu.

---

[204] "cerb" şeklinde yazılmış.
[205] "espāp" şeklinde yazılmış.

110a	Kemān gibi beli ġamdan bükülmiş Üni oḳ gibi göklere dikilmiş	*Beli kederden yay gibi bükülmüş, sesi ok gibi göklere çıkmış.*
3160	Ümīd-i vaṣl-ı cānāndan kesilmiş Oḳı atılmuş u yayı yaşılmış	*Sevgiliye kavuşma ümidinden yoksun, oku atılmış ve yayı yasılmış (gevşetilmiş).*
	Firāḳ u intiẓār odında yanmış Tenūr-ı ġamda cān biryāna dönmiş	*Ayrılık ve bekleme ateşinde yanmış, can(ı) elem tandırında kebaba dönmüş.*
	İrişdi Lāhicān-ı şūḫ ṭarab-nāk Şehüñ öbdi ayaġını feraḥ-nāk	*Lahıcan neşeli, şen sevinçli bir şekilde gelip şahın ayağını öptü.*
	Eyitdi şāh-ı ᶜālem müjde-gānı Ki buldum derde dermān cāna cānı	*"Ey alemin şahı, derde derman cana can buldum, müjde!" dedi.*
	Leṭāfet milkinüñ şāḥib-serīri Melāḥat burcınuñ mihr-i münīri	*"Güzellik ülkesinin sultanı, yüz güzelliği burcunun nurlu güneşi*
3165	Güzeller şāhı ᶜAẕrāyı getürdüm Süleymān-taḫtı Dilşād'a yitürdüm	*güzeller şahı Azra'yı getirdim, Süleyman tahtını Dilşad'a ulaştırdım.*
	Bu gün ol gündür iy sulṭān-ı devrān Zelīḫā'yı göre Maḥbūb-ı Kenᶜān	*Ey çağın sultanı bugün Kenan sevgilisinin Zeliha'yı göreceği gündür.*
	Göre Şīrīn'i Ḫüsrev ḫurrem ü şād Temāşā ide Ḫurşīd'i Ferahşād	*Hüsrev şen ve mutlu (halde) Şirin'i görsün Ferahşad, Hurşid'i seyretsin.*
	Yiter bülbül gibi ḳıl āh u zārı Süheyl olub bu gün [gör] Nevbahār'ı	*Bülbül gibi ağlayıp inlediğin yeter, bugün Süheyl olup Nevbahar'ı gör!"*
	Bu şīrīn sözi Vāmıḳ eyledi güş Sevincinden yıḳıldı oldı bī-hūş	*Vamık bu tatlı sözü duyunca, sevincinden düşüp bayıldı.*
3170	Yaḳın oldı revān idüb revānı Girü menᶜ eyledi ᶜaḳlile anı	*Neredeyse canı çıkacaktı, yine aklıyla bunu önledi (kendine geldi).*
	Sevinmekden niçeler cān virüpdür Bu gerçekdür ki gerçekler görübdür	*Sevinmekten dolayı birçoğu can vermiştir, bunu görenler vardır..*
	Ḳaçan bir müflisüñ bī-derd ü bī-renc Eline girse bir virānede genc	*Ne zaman bir fakirin dertsiz ve sıkıntısız olarak eline bir viranede hazine geçse*
	Sevinmekden unudur kend'özin ol Çoḳ olur kim helāk ider özin ol	*o sevinmekten kendini unutur, çoğunlukla kendini öldürür.*
110b	Meger ᶜAẕrā'yidi bir genc-i pinhān[206] İrişdi şāh ᶜaceb mi oynasa cān	*Gizli hazine Azra olunca, Şah ona kavuştu, (şimdi) canını feda etse şaşılır mı?*

[206] "penhān" şeklinde harekeli.

3175 Bu yolda gerçi Vāmıḳ çekdi renci
Müyesser oldı āḫir göñli genci

Bu yolda Vamık dert çektiyse de sonunda gönlünün hazinesi nasip oldu.

Dilerseñ ki olasın gence mālik
Gerek evvel olasın rence sālik

Hazine sahibi olmak istiyorsan önce sıkıntıya katlanman gerekir.

Ḳapudan ḳapuya çekmese renci
Ki ṭoldurmazdı torbasın dilenci

Dilenci o kapıdan bu kapıya dert çekmese torbasını doldur(a)mazdı.

Didi şāh Lāhicān'a iy ḳarındaş
ᶜAceb devlet göre mi oñmaduḳ baş

Şah, Lahican'a "Ey kardeş, acaba baş dert çekmeden taç görür mü?" dedi.

Oñulur mı ġarībüñ bağrı başı
Diñe mi ehl-i derdüñ gözi yāşı

"Garibin bağrındaki yara iyileşir mi , dertlilerin gözyaşı diner mi?

3180 İçürdüñ baña bir meyden piyāle
Beşāret ḥāletin itdüñ nevāle

Bana (eşsiz bir) şarap kadehi içirdin, müjdeyi meze ettin.

Ṣafādan cānumı ḳılduñ ṭarab-nāk
Seni Ḥaḳ eylesün dāyim ferāḥ-nāk

Gönlümü şen edip canımı sevindirdin, Allāh (da) seni her zaman coştursun!

Ḳomaduñ cānda ġuṣṣa tende ḳayġu
ᶜAceb gerçek miseñ[207] gerçek midür bu

Canda elem bedende üzüntü bırakmadın, acaba sen ve bu (olanlar) gerçek midir?"

Beşāret cāmın idüb Lāhicān nūş
Duᶜā-yı devlete başladı pür-cūş

Lahican müjde kadehini yudumlayıp, devlete coşkuyla dua etti.

Didi iy şehr-yār-ı rubᶜ-meskūn
Murāduñ üzre gerdān oldı gerdūn

"Ey dünya topraklarının padişahı, gökler (zaman) arzuna göre dönsün!" dedi.

3185 Nihāyet buldı şāhā miḥnet ü ġam
İrişdi devr-i şādī vaḳt-i ḫurrem

"Ey şah gam ve sıkıntın sona erdi, sevinç devri, neşe vakti geldi.

Nekim maḳṣūd iderdüñ zīr ü bālā
Müyesser itdi cümle Ḥaḳ Ṭaᶜālā

Küçük büyük her ne arzu ederdiysen Allāh hepsini nasip etti.

Buyuruñ furṣatı fevt itmeñ iy şāh
İziñ tozını gözler şimdi ol māh

Ey şah, buyurun fırsatı kaçırmayın, şimdi o ay izinizin tozunu gözler.

Çü furṣat virdi el furṣat demidür
Unut miḥnetleri rāḥat demidür

Madem ki fırsat el verdi, fırsat anıdır, sıkıntıları unut, huzurlu olma zamanıdır.

111a Yirinde furṣatı fevt eyleyen ḫām
Ḳalur irmez murāda şöyle nā-kām

Yeri geldiğinde fırsatı kaçıran deneyimsiz arzusuna kavuş(a)maz, öyle talihsiz kalır."

3190 Saᶜādet naḳdını şāh elde gördi
Sevincinden ayaġ üstine ṭurdı

Şah mutluluk sermayesinin ele geçtiğini gördü, sevincinden ayağa kalktı.

Ṣafādan Lāhicān'uñ aġzın öpdi
Başub bağrına arḳasını yepdi[208]

Sevinçten Lahican'ın ağzını öptü, bağrına basıp sırtını okşadı.

---

[207] Kelime aynı zamanda "gerçek misiñ" okunacak şekilde harekeli.
[208] "yipdi" şeklinde harekeli.

Didi dermān nedür n'itmek gerekdür
Buyuruñ ne yola gitmek gerekdür

"Çare nedir, ne yapmak gerekir, hangi yolu takip etmek gerekir, söyleyin!" dedi.

Ḳarārum ḳalmadı gözüm ḳarardı
Dükendi ṣabrum u beñzüm ṣarardı

"Düşünemiyorum, gözüm karardı, sabrım tükendi ve benzim sarardı."

Buyurdı Lāhicān cemᶜ oldı leşker
Dirildi heb perākende perīler

Lahican emretti, asker toplandı, bütün dağınık periler bir araya geldi.

3195 Nidā oldı mülūk-i ḳūh-i Ḳāf'a
Geleler dergeh-i şāha ṭavāfa

Kaf dağının yerlilerine, şahı tebrik etmeye gelmeleri duyuruldu.

Atası Lāhicān'uñ geldi evvel
Düşüb şāhuñ ayağına öper el

Önce Lahican'ın babası geldi, şahın ayağına düşüp el öptü.

Perī ṣulṭānlarından yüz ulu ḫān
Gelüb şāh işiginde ṭutdı divān

Peri sultanlarından yüz ulu hakan, gelip şahın eşiğinde el pençe divan durdular.

Ḳamunuñ vāridi maᶜrūf u meşhūr
Eli altında yüz biñ ḳalᶜa maᶜmūr

Hepsinin eli altında yüzbin tanınmış ünlü ve bakımlı kale vardı.

Getürdi her biri yüz biñ mübāriz
Hünerde birine biñ dinse cāyiz

Her biri yüzbin savaşçı getirdi; beceriklilikte her birine bin dense doğru olur.

3200 Buyurdı Lāhicān bir kac perīler
Hümā ṭalᶜatlular kebg-i derīler

Lahican emretti ki, Hüma yüzlü keklik güzelliğinde birkaç peri

Perīzād'a varalar şu içince
İreler bunda göz yumub açınca

bir solukta Perizad'a gidip, göz açıp kapayıncaya kadar buraya dönsünler!

Süleymān şanduġın biñ ᶜizzetile
Alub bunda geleler raġbetile

Bin hürmetle Süleyman sandığını alıp özenle getirsinler!

Perīler oldı perrān irdi fī'l-ḥāl
Perīzād'a gelüb ᶜarż itdiler ḥāl

Periler hemen kanatlandı, Perizad'a gelip durumu anlattılar.

111b Perīzād eyleyüb taᶜẓīm [ü] tekrīm
İder biñ luṭfile ṣanduġı teslīm

Perizad saygı ve hürmet gösterip bin türlü güzellikle sandığı teslim eder.

3205 Getürüb ṣanduġı ᶜizzetle ber-düş
Şehenşāh ḥidmetine irdiler ḫōş

Sandığı saygıyla omuzlar üzerinde güzelce getirip şahın huzuruna vardılar.

Perī sulṭānları ḳarşu yügürdi
Yüzin ṣanduġa sürdi her ki gördi

Peri sultanları karşıladılar görenler yüzünü sandığa sürdü.

Ḳodılar ᶜizzetile şāh öñinde
Nitekim burc-ı Pervīn māh öñinde

Pervin burcunun ay önünde (olması) gibi saygıyla şahın önüne koydular.

Süleymān'a duᶜā itdiler evvel
Uzatdılar pes andan ṣanduġa el

Önce Süleyman'a dua edip ondan sonra sandığa el uzattılar.

Buyurdı Lāhicān ṣanduḳ açıldı
Cihāna miskile ᶜanber ṣaçıldı

Lahican emretti, sandık açıldı, dünyaya misk ve anber yayıldı.

ṢIFAT-I TĀC-I ZERRĪN [Ü] MÜCEVHER VE TEŞBĪHĀT-I EFLĀK [Ü] ŞEMS-İ ḪĀVER-PEYKER
(Gündoğusu Yüzlü Güneş, Gökler Benzeri, Altın ve Mücevher Taç Hakkında)

3210 Ezel bir tāc-ı zerrīn Keyḳubādī
Çıḳar kim Tāc-ı Pervīnidi adı

Önce Keykubad'a layık Tac-ı Pervin adında bir taç çıkar.

Felek vaṣfında bir üstād-ı kāmil
Düzüb itmişdi eflāka muḳābil

Onu iyi bir usta düzenleyip (yıldızlı) göklere benzetmişti.

On iki küngüre ḳılmışdı ḳısmet
Kim itmiş her birin bir burca nisbet

Oniki zirveye bölmüş her birini bir burca karşılık etmişti.

Ḳomışdı her birinde bir gevher-i[209] pāk
Bezenmişdi nite burcile eflāk

Gökler burçlarla süslenmiş gibi her birine saf bir inci koymuştu.

Gözi nūrı ḳamunuñ yüzi aġı
Ḳomışdı farḳına bir şeb-çerāġı

Üzerine göz nuru, herkesin yüz akı başına şeb-çerag (parlayan bir yakut) koymuştu.

3215 Ḳarār itse kimüñ başında ol tāc
Olurdı tāc-dārān aña muḥtāc

O taç kimin başına geçse taç sahipleri ona muhtaç olurdu.

Temāşā itdi tācı cümle varı
Çıḳardılar yine bir yād-gārı

(Vamık) tacı ve bütün eşyayı seyretti, yine bir hatıra çıkardılar.

112a

ṢIFAT-I CĀME-İ MÜCEVHER [Ü] ZER-KEŞ
(Mücevherli ve Altın İşlemeli, Elbise Hakkında)

Yine bir cāme zer-bāf u muṭavvaḳ
Ḳomışlar ṭavḳa gevherler mürevvāḳ

Yine altın işlemeli ve boynu gerdanlıklı bir elbise, saf cevherli gerdanlık koymuşlar.

Cihānuñ naḳşın itmişler aña derc
Kim olmış genc-i ᶜālem ḫarcına ḫarc

Dünyanın nakşını onda toplamışlar ve alemin hazineleri maliyeti için harcanmış.

Dün ü gün igne urub aña üstād
Yidi yılda temām itmişdi ābād

Usta(sı) ona gece gündüz iğne atıp yedi yılda tamamlamıştı.

3220 Müyesser olsa her şaḫsa bu ḫilᶜat
İderdi ins ü cān heb aña ḫidmet

Bu kaftan her kime nasip olsa insan ve cinler ona hizmet ederdi.

ṢIFAT-I KEMER-İ MÜCEVHER MĀNEND-İ MINṬAḲA-İ ẒĀTÜ'L-BURÛC-I MÜNEVVER
(Nurlu Burçların Sahibi [Güneşin] Kuşağı [Halesi] Gibi Mücevher Kemere Dair)

Keyānī bir kemer pür-naḳş u zīver
Dinürdi adına Şedd-i Ġażenfer

Büyük sultanlara mahsus nakışlı ve süslemeli Şedd-i Gazenfer denilen bir kemer:

---

[209] "gevher", "güher" okunacak şekilde harekeli.

Ḳomışlar on güher[210] on yirde şeffāf
Maᶜāyibden dil-i āşıḳ gibi ṣāf

On yerine on parlak mücevher koymuşlar, ayıplanan aşığın gönlü gibi saf.

İki ḳullāb iki başında gevher
Düzetmiş şekl-i ejder bir hüner-ver

İki başında bir ustanın ejder şeklinde yaptığı iki mücevher çengel.

Kimüñ bilinde ol şed olsa muḥkem
Getürmezdi yire arḳasın ādem

Kimin beline sıkıca bağlansa, adamın sırtını yere getirmezdi.

ŞIFAT-I ḤANÇER-İ ĀB-DĀR-I CİGER-ŞİKĀF [Ü)] CĀN-ŞİKĀR
(Ciğer Yaran, Can Avlayan Parlak Hançer Hakkında)

3225 Çıḳar bir zülf-i cānī[211] ḫançer-i tīz
Ṣanasın ḫançer-i Behrām-ı ḫūn-rīz

Kan döken Behram'ın hançeri gibi, gümüşten yapılmış keskin bir hançer çıkar.

112b Ucı tīzlikde dārūyı direrdi
Yidi ḳat yire dek dürtseñ yarardı

Ucu sivrilikte ilacı toplardı, yedi kat yere kadar itsen yarardı.

ŞIFAT-I TĪĠ-İ MÜCEVHER [Ü)] ZER-NİGĀR [Ü)] ĀB-DĀR
(Mücevher(li), Altın İşlemeli, Parlak Kılıç Hakkında)

Yine bir zer-nigārī tīġ-i Hindī
Nişān virmez görenler Hind ü Sind'i

Yine bir altın işlemeli Hint kılıcı, Hind'i Sind'i görenler (bile benzerini) görmemiştir.

Zeberced ḳabżası balçaġı gevher
Kını zer ṭıbligi yāḳūt-ı aḥmer

Kabzası zeberced sapı cevher bir kılıç; kını altın dibliği kırmızı yakuttan.

Ne örs ü ne çekiç görmişdi ne od
Düzetmişdi anı muᶜcizle Dāvud

Ne örs, ne çekiç, ne ateş görmüştü, Davut onu(demiri yoğurma) mucizesiyle yapmıştı.

3230 Şu resme tīzidi ol tīġ-i ḫ〈ᵛ〉ūn-ḫᵛār[212]
Öküz'den Balıġ'a iderdi der-kār

O kan dökücü o kadar sivri kılıçtı ki Öküz'den Balığ'a kadar işlerdi.

Kesişde hem-seridi Ẕü'lfiḳār'a
Ḫıyārile biridi aña ḫāre

Keskinlikte Zülfikar'a eşti, hıyar ve sert taş fark etmezdi.

Dimezdi kūh-ı Ḳāf'a ẕerre-i ḫāk
Yolında ḫāk olurdı tīġ-i Ḍaḥḥāk

Kaf dağına toprak zerresi demezdi, Dahhak'ın kılıcı yolunda toprak olurdu.

ŞIFAT-I GÜRZ-İ GİRĀN U GİRĀN-BAHĀ
(Ağır ve Değerli Gürze Dair)

Çıḳar Sām-ı süvārī yine bir gürz
Tozırdı göge ḍarbın yirse Elbürz

Süvari Sam'ınki gibi bir gürz çıkar, Elbürz dağı (onun) darbesini yese, göğe tozardı.

Ki biñ baṭman zer-i sürḫidi ṣāfī
Yıḳardı bir uruşda kūh-ı Ḳāf'ı

Saf bin batman kırmızı altındı, bir vuruşta Kaf dağını yıkardı.

---

[210] "gevher" şeklinde yazılmış.
[211] Başka metinlerde de bu şekilde (zülf-i cānī) rastladığımız kelimenin doğrusu "zülfencāne" dir.
[212] "ḫ〈ᵛ〉ūn-ḫor" şeklinde harekeli.

ŞIFAT-I SİPER-İ MÜCEVHER-İ MUʿTEBER-İ GERDŪN-PEYKER
(Gök Yüzlü, Değerli Mücevher Kalkan Hakkında)

113a *3235* Yine bir ḫoş siper çıḳdı müzeyen
Yidi yerde yidi āyine rūşen

Yine güzel, süslü bir kalkan çıktı, yedi yerinde yedi parlak ayna (vardı).

Ṭoḳunsa hīç nişān itmezidi tīr
Çalarsañ biñ keret kesmezdi şimşīr

Ok değse hiç iz (bile) bırakmazdı, in kerre kılıç vursan kesmezdi.

ŞIFAT-I KEMĀN-I NİŞĀN-I BĪ-NAẒĪR-İ CİHĀN
(Dünyada Eşi Görülmemiş Yay Hakkında)

Çıḳar ḳavş-ı ḳuzaḥ manendi bir yay
Tozı müşgīnidi vü rengi fer-sāy

Gökkuşağı gibi bir yay çıkar, kabzanın kabuğu ve kirişi siyah ve rengi ışıl ışıldı..

İki başı laʿalden gez yeşimden
Kirişi ḳırmızī ḫāṣ ebrişimden

İki başı yakuttan, gezi yeşimden, kirişi kırmızı renkli saf bükülmüş ipekten.

Çekemezdi anı zūr itse Rüstem
Ki tuncından düşürmezlerdi dirhem

Rüstem yüklense onu çekemezdi, (kimse) tuncundan dirhem koparamazdı.

ŞIFAT-I TĪR-KEŞ-İ BĪ-MĀNEND-İ DİL-BEND
(Gönül Bağlayan, Benzersiz Ok Kabı Hakkında)

3240 Yine bir ḫoş belik bir tāze tīr-keş
Müzehheb lāciverdile münaḳḳaş

Yine bir sadak, orijinal bir ok kuburu; süslü, lacivert nakışlı.

Ḳamışdan tīr-keşde iki yüz oḳ
Ararsañ ʿālemi ilde biri yoḳ

Kuburda kamıştan ikiyüz ok; dünyayı arasan birini (bile hiçbir yerde) bulamazsın.

Ki heb peykānları[213] elmāsı ṣāfī
Yilegi şeh-per-i simurġ ṣāfī

Uçları saf elmas, tüyleri, sade Simurg kanadı.

ʿAdūdan yaña ḳuş gibi uçarlar
Ḳuşı uçmaḳda ḳuşlıḳlıḳ geçerler

Düşman üzerine kuş gibi süzülür,uçmakta kuşu geride bırakırlar.

Melik Vāmıḳ bu fetḥe oldı ḫurrem
Feraḥlar geldi rıḥlet eyledi ġam

Melik Vamık bu zafere sevindi, sevinç geldi keder göç etti.

3245 Ayaḳ üstine ṭurdılar selāṭīn
Didiler cümle iy şāh-ı cihān-bīn

(Peri) sultanları(ı) ayakta durdular, hepsi "Ey cihan görmüş padişah!" dediler.

113b Süleymā[n] nebīnüñdür bu esbāb
Naṣībüñdür saña fetḥ itdi Vehhāb

"Bu gereçler Süleyman peygamberindir, nasibindir,Vehhab (olan Allāh) sana sundu

Ḳabūl it iy şeh-i ferḫunde-aḫter
Ṭapuña ʿaynile oldı müyesser

Ey şansı açık padişah kabul et, aynen senin katına nasip oldu."

Ḳabūl itdi ḳamu esbābı Vāmıḳ
Duʿā itdi Süleymān'a muvāfıḳ

Vamık bütün eşyayı kabul etti, Süleyman peygambere gerektiği gibi dua etti.

"bīkānları" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

Öpüp başına ḳodı tācı evvel
Pes andan ṣundı sulṭān cāmeye el

Sultan, tacı önce öpüp başına koydu, ondan sonra elbiseye uzandı.

3250 Göñül āyinesinden sildi pası
Geyindi ḫüsrevāne her libāsı

Gönül aynasından pası sildi, padişahlara yakışır şekilde her elbiseyi giyindi.

Süleymān'uñ silāḥını müretteb
Ṭaḳındı şāh-ı ᶜālem cümlesin heb

Alem padişahı Süleyman'ın bütün silahlarını kuşandı.

Nefīr itdi çalındı kūs-ı şāhī
Ḫaberdār oldı cümle murġ [u] māhī

Duyurdu, şah kösü çalındı, bütün kuş ve balıklar haberdar oldu.

Ṭabul gül-bāng u ṣurnāy itdi efġān
Dirildi geldi ṣan yine Süleymān

Davul, tezaurat ve zurna sesi koptu, sanki yine Süleyman dirilip geldi.

Getürdi Lāhicān bir taḫt-ı ᶜācī
Ki ḫarc olmış aña dünyā ḫarācı

Lahican, dünyanın parası harcanmış fildişi bir taht getirdi.

3255 Melik Vāmıḳ geçüp taḫta oturdı
Perī sulṭānları yirden götürdi

Melik Vamık geçip tahta oturdu, peri sultanları (onu) yerden kaldırdılar.

Şüküh-ı kevkebile şāh-ı devrān
Hümā gibi havāya oldı perrān

Devrin padişahı yıldızların yüceliğiyle Hüma gibi havaya yükseldi.

Seḥer-gāh irdiler Dilşāda dil-şād
Duᶜālar eyledi çıḳdı Perīzād

Seher vaktinde sevinçle Dilşad'a ulaştılar. Perizad karşıladı, dualar etti.

Eyitdi iy şehenşāh-ı cihān-dār
Cihān ṭurduḳça olġıl dünyede var

"Ey dünyayı tutan padişah dünya durdukça durasın!" dedi.

Felekden yüksek olsun pāy-ı taḫtuñ
Melekden artuḳ olsun ᶜizz ü baḫtuñ

"Tahtının ayağı gökten yüksek olsun, şeref ve bahtın meleklerinkinden fazla olsun!"

3260 Ḥakīm ü Dilpeẕīr oldı feraḥ-nāk
Baş urub ayaġına öpdiler ḫāk

Hakim ve Dilpezir sevindi, ayağına baş vurup toprağı öptüler.

114a Ḳamusı itdi taḥsīnile şābāş[214]
Didiler şāḥ-ı ᶜālem āferīn-bād

Hepsi beğenip takdir ettiler, "Cihan padişahı, aferin" dediler.

Süleymān taḫtın itdiler tekellüf
Buyuruñ taḫta eylemeñ tevāḳḳuf

Süleyman'ın tahtını teklif ettiler, "Tahta buyurun, beklemeyin." (dediler).

Çü gecdi taḫta ol şāh-ı cihāngīr
Cihānı ṭutdı bī-şimşīr ü bī-tīr

O cihanı tutan padişah tahta geçince kılıçsız ve oksuz olarak cihana hakim oldu.

Süleymān taḫtı bir taḫtidi mesrūr
Serīr-i Salṭanat dirlerdi meşhūr

Süleyman'ın tahtı arzusuna ulaşmış bir taht idi, Serir-i Saltanat adıyla ünlüydü.

[214] "sābāş" şeklinde yazılmış.

3265 Yücelikde serîr-i ᶜarşa hem-ser
Güzellikde behiştile berâber

Yücelikte arş tahtına eş, güzellikte cennetle aynı.

Ne denlü varise dünyâda ṣanᶜat
Her üstâd işleyüb virmişdi ṣûret

Dünyada ne kadar sanat varsa, her sanatçı işleyip şekil vermişti.

Ne denlü cânluya vażᶜ oldısa ad
Ḳamusın anda naḳş itmişdi üstâd

Sanatkar ne kadar bilinen canlı (varlık) varsa, hepsini ona işlemişti.

Oturdı çün Süleymân taḫtına şâh
Şükür itdi didi elḥamdüli'llâh

Şah, Süleyman'ın tahtına oturunca şükredip "Elhamdülillâh" dedi.

Yine bir taḫta geçdi şâh-ı ferruḫ
Güzeller şâhı ᶜAẕrâ-yı perî-ruḫ

Bir tahta da uğurlu şah, güzeller şahı, peri yanaklı Azra geçti.

3270 Araya perdeler çekdi Perîzâd
Bulutda göre Ḫurşîd'i Feraḥşâd

Perizad araya perdeler çekti (ki) Ferahşad Hürşid'i (güneşi) bulutta görsün.

Perî sulṭânları ṣaçdı cevâhir
Zer-i sürḫ sîm-i ṣâfî dürr-i fâḫir

Peri sultanları mücevherler saçtı; kırmızı altın, saf gümüş, değerli inci...

Duᶜâlar itdi şâha şeyḫile şâb
Didiler iy şeref burcında mehtâb

Genç, yaşlı (herkes) şaha dualar etti, dediler ki "Ey şeref burcunun mehtabı!

Hemîşe devletüñ ḳandîli yansun
Uyusun miḥnetüñ baḫtuñ uyansun

Devletinin kandili sönmesin, sıkıntın uyusun, talihin uyansın!

Cihân fermân-peẕîr olsun ḳapuñda
Ḳuluñ ṣâḥib-serîr olsun ṭapuñda

Dünya(da herkes) kapında emir erin olsun, taht sahip(ler)i huzurunda kölen olsun!

3275 Şükür kim ölmedin maḳṣûda irdük
Süleymân Ḥażretini yine gördük

Şükür ki ölmeden isteğ(imiz)e kavuştuk, Hazreti Süleyman'ı yine gördük.

114b Mübârek olsun iy şâh-ı cüvân-baḫt
Saña bu tâc-ı pîrûzile bu taḫt

Ey talihli şah, sana bu hayırlı taç ve bu taht kutlu olsun!"

Temâm idüb duᶜâyı cümle begler
Yüz urub yire el yüze silerler

Bütün beğler duayı bitirip, yere secde edip ellerini yüzlerine sürerler.

VÂMIḲ U ᶜAẔRÂ PÛR-ZÎNET OLUB PERDE ARDINDA ᶜİŞ [Ü] ᶜİŞRET EYLEYÜB ᶜAẔRÂ VÂMIḲA BİR DEST-MÂL GÜL GÖNDERDÜGİDÜR

(Vâmık ve Azrâ Süslenmesi, Perde Arkasından Muhabbet Etmesi, Azrâ'nın Vâmık'a Bir Mendil Göndermesi)

Bu cânibden güzeller şâhı ᶜAẕrâ
Şehenşâhuñ ḳudûmın itdi ışfâ

Bu taraftan güzeller şahı Azra, şahlar şahının gelişine içtenlikle sevindi.

Ḥayâsından edeb itdi riᶜâyet
Şeh istiḳbâline itmedi raġbet

Görgü kuralarına uydu, utancından şahı karşılamaya heveslenmedi.

3280 Nihânî perde ardından temâşâ
İderdi Vâmıḳ'uñ ḥüsnini ᶜAẕrâ

Azra Vamık'ın güzelliğini perde arkasından gizlice seyretmekteydi.

Ne gördi gördi bir mihr-i cihān-tāb
Ki ferinden[215] alur mihr-i cihān tāb

Birde ne görsün, parıltısından güneşin ışık aldığı cihana ışıyan bir güneş.

Muṣavver gördi bir nūr-i mücessem
Ki başdan ayaġa cāndur mükerrem

Aziz bir canı, baştan ayağa cisme bürünüp bir nur olarak tasarlanmış gördü.

Cemālī gülşeninde nev-şüküfte
Henüz tāze benefşe lāle-ḫufte

Taze menekşe ve uyuyan lale güzelliğinin gülbahçesinde yeni açılmış.

Açılmış ruḫlarınuñ ergavānı
Ṣaçılmış gülşeninüñ żaymerānı[216]

Yanağının erguvanı yeni açılmış, gülbahçesinin reyhanları saçılmış.

3285 İki nergisleri bīmār u sermest
İki ebrūları miskīn-i peyvest

İki nergis (göz)ü hasta ve sarhoş, iki kaşı sürekli tembel.

İki ᶜanber külāle caᶜd u müşgīn
Nice ḫāl-i siyeh ṣan nāfe-i Çīn

İki (bölük) güzel saç; kıvırcık ve siyah, Çin ceylanının miski gibi çok siyah ben.

Nihāli müntehā serv-i sehīden
Hezārān-bih zenaḫdānı behīden

Düz boyu düz serviden uzun, gerdanı, güzelden binlerce kez güzel.

İrişdürmiş kemāline cemāli
Ki bulmış ḫüsn ü ḫulḳile kemāli

Güzellik ve huy mükemmelliği eşit olduğundan dört dörtlük.

115a Görincek māhtāb ol Āf-tābı
Güneşden ālmaḳ istedi seḥābı

Mehtap o güneşi görünce güneşten bulut (gibi örtüy)ü almak istedi.

3290 Didi kend'özine ol şemᶜ-i pür-nūr
Gerekdür kim ola mestūra mestūr

Kendi kendine "O ışıl ışıl mumun iyice örtünmüş olması gerekir." dedi.

Perīzād'a işāret itdi dilber
Ṭabaḳlarla pür eyleñ laᶜl ü gevher

Güzel (Azra) Perizad'a işaret etti: "Tabakları yakut ve mücevher doldurun,

Nişār it şāh-ı devrān ayaġına
Ṭaġıt ıldız gibi māh ayaġına

ayın etrafına (saçılmış) yıldız gibi devrin padişahının ayağına saçın!

Mübārek ellerin öpüp selām it
Dile eksikligümüzi temām it

Mübarek ellerini öpüp selam söyle, gönl(ün)e eksikliğimizi hissettirme!"

Çıḳardı bir muraṣṣaᵉ dest-mālı
Aña ḫarc olmışidi dünye mālı

Kıymetli taşlarla süslü bir mendil çıkardı, dünya malı onun için harcanmıştı.

3295 Güzeller şāhı kendü işlemişdi
Anı ṣırmāyile nāḳışlamışdı

Güzeller şahının kendi işlemiş, onu sırmayla nakışlamıştı.

---

[215] Kelime hem "ferrinden" hem de "ferinden" okunacak şekilde harekeli. "ferrinden" şekli vezne uysa da anlamca doğrusu "ferinden".

[216] "żaymurānı" şeklinde harekeli.

Zer ü fer-sāyile olmışdı zīver
Kim aña şemse idi şems-i ḫāver

Altın ve zinetle süslenmişti, öyle ki doğan güneş ona şemse idi.

Ẓarāfet ḫarc idüb ol ṣaçı sünbül
Pür itdi dest-mālı ḳırmızī gül

O sünbül saçlı incelik gösterip mendili kırmızı gül ile doldurdu.

Buyurdı tīz Perīzād niçe perrī[217]
Ṭabaḳlara pür itdi laᶜl [ü] dürri

Perizad emretti, birçok peri tabaklara yakut ve inci doldurdu.

Gülile dest-mālı kendü aldı
Ṭurub şāh-ı cihān ḳatına geldi

Gül ile (dolu) mendili kendi aldı, kalkıp cihan padişahının katına geldi.

3300 Yir öpdi didi ᶜömrüñ dāyim olsun
Binā-yı milk-i devlet ḳāyim olsun

Yer öptü, "Ömrün uzun, devletinin binası ayakta kalsın (yaşasın)" dedi

Şehenşāhuñ ayaġına Perīzād
Nişār eyledi ol gevherleri şād

(ve) Perizad şahın ayağına o cevherleri coşkuyla serpti.

Ḳodı şāhuñ öñinde dest-mālı
Didi ḥüsn ilinüñ ṣāḥib-cemāli

Şahın önüne mendili koyup "Güzellik ülkesinin güzeli." dedi.

Diler ᶜöẕrin güzeller şāhı ᶜAẕrā
Mübārek elüñ öpdi ol dilārā

"Güzeller şahı, o gönül süsleyen Azra özür diler, mübarek ellerinden öper.

115b Selāmile ṣenā-yı ḫidmet itdi
Ṣafāyile duᶜā-yı devlet itdi

Selamla köleniz (olarak) iyi dileklerini sunuyor, devlet(iniz)in içten duacısı.

3305 Yüzin sürdi ayaġuñ ṭopraġına
Nitekim misk-i ter gül yapraġına

Taze miskin gül yaprağına (sinmesi) gibi yüzünü ayağınızın toprağına sürüyor.

Ḫicāb idüb utandı iy şehenşāḫ
Rikābuñ öpmege gelmedi ol māh

Ey şahlar şahı, utandı, o ay (gibi güzel), (atının) üzengisini öpmeye gel(e)medi.

Mürüvvet eylesün şāh-ı cihāngīr
Benüm eksikligüme ḳalmasun dir

Cihan padişahı mertlik buyursun, benim yokluğumdan ötürü kusura bakmasın der.

İzüñ tozın gözine çekdi sürme
Ḳabūl eyle ḳapuñdan anı sürme

İzinin tozunu gözüne sürme çekti, onu kabul buyur, kapından sürgün etme!"

Gelincek dest-māl-ı şāh-ı ḫūbān
Ayaġ üzre ṭuruban aldı sulṭān

Güzeller şahının mendili gelince, sultan ayağa kalkarak aldı.

3310 Melik Vāmıḳ bu sözden oldı serḫoş
Gehī ᶜaḳlı gelüb gāh oldı bī-hūş

Melik Vamık bu söz(ler)den sarhoş oldu, aklı gelip gitti.

Ṣafādan içine ṣıġmazdı cānı
Ṭolaşub ṣarmaşur idi zübānı

Gönül şenliğinden içi içine sığmadı, dili dolaştı.

Vezin ve kafiye için "perī" kelimesi "perrī" şeklinde harekelenmiş.

Öpüb sürdi yüzin bağrına başdı
Ki cānın virmek oldı aña ḳaşdı

Öpüp yüzüne sürdü, bağrına bastı, o (mendil)e canını vermek istedi.

Nice cān virmesün ol dest-māla
Deger her rişte biñ desti māla

O mendile nasıl can vermesin, her ipliği bin kova hazineye değerdi.

Melik bülbül gibi açdı zübānı
Didi ol bāġ-ı cennet gül-sitānı

Melik, bülbül gibi ağzını açtı, dedi ki "O cennet bağının gül alıcısı

3315 Bizi ḫāk-i meẕelletden götürmiş
Ki yirden başumuz göge yitürmiş

Bizi hor görülme toprağından(tutup) kaldırmış ve başımızı yerden göğe ulaştırmış.

Mürüvvet gösterüb ol serv [ü] şimşād
Gülile bülbülini eylemiş yād

O servi ve şimşad (boylu) mertlik gösterip (bu) gül ile bülbülünü hatırlamış.

Yüregüm delmişidi ḫār-ı fürḳat
Oda yaḳmışdı cānum nār-ı ḥasret

Ayrılık dikeni yüreğimi delmişti, hasret ateşi canımı yakmıştı.

Ṣıvardı ḫaste cānum ol gül-i ter
Yüregüm yāresine virdi şekker

O taze gül hasta canıma su, yüreğimin yarasına şeker verdi

116a Hemīşe ḫurrem olsun sebze-zārı
Gülistān-ı cemālinüñ bahārı

Çimenliği, güzelliğinin gülbahçesinin baharı daima şen olsun!

3320 Yañağı gülleri ferḫunde olsun
Ṭudağı gonçesi pür-ḫande olsun

Yanağının gülleri mesut olsun, dudağının goncası hep gülücük saçsın!

Bahārı görmesün bād-ı ḫazānı
İrürmesün niḥāline ziyānı

Sonbahar rüzgarı, baharı(nı) görmesin, fidan boyuna zarar vermesin!"

Ḳoçardı dest-mālı gāh öperdi
Gehī büt idinüb aña ṭapardı

(Melik) bazen mendile sarılır öper, bazen onu put edinip tapardı.

Başardı bağrına gāh cānı gibi
Ḳoridi sīneye īmānı gibi

Bazen canı gibi bağrına basar, imanı gibi göğsüne koyardı.

Yüzine sürdüginçe tāze tāze
Açardı göñlin irmiş gibi yaza

Yüzüne sürdükçe gönlü yaza kavuşmuş gibi taze taze açardı.

3325 Çü gördi bezm-gāhı pür-gül oldı
Melik ol şādlıḳdan bülbül oldı

Melik meclisini gül dolmuş görünce neşeden bülbül oldu.

Pes andan didi vācibdür ᶜaṭiyye
Gerek cānāna cān ola hediyye

Ondan sonra "Hediye(ye karşılık) gereklidir, sevgiliye can hediye etmek lazım." dedi.

Aradı fikrile cümle cihānı
Ne ola ol perīye ermaġānı

Düşünüp bütün dünyayı araştırdı, "O periye layık hediye ne olabilirdi?

Teferrüc itdi göñli her diyārı
Bulur bir tuḫfe ᶜālī yād-gārı

Gönlü her yeri gezdi, manevi kıymeti büyük olan bir armağan buldu.

VĀMIḲ ʿAZRĀ'YA CĀM-I CİHĀN-NÜMĀ-NİŞĀN ĀYİNE-İ FERḤĀN-NĀM BİR ĀYİNE-İ ŞAFĀ-ŞIFĀT GÖNDÜRDÜGİDÜR

(Vamık'ın Azra'ya Dünyayı Gösteren Kadeh Gibi Ayine-i Ferhan İsminde Parlak bir Ayna Göndermesi)

Şehüñ varidi bir āyïne-çïnï[218]
Ki görmedi gören rūy-i zemïni

Şahın bir çini aynası vardı, (bütün) yeryüzünü görenler (onun gibisini) görmediler.

3330 Atadan anaya ḳalmışdı mïrāṣ
Anı bir feylesōf itmişdi iḥdāṣ

Babasından annesine miras kalmıştı, onu bir filozof icat etmişti.

Şeref burcında iken yidi aḫter
Yidi maʿdenden almışlardı cevher

Yedi yıldız şeref burcunda iken, yedi madenden cevher almıştı.

116b Düzetmişdi anı ol ehl-i ḥikmet
Aña ḫarc eylemiş çoḳ dürlü ṣıfʿat

Hikmetli kimseler onu yapmışlar çok çeşitli özellikler vermişlerdi.

Ḳaçan maġribde ṭutsañ ḳarşudan şarḳ
Olurdı rūşen ol āyinede farḳ

Ne zaman batıda tutsan karşıda doğu parlar, o aynada belirirdi.

Ṭutarsañ şarḳda maġrib görinirdi
Aña Āyïne-i Ferḥān dinürdi

Doğuda tutarsan batı görünürdü, ona Ayine-i Ferhan denirdi.

3335 Ḳaçan kim ṣāḥibine ḳonsa bir reng
Ṭutardı yüzin ol āyinenüñ jeng

Ne zaman sahibine bir oyun edilse, o aynanın yüzü pas tutardı.

Ṣafā irse olurdı yine rūşen
Anı ırmazdı Vāmıḳ kend'özinden

(Sahibi) neşeli olsa yine parlardı. Vamık onu yanından ayırmazdı.

Severdi cānı bigi cānile şāh
Bir altun ḥoḳḳada ṣaḳlardı her gāh

Şah (onu) canı gibi içten sever, hep bir altın hokkada saklardı.

Perïzād'a eyitdi Şāh Vāmıḳ
Ki yoḳdur nesnemüz ol māha lāyıḳ

Şah Vamık, Perizad'a, "O aya layık bir şeyimiz yoktur." dedi.

Faḳïrāne tekellüfdür bu mirāt
Olur ḥüsn ehline āyïne sevḳat

"Bu ayna fakirce bir özenmedir, güzel olanlara ayna hediye edilir.

3340 Bilürüz kim degüldür aña ḳābil
Kim olmaz āyïne aya muḳābil

Ona yeterli (yansı) olmadığını, aynanın aya denk olmadığını biliriz."

Alub āyïnei ol serv-i āzād
Güzeller şāhına şundı Perïzād

O hür servi Perizad aynayı alıp güzeller şahı (Azra'ya) sundu.

Yir öpdi ʿizzetile didi iy māh
Selāmile şenā eyler şehinşāh

Saygıyla yeri öpüp, "Ey ay, şahlar şahı selam edip övgüde bulunuyor." dedi.

Faḳïrāne ṭapuña yād-gārı
Budur iy ḥüsn ilinüñ şehr-yārı

"Ey güzellik ilinin sultanı, katına fakirce hediyesi budur".

Mısra "Şehün vardı bir āyïne-i çïnï" şeklinde daha düzgün olurdu.

Ayağ üzre ṭurub ᶜAẕrā-yı pür-nāz
Selāmın aldı servüñ ol ser-efrāz

O başı yüce olan, nazlı Azra, ayağa kalkıp servinin selamını aldı.

3345 Alub biñ ᶜizzetile yâd-gārın
Öpüb yüzine sürdi ol niğārīn

O put gibi güzel, bin saygıyla (Vamık'ın) hediyesini alıp, öpüp yüzüne sürdü.

Didi çoḳ çoḳ şükür Allāh'a minnet
Şehenşāh eylemiş luṭf u mürüvvet

"Hamdolsun, Allāh'a çok şükür, şahlar şahı lütuf ve cömertlik etmiş." dedi.

117a Naẓar eyledi bu ḫāk-i siyāha
Maḳāmum Māhīden irgürdi māha

"Bu siyah toprağa (bana) baktı, makamımı Balık burcundan ay burcuna eriştirdi.

Ḳara ṭoprak ḳadar yoġidi ḳadrum
Şerefde şimdi eflāk oldı ṣadrum

Kıymetim kara toprak kadar yoktu, şimdi makamım şeref (burcun)daki gökler oldu."

Pes ol āyinei āyīne-i dil
Alub ayına eyledi muḳābi

Ondan sonra gönül aynası (Azra) o aynayı alıp ay (güzelliğ)ine karşı tuttu.

3350 Görüb kend'özini ol şūḫ-ı ḫ[ō]d-bīn[219]
Olub ḥüsnine maġrūr itdi taḥsīn

O kendini beğenen güzel, aynaya bakıp gururlandı, güzelliğini övdü.

Cemāli mihrini ol meh begendi
Kemāl-i ḥüsnine germ oldı kendi

O ay, güzelliğinin güneşini beğendi, güzelliğinin tamlığına kendi heyecanlandı.

Didi taḥsīn bunuñ gibi cemāle
Kim irgürdi niçe mihri zevāle

"Böyle güzelliğe aferin ki birçok güneşi batırdı." dedi.

Niçe diller bunuñ mekrinde meftūn
Niçe cānlar ṣaçı bendinde mecnūn

"Birçok gönül bunun hilesine esir, birçok can saçının zincirinde deli."

Ġurūrı ḳodı itdi ḳalbini ṣāf
Yine kendüye kendü virdi inṣāf

Gururu bırakıp kalbini temizledi, yine kendi kendini ölçüye çağırdı..

3355 Didi yā Rab senüñdür cümle ḳudret
Virürsin bir avuc ṭoprağa rifᶜat

"Ya Rab bütün güç senindir, bir avuç toprağı (sen) yüceltirsin." dedi.

Hezārān çoḳ şükür Yezdān-ı pāke
Bu deñlü ḥüsn ü ṣüret virdi ḫāke

"Hazret-i Allāh'a binlerce şükür (ki) toprağa bu kadar güzellik ve şekil verdi."

Pes andan döndi ᶜAẕrā-yı şeker-gū
Perīzād'a buyurdı ol melek-ḫū

Ondan sonra tatlı sözlü, o melek huylu Azra dönüp Perizad'a buyurdu:

Ne dir şāh-ı cihān ne gösterür yüz
Añub ḫāki ne yüzden söyledi söz

"Cihan şahı ne der, ne yüz gösterir, (ben) toprağı anıp nasıl söz etti.

Yine ṣıdḳumda ṣādıḳ mı muḳarrer
Yine ᶜāşıḳ mı ᶜışḳumda münevver

Benim kadar bağlılığı kesin mi, hala (dünyayı) aşkımla gören aşık mı?

---

[219] *Vav* harfi yerine sadece hareke konmuş.

3360 Cemālüm güllerini yād ider mi
Daḫı bülbül gibi feryād ider mi

Güzelliğimin güllerini anmakta mı ve bülbül gibi feryat eder mi?

Yudar mı laʿlüm añsa derdile kān
Olur mı sünbülüm añsa perīşān

Kırmızı dudağımı ansa dertle kan yutar mı sünbül (saç)ımı ansa perişan olur mu?

117b Döker mi nergisüm añsa gözi yaş
Olur mı zaḫm-ı ġamzem bağrına baş

Nergis (göz)ümü ansa gözü yaş döker mi, gamzemin darbesi bağrına yara olur mu?"

Cevāb virüp Perīzād-ı gül-endām
Didi iy şūḫ-ı devrān şāh-ı eyyām

Gül yapılı Perizad cevap verip "Ey zamanın şahı, devirlerin güzeli!" dedi.

Saña şāh-ı cihān şimdi ḳul oldı
Gülistānuñda gūyā bülbül oldı

"Şimdi sana cihan şahı kul oldu, gülbahçende öten bülbül oldu.

3365 Ṣaçuñ sevdāsına şimdi ṭolaşdı
Ḫayāl-i vaṣluña şimdi ulaşdı

Saçının sevdasına şimdi takıldı, kavuşma hayaline şimdi düştü.

Ümīẕi yoġidi evvel viṣāle
Umardı derd-i hicrān bāḳī ḳala

Önceden kavuşmaya ümidi yoktu, ayrılık derdinin sürekli kalacağını sanıyordu.

Ki şimdi devletünüñ güni ṭoġdı
Ki ṭopı ʿizzetinüñ göge aġdı

Artık şimdi devletinin güneşi doğdu, Artık şerefinin topu göğe yükseldi.

İrişdi siz Hümā'nuñ sāyesine
Yitişdi naḳd-ı cān sermāyesine

Siz Hüma'nın gölgesine erişti, can serveti, ana kaynağına ulaştı.

Dil ü cāndan ḳuluñdur Şāh Vāmıḳ
Ṭurupdur ṣıdḳile yoluñda ṣādıḳ

Şah Vamık can u gönülden kölendir, içtenlikle yolunda sebat eder."

3370 Bu sözden şāh-ı ḫūbāñ oldı medhūş
Bu ḥayretden olub ḥayrān u serḫōş

Bu söz(ler)den güzeller şahı şaşırdı, şaşkınlıktan hayran ve sarhoş oldu.

Gözin açdı özini dirdi ol māh
Cigerden eyledi derdile bir āh

Gözünü açtı, kendini toparladı, ciğerden dertli bir ah çekti.

Ol āhile cihānı oda yaḳdı
Duḫānı yidi ḳat eflāke çıḳdı

O ah ile dünyayı yaktı, dumanı yedi kat göğe çıktı.

Dönüb kend'özine virdi naṣīḥat
Didi ṣabr eyle itdi ṣabra niyyet

Dönüp kendi kendine nasihat verdi, sabırlı olmaya karar verip "sabr et!" dedi.

ṢIFAT-I ʿİŞ Ü ʿİŞRET VE ṢIFAT-I ETʿİME-I ẒİYĀFET
(Eğlence ve Ziyafet Yemeklerine Dair)

Şükür minnet Ḫudā'ya rūz-i nevrūz
İrişdi saʿāt-ı saʿd vaḳt-i pīrūz

Allāh'a şükür nevruz günü; uğurlu saat, hayırlı vakit geldi.

118a *3375* Cihān ölmişiken yine dirildi
Neşir ḥaşr oldı maḥşerde dirildi

Dünya ölmüşken yeniden dirildi,haşr-neşirden sonra mahşerde toplanıldı.

Nesîm oldı bahāruñ nefḥ-i ṣūrı
Saña ᶜarż eyledi keşf-i ḳubūrı

Rüzgar, baharın sur (borusunun) nefesi oldu, kabirlerin açılmasını sana sundu.

Virüb cān ḳaṭre-i Nîsān ḥayāta
Ḥayāt irgürdi emvāt-ı nebāta

Nisan yağmuru hayatı canlandırıp, bitkilerin kurularını diriltti.

Ḳara ṭoprāḳ bitürdi tāze gülşen
Açıldı lāle vü nesrîn ü sūsen

Kara toprak taze gülbahçesi yetiştirdi, lale, nesrin ve süsen açıldı.

Ṭonatmış tāze güller şāh-sārı
İderdi āh u zārı murġ-zārı

Koruları taze güller süslemişti, kuşlar ötüşmekteydi.

3380 Berü gel vaḳt-i güldür ᶜîş ü nūş it
Muṣāḥib yārile vaḳtüñi ḫōş it

Beri gel gül vaktidir eğlen, sohbet arkadaşlarıyla hoşça vakit geçir!

Geçer ḳalmaz bu devrāñ bî-vefādur
Saña andan ḳalan ancaḳ cefādur

Bu devirler vefasızdır, geçer kalmaz, ondan sana ancak sıkıntı kalır.

Elüñde variken her işde furṣat
Geçürme furṣatı añla ġanîmet

Her işte elinde fırsat varken 'fırsatı ganimet bil!' kaçırma.

Melik Vāmıḳ şu deñlü çekdi fürḳat
Aña el virmemişdi dest-i furṣat

Melik Vamık o kadar ayrılık çekti, fırsat ona el vermemişti.

İrişdi Ḥaḳ Taᶜālā'dan ᶜināyet
Temām oldı nihāyet buldı fürḳat

Hak Taala'dan yardım erişti, ayrılık bitti.

3385 Açıldı baḫt [ü] iḳbālüñ bahārı
Ṭolundı devr-i ḫdbāruñ nehārı

Şans ve talihin baharı açıldı, talihsizlik devrinin günü doldu.

Gül-i sūrî gibi ferḫunde ḫandāñ
Dil-i bülbül gibi şūrîde şādān

Pembe gül gibi mutlu, neşeli; bülbülün gönlü gibi aşık, keyifli

Süleymān taḫtına[220] geçmişidi şāh
Yine bir taḫta ᶜAzrā ol yüzi māh

şah, Süleyman tahtına geçmişti, o ay yüzlü Azra da bir (öteki) tahta (geçmişti).

Arada perde germişdi Perîzād
Bulutda göre Ḫurşîd'i Ferāḫşād

Perizad, Ferahşad'ın Hurşid'i (güneşi) bulutta görmesi için araya perde çekmişti.

Ḥakîm oturdı ṣaġ yanında şāhuñ
Bu yaña Dilpezîr yanında māhuñ

Hakım, şah (Vamık)ın yanına; diğer tarafta Dilpezir, ay (Azra)nın yanına oturdu.

118b *3390* Melik Vāmıḳ melek-manẓarlarile
Perî-çehre perî-peykerlerile

Melik Vamık, melek görünüşlü, peri çehreli, peri yüzlülerle (bir aradaydı).

Perî sulṭānları ṣaçdı cevāhir
Ṭurub taḫtuñ öñinde cümle ḥāżır

Peri sultanları mücevherler saçtı, hepsi tahtın önünde hazır durdular.

[220] "taḫtıta" şeklinde yazılmış.

Pes andan Lāhicānile Perīzād
İderler bir müferriḥ bezme bünyād

Ondan sonra Lahican ve Perizad içaçıcı eğlenceye hazırlık yaparlar.

Perī sulṭānlarına ṣağ u ṣolda
Müretteb yir düzerler iki ḳolda

Peri sultanları sağlı sollu iki sıra yer düzenlerler.

Düzetdi Lāhicān bezmi müretteb
Ki bildi her kişi yirlü yirin heb

Lahican meclisi tertipledi, herkes kendine ayrılan yeri öğrendi.

3395 Dökerler ṣahn-ı bezme laᶜl [ü][221] mercān
Ṣularlar ṣu yirine āb-ı ḥayvān

Meclisin ortasına yakut ve mercan dökerler, su yerine ab-ı hayatla sularlar.

Ṣalarlar üstine zerrīn bisāṭı
Bisāt üzre döşediler simāṭı[222]

Üzerine altından sergi serdiler, serginin üzerine sofra kurdular.

Çekildi bezme geldi nüzl-i niᶜmet
Neᶜāyim[223] ü nefāyis şīr ü şerbet

Meclise misafir yemeği konuldu: Nimetler, nefis şeyler, süt ve şerbet... (konuldu).

Ḳamer-veşler götürmiş çerḫ⟨i⟩-i çīnī
Muᶜallā-serv-i sīmīnlerde sīnī

Ay yüzlüler çini tepsiler taşıyorlar, gümüşten uzun serviler de sini(leri).

Sinīler geldi Sind ili ḫarācı
Çīnīler[224] genc-i Çīn'üñ başı tācı

Sind ilinin haracı (değerli) siniler geldi, çömlekler Çin hazinelerinin baş tacı(ydı).

3400 Dögüldi bādemī yaġlı çörekler
Çekildi ṣaḥnile şekker börekler

Bademli yağlı çörekler açıldı, sahanla şeker börekleri çekildi.

Ḳonıldı yehniler cerb ü muherrā[225]
Pilāv [ü][226] zerde vü zīrvā vü salma

Yağlı ve çok iyi pişirilmiş yahniler, düğün yemeği, paça ve borani konuldu.

Pilāvuñ ḳubbesin eflāke teşbīh
İder şunlar k'ider her vechi tevcīh

Her görünüşü manalandıranlar pilavın kubbesini göklere benzetir.

Noḫūd ol ḳubbe üzre aḫterāndur
Ki rişte ara yirde kehkeşāndur

Nohut o kubbede yıldızlardır, erişte (o yıldızların) arasında samanyoludur.

Ne deñlü var cihāñda ördeg ü[227] ḳaz
İder ol ḳubbenüñ üstinde pervāz

Dünyada ne kadar ördek ve kaz varsa o kubbenin üzerinde uçar.

119a *3405* Kebāb-ı keklik ü biryāñ-ı bere[228]
Müzeyyen üsti terḫūnile tere[229]

Keklik kebabı, üzeri baharat ve tereyle süslü kuzu çevirme.

Bağlaç *üstün* ve *ötre* harekesiyle verilmiş.
"sümātı" şeklinde harekeli.
"niᶜmet" kelimesinin çoğulu (niᶜam) olarak düşünülmüş olmalı. "Neᶜāim", "neᶜāme" (devekuşu) kelimesinin çoğuludur. Nesre "nimet" kelimesinin çoğulu anlamında çevrildi.
"Çiniler" şeklinde yazılmış.
"muḥarrā" şeklinde yazılmış.
Bağlaç harekeyle verilmiş.
Bağlaç kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.
"berre" şeklinde harekeli.
"terre" şeklinde harekeli.

Gülācile ṭolu laᶜlīn ṭabaḳlar
Ḫōş-āb-ı nābile çīnī çanaḳlar

Yakut tabaklar güllaçla dolu, çini çanaklar halis hoşaf.

Gülāca şöyle ṣacmışlar gülābı
Temām olmazdı bir yılda ḥisābı

Güllaça öyle gülsuyu dökmüşler ki hesaplasan bir yıla bitiremezsin.

Şeker senbūse bile cerb ü şīrīn
İçi bādāmile ṭolmış gögercīn

Şeker tatlısı ile yağ ve tatlı(lar), içi bademle dolu güvercin (şeklinde tatlı).

Gümişden tepsīlerde nuḳl-ı bādām
Zeberced kāselerde ḳırmızī cām

Gümüş tepsilerde badem çerezi, zeberced kaselerde kırmızı kadeh.

3410 Ḳoyun ḳuzı şu deñlü oldı biryān
Ki meclis ehli çūbān oldı yeksān

O kadar koyun kuzu kebap edildi ki meclistekilerin hepsi çoban oldu.

Şu deñlü şerbete şekker ezildi
Ḥişābı deftere bir yıl yazıldı

Şerbete o kadar şeker ezildi ki hesabını yazmak bir yıl sürdü.

Neᶜāyimden[230] cihānda her nekim var
Ḳamusın Lāhicān itmişdi iḥżār

Dünyada yiyeceklerden ne varsa Lahican hepsini hazır etmişti.

Perīler gerçi yimezdi ġıdāyı
Ḳoḫusından alurlardı nevāyı

Gerçi periler gıda yemezlerdi (fakat) kokusundan nasiplenirlerdi.

İki cānib de oldı ᶜişe āheng
Çalındı deffile nāy ᶜūdile çeng

İki tarafta eğlenceye konsantre oldu, def, ney, ud ve çeng çalındı.

3415 Perīler ellere altun ayaġı
Alub öpdürdiler laᶜlīn ṭudaġı

Periler ellerine altın kadehler alıp yakut dudağı öptürdüler.

Ṣuvardılar vefāya teşne cānı
Ṭoyurdılar ṣafāya teşne cānı

Vefaya susamış canı suvardılar, neşeye susuz canı doyurdular.

Ki meclis ehline şevḳ oldı ġālib
Ḳamu dil güft ü gūya oldı ṭālib

Meclistekilere coşku hakim oldu, bütün gönüller sohbet etmeyi istedi.

Göñüller nerm olub germ oldı ḫātır
Açıldı oldı her dil nuṭḳa ḳādir

Kalpler yumuşayıp gönüller hararetlendi, her dil çözüldü, konuşma gücü buldu.

Şeker lebler açub şīrīn zübānlar
Oḳurlar dürlü dürlü dāstānlar

Şeker dudaklar tatlı dilleri açıp, türlü türlü destanlar okurlar.

119b *3420* Gehī ṭūṭī gibi yirlerdi şekker
Dökerler dürc-i laᶜlinden güherler

Bazen papağan gibi şeker yerler, yakut kutusundan inciler dökerdiler.

Gehī bülbül gibi gülden ḥikāyet
İderler ḫār-ı hicrāndan şikāyet

Bazen bülbül gibi gülden hikaye edip ayrılık dikeninden şikayet ederler.

---

[230] "niᶜmet" kelimesinin çoğulu (niᶜam) olarak düşünülmüş olmalı. "Neᶜāim", "neᶜāme" (devekuşu) kelimesinin çoğuludur. Nesre "nimet" kelimesinin çoğulu anlamında çevrildi.

Ki her dil kendü derdin eyledi yād
İderdi yārın añub āh u feryād

Her gönül kendi derdini anar, sevgilisinden bahseder ah u feryat ederdi.

Melik Vāmıḳ daḫı şūrîde sermest
İçerdi bādei şevḳile peyvest

Melik Vamık da tutkun, sarhoş halde şarabı keyifle aralıksız içerdi.

Ṣafā-yı bāde vü keyfiyyet-i ᶜışḳ
Nişāṭ-ı ṣıḥḥat u cemᶜiyyet-i ᶜışḳ

Şarabın neşesi ve aşk hali, sağlık neşesi ve aşk düğün-derneği (ile)

3425 Cihān fikrin idüb cümle ferāmūş
Yürekden çekdi bir āh eyledi cūş

dünya kaygısını bütün unutup yürekten bir ah çekip coştu.

Naẓar eyledi ᶜAẕrā'dan yaña şāh
Görür nūrın bulutda gizlemiş māh

Şah, Azra'nın tarafına baktı, ay nurunu bulutta gizlenmiş gördü.

Cemāli āf-tābına seḥābı
İdinmiş perde ol ḥüsn āf-tābı

O güzellik güneşi, güneş gibi güzel yüzüne bulutu perde edinmişti.

Dilerdi refᶜ ideydi perdei şāh
Güneşden istifāde ol yüzi māh

Şah, o ay yüzlü (Vamık) perdeyi kaldırmak, güneşten faydalanmak isterdi.

Umardı kim devā ireydi derde
Arada mānicᶜ oldı lîk ki[231] perde

Derdine derman ulaşmasını beklerdi, fakat perde araya engel oluyordu.

3430 İşāret eyledi şāh söze sāzı
Getüre nāzenînler ide nāzı

Şah, nazlı güzellerin sözün yanına sazı getirip naz etmelerini işaret etti.

Meger kim Lāhicān'uñ bir ḫōş üstād
Muṣāḥib hemdemi varidi ᶜavvād

Meğer Lahicanın ud çalan işinin ehli bir sohbet arkadaşı varmış.

Cüvānî ḫurremidi adı Ferruḫ
Ḫuceste ṭāliᶜidi Müşterî-ruḫ

Neşeli bir genç, adı Ferruh, talihi uğurlu, Müşteri yanaklı biriydi.

Ḳaçan ᶜūda vireydi ğüş-mālı
Felekde Zühre bulurdı zevāli

Ne zaman udu akort etse, Gökte Zühre batardı.

Fürūdāş itse bir naġme nevādan
Felekler raḳṣ iderdi ol ṣafādan

Sazı tınlatmaya başlayınca felekler zevkten dans ederdi.

120a *3435* İşiden cānlara düşerdi āteş
Erirdi yüregi olsa eger ṭaş

İşiten canlara ateş düşerdi, yüreği taş olsa erirdi.

Buyurdı Lāhicān kim ᶜūda ᶜavvād
Ḳoya odı ide feryāda bünyād

Lahican ud ustasının uda ateş koyup inletmesini istedi.

Yire baş ḳodı ᶜavvād aldı ᶜūdı
Yaḳub cānlar çıḳardı göge dūdi

Ud ustası yere baş koydu, udu aldı (ve) canlar yakıp dumanı göğe çıkardı.

Kendinden önceki kelimeyle bitişik ("lîke" şeklinde) yazılmış ve harekelenmiş.

Şu deñlü derdile iñletdi anı
Ki yaḳdı ᶜūd-veş ḫalḳ-ı cihānı

Onu öyle inletti ki cihan halkını ud (ağacı) gibi yaktı.

Melik Vāmıḳ dilinden sözile sāz
Ki ᶜarż-ı ḥasb-i ḥāle itdi āġāz

Melik Vamık'ın diliyle söz ve saz, halden bahsetmeye başladı.

3440 Dutub vech-i ḥüseynīden ḥicāzı
Bu şiᶜre başladı söyletdi sāzı

Hüseyni aşiran makamından hicaza (yol) tutup şu şiire başladı, sazı söyletti.

ᶜAVVĀD-ÜSTĀD VĀMIḲ-I ᶜĀŞIḲ AĞZINDAN SER-ĀĠĀZ EYLEDÜGİ ĠAZEL-İ ḤASB-İ ḤĀLDÜR
(Ud Çalan Ustanın Aşık Vamık Ağzından Dertleşme Gazeline Girişi)

1 Beni bülbül gibi zār eyledi ᶜışḳ
Ṭuraġum gül gibi ḫār eyledi ᶜışḳ

"Beni bülbül gibi ağlattı aşk, yurdumu gül gibi diken eyledi aşk.

2Ḳomadı cānda şevḳ ü tende rāḥat
Cihānuñ geñligin ṭar eyledi ᶜışḳ

Canda neşe tende rahat bırakmadı, dünyanın genişliğini dar etti aşk.

3 Ṭaġıtdı dirnegini ᶜaḳluñ elden
Ne müşkil ṣatı bāzār eyledi ᶜışḳ

Aklın derneğini elden çıkardı, ne zor alışveriş etti aşk.

4 Dirīġā miḥnet ü dām-ı belāya
Esir oldum giriftār eyledi ᶜışḳ

Yazık! sıkıntı ve bela tuzağına esir oldum, düşkün etti aşk.

3445 5 Degül cān u göñül cümle cihāndan
Beni bī-zār u bī-kār eyledi ᶜışḳ

(Sadece) can ve gönül değil bütün cihandan beni gözü yaşlı ve avare etti aşk."

ᶜAZRĀ ᶜAVVĀDUÑ ŞİᶜRİNİ DİÑLEYÜB ŞEVḲE GELÜB PERİZĀD'DAN BU ŞİᶜR[E] CEVĀB İÇÜN SĀZ U SÖZ NİYĀZ İTDÜGİDÜR
(Azra'nın Ud Ustasının Şiirini Dinleyip Coşarak Perizad'dan Bu Şiire Cevap Vermek İçin Saz ve Söz İstemesi)

Temām itdi bu ṣavtı çünki ᶜavvād
Düşürdi ehl-i bezme āh u feryād

Ud ustası bu (güzel) sadayı bitirdi, meclistekilere ah u feryat düşürdü

120b Bu cānibden güzeller şāhı ᶜAzrā
Bu şiᶜri eyledi cānile ışfā

Bu taraftan güzeller şahı Azra, şu şiiri gönülden uygun gördü.

Perīzād'a buyurdı ol yüzi gül
Bizüm meclisde daḫı olsa bülbül

O gül yüzlü Perizad'a "Bizim meclisimizde de bülbül olsun!" dedi.

Ḫaṭāsın añlayub bilse ṣavābın
Bu şiᶜrüñ ṣavtile virse cevābın

"Yanlışını anlayıp doğrusunu bilsin, bu şiirin cevabını (güzel) sesle versin!"

3450 Perīzād'uñ meger bir çengisi ḫūb
Varidi şūḫ u şengül ḫūb u merġūb

Perizad'ın meğer hoş, alımlı ve güleryüzlü, güzel ve sevimli bir çalgıcısı varmış.

Ruḫı gülgūnidi vü adı Gülreng
İderdi çengi çalsa Zühre āheng

Yanağı gülrenkli ve adı Gülreng idi, çengiyi çalsa Zühre ritim tutardı.

Bilürdi mūsıḳī ᶜilmin temāmet
Kim ehl-i perde idi ol ḳıyāmet

Müzik ilmini tamamen bilirdi, o boylu boslu (güzel), örtülü bir kadındı.

İşāret eyledi aña Perīzād
Ki ᶜuzzālda ide bir ṣavta bünyād

Hicaz makamından bir giriş peşrevi yapması için Perizad ona işaret etti.

Gül-i sūrī gibi açıldı Gülreng
Bu şiᶜri başladı aldı ele çeng[232]

Gülreng, pembe gül gibi açıldı, eline çeng alıp şu şiire başladı.

ÇENGĪ-İ[233] MECLİS ᶜAZRĀ AĠZINDAN İNŞĀ İTDÜGİ ĠAZEL-İ AB-DĀRDUR
(Meclisteki Çengî Sanatçının Azrā Ağzından Söylediği Nükteli Gazel)

3455 1 Zihī cān kim aña kār eyledi ᶜışḳ
Yaḳub bülbül gibi zār eyledi ᶜışḳ

"Aşkın işlediği can ne güzel, yakıp bülbül gibi ağlattı aşk.

2İder gül gibi ḫurrem āḫir-i kār
Kimüñ kim meskenin ḫār eyledi ᶜışḳ

Kimin kaldığı yeri diken ettiyse işin sonunda (onu) gül gibi güldürdü aşk.

3 Bulur vuṣlat gülistānında vüsᶜat
Cihānı kime kim ṭar eyledi ᶜışḳ

Kavuşma gülbahçesinde genişlik olur, dünyayı kime dar ettiyse aşk.

4 Olur dürr-i girān-māye[234] bahāda
Kimüñle ṣatı bāzār eyledi ᶜışḳ

Kıymetçe değerli bir inci olur, kiminle alışveriş eylerse aşk."

VĀMIḲ MĀBEYNİNDE VĀḲİᶜ OLAN ḪİCĀBI REFᶜ İDEMEDÜGÜNE NĀLĀN U GİRYĀN OLDUĠIDUR
(Vamık'ın Arada Bulunan Perdeyi Kaldıramadığına Ağlayıp İnlemesi)

121a Cevābın virdi bu ṣavtile Gülreng
Duᶜā eyledi yir öpdi ḳodı çeng

Gülreng, bu sesle cevap verip dua etti, yer öptü, çengi bıraktı.

3460 Ḥarāretden ṭutuşdı ehl-i meclis
Ḳamunuñ gitdi ᶜaḳlı ḳalmadı ḥis

Meclis halkı yanıp tutuştu, hepsinin aklı gitti, hissi kalmadı.

Melik Vāmıḳ şu resme oldı serḫōş
Gehī pür-cūş olub gāh oldı bī-hūş

Melik Vamık öyle sarhoş oldu ki bazen pek coşuyor, bazen sersemliyordu.

Açardı gözlerin eyleridi āh
Yumub göz kend'özinden diridi vāh

Gözlerini açıp ah ederdi, kendinden ümit keser ah vah ederdi.

Ne bellü mürde vü ne bellü zinde
Ḳulaġı meclis-i ᶜAzrā sözinde

Canlı mı ölü mü belli değil, kulağı Azra'nın meclisinin sözünde.

Aradan refᶜ idemezdi ḥicābı
Bulutdan görmezidi āf-tābı

Perdeyi aradan kaldıramaz, buluttan ötürü güneşi göremezdi.

3465 Ṣanasın ẕerre ser-gerdān u ḥayrān
Ḳarārı yoḳ iderdi āh u efġān

Sanki başı dönmüş ve şaşkın zerreydi; bir yerde durmaz, ah edip inlerdi.

---

[232] "ceng" şeklinde yazılmış.
[233] Harf-i izafet "hemze" ile gösterilmiş.
[234] "girān-māde" şeklinde yazılmış.

İşāret itdi şāh-ı Müşterī-ruḫ
Eline ala ᶜūdı yine Ferruḫ

Müşterī yanaklı şah, Ferruh'un yine udu eline almasını işaret etti.

Şikāyet eyleye devrān elinden
Ḥikāyet eyleye hicrān elinden

(İstedi ki) devrin ettiklerini şikayet etsin, ayrılığın çektirdiklerini hikaye etsin.

Yire yüz urdı ᶜavvād aldı ᶜūdı
Cigerden göklere çıḳardı dūdı

Ud sanatçısı, udu aldı, yüzünü yere sürdü, (ahın) dumanını ciğerden göklere çıkardı.

Ḥüseynīde ṭutub bir[235] ḳavl-i aḥsen
Oda yaḳdı işiden cānile ten

Hüseynī makamında güzel bir söz tuttu-rup, işiten can ve tenleri ateşlere yaktı.

VĀMIḲ AĞZINDAN ᶜAVVĀD ŞİKĀYET-İ ḤASB-İ ḤĀL [VE] ĠAZEL-İ İẒHĀR-I MELĀL İTDÜGİDÜR
(Udī Sanatçının Vāmık Ağzından Söylediği Duruma Göre Şikayet ve Hüzün Gazel)

3470 1 Niçe bir yanayın cānān ġamından
Öleyin ḳurtılayın cān ġamından

"Üzüntünden ne kadar yanayım, cana işleyen üzüntüden ölüp (de) kurtulayım.

2 Yetiş gel iy ecel luṭf eyle ḳurtar
Beni ol āfet-i devrān ġamından

Ey ecel, yetiş, gel lütfen, o çağın güzelinin üzüntüsünden kurtar beni!

3 Güler gülşende gül pervāsı yoḳdur
Bu yaña bülbül-i nālān ġamından

Gülbahçesinde gül güler, bu tarafta inleyen bülbüle aldırmaz

121b 4 Dirīġā ḥasretile yana yana
Kül oldum ol gül-i ḫandān ġamından

Ne yazık hasretle yana yana, gülen gülün üzüntüsünden kül oldum.

5 Kişi cān virmeyince ᶜışḳ içinde
Ḫalāṣ olmayısar hicrān ġāmından

Kişi aşk içinde can vermeyince ayrılık üzüntüsünden kurtul(a)maz."

MEŞNEVĪ
(Mesnevi)

3475 Temām itdi bu şiᶜri diñdi Ferruḫ
Bu cānibden deger Gülreng'e pāsuḫ

Ferruh bu şiiri bitirip sustu. Bu taraftan Gülreng'e cevap sırası geldi.

Alub Gülreng ele iñletdi çengi
Yine bezm ehline diñletdi çengi

Gülreng ele çengi alıp inletti, meclistekilere yine (zevkle) dinletti.

Ser-āġāz itdi bir göynüklü efġān
Diyesin ḳalmadı bir gevdede cān

Yanık bir feryada başladı,dersin ki hiç bir bedende can bırakmadı.

Ḳopardı büselikde bir terāne
Cevābın virdi şiᶜrüñ yana yana

Buselik makamında bir nağme kopardı, şiirin cevabını yana yana verdi.

ᶜAZRĀ AĞZINDAN ŞİKĀYET-İ AḤCĀB ĠAZELİNÜÑ CEVĀB-I ŞİFĀ-NİŞĀBIDUR
(Azrā Ağzından Perdelerden Şikayete Dair [söylenen] Gazele Verilen Cevap)

1 Didi iy āh iden cānān ġamından
Şikāyet eyleyen devrān ġamından

"Ey sevgilinin üzüntüsünden ah eden devrin üzüntüsünden şikayet eden" dedi.

---

[235] "tutub" ve "bir" kelimeleri bitişik yazılmış.

3480 2Bu yolda baş u cān terk itmeyince
Kişi ḳurtulımaz hicrān ġamından

"Bu yolda baş ve can terk etmeyince, kişi ayrılık üzüntüsünden kurtulamaz.

3 Ḳaçan bulur kişi cānāna vuṣlat
Göñülden geçmeyince cān ġamından

Cana üzüntüsünden gönüllü olarak geçip yol almayınca kişi sevgiliye nasıl kavuşur?

4 Hezārān bülbül öldi ḥasretile
Gülistanda gül-i ḫandān ġamından

Gülbahçesinde gülen gülün üzüntüsünden binlerce bülbül hasretle öldü.

5 Kişi cānāna irmek mümkin olmaz
Ferāġat itmeyince cān ġamından

Can üzüntüsünden fedakarlıkta bulunmayınca kimsenin sevgiliye kavuşması mümkün olmaz."

ARA YİRDEN PERDE REFᶜ OLUB ᶜĀŞIḲ MAᶜŞŪḲ BİRBİRİN BĪ-NİḲĀB GÖRDÜKLERİDÜR
(Aradan Perde Kalkıp Seven ve Sevilenin Birbirlerini Örtüsüz Görmeleri)

122a Temām itdi çü Gülreng nevbetini
Şehüñ ḳomadı tende ḳuvvetini

Gülreng sırasını bitirdi, şahın bedeninde kuvvet bırakmadı.

3485 Perīzād'ı şehenşāh itdi daᶜvet
Perīzād geldi öpdi pāy-ı devlet

Şahlar şahı Perizad'ı çağırdı. Perizad geldi tahtın ayağını öptü.

Didi şāh āh iderek iy ḳarındaş
Bu cismüm ṭolu baş çeşmüm ṭolu yaş

Şah, ah ederek "Ey kardeş bu cismim yara, gözüm yaş dolu." dedi.

Ne ṣabrum var elümde ne ḳarārum
Elümden yile vardı iḫtiyārum

"Ne sabrım var ne şuurum yerinde, tahammülümü yel aldı.

Yüregim ḥasretile pārelendi
Ciger hicrān oḳından yaralandı

Yüreğim hasretle parçalandı, ciğerim ayrılık okundan yaralandı.

Niçe yıldur ki bu fürḳat belāsın
Çekerin derdile ḥasret belāsın

Nice yıldır bu ayrılık, bu hasret belasını dertle çekerim.

3490 Ḳamudan artuḳ oldı işbu perde
Ḥicāb oldı aşıldı işbu perde

Bu perde hepsini geçti, bu perde engel olup asıldı."

Götürdi cān yüzinden perdei şāh
Didi bī-perde olur ᶜāşıḳa rāh

Şah can yüzünden perdeyi kaldırdı, "Aşıka perdesizlik yol olur." dedi.

Gider iy meh aradan bu ḥicābı
Görünsün göze devlet āf-tābı

"Ey ay (gibi güzel), aradan bu perdeyi kaldır, devlet güneşi gözü(müze) görünsün!

Ki yoḫsa ten ḥicābın cān yüzinden
Giderüb dūr iderin kend'özinden

Yoksa ten engelini (perde gibi) can yüzünden kaldırıp kendimden uzaklaştırırım."

Perīzād gördi kim germ oldı bāzār
Didi şāhā hemīşe devletüñ yār

Perizad gördü ki pazar(lık) kızıştı; dedi ki "Ey şah her zaman talihin yaver

3495 Murāduñ oḳı yaḳındur nişāna
Birez ṣabr eyle ṣapmasun yebāna

isteğinin oku hedefe yakındır, biraz sabret (okun) karavana gitmesin!"

Pes andan geldi ᶜAẕrā'ya Perīzād
Duᶜā ḳıldı yir öpdi ḫurrem ü şād

Ondan sonra Perizad Azra'ya geldi, dua etti, yer öptü, neşeli ve mutlu;

Didi iy maᶜden-i luṭf u saḫāvet
Meh-i burc-ı şeref kān-ı saᶜādet

"Ey iyilik ve cömertlik madeni, şeref burcunun ayı, mutluluk dükkanı!" dedi.

Bu perde kim arada ṣaldı sāye
Ḥicāb oldı güneş öñinde aya

"Araya gölge salan bu perde güneş önünde aya engel oldu.

122b Güneşde sāye olmaz iy yüzi nūr
Niçe bir olasız perdeyle mestūr

Ey nur yüzlü güneşte gölge olmaz, daha niye perdeyle gizlenmiş olasınız?"

3500 Didi nāzile ᶜAẕrā-yı şeker-ḫand
Bu yerde ol sebebden oldı der-bend

Tatlı gülüşlü Azra nazla "Buraya şu sebeple perde çekildi:" dedi.

Bu cān perdeyle perverde olubdur
Anuñçün ortaya perde ṣalubdur

"Bu can(ım) perdeyle büyütüldü bu sebeple ortaya perde asıldı.

Budur ḳorḳum aradan gide perde
Beni eksikli göre şeh naẓarda

Aradan perde gidince şah beni kusurlu görür diye korkarım.

Güneş ḳurbında olmaz aya raġbet
Güher ḳatında bulmaz ṣırça ḳıymet

Güneşin yanında aya rağbet edilmez, elmas katında camın kıymeti olmaz.

Benüm kevkeb ḳadar yoḳdur sitārem
O mihre ẕerre-veş yüz süre varam

O güneşe zerre gibi yüz sürmek için benim yıldız kadar talihim yoktur.

3505 Meger ben ẕerreye ol şems-i devlet
İder ẕerre ḳadar mihr ü muḥabbet

Olsa olsa ben zerreye o devlet güneşi zerre kadar sevgi ve şefkat eder."

Perīzād eydür ol şūḫ-ı zemāne
Ne ḥācet bu ḳadar ᶜözr ü bahāne

Perizad, o zamane güzeline "Bu kadar özür ve bahaneye ne gerek var?" dedi.

Sen anuñ ol senüñ iy serv-i āzād
Didi vü perdei açdı Perīzād

Perizad "Ey hür servi, sen onunsun, o senin" dedi ve perdeyi açtı.

Çü gördi birbirini ayile gün
Ḳırān itdi şeref burcında ol gün

Ay ile güneş birbirini görünce o gün şeref burcunda tutulma oldu.

Melik Vāmıḳ ayaġ üstine ṭurdı
Ṣu gibi serv ayaġına yügürdi

Melik Vamık ayağa kalktı, su gibi servinin ayağına koştu.

3510 Yirinden ṭurdı ᶜAẕrā ḫurrem ü şād
Varur şimşāda ḳarşu serv-i āzād

Azra sevinç ve neşeyle yerinden kalktı, hür servi, şimşada doğru yürüdü.

Ṭururlar bir zemān sermest ü ḥayrān
Biri birine ḳarşu zār u giryān

Karşı karşıya bir süre sarhoş ve hayran kaldılar.

Biri birine ḥayrān iki ḥāsret
İkisin daḫı başdı pāy-ı ḥayret

İki hasret (sevgili) birbirine hayran (kaldı), şaşkınlık ayağı ikisini de ezdi.

Biri birinden olmadı ḫaberdār
Ḳalurlar şöyle ṣankim naḳş-ı dīvār

Biri ötekinden haberdar olmadı, duvar resmi gibi öylece (donup) kaldılar.

123a Gelür başına şāhuñ ᶜaḳlı gāh gāh
Bu yaña kend'özin cemᶜ idemez māh

Şahın aklı zaman zaman başına gelir, diğer tarafta ay (Azra) kendini toparlayamaz.

3515 Gelincek ᶜaḳlı şāh eyler figānı
Gözin açsa ḳamer açmaz dehānı

Şahın aklı başına gelince feryat eder, ay (Azra) gözünü açsa ağzını aç(a)mıyordu.

O gün ol gice şöyle iki sermest
Ṭururlar ṣubḥa dek ne nīst ne hest

O gün (ve) o gece iki sarhoş sabaha kadar varlıkları yoklukları belirsiz dururlar.

Saᶜādet bābını feṯḥ itdi Allāh
Açıldı gülşen-i bāġ-ı seḥer-gāh

Allāh mutluluk kapısını açtı, seherin gül-bahçesi açıldı.

Cihān gül gibi güldi ḫurrem oldı
Gül ü bülbül ṣafādan hemdem oldı

Dünya gül gibi güldü şenlendi, gül ve bülbül neşeden arkadaş oldu.

Uyanur gibi uyḳudan iki şāh
Açub gözler iderler derdile āh

İki şah (uyumadıkları halde) uyanıyorlarmış gibi göz açıp derdile ah ederler.

3520 İki ᶜāşıḳ biri birini gördi
İki ḫasret biri birine irdi

İki aşık birbirini gördü, iki hasret birbirine kavuştu.

Düşüb māhuñ ayaġına şehenşāh
Döner şāhuñ ayaġına düşer māh

Şahlar şahı, ayın ayağına: ay, şahlar şahının ayağına düşer.

Ol anuñ elini öpdi ol anuñ
Ol anuñ göñlini ḳapdı ol anuñ

Birbirlerinin elini öptüler, birbirlerinin gönlünü aldı (teselli etti)ler.

Bu aña ol buña itdi niyāzı
Şu deñlü kim bilinmez çoġı azı

Birbirlerine yalvardılar, velhasıl (o an ki mutluluğun) çoğu azı tahmin edilemez.

Zihī vaḳt-i şeref zī-sāᶜat-i saᶜd
Viṣāl ola firāḳ olmaya min-baᶜd

Onur saatine, uğurlu saat sahibine aferin, artık kavuşma olsun ayrılık olmasın!

3525 İki ḫasret irincegez murāda
Ḳamu ḥācet revādur ol arada

İki hasret murada erince o sırada (yapılan) bütün dilekler kabul olur.

İlāhī gerçek ᶜāşıḳlar ḥaḳḳiçün
Bu ᶜışḳ yolunda ṣādıḳlar ḥaḳḳiçün

Allāh'ım gerçek aşıkların hakkı için, aşk yoluna bağlı olanların hakkı için

Ḳamu rindān-ı ᶜışḳı eyle eşref
Viṣāl-i yārile eyle müşerref

bütün aşk rindlerini onurlandır, sevgiliye kavuşmakla şereflendir.

Duᶜāsın Cāmiᶜī'nüñ ḳıl icābet
Raḥim'sin raḥmetüñe yoḳ nihāyet

Camii'nin duasını kabul et, En Merhametli Olan'sın, acıyışının sonu yok.

123b Melik taḫtına taḫtına dilārām
Geçüb oturdılar bā-ᶜizz bā-kām

Melik tahtına, gönül süsleyen güzel (de kendi) tahtına ululuk ve zevkle oturdular.

3530 Oturdı Lāhicānile Perīzād
Ḳılub bezm-i cihān-ārāya bünyād

Lahican ile Perizad cihanı süsleyen meclise hazırlık yapıp oturdu.

Yine ḳaldurdı şāḳīler eyāġı
Pür itdiler şarāb u şeb-çirāġı

İçki sunan güzeller yine kadeh kaldırdı, şarap ve ışıklandırıcıları hazırladılar.

Yine odlar ḳodı ᶜūdına ᶜāvvād
Yine itdürdi çengī çenge feryād

Ud ustası yine uduna ateşler koydu, yine çalgıcı enstürmanı feryat ettirdi.

Güzeller yine raḳṣ itdi ṣafādan
Ṣafālar sürdi ᶜāşıḳlar vefādan

Güzeller yine gönül şenliğinden dans etti, aşıklar vefadan şen oldu.

Yine göge çıḳardılar ḫurūşı
Feleklerden melekler itdi cūşı

Coşkun haykırışlar yine göğe çıktı, göklerde melekler (de) coştu.

3535 Temām ḳırḳ gün ulayu ṣoḥbet oldı
Ṣafā vü ẕevḳ ü ᶜīş ü ᶜişret oldı

Tam kırk gün durmadan sohbet oldu, neşe ve zevkle yiyip içip eğlenildi.

Temām eylediler ẕevḳile bezmi
Şikāra itdiler bu kerre ᶜazmi

Zevkle meclisi bitirdiler, bu defa ava gitmeye karar verdiler.

Perī sulṭānları atlandı düpdüz
Gelüb şāh işigine sürdiler yüz

Peri sultanları tamamiyle at bindi, gelip şahın eşiğine yüz sürdüler.

Melik Vāmıḳ biner bir bād-pāya
Çekerler bir Hümā-peyker Hümā'ya

Melik Vamık rüzgar gibi bir ata biner, Hüma(Azra)ya bir hüma yüzlü (at) çekerler.

Öñince Lāhicānile Perīzād
Yilerler sürᶜātile nitekim bād

Lahican ile Perizad (onların) önünde rüzgar gibi süratle dörtnala giderler.

3540 O gün aḫşam olınca itdiler ṣayd
İrişdi şām temām olundı ol ḳayd

O gün akşam oluncaya kadar avlandılar, akşam oldu (ve) o debdebe de sona erdi.

Gice kāşānede şemᶜile ṣoḥbet
İderler ṣubḥ olınca ᶜīş ü ᶜişret

Gece köşkte sabaha kadar mum ışığında sohbet edip yiyip içip eğlenirler.

Bu resme bir niçe gün rūzgārı
Sürüb ḫatm itdiler bezm-i bahārı

Bu şekilde bir çok gün devran sürüp bahar eğlencesini bitirdiler.

Meger bir gice fikr eyleridi şāh
Düşer fikrine Behmen fikri nāgāh

Şah bir gece düşünürken ansızın Behmen aklına düştü.

124a Severdi Behmen'i cānile Vāmıḳ
Nitekim ṣıdḳile maᶜşūḳı ᶜāşıḳ

Sanki aşığın sevgilisini sevdiği bağlılıkla Vamık (da) Behmen'i candan severdi.

Ḳatı kār itdi Behmen iftirāḳı
Ziyāde oldı şāhuñ iştiyāḳı

Behmen'in ayrılığı canına tak etti, şah (onu) çok özlemişti.

3545 Ḥakīm ü Dilpeẕīr'i daᶜvet itdi
Gelincek bunlara Vāmıḳ eyitdi

Hakim ve Dilpezir'i çağırdı. Geldiler; Vamık bunlara dedi (ki):

Hezārān çoḳ şükür maḳṣūda irdüm
Cihānda ölmedin ʿAzrā'yı gördüm

"Binlerce şükrolsun, isteğime kavuştum: ölmeden dünyada Azra'yı gördüm.

Murādum şimdi Behmen'dür Ḫudā'dan
Meded eyleñ baña siz de duʿādan

Şimdi Allāh'tan isteğim Behmen'dir, siz de bana duayla yardım edin.

Umaruz irişe Ḥaḳ'dan ʿināyet
Görevüz Behmen'i ṣağ u selāmet

Allāh'tan yardım erişe! Behmen'i sağ salim görmeyi ümit ederiz."

3550 İşitdi Dilpeẕīr Behmen sözini
Şehüñ ayağına sürdi yüzini

Dilpezir Behmen sözünü duyunca şahın ayağına yüz sürdü.

Didi iy ʿālemüñ ṣāḥib-ḳırānı
Cihānuñ kām-kārı kām-rānı

"Ey cihan padişahı, cihanın arzusuna, emeline kavuşmuş olanı,!" dedi.

Murāduñ virdi saña Ḥaḳ Taʿālā
Müşerref eyledi dīdār-ı ʿAẕrā

"Sana Hak Taala muradını verdi, Azra'nın yüzüyle onurlandırdı

Benüm daḥı murādum budur iy şāḥ
Müyesser ide Behmen vaṣlın Allāh

Ey şah benim de muradım şudur (ki) Allāh Behmen'e kavuşmayı nasip etsin!"

Duʿā idüb Ḥakīm-i nükte-perdāz
Didi her bir günüñ olsun yiñi yaz

Nükteli söz söyleyen Hakim, dua edip "Her bir günün taze bahar olsun!" dedi.

3555 Hemīşe devlet ü ʿömrüñ bahārı
Bahārī ḫurrem olsun sebze-zārī

"Her zaman devlet ve ömrünün baharı ve yeşilliği bahara yakışan şenlikte olsun!

Budur sen şāha lāyıḳ olan iy şāḥ
Olasın Behmen'üñ ḥālinden āgāh

Ey şah, sen şaha layık olan Behmen'in halinden haberdar olmaktır."

Didi şāh ḳanda ola şimdi Behmen
Anı kimden bilüb kimden ṣoram ben

Şah "Şimdi Behmen nerde olabilir, ben onu kimden sorup, kimden öğrenirim?" dedi.

Şehenşāḥ Lāhicān'a eydür iy yār
Bizi Behmen'den eylegil ḫaberdār

Şahlar şahı (Vamık), Lahican'a "Ey dost bizi Behmen'den haberdar et!" der.

124b Eyitdi Lāhicāñ iy şāh-ı ʿādil
Anı ḥabs eylemişdür Tūr-ı cāhil

Lahican, "Ey adil padişah, cahil Tür onu haps etmiştir." dedi.

3560 Anı bend eylemişdür Tūr-ı Efreng
Gerekdür aña muḥkem ḍarbile ceng

"Frenk Tür onu bağlamıştır, ona şiddetli bir saldırıyla savaş açmak gerekir."

Didi Vāmıḳ aña nitmek gerekdür
Yarağın görüben gitmek gerekdür

Vamık, "Yapılacak başka bir şey yok, hazırlanıp gitmeliyiz!" dedi.

Didi ʿAẕrā'ya şāh iy şūḫ-i eyyām
Siz eyleñ biz gelince bunda ārām

Şah, Azra'ya "Ey çağın güzeli, biz gelinceye kadar siz burada dinlenin!" dedi.

Varub ben Behmen'i bendden alayın
Ayaġuñ tozına yine geleyin

"Varıp Behmen'i zincirden kurtarıp ayağının tozuna yine (dönüp) geleyim."

İşitdi anı ᶜAẕrā itdi feryād
Didi iy şāh-ı ᶜādil eylegil dād

Azra onu duyunca feryat etti, "Ey adil padişah insaflı ol!" dedi.

3565 Revā mı sen gidesin devletile
Ḳalam ben bunda derd ü ḥasretile

"Sen güle güle (uğurla) gidesin ben burada dert ve hasrette kalayım uygun mu?

İtüñ gibi atuñ öñince iy şāh
Giderin tā alınca cānum Allāh

Ey şah Allāh canımı alıncaya kadar itin gibi atının önünce giderim."

Bu sözler şāha ġāyet eyledi kār
İcāzet virdi māha çār u nāçār

Bu sözler şaha pek işledi, (o güzel) aya çar naçar izin verdi.

Didi ᶜAẕrā'ya şāh iy şūḫ-ı devrān
ᶜAceb bilsem nedür bu derde dermān

Şah, Azra'ya "Ey devrin güzeli acaba bilsem ki bu derdin dermanı nedir?" dedi.

Didi ᶜAẕrā budur dermānı anuñ
Olursa himmeti şāh-ı cihānuñ

Azra onun dermanı şudur dedi: "Cihan şahı irade (izin) buyurursa

3570 Bile gitmek gerekdür bu kemīne
Ki göñlüm açıla cānum sevine

gönlümün açılması, canımın sevinmesi için bu cariyesi de birlikte gitsin."

Ḥakīm'e didi şāh iy pīr-i ḥikmet
Bu tedbīre nicedür sizde niyyet

Şah Hakim'e "Ey ilim sahibi ermiş kişi, bu önlem için siz ne düşünürsünüz?" dedi.

Ḥakīm eydür budur niyyet ṭuravuz
Sizüñle Naḫcüvān'a dek varavuz

Hakim "Niyetimiz şudur dedi. Kalkalım ve sizinle Nahcüvan'a kadar gelelim!

Muḳarrer anda olur Ṭūr-i bed-reng
Alavuz Behmeni eyleyevüz ceng

Hayırsız Tür kesinlikle oradadır, savaşalım, Behmen'i kurtaralım!"

125a Melik bu fikri ḫōş görüb didi tīz
Hemān ṭurmañ oluñ yarın seḥer-ḫīz

Melik bu fikri beğenip "Tez durmayın hemen yarın sabahla (hazır) olun!" dedi.

3575 Buyurdı Lāhicān ol gün müretteb
Görürler yol yarağın neyise heb

Lahican emretti, ne gerekliyse o gün yerli yerince yol hazırlığı görürler.

Seḥer bir taḫt-ı ᶜāca ṣāḥib-i tāc
Biner kim cümle ᶜālem aña muḥtāc

Seher vakti sultan cümle alemin muhtaç olduğu bir fildişi tahta biner

Ḥakīm ü Dilpeẕīr ᶜAẕrā-yı gül-fām
İderler cümle ol taḫt üzre ārām

Hakim ve Dilpezir, gül renkli Azra, hepsi o taht üzerine yerleşirler.

Buyurdı Lāhicān niçe perīler
Hemān dem götürürler taḫtı ber-ser

Lahican emretti, bir çok peri aynı anda tahtı baş(ları) üzerine kaldırdılar.

Ne indiler ne ḳondılar yebāna
Hemāñ ᶜazm eylediler Naḫcüvān'a

Ne indiler, ne tenhada konakladılar, hemen Nahcüvan'a gittiler.

3580 Melik Vāmıḳ havadan yire indi
Muḳābil Naḫcüvān'a ḳarşu ḳondı

Melik Vamık havadan yere indi, Nahcüvan'ın karşısında konakladı.

Bu yaña fāriġü'l-bāl Tūr-i bed-kīş
Alub şehri iderdi dün [ü][236] gün ᶜiş

Bu tarafta dinsiz Tür gönlü rahat, şehri almış gece gündüz eğlenmekteydi.

Yaturdı bend-i zindān içre Behmen
Ümīż üzmişdi kendü kend'özinden

Behmen zindan prangasında yatıyordu, kendi kendinden ümit kesmişti.

Añardı Vāmıḳ'ı vü Dilpeẕīr'i
Esīridi yoġidi dest-gīri

Vamık ve Dilpezir'i anardı, esirdi, elinden tutanı yoktu.

Niyāz eylerdi ol Yezdān-ı Pāk'e
Sürerdi yüzini ᶜaczile ḫāke

Hazreti Allāh'a yalvarır, yüzünü ezilerek toprağa sürerdi.

3585 Umardı bir gün ola derde dermān
Diridi niçe bir bu bend-i zindān

Bir gün derdine derman olacağını ümit ediyor, "Bu nasıl zindan prangası?" diyordu.

Meger günlerde bir gün Tūr-i ebter
Oturub ᶜişret eyleridi ol ḫar

Meğer günlerden bir gün hayırsız Tür, o eşek (Tür) oturmuş eğleniyordu.

İrişdi bir kimesne itdi feryād
Ḫarāba vardı cümle milk-i ābād

"Bir kişi varıp bayındır ülke harap oldu." diye feryat etti.

Şehā bir kimse geldi Vāmıḳ'ın dir
Dil ü cāndan yolumda ṣādıḳın dir

Ey şah bir kişi geldi; '(ben) Vamık'ım, bu yola can baş koydum.' diyor.

125b Yanınca iki dil-keş ḫūb u zībā
Bilesince bile bir pīr-i dānā

Yanında iki gönül çeken güzel ve alımlı, (hanım) ayrıca bir yaşlı bilgin var.

3590 Ḫarāb eyledi ḳondığı arayı
Nedür hīc kimse bilmez mācerāyı

Konakladığı yeri harap eyledi, olayın aslı nedir kimse bilmiyor.

Bugün elbetde irer taḫt-gāha
Ḫaber virdük irişdük işde şāha

Bugün mutlaka başkente varır, işte yetiştik (siz) şaha haber verdik."

İşitdi Tūr-ı bed-reng oldı dil-teng
Gidüb ᶜaḳlı yıḳıldı yimedin beng

Çirkin Tür işitti, canı sıkıldı, afyon yemeden aklı gitti, (yere) yıkıldı.

Ṭaġıtdı ṣoḥbeti tīz itdi dīvān
Ḳapuya ḫāżır oldı ehl-i erkān

Sohbeti bitirip olağanüstü divanı topladı, devlet büyükleri kapıda hazır oldular.

Didi ṭurmañ irişdi geldi düşmen
Ki Behmen intiḳāmın ala benden

"Durmayın Behmen'in intikamını benden almak için düşman gelip ulaştı." dedi

3595 Muḳarrer biri Vāmıḳ biri ᶜAẕrā
Birisi Dilpeẕīr ol serv-i raᶜnā

"Mutlaka biri Vamık, biri Azra, biri de o güzel görünümlü servi Dilpezir'dir.

Birisi ol Ḥakīm'dür pīr-i nā-dān
Umarlar yaᶜnī derde ire dermān

Biri o Hakim'dir; bunak yaşlı, derde derman bulacaklarını sanıyorlar.

[236] Bağlaç *ötre* harekesiyle verilmiş.

Çıḳarın yarın aña āş-kāra
Yüreklerin ideyin pāre pāre

Yarın onları karşılar, yüreklerini parça parça ederim.

Ne Vāmıḳ ḳala ne ᶜAẕrā ne ol pīr
Urayın bunlaruñ boynına şimşīr

Ne Vamık, ne Azra, ne de o yaşlı(yı bırakayım, bunların boynunu kılıçtan geçireyim."

O gün aḫşam olınca on biñ ādem
Ata bindürdi ol kelb-i cehennem

O cehennem köpeği o gün akşam oluncaya kadar onbin kişiyi ata bindirdi.

3600 Seḥerden oldı şehr öñinde ḥāżır
Gözedüb düşmeni olmışdı nāẓır

Erkenden şehrin önünde hazır oldu, düşmanı bekleyip gözetledi.

Ṭururlar Vāmıḳ u ᶜAẕrā yirinden
Duᶜā istediler biri birinden

Vamık ve Azra yerlerinden kalkıp, birbirlerinden dua istediler.

Ṭaḳındı tīr-keş ḳuşandı şimşīr
Biner bir raḫş-ı tāzīye cihāngīr

Cihan padişahı, ok kuburunu takındı, kılıç kuşandı, bir arap atına bindi.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr ᶜAẕrā geyindi
Üçi göñli bir itdi ata bindi

Hakim, Dilpezir ve Azra (da) giyindiler, üçü gönül birliği edip ata bindi.

126a Urub bir naᶜre Vāmıḳ ṣaldı atı
İrüb muḥkem ṭaġıtdı bir 'ki ḳatı

Vamık bir nara atıp atını sürdü, varıp bir iki safı fena dağıttı.

3605 Ṣalub gürz-i girānı itdi cengi
O gün yıḳdı yire beş yüz Fireng'i

Ağır gürzü sallayıp savaştı, o gün beşyüz frengi yere serdi.

Şeb-i hengām irişdi döndi leşker
Melik Vāmıḳ henüz pīç itmedi ser

Akşam vakti oldu, asker döndü, Melik Vamık daha (yorulup) başını eğmedi.

Şehenşāḥ döndi ḳarşu geldi ᶜAẕrā
Duᶜālar itdi ol serv-i dilārā

Şahlar şahı döndü, Azra karşıladı, o gönül süsleyen servi dualar etti.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr itdi duᶜālar
Biḥāmdillāh ki ṣavuldı ḳażālar

Hakim ve Dilpezir "Hamdolsun kaza savuşturuldu." diye dualar ettiler.

Seḥerden bindi Vāmıḳ ṣanki Rüstem
Yüridi ᶜaskere hīc yimedi ġam

Vamık erkenden Rüstem gibi ata bindi, Frenk askeri üzerine gözü kara yürüdü.

3610 O gün şimşīrile itdi neberdi
İder ḫākile yeksān niçe merdi

O gün kılıçla dövüştü, bir çok kişiyi yerle bir etti.

Yitişdi çünki aḫşam döndiler heb
Seḥerden yine bindiler müretteb

Akşam oldu döndüler, erkenden yerli yerince (yine) at bindiler.

Melik Vāmıḳ dil ü cānile ṭurdı
Binüb yaḫşına meydāna yügürdi

Melik Vamık can u gönülden kalktı atına binip meydana sürdü.

Alub tīr [ü] kemānı ṭutdı meydān
Düşürdi yire ol gün iki biñ cān

Ok ve yayı alıp meydana girdi, o gün ikibin canı yere serdi.

Görincek Tūr-i Efreng oldı dil-teng
Didi zinhār kimesne itmesün ceng

Frenk Tūr görünce canı sıkıldı, "Sakın kimse savaşmasın!" dedi.

3615 Şeb-i hengām irince ḳaldı meydān
Gelüb ḳondı yirinde merd-i meydān

Yiğit (Vamık) akşam oluncaya kadar meydanda bekledi, dönüp yerine geldi.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr şād oldı ġāyet
Güzeller şāhı ᶜAẕrā bī-nihāyet

Hakim ve Dilpezir oldukça sevindi, güzeller şahı Azra nihayetsiz sevindi.

Görür aḫşam irişdi gün ṭolundı
Seḥerden yine meşrıḳda bulundı

Akşam olup günün bittiğini görür, seher yine gündoğusunda (hazır) olur.

Ṭurub at arḳasına geldi ᶜasker
Çalındı kūs [u] çözüldi ᶜalemler

Asker kalkıp ata bindi., davul çalındı ve bayraklar açıldı.

126b Bu yaña Şāh Vāmıḳ şīr-i ġarrān
Girüb meydān içinde itdi cevlān

Bu tarafta kükremiş arslan şah Vamık meydana çıkıp dolaştı.

3620 Çaġırdı Tūr-i bed-rāya ṣalub el
Eyitdi merdiseñ meydānuma gel

Kötü fikirli Tūr'a el sallayıp çağırdı, "Erkek isen karşıma çık!" dedi.

İşidincek bu sözi oldı derhem
İrişdi yüregine zaḫm-ı verhem

(Tūr) bu sözü işitince incindi yüreğine hakaret yarası değdi.

Bu sözler Tūr'a ġāyet eyledi kār
Siñer kendüye zehri nitekim mār

Bu sözler Tūr'a çok işler, yılan gibi (bu) zehri içinde saklar.

Yitişdi Vāmıḳ'a oldı muḳābil
Didi işde irişdüm olma ġāfil

Yetişip Vamık'ın karşısına geldi, "İşte geldim kendini kolla!" dedi.

Pey-ā-pey üc gün üc dün ceng iderler
Cihānı birbirine teng iderler

Ardarda üç gün üç gece savaşırlar, dünyayı birbirlerine dar ederler.

3625 Ẓafer bulmadı bunlar birbirine
Süñüler aldı āḫir ellerine

Bunlar birbirlerine üstünlük sağlıyamadı, sonunda ellerine süngüleri aldılar.

Anuñla daḫı bulunmadı çāre
Ṣıġındı Ḳādir-i Perverdgār'a

Onunla da sonuç elde edilemeyince (Vamık) mutlak güç sahibi Allāh'a sığındı,

İrüb Tūr'ı atından ḳapdı Vāmıḳ
Bi-emr-i Ḥażret-i Vehhāb-ı Ḥāliḳ

yetişip Tūr'ı atından aldı, Yaratıp Bağışlayan Allāh'ın emriyle

Yire urdı inüb gögsine çıḳdı
Elin bağladı boynın ipe ṭaḳdı

yere vurup (attan) inip göğsüne çıktı. Elini bağladı, boynuna ip taktı.

Ḫudā ḳuvvet virüp ol ᶜaskeri ṣır
Ṭaġıtdı cümlesin şāh-ı cihāngīr

Allāh kuvvet verdi, cihan padişahı o askerin hepsini kırıp geçirdi.

3630 Muẓaffer oldı sulṭān-ı muẓaffer
Buyurdı ḳanı gelsün Tūr-i ebter

Muzaffer sultan zaferi kazandı, "Kuyruğu kesik Tūr nerede? Gelsin!" dedi.

Getürdiler o melʿūnı şikeste
Boyın-zencīr eli ayağı beste

O lanetliyi yaralı, boynu zincirli elleri kelepçeli olarak getirdiler.

Melik Vāmıḳ buyurdı ḳanı Behmen
Bu cismüm içre cānuñ cānı Behmen

Melik Vamık (Tür'a) "Canımın canı olan Behmen nerede?" diye sordu.

Yüzini yire sürdi ʿaczile Tūr
Didi şāhā hemīşe düşmenüñ ḫor

Tür zavallıca yüzünü yere sürdü, "Ey şah daima düşmanın hordur." dedi.

127a Ṣorarsañ Behmen'i ṣağ u selāmet
Yatur ḥabsümde olmışdur melāmet

"Behmen'i sorarsan sağ salim, dışlanmış olarak hapisanemde yatıyor.

3635 Şehā ḥabs eyledüm bir yirde anı
Velī irgürmedüm aña ziyānı

Ey şah onu bir yerde hapsettim ama ona zarar vermedim.

Riʿāyet itdüm elden geldüginçe
Elümde vüsʿ [ü] ṭāḳat oldıġınca

Elden geldiği kadar, imkan ölçüsünde ve gücüm yettiğince görüp gözettim.

Varayın yüzüm üzre iy cihāngīr
Gele şimdi ḥużūr-ı şāha ol şīr

Ey cihan padişahı yüzümün üstüne varıp o arslanı şimdi şahın huzuruna getireyim."

Ḫalāṣ eyledi bendden Tūr[ı][237] server
Yüzin sürdi ayağına ḳodı ser

Sultan Tür'un bağlarını çözdü, (Tür, şahın) ayağına yüz sürdü, baş koydu.

İrişdi Behmenüñ öpdi ayağın
Götürdi her nekim varise bağın

Yetişti Behmen'in ayağını öptü, bütün bağlarını çözdü.

3640 Ṣorub ḥālini göñlin ele aldı
Alub biñ ʿizzetile şāha geldi

Halini sorup gönlünü aldı, bin saygıyla alıp şaha getirdi.

Görincek şāhı Behmen eyledi āh
Yıḳıldı düşdi Behmen üstine şāh

Behmen şahı görünce ah etti, şah (da) yıkılıp Behmen'in üstüne düştü.

Ḳocub bağrına başdı şāhı Behmen
Ḳocuşdılar nitekim cānile ten

Behmen, şahı kucaklayıp bağrına bastı, canla ten gibi kucaklaştılar.

Melik Vāmıḳ geçen aḥvāli bir bir
Mufaṣṣal Behmen'e heb itdi taḳrīr

Melik Vamık geçenleri bir bir Behmen'e ayrıntılarıyla anlattı.

İki ḥasret buluşdı oldılar şād
İderler bu ṣafādan Tūr'ı āzād

İki hasret buluşup sevindiler, bu keyifle Tür'u serbest bıraktılar.

3645 Ḫalāṣ itdi özin ol varṭadan Tūr
Başın ḳurtardı gitdi ʿāciz ü ḫor

Tür o tehlikeden kendini kurtardı, başını alıp aciz ve aşağılanmış olarak gitti.

Varub bir ḥīle düzdi Tūr-i bed-rāy
Çerī cemʿine meşġūl oldı bir ay

Kötü fikirli Tür gidip bir hile düşündü, bir ay asker toplamakla meşgul oldu.

---

[237] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

Dirildi bir yire atlu piyāde
Ḳamusı oldı yüz biñden ziyāde

Süvarî ve piyade olanlar bir yere toplandı, tamamı yüzbin(kişi)den fazlaydı.

Hemān ol gün buyurdı Tūr-ı bed-kār
İderler Naḫcüvān'a ṭoġrı ılġār

Aynı gün kötü işler çeviren Tūr (ve askerleri) Nahcüvan'a doğru at sürdüler.

127b **TŪR'I BEHMEN ḪĀṬIRİÇÜN ĀZĀD İDÜB TEKRĀR LEŞKER ÇEKÜB ḤİLE İLE VĀMIḲ'I ÇĀHA DÜŞÜRÜB ESİR İTDÜGİDÜR**

([Vamık] Behmen'in Hatırı İçin Tur'u Serbest Bıraktı, [Tūr'un] Tekrar Asker Toplayıp Hile ile Vamık'ı Kuyuya Düşürerek Esir Etmesi)

Melik Vāmıḳ serîr-i Naḫcüvān'da
Oturub ᶜişret eyleridi anda

Melik Vamık Nahcüvan tahtında oturup eğleniyordu.

3650 Yitişdi nāgehān feryādcı bir er
Didi şāhā irişdi Tū[r-i] ebter

Ansızın yaygaracı bir kişi geldi, şaha "Hayırsız Tūr geldi."dedi.

Bugün gelmezse yarın çîn seḥer-gāh
İrişdi taḫt-gāh-ı şāha bed-ḫᵛāh

"Bugün gelmezse yarın şafak vakti (o) kötü emelli (Tūr) şahın başkentine ulaşır."

Revān ṭurdı Melik Vāmıḳ yirinden
Yimezdi ġam cihānuñ ᶜaskerinden

Melik Vamık hemen yerinden kalktı. Dünyanın askeri (gelse) aldırmazdı.

Henüz Arslanile buluşmamışdı
Dilekciler gelüb barışmamışdı

(Fakat) henüz Arslan ile görüşmeye oturmamıştı, arabulucular gelip barış(tır)mamıştı.

Gelincek şāh-ı ᶜuşşāḳ ol araya
Kim Arslan gitmişidi Dilgüşā'ya

Aşıkların şahı oraya geldiğinde, Arslan Dilgüşa'ya gitmişti.

3655 Şeh Arslan ḳullarından niçe ādem
Şehenşāha muṭîᶜ olmışlar ol dem

Şah Arslan'ın maiyetinden bir çoğu o zaman şahlar şahına bağlanmıştı.

Temām on biñe irdi ᶜasker-i şāh
Yitişdi leşker-i kem-rāh [u] bî-rāh

Şahın askeri tam onbine ulaştı, niyeti bozuk asker gelip ulaştı.

Muḳābil oldı geldi Tūr-i ebter
Buyurdı bir uġurdan cümle ᶜasker

Hayırsız Tūr (Vamık ile) karşı karşıya geldi, (Tūr) emretti bütün asker hep birlikte

Ṣalarlar Vāmıḳ'uñ üstine raḫşı
İder Vāmıḳ bularla cengi yaḫşı

Vamık'ın üstüne at sürdüler. Vamık bunlarla yaman çarpıştı.

Yidi defᶜa şıdı ol ᶜaskeri[238] şāh
Görüb Tūr anı eyler derdile āh

Şah o askeri yedi defa bozguna uğrattı. Tūr onu görüp dert ile ah etti.

3660 Şeh-i meşrıḳ çü ġarba itdi ᶜazmi
Ḳonub bunlar daḫı terk itdi rezmi

Doğu şahı (güneş) batınca bunlar da konaklayıp savaşı bıraktı.

Ṭanışdı ol gice Tūr itdi tedbîr
Ki şîri ḥîle birle ide naḫcîr

O gece Tūr arslanı hileyle avlamak için görüş alışverişinde bulunup plan yaptı.

[238] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

128a Ḳazarlar rezm-gāhda bir ulu çāh
Ola kim düşe Vāmıḳ aña nāgāh

Olur ki ansızın Vamık düşer diye savaş alanında derin bir kuyu kazarlar,

Belürmez ḳıl ḳadar ol arada çāk
İderler üstini pür-ḫār u ḫāşāk

O kuyunun ağzı kıl kadar belli değildi. üzerini çerçöplerle (kamufle) ederler.

Ṣabāḥ oldı yine atlandı leşker
Melik Vāmıḳ eline aldı gönder

Sabah oldu. Asker atlandı, Melik Vamık eline mızrak aldı.

3665 Ṣalar meydāna at kim ide cevlān
K'ide ᶜarż-ı hüner ol merd-i meydān

O yiğit gezip hüner göstermek için meydana at sürdü.

Ḳażā-yı nāgehān ol çāha düşdi
Nekim varise kāfir aña üşdi

Apansız kazayla o kuyuya düştü, ne kadar kafir varsa onun üzerine üşüştü.

Cüdā düşdi şehenşāhdan semendi
Ṣalarlar üstine yir yir kemendi

Atı, şahlar şahından ayrı tüştü. Yer yer üzerine kement attılar.

Ṭutub bend eylediler şāhı bunlar
Getürdiler başına ḳara günler

Şahı tutup bağladılar, başına kara günler getirdiler.

Ḳonub leşker oturdı taḫtına Tūr
Bu feṯḥ-i bāba ġāyet oldı maġrūr

Asker konakladı, Tür tahtına oturdu. Bu fetihe çok gururlandı.

3670 Getürler Vāmıḳ'ı dīvāna maḥbūs
Aġız bendile nūr-i çeşm-i Ṭaymūs

Taymüs'un gözünün nuru Vamık'ı ağzı bağlı esir olarak huzura getirirler.

Zevāle irdi mihr-i Müşterī-fer
Görincek anı Tūr-ı naḥṣ-ı ekber

Müşteri parlaklığındaki güneş battı, büyük uğursuz Tür onu görünce

Didi ḳanı benüm mihr-i münīrüm
Gözüm nūrı ḥabībüm Dilpeẕīr'üm

"Hani benim nurlu güneşim, gözümün nuru, sevgilim, Dilpezir'im?" dedi.

Ḳanı Behmen ḳanı ᶜAẕrā vü Dilşād
Getür anları bendümden ol āzād

"Hani Behmen, hani Azra ve Dilşad? Onları getir esaretten kurtul!"

İşitdi Vāmıḳ anı gözi ṭoldı
Silüb yaşını döndi yine güldi

Vamık onu duyunca gözleri doldu, yaşını silip dönüp yine güldü.

3675 Didi iy bī-edeb nā-cins ü nā-merd
Erenler meclisinde añılur merd

"Ey edepsiz, cinsi belirsiz, kahpe, yiğitler meclisinde mert(ler) anılır.

Añılmaz zen erenler ṣoḥbetinde
Añarlar ᶜavreti ᶜavret ḳatında

Erkekler sohbetinde kadın(lık eden) anılmaz, karıyı karı huzurunda anarlar."

128b Bu sözi Tūr işitdi öykelendi
Ṭaraldı[239] cānı vü göñli bulandı

Tür bu sözü işitince öfkelendi, canı sıkıldı ve midesi bulandı.

[239] "Ṭarıldı" şeklinde harekeli.

Ġażabdan ḳurıdı cisminde cānı
Didi boynın uruñ virmeñ emānı

Öfkeden cisminde canı kurudu, "Aman vermeyin boynunu vurun!" dedi.

Veẕīri varidi bir ehl-i idrāk
Gözi vü göñli mekr ü fitneden pāk

Gözü ve gönlü hile hurdadan temizlenmiş tecrübeli bir veziri vardı.

3680 Eyitdi Tūr'a iy şāh-ı cihān-bīn
Dilerseñ kim ᶜadūdan alasın kīn

Tür'a dedi ki "Ey cihan görmüş padişah, düşmandan hıncını almak istiyorsan

Ġażab vaḳtinde ṣabr itmek gerekdür
Ulular sözidür nitmeñ gerekdür

ulular: 'öfkelendiğinde sabr etmek gerekir." demiştir.' (o halde) ne yapmalısın,

Budur şimdi aña tedbīr-i rūşen
Buluna Dilpeẕīr ᶜAẕra vü Behmen

şimdi onun görünen çaresi şudur: Dilpezir, Azra ve Behmen bulunmalıdır!

Ḳalursa bunlaruñ biri belādur
Ki bunlar birbirine mübtelādur

Bunların biri kalırsa bela olur, çünkü birbirlerine düşkündürler.

Ṭutulduġı zemānda Behmen'üñ sen
Urayduñ boynını gideydi Behmen

Behmen yakalandığında boynunu vursaydın (ve) Behmen ölseydi

3685 Gelincek Behmen'i bulmasa zinde
Degüldi Vāmıḳ'uñ ᶜālem gözinde

Vamık geldiğinde onu yaşıyor bulmasaydı dünya gözüne gelmez

Yaḳardı şehrüñi tālān iderdi
Şehir ḫalḳın ḳamu nālān iderdi

şehrini yakar, yağmalardı. Bütün şehir halkını inletirdi.

Buyur iy şāh-ı ᶜālem ḥabs olunsun
Ḳamu yoldaşları bir bir bulunsun

Ey cihan padişahı emret hapsedilsin, bütün arkadaşları teker teker yakalansın!

Pes andan idesin muḥkem siyāset
Buyur zindāna anı oldur ᶜādet

Ondan sonra sıkı bir siyaset takip edersin. emret zindana atılsın, usül budur."

Bu tedbīri begendi ol münāfıḳ
Aġır bendile maḥbūs oldı Vāmıḳ

O münafik bu önlemi beğendi. Vamık ağır zincirlerle hapsedildi.

3690 Döker göz yaşın ᶜAẕrā bu ṭarafdan
Ṭolundı gördi meh burc-ı şerefden

Bu tarafta Azra gözyaşı döküyordu. Şeref burcunda ayı dolunay olmuş gördü.

Dögüb göksini Behmen dirdi feryād
Yanınca Dilpeẕīr ol serv-i āzād

Behmen Dilpezir ve hür servi (Azra). göğüslerini dövüp feryat ediyordular.

129a Ḥakīm-i ḫaste-dil eylerdi nāle
Yaḳardı cānın oda ṣanki lāle

Kalbi hasta Hakim inler. lale gibi canını ateşe yakardı.

Seḥerden şāh-ı encüm milk-i şarḳı
Alub feṯḥ itdi ṣaldı tīġ-i berḳi

Yıldızların şahı şafakta şimşek kılıcını vurup doğuyu ele geçirdi.

Çalındı kūs-ı ḥarbī bindi ᶜasker
Döke ḳanı bedenden ayıra ser

Harp davulu çalındı asker kan döküp baş kesmek için (ata) bindi,

3695 Bu yaña Dilpeẕīr ᶜAẓrā vü Behmen
Ġazāya niyyet itdiler seḥerden

Bu tarafta Dilpezir, Azra ve Behmen şafakla birlikte savaşmaya karar verdiler.

Ḥakīm'e didiler iy pīr-i ḥikmet
Bize vir bāb-ı hikmetden naṣīḥat

Hakim'e "Ey yaşlı bilgin, bize ilim kapısından öğüt ver!" dediler.

Nedür bu varṭaya tedbīr-i nāfiᶜ
Kim ola bu belā şerrine dāfiᶜ

"Bu tehlikeyi ortadan kaldıracak önlem nedir, bu belanın şerrini defedici kimdir?"

Buyurdı pīr-i ḥikmet bir güzel pend
İşitdiler bular didiler aḥsend[240]

Yaşlı bilgin güzel öğütler verdi, bunlar dinleyip "aferin!" dediler.

Didi budur anuñ tedbīr ü re'yi
Bu yolda cümlemüz ola fidāyī

Onun önlemi ve fikri şudur: "Bu yolda hepimiz kendimizi feda edelim!

3700 Göñülden baş u cān terkin uravuz
Irılmayub bu yolda berk ṭuravuz

Gönüllü olarak başımızı canımızı terk edelim, ayrılmayıp bu yolda sağlam duralım.

Ölince idelüm küffārile ceng
Uralum başına vü dişine seng

Ölünceye kadar kafirlerle savaşalım, başına ve dişine taş vuralım!

Ümīdüm bu hidāyet ide Ḥannān
Muᶜīn ola bu yolda bize Mennān

Hannan ve Mennan olan Allāh'ın bu yolda klavuz ve yardımcı olacağına ümitliyim."

Bu tedbīri görürler cümle rüşen
Geyerler başa ḫūd arḳaya cevşen

Bu düşünceyi hepsi yerinde bulur, başlarına cevşen sırtlarına zırh giyerler.

Melik Vāmıḳ cemālin bir kez ᶜAẓrā
Añub gözden aḳıtdı iki deryā

Azra, Melik Vamık'ın güzel yüzünü bir kez anıp gözü iki deniz oldu.

3705 Ḥakīm öñinde baş ḳodı didi āh
Ḳocuşub Dilpeẕīr'i öpdi ol māh

Hakim'in önüne baş koyup ah etti, o ay Dilpezir'le kucaklaşıp onu öptü.

Eyitdi Behmen'e iy yār-ı ṣādıḳ
Görünürse saña dīdār-ı Vāmıḳ

Behmen'e "Ey gerçek dost, sana Vamık görünürse

129b Elin bizden öpüp eyle duᶜāyı
Unutmasun duᶜadan bu gedāyı

elini öpüp bizden taraf dua et, bu yoksulu duada unutmasın!

Duᶜādan siz daḫı itmeñ ferāmūş
Didi vü urdı kendin ᶜaskere ḫōş

Siz de duada unutmayın!" dedi ve kendini askere doğru attı.

Ṣağın ṣola devürdi ṣolı ṣağa
Düşürdi niçe başları ayaġa

Sağını sola, solunu sağa devirdi, nice başları ayak(lar altın)a düşürdü.

3710 Ṭağıtdı ḳalb-gāhın ol çerīnüñ
Alur tīġile cānın her birinüñ

O askerin merkezini dağıttı, kılıçla her birinin canını aldı.

Temāmet leşkere heybet oturdı
Fireng'üñ cānına zaḥmet getürdi

Bütün asker korkuya kapıldı, Freng'in canına sıkıntı geldi.

[240] Kelimenin doğrusu "eḥsent".

Görüb Tūr anı oldı key hirāsān[241]
Buyurdı ᶜasker itdi tīr bārān

Tür onu görüp çok korktu, emretti asker ok yağdırdı.

Atına kend'özine şol ḳadar oḳ
Ururlar kim aña ḥadd u ḥıyās yoḳ

Atına ve kendine haddi hesabı olmayacak kadar ok vururlar.

Zebūn olub güzeller şāhı ᶜAẕrā
Yüz urub Ḥaḳḳ'a dir bār-i Ḫudāyā

Güzeller şahı Azra, gücü tükenince secd ederek Allāh'a, "Ey Allāh'ım" der.

3715 ᶜİnāyet eyle vir yā Rab[242] nuṣret
Muᶜīn ol kim bulam aᶜdāya furṣat

"Ya Rabbi lutf et, zafer ver, uygun bir fırsat yakalamam için yardımcı ol!

Cemālin Vāmıḳuñ bir kerre göster
Göreyin anı andan vireyin ser

Vamık'ın güzel yüzünü bir kerre göster, onu göreyim ondan sonra başımı vereyim!"

Şu deñlü eyledi dergāha nāzı
Ḳabūl olındı ḥażretde niyāzı

Hak kapısına o kadar yalvardı ki duası (Allāh'ın) huzurunda kabul edildi.

Hemān-dem ḳarşudan bir toz belürdi
Ṣanasın bir ulu ṭaġdur gelürdi

Aynı anda karşıdan bir toz belirdi, sanki bir ulu dağ gelmekteydi.

Toza yil ḳarşu vardı toz açıldı
İçinden bir ulu leşker seçildi

Tozu rüzgar karşıladı, toz açıldı, içinden bir büyük ordu çıktı.

3720 Bilinmez bu ḳavim ẓāhir degüldür
Bu rūşen oldı kim kāfir degüldür

(Daha önce) görülmemiş yabancı bir kavimdi, (ancak) kafir olmadıkları belliydi.

Gelüb bu leşkere oldı berāber
Görüb ḳorḳdı anı Tūr-ı bed-aḫter

Gelip (Tür'un) askerine karıştı, yıldızı uğursuz Tür onu görüp korktu.

130a Götürdi Vāmıḳ'ı bendile ḳaçdı
Deñizde bir aṭa var aña geçdi

Vamık'ı bağlı olarak alıp kaçtı, denizde bir adaya sığındı.

İrişdi Dilpeẕīr ᶜAẕrā'yı ḳapdı
Yüzin yüzine sürdi boynın öpdi

Dilpezir yetişip Azra'yı kaçırdı, yüzünü yüzüne sürdü, boynunu öptü.

Dönüb ᶜAẕrā didi yā Rab bu server
Kim ola kim çeker bu deñlü leşker

Azra dönüp "Ya Rab bu lider kimdir,bu kadar asker sevkedebilen kim olabilir?" dedi.

3725 Bizümle yaġı olsa ceng iderdi
Cihānı başumuza teng iderdi

"Bizimle düşman olsa savaşır, dünyayı başımıza dar ederdi.

ᶜİnāyetdür meger feyż itdi Sübḥān
Yetişdi buñ deminde bize dermān

Allāh lütuf yağdırdı, felaket anında bize derman yetişti.

Hezārān çoḳ şükür minnet Ḫudā'ya
Siper oldı yitişdi bu ḳażāya

Allāh'a binlerce şükür, bu kazaya yetişip kalkan oldu."

---

[241] "herāsān" şeklinde harekeli.
[242] "Rabı" şeklinde harekeli.

Didi vü düşdi yire ol perī-ruḫ
Mecāli ḳalmadı virmedi pāsuḫ

O peri yanaklı (bunları) söyledi ve yere düştü, gücü kalmadı cevap ver(e)medi.

Ki zīrā ḥadden aşmışdı aḳan ḳan
Ol eṭrāfı pür itmiş laʿl ü mercān

Çünkü çok kan kaybetmişti, etrafını yakut ve kırmızı mercan doldurmuştu.

3730 Beğāyet bī-mecālidi dil-ārām
Anuñçün idemezdi bir dem ārām

Gönül süsleyen (Azra) çok zayıf düşmüştü, onun için bir an rahat edemiyordu.

ŞEHR-İ TÜS EMĪRİ MERZBĀN ŞĀH ʿAZRĀ TAṢVĪRİN GÖRÜB ʿĀŞIḲ OLUB VEZĪRİN YİRİNDE ḲOYUB ARAYU GİTDÜGİDÜR

(Tüs Şehrinin Lideri Merzbān Şāh'ın Azrā'nın Resmini Görüp Aşık Olması, Vezirini Yerine Koyarak Aramaya Çıkması)

Elā iy ṭālib-i esrār-ı ḥikmet
Gözüñ ac bu cihāndan añla ʿibret

Ey olayların gizli sebeplerine talip olan (okuyucu) gözünü aç bu dünyadan ders al!

Ḥaḳḳ'uñ her bir işinde ḥikmeti var
Ki her ḥikmetde yüz biñ ʿibreti var

Allāh'ın her işinde bir sebebi var, her sebepte (alınacak) yüzbin ders var.

Sebebsüz nesne yoḳdur bu cihānda
Naẓār itseñ zemīn ü ās-mānda

Bu dünyada, yere ve göğe baksan sebepsiz şey yoktur.

Sebedür birbirine cümle eşyā
ʿAceb ḥikmetdür iy bār-i Ḫudāya

Her şey birbirinin sebebidir, Ey Allāh'ım şaşılacak gizli sebeplerin var.

130b *3735* Ḳaçan virmek diler bir derde dermān
İder evvel anı giryān u biryān

(Allāh) ne zaman bir derde derman vermek dilerse onu önce ağlatıp sızlatır,

Yaḳar pervāne gibi nār-ı ḳahra
Boyar cismini anuñ āb-ı zehre

mahvetme ateşine pervane gibi yakar, bedenini zehir suyuna boyar.

Eridür pūte-i ḥikmetde anı
Kederden ṣāfī olur cism ü cānı

İlahī sebep potasında onu eritir, kederden (onun) bedeni ve canı saflaşır.

ʿAceb ḥikmet ki altun olıcaḳ ḳāl
İdemez kimse añа ḳilile ḳāl

Söz altın (gibi değerli) olunca kimsenin ona dedikodu edememesi büyük hikmettir.

Key añlaġıl bu ḥikmet bü'l-ʿacebdür
Ki Ḥaḳḳ'uñ luṭfına ḳahrı sebebdür

Allāh'ın iyiliğine sebep mahvetmesidir, bunu iyice anla bu çok şaşılacak şeydir

3740 Bu deñlü derd ü miḥnet çekdi ʿAzrā
Añа luṭf itdi āḫir Ḥaḳ Taʿālā

Azra bu kadar dert ve sıkıntı çekti: Hak Taala sonunda onu ödüllendirdi.

İdenler bu ḥikāyetden rivāyet
Şu vechile beyān itdi ḥikāyet

Bu hikayeyi rivayet edenler şu şekilde devam ettiler:

Şu vaḳtin kim güzeller şāhı ʿAzrā
Cemāli naḳşın itmişidi inşā

Güzeller şahı Azra'nın güzelliğini resmettirdiği zaman

Mükerrer anı ḫōş yazdurmışidi
Cihān milkini heb gezdürmişidi

onu güzelce kopyalatmış dünyayı hep dolaştırmıştı.

Ṭağılmışidi çün rūy-i zemīne
Biri ol ṣuretüñ varmışdı Çīn'e

Yeryüzüne dağılmış, o kopyalardan biri Çin'e varmıştı.

3745 Melik Vamıḳ aña olmışdı ᶜāşıḳ
Anuñçün ᶜālemi gezmişdi vāmıḳ

Melik Vamık ona aşık olmuş onun için aşkıyla dünyayı gezmişti.

Anuñ birini bir ehl-i dil almış
Zemānile meger ol Ṭūs'a gelmiş

Bir gönül ehli o(resimler)den birini almış zamanla Tüs'a gelmiş,

İletmiş pād-şāha anı pīşkeş
Görüb şāhuñ düşer cānına āteş

onu hediye olarak padişaha sunmuş. Şah görünce canına ateş düşmüş.

Meger ol devr içinde bir ulu şāh
İdinmişidi Ṭūs'ı taḫt u dergāh

Meğer o devirde bir ulu şah Tüs'u başkent ve karargah edinmişti.

Temāmet ḥükm iderdi ol diyāra
Dinürdi Merzbān ol şehr-yāra

Oraların tamamına hükmederdi, o sultana Merzban denirdi.

131a *3750* Kemāl-i ᶜāḳlile mevṣūfidi ol
Cihānda ᶜadlile maᶜrūfidi ol

Merzban, kıvrak zekasıyla ünlü, dünyada adaletiyle tanınmış (biriy)di.

Çü gördi Merzbān ol ṣūreti ḫūb
İdindi cān u dilden anı maḥbūb

Merzban o güzel yüzü görünce ona can u gönülden aşık oldu.

Gidermezdi gice gündüz naẓardan
Esīr olmışdı gönli ol eṣerden

Gece gündüz gözünün önünden kaldırmazdı, gönlü o esere esir olmuştu.

Çü bildi ṣūreti ᶜAzrā'yimiş bu
Dil ü cān boynına sevdāyimiş bu

Resmi Azra'ya ait olduğunu, can ve gönlün boynına sevda olduğunu öğrendi.

Bu ṣūret fitnesi aldı ḳarārın
Yile virdi elinden iḫtiyārın

Bu resmin fitnesi aklını aldı, sabrını yele ver(ip bitir)di.

3755 Ḳodı taḫtı vü terk itdi diyārı
Bıraḳdı cümle gözden kār [ü] bārı

Tahtı bırakıp oraları terk etti, işi gücü bıraktı, (hiçbir şey) gözünde değildi.

Vezīrini ḳodı yirinde nāyib
Ṭaleb itmege yāri oldı ṭālib

Vezirini yerine vekil olarak bıraktı, sevgiliyi aramaya çıktı.

Yanınca aldı bir miḳdār leşker
Ḳamusı pür-hüner serheng ü server

Yanına bir miktar hepsi hünerli komutan ve lider olan asker aldı,

Revān oldı seḥerden Merzbān Şāh
İderek nāle vü feryādile āh

Merzban ah ile ağlayıp inleyerek şafakla yola düştü.

Gice gündüz yüridi niçe gün yol
Yolın irgürdi Ġaznī şehrine ol

Gece gündüz çok yol yürüdü, yolu Gazni şehrine vardı.

3760 Görürler Ġaznī ḫalḳı cümle pür-ġam
Kara geyüb ṭutarlar yās u mātem

Birinden ṣordı ḥāli Merzbān Şāh
Niçün bu ḫalḳ ḳara geyüb ider āh

Cevāb virüb didi bir ehl-i idrāk
Bu şehrüñ şāhına bir duḫter-i pāk

Müyesser itmişidi Ḥaḳ Taʿālā
Dinürdi ol mehüñ adına ʿAẕrā

Meger bir gice ġāyib oldı ol māh
Anuñçün mātem eyler şehrile şāh

131b*3765* İşitdi Merzbān Şāh oldı dil-teng
Didi oldur o kim geçdi bañā reng

Yüregi oda yandı bu ḳahırdan
O gün ḳatlanmadı çıḳdı şehirden

Şu resme içdi andı itdi ʿahdi
Ölince eyleye bu yolda cehdi

Ḳarār itmeye anı bulmayınca
Ḳomaya aġlamaġı gülmeyince

Cihānı seyr iderken Merzbān Şāh
O gün ol cenge irdi yolı nāgāh

3770 Gelincek Merzbān Şāh ṣındı leşker
Ṭaġıldı ḳalmadı ol yirde bir er

Çü gördi Merzbān Şāh bir ḳac ādem
Yaluñuz ḳaldılar çekmediler ġam

Sürüb atını irdi añā server
Gelüb gördi iki ʿavret iki er

Ḥakīm ü Dilpeẕīr ʿAẕrā vü Behmen
İderler bir arada dördi[243] şīven

Kim ʿAẕrā'nuñ şu deñlü aḳdı ḳanı
Yaḳın ḳalmışdı pervāz ide cānı

3775 Gözi ṭuş oldı māha Merzbān'uñ
Temāşā itdi ḥüsnin ol Hümā'nuñ

Gazni halkını kederli, kara(lar) giyinip yas ve matem tutmakta görürler.

Merzban Şah, durumu birinden sordu: "Niçin bu halk kara giyip ah çeker?"

Akıllı kişi cevap verdi: "Bu şehrin şahına temiz bir kızı

Hak Taala nasip etmişti. O ayın adına Azra denirdi.

Bir gece o ay kaybolduğu için şehir ve şah mateme girdi."

Merzban Şah'ın canı sıkıldı. "Beni oyuna getiren odur." dedi.

Bu ezikliken yüreği ateşe yandı, o gün dayanamadı şehirden çıktı.

Şu hususlara söz verip yemin etti: Ölünceye kadar bu yolda gayret edeceğine,

onu bulmayınca durmayacağına, gülmeyince ağlamayı bırakmayacağına.

Merzban Şah cihanı gezerken, o gün yolu ansızın o savaş(ın olduğu yer)e ulaştı.

Merzban Şah geldiğinde (Tûr'un) askeri bozuldu, orada bir er kalmadı, dağıldı.

Merzban Şah yalnız kalmış, kaçmamış birkaç kişi görünce

atını sürüp on(lar)a ulaştı, geldiğinde iki kadın, iki erkek gördü.

Hakim, Dilpezir, Azra ve Behmen, dördü birarada feryad etmekteydiler.

Azra o kadar kan kaybetmişti ki ölmesi yakındı.

Merzban'ın gözü ay (Azra'ya) ilişti. o Hüma'nın güzelliğini seyretti.

---

[243] "dözdi" veya "düzdi" okunacak şekilde yazılmış.

Cigerden Merzbān Şāh itdi bir āh
Didi budur benüm istedügüm māh

Merzban Şah içten bir ah çekip "Benim istediğim ay budur." dedi.

Atından yire indi cüst ü çālāk
Başın aldı dizi üstine bī-pāk

Çarçabuk atından yere indi, (Azra'nın) başını arzuyla dizinin üstüne aldı.

Güzeller şāhınuñ gitmişdi ᶜaḳlı
Ṣanurlardı görenler itdi naḳlı

Güzeller şahının aklı başında değildi, görenler öldü sanırdı.

Ṣaçarlar gül yañağına gülābı
Virüb tiryāḳ içürdiler cülābi

Gül yanağına gülsuyu serper, ilaç verip gülsuyu içirirdiler.

132a*3780* Yiyüb tiryāḳı vü cülābı içdi
Gelüb başına ᶜaḳlı gözin açdı

İlacı yiyip, gülsuyunu içti, aklı başına gelip gözünü açtı.

Görür başını bir şāhuñ dizinde
Yüzi yüzinde vü gözi gözinde

Başını bir şahın dizinde, yüzü yüzünde ve gözü gözünde gördü.

Ayaġ üstine biñ cehdile ṭurdı
Şeh öñinde yüzin ṭoprağa sürdi

Bin gayretle ayağa kalktı, şahın önünde yüzünü toprağa sürdü.

Hezārān rıfḳile luṭfile bānū
Ḳodı başın ayaġa öpdi zānū

(Azra) Hanım, binlerce yumuşaklık ve iyilikle başını (şahın) ayağına koyup diz öptü.

Ki ᶜarż-ı ḥāle yoġıdı mecāli
Ne añlardı cevābı ne su'āli

Halini anlatmaya gücü yoktu, ne soruyu ne cevabı anlayabilirdi.

3785 Özi göyindi şāhuñ yandı cānı
Didi iy bāġ-ı cennet gül-sitānı

Şah acıdı, içi yandı, "Ey cennet bağının gül alıcısı," dedi.

Nedendür bunca ḥāre iy yüzi gül
Mizāc-ı nāzüküñ eyler taḥammül

"Ey gül yüzlü, nazik yaradılışının katlandığı bu kadar yara nedendir?"

Getürdi başına ᶜaḳlını ᶜAẕrā
Duᶜā itdi yir öpdi didi şāha

Azra aklını başına topla(maya çalış)tı, dua edip yeri öptü, "Ey şah," dedi.

Benüm ḳıṣṣam uzaḳdur iy cihāngīr
Ḳanı dil biñde birin ide taḳrīr

"Ey cihan sultanı benim hikayem uzundur, binde birini anlatacak dil nerede..."

Nekim geldiyse başa ḫayr u şerden
Cihānda her nekim geçdiyse serden

Hayır ve şer olarak başa ne geldi, dünyada başından ne geçtiyse

3790 Ne artıḳ didi ne eksik temāmet
Aġızdan eyledi bir bir ḥikāyet

ne eksik ne fazla tamamını bir bir hikaye etti.

Ṣoñında eydür iy şāh-ı yegāne
Buları bāña gösterdi zemāne

Sonunda "Ey biricik şah zaman, bana bunları gösterdi." dedi.

Derünumda egerçi yāre çoḳdur
Bu dertden ẕerre deñlü yāre yoḳdur

"İçimde her ne kadar yara çoksa da bu dertten zerre kadar şikayetçi değilim.

Budur derdüm ki aldurdum ṭabîbüm
İki ᶜālemde maḳṣūdum ḥabîbüm

Doktorumu yanıltan derdim budur. İki alemde maksadım sevgilimdir.

Bu cānum andan oldı pür-cirāḥat
Ne tende vü ne cānda ḳaldı rāḥat

Bu canım ondan yara doldu, ne tende ne canda rahatım var.

132b*3795* Bu derdüñ oldurur dermānı iy şāh
Anuñ ᶜışḳında cānum ala Allāh

Ey şah bu derdin dermanı odur, Allāh canımı onun aşkında alsın.

Gerekmez baña dünyāda bu dirlik
Meger kim anuñile ola birlik

Onunla birlikte olmayınca bu dünya hayatı bana gerekmez."

Didi vü nevḥa ḳıldı ol semen-ber
Ḫazān oldı ṣarardı verd-i aḥmer

dedi ve o yasemin göğüslü inledi, kırmızı gül (gibi) sararıp soldu.

Çeküb bir āh-ı serd-i āteş-engîz
Ḥicābı refᶜ idüb itmedi perhîz

Ateşi körüklenmiş keskin bir ah çekip (yüzünden) perdeyi kaldırdı, sakınmadı.

Didi iy dertlere dermān viren Ḥaḳ
Ḳuru ṭoprağa tāze cān viren Ḥaḳ

"Ey dertlere derman veren Hak, kuru toprağa taze can veren Hak!" dedi.

3800 Cihānı yoġiken sen eyledüñ var
işde ḳudretüñ olmışdur iẓhār

"Cihanı yoktan sen var ettin, her işte Her *kudretini gösterdin.*

Ki yoġı var [u] varı yoġ iden sen
Ki çoġı az u azı çoḳ iden sen

Yoğu var ve varı yok eden sen, çoğu az ve azı çok eden sen.

Müyesser it baña Vāmıḳ cemālin
Ki maᶜşūḳuñ göre ᶜāşıḳ cemālin

Bana Vamık'ın güzel yüzünü nasip et de seven sevilenin güzelliğini görsün.

Beni luṭf eyle ansuz itme yā Rab
Bu ḫaste cismi cānsuz itme yā Rab

lutfedip beni onsuz etme ya Rab, bu hasta cismi cansız etme Ya Rab!

İlāhî derdüme luṭf it devā ḳıl
Yā cānum al yā cānānum ᶜaṭā ḳıl

Allāh'ım derdime lutfunla derman ver, ya canımı al ya sevgilimi (bana) bağışla!"

3805 Derūnî ḥāletile ḳıldı zārî
Yıḳıldı yire ḳalmadı ḳarārı

İçten gelerek ağladı, yere yıkıldı, şuuru gitti.

Gözin açdı yine kendüyi dirdi
Edeb birle sözini kesdi ṭurdı

Gözünü açıp yine kendini toparladı, haddini bilerek sözünü kesip kalktı.

Bu aḥvāli görincek Merzbān Şāh
Naṣîḥat virdi didi iy yüzi māh

Merzban Şah bu halleri görünce nasihat verdi. "Ey ay yüzlü!" dedi.

Bu sözler kim buyurduñ cümle maᶜḳūl
Degüldür ehl-i dil ḳatında maḳbūl

"Demiş olduğun sözlerin hepsi akıllıca, (fakat) gönül ehli olanların katında anlamsız.

Yoluñda cān virüb bîçāre ᶜāşıḳ
Şehîd oldı saᶜādet buldı Vāmıḳ

Zavallı aşık Vamık yolunda can verip şehit oldu, (ebedi) mutluluğu buldu.

133a *3810* Girü gelmeyiser giden ḳo gitsün
Ḫudā anı ġarīḳ-i raḥmet itsün

Geri gelmeyecek (artık), Giden bırak gitsin,
Allāh ona bol bol rahmet etsin!

Giden gitdi anı ḫayrile yād it
Duᶜā birle hemān rūḥını şād it

Giden gitti, onu hayırla an, duayla ruhunu şad et!

Ḫazān olduḳça ṭopraġile hemdem
Ruḫuñ olsun gül ü gülzār-ı ḫurrem

Yaprak dökümü toprakla arkadaş oldukça
yanağın gül ve şenlik gülbahçesi olsun!

Güle gülşende bülbül eksük olmaz
Ki bülbül olıcaḳ gül eksük olmaz

Güle gülbahçesinde bülbül eksik olmaz ve
bülbül olunca da gül eksik olmaz.

Gül imdi gül gibi iy lāle-ruḫsār
Niçe bir olasın bülbül gibi zār

Ey lale yanaklı artık gül gibi gül, (daha) ne
kadar bülbül gibi ağlıyacaksın?

3815 Ne deñlü zaḥmet olsa iy şeker-nūş
Beni telḫ itme sözüm eyle der-gūş

Ey tatlı sözlü, ne kadar zor olsa da beni
azarlama, sözümü dinle!

Beyān idem saña bir ḫōş ḥikāyet
Kim ola hem ḥikāyet hem şikāyet

Sana güzel bir hikaye anlatayım da hem
hikaye hem de şikayet olsun.

İşit derd-i derūnın derd-mendüñ
Ne yanar āteşi gör bu sipendüñ

Dertlinin gönül derdini dinle, bu tütsüle-
nen üzerliğin ateşi nasıl yanar, gör!

Ḳuluñdur şehr-i Ṭūs'uñ şehr-yārı
Ferīdūn [u][244] Sikender yād-gārı

(Ben)Feridūn ve İskender sülalesinden olan
Tūs şehri padişahı, köleniz..

Meger günlerde bir gün iy yüzi gül
Gülerdi gül fiġān eylerdi bülbül

Ey gül yüzlü, ünlerden bir gün, gül güler,
bülbül feryat ederdi.

3820 Gülistānidi ol gün ᶜazm-gāhum
Ki servüñ sāyesinde bezm-gāhum

O gün gezinti yerim gülbahçesi, eğlence
meskenim servinin gölgesiydi.

İderdüm ᶜİş ü ᶜişret şād u ḫurrem
Sürūr-ı cān gelüb gitmişidi ġam

Şen şakrak yiyip içip eğlenirdim, cana
sevinç gelmiş, üzüntü gitmişti.

Ṭutub nergis gibi altun piyāle
Ṣunardı sāḳī-yi müşgīn-külāle

Siyah kıvırcık saçlı saki, nergise benzeyen
altın kadehi doldurup, sunuyordu.

İçerdüm dōst-kāmī nūş-ber-nūş
Cihāñ fikrini itmişdüm ferāmūş

Kafa dengi dostlarla durmadan içiyordum,
dünya gailesini unutmuştum.

Ser-i derbān ḳapudan girdi nāgāh
Duᶜā itdi ḳodı baş öpdi dergāh

Baş kapıcı ansızın kapıdan girdi, dua edip
baş koydu, eşik öptü.

133b *3825* Eyitdi Cem gibi iy şāh-ı ᶜālem
Hemīşe cāmile ol şād u ḫurrem

'Cem'e benzeyen ey cihan padişahı' dedi.
'Her zaman kadehle şen ve mutlu ol!

[244] Bağlaç *esre* harekesiyle verilmiş.

Ayaḳ tozıyla irdi bir müsāfir
Şāha medḥ ü şenālar itdi vāfir

Ayağının tozuyla bir misafir geldi, (siz) şaha çokça övgü ve iltifatlar etti.

Şeh-i ᶜālem-penāhı görmek ister
Yüzini ḫāk-i pāye[245] sürmek ister

Herkesin sığınağı olan şahı görmek, yüzünü ayağının toprağına sürmek ister.'

Buyurdum geldi ol merd-i seḫun-sāz
Selām virdüm duᶜāya itdi āgāz

Emrettim, o söz işleyici adam geldi, selam verdim, duaya başladı.

Elinde bir ᶜacāyib bergüzārı
Bir üstād-ı cihānuñ yād-gārı

Elinde dünya çapında bir ustanın eseri, ilginç bir hediye (vardı).

3830 Açup gördüm ki bir levḫ-i münaḳḳaş
Yazılmış anda bir taṣvīr-i dil-keş

Açıp nakışlı bir levha gördüm, ona gönül çekici bir resim yapılmış.

Olıncak ol cemāle gözlerüm ṭuş
Ḳodum cām-ı meyi ᶜışḳ itdi serḫōş

Gözlerim o güzelliğe ilişince içki kadehini bıraktım, (çünkü) aşk sarhoş etti.

Göricek oldı cümle varlıġum yoḳ
Ṭoḳundı kirpüginden cānıma oḳ

Görünce bütün varlığım yok oldu, (onun) kirpiklerinden canıma ok saplandı.

Mücaᶜad zülfinüñ müşgīn kemendi
Kemendi ṣaldı cān boynına bendi

Lülelenmiş saçlarının siyah kemendi, ruhumun boynuna kement attı.

Şarāb-ı şevḳ-ı laᶜliyile mestem
O taṣvīri görelden püt-perestem

Kızıldudağının arzu şarabıyla sarhoşum, o resmi gördüğümden beri put perestim.

3835 Bıraḳdum tācı başdan taḫtı elden
Cihān naḳşını yudum levḥ-i dilden

Tacı baştan, tahtı elden bıraktım, dünya resmini (adını) gönül defterinden sildim.

Niçe yıldur ki ser-gerdān u ḥayrāñ
Felek gibi dönerin zār u giryāñ

Bir çok yıldır başı dönmüş ve sersem, ağlayıp sızlayarak gökler gibi dönerim.

Umarın bir gün iy mihr-i cihān-tāb
Ṭoġa devlet güni feṭḥ ola bir bāb

Ey cihana ışıyan güneş, bir gün devlet güneşi doğar,bir kapı açılır diye umutluyum.

Biḥamdillāh bugün ol mihr-i devlet
Göründi ẕerreye Allāh'a minnet

Hamdolsun bugün o devlet güneşi, zerreye göründü. Allāh'a şükür.

Ḳabūl it ben ḳuluñ iy şāh-ı ḫūbān
Kim olam ḫidmetüñde bende-fermān

Ey güzeller şahı ben kulunu kabul et, huzurunda emir kulu olayım.

134a *3840* Nekim var māl u genc ü il vilāyet
Senüñdür cümlesin eyle ḥimāyet

Ne kadar mal, hazine, il ve vilayet varsa senindir hepsine sahip ol! "

İşitdüginde ᶜAẕrā oldı dil-teng
Ṭoḳundı cānına oḳ başına seng

Azra duyunca canı sıkıldı, canına ok başına taş değdi.

---

[245] "ḫāk" ve "pāy" kelimeleri bitişik yazılmış.

Şu resmile ṭaraldı[246] tende cānı
Revā oldur ki[247] terk ide revānı

Bedeninde canı öyle sıkıldı ki ruhu bedenini terketse şaşılmazdı.

Ġılāfından çıḳardı ḫanceri tīz
Didi iy ḫancer-i ḫūn-ḫōr u ḫūn-rīz

Hemen hançeri kılıfından çıkardı, "Ey kan içen ve kan döken hançer!" dedi.

Emān virme hemān ic ḳanumı sen
İrür cānānuma bu cānumı sen

"Bırakma, hemen kanımı sen iç, bu canımı sevgilime sen kavuştur!

3845 Gerekmez baña cānānsuz cihānı
N'iderler cismi çün olmaya cānı

Sevgilisiz dünyayı, cismi omayan canı ne yaparlar... bana (da) gerekmez."

Pey-ā-pey eyledi bir niçe kez āh
Ḳodı ḫancer ucın gögsine ol māh

Ardarda birkaç kez ah etti, o ay hançerin ucunu göğsüne koydu.

Diledi kim[248] düşe üstine bī-bāk[249]
Bedenden cān ide cān cübbesin çāk

Çekinmeden hançerin üstüne düşmeyi, canın tenden can cübbesini yırtmasını istedi.

Ki cān derdine dermāñ bula ḫaste
Yitişdi Dilpeẕīr-i dil-i şikeste

Böylece hasta,can derdine ilaç bulsun (diye düşünmüştü). Gönlü yaralı Dilpezir yetişti,

Elinden ḫançer-i bürrānı ḳapdı
Yüzin yüzine sürdi gözin öpdi

elinden keskin hançeri aldı, yüzünü yüzüne sürdü, gözlerini öptü.

3850 Görincek anı feryād itdi Behmen
Yitişdi pīr-i ḥikmet bir ṭarafdan

Behmen onu görünce feryat etti, diğer taraftan yaşlı bilgin yetişti.

Aña ḥikmet sözinden pīr-i ḥikmet
Hezārān eyledi pend ü naṣīḥat

Yaşlı bilgin ona hikmetli sözlerle binlerce öğüt nasihat etti.

Ṣadāḳat gördi ᶜAẕrā'dan şehenşāh
İlerü geldi eydür bārekallāh

Şah (Merzban)Azra'da bağlılık gördü, ilerledi, "BarekAllāh" dedi.

Aña dirler bu ᶜışḳ içinde ᶜāşıḳ
Ki maᶜşūḳuñ ola yolında ṣādıḳ

"Aşkta sevdiğinin yoluna bağlı olan kimseye aşık derler.

Cihāñ ṭolu belā vü ġam olursa
Yüzin döndürmez ᶜāşıḳ biñ ölürse

Cihan bela ve keder dolu olsa, bin kere ölse (de) yüz çevirmez."

134b *3855* Bu ḥāli gördi Ṭūs'uñ şehr-yārı
Elinde ḳalmadı ṣabr u ḳarārı

Tüs şahı bu hali görünce sabrı, kararlılığı gitti,

Bu dertler cānına şāhuñ boyandı
Uyurdı ḫᵛāb-ı ġafletden uyandı

Bu dertler şahın canına işledi, gerçeklerden habersiz uyurken uyandı.

Hemāñ dem irdi ilhām-ı ilāhī
Mükedderken münevver itdi şāhı

Aynı anda Allāh'tan ilham erişti, şah kederliyken içi açıldı.

---

[246] "ṭarıldı" şeklinde harekeli.
[247] bağlaç "ye" harfiyle yazılmış.
[248] "Diledi" ve "kim" kelimeleri bitişik yazılmış.
[249] "bāk" pāk şeklinde yazılmış.

Hevā-yı nefsi sürdi cān içinden
Giderdi şübhei īmān içinden

Nefsin isteğini candan sildi, inancını şüpheden temizledi.

İrişdi pertev-i nūr-i ḥaḳīḳī
Mecāzīnüñ kesildi her ṭarīḳi

Asıl nurun ışığı ulaştı, kopyanın bütün yolları kesildi.

3860 Muḥabbet meclisinden içdi cürᶜa
Bulub aṣlı naẓar ḳılmadı ferᶜa

Sevgi meclisinden (sevgi) yudumladı, Eser sahibini buldu, esere bakmadı.

Mecāzīden çü kūtāh eyledi dest
Mey-i bezm-i ḥaḳīḳīden olub mest

Kopyadan el çekince, hakikat meclisinin şarabından sarhoş oldu.

Gelüb māhuñ öñinde Merzbāñ Şāh
Dileyüb şuçını oldı ᶜöẕür-ḫāh

Merzban Şah gelip ay (Azra'nın) önünde suçunu bağışlaması için özür diledi.

Didi kemter ḳuluñ kim işi kemdür
Mürüvvet ehlinüñ dāyim keremdür

"Aşağılık kulun işi (hep) kötüdür,mert olanlar her zaman iyilikseverdir.

Kerem kānı mürüvvet maᶜdenisin
Saḫā vü cūd-ı luṭfile ġanīsin

Affetme dükkanı,iyilik madenisin, cömertlik ve bağış, lutfun elaçıklığı ile zenginsin.

3865 Muṭīᶜüz emrüñe ḥükmüñe münḳād
Gerek öldür gerekse eyle āzād

Emrine amade, kararına boynu eğriyiz, ister öldür, ister serbest bırak.

Bu günden ᶜömrüm oldukça cihānda
Ḳuluñ bilgil riyāsuz her zemāñda

Bu günden itibaren ömrüm oldukça ben kulunu her zaman doğrulukta bil!

Melik Vāmıḳ daḫı ferzendüm olsun
Emīrüm dilberüm dil-bendüm olsun

Melik Vamık da oğlum olsun, komutanım, sevdiğim, gönül bağladığım olsun!

İcāzet buyuruñ iy şāh-ı ᶜālem
Gidelüm Ṭūsa deñlü şād u ḫurrem

Ey alem şahı, izin verin Tüs'a kadar şen şakrak gidelim!

Gelince Vāmıḳ olsun meskenüñ Ṭūs
Salalum her diyāra biz de cāsūs

Vamık gelinceye kadar Tüs da kal, biz de her yere casus gönderelim,

135a *3870* Ümīzdür ki bulub şāhı görevüz
İki gözi murāda irgürevüz

şahı görmeyi, iki gözü murada erdirmeyi ümit ederiz."

Temām itdi sözin şāh oldı ḫāmūş
Güzeller şāḥı ᶜAẕrā eyledi gūş

Şah sözlerini bitirip sustu, güzeller şahı Azra (onu) dinledi.

Cevābın virdi şāhuñ ol semen-ber
Didi ᶜālemde maḳṣūduñ müyesser

O yasemin göğüslü (Azra), şahın cevabını verdi: "Alemde isteğine kavuşasın!

Şehenşāh her nekim buyurdı maᶜḳūl
Kemīne cāriyeñ ḳatında maḳbūl

(Siz) şahlar şahı her ne dediyseniz, mantıklı,(ben) zavallı hizmetçinizin kabulü.

Benüm ᶜöẕrüm var iy şāḥ-ı yigāne
Temām idince ᶜömrümi zemāne

Ey biricik şah, özür dilerim. Zaman ömrümü bitirinceye kadar

3875 Buçuḳ sāᶜat cihānda ṭurmayam hīc
Bulınca Vāmıḳ'ı oturmayam hīc

yarım saat bekleyemem, Vamık'ı bulunca-ya kadar (bir an bile) oturamam.

Baña ᶜālemde ansuz dirlik olmaz
Girürsem cennete gönlüm dölenmez

Bana alemde onsuz yaşamak yoktur, cennete girsem (de) gönlüm rahatlamaz.

Hemān himmet idüñ ben ḳula yoldaş
Bu yolda terk-i cān idem virem baş

Ben kulunuza bir yoldaş verin, bu yola baş koyup can vereyim

Eger ḥācet olursa yardım iy şāh
İdevüz şāhı ol ḥālden biz āgāh

Ey şah, gerektiğinde (siz) şahı durumdan haberdar ederiz.

İdesiz luṭfı ne gelse ᶜaṭādan
Unutmañ iy şeh-i ᶜālem duᶜādan

Lutfedip bağışlayınız, bizi dualarınızda unutmayınız!"

3880 İşitdi bu cevābı Ṭūs şāhı
Didi iy maẓhar-ı lutf-ı ilāhī

Tüs şahı bu cevabı işitti. "Ey Allāh'ın hayrına layık olan!" dedi.

Hidāyet rehber olsun Teñri nāẓır
ᶜİnāyetler yoluñda cümle ḥāżır

"Hak yolu rehberin Allāh koruyucun olsun, bütün hayırlar yoluna çıksın!"

Buyurdı bir ṭavile esb-i tāzī
Eyeri vü uyanı ṭabl-bāzı

Eğeri, davulu ve dizgini üzerinde olan bir tavla arap atı verdi;

Muraṣṣaᶜ lāciverdile müẕehheb
Yirinde cümle esbābı müretteb

Kıymetli taşlarla bezenmiş, lacivert süslü, her gereci yerli yerinde.

Niçe yük beksimāt[250] ü şehd ü şekker
Yanınca niçe hemyān[251] sīmile zer

Bir çok yük peksimet, bal ve şeker, ilaveten bir çok çanta dolusu altın ve gümüş.

135b *3885* Ḳabūl itdi ḳamu esbābı ol māh
Geçüb ol gün irişdi çün seḥer-gāh

O ay hepsini kabul etti. O gün geçti (ertesi gün) sabah olunca

Vidāᶜ itdi güzeller şāhına şāh
Revān oldı yolına çın seḥer-gāh

şah, güzeller şahına veda etti, erkenden yola düştü.

Ṭabīb ü Dilpeẕīr ᶜAẕrā vü Behmen
Ṭurub bunlar daḫı yirlü yirinden

(Onlar gidince) doktor, Dilpezir, Azra ve Behmen de yerlerinden kalktı,

Ḳalurlar dört kişi sermest ü ḥayrān
Firāḳ odına yanmış bağrı biryān

sersemlemiş ve şaşkın, bağrı ayrılık ateşine yanmış dört kişi olarak kaldılar.

Ne cānib gözlerine geldise ḫōş
Ṭutub ol ṭuşı bunlar gitdi pür-cūş

Hangi taraf gözlerine hoş geldiyse o yönü tutup istekle gittiler.

3890 Ṣorarlar her kişiye ir eger gic
Ki Vāmıḳdan ḫaber bilinmedi hīc

Erken olsun geç olsun herkese sordular, fakat Vamık'dan hiç haber yoktu.

---

[250] "beksimād" şeklinde yazılmış.
[251] "hümyān" şeklinde harekeli.

Aşub ṭaġ u dere deşt ü beyābān
Giderler gice vü gündüz şitābān

Dağ, dere, çöl, ova aşıp acaleyle gece gündüz giderler.

Bular gitmekde yārın istemekde
Dirİġ eylemeyüb sa‘y [ü] emekde

Bunlar çabayla gayretle sakınmayıp yarı arayarak gitmekteyken

Ola bir gün ‘ināyet ide Raḥmān
İrişe bunlaruñ derdine dermān

bir gün ola ki Çok Acıyan (Allāh) lutfedip bunların derdine derman vere!..

VĀMIḲ'I TŪR ḲAYD U BEND İLE GEMİYE ḲOYUB ALUB ḲAÇDUĠIDUR
(Tür'un Bağlı Vāmık'ı Gemiyle Kaçırması)

Bu cānibden diyelüm bir rivāyet
İdelüm yine Vāmıḳ'dan ḥikāyet

Rivayeti bu taraftan söyleyelim: yine Vamık'tan hikaye edelim:

3895 Bu dehr-i dūn kime eylerse kİne
Hümā olursa endürür zemİne

Bu alçak dünya kime düşmanlık düşünse Hüma olsa yere indirir.

Kime eylerse devrān intiḳāmı
Serİriken şerā olur maḳāmı

Zaman kimden intikam almak istese onun yeri taht iken toprak olur.

Yüzin döndürse devrān bir kişiden
Eger merdise kemterdür dişiden

Devran bir kişiden yüz çevirse erkekse dişiden daha aşağı olur.

Çü Vāmıḳ'dan yüzin dönderdi devrān
Şalub bir varṭaya itdi perİşān

Devran Vamık'tan yüz çevirdiği için bir uçuruma atıp perişan etti.

136a İşitdüñ niçe kez kim Tür-ı Efreng
İderken Vāmıḳ u ‘Azrāyile ceng

(Ey dinleyici) Frenk Tür'un bir çok kez Vamık ve Azra ile savaştığını dinledin.

3900 Çü Vāmıḳ ṭutılub olmışdı maḥbūs
O demde irmişidi ḫüsrev-i Ṭūs

Hani Vamık yakalanıp hapsedilmiş, o anda Tüs padişahı yetişmişti.

Göricek anı şındı Tūr-ı bed-ḫū
Düşüb cānına ġam göñline ḳorḫu

Kötü huylu Tür onu görünce bozguna uğradı, canına keder gönlüne korku düştü.

Hezİmin şerbetini çünki içdi
Götürüb Vāmıḳ'ı bendile ḳaçdı

Yenilgi şerbetini içtiği için Vamık'ı bağlı halde alıp kaçtı.

O gün ol gice ilġār itdi gitdi
Yarındası yolu deryāya yitdi

O gün ve o gece hızla at sürüp gitti, ertesi gün yolu denize ulaştı.

Gemisi ḥāẓıridi girdi ol dūn
Deñiz yüzinde gitdiler yidi gün

Gemisi hazırdı, o alçak (adam) bindi ve yedi gün denizde gittiler.

3905 Sekizinci güni vaḳt-i seḥer-gāh
Görindi yidi ulu bārça nāgāh

Sekizinci günü seher vakti, ansızın yedi büyük kalyon göründü.

Görüb Tūr'uñ gemisin ṭoblar atdı
Göz açdurmadı irdi yitdi ṭutdı

Tür'un gemisini görüp toplar attı, göz açtırmadı, yetişip yakaladı.

Ezelden Tūr'a bunlar yaġı imiş
Oda ṭapıcı ṭaġı bāġı imiş

Bunlar, ta başından beri Tūr'a düşmanmış her şeyleriyle ateşe tapıcıymışlar.

Gemiler birbirine çün çatıldı
Kırıldı kimi kimisi ṭutuldı

Gemiler birbirine kenetlenince (dövüş başladı), kimi öldürüldü, kimi yakalandı.

Ol eşnāda bile ṭutuldı Vāmıḳ
Degüldi ṭāliᶜ vü devlet muvāfıḳ

(Yakalananlarla) birlikte Vamık da ele geçti, talihi ve şansı yaver değildi.

3910 Ḳażāya çün rıżā virdi şehenşāh
Ola bir gün ᶜināyet ide Allāh

Şahlar şahı kaderine razıydı, Allāh bir gün yardım ederdi.

Gemide buldılar māl u ḫazīne
Ṣanasın ṭālibin buldı defīne

Gemide mal ve hazine buldular, sanki arayanı defineyi bul(muş gibi sevin)di.

Bu fetḥe germ olub āteş-perestler
Giderler şevḳile maġrūr u mestler

Ateşe tapanlar bu zafere heyecanlanıp, coşkuyla, böbürlenerek yol alırlar.

Açub yilken giderler ḫurrem u şād
Çıḳar bir ḫōş mülāyim müstaḳīm bād

Yelken açıp şen şakrak giderler, (gidiş) yönünde hoş, yumuşak bir rüzgar çıkar.

136b Yürürler gice gündüz yollarına
İrer āteş-perestler illerine

Ateşe tapanlar gece gündüz yola devam eder, illerine ulaşırlar.

3915 Çıḳarlar Hind ilinde bir kenāra
Oda ṭaparlaridi āş-kāra

Hindistan'da bir kıyıya çıkarlar. Açıkça ateşe tapıyorlardı.

Emīri ehl-i nāruñ ehl-i tedbīr
Cihān-dide cihān fettānı bir pīr

Ateş halkının reisi akıllı, dünya görmüş, gözü açık bir yaşlıydı.

Bilüb Tūr'ı buyurdı dikdiler dār
Boġazından o kelbi itdi ber-dār

Tūr'u tanıdı, emretti, darağacı diktiler, o iti boğazından astılar.

Buyurdı baḫş idüñ māl u esīri
İderler ᶜöşrin anuñ māl-ı mīri

"Mal ve esirleri bölüşün!" diye buyurdu. Onun onda birini devlet vergisi ederler.

Esīrler āteşe ḫidmet iderler
Belālar çeküben ḳanlar yudarlar

Esirler ateşe hizmet etmekte, eziyetlerle kan yutmaktaydılar.

3920 Ḳomadılar bu ḫalḳı şöyle ḫālī
Çü ḳısmet eylediler bāḳī mālı

Bunları da boşta bırakmayıp, kalanını bölüştüler ya

Bu pīrüñ ḫissesine düşdi Vāmıḳ
Emīriken ḳul oldı şāh-ı ᶜāşıḳ

yaşlı kabile reisinin hissesine Vamık düştü. Aşıkların şahı efendiyken kul oldu.

Eger çi ṣuretā ḳulidi sulṭān
Velī maᶜnīde oldur cān u cānān

Sultan (Vamık) görünüşte kul olsa da manada can ve sevgili odur.

Ḳul oldı evvelinde Ḫūb-ı Kenᶜān
Gör āḫir Mıṣr'a sulṭān itdi Sübḥān

Başlangıçta Yusuf da köle oldu ama gör ki Allāh sonunda Mısır'a sultan etti.

Olursa zerrece Ḥaḳ'dan ᶜināyet — *Allâh'tan zerre kadar yardım olursa kul*
Ṭoğar ḳul başına şems-i saᶜādet — *başına mutluluk güneşi doğar.*

3925 Çü Vāmıḳ eyleridi pīre ḫidmet — *Vamık yaşlı adama hizmet ediyordu ama*
Velī ḫidmet idenler buldı ᶜizzet — *hizmet edenler saygınlık bulmuştur.*

Ululıḳ isteriseñ ḫidmet eyle — *Yücelmek istiyorsan hizmet et, büyükleri*
Uluları göricek ḥürmet eyle — *görünce saygılı davran!*

Şu deñlü itdi ḫidmet anda Vāmıḳ — *Vamık orada öyle hizmet eder ki her defa-*
Olur her vechile iḥsāna lāyıḳ — *sında bağış yapılmaya layık olur.*

Begendi ḫidmetini şāhuñ ol pīr — *Yaşlı adam şahın hizmetini beğendi, yakın*
Yanında ḫidmetile eyledi yir — *hizmetine aldı.*

137a Gice gündüz iderler cām u bāde — *Gece gündüz içki meclisi kurarlar. Şahzade*
Emīr⟨i⟩-i meclis oldı şāhzāde — *meclisin şefi olur.*

3930 Elinden ḳomazidi cāmı dāyim — *Kadehi elinden hiç bırakmazdı, şah*
Olurdı ḫidmet içre şāh kāyim — *hizmette esas duruştaydı.*

Nigārını nihānī yād iderdi — *Gizlice sevdiğini anar, yıkılmış gönlünü*
Yıḳılmış göñlini ābād iderdi — *onarırdı.*

Geh olur ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā cūş iderdi — *Bazen Azra'nın aşkı coşar, bazen aklını*
Gehī ᶜaḳlın alub bī-hūş iderdi — *alıp sarhoş ederdi.*

Gehī bülbül gibi açub dehānı — *Bazen bülbül gibi öter, bazen mecliste*
Gehī meclisde āh eyler nihānī — *gizlice ah ederdi.*

İderken bāde-i gül-gūnı ol şāh — *Şah gül renkli şarap içerken, sevgilinin*
Ruḫ⟨ı⟩-ı dildārı añub eyledi āh — *yanağını anıp ah etti.*

3935 Virüb ᶜaḳlını bāda itdi nāle — *Aklını yele verip inledi, gözleri gizli gizli çığ*
Yaşın yaşın aḳıtdı çeşm[i][252] jāle — *döktü.*

Görür ol pīr-i dānā ḥālin anuñ — *Akıllı ihtiyar onun halini görüp, durumu-*
Firāsetle bilür aḥvālin anuñ — *nun ne olduğunu sezinledi.*

Suᶜāl idüb aña ol pīr-i ḫōş-yār — *Dost canlı ihtiyar neden ağlayıp inlediğini*
Nedendür bu fiġān u nāle vü zār — *sordu,*

Degüldür ikiden ḫālī bu aḥvāl — *(ve ekledi): "Bu hal iki şeyden başka bir şey*
Biri ġurbet biri ᶜışḳdur be-her-ḥāl — *değildir, biri gurbet, ikincisi kesinlikle aşk.*

Eger ᶜışḳdur eger ġurbet beyān it — *İster gurbet ister aşk olsun söyle, problem*
Ne müşkil varise bize ᶜıyān it — *neyse bize açıkla!*

[252] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

3940 Ṣaḳın benden üşenme iy cüvān-merd
Getürme ḫāṭıruña żerrece gerd

Ḥaḳīḳat ʿışḳuñ olursa bu ḥālet
Virem āteş Ḥaḳḳiçün ben icāzet

Söze çün buldı furṣat Şāh Vāmıḳ
Nice olduġını ʿAżrā'ya ʿāşıḳ

Atasın anasın terk itdügini
Ḳoyub tācı vü taḫtı gitdügini

137b Gezüb ilden ile görüb serencām
İrişince nigāra itdüm iḳdām

3945 Temām el virmişiken ʿışḳ-bāzī
Uçurdum ġafletile şāh-bāzı

Niçe günler olub anuñla ḫōş-ḥāl
Dönüb bu çarḫ-ı ġaddār itdi bir āl

Nigārumdan ayırdı ben ḥaḳīri
Ki yoḳdur ben faḳīrüñ dest-gīri

Egerçi devletüñde var ḫużūrum
Ġanīyüz niʿmetüñle yoḳ ḳuṣūrum

Velī çıḳmaz göñülden şevḳ-i dildār
İder mest olsa ʿāşıḳ āhile zār

3950 Elüme aldugumca cām [u] ṣaḥbā
Ṣanur dīvāne göñlüm laʿl-i ʿAżrā

Beni ʿışḳ itdi bir derde giriftār
ʿAceb mi olsa kārum nāle vü zār

Gehī söylerdi gāhī aġlaridi
Geh āh idüb cigerler ṭaġlaridi

Gözinüñ yaşını eylerdi ʿunnāb
Yanınca bile aġlar şeyḫile şāb

Çıḳardı göklere āhı duḫānı
İrüb çarḫa boyardı ās-mānı

3955 Şu deñlü yandı ḥālin ehl-i nāra
Ki ṣan āteş bıraḳdı ol diyāra

Özi göyündi her kim eyledi gūş
Temām itdi sözini oldı ḫāmūş

Ey delikanlı sakın benden çekinme, gönlünü zerre kadar tasalandırma!

Gerçekten bu haline sebep aşk ise ateşe yemin ederim ki izin verirdim."

Şah Vamık söz alınca Azra'ya nasıl aşık olduğunu

anasını babasını terk ettiğini, tacını tahtını bırakıp gittiğini (anlattı ve devam etti):

"Maceralarla sevgiliye ulaşıncaya kadar sabırla gayret ettim,

tam yalancı aşk el uzatmışken, dalgınlıkla (avcı) doğanı (elden) kaçırdım.

Bir çok gün onunla mutluyken bu acımasız dünya bir hile yaptı.

Kimsesi olmayan ben zavallı fakiri sevgilimden ayırdı.

Her ne kadar devletinizde huzurluysam, nimetinizle zenginsem, eksiğim yoksa da

sevgilinin arzusu, gönülden çıkmaz (ve) aşık sarhoş olunca ağlayıp inletir.

Kadehi şişeyi elime aldıkça divane gönlüm Azra'nın dudağı sanır.

Beni aşk bir derde düşürdü, işim ağlayıp inlemek olsa tuhaf olur mu?"

Bazen söyler bazen ağlardı, bazen ah edip ciğerleri dağlardı.

Gözünün yaşı dikenli unnab idi. Onunla birlikte genç, yaşlı (herkes) ağlar,

ahının dumanı göklere çıkar, gökyüzünü boyardı.

Ateş halkına öyle dert yandı ki sanki oralara ateş bıraktı.

Hem kendi hem dinleyenler yandı, sözlerini bitirip sustu.

Beyān-ı vāḳiᶜini diñledi pīr
İcāzet virdi didi itme teḫīr

İhtiyar, olayları dinledi, izin verdi, "Gecikme!" dedi.

Virüb āteş-perestler aḳçe altun
Ḳarār itmedi daḫı anda bir gün

Ateşe tapanlar, altın/para verdi. (Vamık) orada daha bir gün kalmadı.

138a Vidāᶜ itdi o pīre yüridi rāh
Ḫayāl-i dilberile oldı hem-rāh

İhtiyara veda edip yola düştü, sevgilinin hayaliyle yoldaş oldu.

3960 Arayı gitdi ᶜAẕrā'yı şehenşāh
Murādına irişe inşāallāh

Şahlar şahı Azra'yı aramaya gitti, inşaAllāh muradına kavuşur!

ᶜAẔRĀ VŪ BEHMEN DİLPEẔİR Ü ḤAKİM VĀMIḲ'UÑ ḲANDALIĠIN BİLMEYÜB ṬALEB İDERKEN ZENGİ'LER ḲALᶜASINDA GİRİFTĀR OLDUĠIN BEYĀN İDER

(Azrā, Behmen, Dilpezīr ve Hakīm, Vāmık'ın Nerede Olduğunu Bilmeyip Ararken Zengī'lerin Kalesinde Tutsak Olmaları)

Bu yaña ṭutışub odlara ᶜAẕrā
Dökerdi gözlerinüñ yaşı deryā

Bu tarafta Azra ateşlere yanıp gözünden denizler (gibi) yaş dökerdi.

Giderdi cān atub dört yār-ı hemderd
Çekerler derdi germā miḥnet-i serd

Dört dert ortağı dost, can atıp gider, sıcak derdi, soğuk sıkıntısı çekerlerdi.

Gice gündüz ne iḳlīme irerler
İrenden Vāmıḳ aḥvālin ṣorarlar

Gece gündüz hangi ülkeye varsalar gelenden geçenden Vamık'ı sorarlar.

Bu resmile giderler bir niçe gün
İrerler bir ulu ṣaḥrāya bir gün

Bu şekilde bir çok gün gider, bir gün büyük bir ovaya varırlar.

3965 Açılmış lāle vü nesrīn ü sūsen
Arada çeşme-sār u ḥavż-ı rūşen

Lale, nesrin ve susenler açılmış, ortada çeşmelik ve berrak bir havuz.

Bir ulu kārbān ol sebze-zāra
İnüb ḳonmış oturmış bir kenāra

Büyük bir kervan o çimenliğe konaklamış bir kenara oturmuş.

Gelüb bir güşede bunlar da indi
Begendi yüklerin indürdi ḳondı

Bunlar da gelip bir köşeye indiler, beğenip yüklerini indirerek konakladılar.

Ki bir bir kārbandan ṣordı ᶜAẕrā
Ḫaber bilinmedi Vāmıḳ'dan aṣlā

Azra kervandakilerden teker teker Vamık'ı sordu, hiç haber yoktu.

Yirinden kārbān ṭurdı seḥer-gāh
Ki bunlar daḫı oldı bile hem-rāh

Kervan seher vakti yerinden ayaklandı, bunlar da birlikte yoldaş oldular.

3970 Giderken yolları bir kūh-sāra
İrer inüb ḳonarlar bir kenāra

Giderken yolları dağlık bir yere varır, inip bir kenara konaklarlar.

Meger ol yirde bir niçe ḥarāmī
Gice gündüz öñerler ol maḳāmı

Meğer orada bir çok eşkıya gece gündüz orayı beklermiş.

138b Görincek kārbānı ṣaldılar at
K'ideler bunları luᶜbile şehmāt

Kervanı görünce at sürdüler ki bunları piyonla şah-mat edeler.

Biri birine urdı kārbānı
Dökerler niçe cāndan yire ḳanı

Kervanı birbirine geçirip bir çok kişinn kanını dökerler.

Görincek anı ᶜAẕrā-yı cihāngīr
Süvār oldı eline aldı şimşīr

Yiğit Azra onu görünce eline kılıç alıp ata bindı.

3975 Geyindi Dilpeẕīr egnine cevşen
Görüb anı yarağa girdi Behmen

Dilpezir sırtına zırh giyindi, Behmen silahlarını kuşandı.

Ḥarāmī leşkerine irdi bir bir
Ac arslanlar şanasın buldı naḫcīr

Aç arslanlar av bulmuş gibi birer birer (ardarda) eşkıyaya daldılar.

Ṭaġıtdılar ḥarāmī dirnegini
Diri ṭutub çevürdiler begini

Eşkıya topluluğunu dağıttılar, beğlerini canlı yakalayıp çembere aldılar.

Gezend[253] irgürmediler baş u cāna
Ziyān olmadı çöpce kārbāna

Baş ve canlarına zarar gelmedi, kervana çöp kadar zarar verdirmediler.

Olanlar kārbānuñ ḫalḳına baş
İderler āferīn taḥsīn ü şābāş[254]

Kervan halkına reis olanlar (onlara) "aferin" der ve överler.

3980 İderler çoḳ taẕarruᶜ çoḳ temelluḳ
Kesüb ḳurbānlar itdiler taṣadduḳ

Yalvarıp yaltaklandılar, kurban kesip sadaka verdiler.

Bilenler kārbānda resm ü ᶜādet
İderler bunlara ᶜālī ẕiyāfet

Kervanın adetini, töresini bilenler bunlara büyük bir ziyafet verdi.

Görürler her maḳāli bir maḳāmda
Ṣorarlar ḥāli eşnā-yı kelāmda

Her sözün bir sırası olduğunu bilir söz arasında durumu sorarlar.

Cevābın virdi ᶜAẕrā-yı cefā-keş
Yüregine bularuñ ḳodı āteş

Çilekeş Azra cevap verdi, bunların yüreğine ateş koydu.

Ne cevri çekdise devrān elinden
Ne luṭfı gördise cānān elinden

Felekten ne sıkıntı gördü, sevgiliden ne iyilik gördüyse

3985 Birez aġlar birez taḳrīr iderdi
Geh olur sözini taġyīr iderdi

biraz ağlayıp biraz anlatırdı, bazen sözü değiştirirdi.

Özi göyündi her kim eyledi güş
Ḳamusı oldılar bī-hūş u medhūş

Hem dinleyen hem kendi yandı, hepsi sarhoş oldu ve ürperdi.

139a Şeh-i cüvān idüb ᶜoẕrile ᶜizzet
Bulardan eyledi yola icāzet

Genç şah özür dileyerek saygı gösterdi, bunlardan gitmek için izin istedi.

Didiler iy meh-i ferḫunde-aḫter
Ḳabūl it cümle olduḳ saña çāker

"Ey şansı açık ay, sana hizmetçi olduk kabul et!" dediler.

---

[253] "Güzend" şeklinde harekeli.
[254] "sābāş" şeklinde yazılmış

Yanuñca sāye gibi iy yüzi nūr
Ölince ḫidmetüñden olmazuz dūr

"Ey nur yüzlü, gölge gibi ölünceye kadar yanında olur bırakmayız."

3990 Şeh-i ḫūbān baş oldı kārbāna
Seḥerden oldılar yola revāne

Güzeller şahı kervana reis oldu. Şafakla yola düştüler.

 Isızlıḳ yoldı derbend ü çengel[255]
Olurdı ḫār u ḫas yolcıya engel

Tenhalık, dar geçit ve orman bir yoldu, çer çöp yolcuya engel olmaktaydı.

Kimesne olmazidi cānluya ṭuş
Yügürmezdi ḳolan uçmazidi ḳuş

Canlı bir şeye rastlanmaz, zebra yürümez, kuş uçmazdı.

Giderler ol yola bir ay temāmet
Otuz birinci gün ṣaġ u selāmet

Tam bir ay o yolda yürürler, otuzbirinci gün sağ salim

Olurlar varṭa-ı derbendden āzād
Ḳonarlar bir arada ḫurrem ü şād

dar geçidin tehlikesinden hürriyete kavuşur, bir yerde şen ve sevinçle konaklarlar.

3995 Görürler püşte üzre bir ḥiṣārı
Felek evcine irmiş burc bārı

Tepede burcunun uzunluğu göğün doruğuna ulaşmış bir hisar görürler.

Didiler bu maḳāmda vardur ādem
Ümīzdür il içidür çekmezüz ġam

"Burası şehir merkezi, birileri vardır. Sıkıntı çekmiyeceğimizi umarız." dediler.

Yaḳub āteş bişer her dürlü niᶜmet
Yiyüb içüb iderler ᶜiş ü ᶜişret

Ateş yakıp her türlü yemek pişirir, yiyip içip eğlenirler.

Yorılmışlaridi ḥadden ziyāde
Virür ᶜaḳlın bularuñ uyḫu bāda

Haddinden fazla yorulmuşlardı. Uyku bunların aklını yele verir.

Yatu[r]lar şöyle ġāfil fārıġü'l-bāl
Felek itdi yine bunlara bir āl

Gönlü rahat bir şekilde yatarlar. Felek bunlara yine bir hile yaptı.

4000 Meger bu ḳalᶜada biñ merd-i bī-dīn
Olurdı cümlesi ḫūn-ḫōr [u] ḫōd-bīn

Meğer kalede bin tane dinsiz, hepsi kan dökücü, kibirli adam bulunuyormuş.

İderdi biri biñ merdile cengi
Emīri bunlaruñ bir naḥs Zengī

Biri bin adamla savaşabilirdi, Bunların komutanı uğursuz bir Zengi'ydi.

139b Elinden kimse bulmazdı emānı
Yürütmez olmışidi kārbānı

Elinden kimse kurtulamazdı, kervanları geçirmez olmuştu.

Ki Zengī kārbānı gördi ġāfil
Didi bunlardan olur ḥiṣṣe ḥāṣıl

Zengi, kervanı herşeyden habersiz görünce "Bunlardan bir şeyler elde ederiz." dedi.

Buyurdı yüz kişi girdi yarağa
Ṭaḳındılar yarağı ṣola ṣağa

Emretti, yüz kişi silahlandı, sağlarına sollarına silah kuşandılar.

---

[255] "çüngel" şeklinde harekeli.

4005 Alurlar orta yire kārbānı
Çekerler tīġi virmezler emānı

Kervanı çenbere alıp kılıç çeker, göz açtırmazlar.

Meger ol demde ᶜAẕrā-yı perī-ḫū
Imızġanmış gözin almışdı uyḫu

Meğer o sırada peri huylu Azra uyuklamış, gözünü uyku almıştı.

Görür ḫāb içre bir ṣaḥrāda Vāmıḳ
Ṭurur küsmiş gibi maᶜşūḳa ᶜāşıḳ

Rüyada Vamık'ı bir ovada görür. Sevdiğine küskün durmaktadır.

Güzeller şāhına söz söylemez hīç
Benefşe gibi boynın eyleyüb pīç

Güzeller şahıyla hiç konuşmaz, menekşe gibi boynunu eğmiştir.

Şu deñlü yalvarur ᶜAẕrā-yı gül-fām
Öpüb elin ayaġın eyler iḳdām

Gül renkli (Azra) çok yalvarır, elini ayağını öpüp (konuşturmaya) çabalar.

4010 Pes andan didi Vāmıḳ iy melek-ḫū
Girür mi ᶜāşıḳuñ gözine uyḫu

Ondan sonra Vamık, "Ey melek huylu sevenin gözüne uyku girer mi?" dedi.

Bu sözi işidüb ᶜAẕrā ider āh
Ḳulaġına girür ceng üni nāgāh

Azra bu sözü işitip ah çeker, ansızın kulağına savaş sesleri gelir.

Uyandı gördi bir āşūb [u] ġavġā
Geyindi ata bindi ṭurdı ᶜAẕrā

Azra uyandı, bir kavga dövüş vardı, kalktı, giyinip ata bindi.

Ṭurub uyardı Behmen Dilpeẕīr'i
İderler hāy hūy [u] dār [u] gīri

Behmen kalkıp Dilpezir'i uyandırdı, hay huy, gürültü patırtı ederler.

Emān virmezler ol demde irerler
Ḥarāmī ᶜaskerin cümle ḳırarlar

Hemen varıp fırsat vermez, eşkıya askerinin hepsini kırıp geçirirler.

4015 Çü bulmadı ḥarāmīler emānı
Ḳaçub düşdi ḥışāre ḳurtılanı

Eşkiyalar fırsat bulamayınca kurtulanları kaçıp canını kaleye attı.

Beş on Zengī gelüben itdi feryād
Çıḳarduḳ ᶜāleme erligile ad

Beş on Zengi gelerek feryat etti, "Erlikte aleme isim yaptık,

140a Zebūn olduḳ elinden bir cüvānuñ
Yile virdük adını ad u ṣanuñ

bir gencin elinden perişan olduk, şanı şöhreti yele verdik."

İşitdüginde Zengī oldı derhem
Buyurdı binsün ata üc yüz ādem

(Reisleri) Zengi işittiğinde canı sıkıldı. Üçyüz kişinin at binmesini emretti.

Varub ol kārbānı ḥaḳlasunlar
Ṭutuben ol cüvānı ṣaḳlasunlar

Varıp o kervanı haklasınlar, o genci yakalayarak canlı getirsinler (dedi).

4020 Yetişdi Zengīler çün kārbāna
İderler cengi bunlar ᶜāşıḳāne

Zengi'ler kervana yetişince bunlar (yine) içtenlikle savaşa giriştiler.

Geleni gürzile aḳdardı ᶜAẕrā
Yanına kimse gelmez oldı ḳaṭᶜā

Azra geleni gürz ile devirdi, kesinlikle yanına kimse yaklaşamadı.

Ṭuyub Zengī yine gönderdi leşker
Bu defᶜa geleni oḳa dikerler

Zengi (durumu) öğrenip yine asker gönderdi bu defa gelenleri okladı.

Ṣınub anlar gelür üc yüz dilāver
Atub oḳı yebāna aldı gönder

Onlar bozguna uğrayınca üçyüz yiğit (daha) gelir, oku kenara atıp mızrak aldı.

Ḳamunuñ sīnesine urdı nīze
Ciger-gāhını itdi rīze rīze

Hepsinin göğsüne mızrak vurup ciğerlerini parça parça etti.

4025 Ḫalāṣ oldı bulardan bir 'ki yaġı
Götürdi Zengīye deñlü ayaġı

Bunlardan kurtulan bir iki düşman kendilerini Zengi'nin yanına attılar.

Görincek Zengī oldı key ġażāb-nāk
Ḥarāretden yaḳasın eyledi çāk

Zengi görünce çok öfkelendi, kızgınlıktan yakasını parçaladı.

Buyurdı ata bindi cümle leşker
Ḳamusı bir uġurdan oḳ seperler

Emretti, bütün asker ata bindi, hep birlikte ok attılar.

Şu deñlü atlarına urdılar oḳ
Ki ḥaddi vü ḥisābı ṣaġışı yoḳ

Atlarına o kadar ok vurdular ki haddi var hesabı yok.

Düşüb atı giriftār oldı ᶜAẕrā
İderler kārbān ḫalḳını yaġmā

Atı yuvarlanınca Azra yakalandı, kervan halkını da yağmaladılar.

4030 Ṭutarlar Behmenile Dilpeẕīr'i
Yanınca daḫı bir niçe esīri

Behmen ile Dilpezir dahil bir sürü esir ele geçirdiler.

Getürdiler ḥiṣāra bendile ḫōr
Oturdı Zengī taḫta mest ü maġrūr

Aşağılayarak kaleye getirdiler. Zengi böbürlenerek tahta oturdu.

140b Didi eyleñ bu ṭutsaḳları ᶜuryān
Gözin giryān idüñ baġrını biryān

"Bu esirleri soyundurun, gözlerini yaşlı, göğüslerini kebap edin!" dedi.

Uruñ boynın hemān virmeñ emānı
Dürülsüñ bunlaruñ devr [ü] zemānı

"Hemen boyunlarını vurun, bekletmeyin, bunların zaman (defter)i dürülsün!"

Ezel ᶜAẕrā'dan aldılar niḳābı
Ṭulūᶜ eyledi ḥüsni āf-tābı

Önce Azra'nın peçesini aldılar, güzelliğinin güneşi doğdu.

4035 Görincek Zengī anı oldı ḥayrān
Didi insān mı bu yā ḥūr-i Rıḍvān

Zengi onu görünce hayran oldu, "Bu insan mı cennet hurisi mi?" dedi.

Nigāra yine örtdiler niḳābı
Güneş yüzine ṣaldılar seḥābı

Put (gibi güzel)e yine peçeyi örttüler, güneş yüzüne bulut saldılar.

Buyurdı Behmenile Dilpeẕīr'i
Ṣalarlar ḥabse ol iki emīri

Emretti, iki emiri (yani) Behmen ve Dilpezir'i hapse attılar.

Daḫı hem niçe kişi kārbāndan
Bile ḥabs oldılar pīr ü cüvāndan

Kervandan genç yaşlı bir çok kişi de birlikte hapsoldu.

Oturdı bezme Zengī oldı serḫōş
Dünüñ nıṣfı olınca eyledi nūş

Zengi meclise oturdu, sarhoş oldu, geceyarısına kadar içti.

Yetişdi ḫalvet-i ʿAẕrā'ya Zengī
Ṣanasın şehd şekker buldı bengī

Zengi Azra'nın özel dairesine vardı. Sanki esrarkeş (herif) bal ve şeker buldu.

Perī ruḫsāra yalvardı dilince
Ḳuluñ ḳurbānuñ olayın ölince

Peri yüzlüye kendi diliyle yalvardı: "Ölene kadar kulun kurbanın olayım,

Bāña sen çünki ṭoġrı yār olasın
Benüm yanumda ber-ḫūrdār olasın

bana sen gerçek yar olursun, benim yanımda mutlu olursun.

Sarāyumda benüm biñ var ḳaravaş
Olasın bunlaruñ cümlesine baş

Benim sarayımda bin tane hizmetçi var, bunların efendisi olursun.

Hemān sen ol benüm yanumda cānān
Gerekmez bāña sensüz ḥūr-i Rıḍvān

Şimdi sen benim sevgilim ol, bana sensiz cennet hurisi gerekmez.

Nekim varise altun aḳça vü pūl
Senüñdür cümlesini eyle maḳbūl

Ne kadar altın ve para-pul varsa hepsi senindir, kabul et!"

Hezārān eyledi bu vechile rīv
Ki yol bula perīnüñ vaṣlına dīv

Periye kavuşmak için dev bu şekilde binlerce hileye başvurdu,

141a Bu cānibden güzeller şāhı ʿAẕrā
Bu kelbüñ sözine baḳmadı aṣlā

Bu taraftan güzeller şahı Azra, bu köpeğin sözüne hiç aldırış etmedi.

Yine yalvardı ol bīçāre Zengī
Didi naḳşı ḳo geçme bāña rengi

Çaresiz Zengi yine yalvardı, (Azra), "Bana hile hurda yapmayı bırak!" dedi.

Şu deñlü aġladı yalvardı miskīn
Güzeller şāhı itdi ḳaşların çīn

Sefil (herif) çok ağlayıp yalvardı, güzeller şahı kaşlarını çattı.

Urursañ bağruma biñ yirde yāre
İderseñ ẕerre deñlü pāre pāre

"Bağrımın bin yerine yara vursan, zerre kadar parçalara bölsen

Meded yoḳ saña benden iy bed-endīş
Gerek ur başuña ṭaş elüñe diş

ey fikri bozuk (adam), benden sana fayda yok, istersen başına taş, eline diş vur."

Gice gündüz şu deñlü itdi lābe
Ne vaṣla irdi ne şāfī cevāba

Gece gündüz çok yaltaklandı, ne kavuştu ne de ümit verici cevap aldı.

Yine eyledi bir gün Zengī iḳdām
Güzeller şāhına çoḳ itdi ibrām

Zengi yine bir gün çabaladı, güzeller şahının üstüne çok düştü.

Didi Zengī'ye ʿAẕrā-yı bed-aḫter
Ḳaçan hem-dem olur insānile ḫar

Talihsiz Azra, Zengi'ye "İnsan ile eşek nasıl eş olur." dedi.

Benüm kes başumı dök yire ḳanum
Ki ḳurtılsun elüñden ḳuşca cānum

"Benim başımı kes, kanımı yere dök de canım elinden kuş gibi kurtulsun.

İkimüz daḫı ġamdan olsun āzād
İşidenler disünler āferīn-bād

İkimiz de üzüntüden kurtulalım, duyanlar, aferin desinler."

İşitdi anı Zengī oldı dil-teng
Görür itmedi ol meh ṣulḥa āheng

Zengi onu işitince canı sıkıldı, baktı o ay barışmaya niyetli değil.

Didi derdüme itmedüñ devāyı
Ölince ideyin saña cefāyı

"Derdime derman olmadın, ölünceye kadar sana eziyet edeceğim." dedi.

İçer mest olur eylerdi ᶜitābı
İderdi dilbere dürlü ᶜaẕābı

İçip sarhoş olur, işkence ederdi, güzele türlü ızdıraplar verirdi.

4060 Belā bendinde ḳaldı bunda ᶜAẕrā
İdelüm yine Vāmıḳ sözin inşā

Azra burada bela prangasında kaldı, (biz) yine Vamık'tan bahsedelim.

VĀMIḲ ĀTEŞ-PERESTLER ELİNDEN ḪALĀŞ OLUB ᶜAẔRĀY[I] ZENGİLER ḲALᶜASINDAN ḲURTARDUĠIDUR

(Vāmık'ın Ateşe Tapanların Elinden Kurtulup Azrā'yı Zengiler Kalesinden Kurtarması)

141b

ᶜAẔRĀY[I] ZENGİLER ḲALᶜASINDAN ḲURTARDUĠIDUR

(Azrā'yı Zengiler Kalesinden Kurtarması)

Budur gerdūn-çarḫuñ işi her dem
Televvün üzredür gerdişi her dem

Dönen çarkın her zaman işi budur, dönüşü hep döneklik üzeredir.

Geh olur ᶜiş ü nūşı pür-ġam eyler
Geh olur pür-ġam iken bī-ġam eyler

Bazen eğlenceyi üzüntüye çevirir, bazen üzüntü doluyken kaygısız eder.

Kime gösterse yüz devr-i zemāne
Döner üstine anuñ bī-bahāne

Zemanenin dönüşü kime yüz gösterse, onun lehine sebepsiz döner.

Ḫudā bir ḳulına ḳılsa ᶜināyet
Belāyı redd ider ider hidāyet

Allāh bir kuluna iyilik etse, belayı kovar (ve) doğru yolu gösterir.

4065 Naẓar ḳılsa ᶜināyet birle Allāh
Aña āsān olur her menzil ü rāh

Allāh kime hayırla baksa ona her hedef ve yol kolay olur.

İrişdi Vāmıḳ'a luṭf-ı ilāhī
Muᶜīn oldı Ḫudā açıldı rāhı

Vamık'a Allāh'ın lutfu erişti, Allāh yardımcı oldu, yolu açıldı.

İşidilmişdi Vāmıḳ bir diyāra
Düşüb ḫidmet iderken ehl-i nāra

Dinlemiştiniz; Vamık bir yere düşüp ateş halkına hizmet ederken

Ḫalāş olmışdı āteş ḫidmetinden
Yanardı oda ᶜAẕrā ḥasretinden

ateşe hizmetten kurtulmuştu. Azra'nın hasretinden yanmaktaydı.

Görünmez gözlerine ṣubḥile şām
Ki bir dem diñlenüb itmezdi ārām

Sabah akşam gözüne görünmez ve bir an durup dinlenmezdi.

4070 Düşüb bir yola olmışdı revāne
İrer yolı bir ulu kārbāna

Yola düşmüş giderken yolu bir kervana ulaştı.

İki ay bunlaruñla oldı hem-rāh
Buña baḳmadı hīc ol ḳavm-ı gümrāh

İderdi ḫidmeti olmazdı münfek
Ne bir içim şu virürler ne etmek

Ki bir gün ḳarşudan nāgāh ᶜasker
Belürdi bir niçe yüz merd-i server

Görincek kārbān oldı hirāsān[256]
Bir uġurdan iderler āh u efġān

142a *4075* Bularuñ ḳorḳudan ḳaçmışdı ḳanı
Ṭutulmışdı ḳamusınuñ zübānı

İçinde birisi ᶜaḳlını dirdi
Şehenşāha cevābı şöyle virdi

Ḥarāmīdür şu ḳarşudan gelenler
Bulardur māl u baş u cān alanlar

Kimesne bulmaz anlardan emānı
İrişür kārbāna çoḳ ziyānı

Didi Vāmıḳ üşenmeñ Ḥaḳ oñara
Bulalum inşa'allāh aña çāre

4080 Baña at u yarāġ u gürz ü şimşīr
Virüñ rümḥ ü kemāñ ü cünne vü tīr

İdeyin ᶜāşıḳāne ḫōş neberdi
Ṣavayın üstüñüzden ben bu derdi

Gülüşdiler didiler iy cüvān-merd
Ḳaçan ṭura bu deñlü merde bir merd

Ara yirden didi bir merd-i ᶜāḳıl
Virüñ istedügin itmeñ teġāfül

Virürler Vāmıḳ'a yat u yarāġı
Geyindi bindi irişince yaġı

4085 Sürüye şan bir ac ḳurt irdi yitdi
Su içince ālāynı ṭaġıtdı

Hemān bir tīġ ü bir at aldı Vāmıḳ
Dönüb şaġ u selāmet geldi Vāmıḳ

Gelüb bir bir ulusı kārbānuñ
Öperler elini şāh-ı cihānuñ

İki ay bunlarla yolculuk etti, o yolunu kaybetmiş kavim buna dönüp bakmadı.

Hizmet eder kendini soyutlamazdı, ne bir içim su, ne ekmek verirlerdi.

Bir gün ansızın karşıdan her biri baş yiğit olan yüzlerce asker belirdi.

Kervan (onları) görünce korktu, hep birlikte ah u feryat ettiler.

Bunların korkudan kanı donmuş hepsinin dili tutulmuştu.

İçlerinden biri aklını başına topladı, şahlar şahına şöyle cevap verdi:

"Şu karşıdan gelenler eşkıyadır, bunlar mal yağmalar, can alırlar.

Kimse onların elinden kurtulamaz, kervana çok zarar verirler. "

Vamık, "Çekinmeyin, Allāh yoluna koyar inşAllāh ona çare buluruz." dedi.

"Bana at, teçhizat, gürz, kılıç, mızrak, kalkan ok ve yay verin!

Coşkuyla güzelce bir dövüşeyim, üzerinizden bu derdi savayım."

Gülüştüler. "Ey delikanlı bu kadar kişiye bir kişi nasıl karşı durabilir?" dediler.

İçlerinden akıllı bir adam, "istediğini verin umursamazlık yapmayın" dedi.

Vamık'a araç gereç verdiler, giyinip ata bindi, düşman varınca

sanki aç kurt sürüye daldı, kısa sürede hepsini dağıttı.

Vamık hemen bir kılıç ve bir at alıp sağ salim dönüp geldi.

Kervan büyükleri bir bir gelip cihan şahının elini öperler.

[256] "herāsān" şeklinde harekeli.

Çıḳardılar idüb taᶜẓīm ü tekrīm
Ḳumāş u laᶜl u yāḳūt u zer ü sīm

Saygı ve cömertlik gösterip kumaş, mücevher, yakut, altın ve gümüş çıkardılar.

ᶜÖzürler dileyüb minnet iderler
Ḥużūrında ḳoyub ᶜizzet iderler

Özürler dileyip teşekkür ederler. Önüne koyup ikram ederler.

142b*4090* Didiler bendeyüz ḫidmetde ḳāṣır
Bağışla cürmümüz gel evvel āḫir

"Köleyiz, hizmette kusur ettik, önceki sonraki suçlarımızı gel affet!" dediler.

Gülümsindi görincek mālı Vāmıḳ
Didi bunlar ḳamu sizlere lāyıḳ

Vamık malı görünce gülümsedi, "Bunların hepsi sizlere layık." dedi.

Benem bir derd-mend-i dil-şikeste
Esīr-i ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā zār u ḫaste

Ben gönlü kırık dertli, Azra'nın aşkının esiri, gözü yaşlı ve yaralı biriyim.

Eger varise ᶜAẕrā'dan ḫaberler
Virüñ oldur bāna hem sīm ü hem zer

Eğer varsa Azra'dan haber verin, bana altın da gümüş de odur.

Ululardan birisi didi iy şāh
Ki oldum şimdi ben ol ḥalden āgāh

Büyüklerden biri "Ey şah ben o durumdan haberdar oldum." dedi.

4095 Bizümle bir seferde iy ḳarındaş
Yol üzre oldılar dört kişi yoldaş

"Ey kardeş, bir yolculukta dört kişi yol üzerinde bize katıldı.

Meger bir Zengī varimiş ḥarāmī
Ki bir ḳalᶜada ṭutmışdı maḳāmı

Meğer bir eşkıya Zengi varmış, bir kaleye yerleşmiş.

Ḳoyuldılar bular çün kārbāna
Ziyāñ irgürdiler çoḳ baş u cāna

Bu (Zengi)ler kervana saldırıp çok baş ve cana zarar verdiler.

Ki bunlar itdi ḥadden aşa cengi
Esīr eyledi ol dört yāri Zengī

Gerçi bunlar canla başla savaştılar, (ancak) Zengi bu dört arkadaşı esir etti.

Birisin bildük anuñ duḫterimiş
Saᶜādet burcı üzre āḫterimiş

Onlardan birinin kız olduğunu öğrendik, mutluluk burcu üzerinde yıldız imiş.

4100 Meger bir pād-şāha ᶜāşıḳ olmış
Göñülden ᶜışḳ içinde ṣādıḳ olmış

Meğer bir padişaha aşık olmuş, aşkına içtenlikle bağlı kalmış."

İşitdüginde Vāmıḳ itdi bir āh
Didi oldur benüm istedügüm māh

Vamık işittiğinde bir ah çekti, "Benim istediğim ay odur." dedi.

Didiler ġuṣṣaı ḳo şād-mān ol
İrişür az zemānda ol yire yol

"Elemi bırak mutlu ol, az zamanda yolumuz oraya ulaşır." dediler.

Yatub ol dün yarındası göçerler
Niçe ṭaġ u niçe ṣaḥrā geçerler

O gün yatıp ertesi gün göç ederler, bir çok dağ ve bir çok ova geçerler.

İrer bir yire yolları ṣusızlıḳ
Beriyye vü beyābān u ısızlıḳ

Yolları susuz, ıssız, çöl bir yere varır.

143a*4105* Ṭolaşmış birbirine ḫār u mişe
Yaturmış anda bir arslan hemîşe

Diken ve çalılar birbirine tolaşmış. Orada her zaman bir arslan yatmaktaymış.

Niçe vaḳtidi kesmişdi sebîli
Geçilmezdi yol olmasa delîli

Çoktan beri yolu kesmişti, klavuz olmayınca o yol geçilmezdi.

İrincek kārbān anda üşendi
Ḳamunuñ ᶜaḳlınuñ bendi boşandı

Kervan oraya varınca çekindi, herkesin aklı ipten boşandı.

Melik Vāmıḳ çü bildi anda arslan
Piyāde vardı olmadı hirāsān[257]

Melik Vamık orada arslan olduğunu öğrenince çekinmedi, yaya yürüdü.

Urur bir naᶜre-i raᶜdî cihāngîr
Beliñleyüb uyandı mişeden şîr

Yiğit (Vamık) yıldırım gibi bir nara vurur, arslan korudan korkuyla sıçrayıp uyandı.

4110 Gerindi sündi uyḳusı açıldı
Gözin açdı ayaġ üstine geldi

Gerinip uzadı, uykusu açıldı, gözünü açıp ayağa kalktı.

Görincek Vāmıḳ'ı ol şîr-i sermest
Zemîni yırtdı açdı pençe-i dest

Şaşkın arslan Vamık'ı görünce yeri tırmaladı, pençelerini açtı.

Şu resme añradı bir kez ṣalub baş
Üninden yanḳulandı ṭaġile ṭaş

Başını uzatıp öyle kükredi ki sesinden dağ taş yankılandı.

Çü arslan çenber itdi ḳuyruġını
K'erenler şāhı dögdi yumruġını

Arslan kuyruğunu çemberleştirince, yiğitler şahı yumruğunu dövdü.

İki ḳat oluben bir kez atıldı
Özini Vāmıḳ'uñ üstine ṣaldı

Bir kez kasılıp atıldı. kendini Vamık'ın üzerine attı.

4115 İki ḳaşınuñ arasına bir müşt
Şu resme urdı arslan düşdi ber-püşt

(Vamık) iki kaşının arasına öyle bir yumruk vurdu ki arslan sırtı üzerine düştü.

Virüb arslana heb işkencesini
Derisin yüzdi aldı pençesini

Arslanı öldürüp derisini yüzdü, pençesini aldı.

Görincek kārbān taḥsîn iderler
Gice yatub yarındası giderler

Kervan görünce tezaurat yaptı, (o gün) gece yatıp ertesi gün giderler.

Şu resmile giderler bir beş on gün
İrişdi bir yire yoları bir gün

Bu şekilde beş on gün gittiler. Bir gün yolları bir yere vardı (ki)

Göründi ḳarşuraḳdan bir ḳara ṭaġ
Ṭurıncaḳ bir naẓar ṣayru olur ṣaġ

biraz ötede bir kara dağ görünüyordu, (orada) sağ olan bir an dursa hasta olur.

143b*4120* Ṭutuşub oda yanmış çevre yanı
Yidi ḳat göklere çıḳmış duḫānı

Çevresi tutuşup yanmış, dumanı yedi kat göklere çıkmış.

---

[257] "herāsān" şeklinde harekeli.

Çün anı kārbānuñ ḫalḳı gördi
Ḳamusı bir yire dirneşdi ṭurdı

Kervan halkı onu görünce hepsi bir yere toplanıp durdu.

Kimi aġlar kimi yolar ṣaḳalın
Melik Vāmıḳ bularuñ ṣordı ḥālin

Kimi ağlar kimi sakalını yolar. Melik Vamık bunların halini sordu:

Nedendür bu fiġān u girye vü zār
Buyuruñ olalum biz de ḫaberdār

Neden bu feryat, ağlayıp sızlama, söyleyin biz de bilelim.

Didiler yidi başlu bir ner-ejder
Yatur bu ṭaġ içinde iy bürāder

Kardeş, bu dağ içinde yedi başlı bir erkek ejderha yatar dediler.

4125 Ġıdā vaḳtinde yir beş yüz ḳoyunı
Ki her bir başınuñ oldur öyüni

Acıktığında beşyüz koyunu yer, ki (bu sadece) bir başının öğünüdür.

Çıḳar burnından anuñ bed tütünler
Getürür başumuza ḳara günler

Burnundan kötü dumanlar çıkar, başımıza kara günler getirir.

Şu deñlü sürmiş ᶜömri yaşamış ol
Kim olmışdur ḳamu aᶜżāsı pūl pūl

O kadar ömür sürmüş yaşamış ki bütün uzuvları pul pul olmuş.

Ṣanasın bir siperdür her peşİze
Ne ḳılıc kār ider aña ne nİze

Her pulu sanırsın bir kalkandır, ne kılıç işler ne mızrak.

Bulursa kārbān andan emānı
Zemİn üzre sürer niçe zemānı

Kervan ondan kurtulursa yeryüzünde daha çok yaşar.

4130 Melik Vāmıḳ didi ḳorḳmañ üşenmeñ
Size andan ziyān irişe sanmañ

Melik Vamık "Korkmayın, çekinmeyin, ondan size zarar gelir sanmayın!" dedi.

Eger yārİ ḳılursa baña Allāh
Keseyin yidi başın inşa'allāh

"Eğer Allāh bana yardım ederse inşaallāh yedi başını da keserim."

Yire indi atından ol cihāngİr
Kemān aldı bir ele bir ele tİr

Yiğit (Vamık) atından yere indi, bir eline ok bir eline yay aldı.

Didi meşġūl oluñ siz de duᶜāya
Vidāᵉ idüb yöneldi ejdehāya

"Siz de dua edin!" dedi, veda edip ejderhaya (doğru) yöneldi.

Varub bir püştenüñ ardında ṭurdı
Meger kim ejdeḥā yatub uyurdı

Varıp bir tepenin arkasında durdu. Meğer ejderha yatmış uyuyordu.

144a *4135* Tevekkül eyleyüb Ḥaḳḳ'a şehenşāh
Urub bir naᶜra cāndan didi Allāh

Şahlar şahı Hakk'a dayanıp candan Allāh diye bir nara attı.

Dere depe üninden yanḳulandı
İşitdi ejdehā anı uyandı

Sesinden dere tepe yankılandı, ejderha onu duyup uyandı.

Gözini açdı ejder gördi ādem
Açub aġzını urdı Vāmıḳ'a dem

Ejderha gözlerini açıp bir insan gördü, ağzını açıp soluğunu Vamık'a üfledi.

Çü gördi ejdehā açdı dehānı
Ele aldı melik tīr ü kemānı

Ejderhanın ağzını açtığını görünce melik oku yayı eline aldı.

Gözinde ejdehānuñ urdı bir oḳ
Ol oḳile ider bir başını yoḳ

Ejderhanın gözüne bir ok attı, o okla başlarından birini yok etti.

4140 Ġażab-nāk oldı ejder öykelendi
Çevürdi bir ṭaşı bir ḳac ṭolandı

Ejderha kızıp öfkelendi, bir taşın etrafını birkaç tur attı.

Açub bir aġzını urdı yine dem
Melik Vāmıḳ yirinde ṭurdı muḥkem

Ağzını açıp yine soluğunu üfledi, melik Vamık yerinde sağlam durdu.

Hemān-dem itdi pertāv aña bir tīr
Helāk itdi anı daḫı cihāngīr

Yiğit (Vamık) aynı anda o(başa) (da) bir ok attı, onu da öldürdü.

Birer oḳile yidi başını şāh
Helāk itdi ināyet ḳıldı Allāh

Allāh'ın rehberliğiyle şah birer okla (ejderhanın) yedi başını da öldürdü.

Acıdı cānı ḳuyruġile ejder
Şehüñ siñdügi ṭaşı şöyle çarpar

Canı yanan ejder kuyruğuyla şahın saklandığı, siper olduğu taşa öyle çarpar

4145 Ki mıḳnāṭısıdı ol seng-i ḫāre
Kim oldı rīze rīze pāre pāre

ki o sert taş mıknatıs olduğundan lime lime, parça parça oldu.

Zehir kār eyledi şāh oldı bī-hūş
Düşüb ḫāk üzre ḳaldı deng [ü] ḫāmūş

Zehirin etkisiyle şah şuurunu kaybetti, yere düşüp sersem ve sessiz kaldı.

Iraḳdan kārbān gözlerdi anı
Ne şaḥuñ ne yılanuñ var nişānı

Kervan uzaktan onu bekliyordu, (baktılar ki) ne şahın ne ejderhanın belirtisi var.

Ṣabaḥdan 'kindüye dek gözlediler
Melik gelmedi āḫir izlediler

Sabahtan ikindiye kadar beklediler, Melik gelmedi. Sonunda peşine düştüler.

Seçildi kārbāndan bir 'ki server
Iraḳdan gözlediler ölmiş ejder

Kervandan bir iki yiğit seçil(ip gönderil)di, uzaktan ejderin öldürüldüğünü gördüler.

144b *4150* Yaḳın varub görürler şāhı yatmış
Henüz var cānı līkin ᶜaḳlı gitmiş

Yaklaşınca şahın yattığını görürler, henüz canlı ama baygın.

Ḫazān yapraġına dönmiş yañaġı
Ḳurımış dili tepsermiş ṭuṭaġı

Yanağı solmuş yaprağa dönmüş, dili kurumuş, dudağı pörsümüş.

Virürler Vāmıḳ'a tiryāk-i ekber
Ezüb içürdiler şehdile şekker

Vamık'a panzehir verdiler, ezip bal ile şeker içirdiler.

Gelüb başına ᶜaḳlı şu seperler
Düşüb ayaġına elin öperler

Su serperler aklı başına gelir. Ayağına düşüp elini öperler.

Melik Vāmıḳ yirinden eyledi ḫīz
Çıḳardı ejdehānuñ mühresin tīz

Melik Vamık yerinden fırladı, çarçabuk ejderhanın mühresini çıkardı.

4155 Geçüp ol ṭaġı bir ṣaḥrā bulurlar
Ṣanasın cennet-i me'vā bulurlar

O dağı geçip cennet-i Meva gibi bir ova bulurlar.

Bu ṣaḥradan revān bir mā-i cārī
Döşenmiş bāġ u bāġçe her kenārı

(içinden) bir akarsu akar, her tarafı bağ bahçe döşenmiş bir ova.

Ḳonarlar üc gün anda şād u ḫurrem
Ṭutub cāmı iderler ṣoḥbet-i Cem

Neşe ve keyifle orada üç gün kalırlar, kadeh tutup Cem'in sohbetini ederler.

Olub dördünci gün yola revāne
Vidāᶜ idüb giderler ol mekāna

Dördüncü gün yola revan olup oraya veda edip giderler.

Yidi gün gitdiler bir gün seḥer-gāh
Ki bir virāneye irgürdiler rāh

Yedi gün gittiler. Bir seher vakti yolları bir viraneye vardı.

4160 Ziyāde kārbān olmışdı yorġun
Ḳonub diñlendiler ol yirde ol gün

Kervan çok yorgundu, o gün konaklayıp orada dinlendiler.

İrişdi vaḳt-i şām yinildi niᶜmet
Yetişdi her kişiye ḫāb-ı ġaflet

Akşam oldu yemek yediler, herkesin gözünü uyku bürüdü.

O gice ol arada eglenürler
Yatub rāḥat oluben diñlenürler

O gece orada kalırlar, yatıp rahat eder dinlenirler.

Bu yirde varimiş bir dīv-i güm-rāh
Şikāre gitmişidi geldi nāgāh

Burada yaşayan azmış bir dev, ava çıkmıştı, ansızın döndü.

Görür kim bu arada niçe ādem
Yaturlar cümlesi bī-derd ü bī-ġam

Burada bir sürü adamın dertsiz tasasız yattığını gördü.

145a*4165* Şikārını ḳodı elden o merdūd
Ol eṭrāfı ider pür-āteş [ü] dūd

O lanetlenmiş (varlık) avını bırakıp etrafı ateş ve duman doldurdu.

Açub aġzın ṣadā itdi o serkeş
Ṣaçıldı kārbān üstine āteş

O vahşi (dev) ağzını açıp bağırdı, kervanın üzerine ateş saçtı.

Uyandı kārbān itdi fiġānı
Ṭoḳundı bir niçe şaḫṣa ziyānı

Kervan uyandı, feryat etti, dev bir çok kişiye zarar verdi.

Melik Vāmıḳ bu ġavġādan uyandı
Ṭurub aldı eline tīġ-i Ḥind'i

Melik Vamık bu gürültüye uyandı, kalkıp eline Hind kılıcını aldı.

İlerü vardi dīvüñ öñin aldı
Miyānın ṭutdı muḥkem anı çaldı

İleri varıp devin önünü kesti, belinden tutup onu kuvvetlice (yere) çaldı.

4170 Şu resme çalmışidi öykesinden
İki şaḳ itdi dīvi ortasından

Öfkesinden öyle çalmıştı ki devi ortasından ikiye böldü.

Duᶜa idüb ḳamusı oldı dil-şād
Kimi ḳurbān kimi ḳul itdi āzād

Hepsi dua edip sevindi, kimi kurban kesti, kimi köle azat etti.

Temām oldı bu yolda derd-i der-bend
Ki vardur bend içinde daḫı der-bend

Bu yolun zorlukları bitti, gerçi köprü de bile kilit vardır.

Eger ol bendüñ olursa güşādı
Belā gitdi irişdi vaḳt-ı şādī

Eğer o köprü açılırsa bela gitti, sevinç vakti geldi (demektir).

Melik Vāmıḳ didi ol ne belādur
Bu yol eri aña da mübtelādur

Melik Vamık "Ne türlü bela olursa olsun (ben) bu yolcu ona da varım." dedi.

4175 Didiler ol ḳız'alan Zengī'dür şūm
İdinmişdi bu dağı meskeni būm

"Kızı alan o uğursuz Zengi' (o) baykuştur., Bu dağı mesken tutmuştu." dediler.

Yidi günde irerüz ol mekāna
Gelür elbetde anlar kārbāna

"Yedi günde oraya varırız, onlar (da) elbette kervana gelirler.

Degül Ḥaḳḳ'a muṭīᶜ ol kelb-i ᶜāṣī
Bulursa kārbān andan ḫalāṣı

O asi köpek Allāh'a inanmaz. Kervan ondan kurtulursa

Yolumuzdan arınur ḫār u ḫāşāk
Belā bendinden olur ḳalbümüz pāk

yolumuzda çerçöp kalmaz, kalbimiz bela engelinden kurtulur."

Melik Vāmıḳ bulardan aldı pāsuḫ
Ki bildi andadur ᶜAzrā-yı gül-ruḫ

Melik bunlardan cevap alınca anladı ki gül yanaklı Azra oradadır.

145b*4180* Eyitdi bunlara ġam yimeñüz hīç
Ṭuruñ bu yolda ṭoġrı olmañuz pīç

Bunlara "Hiç gam yemeyin, bu yolda dik durun eğilmeyin." dedi.

İnāyet eylerise ferdiyiçün
Getürem Zengī başına ḳara gün

"(Allāh) lutf ederse tek kişi için (bile) Zengi'nin başına kara gün getiririm."

Duᶜa idüb didiler inşa'allāh
Umaruz kim ᶜināyet ide Allāh

Dua edip "inşaAllāh" dediler. "Umarız ki Allāh yardım." eder.

Yidi gün yidi gice bir ḳarāra
Gidüb bir gün irerler bir bıñara

Yedi gün yedi gece aynı kararda gidip bir gün bir pınara varırlar.

Ṭolayu ḳondılar bu çeşme-sārı
Göründi ḫalḳa Zengi'nüñ ḫişārı

Bu çeşmeliğe çepeçevre konakladılar. Halka Zengi'nin kalesi göründü.

4185 Didiler Vāmıḳ'a ol ḳalᶜadur bu
Ki Zengī andadur ol kelb-i bed-ḫū

"O kale budur, o Zengi huysuz köpeği oradadır." dediler.

İşitdüginde şād oldı be-ġāyet
Olursa ben ḳula Ḥaḳ'dan ᶜināyet

(Vamık), işittiğinde oldukça sevindi. Ben kula Hak'tan yardım olursa

Ṭaḳam ol Zengīnüñ boynına zencīr
Ala kelbüñ elinden āhūyı şīr

o Zengi'nin boynuna zencir takayım; (o lütufla) arslan ceylanı köpeğin elinden ala!"

Dünüñ bir baḫşı geçdi otururlar
Gelür ġaflet yatub rāḥat olurlar

Gecenin bir kısmı geçinceye kadar otururlar, uykuları gelir, yatıp dinlenirler.

Şehenşāhuñ gözine gelmedi ḫāb
Cihānı nūra ġarḳ itmişdi mehtāb

Şahlar şahının gözüne uyku girmedi, mehtap cihanı nura gömmüştü.

4190 Seḥer olınca bülbül gibi zārī
İderdi yād idüb ol gül-ᶜizārı

(Vamık) seher oluncaya kadar bülbül gibi inleyerek o gül yanaklıyı andı.

Bu yaña gözciler ḳomışdı Zengī
Ki yolları gözede ide cengi

Baskın yapmak için Zengi bu tarafa yolları gözetleyen gözcüler koymuştu.

İki yüz ceng eri Zengī ḫarāmī
Ḳomazlardı yire bir laḥẓa cāmı

İki yüz savaşçı Zengi eşkıyasının ellerinden bir an şişe düşmezdi..

Görürler gözledürken nāgeḥanī
Yol üstinde bir ulu kārbānı

Gözetleme esnasında ansızın yol üzerinde bir büyük kervan görürler.

Yüridi kārbān üstine cümle
Ḳılıclar parladuban ḳıldı ḫamle

Hepsi kervanın üzerine kılıçlar parlatarak yürüyüp hücum etti.

146a*4195* Erenler şāhı Vāmıḳ ata bindi
Ḳomadı gelmege arḳurı indi

Yiğitler şahı Vamık ata bindi, (onları) gelmeden yolu kesip önlerine çıktı.

İrerler ḫocalar[258] da bī-bahāne
Ḳafādār oldılar şāh-ı cihāna

Tüccarlar da kaçınmaz varıp cihan padişahına destek olurlar.

Yitişdi niçesin tīġile çaldı
Niçenüñ tīrile cānını aldı

Nicesi yetişip kılıç salladı, bir çoğunun canını kılıçla aldı.

Süñü şunub biri birine ḳatdı
Buları tār-mār itdi ṭaġıtdı

(Vamık) süngü uzatıp (Zengi'leri) birbirine kattı, bunları darmadağın etti.

Öleni öldi ḳaçdı ḳurtılanı
Yetişdi Zengi'ye[259] dek atdı cānı

Ölen öldü, kaçan kurtuldu, yetişip canını Zengi'ye dek attı.

4200 Didiler kim aña iy merd-i ᶜāḳıl
Ṭur oturma yirüñde olma ġāfil

Ona "Ey akıllı kişi!" dediler, "Kalk yerinde oturma, gafil olma!

Tek ü tenhā gelüb bir şīr-i merdān
Niçemüzi idüb ḫākile yeksān

İnsanların arslanı tek başına gelip bir çoğumuzu yerlere yeksan (yerle bir) etti.

Yaluñuz ḳarşu geldi bir dilāver
İki yüz Zengi'ye[260] at ṣaldı bir er

(Bize) yalnız başına bir yiğit karşı geldi, (o) bir er ikiyüz Zengi'nin üstüne at sürdü.

Ṭurımaz heybetine Rüstem ü Zāl
Bahādır bir cüvāndur itme ihmāl

Rüstem ve Zal onun heybetine (karşı) duramaz. Yiğit bir gençtir, hafife alma!"

İşitdüginde Zengī oldı dil-teng
Ṣanasın kim ṭoḳundı başına seng

Zengi duyduğunda canı sıkıldı, sanki başına taş düştü.

---

[258] Kelimede elif-i gayr-i melfūz yazılmamış.
[259] Vezin için kelime Zengī'ye şeklinde yazılması gerekirken yā-yı nisbet kısa telaffuz edilmiş.
[260] Vezin için kelime Zengī'ye şeklinde yazılması gerekirken yā-yı nisbet kısa telaffuz edilmiş.

4205 Ḳatına cemᶜ idüben bunları heb
Oluñ esbāb-ı cengile müretteb

Ṣaḳınuñ siz bu erden ġāfil olmañ
Ṭururken kendü māle māyil olmañ

Getürelüm ele anları bir bir
Ḳamusını ḳılalum ṭuᶜm-ı şimşīr

Buyurdı siz yürüñ ben daḫı vardum
Olayın ardıñuzdan arḳa yardım

Giderler atlanub ḥāżır olanlar
Yürürler kārbān üstine bunlar

146b*4210* Zirihler geydi Zengī bindi ata
Tażarruᶜlar ider Lāt u Menāt'a

Bu cānibden işit kim nitdi Vāmıḳ
İder tedbīr-i rūşen cenge lāyıḳ

Ayırdı kārbāndan elli merdi
Yüzin döndürmeye ide neberdi

Didi taᶜlīm idüb üslūb-ı cengi
Gelicek kārbāna şimdi Zengī

Benümle atlanub ḥāżır oluñ siz
Ḳafādār oluban nāẓır oluñ siz

4215 Muᶜīn olursa Ḥaḳ furṣat bizümdür
Üşenmeñüz bu gün nuṣret bizümdür

Ṣaḳın zinhār ırılmañ bir aradan
Ḳayırur ḳaydımuzı çün yaradan

Didi vü ḳarşu vardı Zengbār'a
Ac arslan nice varursa şikāra

Ṭuluᶜ itse göñülden ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā
Görinmezdi gözine kimse ḳaṭᶜā

Hīce ṣaymazidi bebr ü pelengi
Ṣığınub Ḥaḳḳ'a ider yaḫşı cengi

4220 İderken cengi ol gün ᶜāşıḳāne
Yüridi ḫocalar[261] da sādıḳāne

Bunları huzuruna toplayıp "Silah kuşanın,

Bu erden kendinizi koruyun uyumayın, o dururken ganimet peşine düşmeyin!

Onları birer birer ele geçirelim, hepsini kılıcın azığı yapalım.

Siz önden gidin ben de geliyorum, arkadan sizi destekliyeyim." dedi.

Orada olanlar atlarına binip gider, kervanın üzerine yürürler.

Zengi zırhlar giyinip ata bindi, Lat ve Menat'a yalvarıp yakardı.

Bu taraftan Vamık'ın ne yaptığını işit! Savaşa uygun güzel bir plan yapar.

Kervandakilerin içinden, kaçmayıp savaşacak elli yiğit seçti.

"Savaş planını ezberleyin, şimdi Zengi kervana gelince

siz benimle atlanıp hazır olun, kafa dengi gözcülük yapın!!

Hak yardımcı olursa fırsat bizimdir, çekinmeyin bu gün zafer bizimdir.

Sakın birbirinizden uzaklaşmayın, yaradan gereğini görüp bize yardım eder."

dedi ve aç arslanın ava atılması gibi Zengi'lere karşı atıldı.

Azra'nın aşkı gönülde doğunca kesinlikle kimse gözüne görünmezdi,

canavarı hiçe saymaz, Hakk'a sığınıp güzel savaşırdı.

O gün içtenlikle savaşırken tüccarlar da bağlılıkla (Zengi'lerin üzerine) yürüdüler.

[261] Kelimede elif-i gayr-ı melfūz yazılmamış.

Düşer anlara daḫı ġayret-i ceng
Ki ceng eylemege ṭutdılar āheng

Onlara da savaş gayreti geldi, savaşa uyum sağladılar.

Ḳılıclar ṭartuban ᶜuryān iderler
ᶜAdūlar bağrını biryāñ iderler

Kılıçları çekip yalınlaştırır, düşman bağrını kebap ederler.

Ṣıdı aḫşam olınca anları şāh
Ḳaçub ol ḳavm-i gümrāh oldı bī-rāh

Akşam olunca şah onları bozguna uğrattı, o azgın topluluk kaçıp yolunu kaybetti.

Kimisi ṣola ḳaçdı kimi ṣaġa
Kimi ṣaḥrāya ḳaçdı kimi ṭaġa

Dağılıp sağa sola, ovaya, dağa kaçıştılar.

147a*4225* Ḥarāminüñ ṣınub ṣınḳın çerīsi
Ṭağıldı ḳalmadı biñde birisi

Eşkıyanın yenik askeri kırılıp, dağıldı, binde biri kalmadı.

Yidi sekiz kişisi ḳaldı deyyār
Olub bīçāre döndi çār u nāçār

Yedi sekiz adamı kal(mış)tı. (Zengi) tek başına çaresiz kalıp döndü.

Yanında kimse yoḳdur gördi Zengī
Ṣınub ḳaçdı ḥiṣāra ḳodı cengi

Zengi yanında kimsenin olmadığını gördü. zayıf düşüp savaşı bırakıp kaleye kaçtı.

Ṣınub Zengī irişdi çünki aḫşam
Dönüb bunlar daḫı itdiler ārām

Zengi'ler yenilip akşam (da) olunca bunlar da dönüp dinlendiler.

Temāmet ḫāna vardı ḫalḳ yeksān
Ṭurub bir ḫālī yire vardı sulṭān

Herkes hana gitti, sultan kalkıp bir tenha yere vardı.

4230 Yüzin sürüb yire eyler münācāt
Cenāb-ı Ḥażrete ᶜarż itdi ḥācāt

Yüzünü yere sürüp yalvarır, isteklerini Allāhü Taala'ya arz eder.

Derün-ı dilden añub bī-niyāzı
Döker göz yaşların eyler niyāzı

Muhtaç olmayan (Allāh')ı gönülden anıp gözyaşı döküp yakarır.

Açub başını itdi yaḳasın çāk
Yüz urub yire sürdi yüzine ḫāk

Baş açıp yaka yırttı, yere yüz, yüzüne toprak sürdü.

İlāhī nāṣır ol vir baña nuṣret
Bulam tā düşmenüm üstine furṣat

"Allāh'ım yardım edici ol, bana başarı ver, düşmana üstünlük fırsatı bulayım.

Muᶜīn ol sen ᶜināyet eyle yā Rab
Yol azmışa hidāyet eyle yā Rab

Ya Rab, yardım edici ol, sen yardım et, doğru yoldan sapmışa klavuz ol Ya Rab!

4235 ᶜAdemden var idensin bu cihānı
Dilemezseñ idersin cümle fānī

Bu cihanı yokluktan var edensin, istemezsen herşeyi yok edersin.

Benem bir ᶜāciz ü bīçāre ġam-nāk
Naḥīf ü nā-murād u ḫākdan ḫāk

Ben bir aciz, çaresiz ve gamlı biriyim, zayıf, muradına erememiş ve topraktan aşağı...

Beni sen eyledüñ şūride şeydā
Ki yaᶜnī mübtelā-yı ᶜışḳ-ı ᶜAzrā

Beni deli divane, yani Azra'nın aşkına düşkün sen ettin.

İlāhī maḥrem eyle itme maḥrūm
Benüm ḥālum Ḫudāyā saña maʿlūm

Allāh'ım yoksun etme, kavuştur, Ey Allāh'ım halimi biliyorsun.

Baña ʿAzrā cemālin göster iy Ḥaḳ
Ḳoma maḥrūm beni ʿālemde muṭlaḳ

Bana Azra'nın güzel yüzünü göster, beni alemde tek başıma bırakma!"

147b*4240* Niyāz u nāzı çün itdi temām ol
Uyandı yir yirin āzāde vü ḳul

Yalvarıp yakarışı bittiğinde yer yer efendi ve köle (herkes) uyan(maya başlamış)tı.

Ṭururlar bir araya cemʿ olurlar
Şehenşāhuñ ḥużūrına gelürler

Kalkıp biraraya toplanır, şahlar şahının huzuruna gelirler.

Nedür tedbīriñüz nitmek gerekdür
Ḳamumuz arḳa bir itmek gerekdür

(Onlara) "Planımız nedir ne yapmak gerekir? Hepimiz elbirliği etmeliyiz." (dedi).

Ümīẕ oldur bu yolı pāk idesiz
Bu ḳavmuñ zehresini çāḳ idesiz

"Bu yolu açmanızı bu kavmin ödünü patlatmanızı ümit ederiz."

Nekim emr eyleriseñ dönmezüz biz
Ḳamumuz emrüñe fermān-berüz biz

"Ne emrederseniz döneklik etmeyiz, hepimiz size emirkuluyuz." (dediler).

4245 Şehenşāh işidicek bu cevābı
Derūnından açıldı ʿışḳ bābı

Şahlar şahı bu cevabı işitindince, içinden aşk sayfası açıldı.

Mufaṣṣal ẕikr idüben ʿarż-ı ḥāli
Bu ʿışḳ içinde olan ḳīl ü ḳāli

Durumu, bu aşk içinde geçen oldu bittiyi ayrıntılı olarak anlattı.

Bu ḳıṣṣa cümlesine oldı ẓāhir
Beyāñ itdi ḳamusın evvel āḫir

Bu hikaye hepsi tarafından öğrenildi, öncesi ve sonrasıyla herşeyi açıkladı.

İşitdüm bunda ḥabs olmış nigārum
Nigārum dil-peẕīrüm lāle-zārum

"Sevdiğimin burada hapsedildiğini duydum sevdiğim,gönlümün bağlandığı,lalebahçem.

Benüm maḳṣūdum almaḳdur ḥişārı
Ya ser virem yā alam ol nigārı

Benim niyetim kaleyi (ve) başımın gitmesi pahasına o sevgiliyi almaktır."

4250 Bunu didi vü ṭurdı cüst ü çālāk
Yüridi ḳalʿanuñ rāhına bī-bāk

Bunu dedi ve çarçabuk davrandı, korkusuzca kalenin yolunu tuttu.

Görürler şāhuñ iḳdāmını bunlar
İder tedbīr-i rūşen iş bilenler

Bunlar şahın gayretini görürler, tecrübeliler güzel planlar yapar.

Ḳuşandılar ḳamu ġayret ḳuşaġın
Miyān-bend eylediler ceng yaraġın

Hepsi gayret kuşağını kuşandı, savaş silahlarını bellerine taktılar.

Seçildi içlerinden ḳırḳ nefer er
Birisi elli ādeme berāber

İçlerinden biri elli kişiye bedel kırk tane er seçildi.

İrişdi ḳalʿanuñ sūrına sulṭān
Yetişdi ḳırḳ nefer er merd-i meydān

Sultan kalenin suruna ulaştı, kırk yiğit er (de gelip) yetişti.

148a*4255* Bükerler ebrişimden bir kemendi
ᶜAdūlar gerdenine giçe bendi

Halkası düşmanların boynuna geçsin (diye) bükülmüş ipekten bir kement yaparlar.

Kemendi ṣaldı Vāmıḳ eyleyüb çīn
Geçüb burcı bedende oldı sākin

Vamık kemendi toplayıp fırlattı, burcu geçip siper aralığına takıldı.

Kemendile burūca çıḳdı ol māh[262]
Ṣanasın şems burūcından ṭoġar māh

O ay (gibi güzel Vamık) kementle burçlara çıktı sanki güneş burcundan ay doğdu.

Kevākib gibi ardınca çıḳarlar
Ṭonandı burc [u] bārūya erenler

(Diğerleri de) yıldızlar gibi ardından çıktılar, yiğitler burca ve sipere girdiler.

Ayuñ on dördi olmışidi ol şeb
Meh'üñ eṭrāfını ṭutmışdı kevkeb

O gece ayın ondördüydü, ayın etrafı yıldız doluydu.

4260 Yaḫūd şems-i cihān-ārā virüb tāb
Ḳırān itmişidi şemsile mehtāb

Yahut cihanı süsleyen güneş ışıyıp güneşle ayışığı biraraya gelmişti..

Ḳaçan māh olsa ḫurşīde muḳārin
Ṭaġıdur zengbāruñ cümle varın

Ne zaman ay, güneşe yakın olsa karanlık kümesinin herşeyini darmadağın eder.

Şebīḫūn eylediler Zengbār'a
Ururlar başlarına seng-i ḫāre

Zengi topluluğuna gece baskını yapıp (bir anlamda) başlarına granit taşı vurdular.

Girībān çāk olub sulṭān-ı ᶜāşıḳ
Ṣıġardı ṣaġ ḳolını Şāh Vāmıḳ

Aşıkların sultanı Şah Vamık yakasını yırtıp sağ kolunu çemledi.

Ṣalub dāmenlerini ḫōş-miyāna
Yüridi şehr içine ᶜāşıḳāne

Eteklerini güzel beline toplayıp gönülden şehrin içine yürüdü.

4265 Çeküb Merrīḫ-ṣıfat bir tīġ-i ᶜuryān
Kime ṭuş olsa eyler anı bī-cān

Merrih gibi elde yalın kılıç kime rastlasa onu öldürür.

Yürürler Allāh Allāh diyü şehre
Erenler her ṭarafdan urdı naᶜre

"Allāh Allāh" diyerek şehre yürürler, yiğitler her taraftan nara atarlar.

Ḥışār ol naᶜrelerden yanḳulandı
İşidüb naᶜrei Zengī uyandı

Kale o naralardan yankılandı, Zengi (de) bağırtıyı duyup uyandı.

Görür ṭolmış ḥişāruñ içi āfet
Ṣanasın başına ḳopdı ḳıyāmet

Hisarın içine afet dolduğunu görünce sanki başına kıyamet koptu.

Ḳoyulmışlar ḥişāra cān u[263] dilden
Yaḳın bildi ki ḳalᶜa gitmiş elden

Can u gönülden hisara saldırmışlar. (O zaman) iyice anladı ki kale elden gitti.

148b *4270* Hemān saᶜat yirinden ṭurdı ol ḫar
Ol araya yaḳın olurdı dilber

O eşek aynı anda yerinden kalktı, güzel (Azra) oraya yakın bir yerdeydi.

---

[262] Bu son kelimenin şah olması daha uygun.
[263] "can" ve bağlaç bitişik yazılmış.

Ḥiṣāruñ uġrı ḳapusını açdı
Uġurlayın alub ᶜAzrāyı ḳaçdı

Kalenin gizli kapısını açtı, gizlice Azra'yı alıp kaçtı.

Melik ol gice feṯḥ itdi ḥiṣārı
Arayub bulımadı ol nigārı

Melik o gece kaleyi fethetti. O güzeli aradı (fakat) bulamadı.

Çıḳardı Behmenile Dilpeẕīr'i
Ḥakīmile daḫı niçe esīri

Behmen ile Dilpezir'i, Hakim'i ve daha bir çok esiri kurtardı.

Ṣorub didi güzeller şāhı ḳanı
Didiler aldı ḳaçdı Zengī anı

"Güzeller şahı (Azra) nerede?" diye sordu. "Zengi onu alıp kaçtı." dediler.

4275 Şeh(i)-i Ṭūs'uñ ḳulıydı işbu ḳulmaş
Aña ᶜāṣī olub olmışdı ḳallāş

İşte bu dönek (Zengi) Tüs şahının kuluydu, kalleş, (önceden) ona isyan etmişti.

Zebūn olub elinden ḳaçdı şāha
Vire pīşkeş diyü mihri o māha

Yenilgiye uğrayıp (Tüs) şah(ının yanın)a kaçtı. Şaha yani güneşe ayı hediye edip

Dileye ṣuçını şehden bu ᶜāṣī
Bula şehüñ elinden ol ḫālāsı

bu asi, bağışlanmak dileyip şahın elinden kurtulmayı (umuyordu).

Eyitdi Behmenile Dilpeẕīr'e
Baña bu şehr [ü] ḳalᶜa oldı tīre

(Vamık) Behmen ile Dilezir'e"Bana bu şehir ve bu kale zindan oldu dedi.

Ḥiṣāra bir emīni eyledi baş
İdindi on yarar yoldaşı yoldaş

Güvenli birini kaleye komutan tayin etti, işe yarayacak on kişiyi yanına aldı,

4280 Ḳarār eylemeyüb ardınca gitdi
Birez müddet içinde Ṭūs'a yitdi

durup dinlenmeyip (Zengi'nin) peşine düştü. Bir müddet sonra Tüs'a ulaştı.

Bu cānibden alub Zengī nigārı
Getürdi şehr-i Ṭūs'a gül-ᶜiẕārı

Öte taraftan Zengi put gibi güzel, gül yanaklı (Azra)yı alıp Tüs şehrine getirmişti.

Didi Zengī budur evvel baña farż
İdeyin şāh-ı Ṭūs'a ben bunı ᶜarż

Zengi, "Öncelikle bana farz olan bunu Tüs şahına sunmaktır." dedi.

Varub şaḥuñ ayaġına ḳodı baş
Duᶜā idüb temelluḳ itdi evbāş

Varıp şahın ayağına baş koydu, aşağılık (herif) dua edip yaltaklandı.

Ararken gökleri iy şāh-ı ᶜādil
Hümā girdi elüme yirde ġāfil

"Ey adaletli padişah Hüma'yı gökte ararken yerde buldum.

149a *4285* Elümden aldı bir ẓālim ḥiṣārı
Alub bunda getürdüm ol nigārı

Zalimin biri kaleyi elimden aldı. O güzeli alıp buraya getirdim."

İşitdi Zengī'nün sözini server
Eyitdi kim ḳanı ol şems-i ḫāver

Sultan Zengi'nin sözünü işitti. "O güneş kim, nerede?" dedi.

Getür biz de görelüm ol nigārı
Varub Zengī getürdi gül-ᶜiẕārı

"O put gibi güzeli, getir biz de görelim. Zengi varıp (o) gül yanaklıyı getirdi."

Görincek şehr-yārı bildi ᶜAẕrā
Didi virsün murāduñ Ḥaḳ Taᶜālā

Azra sultanı görünce (olup biteni) anladı, (şaha)" Hak Taala muradını versin!" dedi.

Duᶜā idüb özini eyledi fāş
Bilüb şāh anı dökdi gözleri yaş

Dua edip kendini açığa vurdu, şah onu tanıyıp ağladı.

4290 Buyurdı iltüñ ol servi sarāya
Ki ḫidmet eyleye ḫurşīd ol aya

"O serviyi saraya iletin ki (ben) güneş (olarak) o aya hizmet edeyim." dedi.

Sarāya gitdi çünkim ol ruḫı al
Ṭutuldı Zengī'nüñ nuṭḳı olub lāl

O al yanaklı saraya gidince Zengi'nin dili tutuldu, rengi kıpkırmızı oldu.

Didi cellāda ṭurma itme teḫīr
Ṭaḳuñ ol Zengīnüñ boynına zencīr

"Cellada durma, geciktirme, bu Zengi'nin boynuna zincir tak!" dedi.

Ṣaluñ bir ḥabse kim girmeye ādem
Ki yatsun anda bu kelb-i cehennem

"Hapse atın, yanına kimseyi bırakmayın, o cehennem köpeği orada yatsın!"

Ṭurub kendü yüridi ḫalvetine
Varub oturdı ḫātūnı ḳatına

Kalkıp hareme vardı,. eşinin yanına geçip oturdu.

4295 Didi ḫātūna ḳanı ol müsāfir
Aña ikrām u ᶜizzet eyle vāfir

Eşine, "O misafir var ya ona çokça saygı ve ikramda bulunun!" dedi.

Ulu şāḫzādedür ol gevher-i pāk
Felek itmiş ḳabā-yı devletin çāk

"O temiz yaradılışlı büyük bir şahzadedir, felek, devlet kaftanını parçalamış."

Varub yüz ᶜizzetile aña ḫātūn
Öpüp gözin ṣaçar üstine altun

Hanım yüz türlü saygıyla ona varıp, gözlerinden öpüp üzerine altın saçtı.

Alub ikrāmile şāha getürdi
Öpüp şāhuñ dizin ᶜAẕrā oturdı

Özen göstererek alıp şaha getirdi. Azra şahın dizini öpüp oturdu.

Ne derd çekdiyise devrāndan ol māh
Ayıtdı anı ᶜAẕrā diñledi şāh

O ay Azra felekten ne çektiyse anlattı, şah dinledi.

149b *4300* Teselli virdi didi iy dil-ārām
Bu yirde bir niçe gün eyle ārām

Teselli verdi: "Ey gönül rahatlatan burada bir çok gün dinlen!" dedi.

Birez gün aclıġa ṣabr eyleñ iy māh
İşiñüz ḫayra döne inşā'allāh

"Ey (güzel) ay, birkaç gün açlığa sabred(er gibi sabret) işiniz inşaAllāh hayra dönüşür"

Açıldı gül gibi ᶜAẕra-yı gül-fām
Duᶜālar itdi şāha ol gül-endām

Gül renkli güzel endamlı Azra gül gibi açıldı, şaha dualar etti.

Sürüb ḫātūn ayaġına yüzini
Ki tekrār öpdi elini dizini

Hanım (sultan)ın ayağına yüz sürüp tekrar elini dizini öptü.

Ḳocub bağrına başdı anı ḫātūn
Buyurdı ortaya getürdiler ḫ^{v}ān[264]

Hanım onu kucaklayıp bağrına bastı, emretti ortaya sofra kurdular.

4305 Nefāyisden ḳonuldı niçe ni^{c}met
Yinildi vü içildi şīr ü şerbet

Nefis şeylerden bir çok nimet konuldu, yenildi, süt ve şerbet içildi.

Şeker-güftār açup şīrīn zübānı
Beyān eyledi giçen dāstānı

Tatlı sözlü tatlı dilini çözüp (başından) geçen hikayeyi anlattı.

Bu cānibden erenler şāhı Vāmıḳ
İrişdi Ṭūs'a yārī ḳıldı Ḫālıḳ

Bu taraftan yiğitler şahı Vamık, Allāh'ın yardımıyla Tüs'a ulaştı.

Varidi şehr içinde bir ulu ḫān
Ḳonub ol ḫāna Vāmıḳ oldı mihmān

Şehrin içinde bir büyük han vardı, Vamık orada konaklayıp misafir oldu.

Eyitdi Behmen'e iy yār-ı hem-dem
Gerekdür kim urasın zaḫma merhem

Behmen'e "Ey can ciğer dost, şimdi senin yaraya merhem vurman gerekiyor." dedi.

4310 Yüri var server-i Ṭūs'a ḫaber vir
Bu yolda bize nitdi Zengī bir bir

"Sen varıp Tüs şahına, Zengi'nin bize ettiklerini bir bir haber ver!.

Ḥikāyet eyle ḥāli ḳıl şikāyet
Ümīzdür ḫayr ola ire ^{c}ināyet

Halimizi hikaye et, şikayette bulun, ümit ederim ki hayırlı olur, (bize) yardım eder.

İşitsün derdümi ḥālümden alsun
Bu maẓlūm dādın ol ẓālimden alsun

Derdimi duysun halimden (hisse) kapsın, o zalimden bu mazlumun ahını alsın.

O mel^{c}ūnuñ elinden dād u feryād
Yiridür şāh-ı ^{c}ālem eylesün dād

O lanetlinin elinden ah u feryat makamıdır. Alem şahı adalet(ini) göstersin!

Eger aṣlım ṣorarsa ol şehenşāh
İdesin ben ḳulından şāhı āgāh

Eğer şah kim olduğumu sorarsa ben kulunu tanıtırsın."

150a *4315* Alub himmet yirinden ṭurdı Behmen
Varub dīvān-ı şāha girdi Behmen

Behmen izin alıp yerinden kalktı, şahın divanına varıp içeri girdi.

Du^{c}ālar ḳıldı şāha alḳış itdi
Ḳamu derdini yandı nāliş itdi

Şaha dualar edip övgüde bulundu. Her derdini yandı, inledi.

Döküb gözden deñizler eyledi zār
Yüzin sürdi yire tekrār-be-tekrār

Gözünden deniz (gibi gözyaş)ları döküp ağladı, tekrar tekrar yüzünü yere sürdü.

Şu resme eyledi derdile efġān
Aña raḥm eylediler ehl-i dīvān

Dertle öyle feryat etti ki ona devlet erkanı acıdı.

Mufaṣṣal diñledi şāh oldı āgāh
Sözinden Behmen'i bildi şehenşāh

Şah ayrıntılı olarak dinleyip bilgilendi, sözlerinden Behmen'i tanıdı.

[264] Kelime "ḫūn" okunacak şekilde yazılmış ve harekelenmiş.

4320 Eyitdi ol cüvān degil misün sen
Fireng cenginde irişdüm saña ben

"Sen o Frenk savaşında (yardımına) yetiştiğim genç değil misin?" dedi.

Şımışdı leşkeriñüz Tūr-ı Efreng
Yetişdüm ben anuñla ḳılmaġa ceng

"Frenk Tür askerinizi bozguna uğratmıştı, onunla savaşmak üzere yetiştim.

Görincek Tūr-ı bī-dīn ḳaçdı benden
Dimezler mi senüñ aduña Behmen

Dinsiz Tür beni görünce kaçtı. Senin adın Behmen değil mi?"

İşitdi anı Behmen aġladı zār
Yir öpdi şāh öñinde yine tekrār

Behmen onu işitip hıçkırarak ağladı, yine şahın önünde yer öptü.

Didi iy āf-tāb-ı burc-ı devlet
Şehenşāh-ı serīr-i evc-i rifʿat

"Ey devlet burcunun güneşi, ululuk doruğunun tahtının şahlar şahı!" dedi.

4325 Bugün ʿuhdeñde Kisrī-yi zemānsın
ʿAdālet taḫtına ṣāhib-ḳırānsın

"Bu gün sorumluluğunla zamanın Kisra'sısın, adalet tahtının sultanısın.

Benem ol derd-mend ü dil-şikeste
Felekler gerdişinden zār u ḫaste

Ben dertli, gönlü kırık ve feleğin dönüşünden gözü yaşlı ve hasta biriyim."

Didi luṭfile sulṭān iy cüvān-merd
Ḳayırmaz bu cihānda çoḳ olur derd

Sultan yumuşaklıkla "Ey delikanlı, bu cihanda dert çok olur, boşver." dedi.

Ḳanı Vāmıḳ ḳanı ṣulṭān-ı ʿāşıḳ
Ḫaber vir ḳandadur ol yār-ı ṣādıḳ

"Vamık nerede, (o) aşıkların sultanı nerede, haber ver o gerçek dost nerededir?"

Didi Behmen eyā sulṭān-ı devrān
Ḳapuñda şimdi Vāmıḳ bende-fermān

Behmen "Ey devrin sultanı Vamık şimdi kapında emirkulu." dedi.

150b *4330* Ḳuluñı ḥażretüñe ḳıldı irsāl
Ḳılam ʿizz-i ḥużūra vaṣf-ı aḥvāl

"(Ben) kulunu zat-ı alinize gönderdi ki yüce makamınıza durumu bildireyim."

İşitdüginde şāh oldı feraḥ-nāk
Feraḥdan ṭurdı yirinden ṭarab-nāk

Şah duyduğunda sevindi, sevinçten yerinden kalkıp coştu,

Sevincinden vezīre itdi fermān
Ki ḳarşu varsun aña ehl-i erkān

sevincinden vezire, devlet erkanı varıp karşılasın diye emretti.

Yirince eyleñüz taʿẓīm ü tebcīl
İrişdürüñ baña ol şāhı taʿcīl

"Gerektiği gibi saygı ve hürmet gösterin, o şahı çabucak bana getirin!"

Çü Behmen bu cevābı şehden aldı
Yüridi sürʿatile şāha geldi

Behmen bu cevabı şahtan alınca hızla yürüyüp şah(Vamık)a geldi.

4335 Eyitdi müjdegānı necm-i rācīʿ
Şeref burcında oldı yine ṭālīʿ

"Müjde" dedi. "(siz) ümitlinin yıldızı yine şeref burcunda doğdu.

Vezīri geldi şāhuñ iy şehenşāh
Ṭur imdi eyleyelüm ʿazm-i dergāh

Ey şahlar şahı, şahın veziri geldi, artık kalk saraya gidiyoruz."

Bu sözi ᶜarż idince irdi erkān
Gelüb ol ḫān öñinde ṭutdı dīvān

Bu sözleri söyledi, devlet erkanı (da) ulaştı, gelip o hakanın önünde hazırolda durdu.

Ṭurub Vāmıḳ geyindi cüst ü çālāk
Çıḳardı itdi miḥnet cübbesin çāk

Vamık kalkıp çabucak giyindi, sıkıntı elbisesini yırttı.

Süvār itdi çıḳardı şāhı Behmen
Duᶜā vü himmet aldı cümlesinden

Behmen, şahı ata bindirip (yola) çıkardı, her (hizmeti) için dua ve iltifat aldı.

4340 Ne ise ol zemāñda resm-i ᶜādet
İderler şāhı ol resme riᶜāyet

O zamanda merasim şekli neyise şahı o şekilde yönlendirdiler..

Bular gelmekde Ṭūs'uñ pād-şāhı
Buyurdu cemᶜ olub bindi sipāhi

Bunlar geledursun, Tüs padişahı emretti, (karşılama için) bütün asker ata bindi.

İrişdi beglerile şāh-ı devrān
Buluşdı bir arada iki sulṭān

Devrin padişahı beğlerle (vezirlerle) geldi. iki sultan bir yerde buluştu.

Görincek Şāh Vāmıḳ ᶜizzetinden
Nüzūl itdi hemān oldem atından

Şah Vamık (onu) görür görmez saygısından hemen atından indi.

Ḳomadı Merzbān Şāh didi zinhār
Süvār ol ata yine iy cihān-dār

Merzban Şah bırakmadı, "Sakın!" dedi. "Ey sultan yine atına bin!"

151a *4345* Görür şehden bu deñlü luṭf u iḥsān
Süvār oldı yine raḫşına sulṭān

Şahdan böylesine iyilik ve güzellik görüp, sultan yine atına bindi.

At üzre iki sulṭān görişüb ḫōş
Biri birini itdiler der-āġūş[265]

At üstünde iki sultan görüşüp birbirlerini kucakladılar.

Ki hergiz görmemişdi Vāmıḳ'ı şāh
Göricek didi taḥsīn bārekallāh

Şah, Vamık'ı hiç görmemişti, görünce "Bravo, barekAllāh!" dedi.

Getürdi kendü taḫtına geçürdi
Virüb ḫilᶜat yidirdi vü içirdi

Getirip kendi tahtına geçirdi, kaftan verip yedirip içirdi.

Pes andan şāh buyurdı Dilpeẕīr'i
Varuñ ᶜAẕrā'ya iltüñ ol emīri

Ondan sonra şah "Dilpezir hanımefendiyi. varıp Azra'ya götürün!" dedi.

4350 Buyurdı Zengī'yi getürdi sulṭān
Eyitdi Vāmıḳ'a it buña fermān

Sultan, emredip Zengi'yi getirtti, Vamık'a "Buna (ne yapalım) emret!" dedi.

Ki zīrā saña çoḳ itdi ziyānı
Nekim eyledi bir bir bulsun anı

"Çünkü sana çok çektirdi, (şimdi) ne ettiyse bir bir bulsun!"

Didi Vāmıḳ çıḳarsunlar derisin
Gerekmez baña ol itüñ dirisin

Vamık, "Derisini yüzsünler, bu itin canlısı bana gerekmez." dedi.

[265] "dir-āġūş" şeklinde harekeli.

İşitdi Zengī anı gözi ṭoldı
Birez ağladı döndi yine güldi

Zengi onu duyunca gözü doldu, biraz ağladı, (sonra) yine güldü.

Didi Vāmıḳ ki bildüñ n'olısarsın
Neden ağlar neden yine gülersin

Vamık, "Ne olacağını öğrendin, (daha) neden ağlar, sonra ne diye gülersin?" dedi.

4355 Sürüb Zengī türāba ᶜaczile yüz
Didi ḥikmet sözinden şāha bir söz

Zengi ezilerek yere yüz sürdü, şaha özlü öğütlerden bir söz söyledi:

Bu dehr-i dünuñ iy şeh yoḳ vefāsı
Meger kim bir vefāya biñ cefāsı

"Ey şah bu alçak dünyanın vefası yok. Olsa olsa bir vefaya bin eziyeti (olur).

Olısar bir arada şādī vü ġam
Bu gün dügün olursa irte mātem

Sevinç ve keder bir arada olur, bugün düğün olursa ertesi gün matem.

Kimi ağlatsa evvel çarḫ-ı devvār
Kim anı güldiriser āḫir-i kār

Dönen çark kimi önce ağlatsa işin sonunda onu güldürür.

Seni iy şāh-ı ᶜālem çarḫ-ı gerdūn
Ki döne döne itmişdür diger-gūn

Ey alem şahı, dönen çark seni, döndükçe değiştirmiştir.

151b *4360* Gör evvel itdi bülbül gibi nālān
Dönüb gül gibi aḫir itdi ḫandān

Bak önce bülbül gibi inletti, sonra dönüp gül gibi güldürdü.

Kim evvel ben daḫı ağladum iy şāh
Umarın ṣoñra gülmek vire Allāh

(Ve) ey şah ben de önce ağladım, umarım Allāh sonra güldürür."

Melik Vāmıḳ bu sözden aldı ḥışşe
Ki gitdi ḳalmadı cānında ġuṣṣa

Melik Vamık bu sözden ders aldı, canında elem kalmadı.

Bu şādiden güneş gibi feraḥ-şād
Oluban eyledi Zengi'yi āzād

Bu sevinçten güneş gibi açıldı, Zengi'yi serbest bıraktı.

Ḫişārın itdi yine aña inᶜām
Yanınca eyledi çoḳ luṭf u ikrām

Kalesini yine ona verdi, ilaveten iyilik ve bağışta bulundu.

4365 Gelüb şāh-ı cihānuñ pāyın öpdi
Ḫarāma tevbe idüb döndi gitdi

(Zengi) gelip cihan padişahının ayağını öptü, harama tövbe edip dönüp gitti.

Duᶜā idüb yir öpdi gitdi Zengī
Yirine ṣaġ u sālim yitdi Zengī

Zengi dua edip yeri öptü, yerine sağ salim ulaştı.

Niçe gün ḳaldı Ṭūs şehrinde Vāmıḳ
Çıḳup gitmege bulmadı aralıḳ

Vamık Tüs şehrinde çok kaldı, çıkıp gitmek için fırsat bulamadı.

Egerçi dün ü gün ᶜişretde idi
Ṣafā vü zevḳile ṣoḥbetde idi

Gerçi gece gündüz eğlencede, zevk ü safada, sohbetteydi.

Ḫaber gönderdi bir gün şāha ᶜAzrā
Çağırdub Behmen'i yanına tenhā

Azra, bir gün Behmen'i yanına çağırıp şaha haber gönderdi.

4370 Eyitdi Behmen'e ol ehl-i ʿizzet
Niçe bir olalum bu şāha ṣıḳlet

O saygın (Azra), Behmen'e (Vamık'a söyle), "Daha ne kadar şaha yük olacağız?" dedi.

Yıla yaḳlaşdı kim bu yirde ḳalduḳ
Gidelüm bunlara yiter yük olduḳ

"Burada neredeyse bir yıldır kalıyoruz, yük olduğumuz yeter, (artık) gidelim.

Varalum bizüm ile iy şehenşāh
Yaḫūd Çīn iline irgürelüm rāh

Ey şahlar şahı (ya) bizim ile (Gazni'ye) varalım veya Çin'e yollanalım."

Çü Vāmıḳ oldı bu sözlerden āgāh
Benüm daḫı murādum oldur iy māh

Bu sözler Vamık'a ulaşınca "Ey ay (gibi güzel) benim arzumda öyledir."

Buyurdı Behmen'e Vāmıḳ ki iy yār
İcāzet iste yola gitmege var

Behmen'e "Ey dost, var gitmemiz için izin iste!" dedi.

152a *4375* Gelüb Behmen yir öpdi Merzbān'a
Didi iy ḫusrev-i devr-i zemāne

Behmen Mezrban'a gelip yer öptü, "Ey içinde bulunduğumuz dönemin padişahı!" dedi

Melik Vāmıḳ duʿā idüb ḥavālet
Diler gitmege sulṭāndan icāzet

"Melik Vamık dua edip gitmek için (siz) sultandan izin istiyor.

Çoġ itdük şāh-ı devrāna ṣudāʿı
Buyursunlar idelüm elvidāʿı

Devrin şahının başını çok ağırttık, emretsinler vedalaşalım (diyor).

İcāzetden budur maḳṣūd-ı ġālib
Ṣıla olmışdurur ol şāha vācib

İzin istemekten asıl emel şudur: Şaha vatanına dönmek vacip olmuştur.

Pes on yıldur çeker ġurbetde miḥnet
Velīkin vālideyne oldı ḥasret

On yıldır gurbette sıkıntı çekti ana-babaya hasret kaldı.

4380 Umar sizden ṣafā-yı himmetile
Yirine gönderesiz ʿizzetile

gönüllü destekleyip onu yüceliğiniz(e yaraşır şekil)de yerine göndermenizi bekler."

İşitdüginde sulṭān oldı derhem
Mübārek ḫāṭırına geldi verhem

Sultan duyduğunda üzüldü. mübarek gönlüne burukluk geldi.

Baş egdi aldı deryā-yı taḥayyür
Bu resme eyledi āḫir tefekkür

Baş eğip hayret denizine daldı, bu şekilde düşünüp sonunda

Eyitdi Behmen'e var şāha söyle
Kerem luṭf eyle gönlin rāżī eyle

"Behmen'e, var şaha söyle, cömertlik ve iyilikle gönlünü razı et!" dedi.

Mürüvvet eylesün şāh-ı cihāngīr
Dügün içün idem bir özge tedbīr

"Cihan şahı mertlik etsin (evet desin), düğün için görülmemiş bir hazırlık yapayım.

4385 Taḥammül eylesün bir ḳac aya dek
Yapam üc şāhiçün üc ʿālī gerdek

Birkaç aya kadar sabretsin, üç şah için üç güzel gelin odası yapayım.

İdem şāhāne tertībin müretteb
Müzeyyen hem münaḳḳaş hem müzehheb

Şahlara yakışır şekilde yerli yerince süslü, nakışlı ve yaldızlı düzenliyeyim.

Birinde Şāh Vāmıḳ ṭuta mesken
Birinde Dilpeẕīriyile Behmen

Birinde Şah Vamık, birinde Dilpezir ile Behmen kalsın.

Birinde Lâhicānile Perīzād
Üçi üc yirde ola ḫurrem u şād

Üçüncüsünde de Lahican ile Perizad (kalır). Üçü üç yerde şad ve mutlu olsun!

İdem üc şehr-yārı bunda daᶜvet
İdem her birine biñ dürlü ḫidmet

Üç şahı buraya davet edip her birine bin türlü hizmet edeyim.

152b *4390* Ki evvel bunda daᶜvet ola Ṭaymūs
Ḳulı ḳurbānıdur anuñ şeh-i Ṭūs

Önce Taymūs'u davet edeyim, Tūs şahı onun kulu kurbanıdır.

İkincisi Melik Şāh Gāznī şāhı
Güzeller şāhı ᶜAẕrā'nuñ penāhı

İkincisi güzeller şahı Azra'nın sığınağı (babası) Gazni şahı Melik Şah.

Üçünci Naḫcüvān'dan gelsün Arslan
Birike biraraya üc ulu ḫān

Üçüncüsü Nahcüvan'dan gelecek olan Arslan. Üç ulu han biraraya toplansın!

Melik Vāmıḳ iderse buña inkār
Elümüzden ne gelür çār u nāçār

Melik Vamık bunu reddederse elimizden ne gelir? İster istemez

İcāzetdür ṭoyum olsun ṭoḳ olsun
Degüldür bağlu yolı açuḳ olsun

müsaade onundur,'toyum olsun tok olsun' (demişler),durduramayız, yolu açık olsun!"

4395 Çü şahuñ sözlerini aldı Behmen
Duᶜālar itdi şāha geldi Behmen

Behmen şahın sözlerini dinledi, dualar edip şah (Vamık)a geldi.

Görüb işitdügini itdi taḳrīr
Budur maḳṣūdı şāhuñ iy cihāngīr

"Ey yiğit şahın isteği şudur:" (deyip) görüp işittiklerini anlattı.

Görüb maᶜḳūl eyitdi Şāh Vāmıḳ
Ḳabūl itdüm müvecceh hem muvāfıḳ

Şah Vamık akla yatkın bulup, "Kabul ettim yerinde ve uygundur." dedi.

Buyurdı Merzbān Şāh geldi üstāḍ
K'uralar bir mübārek demde bünyād

Merzban Şah kutlu bir saatte başlamak için uzman (astrolog)u emretti..

Sehel müddet içinde oldı ābād
Gelüb begler iderler āferīn-bād

Az müddet içinde (her şey) tamamlandı, beğler gelip beğendiler.

4400 Buyurdı cemᶜ ola yegāne[266] begler
Firāset ṣāḥibi ferzāne begler

Değerce eşsiz beğlerin, ileri görüşlü bilgin kişilerin toplanmasını emretti.

Ṣalalar ol iki bünyāda pertev
Müşerref ola cennet gibi ol ev

"O iki temele ışık salsınlar, o ev cennet gibi şereflensin" (diye).

Dirildi ol maḳāma ehl-i ᶜişret
İderler Vāmıḳ'ı ol bezme daᶜvet

Eğlenceciler oraya toplanıp Vamık'ı o meclise davet ederler.

[266] "yigāne" şeklinde harekeli.

Gelincek ḳarşuladı cümle begler
Ḳamusı üstine gevher şaçarlar

(Vamık) gelince bütün beğler karşıladı, hepsi üstüne cevher saçtılar.

Tekellüf eyledi sulṭān aña taḫt
Didi lāyıḳdurur benden saña taḫt

Sultan, ona tahtı teklif edip "Benden çok sana yakışır." dedi.

153a *4405* Edeb itdi riʿāyet geçmedi şāh
Ḥayānuñ perdesini açmadı şāh

Şah görgü kurallarına uyarak, utanma perdesini yırtmadı (ve) tahta geçmedi.

Çoḳ itdi Merzbān ibrām u iḳdām
Getürdi yanına şāhı serencām

Merzban çok ısrar edip üzerine düştü, sonunda şahı yanına oturttu.

Ki bir taḫta oturdı iki sulṭān
Duʿālar itdi meclis ehli yeksān

Bir tahta iki sultan oturduğu için meclistekiler birlikte dualar ettiler.

Buyurdı şāh çekildi nüzl ü niʿmet
Müretteb oldı tertīb üzre ṣoḥbet

Şah emretti, özel yemeklerle donattılar,yerli yerince (protokol) yemeği verildi.

Cihān içre ne denlü varise aş
Ḳamusı geldi anda iy ḳarındaş

Ey kardeş, dünyada ne kadar yemek varsa hepsi oraya geldi.

4410 Yinildi vü içildi cām u bāde
Gidüb ġam oldı ḫāṭırlar güşāde

(Yemekler) yenildi, şarap içildi, üzüntü bitip gönüller şen oldu.

Alub altun eyāġı[267] sīm-gūn dest
Yürütdi ehl-i bezme sāḳī peyvest

Altın kadehi beyaz elli saki alıp meclistekilere ardarda dolaştırdı.

Ki ḥadden aşa Vāmıḳ oldı ferḥān
Açıldı ġonçeyiken oldı ḫandān

Vamık haddinden fazla keyiflendi, gonca iken açılıp (gül gibi) güldü.

Ziyāde Merzbān Şāh daḫı dil-şād
Olub olmışdı cümle ġuṣṣadan şād

Merzban Şah (da) çok sevindi, bütün elemlerden (kurtulmuş) neşelenmişti.

Didi şāh Vāmıḳ'a iy pūr-i Ṭaymūs
Senüñdür taḫt u tāc kişver-i Ṭūs

Vamık'a "Ey Taymüs'un oğlu dedi. Taht, taç ve Tüs ülkesi senindir."

4415 İcāzet buyuruñ tedbīr idelüm
Dügün eylemege el bir idelüm

"İzin verin hazırlanalım, düğün için elbirliği edelim.

Ṣalalum her şehenşāha bir ādem
Geleler şehr-i Ṭūs'a şād u ḫurrem

Tüs şehrine sevinçle gelmeleri için şahlar şahı (Taymüs'a) adam gönderelim,

Velīkin Lāhicānile Perīzād
Perīlerdür degüldür ādemī zād

fakat Lahican ve Perizad insan değil peridir,

Ne yirde isteyelüm anları biz
Nedür tedbīr buyuruñ anlara siz

biz onları nerede arayalım, onun için ne çare buyurursunuz?"

---

[267] Kelime "ayağı"şeklinde yazılmış. Kelimenin Türkçe olduğu kabul edilirse anlam değişmez fakat vezin açısından zihaf yapmak icap eder.

Didi Vāmıḳ budur tedbīr-i rūşen
Kim evvel vara şehr-i Çīn'e Behmen

Vamık "En iyi yol şudur: Behmen önce Çin şehrine varsın.

153b*4420* Yolı üzre anuñ bir ʿayn-ı cārī
Ki luṭfından yaratmış anı Bārī

Onun yolu üzerinde bir çeşme (vardır ki) Allāh onu tabii olarak yaratmıştır.

Giderken Behmen uğraya bınara
Gelür her dem perīler ol diyāra

Behmen giderken çeşmeye uğrasın, periler her zaman oraya gelir.

Bula anları yāḫūd bile aḫbār
İde bu cānibi andan ḫaberdār

Lahican ve Perizad'ı bulsun veya haber göndersin, bizi de haberdar etsin.

Şalalum Ġaznī'ye ulu vezīri
Ki varsun Naḫcüvān'a daḫı biri

Gazni'ye baş veziri gönderelim. bir kişi de Nahcüvan'a gitsin.

Olur bunlar gelince ḫayli müddet
Görilsün bunda olan bāḳī ḫidmet

Bunlar gelinceye kadar bir hayli zaman geçer. Burada da diğer işler görülür."

4425 Müvecceh gördi bu tedbīri sulṭān
Ḳabūl itdi begendi ehl-i erkān

Sultan bu çareyi uygun buldu, devlet büyükleri (de) kabul edip beğendi.

Ḳoşuldı Behmen'e bir niçe yoldaş
Ḳamusı ehl-i dil her hāle ḫāldeş

Hepsi gönül ehli, dert ortağı olan bir çok kişi Behmen'e yoldaş oldu.

Gelüb yüz sürdi şāhuñ işigine
Revān oldı mübārek demde Çīn'e

(Behmen) gelip şahın eşiğine yüz sürdü, mübarek bir saatte Çin'e doğru yola düştü.

Bu cānibden yine buyurdı sulṭān
Gelüb cemʿ oldılar düstūr-ı devrān

Bu tarafta sultan yine emretti, dönemin vezirleri gelip toplandılar.

Vezīrüñ ikisine iki ḫilʿat
Virüb yoldaş iderler yümn [ü] himmet

Vezirin ikisine iki elbise verip uğurlarlar.

4430 Ulusı Ġaznī'ye oldı revāne
Kiçisi gitdi mīr-i Naḫcüvān'a

(Vezirin) büyüğü Gazni'ye küçüğü Nahcüvan'a gitti.

Dün ü gün yortum idüb gitdi Behmen
İrişdi ol bınara elli günden

Behmen gece gündüz hızla gidip elli günde o çeşmeye vardı.

Görür Behmen ki ol ḥavżuñ bınarı
Ṣuyı ṣāfī yaşarmış sebze-zārı

Behmen, o suyu berrak havuzun etrafının yeşermiş olduğunu görür.

Yorulmışdı yoşumışdı ṭavarlar
Buyurdı Behmen ol yirde ḳonarlar

Sürüler yorgun argın (yatıyor)du. Behmen'in emriyle orada konakladılar.

Didi vācib sefer üzre müsāfir
Ola menzilde bir ḳac gün mücāvir

Yolculuk sırasında yolcunun gittiği yerde birkaç gün komşu olması vacip(gerekli)dir.

154a*4435* Ḥużūra vardı ol gün anda Behmen
Ḫaberdār olmaġiçün Lāhicān'dan

Behmen o gün orada Lahican'dan haber almak için dinlendi.

BEHMEN VĀMIḲ'UÑ BĀBĀSI ṬAYMŪS⟨I⟩ ŞĀH['I] SŪRA DA'VET EYLEMEGE GİDERKEN LĀHİCĀNLA PERİZĀD⟨Ā⟩DAN ḤABER ALUB VĀMIḲ'A BİLDÜRDÜGİDÜR

(Behmen'in, Vāmık'ın Babası Taymūs Şāh'ı Düğüne Davet Etmeye Giderken Lāhıcān ve Perİzād'dan Haber Alıp Vāmık'a Bildirmesi)

Bu fikrile yaturken bunda Behmen
Gürüldi ḳopdı nāgāh gök yüzinden

Behmen bu düşüncelerle yatarken ansızın gökyüzünde gürültü koptu.

Ḥevādan bir ulu bİgāne leşker
İnerler Behmen'e ḳarşu ḳonarlar

Havadan bir büyük yabancı asker topluluğu inip Behmen'in karşısına kondular.

Naẓar eyledi Behmen gördi bunlar
Benİ Ādem degül cümle perİler

Behmen bakınca bunların insan değil peri olduğunu gördü.

Arasından birisi bu çerİnüñ
Meger kim ulusı imiş perİnüñ

Perilerin lideri olan biri askerin arasından

4440 Yitişdi Behmen'e ḳıldı duᶜāyı
İderler birbiriyle merḥabāyı

Behmen'e ulaşıp dua etti. Birbirleriyle merhabalaştılar.

Ṣorub Behmen didi iy ehl-i ᶜizzet
'Uğurile ne yire ᶜazm-i niyyet

Behmen sorup "Ey yüce kişi" dedi. Uğurlar olsun, nereye gitmeye niyetlisiniz?

Eyitdi kūh-ı Ḳaf'dan ṭoğrı geldük
Biḥamdillāh ki geldük size irdük

"Doğruca Kaf dağından geliyoruz, şükür ki sizinle karşılaştık." dedi.

Didiler Lāhicānile Perİzād
Yıl oldı bendden olmadılar āzād

"Lahican ile Perizad hapiste kalalı bir yıl oldu." dediler.

Ki şehden ayrılalı Lāhicān'ı
Perİzādile bir dİv ṭutdı ānı

"Şöyle ki, şahtan ayrıldıktan sonra Lahican ile Perizad'ı bir dev yakaladı.

4445 Melik Vāmıḳ bu yaña ḫurrem u şād
Muḳayyed Lāhicānile Perİzād

Melik Vamık bu tarafta şen şakrak, (diğer tarafta) Lahican ve Perizad zincirli."

Didi Behmen nedür ol derde dermān
Didi Vāmıḳ'dan olur luṭf u iḥsān

Behmen, "O derdin çaresi nedir?" dedi. "Ne olursa Vamık'tan olur." diye cevap verdi.

İderler Behmen'e şol deñlü ibrām
Varalum Vāmıḳ'a olmadın aḫşam

"Akşam olmadan Vamık'a ulaşalım." diye ısrar ettiler.

154b Bilürsin sen anuñ nāzük mizācın
Kerem ḳıl eyle bu derdüñ ᶜilācın

"Onun (Vamık'ın) ince yaradılışını sen bilirsin, bu derdin ilacını bağışla.

Getürelüm üşenme çin seḥer-gāh
Seni ṣaġ u selāmet inşā'allāh

Endişe etme seni yine sağ salim inşallāh sabah erkenden getiririz."

4450 Şu deñlü itdiler iḳdām u ibrām
Nice itsün oldı behmen bunlara rāh

O kadar gayret sarfedip ısrar ettiler ki Behmen ne yapsın bunların dediğini yaptı.

Alurlar Behmen'i bir bārgāha
Hemān perrān olurlar ṭoğrı şāha

Behmen'i bir çadıra alıp hemen şaha doğru kanatlandılar.

Ki daḫı ötmedin dünüñ ḫorosı
İrişdi buldı bunlar şehr-i Ṭūs'ı

Daha gecenin horozu ötmeden bunlar ulaşıp Tüs şehrini buldular.

Yaturdı uyḳuda ol şāh-ı ᶜāşıḳ
Didiler geldi Behmen ṭurdı Vāmıḳ

Aşıkların şahı Vamık yatmış uyuyordu, "Behmen geldi." dediler, kalktı.

Ḫayır mı iy bürāder yoḫsa şerdür
Ki giceyle gelen ḳara ḫaberdür

"Ey kardeş hayır mı şer mi? Çünkü gece vakti gelen kara haberdir."

4455 Didi Behmen ḫayırdur inşā'allāh
Ḫaber var Lāhicān'dan iy şehenşāh

Behmen, "Hayırdır inşAllāh dedi. Ey şahlar şahı Lahıcan'dan haber var." dedi.

Ṭutulmış Lāhicānile Perīzād
Umarlar ḥażretüñden ola imdād

"Lahıcan ile Perizad yakalanmış, zat-ı alinizden yardım bekliyorlar.

ᶜAdūsı varimiş bir dīv-i ḫ⟨ᵛ⟩ūn-ḫᵛār
Ol iki cānı itmişdür giriftār

Kan içen bir düşmanı varmış, o iki canı esir etmiş.

Dinürmiş Ġund-i dīv ol nā-bekāra
Düşürmiş ġāfil anları şikāra

O hayırsıza Dev Gund[i] denirmiş, onları gafil avlamış."

İşitdüginde Vāmıḳ oldı derhem
Gözinden aḳdı yaşlar yirine dem

Vamık işittiğinde incindi, gözünden yaş yerine kan akıttı.

4460 Didi Vāmıḳ ne yirdedür mekānı
Varıncaḳ ḳanda bulurın ben anı

Vamık, "Nerede bulunuyormuş?" dedi. "Gidince ben onu nerede bulurum?"

Didiler kūh-ı Ḳāf'da bir dere var
Derenüñ orta yiri bir ulu ġār

"Kaf dağında bir dere, derenin ortasında büyük bir mağara var." dediler.

Maḳām itmiş anı bir dīv-i bed-kīş
Dün ü gün anda yatur ol bed-endīş

"Dinsiz, kötü düşünceli dev orayı mekan tutmuş, gece gündüz orada yatıyor."

155a Buyurdı Behmen'e şeh ṭurma iy yār
Varub Çīn şehrini eyle ḫaberdār

Şah, Behmen'e "Ey dost (sen) durma, Çin şehrine varıp haber ver!" dedi.

Ḫaber vir vālideyni daᶜvet eyle
Gelince anlara ḫōş ḫidmet eyle

"Haber ver, anne ve babanı davet et, gelinceye kadar onlara güzel davran!

4465 Ḫudā yārī ḳılursa Lāhicān'ı
Ḫalās idem Perīzādile anı

(Ben de) Allāh yardım ederse Lahıcan ve Perizad'ı kurtarayım."

Şehenşāha duᶜālar itdi Behmen
Perīlerle yolına gitdi Behmen

Behmen, şahlar şahına dualar etti, Perilerle yoluna gitti.

İrişdi çin seḥerden leşkerine
Revān oldılar andan yollarına

Sabah erkenden askerine ulaştı. Oradan yollarına devam ettiler.

VĀMIḲ KŪH-I ḲAF'A VARUB (LĀHİCĀNİLE PERİZĀD'I) DİV GUNDİ-NĀM ᶜİFRİTİ HELĀK İDÜB LĀHİCĀNİLE PERİZĀDI ḲURTARDIĠIDUR

(Vāmık'ın Kaf Dağına Varıp Dev Gundî İsimli Şeytanı Öldürüp Lâhicân ile Perîzâd'ı Kurtarması)

Bu cānibden ṭurub sulṭān-ı ᶜāşıḳ
Yarağın gördi kendüye muvāfıḳ

Bu taraftan aşıkların şahı kalkıp kendine göre hazırlık yaptı.

Hemān geydi şehenşāh ālet-i ceng
Ki ol dîv cengine eyledi āheng

Şahlar şahı derhal savaş silahlarını kuşanıp devle çarpışma havasına girdi.

4470 Buyurdı perîler şāhı getürdi
O dîvüñ olduġı ṭaġa getürdi[268]

Emretti, periler, şahı o devin olduğu dağa getirdiler.

Şehenşāh gördi bir vādî sehem-nāk[269]
Ne ot var ne aġac ne ḫār u ḫāşāk

Şahlar şahı baktı ki, korkunç bir vadi. Ne ot var, ne ağaç, ne çerçöp.

Ṭaşı ḳabḳara seng-i ḫāredür heb
İçi ṭobṭolu mār u mūr u ᶜaḳreb

Taşı simsiyah, hep sert granit taşı, içi yılan karınca ve akrep dolu.

Ḳokusı mühmel ü çirkîn hevāsı
Hevā görmezdi yoġıdı feżāsı

Bakımsızlık kokuyordu ve göğü olmadığı, havalanmadığı için kötü havalıydı.

Şu resme gündüzin oda yanardı
Ne ḳolan yügürür ne ḳuş ḳonardı

Gündüzün öyle yanardı ki ne yaban eşeği yürür, ne kuş konardı.

4475 Çıḳardı ıssısından göklere dūd
Cehennem aña nisbet żerrece od

Sıcaktan dumanı göklere çıkardı, cehennem ona göre kıvılcım (sayılır)dı.

155b Gice olsa olurdı şol ḳadar serd
Ṣanasın kim yaġardı berfile berd

Geceleri öyle sertti ki sanki karla birlikte soğuk yağardı.

Perîler ol sebebden çār u nāçār
Ẓafer bulmazlaridi aña her bār

Bu sebeple periler çaresiz(diler), her defasında ona üstünlük sağlıyamazdılar.

Didiler şehr-yāra iy şehenşāh
Bu vādide olur ol dîv-i gümrāh

Sultana "Ey şahlar şahı, o azgın dev bu vadidedir." dediler.

Olur bu yirde ol kelb-i cehennem
Yidügi mār u mūr u içdügi sem

"O cehennem köpeği burada yaşar, yediği yılan ve karınca, içtiği zehirdir."

4480 Gice olınca Vāmıḳ itdi ārām
Ṭolındı gün uruldu nevbet-i şām

Vamık gece oluncaya kadar dinlendi,güneş kızardı, akşamın (gitme) nöbeti çaldı.

Ṭurub ābdest alub ṭurdı namāza
Yüz urub ḫāke başladı niyāza

Kalkıp abdest alıp namaza durdu, yere secde edip yalvarmaya başladı.

Yüzin yirlere sürdi dökdi yaşı
Ṣuladı ol arayı gözi yaşı

Yüzünü yerlere sürüp yaş döktü, o çevreyi gözlerinin yaşı suladı.

---

[268] Bu ikinci "getürdi" kelimesi yerine "yetürdi" olsa kafiye doğru ve anlam daha uygun olurdu.

[269] "sehm-nāk" kelimesi vezne göre telaffuz edilmiş.

Taẕarruᶜlar ḳılub ḳıldı enīni
Gözinüñ yaşı ṭoldurdı zemīni

Yalvarıp inledi, gözyaşları yeri doldurdu.

Dil ü cāndan añub Yezdān-ı Pāki
Eliyle başına çün ḳoydı ḫāki

Can u gönülden Hazreti Allāh'ı zikredip eliyle başına toprak koydu.

4485 Didi ḳalmışlara ḳuvvet viren Ḥaḳ
Ḳavī olmayana ḳudret viren Ḥaḳ

"(Ey) düşkünlere kuvvet, güçsüzlere güç veren Allāh!" dedi.

İlāhī ben ḥaḳīri eyle manṣūr
Ki görem düşmenümi ḫor[270] u maḫhūr

"Allāh'ım ben zavallıyı üstün kıl ki düşmanımı küçük ve aşağılanmış göreyim."

Bu resme aġlayuraḳ merd-i meydān
Yüzin yirden götürdi şāh-ı devrān

Zamanın padişahı yiğit (Vamık), bu şekilde ağlıyarak, yüzünü yerden kaldırdı.

Diledi kim[271] yüriye vādīye şāh
Perīler didiler kim iy şehenşāh

Şah vadiye yürümek istedi. Periler "Ey şahlar şahı!" dediler.

Velīkin bunda bir müşkil var iy şāh
Girilmez bu dereye gāh bī-gāh

"Her şeye rağmen burada bir problem var; bu dereye her zaman girilmez.

4490 Düşer bu vādiye gündüzin āteş
Yanar ḳum u ḳayır ḳaynar ḳızar ṭaş

Bu vadiye günzüdün ateş düşer, kum yanar, çakıl kaynar ve taş kızar.

156a Yılanı ḳatı çoḳdur ᶜaḳrebi bol
Eser bād-ı semūm virmez saña yol

Yılanı çok fazladır, akrebi boldur, sıcak sam yeli eser, sana yol vermez.

Didi şāh eydelüm Allāh oñara
Ümīẕüm var bulam bu derde çāre

Şah, "Allāh iyi etsin, diyelim bu derde çare bulacağıma ümidim var." dedi.

Bugün cān u göñülden olmazın şād
Gelince Lāhicānile Perīzād

"Bugün Lahican ile Perizad gelinceye kadar can u gönülden (yatıp) rahat ol(a)mam."

Ġam u ġuṣṣa uşub göñlini aldı
Mübārek gözlerine uyḫu geldi

Keder ve elem uçup gönlünü rahatlattı, mübarek gözlerine uyku geldi.

4495 Uyudı rāḥat oldı ol gice şāh
Uyandı ṣubḥ-ı ṣādıḳdan seḥer-gāh

Şah o gece uyuyup dinlendi, seher vakti subh-ı sadıktan itibaren uyandı.

Ṣabāḥ oldı yirinden ṭurdı Vāmıḳ
Yüzini yire sürdi yine Vāmıḳ

Sabah olunca Vamık yerinden kalktı, secde etti.

Varidi Vāmıḳ'uñ tiryāk-ı ekber
Ezüben gevdesine sürdi yekser[272]

Vamık'ın panzehiri vardı, ezerek bütün gövdesine sürdü.

Geyindi ālet-i ḥarbi temāmet
Ṭaleb eyledi Ḥaḳ'dan istiᶜānet

Bütün silahlarını kuşandı, Allāh'tan yardım diledi.

---

[270] "ḫor" şeklinde yazılmış.
[271] "Diledi" ve "kim" kelimeleri bitişik yazılmış.
[272] "yikser" şeklinde harekeli.

Ḳuşandı biline tïg-i felārek
Didi yā Rabb[ï] sen eyle mübārek

Beline kılıç kuşanıp "Ya Rabbî, sen mübarek kıl!" dedi.

4500 Kemānı ḳolına aldı ele tïr
Yüridi vādïye şāh-ı cihāngïr

Yayı koluna takıp oku eline aldı. Cihan zapteden şah vadiye doğru yürüdü.

Birezden ḳızdı vādï ḳaynadı mūr
Yüridi mār u ᶜaḳreb eyledi zūr

Biraz sonra vadi fena ısındı, karınca kaynaştı, yılan süründü, akrep baskın etti.

Üşerler her ṭarafdan şehr-yāra
Muḳayyed olmadı şeh mūra māra

Her taraftan şaha üşüşürler, şah karıncaya, yılana (v.s.) aldırmadı.

Egerçi kim üşerdi şāha bunlar
Ḳırardı bunları tiryāḳ-ı ekber

Her ne kadar bunlar şaha saldırsa da (süründüğü) panzehir bunları öldürmekteydi.

Yitişdi bāb-ı ġāra şāh-ı devrān
Temāşā itdi bir dem ḳıldı seyrān

Devrin padişahı mağaranın kapısına ulaştı, biraz durup gözetledi.

4505 İlerü vardı gördi bir maġāra
İçinden od çıḳardı āş-kāra

İlerleyip mağarayı gördü, içinden dışarıya ateş çıkıyordu.

156b İder semᶜine bir ün key ṣaḳın key
Dilersin kim idesin dïvi der-pey

Kulağına, "Eğer devin peşindeysen çok dikkatli ol" diye bir ses geldi.

Eger furṣat bulursañ aña zinhār
Hemān bir kerre çalġıl çalma tekrār

"Eğer fırsat bulursan bir kere vur, ikinciyi sakın vurma!

İki kerre çalıcaḳ dirilür dïv
İdemezsin anuñla ṣoñra sen rïv

İki kere vurursan dev dirilir artık onu oyuna getiremezsin."

Naẓar ḳıldı maġāra içre sulṭān
Göricek ol laᶜïni ḳaldı ḥayrān

Sultan mağara içine baktı, o lanetliyi görünce şaşırdı.

4510 Uyuridi meger kim dïv-i gümrāh
Murādınca temāşā eyledi şāh

Meğer azgın dev uyumaktaymış, şah onu enine boyuna süzdü.

Ne gördi gördi bir kelb-i cehennem
Başı arslana beñzer desti ādem

Ne görsün bir cehennem köpeği, başı arslana elleri insana benzer.

Teni ḳaplana beñzer pāyıdur ḫar
Ṣanasın ḳuyruġı bir ulu ejder

Bedeni kaplana ayakları eşeğe benzer, kuyruğunu ejderha sanırsın.

Diledi kim[273] uyandura anı şāh
Urub bir naᶜre Vāmıḳ didi Allāh

Şah onu uyandırmak istedi. Vamık, "Allāh" diye bir nara attı.

Bu naᶜre semᶜine irişdi fï'l-ḥāl
Yıḳıldı ṣandı ġārı dïv-i bed-ḥāl

Bu nara anında (devin) kulağına ulaştı. Kötü dev mağarayı yıkıldı sandı.

[273] "Diledi" ve "kim" kelimeleri bitişik.

4515 Beliñleyü uyandı uyḳusından
Kim āteşler çıḳardı her gözinden

Korku ile uykusundan sıçradı, gözlerinden ateşler saçtı.

Temām almamışidi uyḳusını
Uyandı aldı ādem ḳoḳusını

Uykusunu tam alamamıştı, uyandı insan kokusu aldı.

Görür bir ādemi ḳarşuda bī-bāk
Muḳābil kendüsine cüst ü çālāk

Karşısında korkusuz duran bir insan görüp çabucak

Yirinden ṭurdı derḥāl Dīv Ġundī
Yüridi Vāmıḳ'a ḳarşu yükindi

Dev Gundi yerinden kalktı, Vamık'a karşı yürüyüp eğildi.

Eline aldı bir mermer ᶜamūdı
Ṣaçardı ġıjġırub aġzından odı

Eline bir mermer sütun aldı, haykırarak ağzından ateş saçmaktaydı.

4520 Yüridi Vāmıḳ'a ol dīv-i gümrāh
Yirinde ṭurdı muḥkem gitmedi şāh

O azgın dev Vamık'ın üstüne yürüdü, şah kaçmadı, yerinde sıkı durdu.

157a Ḥavāle eyledi gürz-i girānı
Irıldı Vāmıḳ altından nihānī

Ağır topuzu salladı, Vamık eğilip gizlenerek savuşturdu..

Atalardan bu söz dāyim meşeldür
Kim erlik on u ṭoḳuzı ḥīledür

Atalarımız 'Erliğin onda dokuzu hiledir' demiştir.

Şu resme urdı ḍarbı yire ol ḫar
Gömüldi nıṣfına dek yire mermer

O eşek, darbeyi yere öyle vurdu ki mermer (sütun) yarısına kadar yere gömüldü.

ᶜAmūduñ ḍarbı irdi çünki ḫāke
Żarar irişmedi ol cism-i pāke

Sütunun darbesi yere değdiği için o soylu kişiye bir zarar gelmedi.

4525 Toza ġarḳ oldı ġāruñ içi yeksān
Görinmezdi dīvüñ gözine insān

Mağaranın her tarafı tozla doldu. Devin gözü (artık) insanı görmemekteydi.

Didi iy derdmend bīçāre ādem
Yat imdi bu ᶜamūd altında bir dem

(Öldürdü sandı) "Ey çaresiz zavallı insan, şimdi bu sütunun altında biraz yat!" dedi.

İşitdi nerrenüñ gümrendügin şāh
Münācāt eyledi Ḥaḳḳ'a şehenşāh

Şah çirkin (dev)in homurdandığını duydu. Allāh'a yalvardı.

Yüzin ḫāke sürüb didi ilāhī
Muẓaffer eyle nuṣret vir ilāhī

Yüzünü toprağa sürüp "Allāh'ım üstün kıl, zafer ver!" dedi.

ᶜİnāyet irse senden bir gedāya
Ki ḳorḳmaz ḳarşu varur ejdehāya

"Senden bir dilenciye yardım ulaşırsa korkmaz, ejderhanın (da) karşısına çıkar."

4530 Didi vü aldı ele tīġ-i Hindī
Ṣıġadı ḳollını Haḳḳ'a sıġındı

dedi ve eline Hind kılıcını aldı, kolunu sıvayıp Allāh'a sığındı.

Ḳılafından çeküben itdi ᶜuryān
Yürüdi ol laᶜīn üstine sulṭān

Şah (kılıcı) kınından çekip yalın kılıç o lanetlenmişin üzerine yürüdü.

Dil ü cāndan didi bir kerre Allāh
Yetişdi şöyle çaldı ḫışmile şāh

Can u gönülden bir kerre "Allāh" dedi, Şah yetişip öfkeyle öyle bir vurdu (ki)

Miyānından urub bir tīġ-i Hindī
Ṣanasın kim[274] ḥarīre irdi ṣındı[275]

Hint kılıcı (devi) belinden biçti, sanki ipeğe makas değdi.

Ḳılıc şol resme urdı dīve yara
Nitekim tīz bıcaḳ tāze ḫıyāra

Kılıç keskin bıçağın hıyarı kesmesi gibi devi yaraladı.

4535 Çaġırdı Dīv Ġundī āferīn-bād
Eriseñ ancaḳ olur ādemī zād

Dev Gundi "aferin" diye seslendi." İnsanoğlu yiğitlik ancak (bu kadar) olur.

157b Ḳoluña ḳuvvet olsun tīġiñi al
Belā çekdürme baña bir daḫı çal

Koluna kuvvet, kılıcını al, bana acı çektirme bir daha vur!"

Melik güldi didi iy dīv-i aḥmaḳ
Hemāñ bir kez çalarlar dīvi ancaḳ

Melik güldü, "Aptal dev, deve sadece bir kez vurulur." dedi.

Yıḳıldı Dīv Ġundī virdi cānı
Ṣanasın yoġidi evvelde cānı

Dev Gundi yıkılıp öldü. Sanki hiç yaşamamıştı.

Şeh-i devrān yüridi ġāra girdi
Perīler şāhını bendile gördi

Devrin padişahı yürüyüp mağaraya girdi, perilerin şahını bağlı gördü.

4540 İkisinüñ daḫı boynında zencīr
Ki zencīre çekilmiş iki naḫcīr

İkisi de boyunlarından bağlı av gibi zincire vurulmuştu.

Melik bunları bendden itdi āzād
Hemān-dem Lāhicānile Perīzād

Melik bunları zincirden kurtardı. Aynı anda Lahican ile Perizad

Gelüb şāh ayaġına ḳodılar baş
İderler āferīn taḥsīn u şābāş[276]

gelip şahın ayağına baş koydular, alkışlayıp tezaurat eder ve beğenirler.

Perīzād'uñ ṭutulmışdı zübānı
Bu dīv siḥrile baġlamışdı anı

Perizad'ın dili tutulmuştu, dev sihirle onu bağlamıştı.

Eyitdi Lāhicān iy şāh-ı ʿāḳıl
Ṭılsmı vardur anuñ eyle bāṭıl

Lahican "Ey akıllı padişah!" dedi. "Onun tılsımı vardır, onu boz!" dedi.

4545 Ṭılsmı bāṭıl olmayınca olmaz
Perīzād şöyle ḳalur nuṭḳa gelmez

"Tılsım bozulmayınca Perizad bu şekilde kalır, konuşamaz.

Didi ḳanda olur anuñ ṭılsmı
Ki ben aña oḳıyam bir ḳac ismi

(Vamık) "Kendisine birkaç isim okumam için onun tılsımı nerede bulunur?" dedi.

Didi şol ġār içinde var bir ejder
Ṭılsmıdur anuñ iy şāh-ı kişver

"Ey ülkenin padişahı, şu (karşı) mağara içinde bir ejderha var, tılsımı odur." dedi.

---

[274] "Sanasın" ve "kim" kelimeleri bitişik yazılmış.

[275] Kelimenin doğrusu "şındu". Hindī" kelimesini de Hindū okuyarak, kafiye ve anlama uygun bir düzeltme yapılmış olabilir.

[276] "sābāş" şeklinde yazılmış.

Melik Vāmıḳ yüridi ḳarşu ġāra
Bir ejder ḳarşu geldi āş-kāra

Melik Vamık karşı mağaraya yürüdü, Bir ejder ortaya çıkıp karşı geldi.

Hücūm idüb şāha aġzın açardı
Dem urub ġıjġırub odlar ṣaçardı

Şaha hücum edip ağzını açmakta, nefesiyle homurdanarak ateşler saçmaktaydı.

4550 Dehānında gözedüb urdı bir oḳ
Ṭoḳundı eyledi ol ejderi yoḳ

Ağzına nişan alıp bir ok attı, yerini buldu ejderi yok etti.

158a Ṭılısmı bāṭıl oldı heb bozuldı
Üşendi çarḫ-ı zencīri üzüldi

Tılsım geçersiz olup zincirin halkası kırılıp çözüldü.

Perīzād nuṭḳa geldi bülbül oldı
Melik bunları aldı ṭaşra geldi

Perizad konuşup bülbül oldu, melik bunları alıp dışarı çıktı.

Perīler cümle istiḳbāl iderler
Şehinşāhı alub şehre giderler

Bütün periler karşıladılar, şahlar şahını alıp şehre gittiler.

İrişmişleridi tāze bahāra
Ḳonarlar bir müzeyyen murġ-zāra

Taze bahara kavuşmuşlardı. Süslü bir kuş cennetinde konakladılar.

4555 Yidi gün eylediler ᶜiş ü ᶜişret
Temām oldı nihāyet buldı ṣoḥbet

Yedi gün yiyip içip eğlendiler, sohbet (ve eğlence) tamam olup, sona erdi..

Bulara şāh-ı Ṭūs'uñ niyyetini
Ḥikāyet eyledi cemᶜiyyetini

(Şah) bunlara Tüs'un niyetini düğün dernek (programını) anlattı.

İşidüb Lāhicān oldı ṭarab-nāk
Zemīne baş ḳoyub sürdi yüze ḫāk

Lahican duyunca sevindi, yere baş koyup yüzüne toprak sürdü.

Duᶜāya el götürüb eydür iy şāh
Nekim vardur murāduñ virsün Allāh

El açıp "Ey şah Allāh her muradını versin!" dedi.

Hemīşe yarıcuñ olsun Ḫudāvend
Cihān serkeşleri bendüñde der-bend

"Allāh her zaman yardımcın, dünyanın dikbaşlıları zincirinde bağlı olsun!

4560 Buyuruñ devlet ü iḳbālile siz
Yarağımuz görelüm varalum biz

Siz devlet ve talihle buyurun, biz (de) hazırlık görüp gelelim.

Gelelüm yüz süriyü ḫidmetüñe
Duᶜālar eyleyelüm devletüñe

Yüz sürerek huzuruna gelelim, devletine dualar edelim."

Ḳabūl itdi erenler şāhı Vāmıḳ
Münāsib gördi anı hem muvāfıḳ

Yiğitler şahı Vamık kabul etti, bu (fikr)i yerinde ve uygun buldu.

Buyurdı Lāhicān bir ḳac perī ḫōş
Götürdiler serīr⟨i⟩-i şāh[ı] ber-dūş

Lahican emretti, birkaç güzel peri, şahın tahtını omuzladılar.

Şu deñlü süᶜatile itdiler ḫīz
Yarım sāᶜatda irdiler daḫı tīz

Öyle hız yaptılar ki yarım saatten daha çabuk vardılar.

4565 İşitdi ḫüsrev-i Ṭūs oldı dil-şād
Gelüb itdi hezārān āferīn-bād

Tūs'un padişahı duyup memnun oldu. Gelip binlerce aferin dedi.

158b Buyurdı Merzbān Şāh ehl-i erkān
Gelüb cemᶜ oldı ṭurdı yine dīvān

Merzban Şah emretti, devletin ileri gelenleri gelip toplandı, divan durdular.

Buyurdı yine tīz görüñ yarağı
Dügün içün yaḳını vü ırağı

Yine emretti, çabuk hazırlık yapın, düğün için yakındaki ve uzaktakini

Ḫaberdār eyleñ ᶜālem ḫalḳı bilsün
Yarağ u yatıyıla Ṭūs'a gelsün

haberdar edin, herkes bilsin, hazırlığıyla Tūs'a gelsin.

Yazıldı her yire ḳadrince nāme
Ṭaġıldılar erenler ḫāṣ u ᶜāma

Her yere kıymetine göre mektup yazıldı. Yiğitler herkese dağıttılar.

4570 Ol esnāda irüb bir peyk-i çālāk
Duᶜā itdi şeh öñinde feraḥ-nāk

O sırada hızlı bir postacı varıp, şahın önünde keyifle dua etti.

Eyitdi müjdegānı iy şeh-i Ṭūs
İrişdi devletile şāh-ı Ṭaymūs

"Ey Tūs şahı müjde, devletli Taymūs Şah geldi."dedi.

Buyurdı peyke māl u nüzl u niᶜmet
Didi çoḳ çoḳ şükür Allāh'a minnet

Postacıya mal, yemek ve bağışta bulundu. "Allāh'a şükür, hamdolsun!" dedi.

Buyurdı bindi ᶜasker çaldılar kūs
Yüridi Vāmıḳile ḫüsrev-i Ṭūs

Emretti, asker davul çaldı, Vamık ve Tūs şahı yürüdüler.

O gün ol gice gidüb Merzbān Şāh
Yarındası seḥer vaḳtinde nāgāh

Merzban Şah (ve Vamık) o gün ve o gece gidip ertesi gün seher vaktinde ansızın

4575 Görürler bir müzeyyen ulu ṣaḥrā
Ṣanasın ravżа-ı Fīrdevs-i Aᶜlā

Firdevs cennetinin bahçesi gibi güzel bir ova gördüler.

Pür olmış lāle vü nesrīn ü sünbül
Açılmış gül ider feryādı bülbül

Lale, nesrin ve sünbül dolu, gül açılmış, bülbül feryat eder.

Güneş ṭoġdı cihānı itdi pür-nūr
Ṣafādan ḫalḳ-ı ᶜālem oldı mesrūr

Güneş doğdu, dünyayı nurla doldurdu, gönül şenliğinden herkes sevindi.

İrişdi şevketile şāḥ-ı Ṭaymūs
Görincek indi atdan ḫüsrev-i Ṭūs

Taymūs Şah debdebeyle ulaştı. Tūs şahı onu görünce attan indi.

Melik Vāmıḳ daḫı indi atından
Irılmadı şeh-i Ṭūs'uñ ḳatından

Melik Vamık da atından indi, Tūs şahının yanından ayrılmadı.

4580 İki sulṭān yüridiler piyāde
Şehe ḳarşu yüz adımdan ziyāde

İki sultan şaha karşı yüz adımdan fazla yaya yürüdüler

159a Edeb birle gözedüb neng ü nāmūs
Rikābın öpdi Ṭaymūs'uñ şeh-i Ṭūs

Tüs şahı ar ve edeb kurallarına uyup Taymüs'un üzengisini öptü.

Görincek Vāmıḳ'ı fehm itmedi şāh
Didi eyleñ beni bu cāndan āgāh

Şah Vamık'ı görünce tanıyamadı, "Bu canı bizimle tanıştırın!" dedi.

Didi Behmen budur ol şāh-ı ʿāşıḳ
Hem oġluñ hem ḳuluñ Şehzāde Vāmıḳ

Behmen, "Aşıkların şahı, hem oğlun, hem kulun Şehzade Vamık." dedi.

İşitdüginde Ṭaymūs oldı bī-hūş
Yıḳıldı düşdi atdan ṣanki serḫoş

Taymüs (onu) duyunca bayıldı, sarhoş gibi attan düşüp yıkıldı.

4585 Ḳomadı düşmege Vāmıḳ yetişdi
Öpüb dest-i mübārek pāya düşdi

Vamık yetişip düşmesini önledi, mübarek elini öpüp ayağına düştü.

Zihī yevm-i mübārek sāʿat-ı ḫūb
Ki buldu Yūsufını pīr Yaʿḳūb

Ne güzel kutlu gün, güzel saat ki, ihtiyar Yakub, Yusuf'unu buldu.

Sevincinden ata binmedi Ṭaymūs
Yüridi şehre öñince şeh-i Ṭūs

Taymüs sevincinden ata binmedi, Tüs şahının önünde şehre yürüdü.

Gelüb ḳondurdılar bir ḫōş sarāya
Ki cennet reşk iderdi ol araya

Gelip cennetin kıskanacağı güzel bir saraya yerleştirdiler,

Ki tertīb üzre itmişlerdi tezyīn
Geçüp oturdı taḫta ḫüsrev-i Çīn

Usulüne göre süslemişlerdi. Çin padişahı geçip tahta oturdu.

4590 Bile gelmişdi Ṭaymūsile Meryem
Görüb oġıl cemālin ola ḫurrem

Oğlunun yüzünü görüp sevinsin diye Meryem de Taymüs ile birlikte gelmişti.

Buyurdı Merzbān Şāh kim ḫavātīn
Çıḳalar ḳarşu geldi bānū-yı Çīn

Merzban Şah hanımlara gelen Çin hanımını karşılamalarını bildirdi.

İşitdüginde fī'l-ḥāl ṭurdı ḫātūn
Ki başdan ayaġa dek geydi altun

Duyduğunda hanım(ı) hemen kalktı, baştan ayağa kadar altın (sırma elbise) giyindi.

Ṭonandı Dilpeẕīr ʿAẕrā-yı gül-ruḫ
Gelüb dergāh-ı şāha sürdiler ruḫ

Dilpezir ve gül yanaklı Azra süslendi, şahın sarayına gelip yüz sürdüler.

Revān oldı yola serv-i revānlar
Yüzi güller yañaġı erġavānlar

Yürüyen serviler, gül yüzlüler, yanağı erguvanlar, yola düştü,

4595 Şehirden şevketile çıḳdılar ḫōş
Yaḳın gelmişdi Meryem oldılar ṭuş

Şehirden görkemle çıktılar, Meryem yakındaydı, karşılaştılar.

159b Görincek cümlesi Meryem yüzini
İnüb atdan öperler heb dizini

Hepsi Meryem'in yüzünü görünce, attan inip dizini öperler.

Nişār itdiler üstine cevāhir
cevher varise bī-ḥadd u vāfir

Ne tür mücevher varsa hadsiz hesapsız Ne *bolca üzerine saçtılar.*

Rikābın öpdi evvel geldi ʿAẕrā
andan Dilpeẕīr ol serv-i raʿnā

Önce Azra gelip üzengisini öptü, ondan Pes sonra güzel servi Dilpezir.

Hezārān kerr ü ferrile alurlar
Dönüb taʿẓīmile şehre gelürler

Binlerce defa ilerleyerek, geri dönerek saygıyla alıp şehre gelirler.

Melik Vāmık işitdi bu ḫaberden
Ṭutuşdı āteş-i ḥasret cigerden

Melik Vamık bunu haber alınca hasret ateşiyle ciğerinden tutuştu.

İrişdi anasına atdı cānı
Ayağına düşüb şeh şād-mānī

Varıp anasına can attı, şah, sevinçli olarak (anasının) ayağına düştü.

Çü Meryem gördi şāhı ʿaḳlı gitdi
Düşüben bir ʾki sāʿat şöyle yatdı

Meryem şah (Vamık)'ı görünce aklı başından gitti. düşüp bir iki saat öylece yattı.

Gelüben ʿaḳlı Meryem açdı gözin
Ḳocub şāhı sürer yüzine yüzin

Meryem'in aklı başına geldi, gözünü açtı, şahı kucaklayıp yüzünü yüzüne sürdi.

Didi iy dertlü göñlümüñ sürūrı
Gidelden sen gözümüñ gitdi nūrı

"Ey dertli gönlümün sevinci, sen gittiğinden beri gözümün ışığı gitti." dedi.

Niçün ḳıyduñ benüm iy cānuma cān
Niçün itdüñ göñül milkini vīrān

"Ey can niçin benim canıma kıydın, niçin gönül ülkemi viran ettin,

Niçün ḥasret odına şöyle yaḳduñ
Niçün şöyle beni gözden bıraḳduñ

niçin hasret ateşine bu denli yaktın, niçin bu denli gözünden düştüm?"

Didi vü aġladı derdile Meryem
Sevindi döndi yine oldı ḫurrem

dedi ve derdile ağladı. Meryem sonra yine sevindi, keyiflendi.

Anasınuñ elini öpdi Vāmıḳ
Naṣīḥat virdi şānına muvāfıḳ

Vamık, annesinin elini öptü, şanına uygun öğüt(ler) verdi.

Şu deñlü aldı ele ḫāṭırını
Dimek ḳābil degül biñde birini

(Annesinin) gönlünü öyle aldı ki binde birini anlatmak imkansız.

Ṣanasın yire gökden indi ʿĪsā
Ki virdi Meryem'e nuṣḥ u tesellā

Meryem'e öyle öğüt ve teselli verdi ki sanki İsa gökten yere indi.

160a Geçüp ol dün irişdi rūz bī-rūz
Cihān güldi ṣafadan ṣanki nevrūz

O gece geçti, günler birbirini kovaladı, dünya nevruzmuş gibi sevinçten güldü.

Żiyāfet itdi Ṭaymūs'ı şeh-i Ṭūs
Ulular geldi heb itdi zemīn-būs

Tüs Şahı, Taymus'a ziyafet verdi. Büyüklerin hepsi gelip yer öptü.

Yidi gün eylediler ʿiş ü ʿişret
Temām tertībile ḫatm oldı ṣoḥbet

Yedi gün yiyip içip eğlendiler, sohbet yerli yerince bitirildi.

Dimişdi bundan evvel Merzbān Şāh
Dügün içün ide her şāhı āgāh

Bundan evvel Merzban Şah "Düğün için her şahı bilgilendirelim." demiş

4615 Ki her bir şāha şaldı bir vezīri
Melik Şāh'a biri Arslān'a biri

ve her bir şaha bir vezir göndermişti; Melik Şah'a birini Arslan'a diğerini,

Vezīrinüñ ulusı Mihrcān'ı
Ki Ġaznī şehrine şalmışdı anı

vezirlerinin büyüğü Mihrcan'ı, Gazni şehrine yollamıştı.

Kiçisi Naḫcüvān'a gitmişidi
Ki Arslan şāhı daʿvet itmişidi

Küçüğü Nahcüvan'a gitmiş Arslan şahı davet etmişti.

Ḫaber geldi ki şāhı Naḫcüvān'uñ
İrişdi ḫidmetine Merzbān'uñ

Nahcüvan şahının Merzban'ın huzuruna ulaştığı haberi geldi.

Ulular aña istiḳbāl iderler
Ki bir günlik yola ḳarşu giderler

Büyükler bir günlük yola kadar giderek onu karşıladılar.

4620 İrişüb görişüb ḫōş raġbetile
Getürler şehre şāhı şevketile

Ulaşıp görüşerek, şahı hayli ilgi göstererek görkemli bir şeklide şehre getirirler.

Getürdiler bir ʿālī ḫōş maḳāma
Ki baş egmezidi Dāru's-selām'a

Cennetten aşağı kalmayan yüce, güzel bir yere getirdiler.

Temām aşlınca itdiler żiyāfet
Yirine vardı ḳānūn üzre ʿādet

Geleneğe göre ziyafet verdiler, töreler gerektiği gibi yerine getirildi.

Didiler Dilpeẕīr'e geldi Arslan
İşitdi Dilpeẕīr oldı çü ḫandān

Dilpezir'e "Arslan geldi." dediler, Dilpezir duyar duymaz neşelendi.

Ḫakīm aldı elini Dilpeẕīr'üñ
Getürdi ḫidmetine ol emīrüñ

Hakim Dilpezir'in elinden tutup o emirin huzuruna getirdi.

4625 Gelüb öpdi atasınuñ dizini
Düşüb sürdi ayaġına yüzini

(Dilpezir) babasının dizini öptü, düşüp ayağına yüzünü sürdü.

160b Melik öpdi gözinde Dilpeẕīr'i
Bu şükre itdi āzād çoḳ esīri

Melik (Arslan), Dilpezir'i gözlerinden öptü, bunun şükrü olarak bir çok köle azad etti.

Pes andan şordı biñ luṭfile ḥālin
Serāy-ı miḥnet içre her maḳālin

Ondan sonra bin yumuşaklıkla halini sordu.(O da) sıkıntı sarayındaki her sözü açtı.

Acı ṭatlu nekim gördiyse bir bir
Atasınuñ öñinde ḳıldı taḳrīr

Acı tatlı ne gördüyse bir bir atasının önünde anlattı.

Şikāyet ḳıldı dehr-i dūn elinden
Neler gördügini gerdūn elinden

Aşağılık dünyadan (ve) feleğin elinden neler çektiğini şikayet etti.

4630 Didi Arslan eyā şūḫ-ı zemāne
Belā çekmege geldüñ bu cihāna

Arslan "Ey zamane güzeli," dedi. "Bu dünyaya bela çekmeye geldin.

Budur devr-i zemānuñ ḥāli her dem
Ki bir gün şādlıḳdur niçe gün ġam

Bir gün sevinç, bir çok gün üzüntü; zamanın dönüşünün hali her an budur.

Ḳo gitsün miḥnet-i devr-i zemānı
Geçen geçdi unudalum biz anı

Zamanın dönüşünün sıkıntısını bırak gitsin, geçen geçti, biz onu unutalım."

Didi Arslan benüm derdüme vāḳıf
Degülsin ḥālüm olmışdur muḫālif

Arslan, "Benim derdimi bilmediğin için beni yanlış anladın." diye ilave etti.

Melik Vāmıḳ gelincek Naḫcüvān'a
Zehir virdüm bilürsin ol cüvāna

"Melik Vamık Nahcüvan'a gelince, biliyorsun o delikanlıya zehir verdim.

4635 Varub Ṭaymūs ayaġına sürüb yüz
Derūn-ı dilden anuñ bendesiyüz

Gönülden onun kölesi olduğumuzu varıp Taymüs'un ayağına yüz sürüp (gösteririm)

Maᶜāf eylerse cürmüm zī-saᶜādet
Ve ger itmezise müşkil beġāyet

suçumu affederse ne mutlu bana, ve eğer etmezse (işim) çok güç."

İşitdi Dilpeẕīr eydür muḥāldur[277]
Bu işüñ ḳorḳarın ṣoñı cedeldür

Dilpezir duyup "İmkansız, korkarım bu işin sonu savaştır,

Didi Vāmıḳ'dan olur aña dermān
Varayın ḫidmetine şimdi elān

ona Vamık'tan çare olur, şimdi huzuruna varayım." dedi.

İrişdi geldi Vāmıḳ ḫidmetinde
Tek ü tenhā kimesne yoḳ ḳatında

Vamık'ın huzuruna geldi, yalnızdı, yanında kimse yoktu.

4640 Didi luṭfile iy luṭf-ı ilāhī
Kerem kānı mürüvvet pād-şāhı

Yumuşaklıkla "Ey Allāh'ın (bize) lutfu, cömertlik dükkanı, mertlik padişahı!" dedi.

161a Egerçi ḫidmetüñde şerm-sāruz
Velīkin luṭfile mihrüñ umaruz

"Her ne kadar karşında utanıyorsak da yine de iyilik ve şefkatini bekleriz.

Zehir virmişdi evvel size Arslan
Kim oldı ol işe ṣoñra peşīmān

Arslan size önceden zehir vermişti, fakat yaptığı işe sonra pişman oldu.

Üşenür şāh-ı Ṭaymūs'dan ziyāde
Ki ᶜömri ḫirmenini vire bāda

Taymüs şah'tan ömür harmanını yele verir diye çok çekiniyor."

Gelüb Vāmıḳ didi geçdüḳ biz andan
Geçen geçdi geçüñ siz de geçenden

Vamık yaklaşıp "Biz ondan (vaz)geçtik, siz de (geçmişte) 'geçenden geçin'" dedi.

4645 Eyitdi Dilpeẕīr ᶜaczile iy şāh
Nigeh-dāruñ ola her yirde Allāh

Dilpezir acizane e"Ey şah, Allāh yer yerde koruyucun olsun!" dedi.

Dilek it şāh-ı Ṭaymūs'dan ḥaḳīrüñ
Ḳabūl eyle niyāzın Dilpeẕīr'üñ

Taymüs Şah'a "Bu adi Dilpezir'in yakarışına aracı olmayı kabul et! "

Elini Dilpeẕīr'üñ aldı Vāmıḳ
Atası ḫidmetine geldi Vāmıḳ

Vamık Dilpezir'in elinden tutup babasının huzuruna geldi.

Duᶜā itdi yüzini ḫāke sürdi
Ki vardı bendeler silkinde ṭurdı

Dua edip yüzünü yere sürdü, varıp kölelerin safında durdu.

---

[277] Kelimenin "maḥal" şeklinde yazılmış olması anlam açısından doğru değil.

Didi iy āf-tāb-ı burc-ı devlet
Ḳapuñdur secdegāhı ehl-i ḥācet

"Ey devlet burcunun güneşi," dedi. "İsteği olanların secde edeceği yer kapındır.

4650 Hemīşe ᶜizz ü devlet dest-gīrüñ
Murādı var ḥaḳīre Dilpezīr'üñ

Her zaman ululuk ve devlet seninle olsun, zavallı Dilpezir'in bir isteği var.

Şehā maᶜlūmuñ olsun bir zemānda
Atası ben ḳuluña Naḫcüvān'da

Ey şah bilesin ki bir süre önce Nahcüvan'da (Dilpezir'in) babası ben kulunu

Zehīr virmişdi ġāfil baña iy şāh
Ḫalāṣ oldum ᶜināyet itdi Allāh

aldatıp zehir vermişti. Ey şah, Allāh yardım etti, kurtuldum.

Ki şimdi ᶜöẕr iderler ḥidmetüñden
Umarlar ḥüsn-i himmet himmetüñden

Şimdi huzurunda özür diliyor, yüksek iradenden iyi davranmanı bekliyorlar.

Ḥużūruñdur ümīd-i ẓann-ı ġālib
Reḥāsından budur olmaya ḫāyib

En gerçekçi beklenti huzurundur, bu, kurtuluştan ümitsiz olmamaktır."

4655 İşitdüginde anı şāh-ı ᶜādil
Didi iy ᶜömrümüñ bāġında ḥāṣıl

Adaletli padişah onu dinleyip, "Ey ömür bahçemin meyvesi," dedi

161b Gül-i gülzār-ı devletsin baña sen
Ḫudā'dan luṭf [u] raḥmetsin baña sen

"Bana devlet gülbahçesinin gülü sensin, Allāh'ın bana lutfu ve acıması sensin.

Senüñ devletlü başuñçün hezārān
Anuñ gibi günāh olursa iy cān

Ey can onun gibi binlerce günah(ı) olsa senin devletli başın için

Maᶜāf idüb bağışladum muḥaḳḳaḳ
Ki sen cānı bağışladı baña Ḥaḳ

mutlaka affedip bağışladım, çünkü can olan seni (de) bana Allāh bağışladı."

Buyurdı Şāh Vāmıḳ Dilpezīr'e
Ki ᶜaczile süre yüzini yire

Şah Vamık, Dilpezir'e minnetle yüzünü yere sürmesini söyledi.

4660 Yetişdi Dilpezir yüz sürdi ḫāke
Şükürler eyledi Yezdān-ı pāke

Dilpezir atılıp yere yüz sürdü, yaratıcıya şükürler etti.

Edeb birle varub Ṭaymūs Ḫān'uñ
Öper ᶜizzetle ḫāk-i pāyın[278] anuñ

Terbiyeyle gidip Taymūs Han'ın ayağının toprağını saygıyla öper.

Duᶜālar eyledi maḳṣūda irdi
Murādı ḥāṣıl oldı yola girdi

Dualar etti. Maksadına ulaştı, istediğini elde etti (her şey) yoluna girdi.

Varub muştuladı Arslan'a anı
Arındı ġuṣṣadan şād oldı cānı

Varıp Arslan'a onu müjdeledi, elemden kurtuldu, sevindi.

[278] "ḫāk-i pāyın" terkibindeki kelimeler bitişik yazılmış.

MERZBĀN ŞĀH VEZİR-İ ḤĀŞINI ʿAẒRĀ'NUŃ BĀBĀSI ĠAZNĪ ŞĀH[I] MELİK ŞĀH'A SŪRA DAʿVET EYLEMEGE GÖNDERDÜGİDÜR

(Merzban Şah'ın, Özel Vezirini, Azra'nın Babası Gazni Şahı Melik Şah'ı Düğüne Davet Etmek İçin Göndermesi)

Şu vaḳtin kim şeh-i Ṭūs'uń vezīri
Getürmişdi varub Arslan-ı pīri

Tūs şahının vezirinin, yaşlı Arslan'ı getirdiği zaman

4665 Birisi Ġaznī'ye olmışdı irsāl
Melik Şāh'a varub iʿlām ide ḥāl

(vezirin) biri (de) durumu bildirmek üzere Gazni'ye gitmişti.

Yüridi bir niçe gün arada yol
Ki bir gün şehr-i Ġaznī'ye irer ol

Bir çok günlük yürüyüşten sonra vezirin yolu bir gün Gazni'ye ulaşır.

Melik Şāh'a didiler elçi geldi
Kim anı Merzbān bu milke ṣaldı

Merzban'ın gönderdiği bir elçinin geldiğini Melik Şah'a haber verdiler.

Buyurdı daʿvet idüń gelsün elçi
Sözin disün cevābın alsun elçi

"Elçiyi çağırın gelsin sözünü söylesin ve cevabını alsın!" diye emretti.

Getürler ʿizzetile Mihrcān'ı
Ki şāh kendü ḳatına aldı anı

Saygıyla Mihrcan'ı getirirler. Şah onu kendi katına aldı.

162a *4670* Neyise ol zemānda resm-i ʿādet
Kim itdi Mihrcān ol resme ḫidmet

O zamanda resmiyet nasılsa Mihrcan ona göre davrandı.

Melik Şāh virdi destūrına destūr
Gelen elçiye vire söze destūr

Melik şah gelen elçinin konuşma isteğine izni verdi,

İcāzet virdi söze Mihrcān'a
Duʿā itdi ezel şāh-ı cihāna

konuşması için Mihrcan'a müsaade etti. Mihrcan önce cihan şahına dua etti.

Pes andan didi iy devletlü sulṭān
Cihān sulṭānları ḥükmüńde fermān

Ondan sonra "Ey devletli sultan, cihan sultanları emrin altındadır." dedi.

Selām [u] ḫidmet eyler Merzbān Şāh
Sizi dügüne oḳur iy şehenşāh

"Ey şahlar şahı Merzban Şah'ın selam ve saygısı var, sizi düğüne davet etmektedir.

4675 Meger kim Şāh Ṭaymūs oġlı Vāmıḳ
Kim olmış ʿışḳile ʿAẒrā'ya ʿāşıḳ

Şah Taymüs'un oğlu Vamık, Azra'ya aşık olduğu için

Çıḳarmış tācı ḳomış taḫt-gāhı
Nekim varise terk itmiş kemāhī

tacı çıkarmış, tahtı bırakmış, vesaire her şeyi terk etmiş.

Cihān milkini geşt idüb temāmet
Bizüm iḳlīme irişdi selāmet

Bütün dünyayı baştan başa gezip (sonunda) ülkemize geldi.

Ṭolanub bu cihānı şiddetile
İrişdi şehr-i Ṭūs'a müddetile

Dünyayı hızla dolaşıp zamanla Tüs şehrine ulaştı.

Ki şimdi andadur ᶜAzrā-yı Vāmıḳ
İki şehzāde birbirine lāyıḳ

Şimdi Vamık'ın Azra'sı oradadır. İki şahzade (de) birbirine layıktır.

4680 Bulara Merzbān Şāh itdi ᶜizzet
Ḳız idindi anı ṣāḥib-mürüvvet

Ululuk sahibi Merzban Şah bunlara saygı gösterdi, (Azra'yı manevi) kızı edindi.

İkisin birbirine virmek ister
Murāda bunları irgürmek ister

İkisini birbirine vermek, bunları murada erdirmek ister.

Anuñçün ḥażretüñüz itdi daᶜvet
Ḳabūl idüñ sizüñdür bāḳī ḫidmet

Onun için zat-ı alinizi davet etti, kabul ediniz, kalanı sizin yapacağınız iş."

Melik Şāh'a bu ḳıṣṣa oldı maᶜlūm
Eridi yandı sızdı nitekim mūm

Melik Şah bu olayı öğrenince mum gibi eriyip aktı.

Bir āh itdi ṭutuşdı ṭāḳ u dergāh
Yıḳıldı taḫt üstine Melik Şāh

Bir ah etti, saray ve kemerleri tutuştu. Melik Şah tahtın üzerine düştü.

162b *4685* Ki ṭutdı elçinüñ güftārına semᶜ
Gözini açdı ᶜaḳlın eyledi cemᶜ

Elçinin sözlerine kulak verip gözlerini açtı, aklını başına topladı.

Melik Şāh itdi diḳḳat birle teftīş
Bāña gerçek digil gerçek mi bu iş

Melik Şah dikkatle inceledi. (Elçiye) "Bana doğru söyle bu iş gerçek mi?" (dedi).

Eyitdi Mihrcān v'allāhi b'illāh
Bu sözden ṣādıḳın gerçekdür iy şāh

Mihrcan, "Ey şah, sözlerim vallâhi billâhi doğru." dedi.

Melik Şāh gerçekimiş bildi taḥḳīḳ
Vezīrüñ sözlerini ḳıldı taṣdīḳ

Melik şah vezirin sözlerinin doğru olduğunu anladı, onayladı.

İnandı şādmān oldı beġāyet
Buyurdı çaldılar ṭabl u beşāret

İnandı, çok sevindi, emretti, davul çalınıp müjdeler verdiler.

4690 Ki ᶜAzrā ġāyib olaldan Melik Şāh
Ḳara geyüb iderdi derdile āh

Çünkü Azra kaybolduğundan beri Melik Şah kara giyinip dertle ah etmekteydi.

Siyāh-pūş olmışıdı ḫalḳ-ı ᶜālem
Çekerler ḥasreti yirleridi ġam

Herkes siyah giysiliydi, hasret çeker elem duyardılar.

Buyurdı ḫalḳ çıḳarsunlar ḳarayı
Müzeyyen eylesünler her arayı

Halkın siyah giysileri çıkarmasını, her yeri süslemesini emretti.

Yidi gün gice gündüz il ṭonansun
Ḳamu ḫalḳ ᶜiş ü ᶜişretle güvensün

Yedi gün yedi gece il süslensin, bütün halk yiyip içerek sevinsin!

Ṭoyurdı niᶜmetile açları şāh
Ġanī eyledi hem muḥtācları şāh

Şah nimetlerle açları doyurdu, yoksulları zenginleştirdi.

4695 Aġır ḫilᶜat geyürdi Mihrcān'a
Virür şol deñlü māl gelmez beyāna

Mihrcan'a değerli elbiseler giydirdi, anlatılamayacak kadar mal verdi.

Göñüllerden gidüb ġam oldılar şād
İder şāh cümle zindān ehlin āzād

Elem gönüllerden gidip şenlendiler, şah zindandakileri serbest bıraktı.

Buyurdı göc yarağın gördiler tïz
Didi yarın ḳamu olsun seḥer-ḫïz

Emretti, derhal yolculuk hazırlığı gördüler. "Herkes yarın erkenden (hazır) olsun!"dedi.

Bu gün her ḫidmeti itmek gerekdür
Hemān eglenmeyüb gitmek gerekdür

Bu gün her işi yapmak, daha beklemeyip hemen gitmek gerekir.

Yarag ol gün görüldi çin seḥer-gāh
Şehirden çıḳdı yümnile Melik Şāh

O gün seher vaktinde eşya hazırlandı, Melik Şah uğurla şehirden çıktı.

163a*4700* Yüridi yola sulṭān heybetile
Yaḳın irişdi Ṭüs'a devletile

Sultan heybetle yola düştü, devletle Tüs'a yaklaştı.

Muḳaddem Mihrcān'ı gönderür şāh
Kim ide geldüginden şāhı āgāh

Şah (Melik) şahı geldiğinden haberdar etmesi için Mihrcan'ı öncü gönderdi.

İrişdi Mihrcān virdi beşāret
Melik Şāh irdi şāhā bā-saᶜādet

Mihrcan varıp müjde verdi: "Ey şah Melik şah saadetle geldi." (dedi).

Buyurdı şāh-ı Ṭūs'uñ cümle erkān
ᶜAyān oldı şehirden çıḳdı aᶜyān

Emretti Tüs Şah'ının her birinden ileri gelenlerinin şehirden çıktığı görüldü.

Çalındı kūs süvār oldı selāṭïn
Buyurdı öñce evvel ḫüsrev-i Çïn

Büyük davul çalındı, sultanlar ata bindi. Çin padişahı (Taymüş) önden buyurdu;

4705 Yüridi Merzbān Arslan Vāmıḳ
Daḫı kim varise gitmege lāyıḳ

Merzban, Arslan, Vamık ve daha gitmeye layık kim varsa yürüdü.

İrişdi bir mübārek saᶜd-sāᶜat
Yetişdi bir yire ṣāḥib-saᶜādet

Bir mübarek uğurlu saat oldu, Saadet sahibi (Melik Şah) bir yere ulaştı.

Görincek birbirin atdan inerler
Buluşub görişüb yine binerler

Birbirlerini görünce attan iner, buluşup görüşüp yine binerler.

Zihï sāᶜat zihï devletlü devrān
Birikdi bir yire dört ulu sulṭān

Ne güzel saat, ne uğurlu zaman, dört ulu sultan biraraya geldi.

Nekim taᶜẓïm ü tekrïm varise heb
Riᶜāyet oldı aṣlınca müretteb

Saygı gösterme,ağırlama (v.s) ne varsa hepsi yerli yerince uygulandı.

4710 Melik Şāh devletile geldi indi
Ne ᶜādet varise yirine ḳondı

Melik Şah görkemle gelip indi, adet neyse yerine getirildi.

Ḳuruldı bezm oturdılar selāṭïn
Süvār oldı bu cānibden ḫavātïn

Meclis kuruldu, sultanlar oturdular, bu taraftan hanımlar ata bindiler.

Binerler Dilpeẕïr ᶜAẕrā-yı pür-nāz
Yanınca bir niçe serv-i ser-efrāz

Dilpezir, nazlı Azra ve yanınca bir sürü baş çekmiş servi binerler.

Buyurdı sürᶜātile nitekim berḳ
Ki hicrān odına olmışidi ḥarḳ

Azra ayrılık ateşine yandığı için şimşek gibi süratli gitti.

Görincek anasını ol semen-ber
At üstinden yıḳıldı yire ber-ser

O yasemin göğüslü (Azra) annesini görünce at üstünden başı üzerine yere yıkıldı.

163b*4715* Yetişdi bir ṭarafdan dāye miskīn
Ki döñdi ol mehüñ üstine Pervīn

Ayın üzerine Pervin gibi zavallı dadı bir taraftan koşup yetişti.

Ṭaġıdur ᶜaḳlını yine direrdi
Yüzin ayaġı tozına sürerdi

Aklını kaybedip yine toplardı, yüzünü (onun) ayağının tozuna sürüyordu.

Ol on ḳızlar ki ᶜAẕrāyile yaşdaş
Bile büyüyüb olmışlardı başdaş

Azra'ya yaşıt olan birlikte büyüdüğü kafa dengi o on kız

Ḫazān yapraḳ gibi atdan düşerler
Segirdüb serv ayaġına düşerler

sararmış yapraklar gibi attan düşerler, koşup servinin ayağına sarılırlar.

Ki güyā oldı bülbül gibi Gülşen
Ḳarañuluġı terk eyledi Rūşen

Gülşen bülbül gibi konuştu, Rüşen karanlığı terk etti.

4720 Hilāl olmışdı ḥasretle ḳamer-veş
Dilin ṭutmışdı Dildārile Dilkeş

Hilal hasretle ay gibi olmuştu, Dildar ve Dilkeş lal olmuştu.

Ḫazān olmışiken Gülzār-ı nevrūz
Yanarken nite pervāne Dilefrūz

Nevruzun Gülzar'ı solmuşken Dilefrüz pervane gibi yanarken,

Dökerken acı yaşları Şekerḫand
Ṭutulmışken belā bendine Dilbend

Şekerhand acı acı gözyaşı dökerken, Dilbend bela zincirine tutulmuşken,

Dilārām çeng gibi eylerken efġān
Sevindürdi ḳamusın faẕl-ı Yezdān

Dilaram çeng enstürmanı gibi inlerken, Allāh'ın lutfu hepsini sevindirdi.

Ṣafālar kesb idüb şādān olurlar
Gül-i ġonce gibi ḫandān olurlar

Neşelenip sevinirler,gonca gül gibi gülerler.

4725 Çü gördi anası ᶜAẕrā yüzini
Kim az ḳaldı sevinmekden özini

Annesi Azra'nın yüzünü görünce az kaldı ki sevincinden

Helāk idüb ᶜadem milkin ṭuta yol
Çü ġayret birle dirdi kend'özin ol

ölüp yokluk ülkesine yollana. Gayretle kendini toparladı.

Görüb ᶜAẕrā"yı gitdi iḫtiyārı
Ne ṣabrı ḳaldı elde ne ḳarārı

Azra'yı görünce kendini tutamadı, ne sabrı ne kararı kaldı.

Der-āġūş eyledi ol gül-ᶜiẕārı
Ṣanasın buldı tāze nev-bahārı

O gül yanaklıyı kucakladı, sanki taze baharı buldu.

Ḳocub bağrına başdı gözin öpdi
Güzeller şāhı anuñ yüzin öpdi

Sarılıp bağrına bastı, gözlerini öptü, güzeller şahı (da) onun yüzünü öptü.

164a *4730* İki ḥasret buluşdı birbirine
İki serv ṭolaşdı birbirine

İki hasret birbirine kavuştu, iki servi birbirine sarmaştı.

Ṣarıldı anasına serv [ü] şimşād
Ṣanasın buldı Ḫurşîd'i Feraḥşād

Servi ve şimşad (boylu güzel), annesine sarıldı, sanki Ferahşad Hurşid'i buldu.

Zihî vaḳt-i saᶜādet gitdi meftūn
Ḳırān ayı gün olmışidi ol gün

Ne güzel mutluluk saati! Düşkünlük gitti, o gün, ay ve gün kavuşmuştu.

Dirib ᶜaḳlını ᶜAẕrā-yı dil-efrūz
Didi elḥamdülillāh rūz-i pîrūz[279]

Gönül aydınlatan Azra aklını başına toplayıp "Allāh'a şükür, uğurlu gün." dedi.

İrişdük ḳopmadın rūz-i ḳıyāmet
Ḳavışduḳ ḥasrete ṣaġ u selāmet

Kıyamet kopmadan kavuştuk, (ölmeden) sağ salim hasreti bitirdik.

4735 Durub nāzile ᶜAẕrā-yı füsūn-ger
Anasına naṣîḥat virdi dilber

Gönül kapan büyüleyici güzel Azra durup annesini yatıştırdı.

Melik Vāmıḳ anası atdan indi
Ki ᶜAẕrā anasına vire pendi

Azra'nın annesine öğüt vermek için Melik Vamık'ın annesi attan indi.

Teselli virdi Meryem ḫūb-mevzūn
Didi luṭfile iy devletlü ḫātūn

Meryem (ona); tam, ölçülü teselli(ler) verdi, yumuşaklıkla "Ey devletli hanım!" dedi.

Budur devrî zemānuñ işi dāyim
Degüldür çarḫ-ı dūn bir yirde ḳāyim

"Dönücü zamanın işi hep böyledir, alçak felek bir kararda kalıcı değildir.

Virür her bağlu işlere güşādı
Getürür ḳalbe ḳuvvet rūḥa şādî

(Bazen) problemli işleri çözer, kalbe kuvvet, ruha sevinç getirir,

4740 Gehî şādî yirine gösterür ġam
İder gāh gāh düğüni ᶜîşi mātem

bazen sevinç yerine elem verir, zaman zaman düğünü (ve) eğlenceyi keder eder.

Muḳarrer gāh ferḥān gāh ġuṣṣa
Ki vardur bu ikiden şaḫṣa ḥiṣṣe

Şüphesiz bazen sevinç, bazen üzüntü; bu ikisinden kişiye bir mesaj vardır.

Biḥamdillāh irişdi sāᶜat-ı saᶜd
Ki gelmez gitdi derd-i ġuṣṣa min-bāᶜd

Hamdolsun uğurlu saat geldi, bundan sonra hüzün belası gitti, gelmez artık.

Güzeller şāhı ᶜAẕrā'ya yetişdük
Gül-i Firdevs-i Aᶜlā'ya yetişdük

Güzeller şahı Azra'ya kavuştuk, Firdevs cennetinin gülüne kavuştuk.

Ferāmūş eyle geçmiş mācerāyı
Der-āġūş eyle serv-i dil-rübāyı

Geçmişte olanları unut, gönül alan serviyi kucakla!"

164b*4745* Ḳabūl itdi bu nuṣḥ [u] pendi ḫātūn
Taṣadduḳ eyledi çoḳ aḳça altun

Hanım (Azra'nın annesi) bu öğüt ve nasihata uydu, çokça altın sadaka verdi.

---

[279] "bîrūz" şeklinde yazılmış.

Süvār oldı ata serv-i revānlar
Revān oldı yola serv-i cinānlar

Yürüyen serviler ata bindi, cennet servileri yola düştü.

İrüb şehre olundı ᶜişe āheng
Çalındı nāyile def ᶜūdile çeng

Şehre ulaşıp eğlenceye katıldılar, ney, def, ud ve çeng çalındı.

Göñüller germiken ẕevḳ [ü] ṣafādan
Ki nāgāh bir ġulüvv ḳopdı havadan

Gönüller zevk ü safaya ısınmışken ansızın gökten bir gürültü koptu.

Cihān ṭoldı ser-ā-ser hūyile ḥāy
Çalınur ṭabl kūs ṣūrnāyile nāy

Dünya baştanbaşa hay-huy sesleriyle dolar Davul, büyük davul, zurna ve ney çalınır.

4750 Görinmez kimse erkekden dişiden
Uçunur vehm alurdı her işiden

Erkek kadın kimse görünmez, (sesleri) duyanların rengi kaçar korkuya düşerdi.

Didi begler nedür buna ᶜalāmet
Yaḳın oldı meger rūz-i ḳıyāmet

"Beyler bu neye işarettir, yoksa kıyamet mi kopmak üzere?" dediler.

Didi Vāmıḳ üşenmeñ bu ṣadādan
Perīler leşkeri geldi havadan

Vamık, "Bu seslerten korkmayın, havadan peri askerleri geldi." dedi.

Kimesneye ziyān itmez bular hīc
Size yoḳ ḳorḳu bunlardan er ü gic

"Bunlar kimseye zarar vermez, er veya geç (vakit) bunlardan size korku yoktur.

Perīler şāhınuñdur işbu ġavġā
K'olubdur kūh-ı Ḳāf bunlara me'vā

Bu gürültü periler şahınındır, Kaf dağı bunların yurdudur.

4755 Bir ulu pād-şāhdur Ḳāf içinde
Naẓiri yoḳdur ol eṭrāf içinde

(Periler şahı) Kaf dağının içinde bir ulu şahtır, o civarda dengi yoktur.

Ḳuluñuzı idinmişdür ḳarındaş
Olur her yola yoldaş ḥāle ḥāldeş

(Ben) kulunuzu kardeş edinmiştir. her yolda yoldaş her halime haldeş olur.

Gelürler bendeñüz görmege gāh gāh
Dügüne geldi şimdi ol şehenşāh

Zaman zaman köleniz (Vamık'ı görmeye gelirler, o şahlar şahı şu an düğüne geldi."

Hemān saᶜat perīler yire indi
Şehir ḳurbında bir ṣaḥrāya ḳondı

Aynı anda periler yere indi, şehre yakın bir ovada konakladılar.

Yetişdi Lāhicān'a geldi Vāmıḳ
Yirinden ᶜizzetile aldı Vāmıḳ

Vamık, Lahican'a yetişip bulunduğu yerden saygıyla alıp

165a *4760* Şehinşāhlar ḥużūrına getürdi
Duᶜā idüb gelüb yire yüz urdı

şahların huzuruna getirdi, dua edip yere yüz sürdü.

Ayaġ üzre ṭurub begler riᶜāyet
İderler Lāhicān'a bī-nihāyet

Beyler ayakta durup Lahican'ı çok iyi ağırlarlar.

Yir itdiler Melik Vāmıḳ ḳatında
Edeb birle oturdı ḥidmetinde

Melik Vamık katında yer yaptılar. (Lahican onun) huzurunda saygıyla oturdu.

Bu cānibden güzeller şāhı ᶜAẕrā
Yanınca Dilpeẕīr ol serv-i raᶜnā

Bu taraftan güzeller şahı Azra, yanında güzel servi Dilpezir,

Perīzād'a ol iki serv-i bālā
Didiler merḥābā ehlā vü sehlā

bu iki uzun servi Perizad'a "Merhaba hoş geldin!" dediler.

4765 Maḳāmından o dil-dārı alurlar
Ulu taᶜẓīmile bezme gelürler

O (Lahıcan'ın) gönl(ünü) çalmış sevgiliyi alır, büyük saygıyla meclise getirirler.

Gelüb ḫātūnlara itdi duᶜāyı
El öpdi itdi bir bir merḥabāyı

(Perizad) gelip hanımlara dua etti, el öptü, herkesle selamaştı.

Melāḥat gördiler anuñ sözinde
Öperler her biri iki gözinde

Onun sözlerinde tatlılık görüp, her iki gözünü öperler.

Perīzād'a yir itdi şāh-ı ḫūbān
Oturdı ṣaġ ḳolında şād [u] ḫandān

Perizad'a güzeller şahı (Azra) yer ayarladı, sağ yanında şen şakrak oturdu.

Yidi gün ᶜişret itdiler pey-ā-pey
Simāṭ-ı[280] bezm kimse itmedi ṭay

Ardarda yedi gün eğlendiler, meclis sofrasını kimse kaldırmadı.

4770 Çü ṣoḥbet āḫir oldı Şāh Ṭaymūs
Eyitdi Merzbān'a iy şeh-i Ṭūs

Sohbet bitince Şah Taymūs "Merzban'a ey Tūs şahı!" dedi.

Görülsün emr idüñ dügün yarağı
Uyaruñ yansun ᶜāşıḳlar çirāġı

"Emredin düğün töreni başlasın, aşıklar meşalesini tutuşturun yansın!"

Didi ᶜizzetler idüb Merzbān Şāh
Ki himmetler iderseñ inşā'allāh

Merzban Şah incelik göstererek dedi ki, "İnşAllāh himmet edersen

Görülmişdür meṣālıḥ devletüñde
Temām olmışdur ᶜālī himmetüñde

sayende işler görülmüştür, yüce nüfuzunla (her şey) tamamdır."

Yetişdi sāᶜat-ı saᶜd vaḳt-i pīrūz[281]
İki günden iriser rūz-ı nevrūz

Uğurlu saat, kutlu vakit geldi, iki gün sonra nevrūz(dur).

165b *4775* Dügünüñ ibtidāsı andan olsun
Umaruz ḫayrile ḫatm ola dügün

O (gün) düğünün başlangıç tarihi olsun, bitişinin (de) hayırlı olmasını ümit ederiz.

Re'īs⟨i⟩-i mihterāne emr ider şāh
Yidi yüz ḳubbelü bir ᶜālī ḫar-gāh[282]

Çadır uşaklarının reisine emr eder, (o yiğit) yediyüz kubbeli bir büyük otak

Ḳurar meydān içinde ol dilāver
Ki her bir ḳubbesi eflāke hem-ser

meydanın ortasına kurar ki her bir kubbesi gökyüzüne eştir.

Dikilmiş ṣırma altunile düpdüz
Cihān içre naẓirin görmemiş göz

Baştanbaşa sırma altınla dikilmiş, göz dünyada benzerini görmemiştir.

---

[280] "sümāṭ" şeklinde harekeli.
[281] "bīrūz" şeklinde yazılmış.
[282] "ḫir-gāh" şeklinde harekeli.

İçi zer-düzī üsti ḳırmızı aṭlas
Temāşāsında ḥayrān cinnī vü nās

İçi altın sırmalı, üstü kırmızı atlas, cin ve insanlar onun seyrine hayran(dır).

4780 Ḥarīridi ipi vü ilmiği heb
Sütūnı sīm-i ḫāmidi müzehheb

İpi ve ilmeği tamamen ipekti, sütunu yaldızlanmış saf gümüştü.

Elekden cümle ṭopraġın elerler
Gülāb-ı nābile düpdüz ṣularlar

Bütün toprağını elekten geçirir, tamamıyla saf gülsuyuyla kararlar.

Buḫūr eylediler yüz biñ yük ᶜūdı
Muᶜaṭṭar eyledi āfāḳı dūdı

Yüzbin yük ud ağacını buhurladılar, dumanı ufukları parfümledi.

Yanınca niçe yüz yük müşg [ü] ᶜanber
Ḥaṣalbānile[283] micmerde yaḳarlar

İlaveten buhurdanda yüzlerce yük misk, anber ve aselbent yakarlar.

Ḳururlar altı yirde cevherī taḫt
Kime irse zihī devlet zihī baḫt

Altı yerde mücevherden yapılmış taht kurarlar, ona oturan ne devletli ne talihli(dir).

4785 Müzeyyen eylediler her serīri
Nihālīler döşediler ḥarīri

Her tahtı süsleyip, ipek halılar döşediler.

Ṣabāḥdan tā irince nevbet-i şeb
Ḳamu tertībi düzdiler müretteb

Sabahtan geceye kadar her şeyi yerli yerince düzenlediler.

ṢIFAT-I SŪR-İ MAĠBŪṬ ES-SŪRŪRU MEBSŪṬU'L-ḤUBŪR
(İmrenilen Düğün ve Sevincin Ayrıntısı)

Geçüb ol dün irişdi rūz-i nevrūz
Ḥamel burcında mihr-i ᶜālem-efrūz

O gece bitip nevruz günü geldi, Hamel burcunda dünyayı aydınlatan güneş

166a Dikūb nūrānī altun başlu sancaḳ
Zemīn ü ās-māna virdi revnaḳ

nur gibi altın başlı sancak dikip yere ve göğe tazelik verdi.

Şitānuñ şiddeti ẓulmın götürdi
ᶜAdālet taḫtına geçdi oturdı

Kışın şiddeti, haksızlığı kaldırdı, adalet, tahtına geçip oturdu.

4790 Götürdi zehr-i ḳahrın rūz-gāruñ
Getürdi luṭf u mihrin nev-bahāruñ

Zamanın öldüren zehrini kaldırdı, ilkbaharın iyilik ve şefkatini getirdi.

Ṣafādan şevḳile cūş itdi enhār
Uyandı ġaflet uyḳusından ezhār

Irmaklar mutluluktan neşeyle coştu, çiçekler uykudan uyandı.

Zeberced taḫta çıḳdı ḫüsrev-i gül
Mübārek-bād oḳurdı ṣavt-ı bülbül

Gül padişahı zeberced tahta çıktı, bülbülün sesi kutlu olsun demekteydi.

Ṭonanmış gül gibi alıyla lāle
Gülābile yüzini yurdı jāle

Lale, süslü gül gibi kırmızılar için de(ydi), çiğ, gülsuyuyla yüzünü yıkardı.

Ki āzeryūn ṭutardı kāse-i zer
Nişāriçün ṭolu miskile ᶜanber

Azeryün misk ve anber saçmak için, içi dolu altın kase tutardı.

---

[283] Ḥaşalubān kelimesi bu şekilde telaffuz edilmiş.

4795 Hezār oḳur hezārān dürlü destān
Ġazel-ḫ^{v}ānlıḳ ider murġ-ı ḫōş-elḥān

Bülbül binlerce hikaye okur, hoş sesli kuş(lar) gazel söylerdi.

Ṣafā vü şādlıḳ ṭolmışdı dehre
Zemīn ü ās-mān almışdı behre

Dünyaya gönül şenliği ve sevinç dolmuş, yer ve gök (bundan) payını almıştı.

Mübārek sā^{c}atidi vaḳt-i pīrūz[284]
Ḫuceste mevsümidi ḳutlu nevrūz

Mübarek saat, uğurlu vakit, hayırlı mevsim, kutlu nevrüzdu

Rivāyet şöyle itdi ol gün üstād
İderler ol mübārek sūra bünyād

Üstad şu şekilde rivayet etti: O mübarek düğüne başlarlar.

Buyurdı Şāh Ṭaymūs ḫüsrev-i Ṭūs
Çalındı ṣubḥ-dem sūrnāyile kūs

Şah Taymūs ve Tūs padişahının emriyle sabahleyin zurnayla büyük davul çalındı.

4800 Zemīn ü ās-mān ṭoldı ṣadādan
İşiden raḳṣa girdi ol ṣafādan

O ses yeri göğü doldurdu, işitenler keyiften dans etmeye başladı.

Ṣalā oldı cihān ḫalḳına düpdüz
Ki ḳırḳ gün dügün olsun gice gündüz

Bütün halka kırk gün kırk gece düğün olacağı duyuruldu.

Şu deñlü āteşe hīzem[285] uruldı
Ṭaşımaḳdan cihān ḫalḳı yoruldı

Ateşe o kadar odun atıldı ki taşımaktan cihan halkı yoruldu.

166b Ḳazanlar olmışidi ḫalḳa der-güş
Demürler gevdeler götürdi ber-düş

Kazanlar yuvarlak küpe olmuştu, demirler omuz üzerinde gövdeler taşıdı.

Şu deñlü ḳırdılar ördek [ü] ḳazı[286]
Yıġıldı ṭaġlar oldı ṭoldı yazı

O kadar ördek ve kaz kestiler ki dağlar gibi yığıldı, ova doldu.

4805 Kesildi gūsfend[287] ü gāv berre
Şu gibi ḳanı ṭoldı baḥre berre

Koyun, kuzu ve öküz kesildi, kanları su gibi kara ve denizi doldurdu.

Ḳırarlar şöyle kebg mākiyānı
Zemīn ṭoldı uçurmadur ḳalanı

O kadar keklik ve tavuk kestiler ki yeryüzü doldu, geri kalanı masal.

Añılmaz söglünü dürrāc ü tīhū
Ḥisāb olmazdı ḫargūş u āhū

Söglünü dürracı ve tihüsu sayılmaz, tavşan ve ceylanı hesap edilemezdi.

Oturdı yirlü yirine selāṭīn
Şu tertīb üzre kim olmışdı āyīn

Sultanlar yerli yerince oturdu. Tören şöyle düzenlenmişti:

Oturmaġa maḥal olan oturdı
Ayaḳ üzre ṭuracaḳ ḳarşu ṭurdı

Oturma yeri ayrılanlar oturdu, ayakta duracak olanlar karşıda durdu.

---

[284] "bīrūz" şeklinde yazılmış.
[285] "hīzūm" şeklinde harekeli.
[286] "ḳaḍı" şeklinde yazılmış.
[287] "gūsifend" şeklinde harekeli. Metindeki diğer uygulamalar dikkate alınarak kelimenin medli okunması gerektiği veya bu şekilde telaffuz edildiği söylenebilir.

4810 Ṣalā oldı çekildi nüzl ü niᶜmet
Şarāb-ı ḫōş-güvār u şīr ü şerbet

Çağırıldı, misafir yemeği ve nimetler lezzetli şarap, süt ve şerbet getirildi.

O devrānda neyise resm-i ḳānūn
O tertībile ḳondı ortaya ḫᵛān[288]

O zamanda usul neyise sofra o düzenle ortaya kondu.

Cihānda her ne kim var ekle ḳābil
Olurdı cümle ol meclisde ḥāṣıl

Cihanda yemeğe elverişli ne varsa hepsi o mecliste bulunuyordu.

Yazarsam her birinüñ adlu adın
Söz uzanur uçurur cümle dadın

Her birinin adını yazarsam söz uzanır tadını kaçırır.

Yimekdür cümlesi yinmek gerekdür
Şu kim meşhūr ola dinmek gerekdür

(Velhasıl) hepsi yemektir, yenilmelidir, meşhur olması için şunlar söylenmelidir:

4815 Pilāvuñ ḳubbesi eflāke irdi
Yaġı ṭaşub yidi ḳat ḥāke irdi

Pilavın kubbesi göklere ulaştı, yağı taşıp yedi kat yerin altına aktı.

Herise[289] üzre ḳonan degme güfte
Ġıdā olur bir aca iki hefte

Keşkek yemeği üzerine konan sıradan bir köfte bir açı, iki hafta doyurur.

Şu deñlü zerdeye ḫarc itdiler zer
Yazıldı biñ mücelled oldı defter

Pirinç tatlısına o kadar altın harcadılar ki bin cilt defter tuttu.

167a Çinīye şöyle ḳoymışlar gülācı
Ṭoyurur bir çinīsi elli acı

Çin kaselerine güllacı öyle koymuştular ki bir kase elli açı doyururdu.

Şu deñlü geldi orta yire zirvā
Kim anuñla ṭolardı yidi deryā

Ortaya o kadar zerdalili ve sarımsaklı paça kondu ki onunla yedi deniz dolardı.

4820 Dökerler meclise şol deñlü şekker
Yidi ednā meges bir kelle şekker

Meclise o kadar şeker döktüler ki küçücük sinek bir baş şeker yedi.

Rübāhuñ ol dügünde degme acı
Begenmezdi öyinde yüz dücācı

O düğünde, tilkinin sıradan açı öğünde yüz tavuğu beğenmezdi.

Ki her ḳurd ḳoyına olmışdı çūbān
Azırḳanurdı yüz gövdeyi bir cān

Her kurt koyun çobanı olmuştu, bir tanesi yüz gövdeyi az görürdü.

Şaġāl gelle idinmişidi gāvı
Naṣīb oldukca her can aldı avı

Çakal, öküzü sürü edinmişti, nasip olduğu kadar her canlı avını aldı.

Ṣabaḥdan aḫşama dek oldı ᶜişret
Yiñilendi gice olduḳda ṣoḥbet

Sabahtan akşama kadar eğlenildi, gece olduğunda sohbet tazelendi.

4825 Yaḳarlar şemᶜ-i rūşen şemᶜdāna
Zemīni beñzedürler ās-māna

Şamdanda parlak mum yakarlar, yeri gökyüzüne benzetirler.

---

[288] Kelime "ḫūn" okunacak şekilde yazılmış ve harekelenmiş.
[289] "Ḥarīse" şeklinde yazılmış.

Şu deñlü yaḳdılar ḳandîl[i] mûmı
Yire indi yidi çarḫuñ nücûmı

O kadar kandil ve mum yaktılar ki (sanki) yedi göğün yıldızı yere indi.

Kebâb u dürlü niᶜmet cerb [ü] şîrîn
Kimesne şerḥ idemez biñde birin

Kebap, yağlı ve tatlı çeşitli nimetler (vardı). Kimse binde birini anlatamaz.

Kederden ḳalbi itmege güşâde
Getürdi lâle-ruḫlar bezme bâde

Kalbi kederden kurtarmak için lale yanaklılar meclise şarap getirdiler.

Gülistân oldı meclis kâseler gül
Arada bülbüle olmışdı bülbül

Meclis gülbahçesi, kaseler (de) gül oldu, (kaseler) arasında sürahi bülbül olmuştu.

4830 Çözüb gül yüzlü sâḳîler külâle
Ṭutar nergis gibi zerrîn-piyâle

Gül yüzlü sakiler kıvrılmış saçlarını çözüp nergis gibi altın kadeh tutarlar.

Ziyâde cûşa geldi şâh-ı ᶜâşıḳ
Muḥibler pâd-şâhı şâh Vâmıḳ

Aşıkların şahı, sevenler padişahı, şah Vamık, oldukça keyfe geldi.

İşâret eyledi çâkerlerine
Alalar sâzlarını ellerine

Sazendelerine sazlarını almaları için işaret etti.

167b Alub sâzını evvel çengi Şâdân
Derûndan çengine itdürdi efġân

Önce Şadan çengi alıp enstürmanı derinden feryat ettirdi.

Rebâbı[290] derdile iñletdi Bihzâd
Figân itdürdi ḳânûna Feraḥşâd

Bihzad Rebabı dertli dertli inletti, Ferahşad kanunu feryat ettirdi.

4835 Pes andan nây[ı] nâlân itdi Maḳṣûd
Yaḳub cânlar çıḳardı göklere dûd

Ondan sonra Maksûd neyi inletti, canlar yakıp dumanı göklere çıkardı.

Eline aldı ᶜûdı soñra Ḫandân
Ṭarab-nâk oldı meclis ehli yeksân

Sonra Handan udu eline aldı, bütün meclis keyiflendi.

Çalındı naḳş u taṣnîf ü ᶜameller
Ḫôş elḥânile oḳundı ġazeller

Değişik formda besteler çalındı, hoş nağmelerle gazeller okundu.

Temâm ḳırḳ gün bu resme şâd ḫurrem
Gice gündüz iderler ᶜîş-i bî-ġam

Tam kırk gün bu şekilde şen, gece gündüz dertsiz (tasasız) eğlenirler.

Alurlar her ne ḥaẓẓ olursa vâfir
Sürürile iderler sürı âḫir

Çok haz duyarlar, sevinçle düğünü bitirirler.

4840 Çü ḫatm oldı dügün ü ᶜîş ü ᶜişret
Bu kez oldı gelin almaġa niyyet

Düğün ve yiyip içme faslı bitince bu kez gelini almaya niyetlenirler.

---

[290] "Rebâmı" şeklinde yazılmış.

[ ][291]

(Gelinin Süslenmesi)

Gel iy cān bülbüli cāndan ḫaber vir
Bahār irdi gülistāndan ḫaber vir

Gel ey can bülbülü candan haber ver, bahar geldi, gülbahçesinden haber ver.

Çekersin bir yıl oldı iştiyāḳı
Senī yandurdı ḥasret iftirāḳı

Bir yıl oldu arzularsın, hasret kalmak seni yaktı.

Gerekdür kim olasın vaṣla vāṣıl
İdesin bezm-i gül şevḳini ḥāṣıl

Kavuşman, gül meclisinin zevkini elde etmen gerekir.

Dem-i gül irdi şimden girü şād ol
Yitiş maḳṣūd-ı cāna ber-murād ol

Gül zamanı geldi, bundan sonra mutlu ol, canın gayesine ulaş, muradına kavuş!

4845 Ḫudā her ᶜuḳdeye virür güşādı
Murāda irgürür her nā-murādı

Allāh her düğümü çözer, isteğine kavuşamayanı kavuşturur.

168a Melik Vāmıḳ şu deñlü çekdi ḥasret
Kim āḫir Ḥaḳ Taᶜālā itdi raḥmet

Melik Vamık bu kadar hasret çekti, sonunda Hak Taala (ona) acıdı,

Murādın virdi aña ḳıldı iḥsān
Zihī luṭf u mürüvvet ıssı Yezdān

onu isteğine kavuşturdu, Allah ne güzel lütuf ve cömertlik sahibi.

Ṣalā oldı dirildi ḫalḳ sarāya
Ulular geldi cümle bir araya

Duyuru yapıldı, halk saraya toplandı, ulu kişiler bir araya geldi.

O devrāñda neyise resm-i āyīn
Ḳıyarlar ol şerīᶜat üzre kāyīn

O zamanın geleneği neyse o kurallara göre nikah bedeli (mihir) belirlendi.

4850 Gelin ḳatına geldi cümle ḫātūn
Bularuñ daḫı vardur resm-i ḳānūn

Bütün hanımlar gelinin yanına geldi. bunların da töreleri vardı.

Gülāb [u] müşgile ᶜanber ezerler
Yüzini yurlar altunla yazarlar

Gülsuyu misk ve anber ezer, (gelinin) yüzünü yıkayıp altınla makyaj yaparlar.

Gülāb-ı nābile billūrı yurlar
İderler ḫōş ṭılā kāfūr [u] ᶜanber

Saf gülsuyu ile (sanki) kristali yıkarlar, kafur ve anberi güzelce macun yaparlar.

Ṭararlar sünbülini ᶜanber ile
Muṭarrā itdiler müşg⟨i⟩-i terile

Sünbül (saç)ını anberle tarayıp taze misk ile parfümlediler.

Ekerler ᶜanber ü müşgi vü ᶜabīri
Ḥarīr üzre geyürdiler ḥarīri

Anber, misk ve abir sürüp ipek üzerine ipek giydirirler.

4855 Yaḳarlar ḳaşına miskīn ḫıżābı[292]
Çekerler māh-tābına seḥābı

Kaşına miskli kına yakarlar, dolunay (yüzü)ne bulut çekerler.

---

[291] Boş bırakılmış bir başlık satırı.
[292] "ḫażāb" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

Çekerler nergisine sürme-i nāz — *Nergisine naz sürmesi çekerler, bir süzgün*
Olur bir ġamzesi biñ ġamze gāmmāz — *bakışı bin yan bakışı aldatır.*

Ruḫı gül-güne ile[293] itdiler al — *Yanağını gül renkli allık ile boyadılar,* Ezüb miski
ḳodılar üstine ḫāl — *miski ezip üzerine nokta yaptılar.*

Gülāb [u] ḳandile yurlar dehānın — *Gülsuyu ve şekerle ağzını yıkayıp dilini*
Şekerden ṭatlu itdiler zübānın — *şekerden tatlı ederler.*

İderler lü᾽lü᾽-i[294] lālāsını ṣāf — *Parlak inci (dişler)ini saf gülsuyu ile güneş*
Gülāb-ı nābile gün gibi şeffāf — *gibi parlatırlar.*

4860 Düzerler ḳūt-i cān şīrīn lebini — *Tatlı dudağını can gıdası olarak hazırlarlar,*
Bih eylerler behīden ġabġabını — *gerdanını çifte güzel ederler.*

168b İki aḳ ele al ḥınnā yaḳarlar — *İki beyaz ele al kına yakar, gümüş parma-*
Gümiş barmaġa zer ḫātem ṭaḳarlar — *ğa altın yüzük takarlar.*

Temām zeyn eylediler ol nigārı — *O put gibi güzeli tamamen süslediler, öyle*
Kim oldı dil-rübālar şehr-yārı — *ki gönül kapanların padişahı oldu.*

[ ][295]

(Gelinlerin Süslenmesi ve Kavuşma)

Bu cānibden işit bir ḫōş ḥikāyet — *Bu taraftan bir güzel hikaye dinle, zama-*
Zemānile olunmışdı rivāyet — *nında rivayet edilmiş,*

Beyān olmışdı sābıḳda bu aḫbār — *bu haberler eskiden söylenmişti. O gönül*
Varıncaḳ şehr-i zerrīne o dil-dār — *alan sevgili altın şehre varınca*

4865 Süleymānī libāsī ol dil-ārā — *o gönül süsleyen, içinde Süleyman'a ait*
Ki bulmışdı iki ṣanduḳ müḥeyyā — *elbiseler bulunan iki sandık bulmuştu.*

Perīzād ṣanduḳile almış idi — *Perizad sandıkla onu almış, geldiğinde*
Gelincek bile alub gelmiş idi — *yanında getirmişti..*

Birin Vāmıḳ birin ᶜAẕrā öñinde — *Birini Vamık'ın, diğerini Azra'nın önüne*
Edeb birle ḳodılar ḫidmetinde — *saygıyla koydular.*

Süleymān Ḥażretin añub Perīzād — *Perizad, Hazreti Süleyman'ı anıp dua*
Duᶜā idüb iderler rūḥını şād — *ederek ruhunu şad eder.*

Duᶜā resmini yirine yitürdi — *Dua bittikten sonra sandığın kilidi açıldı.*
Pes andan ṣanduġuñ ḳuflın götürdi

4870 Ṭaḳarlar sāᶜid-i sīme sivārı[296] — *Gümüş kola Süleyman'ın Belkıs'a hediye*
Ki Belḳīs'ī Süleymān yād-gārı — *ettiği bileziği takarlar.*

---

[293] "eyle" şeklinde harekeli.
[294] "lüle" okunacak şekilde yazılmış ve "lüli" şeklinde harekelenmiş.
[295] Boş bırakılmış başlık satırı.
[296] "süvārı" şeklinde harekeli.

Gümişden boynına sīmīn ü zerrīn
Ṭaḳarlar bir ḳılāde[297] ᶜanber-āgīn

Gümüş boynuna altın ve gümüşten (içi) anber dolu bir gerdanlık takarlar.

Ṭaḳarlar güş-vāra iki dürri
Alurdı nūrı andan necm-i dürrī

Kulaklarına inci gibi parlak yıldızların ışık kaynağı olan iki inci takarlar.

Nekim vārise Belḳīs'üñ libāsın
Ḳuşaġın muᶜcirin[298] tācın ḳabāsın

Belkıs'ın ne kı elbisesi, kuşağı, başörtüsü, tacı, kaftanı varsa (hepsini)

169a Geyindi vü ḳuşandı serv-i reftār
Düzündi vü ḳoşundı şehd-güftār

yürüyen servi giyinip kuşandı, bal sözlü, takıp takıştırdı.

4875 Şu resme eyledi meşşāṭa zīnet
İşitdi itdi taḥsīn ḥūr-i cennet

Gelini süsleyen kadın öyle mücevher taktı kı cennet hurileri duyunca aferin dedi.

Bu yaña Dilpeẕīr'e degdi nevbet
Aña da ancılayın oldu raġbet

Bu tarafta sıra Dilpezir'e geldi. Ona da onun gibi özenildi.

Güzeller şāhı ᶜAẕrā'nuñ nişānı
Neyise eyle ṭonatdılar anı

Güzeller şahı Azra'nın süsü nasılsa onu da öyle süslediler.

Ḳodılar ḳamu tertībi yirine
Ḳomadılar yirincek kim yirine

Her gereği yerine getirdiler, kimseyi üzecek sebep bırakmadılar.

Ṭonandı Dilpeẕīr ḫōş ḫurrem ü şād
Bezendi anuñ ardınca Perīzād

Dilpezir (de) coşku ve neşeyle donatıldı, onun peşinden Perizad bezendi.

4880 Perīler āyīni üzre perīler
Perīzād'ı iderler ġarḳ-ı zīver

Periler kendi adetlerine göre Perizad'ı süse boğarlar.

Ḳurarlar üc cibinlik şırma altun
Ṭutarlar üstine çetr-i hümāyūn

Altın sırmalı üç cibinlik kurarlar, üzerine padişah gölgeliği tutarlar.

Çalındı ṭabl-ı şādī ötdi ṣurnā
Ayaġ üstine geldi pīr ü bürnā

Sevinç davulu çalındı, zurna öttü, genç yaşlı (herkes) ayağa kalktı.

Zemīn ü ās-mān ṭoldı ṣadādan
Felekler raḳṣa girdi ol ṣafādan

Yer gök sesle doldu, gökler neşeden dans etmeye başladı.

Nişār eylediler şol deñlü gevher
Ayaġ altında ḳaldı sīmile zer

O kadar mücevher saçtılar kı altın ve gümüş ayaklar altında kaldı.

4885 Kimesne baḳmaz oldı yirdekine
Getürdiler gelini gerdegine

Kimse yerdekine aldırmaz oldu, gelini gerdek odasına getirdiler.

Görincek Şāh Ṭaymūs itdi taᶜẓīm
Üzengülik buyurdı bir ḳac iḳlīm

Şah Taymūs görünce nezaket gösterdi,gelin çıkarma bahşişi olarak birkaç şehir verdi.

---

[297] "ḳolāde" şeklinde harekeli.
[298] "maᶜcarın" şeklinde harekeli.

Melik Vāmıḳ anası şād ḫandān
Nişār eyledi yüz yük laᶜl u mercān

Melik Vamık'ın annesi sevinçle yüz yük yakut ve mercan saçtı.

Bu cānibden işit şehzāde neyler
Dirildi bir araya yine begler

Bu taraftan şehzadenin ne yaptığını dinle! Beyler bir araya toplandılar.

169b Süleymān Ḥażretinüñ yād-gārın
Getürdi Lāhicān ortaya varın

Lahican Hazreti Süleyman'ın hatıralarını ne varsa ortaya getirdi.

4890 Süleymān'a duᶜā itdiler evvel
Kim andan ṣoñra urdı ṣanduḳa el

Önce Süleyman'a dua edip ondan sonra sandığa el vurdular.

Çıḳardılar içinden her libāsı
Görenlerüñ giderdi ḳalbi pāsı

İçinden bütün elbiseleri çıkardılar, görenlerin içi açılmaktaydı..

Geyindi bir bir anı Şāh Vāmıḳ
Kim oldu pür-uṣūl u pür-yaraşıḳ

Şah Vamık teker teker giyindi. Hepsi üzerine oturdu, çok yakıştı.

Ulu taᶜẓīmile şāhı alurlar
Alub gerdek ḳapusına gelürler

Büyük saygıyla şahı alıp gerdek kapısına getirirler.

Mübārek-bād iderler ulu begler
Ṣaçarlar üstine dürrile gevher

Büyük beyler tebrik ederler, üzerine inci-mücevher saçarlar.

4895 İcāzet istediler kim gireler
İki yārı murāda irgüreler

Girip iki sevgiliyi murada erdirmek için izin istediler.

Buyurdı içerü ḳapu aġāsı
Bu buyruġuñ nedür göre revāsı

Kapı ağası (bekçi başı) bu isteğin bahşişinin ne olduğunu içeriye sordu.

Görüb ᶜarż eyledi ṣāḥib-saᶜādet
Buyurdılar içerüden icāzet

Saadet sahibi (padişah) (bahşişi) sundu. içeriden izin verildi.

İşitdiler Melik Şāhile Ṭaymūs
Yürüdiler ol iki ehl-i nāmūs

Melik Şah ve Taymus iki şerefli insan (izin verildiğini) duyup yürüdüler.

Melik Şāh aldı ᶜAẕrā'nuñ elini
Ki teslīm ide Ṭaymūs'a gelini

Melik Şah gelini Taymüs'a teslim etmek için Azra'nın elinden tuttu.

4900 Ṭutub Vāmıḳ elini şāh-ı Çīnī
Ki ᶜarż ider güyegüye gelini

Çin Şahı (Taymüs), gelini güveğiye sunmak için Vamık'ın elini tuttu.

Elin eline virdiler iki şāh
Eyitdiler mübārek ide Allāh

İki şah (Azra'nın) elini (Vamık'ın) eline verdiler, "Allāh mübarek etsin!" dediler.

Ṣaçarlar şol ḳadar dürr-i şemīni
İderler kāñ-ı gevher ol zemīni

O kadar değerli inci saçarlar ki o yeri inci dükkanı haline getirirler.

Ṭaġıldı ḫalḳ iki cān ḳaldı ḫalvet
Gelüb şādī aradan gitdi naḫvet

Herkes dağıldı, iki can yalnız kaldı, mutluluk gelip kibir kayboldu.

170a Çün el virdi müyesser oldı ümmîd — *Ümit el verdi nasip oldu, ay ve güneş*
Ḳırān eylediler māhile ḫurşîd — *buluştu.*

4905 İki maᶜşūḳ biri birine ᶜāşıḳ — *Birbirine aşık, birbirine layık iki sevgili*
İki ᶜāşıḳ biri birine lāyıḳ — *(idiler).*

Çü gördi birbirini iki sulṭān — *İki sultan birbirini görünce bir süre sarhoş*
Ḳalurlar bir zemān sermest ü ḥayrān — *ve hayran (bakıp) kalırlar.*

Ṭaġılmış ᶜaḳlını başına dirdi — *Melik Vamık dağılmış aklını başına topladı,*
Melik Vāmıḳ o gice ḳadre irdi — *o gece (sanki)kadre (kadir gecesine)kavuştu*

Uyandı devlet ü baḫtı çirāġı — *Şans ve talihinin mumu yandı, gül yanak-*
Götürdi gül yañaḳdan al ṭuvaġı — *tan al duvağı kaldırdı..*

Ne gördi gördi bir ḫurrem gülistān — *Taze bir gül bahçesi (gördü), onu (cennetin*
Düşinde görmemişdi anı Rıḍvān — *bekçisi) Rıdvan rüyasında görmemiştir.*

4910 Kemāline irişmiş nevbahārı — *İlkbaharı en güzel çağında, güzelliği, daima*
Ter ü täze hemîşe nev bahārı — *taptaze ve körpe.*

Açılmış nergis ü nesrîn ü sünbül — *Nergis, nesrin, ve sünbül açmış, taze gonca*
Yitişmiş täze ġonçe ḳırmızı gül — *ve kırmızı gül yetişmiş.*

İcāzet oldı sulṭān girdi bāġa — *İzin verildi, sultan bağa girdi, sağı solu*
Temāşā ḳıldı muḥkem ṣola ṣaġa — *iyice seyretti.*

Ki her bir mîve her gül virdi şevḳi — *Her meyve ve her çiçek neşe verdi, şahlar*
Şehinşāh her birinden aldı zevḳi — *şahı hepsinden zevk aldı.*

Yitişmiş gördi her dürlü yimişler — *Her türlü meyvenin yetiştiğini kimsenin el*
Ne el urmış aña kimse ne dişler — *vurup yemediğini gördü.*

4915 Geḥî ḳaşına ḥayrān oldı peyvest — *Bazen kaşına hayran olup takıldı, nergis*
Ki oldı nergisî mestine sermest — *gözlerinin sarhoşluğuyla sarhoş oldu.*

Gehî sünbülden itdi boynına bend — *Bazen sünbül (saç)ından boynuna zincir*
Gehî laᶜl-i şeker-ḫādan yidi ḳand — *taktı,bazen tatlı sözlü dudaktan şeker yedi.*

Gehî şeftālūlar dirdi lebinden — *Bazen dudağından şeftaliler topladı, bazen*
Geh ayva ḳoḳuladı ġabġabından — *gerdanından ayva kokladı.*

Gehî gül yiyleyüb olurdı sermest — *Bazen gül koklayıp sarhoş olurdu, bazen*
Geh iki nār-ı bustāna urur dest — *bostanın iki narına dokunurdu.*

170b Gehî eylerdi cām-ı laᶜlini nūş — *Bazen kırmızı kadehi yudumlar, bazen*
Gehî eylerdi servini der-āġūş — *serviyi kucaklardı.*

4820 Bu nevᶜe seyr iderken gülşeni şāh — *Şah gülbahçesinde bu şekilde gezerken*
Görür bir vādî-yi billūrı nāgāh — *ansızın şeffaf bir vadi görür.*

Temām itdi şehinşāh seyr-i bāġı
İzinden buldı bir āhū yatağı

Şahlar şahı bahçedeki gezintiyi bitirip iz takip ederek bir ceylan yatağı buldu.

Bıraḳmış vādide bir nāfe āhū
Virürdüñ cān ele girseydi āh ü

Ceylan vadide misk bırakmış, ah! O, ele geçsin diye can verirdin!

Muḳaffel buldı şāh bir dürc-i yāḳūt
Olurdı ḳalbe ḳuvvet cānlara ḳūt

Şah cana gıda, kalbe kuvvet olacak kilitli bir yakut kutusu buldu.

Mühür urmışdı ol ḳufla melekler
Ḥavādiṣden anı her laḥẓa bekler

Melekler o kilidi mühürlemiş, her an ola(bile)ceklerden onu korurdu.

4925 Laᶜal- miftāḥile ol dürc açıldı
İçinden laᶜlile mercān ṣaçıldı

O kutu yakut anahtarla açıldı, içinden yakut ve mercan saçıldı.

Şu deñlü virdi ferḥān cism [ü] cāna
Ṣanasın kim yiñi geldi cihāna

Can ve tene öyle neşe verdi ki sanki dünyaya yeni gelmiş gibi oldu.

İrişdi rūḥa rāḥat ḳalbe ḳuvvet
Gidüb ṣıḳlet göñülden geldi ṣıḥḥat

Ruha rahat kalbe kuvvet geldi, gönülden ağırlık kalktı, sıhhat geldi.

Çekildi cān gözine nūr-ı cevher
Göñül āyinesi oldı münevver

Can gözüne inci gibi parladı, gönül aynası nurlandı.

Ṣafādan ṭoldı şāhuñ göñli şādī
Ki buldı baġlu işler heb güşādı

Bütün düğümlü işler çözüldüğü için zevkten şahın gönlü sevinç doldu.

4930 Çü gördi cümle maḳṣūdın muḳadder
Muḳadder eylemiş anı muḳadder

Bütün arzularının kaderi yazan tarafından takdir edilmiş olduğunu gördü.

Göñül maḳṣūdına irdi şehinşāh
Murādını müyesser itdi Allāh

Şahlar şahı gönlünün amacına ulaştı, Allāh, arzusunu gerçekleştirdi.

Pes andan servini itdi der-āġūş
Kenāra çekdi sidre ṭalını ḫōş

Ondan sonra servisini kucakladı, sidre (ağacı) dalını güzelce kenara çekti.

Yine baġrına başdı cānını şāh
Getürdi sīneye īmānını şāh

Şah canı (gibi sevdiği)ni bağrına bastı, imanı (gibi) göğsüne getirdi.

171a Çün irdi cümle maḳṣūdına sulṭān
Yire yüz urdı itdi şükr-i Yezdān

Sultan bütün gayesine ulaştı, Allāh'a şükr edip secde etti.

4935 Üc ᶜāşıḳ bir gicede cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar

Üç aşık bir gecede kavuşurlar, kimi pervane, kimi mum olur.

Geçüb ol dün irişdi ṣubḥ-ı ṣādıḳ
Ṭulūᶜ itdi şeref burcında şārıḳ

O gece geçip şafak attı, güneş şeref burcundan doğdu.

Żiyā virdi zemīn ü ās-māna
Ṣafā virdi ḳulūb-ı ins ü cāna

Yere ve göğe ışık, insanların ve cinlerin kalplerine neşe verdi.

Ṣafādan şādlıḳdan ṭoldı ᶜālem
Uyandı ġaflet uyḳusından ādem

Alem neşe ve sevinçle doldu, insan(lar) uykudan uyandı.

Uyandı uyḳusından çünki Vāmıḳ
Yiñi cān virdi aña ṣānki Ḫālıḳ

Vamık (da) uykusundan uyanınca sanki yaratıcı ona yeniden can vermişti.

Gelüb begler mübārek-bād iderler
Duᶜāyı devlete bünyād iderler

Beyler gelip kutlarlar, devlete dua etmeye başlarlar.

Selāṭīn cümle bā-iᶜzāz u ikrām
Alub şāhı iderler ᶜazm-ı ḥammām

Sultanlar şahı izzet ve ikramla alıp hamama giderler.

Bu cānibden daḫı uyandı Behmen
Görür yatur ḳocuşmış cānile ten

Bu taraftan Behmen de uyandı, can ve tenin sarmaş dolaş yattığını gördü.

Dilemez ayıra cānı bedenden
Vire cān virmeye cānānı Behmen

Behmen can verip sevgiliyi vermek, canı bedenden ayırmak istemez.

Uyandı Lāhicān gördi zemāne
Murād oḳını irgürmiş nişāna

Lahican uyanıp zamanenin isteğinin okunu hedefe vurduğunu gördü.

İdüb cām-ı şarāb-ı vaṣlını nūş
Yaturlar gice gündüz mest [ü] serḫōş

Kavuşma şarabının kadehini yudumlayıp gece gündüz sarhoş yatarlar.

Yatur cānına cān ḳatmış Perīzād
Ṭolanmış serv-i āzādile şimşād

Perizad canına can katmış yatmakta, hür servi ile şimşad (birbirine) sarılmış (gibi).

Cihānı nūra ġarḳ itmiş ser-ā-ser
Zemīn olmış zemānile berāber

Baştan başa her tarafı nurlandırmış, zaman ve mekan birbirine kavuşmuş.

Yazarsam bunlaruñ vaṣfın mufaṣṣal
Ki taṭvīl-i kelām olur muḫaṣṣal

Bunların durumunu ayrıntılı yazarsam sonunda (asıl) söz değişmiş olur.

171b Ṭolar kāġıd idersem cümle taḥrīr
Söz uzanur olınmaz şerḥ [ü] taḳrīr

Hepsini yazarsam kağıt dolar, söz uzanır, şerh ve açıklama yapılmaz.

Ne ḥācet sözi uzatmaḳ ziyāde
İrişdi ḳamu ᶜāşıḳlar murāda

Sözü fazla uzatmaya ne gerek var, bütün aşıklar murada erdi.

Murādına yitişdi çün şehenşāh
Şükür itdi didi elḥamdülillāh

Şahlar şahı muradına kavuşunca şükredip "Allāh'a hamdolsun!" dedi.

Temām olundı ᶜurs ḳalmadı teşvīş
Görüldi her meṣāliḥ bitdi her iş

Düğün bitti, problem halloldu, her iş görüldü.

Oturdı ᶜişrete yine selāṭīn
Melik Şāhile Arslan ḫüsrev-i Çīn

Sultanlar; Melik Şah, Arslan, Çin hükümdarı eğlenceye oturdu.

Hezārān ᶜizzetile Şāh Ṭaymūs
Dir eṣnā-yı kelāmda iy şeh-i Ṭūs

Şah Taymūs binlerce saygıyla söz arasında "Ey Tūs şahı!" der.

4955	Murāduñ üzre devr itsün zemāne Bahār-ı devlet irmesün ḫazāna	*"Zaman isteğine göre geçsin, devletinin baharı solmasın.*
	Yıl oldı sāyeñüzde rāḥat olduḳ Size ḥadden ziyāde ẓaḥmet olduḳ	*Bir yıl oldu ki sayenizde güzel günler geçirdik, size haddinden fazla zahmet verdik.*
	Buñumuz yoḳ hemīşe şād-mānuz Velīkin sizlere bār-ı girānuz	*Sıkıntımız yok, çok mutluyuz, fakat size ağır yük olduk.*
	Geçüb ḥadden ziyāde oldı taṣdīᶜ Yiridür ger bize olursa teşnīᶜ	*Haddinden fazla baş ağrıttığımız cabası artık bizi ayıplasalar yeridir.*
	Buyuruñ iy şeḥ-i devrān icāzet Sefer aḥvāli görilsün temāmet	*Ey devrin padişahı, izin verin yolculuk hazırlığı yapılsın!*
4960	Ṣafā-yı ḫāṭırile iy şehinşāh Bize yümnile himmet eyle hem-rāh	*Ey şahlar şahı gönül şenliğiyle bize uğurlayarak yardımını yol arkadaşı et!*
	Ne deñlü görse göz görmege ṭoymaz Velīkin vaᶜdeye bu ᶜömr[299] göymez	*'Göz görmeye doymaz' fakat ömür zamana katlanamaz (ve biter).*
	Murādum budur iy şāh işbu sözden Ṭulınmadın[300] gözümüñ nūrı gözden	*Ey şah bu sözden kasdettiğim şudur: Gözümün nuru gözden kaybolmadan*
	Saᶜādet āf-tābı ṣala pertev Serīr-i Çīn'e Vāmıḳ ola ḫüsrev	*mutluluk güneşi Çin tahtını ışıtsın, Vamık Çin tahtına sultan olsun!*
172a	Zihī baḫt [u] saᶜādet kim bir oğlan Atasınuñ ola taḫtında sulṭān	*Bir oğulun babasının tahtına sultan olması ne imrenilecek şans ve talihtir.*
4965	Yiridür ol şehinşāh ide şīven Ṣoñında taḫtını żabṭ ide düşmen	*Sonunda tahtı düşman tarafından elegeçirilen şah feryat etse yeridir.*
	Bititmesün bu ḥāli dostlara Ḥaḳ Ki düşmen taḫtın ala bula revnaḳ	*Allāh, dostlara, tahtı düşmana kaptırıp sevindirmeyi göstermesin!"*
	Temām itdi sözi ḫatm itdi Ṭaymūs İşitdi bir bir anı ḫüsrev-i Ṭūs	*Taymūs sözü bitirdi. Tüs padişahı onu bir bir dinledi.*
	Didi ᶜizzetler idüb Merzbān Şāh Müyesser eylesün maḳṣūduñ Allāh	*Merzban Şah nezaketle "Allāh gayene erİştirsin!" dedi.*
	Yaraşur baḫt [u] iḳbālile Vāmıḳ Ata taḫtında sulṭān ola lāyıḳ	*"Vamık şans ve talihiyle babasının tahtına sultan olmaya yakışır.*
4970	Murāduñı müyesser ide Yezdān Göresin oğluñı taḫtuñda sulṭān	*Allāh muradını versin de oğlunu tahtında sultan göresin!*

[299] "ᶜömür" şeklinde harekeli.
[300] "ṭulunmadın" şeklinde harekeli.

Ne sözler kim buyurduñ cümle maᶜḳūl
Ḳabūla ḳābil ü maḳbūla maḳbūl

Söylediğin bütün sözler akla yatkın, kabul etmeye elverişli makbul olmasına makbul,

Ḥużūruñda velīkin iy cihān-dār
Şikeste bendenüñ bir ḥāceti var

fakat ey cihan padişahı, huzurunda ben gönlü kırık kölenin bir isteği var.

Yidi gün oldı bir hefte muḳarrer
Temām ol hefte ṣoḥbet ola yek-ser[301]

Yedi gün, (yanı) sadece bir hafta boyunca sohbet edilsin!

Temām olınca iy ṣāḥib-saᶜādet
İdevüz her güne bir dürlü ᶜādet

Ey padişah (sohbet) bitinceye kadar her gün bir türlü adeti yerine getirelim!

4975 Bu ṣoḥbet ḫatm ola bula nihāyet
Ṭoġa bir ḳutlu gün bir ḳutlu saᶜāt

Bu sohbet bittikten sonra bir kutlu gün bir kutlu saat doğsun, (o zaman)

Sefer ola mübārek size iy şāh
Saᶜādetle gidesiz feṯḥ ola rāh

ey şah yolculuk size mübarek olsun, sağ salim gidesiniz yolunuz açık olsun!"

Ḳabūl itdi bu sözi Şāh Ṭaymūs
Ḳodı baş Merzbān itdi zemīn-būs

Şah Taymūs bu teklifi kabul etti, Merzban, baş koyup zemin öptü.

Duᶜālar itdi şāha ṭurdı gitdi
Varub ol meclisüñ tedbīrin itdi

Şaha dualar edip kalkıp gitti, varıp o meclisin hazırlığını yaptı.

172b Ḳamu tertībi aşlınca müretteb
Ne kim var gördi cümle ḳaydını heb

Her şeyi yerli yerince gerektiği gibi hazırladı.

[ ][302]

(Düğün Sonrası Merzbān Şāh'ın Özel Eğlence Düzenlemesi ve Vedalaşma)

4980 Gel iy bülbül çemende naġme-sāz ol
Nevālar gösterüben perde-bāz ol

Gel ey bülbül çemende şarkı söyle, makamlar göstererek şarkı çal ve söyle!

Şeker tengini açdı ṭūṭī-i cān
Dil-i bülbül gerekdür şekker-efşān

Can papağanı şeker çuvalını açtı, (çuvala) şeker saçan bülbül gönlü gerekir.

Gelüb evrāḳ-ı gülden eyle taḳrīr
Ki nāzük naġmelerle eyle taḥrīr

Gelip ince nağmelerle yazarak gülün yapraklarından bahset!

Yine şerḥ eyle şīrīn dāstānı
Açılsun ġonçenüñ rāz-ı nihānı

Tatlı hikayeyi yine anlat, goncanın gizli sırrı açılsın!

Açılsa ġonçe-gül pür-cūş olursın
Geçerse devr-i gül ḫāmūş olursın

Gonca gül, açılsa coşarsın, gül devri geçse susarsın.

4985 Yitiş gül devrini fevt itme zinhār
Geçer gül revnaḳı ancaḳ ḳalur ḫār

Yetiş gül devrini sakın geçirme, gülün tazeliği geçer geriye diken kalır.

---

[301] "yik-ser" şeklinde harekeli.
[302] Boş bırakılmış başlık satırı.

Bahār eyyāmı geldi devr-i güldür
Ġamı ḳılsun ferāmūş cānı güldür

Bahar günleri geldi, gül zamanıdır, neşelendir (ki) can üzüntüyü unutsun!

Gülincek ġonçe bāġuñ güllerine
Ötetur dидiler bülbüllerine

Gonca bahçenin güllerine gülünce, (bahçenin) bülbüllerine "durmadan ötün!" dediler.

Ötersin gülşen içre eyleyüb zār
Çekersin bir yıl oldı fürḳat-ı yār

Gülbahçesinde inleyip ötersin, sevgilinin ayrılığını çekeli bir yıl oldu,

Gel imdi seyr-i gülzār eyleyelüm
Temāşā-yı ruḫ-ı yār eyleyelüm

gel artık gülbahçesini seyredelim, sevgilinin yanağını seyredelim.

4990 İdenler ṭarf-ı gülzārı temāşā
Ṣanurlar gülşeni Firdevs-i Aʿlā

Gülbahçesine göz atıp seyredenler Firdevs cenneti zannederler.

İşid imdi gülistān ṣoḫbetini
Gülistānile Bostān ṣoḫbetini

O halde, gülbahçesinin, Gülistan ve Bostan'ın sohbetini dinle.

173a Şehüñ varidi bir gülşen-i muʿaẓẓam
Naẓīrin görmemişdi nesl-i ādem

Şahın görkemli bir gülbahçesi vardı, insanoğlu (onun) benzerini görmemişti.

Ġam u ġuṣṣa bulıncaḳ göñline rāh
O bāġa ʿazm iderdi Merzbān Şāh

Merzban Şah keder ve üzüntü gönlüne yol bulunca o bahçeye giderdi.

Türābından gelürdi būy-i ʿanber
Aña reşk eyleridi misk-i ezfer[303]

Toprağından anber kokusu gelirdi, güzel kokulu misk onu kıskanırdı.

4995 Varidi ortasında bir bıñarı
Muṭarrā eylemişdi sebze-zārı

Ortasında bir şadırvanı vardı, yeşilliğe canlılık vermişti.

Müşemmen ḥavżıdı mermer bināsı
Ṣuyı şīrīn laṭīf idi havası

Mermerden yapılmış sekiz köşeli havuzdu, suyu içimli kokusu güzeldi.

O ḥavżın çevre yanı bāġ [u] gülşen
Şehüñ olurdı göñli anda rūşen

O havuzun etrafı bağ bahçeydi, şahın gönlü orada ferahlardı.

Zümürrüd-vār döşenmişdi çemenler
Ḥarem olmışdı aña nār-venler[304]

Çimenler zümrüt gibi döşenmiş nar ağacı onlara eş olmuştu.

Çemenlerle berāberdi zaʿferān
Semenlerle[305] bezenmişdi gülistān

Safran çimenlerle beraberdi, bahçe yaseminlerle süslenmişti.

5000 Gül⟨i⟩-i sūrī[306] olub sulṭān-ı ebhār[307]
Sürer pāyına yüz enhār u ezhār

Penbe gül baharların sultanı olup ağaçlar ve çiçekler (onun) ayağına yüz sürer.

Zeberced taḫta geçmiş oturur gül
Öter gūyā olub şevḳile bülbül

Gül, yeşil zeberced tahta geçmiş oturur, bülbül dile gelmiş coşkuyla öter.

---

[303] "ezfer" şeklinde yazılmış.
[304] "nāreven" şeklinde harekeli.
[305] "şemenlerle" şeklinde yazılmış.
[306] "şûrî" şeklinde yazılmış.
[307] "bahar" kelimesi Farsça olduğu halde Arapça efʿāl vezniyle çoğul yapılmıştır.

Dehān-ı lāleye düşmişdi jāle
Görenler dir budur lü'lü'-yi lālā[308]

Çiğ lalenin ağzına düşmüş, görenler bu parlak incidir derler.

Bir ayag üzre çün serv-i ḫōş-endām
Ḳabā-yı sebzile olmış pür-endām

Güzel boylu servi bir ayak üzerine (durur), yeşil elbiseyle çok yakışıklı.

Çıḳub serv üstine eyler ḫōş-elḥān
Hezār oḳur hezārān dürlü destān

Hoş nağmeli bülbül servinin üzerine çıkıp binlerce destan söyler.

5005 Oḳur ḳumrı bu bāga nev-bahārı
N'ideyin dost diyüb gözler nigārı

Kumru bu bahçeye nev-bahar makamını okur, "nideyim dost" deyip sevgiliyi gözler.

Olur gülşende sūsen mīr-i meclis
Anuñ ağzın gözedür lāle nergis

Gülbahçesinde meclisin beyi susen olur, lale ve nergis onun ağzını gözetir.

173b Ḳadeh nergisleri zerrīn piyāle
Ṭutar elde laʿalden kāse lāle

Nergisleri kadeh, fulya piyale (kadeh idi), lale elinde yakut kase tutardı.

Siñüb ḳaldı benefşe sebze-zāra
Boyın egmeziken zülf-i nigāra

Sevgilinin saçına boyun eğmezken menekşe yeşilliğe gizlenip kaldı.

Giceyle gülşeni eylerdi ḫōş-bū
Seḥerden götürür ḳoḫuyu şeb-bū

Şebboy geceyle gülbahçesini güzelce kokulayıp seherden itibaren kokuyu yükseltti.

5010 Münaḳḳaşlar geyüb mīr ʿāşıḳānlar
Zeberced cāme geymiş żaymerānlar[309]

Mir aşıkanlar nakışlı şeyler giyip zaymeranlar zeberced elbise giymiş.

Firengī aṭlasın geymiş ḳaranfül
Libās-ı lāciverdi geydi sünbül

Karanfil Frenk atlasını giymiş, sünbül lacivert elbise giydi.

Temāşā eyleyen zülf-i nigārı
Görür nergis gibi her dem bahārı

Zülf-i nigar çiçeğini seyreden, nergis gibi her an baharı görür.

Şaḳāyıḳ yāsemen gülnār zanbaḳ
Çemen bezmine virmişlerdi revnaḳ

Şakayık, yasemin, gülnar ve zanbak çimenlik meclisine parlaklık vermişti.

Pür itmiş kāsesin şebnemle lāle
Güneş görse uçardı göge jāle

Lale kasesini çiğle doldurmuş. güneş görse göğe uçardı.

5015 Şu deñlü zīnet itmiş bāġ[ı] nesrīn
Felekde reşk iderdi aña Pervīn

Nesrin bahçeyi öyle süslemişti ki gökte Pervin görse kıskanırdı.

Temāşā eyleyen bir kez bu bāġı
İderdi ġayri gülşenden firāġı

Bir kez bu bahçeyi seyreden başka bahçeleri terk ederdi.

Müferriḥ güşe vü şāhāne menzil
Güşāde oluridi anda her dil

Ferahlatıcı köşe ve şahlara layık konak, onda her gönül açılır (şenlenir)di.

---

[308] Terkip "lülü-yi lāle" şeklinde (hemzeler ihmal edilerek) yazılmış.
[309] "żaymurānlar" şeklinde harekeli.

Buyurdı ḳullarına Merzbān Şāh
Varalar ol maḳāma çin seḥer-gāh

Merzban Şah kullarına sabah erkenden oraya varmalarını emretti.

Didi yirde ḳuralar çetr-i ᶜālī
Döşiyeler aña zerrīn nihālī

Yüce bir çadır kurmalarını ona altın işlemeli halı döşemelerini söyledi.

5020 Hemān-dem ᶜazm iderler ol mekāna
İrişdiler seḥerden būstāna

Derhal oraya gider, seherle birlikte bahçeye ulaşırlar.

Yidi yirde yidi ṭāḳ-ı muᶜallā
Ḳurarlar aṭlas u dībā vü zībā

Atlas, ipek ve süslü kumaşlarla yedi yerde yedi yüksek kubbe kurarlar.

174a Bostānların zer-endūd itmiş üstād
Niçe yıllar çalışmış itmiş ābād

Ustası bostanları altın yaldızlamış, yıllarca çalışıp bayındır hale getirmiş.

Ḳomışlar yir yir anda gevher-i ṣāf
Gice olsa virür gün gibi şeffāf

Yer yer oraya saf inci koymuşlar, gece olunca güneş gibi parıltı verir.

Yidi yirde ḳurarlar taḫt-ı zerrīn
Cevāhirle müzeyyen sāḳ-ı sīmīn

Yedi yerde gümüş kenarları mücevherle süslü (yedi) altın taht kurarlar..

5025 Müzeyyen ḳıldılar pāy-ı serīri
Döşediler ḥarīr üzre ḥarīri

Tahtın ayağını süslediler, ipek üzerine ipek döşediler.

Oturdı altı taḫta altı sulṭān
Ṣorarsañ her biri faġfūr [u] ḫāḳān

Altı tahta altı sultan oturdu, sorarsan her biri (büyük) hükümdar, hakan...

Yidinci taḫta geçdi çün ḫavātūn
Bularuñ daḫı vardur özge ḳānūn

Yedinci tahta hanımlar geçti, bunların da kendilerine göre töreleri var.

Perīzād'a buyurdı şāh-ı kişver
Çeke ortaya bir perde muᶜanber[310]

Ülkenin padişahı (Merzban) Perizad'a araya güzel kokulu bir perde çekmesini söyledi.

Otura perde ile ḫūb-rūlar
Güneş yüzlü güzeller māh-rūlar

Güneş yüzlü, ay yüzlü güzel yüzlüler perde ile otursunlar (diye).

5030 Seḥāb[ı] mesken idindi Hümālar
Bulutdan nem ḳapardı meh-liḳālar

Hümalar bulutu mesken edindi, (çünkü) ay yüzlüler buluttan nem kapardı.

Perīzād Dilpeẕīr ᶜAẕrā vü Meryem
Ulu ḫātūnlarile şād u ḫurrem

Perizad, Dilpezir, Azra ve Meryem büyüklerin hanımlarıyla şen şakrak

Oturub bir araya cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar

oturup bir araya gelirler, kimi pervane olur kimi mum.

Bular şevḳinde olsun şöhretile
İşit neyler selāṭīn şevketile

Bunlar şöhretle eğlenmekte olsun, sultanlar görkem içinde ne yapmaktaydı dinle!

Gözedüb her kişi ḳullu ḳulını
Bilür tertībile yirlü yirini

Herkes, kullu kulunu gözetip protokola göre yerini bilir.

[310] "muᶜamber" şeklinde yazılmış.

5035	Gelüb evvel oturdı Şāh Ṭaymūs İder ikrām u ᶜizzet server-i Ṭūs	*Önce Şah Taymüs gelip oturdu, Tüs sultanı (ona) izzet ü ikram eder.*
	Melik Şāh oturur taḫtuñ birine ᶜAle't-tertīb geçer yerlü yirine	*Melik Şah tahtın birine oturur, sırasıyla yerli (yeri olanlar) yerine geçer.*
174b	Döşediler simāṭ-ı[311] şehr-yārı Müẕehheb hem münaḳḳaş zer-nigārī	*Yaldızlanmış, nakışlı ve altınla işlenmiş padişah sofrasını kurdular.*
	Ne denlü varise gülşende ezhār Dikilmiş ol simāṭa[312] olmış iẓhār	*Gülbahçesinde ne kadar çiçek varsa o sofra üzerine dikilip sergilenmiş.*
	İşāret itdi ẕevvāḳīne[313] sulṭān Nefāyisle pür oldı ṣaḥn-ı meydān	*Sultan yemek eksperine işaret etti, meydanın ortası nefis şeylerle doldu.*
5040	Sinīlerle gelür yaġlı çörekler Çinīlerle ṭolu şekker börekler	*Sinilerle yağlı çörekler, çini kaselerle dolu şeker börekleri gelir.*
	Pilāv evvel gelüb ḳurar otaġı Ṭaşar ırmaġ olur ol bāġa yaġı	*Önce pilav gelip otak kurar, yağı, bağa taşıp ırmak olur.*
	Ol ırmaġ içre ḳonmış ördek ü ḳaz Şikār ider sipāhīler çü şehbāz	*O ırmağa ördek ve kaz konmuş, süvari askerler avcı şahin gibi avlanır.*
	Ḳaşıḳlarda gören dāne birinci Ṣanurlardı ṣadef aġzında inci	*Kaşıklarda pirinç tanesini gören, sadef ağzında inci sanırdı.*
	Ḳoyun yaḫnīleri[314] perverde olmuş Çevürme ḳuzılaruñ içi ṭolmış	*Koyun yahnileri kıvamını bulmuş, kuzu çevirmelerin içi doldurulmuş.*
5045	Börekler beñzemiş şemse şekilde Ḳamer-cehre güzeller ṭutar elde	*Börekler güneş biçimine benzetilmiş, ay çehreli güzeller ellerinde tutar.*
	Döner ortada gögercin kebābı Yüzerdi rūġan üzre mürġānı[315]	*Ortada güvercin kebabı döner, yağ üzerinde ördekler yüzerdi.*
	Gelür dürrāc u bıldırcın firāvān Ḳonılur yir yirin biryān-ı murġān	*Bol bir şekilde dürrac, bıldırcın getirilir, yer yer ördek kebapları konulur.*
	Neᶜāyimle[316] pür itdiler cihānı Ḥisāb olmazdı kebg ü mākiyānı	*Dünyayı nimetlerle doldurdular, keklik ve tavuklar hesap edilemezdi.*
	Şeker senbüseler bādām⟨u⟩-ı terden Gülācı kimse farḳ itmez şekerden	*Taze bademden yapılmış şekerli hamur tatlısı (ve)güllacı kimse şekerden ayırdedemez.*

[311] "sümāṭ" şeklinde harekeli.
[312] "sümāṭa şeklinde harekeli.
[313] "zevvāḳine" şeklinde yazılmış.
[314] "yaḫnileri" şeklinde yazılmış.
[315] Kelime "mürġ" ve "ānı/ānī" şeklinde bölünerek yazılmış.
[316] "niᶜmet" kelimesinin çoğulu (niᶜam) olarak düşünülmüş olmalı. "Neᶜāim", "neᶜâme" (devekuşu) kelimesinin çoğuludur. Nesre "nimet" kelimesinin çoğulu anlamında çevrildi.

5050 Bişerdi dürlü dürlü tāze niᶜmet
Gelürdi meclise yiyene minnet

Türlü türlü taze nimetler pişer, meclise gelirdi yiyen(in canın)a minnet.

Ṭaᶜāmı yidiler içildi şerbet
Ḳurıldı meclis-i şāhī temāmet

Yemekler yiyilip meşrubat içildi. Padişaha ait meclis kuruldu.

175a Ṣurāḥīler geçüb yir yir oturdı
Ṭuruban sāḳīler yirden götürdi

Sürahiler geçip yer yer oturdu, sakiler kalkıp (onları) yerden kaldırdılar.

Alub destine sāḳīler piyāle
Olurlar meclis ehline ḥavāle

Sakiler ellerine kadeh alıp meclistekileri dolaşırlar.

Yidi yirden yüridi yidi sāḳī
Ṣanasın sīmden sāᶜid[317] [ü] sāḳı

Yedi yerden yedi saki yürüdü, (onların) baldır ve bileğini gümüştendir sanırsın.

5055 Yürütdi çünki sāḳīler eyāġı
Gelüb ferḥān götürdi ġam ayaġı

Sakiler kadeh gezdirince, neşe gelip üzüntü ayak çekti.

Gelür her şaḫṣa meyden şevḳ [ü] şādī
Bulurlar baġlu göñüller güşādı

Herkese şarap zevki ve neşesi gelir, içine kapanık gönüller, açılır.

Ziyāde oldı şevḳi her birinüñ
Ḳolın boynına şaldı birbirinüñ

Her birinin neşesi arttı, kollarını birbirlerinin boynuna attılar.

Güzeller başladı nāz u niyāza
Oḳurlardı ġazeller tāze tāze

Güzeller naza cilveye başladılar, yeni yeni gazeller okumaktaydılar.

Gelincek her kişinüñ çeşmine mey
Kimi ḳānūn gözedür kimisi ney

Şarap herkesin (başına) gözüne çıktıkça kimi kanun gözetir kimi ney.

5060 Şeh-i Ṭūs'uñ varidi ġāyet üstād
Çalardı cümle sāzı adı Dilşād

Tüs şahının Dilşad isimli, her sazı çalan oldukça usta (bir çalgıcı)sı vardı.

Yidi āvāze on iki maḳāmı
Bilürdi perde perde her maḳāmı

Yedi ses on iki makamı perdesi perdesine bilirdi.

Niçe şākirdleri varidi üstād
Kimisi nāy-zen kimisi ᶜavvād

Hoca olmuş, bir çok öğrencisi vardı, kimi ney kimi ud çalar,

Kimi ṭanbūr çalar kimi kemānçe
Kimi def yüzine urur ṭabance

kimi tanbur çalar kimi kemençe, kimi defin yüzüne el tabanı vururdu.

Bilürdi dürlü dürlü naḳş u taṣnīf
Ḳamusın kendüsi ḳılmışdı te'līf

Çeşitli beste ve müzik formları bilirdi, hepsini kendi bestelemişti.

5065 Kemālile çalardı cümle sāzı
İder bir nāġmede seyr-i ḥicāzı

Hakkını vererek bütün sazları çalardı, bir nağmede hicazda müzikal gezinti yapardı..

---

[317] "sāᶜid" şeklinde yazılmış.

Fürūdāş itse çeng olur iki ḳat
Felekde Zühre'i ḳılmaġiçün māt

Çengi çalsa gökte Zühre'yi mat etmek için çeng iki kat olur.

175b Buyurdı Merzbān Şāh ṭutdılar sāz
Yanınca ehl-i diller ḳıldı āvāz

Merzban Şah emretti, sazları ele aldılar, yanınca gönül sahipleri eşlik etti.

Virürler sāzlarına güşmālı
Kimesne eylemeye ḳīl ü ḳālı

Kimse dedikodu etmesin diye sazları akort ettiler.

Burar burḳılarını ṣaġa ṣola
Fürūdāş eyleyüb girdi uṣūle

Burgularını sağa sola büküp, tınlatıp usule girdi.

5070 Ḳamusı birbirine oldı āheng
İşidenler ḳalur sermest ü dil-teng

Hepsi birbirine eşlik etti, duyanlar, sarhoş olur ve hüzünlenir.

Çalarlar bir faṣıl ᶜūdile ṭanbūr
Dügāh sünbüle ᶜuşşāḳ u māhūr

Ud ve tanbur bir fasıl çalar, dügah, sünbüle, uşşak ve mahur.

Çalındı şevḳile çeng ü çeġāne
Üni irdi ᶜIrāḳ u Iṣfahān'a

Coşkuyla çeng ve çegane çalındı, sesi Irak ve Isfahan'a ulaştı.

Kemānçeye neyi dem-sāz iderler
Ḥiṣār u selmek ü şehnāz iderler

Kemançeye neyle eşlik ederler, Hisar, selmek ve şehnaz (makamlarını) çalarlar.

Aġız bir eyleyüb ᶜuşşāḳ [u] dil-sūz
İderler būselik yüzinde nevrūz

Hep bir ağızdan uşşak, dil-süz söyleyip büselik yüzünde nevrüza geçerler.

5075 Ḥüseynīde çalarlar bir semāᶜī
İderler raḳṣ idenler istimāᶜi

Hüseynide bir semai çalarlar, duyanlar dans eder.

Oḳurlardı ḫōş-āyende ġazeller
O şevḳile girür raḳṣa güzeller

Hoşa giden gazeller okurlardı. Güzeller neşeyle dans etmekteydi.

Güzeller nāzenīnler dil-rübālar
Güneş yüzlü perīler meh-liḳālar

Güzeller, nazlılar, gönül alanlar, güneş yüzlü periler, ay yüzlüler...

Gözi nergis lebi mül ḫadd[i] lāle
Dökerler gerden-i sīme külāle

Gözü nergis, dudağı, şarap, yanağı lale, gümüş gerdana lülelenmiş saçlarını dökerler.

Semāᶜ ider güzeller cüst ü çālāk
Girür şevḳile çarḫa ṭoḳuz eflāk

Güzeller, hızla dönerler, dokuz gök neşeyle halaya katılır.

5080 Bile döner yanınca māh ḫūrşīd
Ḳodı sāzın semāᶜa girdi Nāhīd

Ay ve güneş (de) birlikte döner, Nahid sazını bırakıp halaya girdi.

Olurlar şevḳ [u] şādīden feraḥ-nāk
Ḳılurlar ehl-i meclis sīneler çāk

Neşe ve sevinçten coşarlar, meclistekiler göğüslerini açarlar.

176a Götürelden ayaġı ġuṣṣa vü ġam
Feraḥdan şādlıḳdan ṭoldı ᶜālem

Elem ve üzüntü ayak çekeli, alem sevinç ve neşeyle doldu.

Kimesne ḳalmadı meclisde ġam-nāk
Semāʿa girüb oldılar ṭarab-nāk

Mecliste üzgün kimse kalmadı, halaya girip keyiflendiler.

Temāmet devr idüben müsiḳārı
Dügāh yüzinde ḳıldılar karārı

Müsikar peşrevini de tamamlayıp dügah makamında karar kıldılar.

5085 İderler meclis içre dil-nüvāzı
Yir öpdiler ḳodılar yire sāzı

Meclistekilerin gönlünü alıp yer öpüp sazı yere koydular.

Temām bir hefte oldı şeyḫile şāb
Gelüb gözlerine mey gelmedi ḫᵛāb

Tam bir hafta gencin yaşlının gözlerine içki çıktı, uyku girmedi.

Yidi gün rūz şeb oldı żiyāfet
Buyurdı her birine yidi ḫilʿat

(Merzban) yedi gün, gece gündüz ziyafet verdi, (sultanların) her birine yedi kaftan sundu.

Sekizinci güni Ṭūs'uñ emīri
İder daʿvet ḳamu bay u faḳīri

Sekizinci gün Tüs padişahı bütün zengin ve yoksulları,

Buyurdı ehl-i faẓl [u] ehl-i ḥikmet
Ḳamusın cemʿ idüben ḳıldı daʿvet

faziletli ve erdemli kimseleri davet edip, bir araya topladı, ziyafet verdi.

5090 Bişürtdi dürlü niʿmetler firāvān
İder her birine ḳadrince iḥsān

Çeşitli yemeklerden bolca pişirtti, Her birine değerine göre bağışta bulundu.

Yidiler niʿmeti içildi şerbet
Duʿā olundı āḫir oldı ṣōḥbet

Yemekler yenilip meşrubatlar içildi. Dua edildi, sohbet bitti.

Çün itdi bunca luṭfı Merzbān Şāh
Ḳamu begler didiler bārekallāh

Merzban Şah bu kadar cömertlikte bulunnunca bütün beyler "BarekAllāh!" dediler.

İderler cümle taḥsīn āferīn-bād
Ḫudā ḳılsun özüñi ġamdan āzād

"Allāh keder vermesin!" (deyip) hepsi beğenip takdir ettiler,

Eyitdi Şāh Ṭaymūs Merzbān'a
Didi luṭfile ol şāh-ı cihāna

Şah Taymūs Merzban'a, o cihan padişahına nezaketle dedi ki:

5095 Bizi ḫākdan götürdüñ müstedām ol
Cihān içinde dāyim şād-kām ol

"Bizi yücelttin, ebedi ol, dünyada her zaman sevinçli olasın!

Ṭoyurduñ ḫūn-ı[318] luṭfa bizi iy şāh
Birine biñ ʿivażlar vire Allāh

Ey şah, bizi iyilik-cömertlik sofrasında doyurdun. Allāh birini bin etsin!

176b Ululardan budur ḳānūn-ı ʿādet
İrādet gelmek ü gitmek icāzet

Büyüklerimizin töresi şudur: 'Gelmeye istek, gitmeye izin.'

Gelüb zaḥmetler olduḳ niçe eyyām
İcāzet buyuruñ iy şāh-ı ʿālem

Gelip günlerdir zahmet verdik. Ey cihan padişahı izin veriniz!"

[318] Kelime "ḫūn" okunacak şekilde yazılmış ve harekelenmiş.

Eyitdi Merzbāñ Şāh iy şehenşāh
Ḫudā hem-rāhuñ olub açıla rāh

Merzban Şah, "Ey şahlar şahı Allāh yoldaşın olsun, yolun açık olsun!" dedi.

Bize bāḳī degülsiz ir eger gic
Meşeldür ṭoymag olmaz görmege hīc

"Bizde kalıcı değilsiniz, er veya geç (gideceksiniz) 'Görmeye doyum olmaz.' demişler.

Bir iki gün çün olduñ bunda mihmān
Bizi ḫākdan götürdüñ itdüñ iḥsān

Bir iki gün burada misafir kalmakla lutfettin, bizi yücelttin.

Ḳudūmuñla şeref buldı vilāyet
Muʿīnüñ ola teşrīf-i hidāyet

Gelişinle şehir şeref buldu, Allāh'ın klavuzluğu yardımcın olsun!

Ola Ḥaḳ cümleñüzüñ dest-gīri
Unutmañuz duʿādan ben ḥaḳīri

Hak, hepinizin yardımcısı olsun, ben değersizi de duanızda unutmayın."

Ṭoḳuzıncı güni ḥāżır olurlar
Onuncı gün mübārekdür görürler

Dokuzuncu günü hazır olurlar, onuncu günü (yola çıkmak için) mübarek görürler.

Perī insān iderler elvidāʿı
Götürmege ol aradan ṣudāʿı

Oradan baş ağrıtmayı yeterli görüp, peri, insan (bütün misafirler) vedalaşırlar.

Sefer ḳaydında oldı cümle insān
Perīler ās-māna oldı perrān

Bütün insanlar yolculuk telaşındaydı. Periler gökyüzüne kanatlandılar.

Seḥerden yüklenildi bār u büngāh
Yüridi Şāh Ṭaymūs açılub rāh

Seher vaktiyle birlikte yükler, çadırlar v.s. yüklenildi. Yol açıldı, Şah Taymūs yürüdü.

Ḳamu şehler yüridi yollarına
İrerler müddetile illerine

Her şah kendi yoluna gitti. Zamanla illerine ulaştılar.

Giderdi Şāh Ṭaymūs sürʿatile
İrişdi şehr-i Çīn'e devletile

Şah Taymūs hızla gitmekteydi. Çin ülkesine görkemle ulaştı.

Şehirde bir kişi ḳalmadı ḳaṭʿā
Büyük küçük ḳamu aʿlā vü ednā

Şehirde bir kişi bile kesinlikle kalmadı. Büyük küçük bütün seçkin, sıradan (insan)

Çıḳarlar ḳarşu şāha ʿizzetiçün
Döşedler ḥarīri ḥürmetiçün

yüceltmek için şahı karşıladı, saygılarını göstermek için halı döşediler.

177a Gelince Çīn'e ol ṣāḥib-saʿādet
Ṭonandı cümle şehr ü il vilāyet

Sultan Çin'e gelinceye kadar bütün ülke, il ve vilayet süslendi.

Sarāyına irişdi Şāh Ṭaymūs
Ḫudā'ya şükr idüb ḳıldı zemīn-būs

Şah Taymūs sarayına ulaştı, Allāh'a şükredip yeri öptü.

Niçe yüz üştüri gāv [ü] semendi
İder ḳurbāñ niçe biñ gūsfendi

Yüzlerce deve, öküz ve at, binlerce koyun kurban eder.

Ziyāfetler idüb açlar ṭoyurdı
Niçe yalınlara ḳaftān geyürdi

Yemek verip açları doyurdu, çıplakları giydirdi.

Vezîri Şādkām'a buyurur şāh
Ḳamu beglerimi eylegil āgāh

Şah, veziri Şadkam'a "Bütün beylerime haber ver!" dedi.

Geleler ḳullarum aʿlā vü ednā
Olalar bunda ḥāżır pîr ü bürnā

"Seçkin, sıradan (bütün) halkım (da) gelsin, genç, yaşlı (herkes) burada hazır olsun!"

Şehüñ emrin ṭutub düstūr-ı devrān
İşāret ḳıldı begler geldi yeksān[319]

Zamanın veziri şahın emrini tutup bütün beylere işaret etti.

Şehüñ emrine itdiler iṭāʿat
Ḥużūr-ı şāha geldiler temāmet

Hepsi şahın emrine uyup huzuruna geldiler.

5120 Duʿālar eylediler şāh-ı Çîn'e
Edeb birle ṣalarlar ser zemîne

Çin şahına dua edip saygıyla başlarını öne eğdiler.

Görincek beglerin sulṭān ḫāḳān
Eyitdi luṭfile ol şāh-ı devrān

Şahlar şahı, zamanın padişahı, beğlerini görünce güzel bir şekilde hitap etti.

Şeker-dilden nişār eyledi ḳandı
İder cümlesine nuṣḥile pendi

Tatlı dilden şeker saçtı, hepsine öğüt nasihat etti:

Olanlar cān [u] dilden Ḥaḳḳ'a māyil
Sözüm ḥaḳdur olalar Ḥaḳḳ'a ḳāyil

"Can u gönülden Hakk'a bağlı olanlar, hakkı (gerçeği) söylerim Hakk'a boyun eğsinler.

Yidi yüzden ziyāde yaşadum yaş
Degüldür cümlesi bir günce ḳardaş

Yediyüz yıldan fazla yaşadım, hepsi birgün kadar kardeş değildir.

5125 Cihānuñ varlığı bir gündür ancaḳ
O gün daḫı bu āndur bil muḥaḳḳaḳ

Dünyanın varlığı ancak bir gündür, o gün de mutlaka bu andır.

Bu ẓāhir oldı fānîdür bu dünyā
Ḳarār olmaz fenā milkinde ḳaṭʿā

Dünyanın fani olduğunu biliyoruz, yokluk ülkesinde şüphesiz kalıcılık yoktur.

177b Murādum bu ʿināyet ide Sübḥān
Ḥayātumda idem oğlumı sulṭān

İsteğim şu; Allāh bağışlarsa ben hayattayken oğlumu sultan edeyim!

Ben oldum pîr-i fānî ol cüvāndur
Yaraşur şehlıḳ aña nev-cüvāñdur

Ben yaşlandım, o gençtir, o delikanlıdır, şahlık ona yaraşır.

Cüvānile bir olmaz pîr-i fānî
Görenler böyle görmişdür cihānı

Yaşlıyla genç bir değildir. Görüp geçirenler dünyayı böyle görmüştür.

5130 Benüm emrüme her kim ola rāżî
Duʿām oldur göre ʿömr-i dırāzı

Benim emrime boyun eğenler dilerim ki uzun ömürlü olsun!"

Görür bunlar ki maʿḳūl u muvāfıḳ
Atası yirine şāh ola Vāmıḳ

Bunlar babasının yerine Vamık'ın şah olmasını akla yatkın ve uygun görürler.

---

[319] "yıksān" şeklinde harekeli.

Yüz urdılar zemîne cümle begler
Fidā olsun yoluña cān u serler

Bütün beyler yere yüz sürdüler, "Yoluna baş(ımız) ve can(ımız) feda olsun!" (dediler).

Ḳamumuz bendeyüz ḳapuñda iy ḫān
Ne emr itseñ oluruz bende-fermān

"Ey han, hepimiz kapında köleyiz, ne emredersen emirkulu oluruz.

Sen anuñ ol senüñdür iy şehenşāh
Belālardan sizi ṣaḳlasun Allāh

Ey şahlar şahı sen o(ğlun)un, o(ğlun) senindir, Allāh sizi belalardan korusun!

5135 Ne emr itseñ muṭīʿüz emre her dem
Budur ḳullar sözi Allāhü aʿlem

Ne emredersen her zaman boynumuz eğri, Allāhü aʿlem kullara bu yakışır."

Duʿālar eyledi bunlara sulṭān
Vezîri Şādkām'a ḳıldı fermān

Sultan bunlara dualar edıp veziri Şadkam'a emretti ki

Varalar Vāmıḳ'ı daʿvet ideler
El üzre ṭutuban ʿizzet ideler

el üstünde tutup saygı göstererek varıp Vamık'ı davet etsinler.

Yüridi şādkām-dil şöhretile
Yanınca bunca begler şevketile

(Bütün) şöhretiyle kalbi sevinçli (vezir), yanındaki heybetli beylerle yürüdü.

Varurlar Vāmıḳ'ı daʿvet iderler
El üzre ṭutuban ʿizzet iderler

Varıp Vamık'ı davet eder, el üstünde tutarak saygı gösterirler.

5140 Ṭurub atlandı ol şāh-ı dilāver
Atası ḫidmetine irdi server

O yiğitler şahı, (o) sultan kalkıp ata bindi, babasının huzuruna vardı.

Göricek Vāmıḳ'ı ṣāḥib-saʿādet
Ayaġ üzre ṭuruban ḳıldı ʿizzet

Padişah Vamık'ı görünce ayağa kalkıp onu yüceltti.

178a Ḳodı kendü eliyle başına tāc
Didi şehler ḳapuña ola muḥtāc

Kendi eliyle (onun) başına taç koydu. "Şahlar kapına muhtaç olsun!" dedi.

Urundı başına tāc-ı mücevher
İçi ṭaşı ṭoludur misk ü ʿanber

Başına içi dışı misk ve anber dolu mücevher taç takındı,

O tāca dirleridi tāc-ı devlet
Olur her kim geyerse ehl-i ʿizzet

O taca devlet tacı denirdi, her kim taksa kudret sahibi olurdu.

5145 O devrānda buyidi resm ü ʿādet
Kimüñ başında olsa tāc-ı devlet

O zamanda gelenek görenek buydu. Tac-ı devlet kimin başında olursa

Muṭīʿ olurdı ʿālem ḫalḳı yeksān[320]
Olurdı ḫalḳ içinde ulu sulṭān

bütün dünya halkı (ona) boyun eğer, halk içinde ulu sultan olurdu.

Kimüñ kim ola farḳında ol efser
Yed-i ḥükminde oluridi kişver

O taç kimin başında olursa, ülke hükmü altında olurdu.

[320] "yıksān" şeklinde harekeli.

Pes andan elin aldı Vāmıḳ'uñ şāh
Geçürdi taḫtına şāh[ı] şehenşāh

Ondan sonra şah, Vamık'ın elini aldı, (Vamık) şahı tahtına geçirdi.

Oturdı taḫta Vāmıḳ oldı sulṭān
Mübārek-bād oḳıdı ehl-i erkān

Vamık tahta oturdu, sultan oldu, devlet büyükleri tebrik ettiler.

5150 El öpüp didiler iy ehl-i ᶜizzet
Mübārek ola taḫt u tāc-ı devlet

El öpüp "Ey kudret sahibi, taht ve devlet tacı kutlu olsun!" dediler.

Ṭapu idüb giderler cümle erkān
Atasınuñ düşer pāyına sulṭān

Bütün devlet erkanı bağlılıkların bildirip giderler. Sultan, babasının ayağına düşer,

Öper Ṭaymūs'uñ elini dizini
Öper Ṭaymūs anuñ iki gözini

Taymūs'un elini, dizini öper. Taymūs (da) onun gözlerinden öper.

ᶜÖẕürler itdi Ṭaymūs'a şehinşāh
Naṣīḥatlar ider sulṭāna ol şāh

Şahlar şahı (Vamık), Taymūs'a özürler gösterdi, o şah (da ona) nasihatlar etti:

Dilerseñ iki ᶜālemde saᶜādet
Özüñe Allāh emrin eyle ᶜādet

"İki dünyada mutlu olmak istiyorsan her işinde Allāh'ın emrinden çıkma!

5155 Ẓulümden ġāfil olma ᶜadl [ü] dād it
Ḳabūl it eyligi kemligi yad it

Zulümden habersiz olma, adaletli ve insaflı ol, iyiliği kabul et, kötülüğü uzaklaştır.

Vilāyet ḫalḳı senden ola şākir
Gice gündüz olalar ẕikre ẕākir

Vilayet halkı senden memnun olsun, gece gündüz sözünü etsinler.

178b Ki zīrā ḫālī olmaz her vilāyet
Olur her güşede ehl-i kerāmet

Çünkü hiçbir vilayet boş değildir, her köşede bir keramet sahibi vardır.

Kerāmet ehli olmasa cihānda
Cihān fānī olurdı az zemānda

Dünyada veliler olmasa az zamanda dünya yok olurdu.

Ṣaḳın ḫālī degüldür işbu meydān
Yatur her güşesinde niçe arslan

Aman (dikkat) bu dünya boş değildir, her köşesinde nice arslan yatar.

5160 Faḳīr ü derd-mende ḫōr baḳma
Elüñle ḫirmenüñi oda yaḳma

Fakire dertliye hor (gözle) bakma, kendi elinle harmanını ateşe yakma!

Ne bilsün her kişi kimde ne vardur
Gedā şeklinde sulṭānlar gedādur

Kimse kimde ne olduğunu bilmez, dilenci şeklinde sultanlar (vardır) dilencidir.

Tehevvür[321] eyleme ṣaḳın her işe
Ḫudā'nuñ emrini gözlet hemīşe

Hiç bir işte öfkeli davranma, devamlı Allāh'ın emriyle hareket et!

Ki dāyim ehl-i ᶜilme ḥürmet eyle
ᶜAzīz olmaḳ dilerseñ ᶜizzet eyle

Her zaman ilim sahiplerine hürmet et, yücelmek istiyorsan yücelt!

[321] "teḥavvür" şeklinde yazılmış.

Dilerseñ kim olasın ehl-i ʿizzet
İdegör ehl-i ʿilme ʿizz ü ḥürmet

Kudret sahibi olmak istiyorsan ilim sahiplerinedeğer ver, hürmet göster!

5165 Muṣāḥib olmaġıl cāhillerile
Umūruñı danış ʿāḳıllarile

Cahillerle sohbet etme, emirlerini akıllı kişilere danış!

Kişinüñ hem-nişīni olsa cāhil
Ḳalur her işi nāḳış fiʿl-i bāṭıl

Kişinin oturup kalktığı arkadaşı cahil olursa her işi eksik ve yanlış olur.

Kimüñ kim hem-demi olursa fāżıl
Şeref bulub ider taḥṣīl ü ḥāṣıl

Kimin arkadaşı erdemli olursa şeref bulur ve kazançlı çıkar."

Naṣīḥatlar idüb dir şāha Ṭaymūs
Ḳuşan ġayret ḳuşaġın gözle nāmūs

Taymūs, şah (Vamık')a nasihat edip"Gayret kuşağını kuşan, namusu gözet!" der

Er olan kişide ġayret gerekdür
Ki ġayretsüzden ʿavret yigirekdür

"Erkek gayretli olmalıdır, gayretsiz olan (erkek)ten kadın daha iyidir."

5170 Unutma sözlerümi eylegil gūş
Seḫun gevherlerini eyle der-gūş

Sözlerimi unutma söz incilerini kulağına küpe et!

Ḫalāṣ olmaḳ dilerseñ her belādan
Unutma vālideynüñi duʿādan

Her beladan kurtulmak istiyorsan ana-babana dua etmeyi unutma!

179a Kişinüñ vālideyni olsa rāżī
Muḥaḳḳaḳ olur andan Ḥaḳ rāżī

Kişinin ana-babası razı olursa mutlaka Allāh (da) ondan razı olur.

Ben oldum rāżī senden rāżīdür Ḥaḳ
Ġaraż pend ü naṣīḥatdurur elḥaḳ

Ben senden razı oldum (ya) Allāh razıdır. (yoksa) amaç öğüt nasihat etmektir.

Ḫudā'dan dileridüm her seḥer-gāh
Müyesser eyledi maḳṣūdum Allāh

Allāh'tan her seher vakti dilerdim, duamı kabul etti.

5175 Ḳabūl itdi niyāzum Ḥaḳ Taʿālā
Yitişdüm ḳadre oldı ḳadrum aʿlā

Hak Taala duamı kabul etti, nimete kavuştum, nimetim çok büyük.

Biḥamdillāh seni taḫtumda sulṭān
örüb biñ kerre ḳıldum şükr-i Yezdān

Hamdolsun, seni tahtımda sultan görüp bin,kerre Allāh'a şükrettim.

Budur şimdi murādum Ḥaḳ'dan iy cān
İderse ben ḳulına luṭf u iḥsān

Ey can, Hak'tan şimdi muradım şudur: Eğer ben kuluna lutuf ve ihsan ederse

ʿAlāyıḳdan beri idem özümi
ʿİbādetle geçürem gündüzümi

Dünyevi ilgilerden kendimi arıtıp günlerimi ibadetle geçireyim.

Felek döndükce yir ṭurduḳça kāyim
Gice gündüz olam kāyim ü ṣāyim

Gökyüzü döndükçe yer sağlam kaldıkça geceyi gündüzü namaz ve oruçla geçireyim.

5180 Geçem her nesneden idüb ferāġat
Ḳanāʿat tüşem u pīşem ʿibādet

Her şeyden el etek çekip kanaatı azık ibadeti sanat (edeyim)."

ᶜÖmürden her ne kim ḳaldıysa bāḳī
Ecel peymānesin şunınca sāḳī

Ömürden geriye ne kaldıysa saki (Azrail) ecel kadehini sununcaya kadar

Niçe müddet niçe ay u niçe yıl
ᶜİbādetle geçüb Ṭaymūs-ı ᶜādil

adaletli Taymūs zamanlarını, aylarını ve günlerini ibadetle geçirip

Bu nevᶜile güderken rūz-gārı
İrişdi nāgeḥān taḳdīr-i Bārī

bu şekilde ömür sürerken ansızın Allāh'ın takdiri ulaştı.

İrüb bād-ı ecel urdı zemīne
Ṭoḳundı şanki senge āb-gīne

Ecel rüzgarı (onu) yere vurdu. sanki cam şişe taşa değdi.

5185 Gelincek vaᶜde olmaz aña teʾḫīr
Bozar tedbīr ü reʾyi irse taḳdīr

Vade gelince (bir an bile) ertelenemez 'takdiri tedbiri bozar.'

Yaradılmış olısar cümle maᶜdūm
Ḳalur Bāḳī ebeddür **Ḥayyü Ḳayyūm**[322]

Bütün yaradılmış olanlar yok olacak, Baki Allāh diri ve kalıcıdır.

179b Çü terk itdi fenā milkini ol şāh
Beḳā milkine buldı müstaḳīm rāh

O şah yokluk dünyasını terk edince sonsuzluk dünyasına(giden)hakiki yolu buldu.

Fenāyı terk idenler aldı menzil
Beḳā ṣaḥrāsına indürdi maḥmil

Geçici olanı terk edenler ilerledi, sonsuzluk ovasına yükünü indirdi.

Gidüb Ṭaymūs yirinde ḳaldı adı
Añılur ḥaşre deñlü ᶜadl ü dādı

Taymūs öldü, adı kaldı. Kıyamete kadar adaleti ve insafı söylenir (durur).

5190 Çıḳar sen daḫı cehd eyle eyü ad
Ṣoñuñda eylügile ideler yād

Gayret et, sen de iyi ad bırak (ki) sonunda iyiliğ(in)le ansınlar.

Çü Vāmıḳ şāh olıcaḳ milk-i Çīn'e
ᶜAdāletle zemān uydı zemīne

Vamık Çin ülkesine şah olunca adalette zaman ve zemine uydu.

Olıcaḳ bir vilāyet şāhı fāżıl
İder elbette fażlı anı ᶜādil

Bir ülkenin şahı erdemli olunca, elbetteki sahip olduğu fazilet onu adaletli eder.

ᶜAdāletle bulan ḫalḳ içre şöhret
Unudulmaz ilā yevmi'l-ḳıyāmet

Halkın içerisinde adaletiyle tanınan kıyamet gününe kadar unutulmaz.

Şecāᶜat hem seḫāvet hem ᶜadālet
Şehüñ şānında idi bunca ḫaṣlet

Yiğitlik, cömertlik, adalet (gibi) özellikler (Vamık) şahın şanı idi.

5195 İderdi ḫalḳa iḥsānı pey-ā-pey
Seḫāda ṣanasın kim Ḥātem-i Ṭay

Halka sürekli cömert davranırdı, cömertlikte Hatem-i Tay gibiydi.

Şehinşāhlıḳ umūrın ḳıldı maᶜmūr
Vilāyet sāyesinde oldı mesrūr

Padişahlık görevlerini öyle güzel yaptı ki ülke, (onun) sayesinde mutlu oldu.

Vilāyet ḫalḳı şākirdi özinden
Ṣaḳınur her biri iki gözinden

Ülke halkı öğrenciyi kendinden, iki gözünden sakınır, (korur).

---

[322] Bkz. İktibaslar, Nu: 20.

Niçe yıllar sürüb ᶜAzrāyile dem
Ṭoḳunmaz ḫāṭırına żerrece ġam

(Vamık Şah) Azra ile yıllarca mutlu yaşar.

Gice gündüz iderdi ᶜişreti şāh
Ṭoġar burc-ı Ḥamel'den şemsile māh

Şah gece gündüz eğlenirdi, hamel burcundan güneş ve ay doğdu.

5200 İderken ḫüsn⟨i⟩-i gülzārın temāşā[323]
Vücūda geldi iki vird-i raᶜnā

Gülbahçesinin güzelliğini seyrederken iki taze gül dünyaya geldi.

İkisinden gelür iki sülāle
Düşürür ruḫları mihri zevāle

İkisinden iki sülale oluşur. Yanakları güneşi karartır.

180a Güzellikde biri birinden āfet
Görenler ṣanuridi ḥūr-i cennet

Güzellikte birbirlerinden felakettiler, görenler cennet hurisi sanırdı.

Olıcaḳ vālideyni ḫūb-rūlar
Ṭoġar burc-ı şerefden māh-rūlar

Anne-babaları güzel yüzlü olunca, şeref burcundan (da böyle) ay yüzlüler doğar.

Birinüñ ḫaddi gül-gūn ḳadd[i] bālā
Birinüñ laᶜli ġonçe çeşmi şehlā

Birinin yanağı gül renkli, boyu uzun, diğerinin dudağı gonca, gözleri ela.

5205 Birinüñ ṣaçı sünbül ruḫları gül
Biri şīrīn zebāndur lebleri mül

Birinin saçı sünbül yanakları gül, diğeri tatlı dilli, dudakları şarap.

Birinüñ ismi Adem biri İnsān
Olur bunlar daḫı ırşile sulṭān

Birinin ismi Adem, diğerinin İnsan. Bunlar da Sultan tabiatlı olurlar.

Niçe yıllar olurlar Çīn'e sulṭān
Ṣoñ ucı bulmadılar mevte dermān

Nice yıllar Çin'e sultan oldular. Sonuçta (onlar da) ölüme çare bulamadılar.

Cihān bunlara da ḳalmadı iy yār
Ḫalāṣ olmaz olan mevte giriftār

Ey dost, dünya bunlara da kalmadı, ölüme yakalanan kurtulamaz.

Fenāda kimse ḳalmaz cāvidānī
Żarūrī terk iderler ḫān-mānı

Dünyada kimse ebedi kalmaz, ister istemez evi barkı terk eder.

5210 Bir iki gün olursa bunda dil şād
Üçünci gün ider āhile feryād

Burada bir iki gün, gönlü şen olsa üçüncü gün ah ile feryat eder.

Ṣanasın āsiyābdur çarḫ-ı devvār
Ügidür erzen-i gendüm bu cevvār

Dönen gök çiftçinin buğday öğüttüğü su değirmeni gibidir.

Ṣaḳın aldanma iy ġāfil fenāya
Düşer dāneñ dehān-ı ejdehāya

Ey gafil, sakın geçici olana aldanma,tanelerin (ürünün) ejderhanın ağzına düşer.

Cihān bir mār-ı efᶜīdür zehir-nāk
Niçe Ḍaḥḥāk'uñ itdi zehresin çāk

Dünya (öyle) zehirli bir engerek yılanıdır, (ki) Dahhak'ların ödünü koparmıştır.

---

[323] "şemāşā" şeklinde yazılmış.

Ḫaṭardan ḫālī olmaz milk-i dünyā
Ḳonan göçer ḳarār itmez dirīġā

Dünya tehlikesiz olmaz, eyvah (kimse) kalmaz, "konan göçer".

5215 Fenā üzre örülmişdür bināsı
Görinür evveli yoḳ intihāsı

Binası yokluk temeli üzerine örülmüştür. öncesi görünür, devamı yoktur.

Elüñden gelse terk eyle cihānı
N'iderler ol mekānı k'ola fānī

Becerebiliyorsan dünyayı terk et, geçici olan yer neye yarar?

180b Degüldür kimseye bāḳī bu dünyā
Benüm bildügüm oldur ḳurı ġavġā

"Dünya kimseye kalmamış", benim bildiğim (dünyadaki) kuru kavgadır.

Kimesne bāḳī ḳalmaz bu cihāna
İrerse ḫükmi yirden ās-māna

Bu dünyada hükmü yerden göğe kadar ulaşsa (da) kimse kalıcı değildir.

Ḳanı Vāmıḳ ḳanı sulṭān-ı ʿāşıḳ
Ḳanı ʿAẕrā ḳanı yār-ı muvāfıḳ

Hani aşıkların sultanı Vamık, hani gönüle göre sevgili Azra?

5220 Ḳanı Leylī ḳanı Mecnūn-ı şeydā
Niçe ʿuşşāḳı pinhān[324] itdi dünyā

Hani Leyla, hani divane Mecnun? Dünya nice aşıkları (içinde) gizledi.

İderler Ḫüsrev [ü] Şīrīn ü Ferhād
ʿAcūz-ı dehr elinden cümle feryād

Hüsrev, Şirin ve Ferhad, hepsi dünya kocakarısının elinden çektiler.

Fenā dārında kimse olmadı şād
Zemīne düşdi Ḫurşīd ü Ferāḫşād

Yokluk yurdunda kimse gülmedi, Hurşid ve Ferahşad (toprağa) düştü.

Ḳanı ol ʿāşıḳ-ı şeydā olanlar
Ḳanı ol dilber-i raʿnā olanlar

O divane aşık olanlar nerede, o gönül çalan güzeller nerede?

Ne ʿāşıḳ ḳala ʿālemde ne dil-dār
Ne maʿşūḳ ḳala dünyāda ne aġyār

Dünyada ne seven ne sevilen, ne sevgili ne de başkaları kalır.

5225 Ne bülbül ḳala gülşende ne gülzār
ḳalur ṭūṭī-yi şehd ü şeker-bār

Ne gülbahçesinde bülbül, ne gülbahçesi, Ne *ne tatlı sözler saçan papağan kalır.*

Diridür dāyima ʿāşıḳlar ölmez
Anuñ kim ʿışḳı yoḳdur nāmı ḳalmaz

Aşıklar her zaman diridir, ölmez, aşkı olmayanın adı kalmaz.

Olanlar ʿışḳile ʿālemde meşhūr
Girüb ḳaʿr-ı zemīne olsa mestūr

Alemde aşkıyla tanınanlar (ölmez), yerin altına girip örtünür.

Anı yād eyler ʿāşıḳlar cihānda
Duʿāyile añarlar her zemānda

Aşıklar dünyada onu hatırlar, her zaman duayla anarlar.

İlāhī ben ḳuluñı eyle ʿāşıḳ
Senüñ ʿışḳuñ yolında eyle ṣādıḳ

Allāh'ım ben kulunu aşık et, senin aşk yoluna bağlı et!

---

[324] "penhān" şeklinde harekeli.

5230 Giriftār eyle ᶜışḳa yā ilāhī
Naṣīb eyle bāña ᶜışḳı ilāhī[325]

Ey Allāh'ım aşka esir et, Allāh'ım bana aşkı nasip et!

Penāh ol ben ḳuluña ḳıl ᶜināyet
Ayırma ṭoġrı yoldan vir hidāyet

(Ben) kuluna lutfet sığınak ol, doğru yoldan ayırma, yol göster!

181a ᶜİnāyet eyleseñ bir ḳula bir ān
İdersin dü-cihāna anı sulṭān

Bir kula bir an lutf etsen onu iki cihanda sultan edersin.

Ḥabībüñ ḥürmetine eyle maġfūr
Livā-yı ḥamd birle eyle mesrūr

Habibin (Hz. Muhammed) hürmetine affet, onun mahşerdeki bayrağı altında sevindir!

Ḳamu ᶜālem umar andan şefāᶜat
Aña ümmet olana zī-saᶜādet

Bütün alem ondan aracı olmasını bekler, ona ümmet olana ne mutlu!

5235 Şefāᶜat ıssı Aḥmed ḥürmetiçün
Saᶜīd-i āl-i aṣḥāb ḥürmetiçün

Şefaatçi Ahmed hürmetine, (onun) sohbet arkadaşlarının mübarekleri hürmetine...

Olurlar rükn-i aṣḥāb-ı peyem-ber
Ebūbekr ü ᶜÖmer ᶜOşmān u Ḥaydar[326]

Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali, peygamberin arkadaşlarının temel direğidirler.

Ḳopa yevm-i ḳıyāmet ola maḥşer
Naṣīb it bāña aṣḥābile kevṣer

Kıyamet kopup mahşer olunca bana ashab-ı kiramla kevser (suyunu) nasip et!

Umarın ḥażretüñden luṭf u iḥsān
Beni luṭfuñdan eyle ehl-i īmān

Huzurundan bağışlanmak ve iyilik umarım, beni lutfunla imanlılardan et!

Göçicek bu fenādan āḫiri kār
Yataġum gülşen eyle eyleme ḫār

Son işim bu yokluk (dünyasın)dan göçmek olacak, yatağımı gülbahçesi et, diken etme.

5240 Mezārum eyle īmānile tezyīn
Emīn eyle belādan kim dir āmīn

Mezarımı iman (nuru) ile süsle, "amin" diyenleri beladan koru!

---

[325] Bir önceki beytin içeriğinden hareketle bu son iki kelimenin "ışk(ı)-ı ilāhī" (Allāh aşkı) anlamında olabileceği de düşünülebilir.

[326] "Ḫaydar" şeklinde yazılmış.

FONKSİYONEL SÖZLÜK

FONKSİYONEL SÖZLÜK

-A-

āb-dār (f.): 1- nükteli, zarif, güzel, hoş. 2- parlak.
āb-gīne (f.): billur, şişe, sürahi, kadeh ayna, elmas, gözyaşı.
ᶜabīr (a.): güzel kokulu çiçeklerden oluşturulan terkip, güzel koku.
abu (t.): şaşma ve korku ünlemi.
āb ü gil (f.) : 1- su ve kil (=arz) 2- fani vücut.
āc-ı şimşād (f.): şimşat ağacı.
ᶜācī (a.): fildişinden yapılmış.
ᶜacūz (a.): kocakarı, mecazen cadı karı.
ᶜadīl (f.): eş, müsavi.
ᶜadl-güster (a.f.): adalet, doğruluk yayan.
āferiniş (f.): yaratma,yaratılış,bütün mahluklar.
ağıl (t.): koyun ve keçilerin geceledeği çit veya duvarla çevrili yer.
-āgīn (f.): "dolmuş" manasına birleşik kelimeler yapar.
ağmaḳ (t.): aşağı inmek, ağır gelip aşağı meyletmek.
aḥcāb (a.): araya giren şeyler, perdeler.
ᶜahd (a.): devir, zaman, gün.
āheng (f.) : 1- uygunluk, uyum, düzen. (mecazen: uyuşma, anlaşma.) 2- çalıp eğlenme, cünbüş etme.
aḥsen (a.): pek güzel.
aḫterān (f.): yıldızlar.
āhīn (f.): demir.
āḫiretlıḳ (t.): ahiret kardeşi.
ᶜaḳd (a.): bağ, düğüm.
akın salmaḳ (t.): akın etmek, hücum etmek, baskın yapmak.
āl (a.): hile, düzen, dek.
āl (a.): aile.
ᶜalā'iḳ (a.): ilgiler, ilişkiler. (ᶜalā'ik-i dünyeviyye: dünya ilişkileri.)
ālāyiş (f.): debdebe, tantana, gösteriş.
aldamaḳ (t.): aldatmak, kandırmak.
aldurmaḳ (t.): kaptırmak.
aᶜlem (a.): en (daha, çok) bilen.
ᶜālem-efrūz (a.f.): cihanı parlatan, bütün āleme ışık saçan.
ᶜalem-penāh (a.f.): alemin sığınacağı yer.
ᶜale't-tertīb (a.): sırasıyla, bir düzen üzere.
ᶜālī-cenāb (a.f.): cömert.
ᶜālī-himmet (a.): himmeti yüksek olan.
alp eren (t.): yiğit bahadır.
-amīz (f.): ...le karışık, ...yı içine alan.
ᶜamūd (a.): sütun, direk.
ᶜanā (a.): zahmet, meşakkat, güçlük.
ᶜanber (a.): 1- güzellerin saçı. 2- güzel saç.
ᶜan-kārīb (a.): yakından,çok geçmeden.
añramaḳ (t.): kükremek,homurtulu ses çıkarmak.
ārām (f.): 1- eğlenme, durma, dinlenme. 2- yerleşme, istirahat etme.
arḳa (t.): yardımcı, koruyucu, kayırıcı.
arḳurı (t.): birbirinin tersine çaprazlama.
arḳurı inmek (t.): karşılarına çıkmak. (bkz. arḳurı çıḳmaḳ)
arḳurı çıḳmaḳ (t.): yolunu kesmek, karşısına çıkmak.
armaḳ (t.): yorulmak, yorgun düşmek.
ᶜars (a.): sevinç, ferahlık.
ᶜarż-ı ubudiyyet (a.): kulluğunu, bağlılığını bildirme, gösterme.
aser: sığınak, melce.
aṣḥāb (a.): peygamberimizi görmek ve sohbetine ermek şerefini kazanmış kimseler.
āsiyāb (f.): su değirmeni.
ās-tān (f.): dergah, eşik.
aşağa (t.): aşağıya.
ᶜaşere-i mübeşşere (f.): Cennetlik oldukları sağlıklarında kendilerine peygamberimiz tarafından müjdelenen on zat. (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali. Hz. Talha, Hz. Zübeyrb. Avvām, Abdurrahman b. Avf, Ebu Ubeyde b. Cerrāh, Said b. Zeyd, Sad b. Ebi Vakkas.
āşūb-ı ġavġā (f.): kavga kargaşalığı.
āşüfte (f.: çıldırırcasına seven, bu yüzden deli divāne olan.
aṭa (t.): ada.
at arkasına gelmek (t.): ata binmek.
ᶜaṭiyye (f.): hediye, bahşiş.
at tonı (t.): savaşta ata giyirilen zırh.

avān(a.): vakit, zaman.
ayağ (t.): kadeh, tas, çanak.
ayağ götürmek (t.): 1- çabucak çekilip gitmek. 2- ayak çekmek.
aʿyān (a.): bir memleketin ileri gelenleri.
ʿayān (a.) belli, açık, meydanda.
ayırmak (t.): cüda kılmak.
ayıtmaḳ (t.): söylemek.
āyīn (f.): yaradılış, adet, töre, tarz, merasim, tören.
āyīne-i çīnī (f.): Tunç madeninden yapılmış özel nitelikleri olan bir aynadır.
ʿayn (a.): 1- göz. 2-kaynak, pınar.
āzeryūn (f.): şakayık nevinden ortası siyah, kenarları çok kırmızı bir çiçek.
azırḳanmaḳ (t.): azımsamak, az görmek.
ʿazīz (a.): 1- muhterem, sayın 2- sevgili
ʿazm (a.) kasıt, niyet, karar. (azmetmek, azmeylemek: yönelmek bir yere gitmek.)
azmaḳ (t.): ayrı düşmek, ayrılmak.

-B-

bā (f.): ile...li.
bādemī (f.): badem biçiminde.
bād-ı semūm (f.a.): sıcak rüzgar, sam yeli.
bād-pā (f.): ayağına çabuk olan (at vesaire), süratli, tez.
bāġ ü rāġ (f.): güzel bahçe, çimenlik, gezinti yeri.
baḫş (f.): bölüm, hisse.
bahā (f.): 1- güzellik, zariflik 2- azamet, görkem.
bahār (a.): güzellik.
bahār (f.) kış ile yaz arasındaki mevsim, ilkyaz.
bahārī (f.): ilkbahara ait, ilkyazla ilgili.
bahr-i muḥīṭ (a.): okyanus.
bā-kām (f.): isteğine kavuşmuş.
balçaḳ (t.): kılıç sapı.
-bān (f.): "cı, ci, sahip" anlamlarıyla birleşik kelimeler yapar.
bānū (f.): 1-kadın, hatun, hanım, 2-gelin.
-bār (f.): "yağdıran, döken" anlamında birleşik kelimeler yapar.
bār (f.): 1- defa, kerre. 2- yük. 3- yer için genişlik, büyüklük, uzunluk, hacimlilik ve izdiham, kalabalık manasına gelir.
barça (it.): kalyon türünden küçük savaş gemisi.
bār-gāh (f.): girmek için izin almak lazım gelen çadır, yüksek divan.
bār-i Ḫudā (f.): Tanrı.
bārū (f.): kale duvarı, hisar burcı, siper sığınak.
-bāş (f.): dilimizdeki baş yerine de kullanılır.
baş (t.): yara.
başın şalmaḳ (t.): başını önüne eğmek.
baş oynamaḳ (t.): başını vermeye hazır olmak, ölmeye hazır olmak.
bātıl (a.): boş, beyhude, çürük, yalan.
battāl (a.): 1-işe yaramaz, hantal, 2-işsiz.
bay (t.): zengin, müstağni.
bayıḳ (t.): açık,belli, aşikar, gerçek, kesinlikle.
bāz (f.): doğan, şahin.
bāzī (f.): oyun eğlence.
be (f.): 1- isme "e" hali verir, "ile, için" anlamları kazandırır. 2- bazen bazı kelimelerin başına süs yahut pekiştirme için getirilir.
bebr (f.): eski kitaplara göre Hindistan ve Afrika'da bulunan kediye benzeyen üstü yol yol tüylü gayet büyük azgın bir canavar. Rüstemin bu hayvanın derisinden giydiği elbiseye de bebr veya bebri beyān denir.
becid (t.): çabuk, acele, derhal.
becidd (f.): ciddi, gerçek, gerçekten.
bed-aḫter (f.): yıldızı, talihi kötü olan kimse.
bed-endīş (f.): kötülük düşünen.
beden (a.) bir kale duvarı arasındaki siperler arasındaki aralık.
be-der (f.): dışarı.
bedihī (a.): 1-akla kendiliğinden gelen, 2-delilsiz açık olan, besbelli.
bed-kār (f.): işi, hareketi kötü.
bed-kīş (f.): dinsiz.
bed-nām (f.): adı kötüye çıkmış.
bed-reng (f.): kötü sūret ve şekilli olan.
beğāyet (a.): pekçok, aşırı, son derece.
behcet (a.): güzellik.

be-her-ḥāl (f.a.): herhalde, mutlaka.
behī (a.): güzel.
Behrām (f.): Merih yıldızı.
behre-mend (f.): hisseli.
be-kām (f.): isteğine kavuşmuş.
beksimāt (f.): peksimet, kurutulmuş ekmek.
beleñ (t.): dağlık, sarp yer.
belik (t.): ok ve yay kuburu, sadak.
beliñlemek (t.): korku ile yerinden sıçramak.
bend (f.): 1- bağ, rabıta. 2- su mecrası için yapılan kemer (köprü).
bende-fermān (f.): emirkulu.
beng (f.): afyon gibi uyuşturucu ve keyif verici "ban" denilen bir nebat ve bunun tohumu, esrar.
bengī (f.): beng tiryakisi, esrarkeş.
berāt (a.): (eskiden) rütbe ve imtiyaz verildiğini bildiren fermān.
ber-ḫūrdār (f.): mesut olan.
berd (a.): soğuk.
berk (t.): sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli.
berkitmek (t.): kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak.
ber-murād (f.a.): arzusuna kavuşan, dileğine eren.
berre (f.): kuzu.
bergüzār (f.): hediye, hatıra.
berīd (a.): postacı, haberci, tatar, ulak.
beriyye (a.): çöl, kır, sahra.
ber-püşt (f.): arka üstü, sırt üstü.
berre (f.): kuzu.
beşāret (a.): müjde.
beyʿ (a.): satma, satınalma, satış.
beyʿat (a.): (bīat) kabul ve tasdik muamelesi.
beydaḳ (a.): satranç oyununda piyade denilen taşların her biri.
beyt-i maʿmūr (a.): gökte, Kābe hizasında Kerrūbiyānın (büyük melekler, Allāh'a yakın meleklerin) tavafı olan Beyt-i Şerif.
bıñar (t.): pınar, çeşme.
bī (f.): başına geldiği kelimeyi olumsuz yapar.
bī (a.): "ile, için" anlamı verir.
bī-ʿadd (f.a.): sayısız.
bī-bahāne (f.): bahanesiz, sebepsiz.
bī-dād (f.): 1- zulüm işkence 2- zalim.
bidʿat (a.): sünnete zıt olan, sonradan ortaya çıkan.
bih (a.): 1- iyi, yeğ. 2-ayva.
bī-hūş (f.): akılsız, fikirsiz, şuursuz, şaşkın, sersem.
bil (t.): yamaç, dağ beli.
biliş (t.): bildik, tanıdık, dost, aşina.
billūr (a.): gayet parlak ve şeffaf (saydam) taş veya pek saf ve temiz beyaz cam, kristal.
bilü (t.): 1-bilgi, ilim, irfan, idrak, malumat, 2- zihin, fikir.
bī-mehābe (f.a.): mehābetle, korkunçlukla, azametle, heybetle.
bīnā (f.): gören, görücü.
bīneng (f.): namussuz, rezil.
bī-niḳāb (f.a.): perdesiz.
bī-niyāz (f.): muhtaç olmayan, ihtiyacı olmayan (Allāh).
Bircīs (a.): Müşteri (jüpiter) gezegeni.
biregü (t.):bir kimse,başkası.
bir eylemek (t.): birleştirmek.
bir uğurdan (t.): birden, hep birden, birden bire, derhal.
biryāñ (f.): kebap
bisāt (a.): kilim, minder, döşeme, yaygı.
bī-tekellüf (f.a.): külfetsiz, sıkıntısız, tabii olarak.
bititmek (t.): takdir etmek, nasib etmek, yazmak, mukadder olmak.
bitmek (t.): bitişmek, kaynaşmak.
biz (t.): bez, kumaş.
boşanmaḳ (t.): boşalmak, boş kalmak.
boyanmak (t.): erişmek, ulaşmak, uzanmak.
bozdağan (t.): demir topuz, gürz.
bucag (t.): (bucak) köşe.
būğ (f.): kucakta, omuzda, elde götürülmek üzere hazırlanmı eşya çıkını, bohça.
buḫl (a.): cimrilik.
bulamaḳ (t.): sallamak.
bulanmaḳ (t.): karışmak.
buñ (t.): felaket, sıkıntı.
burnus (f.): kalın yünden bir tür elbise ve takkedir Ekseriya Nasara rahipleri giyerler. Frenk şapkası olduğu da söylenir; bu tepesi sivri külah takkedir.
būm (a.f.): 1- baykuş. 2- yer toprak, yurt.

burc (a.): kale, hisar çıkıntısı, kule.
burc-ı şevr (a.):boğa burcu.
büselik (f.): Türk müziğinin 2 numaralı basit makamı ve batı müziğindeki "mineur"un mukabili. En eski makamlardandır.
büselik-nevrüz (f.): Buselik makamıyla nevruz sesinden meydana gelmiş terkip.
büstân(f.): 1- gül ve çiçeğin bol olduğu yer, bahçe. 2- Şirazlı Şeyh Sadi'nin ünlü eseri.
bü'l-ᶜaceb (a.): çok acayip, çok tuhaf, çok şaşılacak şey.
'bü'l-beşer (a.): ebü'l-beşer. "İnsanların babası" Hz. Adem.
bülbüle (a.): şarap,kadeh.
büngâh (f.): içine para eşya ve yolculuk malzemeleri konulan oda, yer, çadır, şey.
bürnâ (f.): genç, delikanlı, yiğit.
bürûdet (a.): soğukluk.

-C-

caᶜd (a.): kıvırcık (saç).
câh (a.): itibar, makam.
câᶜize (a.): hediye, bahşiş armağan.
câme-ḫᵛâb (f.): yatak.
câme-i ḫᵛâb (f.): gecelik.
cân-ken (f.): can koparan, can kazıyan, can söken.
can oynamaḳ (t.): canını fedaya hazır olmak.
cân-ver (f.): canavar.
cehd (a.): çalışma, çabalama.
cemᶜiyyet (a.): düğün, dernek.
cenâb (a.): 1- "şeref, onur ve büyüklük" terimi olarak kullanılır, hazret. 2- avlu (metin içerisinde Allâh'ın huzuru)
ceng-cû (f.): cenk arayıcı, kavgacı.
cerb (f.): yağlı, semiz olan.
cerr (a.): çekme, sürükleme.
cevâb-ı şâfî (a.): inandırıcı cevap
cevherî (f.): kuyumcu.
cevvâr (a.): çiftçi, bahçıvan.
cezâ (a.): karşılık.
cezîre (a.): ada.
cılasın (t.): kahraman, babayiğit, gürbüz delikanlı.
cidd (a.): ciddilik.
cîfe (a.): leş.
ciger-der (f.): ciğer delen.
ciger-ḫûn (f.): ciğeri kanlı, çok acıklı.
cihân-bîn (f.): dünyayı gören.
cihân-dide (f.): dünyayı gezip görmüş, tecrübeli.
cinân (a.): cennetler.
cirâḥat (a.) : yara.
ciyân: meyvelerde olan kurt.
cüyâ (f.): arayıcı, arayan.
cüyân (f.): arayıcı, arayan.
cülâb (f.): gül suyu.
cünbiş (f.): 1- kımıldanma, hareket. 2- zevk eğlence.
cünd (a.): asker, asker topluluğu.
cünne (a.): kalkan.
cürᶜa (a.): yudum, içim.
cüst ü çâlâk (f.): çabuk hareketli, çevik.
cüvân-baht (f.): talihli.

-Ç-

çağırtmaḳ (t.): yüksek sesle duyurmak, tellal bağırtmak.
çâh (f.): kuyu, çukur.
çâr-yâr (f.): dört dost. (Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali)
çarḫacı (t.): ordunun öncüleri, öncü asker.
çatmaḳ (t.): karşılaşmak, dokunmak, çarpmak.
çav (t.): şöhret, nam.
çegane (f.): bir çeşit çalpara, çengi tefciği.
çeng (f.): kanuna benzer, dik tutularak çalınan bir çeşit saz.
çengel (f.): orman.
çerâğ (f.): fitil, mum.
çerâğ-ı çeşm (f.): 1- göz nuru. 2- evlat.
çerb (f.): semiz, yağlı.
çeşm (f.): 1- göz.
çeşme-sâr (f.): çeşmesi bol olan yer.
çetr (f.): çadır, gölgelik.
çıyan (t.): çayan, çağan. Dişleri çakıp ısırıcı. Kırkayak ve akrep gibi çok ayaklılar.
çîn (f.): Çin'de yapılan çanak çömlek.
-çîn (f.) "toplayan", "derleyen" manalarıyla birleşik kelimeler yapar.
çînî (f.): sırlı kap, çini.

çin seher (t.): tanyeri ağarmak üzere olduğu zaman, subh-ı sadık.

-D-

dād (f.): adalet, doğruluk.
dād ü feryād (f.) feryat, eyvah.
dāfiᶜ (a.): defeden, savan, savuşturan.
dammaḳ (t.): damlamak, damla damla akmak.
dār (a.): yurt
ḍarb (a.): 1- dövme, vurma. 2- güç, kuvvet.
ḍarbī (a.): darba ait, darb ile ilgili.
ḍarr (a.):zarar.
dārū (f.): ilaç
dār u gīr (f.): savaş, hengame.
dārü'l-beḳā (f.a.): ahiret.
dārü's-saᶜāde (f.a.): saadet yeri, saray.
degürmek (t.): eriştirmek, yetiştirmek, bildirmek, dokundurmek, değdirmek.
dehr (a.): sınırsız zaman, ebet.
delim (t.): çok, birçok, fazla.
delv (a.): kova (burcu)cedī: oğlak burcu.
dem-beste (f.): nefesi bağlanmış, susmuş, soluğu kesilmiş.
demne (f.): fırın ve ocak bacası.
Demne: Çakal adıdır, Envār-ı Süheyl isimli kitapta meşhur hikayesi anlatılır. Kelile ve Dimne benzeri bir eserdir. Anadoluda Hümāyunnāme denilen kitap onun tercümesidir.
dem-sāz (f.): uygun arkadaş, dost, sırdaş.
deng (f.): hayran, şaşkın, ahmak, sersem.
deñlü (t.): kadar, denli.
depinmek (t.): şiddetle hareket etmek. saldırmak, çırpınmak.
der (t.): ter.
der-āġūş (f.): kucaklama, sarma.
derbāḫt (f.): (derbāḫten fiilinden) bağışlamak.
der-bān (f.): kapıcı, kapıya bakan.
der-bend (f.): 1- kapı bağı. 2- boğaz, dar geçit.
derc (a.): hattatların yazdıkları meşk tomarı.
derdā (f.): yazık, vah vah.
der-dest (f.): hazır.
derd-mend (f.): dert sahibi, tasalı, kaygılı.
dergah (f.): kapı yeri kapı önü.
der-güş (f.): küpe.
derhem (f.): 1- muzdarip, 2- incinme. 3- karışık karmaşık.
der-kār (f.): işte, iş üzerinde bulunan.
der-pey (f.): ardı sıra.
derrāk (a.): çabuk anlayan, anlayışlı.
deryūze (f.): dilencilik.
dest-gīr (f.): elinden tutan, yardımcı.
destī (f.): testi.
destūr (f.): 1- izin, müsaade, ruhsat. 2- vezir, vekil.
devlet (a.): 1- bir hükümet idaresinde teşkilatlandırılmış olan siyasi topluluk. 2- büyük saadet, zenginlik, 3- baht, talih, kut. 4- büyük rütbe, mevki. (devlet ü ikbāl ile: birini uğurlama sözü, güle güle.)
devr (a.): 1- zaman, devir. 2- dönme, devretme. 3- bir zamanın bölündüğü kısımlardan her biri. 4- (müzikte) bir müzik üzerinde her ölçüye verilen isim olup umumiyetle büyük ölçüler ve peşrevler için kullanılır.
deycūr (a.): çok karanlık.
deyyār (a.): biri, bir kimse, bir fert.
dībā (f.): renkli dokuma motiflerle süslü bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş.
dīdār (f.): 1- yüz, çehre. 2- görme, görüşme.
diger-gūn (f.): ters, başka türlü, renk ve halin değişmesi manasında değişik, bambaşka.
dil-ārā (f.): gönül okşayan, gönlü dinlendiren, gönül alan.
dil-ārām (f.): kalbi rahatlandıran, gönlü dinlendiren.
dil-āvīz (f.): gönüle asılan, gönül çeken, cazip, güzel.
dil-bend (f.): gönül bağlayan.
dil-ber (f.) gönül alıp götüren, güzel.
dil-dār (f.): gönül alan.
dil-efgār (f.): gönlü yaralı olan aşık.
dil-efrūz (f.): gönül aydınlatan.
dilekçi (t.): şefaatçi.
dilek etmek (t.): dilemek, rica etmek, niyaz etmek, şefaat etmek.
dilgü (t.): tilki.

dil-güşā (f.): gönül açan, iç açan, kalbe ferahlık veren.
dil-güşāde (f.): gönlü ferah, yüreği rahat.
dil-keş (f.): gönül çekici.
dilkülenmek (t.): yaltaklanmak, dalkavukluk.
dil-nüvāz (f.): (aslı "dil-nevāz"dır.) gönül okşayan.
dil-peẕīr (f.): gönlün beğendiği, gönüle hoş gelen.
dil-rīş (f.): yüreği yaralı, dertli.
dil-rübā (f.): gönül kapan, gönül alan.
dil-sitān (f.): gönül alan ve gönül zapteden güzel.
dil-sūz (f.): 1- gönül yakan, yürek yakıcı. 2- tahminen altı asırlık mürekkep makamdır. Elimizde hiçbir besteli nümünesi yoktur.
dil-teng (f.): yüreği dar, kederli sıkıntılı.
dimāġ (a.): 1- beyin 2- akıl, şuur.
Dimne (f.): çakal adı. (Kelīle ve Dimne) kuşlar ve diğer hayvanlar hakkında Hintçe yazılmış bir hikāye kitabıdır.
diñmek (t.): sakin olmak, susmak.
diraḫşān (f.): parlak, parlayan.
dirhem (a.): eski okkanın dörtyüzde biri.
dirīġ (f.): esirgeme.
dirīġā (f.): yazık,eyvahlar olsun.
dirilmek (t.): toplanmak.
dirlik (t.): yaşayış, hayat, sağlık, geçim.
dirmek (t.): toplamak, biriktirmek.
dirnek (t.): dernek,toplantı, toplantı yeri, cemiyet.
dirneşmek (t.): toplanmak, yığılmak.
diyānet (a.): dindarlık, din duygusu.
diz-dār (f.): kale muhafızı.
dōst-kām (f.): dost meramlı, meramı dostun meramına uygun olan.
dögmek (t.): ezmek.
dökme (t.): kalıba dökülmüş, dökme.
dölenmek (t.): mutmain olmak, sükūnet bulmak, huzura kavuşmak.
dūdmān (f.): soy, nesil, nesep.
dūḫt (f.): kız, kerime.
dūn (a.): adi, aşağı, alçak.
dübdüz (t.): tamamen bütünüyle.
dücāc (a.): tavuk, horoz ve piliç cinsi.
dügāh (f.): Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır. Bu makam, sabā terkibine şeteraban makamından veya nev-eserin yegāh perdesindeki şeddinden birkaç sesin ilavesinden mürekkeptir.
düğme (t.): kapı ve sandıklara takılan halka.
düpdüz (t.): baştanbaşa tamamiyle.
dürc (f.): sandık, kutu.
dür-dāne (f.): 1- inci tanesi. 2- sevgili, kıymetli.
dürişmek (t.): çalışmak, çabalama, gayret etmek.
dürmek (t.): bükmek, katlamak, tomar haline getirmek.
dürrāc (a.) : sülüne benzer bir kuş.
dürr-i fāḫir (a.): değerli, kıymetli inci.
dürr-i meknūn (a.): muhafazalı parlak inci.
dürr-i şemīn (a.): kıymetli inci.
düstūr (a.): vezir, müşir.
düşün virmek (t.): konaklamak.
düzmek (t.): yapmak, meydana getirmek, tertip etmek, tanzim etmek.

-E-

ebkem (a.): söz söylemeye muktedir olmayan (hayvan gibi dilsiz, ağızsız) adam, nesne.
ebter (a.): 1- kuyruğu kesik (hayvan) 2- zürriyetsiz ve hayırsız adam.
ecnebī (a.): yabancı,taşralı.
eczā (a.): ilaçlarda kullanılan maddeler.
edhemī (a.): Bektaşī tarikatinde bir kolun adıdır. Edhemī olan Bektāşiler'in serpūşu dört terkli, çerağları da üç boğumlu ve üç emzikli olur .
efāżıl (a.): pek bilgililer, çok mümtaz olanlar.
efgende (f.): düşkün, biçare.
efʿī (a.): engerek yılanı.
efreng/efrenk (a.): Frenk taifeleri, Frengī, Avrupalı.
efsürde (f.): solmak, buruşmak.
egin (t.): sırt, arka.
ehlā vü sehlā (a.): hoş geldin(iz) anlamında bir deyim.
ehl-i idrāk (a.): düşünce sahibi kimseler, her şeye akıl erdirenler.

ehl-i ʿişret (a.) içki içenler, içkiciler.
ehl-i perde (a.f.): namuslu, örtülü, peçeli kadın.
ehl-i tedbîr (a.): tedbirli, akıllı, idareci kimse.
eḥsent (f.): aferin.
ekābir (a.): rütbece, görgü ve faziletçe büyük olanlar, devlet ricali.
el (t.): il, şehir, ülke.
elā (a.): başlama ve tenbih edatı.
elā ey (a.): "şimdi bilmiş ol ki.
Elbürz (f.): Kaf dağı,kafkas dağlarının en yükseği.
el götürmek (t.): el kaldırmak.
em (t.): merhem.
emākin (a.): mahaller mevkiler yerler mevziler.
emān (a.): 1- eminlik, korkusuzluk. 2- bağışlama.
Emîn (a.): Hz. Muhammed (s.a.v.) in lakabı.
emîr (a.): 1- bir kavmin, bir şehrin başı beği. 2- büyük bir hanedana mensup kimse.
emsem (t.): ilaç, merhem.
enāniyyet (a.): kendini beğenme, bencillik.
endürmek (t.): indirmek.
-engîz (f.): koparan, karıştıran, depreten.
eñü yañu (t.): şaşırmış şaşkın.
epsem (t.): sessiz, ses çıkarmayan, susan.
ergavān (f.): erguvan da denilen kırmızımtırak bir çiçek.
erkān (a.): esaslar, destekler, direkler, sütunlar.
erzen (f.): darı.
esb (f.): at.
esbāb (a.): vasıtalar, lazımalar.
esfel (a.): aşağı (taraf).
etʿime (a.): yemekler.
evbāş (a.): ayaktakımı, terbiyesiz, aşağılık.
evc (a.): doruk.
evreng: 1. Taht. 2- şeref. 3- süs. 4- akıl,irfan. 5- yakışıklılık.
eyitmek (t.): söylemek.
eyü (t.): iyi
eyyām (a.): 1- günler, gündüzler. 2- zaman. 3- nüfuz, iktidar.
ezfer (a.): güzel kokulu (şey).

-F-

faḫr (a.): 1- şeref, onur. 2- büyüklük, ululuk, 3- fazilet erdem.
fāḫir (a.): 1- fahreden, onurlu, şanlı, şerefli. 2- kıymetli, değerli. 3- mükemmel.
fā'iḳ (a.): a'lā, üstün.
faḳ (t.): kapan, tuzak.
faḳāhet (a.): fakihlik, fıkıh ilminde bilgi sahibi olma.
fārigü'l-bāl (a.): başı dinç, gönlü rahat.
farḳ (a.): 1- ayrılma, seçilme. 2- başın tepesi.
fārūḳ (a.): 1- haklıyı haksızı ayırmakta pek mahir olan, 2- Hz. Ömer'in lakabı.
fāş etmek (t.): meydana çıkarmak, açığa vurmak, dile vermek, duyurmak.
fehm (a.): anlama, anlayış. ("etmek olunmak" masdarlarıyla kullanılır.)
fer (f.): 1- parlaklık, aydınlık, 2- zinet, süs, bezek.
ferʿ (a.): bir aslın neticesi.
ferāğ (a.): vazgeçme, bırakma, terketme.
ferāğat (a.): istirahat dinlenme.
feraḥ-nāk (a.f.): sevinçli.
fergār (f.): ıslak. fergārîden (ıslatmak, yoğurmak, mezcetmek) fiilinden.
ferḥān (a.): sevinçli, neşeli, şen, memnun.
ferḫunde (f.): mübārek, mesut, kutlu, mutlu, uğurlu.
ferîd (a.): tek, eşsiz, eşi olmayan, üstün.
ferişte (f.): melek.
fermān (f.): ferman, emir, irade, buyruk.
fermāñ-ber (f.): aldığı emri yerine getiren.
fermān-pezîr (f.): buyruğu kabul eden, emre boyun eğen.
ferrūḫ (f.): uğurlu, kutlu.
ferş (a.): 1- yeryüzü, kır, sahra. 2- döşeme, yayma, döşetme.
ferzāne (f.): 1- seçkin, güzide. 2- hakim, feylesof, bilgili (kimse).
fesāne (f.): asılsız hikaye, masal.

feth-i bāb (a.): kapının açılması.
fettān (a.): cazibeli, gönül alıcı.
fevt (a.): bir daha ele geçirememek üzere kaybetme, elden çıkarma, kaçırma.
feyż (a.): bereket, bolluk.
feżā (a.): geniş alan, geniş saha, yer, alan.
fi'l-ḥāl (a.): bu anda, hemen şimdi.
firāş (a.): yatak.
firāz (f.): 1- yüksek, yukarı. 2- (sıfat olarak) yükselten, kaldıran.
filōrī (İt.): altın para.
fuḳḳāᶜ (a.): boza.
fülān (a.): herhangi bir şahıs, biri belirsiz bir şey.
fülk (a.): gemi, sandal, kayık.
füruᶜ (a.): 1- dallar, budaklar. 2- bir aslın neticeleri.
fürūzān (f.): parlayıcı, parlayan, parlak.
fürūġ (f.): nur, ziya, ışık, parlaklık.
füsürde (f.): donuk.
fütūh (a.): fetihler, galebeler, aynı zamanda akıl ve kalbin ilim ve faziletler kazandığı hususlar.
fütüvvet (a.): 1- soy temizliği. 2- mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık. 3- cömertlik, elaçıklığı.

-G-

ġabġab (a.): çene altı, çifte gerdan.
gāh bi-gāh (f.): vakitli vakitsiz, sıralı, sırasız.
ġalṭān (f.): yuvarlanıcı, yuvarlanan, tekerlenen.
ġam-ḫōr (a.f.): gam yiyen, gam yiyici (gamlı) nā-tüvān: zayıf,kuvvetsiz.
ġam-ḫᵛār (a.f.): gam yiyen, gam yiyici (gamlı).
ġammāz (a.): birine iftira ederek zarar veren, münafık, fitneci, koğucu.
ġamz (a.): 1- kaşla gözle işaret, göz kırpma. 2- münafıklık etme.
ġamze (a.): süzgün bakış.
ġanī (a.) zengin, varlıklı, bol, doygun.
ġāret (a.): düşman toprağına yağma için yapılan saldırış.
ġarīm (a.): alacaklı, hasım, rakib.
ġāşiyedār (a.f.): at uşağı.
gāv (f.): öküz, sığır.
gav-ı arż (f.a.): eski Hintlilerin dünyayı boynuzları üzerinde taşıdığını sandıkları öküz. (gav-ı āsmān: gök öküzü, süreyya yıldızı.)
ġavr (a.): dip, esas, hakikat.
ġavvāṣ (a.): dalgıç.
ġāyret (a.): 1- çalışma, çabalama. 2- çekememe, kıskanma.
ġayurmaḳ (t.): kaygılanmak, tasalanmak. (bkz. ḳayırmaḳ)
ġazāl (a.): ceylan, geyik, maral, ahu, geyik yavrusu.
ġażenfer (a.): iri arslan 2- cesur, yiğit (adam).
gelle (f.): sürü, koyun, keçi ve sığır sürüsü.
gendüm (f.): buğday.
geñlik (t.): genişlik, ferahlık.
gerd (f.): tasa, gam, keder.
gerestī (f.): yutmak.
germā (f.): sıcak.
geşt (f.): gezme, dolaşma, seyretme.
gevher (f.): 1- inci, mücevher aksamı. 2- asıl ve nesep, zat ve cibiliyyet.
gevher-i pāk (f.): saf inci. (bkz. pāk-gevher.)
gez (t.): okun kiriş geçecek gediği.
gezend (f.): 1- zarar, ziyan, 2- elem, keder, afet, musibet.
gıjgırmaḳ (t.): haykırmak, gürlemek, fışıltı ses çıkarmak, haykırarak saldırmak.
ġıll ü ġış (a.): kin ve hile.
girān (f.): 1- sert, katı. 2- ağır.
girān-māye (f.): pahası ağır, kıymetli, değerli.
girībān (f.): elbise yakası.
girü (t.): yine, tekrar, bir daha, sonra.
gönder (t.): kargı, mızrak, sırık.
gönderi çıḳmaḳ (t.): uğurlamak, yola vurmak.
gönlü bulanmaḳ (t.): mide bulanmak, kusmak.
görk (t.): güzellik, yüz güzelliği.
götürmek (t.): yukarı kaldırmak.
göymek (t.): 1- katlanmak, beklemek, sabr etmek. izin vermek.
göynük (t.): acı, yanık, yanmış,ızdırap, keder,hararet.
göyünmek (t.): yanmak.

gözetmek (t.): göz önünde bulundurmak.
gözüne yeñdürmek (t.): küçük görmek.
ġulām (a.): köle, esir, kölemen.
ġulüvv (a.): 1- taşkınlık. 2- hücum, saldırı.
gün (f.): 1- renk. 2- gidiş, tarz. sıfat.
gusfend (f.): koyun.
güher-pāş (f.): mücevher saçan, mücevher serpen, mücevher dağıtan.
gülbāng (f.): yüksek sesle hep birden yapılan alkış, velvele, bağırma veya bir hususu yüksek sesle duyurma,
gül-fām (f.): gül renkli.
gül-güne (f.): kadınların kullandıkları gül renkli düzgün.
gül-i sūrī (f.): pembe gül.
gülnār (f.): nar çiçeği.
gülsitan/gülistān (f.): 1- Gül bahçesi. 2- Şirazlı Şeyh Sādī'nin ünlü eseri.
gümrāh (f.): yolunu şaşırmış, doğru yoldan ayrılmış.
gümrenmek (t.): homurdanmak.
gürbe (f.): kedi.
gürg (f.): kurt.
gürüldi (t.): gürültü.
güşād (f.): açma, açılma, açılış, merāsim açılışı.
güşāde (f.): açılmış, açık,ferah, şen.
gütmek (t.): izlemek, takip etmek, riayet etmek, kollamak.
güvenmek (t.): sevinmek.

-H-

-ḫā(y) (f.): "çiğneyen" manasına gelip birleşik kelime yapar.
hᵛāce (f.): 1- hoca, efendi, ağa, çelebi, sahip, muallim, profesör, öğretmen, müderris. 2- tüccār.
ḫadeng (f.): kayın ağacından yapılmış ok.
hādī-yi sebil (a.): Hz. Peygāmber (s.a.v).
ḫadisāt (a.): hadiseler, olaylar.
ḫā'ib (a.): mahzun, ümitsiz, kederli, zarara uğrayan.
ḫāil (a.): iki şey arasında veya bir şey önünde perde olan, mani olan, engel.
ḫāk-pāy (f.): ayağın bastığı toprak, ayağın tozu.
ḫāk-i mezellet (f.a.): horluk, düşkünlük toprağı.
ḫākī (f.): toprak rengi, toprakla ilgili.
ḫalā'ik (a.): mahluklar, yaratıklar, insanlar.
ḫalāvet (a.): 1- tatlılık, şirinlik. 2- zevk.
ḫālet (a.): dikkate değer hāl.
ḫalka (a.): ortası boş, yuvarlak şekil, daire biçiminde olan şey.
ḫall (a.): çözülme. (halletmek: bir cismi bir sıvı içinde eritmek.)
ḫalvet (a.): tenha yer, tenha oda.
ḫām (f.): terbiye, tecrübe görmemiş acemi (kimse).
ḫamiyyet (a.): milli onur ve haysiyet.
ḫāmūş (f.): susmuş, sessiz.
ḫande (f.): gülme, gülüş.
ḫānedān (f.): kökten asil ve büyük aile, ocak. (ḫānedān-ı Nübüvvet: Hz. Muhammed'in ailesi.)
Ḫannān (a.): pek merhametli (Allāh)
ḫar (f.): eşek.
ḫᵛār (f.): hor, hakir, aşağı kahrolmuş.
ḫarc (a.): sarf, gider bir iş için kullanılan madde.
ḫarçeng (f.): yengeç (burcu).
ḫāre (f.): sert taş, kaya.
ḫar-gāh (f.): büyük çadır,otak.
ḫargūş (f.): tavşan.
ḫarīr (a.): 1- hararetli, ateşli. 2- ipek.
ḫarīre (a.): muhallebi.
ḫarḳ (a.): yakma.
ḫār u ḫas (f.): ot kırıntısı, çalı çırpı, çerçöp.
ḫaşalbān: Bkz. ḫaşalbān.
ḫaşalubān: aselbent (koku yapımında kullanılan ağacın ismi veya bundan elde edilen reçine).
ḫasb (a.): göre, nazaran, binaen, gereğince. (ḫasb-i ḥāl: 1- görüşüp dertleşme. 2- hālin gereği, hāle göre.)
ḫaşīn (a.): müstahkem, kuvvetli, sağlam (yer).
ḫāṣṣ (a.): mahsus, özel.
ḫāṣṣ ü ᶜām (a.): herkes.
ḫaşr (a.): 1- toplama. 2- ölüleri diriltip mahşere çıkarma; kıyamet. (ḫaşr u neşr: toplanıp dağılma.)

ḫātem (a.): 1- en son. 2- mühür, üstü mühürlü yüzük.
ḫātemeyn (a.): iki yüzük.
ḫavādiş (a.): ilgi ile beklenen haber.
ḫavāş (a.): muhterem, saygın olanlar.
ḫavātîn (a.): hatunlar, şerefli kadınlar.
ḫavāyic (a.): ihtiyaçlar, gerekli şeyler.
ḫāver (f.): şark, gün doğusu, doğu.
ḫavrā (a.): ahu gözlü (kız, kadın).
ḫayāl (a.): 1- hayal. 2- kuruntu. 3- gölgeli görünen şey.
ḫayy (a.): diri, canlı. Hayat sahibi olan her mahluk bir bilgi ve faaliyet kaynağıdır, bunlar hayatın izleridir, fakat bu izler her hayat sahibinde müsavi değildir ve her hayatın kıymeti bu izlerle ölçülür.
ḫāẕık (a.): işinin ehli, usta (en çok doktorlar için).
ḫāżır (a.): huzurda bulunan, gözönünde bulunan.
ḫażret (a.): 1- saygı saymak üzere büyüklere verilen ünvan. 2-yakın, ön, huzur.
helâhil (a.): panzehiri olmayan ağu.
hem-civār (f.a.): komşu.
hem-dem (f.): sıkı fıkı, can ciğer arkadaş.
hemîşe (f.): daima, her vakit, her zaman.
hem-nişîn (f.): beraber oturup kalkan, teklifsiz arkadaş.
hemyān (f.): dağarcık, büyük kese, çanta.
hem-zübān (f.) aynı dilden olan, arkadaş.
hengām (f.): zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.
hengāme (f.): şamata, velvele.
herîse (a.): keşkek yemeği.
hest (f.): var.
heşt-bihişt (f.): Kur'an'da adı geçen sekiz cennet.
hevā (a.): 1- arzu istek, heves. 2- durum
hevā-dār (f.): yar, dost.
hevdec (a.): kadınlar için deve üzerine yapılan mahfe.
hezār (f.): bülbül.
hezim (a.): (yenilip) kaçan.
ḫıḳd (a.): kin tutma, öc fırsatı bekleme.
ḫırîdār (f.): müşteri, satın alan.
ḫıṣāl (a.): huylar, tabiatlar, ahlaklar.
ḫıṣn (a.): sağlam, sarp (yer), kale.
ḫicāb (a.): 1- utanma, sıkılma. 2- perde.
ḫicāz (a.): Türk müziğinin 8 numaralı basit makamıdır. Halen çok rağbet edilen bu makam çok kullanılmıştır.
hidāyet (a.): hak yoluna, doğru yola kılavuzlama.
ḫidmet (a.): hizmet, kulluk.
ḫikmet (a.): 1- Allāh'ın varlıkları bilip icat ve yaratma sıfatı ve insanın varlıkları bilip hayırlı fiilleri işlemek sıfatı. Varlıkların harici ve gizli hallerinden bahs eden tümel ilme denir ve diğer ilimler o ilmin kısımlarıdır. 2- ilahi sebep. 3- bilgelik.
ḫikmet-āmîz (a.f.): hikmet öğretici.
himmet (a.): 1- yardım, kayırma. 2- ermiş kimsenin te'siri.
ḫil'at (a.): eskiden, padişah veya vezir tarafından takdir edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan.
hirāsān (f.): korkan, korkak.
ḫişār (a.): 1- kuşatma, etrafını alma. 2- kale etrafı, istihkamlı bent.
ḫişār (f.): Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır. Süz-i dil makamına hüseynî beşlisinin veya hüseynî makamının ilavesinden mürekkeptir.
ḫişār eylemek (t.): muhasara etmek, kuşatmak.
ḫişşe (a.): pay, nasip.
ḫitāb (a.): bir veya bir çok kimseye ağızdan veya yazı ile söyleme.
ḫitāb-ı izzet (a.): Allāh tarafından söylenen söz.
ḫîz (f.) kalkma, yükselme, sıçrama, atılma.
ḫiżāb (a.): kına.
hîzem (f.): yakacak odun.
ḫōca (f.): bkz. ḫᵛāce.
ḫōd (f.): 1- kendi. 2- miğfer.
ḫōd-bîn (f.): kendini beğenmiş, bencil, mağrur.
ḫōr (f.): ehemmiyetsiz, eğersiz, bayağı, adi (kimse).

-ḫōr (f.): "yiyen", "yiyici" anlamlarıyla birleşik kelimeler yapar.
ḫōş-āb (f.): 1- hoşaf. 2- parlak ve berrak manasına olup inci, yakut, lāl ve elmasa sıfat olur.
ḫōş-āyende (f.): hoşa giden, beğenilen.
ḫōş-dil (f.): gönlü hoş, memnun.
ḫōş-endām (f.): boyu bosu güzel düzgün olan.
ḫubūr (a.): sevinç, sürur.
ḫuceste (f.): uğurlu, hayırlı, saadetli, kutlu.
ḫūd (f.): başlık, miğfer.
Ḫudāyī (f.) Allāḥ'a mahsus.
ḫufte (f.): yatmış, uyumuş.
ḫulḳ (a.): huy, tabiat.
ḫulk-i ḥasen (a.): güzel huy, güzel huylu.
ḫullet (a.): içten sevgi, hakiki dostluk, arkadaşlık.
ḫūn (f.): 1- kan. 2- sofra , üzerinde yemek olan sofra. (ḫuvān, yani ḫ^{v}ān, Bu kelime de ḫuvāce, yani ḫ^{v}āce kelimesinin ḫoca şeklinde telaffuz edilmesi gibi aynı ses hadisesiyle ḫūn şeklinde telaffuz edimiştir.)
ḫurd (f.): 1- küçük, ufak. 2- kırık.
ḫurrem (f.): şen, sevinçli, güleryüzlü, gönül açan, taze.
ḫurūş (f.): coşma, telaş, bağırtı, gürültü, şamata.
ḫusūf (a.): ay tutulması.
ḫūşe (f.): başak, salkım, astronomide sünbüle denilen burç.
ḫūşe-çīn (f.): başak toplayan.
Ḫūt (a.): balık burcu.
ḫużūr-i ḳalb (a.): gönül rahatlığı.
hüdhüd (a.) çavuşkuşu, ibibik, Süleyman Peygamber ile Sebā Melikesi Belkis arasında haber getirip götüren kuş.
hümā (f.): devlet kuşu.
hümāyūn (a.): 1- padişaha ait, 2- mübarek, kutlu.
ḫüseynī (a.): Türk müziğinin altı numaralı basit makamıdır. en eski makamlardandır.
ḫüsrevāne (f.): hükümdarca, hükümdara yakışır şekilde.
ḫüsrev-āyīn (f.): padişah görkemli, padişah yaradılışlı.
hüveydā (f.): açık, apaçık, belli, besbelli.

-I-

ıldız (t.): yıldız.
ılġamak (t.): dört nala koşmak.
ılġar etmek (t.): 1- akın etmek, süvari hücumu yapmak. 2- atı hızla sürmek.
ımızġanmaḳ (t.): uyuklamak azıcık uyumak.
ırılmaḳ (t.): ayrılmak, uzaklaşmak, uzaklaşıp kaybolmak, yorulmak.
ırlamaḳ (t.): teganni etmek.
ırmaḳ (t.): ayırmak, cüda kılmak, uzaklaşmak.
ışfā (a.): 1- birine karşı içtenlikle şefkatli olma, içtenlik. 2- seçmek, uygun görmek, yeğlemek.
ısuz (t.): tenha, sahipsiz, ıssız.
ışıḳ (t.): miğfer.
ʿışḳ-bāzī (a.f.): birine aşık görünerek arzusuna kavuşmak isteme, yalancı aşk, sever görünme.

-İ-

ibrām (a.): can sıkacak derecede isteme, üstüne düşme, ısrar etme.
ʿibret-engīz (a.f.): ibretli, ders alınacak türden.
içerülek (t.): az içeri.
idbār (a.: talihsizlik, düşkünlük, bahtsızlık, işlerin ters gitmesi.
ifāde (a.): fayda vermek, fayda tutmak.
ifāḳat (a.): hasta iyi olma, iyiliğe dönme.
iḫdāṣ (a.): meydana çıkarma, ortaya çıkarma.
iḫtiyār (a.): tahammül, katlanma.
iḫżār (a.): hazırlama, hazır etme.
ʿikāb (a.): ezā, cefā, eziyet,azap, suç cezası.
iḳbāl-i taḫt (a.f.): tahtın ikbali, saadeti.
iḳdām (a.): 1- gayret ve sebatla çalışma. 2- ilerleme.
iḳtiżā (a.): lazım gelme, gerekme.
iʿlām (a.): bildirme, anlatma.
ilenmek (t.): beddua etmek, küfretmek, kötü söylemek.
ilerülek (t.): az ileri.

il - gün (t.): il, halk.
ilgin/elgin (t.): garip, aciz, miskin, sefil.
iltihāb (a.): alevlenme, tutuşma, yangı, ısı ve ağrı ile beliren irin toplanması.
imdi (t.): "buna göre", "şu halde", "artık", "şimdi" anlamlarıyla başına getirildiği cümleyi önceki cümlenin sonucu durumuna sokar.
ʿināyet (a.): lütuf, ihsan, iyilik.
inʿām (a.): nimet verme, iyilik etme.
inḥirāf (a.): bozulma, değişme, yoldan sapma.
irte (t.): yarın.
irürmek (t.): ulaştırmak, eriştirmek.
istemek (t.): aramak, araştırmak.
istiʿānet (a.): avn, yardım isteme.
istidād (a.): doğrulma, alışma.
istiġrāḳ (a.): 1- dalma, içine gömülme. 2. kendinden geçip dünyayı unutma.
istimāʿ (a.): dinleme, kulak verip dinleme.
istimālet (a.): teselli etme, avutma.
isüz (t.): boş, tenha, sahipsiz, ıssız.
ʿitāb (a.): azarlama, paylama.
itʿam (a.): yemek yedirme.
iʿtidāl (a.): ölçülülük.
ʿivāz (a.): bedel, karşılık, karşılık olarak verilen şey.
iʿzāz (a.): aziz kılma, ikram etme, ağırlama, saygı gösterme.
iẓhār (a.): gösterme, meydana çıkarma.
ʿizz (a.): 1- değer, kıymet. 2- yücelik, ululuk. 3- güçlülük.
ʿizzet (a.): 1- yücelik, ululuk. 2- kuvvet, kutdret. 3-hürmet, saygı, ikram.

-K-

ḳabā (a.): üste giyilen, elbise, kaftan.
ḳābil (a.): istidatlı.
ḳābile (a.): kadın ebe.
kābin (f.): güveğinin geline verdiği ağırlık, para (mihr).
ḳabz ü bast (a.): kapanıp açılma,daralıp genişleme.
ḳadr (a.):1- değer, itibar. 2- onur, şeref.
kāfūr (a.): uzakdoğuda yetişen bir taflandan elde edilen ıtırı kuvvetli bir madde.
kāḫ (f.): köşk, kasr, bir göz oda yüksek bina.
kāh (f.): saman, saman çöpü.
ḳā'il (a.): 1-razı olmuş, boyun eğmiş 2-inanmış, aklı yatmış.
ḳā'im (a.): 1- ayakta duran. 2- namaz kılan, vaktini namaz kılmakla geçiren.
ḳāl (a.): söz, laf. (ḳīl ü ḳāl: dedikodu.)
kalb (a.): yalancı, kendine güvenilmeyen.
ḳallāş (a.): ayyaş.
ḳalmış (t.): aciz, düşkün.
ḳaltabān (f.): pezevenk, namussuz.
kām (f.): 1-istek, arzu, emel. (kām u nākām: ister istemez, elbette.) 2-lezzet, zevk.
kām-kār (f.): isteğine ulaşmış, mutlu.
kām-rān (f.): kām sürücü, arzusuna isteğine kavuşmuş.
ḳanāʿat (a.): kısmete razı olma, bir şeyi yeter görüp fazlasını istememe.
ḳandan (t.): nereden.
ḳanḳı (t.): hangi.
ḳannış (t.): naz, eda, fitne, fettānlık.
ḳānūn (a.): adet, yol, yordam.
ḳapmaḳ (t.): kavramak, alıp götürmek, çarpıp tutmak.
ḳaʿr (a.): çukur şeyin dibi, derinlik.
ḳarār (a.):1- durma, 2- rahat, 3-devamlılık., süreklilik. 4- neticeye bağlama. (bī-karār: kararsız, sebatsız, bir halde durmayan.)
ḳararmaḳ (t.): canı sıkılmak, kederlenmek.
ḳaravaş (t.): cariye, hizmetçi.
ḳaravul (t.): gözcü, nöbetçi, karakol.
kār-dān (f.): iş bilir, işten anlar.
ḳarġı (t.): kamış, kalın kamış.
ḳarmaḳ (t.): karıştırmak, katmak, birleştirmek.
ḳarūre (a.): gözbebeği.
kār ü bār (f.): 1- iş güç, kazanç. 2-meşguliyet. 3- savaş.
ḳasver (a.): aslan.
kāşāne (f.): mükemmel ev, köşk.
ḳaşanmaḳ (t.): işemek.
ḳatlanmaḳ (t.): 1- tahammül etmek. 2-sabretmek.
ḳavṣ-ı ḳuzaḥ (a.): ebem kuşağı.
ḳavşurmaḳ (t.): iki elin bir araya getirerek tutmak.
ḳayd (a.): emel, arzu, iş, güç, düşünce.

ḳaydını ḳayurmaḳ (t.): tedarikte bulunmak, hazırlık yapmak.
ḳayġurmaḳ (t.): kaygılanmak, esef etmek, üzülmek.
ḳayır (t.): kum, kalın kum, çakıl.
ḳayırmaḳ/ḳayurmaḳ (t.): 1- mukayyet olmak, ilgilenmek, hazırlamak. 2- kaygılanmak, tasalanmak.
ḳayırmaz (t.): beis yok, zarar vermez önemi yok.
ḳayurma (t.): endişe, üzüntü.
ḳāyin (a.): güveğinin geline aldığı altun, eşya v.s.
ḳażiyye (a.): iş husus, madde, mesele, dava.
ḳazzāz (a.): ipekçi, ipek satan.
kebg (f.): keklik.
kebg-i derî (f.): bir çeşit keklik. (mecazen sevgili).
kebg-i ḫirāmān: bir çeşit keklik. (mecazen sevgili).
kej (f.): eğri, çarpık.
kelb (a.): köpek.
kelek (f.): çirkin ve lekeli olgunlaşmamış ham kavun.
kelle (f.): baş gibi yuvarlak şey. (bir kelle şeker, bir kelle lahana v.s.).
kem (f.): az, eksik.
kemā-hî (a.): bunun gibi, olduğu gibi.
kemḫā (f.): ipekli kumaş.
kemine (f.): noksan, eksik, aciz, zavallı.
kemin-geh (a.f.): pusu yeri.
kemişmek (t.): atmak, koymak, bırakmak.
kem-rāh (f.): yolu kötü olan.
kemter (f.): hakir, itibarsız, daha aşağı, aşağıda bulunan.
-ken (f.): "kazıcı, kazan, yıkan, koparan" anlamında birleşik kelimeler yapar.
kendüye (t.): kendisine.
kerb (a.): kaygı, gam, keder .
kerem (a.): 1- cömertlik, elaçıklığı, lütuf, bağış, ihsan. 2- asālet, asillik, soyluluk.
keret (a.): kerre, defa.
kerrūbî (a.): meleklerin büyüğü, büyük melek.
kerr ü ferr (a.): savaşta bir aralık geriledikten sonra tekrar saldırma.
keşāfet (a.): bulanıklık, açık ve berrak olmayış.
kesb (a.): çalışıp kazanma.
keştî-bān (f.): gemici, kaptan (metinde "gemiciler" anlamıyla bu daha uygun).
kevkeb (a.): yıldız.
key (t.): iyice, hakkıyla.
keyānî (f.): büyük hükümdara mahsus, onunla ilgili.
keyḳubād (f.): adalet sahibi ve hakkı gözeten manasınadır. Keyaniyen sülalesinin birinci padişahıdır.
Keyvān (f.): Zuhal (Satürn) gezegeni.
ḳıgırtmaḳ (t.): çağırtmak, davet ettirmek, nida ettirmek. 2- tellal çağırtmak.
ḳılāde (a.): gerdanlık.
ḳır (t.): kırların rengi, beyazla az miktarda siyahın karışmasından oluşan renk.
ḳısmet (a.): bölme, pay etme, hisselere ayırma.
ḳıvām (a.): spor çalışmalarında başarılı olabilmek için fizik ve moral yönünden istenilen iyi durum.
ḳıvanmaḳ (t.): sevinmek, heveslenmek, haz duymak.
ḳıvanu (t.): sevinerek, haz duyarak, heveslenerek.
ḳıyaḳı (t.): gürültü, hep bir ağızdan konuşma, kıyasıya, gereğinden çok.
ḳızlanmaḳ (t.): kız görünmek, kız gibi davranmak.
ḳızoġlan (t.): bakir.
kimesne (t.): kimse.
kimsene (t.): kimse.
kîne (f.): gönülde gizlenen düşmanlık.
Kisrî (a.): eski iran hükümdarlarından Nuşirevān-ı Adil'in lakabı.
ḳocmaḳ → ḳoçmaḳ
ḳoçmaḳ (t.): kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak.
ḳol (t.): 1- taraf, yan, cihet, 2- asker, bekçi.
ḳolan (t.): yaban eşeği.
ḳolayına (t.): 1- bildiği gibi, kolayına geldiği biçimde. 2- başıboş, gelişigüzel, rastgele.
ḳoparmaḳ (t.): söküp çıkarmak.

ḳopmaḳ. harekete geçmek, fırlamak, kalkmak.
ḳoşun ḳoşmaḳ (t.): saf, dizi haline gelmek.
ḳoymaḳ (t.): 1- bırakmak, terketmek. 2- tesir etmek, etkilemekb
ḳoyulmaḳ (t.): üzerine saldırmak, şiddetle girmek, dalmak.
küçe (f.): küçük sokak, dar sokak.
ḳudüm (a.): uzak bir yoldan, uzak bir yerden gelme; ayak basma.
ḳufl (a.): kilit, sürgü.
ḳullāb (a.): çengel, nesne, ucu eğri nesne.
ḳulmaş (t.): aldatıcı, kalleş, terbiyesiz.
ḳur ḳuşaḳ (t.): süslü, özenle yapılmış kuşak.
ḳurretü'l-ᶜayn (a.): göz nuru.
ḳuru (t.): kara, toprak, yer.
ḳurulmaḳ (t.): hazırlanmak.
küs (f.): eski savaşlada deve veya araba üstünde taşınarak çalınan büyük davul.
ḳuşak. yaraşıklu (t.): yakışıklı, süslü.
ḳüt (a.): yaşamak için yenilen şey.
kütāh (f.): kısa, boysuz.
ḳüt-i rüḥ (a.): can için olan gıda.
küdüret (a.): 1- bulanıklık. 2- gam, tasa, kaygı.
külāle (f.): kıvırcık saç.
küllī (a.): umumi, bütün, çok, tam.
künc (f.): köşe bucak.
küngüre (f.): kubbenin tepesi, en yüksek yeri.
küştī-gīrān (f.): güreş tutanlar, pehlivanlar.

-L-

lābe (f.): 1- yaltaklanma, yalvarma, acz gösterme. 2- bu yolda söylenen söz.
lā-cerem (a.): şüphesiz,besbelli elbette.
lāf ü güzāf (f.): boş lakırdı.
lehce (a.): yüz, surat.
lehv (a.): oyun,eğlence faydasız iş.
lemᶜa (a.): parıltı, parlayış.
lems (a.): dokunma ile duyulan, el ile dokunup duyma.
lenger (f.): çapa, gemi demiri.
letāfet (a.): güzellik.
licam (a.): gem.
linet (a.):yumuşaklık,mülayimlik.
livā-yı ḥamd (a.): Hz. Muhammed ümmetinin mahşer günü altında toplanacağına inanılan bayrak.
liyāḳat (a.): layık olma, değerlilik, yararlılık.
luᶜb (a.): oyun,eğlence.
luᶜbet-bāz (a.f.): oyuncu.
lüle (f.): halka gibi dürülmüş şey, lüle (saçın sıfatı).
lüᶜlüᶜ (a.): inci. (lü'lü'-i lālā: parlak inci.)

-M-

maᶜāyib (a.): ayıp sayılan şeyler, kusurlar, lekeler.
mābeyn (a.): iki şeyin arası, aradaki şey, ara.
maġbūṭ (a.): gıpta edilmiş, imrenilmiş.
maġmūm (a.): gamlı, kederli, tasalı.
maḥaffe (a.): bkz. "maḥfe".
maḥall (a.): yer,mekān. (maḥal görmek: gerek görmek.)
mā-ḥażar (a.): daha önceden hazır olan, hazır ne varsa.
maḥfe (a.): deve katır gibi hayvanların sırtına konulan ve içine iki kişi oturabilen kapalı vāsıta.
māh-ı Naḫşeb (f.): Mukanna' adlı ve Horasanlı bir şahsın Nahşeb (Nesef) şehrinde Siyam Dağının eteğinde, maharet ve sanatla kuyu içinde doğar halde gösterdiği ay şekli.
māhī (f.): güneybalığının alfa yıldızı.
maḥmil (a.): deve üzerine konan iki kişinin bineği, sepet.
maḥrem (a.): (biriyle) çok samimi, içli dışlı olan.
māhūr (f.): Türk müziğinin en eski makamlarındandır. Neşeli, şuh, ferah verici bir makamdır. Asırlardan beri rağbet ile kullanılmıştır.
makāl (a.): 1- söz, lakırdı. 2- söyleme, söyleyiş.
maḳdem (a.): gelme, dönüp gelme.
maḳhūr (a.): mağlubolmuş gazaba uğramış.
mākiyān (f.): tavuk.
māl-ı mīr (a.): hükümete ait olan mal.

manṣûr (a.): Allâh'ın yardımıyla üstün gelmiş.
mâr (f.): yılan. (mâr-ı efʿî: engerek yılanı).
maṭlaʿ (a.): Tulu edecek doğacak yer.
maṭlab (a.) talebolunan, meram, maksat, istenilen şey, istek.
maẓâhir (a.): bir şeyin göründüğü, çıktığı yerler.
maʿzûl (a.): azledilmiş.
mebsût (a.): uzun uzadıya anlatılan.
meç (f.): iki tarafı da kesen kılıc.
meftûl (a.): fitil haline getirilmiş, bükülmüş kıvrılmış.
mefhûm (a.): sözden çıkarılan mana.
meges (f.): sinek.
mehâbet (a.): azamet, ululuk, korkunçluk, büyük görünme.
mehcûr (a.): ayrılmış.
mekr (a.): hile, düzen.
melâhât (a.) yüz güzelliği.
melâlet (a.): sıkılma, sıkıntı.
melâmet (a.): ayıplama, kınama, azarlama.
me'lûf (a.): ülfet edinilmiş, alışılmış, huy edinilmiş.
menʿ (a.): bırakmama, durdurma, esirgeme, vermeme, önleme.
menâzil (a.): duraklar, konak yerleri.
menfûḫ (a.): 1- üfürülmüş 2- büyük karınlı, şişman.
Mennân (a.): lütuf ve iyilik sahibi (Allâh).
menzil (a.): 1- yollardaki konak yeri. 2- mesafe.
merd (f.): 1- adam insan. 2- erkek. 3- özü sözü doğru, kabadayı, yiğit.
merd-i meydân (f.a.): yiğit, tek kişi.
merd-âne (f.): mertçe, erkekçe.
meşâliḥ (a.): işler.
mesmûm (a.): zehirlenmiş. mehmûm: endişeli, düşünceli.
mesned (a.): 1- isnad edilen, dayanılan şey. 2- rütbe, derece, paye makam.
mesrûr (a.): sevinmiş, meramına ermiş, memnun.
mest (f.): sarhoş.
mest (t.): atın ve hayvanatın ayağında leke, paça.
meşâmm (a.): burun.
meşreb (a.): 1- huy, tabiat, ahlak. 2- içecek yer.
meşşâṭa (a.): gelini süsleyen kadın.
mevâ (a.): yurt, mesken, yer, makam, sığınacak yer.
mezâd (a.): arttırma ile yapılan satış.
meẓâhir (a.): bkz. maẓâhir.
meẓâḳ (a.): tad duyulan yer, damak.
mezellet (a.): zellilik, horluk, hakirlik, itibarsızlık.
mıntaḳa (a.): kuşak, kenar.
mışbâḥ (a.): kandil, çıra, meşale.
micmer (a.): buhurdan, içinde tütsü yakılan kap.
mihir (a.): (eskiden) evlenirken erkek tarafından kadına verilen nikah bedeli.
mihr-bân (f.):şefkatli güleryüzlü, muhabbetli.
miḥnet-pezîr (a.f.): mihnete, sıkıntıya razı olan.
mihter (f.): çadırlara bakan uşak.
min-baʿd (a.): bundan böyle, bundan sonra.
minhâc (a.): açık, geniş yol.
minnet (a.): iyilik etme, şükür, teşekkür etme.
mîr âşıkân (f.): (botanikte) horozibiği (kırmızı çiçekleri horoz ibiğini andıran bir süs bitkisi).
mişe (t.): meşe, koru.
miyân-bend (f.): kuşak, kemer.
mizâc (a.): hal, 1-keyfiyet, ruh, tabiat 2- sıhhat
Mizân (a.): terazi burcu.
muʿâf (a.): affolunmuş bağışlanmış.
muʿanber (a.): güzel kokan, güzel kokulu.
muʿaṭṭar (a.): ıtırlı, güzel kokulu.
muʿayyen (a.): 1- belli, belirli, tayin edilmiş. 2- kararlaştırılan.
muʿazzez (a.): 1- izzet ve şeref sahibi. 2- kıymetli, değerli, aziz.
muʿcir (a.): bir çeşit kadın başörtüsü.
mugtenim (a.): ganimet olarak alan, ganimet bilen.
muḥaḳḳaḳ (a.): birbuçuk bölüğü düz, kalanı yuvarlak yazı çeşidi.
muḥâl (a.): mümkün olmayan, olamaz, olmaz, olmayacak. (Ḫayâl-i muḥâl: imkânsız, olanaksız şey.)

muḫalled (a.): daimi sürekli olarak kalan, ebedi.
muḫanneş (a.): korkak, alçak, kadın tabiatlı, kalleş.
muherrā (a.): çok iyi pişirilmiş.
muḥibb (a.): seven, sevgi besleyen, dost.
muḥkem (a.): sağlam kılınmış, sağlamlaştırılmış, kuvvetli.
muᶜîn (a.): yardımcı.
muḳaṭṭaᶜ (a.): kat edilmiş, kesilmiş, kesik, ayrı.
muḳābil (a.): bir şeye karşılık yapılan.
muḳadder (a.): takdir olunmuş.
muḳaddir (a.): takdir eden.
muḳarreb (a.): yaklaşmış, yakın. (melek-i muḳarreb: Allāh'a yakın, yaklaşmış olan melek.)
muḳarrer (a.): şüphesiz, sağlam.
muḳbil (a.): ikballi, kutlu, mutlu.
mūr (f.): karınca.
muraṣṣaᶜ: 1- kıymetli taşlarla bezenmiş. 2- edebiyatta iki mısraı veyā iki fıkrası kelime kelime birbiriyle aynı vezin ve kafiyede olan söz.
murġ (a.): kuş.
murġ-zār (a.f.): kuş yatağı, kuşu bol olan yer.
muṣāḥib (a.): sohbette bulunan, konuşan, arkadaş.
muṣaffā (a.): tasfiye edilmiş, saflaştırılmış, yabancı maddelerden ayrılmış.
musammāt (a.): ipliğe dizilen inci anlamına gelir. Terim olarak çok bendin birleşmesiyle oluşan nazım şekillerine bu isim verildiği gibi her beytinin ortası ilk beytinin sonu ile kafiyeli olan kaside ve gazellere de bu ad verilir. Musammat gazel gibi.
muṣavver (a.): tasvirli, resimli.
mūsîḳār (f.): adı anonim bir Edvār-ı İlm-i Musıkî'de geçen makam.
mūş (f.): fare.
muşk (f.): misk.
mutallā (a.): yaldızlanmış, yaldızlı.
muṭarrā (a.): taravetli, taze.
muṭavvaḳ (a.): boynuna gerdanlık ve saire takılmış.
muᶜterif (a.): itiraf eden, kendi kusur ve kabahatini gizlemeyerek söyleyen, anlatan.
muṭlaḳ (a.): yalnız, tek.
mutmaᵓin (a.): gönlü kanmış, içi rahat, şüphesi yok kimse. (nefs-i mumaᵓin: iyilikle kötülüğü ayırdeden, temizlenerek kişiyi Allāh'a yaklaştıran kuvvet.)
mübāriz (a.): döğüşe, güreşe kalkışan (dövüşçü güreşçi),
mücaᶜad (a.): kıvırcık, kıvrılmış lülelenmiş saç.
mücāvir (a.): komşu.
mücmel (a.): icmal olunmuş, kısa ve az sözle anlatılmış.
müdārā (a.): idare ile kullanma, güzel davranış.
müeddeb (a.): te'dip edilmiş, edeplendirilmiş, edepli, terbiyeli.
müferriḥ (a.): ferahlık, iç açan, iç açıcı.
müft (f.) : bedava, beleş.
müheyyā (a.): hazır, hazırlanmış.
mühmel (a.): ihmal edilmiş, bakılmamış, bırakılmış.
müjdegānî (f.): müjdeye karşılık verilen bahşiş
mükerrem (a.): hürmet ve tazime eriştirilmiş, saygıdeğer, ululanmış.
mülemmaᶜ (a.): alaca, renk renk, karışık.
münaḳḳaş (a.): nakş edilmiş, resimli, işlemeli.
münfek (a.): ayrılan ayrılmış çıkmış sökülmüş.
münîr (a.): nurlandıran, ışık veren, parlak.
münḳād (a.): inkıyad eden, boyun eğen.
müntehā (a.): bir şeyin varabildiği en uzak yer, son kerte.
mürebbā (a.): terbiye olunmuş,terbiye görmüş.
mürevvaḳ (a.): süzülmüş, tortusu giderilmiş.
mürġ (f.): 1- kuş. 2- ördek.
mürüvvet (a.): 1- insaniyet, mertlik, yiğitlik 2- cömertlik, iyilikseverlik.
müsaḫḫar (a.): 1- teshir olunmuş elde edlmiş, ele geçirilmiş, 2- tutkun, itaat etmiş boyun eğmiş.

müşemmen (a.): 1- sekiz renkli 2- sekizli, sekiz köşeden meydana gelen.
müstakîm (a.): doğru.
müstecâb (a.): kabul ile icabet olunmuş (cevap verilmiş) olan.
müstedâm (a.): devamlı, sürekli, sürüp giden.
müstemend (f.): 1- üzüntülü, kederli, hüzünlü. 2- biçâre. zavallı, 3- talihsiz, mutsuz.
müstetâb (a.): hoş, güzel bulunan.
müşekkel (a.): şekli, kalıbı yerinde, gösterişli.
müşgîn (f.): siyah.
müşt (f.): yumruk, muşta, avuç.
müştâk (a.): iştiyaklı, özleyen, can atan.
müttekîn (a.): dindarlar,
müvecceh (a.): herkesin teveccüh ettiği, makbul, münasip, uygun.
müyesser (a.): 1 - nasip olan. 2- mümkün, kolaylıkla olan.
müzehheb (a.): 1- tezhib olunmuş, altın suyuna batırılmış. 2- yaldızlanmış.

-N-

nâb (f.): 1- halis, saf, katıksız. 2- berrak.
nâ-bekâr (f.a.): haylaz, yaramaz, hayırsız.
nâcî (a.): kurtarıcı.
nâcins (f.a.): cinsi bozuk, alçak, soysuz aşağılık.
nâfe (f.) : misk ahusu denilen hayvanın göbeğinen çıkarılan bir çeşit misk, koku.
nâfi' (a.): menfaatli, faydalı, karlı.
nah (f.): değerli kumaşlardan yapılan bir çeşit halı, kilim.
nahçîr (f.): av.
Nâhid (f.): Venüs (Zühre) gezegeni, Çulpan.
nahîf (a.): zayıf, arık.
nâhun (f.): tırnak.
nahvet (a.): kibir, gurur, büyüklenme, böbürlenme.
nâ'ib (a.): vekil.
na'îm (a.): bollukta yaşayış.
nâ-kâm (f.): nasipsiz.
nakâre (f.): davul, kös.
nâke (a.): dişi deve.
nakş (a.): 1- (mecazen) hile. 2- beste ve iki haneli semai formu.
nakş-perdâz (a.f.): nakış yapan, ressam.
nâ-merd (f.): 1-merd olmayan, alçak. 2- korkak.
nâ-reven (f.): yürümeyen, gitmeyen (su gibi) akmayan.
nâr-ven (f.): nar ağacı.
nâ-süfte (f.): 1- delinmemiş. 2- (mecazen) evlenmemiş güzel kız.
nâ-yâb (f.): benzeri olmayan, eşsiz.
nazm (a.): sıra, tertip.
nâzenîn (f.): 1- narin, ince tabiatlı. 2- çok nazlı yetiştirilmiş olan.
ne'â'im (a.): deve kuşları. (bkz. ne'âme.)
ne'âme (a.): deve kuşu.
ne'âyim (a.): menâzil-i kamerden dört nurlu yıldızın adı. (bkz. "ne'â'im")
neberd (f.): harp, savaş.
nedîm (a.): eğlence arkadaşı.
nef' (a.): menfaat, fayda, kâr. (nef' ü darr: kar ve zarar.)
nefâ'is (a.): nefis, güzel, beğenilir şeyler.
nefîr (a.): boynuzdan yapılmış boru, çığıltı, bağırtı.
nefrîn (f.): lanet okuma, sövüp sayma.
nefs-i mutma'ine (a.): iyilikle kötülüğü ayırdeden, temizlenerek kişiyi Allâh'a yaklaştıran kuvvet. İlham verici nefis olan "nefs-i mülhimedeki fakir, masum, perişan birine yardımda bulunmak gibi misalleri yerine getirenlerde oluşan tatmin duygusudur.
neheng (f.): timsah.
nekbet (a.): talihsizlik, bahtsızlık,
neng (f.): ayıp, utanma. (neng ü nâmûs: ar ve edep, ayıp ve haya.)
ner (f.): 1-er, erkek, 2- çirkin. 3- hem erkek hem dişi.
nerd-bân (f.): merdiven.
nerre (f.): bkz. ner.
nerre-şîr (f.): erkek arslan.
nesr-i tâ'ir (a.): Batı yönünde görülen parlak bir yıldız. "T" şeklindeki yapısında iki hattın birleşme yerinde bulunan bu burcun en parlak yıldızı.

nesrîn (f.): yaban gülü ve daha başka bazı gül çeşitleri bu isimle anılır
nevā (f.): 1- nasip, behre 2- ses, sada, makam, ahenk, nağme.
nevāḥî (a.): nahiyeler bucaklar.
nevāle (a.): 1-nasip, talih, kısmet.2- yiyecek, içecek.
nevāziş (f.): okşama, gönül alma, iltifat.
nev-bahār (f.): 1- ilkbahar. 2- Türk müziğinin en az altı asırlık bir mürekkep makamı olup zamanımıza bir örneği kalmamıştır.
nevḥa (a.): feryat ederek ağlama.
nev-rūz (f.): 1- Güneşin koç burcuna girdiği gün olup miladi takvime göre martın yirmibirine rastlar, ilkbahar başlangıcı ve Celālî takvimine göre yılbaşıdır. 2- Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarından biridir.
nezᶜ (a.): can çekişme.
nezẓāre (a.): bir şeye bakma.
niᶜam (a.): "nimet" kelimesinin çoğulu; nimetler, azıklar, yiyecekler.
nigeh-bān (f.): gözcü, bekçi.
nihālî (f.): halı, kilim.
niᶜmet (a.): azık, yiyeceğe içeceğe dair şeyler, ekmek. (bkz. niᶜam)
nişāb (a.): nasip, hisse.
nist (f.): yok.
nite (t.): nasıl.
niteki (t.): gibi, benzeri.
niyāz-mend (f.): 1- yalvaran. 2- muhtaç.
nöker (t.): maiyet memuru, hizmetçi.
nuṣret (a.): başarı üstünlük.
nuḳl (a.): meze, çerez.
nükte-perdāz (a.f.): nükteli söz bulup söyleyen
nüzl (a.): misafir için hazırlanan yemek.

-O-

oka dikmek (t.): oka hedef etmek.
oñarmaḳ (t.): yoluna koymak, tedavi etmek, rast getirmek.
oñat (t.): doğrusu, layıkıyla tamam mükemmel.
oñmaduḳ (t.): bedbaht, talihsiz iflah olmayan.
oñulmak (t.): şifa bulmak, iyileşmek, yara kapanmak.
ot (t.): od.

-Ö-

ög (t.): akıl, hatır, zihin.
öñmek (t.): intizar etmek, beklemek.
öñürdi (t.): önce, ilk önce, daha önce.
örüturmaḳ (t.): ayağa kalkmak, ayakta durmak.
ᶜöşr (a.): onda bir.
öykelenmek (t.): öfkelenmek.
öylelik (t.): yarım günlük.

-P-

pāk (f.): kutsal, mübarek.
pāk-gevher (f.): aslı temiz, soylu.
pās (f.): gam,keder,iç sıkıntısı gönül üzüntüsü.
pāsuḫ (f.): cevap, karşılık.
-pāş (f.): "serpen, saçan, dağıtan" manalarıyla birleşik kelimeler yapar.
pāy-ı taḫt (f.): baş şehir, başkent.
pejmürde (f.): solgun, solmuş.
peleng (f.): panter.
pelîd (f.): pis, murdar, alçak rezil.
penāh (f.): sığınma, sığınacak yer, himaye eden, koruyan.
penbe (f.): pamuk.
perākende (f.): dağınık.
perde-bāz (f.): şarkı söyleyip saz çalan.
pençe-i dest (f.): (yırtıcı hayvanlarda) elin tırnakları.
perdāḫt (f.): cila, parlaklık, parlama.
peren (f.): Ülker yıldızı.
perestār (f.): 1- hizmetçiler, beslemeler. 2- kullar, köleler.
perî (f.): cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farzedilen dişilerine verilen ad.
perrān (f.): uçan uçucu.
pertāb (f.): uzağa düşen şey.
pertāv (f.): uzağa düşen şey.
pervā (f.): korku
pervāz (f.): uçma, uçuş.
perverde (f.): beslenmiş, yetiştirilmiş, büyütülmüş.
perverd-gār (f.): becleyici, terbiye edici, rızıklandırıcı. (Allāh).
Pervîn (f.): ülker yıldızı,süreyya.
peşîze (f.): balık pulu.

pey-ā-pey (f.): ardarda, peşpeşe.
peyker (f.): yüz, surat.
peyveste (f.): daima.
-pezîr: kabul eden,edici,alan.
pîl (f.): fil.
pîre-zen (f.): kocakarı.
pîrûz (f.): kutlu, hayırlı, uğurlu.
pîşe (f.): 1- kaval. 2- sanat, meslek, iş, alışkanlık tabiat.
piş-rev (f.): önden giden.
pûr (f.): oğul.
-pûş (f.): örten manasına
pûziş (f.): mazeret, özür.
pül (f.): köprü.
püşt (f.): üst,arka, art, sırt, yardımcı.
püşte (f.): yığın, tepe.

-R-

rabbânî (a.): Rab'la ilgili, kendini olanca gücüyle Rabb'a veren.
râcî (a.): geri dönen.
râğ (f.): 1- dağ eteği. 2- çayırlık, çimenlik, bağlık, bahçelik. (Bâğ u râg: güzel bahçe, çimenlik.)
raġbet (a.): istekle karşılama.
râğıb (a.) rağbet eden, isteyen, istekli.
râḥ (a.): şarap.
râh-ı bî-râh (f.): düzensiz yol.
raḫş (f.): 1- gösterişli,yürük ve güzel at. (raḫş-ı tâzî: arap atı). 2- Zâl oğlu Rüstem'in atı.
raḫşân (f.): parlak, parlak yıldız.
raḫt (f.): 1- at takımı, 2- yol levazımı, 3- döşeme ve ev takımı.
raᶜiyyet-perver (a.f.): tebaasına, halkına iyi bakan (hükümdar).
râm (f.): itaat eden boyun eğen
raᶜnâ (a.): güzel, latif, hoş görünen.
raṣad (a.): Astrolojide gözleme, ölçme, bekleme.
recâ (a.): 1- ümit, umma. 2- yalvarma
reḥâ (f.): kurtulma, kurtuluş.
rence (f.): sıkıntılı, hasta, rahatsız, dertli.
reng (f.): 1- renk. 2- hile. 3- sûret, şekil.
reng geçmek (t.): hile yapmak, aldatmak.
resm (a.): 1- yazma, çizme, desen. 2- eser iz, nişan. 3- tören. 4- tertip, plan, taslak.
revân (f.): 1- can, ruh. 2- giden yürüyen. 3- hemen, derhal.
revnaḳ (a.): parlaklık, tazelik, süs.
revzen (f.): pencere.
reyb (a.): şüphe.
rıḍvân (a.): 1- cennet. 2- Cennet'in kapıcısı olan büyük melek.
rıfḳ (a.): yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık.
rıżâ (a.): 1- razı olma pekiy deme. 2- istek, kendi isteği.
riᶜâyet (a.): 1- gütme, gözetme. 2- ağırlama.
rifᶜat (a.): yükseklik, yücelik, büyüklük, büyük rütbe.
rikâb (a.): üzengi, büyük bir kimsenin katı, önü.
rind (f.): kalender, dünya işlerini hoş gören kimse, aldırışsız.
rindân (f.): kalenderler, dünya işlerini hoş görenler.
rîsmân (f.): ip, halat.
rişte (f.):1- iplik. 2- erişte çorbası. 3- keten helvası.
rîv (f.): dek, düzen, hile.
riyâż (a.): bahçe.
riyâżet (a.) : nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatlarından sakınma, perhizle kanaatle yaşamalar.
-rîz (f.): "döken, akıtan, saçan" manalarıyla birleşik kelimeler yapar.
rîze (f.): kırıntı, döküntü, parça.
rubᶜ (a.): dörtte bir, çeyrek.
rubᶜ-ı meskûn (a.): dünyanın dörtte bir olan kara kısmı.
rûbâh (f.): tilki.
rûbeh (f.): tilki.
rûġan (f.): yağ.
rûh-ı muṣavver (a.): cisimlenmiş ruh.
rûşenâ (f.):belli, meydanda, aydın, parlak.
rükn (a.): bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği.
rümḥ (a.): kargı mızrak süngü.

-S-

-sā(y) (f.): "süren, sürücü" manalarıyla birleşik kelimeler yapan.
saʿādet (a.): mutluluk, sevinç, bolluk, bereket, feyiz.
ṣabbāġ (a.): boyacı.
ṣadā (a.): yankı.
ṣādıku'l-vaʿd (a.): vadinde sözünde duran.
ṣadr (a.): sedir.
ṣafā (a.): 1- gönül şenliği, kedersizlik. 2- saflık, berraklık.
ṣafiyy (a.): temiz, pak, saf, arı. Ṣafiyyullāh: Hz. Adem.
ṣaġ (t.): sağlam, sağlıklı.
sāġar (f.) kadeh, içki bardağı.
ṣaġış (t.): sayı, adet, miktar, hesap.
saḥā (a.): cömertlik, elaçıklığı.
saḥāvet (a.): cömertlik, elaçıklığı.
ṣaḥīḥ ü saḳīm (a.): gerçek ve yanlış.
ṣāḥib-kırān (a.f.): her zaman başarı, üstünlük kazanan hükümdar.
saḥn (a.): orta, meydan, açıklık.
saḥn-ı müseddes (a.): altı kısımdan meydana gelmiş olan, altılı açıklık (altı yönlü dünya).
saḫt (f.): 1-katı, sert, çetin. 2- zor, güç.
sāʿid (a.): kolun dirsekle bilek arası olan kısmı.
saʿīd (a.): 1- mutlu, uğurlu, mübarek. 2- ahiretini hazırlamış (kimse).
sāʿid-i sīm (a.f.): gümüş kol.
ṣā'im (a.): oruç tutan, oruçlu.
sāḳ (a.): 1- geometride kenar. 2- baldır.
saḳīm (a.): hasta, hastalıklı.
saklamaḳ (t.): muhafaza etmek, sakınmak, korumak, esirgemek.
ṣalāh (a.): 1- düzelme, iyileşme, iyilik, 2- rahatlık, barış.
ṣāliḥ (a.): 1- yarar, elverişli, iyi, uygun, yakışır. 2- dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan.
sālik (a.): bir yola giren, bir yolda giden.
salma aşı (t.): acem yahnisi, boranı.
sām (f.): od, ateş.
ṣan (t.): şöhret, ün.
ṣanışmaḳ (t.): birlikte düşünmek.
ṣatı bāzār (t.): alışveriş.
ṣavt (a.): ses, sādā.
sāy (f.): cilalamak.
saʿy (a.): 1- çalış çabalama, gayret, emek.
-sāz (f.): "yapan", "düzen" manalarında birleşik kelimeler yapar.
sāz (f.): 1- sıra, düzen. 2- silah.
şebāt (a.): yerinde durma, sözünden kararından vazgeçmeme.
seg (f.): köpek.
sehel (t.): az, azıcık, pek basit.
seḥer-ḫīz (a.f.): erkenci, sabahları erken kalkan.
sehī (f.) düz, doğru.
sehm-nāk (f.): korkunç, korkulu.
seḫun (f.): söz.
seḫun-dān (f.): güzel söz söyleyen, söz bilen.
seḫun-ver (f.): güzel konuşan.
seḫun-sāz (f.): söz uyduran.
seḳirlāt (f): çuha.
selḫ (a.): başkasına ait şiirin manasına dokunmadan kelimelerini değiştirmek suretiyle onu benimseyerek neşretme.
selmek (f.): Türk müziğinin en eski bir mürekkep makamıdır. Az kullanılmıştır.
selvet (a.): gönül rahatlığı, iç huzuru, mutluluk, keyif.
semāʿī (a.): müzik formu. Türk müziğinin tanınmış formu. Lādinī ve güfteli eserlere mahsus bir şekildir. Güfte, 4 mısra ile bir takım "terennüm" denilen lâfızlardan ibaret olur.
semek (a.): balık (burcu).
şemen (a.): baha, kıymet, değer.
semen (f.): yasemin.
semen-ber (f.): göğsü yasemin gibi beyaz olan.
semend (f.): 1- kula at. 2- çevik ve güzel at.
şemīn (a.): pahalı, kıymetli.
semm (a.): zehir, ağı.
semūm (a.): 1-sam yeli, sıcak rüzgar. 2- zehirli şey.
senbūse (f.): baklava yufkası inceliğinde açılan hamurla yapılan bir tatlı.
şerā (a.): toprak.
ser-ā-ser (f.): baştanbaşa, büsbütün.
serd (f.): sert.

ser-defter (f.a.): defterin başında yazılı olan, en başta adı geçen.
ser-efgen (f.): baş düşürücü, başı yere atan.
ser-efrāz (f.): büyük, meşhur, benzerlerinden üstün olan, başını yukarı kaldıran.
ser-firāz (f.): itibar makamında bulunan, müstesna mevkide olan, sivrilmiş (kimse).
sergerdān (f.): 1- başı dönen, sersem, şaşkın. 2- perişan.
serheng (f.): çavuş, kavas, yasakçı.
serîr (a.): taht.
serkeş (f.): dikbaşlı, başkaldıran, inatçı, itaatsiz.
sermedî (f.): daimi, sürekli.
ser ü sāmān (f.): bir şeyi yapmak için gerekli olan araç ve güç.
server (f.): önder, baş, başkan, reis, ulu.
serv-i çemen (f.): naz ve eda ile salına salına yürüyen sevgili.
sevḳat : hediye, armağan, bahşiş, ihsan.
ṣevābit (a.): seyyar (gezegen) olmayan ve yerinde durur gibi görünen gök cisimleri.
sevāre (f.): binici, süvari.
ṣevr (a.): boğa burcu.
seyr (a.): 1- yürüme, yürüyüş, gitme. 2- yolculuk. 3- gezme gezinti. 4- müzikte makamların karekteristik yürüyüşü.
ṣıdk (a.): 1- doğruluk gerçeklik. 2- iç, yürek temizliği.
ṣımaḳ (t.): kırmak, bozmak, yenmek, harap etmek.
ṣındu (t.): makas.
ṣınḳın (t.): mağlup, yenik, bozguna uğramış.
ṣınıḳdurmaḳ (t.): bozguna uğratmak.
ṣınmaḳ (t.): 1- kırılmak, parçalanmak. 2- Zayıf düşmek, aciz kalmak. 3- Yenilmek, mağlup olmak, bozguna uğramak. 4- Kaybolmak, yitmek.
ṣıvarmaḳ (t.): sulamak, su vermek.
silk (a.): sıra, dizi.
sîm-gūn (f.): beyaz.
sîm-i ḫām (f.): saf gümüş.
simāt (a.): sofra, yemek sofrası, yemekler ziyafet.
sîmurġ (f.): anka kuşu, masal kuşu.
sin (t.): mezar, kabir.
sinān (a.): mızrak, süngü.
siñmek (t.): gizlenmek, saklanmak, yer tutmak.
sipāhî (f.): timar sahibi süvari asker.
sipend (f.): üzerlik tohumu (tütsü olarak kullanılır).
sipendān (f.): üzerlik tohumu tütsülenen kap.
siper (f.): 1- kalkan. 2- şapka kenarı, önü.
sipihr (f.): gökyüzü.
sîr-āb (f.): 1- suya kanmış. 2- taze körpe.
ṣît (a.): ün, iyi şöhret.
-sitān (f.): "alan, alıcı" manalarıyla birleşik kelimeler yapar.
sitāre (f.): talih, kader, baht.
sivār (a.): bilezik.
siyeh-kār (f.): günahlı, suçlu.
ṣoḳunmaḳ (t.): takınmak.
sormaḳ (t.): 1- sormak. 2- emmek emer gibi çekmek.
sovuḳ (t.): soğuk.
ṣoymaḳ (t.): (derisini) yüzmek.
söglün (t.): dürrac (eti gevrek, keklik cinsinden bir kuş, çil kuşu, turaç kuşu), tîhū (çil kuşu).
söglünmek (t.): kebap edilmek, pişirilmek.
sökülmek (t.): yarılmak, parçalanmak.
söyündürmek (t.): söndürmek.
söyünmek (t.): sönmek parlaklığı gitmek.
ṣudāᶜ (a.): baş ağrısı rahatsız etme rahatsızlık.
sunmaḳ/ṣunmaḳ (t.): 1- el uzatmak uzanmak. 2-hamle etmek, saldırmak, hücum etmek.
ṣūrî (a.): gösterişten ibaret olan, gösterişlik.
ṣurre (a.): para kesesi, para çıkını.
sürnāy (f.): zurna.
sūsen (f.): yaprakları kılıç biçiminde mor renkli güzel kokulu süs bitkisi.
Sübḥān (a.): Allāh.
sübül (a.): sebiller, yollar, caddeler.

sünbüle (a.): muhayyer sünbüle makamının 19. asırdan evvel kulanılan ismi. en eski makamlardandır.
sünmek (t.): uzamak, uzanmak.
sürḫ (f.): kırmızı, kızıl.
sürmek (t.): kovmak, uzaklaştırmak.
sürûr (a.): sevinç.
süst (f.): gevşek, sölpük.

-Ş-

şaʿb (a.): ayrılmak, dağılmak.
şâbâş (f.): takdir etme, beğenme "aferin" deme, hoşâ.
şâdân (f.): sevinçli, keyifli.
şâfî (a.): yeter görünen, kifayet eden.
şaġâl (f.): çakal.
şâh-bâz (f.): bir cins iri ve beyaz doğan (bkz. şeh-bâz).
şâhî (f.): yumurtalı, nişastalı bir helva.
şâh-sâr (f.): dallık, ağaçlık, koruluk.
şaḳâyıḳ (a.): dağ lalesi.
şâkird (f.): talebe, öğrenci.
şarâb-ı erġâvânî (a.f.): erguvan renginde kırmızı şarap.
şebâne (f.): gece vakti olan, geceleyin, geceye ait.
şeb-bû(y) (f.): güzel, kokulu, dar yapraklı, değişik renkli çiçekleri olan süs bitkisi.
şeb-çerâġ (f.): gece parlayan yakut, gece çıra gibi parlayan inci.
şebîḫûn (f.): gece baskını.
şeb-rev (f.): gece giden, gece yolculuğu yapan.
şecâʿat (a.): yiğitlik, yüreklilik.
şedâʾid (a.): zahmetli, sıkıntılı, eziyetli haller.
şedd (a.): sıkı bağlama, sıkma.
şefḳat (a.): acıyarak ve esirgeyerek sevme.
şeft-âlû (f.): (mecazen) öpücük.
şeh-bâz (f.): 1- bir cins iri ve beyaz doğan. 2- yiğit, şanlı, gösterişli (adam).
şehd (a.):bal.
şehîr (a.): namlı, ünlü.
şehlâ (a.): 1- ela göz, koyu mavi göz. 2- tatlı şaşı.
şehnâz (f.): Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır. Çok güzel ve karakteristik bir makam olup hicazkârın daha yumuşağı ve nazlısı, masal edasına çok müsait bir türdür.
şeh-per (f.): kuş kanadının en uzun tüyü.
şek (a.): şüphe, zan tereddüt.
şeker-bâr (f.): şeker yağdıran, etrafa şeker yağdırırcasına tatlı.
şeḳâvet (a.): kötülük, zulüm.
şeker-ḫand (f.): sevgilinin tatlı tatlı gülüşü.
şeker-rîz (f.): şeker saçan, pek tatlı. (ayrıca bkz. -rîz)
şemm (a.):koklama, koku alma.
şengül (f.): güleryüzlü, şuh, hoşsohbet açık meşrepli.
şerb : ince keten kumaş.
şerḥ (a.): açık anlatma.
şerîf (a.): 1- şerefli, mübarek, kutsal 2- soylu, temiz. 3- Mekke emirlerine verilen bir isim.
şermende (f.): utanmış olan.
şerm-sâr (f.): utangaç.
şerr (a.): 1- kötülük, fenalık, 2- kavga gürültü.
şevḳ (a.): hararet, arzu, gönülden meyil, parlak istek, neşe, sevinme. (Türkçede: şule, ışık.)
şevket (a.): büyüklük, heybet (padişahlar için kullanılırdı).
şeyḫ ü şâb (a.): ihtiyar ve genç.
şifâ (a.): hastalıktan kurtulma, iyi olma.
şikeste (f.): 1-kırık, kırılmış, 2-yenilmiş. kayd ü bend: bağlama.
şimşâd (f.): şimşir ağacı.
şîr-i jiyân (f.):kızgın, hışımlı, kükremiş arslan.
şîr-i ner (f.): erkek arslan.
şitâb (f.) 1- acele, sürat, çabukluk. 2- dalkavukluk.
şitâbân (f.) koşarak, aceleyle.
şîven (f.): matem, yas, inleme, sızlanma.
şûḫ (f.): zarif, neşeli, şen ve oynak.
şuḳḳa (a.) : parça kumaş veya kağıt parçası.
şûm (f.): şom, uğursuz.
şûr (f.): ızdırap, kederli hal.

şürîde (f.): aşık, tutkun.
şuğl (a.): iş, meşgüliyet, dert, gaile.
şükûh (f.): ululuk.
şürb (a.): içme, içilme.
şüst (f.): yıkama.

-T-

taᶜaḳḳul (a.): akıl erdirme, zihin yorarak anlama.
tâb (f.): 1-hararet. 2- ışık, parlaklık.
ṭabance (f.): avuç içi, el ayası.
ṭabl-bâz (f.): eyere bağlanan küçük davul.
tâbiᶜîn (a.): Hz. Muhammed'i görmüş olanları görüp kendilerinden hadis dinlemiş olanlar.
taᶜcîl (a.): acale ettirme, çabuklaştırma.
tâc-dâr (f.): taçlı, taç giyen, şehenşah, hükümdar, padişah.
tafḍîl (a.): birini ötekilerden üstün kılma.
taḥayyür (a.): hayran olma, hayrete düşme, şaşırma, şaşakalma.
taḥḳîḳ (a.): 1- doğru olup olmadığını meydana çıkarma. 2-doğru, gerçek.
taḥṣîl (a.): ilim öğrenme, ele geçme/ geçirilme.
taḫt-ı gûr (f.): mezarın altı.
taḫt-ı revân (f.): dört kişi ve ekseriya iki katır tarafından taşınan nakil vasıtası.
ṭâḳ (a.): 1- bina kemeri, 2- yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü. 3- kubbe, künbet.
ṭâḳ-ı muḳarnes (a.): gökyüzü.
taḳrîr (a.): anlatma, anlatış.
ṭalᶜat (a.): 1- yüz, surat, çehre. 2- güzellik.
ṭâliᶜ (a.): 1- tulu eden, doğan. 2- talih, kısmet.
ṭâliḥ (a.): yaramaz, faydasız (şâliḥin zıddı).
ṭâᶜn (a.): 1- darbe. 2- sövme, yerme ayıplama.
ṭañ (t.): 1- hayret, şaşma, şaşırma, 2- şaşılacak şey.
ṭañа kalmak (t.): şaşa kalmak,dona kalmak.
ṭaᶜne (a.): sövme, çekiştirme, yerme, kötüleme.
ṭapu (t.): 1- huzur, nezd, makam, kat. 2- zat, zat-ı âli hazret.
ṭapu etmek (t.): itaat etmek, inkıyat etmek boyun eğmek.
ṭarab-nâk (a.f.): sevinçli, coşkun.
ṭaralmaḳ (t.): içi sıkılmak, patlayacak hale gelmek.
ṭarf (a.): göz ucu.
târ-mâr (f.): darmadağınık, karışık, perişan.
ṭartmaḳ (t.): çekmek.
ṭarrıḳû (a.): "yol açın, yol verin" (anlamında emir).
taṣdiᶜ (a.): baş ağırtma, can sıkma, rahatsız etme.
taṣnîf (a.): hava ve beste bağlamak.
taṭvîl-i kelâm (a.): sözü değişme.
ṭavar (t.): binek hayvanı.
ṭavîle (a.): tavla, ahır.
ṭavḳ (a.): gerdanlık.
taᶜvîẕ (a.): nazara ve başka kötülüklere karşı takılan nuska.
ṭâvus-i sidre (a.): Cebrâil âleyhisselâm.
taᶜẓîm (a): saygı gösterme, ululama.
ṭay (ṭayy) (a.): dürme, dürüp bükme, sarma, katlama, kaldırma, lağvetme
ṭaya (t.): dadı, sütnine.
teb (f.): hararet.
tebcîl (a.): ululama, ağırlama.
teber (f.): balta.
tebsermek (tepsermek) (t.): (dil, dudak, yara, meyva hakkında kuruyup buruşmak.
teᵓemmül (a.): iyice, etraflıca düşünme.
teferrüc (a.): açılma, gezinme, gezintiye çıkıp gam dağıtma.
teferrüc-gâh (a.f.): eğlence, gezinti yeri.
tefe'ül (a.): fal açma, fala bakma.
teftîş (a.): bir şeyin doğru olup olmadığını araştırma.
tehevvür (a.): öfkelenme, köpürme.
tehî-dest (f.): fakir.
tekellüf (a.): gösteriş, yapmacık., özenme.
tekrîm (a.): saygı gösterme, ululama.
telḫ (f.): acı.
televvün (a.): döneklik, kararsızlık.
temâşâ (f.): 1- bakış seyretme. 2- gezme.
temcîd (a.): ululama, ağırlama.

temelluḳ (a.): 1- yaltaklanma, dalkavukluk. 2- okşama, iltifat etme.
tenende (f.): örümcek.
teng (f.): 1- dar (yer). 2- denk, birbirine uygun iki şeyden her biri.
tenk (t.): içi dolu çuval, hayvana karşılıklı yükletilen yükün her biri.
tenūr (a.): tandır.
tenzīl (a.): 1- indirme. 2- Kur'ān-ı Kerim.
ter (f.): 1- yaş, ıslak, rutubetli. 2- taze, taravetli, saf, latif.
teraḥḥum (a.): merhamet etme, acıma.
terḫūn (f.): mürekkebe fasilesinden ekşi usareli bir nebat.
terkin urmaḳ (t.): terk etmek, vazgeçmek.
teşbīhāt (a.): teşbihler, benzetmeler.
teşniᶜ (a.): çok ayıplama, çirkin bulma.
teşvīş (a.): karıştırma, karma karışık etme.
tevaḳḳuf (a.): durma, eğlenme, bekleme.
tevfīḳ (a.) Allāh'ın yardımı.
tevcih (a.): mana verme, yorumlama.
ṭılā (a.): 1- sürülecek, merhem, yağ, ilaç. 2- altın yaldız. 3- altın yaldızla süsleme veya yazma.
tīġ-i Hindī (f.): Hint çeliğinden yapılmış kılıç.
tīhū (f.): çil kuşu.
tīmār (f.): yara bakımı.
tin (t.): ten.
tīr (f.) 1- ok. 2- (Astronomide) utarit (merkür).
tīre (f.): bulanık, kara, karanlık.
tīr-keş (f.): ok kuburu, sadak.
tiryāk (a.): 1- panzehir. 2- zehirlenmeye ve bazı hastalıklara karşı kullanılan macun.
ṭoḳunmaḳ (t.): dokunmak, isabet etmek, düşmek, karşı koymak, karşı durmak.
ṭolayı (t.): çepeçevre, fırdolayı.
ṭolınmaḳ (ṭolanmaḳ) (t.): dolaşmak.
ṭolunmaḳ (t.): ay dolunay durumuna gelmek.
ṭon (t.): elbise, kılık kıyafet.
ṭonanmaḳ (t.): süslenmek, giyinip kuşanmak.
top (t.): 1- top. 2- küme, topluluk, bütün,büsbütün.
ṭoylamaḳ (t.): yedirip içirmek, ziyafet vermek
ṭoyum olmak (t.): ganimete kavuşmak, zengin olmak.
toz (t.): yayın kabzası üzerine kaplanan kayın ağacı kabuğu ve kirişi.
tūde (f.): yığın,küme.
ṭufeylī (a.): dalkavuk, çanakyalayıcı.
tuḥfe (a.): 1- hediye, armağan. 2- yeni çıkma, hoşa gider yeni şey.
ṭulınmaḳ (t.): kaybolmak, görünmez olmak, batmak, grup etmek.
ṭuᶜm (a.): tad, çeşni, yiyinti, azık.
ṭuncıḳmaḳ (t.): havasızlıktan bunalmak.
ṭuraḳ (t.): yerleşilen yer, yurt.
ṭurmaḳ (t.): ayağa kalkmak, kıyam etmek.
ṭurrāc (a.) : bkz. dürrāc.
ṭurġay (t.): çayırkuşu.
turunc (f.): turunç
tūşe (a.): ölmeyecek kadar yenecek şey, azık.
ṭuş olmaḳ (t.): 1- yönelmek. 2- rast gelmek, isabet etmek, karşılaşmak.
tūtiyā (a.): sürme.
ṭutulmaḳ (t.): durdurulmak, zaptedilmek.
ṭuyūr (a.): kuşlar.
tuz (t.): güzellik, şirinlik.
tünd (f.): sert, şiddetli, haşin.

-U-

uçunmaḳ (t.): korkudan rengi sararmak.
uçurma (t.): kuru boş laf uydurma söz.
ᶜūd (a.): 1-ağaç odun. 2- ödağacı. 3- ud.
uġrı ḳapu (t.): yapının asıl kapısından başka göze çarpmayan başka kapısı, gizli kapı.
uğunmaḳ (t.): bayılacak hale gelmek bayılmak aklı başından gitmek.
uğūrlamaḳ (t.): çalmak, sirkat etmek.
uğurlanmaḳ (t.): gizlenmek
uğurlayın (t.): hırsız gibi, gizlice, sessizce.
ᶜuhde (a.): sorumluluk, birinin üzerinde bulunan vazife.

ulalmak (t.): 1- büyümek, yetişmek, yaşlanmak. 2- artmak, çoğalmak.
ulayu (t.): sürekli, muttasıl arkası kesilmeden.
ulu (t.): 1- zengin. 2- ağır. 3- çok büyük, pek önemli. 3- şerefli, saygıdeğer.
ummaḳ (t.): beklemek, temenni etmek.
umūr (a.): işler, hususlar, maddeler, şeyler.
ᶜunnāb (a.): dikenli bir ağaç, çiğde, meyvesi yenir.
ᶜurs (a.): düğün yemeği.
urunmaḳ (t.): takınmak, giyinmek konulmak.
ᶜusr (a.): güçlük.
uṣūl (a.): 1- asıllar, kökler. 2- yol, yöntem, tertip, metod, nizam, kaide, düzen.
uşanmaḳ (t.): kırılmak, parçalanmak, dağılmak, toz haline gelmek.
uşmaḳ (t.): uçmak.
ᶜuşşāḳ (a.): Türk müziğinde 5 numaralı basit makam. Çok tabii bir dizi arzeden uşşak, en eski ve esas makamlardandır. Aşk, ve tasavvufî hissiyāt için iyi kulanılırsa en yüksek bir ifade vasıtası olabilir. Asırlardan beri kullanılmıştır.
uyan (t.): dizgin, gem, yular.
uyarmaḳ (t.): ışığı parlatmak, yakmak.
uzanmaḳ (t.): taarruz, el uzatmak (hıyanet), uzanan olmak.
ᶜuzzāl (a.): hicaz ailesinin dört basit makamından biri.

-Ü-

üftān ü hizān (f.): düşe kalka,
üleşdürmek (t.): paylaştırmak, bölüştürmek.
ᶜünnāb (a.): hünnāp, dikenli bir bitki, çiğde (bkz. ᶜunnāb)
üşenmek (t.): 1- tedirgin olmak, rahatı kaçmak. 2- çekinmek, sakınmak, korkmak. 3- kırılmak, parçalanmak, ufanmak,dağılmak, kopmak.
üşmek (t.): üşüşmek.
üştür (f.): deve.
üzengülik (t.): gelin almaya gelenlerden alınan bahşiş.
üzmek (t.): koparmak, kazmak, kemek, bozmak.

-V-

vā (f.): aş, yemek.
vācid (a.): vücuda getiren, getirici.
vaḥdet (a.): birlik, teklik, yalnızlık.
vaḳār (a.): ağırbaşlılık, temkinlilik.
vāḳiᶜ (a.): 1- vuku bulan, olagelen, rastlayan. 2- geçen geçmiş olan.
vālih (a.): şaşırmış, şaşakalmış.
varmaḳ (t.): 1- yok olmak, zayil olmak. 2- geçmek, maziye karışmak. 3- gitmek, yürümek.
varṭa (a.): (mecazen) tehlike, içinden çıkılması güç iş.
vażᶜ (a.): koyma, konulma.
vażīᶜ (a.): alçak, bayağı, adi, aşağı.
vech (a.): 1- üst, yüz, satıh (vech-i ahsen: en iyi yol, vasıta). 2- yüz, surat, çehre.
vech-i hüseynî (a.): Müzikte hüseynî aşîrān bazı eski eserlerde verilen isimdir.
vefā (a.): yetişme, yetme, kafi gelme.
Vehhāb (a.): çok hibe eden,fazla bağışlayan (Allāh).
vehm (a.): kuruntu, yersiz korku.
velîme (a.): düğün ziyafeti, evlenme şölen.
ve'ş-şems (a.): "Güneşe andolsun". Kurān-ı Kerim'in 91. suresinin ismi.
vird (a.): belli zamanlarda okunması adet olan kuran cüzleri, duaları.
viribimek (t.): göndermek, irsal etmek.
vuḥūş (a.): yabani (hayvanlar).
vüsᶜ (a.): güç, kuvvet, takat. zenginlik, bolluk.
vüsᶜat (a.): genişlik, bolluk.

-Y-

yād (f.): hatırlama, anma.
yad (t.): yabancı, ecnebi, garip.
yad eylemek (t.): yabancı saymak, uzak tutmak.
yagı (t.): düşman.
yaḳîn (a.): sağlam bilgi, iyi, kati olarak bilme.

yalmanmaḳ (t.): yalanmak, yalanıp bir şey isteyip aramak.
yañа (t.): 1- taraf, cihet, yön. 2- tarafa. 3- tarafta, yanda. 4- taraftan, yandan.
yapmaḳ (t.): 1- kurmak, yapmak. 2- örtmek, kapamak
yarag̈ (t.): levazım, teçhizat. (yarag̈-ını görmek, -eylemek, -itmek (t.): işini görmek, hazırlığını yapmak, hazırlanmak.)
yaraşık (t.):yakışıklı, süs, ziynet, güzellik.
yarıcı (t.): yardımcı şefaatçi.
yarındası (t.): ertesi gün.
yārī (f.): yardım.
yaşag̈ (t.): 1-kanun ferman buyruk.2- ödev olarak verilen iş.
yasag̈cı (t.): muhafız, bekçi, koruyucu, zabıta memuru.
yaşavul (t.): koruyucu, muhafız. ḳaravul (t.): gözcü, nöbetçi, karakol.
yaşmaḳ (t.): yayın kirişini gevşetmek, düz hale getirmek yassıtmak.
yaşarmaḳ (t.): yeşermek.
yaşın yaşın (t.): gizli gizli, için için.
yat (t.): hazırlık, levazım.
yatlu (t.): uğursuz, adi, fena.
yavı ḳılmaḳ (t.): yitirmek kaybetmek.
yavuz (t.): kötü, fena.
yayınmaḳ (t.): dağılmak, yayılmak.
yaz (t.): bahar, ilkbahar.
yegāne (f.): biricik, tek, dengi ve benzeri olmayan.
yehni (yaḫnī (f.)) (t.): pişmiş şey, et yemeği.
yek-sān (f.): 1- bir, beraber. 2- aynı, eşit bir düziye.
yek-ser (f.): bir baştan bir başa.
yeñmek (t.): galebe etmek.
yepmek (t.): okşamak.
yerince (t.): yerilmiş, kötülenmiş.
yeşim (a.): açık yeşil ve pembe renkli kolay işlenen değerli bir taş.
yetmek (t.): olgunlaşmak.
yeynilmek (t.): hafiflemek, hafifleşmek.
Yezdān (f.): Allāh.
yırmaḳ (t.): ayırmak, cüda kılmak.
yidmek (t.): çekmek, yedekte götürmek.
yig (t.): 1- daha iyi, üstün. 2- kuvvetli, baskın.
yigin (t.): üstün, baskın, galip, kuvvetli, şiddetli.
yigirek (t.): daha iyi, üstün, baskın, tercih edilir.
yile varmaḳ (t.): heba olmak, havaya, gimek, boşa gitmek, zayi olmak, heder olmak.
yilek (t.): okun tüyleri.
yilip yopurmaḳ (t.): telaşla koşmak, durmadan seğirtmek.
yilmek (t.): (hayvan) tırıs gitmek, dörtnala gitmek.
yiñi (t.): yeni, taze.
yirince (t.): yerinde, uygun, düzgün, eksiksiz.
yirinmek (t.): kederlenmek, üzülmek, mahzun olmak, tasalanmak.
yiylemek (t.): koklamak.
yola girmek (t.): yola çıkmak, yola koyulmak.
yol bulmaḳ (t.): fırsat bulmak.
yortmak (t.): koşmak sürekli yürümek, sefer.
yoşumaḳ (t.): yıpranmak, yorulmak, zayıf düşmek, kuvvetini kaybetmek.
yügürmek (t.): koşmak, hızlı gitmek.
yükünmek (t.): önünde eğilmek, diz çökmek, baş eğmek.
yümn (a.): uğur, mut, bereket.
yüñ (t.): tüy, kuş tüyü.
yürimek (t.): söz geçirmek.
yüsr (a.): kolaylık.
yüz süre gelmek (t.): yüz sürmeye gelmek.

-Z-

zaᶜferān (a.): safran, süsengillerden baharda çiçek açan soğanlı bir kültür bitkisi.
żabṭ (a.): idaresi altına alma, kendine mal etme.
zaḫme (f.): kudüme vurulan uzunca ve ucu topuzlu değnek
żamā'ir (a.): zamirler, içyüzler bir ismin yerine kullanılan kelimeler.
żamīr (a.): iç, içyüz.
ẓann (a.): şüphe, zan, sanı. (zann ü gümān: şüphe, zan)
ẓann-ı gālib (a.): hakikate en yakın olan zan.

zārī (f.) ağlayıp sızlama.
ẕātü'l-burūc (a.): burçların sahibi.
-zā(y) (f.): "doğuran" manasına gelerek birleşik kelimeler yapar.
żayġam (a.): arslan.
żaymerān (a.): reyhan, fesleğen.
zebūn (f.): güçsüz, aciz.
zehrā (a.): yüzü pek beyaz ve parlak olan.
zehre (f.): öd, safra.
zeng (f.): siyah adam, zenci.
Zengbār/Zengībār (f.): Zengī' topluluğu, Zengī kalabalığı.
zer-bāf (f.): 1- sırma ile dokunmuş olan kumaş. 2- ustufacı, sırmalı kumaş dokuyan kimse.
zer-baft (f.): sırmalı kumaş.
zerde (f.): pirinç ve şekerle pişirilen bir tatlı. (pilav ü zerde: düğün yemeği.)
zer-dūz (f.): haddeden geçirilmiş altın, gümüş tel işliyen kişi, sırmacı yahut bunlarla işlenmiş şey, sırmalı.
zer-endūd (a.f.): altın yaldızlı.
zer-nigār (f.): altınla işlenmiş, yaldızlı.
zer-nişān (f.): kılıç, kakma altınla yapılan işleme, süs.
zerrīn (a.): 1- altından yapılmış. 2- fulya (çiçek).
ẕevvāḳīn (a.): padişah yemeklerinin tadına bakan kimse.
zıḳḳ (a.): tulum.
żī- (a.): "sahip" manasına kelimelerin başına getirilerek birleşik kelimeler yapar.
żī (a.): heyet, kılık, kıyafet, elbise.
żībā (f.): süslü.
żīc (a.): yıldızların yerlerini, dolaşmalarını göstermek için hazırlanmış cetvel.
zindegān (f.): dirilik, hayat, yaşayış, geçim.
zinhār (f,): sakın, aman, asla olmaya.
żīr ü zeber (f.): altüst.
żīrvā (f.): zerdali ve sarımsaklı paça.
zurret: iç sıkıntısı,yürek darlığı.
zülfencāne (f.): gümüşten veya sadece kabzası gümüşten yapılmış olan kılıç hançer ve bıçak türünden olan alet.

BİBLİYOGRAFYA

BİBLİYOGRAFYA

REHBER ESERLER

AYNUR, Hatice, *Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları-Tezler, Yayınlar, Haberler 1-11*, Boğaziçi Üniversitesi, FEF, TDEB, İstanbul, 1989-2000.

BEAUD, Michel, *L'art De La These (Tez Yazma Sanatı)*, (çev.: Ayşe Meral), Söylem Yay., İstanbul, 2001.

EFŞAR, İrec, *Fihrist-i Makalat-i Farsi*, 5 C. Tahran 1349-1370 h.ş.

KAVAKÇI, Yusuf Ziya, *İslâm Araştırmalarında Usul*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1976.

KOMİSYON, *İmla Kılavuzu*, TDK Yay., Ankara, 1996.

POPPER, Karl R., *Logik der Forschung (Bilimsel Araştırmanın Mantığı)*, (çev.: İlknur Aka - İbrahim Turan), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1998.

Tez Yazım Klavuzu, AÜ,SBE, 1996.

TİMURTAŞ, Faruk K., *Osmanlı Türkçesine Giriş*, 2 C. İÜ EF Yay., İstanbul, 1984.

YILDIRIM, Nimet, *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, AÜ FEF Yay., Erzurum, 2000.

KATALOGLAR

ATEŞ, Ahmet, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, MEB Yay., İstanbul, 1968.

BAYRAM, Ali vd., *Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu*, 6 C., AÜ Ktp. Yay., Erzurum - 1973-1978.

BLOCHET, E., *Catalogue Des Manuscripts Turcs*, Paris Bibliotheque Nationale, Tome I, II 1932-1933

DAĞLI, Yücel vd., *Sermet Cifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001.

EDWVARDS, M.A. *A Catalogue of the Persian Printed Books in the British Museum*, London, 1922.

FLUGEL, Gustav., *Die Arabischen Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich Königlichen Hofbibliothek Zu Wien,* III C., 1865-1867.

GÖTZ, Manfred., *Türkische Handshriften,* Franz Steiner Verlag Gambh. Wıesbaden, 1979.

İSAM *Kütüphane - Ktp- Prog.* (C.D.), Prog Yapım: Prof. Dr. M. Saim Yeprem, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yapımı.

MİNORSKY, V. The Chester Beatty Library, A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures, Volume I, II, III (A. J. Arberry vd.), Hodges Figgis Co. Ltd., Dublin, 1958, 1960, 1962.

MONZAVI, Ahmad, *a Catalogue of Persian Manuscripts,* Volume I-II (Part 1-2), Publication No: 21-22, Regional Cultural İnstitute, Tahran, 1349.

ÖZEN, Mine Esiner, *Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu (Yazma Eserler),* Tek-Esin Türk Kültürü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yay., İstanbul, 1995.

SİMSAR, Muhammed Ahmed. *Oriental Manuscripts,* A.M., M.B.A., D.C.S. Phıladelphıa, 1937.

TEZLER

AKALIN, Nazir; *Nizamî-yi Gencevî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Leylî vü Mecnûn Mesnevisinin Tahkiye Unsurları Açısından Tahlili,* AÜ, SBE, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1994.

ALTUNBAY, Rüştü, *Camiî ve Vâmık u Azrâ'sı,* I. Disiplin, İlk Travay (Tr. No: 16) İstanbul Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü (Bitirme Tezi), 1937.

ECE, Selami, *Tahkiye Açısından Hâşimî'nin Mihr ü Vefâ Mesnevisi,* AÜ, SBE, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1996.

----------, Esirî'nin *Vâmık u Azrâ Mesnevisi (Tevhid, Münacat ve Sebeb-i Telif Kısımlarının Çevirisi),* AÜ FEF, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Bitirme Tezi), Erzurum, 2001.

İŞCAN, Nuran, *Camiî-Vâmık u Azrâ,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü, (Bitirme Tezi No: 988), İstanbul, 1970.

KARABEY, Turgut, *Meşairü'ş-Şuarâ, Açıklamalı İsimler, Eserler İndeksi,* (Doktora Ön Çalışması), Erzurum, 1978,

TOLASA, Harun, *Sehî Latîfî, Âşık Çelebi Tezkireleri'nde Şair Tetkik ve Tenkidi*, AÜ EF, (Doçentlik Tezi), Erzurum, 1975

ULUDAĞ, Erdoğan, *Vakaya Dayalı Eser Olarak Lamiî Çelebi'nin Salaman u Absal Mesnevisi (İnceleme, Karşılaştırmalı Metin, Sadeleştirme)* AÜ, SBE, (Doktora Tezi), Erzurum, 1997.

ANSİKLOPEDİLER

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 22 C., Ana Yay. A.Ş. İstanbul, 1993,

Büyük Türk Klâsikleri, 12 C., Ötüken Yay., İstanbul, 1985.

İslam Ansiklopedisi, 13 C., MEB Yay., İstanbul, 1993,

Meydan Larousse, 12 C. + 1 Ek, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1969-1976.

Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür, 7 C., Ağaç Yay., İstanbul, 1993.

Sahabiler Ansiklopedisi, 2 C., Nesil Yayınları, İstanbul, 1999.

Türk Ansiklopedisi, 33 C., MEB Yay., İstanbul, 1989.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988.

Yeni Ansiklopedi (Dini, İlmi, Felsefi), , 4 C., Timaş Yay., İstanbul, 1991.

MAKALELER

a) Ansiklopedi Maddeleri:

ATEŞ, Ahmet, "Hüseyin" , *İA*, 5.(I), 634-640.

----------, "Nizamî", *İA*, 9, 318-327.

DERMAN, M. Uğur, "Hat", *DİA*, 16, 427-437.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, 2, 371-374

----------, "Hasan", *DİA*, 16, 282-285.

FURAT, Ahmed Suphi, "Zül-Karneyn", *İA*, 13, 650-652.

HELLER. Bernhard, "Lokman", *İA*, 7, 64-67.

HUART, Cl., "Vamık u Azrâ", *İA*, 13, 190-194

KANAR, Mehmet, "Firdevsî", *DİA*, 13, 125-127.

KAYA, Mahmut, "Aristo", *DİA*, 3, 375-378.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Battal Gazi", *DİA*, 5, 204-205.

----------, "Battalnâme", *DİA*, 5, 206-208.

RUSKA, J., "inci", *İA*, 5 (II), 990-991.

SÜMER, Faruk, "Kızıl-Arslan", *İA*, 6, 787-789.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazif, "Unsurî", *İA*, 13, 41-49.

----------, "Vâmık u Azrâ" *İA*, 13, 190-194

TÜLÜCÜ, Süleyman, "Hâtim et-Tâî", *DİA*, 16, 472-473.

ULUDAĞ, Süleyman, "Edhemiyye", *DİA*, 10, 421.

WALKER, J., "Süleyman b. Davud", *İA*, 11, 172-174.

WENSINCK, A. J., "Saîd b. Zeyd", *İA*, 10, 81-82.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Arş", *DİA*, 3, 406-409.

----------, "Gılman", *DİA*, 14, 50.

ZETTERSTEEN, K. V., "Sad b. Ebu Vakkas", *İA*, 10, 18-21.

b) Süreli Yayınlar:

ATAÇ, Nurullah, "Roman Üzerine", *Türk Dili Dergisi Roman Özel Sayısı*, XIII, 154, Temmuz 1964, 648-651.

BAHRULULUMÎ, Hüseyn, "Sadıkî-yi Namî Vâmık u Azra-yı U", *Edebiyat-ı Tahran* 1353 h.ş., 1; 25-32.

BEYZÂDEOĞLU, Süreyya A., "Divan Şirinde Kâfir ve Frenk", *Yedi İklim*, 51, 1995; 52-59.

ECE, Selami, "İktibas", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 19; 2002; 39-55.

HANDERÎ, Perviz Natil, "Vamık u Azra-yı Unsurî ve Şahname-i Firdevsî", *Heftad Sohen*, 1369 h.ş. 3; 226-231.

KAPLAN, Mehmet, "Destan, Mesnevi ve Roman", *Hisar*, 139, Temmuz 1975, s. 3-6.

KURNAZ, Cemâl, "Divan Şiirinde Belge Redifler", *Yedi İklim*, 67, Ekim 1995, s. 65-68

KUTLAR, Fatma S., "Mesnevi Nazım Şekline Genel Bir Bakış ve Türk Edebiyatında Mesnevi Araştırmalarıyla İlgili Bir Kaynakça Denemesi", *Türkbilig, Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2000/1, 1, 102-157

MAHCÛB, Muhammed Cafer, "Vâmık u Azrâ-yı Unsûrî", *Sohen*, 1357 h.ş., 1, 43-52

----------, "Vâmık u Azrâ-yı Unsûrî", *Sohen*, 1357 h.ş., 2, 131-142.

PACI, Enzo, "Çağdaş Roman Üzerine Birkaç Düşünce", (çev.: Bilge Karasu), *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi*, Roman Özel Sayısı, XIII, 154, Temmuz 1964, 762-765.

QUİRAUD, Pierre, "Üslûp İlminin Vazifeleri" (çev.: Eriman Topbaş), *Türk Yurdu*, 12, 53, Ocak 1992, 37-39.

RİYAD, Muhammed, "Tesir-i Şahname der-Mesnevi-yi Vamık u Azra-yi Unsurî", *Hilal*, 1348 h.ş., 7; 14-25.

RÜSTEMOVA, Azade, "Vamık ve Azra Adlanan Eserin Tale Yazısı", *Elmi Araşdırmalar* 1-2, Azerbaycan Elmler Akademiyası Nizamı *adına* Edebiyyat institutu, Bakı-"elm", 2000, 18-22

SAĞLIK, Şaban, "Şiirin Kapsam Alanındaki Kardeş Sanat: Öykü Öykünün Şiirdeki Macerası", *Hece Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı, 54-55-56, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, 350-370.

ŞENTÜRK, Atilla, "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", *Türk Dili*, 500, Ağustos 1993, s. 211-223.

TÖKEL, Dursun Ali. "Şiirin Korkusu, Şiirin Kurgusu: Divan Şiirinde Kurgu ve Anlam", *Hece Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı, 54-55-56, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, 305-322.

UNAMUNO, Miguel de, "Gerçeklik, Gerçekçilik Üzerine", (çev.: Bilge Karasu), *Türk Dili Dergisi*, Roman Özel Sayısı, XIII, 154, Temmuz, 1964, 766-771.

ÜNVER, İsmail, "Mesnevî", *Türk Dili Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, 430-563.

YETİŞ, Kazım, "Türkiyat Enstitüsü Kütüphânesindeki Tezlerin Bibliyografyası I", *İÜ EF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1981. XXIII, 265-327.

----------, "Türkiyat Enstitüsü Kütüphânesindeki Tezlerin Bibliyografyası II, *İÜ EF, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1981. XXVI, 317-350.

KİTAPLAR

ABDURRAHMAN SÜREYYÂ, *Mizanü'l-Belâga*, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1303.

AHAT, Azra, *Üslûp İlminde Yeni Bir Usul*, İÜ EF Yay., İstanbul, 1937.

AHMED ABDULCABBAROĞLU, *Tuhfetü'l-Letaif*, Süleymaniye Ktp., Ragıp Paşa Kitaplığı, Yahya Tevfik Efendi nu: 189.

AHMET CEVDET. *Kısās-ı Enbiyā I-VI*, Haz. Mahir İz, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000,

AKKUŞ, Metin, *Nefī Divanı'nda Tipler ve Kişilikler*, AÜ, FEF Yay., Erzurum, 1995.

----------.*Eski Türk Edebiyatı Nesir (Ders Notları)*, AÜ, FEF Yay., Erzurum, 1999.

----------. *Divan Şiirinde İnsan I - Dini Kişilikler*, AÜ, FEF Yay., Erzurum, 2000.

AKKUŞ, Muzaffer, *Kitāb-ı Gunyā*, TDK Yay., Ankara, 1995.

AKSAN, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Be-Ta Basım Yayım, İstanbul, 1993.

AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yay., Ankara, 1984.

----------. *Edebiyatta Üslūp ve Problemleri*, Akçağ Yay., Ankara, 1986.

ALAİN, *Edebiyat Üstüne Söyleşiler*, (çev.: Asım Bezirci), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul, 1985.

ALPTEKİN, Ali Berat, *Halk Hikāyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

ALTIPARMAK Muhammed İbni Muhammed Efendi, *Meāric'ün-Nübüvve (Nur-u Muhammed 1-2)*, (Osmanlıcadan Sadeleştiren: Sabri Yılmaz), Kit-San Yay., İstanbul, 1985.

AMÜLİ, Cevadī, *Zen der-Āyine-i Celāl ü Cemāl (Celāl ve Cemāl Aynasında Kadın)*, (çev.: Ejder Okumuş), İnsan Yay., İstanbul, 1996.

ANDEWS, Walter G., *Poetry's Voice, Society's Song* (*Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı)*, (çev.: Tansel Güney), İletişim Yay., İstanbul, 2000.

ARAT, Reşid Rahmeti, *Atabetü'l-Hakayık - Edip Ahmed B. Mahmud Yükneki*, AKDTYK TDK Yay.: 32, TTK Basımevi, Ankara, 1992.

ARİSTOTELES, *Poetika*, (çev.: İsmail Tunalı), 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999,

AŞIKPAŞAZĀDE, *Tarih (Aşıkpaşaoğlu Tarihi)*, (Haz. Atsız), MEB Yay., İstanbul, 1970.

AVFİ, Muhammed, *Lübābü'l-Elbāb*, (Edited by Edward G. Browne, M.A., M.B.,) Volume I-II, London-Leıden 1903-1906.

AYAN, Gönül, *Lāmi'ī Vāmık u Azrā (İnceleme-Metin)*, AKM Yay., Ankara, 1998.

AYDIN, Mehmet S., *Din Felsefesi*, 4. Baskı, Selçuk Yay., İstanbul, 1994.

AYTAÇ, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yay., Ankara, 1990.

----------, *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yay., İstanbul, 1999.

AYVAZOĞLU, Beşir, *İslâm Estetiği ve İnsan*, Çağ Yay., İstanbul, 1989.

----------. *Aşk Estetiği*, Ötüken Yay., İstanbul, 1993.

----------. *Güller Kitabı*, Ötüken Yay., İstanbul, 1996, s. 139.

BALTACIOĞLU, İsmayil Hakkı, *Türklerde Yazı Sanatı*, Kültür Bakanlığı Yay., Mersin, 1993.

BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1-2*, MEB Yay., İstanbul, 1971.

Barnabas İncili, (çev.: Mehmet Yıldız, Önsöz ve Notlar: Ali Ünal) Kültür Basın Yayın Birliği: 26, İnceleme Araştırma: 8, Gümüş Basımevi, Ayyıldız Matbaası.

BAYRAV, Süheylâ, *Chanson De Roland Edebiyat ve Üslûp Tahlili*, İÜ EF Yay., İstanbul, 1947.

BERKİ, Ali Himmet - KESKİOĞLU, Osman, *Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, 21. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2001.

BERTHELS, E.E., *Tarih-i Edebiyyāt-ı Farisī*, (çev.: Sīrūs-i Îzedī), 2 C. İntişarāt-ı Hirmend, Tahran, 1373-1374 h.ş.

BİLGEGİL, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

BİLGİN, Azmi, *Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi*, TDK Yay., Ankara, 1996.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kuran-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri* 8 C., Akçağ Yay., Ankara, 1991.

BROWNE, Edward G., *A Literary History of Persia*, Volume I-IV. Campbridge at the University Press. Cambridge, 1924.

BOURNEUR, R. - QUELLET, R., *l'Univers du Roman (Roman Dünyası ve İncelenmesi)*, (çev.: Hüseyin Gümüş), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.

BOYDAŞ, Nihat, *Talik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, MEB Yay., İstanbul, 1994.

BURSALI MEHMET TAHİR, *Osmanlı Müellifleri I-II-III*, (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.

CÂMÎ (Abdurrahman), *Nefahatü'l-Üns Min-Hazarati'l-Kudüs*, (çev.: Lamii, Sadeleştiren: Abdulkadir Akçiçek) Huzur Yay., İstanbul, 1981.

----------, *Baharistan*, (çev.: M. Nuri Gençosman), MEB Yay., İstanbul, 1985.

CAMİ'Î (Manisalı), *Vāmık u Azrā*, Süleymaniye Ktp. Fatih Bl. No: 4142.

CAN, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 4. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ?.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, 18 C., Akçağ Yay., Ankara, 1991.

CANIM, Rıdvan, *Lâtifî Tezkiretü'ş-Şuārā ve Tabsırātu'n-Nuzāmā* AKM Yay., Ankara, 2000.

CARLAUI, J.C., - FİLLOX, J.C., *Edebî Eleştiri*, (çev.: Ayşe Hümeyra Çakmaklı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985.

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, , 2. Baskı, Paradigma Yay., İstanbul, 1999.

COOMARASWAMY, Ananda K., *The Transformation of Nature in Art (Sanatın Tabiatındaki Başkalaşım)*, (çev.: Neşat Özdemiroğlu), İnsan Yay., İstanbul, 1995.

ÇAMUROĞLU, Reha, *Tarih Heterodoksi ve Babaîler*, 3. Baskı, Om Yay., İstanbul, 1999.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.

ÇELEBİOĞLU, Amil. *Kanūnî Sultān Süleymān Devri Türk Edebiyatı*, MEB Yay.: İstanbul,1994.

----------. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul, 1998.

----------. *Türk Edebiyatında Mesnevi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999.

DAVUD EFENDİ, *Şerh-i Delail-i Hayrat*, Bosneviyyü'l-Hacc Muharrem Efendi Basmahanesi, 1304.

DEMİR, Yavuz, *İlk Dönem Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi*, Akçağ Yay., Ankara, 1995.

DEMİREL, Mustafa, *Kemal Paşazāde, Yusuf u Züleyha*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983.

DEVLETŞAH, *Tezkiretü'ş-Şuara*, (çev.: Necati Lugal), 4 C., Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

DİLÇİN, Cem, *Mesūd bin Ahmed Süheyl ü Nevbahar (İnceleme-Metin-Sözlük)*, AKM Yay., Ankara, 1991.

----------,*Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 3. Baskı, TDK Yay., Ankara, 1995.

DİNO, Güzin, *Türk Romanının Doğuşu*, Cem Yay., İstanbul, 1978.

DOĞAN, Muhammed Nur, *Fuzūlī Leylā ve Mecnūn*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1996.

----------, *Fuzūlī'nin Poetikası*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1997.

DÜRDER, Baha, *Roman Anlayışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.

EBU NASR SERRĀC TŪSĪ, *el-Lüma (İslam Tasavvufu)*, (çev.: H. Kāmil Yılmaz), Altınoluk Yay., İstanbul, 1996.

EBU'L-KELĀM ĀZĀD, *Te'emmulāt fī Şahsiyyeti Zu'l-Quarneyn (Zülkarneyn Kimdir)*, (çev.: Muharrem Tan), İz Yay. İstanbul, 2000.

ECKMANN, Jānos, *Çağatayca El Kitabı*, (çev.: Günay Karaağaç), İÜ EF Yay.: 3412, EF Basımevi, İstanbul , 1988.

EDİSKUN, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

EFLĀKĪ El-Ārifī, *Menākibü'l-Ārifīn* (Yayınlayan: Tahsin Yazıcı), 2 C., 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1976.

ELÇİN, Şükrü, *Türk Edebiyatında Tabiat*, AKM Yay., Ankara, 1993.

ELIADE, M. - COULIANO, Ioan P., *Dictionnaire des Religions (Dinler Tarihi Sözlüğü)*, (çev.: Ali Erbaş), İnsan Yay., İstanbul, 1997.

ERASLAN, Kemal, *Mevlāna Sekkākī Divanı*, TDK Yay., Ankara, 1999.

ERBAY, Erdoğan, *Eskiler ve Yeniler*, Akademik Araştırmalar, Erzurum, 1997.

EREN, Hasan, *Türklük Bilimi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1998.

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 16. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1985.

ERGUN, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, 3 C., İstanbul, 1935-45.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnāme* (*Evliya Çelebi Seyahatnāmesi)*, (Haz.: Zuhurī Danışman), 13 C., Zuhurī Danışman Yay., İstanbul 1969-1971.

EVOLA, J. ve GUÉNON, R., *Diorama Filosofico, Les Armes Symboliques* (*Savaş Metafiziği ve Sembolik Silahlar)*, (çev.: A. Ataman, M. Tahralı, İ. Taşpınar), İnsan Yay., İstanbul, 2000.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, *Anadolu inançları-Anadolu Mitologisi*, Geçit Kitabevi Yay., İstanbul, 1987.

FASİH AHMET DEDE b. Muhammed. *Vāmık u Azrā'dan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisü'l-Küttap Bl. 1212. (s. 61-75)

FINN, Robert P., *Türk Romanı*, (çev.: Tomris Uyar), Bilgi Yay., İstanbul, 1984.

FİRDEVSİ, *Şehname*, (çev. Necati Lugal), 4 C. MEB Yay., İstanbul, 1994.

FORSTER, E. M., *The Aspects of Novel (Roman Sanatı)*, (çev.: Ünal Aytür), 2. Baskı, Adam Yay., İstanbul, 1985.

GIBB, E.J.Wilkinson, *A History of Ottoman Poetry (Osmanlı Şiir Tarihi)*, çev. Ali Çavuşoğlu), II C., Akçağ Yay., Ankara, 1999.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Alevi-Bektaşi Nefesleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

----------, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Yay., İstanbul, 1977.

GRÖNBECH, K., *Der Türkisch Sprachbau (Türkçe'nin Yapısı)*, (çev. Mehmet Akalın), TDK Yay, Ankara, 1995.

HAMİLTON, Edith, *Mythology (Mitologya)*, (çev.: Ülkü Tamer), 10. Baskı, Varlık Yay., İstanbul, 2000.

HAMMER, Jozeph V., *Vamik und Asra, d.i. des Gluhende und die Bluhende, das älteste Persische Romantische Gedicht*, Wien, 1833.

HASAN ÇELEBİ (Kınalızade), *Tezkiretü'ş-Şuara*, (Haz. İbrahim Kutluk), 2 C., TTK Yay., Ankara, 1989.

HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, (çev.: Müntekim Ökmen), 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

HOLBROOK, Victoria R., *The Unreadable Shores of Love (Aşkın Okunmaz Kıyıları)*, (çev.: Erol Köroğlu-Engin Kılıç), İletişim Yay., İstanbul, 1998.

HÜSEYİN VASSAF, *Sefine-i Evliya*, (Osmanlıcadan çev.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Seha Neşriyat, İstanbul, 1990.

İBN ARABÎ, *Fi ma'rifeti makāmi'l-muhabbe (İlâhî Aşk)*, (çev.: Mahmut Kanık), 2. Baskı, İnsan Yay., İstanbul, 1992.

İBN HAZM, *Le Collier du Pigeon ou de l'amour et des amants, Tawg al-hamama fi'lulfa Wa'l-ullaf (Güvercin Gerdanlığı)*, (çev.: Mahmut Kanık), 6. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

İBN KESİR, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), 16 C., Çağrı Yay., İstanbul, 1991.

İBN SİNÂ, vd., *Aşk Risâleleri*, (çev.: M. Fatih Birgül), Sır Yay., İstanbul, 2000.

İBN SİNÂ, SÜHREVERDİ, A. GAZZÂLÎ, N. RÂZÎ. *İslâm Felsefesi'nde Sembolik Hikâyeler 1*, (çev. Derya Örs vd.), İnsan Yay., İstanbul, 1997.

İBNÜ'L-KAYYUM EL-CEVZİYYE, *Hadi'l-Ervâh (Cennetteki Hayat)*, (çev.: İsmail Hakkı Sezer), 2. Baskı, Uysal Kitabevi Yay., Konya, 1998.

----------, *Ravzatü'l-Muhibbin ve Nüzhetü'l-Müştakin (Sevenlerin Bahçesi Aşka ve Aşıklara Dair)*, (çev.: İbrahim Doğu), Ahsen Yay., İstanbul, 2001.

İBRAHİM HAKKI (Erzurumlu), *Marifetnâme*, Hasankale, ?

İPEKTEN, Haluk, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri*, AÜ FEF, Erzurum,

----------, 1986.*Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yay., İstanbul, 1994.

----------, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yay., İstanbul, 1996.

İPEKTEN, H - İSEN, M - TOPARLI, R - OKÇU, N - KARABEY T., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, KTB Yay., Ankara, 1988.

İSEN, Mustafa, *Sehi Bey Heşt Behişt (Tezkire)*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.

----------, *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

İSMAİL ANKARAVÎ, *Miftahü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha*, Tasvir-i Efkâr Matbaası, İstanbul, 1284.

KAHRAMAN, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, 6. Baskı, Marifet Yay., İstanbul, 1993.

KAHRAMAN, Mehmet, *Leyla ve Mecnun Romanı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.

KALADZE, İnga, *Unsurî'nin Epik Şiiri*, Tiflis, 1983.

KANAR, Mehmet, *Fehmî ve Şebisterî'den Şem ve Pervane*, İnsan Yay., İstanbul, 1995.

KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, 3. Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1996.

KARAAĞAÇ, Günay, *Lutfî Divanı*, TDK Yay., Ankara, 1997.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, *Edebiyat Sanatı*, 2. Baskı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980.

KARAHAN, Abdülkadir, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İÜ EF Yay., İstanbul, 1980.

KARAKAYA, Zeki, *Edebî Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım*, Etüt Yay., Samsun, 1999.

KARTAL, Ahmet, *Klasik Türk Şiirinde Lale*, Akçağ Yay, Ankara, 1998.

KATİP ÇELEBİ, *Keşf-el-Zünûn*, 2 C., Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

KAVRUK, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, MEB Yay., Ankara, 1998.

KEKLİK, Nihat, *Felsefenin İlkeleri*, Doğuş Yay., İstanbul, 1982.

KIRAN, Z., *Dilbilim Akımları*, 2. Baskı, Onur Yay., Ankara, 1996.

KIRAN, Z. - KIRAN, A. ,*Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seçkin Yay., Ankara, 2000.

KILIÇ, Filiz, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ yay., Ankara, 1998.

KILIÇ, Sadık, *Tabiattaki Metafizik ve Guenon'un Doğu Metafiziği*, Akçağ Yay., Ankara, 1995.

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat, Zebur ve İncil), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2000.

KOMİSYON, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.

KORKMAZ, Zeynep, *Türkçe'de Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK Yay., Ankara, 1994.

KÖKSAL, M. Asım, *İslam Tarihi*, 11+1 C., Şamil Yay., İstanbul, 1981.

----------, *İslam Tarihi, Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası*, Akçağ Yay., Ankara, 1984.

----------, *Büyük Peygamberler Tarihi*, 2 C., Köksal Yay., İstanbul, 1999.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 2. Baskı, Diyanet Yay., Ankara, 1966.

----------. *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul, 1986.

----------. *Edebiyat Araştırmaları 2*, Ötüken Yay., İstanbul, 1989.

KUDRET, Cevdet, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, 5. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987.

KUNDERA, Milan, *L'Art du Roman (Roman Sanatı)*, (çev. İsmail Yerguz), Afa Yay., İstanbul, 1989.

KURNAZ, Cemal, *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1996,

KÜLEKÇİ, Numan, *Mesnevi Edebiyatı Antolojisi*, II C. Aktif Yay., Erzurum, 1999.

LEVEND, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980.

----------. *Türk Edebiyatı Tarihi I Giriş*, 3. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1988.

LİNGS, Martin, *The Life of Muhammad (Hz. Muhammed'in Hayatı)*, (çev. Nazife Şişman), 21. Baskı, İnsan Yay., İstanbul, 2000.

LİVİNGSTON, Ray, *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, (çev.: Necat Özdemiroğlu), İnsan Yay., İstanbul, 1998.

MACİT, Muhsin, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ankara, 1996

MALİK B. NEBİ, *Kuran-ı Kerim Mucizesi*, (çev.: Ergun Göze), TDV Yay., Ankara, 1991.

MANSEL, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, 7. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1999.

MEHMET RİFAT, *Mecmâü'l-Edeb*, 3 C.. Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1308.

MEREDİTH-OWENS, G.M., *Meşairu'ş-Şuarâ or Tezkere of Aşık Çelebi*, Lowe Brydone Ltd. Londra, 1971.

MERİÇ, Münevver Okur, *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid (İnceleme-Metin)*, AKM Yay., Ankara, 1997.

MİLLAS, Herkül. *Türk Romanı ve "öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Üniversitesi Yay., İstanbul, 2000.

MİRALAY SÜLEYMAN BEY, *Mebânii'l-İnşâ*, 2 C. Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1288-1289.

MİYASOĞLU, Mustafa, *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, Ötüken Yay., İstanbul, 1998.

MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yay., İstanbul, 1983.

MUHİDDİN-İ ARABİ, *Fütûhât-ı Mekkiye*, (çev.: Selahattin Alpay), Esma Yay., İstanbul, ?,

MUᶜÎN, Muhammed, *Ferheng-i Farisi, Silsile-i Ferhenghâ-yı "Muᶜîn"* 6 C., Müessese-i İntişârât-ı Emirkebîr, Tahran 1371 h.ş.

MÜRŞİD 3.0 (C.D), Turan Yazılım.

MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SADEDDİN EFENDİ, *Mecellütü'n-Nisâb*, Kültür Bakanlığı Yayınları (Tıpkıbasım) Ankara, 2000.

NECİP EL-KEYLANÎ, *Medhal ilâ Edebi'l-İslâmî (İslâmî Edebiyata Giriş)*, (çev.: Ali Nar), Risale Yay., İstanbul, 1988.

NEFESZÂDE İBRAHİM, *Gülzar-ı Sevâb*, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul, 1938.

NEFÎSÎ, Said, *Tarih-i Nazm u Nesr*, II C.,Tahran, 1363 h.ş.

NİZAMİ, *Hüsrev ü Şirîn*, (çev. Sabri Sevsevil), MEB Yay., İstanbul, 1994,

NOYAN (Dedebaba), Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, 9 C., Ardıç Yay., Ankara, 1998.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı - Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, 2. Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1996.

OĞUZ, Muhammed İhsan, *İslâm'da Kazâ ve Kader*, 2. Baskı, Oğuz Yay., 1993.

OKAY, M. Orhan, *Kültür ve Edebiyatımızdan*, Akçağ Yay., Ankara, 1991.

OKAY, Orhan - AYAN, Hüseyin, *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk*, 2. Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1992.

ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Cemal Kurnaz), TDV Yay, Ankara, 1992.

ÖMER NESEFİ, *Akaid*, (Haz. M. Seyyid Ahsen), 12. Baskı, Bayrak Yay., İstanbul, 1992.

ÖNAL, Mehmet, *En Uzun Asrın Hikâyesi (Yeni Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım)*, Akçağ Yay., Ankara, 1999.

ÖZ, Baki, *Bektaşilik Nedir (Bektaşilik Tarihi)*, Der Yay., İstanbul, 1997.

ÖZCAN, Abdulkadir, Şakaık-ı Numaniye ve Zeyilleri 5 C., Çağrı Yay., İstanbul, 1989.

ÖZDEMİR, Emin, *Yazınsal Türler*, Bilgi Yay., İstanbul, 1999.

ÖZDENÖREN, Rasim, *Ruhun Malzemeleri*, Risale Yay., İstanbul, 1986.

ÖZMEN, İsmail, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, 5 C., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Türkçe'de Roman*, 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1985,

ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar*, V C., 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü I-II*, Akçağ Yay., Ankara - ?

PARLA, Jale, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, 3. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

PEKOLCAY, Necla - ERAYDIN, Selçuk, *İslâmî Türk Edebiyatı*, 3. Baskı, İrfan Yay. İstanbul, 1976.

POSPELOV, Gennady N., *Edebiyat Bilimi*, (çev.: Yılmaz Onay), Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul, 1995.

PROPP, Vladimir, *Masalın Biçimbilimi*, (çev.: Mehmet Rifat-Sema Rifat), BFS Yay., İstanbul, 1985.

PÜRCEVÂDÎ, Nasrullah, *Bûy-i Cân (Can Esintisi İslam'da Şiir Metafiziği)*, (çev.: Hicabi Kırlangıç), İnsan Yay., İstanbul, 1998.

RANDALL, William L., *The Stories We Are An Essay on Self-Creation (Bizi "Biz" Yapan Hikâyeler),* (çev.: Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999.

RECAİZADE MAHMUD EKREM, *Talim-i Edebiyat,* İstanbul, 1330.

REŞİD, *Nazariyât-ı Edebiyye,* 2 C., Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1328.

RİYAHÎ, Muhammed Emin, *Zebân u Edeb-i Farsî der Kalemrov-i Osmânî (Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı),* (çev. Mehmet Kanar), İnsan Yay., İstanbul, 1995.

RYPKA, Jan, *History of İranian Literature (Tarih-i Edebiyat-ı İran),* (çev.: İsa Şehâbî), Çaphane-i Milli-yi İran, Tahran, 1354 h.ş.

SAFÂ, Zebihullâh, *Tarih-i Edebiyyât, Der-Îrân,* V C., Tahran, 1371 h.ş.

SAFİYURRAHMAN EL-MÜBAREK-FURİ. *Er-Rahiku'l-Mahtum* (*Peygamber Efendimiz Hayatı ve Daveti),* (çev.: Halil İbrahim Kutlay), Risale Yay., İstanbul, 1999.

SAİD PAŞA (Diyarbekirli), *Mizanü'l-Edeb,* İstanbul, 1305.

SALİHOĞLU, Hüseyin, *20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı,* İmge Kitabevi Yay, Ankara, 1995.

SAUSSURE, Ferdinand de, *Cours de Linguistique Generale (Genel Dilbilim Dersleri),* (çev.: Berke Vardar), Multilingual, İstanbul, 1998.

SAVRAN, Ahmet - ÇÖĞENLİ, M. Sadi, *Osmanlıca ve Arşiv Rehberi,* AÜ, FEF Yay., Erzurum, 1989,

SCHİMMEL, Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş,* Kırkambar Yay., İstanbul, 1999.

SEFERCİOĞLU, Nejat, *Nev'i Divanı'nın Tahlili,* 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2001.

SERİN, Muhiddin, *Hat Sanatımız,* Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1982.

SERTOĞLU, Midhat. *Osmanlı Tarih Lûgatı,* 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.

SETTÂRÎ, Celâl, *Derd-i Aşk-ı Züleyhâ (Züleyha'nın Aşk Derdi Hz. Yusuf Kıssası),* (çev.: Mehmet Kanar), İnsan Yay., İstanbul, 1998.

STANZEL, Franz K., *Typische Formen des Romans (Roman Biçimleri),* (çev.: Fatih Tepebaşılı), Çizgi Kitabevi, Ankara, 1997.

STEVİCK, Philip, *The Theory of the Novel (Roman Teorisi),* (çev. Sevim Kantarcıoğlu), Gazi Üniversitesi Yay., Ankara, 1988.

SUBAŞI, M. Hüsrev, *Yazıya Giriş,* Dersaadet Yay., İstanbul, 1987.

SÜGEN, Yücel, *Astroloji ve Geleceği Görmek*, Seç Yayın Dağıtım, İstanbul, 2000.

SÜHREVERDÎ, Şihabuddîn. *Avârifü'l-Meârif (Gerçek Tasavvuf)*, (çev.: Dilaver Selvi), 2. Baskı, Umran Yay., İstanbul, 1995.

ŞEFİ, Muhammed, *Vâmık u Azrâ-yı Unsurî*, Çap-ı Danişgah-ı Pencap, Lahor, 1967.

ŞEMÎSÂ, Sirûs, *Ferheng-i Telmihât*, İntişârât-ı Firdevs, Çaphane-i Râmin, Tahrân, 1366 h.ş.

ŞEMSEDDÎN SÂMÎ, *Kâmûsu'l-A'lâm*, 6 C., Kaşgar Neşriyat (Tıpkıbasım / facsimile), Ankara, 1996.

TABERÎ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberî-yi Kebîr* (Tercümesi) 3 C., çev.: ?, Şirket-i Sahhafiye-yi Osmaniye Neşriyatı, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1306.

TABERÎ, Muhammed Ali, *Zübdetü'l-Asar*, Müessese-i İntişarât-ı Emîr Kebir, Tahran, 1372.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1976

----------, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz. Zeynep Kerman), 4 Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1995.

TARLAN, Ali Nihat, *Şeyhî Divanını Tetkik*, Sühulet Basımevi, İstanbul, 1934.

----------, *Fuzûlî Divanının Şerhi*, 3 C., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985.

TATLISU, Ali Osman, *Esmaü'l-Hüsna Şerhi*, 10. Baskı, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990.

TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) 1*, Ötüken Yay., İstanbul, 2001.

TERBİYET, Muhammed Ali, *Makalât-ı Terbiyet*, İntişarat-ı Dünya-yı Kitab, Tahran, ?

TOBİAS, Ronald B., *Roman Yazma Sanatı*, (çev.: Mehmet Harmancı), Say Yay., İstanbul, 1996.

TODOROV, Tzvetan, *Theorie de la Litterature. Textes des formalistes russes (Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri)*, (çev.: Mehmet Rifat - Sema Rifat), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1995.

TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2001.

TOPALOĞLU, Bekir, *Kelam İlmi*, 2. Baskı, Damla Yay., İstanbul, 1991.

TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.

TURİNAY, Necmettin, *Kültür Dil ve Sanata Dair*, Akçağ Yay., Ankara, 1996.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Alevi Bektaşi Kimliği (Sosyo-Antropolojik Araştırma)*, 3. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 1995.

UÇAR, Şahin, *Tarih Felsefesi Meseleleri*, Nehir Yay., İstanbul, 1997.

ULUDAĞ, Süleyman, *İslamda İnanç Konuları ve İtikadi Mezhebler*, Marifet Yay., İstanbul, 1992.

----------, *Sûfî Gözüyle Kadın*, İnsan Yay., İstanbul, 1998.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV C., 8. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1998.

ÜÇIŞIK, Seyyid Ahmet Mekki, *Saadet-i Ebediyye Tam İlmihal* , (Haz. M. Sıddık Gümüş) , Hakikat Kitabevi, İstanbul, 1985.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. *İslam Düşüncesi*, 2. Baskı, Ülken Yay., İstanbul, 1995.

WELLEK, R. - VARREN, A., *Theory of Literature (Edebiyat Teorisi)*, (çev.: Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.

YAZIR, M. Bedreddin, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli I-II*, (Haz. Uğur Derman), 2. Baskı, Diyanet Yay., Ankara, 1981.

YAZIR, Muhammed Hamdi (Elmalılı), *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri*, 10 C. Eser Neşriyat, İstanbul, 1971.

YENİTERZİ, Emine, *Divan Şiirinde Nat*, TDV Yay., Ankara, 1993.

YETİŞ, Kazım, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, AKM Yay., Ankara, 1996.

YILMAZ, Durali, *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992.

YÖRÜKÂN, Turhan, *Yunan Mitolojisinde Aşk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 2000.

YÜCEL, Tahsin, *Anlatı Yerlemleri Kişi/Süre/Uzam*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1993.

ZEKERİYA B. MUHAMMED, *Nûru'l-Hudâ Limen İhteda*, (çev. Karakaşzade Ömer), Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1286.

Zerdüşt Avesta, (çev.: Eshat Ayata), Kora Yay, İstanbul, 1998.

ZÜLFİKAR, Hamza, *Türkçe'de Ses Yansımalı Kelimeler*, TDK Yay., Ankara, 1995.

SÖZLÜKLER

AHMET VEFİK PAŞA, *Lehce-i Osmānī*, (Haz.: Recep Toparlı), TDK Yay., Ankara, 2000.

AHTERÎ Mustafa b. Şemsüddin Karahisār, *Ahterī Kebir, Arapça-Türkçe Büyük Lugat*, (Haz.: İ. İlhami Ulaş, Abdülkadir Dedeoğlu), Osmanlı Yay., İstanbul, 1978.

AKSOY, Ömer Asım - DİLÇİN, Dehri, *Tarama sözlüğü*, (Haz. Cem Dilçin), TDK Yay., Ankara, 1993.

----------*Tarama Sözlüğü*, VIII C., 2. Baskı, TDK Yay., Ankara, 1996.

ALTAYLI, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü* II C., MEB Yay., İstanbul, 1994.

ĀMĪD, Hasan, *Ferheng-i Amīd*, 9. Baskı, Sazman-ı İntişarat-ı Cāvidān, 1354 h.ş.

BAYTOP, Turhan, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1997.

ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Arapça Deyimler sözlüğü*, AÜ, FEF Yay., Erzurum, 1993.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lūgat*, 16. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1999.

DİHHODĀ, Ali Ekber, *Lugatnāme*, 14+1 C., Müessese-i İntişārāt ü Çap-ı Danişgah-ı Tahran, 1372-1373 h.ş.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, Sosyal Yay., İstanbul, 1991.

EYÜBOĞLU, E. Kemal, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, 2 C., Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş., İstanbul, 1973.

GRİMAL, Pierre, *Mitoloji sözlüğü - Yunan ve Roma*, (çev. Sevgi Tamgüç), Sosyal Yay., İstanbul, 1997.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

KADRİ, Hüseyin Kazım, *Türk Lügātı* IV C., Maarif Vekaleti Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

KANAR, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yay., İstanbul, 1998.

KOMİSYON, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 4 C., MEB Yay, Ankara, 1995.

MACİT, Muhsin, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ankara, 1996.

MEHMED ESAD EFENDİ (Şeyhülislam), *Lehcetü'l-lügat*, (Haz. H. Ahmet Kırkkılıç), TDK Yay., Ankara, 1999.

MUHAMMED HÜSEYİN b. Halef et-Tebrizî, *Burhân-ı Katı* (Mütercim Asım Efendi), (Haz.: Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK Yay., Ankara, 2000.

MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995.

MUTLU, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yay., Ankara, 1995.

ÖZER, Mine Esiner, *Yazma Kitap Sanatları sözlüğü*, İÜ Fen Fakültesi, İstanbul, 1985.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III C., MEB Yay., İstanbul, 1993.

REDHOUSE, Sir James, *Turkish and English Lexicon*, 2. Baskı, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

SARI, Mevlüt, *El-Mevârid, Arapça-Türkçe Lugat*, Bahar Yay., İstanbul, ?

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügatı*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.

ŞEMSEDDİN SAMİ. *Kâmûs-ı Türkî*, 2. Baskı, Çağrı Yay., İstanbul, 1987.

ŞİMŞEK, Sait - UZUN, Taceddin, *Arapça-Türkçe Deyimler, Kalıp İfadeler, Atasözleri*, Beyan Yay., İstanbul, 1991.

ŞÜKÜN, Ziya, *Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya Farsça-Türkçe Lügat* 3 C., MEB Yay., İstanbul, 1996.

TANYERİ, M. Ali, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yay., Ankara, 1999.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul, 1991.

VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, ABC Kitabevi, İstanbul, 1998.

VARLIK, Mustafa Ç. vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, II C., Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul - ?

DİZİN
(Şahıs - Eser - Yer Adları)

I. Bayezid, 120
I. Murad, 123
I. Mütevekkil, 136
I. Selim (Yavuz Sultan Selim), 135
II. Bayezid, 38, 39, 40, 120, 146
II. Hanri, 134
II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), 128
II. Murad, 130
II. *Murād*, 129, 130
II. Tuğrul, 141
III. Mütevekkil, 125, 135
III. Tuğrul, 127
XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler, 8
19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 70
20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı, 258
A History of Ottoman Poetry, 18
A Literary History of Persia, 37
Abbas, 74
Abdal Musa, 145, 162, 168
Abd-i Avf bin Hars, 74
Abdulgani Pir Babaī, 161
Abdullāh, 90, 98, 100, 149
Abdullāh b. Ebi Kuhafe, 82
Abdullāh b. Tahir, 14, 18
Abdullāh ibn Zeyd, 101
Abdullah-ı Tahir Fermanferma-yi Horasanī, 15
Abdulmuttalib, 74, 98, 99
Abdurrahman bin Avf, 74
Abdurrahman Fehmi Efendi, 391
Abdülhak Hamit, 414
Abī, 5
Abydos, 43, 44, 46
Acayibü'l-Mahlukāt, 57
Acem, 153
Aclunī, 244
Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, 401
Ada, 261
Adanuş, 41
Adem, 75, 76, 77, 86, 87, 93, 98, 102, 105, 109, 160, 163, 215, 237, 241, 282, 304, 334, 337, 441
Aden, 153, 189, 208, 222, 421
Adī, 139
Adlī, 128
Aferinname, 269
Affan, 113
Afganistan, 154, 237
Afrika, 154
Afrodit, 240
Afrutşal, 41
Ağrı, 109
Ağrıboz Adası, 134
Ahat, Azra, 404
Ahmed (Hz. Muhammed), 77, 96, 98, 99
Ahmed Abdulcabbaroğlu, 436
Ahmed b. Hasan-ı Meymendī, 138
Ahmed Farukī, 177
Ahmed Refik Bey, 161
Ahmedī, 38, 141
Ahmed-i Muhtar (Hz. Muhammed), 99
Ahmed-i Mürsel (Hz. Muhammed), 99
Ahmed-i Yesevī, 145, 148
Ahmet Cevdet, 85, 90, 93, 115, 239
Ahmet Midhat Efendiye, 261
Ahmet Namıkıyy-i Camī, 164
Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, 215
Ahnuh, 93
Ahriman, 169
Ahsen, M. Seyyid, 204
Ahura Mazdah, 169
Ahzab, 101, 275
Aişe, 80, 82, 102, 115, 117
Akaid, 204
Akalın, Mehmet, 445
Akçiçek, Abdulkadir, 145
Akīk, 112
Akkerman, 120
Akkuş, Metin, 73, 76, 83, 88, 91, 94, 96, 104, 108, 114, 116, 183, 239, 272
Akkuş, Mehmet, 145
Akkuş, Muzaffer, 444
Akmaion, 98
Akroinon, 149

Aksan, Doğan, 407, 417
Aksoy, Ömer Asım, 435, 440
Aksu, 149
Aktaş, Şerif, 290, 296, 305, 309, 349, 359, 362, 403, 404, 406, 409
Akyazılı Sultan, 147
Alaaddin Keykubad, 149
Alâî, 262
Alain, 376
Alami, 184
Alaüddevle, 119, 120, 136
Alaüddin Bey, 136
Alevi Bektaşi Kimliği, 147
Alevi-Bektaşi Nefesleri, 146
Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi, 164
Alexander (İskender), 124
Alfatiş, 41
Algar, Hamid, 164
Ali, 6, 7, 23, 77, 78, 80, 81, 85, 86, 89, 91, 94, 104, 110, 112, 115, 117, 139, 145, 146, 149, 163, 164, 168, 240, 241, 271
Ali el-Alâ, 163
Ali Evsat, 91
Ali Şah-ı Kaçar, 37
Aliyü'l-asgar, 91
Aliyyü'l-Murtaza (Hz. Ali), 78
Alkibiades, 45
Allâh'ın Arslanı (Hz. Ali), 78
Alpay, Selahattin, 88
Altıparmak (Muhammed ibni Muhammed Efendi), 99, 102
Alusî, 184
Amasis, 42
Amasya, 161
Ameinias, 219
Amiel, 359
Amina, 114
Amine, 98, 99
Amir, 100
Amr b. Luhay, 209
Amram, 94
Ana Brittanica Genel Kültür Ansiklopedisi, 45, 147
Anadolu, 124, 129, 135, 136, 141, 144, 146, 147, 149, 155, 156, 161, 162, 163, 164, 168, 224, 273, 437, 438, 439, 440, 441, 444, 445, 446, 447, 448, 451, 452
Andrea Dorya, 134
Andrews, Walter G., 358, 360
Angra Mainyu (Ehrimen), 167
Anî, 5
Ankara, 3, 4, 5, 8, 12, 18, 35, 39, 40, 50, 58, 66, 68, 85, 89, 91, 99, 101, 103, 119, 125, 130, 136, 137, 144, 148, 162, 164, 172, 173, 195, 197, 210, 211, 214, 215, 228, 257, 258, 261, 262, 266, 270, 284, 290, 311, 342, 355, 368, 390, 403, 407, 408, 427, 436, 443, 444, 445
Anlatı Yerlemleri, 362
Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, 172
Anton, 61, 63
Antonius, 261
Aphrodite, 43, 44, 45
Araba Sevdası, 386
Arabistan, 153, 154
Arafat, 87
Arapça Deyimler Sözlüğü, 175
Ararat, 109
Arat, Reşid Rahmeti, 443
Arestû (Aristo), 144
Aristalîs (Aristo), 144
Aristatalîs (Aristo), 144
Aristo, 124, 125, 143, 144, 189, 310
Aristu (Aristo), 144
Aristutalîs (Aristo), 144
Arslan (İtibarî) 26, 158, 297, 316, 318, 319, 325, 326, 329, 333, 334, 338, 339, 345, 364, 425
Arslan (Hz. Ali), 78
Artus, 257
Arya, 170
Asaf, 4, 56, 57, 58, 78, 79, 114, 134, 135, 430
Asaf-ı Sanî, 56, 57, 58
Asenistan, 42
Aslı ile Kerem, 262
Astroloji ve Geleceği Görmek, 187
Asuriye, 157
Asya, 124
Asya-yı Suğra, 163
Aşık Çelebi, 4, 39
Aşık Çelebi Tezkireleri'nde Şair Tetkik ve Tenkidi, 388
Aşık Paşazâde, 144, 145
Aşıkpaşaoğlu Tarihi, 144
Aşk, 362
Aşk Estetiği, 276
Aşk Risaleleri, 279
Aşkın Okunmaz Kıyıları, 257

Atabetü'l-Hakayık, 443
Ataç, Nurullah, 264
Ataman, A., 274
Atay, Oğuz, 384
Atlantis, 261
Atsız, Nihal, 169
Avārifü'l-Meārif, 218
Avesta, 169, 170
Avfi, Muhammed, 33
Avnī, 129
Avrupa, 43, 45, 129, 154, 170, 259, 265, 267
Ay Hatun, 198
Ayan, Gönül, 16, 39, 40, 50, 59, 60, 64
Ayas, 214
Ayata, Eshat, 170
Ayaz, 3, 138, 139, 180, 213, 214
Aydın, Mehmet S., 275
Aytaç, 261, 271, 285, 287, 384, 385, 386, 398, 401, 407, 409
Aytaç, Gürsel, 261, 265, 385
Aytür, Ünal, 257
Ayvazoğlu, Beşir, 211, 219, 276
Ayyukī, 269
Azad, 198
Azag Denizi, 156
Azazil, 75
Azer, 92, 107
Azerbaycan, 17, 121, 127, 153, 173, 220
Azıdahaka, 122
Aziz Thomas Aquinas, 281
Baba İlyas, 144, 161, 168
Baba İshak, 161, 162, 168
Baba Resul, 144
Baba Resulullāh, 161, 162
Baba Şüca, 168
Babaeski, 147
Babek, 23, 25, 217, 333, 335, 336, 338, 340, 379, 382, 411, 413
Babil, 87, 107, 150, 153, 165, 195
Bachelard, Gaston, 406
Bacon, 261
Badçin, 57
Bağdat, 18, 51, 125, 127, 153, 155, 196, 246, 386
Baharistan, 19
Bahira, 99
Bahr, 229
Bakı (Bakü), 17
Baki Mezarlığı, 101
Balkanlar, 129, 130
Bally, Charles, 398, 416
Baltacıoğlu, İsmayil Hakkı, 195
Banarlı, Nihat Sami, 142
Barbaros Hayrettin Paşa, 126, 134
Barbed, 201
Barnabas İncili, 95, 100
Barthes, Roland, 404
Basra, 99, 110, 155
Batı Akdeniz, 125
Batı Trakya, 124
Battal Gazi (bkz. Seydi Gazi), 145, 148, 149, 162
Bayrav, Süheyla, 409
Baytop, Turhan, 210
Bedahşan, 237
Bedir, 74, 83, 84, 101, 104, 109, 111, 112, 115, 241
Bedr-i Dilşad, 269
Behiştī, 12, 19, 39, 61
Behmen, 25, 26, 27, 28, 29, 52, 53, 62, 63, 64, 121, 132, 133, 147, 148, 158, 170, 171, 245, 246, 296, 297, 300, 306, 315, 316, 319, 320, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 353, 371, 373, 381, 383, 387, 388, 413, 425, 426, 427, 438, 439, 447
Behmen-i Diraz-dest, 186
Behram (Hürmüz'ün oğlu), 140
Behram Gur, 120, 121
Behram-ı Çubin, 201
Behramşah, 141
Behselus, 41
Bektaşilik Nedir (Bektaşilik Tarihi), 147
Belgrat, 125
Belh, 62, 142, 155
Belkis, 27, 55, 56, 79, 80, 114, 178, 281, 429, 440
Belya (Hızır), 87
Berahya, 79
Berhī, 15
Berki, 101
Berki, Ali Himmet, 101
Berthels, E.E., 16, 18, 33, 43
Beşir, 61
Betül, 80
Bevz, 75
Beyatlı, Yahya Kemal, 414
Beyrut, 415

Beytü'l-Hazen, 116
Beytü'l-Makdis, 81, 82, 184
Beytü'l-Mukaddes, 156
Beyzadeoğlu, Süreyya A., 273
Bezirci, Asım, 376
Bicade, 57, 58
Bidat, 132
Bihzad, 23, 52, 192, 334
Bil, Thomas Vilyam, 35
Bilgegil, M. Kaya, 183, 395
Bilgin, Azmi, 444
Bilmen, Ömer Nasuhî, 173, 207, 225
Bin, 75
Binbir Gece Masalları, 262, 305
Bir Bilim Adamının Romanı, 384
Bir Delikanlının Romanı, 362
Birgül, M. Fatih, 279
Birunî, 15, 18, 34
Bisütun, 192, 202
Biyur, 122
Bizi"Biz" Yapan Hikâyeler, 314
Blochet, 38
Boccacio, 354
Boğa Han, 198
Boğdan, 120
Boiotia, 219
Bokrat, 310
Bombay, 36, 170
Bosna, 129
Bostan, 183, 193
Bourneur, R., 311, 347, 353, 355, 374
Boydaş, Nihat, 195, 196
Börklüce Mustafa, 129
British Museum, 34, 35, 37
Brockelmann, 18
Browne, Edward G., 33, 37
Budin, 125
Buffon, 392, 398, 419
Buhara, 155, 156, 157
Buharî, 88, 109, 178, 197, 224, 228
Buht el-Nasar, 113
Bulukiya, 113
Burhan-ı Katı, 155
Bursa, 130, 135
Būstān, 184, 262
Butor, Michel, 258
Būy-i Cān, 214
Bünyamin, 116, 239
Büyük Peygamberler Tarihi, 76
Cabelsa, 56, 57, 58
Cade binti Eşas, 86
Cafer Tayyar, 80
Cafer-i Sadık, 6, 13
Cahen, Claude, 161
Camî, 19, 145
Camiî, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 39, 60, 61, 64, 67, 68, 69, 70, 81, 105, 136, 141, 142, 169, 192, 211, 223, 237, 298, 303, 353, 370, 411, 444, 453, 454
Camiü'l-Kuran, 23
Campenalla, 261
Camus, Albert, 362
Can Esintisi İslamda Şiir Metafiziği, 214
Can, Şefik, 44
Canım, Rıdvan, 3, 8, 12, 34, 38, 39
Carlaul, J.C., 257
Catalogue Des Manuscripts Turcs, 38
Cebrail, 76, 95, 100, 101, 118, 178, 186, 187, 190, 197, 225, 234, 303
Celalüddîn,, 136
Cem, 24, 121, 133, 139, 185, 186, 220, 366
Cem Sultan, 281
Cemabad, 198, 199
Cemalî, 39
Cemel, 86, 115, 117, 139
Cemşid, 70, 121, 122, 123, 128, 157
Cemşid ü Hurşid, 281
Cengiz Han, 135, 161
Cennetteki Hayat, 190
Cerbe, 126
Cevâd (Hatem-i Tay), 139
Cevizci, Ahmet, 143
Ceyhun, 157
Cezire, 86
Chanson de Roland, 409
Chanson de Roland Edebiyat ve Üslup Tahlili, 409
Cibril, 184, 187, 200, 228, 243
Cidde, 75, 87
Coleridge, 408
Coomaraswamy, Ananda K., 276, 281
Couliano, Ioan P., 166, 170
Cours de Linguistique Generale, 416
Crusoe, Robinson, 348
Cudi, 109
Cuşkanî, 35, 38, 50, 52
Cüneyd-i Bağdadî, 161
Cüneyt Bey, 130
Cürcanî, 15, 16, 34

Çağatayca El Kitabı, 447
Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, 261
Çakmaklı, Ayşe Hümeyra, 257
Çaldıran, 119, 135
Çamuroğlu, Reha, 168
Çanakkale Boğazı, 43
Çavuşoğlu, Ali, 18
Çavuşoğlu, Mehmet, 197, 215
Çaykin, 15
Çelebi Mehmed I, 126
Çelebioğlu, Amil, 269, 270
Çetiner, Bedrettin, 88
Çin, 25, 28, 50, 53, 56, 58, 61, 62, 63, 140, 153, 154, 157, 158, 173, 189, 198, 199, 216, 229, 230, 279, 289, 293, 303, 304, 324, 333, 334, 337, 387, 410
Çin ü Maçin, 57, 154, 261, 354, 366
Çorum, 146
Çögenli, M. Sadi, 175, 195, 235
Dafais ve Hloya, 41
Dahhak, 108, 121, 122, 123
Dakikī, 231
Damahsinus, 41
Danışman, Zuhuri, 5
Dante, 257, 281, 354
Danyal, 54, 118
Dara, 15, 17, 118
Darab, 15, 17, 48, 118, 186
Darabnāme, 17, 46, 47, 48, 49
Dariter, Mecid, 15
Darü'l-Melek, 198
Davud, 79, 81, 82, 97, 105, 113, 114, 156, 178
Davud Efendi, 99
Dayanus, 41
Dede Korkut Hikâyeleri, 270, 354
Dedebaba, Bedri Noyan, 148
Define Adası, 348
Demir, Yavuz, 284, 294, 304
Derd-i Aşk-ı Züleyha, 272
Derman, M. Uğur, 195
Dermesil, 108
Dersaadet, 392
Derviş Mustafa, 21
Deşt-i Kıpçak, 199
Devletşah, 15, 17, 33, 34
Dewey, J., 408
Dıhye b. Halîfe, 186
Dımışk, 91, 157
DİA, 77, 86, 138, 139, 144, 149, 165, 178, 191, 195
Dibağ-ı Yunus, 134
Dicle, 153, 155
Dictionnaire des Religions, 166
Die Rolle des Erzählers in der Epik, 289
Dihhuda, Ali Ekber, 37
Dilaram, 120, 335
Dilbend, 335
Dilbilim Akımları, 408
Dilçin, Cem, 66
Dilçin, Dehri, 435, 440
Dildar, 335
Dilefruz, 335
Dilgüşa, 26, 150, 285, 329, 335, 336, 364
Dilküşa (Lamiî'nin eserinde), 62
Dilpezir, 26, 27, 28, 29, 62, 63, 64, 69, 156, 158, 170, 204, 227, 286, 296, 297, 300, 306, 307, 316, 318, 319, 320, 323, 325, 326, 327, 329, 333, 336, 337, 338, 340, 345, 353, 383, 427, 448
Dilşad, 27, 172, 323, 336, 363, 364, 429
Dimetoka, 124
Din Felsefesi, 275
Dinî Kişilikler, 73
Dini Terimler Sözlüğü, 174
Dinler Tarihine Giriş, 169
Dino, Güzin, 260
Diorama Filosofico, Les Armes Symboliques, 274
Divan (Avnî), 129
Divan (Muhibbî), 125
Divan (Nizamî), 141
Divan (Şeyhî), 142
Divan (Unsurî), 143
Divan Edebiyatı, 9, 160, 172
Divan Şiirinde Ahenk Unsurları, 68
Divan Şiirinde İnsan, 73
Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, 89
Divan Şiirinde Nat, 99
Diviana Commedia, 258
Diyarbakır, 119
Dobruca, 147
Doğan, M. Nur, 8
Doğu Akdeniz, 124
Doğu Türkistan, 149, 216
Doğu, İbrahim, 277

Doğulu Meşhurlar Sözlüğü, 35
Don Irmağı, 156
Don Juan, 302
Don Kihote, 302, 311
Don Kişot'tan Bugüne Roman, 261
Douglas, 313
Dubrovnik, 124
Dürder, Baha, 262
Dürr-i Derya-yı İlah, 78
Düşüş, 362
Ebu Ali-yi Belhî, 231
Ebu Cehil, 81, 83, 84, 104, 110
Ebu Hakem, 83
Ebu Hureyre, 87, 102
Ebu Kubeys Dağı, 76
Ebu Lülü, 111
Ebu Mansurî, 231
Ebu Nasr Serrac Tusî, 218
Ebu Şekur-i Belhî, 269
Ebu Talib, 77, 85, 89, 99, 100
Ebu Türāb (Hz. Ali), 77
Ebu'l Müeyyed-i Belhi, 231
Ebu'l-Kelam Azad, 118
Ebubekir, 7, 77, 81, 82, 83, 100, 115
Ebuleheb, 244
Ebü'l Vefa, 161
Ebü'l-Feth, 123, 128
Ebü'l-Hayrāt, 129
Ebü'l-Kasım (Firdevsî), 138
Ece Ayhan, 417
Ece, Selami, 36
Eckmann, 447
Ecved (Hatem-i Tay), 139
Edebalı, 131
Edebî Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım, 376
Edebiyat Araştırmaları, 145
Edebiyat Bilgi ve Teorileri, 183
Edebiyat Bilimi, 259
Edebiyat Sanatı, 256
Edebiyat Teorisi, 259
Edebiyat Üstüne Söyleşiler, 376
Edebiyat Üzerine Makaleler, 263
Edebiyat-ı Tahran, 37
Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, 241
Edebiyatta Üslup ve Problemleri, 403
Edebü'l-Dünya ve'ddin, 193
Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, 443
Edirne, 124, 144, 147, 161
Edirneli Ata, 64
Efesli Ksnefont, 41
Eflakî, 144
Eflatun, 48, 55, 310
Efrasiyab, 132
Efridun, 117
Ege ve Yunan Tarihi, 125
Ehrimen, 167
Ekber Abad, 54
Ekber Şah, 35
Ekho, 219
Elazığ, 45
Elbistan, 119
Elbürz, 62, 63, 127, 133, 137, 154, 365
Elçin, Şükrü, 355
El-Feylesuf (Aristo), 144
Elfü'l-Leyle ve'l-Leyle, 262
El-Hakîm (Aristo), 144
Eliade, Mircea, 166, 170
Elizabet, 390
El-Lümā, 218
Elmalılı (Tefsir), 86, 88, 117, 173, 177, 186, 225, 227, 244
Elmi Araşdırmalar, 17
El-Murtazā, 77
El-Vāmık ve'l-ʿAzrā Sehl b. Harun), 33
Elyesa (Hızır), 87
Emin (Hz. Muhammed), 99
Eminullāh, 187, 190
Emirçin Otman Baba, 148
Emir-i Ferharî, 35
Emrah ile Selvi, 267
Endrus (Bkz. Leandrus), 42, 45
Enes b. Malik, 228
E'n-Nimr ü Sa'leb, 18
Enverî, 128
Ephesos, 46
Eraslan, Kemal, 443, 445
Erbaş, Ali 166
Erdeşir (Lamiî'nin eserinde), 62
Erdişir, 26, 27, 327
Erdşir (İran hükümdarı), 328
Ergenekon, 220
Ergin, Muharrem, 437, 440, 441, 444, 445, 447, 451
Ergun, Sadettin Nüzhet, 6, 14
Erjeng, 140
Ermen, 192, 201
Ermenistan, 156, 169
Ermiya, 87
Er-Rahiku'l-Mahtum, 101

Erteng, 140
Ertuğrul Gazi, 126, 131
Erzurum, 36, 73, 175, 183, 195, 311, 388
Esedullāh, 78
Esedullāhi'l-Gālib, 77
Esirī, 36, 49
Esirī'nin Vamık u Azra Mesnevisi, 36
Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, 356
Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, 67
Eski Türk Edebiyatı Nesir, 183
Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, 58, 172
Eskişehir, 149
Esmaü'l-Hüsna Şerhi, 175
Es-Sultani'l-Ādil, 123
Esterabadlı Molla Muhammed Ali, 35
Estergon, 125
Evhadī, Takiyüddin, 35
Evliya Çelebi, 4, 5, 144, 146
Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 5
Evole, Julius, 274
Evr, 92
Evs, 100
Exupery, A. de, 362
Eyas, 214
Eyuboğlu, İsmet Zeki, 436
Eyüb Sultan, 125
Eyüboğlu, E. Kemal, 245, 248
Fahreddin (Firdevsī), 138
Fahruddin Esad-ı Gurganī, 280
Fakihet-ül-Hülefa, 262
Fakirī (Kalkandelenli), 165
Faruk, 111
Fatıma, 77, 80, 85, 91, 111, 112
Fatih Sultan Mehmet, 120, 128, 129, 130, 147, 148
Fazl-ı Hurufī, 163
Feagen ve Harikliya, 41
Fedek, 77
Felatus, 42, 47, 50, 52
Felsefe Sözlüğü, 143
Felsefenin İlkeleri, 144
Ferahşad, 73, 192, 198, 199, 202, 336
Ferhat, 192, 199, 201, 202, 272
Ferhat ile Şirin, 58, 201
Ferhat u Şirin, 191, 192
Ferheng-i Farisi, 232
Ferheng-i Sürūrī, 16
Ferheng-i Telmihāt, 214
Ferheng-i Ziya, 217
Feri, 62
Feridun, 70, 121, 122, 123, 125, 127, 128, 231, 331
Feridüddin Attar, 142
Ferra, 277
Ferruh, 336
Feylekus, 118, 124, 125, 136
Fığlalı, Ethem Ruhi, 77, 86
Fi ma'rifeti makami'l-muhabbe, 277
Fihrist, 33
Filibe, 124, 147
Filikrat, 42, 46, 47, 49
Filip, 118, 124
Filipus, 124
Filistin, 86, 135, 156, 157, 239
Fillox, J.C., 257
Firavun, 94, 96, 106, 107, 108, 178
Firdevsī, 3, 20, 33, 122, 123, 125, 138, 139, 143, 157, 213, 214, 231, 232, 269
Firengistan, 154, 320
Flaubert, Gustav, 311
Folikrat (Filikrat), 42
Forster, E.M., 257, 259, 295, 309
Forstudier, 445
Fransa, 125, 134, 311
Frederic, 362
Frengistan, 26, 153
Frenk ülkesi, 154
Friedemann, 289
Frye, Northrop, 266, 267, 314
Furat, Ahmed Suphi, 118
Fuzulī, 8, 9, 141, 262, 283
Fuzulī Divanının Şerhi, 215
Fuzulī'*nin Poetikası*, 8
Gaazi İbni'l-Gazi (Orhan Gazi), 130
Gabrokom ve Antiya, 41
Gadıriyye, 91
Galien, 310
Gani Baba, 148
Gave, 122, 123, 231
Gazairī Razi, 214
Gazanfer-i Bari, 78
Gazi (Bayezid II), 120
Gazi (Fatih Sultan Mehmet), 128
Gazi (Hudavendigar), 124
Gazne / Gazneyn, 18, 61, 62, 64, 154, 155
Gazneli Sultan Mahmud, 3, 33, 138, 139, 143, 213, 214, 231

Gazzalī, 157, 177, 275
Geleneksel Edebiyat Teorisi, 281
Gence, 140, 141
Gençosman, M. Nuri, 19
Genel Dilbilim Dersleri, 416
Genel Edebiyat Bilimi, 265
Georgica, 45
Geran, 42
Gerçek Tasavvuf, 218
Geschiche der Osmanischen Dischtkunst bis auf unsere, 16
Geştasbname, 231
Gevher-i Kan (Hz. Ali), 78
Geyikli Baba, 162
Gıyaseddin Keyhusrev, 149
Gıyaseddin-i Selçukī, 162
Gıyāsü'd-Dünya ve'd-Dīn (Hudavendigar Gazi), 123
Gıyasü'd-Dünya ve'd-Dīn (Yıldırım Bayezid), 136
Gıyāsü'l-Müslimīn (Hudavendigar Gazi), 123
Gibb, E. J. Wilkinson, 16, 18
Gide, Andre, 311
Gil Blas, 302
Goethe, J.W. von, 257, 368, 408
Göksun, 119
Gölpınarlı, 164, 165
Gölpınarlı, Abdülbaki, 146, 161, 164
Göze, Ergun, 103
Gral Destanları, 257
Grant, Michael, 45
Graubner, H, 398, 411, 423
Grimal, Pierre, 219
Grønbech, Vilh., 445
Grönbech, K., 445
Guenon, Rene, 274, 368
Gurab, 237
Gül, 73, 237
Gülfam Hatun 4
Gülistān, 183, 184, 193, 262
Güller Kitabı, 211
Gülreng, 336
Gülşen, 336
Gülşen-i Şuara, 358
Gülzar, 336
Gülzar-ı Sevab, 195
Gülzar-ı Sofiyye, 358
Gümüş, Hüseyin, 311
Gümüş, M. Sıddık, 74
Gün Han, 131
Güneş Ülkesi, 261
Güney, Tansel, 358
Güneydoğu Asya, 57
Gürcistan, 127
Gürşasb, 127
Güvercin Gerdanlığı, 278
Habeşistan, 109, 110
Habib, 84, 105, 242, 243
Habibullāh, 84, 107, 242
Habil, 76
Hacı Bektaş-ı Veli, 6, 144, 145, 149, 162, 164
Hacıbektaş (yer ismi), 162
Hadım Sinan Paşa, 119
Hadika-ı Senaī, 262
Hadi'l-Ervāh, 190
Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri, 88
Hafiz Osman, 65
Hafiz-ı Evbehī, 16
Hafız-ı Şirazī, 142, 389
Hakīm Senaī, 262
Hakim-i Nevī, 36
Halep, 135
Halh, 50, 52
Halil (Hz. İbrahim), 84, 93
Halil b. Ahmed, 179
Halilullāh (Hz. İbrahim), 76, 84, 93
Halime, 99
Ham, 95
Haman, 106, 107, 108
Hamdullāh Hamdi, 311
Hamdullah Mustavfi, 15
Hammer, Jozeph V., 16, 19, 146
Hamon, Philippe, 374
Hamza, 38, 84, 186
Hamzavī, 38, 39
Hançerlioğlu, Orhan, 6, 159
Handan, 336
Hanuh, 93
Hanzale b. Safvan, 175
Harfī (Sarfi-yi Keşmirī), 36
Harici Abdurrahman b. Mülcem, 77
Haris el-Eşari, 116
Harito, 41
Harizm, 169
Harmancı, Mehmet, 257
Harname, 142
Harran, 92
Haru (Hero), 43, 45
Harun, 85, 93, 105

Hasan, 23, 71, 77, 80, 85, 86, 89, 91, 110, 138, 168
Hasan b. Urka, 241
Hassan b. Sabit, 82
Haşimî, 281
Hat Sanatımız, 195
Hatem-i Tay, 139
Hatiboğlu, Muhammed, 269
Hatice, 77, 186
Hatun Ana, 144, 145
Hayali Bey Divanı'nın Tahlili, 215
Hayber, 77, 104
Haydar, 78, 83, 110, 208
Haydar-ı Kerrar, 78
Hayrü'l-Beşer (Hz. Muhammed), 99
Hazin, 215
Hazreç, 100
Hebron, 114
Hece, 271
Hecer Kasabası, 228
Heft İklim, 154, 157
Heft İklim ü Esterabad, 35
Heft Peyker (Nizamî), 141
Heftad Sohen, 33
Hegel, 260
Hektor, 312
Helhelan, 63, 64
Heller, Bernhard, 98
Hellespontos, 43
Helliodor, 41
Hemdem, 337
Hendek, 101
Herat, 138, 155
Herenkalis, 48
Herey ve Galliley, 41
Heri-reved, 155
Herman Ete, 15
Hermes, 107
Hero (Haru), 42, 43, 44, 45
Hero ile Leandros, 43, 45
Herodot Tarihi, 42
Herodotos, 42
Hersek, 120
Hersones, 42
Hesiodos, 45
Hevaî Abdurrahman Efendi, 40
Hevaî Mustafa Efendi, 40
Hımyer, 117
Hıta, 52, 199, 216
Hıtay, 198
Hızır, 87, 88, 89, 107, 172, 173, 253
Hicaz, 49, 50, 51, 53, 54, 75, 79, 175, 201
Hidayet, 51
Hilal, 33
Hilyetü'l-Evliya, 193
Hin, 75
Hind ü Sind, 153, 154, 157, 365, 366
Hing-Büt ü Sürh-Büt, 48, 143
Hios, 42
Hipokrat, 310
Hira, 100, 186
Hirat, 24, 155
Hiri, 25, 155 213, 445
Hirsche, E. D., 268
Hisar, 270
History of İranian Literature, 15
Holbrook, Victoria R., 257
Holman, 384
Homeros, 45, 124
Horasan, 14, 17, 26, 111, 146, 147, 155, 157, 161, 163, 237, 299, 323, 345
Horestûs, 96, 166, 170, 171, 371
Hoten, 216
Hristos (Bkz. Horestûs), 166
Hûb-ı Ken'ân, 73, 239, 240
Huceste, 329, 381
Hudavendigar, 123, 124
Hudayname, 138
Hudeybiye, 104
Huneyn, 74, 77, 110
Hung-hu, 173
Hurrem, 337
Hurşid, 73, 192, 198, 199, 202
Hurşid ü Ferahşad, 198
Huxley, 261
Huyugüzel, Ömer Faruk, 259
Hüma, 63, 64
Hümam, 231
Hümâ-yı Bezya-yı Dîn (Hz. Muhammed), 200
Hümayunnâme, 61, 262
Hünkâr (I. Murad), 124
Hünyadi Yanoş, 130
Hürmüz, 140, 167, 192, 201
Hüsam, 148
Hüsamşah, 147
Hüseyin, 23, 71, 77, 80, 81, 85, 86, 89, 90, 91, 110, 153, 155, 163, 168
Hüseyin Gazi (Battal Gazi'nin babası), 149

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hüseyin Vassaf, 145, 161, 163
Hüseyin ve Kerbela Faciası, 91
Hüseynî (Mirza Muhamed Hüseyn-i Kazvinî-yi Şirazî), 37, 50
Hüseyn-i Bayrululumî, 37
Hüsn, 362
Hüsn ü Aşk, 262, 305, 354, 359, 362, 389
Hüsrev, 73, 192, 201, 202, 237
Hüsrev ü Şirin, 59, 128,191, 201, 276
Hüsrev ü Şirin (Namî-yi İsfahanî), 37
Hüsrev ü Şirin (Nizamî), 141, 280
Hüsrev ü Şirîn (Nizamî), 36
Hüsrev ü Şirin (Şeyhî), 142
Hz. Muhammed'in Hayatı, 99
l'Univers du Roman, 311
Iacopo, Maestro, 129
Irak, 108, 153, 155, 198, 434
Irak-ı Acem, 155
Irak-ı Arap, 155
İA, 18, 35, 50, 58, 91, 98, 112, 114, 118, 128, 141, 143, 189
İblis, 87, 107
İbn Arabî, 277, 278, 369
İbn Bibi, 161
İbn Kesir, 88, 197, 215, 225
İbn Selam, 212
İbn Sina, 279, 283
İbn-i Abbas, 84
İbn-i Arabşah, 262
İbn-i Batuta, 173
İbni Cerir, 227
İbn-i Faris, 99
İbn-i Hanzala, 83
İbn-i İmran, 78
İbn-i İshak, 87
İbn-i Meryem, 95
İbn-i Meymun, 143
İbn-i Rüşd, 143
İbn-i Ziyad, 90
İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye, 190, 191, 197, 224, 277, 279, 283
İbnü'l-Nedim, 33
İbrahim, 63, 84, 87, 92, 93, 94, 100, 105, 107, 108, 167
İbrahim b. Edhem, 165
İbrahim Hakkı Erzurumî, 173, 311
İdris, 93, 107, 121
İhtiyarüddin (Orhan Gazi), 130
İhya-u Ulumiddin, 204
İklima, 76
İladus, 310
İlahî Aşk, 277
İlahî Komedya, 257
İldeniz, 127
İletişim Sözlüğü, 407
İliada, 312
İliya, 156
İlk Dönem Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi, 284
İllirya, 124
İlyas, 87, 89, 172
İmam Abdurrahman Alevi, 149
İmam-ı Evliya (Hz. Ali), 78
İmam-ı Kostolani, 99
İmran, 93, 94
İnanç Hatun, 128
İnsan, 304, 334, 337
İntibah, 262
İoania, 42
İpekten, Haluk, 67, 269
İradethan-ı Vazıh, 37
İran, 15, 50, 52, 75, 103, 107, 108, 114, 118, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 132, 133, 135, 138, 140, 141, 142, 143, 153, 154, 155, 156, 157, 164, 167, 168, 169, 170, 191, 201, 210, 213, 220, 231, 236, 269, 271, 274, 328
İreç, 123
İsa, 15, 45, 76, 88, 89, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 111, 116, 126, 133, 166
İsa Şehabî, 15
İsfahan, 155
İsfendiyar, 132, 133, 176
İskender, 15, 17, 117, 118, 124, 125, 126, 134, 136, 170, 186, 331
İskenderiye, 113, 117
İskendernâme, 48
İskendernâme (Nizamî), 141
İslam Düşüncesi, 144
İslam Estetiği, 276
İslam İnançları Sözlüğü, 6
İslam Tarihi, 80, 210
İslam Tasavvufu, 218
İslamda İnanç Konuları ve İtikadi Mezhebler, 103
İslamda Kaza ve Kader, 204
İslamî Edebiyata Giriş, 280
İsmail, 209
İspanya, 113, 259
İsrafil, 203

İsviçre, 311
İzbudak, Veled Çelebi, 173
İzmir, 129, 259
İznik, 130
Jakobson, R., 68
Jend ü Pajend, 170, 171
Jones, Tom, 381
Kabe, 75, 100, 101, 103, 178, 210, 212, 248
Kabil, 76
Kabil (yer ismi), 237
Kader Han, 50, 52
Kadıköy, 130
Kadınlar Adası, 51
Kadirî Çelebi, 40
Kaf Dağı, 64, 122, 154, 158, 159, 177, 205, 221, 241, 261, 339, 354, 365
Kafkas, 154
Kafur, 152, 198, 199
Kahire, 135, 156
Kahraman, Ahmet, 166, 167, 169, 170
Kaladze, İnga, 16, 33
Kalb, 362
Kambis, 42
Kambyses, 42
Kamer, 52
Kamerveş, 337
Kâmî, 34
Kâmûsu'l-A'lâm, 35, 96
Kanar, Mehmet, 59, 138, 272
Kân-ı İhsan, 78
Kanık, Mahmut, 277
Kanî, 4, 5
Kant, 289
Kantarcıoğlu, Sevim, 266
Kanunî Sultan Süleyman, 3, 4, 6, 20, 23, 36, 38, 39, 66, 121, 125, 126, 127, 131, 134, 136, 164, 168
Kanunname-i Al-i Osman, 129
Kaplan, Mehmet, 256, 270
Karaağaç, Günay, 445, 447
Karaalioğlu, Seyit Kemal, 256
Karahan, Abdülkadir, 52, 356
Karakaya, Zeki, 376
Karaman, 124, 130, 136
Karaşi, 156, 213
Karlığa, Bekir, 88
Kartal, Ahmet, 211
Karun, 96, 97, 107
Kastamonu, 129
Kaşif-i İlm-i Ledün (Hz. Ali), 78
Katilî, 34, 49, 50
Katip Çelebi, 16, 39, 40
Kaya, Mahmut, 144
Kaya, Şen Süer, 314
Kaygusuz Abdal, 145, 161, 168
Kayı Han, 131
Kays, 212
Kayseri, 144
Kayser-i Rum (Fatih Sultan Mehmet), 128
Kaytas, 230
Kefersud, 162
Keklik, Nihat, 144, 151
Kelam İlmi, 204
Kelile ve Dimne, 61, 262, 269
Kelimullâh, 97, 107, 242
Kenan, 92
Kenan b. Kuş, 107
Kenz Mağarası, 76
Kephisos, 219
Kerbela, 23, 89, 90, 91, 146, 155, 168, 169
Kerem ile Aslı, 267
Kerman, Zeynep, 263
Keskioğlu, Osman, 101
Keşef Nehri, 133
Keşfü'l-Hafa, 244
Keşfü'z-Zünûn, 16, 39, 40
Keşmir, 50, 63
Keykavus bin Keyhusrev, 35, 137
Keykubad, 127
Kıble-i Can (Hz. Ali), 78
Kılıç, Engin, 257
Kılıç, Filiz, 8
Kılıç, Sadık, 368
Kınalızâde Hasan Çelebi, 39
Kıran, A, 342, 349, 351, 358, 362, 371, 380, 382
Kıran, Z., 342, 349, 351, 358, 362, 371, 380, 382, 408
Kırım, 120
Kırlangıç, Hicabi, 214
Kırşehir, 144
Kısâs-ı Enbiyâ, 85
Kısmetî, 35
Kıyafetnâme, 310
Kızıl Arslan, 127, 128, 141
Kızıldeniz, 153
Kili, 120
Kisra (Nuşirevan), 70, 103, 121, 123, 128, 133, 139

Kitāb-ı Gunyā, 444
Kitābü'l-ʿArūz, 179
Kiyos, 47
Kiyumers, 231
Klappenbach, 401
Klasik Türk Şiirinde Lale, 211
Klasik Yunan Mitolojisi, 44
Kleopatra, 261
Koca Gazi (Hudavendigar Gazi), 129
Konya, 136, 190, 288
Korinthos, 46
Korkmaz, Zeynep, 436, 444, 446
Korsika, 126
Kosova, 124, 130
Koyun Baba, 5, 146, 147, 162, 169
Köksal, M. Asım, 76, 80, 81, 82, 87, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 100, 107, 108, 109, 113, 116, 186, 210, 239
Köprülü, M. Fuat, 145, 147, 149, 161, 162, 168, 269
Köroğlu, Erol, 257
Kral Oidipos, 268
Kuburīzāde Abdurrahman Rahmī, 19, 40
Kuddus, 186
Kudeyd, 210
Kudret, Cevdet, 262
Kudsü'lakdas, 114
Kudüs, 101, 113, 156, 166, 173, 186
Kūfe, 77, 85, 86, 90, 91, 110, 111
Kūhistan, 236
Kum, 140
Kur'an-ı Kerim Mucizesi, 103
Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri, 173
Kurnaz, Cemal, 58, 70, 172, 215
Kuruş, 118
Kusta, 230
Kuşeyrī, 243
Kutay, Cemal, 148
Kutfir, 238
Kutlay, Halil İbrahim, 101
Kutluk, İbrahim, 39
Kuzey Afrika, 311
Küçük Asya, 35
Külebi, Cahit, 417
Kültür ve Edebiyatımızdan, 270
Künhü'l-Ahbār, 145
Küre, 129
Kütahya, 141
Kütüb-i Sitte, 224
Kütüb-i Sitte Muhtasarı, 228
Kyros, 42
La Harpe, 257
Ladislas, 130
Lahican, 24, 25, 27, 28, 29, 62, 63, 64, 158, 222, 294, 295, 297, 319, 323, 327, 328, 330, 335, 336, 339, 344, 345, 346, 361, 429, 430, 444
Lahor, 19
Lalī, 5
Lamiī, 16, 17, 18, 19, 39, 40, 50, 58, 59, 60, 61, 453
Latifī, 3, 8, 11, 12, 39, 141, 388
Lātifī Tezkiretü'ş-Şuārā ve Tabsırātu'n-Nuzāmā, 3
Lavi ibn Yakub, 79
Le Collier du Pigeon ou de l'amour et des amants, Tawg al-hamama, 278
Leandros (Endrus), 43, 44, 45, 46
Lefranc, *Emile*, 390, 392, 393
Leknev, 36
Levend, Agah Sırrı, 40, 160, 172, 207
Levkilla ve Klitofont, 41
Leyla, 58, 73, 212, 213, 262, 272, 283
Leyla ile Mecnun, 58, 262
Leyla ve Mecnun, 59
Leyla vü Mecnun, 212, 213, 276
Leyla vü Mecnun (Fuzulī), 141
Leyla vü Mecnun (Namī-yi İsfahanī), 37
Leyli vü Mecnun (Nizamī), 141
Leysü'l-İslam, 123
Leyya Hatun, 238
Lings, Martin, 99, 100, 101
Livingston, Ray, 281
Log, 41
Logas, 166
Lokman, 97, 98, 144, 145, 385
Lokman-ı Perende, 145
London, 4, 33
Londra, 37
Lubbock, Percy, 369
Lubud, 76
Lugal, 122
Lugal, Necati, 15
Lugatname, 37
Lukianos, 98
Lut Gölü, 156
Lutfī Divanı, 445
Lutfī Paşa (Yer ismi), 134
Lübābü'l-Elbāb, 33

Lübüz, 76
Macit, Muhsin, 68, 69, 70
Maçin, 154
Magrib, 176, 198
Mahbub-ı Kenan, 98, 239, 240
Mahcub, Muhammed Cafer, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 49, 55, 58
Mahmud (Hz. Muhammed), 19, 99, 443
Mahmud (Osmanlı Sultanı), 12, 21, 454
Mahmud b. Osman (Lamiî), 40
Mahmud u Ayaz, 180
Mahzen-i Esrār, 12
Mahzenü'l-Esrār (Nizamî), 39, 140, 141
Makāamāt, 262
Makalāt-ı Terbiyet, 15
Makedonya, 118, 124
Maksud, 338
Malatya, 162
Malazgirt, 273
Malhon Hatun, 131
Malide, 35
Mālik b. Nebi, 103
Mālik ibn-i Sa'saā, 228
Malta, 134
Manastır, 124
Mandares, 41
Mani, 3, 140
Manisa, 3, 4, 5
Mankalus, 41
Mann, Thomas, 257
Mansel, Arif Müfid, 125
Maraş, 162
Marifetnāme, 311
Marmara Adaları, 130
Masum Ali Şah, 165
Maşallāh, 41
Maşrık, 176
Maveraünnehir, 156, 169
Mazendaran, 132, 137
Mebāniü'l-İnşā, 391
Mecelletü'n-Nisāb, 5
Mecinus, 41
Mecmāu'l-Furs, 16
Mecmāü'l-Cezayir, 57
Mecmāü'l-Edeb, 392
Mecmāü'n-Nefāis, 35
Mecmāü't-Tevarih, 17
Mecmua-i Zühdiyye, 193
Mecnun, 212, 213, 430
Medayin, 201
Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem, 195
Medhāl ilā Edebi'l-İslāmî, 280
Medine, 77, 82, 85, 91, 100, 101, 111, 112, 149, 210
Meariciü'n-Nübüvve, 99
Mehdi, 76
Mehin Banu, 57, 192, 201
Mehmet Tahir, 12, 40
Mekke, 74, 76, 77, 80, 82, 90, 99, 208, 209, 210
Melik Şah, 25, 293, 322, 325, 330, 334, 339, 344, 345, 347, 414
Melik Şehbal, 57, 58
Melikü'l-Ādil, 123
Melikü'l-Ervah (Melik Şehbal), 58
Melikzāde, 176
Melzitos, 41
Menākıb-ı Hāce-i Cihān ve Netice-i Cān, 164
Menākıbu'l-Ārifin ve Merātibu'l-Kāşifin, 144
Mendilow, A. A., 353
Menigan, 236
Menije ve Bijen, 15
Menteş, 144, 162
Merc-i Dabık, 135
Meredith, G. M.- Owens, 4
Meriç Vadisi, 124
Mersin, 195
Merv, 236, 237
Meryem *(İsa peygamberin annesi)*, 80, 93, 94, 95
Meryem *(İtibarî)*, 23, 25, 157, 171, 201, 202, 279, 314, 330, 331, 333, 346, 382, 413, 433
Merzban, 27, 28, 29, 123, 157, 301, 306, 307, 316, 320, 321, 323, 324, 331, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 349, 350, 357, 368, 383, 431, 434
Mescid-i Aksa, 103, 156
Mescid-i Haram, 101, 103
Mesih, 94, 95, 96, 99, 166, 170
Mesiha, 96, 98
Mesih-i Meryem, 95
Mesnevī (Mevlana'nın eseri), 270
Mesrur, 338
Mesud, 339
Meşairu'ş-Şuarā or Tezkere of Aşık Çelebi, 4

Metamorphoseis, 219
Mete, 131
Mevlâna Sekkâkî Divanı, 445
Mevlana Celaleddin-i Rumî, 142, 144, 270, 282, 369
Meydan Larousse, 45, 147
Mezopotamya, 188
Mısır, 42, 45, 53, 54, 91, 92, 106, 107, 110, 117, 121, 123, 128, 135, 136, 156, 199, 201, 238, 239
Michel, George, 398, 411
Mihr ü Hüma, 262
Mihr ü Vefa, 276, 281
Mihrcan, 339
Mikzitos, 41
Minuçihr, 123, 133
Mir Ali, 34
Mir Mübarekü'llah b. Kifayet Han, 37
Miralay Süleyman Beğ, 390, 391
Mirza İbrahim-i Kirmanî, 37
Mitoloji sözlüğü, 219
Miyasoğlu, Mustafa, 263, 264
Mizban, 63, 64
Mme Arnoux, 362
Modon, 120
Monkolus, 47
Moran, Berna, 267, 386, 387
Mousaios, 45
Mu'în, Muhammed, 232
Muallimü'l-Evvel (Aristo), 144
Muaviye, 77, 86, 89, 112
Mubit, 236
Muhammed, 6, 22, 40, 50, 53, 76, 77, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 92, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 109, 110, 113, 115, 117, 129, 130, 139, 155, 156, 159, 160, 163, 164, 165, 178, 184, 186, 187, 189, 200, 224, 228, 242, 243, 269, 384
Muhammed b. Ali el-Bakır, 241
Muhammed Han (Fatih Sultan Mehmet), 128
Muhammed Hüseyin b. Halef et-Tebrizî, 214
Muhammed İkbal, 369
Muhammedü'l-Hanife, 149
Muhayyelat, 262
Muhiddin-i Arabî, 88, 135
Muhteşem, 389
Muhteşem-i Kaşanî, 54
Muidî (Kalkandelenli), 19, 39, 61
Muinî, 270
Muinüddin, 37
Mukaddime-i Celal, 262
Mukanna', 213
Mukayeseli Dinler Tarihi, 166
Murad Ağa, 134
Muradî, 129
Murtaza (Hz. Ali), 78
Musa, 85, 88, 93, 94, 96, 97, 105, 106, 107, 108, 111, 166, 168, 173, 175, 186
Musa Çelebi, 126
Mustafa (Hz. Muhammed), 99, 189
Mustafa Burusevî, 19
Mustafa İnan, 384
Mutlu, Erol, 407
Mücmelü't-Tevarih ve'l-Kısas, 15
Müeyyed, 55, 56
Münzir, 210
Müsellel, 210
Müslim (Hadis ravisi), 178
Müslim b. Akil, 90
Mütercim Asım Efendi, 214
Myths of the Greeks amd Romans, 45
Nâbî, 389
Nadirşah, 37
Nahcüvan, 150, 156, 320, 326, 329
Nahşeb (Nesef), 156, 213
Naim b. Şah Naim, 56, 57, 58
Nakkaş (*Süheyl ü Nevbahar*'dan), 230, 231
Namık Kemal, 262
Namî-yi İsfahanî, 37
Namus-ı Ekber (Cebrail), 186, 187, 197
Nar, Ali, 280
Narkissos, 219, 220
Nasır-ı Sani, 58
Nasırüddin, 157
Nazariyât-ı Edebiyye, 394, 397
Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi, 444
Necati Bey Divanı'nın Tahlili, 197
Necid, 175
Necip el-Keylanî, 280, 282
Nefahatü'l-Üns Min-Hazarati'l-Kudüs, 145
Nefeszade İbrahim, 195
Nefi Divanı'nda Tipler ve Kişilikler, 73
Nefisî, Said, 36
Nemrud, 92, 107, 108, 113, 153
Neriman, 132, 154
Nesef, 156, 213

Nesefi, Ömer, 204
Nevbahar, 73, 229, 230, 231
Nevfel, 212
Nevî (Molla Nevî-yi Habuşanî), 36, 54
Nevi Divanının Tahlili, 197
Nevî, (Molla Nevî-yi Habuşanî), 36, 54
Nevruz, 339
Nevz, 75
New York, 45
Nigarin, 56
Nigāristān, 140
Niğbolu, 136
Nil, 156, 188, 239
Nissibin, 17
Niş, 124
Nişabur, 14
Nizamî, 36, 39, 128, 140, 141, 142, 269, 280
Normandiya, 311
Nuaym, 110
Nuh, 87, 92, 94, 95, 108, 109, 112, 133
Numan, 210
Nur-u Muhammed, 99
Nuşirevan (Bkz. Kisra), 14, 15, 17, 128, 201
Nympha Liriope, 219
Ocak, Ahmet Yaşar, 149, 161, 168
Odysseia, 258
Oedipus, 108
Oğuz, M. İhsan, 204
Oğuz Han, 131
Oğuz Kağan Destanı, 270
Okay, M. Orhan, 270, 282, 389
Olympos dağı, 285
Onay, Ahmet Talat, 58, 97, 172, 210
Onay, Yılmaz, 259
Ondördüncü Lui, 390
Orhan Gazi, 130, 144, 145, 161
Ormuzod (Hürmüz), 167
Oroites, 42
Orta Asya, 124, 157
Orta Doğu, 45
Osman, 78, 83, 94, 110, 444
Osman Baba(yî), 5, 148,146, 147, 148, 162, 165, 168, 169, 339
Osman Gazi, 126, 127, 130, 131
Osmancık, 146
Osmanlı Ansiklopedisi, 119
Osmanlı Manzumeleri Tarihi, 16
Osmanlı Müellifleri, 12
Osmanlı Şiir Tarihi, 18
Osmanlı Tarihi, 4, 119
Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı, 59
Osmanlı Türkçesine Giriş, 448
Osmanlıca ve Arşiv Rehberi, 195
Otman Baba (bkz. Osman Babayî), 147, 148
Ovidius, 45, 219
Ökmen, Müntekim, 42
Öktem, Niyazi, 163, 164
Ömer, 77, 78, 80, 83, 94, 110, 111, 112, 115
Ömer (Hz. Hüseyin'in oğlu), 91
Ömer b. Hişam, 83, 110
Ömer b. Sad, 90
Ön Asya, 125
Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, 66
Örs, Derya, 214
Öz, Baki, 147
Özcan, Abdulkadir, 145
Özdemir, Emin, 407
Özdemiroğlu, Neşat, 276
Özdenören, Rasim, 260, 261
Özmen, İsmail, 164
Özön, Mustafa Nihat, 262
Öztuna, Yılmaz, 119
Öztürk, Mürsel, 214
Pîr-i Kenan (Hz. Yakub), 116
Pala, İskender, 97, 118, 122, 140, 160, 172, 191, 197, 208, 213, 220, 221, 311
Pamuk Baba *(Koyun Baba)*, 146
Pannadus, 41
Pantagnotos, 42
Paraclete, 98
Paris, 38, 40
Parla, Jale, 261, 268
Pausanias, 219
Pavlos, 166
Pazend (bkz. Zend-Avesta), 169, 170
Pehlivan, 127
Penc Genc, 128
Pencap, 37, 38, 45
Peri Han, 25, 158, 330
Perizad, 25, 27, 28, 29, 58, 158, 180, 227, 297, 319, 323, 327, 328, 330, 335, 336, 339, 344, 346, 361, 441, 444
Pervane, 73, 222, 233, 283, 339
Perviz Natil-i Handerî, 33

Peşeng, 123
Petrologia, 189
Peygamber Efendimiz Hayatı ve Daveti, 101
Philon, 166
Pirezen, 63
Pir-i Yezdan (Hz. Ali), 78
Pirzen, 332
Pişvā-yı Evliyā (Hz. Ali), 78
Poetika, 268, 309
Poetry's Voice, Society's Song, 358
Polikrat (Filikrat), 42
Polykrates (Filikrat), 42
Pope, Alexander, 268
Pospelov, Gennady N., 259, 260, 300, 302, 304, 312, 408, 428
Preveze, 125
Priamos, 312
Problemes du Nouveau Roman, 347
Promete, 98
Purgstall, 16
Pürcevadī, Nasrullāh, 214, 280
Quellet, R., 311, 347, 353, 355, 374
Quiraud, Pierre, 388, 406
Raab, Ritter Von, 19
Rabia, 51, 52
Racine, 348, 406
Ragusa, 124
Rahimī, 19
Rahmet (Hz. Muhammed), 99
Rahmeten li'l-Alemîn (Hz. Muhammed), 99, 242
Rail, 238
Ramin, 73, 202, 236, 237
Rampur, 34, 35
Randall, William L., 314
Ravzatü'l-Muhibbin ve Nüzhetü'l-Müştakin, 277
Recaizāde, 386, 389, 392, 393, 396, 418, 433
Reeve, Clara, 265
Refiullāh, 96
Renakdus, 47
Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, 142
Resul (Hz. Muhammed), 99
Resul-i Kerim (Cebrail), 186
Resulullāh (Hz. Muhammed), 99
Reşid, 394, 396
Reverdy, 407
Ri, 26, 156, 297, 316, 326, 329, 333, 334, 345, 373, 424
Ridaniye, 135
Riesel, Elise, 399, 400
Rifat, Mehmet, 295, 391, 392
Rifat, Sema, 295
Rim, 75
Risale-i Tarifat, 165
Risaletü'l-Kuşeyrî, 243
Riyad, Muhammed, 33
Riyahî, Muhammed Emin, 59
Rodos, 125, 164
Roma, 16, 125, 154
Roman Anlayışı, 262
Roman Biçimleri, 288
Roman Dünyası ve İncelenmesi, 311
Roman Düşüncesi ve Türk Romanı, 263
Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu, 262
Roman Sanatı, 257
Roman Sanatı (Romanın Unsurları), 261
Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, 290
Roman Teorisi, 266
Roman Yazma Sanatı, 257
Romüs-Romülüs, 108
Rudekî, 269
Ruh-ı Emîn (Cebrail), 186
Ruh-ı Kuds, 95, 187, 225Bkz.
Ruhullāh, 95
Rukiyye, 109
Rum, 40, 52, 53, 60, 117, 156, 157, 168, 201, 273, 373
Rumeli, 134, 147
Ruska, J., 189
Rusya, 237
Ruşen, 340
Rūz-ı Rūşen, 35
Rüstem, 69, 132, 133, 137, 138, 139, 154, 231, 452
Rüstem Paşa, 134
Rüstemova, Azade, 17, 18, 41, 42
Rypka, Jan, 15, 33, 34
Saadet-i Ebediyye, 74
Saba, 55, 56, 58, 79, 114, 178, 180, 181
Sad, 57
Sad b. Rebi, 75
Sad ibn-i Vakkas, 111, 112
Sadaî, 19
Sadık (Hz. Muhammed), 99

Sādıku'l-Vadü'l-Emîn (Hz. Muhammed), 99, 105
Sadî-yi Şirazî, 142
Safa (Yer ismi), 208
Safa, Peyami, 262, 263, 308
Safa, Zebihullāh, 34, 49
Safiyurrahman el-Mübarek-Furi, 101, 102
Safiyyullāh (Hz. Adem), 76, 77
Safvet, 65
Sahabiler Ansiklopedisi, 74, 75, 83, 84, 110, 112, 115, 117
Sahib-i Lutf u Kerem (Hz. Ali), 78
Sahibü'l-Mantık (Aristo), 144
Sahr, 113
Said ibn-i Zeyd, 112
Saki-i Kevser (Hz. Ali), 78
Sa'la vü Afra, 18
Salih, 112, 113
Salihoğlu, Hüseyin, 258
Saluk, 230
Sam (Nuh peygamberin oğlu), 95
Sam (Rüstem'in dedesi), 133, 137, 154
Sami,
Sami, Şemseddin, 35, 96, 118, 121, 124, 134, 96
Samiî, 4
Samipaşazāde Sezai, 262
Samirî, 16, 85, 196
Samos, 42
Samsun, 376
Sanatın Tabiatındaki Başkalaşım, 276
Sanem-i Havra, 57, 58
Sardes, 42
Sarfî-yi Keşmirî, 36, 52
Saruhan, 3, 4, 5
Saussure, Ferdinand de, 416
Savaş Metafiziği ve Sembolik Silahlar, 274
Save Gölü, 103
Savran, Ahmet, 195
Schimmel, Annamarie, 169, 170
Schneider, W., 400
Schoppenhaur, 258
Sebüktigin, 213
Sefercioğlu, M. Nejat, 197, 215
Seffane, 139
Sefine-i Evliya, 145
Sehl b. Harun, 15, 18, 33
Seidler, H., 398
Selim, 120, 127, 136
Selimî (Yavuz Sultan Selim), 135
Selisus (Sylosont), 42
Selm, 123
Selman-ı Savecî, 142
Selmi, 53, 54
Selvi, Dilaver, 218
Senayî, 4
Sencer, 127
Serendip, 87
Serez, 147
Serin, Muhiddin, 195, 200, 217, 221
Seritun, 122
Sestos, 43, 44, 46
Settarî, Celal, 272, 282
Sevenlerin Bahçesi Aşka ve, 277
Sevr Mağarası, 100
Seyahatnāme, 4, 5, 144
Seydi Gazi, 6, 146, 148, 149, 150, 169
Seydi Gazi (Battal Gazi), 145
Seyfeddîn Ahund-i Seyf, 37
Seyfüddin (Yıldırım Bayezid), 136
Seyfüddin Şücaüddin (Orhan Gazi), 130
Seyidgazi (yer ismi), 149, 168
Sezer, İsmail Hakkı, 190
Shakespeare, 257, 261
Sıddik, 7, 83
Sıffin, 86, 139
Sırbistan, 124, 130
Sırr-ı Pinhan (Hz. Ali), 78
Sifenos, 42
Sigetvar (Zigetvar), 126
Sikender (Bkz. İskender), 114, 123, 125, 134, 136, 174
Sina Çölü, 135
Sinan b. Süleyman (Bkz. Behiştî), 40
Sinan Paşa, 3, 4, 12, 19, 20, 126, 134, 141, 211
Sind, 155, 237
Sipend Dağı, 132
Sîrus-i İzedî, 16
Sis, 119
Sivas, 136, 144, 156
Siyah, 198
Siyam Dağı, 213
Siyavuş, 198, 199
Siyavuşgil, Sabri Esat, 355
Sofu (Bayezid II), 120
Sofya, 124
Sohen, 34, 35
Sokullu Mehmet Paşa, 134

Sowinski, Bernhard, 407
Söğüt, 131
Spitzer, 404, 405, 412
Stanzel, Franz K., 288, 290, 291
Stevick, Philip, 266, 309, 313, 353, 370, 374, 381
Stilistik, 407
Suad, 53, 54
Subaşı, M. Hüsrev, 195, 201, 217, 221
Sulhî, 35, 50
Sultan İbn Sultanil-Guzat (Orhan Gazi), 130
Sultan İbrahim b. Mesud b. Mahmud-i Gaznevî, 214
Sultan Mesud, 143
Sultan Selim Şah Han (Yavuz Sultan Selim), 135
Sultan Yakub, 34
Sultan-ı İklim-i Rum (Yıldırım Bayezid), 136
Sultan-ı Necef (Hz. Ali), 78
Sultânü'l-Guzât ve'l-Mücâhidîn (I. Murad), 123
Sultanü'l-Mücahidîn (I. Murad), 129
Suluca Karahöyük, 144, 162
Suriye, 18, 86, 135, 157
Sutuhrun, 48
Suz u Güdaz, 36, 54
Sügen, Yücel, 187, 188, 195, 199, 226
Süheyl, 52, 73, 229, 230, 231
Süleyman, 4, 5, 6, 20, 23, 27, 39, 40, 55, 56, 57, 66, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 94, 98, 103, 113, 114, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 130, 131, 135, 136, 156, 164, 168, 175, 176, 178, 190, 208, 220, 232, 241, 281, 306, 316, 323, 339, 363, 364, 420, 429, 446
Süleyman (Sultan Sencer'in babası), 127
Süleyman Paşa, 130, 208
Sümer, Faruk, 128
Syloson, 42
Sylosont, 42
Şâd Bahr u Aynü'l-Hayat, 143
Şadkam, 25, 133, 171, 315, 328, 332, 333, 338, 379
Şah Abbas-ı Kebirî, 35
Şah Budağ, 119
Şah İsmail, 119, 135
Şah Nasır, 55, 56
Şah Süleyman Safevi, 36
Şah-ı Cümle Kainat (Hz. Ali), 78
Şah-ı Merdan (Hz. Ali), 78
Şah-ı Necef (Hz. Ali), 78
Şah-ı Velayet (Hz. Ali), 78
Şahinoğlu, M. Nazif, 18, 58, 37, 50, 143
Şahnâme, 3, 20, 33, 118, 121, 124, 132, 133, 137, 138, 139, 213, 231, 232, 269
Şahne-i Kişver-i Sıdk (Hz. Ebubekir), 83
Şahzâde Danyal, 36
Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri, 145
Şam, 52, 92, 112, 135, 157, 208
Şamos, 41, 42, 46, 47
Şapur, 140
Şarlken, 134
Şat Irmağı, 155
Şavur, 201, 340
Şeba, 79
Şefi, Muhammed, 16, 19, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 44, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 58
Şegad, 133
Şehr-i Sebz, 56
Şehru, 236
Şekerduht, 56, 57, 58
Şekerhand, 340
Şem, 73, 222, 232, 233
Şem ü Pervane, 222, 232, 233
Şemmer, 117
Şerh-i Delail-i Hayrat, 99
Şeyda, 50, 51
Şeyh Galib, 262, 369, 389
Şeyh İshak, 144
Şeyhî, 8, 141, 142, 269
Şeyhi Divanını Tetkik, 9
Şeyhoğlu Mustafa, 198
Şihabuddîn Sühreverdî, 218
Şihabüddin (Hudavendigar Gazi), 123
Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, 407
Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, 245
Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı, 358
Şimr b. Zilcevşen, 90
Şimşek, Sait, 202, 223
Şiraz, 37
Şirazî (Mirza Muhammed-i Şirazî), 36
Şir-i Huda (Hz. Ali), 78
Şir-i Yezdan (Hz. Ali), 78

Şirin, 73, 121, 192, 199, 201, 202, 237, 272
Şiruye, 202
Şişman, Nazife, 99
Şit, 87
Şücaü'd-Devle ve'd-Din (Orhan Gazi), 130
Taberî (tarihçi), 76, 79, 85, 87, 91, 173, 176
Taberî (Muhammed Ali-yi Taberî), 15, 33, 35, 37
Taberî-yi Kebîr Tercümesi, 76
Taberî-yi Tarih, 91
Tahir ile Zühre, 267
Tahralı, M., 274
Tahran, 15, 16, 34, 35, 36, 37, 38, 156, 232
Tahtakale, 5
Taif, 51, 52, 210
Talha, 115
Talik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım, 195
Talim-i Edebiyat, 389, 390, 392, 393
Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasında Getirdiği Yenilikler, 390
Talis, 230
Tamgüç, Sevgi, 219
Tan, Muharrem, 118
Tanpınar, Ahmet Hamdi, 70, 263
Tarah (Azer), 92
Tarama Sözlüğü, 435
Tarih (Aşık Paşazade), 144
Tarih Felsefesi Meseleleri, 409
Tarih Heterodoksi ve Babaîler, 168
Tarih-i Edebiyyât, Der-İran, 34
Tarih-i Edebiyyât-ı Farisî, 16
Tarih-i Güzide, 15
Tarih-i Nazm u Nesr, 36
Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de, 163, 164
Tarim, 154
Tarlan, Ali Nihat, 9, 215
Tarsus, 119
Tarsusî, 17, 46, 48, 49
Tartanyuş, 48
Tasavvufî Terimler Sözlüğü, 188
Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, 165
Taşköprülüzâde, 161
Taşpınar, İ., 274
Tatiya, Ahıll, 41
Tatlısu, Ali Osman, 175, 181, 182, 192, 193, 197, 205, 223, 235, 236
Tavus-i Sidre (Cebrail), 187
Tayfur, 58
Taymus, 23, 25, 29, 61, 62, 154, 158, 171, 217, 222, 279, 284, 287, 289, 303, 314, 315, 317, 319, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 336, 338, 339, 342, 344, 351, 352, 368, 379, 382, 387, 410, 411, 413, 422, 423, 424, 439, 441
Tebriz, 125, 127, 135
Tedrisat-ı Edebiyye, 391
Teespiai Köyü, 219
Tek Vuruşlu Sam (Rüstem'in dedesi), 133
Tekin, Mehmet 261, 288, 295, 297, 308, 313, 341, 342, 354, 369, 372, 379, 383, 384, 385, 386
Tepebaşılı, Fatih, 288
Terbiyet, Muhammed Ali, 15, 34, 35, 36, 37, 38, 39
Tesir-i Şâhname der-Mesnevi-yi Vamık u Azra-yi Unsurî, 33
Tezkiretü'ş-Şuara (Devletşah), 15
Tezkiretü'ş-Şuara (Kınalızâde Hasan Çelebi), 39
The Aspects of Novel, 257
The Life of Muhammad, 99
The Stories We Are An Essay on Self-Creation, 314
The Theory of the Novel, 266
The Transformation of Nature in Art, 276
The Unreadable Shores of Love, 257
Theorie de la Litterature Textes des Formalistes Russes, 295
Theory of Literature, 259
Thomsen, 446
Tırnova, 147
Tiflis, 33
Tim, 75
Timur, 135, 136, 137
Timurtaş, Faruk K., 448
Tirmizi, 102
Tobias, 272, 273, 275
Tobias, Ronald B., 257
Todorov, Tzvetan, 295, 305
Tokat, 162
Tolasa, Harun, 215, 388

Tomanbay, 135
Tomaşevski, B.V., 300
Tomrusiye, 48
Topaloğlu, Bekir, 204, 207
Topbaş, Eriman, 388
Tökel, Dursun Ali 89, 97, 98, 127, 133, 137, 271, 272
Trablusgarp, 134
Traite Theorique et Pratique de Litterature, 390
Trakya, 124
Tufan (İtibarî şahıs ismi), 41
Tufan şehri, 230
Tuhfe-i Hattātin, 5
Tuhfetü'l-Letaif, 436
Tunus, 125
Tur, 26, 27, 28, 62, 63, 85, 106, 147, 148, 162, 164, 165, 166, 167, 170, 197, 286, 297, 299, 300, 301, 306, 310, 316, 320, 323, 325, 326, 328, 329, 331, 334, 335, 338, 339, 340, 345, 371, 373, 377, 383, 425, 426, 427, 431, 442, 447
Tur (Feridun'un oğlu), 123
Tur Dağı, 106, 107
Tural, Sadık, 355
Turan, 61, 137, 157, 279, 330, 333, 338
Turbek, 126
Turgut Reis, 126, 134
Turna Dağı, 119
Tus, 27, 28, 29, 50, 63, 64, 123, 125, 138, 150, 157, 167, 199, 301, 307, 317, 324, 331, 333, 334, 335, 337, 339, 340, 342, 345, 346, 359, 367, 368, 379, 383, 433
Tus (Firdevsî'nin çiftlik kurduğu yer), 138
Tülücü, Süleyman, 139
Türk Ansiklopedisi, 162, 165
Türk Dil Bilgisi, 437
Türk Dili (Divan Şiiri),, 60
Türk Dili (Roman Özel Sayısı), 264
Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, 436
Türk Edebiyatı Tarihi, 269
Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, 262
Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 162
Türk Edebiyatında Mesnevi, 269
Türk Edebiyatında Tabiat, 355
Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, 267
Türk Romanının Doğuşu, 260
Türk Şairleri, 6
Türk Yurdu, 388
Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, 210
Türkçe'de Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, 436
Türkçe'de Roman, 262
Türkçe'de Ses Yansımalı Kelimeler, 427
Türkçe'nin Yapısı, 445
Türkdoğan, Orhan, 147
Türkistan, 154
Türkiye, 39, 163, 164
Türklerde Yazı Sanatı, 195
Türkmen Vilayeti, 145
Ubeyde, 115, 116, 192
Uçar, Şahin, 409
Uhnuh, 93
Uhud, 75, 77, 84, 101, 111, 115, 240
Ukrayna, 45
Uludağ, Süleyman, 103, 165, 188
Ulvî, 388
Umor ve Flora, 16
Unsurî, 15, 16, 17, 18, 19, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 44, 46, 48, 50, 58, 59, 60, 142, 143, 269
Unsurî'nin Epik Şiiri, 33
Urve ve Afra, 15
Uşaklıgil, Halit Ziya, 262
Utfir, 238
Uzun, Taceddin, 202, 223
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, 4, 119, 134
Üçışık, Seyyid Ahmet Mekki 74, 76, 80, 87, 90, 91, 115, 117
Ülken, Hilmi Ziya, 144
Ümm-i Gülsüm, 80
Ünal, Ali, 95
Ünver, İsmail, 60, 306
Üsküdar, 130, 134
Üslup İlminde Yeni Bir Usul, 404
Vadanus, 41
Vahidî, 164, 168
Vaile, 109
Vālī, 5
Vamık u Azra (Behiştī), 12, 39
Vamık u Azra (Cemalī), 39
Vamık u Azra (Cuşkanī), 35, 38
Vamık u Azra (Ebu Reyhan-ı Birunī), 18
Vamık u Azra (Ebu Reyhan-i Birunī), 34

Vamık u Azra (Emir-i Ferharī), 35
Vamık u Azra (Esirī), 36
Vamık u Azra (Fasihī-yi Cürcanī), 34
Vamık u Azra (Hakim-i Nevī), 36
Vamık u Azra (Hamzavī), 38, 39
Vamık u Azra (Hevaī Mustafa Efendi), 40
Vamık u Azra (İradethan-ı Vazıh), 37
Vamık u Azra (Kadirī Çelebi), 40
Vamık u Azra (KadirīÇelebi), 40
Vamık u Azra (Kalkandelenli Muidī), 39
Vamık u Azra (Katilī), 34, 49
Vamık u Azra (Kuburīzāde Abdurrahman Rahmī), 19
Vamık u Azra (Lamiī), 16, 19, 39, 50, 59, 60, 61
Vamık u Azra (Mirza İbrahim-i Kirmanī), 37
Vamık u Azra (Muhammed Hüseyn-i Kazvinī-yi Şirazī), 37
Vamık u Azra (Namī-yi İsfahanī), 37
Vamık u Azra (Nevī-yi Habuşanī), 36, 54
Vamık u Azra (Pariste, yazarı bilinmeyen), 38
Vamık u Azra (Pencap Üniversitesinde yazarı bilinmeyen), 38
Vamık u Azra (Sarfī-yi Keşmirī), 36
Vamık u Azra (Sehl b. Harun), 18, 33
Vamık u Azra (Seyfeddin Ahund-i Seyf), 37
Vamık u Azra (Sulhī), 35
Vamık u Azra (Unsurī), 15, 16, 18, 19, 33, 34, 35, 40, 41, 44, 46, 48, 59, 143, 269
Vāmık u Azrā (Unsurī), 19
Vamık u Azra (Unsurī), 33
Vamık u Azra (Zahir), 38
Vamık u Azra (Zahir-i İsfahanī), 36
Vamık u Azra (Zahīr-i Kirmanī), 35
Vamık u Azra (Zamirī), 34
Vamık u Azra Kısmetī), 35
Vamık u Azra Kuburīzāde Abdurrahman Rahmī), 40
Vāmık u Azrā-yı Unsurī, 19
Vāmık u Azrā-yi Unsurī, 19
Vamik und Asra, d.i. des Gluhende und die Bluhende, das älteste Persische, 16
Vanī, 5
Varaka b. Nevfel, 186
Vardar, Berke, 401, 416
Varka ve Gülşah, 269
Varlık, Mustafa Ç., 174, 178, 179, 193, 203, 204, 207, 235
Varna, 130
Varren, A., 259, 260, 265, 298, 308, 310, 314, 359, 402, 406, 407, 409
Varşova, 120
Varuna, 169
Veli (Bayezid II), 120
Venedik, 129
Venüs, 240
Vergilius, 45
Veyru, 236
Veys u Ramin, 280
Veyse, 202, 237
Vis, 236, 237
Viyana, 125
Vize, 147
Walker, J., 114
Wellek, Rene, 259, 260, 265, 268, 298, 308, 310, 314, 359, 402, 406, 407, 409
Wensınck, A.J., 112
Wien, 16
Xaphkalis, 41
Yabancı, 362
Yahudi, 230
Yahya, 116, 262
Yakub, 116, 117, 180, 238, 240, 352
Yakup Paşa, 129
Yakut el-Mustasımī, 3, 196
Yam, 109
Yani, 46, 47
Yar-ı Evvel (Hz. Ebubekir), 83
Yarkent, 237
Yavuz Sultan Selim, 3, 119, 120, 126, 128, 135, 136, 153
Yavuz, Yusuf Şevki, 178, 191
Yazın Kuramı Rus, 295
Yazınsal Okuma Süreçleri, 342
Yazır, M. Bedreddin, 195, 196
Yazıya Giriş, 195
Yedi İklim, 70, 157, 273
Yehova, 165
Yehuza, 238
Yemen, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 77, 79, 100, 174, 208, 228, 229, 230, 231, 240
Yeminü'ddevle, 213
Yengçe-kang, 173

Yeni Ansiklopedi, 81, 83, 184, 203, 208, 212
Yeni Zelanda, 153
Yeniterzi, Emine, 99, 102, 103
Yeruşalim, 79, 114
Yesrib, 100
Yetiş, Kazım 390, 392, 393
Yetkin, Suut Kemal, 372
Yezdigerd, 120
Yezid, 86, 89, 90
Yıldırım Bayezid, 120, 136, 137
Yıldız, Mehmet, 95
Yılmaz, Ali, 145
Yılmaz, Durali, 262
Yılmaz, H. Kamil, 218
Yılmaz, Mehmet, 241, 243, 244
Yılmaz, Sabri, 99
Yishar, 94
Yörükan, Turhan, 45, 46
Yuhabid, 94
Yun Şehri, 230
Yunan Mitolojisinde Aşk, 45
Yunan(istan), 187
Yunus Emre, 408
Yusuf, 240
Yūsuf, 117, 240, 352
Yusuf Sinaneddin, 141
Yusuf u Zeliha, 269
Yusuf u Züleyha, 59
Yücel, Tahsin, 362
Zağra, 147
Zahir-i Faryabī, 128
Zahir-i İsfahanī, 36, 38
Zahīr-i Kirmanī, 35, 38, 55
Zal, 127, 132, 133, 137, 138, 154
Zal-i Zer, 137
Zamirī, 40
Zamirī-yi İsfahanī, 34
Zat-ı Pak-i Mustafa (Hz. Ali), 78
Zebân u Edeb-i Farsī der Kalemrov-i Osmānī, 59
Zekeriya-yı Kazvinī, 57
Zend, 170
Zend'in Destanı (Zal), 137
Zend-Avesta (bkz. Pazend), 169, 170, 121, 122, 169
Zenegdisa, 48
Zengī, 28, 51, 297, 316, 320, 321, 324, 335, 337, 340, 367, 432, 449
Zerd, 236, 237
Zerdüşt, 138, 140, 169, 170, 340
Zerdüşt Avesta - Bölümler, 170
Zervan, 169
Zettersteen, K.V., 112
Zeus, 45, 285
Zev, 127
Zevc, 42
Zeyneb, 80
Zeynelabidin, 91, 165
Zigetvar, 126
Zinnureyn, 109
Zulumat / Zulmat, 118, 154, 172, 173, 174
Zübale, 90
Zübdetü'l-Asar, 15
Zübeyr, 117
Zülalī, 5
Züleyha, 156, 239, 240, 282
Züleyha'nın Aşk Derdi,, 272
Zülfikar, Hamza, 427
Zülkarneyn, 87, 113, 117, 118, 119, 124, 125, 172, 225
Zülkarneyn Kimdir, 118

ÖZ GEÇMİŞ

1966 yılında Erzurum'un Tortum İlçesine bağlı Kemerkaya Köyü'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da yaptı. 1985 yılında Atatürk Üniversitesi Erzurum Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne başladı ve bir yıl devam etti. 1986 yılında başlamış olduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü 1990'da bitirerek bir süre öğretmenlik yaptı. Daha sonra mezun olduğu bölümde Araştırma görevlisi kadrosu ile çalışmaya başladı. Yüksek Lisans tezinde "Tahkiye Açısından Haşimî'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi" konulu çalışmayı yaptı. Daha sonra Aynı fakültenin Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünü de bitirdi.

Yazı ve şiirleri değişik dergilerde yayımlandı ve ödüller kazandı. Üç şiir kitabı bulunmaktadır.

Makaleleri:

1- "Mesnevilerde Üslup Problemi", Kültür Dünyası Şubat 1998, Sayı 10.

2- "Türk Edebiyatında Mihr ü Vefa Mesnevisi", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1998, Sayı 10.

3- "Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığı Yazma Koleksiyonları Türkçe Manzum-Mensur Eserler", AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl 2000, Sayı 15. (Müşterek makale: Doç. Dr. Metin Akkuş ile birlikte)

4- "İktibas" AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl 2002, Sayı 19.

5- "Modern Öyküleme Teorileri Açısından Mesnevi", A. Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl 2002.

EKLER:

Ek - 1. Vamık u Azra mesnevisinin serlevhası.

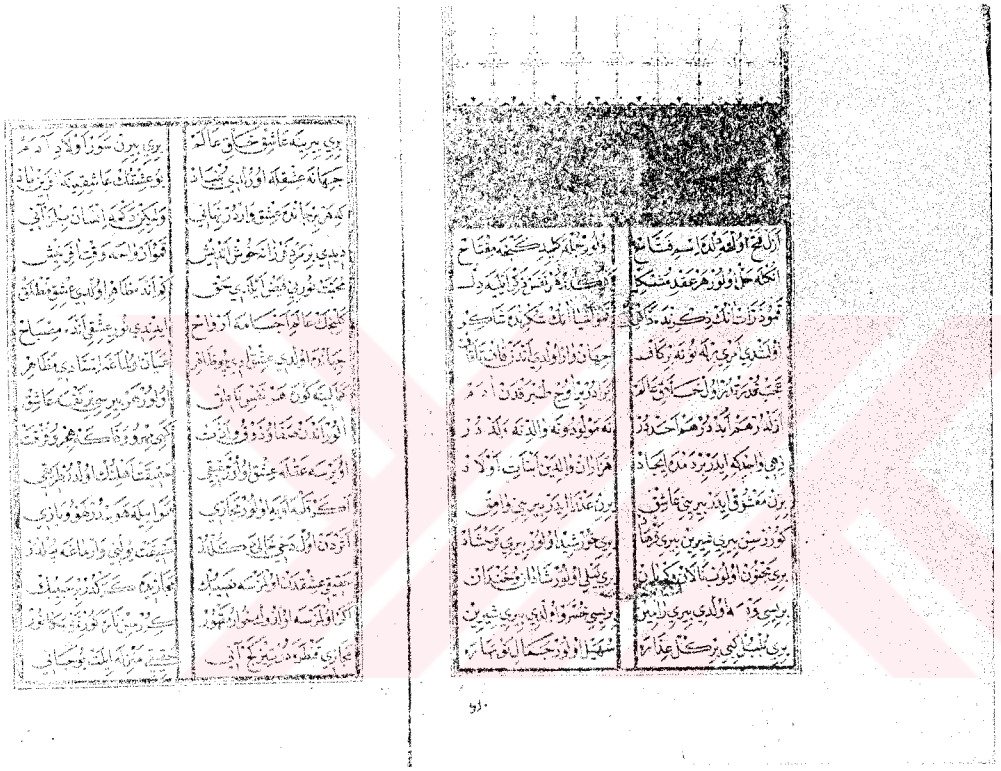

Ek - 2. Mesnevide, Vamık ile Azra'nın aşkını öykülemeye giriş sayfası

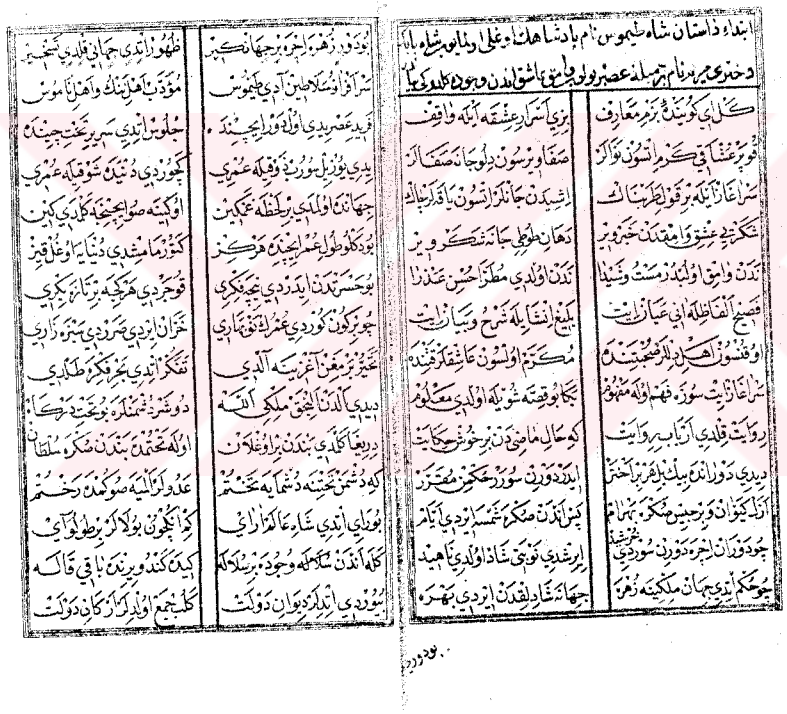

Ek - 3. Hatime.